מאשפת ירים אביון

מאת הרב זכריה שלמה נגר

ותחזינה עיננו בשובך לציון...

מאשפת ירים אביון

סיפור תולדות חיי וחיי משפחתי

מאת

הרב זכריה שלמה נגר

ברוקלין — רחובות

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2023

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2023

©
כל הזכויות שמורות

כתובת המחבר:
ZEHARYA NAJJAR
1320 45 St.
BROOKLYN N.Y. 11219
Tel. 718—435—9889

בישראל נא לפנות בדבר פרטים
אל מר סעדיה נגר
רחוב ארלוזורוב 26
רחובות — ישראל
טלפון: 08.454919

תוכן העניינים

פרק א׳ מבוא הספר 5
פרק ב׳ בהיותנו בתימן 12
פרק ג׳ עדן 27
פרק ד׳ המסע לארץ הקודש 49
פרק ה׳ בארץ אבותינו 51
פרק ו׳ יצאתי לעבוד מתוך צער ועניות 70
פרק ז׳ מעשה ילדות ולקחו לעתיד 79
פרק ח׳ גזלו ממני את שכר עבודתי 85
פרק ט׳ גזרת הספר הלבן של השלטון האנגלי 88
פרק י׳ עליה חדשה מתימן 92
פרק י״א פעם ראשונה בחיים נסענו לירושלים 94
פרק י״ב הפועל היהודי התימני 100
פרק י״ג מעשה פשע עם אחינו בני תימן 102
פרק י״ד זרע עמלק הרשע 103
פרק ט״ו באין עבודה הולכים לנוער העובד 105
פרק ט״ז אנגליה נלחמת על נפשה 107
פרק י״ז אנשי החסד יששכר וסעדה גמיל 111
פרק י״ח יצאתי לעבוד בקיבוץ יגור 112
פרק י״ט סיפורים של זקנים וזקנות 115
פרק כ׳ הרופא משה קנדיל 117
פרק כ״א סיפור חיי דודתי אשת החיל 119
פרק כ״ב חזרתי לקיבוץ יגור 120
פרק כ״ג אני חוזר הביתה 124
פרק כ״ד חופר מקלטים בבתי הספר 129
פרק כ״ה חתונה בתל־אביב 132
פרק כ״ו חתונת אברהם ודינה לוי 135
פרק כ״ז הטלת פחד על הבנות הסוררות 137
פרק כ״ח כל הכבוד ליהודי שרף 139
פרק כ״ט גם אני במתגייסים 143
פרק ל׳ חג הפסח בבית אמי יקירתי 149
פרק ל״א בבית משה קנדיל 153
פרק ל״ב הברחת יהודים לישראל מגבול לבנון 157
פרק ל״ד ברית מילה של בן ידיד 164
פרק ל״ה שמחת הנצחון של העולם כולו 167
פרק ל״ו אני לומד מקצוע הטייחות 176
פרק ל״ז יוצא לעבוד בקיבוץ עסלוג—רביבים 187
פרק ל״ח התימני השחור שוורצה 190
פרק ל״ט עונת משלוח פרי ההדר 194
פרק מ׳ פעולת המחתרות והצלחתן 198
פרק מ״א בחורי יהודי שרף 200
פרק מ״ב אנחנו בונים דירות על מגרשנו 203
פרק מ״ג עובד בהקמת מצבות 204
פרק מ״ד שיחה עם מר משה קנדיל על בתו שושנה 207
פרק מ״ה חג הפסח לפני יום העצמאות 212
פרק מ״ו הכרזת יום העצמאות 211
פרק מ״ז העיר רחובות מופגזת 216
פרק מ״ח מקומי עם אחי שלום וחברי בצבא 220

פרק מ״ט חבר ידיד נפל ברמת הכובש 223
פרק נ׳ יצאנו למקום החזית 225
פרק נ״א שועלי שמשון פועלים בעוז ובגבורה 227
פרק נ״ב ביום שבת זה נפלה עטרת ראשנו 232
פרק נ״ג חברי ואני יצאנו לטייל לחיפה וטבריה 234
פרק נ״ד חדרנו לתוך השטח המצרי באיזור פלוגה 237
פרק נ״ה אמירת הסליחות ערב ראש השנה בבית הכנסת 240
פרק נ״ו הגדוד שלנו נסגר עם דלתים ובריח 242
פרק נ״ז אנחנו יוצאים לקרב ההיסטורי של מלחמת השחרור 247
פרק נ״ח השתחררתי לעבודה בפרדסים 251
פרק נ״ט שליח מצוה לשידוכים 254
פרק ס׳ מסדר פרידה ממפקד החטיבה המהולל שמעון אבידן 260
פרק ס״א חזרתי למחנה בית ליד 262
פרק ס״ב חברי בנימין עפגין מתחתן עם חברתו אסתר 265
פרק ס״ג בקשתי הלואה כספית מאת משה לוי נחום 268
פרק ס״ד נסענו עוד הפעם אל משה לוי נחום 271
פרק ס״ה נסעתי לתל אביב להזמין את הגאון רבי יחיא נחום 274
פרק ס״ו היום יום חתונתי 276
פרק ס״ז שבת של נחת רוח 285
פרק ס״ח יצא חתן מחדרו למלחמת הקדש 286
פרק ס״ט ימי ירח הדבש 290
פרק ע׳ תמכתי בבן גוריון ומפלגתו 295
פרק ע״א אני נמנע מקבלת תמורה עבור זכותי 298
פרק ע״ב נקבעה לי דרגה מקצועית מעוותת 301
פרק ע״ג הצטרפתי בתור חבר בקבוצת הפועל 304
פרק ע״ד עברתי מקבוצת הפועל 306
פרק ע״ה נשים רכלניות 308
פרק ע״ו ביקור אצל רופא נשים 309
פרק ע״ז ויכוח בעניני החיים ביני לבין אשתי 314
פרק ע״ח במחנה הצבאי 320
פרק ע״ט מרכלים עלינו 324
פרק פ׳ אורח חשוב בא מאמריקה 330
פרק פ״א הרופאים הפחידו את אשתי 334
פרק פ״ב למדתי נהגות וקניתי מכונית משא 338
פרק פ״ג ריב בבית עם אשתי 342
פרק פ״ד בעיות עם ילדי אחי סעדיה 347
פרק פ״ה אני תימני שחור 349
פרק פ״ו גנבת ילדים תימנים 350
פרק פ״ז מחשבה על נסיעה לאמריקה 353
פרק פ״ח גידול עופות בחצר הבית שלנו 358
פרק פ״ט מכתב מגדוד 52 חטיבת גבעתי 361
פרק צ׳ מזל טוב לנו בת ניתן לנו 364
פרק צ״א הרקדתי את כל המתפללים בבית הכנסת 368
פרק צ״ב הזמנתי כרטיסי נסיעה לאמריקה 370
פרק צ״ג שבת האחרונה בבית הכנסת 372
פרק צ״ד תפילה בירושלים 373

חלק ב׳

פרק א׳ הגירה תשט״ו — 1955 378
פרק ב׳ האוניה עגנה בעיר פיראוס 382
פרק ג׳ האוניה עגנה בעיר נאפולי 384

פרק ד׳	בנמל אוליפקס בקנדה	389
פרק ה׳	הנה אנחנו באמריקה	395
פרק ו׳	תפילה בבית הכנסת של התימנים	400
פרק ז׳	השתתפנו במסיבת בר מצוה	401
פרק ח׳	חילול השבת בפרהסיה ללא בושת פנים	405
פרק ט׳	ליל פסח בבית מארחנו המכובד אברהם נגר	407
פרק י׳	אני מחפש עבודה	409
פרק י״א	קשר מכתבים עם המשפחה	412
פרק י״ב	עברנו לגור בדירה גדולה	415
פרק י״ג	מכתבים מארץ ישראל, אנחנו חסרים להם	418
פרק י״ד	אני כאן ולבי בישראל	419
פרק ט״ו	עשיית הסוכה	423
פרק ט״ז	חג הסוכות תעשה לך	424
פרק י״ז	נוסעים לחופשה לפלורידה	428
פרק י״ח	אנחנו בעיר מיאמי פלורידה	433
פרק י״ט	חזרתי לעבודה ובקשתי תוספת שכר	435
פרק כ׳	נסענו לטיול למדינת קנדה	439
פרק כ״א	יום הולדת בתי אורלי	444
פרק כ״ב	מזל טוב נולדה לי עוד בת, מאירה	449
פרק כ״ג	קבלנו אזרחות אמריקנית	452
פרק כ״ד	מתכוננים לנסוע לישראל	454
פרק כ״ה	אנחנו בארץ ישרטל	457
פרק כ״ו	עולים לחלות את פני ה׳ בירושלים	460
פרק כ״ז	בקרו בראש העין	462
פרק כ״ח	טיול עם המכונית שלנו לחיפה והגליל	465
פרק כ״ט	מעסיקי מניו יורק מבקש שאחזור מהר לניו יורק	467
פרק ל׳	לקחתי את אחי יוסף לבית החולים בצריפין	470
פרק ל״א	ירושלים הרים סביב לה וה׳ סביב לעמו	473
פרק ל״ב	חוזרים הביתה לאמריקה	477
פרק ל״ג	נוסעים חזרה לאמריקה	479
פרק ל״ד	נוסעים לפריס	483
פרק ל״ה	העיר פריס	485
פרק ל״ו	סיור בעיר פריס	488
פרק ל״ז	האוניה החלה את הפלגתה לניו יורק	490
פרק ל״ח	חוזרים לחיי היום יום	493
פרק ל״ט	אני חוזר לעבודתי ביציקת זהב לתכשיטים	494
פרק מ׳	במקום עבודתי יש מתח ביני ובין מנהל העבודה	496
פרק מ״א	מחוסר עבודה אחר שש שנים של עבודה	497
פרק מ״ב	חברי נהגי המוניות בניו יורק	499
פרק מ״ג	סניף המחלקה המפקחת על הגנת הדייר	501
פרק מ״ד	קנינו בית פרטי	504
פרק מ״ה	נוסעים לארץ ישראל	508
פרק מ״ו	דיירים מאוסים בבית שלי	509
פרק מ״ז	דרכון ישראלי לבתי אורלי	511
פרק מ״ח	נוסעים לאמריקה	514
פרק מ״ט	מצב הבריאות של אמי יקירתי	515
פרק נ׳	נסיעת חופשה לארץ ישראל	516
פרק נ״א	טיול משפחתי בתוך אמריקה	523
פרק נ״ב	בית יצחק גמיל	531
פרק נ״ג	חוזרים לכיוון קליפורניה	533

פרק נ״ד יורדים ללאס אנגליס 536
פרק נ״ה נוסעים לעיר סן דייגו ומכסיקו 538
פרק נ״ו ביום הרביעי בקרנו בעיר 539
פרק נ״ז לאס ואגס עיר ההימורים 540
פרק נ״ח מדינת אריזונה 542
פרק נ״ט במיאמי ביטש חוף הים 544
פרק ס׳ נוסע לארץ ישראל 546
פרק ס״א נסעתי לניו יורק אל משפחתי 551
פרק ס״ב חמי קיבל שיתוק 552
פרק ס״ג אנחנו חיים באמריקה והנשמה בארץ ישראל 554
פרק ס״ד טיול משפחתי באירופה ובישראל 555
פרק ס״ה השבת נכנסה 560
פרק ס״ו נוסעים לעיר הבירה האג 562
פרק ס״ז נוסעים לתוך לונדון 564
פרק ס״ח טיול בעיר לונדון 565
פרק ס״ט עוזבים את אנגליה לכיוון צרפת 570
פרק ע׳ אנחנו עולים למדינת שוויץ 572
פרק ע״א יום שישי סיור בעיר וקניות לשבת 576
פרק ע״ב בקרנו בבית החולים בז׳נבה 578
פרק ע״ג ביטול הטיול למדינת ספרד ואיטליה 579
פרק ע״ד סידור הנסיעה באוניה לישראל 582
פרק ע״ב בדרך לעיר ונציה — עיר החלומות של איטליה 585
פרק ע״ג ב״ה אנחנו בארץ ישראל 589
פרק ע״ז אעלה את ירושלים על ראש שמחתי 590
פרק ע״ח אהבת ישראל וארץ ישראל 593
פרק ע״ט טסים חזרה לניו יורק 596
פרק פ׳ המשפחה שלנו חוזרת לחיים היום יומיים 598
פרק פ״א פטירת האבא של אשתי משה קנדיל 600
פרק פ״ב נוסעים לארץ ישראל 602
פרק פ״ג קבלת תעודת רב 604
פרק פ״ד חזרנו לניו יורק 605
פרק פ״ה בתי בכורתי אורלי הי״ו 608
פרק פ״ו הפגישה עם הוריו אצלנו בבית 611
פרק פ״ז יום החתונה של בתנו אורלי 613
פרק פ״ח טיול לקליפורניה 617
פרק פ״ט קדימה לכיוון העיר שיקאגו 619
פרק צ׳ שאלות וחקירות של שני שוטרים בלשים 621
פרק צ״א נכנסנו לשטח מדינת פלורידה 625
פרק צ״ב נוסעים הביתה לניו יורק 628
פרק צ״ג בתי מאירה החלה ללמוד בתיכון דתי 630
פרק צ״ד אורחת מכובדת בבית הכנסת שלנו 631
פרק צ״ה אשה אלמנה הרוצה להתחתן 632
פרק צ״ו עלינו לירושלים 634
פרק צ״ז ביקור בבית הרב הגאון רבי יוסף קאפח 636
פרק צ״ח קבלת תעודת רב 640
פרק צ״ט נוסעים חזרה לניו יורק 645
פרק ק׳ בית הכנסת ״אוהל שלום״ של התימנים בברוקלין 648
פרק ק״א בתי מאירה סיימה לימודיה 649
פרק ק״ב חתונת בתי מאירה 651

מבוא הספר

תהילת ה' ידבר פי

"ברוך הנותן ליעף כח ולאין אונים עוצמה ירבה" (ישעיה מ' כ"ט), ומאתו ה' יתברך הנותן חיל ועצה ותבונה לאדם עפר מן האדמה שנוצר מטיפה סרוחה וחי עד אשר ישוב אל האדמה, כי מעפר בא ואל עפר ישוב.

אלף אלפי אלפים של תודות ותשבחות להצור תמים פועלו, לא ישוו כנגד החסדים שהבורא יתברך מחיי בהם את הבריאה.

אני ביתמותי בעודי ילד נדכה חסר פת לחם, ובהיותי צל של אדם ולא אדם יבש כחרס לשד עצמות המחפש באשפתות מחיה לפי והוא ה' יתברך אבי יתומים ודיין אלמנות, סעדני והחייני וחזקני עד אשר עברו מעלי המים הזידונים. ובעניותי ודלותי תמיד פניתי אליו. שיר המעלות אל ה' בצרתה לי קראתי ויענני (תהילים פ' ק"כ).

ברוך ה', היום אני בן ששים ושש, כן ירבו. חי בשמחה וברוב כל, ואתי שותפתי לחיים אשתי היקרה שושנה בת המנוח משה קינדיל זצ"ל יחד אתה זכינו לאושר ועושר, שתי עיני מאירות באור ה', ויוצאות חלצי בנותי יראות ה' הגדולה, שמה אורלי, ובעלה היקר, ברוך לינדנבאום. והשניה, שמה מאירה, ובעלה היקר, צבי ישראל לאסקי. יאר ה' פניו אליהם ויאריך ימיהם בטוב, בבריאות ופרנסה וישגיח עליהם בחמלתו.

הן הורישו לנו את היקר מכל יקר, בנים ובנות, כולם בקדושה ובטהרה לבתי הבכורה אורלי. נולדו ארבע בנות, מעשי ידי ה' להתפאר. והן. עליזה. רחל. אהובה. וחנה. כולן לומדות בבית הספר "בית יעקב" ואני תפילה לה' יתברך שיוסיף להם עוד בנים זכרים. בזכות יושרם וצניעותם, ובטחונם בה' יתברך.

ובתנו השניה. מאירה. נולדו לה שני בנים ובת. אליעזר ושלמה. וטליה. גם הם תלמידי ישיבות. לכולם אפיל תחינתי לפני בורא עולם שישמרם ויחיים. ומכל צרה ונזק יצילם. ויאריך ימיהם בטוב ושנותם בנעימים. ועוד אוסיף תודה והודאה להבורא יתברך על שזיכני להסתופף בצילו וצל התורה הקדושה תורת ה' תמימה משיבת נפש. ובזכות התורה הקדושה זכיתי בהכתרה של רב בישראל על ידי הרבנים הגאונים שמם נודע בשערים.

הלא הם. רבי ישעיה משורר אב בית הדין בפתח תקוה. ואתו רבי יוסף נדב אב בית הדין בתל—אביב והשלישי להם. הרב יחיאל תם. הרב בעיר חולון. ומעליהם בתורה ויראה גדולי ישראל. עטרת ראשי ראש רבני תימן בארץ ישראל הגאון רבי יוסף קאפח. חבר בית הדין העליון בירושלים הקדושה, ואתו הגאון רבי מנחם יהודה הלוי אושפיזאי הרב הראשי של העיר רמת גן וחבר בית הדין העליון בירושלים הקדושה. ובאמריקה בניו יורק זכיתי להסכמה של הרב המופלג גדול חכמי ישראל בתורה ויראה. הגאון רבי משה פינשטיין זצ״ל, מנוחתו עדן. ושני לו הגאון הרב יעקב קצין ראש רבני העדה הספרדית באמריקה. תורתם וחכמתם ויראתם תהא לי מגן וצינה לשמור את מצות ה׳ ואת תורתו. בזכותם הנני משרת בקודש ומקרב את אחינו בני ישראל לעבודת הבורא יתברך. עורך חופות וקדושין לכל דכפין. תימנים, ספרדים ואשכנזים, בוכרים ופרסים. וברוך ה׳ כולם שבעי רצון והנני הולך מחיל אל חיל. הכל מאתו יתברך.

יהי רצון מלפניו שינחני בדרך ישרה ויורני דרכי נועם, אמן.

תמונה משפחתית מחתונת אחי שלום ויהודית נגר

פרק א׳

לזכר הנשמות הטהורות

אבי

אבא מורי כטל אורות טלך.

ספרי זה מוקדש לעילוי נשמת הקדושים זרע קודש ואנשי קודש אשר כל חייהם חיו בקדושה וטהרה מיום בואם אל העולם השפל הזה עד הילקחם לצור מחצבתם נשמתם עדן תחת כסא הכבוד שוכן עד.

אבא מורי ועטרת ראשי סלימאן בן יחיא נגאר הלוי

ראשון בקודש — זכותו כתוב בספר מעונה וחתום אצל שוכן מעונה המחיה כל נשמה ולו תודה כל נשמה יוצר אור ובורא חשך עושה שלום ובורא את הכל. אבא מורי מיום עומדו על דעתו עד שנת ט-ל לחייו חי את חייו כמאמר הפסוק בפרק א׳ של תהלים, כי אם בתורת ה׳ חפצו ובתורתו יהגה יומם ולילה. סבי אב—אבי הרב יחיא נגאר רצה את בנו יחידו שיגדל על מעין באר מים חיים מעין התורה ועל כן השקהו את התורה משחר ילדותו ממעין אשר לא יכזבו מימיו. עד אשר גדל והיה לאיש אשר תורתו אומנותו. ממנה שאב את חייו ואותה שתה בצמא. עד אשר נעשה עץ רענן. עץ פרי עושה פרי. נמשח בשם טוב ובשמן טוב. ענותנותו ויושרו היו לשם ולתהלה בתוך עם קודש יהודי תימן וחליפת מכתבים בין גדולי רבני תימן ובינו נודעו בשערים. כי טוב סחרם מסחר כסף. עד עומדם על ידענותו בתורה ודיניה. כולם עושים באימה וביראה רצון קונם. מלך חי וקיים לנצח. יתעלה שמו ויתרומם זכרו. אבא מורי חי בעוני בדוחק ובצער ואתו אשת החיל אמי הורתי ואנחנו הבנים והבת. עד אשר נקרא לעלות אל בית ה׳ שוכן מעונה, אל החצר הפנימית מקום המרכבה העליונה לשרת בקודש ביום רביעי כ״ז תמוז התר״ץ והוא בשנת ט-ל לחייו תשע ושלשים שנה כמנין הפסוק שלש פעמים — והוא רחום יכפר עון ולא ישחית (תהילים פ׳ ע״ח), תהא מנוחתו בגן עדן. עם הצדיקים והחסידים משרתי עליון.

מאז שהייתי בן שבע שנים ועד עתה בהגיעי לגיל ס-ד לחיי. אזכרהו ודמוע תדמע עיני. יתומים ועניים מרודים. הגמרא אומרת על הצדיקים ששפתותיהם

דובבות בקבר. שנאמר דובב שפתי ישנים, תפילתו וזכותו עמדה לנו עד חלום. על משכבי בלילות בקשתי את שאהבה נפשי (שיר השירים פ' ג א'). שהלך מאתנו בלי להשאיר לנו תמונת פניו. אמר רבי יהושוע בן לוי, עתיד הקדוש ברוך הוא להנחיל לכל צדיק וצדיק שלש מאות ועשרה עולמות שנאמר להנחיל אוהבי יש (משנה עוקצים פ"ג מ"ב). י"ש מנין שלש מאות ועשרה. וצדיקים ישמחו ויעלצו לפני ה' וישישו בשמחה. אבא מרי, אשריו ואשרי חלקו אני עפר משכבו. תנצב"ה

אמי

אשת חיל מי ימצא.

הפסוק הזה שהוא בפרק האחרון בספר משלי אין כמוהו שיתאם להנצחת אמי הורתי היקרה. החביבה, ובעלת הנפש הטהורה, סעדה — שרה בת אברהם מסעוד הלוי, מי יתן ויכתבון מלי. להעלות את זכרה ואת פועל מעשיה הרוחני והגשמי לכל אורך חייה מאז בואה לעולם השפל הזה ועד לכתה לחיי הנצח. במה אקדם דברי ובמה אסיים, אם יהיו כל הימים דיו וכל היבשות נייר, לא אוכל לסיים מלספר את תולדות חייה.

חיי אשה שנתאלמנה מבעלה אבא מרי, והיא בת שלשים ושתים, עם חמשה ילדים, הבן הבכור בן חמש עשרה שנים והקטן בן שנתיים. אלמנה בחוסר כל. היא וילדיה, משמלה ועד פת לחם, אפילו פרוטה אחת לפורטה, אלמנות ויתמות שאין דוגמתן. "בבקר תאמר מי יתן ערב ובערב תאמר מי יתן בקר" (דברים כ"ח ס"ז). בבחינת ישעו ואין מושיע היא בוכה על מר גורלה ובניה נדים ובוכים אתה אל אבי יתומים ודיין אלמנות.

במדינת דרום תימן — עדן. אליה הגענו בדרכנו לארץ הקודש. שם נפל אבא מרי למשכב חולי שלא קם ממנו ונקבר בארץ הגולה הארורה מדינת עדן. תנצב"ה, ובו ביום חשך עלינו עולמנו ונפלה עטרת ראשנו, ועלינו אומר הפסוק במגילת איכה. טובים היו חללי חרב מחללי רעב. זה התחיל שנה אחת לפני עלות נשמת אבא מרי לצור מחצבתה משכן מעונה א—לקי קדם. וכבר אז היינו כמו שאומר הנביא ירמיה, עוללים שאלו לחם פורש אין להם (איכה ד' ד'). ולאחר פטירת אבא מרי ירדנו לאשפתות למצוא טרף לנשמותינו ולהחיות גופינו שהיו עצמות יבשות. לאחר מות האב בצר לנו עמדה אמי עדינת הנפש ורכת הגוף שהיה

דרכה כשרה אמנו בתוך ביתה ולא יצאה החוצה. נתאזרה כנמרה הנותנת טרף לגוריה. בגמר יום השלושים לפטירת אבינו אבא מרי. אזרה עוז לצאת את פתח מעון העולים שבו שכננו בעירום ובחוסר כל. והחלה לחזר על הפתחים של יהודי עדן הרחמנים בני רחמנים. בבית אחד רחצה כלים ורצפות, ובבית שני כבסה את הטעון כביסה, ידיה הענוגות והרכות נחרכו ודמה ניגר לארץ ועין במר תבכה על מר גורלה עושה במלאכה. איכה גבירה נעשתה שפחה. ודמעתה על לחייה תצעד ובידה נזיד עדשים לגוריה בניה המצפים בפתח המעון פעורי פה. להלעיטם מעט מזעיר ולהחיות נפשם הרעבה.

בתורתנו הקדושה כתוב: "כל אלמנה ויתום לא תענו" (שמות כ"ב כ"א). ובמיוחד עינוי אוכל. שהוא הקשה מכל עינוי, לפי זכרוני ואני עדין בגיל קטן בן שבע שנים הייתי בימים החם. הרבה משפחות בעלי יכולת שהיו במחיצתנו ובסביבתנו שיכלו להטריפנו לחם עוני לא חסה עיניהם עלינו. והיו כשוכחים מה שאמרה תורתנו הקדושה: "ולא ירע לבבך בתתך לו". אלה הם מדברים מועטים בצל קורתנו. אחד מני אלף אלפים דברים שארע לנו. ואמנו סעדה — שרה בת אברהם מסעוד הלוי חפפה עלינו בניה ובתה, ובצילה חסינו. עד אשר זכינו לעלות לארץ הקודש, ישראל. כאן נושענו והיינו אנשי חיל עד הגיענו שכל אחד מאתנו בנה ביתו הרוחני והגשמי והתחתננו וזכינו לבנים ובנות. עד אשר זכתה אמנו לראות בנים ובני בנים, נכדים ונינים.

ולעת זקנתה חלתה כמה שנים עד שנקראה ממרומים קומי לך רעיתי יפתי ולכי לך ביום שני ט' טבת התשכ"ט 30.12.69

מי יתן ראשי מים ועיני מקור דמעה על אבדן הנפש היקרה והאם הטובה אשר בזכותה ובדמה וביגיעת חייה באשר לא חסה על עצמה לכל אורך חייה הקשים ורבי הצער האירה לי ולאחי ואחותי וכל יוצאי חלצינו את דרך החיים, דרך האמת, היושר, המצוות ומעשים טובים. מתן בסתר. פרסה לרעב לחם. אהבת הבורא יתברך. שמירת התורה והמצות, אהבת חזולת, ומה שעליך שנוי אל תעשה לחברך,

תהי מנוחתה עדן עם הנשים הצדקניות שבגן עדן. אמי נר חיי.

אחי יקירי ומורי

אחי הבכור יוסף

יוסף, הבכור לאבי ואמי זצ״ל. משחר ילדותו ובצאתו מרחם אמנו, נולד נכה ברכיים, מחלה אשר דבקה בו לאורך תקופת חייו, חיי היסורים שסבל אותם באהבה בלא שום טענה או התמרמרות כלפי הבורא יתברך, יוצר האדם, ״צדיק הוא בכל דרכיו וחסיד בכל מעשיו״ (תהילים קמה י ״ז). במלאות לו שלש שנים אבי החל ללמדו תורה צוה לנו משה.

לרגע הזה ציפה אבי כדי להנחיל את רכושו הגדול, רכוש שאין דומה לו במידתו. שאמר עליו דוד המלך ע״ה: ״הנחמדים מזהב ומפז רב. תורת ה׳ תמימה משיבת נפש פקודי ה׳ ישרים משמחי לב״ (תהילים י״ט פ׳ ח׳ י״א). יום הילולה היה היום ההוא, לשמע מוצא פי הבן תורה צוה לנו משה, ועם השנים בהם גדל יוסף אחי. לא חסך אבא מורי ממנו לשתות את המים החיים. פעם אחת, משום מה מאן אחי יוסף להמשיך את למודו יותר משעות שהיה לומד בהן. בטענה שהוא לא

מרגיש טוב. אבא מורי גער בו, אך אחי יוסף עמד על דעתו שאיננו יכול להמשיך ללמוד. אבי מורי כשראה שאחי עומד על דעתו ראה בכך כעין עקשנות ומרד של בנו, ואז נתן לו טפיחה על הכתף והוא החל לבכות. אמי שמעה את בכיית בנה הקטן ובאה מהמטבח לחדר שבו ישבו האב והבן, ואבי הסביר לה שהבן ממאן להמשיך ללמוד מעבר לזמן השיעור. בטענה שאיננו מרגיש בטוב, אמי בחמלה על בנה נסתה לעמוד לצידו בטענתו. אך אבי מורי לא ויתר לבנו יוסף. ותשובת אבי לאמי שהתורה היא מרפא לכל המחלות. כמו שכתוב בפרשת בשלח. וכך אבא מורי הרגיל את בנו יוסף להגות בתורה יומם ולילה עד אשר היה יושב ולומד גם בזמן שאבי לא היה בבית. בנערותו כבר היה עילוי ויחי יוסף את ה׳ עד אשר יצאנו את ארץ תימן והגענו לארץ עדן. כאן השתלטה מחלה ממארת בגוף אבא מרי והוא נקרא למעלה ע״י בעל הנשמות רבון כל העולמים. נשמתו תהא צרורה בצרור החיים. זכר צדיק לברכה.

ומאז נתיתמנו וירדנו לשפל המדרגה. ״יתומים היינו ואין אב אמנו אלמנה״ (איכא ה׳ ג׳). בבקר אמרנו מי יתן ערב ובערב אמרנו מי יתן בקר מעוצר רעב ויגון. ובחסדי ה׳ עלינו בא יהודי כשר ואמר לאמי שהוא מוכן להתחתן אתה ואנחנו נהיה כבניו כדי שנוכל לעלות לארץ ישראל — אך בלעדי אחי יוסף בגלל נכותו וגילו. וכך הוא נשאר כמה שנים בודד בארץ חם. מטולטל וחי ממתנת ידם של יהודים טובים. פרידתנו ממנו היתה קריעת הלבבות ואמי אמרה לו שלא תנוח ושקוט עד אשר יהיה אתנו בארץ הקודש וכך היה. כנמרה אשר תרח אחר בנה בכל המוסדות הציוניים לסדר לו אשרת כניסה לארץ הקודש.

ובבאו לארץ הקודש עשינו יום חג, ומאז נקשרתי בו והוא בי, הוא היה מעין של תורה ואני שתיתי בצמא. שבתות ומועדים קודש ללמודים. אהבתי אותו אהבת נפש ואח. והוא החזיר לי יותר ממה שאני נתתי לו. השכנים והסביבה החלו להביא את בניהם כדי שהוא ילמדם תורה ושמו יצא לפניו, ילד שרצה ללמוד קלט מהר וילד שהתעקש יסר אותו עד אשר למד היטב, הורי הילדים נתנו לו פרוטות מועטות שאי אפשר היה לחיות מזה. בפרוטות האלה קנה לי תפילין ולמדני דיני תפילין. ״ויגדל האיש וילך הלוך וגדל עד כי גדל מאד״ (בראשית כ״ו י״ג). בתורה הקדושה וכבר אמרו חכמנו ז״ל הזהרו בבני עניים שמהם תצא תורה, מעין אשר לא יכזבו מימיו. חי בסבל ויסורים ותמיד אומר מה שבא עלי מן השמים אני מקבל באהבה וחיבה.

ועליו נאמר יוסף הצדיק. צדק עליו את בוראו. ואת כל היסורים שקבל לאורך שנותיו וחייו הקשים. לא זכה להתחתן וכך לא זכה להנחיל את רוח קודשו לזרעו אחריו. צר לי עליך אחי יוסף. התורה שהנחלת בי מעט מזער. היא היוקדת בקרבי והמלווה אותי יחד עם צילך וקלסתר פניך הם הם ינחלוני במעגלי צדק לשמור תורת אלקי בלבי עד אשוב ואראה בעולם הנצח את קלסתר פניך ופני אבינו אבא מורי ואמנו הצדיקים שלום לעפרכם ותנוחו בשלום על משכבכם מנוחת עולמים

לא תבושו ולא תכלמו עד עולמי עולמים.

מנוחתו עדן, עשירי באלול תשכ״א.

☆ ☆ ☆

פרק ב׳

בהיותנו בתימן.

מאז חרבן בית המקדש הראשון כשהגיעו היהודים לתימן התפזרו בכל הערים והכפרים כדי למצוא את מחיתם. באחד המקומות האלה ישבו אבות אבותי ואבותי. שם באיזור אל—שרף בצפון תימן. במחאבשה התישבה משפחת האלמאם יחיא עם בניו. לכאן באו גדולי השבטים להתדיין בפני האימאם ומכאן יצא דבר שלטונו. האיזור הזה הררי, אך יש בו שטחי מדבר עצומים עד לגבולות המדינה סעודיה. בשטח יש גם אדמות מעובדות ופוריות מאד, הודות לנחלי המים שבסביבה, שמהם לשתיה ולהשקאת השדות ועצי הפרי. את השדות עיבדו הערבים תושבי הסביבה ואת התוצרת מן השדות מכרו לאנשי הסביבה, הן ליהודים והן לערבים. בכל יום היו הסוחרים והירקנים עוברים מכפר לכפר, ועושים ״יום שוק״ לאנשי המקום בו הציגו בדים, כלי בית, עורות ושטיחים, פירות וירקות ושמנים, עופות וביצים, גדיים ועיזים, פרות. עגלים ושורים, חמורים וגמלים. הכל למכירה. יש שעשו חליפין בסחורתם או בבהמתם. היו חוקים ידועים לסחר השוק ואסור לעבור על החוק בכל מקום ומקום שבו התקיים השוק, היו אנשי החוק שומרים על הסדר ולא העיז אדם לעשות עבירה. סוחרי הכסף והזהב הניחו את תכשיטיהם על משטח בד, ואוי היה לו למי שיגנוב איזה תכשיט או אפילו פרוטה אחת ממי שהוא.

ליום השוק היו באים מכל האיזור לאותו כפר או לעיר מחאבשה.

שכונת היהודים בעיר מחאבשה היתה גובלת עם השוק. ליהודים היו חנויות בשוק. והם סחרו בכל מיני מכולת ותכשיטים. בעלי המקצוע היהודים היו מקבלים ביום השוק מהערבים הזמנות, לתכשיטים וצרכי נגרות, סנדלרות, נפחות ופחחות, מסגרות, מחרשות, סכינים ותיקוני הרובים. כמו כן נתנו עצות לרפואות ותרופות לחולים. וכתבו חוזים בשפה הערבית, תביעות משפטיות וכו׳. היהודים עשו הכל למען חיותם ורווחתם.

בעיר מחאבשה היו חמש עשרה משפחות ובראשם הרבנים יוסף ואברהם שרוי, והאח הצעיר שלום. האחרים יוסף ושלמה מסעוד ומשפחותיהם. סלימאן קירט, יוסף קירט, משפחת גמיל יששכר שלמה ויוסף, משפחת כובשי משפחת עוזירי סך

הכל קהילה קטנה אך בעלת איכות משובחת. כולם בעלי תורה ומצוות, וידועים כמכניסי אורחים מצוינים. הם היו בקשרים עם אחיהם קרוביהם ומכיריהם השוכנים ביתר הכפרים מסביבם, ולקחו חלק אתם בחגים ומועדים, בשמחות ברית מילה וחתונות.

בכפר מיצחיל ישבו משפחות חיים קרטה יחיא קרטה, משפחת ישועה ומוסא נגאר. כל המשפחות האלה היו סוחרים.

בעיירה אלמחגר — או שאהיל התרכזו רוב יהודי אלשרף. כאן היו משפחות כובשי, משפחות בית גמיל, משפחות מסעוד, משפחות נגאר, משפחות קארטה, משפחות קנדיל, משפחות עבאהיל, משפחות ינאעי, משפחות אדואר, משפחת זיטי משפחת קמבויר ומשפחות נחום. זאת היתה עיירה ידועה בכל הסביבה חלקה האחד תושבים ערבים, וחלקה חשני כולו יהודים. חשטח של היהודים היה נקי מערבים.

סבי היה יחיא וסבתתי דבורה. סבי מצד אמי היה אברהם מסעוד, סבי יחיא, אב אבי, היה תלמיד חכם, מלומד גדול ומוכתר בתואר רב הוא נפטר לפני שנולדתי, והסבתא שלי נשארה אלמנה בבית בתה שמעה אחות אבי אשת יוסף מסעוד. לדודתי שמעה היה בעל עשיר.

בזמן סבי יחיא נגאר וסבי אברהם מסעוד, היה הרב הגאון של כל יהודי שרף מרי חיים נגאר. שמעו חלך בכל ערי תימן ובמיוחד בעיר חבירה צנעא לו היו מהלכים בבית המלכות ואליו שלחו היהודים מכתבים ושאלות מכל ערי תימן. רבני צנעא צפו בואו לחגים לחגוג אתם.

רבנו חיים נגאר עסק בתורה ובמלאכה. רגיל היה לומר: "כל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה וגוררת עון". "אל תעשה את התורה עטרה להתגדל בה" (פרקי אבות ד' ז'). "פשוט נבילתא בשוקא ולא תימא גובראי רבח אנא". "אם אין קמח אין תורה, ואם אין תורה אין קמח". (פרקי אבות פ"ג כ"א) הא בהא תליא.

גזרת הטורקים בימי סבי

סבי אברהם מסעוד אהב את הגאון רבינו חיים נגר מאד, וסר למשמעתו. בכל דבר ולכל עצה סר אליו. סבי אברהם מסעוד היה עשיר גדול בעל אדמות ומטעים, פרות ועיזים, גמלים חמורים וסוסים גם בעסקי מסחר הצליח. הוא התחתן עם ארבע נשים. לאחר פטירת האשה הראשונה התחתן בשניה, וכך היה עם השלישית והרביעית.

הראשונה ילדה לו שני בנים, סעדיה ויחיא, ושתי בנות בדרה וסעדה. והשניה ילדה לו שתי בנות, בנייה ושמעה. יתר חנשים ילדו לו עוד בנות. זה חיה בזמן שלטון התורכים.

באותם הימים המצב בעולם היה רע מלחמת העולם הראשונה פשטה והגיעה עד תימן. האמאם יחיא נלחם בתורכים כדי לגרשם מתימן, ובחיות ותימן רחוקה מתורכיה, סבל הצבא התורכי מבחינה כספית וכלכלית. המושלים ומפקדי הצבא התורכי פשטו על הערים והכפרים, שללו, גזלו וחטפו כל אשר חפצו. הם גם הטילו מס גולגולת על הערים והכפרים באיזור שרף, אלמחגר, אלשאהיל ומחאבשה. בעיירה אלמחגר, ששם היו הרבה יהודים, הטילו מס כללי על כל היהודים חמשים אלף ריאל. וזה היה סכום עצום. הם נתנו זמן ליהודים לאסוף את הכסף במשך חודש ימים והודיעו להם שאם עד אז לא ימסרו את הכסף למושל המחוז התורכי, אזי הצבא התורכי ישלול מהם את חירותם והם יהפכו לעבדים וימכרו כעבדים. זאת היתה גזירה שהיהודים לא יכלו לעמוד בה. מרבית היהודים היו עובדים אצל המוסלמים ופרנסתם היתה בצמצום. בינתיים, היו החיילים התורכים נכנסים לבתי היהודים ומבקשים להאכיל אותם, והיהודים אפו לחם ועשו תבשילים והאכילום. היו מקרים שהחיילים התורכים ישבו כמה ימים בבית היהודי ואכלו ושתו. אז היתה סכנה גדולה ודאגת לב לנשים והבנות, שמא החיילים ינסו לתנות אהבה אתן. היהודי נאלץ לא לזוז מביתו כל זמן שהחיילים התורכים בביתו, ועינו פקוחה לבל יאונה לאשה והבנות משהו מאוס עם גוי טמא.

החודש שנתן להם המושל לגביית המס כמעט ותם. עסקני העדה התלבטו והיו חרדים על מה שעלול להיות אם לא יאספו את הכסף. עיניהם נשאו למרום וצפו מאין יבא עזרי.

סבי אברהם מסעוד הלך לבית המושל התורכי לדבר על לבו, אולי יבטל מעליהם את הגזרה, ואם לא, אולי אפשר יהיה להפחית מהסכום אשר הציבור אינו יכול לעמוד בו. ואולם המושל התורכי הסתכל על סבי אברהם מסעוד, התחיל לצחוק ואמר לו. שמע יהודי. הזמן קצר. אל תספר לי שאתם היהודים אין לכם כסף לפדות את עצמכם. שיהיה ברור לכם, אם הכסף לא יהיה בביתי ביום האחרון של החודש, אני אתן הוראה לחיילים לאסור אתכם כולכם, אל תחזור אלי בלי הכסף. סבי אברהם מסעוד חזר אל עסקני הציבור וספר להם על החלטת המושל, ואז הנשים והילדים, הזקנים והזקנות החלו לבכות.

רבנו חיים נגר קרא לציבור לתפילה ותחנונים. בראות סבי אברהם מסעוד שאין תשועה. בלעדי זה שהוא יקבל על עצמו לשלם את המס, שנתו נדדה עליו, הוא ידע שהוא חלק מהיהודים והוא העשיר שבהם, ומרבית היהודים אינם יכולים לתת את חלקם. ודי להם בצרת הפרנסה שאותה הם משיגים בעבודה קשה

ואולם מהיכן יקח חמשים אלף רואל מזומנים ובידו לא מצוי סכום כזה. הוא הבין כדי לאסוף את כל הסכום הזה צריך הוא למכור שדות וכרמים. סבי הלך להתייעץ עם הגאון רבנו חיים נגאר. הרב אחז בידיו ותמך בו וחזקו. עצת רבנו היתה: קום ועשה ואל תדאג, כי מנסה ה' אותך זה הוא נסיון שאין למעלה ממנו. אם תוכל ועמדת בו, עוד תזרח לך השמש "ויפתח לך ה' את אוצרו הטוב" (דברים כ"ח י"ב).

סבי אברהם מסעוד הלך אל כל המוכתרים והעשירים הערבים שבסביבה והציע להם למכירה את אדמותיו וכרמיו. הוא היה נשוא פנים אצלם, וביודעם שאברהם מסעוד אדם נכבד ונאמן, קבלו עליהם המוכתרים והשייכים לתת לו הלואות ולמשכן את אדמותיו וכרמיו עד אשר יחזיר להם את הכסף. סבי חזר לבית רבינו חיים נגר ובשרו שיש לו את כל הסכום, סך חמשים אלף ריאל, שניהם עלו אל בית המושל התורכי ומסרו לו את הכסף, ותהי תשועה לכל היהודים בכל הסביבה של איזור שרף.

מלכות האמאם יחיא

האמאם יחיא גבר על הצבא התורקי והם עזבו את ארץ תימן — אז האמאם הוכר כשליט תימן. הוא אהב את היהודים והאמין שהם עם קדוש וכל מי שירע להם תבא רעה אל ביתו. חכמי היהודים נתמנו ליועצים בבית המלכות. ועצתם היתה נשמעת. היהודים נשמו לרווחה והתפללו לשלום האמאם יחיא ולשלום שלטונו. היהודי נחשב בן חסות של השלטון ואסור להזיק לו.

בעיירה אלמחגר היו שני בתי כנסת, אחד היה שייך למשפחת גמיל ובה התפללו משפחות גמיל ועוד כמה בתי אב. ובשניה בית הכנסת של דוד כובשי. אח אם אבי סלימאן נגאר. בבית הכנסת הזאת התפללו רוב הציבור של העיירה. ובה היו הרבנים ומכובדי העדה השרפית, יהודי שרף כולם התפללו בנוסח שאמי. לפי סידורי ליוורנו נוסח ספרד. קריאת התורה היתה לפי התאג.

הגאון מורנו חיים נגר

מספרים על הגאון רבנו חיים נגאר, כשהיה נער והיה לומד בתורה, יום אחד החליט להסתגר בתוך הבית שלהם ולשבת ללמוד ביום ובלילה. הוא היה בעל כשרון לימודי גדול מאד, ורבותיו ראו בו עילוי ועודדו אתו בלימודיו. אמו שמרה על פתח חדרו לבל יפריעו לו הבאים לבית והוא הסתגר ולא יצא מהבית. שנים ישב ולמד בתורה ובמפרשים, במשנה, גמרא, תוספתות, ספרא וספרי, שולחן

ערוך, הרמב-ם ארבעה טורים, עין יעקב, מדרש רבה ומדרש תנחומא, ילקוט שמעוני, הזוהר דברי ראשונים ואחרונים, חשבון העיבור, ותקופות השנה, עד שיצא שמו בכל ערי תימן ועיר הבירה צנעא.

ביום אחד הגיע אליו מכתב מאת הרב הראשי של יהדות תימן היושב בעיר הבירה צנעא. במכתב היה כתוב שהגיעה השמועה עליו שהוא בר אורין מעולה. והרב הראשי חפץ ביקרו, והוא מזמינו לבא להתארח בביתו בצנעא, הוא יצא לדרך רכוב על חמורו במשך שלשה ימים עד הגיעו לעיר הבירה צנעא. ולאחר שהיה של כמה שבועות הוא הוכתר בסמיכת רב, וחזר לאיזור שרף כרב של כל האיזור.

הוא היה נשוי ואב לבן בשם סעדיה, ושתי בנות בשם נעמי וחנה. תלמידיו הידועים היו׳ דוד כובשי, אבי סלימאן נגר, בני הדוד של אבי, סלימאן נגר ומוסא נגר,. מוסא מסעוד שנשא את נעמה בת רבנו חיים נגר לאשה, סלימאן קיראט, חיים קארטה, האחים אברהם ויוסף שרוי, יוסף בן יחיא גמיל, יששכר גמיל, ועוד.

ראשון תלמידיו היה יוסף יחיא גמיל, הוא הסמיכו לשוחט, והוא היה שוחט יחיד בעירה אלמחגר. כשראה את עצמו בר סמכא בשחיטה, החליט להתגרות בסבי אברהם מסעוד, כל תלמידי הגאון רבנו חיים נגאר הוסמכו על ידו, וכל אחד בסמיכה שונה ובזמן אחר. אבי שהיה התלמיד המצטיין מבין תלמידיו. משך את עיני סבי ואבי נשא את בתו סעדה, וילדה את הבן הבכור יוסף והבת בנייה והבן סעיד. שלושתם נולדו בחיי הורי אבי סלימאן נגאר.

הקשרים הטובים שהיו בין הגאון רבנו חיים נגאר ובין סבי אב אמי אברהם מסעוד, הביאו לידי כך שבת סבי בנייה נשאה לרבנו חיים נגאר. וילדה לו שתי בנות לאה ואסתר והבן יוסף.

לסבי אברהם מסעוד היו נכסים מרובים, כפי שכבר כתבתי לעיל, והיו כאלה שעינם היתה צרה בסבי. קרה מקרה ובת סבי הצעירה חנה חלתה קשה והגיעה עד שערי מות. באחד הימים בבוא סבי הביתה מעבודתו בקשה ממנו בתו החולה. לאכול בשר עוף ולשתות מרק עוף סבי שלח מיד ביד אחת מבנותיו עוף גדול אל השוחט יוסף בן יחיא גמיל לשוחטו. אך השוחט מצא הזדמנות לפגוע בסבי ומאן לשחוט את העוף, סבי לקח את העוף והלך אל השוחט אך גם לו הוא מאן לשחוט.

באין שוחט אחר בעירה שלנו, החולה נפטרה בלא ליהנות מארוחת העוף לפני מותה. זו היתה מכה קשה לסבי, הוא קרע את כל בגדיו על שלא היה יכול לתת לבתו את מבוקשה האחרון לפני מותה, וישב דומם כל השבעה.

הכתרת רבנים ביהודי שרף

רבנו חיים נגאר היה בצנעא. כשחזר הביתה, ספר לו סבי את המעשה של השוחט. לאור מעשה מכוער זה ובהמלצת סבי הסמיך רבנו חיים נגאר, ארבעה שוחטים חדשים, והם: חתנו, מוסא מסעוד, חיים קארטה, סלימאן קירט ומוסא נגאר. בנוסף לאלה מורי יוסף שרוי ואחיו אברהם, הוסמכו בעיר מחאבשה. אבי הוכתר בתור רב ושוחט ומוהל. וסלימאן נגאר, בן דוד אבי, גם הוא הוכתר בתור רב, שוחט ומוהל.

אבי שידע ושלט בשלש שפות, עברית ערבית ותורכית, בקריאה דיבור וכתיבה, ובלט בהשכלתו מבין יתר תלמידי הגאון רבנו חיים נגאר, זכה להיות ממלא מקום הגאון, בעתים שהגאון לא היה בבית. זה היה לאחר פטירת אביו הרב יחיא נגאר.

באותה תקופה אמי היתה בהריון, וכשנולדתי ביום ו' בניסן תרפ"ג מל אותי אבי בנוכחות הגאון ויתר הרבנים והמכובדים וקרא לי בשם אביו — יחיא.

באותה תקופה נפטר סבי אברהם מסעוד, ועל כל הרכוש הגדול שהיה לו השתלט בנו הגדול סעדיה.

בתימן לא היה מקובל שהבנות יורשות בנכסי אביהן, אבל בלא כלום אי אפשר, ועל כן בא היורש לרצות את אמי סעדה ובידו מאה ריאל, סכום מכובד. ואולם זה היה חיטה אחת מתוך הכרי ולפיכך העדיף אבי למחול על כבוד אמי בירושה. הוא החזיר את המאה ריאל באומרו ליורש: אין אנחנו עניים העומדים בפתח ביתך. אם זה מה שמגיע לאחותך אזי כדאי שתשמור אותו בשבילך.

נסיעת רבנו חיים נגר לצנעא

חודש אלול הגיע תקיעת השופרות בשעת הסליחות עוררו את לבות המתפללים לקראת הימים הנוראים.

הגאון רבנו חיים נגאר היה נוהג ללכת לצנעא, ולחגוג שם את כל החגים והימים הנוראים. פעם אחת פנה אליו החזן והמשורר יוסף מסעוד ושאלו אם יוכל להצטרף אליו למסעו לצנעא, אשר שמעה היה ידוע בכל ערי תימן. הוא לא היה אף פעם בצנעא ולא ראה אותה, ומה יותר טוב מאשר להלוות אל הגאון במסעו לצנעא. הגאון רבנו חיים נגאר שהכיר היטב את יוסף מסעוד כאיש ירא שמים ומכובד, אמר לו, אני מציע לך שלא תסע לצנעא, היות

ושם אין אכסניה, ואין היהודים מארחים אנשים זרים. אך יוסף מסעוד, כולו תאוריות וחלומות על צנעא וחכמיה חכה בלבו לרגע הזה שבו יצטרף אל מסע הגאון ויזכה להיות לבן לויה שלו. לפיכך פנה אל הגאון ואמר: אל תכזיב את חלום חיי לראות את צנעא. אני מבקש ומתחנן לפניך לאפשר לי לצאת אתך. הגאון נענה לו בתנאי שהוא יגיע אתו עד שערי צנעא ומשם יפרדו. וכך הלכו ביחד עד בואם לצנעא. הגאון נכנס לעיר ונתקבל בכבוד הראוי לו, בבית הרב הראשי יחיא יצחק הלוי.

באותו ערב היתה חתונה והגאון רבנו חיים נגאר נתכבד לערוך את החופה. ולאחר זה, ביושבו במקום המסיבה של החתן, החלו המסובים בשירה, אך לא ידעו לשיר שירי רקוד. ובצנעא לא היו אומנים לכך.

מיד נזכר הגאון ביוסף מסעוד שנשאר ליד שער העיר. הוא קרה לאבי החתן ואמר לו: יש לי עצה בשבילך. אם ברצונך לראות שמחה בחתונת בנך, הרי יש לי בשבילך אדם שישיר בחתונה להנאת כל המסובים. לשאלת אבי החתן היכן האיש, אמר לו הגאון: רוץ אל שער העיר, שמו יוסף מסעוד, ואם תביאו לכאן, לא תתחרט. אבי החתן שמע לעצת הרב ורץ אל שער העיר והביא את האיש למקום החתן והחתונה. האכילו והשקו את האורח יוסף מסעוד. ולאחר זה החל לשיר את השיר: "מהדר חתן וכלה זרחה נפשי ושכלי. יתנו לי חן וחמלה כל ימי חלדי וחדלו. זה מקום שמחה וצהלה כי דבר יה נר לרגליי". משירי רבנו הצדיק שלום שבזי. אלה שידעו לרקוד לפי השירה והמנגינה לא פסקו מלרקוד קולו החזק והמהדהד למרחוק משך כל השומע לבוא לבית המשתה, והשמחה רבתה. יוסף מסעוד זכה לדברי נועם מפי החתן ומפי הרבנים. ונפתחו לפניו השערים. כל אחד רצה לכבדו, וכל הנגש אליו ברכו בברכת "ברוך הבא", ותהי השמחה רבה.

הגאון רבנו חיים נגאר היה דורש ונותן שיעור בבית הכנסת הגדול בצנעא. וכשהיה נכנס לבית הכנסת, כל גדולי הרבנים של צנעא היו עומדים לכבודו. בין תלמידיו הרבים אני הכרתי שנים מהם: יחיאל בן אהרן חבשוש, ומשה בין הרב יוסף יצחק הלוי, שניהם ספרו לי שהם יצקו מים על ידי הגאון רבנו חיים נגאר. יחיאל חבשוש נשלח על ידי אביו אהרן ללמוד אצל הגאון הלכות שחיטה, והוא הוכשר על ידו כשוחט.

כשחזר הגאון רבנו חיים נגאר מצנעא. נתבשר שלאבי סלימאן נגאר נולד בן. ביום הברית אבי בכבודו ובעצמו מל את בנו, וקרא לו בשם חיים, לכבוד הגאון רבנו חיים נגאר. זה היה כבר לעת זקנותו. הוא הרגיש לא טוב תקופה קצרה ונפטר בשיבה טובה. אנשי העירות מסביב השתתפו בלויתו, והספידוהו רבים. הוא היה יחיד בדורו. אז נפלה עטרת ראשנו.

אבי הוכתר לרב של איזור שרף

עיני העדה הופנו אל אבי סלימאן נגאר להיות להם לרב מורה ומדריך. הנתונים וההשכלה שלו העמידו אותו מעל ליתר הרבנים. על אף שהיה יותר צעיר מרבנים אחרים בעירו. כתלמידו הנאמן של הגאון רבנו חיים נגאר הוא נהג בדרכו.

עוד בחיי הגאון הורשה אבי לחתן ולכתוב גיטין. והתמסר ללימודים ברוב שעות היום, בזמן שיתר אנשי הציבור כל אחד רץ אחרי פרנסתו. אבי היה משכים קום בבקר לפני עלות השחר ולומד, ואחר כך היה הולך לבית הכנסת להתפלל עם עלות השחר. לאחר שובו הביתה. היה משלש, ולומד במשנה, גמרא, הלכות ומוסרים עד שליש היום. פרנסתו לא היתה מוטלת על הציבור ועל כן היה עובד בתור נגר ומכין דלתות חלונות. גגות ארונות כסאות ושולחנות. פעמים שהיו משלמים לו בכסף ופעמים שהיה מקבל תמורה גדי או עופות או קמח. המצב הכלכלי בבית היה קשה. ההכנסה לא הספיקה לכלכלת הבית ואמי היתה מדברת אתו לצאת לעבודה יותר מוקדם כדי להרויח יותר לכלכלת הבית, אך אבי לא שם לב לכך. והיה אומר לאמי: "ארור הגבר אשר יבטח באדם ושם בשר זרועו ומה' יסיר לבו". (ירמיה סי' ט"ז) התורה והיהדות ויראת שמים הם חיי הנצח, והם עיקר גדול בחיים הגשמיים. המזון נברא להחיות בהם נפש כל חי. חשיבות הנפש, לא הבטן... אמי היתה אומרת לו, אבל הילדים מבקשים לחם ואין, והוא עונה לה, יעסקו בתורה וישכחו את רעבונם.

על אחי הבכור יוסף, פקח אבי את עיניו. ולמד אותו תורה נביאים וכתובים, משנה הלכות ואגדות, מוסרים ותפילות. בכל מקום ובכל הזדמנות נתן לו שיעור. אחי יוסף לא יכול היה לעמוד בדרישות שאבי דרש ממנו. מכיון שהיה ילד וגם נכה רגלים מלידה. הרבה פעמים אבי ייסר אותו, ואמי נסתה להסביר לאבי שהילד נכה ושיתחשב בכך, אך אבי היה עונה לה: לימוד התורה וחוקותיה אינם מכירים בניכות גופנית, אדרבה, התורה היא רפאות בינתים הנער יוסף נהיה לעילוי, כל רואהו הכיר כי הוא זרע בירך ה', מלומד וחכם, שואל ועונה נדרש ומשיב. אך התנ"ך ידע בעל פה. כל פסוק בתנ"ך ידע לציין היכן הוא כתוב. הרב סלימאן נגאר שבמקום להאכילו לחם, האכילו רוחניות ותורה.

בעת שהזמן עבר באו הצרות, בתימן פשטה אז המחלה הארורה — "אבעבועות", מחלה שלא פסחה על שום בית, במיוחד על הילדים הקטנים. גם בעיירה שלנו פשטה המחלה הארורה הזאת. אחי יוסף ואחותי לאה, אחי סעדיה ואחי הקטן חיים ואני כולנו נפלנו למשכב. מי יותר ומי פחות, ביוסף ולאה לא פגעו האבעבועות הרבה, אך סעדיה סבל קשה מאד כל הפנים שלו נתמלאו פצעים. העין הימנית נפגעה ואבד את הראיה, גם ידו השמאלית שותקה. אחי הקטן חיים לקה חזק, וכתוצאה מהמחלה הלך לעולמו. ואני יצאתי מהמחלה עם סימנים בפנים שלי. זו היתה מחלה ארורה.

באותו זמן נדר אבי נדר שהוא ילך לעיירה ששם נמצא ספר הקדוש "ספר התם". הוא לקח את אחי סעדיה שנפגע מהמחלה והלכו שניהם. בשובם קנה אבי מתנה לאחי סעדיה, טלית יפה עם פסים, ולאמי ולנו הביא בדים ומעדנים.

הדייג יוסף קנדיל

תימן היא ארץ מבורכת אדמתה דשנה ופוריה. הגשמים יורדים בקיץ ובחורף ויש בה נהרות ומעינות הקרוב לעיירה שלנו אלמחגר, היה הנהר מייר. בשבוע של חג השבועות היו הגברים הולכים לנהר מייר לדוג, היו בו דגים גדולים וטעימים, גם הערבים היו באים לדוג. הדייגים נהגו לפזר אבקה על פני המים והדגים התעלפו מריחה, ואז צדו אותם.

הבחורים מהעיירה שלנו, יצאו בחבורה ולעתים היה אחד שהבטיח לבוא אחריהם ושמו יוסף קנדיל.

יוסף קנדיל היה ידוע בכל הכפרים של האיזור, כגבר גבור אשר לא יחת לא מאדם ולא מחיה טורפת. באחד הימים שחבריו יצאו לפניו לדוג, הוא יצא אחריהם בכמה שעות בדרך פגש ארבעה דייגים ערבים שבים הביתה עם שלל דגים. הוא דרש מהם לתת לו דגים אך הם מאנו, ואמרו לו: אם ברצונך דגים לך לנהר ודוג לעצמך. בראותו שהם לא נענים לבקשתו אמר להם, אם לא תתנו בטוב אזי אקח מכם בכוח. המלים האלה פגעו בכבודם וברגשותיהם, והם החליטו ללמד את היהודי דרך ארץ ומיד תקפו אותו מכל הצדדים, זה בא לו מלפניו, וזה בא לו מאחוריו, זה קפץ עליו, וזה קפץ לרגליו. אך יוסף קנדיל, המלומד בריב ומדנים, המאיים על העוברים ושבים. שאיננו חושש מהשופט הערבי ולא משוטריו. החליט ללמד את אלה שתקפו אותו, בידו החזקה ובזרועו הנטויה, והחל להכות בהם ללא רחמים, הוא הדביקם אחד לאחד וראש אחד בשני. השלישי קבל כמה מכות בפניו עד זוב דמו, ורביעי הושלך על אבן גדולה והמלאכה נגמרה בשקט ובהנאה. אחר כך נגש אל החמורים של ארבעת הערבים, העמוסים דגים והנחה אותם לעיירה אלמחגר, וכאן מכר את הדגים לתושבי העיירה.

למחרת נתפרסם הדבר, ובאו אליו שוטרים שליחי המושל, אך הוא מאן ללכת אתם, ואמר לשוטרים: תגידו לשופט אני אבוא אחרי החג. לאחר החג הלך לבית השופט. וכראות השופט את יוסף קנדיל, ידע עם מי יש לו ענין. השופט דבר אליו בשפה רכה, ובקשו לבל יעשה עוד הפעם כדבר הזה. ופטרו לשלום.

הבחור משה קנדיל

האח הצעיר של יוסף קנדיל היה שמו שלום וגם הוא היה איש מלחמה ואכזר. קטן קומה אבל מלא חימה. ואוי היה לו למי שירגיז אותו או יפגע בכבודו. כדי לשכך את רוחו היה נוהג לצאת ליערות לחפש ציד או להרוג חיות טורפות ולא נרגע עד אשר גרר את צידו לעיירה להראות לתושבים. מה הוא יכול לעשות לחיה ולאדם.

אחיהם האמצעי משה, היה לגמרי שונה משניהם, עם כל אומץ לבו, לא הלך בדרכי אחיו, שלשתם נתיתמו מאביהם בעודם קטנים ואמם נשאה בעול פרנסתם, ובתור אשה בעית הפרנסה היתה שבעתים יותר קשה משל בעית הגבר. משה מצא עבודה בבית דוד גמיל קרוב רחוק של המשפחה, שהיה סוחר מכולת הוא מצא עזר בנער משה קנדיל שהיה שקט וממושמע, משה שרת בנאמנות את דוד גמיל במשך כמה שנים עד הגיעו לגיל שמונה עשרה. לדוד גמיל היתה בת ושמה בדרה, בת שלש עשרה שנים, משה הכירה טוב, אך אף פעם לא העיז לדבר אתה אפילו מלה אחת, ואם קרה ונפגשו באקראי ומבטי העינים נפגשו, מיד היו בורחים כל אחד לצד האחר.

פעם יצאה בדרה למעיין לשאוב מים. היא לא ידעה שמשה נמצא בשדה, ועם הכד על ראשה הגיעה למעין ומלאה כדה מים. עם הכד על ראשה מלאה מים חזרה הביתה. בדרך הבחינה במשה והחלה לרוץ מתוך פחד ובושה שמה יראה אותה. בריצתה נתקלה באבן ונפלה. הכד נפל מעל ראשה ונשבר היא חזרה הביתה וכולה רועדת, אך אמה הרגיעה אותה.

האמא, שהיתה קרובת משפחה למשה קנדיל, רצתה את משה חתן לבתה, מתוך כמה סיבות, ובמיוחד שהיתה התנהגותו שקטה, והיה בעל משמעת לכל אשר אמרה לו. היא פנתה לבעלה דוד גמיל ובקשה שיסכים לשדוך הבת עם משה, אך הוא לא ראה בנער משה קנדיל ראוי לבתו. א. משום שהוא יתום ועני. וב. אין לו יחוס משפחתי מכובד. ואולם אשתו מרים עמדה על דעתה שמשה ורק משה יהיה חתן לבתה. דוד גמיל, שאשתו מרים היתה יפת תואר והוא אהבה אהבה עזה. נכנע לבקשת אשתו. הבחור משה קנדיל היה בישן ולא העיז לומר אפילו מלה אחת, אבל שמח על כך. הבת בדרה מצאה חן בעיניו, ולפיכך הסכים לכל מה שאמרו לו לעשות, הוא התפלל להי ועיניו דומעות והודה לו שהצליח את דרכו, וזימן לו את הנערה קרובת משפחתו.

דוד גמיל ויוסף קנדיל, האח הגדול של משה, באו אל אבי הרב סלימאן נגאר ובקשוהו לכתוב כתובה עבור הזוג, וכן לערוך את החופה.

החתונה התקיימה ביום חמישי י״ז באב, שנת תרפ״ח. לחתונה הוזמנו כל

הרבנים והחכמים וכן בעלי הבתים והסוחרים. הרב מורי סלימאן בן יחיא נגאר ערך את החופה ושבע הברכות, ועל הכתובה חתמו בתור עדים הצעיר מוסה אבן מוסה מסעוד שי״ל והצעיר סעיד בן יוסף ישועה יצ״ו.

אבי מורי סלימאן בן יחיא נגאר כתב כמה כתובות וערך חופות בידי יש שתי כתובות שנכתבו בכתב ידו האחת של יוסף בן חיים קארטה ואשתו שמעה בת יוסף ישועה. והשניה של מוסא בן מוסא קנדיל ואשתו בדרה בת דאוד בן יחיא גמיל. לאבי היה כתב יד יפה וברור. גם כתב ערבית ושלט בשפה. חכמי המוסלמים היו באים אליו לעתים ולומדים ממנו. לפני חגיהם היו באים אליו ומשמיעים תפילתם באוזניו כדי שיתקן להם את הטעויות בביטוי המילים ובזכות הידע שלו היו היחסים בין הערבים ובין היהודים טובים.

תולדות משפחתינו

הבית שלנו היה בן שתי קומות. בקומה ראשונה היו המטבח והתנורים ומקום לעצים להבערת האש בתנורים, וכן פינת רחצה וכביסה. בקומה שניה חדרי השינה, חדר גדול שבו ישבו האורחים, סוכה קבועה בתקרה, ומרפסת מחוץ לקומה השניה. בשכנותנו גרה אחותו של אבי. הסבתא אם אבי היתה מתהלכת בשני הבתים, אבי ואחותו הבכירה שמעה שמרו על קשר אחוה יוצאת מן הכלל. הם היו קשורים בלב ונפש. בניה ובנותיה התחתנו ואבי ערך להם את החופה והקידושין. גם הבנים של אחי אמי התחתנו ואבי ערך להם את החופה והקידושין.

משפחתנו היתה קשורה עם משפחת מסעוד ראשיתה היה סבי אב אבי יחיא נגאר ומצד שני סבי מאמי אברהם מסעוד. הבנים והבנות של דודתי שמעה למשפחת מסעוד התחתנו עם צאצאי סבי אברהם מסעוד, והתקשרות המשפחתית היתה חזקה. דודתי שמעה חייתה כמו גברת המושלת בכפה, בעלה יוסף מסעוד עסק במסחר והיה אדם נכבד בעמיו. כל בניה או מכירה שאל בעצת אשתו, והיא אמרה את המלה האחרונה בכל עסקיו, והברכה שרתה וכל אשר עשה הצליח. ואולם זה לא היה לאורך ימים כי הוא נפל למשכב וכל הדאגה של המסחר והמשפחה נפל על כתף דודתי שמעה. בנוסף לזה היו עליה עבודת הבית וחינוך הבנים והבנות. באין בתימן רופא או רפואות. המחלות עשו שמות הבעל הלך ונחלש והילדים היו עדיין קטנים. כשהרגיש שהוא עומד להחזיר את נשמתו לבוראו, קרא לדודתי שמעה, לאבי מורי ולסבתא שלי אם אבי, ואמר להם: אנכי הולך בדרך כל הארץ וברצוני לצוות את אשתי שמעה, שלאחר מותי בגמר השלושים יום תמכור את כל הרכוש ותסע עם המשפחה לארץ הקודש. ידוע לכם שחוק המוסלמים לגבי הילדים הקטנים, מי שעדיין לא הגיע לגיל שלוש עשרה, אם הוא יתום, לוקחים אותו להתאסלם. אינני רוצה שיקרה הדבר הזה לילדים

שלי, ועל כן אני מבקש שתעשו ותקיימו את בקשתי, שעם גמר השלושים תצאו מיד ותסעו לארץ הקודש. אל תתמהמהו שמא ירגישו בכם המוסלמים ויעכבו אתכם. לאחר כמה ימים של צער ויסורים השיב את נשמתו למקום מחצבתה. תחת כסא הכבוד. תנצב״ה

בגמר שבעת ימי האבל החלה דודתי שמעה להתארגן.

כאשה חכמה ידעה לפעול בלא שאנשים זרים ירגישו מה היא עומדת לעשות. היא מכרה את הבית ואת כל הרכוש בטענה שהיא צריכה את הכסף. לאחר מכן שכרה כמה גמלים וחמורים למסע הדרך מבעלי השיירות המוסלמים, ובאחת הלילות יצאה עם בנותיה למסע לארץ הקודש, בנה סעדיה שהיה בן שבע עשרה, בחור יפה תואר, לווה אותן עד לעיר הנמל חודיידה וחזר הביתה.

הצלת היתומים על ידי מוסא נגר

דודי אח אמי, סעדיה בן אברהם מסעוד, נפטר והשאיר אחריו ילדים קטנים. שנים מהם שלמה ויחיא, רצו המוסלמים לקחת אותם כנ״ל שמצוה לקחת ילדים יהודים קטנים שאין להם אבא. ולגדל אותם לפי האמונה המוסלמית. החרדה היתה רבה. שליחים באו מטעם המושל הערבי לשאול היכן הילדים. הילדים הובראו מבית לבית כדי להסתירם משליחי המושל. אנשי העיירה אלמחגר וחכמיה כונסו לטכס עצה, כיצד להציל את הילדים שלמה ויחיא. בין הבאים היה גם מורי מוסא נגאר בן דוד אבי ונשוי לאחות אמי. מורי מוסא היה אדם אמיץ ובעל כוח, סוחר מכלת ועשיר. הוא נכנס לענין של הצלת הילדים היתומים בכל מאודו. היו לפניו שתי אפשריות. האחת, לשלוח אותם על ידי הברחה, עם משפחה הנוסעת לארץ הקודש, והשניה לחתן אותם. בענין הילד הקטן יחיא. שהיה בגיל פחות מעשר שנים, הוחלט להבריחו לארץ הקודש. ובענין הבן הגדול שלמה, למצוא לו בת זוג. שלמה היתום, היה בן שתים עשרה שנה בלא אף פרוטה בכיסו. והיתה הבעיה מי האיש שיתן את בתו לנער אשר אין לו פרוטה. כמו כן היה ענין המוהר של הכלה, הבגדים, כלי הבית והדירה הוצאות החתונה והפרנסה לאחר החתונה, כל אלה היו שאלות חשובות שלא היתה עליהן תשובה. המתדיינים דנו ביניהם מי זה האיש אשר יסכים לחתן נער כזה וישא בעול פרנסתו ופרנסת אשתו. הרי העשיר רוצה בבחור בן עשירים. והעני רוצה בבחור בן עשירים כדי שלבתו יהיה חיים טובים. בינתים, היתה הסכנה לילד שלמה שימירו את דתו בדת האיסלאם.

בדרה, דודתי אחות אמי אשת מורי מוסא נגאר, אשר הילד שלמה הוא בן

אחיה, חרדה לגורלו ולשלומו. בראותה שהמצב רציני ושיש למצוא פתרון לפני שתצא הגזרה לפועל, החליטה לדבר על לב בעלה מורי מוסא נגאר. להם היתה בת ושמה קומש נערה בגיל שלמה. הרבה בחורים רצו אותה לאשה, משפחות מיוחסות ובעלות נכסים רצו אותה לשידוך אך היא מיאנה, הוריה פינקוה הרבה ובשבילה רצו שידוך מעולה, אך לא כך רצה הגורל. אמה, דודתי בדרה, שראתה את צרת בן אחיה הנער שלמה. דברה עם בעלה מורי מוסא נגאר לתת את הנערה בתם קומש ליתום שלמה מסעוד כדי להצילו מהתאסלמות. היא הסבירה לבעלה שזו היא מצוה גדולה שאין למעלה ממנה. על ידי זה שיתחתן עם בתם קומש ויהיה גבר נשוי וינצל מדין האסלאם.

מארי מוסא נגאר נדדה שנתו, ורעיונות שונים חלפו במוחו על בתו קומש בכורתו. רוצה לראותה עם בחור חכם ומלומד, בן טובים ובעלי מעמד כמוהו. בת עשיר הרי הולכת לבן עשיר ואם לאו לפחות לבן משפחה מכובדת, והנער שלמה מסעוד, יתום ועני. מצד שני הרהר ואמר בלבו: הרי אמרו חכמים: "כל המתחיל במצוה ואינו גומרה אינה נקראת על שמו" (יהושוע כ"ד רש"י ל"ב) וכיון שהתחיל במצוה על ידי זה ששלח את האח הקטן יחיא עם משפחה לארץ הקודש ושלם את הוצאות הדרך בשבילו, הרי זה רק חצי המצוה, עכשיו האח הגדול שלמה נתון בסכנת שמד, אם לא ימהר ויחתן אותו. ואז מורי מוסא נגאר החליט לעשות את הדבר הגדול שאפשר לעשות למען היתום. אז הודיע לאנשי העיירה אלמחגר. שהוא נותן את בתו קומש לאשה ליתום סלימאן מסעוד, כדי להצילו משמד.

אבי מורי סלימאן נגאר כתב את הכתובה וערך את החופה והקידושין לזוג הילדים, סלימאן בן סעיד מסעוד וקומש בת מורי מוסא נגאר.

עינוי הילדה היתומה ופיתוי אחיה

מקרה שני של הצלת נפשות של יתומים היה עם בני משפחת אדואר. שלום אדואר חלה במחלה קשה שהביאה אותו עד שערי מות. אשתו האלמנה נשארה עם שני יתומים בת ובן. באין לאח האלמנה אפשרות לכלכל את ילדיה היתומים. הגיעה השמועה לאוזני המושל המוסלם וזה שלח מיד שוטרים לקחת את היתומים תחת חסותו ולהעביר אותם מיהדותם. כל העיירה חרדה לגורל היתומים. בעלי היכולת קבלו על עצמם לכלכל את היתומים וללמד אותם יהדות. המושל שלח פעם אחר פעם למצוא את הילדים ולהביאם תחת חסותו. באחת החפושים אחריהם מצאו את הילד היתום יוסף. השליח המוסלם דבר על לבו, ובכדי לפתותו היה מרכיבו על הסוס ומשעשע אותו במתנות. וכך היה עושה לו יום יום, עד שיום אחד הביא המוסלם מאכלי טרפה והאכיל את הילד וכן נתן לו לשתות

מרק בשר, וכך טמא את נפש הילד. המוסלם הביא את הילד היתום יוסף לפני הרבנים והזקנים היהודים. והילד הצהיר בפניהם שהוא רוצה ללכת עם המוסלם. ותהי בכיה רבה בכל העיירה ובכל הסביבה. הבת היתומה בנייה, אחותו של היתום יוסף שהיתה בוגרת מאחיה מאנה להתאסלם. באחד הימים שבאו שליחי המושל לקחתה, יעצו לה הנשים שתעשה את עצמה מתה, ובכך תנצל. שליחי המושל באו לקחתה ואנשי הבית אמרו להם שהיא מתה. הם בקשו לראות את הגויה, הם הועלו לחדר וראו אותה מוטלת על הרצפה ומכוסה בבד לבן. השליחים לא האמינו למראה עיניהם ואחד מהם לקח מחט חייטים והחל לדקור אותה במקומות הרגישים. הילדה החליטה שלא להראות שום סימן כי היה מוטב לה המות מאשר יקחו אותה המוסלמים. בראותם שאינה מראה סימן חיים, החליטו לבדוק אותה במכוה אש. פעם בכף הרגל. פעם בלחי פעם בצואר. ופעם בישבן. אך הילדה לא הניעה עפעף עיניה. זו היתה מסירות וסכנת נפש עצומה הילדה קדשה שם שמים ועמדה במבחן, ושליחי המושל הסתלקו מהסביבה.

הנשים התנדבו לטפל בה ולהחיות אותה מסבלה עד אשר עמדה על רגליה. הרבנים ועסקני הציבור חפשו לה שידוך ומצאו את הגבר יחיא זיטי. שהסכים להתחתן אתה, וכמובן שאבי מורי כתב את הכתובה וערך להם חופה וקידושין. אלה מקצת התלאות אשר היו ועברו על אנשי אמוני ה׳, שעמדו בנסיון.

נוסעים לארץ הקודש

הסבתא שלי אם אבי, שנשמתה היתה קשורה בבנה אבי מורי, גברו געגועיה לבתה שמעה שנסעה לארץ הקודש. בכל הזדמנות שדברו עליה, הסבתא בכתה, וזה היה טבעי כי הפרידה קשה ממות. ובתימן, כשאדם נפרד ממשפחתו ונוסע למרחקים היה קשה לשכוח אותו. אהבת האב או האם אל הבנים והבנות ואל הנכדים גברה, והיו חורזים מלים מתוך געגועים ובכיה.

במצב זה חשב אבי, אם אי אפשר להחזירם, אולי מוטב ללכת אחריהם. הרי תימן ארץ העמים. גזרת הגלות אינה חובה שצריך לקיימה, והיהודי איננו חייב להשאר נודד. יום יום אנו אומרים ״ותחזינה עיננו בשובך לציון״ (בסידור התפילה) משמעות הדבר שצריך לעלות לציון. הרהורים אלו עלו בלב אבי מורי ולא נתנו לו מנוחה. באחד הימים קרא אבי מורי לאמי ואמר לה: את יודעת שאחותי שמעה ובניה ובנותיה וכן בני האחים שלך נסעו לארץ הקודש. המשפחה נחלקה לשנים. חצי בארץ הקודש והחצי השני כאן בגולה ואנחנו גופנו כאן אבל הנשמה שלנו בארץ הקודש.

עכשיו מה טוב יהיה לנו, אם נלך אחרי אחותי ואחרי בני אחיך סעיד השיחה

ביניהם נמשכה כמה ימים והרעיון החל לקרום עור וגידים. גם הסבתא הרבתה לדבר על עליה לארץ הקודש. ולבסוף אבי מורי החליט ואמר: קומו ונעלה ציון, אל ה׳ א—לקינו. (ירמיה פי ל״א).

אבי מורי ספר למארי מוסא נגאר ולאשתו אחות אמי בדרה. על החלטתו לעלות לארץ הקודש. כמו כן הודיע לדודו אח אמו, דוד כובשי ולבנו שלמה. הבשורה הזאת באה להם כהפתעה, אך קבלוה בשמחה, ומשמע הדברים היה שגם הם צריכים לקבל על עצמם את הרעיון של עליה לארץ הקודש.

הורי החלו בהכנות ובאריזת החפצים שיש לקחת אתם. הבעיה היחידה שנשארה היתה מה לעשות עם הבית. לבסוף נמצא הקונה שהסכים לשלם רבע ממחיר הבית. אבי מורי התקשר עם מורי הדרך. ושכר מהם גמלים וחמורים לשאת אותנו ואת החפצים.

הפרידה מכל הקרובים והרבנים והזקנים והשכנים היתה קשה מאד. כולם בכו על כי מורי סלימאן נגאר יוצא את העיירה אלמחגר, שהיה זיוה והדרה. מה שנשאר להם לעשות היה לצאת אחריו לארץ הקודש.

אבי מורי יחד עם אחי יוסף, הבן הבכור ונכה הרגלים, רכבו על גמל אחד. על הגמל השני רכבו אחותי בניה ואחי סעיד, ועל הגמל השלישי רכבנו אמי ואני ואחי הקטן סאלם, שהיה בן שנה הסבתא רכבה על חמור. אני זוכר פעם כשישבנו על הגמל והוא רכון על האדמה. המוסלם דחק בגמל לקום. הגמל הרים את החלק האחורי שלו כדי לעמוד על רגליו, בעוד החלק הקדמי שלו עדיין היה רכון, ואז נפלה אמי מעל הגמל, למזלה לא קרה לה שום דבר.

שני הבחורים שבאו ללותנו היו סעיד מסעוד בן דודתי אחות אבי שמעה והשני סאלם בן מוסא קנדיל. שניהם היו בחורים חזקים ואמיצים. את הבית יצאנו לפנות ערב, ועם החשכה התהלכה השיירה לאורך עמודי הטלפון עד הגיענו לעיר החוף מידי. שם עלינו על אונית קיטור קטנה וישבנו על הסיפון עד הגיענו לעדן באוניה אכלנו עוגיות מאפה תנור. זה היה האוכל היחיד שבא אל פינו. ההפלגה היתה קשה עד בואנו לחוף הנמל תואהי במדינת עדן. כאן פגשנו את הדודה שמעה אחות אבי מורי.

☆ ☆ ☆

פרק ג׳

עדן

בס״ד, ר״ח אי כסליו תרפ״ח
העיר עדן ובית הארחה

בעדן היו שני נמלים. אחד בשם תואהי והשני בשם מעלה, אנחנו הגענו לתוואהי ללא פספורט או תעודות מעבר או איזה ניירות המוכיחות את זהותנו, ההמולה בנמל היתה גדולה מאד. הנהלת הנמל היתה נתונה בידי אנשי השלטון הבריטי. כשנשאל אבי על ידי אנשי המכס ובקורת הכניסה לכמה זמן הוא רוצה להשאר במדינת עדן, הוא ענה להם. מה שפחות זמן מכיון שפנינו להמשיך במסעינו לארץ הקודש, ארץ ישראל. לפיכך קבלנו היתר ישיבה זמני בעיר עדן.

עדן יושבת על מפרץ ימים. המקשר בין הים ההודי וים סוף. והאימפריה הבריטית שמרה על המקום היטב. כאן בפעם ראשונה נפגשנו עם בני אדם לבנים, עם שפם גדול מטופח, מדברים בשפה האנגלית. אבי אמר עליהם: ״אלה בני עשו, הוא אדום״ (בראשית ל״ו מ״ג), שעתיד הקב״ה להעביר מלכותם מן הארץ בבוא יום גאולת עם ישראל.

את שני הארגזים הקטנים שהיו לנו ומה שהחזקנו בידינו נשאנו על כתפינו עד לשער היציאה של הנמל. הרחבה הגדולה שליד הנמל שמשה לכל הבא והולך, בין לנכנסים לנמל או ליוצאים ממנו. בו נמצאו הרבה רוכלים וסבלים המוכנים לשירות וכן חמורים וגמלים עם כרכרות והיה גם אוטובוס. אנחנו היינו צריכים לקחת אוטובוס בגלל המרחק עד העיר עדן. בתימן לא ידענו כלל וגם לא שמענו על אוטובוס. ופליאה גדולה היתה בעינינו. להסתכל על התיבה הזאת ששמה אוטובוס, ומה עוד שאמרו לנו להכנס לתוכה עם החפצים שלנו. הנהג של האוטובוס היה כושי בעל מבנה גוף גדול וההסתכלות עליו הפחידה אותנו מאד.

לאחר דין ודברים עם אבי סיכמו התנאים כמה עלינו לשלם לנהג האוטובוס. אבי אמר לנו שאנחנו יכולים לעלות ושלא נפחד, ה׳ ישמור אותנו. הדרך בין עיר הנמל תוואהי ובין העיר עדן, היתה מדבר שממה הרים מפרידים ביניהן — בתוך האוטובוס היו כל מיני חבילות וארגזים וכן אנשים מעמים שונים.

במדינת עדן היו תושבים מכל מיני ארצות אנגליה, הודו. פקיסטאן חבש, סודן סעודיה ומצרים. אליה באו מכל המדינות הן למסחר או כחניית בינים.

אנחנו הצטופפנו ונדחקנו אחד לשני. אחי הגדול ישב לצד אמי ואחי השני ישב לצד אבי באמצע בין שניהם ישבה אחותי. אמי החזיקה את אחי הקטן ואני ישבתי בין ברכי אבי. הסבתא שלי אמא של אבי, סייעה לאמי בכל דבר. האוטובוס התקרב להר שבו יש מנהרה למעבר, כדי להגיע לעיר עדן. ולידו נמצא בית הקברות של היהודים. לנו לא היתה כתובת בעיר ולא ידענו לאן

ללכת, אך הנהג אמר לאבי, אל תדאג אני אביא אתכם אל מקום היהודים התימנים. השם בנין היה ידוע. שם הבנין בערבית היה בית אלבכר, בית הארחה, בנין ידוע לכל, שכל מי שאין לו מקום היכן ללון היה הולך לשם. זה היה בנין גדול שנתרם על ידי הנדיב הגדול בנין שתי קומות היו בבנין. הקומה הראשונה היתה כולה משטח אחד, וכל מי שימצא מקום בו יכול היה לפרוס את המחצלת או את בגדיו הבלויים ולשים את החבילות שלו או את הארגז לידו. זה היה מקום משכנו עד לכתו למקום אחר. המקום לעשיית צרכים היה בפינת הקומה הראשונה, וזה היה בשביל כל הנמצאים בבית, ואולם, תושבי הבית עשו את צרכיהם רק בלילות משום צניעות. הודות לאורך ולרוחב הבית, היו חמשפחות מצטופפות ליד הקירות וכן באמצע האולם, הכל לפי לחץ המשפחות המגיעות לבנין, יש והיו נדחסים לתוכו ארבעים ועד חמשים משפחות על כל מטלטליהם. משפחת בנין היתה ממנה אדם מהשוכנים בתוכו להיות אחראי על הסדר ושמירת הבנין. בחלק נפרד מקומה השניה היה בית כנסת, ששם היו מתפללים באי המקום.

לבנין הזה בית אלבכר — בית הארחה, חביא אותנו נהג האוטובוס. האחראי על הבית אמר לאבי כי אין מקום בפנים הבית, ועל כן לא נוכל להכנס לתוכו. בדלית ברירה, אבי אמר שנניח את החפצים ליד הקיר מבחוץ ושנשב עליהם. והוא יכנס לראות את הבנין אולי יכיר בפנים מישהוא שיסייע לנו, בינתיים, האחראי על הבנין עלה לקומה השניה ושם ספר לאנשים שהגיעה משפחה מעיר שרף, ושם האיש סלימאן נגאר. כשמוע האנשים את שם אבי סלימאן נגאר נגשו אל האחראי ואמרו לו: התוכל להראות לנו היכן האיש? מיד ירדו אל כניסת הבית ששם ישבנו ואמרו לאבי: בא ברוך ה' מארי סלימאן נגאר. הם דברו עם האחראי על הבת. כי זה האיש הוא המארי של עדת יהודי שרף בתימן, וכי הם מוכנים להצטופף בקומה השניה כדי לתת לנו מקום בתוכם, וכך זכינו למקום לינה. למחרת בבקר, המכרים שלנו הביאו לנו קפה לשתות ואמי נתנה לנו מהעוגות שאפתה עוד בתימן שהיו יבשות אך רככנו אותן בפינו. בשיחות שהיו לאבי עם מכריו וידידיו מתימן, שמע מהם כל מה שנוגע לקראת עלייתם לארץ הקודש. גם דודתי שמעה, אחות אבי, הבינה במה מדובר. והחליטה לקשור את בעיותיה עם אחיה ואמה.

באותו הזמן היו בעדן מארי מוסה מסעוד, מארי חיים קארטה, ובנו יוסף קארטה, אברהם עואץ ועוד כמה משפחות. מחלקת העליה לישראל היתה מטפלת בעולים מתימן ובראשה עמד ציון בנין, יהודי יליד עדן, בעל השכלה. עוזרו הנאמן באותה עת היה אברהם טביב שניהם השתדלו לסדר ויזות לאחינו התימנים, ובטפול הבדיקות הרפואיות לכל זה צריך היה להירשם ולחכות לפי התור. זכות קדימה היתה לבחורים צעירים וזוגות צעירים, ולאחר אלה משפחות עם ילדים בעלי אמצעים. למי שהיה יותר כסף היה זוכה ומקבל ויזה יותר מהר. ואחריהם היו משפחות רגילות, אלמנות ויתומים.

ואולם, עד שהשלטון הבריטי והסוכנות היהודית יתנו את ויזות העליה חיה צורך לכלכל את המשפחה, עם הסבתא האמא של אבא, ולכן החליט אבי לצאת ולבדוק במה יעסוק לכלכלת המשפחה. את מעט הכסף שחיה בידו רצה לשמור להוצאות הנסיעה לארץ ישראל.

שנת תרפ״ט 1929 והמאורעות

שנת תרפ״ט (1929) היתה שנה קשה ובפרט ליהודים תושבי ארץ ישראל. הערבים תושבי הארץ, התנגדו כידוע לעליה יהודית והם עשו כל מה שאפשר למנעה, המתח בין היהודים והערבים חלך וגבר עד שפרצו הפרעות באי״י בשנת תרפ״ט (1929). זה החל בתקיפת יהודים העוברים באיזור ערבי. או המזדמנים לערים הערביות. אנשי הכנופיות הסתננו לשדות ולמטעים של היהודים והשחיתו ושרפו עצי מטע עמוסים פרי מאכל. פה ושם תפסו יהודים יש שנפצעו ויש שנהרגו.

היהודים באי״י התארגנו לקראת הבאות השלטון הבריטי באי״י לא אחז באמצעים תקיפים נגד הפורעים הערבים. בכל מקום חיו היהודים חייבים לדאוג לעצמם ולבטחונם והדברים ידועים.

גם כאן בעיר עדן, רעל השנאה התפשט ופה ושם החלו לזרוק אבנים על היהודים. היהודים שחיו להם חנויות ודוכנים בשוק חדלו ללכת לשם מפני הסכנה שהיתה צפויה להם מהערבים הארורים. יהודי עדן שחיו חלק חשוב בתוך התושבים המקומיים ובעלי המסחר העושר והנכסים תקפח אותם חרדה על מה שעומד להיות בעיר ובמדינה.

יהודי תימן שהכירו את האופי של הערבים, החליטו להתארגן ולעמוד על המשמר. אבות המשפחות והבחורים נפגשו ובחרו אנשים שיהיו אחראים שיתנו הוראות מה לעשות. בית אלבכר. בית התארחה, שבו נמצאו הרבה משפחות תימניות היה כצנינים בעיני הערבים, לא הרחק ממנו היה בית תפלה של הערבים מסגד מוסלמי. גג בית התארחה היה שטוח, הרבה פעמים עמדתי שם והשקפתי על הסביבה. המסגד לא היה רחוק, ותמיד יכולתי לראות היאך הם מתפללים. ביום הששי היו רבים בטלים ממלאכה. ועל כן באו למסגד להתפלל ולשמוע דרשה. שם שמעו דברים שהלהיבו את רוחם לשנאת היהודים.

באחד מימות ששי, היתה תכונה למעלה מהמקובל בימות הששי הקודמים, אחינו היהודים התימנים הממונים על הבטחון עקבו אחריהם מעל הגג הפתוח, ומה שעיניהם ראו ואוזניהם שמעו העבירו את הדברים ליתר העדה, מיד נתנה הוראה לאסוף מכל הבא ליד, ברזל מכל המינים, קרשים, מקלות, ידיות של

מטות וכסאות ואבנים מכל הגודלים. הילדים הקטנים נצטוו להשאר בפנים הבתים, וכן הזקנים והנשים. כל מי שראה את עצמו שהוא בן חיל התייצב לרשות האחראים על הבטחון. הודעות מוקדמות חועברו מבית לבית להשאר בפנים הבית, לסגור את הדלתות עם תוספת מגן וכן את החלונות. כולם הרגישו שעומד להתרחש משהו, האנשים חולקו. חצים עלו לגג וחצים נשארו בקומה הראשונה לשמור על כניסת הבית בתוך כל התכונה והמתח חזה אני זוכר שעליתי לפינת הגג בלי שירגישו בי האחראים. השקפתי על המסגד וראיתי את ההמולה וכן שמעתי את הערבים צועקים: "עליהום — עלא אל יהוד". (המוסלמים יצאו דחופים לקראת מזימתם המתועבת להכות ביהודים, בשם מחמד והאיסלאם, מי במקלו ומי בסכינו, ומי שידיו מלאות אבנים. היהודים הזקנים נכנסו לבית הכנסת לקרא תהילים. והבחורים התחילו בהפגזת אבנים על כל מי שיצא מהמסגד. ההפתעה עם המהומה היתה רבה, לדבר כזה הערבים לא ציפו, האחראים היהודים צעקו: "הכו בהם אל פחד", "כי ה׳ אלקיכם ההולך עמכם, להלחם לכם עם אויביכם להושיע אתכם" (דברים פ׳ כ׳)... הבחורים הוסיפו לזרוק אבנים, וכל אבן פגעה ופצעה, מן השמים נלחמו והחלש נהפך לגבור, ותהי ההמולה גדולה. הערבים לא ציפו לכך שהיהודים יהיו התוקפים. הם חשבו שהיהודי נחבא אל הכלים. באותו יום ששי לא הצליחו הערבים לפגוע בשום יהודי בסביבתנו, "כי פסח ה׳ על הפתח ולא נתן למשחית לבא אל הבתים לנגוף" (שמות י"ב כ"ג). בחצות הלילה יצאו כנופיות כנופיות של ערבים למקומות שונים ופגעו בבתי כנסיות מבחוץ כי לא יכלו לחדור לתוכן. ניצל במיוחד בית הכנסת "אלפרחי" שבו היה נמצא ספר תורה קדוש מיוחד. לנגדו היו מתפללים אנשים ונשים זקנים וזקנות לסייעתא דשמיא ולרפואה שלימה מכל מיני מחלות.

בימים ההם לא נפקד אף יהודי, חוץ מכמה פצועים קל, ותהי תשועה לישראל.

בשנת תר"ץ (1930) באה שמועה לעדן שיש כמה סרטיפיקטים שהגיעו אל המנהל ציון בנין. מעטים היו שנסעו לישראל והיתר נאלצו לחכות עד שיבוא תורם.

פטירת הסבתא שלי

בתוך התקופה הזאת נפטרה אם אבי ונקברה בבית החיים של היהודים בעיר עדן.

פטירתה של אם אבי היתה מכה קשה לאבי, הוא קוה שיצליח להביא אותה יחד אתנו אל ארץ האבות אשר כל הזמן דברה עליה ועודדה אותו להגיע אליה. בשבילה ארץ ישראל. שנקראת ארץ הקודש היתה חלום חייה, ובמיוחד לאחר

שנפטר סבי בעלה שאבי קרא אותי על שמו. יחיא.

משאת נפשה היתה לראות את ארץ הקודש ולחונן את עפרה. היא תמיד חשבה וכך רצתה למות שם ולהקבר שם. אך לדאבון נפשה וליגון לבו של אבי לא אסתיעא מלתא.

אבי החל לעבוד בסנדלרות.

המקצוע של אבי היה נגר. עבודה כזאת לא נמצאה לו וכן לא היו לו כלים. הואיל והיה בעל תפישה מהירה לכל עבודה. כל דבר שעבר תחת ידו היה טוב. מאחר וקוה שלא ירבו הימים והוא יסע לארץ ישראל החליט לעסוק בינתים בסנדלרות. כנראה שהיה לו מושג בסנדלרות. הוא קנה לו כלי עבודה וישב באחת הפינות של השכונה הסומאלית בקרבת בית החולים האנגלי. בכל יום היה עובד רק כמה שעות והיתר ללמוד תורה. הוא נהג לומר "ברכת ה' היא תעשיר" אל תיגע להעשיר מבינתך חדלי" (משלי כ"ג 4).

בכל יום אמי היתה מכינה לו קומקום קפה ומאכל לצהרים ואני הייתי מביא את זה אליו, ונשאר אתו עד שהיה חוזר הביתה או שהייתי מקדים. באותם הימים הייתי בן שבע שנים. אך ידעתי כמעט כל פינה וכל רחוב בעיר ועל כן אמי ואבי ידעו כי יוכלו לסמוך עלי.

בואו של הגאון רבנו יחיא נחום לעדן

באותה תקופה הגיעו הרבה תימנים מתימן בדרכם לארץ הקודש ובתוכם היה הרב המהולל והמפורסם בכל ערי תימן מורי ורבי יחיא נחום מעיר שגאדרה. וכן בנו המלומד מורי ורבי סעדיה נחום, בהודע להם שמארי סלימאן נגאר עדיין בעיר עדן באו מיד לבית אלבכר — בית ההארחה של בנין והשמחה רבתה וכמו שנאמר תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם היו עוסקים בתורה בשלוה ללא מחלוקת.

אנחנו נקראנו לבא לבדיקה רפואית.

באחד הימים שלח מנהל העליה ציון בנין לבא למשרד העליה עם המשפחה לבדיקה רפואית כולנו הלכנו לבדיקה רפואית בתקוה שנעבור את הבדיקה ונזכה לעלות לארץ הקודש, כי היה ידוע שמי שנקרא לבא לבדיקה רפואית סימן

שהוא יקבל אשרת כניסה לישראל. הרופא האנגלי בדק אותנו הוא התפלא כמה אנחנו רזים וצנומים ובכל זאת עמדנו בבדיקה, הרופא אישר שהכל בסדר. ציון בנין העביר אותנו לחדר אחר ששם מצטלמים עבור אשרת הכניסה לארץ ישראל. כשנכנסנו לחדר. שאל אבי את מנהל העליה ציון בנין מה עלינו לעשות כאן והתשובה היתה אתם צריכים לעשות תמונות, הצלם יצלם אתכם במכונת המצלמה. אז ענה לו אבי ואמר, כתוב "לא תעשה לך פסל וכל תמונה" (שמות כ ד), ועל כן הוא לא ירשה לצלם אותנו. לא הועילו כל ההסברים ושום אדם לא הצליח לשכנע את אבי.

היו שם שני אחים ממשפחת עוקשי יחיא וסאלם גם הם עברו בדיקה רפואית אחד מהם נפסל לעליה היות וזקנו הלבין. כמה שהתחנן ובקש הוא נענה בשלילה. בצר לו הלך הביתה בוכה על גורלו הרע. בחיותו בבית בא אליו יהודי פקח ויעץ לו לצבוע את זקנו לשחור. ענה לו הרי ההלכה בהרמב"ם ובשולחן ערוך אוסרת שאדם יצבע את שערו, ענה לו האיש המיעץ אם ברצונך לעלות לארץ הקודש תתעלם מן ההלכה עד שתעלה על האניה. והאיש שמע לעצה וצבע את שער זקנו לשחור וכך קבל תעודה עולה ונסע עם משפחתו לארץ הקודש.

הצלת הילד יוסף

מארי מוסא מסעוד הנשוי עם נעמי בת הגאון מורנו ורבנו הצדיק רבי חיים נגר להם היה שלוש בנות ובן שמו יוסף, באחד הימים בהיותם אתנו בעדן בבית ההארחה. יצא יוסף לשוטט ברחוב והוא כבן עשר שנים.

באותו היום העדה ההינדית חגגה את יום חגה שבו הם מקריבים קרבנות לעבודה זרה שלהם. בחג הזה השמועה היתה שהם מקריבים ילד חי על גבי העצים. ביום הזה כל היהודים היו שומרים על ילדיהם לבל יצאו מפתח ביתם מאחר שהיו כבר מקרים שנעלמו ילדים יהודים ביום חג ההינדים. יהודי עדן שמרו על הילדים בשבע עינים. הדבר הזה לא היה ידוע לעדה התימנית. באותו יום יצא יוסף בן מוסא מסעוד לרחוב הוא בתומו מתהלך והנה עברה לידו מכונית ובה הינדים. מיד ירדו וחטפו אותו והעלוהו למכונית למזלו הטוב היה אבא מארי סלימאן נגר בסביבה וראה את המעשה מיד רץ לעבר המכונית עמד לפני המכונית ממש. חסם את דרכה ואמר להם שהוא לא יזוז עד אשר יעזבו את הילד יוסף מיד חוטפיו וכך בסייעתא דשמיא. הודות לאבי שהזדמן לשם נצל הילד יוסף מההינדים שעמדו להעלותו קרבן.

יוסף חזר על הסיפור הזה באזני בהיותנו בארץ ישראל, בשכונת שעריים רחובות.

אבא מארי נפל למשכב שלא קם ממנו.

בינתים אבא מארי הרגיש לא טוב ולא ארכו הימים והוא נפל למשכב. בתחילה נשאר אתנו בבית ההארחה עד שגברה עליו המחלה. ואחר כך הועבר לבית החולים האנגלי שם שכב כמה שבועות ומיום ליום גברה עליו המחלה, הוא היה אומר חביבין יסורין, גם זה לטובה. בכל יום ויום הייתי מבקר אותו. הייתי בן שבע שנים. יושב שם כמה שאני רוצה מתהלך בחדרים ובחצר של בית החולים וחוזר לאבי עד שהיו באים אמי ואחי לבקרו ואז היינו חוזרים הביתה. באחד הימים אמרו הרופאים לאמי שאין רפואה למחלתו ובאם רצונה לקחת אותו הביתה היא רשאית. בבית עשינו לו מטה מלוחות חלקים ועליה פרשנו מכסה עבה להקל לו בשכבו במטה. והוא גם במצבו הקשה לא ויתר על תלמודו. בשעה שאחי הבכור יוסף הוגה אחריו מלה במלה.

מצב המשפחה היה אז בכל רע, בבקר אין ארוחה ובערב קשה לישון בגלל קיבה ריקה. "בבקר תאמר מי יתן ערב, ובערב תאמר מי יתן בוקר" (דברים כ"ח ס"ז).

חכמים אמרו אין הצדיק מקבל יסורים אלא לכפר על בני דורו. כל זה עבר על אבא מארי עד שקרא לו ה' אליו ואמר לו עלה אלי ההרה והיה שם, זה היה ביום ד' כ"ז לחודש תמוז תר"צ תנצב"ה

מלאכי צבאות יבכיון מר וצועקים ואומרים.

"פתחו שערים ויבא צדיק שומר אמונים" (ישעיה כ"ו ב').

והקול נשמע, ותהי צעקה גדולה. "הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט" (דברים ל"ב ד'), אוי מה היה לנו. אוי נא לנו כי חטאנו. מיד באו הגאון מו"ר יחיא נחום ובנו מו"ר סעיד נחום, ואתם יתר רבני וחכמי תימן וכל העם. אנשי חסד גלחו ראשו ורחצו אותו במים טהורים, וילבישוהו תכריכים לבנים בינתיים התאסף קהל גדול. בפתח בית אלבכר בית ההארחה הונחה המטה. הגאון מו"ר יחיא נחום, פתח ואמר: "מי יתן ראשי מים ועיני מקור דמעה ואבכה יומם ולילה" (ירמיה ח' כ"ג) על שבר מו"ר סלימאן אבן יחיא נגאר, וכל הקהל געו בבכיה. אמי נפלה לרצפה קרעה שמלתה ובכתה על מר גורלה. היא זעקה: סלימאן עשיתני אלמנה ובניך יתומים.

ואנחנו הארבעה הבנים והבת, אוחזים בשמלת אמנו וגועים אתה בבכיה.

וכל אותה עת הגאון מו-ר יחיא נחום הרעים בקולו המרעיד והמבכה וכולו

התרגשות ורעדה. בנו מו״ר סעיד נחום היה עומד ליד אביו, והחזיק בו עד שסיים את ההספד.

אנשי החסד נשאו את המטה והלויה החלה את דרכה הארוכה, מהלך של שעה עד לבית החיים. הנשים נתאספו ליד אמי ואחותי לאה לבכות עמהן, ואנחנו הילדים, יוסף סעיד, ואני צעדנו אחר מטת אבינו זצ״ל אחינו הקטן סאלם, שהיה בן שתי שנים נשאר בזרועות אמי ועם אחותי לאה.

שבעה מעמדות עשו למיטת אבי, ובכל מעמד הספידו אותו, מארי פלוני ומארי אלמוני, עד שהגענו לבית הספר העברי שהממשל בנה ליהודים ומשם והלאה אמר הגאון מו״ר יחיא נחום: אתם ילדים תחזרו הביתה, הוא התכוון לאחי סעיד ולי, ואחיכם יוסף ימשיך עם הלויה עד בית החיים ויחזור עם הציבור המלוים הביתה. זוכר אני שאחי סעיד ואני פרצנו בבכי על כך ואמרנו שאנחנו רוצים ללכת עם אחינו הגדול יוסף, אך בחיות והיינו ילדים קטנים לא ניתן לנו מבוקשנו ונאלצנו לחזור עם חלק מהמלוים.

ישבנו באבל על אבינו.

בבואנו לבית אלבכר בית ההארחה. נפלנו על ברכי אמנו וגעינו בבכיה. אחי סעיד ואני ידענו כי אבינו הלך מעמנו ולא נוסיף לראותו עוד. נתיתמנו ומעלינו סר הצל שחסינו בצילו. כשחזרה הלויה מבית החיים, קבלנו ניחום אבלים. ואנשי חסד פרסו לנו מלחמם לאכילה.

בית הכנסת נמצא בקומה השניה, בה חסינו עם יתר המשפחות שהגיעו מתימן, והתפלה היתה שם. אנשים החזיקו בידינו ולמדונו את התפילה, הואיל ולא היה לכל אחד מאתנו סידור תפילה, מו״ר סעיד נחום למד את אחי סעיד ואותי את הקדיש יתום, ובכל פעם הוא עמד לידינו באמירת הקדיש. ביום הייתי לפעמים יוצא לרחוב לשחק עם הילדים, בזמן שאמי ואחי יושבים אבלים.

ממול לבית ההארחה היתה בריכה גדולה במרכז הרחוב והיא נועדה למקום האשפה. כך שכל מי שיש לו אשפה. או כל דבר שאינו חפץ בו, היה זורק אותו לתוך הבריכה הזאת, ואנו הילדים היינו נכנסים לתוך הבריכה ומחטטים באשפה. יום יום הייתי בודק את האשפה ובוחש בה.

ביום הרביעי לאבל, בעוד אמי דואגת ומהרהרת מה יהיה אתנו. פתחה פיה ואמרה: אביכם הלך ולא השאיר אחריו אפילו פרוטה אחת, חפשתי ולא מצאתי אף פרוטה. ועתה במה נכלכל את עצמנו. נוסף לזה מנהג הוא שהאבלים עושים ליום השבעה סעודת מצוה הנקראת ״הבראח״, למי אפנה וממי אבקש, והתחילה

לבכות. גם אנחנו בכינו עמה. אך על זה כבר אמר דוד המלך בספר תהילים: ״כי שומע אל אביונים ה׳״

מחפש פת בברכת האשפה

לפנות ערב יצאתי שוב לבריכת האשפה לחטט אולי אמצא פת לחם לשים בפי. או מה שהוא לשחק בו. ישבתי לחטט ולחטט לבדי לפני שתבא מכונית הזבל לאסוף את האשפה מהבריכה. פתאום נתקל מבטי במשהו. המשכתי לפזר את האשפה מסביבו והנה אני רואה מטבע כסף גדול. מיד לקחתי אותו ובחרדה גדולה הבטתי מסביבי לראות ולהיות בטוח שאין אף אדם רואה ומרגיש מה שבידי. מיד זקפתי את עצמי, יצאתי מהבריכה ורצתי מהר מהר אל אמי. התישבתי על ברכיה וכולי נושם בכבדות לאחר הריצה. אמי שאלה, מה יש לי ומדוע אני נושם בכבדות. האם מישהו רדף אחרי, או עשיתי משהו לא בסדר. אמרתי לה. לא. אם כן, שאלה למה התישבת על ברכי? על זה לא עניתי לה. היא בקשה ממני לקום מעל ברכיה, ואז פתחתי קצות אצבעותי והראיתי לה מה שבידי, היא פתחה את ידי ונדהמה. היא שאלה אותי מהיכן לך זה? ממי לקחת את זה? עכשיו מי שהוא יצעק שגנבו לו כסף. בא תראה לי מהיכן לקחת את זה. מדוע עשית דבר כזה? והחלה להכותני. אז פתחתי פי ואמרתי לה, שמצאתי את הכסף בבריכת האשפה. והיא אמרה. זה לא יתכן, אף אדם לא זורק כסף לאשפה. אתה מסתיר ממני דברים. שוב אמרתי לה שזה אמת, שאני מצאתי את הכסף באשפה. היא לקחה את מטבע הכסף, ריאל תימני, ואמרה. אני אחכה עד מחר בבקר. אם אשמע מי שהוא שיאמר שנגנב ממנו או אבד לו ריאל תימני, מיד אחזרנו לו. ואותך אקשור בחבל.

כל הלילה לא יכלה אמי לישון מדאגה ופחד, של מי הכסף, אולי מי שהוא יכריז על גנבה או אבדה.

הבוקר של יום חמישי לאבילות האיר וקול לא נשמע בבית או בחוץ על אבדה. אז אמרה אמי: אתה יודע בני, אולי מאת ה׳ זימן לך המטבע הזה כדי שנעשה בו ״מצות הבראה״. היא קראה למארי סעיד נחום ובקשה ממנו לעשות את הקניות ובזה קיימנו את המצוה.

נשלח מכתב לתימן להודיע על פטירת אבי

כחודש לאחר פטירת אבא מורי זצ״ל ישב מו״ר סעיד נחום וכתב מכתב לעיר מולדתי אלמחגר באיזור שרף. על פטירת אבא מורי זצ״ל. המכתב נשלח אל

דודי מוסא בן יוסף נגאר — ואל דוד אבי דוד בן יחיא כובשי המכתב והבשורה הקשה השרתה עליהם מכאוב רב כי תקותם היתה שיבוא יום וגם הם יעלו לישראל והמשפחה תתרכז מחדש ביחד בארץ הקודש. בחלק השני של המכתב מסר דרישת שלום מאת אמי ובניה תאריך המכתב ה' כ"ו לחודש מנחם, שנת מפחד אויב תיצ"ר — חיי החותם: הצ' סעי בכמר"ר יחיא נחום.

וזו צורת המכתב

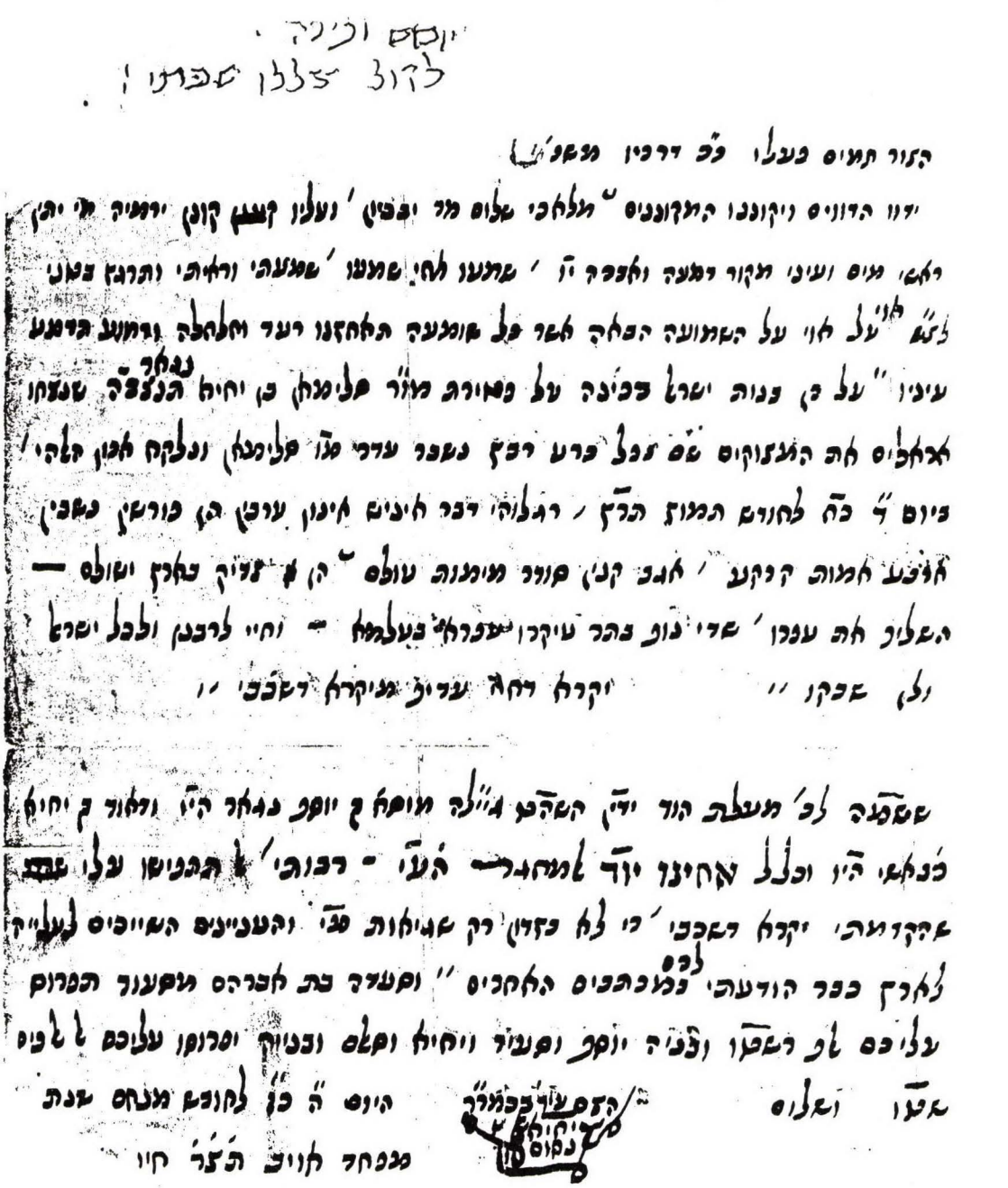

אני רץ כגדי אחרי הרועה

הציבור התימני התרכז מסביב לרבינו מ״ו יחיא נחום ובנו מ״ו סעיד נחום, האבא הדריך את העדה התימנית בתורה משנה וגמרא, מרן — שולחן ערוך והרמב״ם, ובנו מ״ו סעיד הדריך בתפילות וסליחות. מי שהכיר אותם מקרוב, רק הוא יכול לתאר את מעשיהם המופלאים איך שערי שמים היו נפתחים לקול תפילתם. מי שיקרא את דברי אלה ומי שהכיר את האב והבן רק הוא יוכל להעיד על דברי. אני בדלותי ואז לאחר פטירת אבא מורי זצ״ל הלכתי לפניהם כגדי קטן ההולך לפני הרועה. מ״ו סעיד נחום שם עין עלי והחל ללמדני תורה ותפילה.

פעם אחת בבית אלבכר, בית ההארחה, ואני יושב לפניו ולומד, נתקשיתי בקריאת מילה. וכמה שהסביר לי לא יכולתי לאמרה כחפצו. אז הוא אחז בשער יריכי וצבט אותי. אני הרגשתי כאילו נעקצתי וצעקתי: אמא. וגם התחלתי לבכות. באותו יום לא יכולתי להמשיך ללמוד. מורי כנראה הרגיש, ואז בא אלי והשתדל להרגיע אותו באומרו שפעם אחרת הוא לא יכאיב לי יותר, אלא שאני צריך להשתדל ללמוד. למחרת היום ראה אותי אביו, הגאון מ״ו יחיא נחום, קרא לי ואמר: יחיא אני צריך אותך, בא אתי. אני שמחתי ורצתי אחריו כמו גדי וכך הלכנו עד בית המדרש שבו היה נותן שיעורים, התפללנו מנחה וערבית ואמרתי קדיש יתום.

הימים שלאחר פטירת אבי זצ״ל היו בשביל משפחתנו ימי חושך. לחם אין בבית, ואמי רצוצה ושבורה מאסון פטירת אבי זצ״ל. בנערותה לא ידעה מחסור, כי אביה, סבי אברהם מסעוד. היה עשיר גדול, ידוע בכל האיזור, כבעל נכסים הרבה ושדות וכרמים. גם בחיי אבי זצ״ל לא ידעה אמי מחסור אם כי החיים היו בצמצום. עכשיו לעת כזאת יעצוה אנשים לצאת לחפש איזו עבודה.

אמי מחפשת טרף לפינו

בהשכמת הבוקר יצאה לרחוב לשוטט בין בתי היהודים. אולי, אם תדפוק על הדלתות, מי שהוא ירחם ויתן לה פת לילדים או יעסיקו אותה שעה שעתים ומזה תחיה את נפשות ילדיה הקטנים. בכל דלת שדפקה, אמרו לה תנסי בבית השני. וכך הלכה מדלת לדלת ומבית לבית, עד שאשה אחת שאלה אותה, אם היא יודעת לכבס בגדים. כשאמי ענתה בחיוב הכניסה אותה לבית ואמי כבסה לה כל דבר שטעון כביסה. באותן פרוטות מועטות שקבלה עבור עבודתה. קנתה לנו מזון לארוחה אחת. באיזה שמחה הקבלנו את פני אמנו, אדם לא יוכל לתאר. זאת

היתה פעם ראשונה שנשארנו בבית בלי עין פקוחה של אמנו, ובהיעדרה לא העזנו לפצות פה שמא האנשים יגערו בנו ואז נפרוץ כולנו בבכיה.

עם שוב אמנו נטפלנו אליה, מי אחז בידה ומי ברגלה ומי שהצליחה לחבוק אותה. היא הגיבה בלטיפות, חיבוקים ונשיקות, כמה היה טוב שאמא חזרה הביתה.

לאחר זמן לקחה אמי את אחותי אתה אולי תוכל לעזור לה במשחו. פה ושם שאלה את נשות היהודים, אולי מי שהיא צריכה ילדה שתעזור לה בחשגחת הילדים. ואכן באחד הבתים נמצאה לאחותי עבודה בשמירת הילדים, והשכר היה, ארוחה אחת ביום. באותו זמן, היתה אחותי בנייה בת אחת עשרה שנים והיא היתה הבת היחידה לאבי ולאמי, השניה לבכור יוסף. בדלית ברירה. הסכימה אמי להשאיר את אחותי אצל המשפחה עם שינה בביתם ובלבד שיתנו לה ארוחה אחת ביום. בכל יום היתה עוברת אמי לראות מה שלום אחותי, וכך נתוספה לנו עוד פרוסת לחם לפינו. היהודים בעדן העסיקו גם ילדים בעבודת הבית ושליחות. אחי סעיד שהיה בן תשע שנים בלבד, התמזל מזלו וגם לו ניתנה ארוחה אחת ליום תמורת שירות אצל גבירתו היהודיה. בבית נשארנו שני הבנים הקטנים, אני, ואחי התינוק סאלם שהיה בן שנתים. עלי הוטל התפקיד לשומרו ולדאוג לכל צרכיו. ומכיון שהיינו נשארים לבד. היינו עולים לגג ועומדים ליד מעקה הגג ובוכים על מר גורלנו. בימים ההם כבר ידעתי כמה מזמורי תהלים בעל פה מתוך שמיעה בבית הכנסת שבה הייתי אומר קדיש יתום. וביניהם: "מזמור לדוד ה' קראתיך חושה לי האזינה קולי בקראי לך. כי אבי ואמי עזבוני וה' יאספני" (תהילים רמ"א) היינו בוכים ואני אומר הפסוקים...

פעם אחת היה לאחי הקטן סאלם שלשול — זה היה במעבר בין שתי השורות של התפרסות המשפחות. המעבר היה צר והאנשים שהילכו דרכו על הרעי. אחד האנשים תפס אותי וטלטל אותי, ואחר אחז באוזני וכופף אותי ואמר: "קנח את צואת אחיך". לי לא היה במה לקנח את הצואה, לא נייר ולא סמרטוט, ולא בגד. גם לא ידעתי מה לעשות. האיש מצא איזה סמרטוט ונתנו לי ובו קנחתי את צואת אחי הקטן.

אמי קנתה בדים ותפרה לנו "גלביות" סאלם אחי החל להתבלט ביופיו במיוחד. והרבה אהבו אותו. הנשים היו קוראות לו "כוואגה סאלם, כלומר אדון שלום. אמי הייתה לוקחת אותו אתה לעבודה, אם היתה מוצאת עבודה, ואותי רשמה בבית הספר האנגלי עברי, שם למדתי עברית. החליכה וחזרה לבית הספר היתה כברת דרך ואני הייתי עושה אותה במרוצה.

שמועה התהלכה אז שביום חג החודים, הם עושים מדורה גדולה, ובאותו יום הם חוטפים ילד יהודי, זובחים אותו לעבודת אליליהם, ועושים שמחה גדולה על כך.

אחי סעדיה נעלם

אחי סעיד שהיה עובד שליח באחד מבתי היהודים, יצא פעם לפנות ערב מבית היהודי ולא חזר. בהלה גדולה אחזה את האיש ואת אשתו. האיש יצא והזעיק את השכנים לצאת יחד אתו, לעבור מבית לבית ולחפש אחר חילד סעיד. הם עברו בכל רחוב ובכל סימטא, ושאלו עוברים ושבים אם ראו ילד יהודי משוטט ברחובות, או אם נכנס לאחד הבתים, או אם ראו ילד מהלך עם אדם זר שאינו מהסביבה. על כל השאלות נענו בשלילה. האיש מיהר לבא אל אמי אולי אחי נמצא אצלה לאחר מכן ספר לה שאחי סעיד נעדר מהבית משעות אחר הצהרים ועדין לא חזר. אמי נבהלה מאד והחלה לבכות, הגברים והבחורים בבית התארחה שמעו את צעקותיה ובכיתה ובאו לראות ולשמוע מה קרה. האיש ספר להם שהילד סעיד יצא מביתו ולא חזר. והוא דואג לשלום הילד.

מיד התארגנה חבורה של גברים ובחורים לצאת ולחפש אחריו, כל אחד לקח לו קטע של רחוב ועברו מבית לבית, בעברם כל אחד קרא בשם הילד סעיד נגר אולי ישמע מי שהוא ויענה על הקריאה. הלילה ירד והאנשים המשיכו בחפושים אחריו במסירות נפש. הדלתות בבתים כבר נסגרו והעסקים ננעלו. פה ושם עדין דלקו נורות החשמל בבתי הכנסת, שם ישבו יהודים ולמדו תורה. המחפשים לא פסחו על בתי כנסיות וגם לשם נכנסו ושאלו, אולי הנער ימצא שם. אך יצאו מאוכזבים. כל שומע היה אומר לחברו ומכרו, אוי לנו על הילד היהודי היתום הזה, ועל אמו המסכנה.

אמי בחרדתה ובפחדה, החליטה שגם היא תצא לחפש את בנה האובד. מתחילה אמרה לעצמה. שכדאי לשאול את מ״ו סעיד נחום, אולי הוא ראה את אחי סעיד בבית הכנסת, כי היה הולך לומר קדיש יתום. אך מ״ו סעיד נחום אמר שלא ראה אותו. מיד יצאה לרחוב והחלה בקריאות סעיד! סעיד! סעיד! על כל צעד ושעל היתה קוראת בקול אולי ישמע ויענה לה.

בהגיעה לבית הכנסת שבה התפלל הגאון מ״ו יחיא נחום ובנו מ״ח סעיד נחום, הסתכלה על המקום והנה הוא חשוך והדלתות נעולות. היא החלה לדפוק בדלת בחוזקה, ויחד עם זה לקרוא סעיד! סעיד! רוחי ונשמתי אתה, היכן אתה, ענה לי, אני אמך ופתאום שמעה אמי קול מתוך בית הכנסת. אמא! אמא! אני פה בפנים, הוא היה בקומה השניה ששם היתה בית הכנסת, שם אחזה אותו תרדמה. מיד ירד למטה, אך הדלת היתה נעולה. הבחורים שהיו מסביב לאמי רצו מהר אל השמש להביא את המפתח של בית הכנסת, ופתחו את הדלת השמחה היתה גדולה בלב אמי ובלב אלה שהיו מסביבה. אחי רץ אל אמי וזכה לנשיקות

וחבוקים רבים. האיש היהודי חזר לביתו וספר לאשתו ולשכנים שהילד סעיד נמצא חי, וברוך ה׳...

אמי הביאה את אחי לבית ההארחה לישון אתנו. ואז נרגענו מן המתח שעבר עלינו למן הרגע שנעלם ממקום עבודתו ועד שובו אלינו בריא ושלם. כלנו אמרנו: ״יודו לה׳ חסדו״ (תהילים ק״ז ח׳).

בבקר שאלה אמי אותו אם הוא רוצה לספר לה מה קרה לו. ואז הוא ספר שהוא יצא ממקום עבודתו והלך ללמוד תורה ולהתפלל בבית הכנסת אצל הגאון מ״ו יחיא נחום ובנו מ״ו סעיד, שהיו בשבילו כממלאי מקום אביו ז״ל באמצע השיעור נרדם ושכב על הספסל. הציבור גמר את התפילה, כבו את אורות החשמל, סגרו את דלתות בית הכנסת והלכו, בלי שירגישו שהוא נשאר בפנים ישן. כך עבר עליו הזמן עד ששמע את אמי קוראת לו: סעיד, סעיד.

בחנות המכולת של שמעון מיוש, שהיה ממול בית ההארחה, היינו קונים צרכי אוכל, חוץ מלחם ותבשילים שאמי היתה אופה ומבשלת. כל חסכונותיה היתה שומרת ליום ששי וקונה בהם מצרכים לשבת. בשבילנו הילדים. יום השבת היה יום תענוג. בזכות השבת היינו מקבלים מאכל קצת יותר מיום רגיל. ועל כן מנינו את הימים עד יום השבת.

בעיר עדן ומסביב לה היה מזג האויר תמיד חם, יבש ומלוח. גשמים לא ירדו, ובימי הקיץ מידת החום היתה גוברת עד כדי כך שהתושבים התהלכו חצי עירומים. הילדים הלכו עירומים, רק הנשים נשארו עם תלבושת צנועה. רוב האנשים והנשים התהלכו ללא נעלים או סנדלים, חוץ מאשר בעלי היכולת. מים לא היו בבתים. והביאו אותם מחוץ לעיר, על ידי עגלות שעליהן חביות מים. את המים מכרו לפי מידות הפח. העשירים קנו מים ללא הגבלה. והעניים שתו מים במשורה. כדי להתרחץ היינו הולכים עם אמי לים לפינה שקטה שאין העין רואה ושם היינו מתרחצים, אך לאחר זה היינו מתגרדים ממי המלח שנשאר דבוק לעורנו.

אני משוטט בעיר

בתקופת חופש הלימודים לא היה לי מה לעשות, וחברים בני גילי לא היו בסביבה שלי. לאחר שאמי היתה הולכת לחפש עבודה, הייתי יוצא לרחוב ומתחיל לשוטט, פעם לצד זה של העיר ופעם לצד אחר. מקומות שענינו אותי שוטטתי בהם יותר ומקומות אחרים פחות, המקום הכי יפה שמצא חן בעיני, היה מרכז השלטון הבריטי והשכונה של ההודים, במרכז השלטון הבריטי היו מרוכזים בתי הממשל, בתי המשפט, בתי הספר ומגרשי המשחקים. בימי חול הייתי מתהלך ברחובות

המושבה הבריטית ונכנס לבתים מתוך סקרנות ילדותית לראות מה בפנים הבתים. אהבתי להכיר, לראות ולדעת כל דבר המזדמן לי. זמן היה לי ולאף אדם לא היה איכפת מי הילד הזה. עיני היו פקוחות ומוחי רושם כל פינה ומקום שבהם אני עובר לבל אשכח את דרכי חזרה הביתה. ביום ראשון הייתי אוהב ללכת למגרש הכדור רגל לראות את האנגלים משחקים בכדור. כאן שמעתי בפעם הראשונה בחיי את השפה האנגלית. המלה הראשונה היתה: "פוטבול".

השכונה ההודית שהיתה בשכנות לשכונה האנגלית, היו רובם אנשי מסחר. היו ביניהם גם רופאים ומורים ואנשי מקצועות אחרים. ואולם עליהם התהלכה שמועה שהם חוטפי ילדים קטנים, ואת זה לא שכחתי כשהייתי מסתובב בשכונתם. היה לי מין אומץ וגם סקרנות להכיר כל מקום ויהי מה.

באחד הימים עברתי בשכונתם, והנה אני רואה המון אנשים ונשים הודים. כשהתקרבתי אליהם ראיתי מדורת אש גדולה, ועל המדורה גופת אדם מת, וכולם מסביב מתפללים בשפה הודית. מיד הסתלקתי כי פחדתי וגם חששתי שמא יתפסו אותי, ואכנס לצרה גדולה, והן זה עתה סיימנו בעית אחי סעיד, ולמה אגרום צרה שניה לאמי. לפיכך רצתי מהר הביתה.

בשבת בבקר יצאתי לשוטט בבתי הכנסת של היהודים בעדן.

עברתי מבית כנסת לבית כנסת, גדול וקטן, האחד כניסתו ישר מהרחוב ושני צריך לעלות אלו לקומה שניה. כך הלכתי והלכתי עד שהגעתי לבית הכנסת של בנין זה היה בנין עצום. כבר בכניסתו של הבא להתפלל הרגיש את אוירת קדושת המקום. חכמי ורבני יהדות עדן התפללו בו. בבתי הכנסת שראיתי והתפללתי בהם היו המתפללים יושבים על הרצפה וכאן היה מקום מלכות. הכל לעילא ולעילא. כסאות הישיבה היו מעץ ארז. והתיבה בנויה משיש אדום משובח. על ארון הקודש עם ספרי התורה שבתוכו, צריך סופר אומן לתאר את הדברים ולהסבירם. אהבתי את המקום ובמיוחד בשעת ברכת כהנים. עשרות היו עולים לדוכן ונושאים את כפיהם. תמיד אמרתי לעצמי: "מה נורא המקום הזה. אין זה כי אם בית אלהים" (בראשית כ"ח י"ז) מאז הייתי הולך להתפלל בו מדי שבת בשבתו. במשך הזמן למדתי את הדיבור העדני וכן את מנגינות התפילה והזמרה.

הנדיב הידוע והעשיר של יהדות עדן היה בנין בן מנחם משה. מי היה יכול לעמוד במחיצתו. הוא היה איש ירא ה׳ בתכלית השלימות.

מרכבת הנדיב

בחיותי משוטט ברחובות ומסתכל על כלי הרכב העוברים לידי ראיתי כי היו

שני סוגי רכב. אחד מרכבה רתומה לסוסים, והשני מכוניות. והנה עברה לידי מרכבת סוסים. רצתי אחריה וישבתי על האציל האחורי המלובשים עליו שני הגלגלים האחוריים, ומה גדולה היתה שמחתי. זו היתה הנאה ראשונה בחיים שלי. המרכבה המשיכה את דרכה עד הגיעה לסוף תחנתה, זה היה ביתן המרכבה ומקום הסוסים. צבע המרכבה היה שחור עם פסים אדומים ומסביבה קישוטים שונים. העגלון מוליך הסוסים היה לבוש מדים מיוחדים לעבודתו.

הוא ישב מתוך יראת כבוד לאדונו היושב בחלק האחורי של המרכבה. האדון היה איש החסדים טובים, מנחם משומר בנין.

אני ירדתי מעל האצל מיד כשעמדה המרכבה מלכת, ונשארתי לראות. העגלון ירד ממקומו והושיט ידו לאדונו לתמוך בו לרדת מהמרכבה ולהוליכו לביתו. בנין היה כולו הדר והולך בנחת. בורא עולם שם כתר בראשו. מאז הייתי בא אל המקום הזה לראות את המחזה הזה, ופעם הצעתי את עזרתי לעגלון להשקות את הסוסים. כך נקשרתי אל המקום. בתוך ביתן המרכבה היתה מכונית אנגלית מהסוג המשובח בעולם. "רולס רויס". התקרבתי אל המכונית והתחלתי להעביר את אצבעותי על המכונה. העגלון אמר לי שאדונו הנדיב בנין יסע בה מחר לעיר הנמל תוואהי. למחרת היום באתי למקום מוקדם כדי לראות את האדון ומכוניתו. כולה היתה נקיה ומבריקה. הנהג חיכה לו ליד דלת הבית ובחופיעו הלך הנהג לפניו, והאדון בנין צעד אחריו עם מקלו בידו, כשרביט ביד המלך. בהגיעם אל המכונית פתח הנהג את הדלת האחורית של ה"רולס רויס". האדון התישב בתוכה והמכונית זזה.

מתנות לאביונים

בכל יום חמישי היו באים לפתח בית הנדיב אנשים שהיו מקבלים קצבת סעד למחיה.

בצהרי היום היתה נפתחת דלת הבית, והאנשים העומדים בחוץ היו נכנסים זוגות זוגות אל הנדיב. הוא היה יושב על כסאו בקומה הראשונה לא הרחק מהכניסה הראשית של הבית. זה היה חדר גדול ומרופד בשטיחים יקרי ערך. באותו היום באתי גם אני, מתוך סקרנות, לראות את הנדיב ואת ביתו. ולא ידעתי שזה יום מיוחד שהנדיב מחלק בו צדקה לנצרכים. בהגיעי לפתח הבית ראיתי אנשים מצטופפים בחוץ, ומתוך שיחתם הבנתי בשביל מה הם עומדים שם, החלטתי לעמוד אתם אולי יתמזל מזלי וגם אני אקבל צדקה. כשהגיע תורי להכנס אחזתני רעדה, מה אומר לו ומה אדבר, הן אני ילד קטן ולמי זה איכפת ממני. בהגיעי לידו, כרעתי על ברכי ואמרתי: אדון בנין, אני רעב, ענה לי, מי אתה בני? אמרתי לו, אני יתום, ואבי ז"ל נפטר לפני שנה. שוב

שאל אותי: יש לך אמא? עניתי כן. שאל: היכן היא? אמרתי לו, שהיא נמצאתי בבית אלבכר בית ההארחה, וזה היה הבית שלו. בית ההקדש. שוב שאל: היש לך עוד אחים ואחיות? עניתי לו, כי יש לי עוד שלשה אחים ואחות אחת יותר גדולה ממני. הוא סמן לי בידו לגשת אליו, הכניס את ידו לתוך שק הכסף המיועד לצדקה, הניח בידי כמה פרוטות ואמר לי: לך מהר ומסור את הכסף לאמך. כמובן, שמיד רצתי עד בואי אל אמי וספרתי לה את כל המעשה. אמי ברכה אותי על כך, ואמרה: ה׳ לא עוזב, הוא יודע בצערנו. עכשיו נקנה מאכל לשבת, והשם ירחם על מה שיהיה לאחר השבת.

ילד רעב ואיש החסד

ליד ״בית אל קודש״, בית ההארחה, היה בנין גדול ובו בית חרשת לסיגריות, בו עבדו יהודים וגויים. את עלי הטבק של הסיגריות היו מביאים מחוץ לעיר על מכוניות משא. את החבילות היו מפרקים בחורים בעלי זרוע יהודים וערבים. בעל בית החרשת היה יהודי, והשתדל להעסיק יהודים לפרנסתם. בימי הקיץ בגמר יום העבודה, היו באים ופורשים שקים לפני בית ההארחה ושוכבים עליהם. כך היו עושים כל ימי הקיץ, עם אותו הבגד בכל יום ויום, ככתוב: ״כי היא כסותו לבדו היא שמלתו לעורו״ (שמות כ״ב כ״ו). באותן שעות של אחר הצהרים היו עוברים כל מיני רוכלים ובעלי משקאות, מכריזים על מרכולתם, והבחורים היו קונים להנאתם, יום יום הייתי מסתכל עליהם בקנאה מי יאכילני מטעמים. יום אחד חלשתי בברכי מחוסר תזונה, שכבתי על אחד השקים והתחלתי בוכה על חיי הרעים, בוכה ובוכה ללא הפסק, הבחורים התעניינו, מה יש לילד הזה בוכה? באו ושאלו אותי. אני לא עניתי להם, אלא המשכתי בבכיה ללא רגיעה. אחד הבחורים נגש אלי ונסה להרגיעני מדוע אתה בוכה? בן מי אתה? ובעוד אני בוכה, הוא תפס את ידי וליטף אותה ברכות ולא זז מקרבתי עד שהצליח לדובב אותי לומר לו מדוע אני בוכה. אמרתי לו, שזה לי הרבה זמן שלא אכלתי ובטני ריקה ואין לי כח לעמוד על ברכי. האיש ידע שאם הוא רוצה שאני אפסיק לבכות צריך הוא לעשות מה שהוא למעני. הוא הכניס את ידו לכיסו, הוציא פרוטה מכיסו, הראה לי, ואמר: אם תפסיק לבכות, אני אתן לך את הפרוטה הזאת. ואולם אני במר לבי עלי, לא יכולתי להפסיק את בכיתי, והוא חזר ואמר לי: אם תפסיק לבכות אתן לך את הפרוטה. אני חששתי שהאיש ירמה אותי ולכשאפסיק לבכות הוא ישים את הפרוטה בחזרה לכיסו, הושטתי לו את ידי הימנית לקבלת הפרוטה, בעודי בוכה, אך הוא אמר לי, רק אם תפסיק לבכות אניח את הפרוטה בידך, וכך עשיתי, הפסקתי לבכות. ועכשיו תחייך אמר לי, וחייכתי שלא ברצוני, וכך קבלתי את הפרוטה.

לאחר רגעים אחדים עבר יהודי מוכר תפוחי אדמה מתוקה, בשילה, קניתי

ממנו משקל חצי רוטל (קילו וחצי). ואכלתי ואכלתי עד שנתמלאה כרסי הקטנה והצנומה. ונרדמתי על השק עד שבאה אמי והעירה אתי משינתי נכנסנו לבית ההקדש שבו היינו שוכנים בקומה השניה. התישבתי ליד אמי ומסביבנו משפחות משפחות כל אחת ואחת ובעיותיה. נדמה היה לי שאנחנו הכי אומללים בין כל המשפחות בבנין בית אלבכר, "בית ההקדש". הסתכלתי מסביבי וראיתי ילדים וילדות ליד הוריהם, מי יושב על ברכי אביו ומי לפות בזרועות אמו. היו כאלה ששוחחו עם אביהם, ויש שהיו שומעים סיפור. בפינת האולם ישב אבא עם בנו, ולמדו פרשת השבוע עם תרגום. הסתכלתי סביבי והבחנתי כמה עלובים אנחנו, וכמה מסכנה אמי. אין חיוך ואין שמחת חיים בתוכנו. "יתומים היינו ואין אב ואמנו אלמנה" (איכא ה' ג').

בצר לאמי, מחוסר פרוטה למחיה, נאלצה למכור את הספרים היחידים שנשארו לנו, לאחר מות אבי ז"ל, את השולחן ערוך, ארבעה כרכים בספר יורה דעה, היה כתוב בכ"י אבי.

בהיות הספר הלז לי למקנה, וזה החותם יהיה לי לעדות נאמנה, ו'ה'מ'ק'ב'ה' יזכה למי שזכה וקנה, מהונו ומיגיע כפו במחיר כסף שמונה, ויזכני לעסוק בתורה ומשנה. א'כ'י'ר. הצ' סלימאן ברבי רב יחיא נגאר י'צ'ו'.

את הספרים האלה מכרה אמי ועיניה דומעות, אבל התנתה תנאי עם הקונה, שאם יסייע ה' והיא תצליח לחסוך כסף, תהיה רשאית לפדות את הספרים מהקונה. בכסף שקבלה עבור הספרים, קנתה לנו קמח לאפית לחם, ותוך זמן מועט לא נשארה בידה אף פרוטה, ושוב המשכנו לחזר על הפתחים.

בדלותי כחש עורי על בשרי, ופעם בצר לי יצאתי אל הגג השטוח של הבנין. שם נעמדתי באחת הפינות ומלמלתי פסוקים מתהלים: "שיר המעלות אל ה', קראתיך חושה לי האזינה קולי בקראי לך וכו' " (תהלים קמ"א). ועיני היו דומעות.

קריאת מזמורי תהילים שלמדתי בעל פה, היו לי למזון רוחני ובהם הגיתי בצר לי. הימים ארכו ואני המשכתי לשוטט ברחובות בכל יום ויום.

אני משוטט ברחובות

בחופשת הקיץ היה בית הספר סגור. ואני ללא מעשה מתהלך ממקום למקום. פעם הגעתי עד לבית הספר האנגלי עברי שבו למדתי בתקופת הלימודים היה מנהל בית הספר מתיחס אלי ברכות, כי הייתי תלמיד טוב וחרוץ ובעל משמעת. הוא היה נותן לי את הפעמון ובו הייתי מצלצל להתחלת הלימודים או להפסקתם והייתי נהנה מזה.

עכשיו אני עומד ממול בית הספר. שער הברזל סגור על בריח ואין יוצא ואין בא. מסביב הכל שקט. ואני עומד ומסתכל בבנין. פתאום נזכרתי שכאן ליד בית הספר הפרידו ביני ובין אבי זצ״ל בשעת הלויה, בקחתם אותו לקבורה, ורגשותי גברו עלי. רגלי החלו להלך בשביל שבו הלכו נושאי מטת אבי זצ״ל, והיה נדמה לי שאני כאילו מהלך אחריהם. כך הלכתי והלכתי עד שיצאתי את העיר והתקרבתי אל ההרים הסוגרים על העיר עדן. בין ההרים היתה מנהרה רחבה וגבוהה שבה עברו כלי הרכב הנוסעים בין העיר עדן לעיר הנמל תוואהי חציתי את המנהרה הזאת והנה לא הרחק משם מצד ימין היה נמצא בית הקברות של היהודים. התחלתי להתהלך בין הקברים במקום לא היו מצבות ולא ציון שמות, כולם היו דומים, ערמת חול קטנה ותלולה על הקבר. לפעמים היתה אבן על אחד הקברות, ללא שום רישום או כתב. התחלתי לחפש את קבר אבי. בעודי מתהלך בין הקברות ובוכה ללא הפסק וקורא בקול: אבא אבא! איפה אתה אבי, אני בנך יחיא. הייתי יושב על קבר זה, וקם והולך לקבר אחר, ממשש בחול ובאבנים אולי אשמע קול מדבר. נזכרתי בימים שאבי היה עוד חי, בהיותו עובד בסנדלרות, וכשהייתי מביא לו את הקפה לשתיה, יושב לידו והוא מלמדני את קריאת הפסוק: ״תורה צוה לנו משה מורשה קהילת יעקב. שמע ישראל ה׳ א—לקנו ה׳ אחד. (דברים ל״ג ד׳)״

והנה בשבתי ליד אחד הקברות, כאלו שמעתי קול, האומר ״בני תורתי אל תשכח״ (משלי ג׳ א׳). לאחר הבכיה הרבה, חזרתי הביתה, בלא שאף אדם ישאל מי אני ואיפה הייתי.

הרב הראשי של יהודי עדן

לבית הרב הראשי של יהודי עדן הרה״ג משומר בן הרה״ג שמואל נסים היו באים כל גדולי עדן ורבני תימן. לחלוק לו כבוד. הוא היה החכם השלם בתורה ומקדושי עליון, אשר אור התורה היה נסוך על פניו. הוא היה אב לכל יודעי התורה ולומדיה.

בתוך ביתו בקומת הקרקע היתה בריכת טבילה. וכל מי שרצה בא וטבל בה. ביום ששי, עמדו אנשים בתור לטבול לכבוד שבת לאחר מכן היו עולים ומבקשים את ברכת הצדיק לפרנסה והצלחה במעשיהם.

הרב הגאון משומר, היה אז זקן ושבע ימים. באחד הימים, רחץ את גופו כדרכו בכל יום, וירד לבריכת הטבילה. בעודו יורד במדרגות של בריכת הטבילה, החליקה רגלו במדרגה והוא נפל לתוך המים וטבע בבריכה. מיד יצאה הידיעה הקשה בכל העיר, ובכל הבתים נשמעו בכיות ויללות על מות הצדיק ראש ואב״ד של יהודי עדן תנצב״ה. יהודי תימני בשם סעיד דמתי הוציאו מתוך בריכת הטבילה.

שדוכים עבור אמי

הסבל והיסורים שלנו הציקו לאמי. אנשים ומשפחות היו באים לעדן ולאחר זמן קצר המשיכו דרכם לארץ הקודש, ואנחנו תקועים היינו בלי אפשרות או מוצא כתוצאה של חוסר אפשרות לשלם עבור נסיעה לארץ הקודש. שום אדם או מוסד לא היה מוכן להלוות לאמי כסף בעד הנסיעה. גם מנהל העליה מר ציון בנין לא היה יכול לעזור בדבר הזה, עד שהשקיף ה׳ וראה משמים, כמה היתה מידת צערינו. באחד חימים בא יהודי אחד אל אמי ואמר לה שיש לו פתרון, לבעיתה, כששאלה אותו מה הוא הפתרון שלו בשבילה, ענה לה: תתחתני. אמי נזדעזעה מתשובתו ואמרה לו. איך העזת לחשוב עלי בדבר הזה, אני אשתו של מארי סלימאן נגאר זצ״ל ואם בניו, וחלילה לי מלזלזל בכבוד בעלי הנפטר.

אמי מיאנה לשמוע הצעה כזאת כפתרון למצבנו. ואולם השדכן לא נסוג מדעתו. בכל יום ובכל הזדמנות חזר לדבר על כך, והסביר לה כמה זה חשוב לנו הילדים ולה אם היא תתחתן. האיש יסדר לנו נסיעה לארץ הקודש וישלם עבור הנסיעה על חשבונו, ואנו נוכל לחיות עם כל המשפחה שלנו. כחודש ימים המשיך האיש לדבר עם אמי ולא הרפה ממנה. לבסוף ירדה אמי לסוף דעתו, וראתה שהמציאות שלנו חסרת תקוה. אז הלכה ונשתטחה על קבר אבי זצ״ל ובכתה, כמבקשת עצתו. שבוע ימים לאחר מכן בא האיש ושוב שאל אותה מה תשובתה. היא ענתה לו שברצונה לראות את האיש החפץ בה כדי לדבר אתו ולשמוע מה הם תשובותיו. השדכן הלך מיד והביא את האיש. שם האיש היה סעיד דמתי האנשים כנו אותו בשם נח, מלשון ״נח איש צדיק״ (בראשית ו׳ ט׳), בזכות המעשה שהוציא את מרן הצדיק משומר מבריכת הטבילה. וטפל בקבורתו.

לאחר השיחה ביניהם בנוכחות השדכן, קבל האיש עליו את התנאים שאמי רצתה בהם, והסכום היה שאמי תחזיר תשובה תוך שבוע ימים.

שבוע של עינוי נפש עבר על אמי, כי ההחלטה קשה בעיניה. מצד אחד, מה יאמרו האנשים על כך שאשת מארי סלימאן נגאר זצ״ל התחתנה לאחר פטירתו. ומצד שני אם תתחתן עם האיש, הוא יהיה אבא חורג לבניה, ומי יודע איך יתנהג אתם, שהרי הם אינם בניו, והיא תצטרך להלחם אתו. ואולי טוב לה שלא תתחתן בכלל עד ישקיף וירא ה׳ משמים.

עם כל זאת שקלה את התועלת מהנישואין עם האיש והיא העליה לארץ ישראל והצטרפות לכלל המשפחה. בני אחיה הרבים, וגיסתה אחות בעלה, הרי כולם נמצאים כבר בארץ הקודש. השאלה העיקרית היתה, מה יהיה אתנו אם

לא נסע. שמא לא יסתדר לנו לנסוע לארץ הקודש, ואז חיא לא תסלח לעצמה על כך שדחתה את האיש ואפשרות הנסיעה אתו. ואולי האיש חוא שלוח מאת הבורא יתברך לשליחות חזאת, והרי אסור לח למאן לו כי לא בכל שעה מתרחשים נסים כאלה. כך היתה מהרחרת, ולעתים שעות חלילה חלפו וחיא עדין לא נתנח תנומה לעיניה.

לאחר תפילת הבוקר של היום, שבו היתח צריכה להחליט כן או לא, באו אליח השדכן והאיש סעיד דמתי — נח, אמי שאלה מחדש את כל שאלותיה הקודמות בתוספת שאלות חדשות, שמא האיש לא הבין אותה במפגש הקודם. חיא רצתה לשמוע תשובה חיובית מהאיש סעיד דמתי, שהוא מקבל עליו את כל דרישותיה. האיש ענה שכל שאלותיה ובקשותיה יכובדו. אז אמרח, התרצח להשבע על התנ״ך שאתה תקיים את כל הבטחותיך ולא תסוג אחור מדבריך. האיש קבל עליו את התנאים בנוכחות השדכן ושני עדים כשרים. לאחר זח נתנח אמי את הסכמתה להתחתן עם האיש סעיד דמתי, ופרצה בבכי שובר את חלב, על מר גורלה.

החתונה היתה ללא רעש והמולה. בשקט ללא מסיבת וללא פרסומת, אנחנו הילדים לא הבינונו כלום מכל זה, חוץ מאחי הבכור יוסף, שהיה כבר בגיל שש עשרה שנה.

בתוך כמה חודשים, כל הענינים והסדורים לצורך העליה כמעט ונשלמו, ואז באה מכת הלם לאמי. הרופא שבדק אותנו בשביל קבלת תעודת עולה, פסק שאין אחי יוסף יכול לנסוע אתנו לארץ הקודש, היות וחוא נכה רגלים. בן גיל שש עשרה שנים נחשב לבחור ועל כן איננו יכול לחצטרף אלינו. חוא יצטרך לחכות להזדמנות אחרת, בתנאי שמישחו מארץ ישראל ישלח לאחי יוסף התחייבות נוטריונית. חתומה על ידי שופט בישראל. שהוא החותם יהיה אחראי לו ולכלכלתו ולכל מחסורו. את רוע הגזירה של הרופא והשלטון הבריטי בעדן בנושא חזה, אי אפשר היח להעביר.

אחי יוסף נשאר במדינת עדן

אנחנו חשבנו כי מתן בסתר יכפה אף. אולי הכסף יעור עיני השלטון. חבעל של אמי סעיד דמתי, השתדל לסייע ולדבר עם כל מי שיש לו השפעה בנושא העליה. חוא כתת רגליו בלך ושוב אצל פלוני ואצל אלמוני אך שום דבר לא עזר. הגזירה נשארה בעינה.

אחי יוסף היה נכה רגלים מיום הולדתו. ברכיו היו נוטות קצת קדימה. גם מכפות רגליו סבל כתוצאה מבעית הברכים, ועל כן הוא לא היח יכול לנעול נעלים. כשהיה מתחלך ברכיו היו נוגעות זו בזו. ואולם, הוא חיח בחור פקח מאד. למד

תורה מאבינו מורי סלימאן נגאר זצ״ל והיה תלמיד חכם מעולה. את התנ״ך ידע בעל פה ולא היה מי שיעמוד כנגדו, הן בתורה הן בנביאים והן בכתובים. על כל שאלה מהתנ״ך היה עונה בבקיאות. תלמידי חכמים גדולים השתאו על חידע שלו.

גם משנה וגמרא רמב״ם ושלחן ערוך למד הרבה. כל זמנו היה קודש ללימודים. רגיל היה לומר: ״תחת אבותיך יהיו בניך״ (תהילים מ״ה י״ז). וכשם שאבי זצ״ל לימדו את חוקי ה׳ ואת תורותיו, כך הוא צריך לקיים: ״ובתורתו יהגה יומם ולילה״ (תהילים א׳ ב׳), ״כי היא חייך ואורך ימיך״ (משלי). אבי זצ״ל צוה אותו: ״בני תורתי אל תשכח, קשרם על לבך תמיד, בלכתך בדרך ובשכבך ובקומך, כי אז תצליח את דרכיך ואז תשכיל״ (יהושע א׳ ח׳).

הבחורים שעבדו בבית החרשת לטבק שליד ״בית אל—קודש״, בית ההארחה, נקהלו תמיד מסביבו לשמוע תורה ומוסר. הם הוקירו אותו מאד וכבדוהו, גם הבטיחו לאמי שהם ישימו עין עליו ולא יחסר לו שום דבר. הם הביעו תקוה שלא יאריכו הימים והוא אחי יוסף תסודר לו תעודת עולה לארץ ישראל.

הבחורים עודדו את אמי לנסוע לא״י ולא להתמהמה, כי מחי׳ יצא הדבר.

אמי שאלה את אחי יוסף, מה דעתו על הנושא של העליה, הן לא יתכן שהמשפחה תסע בלעדיו. הרי היא שמרה עליו כבבת עיניה ואיך תפרד ממנו. חוץ מזה גם הבריות ירננו אחריה שהיא השאירה את בנה בכורה בגלות, והיא נסעה עם האיש סעיד דמתי, שהבטיח לדאוג לכל המשפחה, והנה הם יוצאים לדרך בלי בנה בכורה. שיחות היו ימים ולילות בין אמי ואחי יוסף, ולבסוף אחי יוסף התגבר על רגשות המכאוב של הפרידה. והציע לאמי לצאת לדרך בלעדיו, כי הרי זה רק לתקופה קצרה, ובעזרת ה׳ יצטרף אלינו בארץ הקודש.

אמי בכתה בלי הפסק, וגם אנחנו יתר האחים בכינו, כי לא יכולנו להפרד מאחינו הבכור. איש התורה ובעל היסורים.

ימים אחדים לפני הנסיעה לארץ הקודש הלכה אמי אל משרד העליה. אל האיש בעל המצוות, מר ציון בנין והתחננה בפניו, לשמור על אחי יוסף, ולהשתדל לסייע לו לסדור הנסיעה, כמה שיותר מהר.

סעיד דמתי בעל אמי ארז את כל החפצים הדלים שלנו ויצאנו לדרך הארוכה לארץ הקודש. בעבור מכונית הנוסעים ליד בית הקברות של היהודים, פרצה אמי בבכי גדול ואמרה לנו שנאמר שלום לעפר אבינו הצדיק זצ״ל, ואז נתקפנו בבכיה יחד עם אמנו, עם הפרידה מקבר אבינו עד שהמכונית נתרחקה מהמקום של בית החיים.

יהי זכר אבינו ועטרת ראשינו אבא מרי סלימאן אבן יחיא נגאר לברכה ומנוחתו עדן.

"בשוב ה' את שיבת ציון היינו כחולמים" (תהילים קכ"ו א') כך הגינו בשפתותינו. הרחמן יעלנו בשמחה לארצינו ויגאל שכינת עוזנו, בעיר הנמל תיווחי, קנינו לחמים ודברי מאכל ביצים ופירות. לכמה ימים. אונית המשא האיטלקית היתה קטנה מאד ומונעת על ידי מוטור קיטור. סעיד דמתי שלם מחיר הנסיעה עד לעיר פורט סעיד שבמצרים. והנסיעה היתה על הסיפון.

☆ ☆ ☆

פרק ד'
המסע לארץ הקודש

"נוסעים אנחנו אל המקום אשר אמר ה' אותו אתן לכם" (דברים י' כ"ט).

יחד אתנו היו עוד כמה משפחות. משפחות עוקאשי, משפחות בשארי משפחת קוריש ומשפחת יוצאת צנעא. כל המשפחות רוכזו על סיפון האניה. שם ישבנו, גם אכלנו וגם ישננו כולנו. באניה לא היו צרכי מכולת, והוסכם עם רב החובל של האניה שנשב בסיפון למשך כל הנסיעה עד שנגיע לנמל פורט סעיד במצרים, וכך היה. כל משפחה תפסה לה פינה בסיפון, לא הרחק אחת מהשניה, ועליה היה לפקח עין על ילדיה. בצאת האוניה מנמל תוואהי של עדן, התחילו הבעיות. האניה היתה קטנה וישנה. המוטור רעש והאניה התנודדה. חרטום האניה הקטנה נשא בכוח הגלים למעלה. הילדים התחילו לצעוק ולבכות, והגדולים התחילו לקרא תהילים: "בצר לי אקרא ה', ישמע מהיכלו קולי, ושועתי תבא באזניו" (תהילים י"ח ז')...

האניה התקרבה למעבר "באב אל מנדב" המקשר את ים סוף עם האוקינוס ההודי. וכמו שני אדירי כח המתנגשים זה עם זה, כך הימים האוקינוס ההודי וים סוף, האניה שאנחנו על סיפונה, קבלה את ההלם מלפנים ומאחור, פעם בחלק הקדמי עלה ופעם בחלק האחורי, ואנחנו כמו בתוך נדנדה העולה לפנים ויורדת למטה. הילדים והנשים הקיאו, והאבות לא היה לאל ידם להושיע.

המלחים התהלכו בינינו, והסתכלו בהשתאות עלינו. להם ולנו לא היתה שפה משותפת. לעתים עלה גל ים ושטף את הסיפון, לא היה לנו אלא לצעוק: "אנא ה' הושיעה נא" (תהילים קי"ח כ"ה).

לאחר מעבר "באב אל מנדב", נכנסנו לים סוף, הגלים נרגעו ואנו הללנו את ה' כי גבר עלינו חסדו.

כל משפחה אכלה ממה שהכינה צדה לדרך. היתה גם אכילה בצמצום למי שלא היה. האניה עגנה באריתריאה באסמרה בנמלי מציוע וסומאלי, לפריקה וטעינה. אנחנו נשארנו על הסיפון.

בתימן נהגו האנשים לתפור להם שקי שינה ולהכנס לתוכם לישון, וכך היה. מי שהיה לו שק שינה נכנס לתוכו וישן ומי שלא היה לו, שכב על רצפת הסיפון עם הבגד לעורו. שבו היה מתהלך ביום. אחותי בניה, וכן שני אחי ואני היה מלבושני בלאות וללא סנדל או נעל לרגלינו. כולנו היינו יחפים. הגברים והילדים היו מתאספים, מתפללים ולומדים ביחד, בשעות הפנויות כל אחד היה מספר את תלאותיו. זה היה גומר וזה מתחיל, לא היה סוף. המסע נמשך לאורך ים סוף, מימיננו ערב הסעודית. ומשמאלנו אריתריאה, סודאן ומצרים. האוניה נכנסה לתעלת סואץ, והמשיכה לאורך התעלה עד נמל פורט סעיד. כאן ירדנו אנו וכל הנוסעים, שהיינו על הסיפון של האוניה האיטלקית.

נציג הסוכנות היהודית טיפל באשרת הכניסה הזמנית למצרים, עד להמשך המסע לארץ הקודש, תוך המולה ורעש מסביב לאניות שעגנו בנמל. לאחר מכן לקח אותנו לאחד הביתנים ושם עברנו בדיקות רפואיות מחדש. כולנו קבלנו זריקות חיסון. אחי ואחותי ואני צעקנו מר ובכינו בזמן קבלת הזריקה, כי היינו ילדים צנומים ורזים ומחט הזריקה היתה נוגעת בעצם.

המחלה המאוסה מחלת האבעבועות

בתימן היתה ידועה מחלת האבעבועות, בערבית ענגאז, מחלה קשה שמתפשטת בכל הגוף וגורמת חום גבוה בכל הגוף. זו היתה מחלה ארורה ומסוכנת, ובפרט אם פגעה בילדים קטנים. אצלנו במשפחה, דבקה בנו מחלת האבעבועות, מאחי הבכור יוסף ועד לאחי הקטן חיים, זה היה לפני הולדת אחי סאלם. אחי יוסף ואחותי בניה סבלו פחות מאתנו. אחי סעיד הותקף קשה במחלה הארורה, וגרמה לו שיתוק במרפק היד השמאלית, וכן נפגעה עינו השמאלית. הוא היה ילד יפה תואר שהמחלה פגעה היופיו. אחי הקטן חיים היה בן שלש שנים. המחלה פגעה בו באכזריות ואכלה בו את בשרו, עד שהחזיר את נשמתו ליוצרו, ת׳נ׳צ׳ב׳ה׳ אני קבלתי הרבה בועות בפנים ובאף, וזה השאיר לי סימנים.

בתימן עברנו את הצרה הזאת, ועכשיו כאן במדינת מצרים שבה היתה מחלת האבעבועות, טבעי היה שיזריקו זריקת חיסון לכל הבא אליה, או היוצא מתוכה. החסון נגד האבעבועות היה על זרוע היד השמאלית, ובעיקבותיה באה נפיחות המקום ויצירת מוגלה. כתוצאה מכך מקבלים חום.

בבהילו יצאנו ממצרים

כל אלה שהיו צריכים לנסוע לארץ הקודש, נתנה להם הודעה להתאסף באותו אולם שבו עברנו בדיקה רפואית, ומשם הועברנו אל האוטובוסים לנסיעה לעיר קנטרה, הנמצאת דרומית לפורט סעיד, ישר לתחנת הרכבת היוצאת לארץ הקודש. לפני עלותנו לרכבת נבדקו כל התעודות של המעבר ותעודות המסע. שמחה מיוחדת שרתה על כל המשפחות בכניסתם לקרונות הרכבת. אנו מעולם לא ראינו רכבת לא בתימן ולא בעדן. מי שהוא מהנוסעים הזקנים אומר פסוק בישעיה סי׳ י״ט: ״ביום ההוא תהיה מסלה ממצרים אשורה ובא אשור במצרים ומצרים באשור״. בודאי זו היא המסילה. ואם כן: ״סולו סולו המסלה סקלו מאבן הרימו מכשול מקרב עמי״. ואתם אחי ורעי, אמרו אתי בקול רם: ״קומו ונעלה ציון אל ה׳ א—לקינו״ (ירמיה ל״א).

כל אב משפחה ישב עם משפחתו בכמה כסאות והחפצים בין רגליהם. אמי שמה לב שאנחנו הילדים נעלה הראשונים, ואחר כך באה אחרינו עם הדוד סעיד דמתי.כמו כולם גם אנחנו תפסנו מקומות ישיבה אחד ליד השני, וזמן קצר לאחר זה החלה הרכבת זזה ממקומה. הרכבת יצאה את קנטרה והתחיל מדבר סיני המדבר הגדול, אשר בו עברו בני ישראל בצאתם מארץ מצרים, עד בואם אל ארץ כנען, ארץ האבות.

אנחנו הילדים נדבקנו אל חלונות הרכבת להסתכל על כל גבעת חול ומדרון. ואחד היהודים הנוסעים אתנו, פצח פיו בשירה של רבנו ש. שבזי. אשאל א—להי יגאלה שבויים וכוי... השירה השרתה על הנוסעים התרוממות רוח, כיהודים המחכים לדרוך על אדמת הקודש. זקן החבורה מזג כוסית ערק לעצמו. ואומר: ״מה אשיב להי כל תגמולוהי עלי? כוס ישועות אשא ובשם ה׳ אקרא״ (תהילים קט״ז י״ג). לחיי! אחי ורעי. לחיי! ענו לו יתר הנוסעים.

הרכבת המשיכה לדהור על הפסים במדבר עד הגיעה לעירה הקטנה, אל—עריש, עיר הגבול בין ארץ הקודש לבין מצרים. כאן התעכבנו לבקורת הגבולות והדרכונים של הנוסעים ברכבת. הכל עבר בסדר, והרכבת צפרה להמשך המסע.

☆ ☆ ☆

פרק ה׳
בארץ אבותינו

דרך חלונות הרכבת נראו עצי התמרים מזדקרים בגובהם ונראים למרחקים. הים הגדול ים התיכון לשמאלנו. לאורך המסע אנחנו רואים אוהלים של בדוים,

עם נשים רעולות פנים וילדים וכן עיזים חמורים וגמלים. וזה עד הגיענו לעיירה הראשונה בתוך תחום ארץ הקודש, רפח (רפיח). רק עמדה הרכבת בתחנה, והנה רוכלים צבאו על חלונות הרכבת עם מרכולתם, מי מכריז על ענבים, השני מוכר תאנים וכן דברי מאכל ממינים שונים. הדוד סעיד דמתי (כך למדה אותנו אמא לקרא לו בשם דוד) קנה ענבים ותאנים, ואנחנו אכלנו עד לשבעה, לעולם לא אשכח את ההנאה שהיתה לנו מאכילת הענבים והתאנים מלאי הדבש. חניה שניה היתה בכיאן יונס ומשם ישר לעיר התנ"כית — עזה, העיר ההיסטורית בחיי שמשון הגבור, גדול גבורי ישראל בכל הדורות. כאן הרכבת התעכבה זמן יותר מהרגיל. ומכאן קדימה למגידל, אשקלון ואשדוד. לאחר מכן יבנה, מקום הסנהדרין לאחר חרבן בית שני ומקום רבן יוחנן בן זכאי. תלמידי חכמים שהיו אתנו, התחילו לספר במעשי החכמים שהיו ביבנה, ותקנות רבן יוחנן בן זכאי. בינתיים נהנינו מריח עצי תפוחי הזהב, ועצי הפרי האחרים, לאורך מסלול הרכבת, עד הגיענו לתחנת הרכבת של—רחובות. לשמע המלה רחובות, אמר הדוד סעיד דמתי, כתוב בתורה: ויקרא שמה רחובות, כי עתה הרחיב ה' לנו ופרינו בארץ" (בראשית כ"ו כ"ב).

תחנת רחובות היתה חשובה. היא נמצאה ליד הכביש החשוב המקשר בין תל אביב—יפו, לאורך הישובים העבריים עד עזה ובאר שבע. המושבה רחובות היתה המקום היחיד שבה התישבו יהודים בלבד, מכל הערים שעצרה בהם הרכבת, ממצרים ועד הנה. המשכנו עוד תחנה אחת והנה אנחנו בעיר לוד תחנה גדולה שממנה היה קשר מסועף. כאן עבר מבקר הכרטיסים והודיע לכל הנוסעים, שכל הרוצה להגיע ליפו—תל אביב, או לירושלים צריך לרדת ולעבור לרכבת אחרת הנוסעת למחוז חפצו. אנחנו ירדנו ועברנו לרכבת הנוסעת ליפו—תל אביב, ומתחנת הרכבת של תל אביב, שהיתה ליד דרך פתח תקוה, הסיעו אותנו ישר לבית העולים שהיה ברחוב העליה כיום. המקום היה ביתן של כמה חדרים, וכל משפחה קבלה מקום עד שתועבר למקום שהמשפחה מבקשת לעבור ולגור שם. זה היה בקיץ 1932, בית העולים היה בקצה העיר תל אביב, ומאחוריו פרדסים של תפוחי זהב ובתים של ערבים, ברחבה הקטנה שלפני הביתן היינו אנו הילדים משחקים. אלה היו ימים ראשונים של מנוחה ורגיעה בארץ הקודש.

קבלת פנים על ידי בני אח אמי

בני האחים של אמי יוסף וחיים מסעוד שהיו כבר במושבה רחובות באו אלינו לביתן העליה עם תשורה של דברי מאכל, ודברו על לב אמי וסעיד דמתי דודי בעל אמי, לבא ולגור אתם במושבה רחובות, שבה התישבו כבר כל יוצאי איזור שרף. טבעי היה שאמי ובעלה יקבלו את ההצעה שלהם, וכך הודיעו לאנשי הסוכנות

שאנחנו מעונינים להתישב במושבה רחובות. בני אח אמי, יוסף וחיים מסעוד, חזרו לביתם ברחובות וספרו לדודתי שמעה אחות אבי זצ"ל ולכל המכירים על הפגישה אתנו, למחרת בבקר חזרו אלינו עם האוטובוס לקחת אותנו לרחובות, יחד עם כמה משפחות תימנים שגם הם רצו להתישב ברחובות.

האוטובוס היה של "חברת — המזרח". בתוכו ישבו בעלי החברה של האוטובוס האחים חיים מדהלה ואחיו זכריה מדהלה, תושבי רחובות שעריים. הנהג היה יפה התואר אברהם מדינה. לעולם לא אשכח את התמונה הזאת, הופעת האוטובוס הראשון של התימנים בארץ הקודש.

חיים מדהלה, האחראי ובעל החברה "המזרח", היה איש גבוה קומה, בעל הדרת זקן ולבושו תימני. הוא היה תלמיד חכם גדול, יוצא עיר חידאן מתימן. ירד מהאוטובוס שלו, ונגש לאחינו התימנים, לחץ את ידיהם. ואמר: "ברוכים הבאים לארץ ישראל". הוא היה התימני הראשון שהכרנו בארץ ישראל, איש נחמד למראה וטוב לבריות. אחיו זכריה הלך אחריו, לסייע לו בכל אשר יתבקש.

הסתכלתי על האוטובוס צבעו החיצוני היה אדום, תוצר חברת שברולט, כולה מבריק וחדש. לחבילות היתה דלת מאחורי האוטובוס וכן על גג האוטובוס שעולים על ידי סולם בחלק האחורי שלו. למושבי הנוסעים היו שני ספסלים מרופדים לאורך האוטובוס אחד לכל צד. לאורך האוטובוס מבחוץ היה רשום באותיות צבע המהלך שעריים, רחובות, נס ציונה, ראשון לציון, תל אביב. הנהג היה אברהם מדינה. הוא העמיס את החפצים של הנוסעים, ובעלי האוטובוס סייעו לנוסעים לעלות לאוטובוס. בעלותי לאוטובוס הסתכלתי על הנהג. הוא היה איש צעיר ולבן, בעל קומה וגוף מלא עם זרועות של איש חיל. שפמו מטופח, וישיבתו ליד ההגה הביעה חשיבות. אחותי בנייה ואחי סעיד ואני ישבנו דבוקים לחלונות האוטובוס, אמי לפתה בזרועותיה את אחי הקטן סאלים ולידה דודי סעיד דמתי. האוטובוס ירד את תלולית הכורכר עד לרחוב עליה, ונכנס לשכונת סלמה, השכונה הערבית הגובלת עם רחוב עליה, ואח"כ אבו כביר הערבית, מקוה ישראל, והלאה עד לבית דגון, ראשון לציון ונס ציונה. כל הדרך עד רחובות היתה כולה פרדסים של יהודים. הגענו עד פסי הרכבת של תחנת רחובות. שם היו שתי חורשות של עצי אקליפטוסים אחת לפני חצית הפסים ואחת לאחר חצית הפסים לכוון רחובות, מכאן והלאה היה תחום המושבה רחובות, על אף שהיו עדיין פרדסים בצדי הכביש. באותם הימים, בתי רחובות התחילו מפינת רחוב שין בן ציון עד רחוב בתיה מקוב ורחוב עזרא. האוטובוס המשיך לשכונת שעריים עד לביתו של חיים מדהלה, תחנתו הסופית.

אנחנו השתכננו בשעריים

בשכונת שעריים היו אז שלשה רחובות. לאחר זמן קבעו להם שמות. אחד הרב מנשה קפרא. השני ר״ש שבזי. והשלישי על שם הרב יוסף משולם.

לקרן הקיימת ולסוכנות היהודית היו בשערים ארבעה ביתני צריפים, שנים מהם בתוך השכונה, מתחת לגבעה הגבוהה, שעליה בריכת המים. כל צריף היו בו חמשה חדרים, וכל משפחה קבלה חדר אחד. בתוכם שוכנו, מ״ו סעיד נחום, חיים קרטה, וכן יששכר ג׳מיל ואחיו שלמה ג׳מיל, שהם יוצאי איזור שרף בתימן. שני הצריפים האחרים היו על אדמת הקרן הקיימת, מעבר לשכונת שעריים, מצד שני של הכביש החוצה את שעריים לדרום. מסביב לצריפים היו שטחי אדמה נטועים כרמי ענבים. שקדים ותפוחי זהב.

בכל הצד המערבי של שעריים לא היו בתים, חוץ משני הצריפים של הקרן הקיימת, בהם שוכנו התימנים שהגיעו לפנינו, וכולם היו תפושים, משפחות עם ילדיהם, שם היו בני אחי אמי יוסף וחיים. וכן דודתי אחות אבי שמעה, ובנה אברהם הנשוי עם ג׳נא, בת מ״ו חיים נגאר זצ״ל. כמו כן משפחת קוריש ומשפחות עוקשי ואחרים.

דודתי שמעה ובני אח אמי. הכניסו אותנו לתוך חדריהם עד אשר ימצאו לנו מקום. מטבחים לא היו בצריפים האלה, וכל אשה בנתה לה תנור לאפיה ובישול בחוץ, ממול החדר שבו שכנה. מים הובאו מצנור שהיה בחוץ בקרבת מקום. ברז אחד לכל המשפחות. לא תמיד היה מים. ועל כן מלאו פחים וכלים שונים לכל מקרה שיחסר מים. את הילדים רחצו מתחת לברז ביום ששי לכבוד שבת. והגברים התרחצו בפרדסים בבריכות המים של השקאת הפרדס. סבון ערבי שמש לרחיצה וכביסה.

בשעריים היו אז שלש חנויות מכולת. האחת של מארי יהודה שרעבי בביתו. השניה של מרי מוסא מסעוד והשלישית של מרי חיים קרטה. שני האחרונים היו יוצאי איזור שרף, הם היו קונים את מרכולתם בתל אביב, או אצל הערבים ביפו, רמלה ולוד.

הדוד סעיד דמתי מצא לנו חדר בתוך שעריים בבנין בן שתי קומות השייך לקצב שלום שרעבי, אחיו של החנוני מארי יהודה. בקומה הראשונה היו שלשה חדרים אחד היה לבעל הבית ואשתו, השני למכירת בשר והשלישי, שהיה הקטן שבהם נמסר לנו. בקומה השניה גרה משפחה אשכנזית, יהושוע ורחל. ליהושע היתה עגלה עם סוסים לפרנסתו. זה היה מפגשנו הראשון עם משפחה אשכנזית.

גודל החדר שלנו היה שלשה על שלשה, אבל זה היה בנין, השכנים נתנו לנו שקים ומחצלות, ועליהם אכלנו, שתינו וישננו. ארון, מטה, שולחן וכסא לא נמצאו בחדרנו. האור היה במנורת נפט ופתילה, המטבח היה בחוץ בתוך מבנה קטן של בלוקים, ובו התנור ואבני הטחינה, וכן היתה פינה לרחצה. ברז המים היה בחוץ,

וכל הרוצה מים ימלא דלי או פח או כלי חרס. בית השימוש היה גם כן בחוץ. בור שנכרה לשם זה, ומסביבו סחבות לצניעות הנצרך.

לגור בבית כזה, זה היה חשוב, בהיות ואחרים היה מצבם יותר קשה. שכר החדר היה חצי לירה אנגלית של אותם הימים.

הדוד סעיד דמתי מצא לו עבודה בפרדסים כמו כל יתר התימנים בימים ההם, "האשכנזים", כפי שקראו להם בימים ההם, היו האיכרים בעלי הפרדסים והכרמים. גם נשים תימניות עבדו בפרדסים, בעיקר בתקופת קטיף הפרי. הגברים עבדו בעדור. עם הטוריה נכשו את העשבים, הפכו את האדמה ועשו ערוגות חדשות בשביל להשקות את העצים. כמו כן עבדו, בקטיפת הפרי וחובלתו לבית האריזה של הפרדס. זאת היתה עבודה מפרכת, צריך היה להתחרות עם הערבים, כדי למצא חן בעיני בעל חבית היהודי. אחרת היו פטורין מהעבודה.

נרשמתי ללימודים בתלמוד תורה

באו ימי תחילת הלימודים, והשכנים אמרו לאמי שהיא צריכה לרשום אותי ללמוד בבית הספר "תלמוד תורה" בשעריים. בנין בית הספר שם המנהל וסגנו. היה נמצא בשיפולי גבעה גבוהה, מצד מזרח של הכביש הראשי. היו בו ארבעה חדרים גדולים וחלונות גדולים לאורה. מנהל בית הספר ושמו מר קמינסקי ועוד מורה למדו עברית, חשבון, גיאוגרפיה והיסטוריה. את מלאכתם עשו באמונה והשתדלו במסירות נפש לתת השכלה כללית לילדים התימנים.

הרב מאיר חי מזרחי ז"ל היה המורה שלנו לקריאת התורה ותרגום, וכן תפילות ועברית, ביום הראשון שנכנסתי לכיתה, שאל אותי מה שמי, עניתי לו שמי יחיא, הוא חזר ושאל אותי, שמך יחיא? עניתי לו. כן. אז הוא אמר לי. מעתה ואילך לא יקרא שמך יחיא, כי אם זכריה, הוא כתב את שמי בשאלון הלימוד "בתלמוד תורה", באותו יום באתי הביתה בוכה. לשאלת אמי מדוע אני בוכה, ספרתי לה שהמורה החליף את שמי, וקרא לי זכריה במקום יחיא. היא הרגיעה אותי ואמרה לי אז מה יש, שיהיה זכריה, אולי מזלך יהיה יותר טוב.

גם הדוד סעיד דמתי הוחלף שמו לסעדיה במקום סעיד. וכן אמי במקום סעדה, קראו לה שרה. וכן אחותי בנייה קראו לה לאה, ואחי סעיד—סעדיה, ואחי סאלם — שלום, וכך כולנו הוחלפו שמותינו לשמות עבריים.

הגיל של התלמידים לא היה חשוב, מה שחשוב היה הידע של התלמיד. שנה יותר או פחות ובלבד אם הוא מתאים ליתר הילדים. הלימודים שלי בבית

הספר בעדן עזרו לי להתאקלם מהר בתוך הכיתה, ולגבי השפה העברית לא היה לי בעיות. בכיתה היו כמה ילדים חרוצים בלימודים שקבלו ציונים טובים, והיה להם כתב יד יפה וברור. בכתה היו יותר מעשרים ילדים, החרוצים שבהם היו: בנימין עפגין, מנחם מידאני, שלום שרעבי, ומשה מזרחי (ספרדי) ואני.

לנו לא היה קושי בלימודים ותמיד עזרנו לילדים אחרים פעם בשעת מבחן תפש אותי המנהל קמינסקי, מסייע לילד בכיתה, וזה היה אסור. אז קרא לי המורה לגשת אל שולחנו. הוא תפש את ידי הימנית והכה בסרגל על כף ידי, זה הכאיב לי מאד ואני בכיתי.

המנהל אמר לנו, שבשעת מבחן אסור לסייע, כל ילד חייב להשתדל לכתוב את התשובות בעצמו. רק ככה הוא יתקדם בלימודים. בלכתי הביתה ספרתי לאמי את אשר עשה לי המנהל, ואז היא אמרה לי: אתה חייב לשמוע למורים שלך. ואם לאו, גם אני אעניש אותך יותר מהם. דברי אמי עשו עלי רושם ומאז השתדלתי להמנע מבעיות בתוך הכיתה וללמוד יותר. אנחנו התלמידים המצטיינים, היינו מתחרים בינינו, מי יקבל הציון הטוב ביותר, ומי יהיה הממושמע ביותר בכיתה.

כל ילד היה מביא את ארוחת הצהרים אתו. ומי שלא חביא לא היה אוכל. זוכר אני את שני האחים שלמה ויצחק כהן. אמם היתה ספרדיה ואביהם תימני, אמם היתה מביאה להם את ארוחת הצהרים בכל יום. כשהיינו יוצאים מהכיתה להפסקת הצהרים, היא היתה תופסת את שני בניה, ומאכילה אותם, ולבסוף נותנת לכל אחד מהם בננה. כך היתה עושה יום יום. אני הייתי עומד ומסתכל עליהם. בטני ריקה והבננה שבידם מגרה אותי יותר מכל. והם שני הבנים היו מתפנקים ורוצים לשחק עם יתר הילדים, אך האמא שלהם לא היתה נותנת להם לשחק עד אשר יסיימו את האכילה.

בחצר הגדולה של בית הספר היינו משחקים כל מיני משחקים, ומגדר החצר והלאה, היה שטח מטע של שקדים ומסביבו פרדסים של תפוחי זהב. שם התחלכו שועלים, ואנחנו פחדנו להכנס לשטח.

בהגיע זמן ט"ו בשבט תרצ"ג. הסביר לנו המנהל משמעות של ט"ו בשבט, שבו נוטעים עצים. בו ביום התאספנו כל הילדים ונטענו אקליפטוסים בחצר בית הספר. זאת היתה חויה שלא אשכח אותה.

שמחת יום הפורים הראשון בארץ ישראל

יום הפורים היה יום שבו שמחה וששון לילדים. בהתקרב חיום היה כל ילד מדבר על זה. מה הוא יעשה ואיזה מסכה הוא יקנה או אביו יקנה לו. בחנויות

הופיעו התלבושות והמסכות עם אקדחי הפקקים, והסקרנות של כל ילד גדלה, מה יקנו לו. בגמר יום הלימודים היינו כולנו הילדים רצים לחנויות להסתכל במסכות. יום פורים היה כולו של הילדים. אם כי הגברים לא הלכו לעבוד.

קריאת המגילה בביהכ"נ היתה בנפצי מלווה פקקים לשמחת הילדים. מהם שהלכו בלילה לבקש מתנת פורים, ומהם שהלכו בבקר. בדרך כלל, כל האנשים היו בבתים. כולם חוגגים. ומלובשים בגדי חג. הנשים היו אופות עוגות ואוזני המן ממינים שונים.

חברי מהלימודים אמרו לי שהם הולכים לבקש במושבה רחובות "מתנת פורים". שאלתי את אמי אם היא מרשה לי ללכת. אך היא התנגדה לכך. הילדים הסבירו לה, שהם הולכים כל שנה לבקש "מתנת פורים". היא שוכנעה, אבל בתנאי שאחזור מהר. התחלנו ברחוב הכי קרוב לשעריים ומשום עברנו מבית לבית עד בית הכנסת הגדול שעמד על הגבעה. הלכנו עוד כמה רחובות. בכל בית ובית דפקנו על הדלת, סלסלנו בלשוננו. "הירירר" ובקשנו "מתנת פורים" היו שנתנו לנו חתיכת עוגה, או סוכריות ויש שנתנו לנו פרוטה אחת של אותם ימים. לאחר מה שאספתי רצתי מהר הביתה ונתתי את זה לאמי.

ביום פורים היו הרבה נוסעים לתל—אביב לראות את התחלוכה". השכנים היו מספרים לנו שהרבה נוסעים באוטובוס לתל אביב לראות את "התהלוכה של המן ומרדכי ואסתר המלכה". אמי לא רצתה לנסוע מחוסר אפשרות כספית. כל נוסע שלם לאוטובוס שני גרוש והילדים בחינם. כולם הלכו לאוטובוס של התימנים חברת "המזרח" והיא נשארה בבית. בבואח הביתה מגביית "מתנת פורים", ראתה אמי שאספתי ארבעה גרוש, ואני נשארתי לבד מחברי. כי כולם הלכו לאוטובוס. התחלתי לבכות שגם אני רוצה לנסוע, וכך השפעתי על אמי לנסוע לתל—אביב. את הארבעה גרוש שלמה באוטובוס עבורה. אני ואחי ואחותי נכנסנו לאוטובוס בחינם. העוגות שאפתה אמי ואלה אשר קבלתי בבתי המושבה, היו לנו לאכילה בשעת הנסיעה. אנשים רבים באו למקום האוטובוס. ל"חברת המזרח" כבר היו שני אוטובוסים, באוטובוס אחד נהג אברהם מדינה והנהג השני היה נסים דוראני בחור תימני יפה תואר, גבוה וחסון, כולו חיוך. ומדבר בנחת. הקהל נדחס בשני האוטובוסים ויצאנו לדרך, בשירה משירי תימן והארץ.

לאחינו האשכנזים היה להם שרות אוטובוסים משלהם. לחברה קראו "דרום יהודה", שרות רחובות—תל אביב, אך אנחנו התימנים נסענו באוטובוסים של התימנים משעריים. תחנת האוטובוסים בתל—אביב, היתה ברחוב הרצל פינת דרך יפו, ברדתנו הלכנו עד שדרות רוטשילד, ומשם עד רחוב אלנבי, שבו תעבור התהלוכה.

ישבנו על המדרכה וחיכינו לבא המצעד, והנה החלו להופיע מארגני המצעד

ואחריהם כל מיני הופעות של רקדנים ורקדניות, מכונות רכב מקושטות, ואנשים ונשים מחופשים בתלבושות של פורים. הנח המן הרשע ובניו, אחשורוש, ואחריהם מרדכי היהודי, רוכב על סוס מקושט ברפוד עם שלל צבעים. היתה גם שיירת גמלים עם צועדים תימנים בשירה ורקודים. על כל גמל ישב אדם נכבד. את המסע הזה ארגן משה לוי נחום. במרכז מסע הגמלים רכבה בחורה תימנית צעירה. היא נבחרה מטעם משה לוי נחום להיות המלכה אסתר, הודות ליפיה. לפניה רכב על גמל מר משה לוי נחום. (מל"ן, מוסא אלפויל) מוכתר כרם התימנים מטעם השלטון הבריטי, המלכה אסתר". היתה, שושנה בת יוסף קנדיל, ילידת תימן" מעיר שרף, אחות של משה קנדיל, מי שעתיד היה להיות חמי, אבא של אשתי. אנחנו הילדים והבוגרים התרשמנו מאד מכל הצועדים. זו היתה פעם ראשונה בחיינו שראינו דבר כזה לפנות ערב חזרנו לתחנת האוטובוס לאחר שהתהלכנו ברחובות תל אביב להנאתנו הרבה. על כל בית וחנות הסתכלנו, וכל פרט עניין אותנו, כי זו היא עיר שכולה יהודים. הנסיעה הביתה היתה לא פחות משמחת מאשר הנסיעה לתל—אביב. כל הדרך שרנו ושוחחנו על מה שראינו במצעד התהלוכה. ולמחרת לא היו למודים זה היה יום "ישושן פורים".

רבנים ותלמידי חכמים של שעריים

שכונת שעריים של אותם הימים, כולה היתה של אנשי קודש, אמונים על התורה ועל העבודה, ואין פורץ מהמסורת של יהדות תימן. וכולם היו עושים באימה וביראה רצון ה'. יש להזכיר הרב המקובל מנשה קפרא, הרב אברהם עפג'ון, איש הזוהר הרב דוד שרעבי, הרב דוד אבן זהר מדאר, הרב והשוחט דוד נדאף, הרב שבתאי מדהלה, הרב דוד קפרא, הרב מאיר צדוק חי מזרחי, הרב יוסף משולם שרעבי, הרב משה מסעוד, הרב חיים קרטה, הרב סעדיה נחום, הרב יהודה שרעבי, הרב שלמה לולוי, הרב חיים מדהלה ועוד.

הרב סעדיה נחום היה ידיד של אבי זצ"ל ומורי בעיר עדן. הוא היה מתפלל בבית הכנסת של הרב יוסף משולם שרעבי וכן הדוד סעדיה דמתי ואני. אנשי שכונת שעריים אהבו את הרב סעדיה נחום, על בקיאותו בתורה שבכתב ובתורה שבע"פ. הוא למד מאביו הגאון, שהיה שליח ב"ד צנעא לכל ערי תימן, הלא הוא מ"ו יחיא נחום, שהתישב בתל—אביב בשכונת כרם התימנים. הרב סעדיה נחום היה מפורסם בקולו הערב, הצח והחזק. ממנו למדתי את צלילי המנגינה השג'דרית. אמי עודדה אותי ללמוד בשעות הפנויות אצל הרב סעדיה נחום יחד עם בנו הבכור בנימין.

בעל הבית שבו גרנו היה קצב הוא היה קונה פרות ועגלים מהעיר רמלה או לוד, או מהכפרים של הערבים מסביב לרחובות, אני הייתי משגיח על הבקר, ומחכה

ליום השחיטה, מתוך סקרנות לראות היאך שוחטים, השוחט היה הרב דוד נדאף. הוא עצמו היה קצב, ובניו עזרו לו במלאכה. את הבקר חיו מושכים אל הגבעה, שעליה בריכת המים של השכונה. מעל הגבעה אפשר היה לצפות על כל הסביבה למרחוק. אנחנו הילדים אהבנו לעלות לגג הביטון של הבריכה, ומשם להסתכל על הסביבה. המים אל הבריכה היו מהבאר של שעריים, שהיתה ברחוב שבזי. מוטור גדול היה שם שעבד על סולר, ורעש המוטור הגיע למרחקים. שני אנשים היו אחראים על הבאר ולאספקת המים והם: אהרן עמרם ומשה קפרא.

אחותי לאה יצאה לעבוד במשק בית

בתקופה ההיא הבנות הקטנות של תושבי שעריים לא הלכו ללמוד בבתי הספר, לפי המקובל בתימן. תפקיד הבנות היה לסייע לאמהות בהשגחה על האחים הקטנים או בכביסה וניקוי הבית ובשליחות לחנות המכולת. אנחנו היינו בצער וזקוקים לכל פרוטה, והדרך היחידה היתה לעבוד. באו אנשים והציעו לאמי שתשלח את אחותי לאה לעבוד בבית האכרים האשכנזים העשירים, וכך התחילה אחותי לאה לעבוד במשק בית בגיל ארבע עשרה שנים, תמורת חצי לירה לחודש. העבודה היתה מזריחת השמש עד לחשיכה, כל אשר אמרה הגברת בעלת הבית, העוזרת היתה עושה ללא שום ערעור. בחצי הלירה של אותם ימים משלמים את שכר הדירה החודשית, או קונים שק קמח לאפית לחם לבני הבית.

אחי שלום הולך לגן

ליד בית הספר "תלמוד תורה", היה גן ילדים, בנין חדש ומשוכלל, שלא היה דוגמתו אפילו במושבה רחובות. "הכניסה אל הגן היתה בדרך בין עצי ברושים משני הצדדים. המרחק מהשער של הכניסה עד לגן היה כשלשים מטר. מצד ימין של הגן היה פרדס קטן של תפוחי זהב. הגננות היו מבנות אחינו האשכנזים. בהתנהגותן לילדים היו ממש כמו אימהות של הילדים, ועל כן היו אהובות על ההורים. אמי הביאה לכאן את אחי הקטן שלום, כשהגננת שאלה אותו מה שמו, הוא ענה לה: "סאלם כאוגה". (בעברית, "אדון שלום" כי כך כינו אותו בעיר עדן). הגננות פרצו בצחוק, אך הן קבלו אותו בחיבה יתרה. הוא היה ילד יפה, והגננות פינקו אותו. גם בעלת הבית שלנו העניקה לו ממתקים ודברי מאכל.

ממולנו גרה משפחת אהרן עפגין עם ארבעה בנים. הם ואנחנו נקשרנו ביחסי שכנות טובה הודות לאמהות שלנו. הן ידעו להוקיר ולהעריך אחת את השניה עד שנעשו ידידות בנפש. הידידות לא פסקה הרבה שנים, על אף שעברנו לאחר זמן

לגור במקום אחר. בנם משה עפגין היה בכיתה אחת אתי, ילד זריז ושובב. האב אהרן עפגין היה עובד בפרדס יעקבזון הנמצא מאחורי מכון ויצמן. הרבה שנים עבד בפרדס. הוא היה יהודי בכל רמ״ח אבריו ובקי במאמרות של ״עין יעקב״. משפחת עפגין היתה יוצאת עיר חידאן בתימן. אחיו יוסף עפגין וכן אחותו סעידה ואביהם הזקן כולם גרו בשכנות. זו היתה משפחה מכובדת ובעלת מצוות.

לקמן סקירה על שמות האנשים והמשפחות שהיו אז בשעריים.

בתי שעריים ותושביהם

כפי שכבר כתבתי בתחילת דברי על שעריים, השכונה היתה בנויה על שלשה רחובות. שנים מהם תחילתם ברחוב הראשי הרצל וסופם ברחוב הרב זכריה מדר, הגובל עם הרחוב מנוחה ונחלה.

ברחוב מנשה קפרא, מצד ימין מכוון רחוב הרצל, היה בית ראשון של נתן שרעבי, שני של אהרן מדהלה. ולידו בית המוכתר, מארי חיים מדהלה, בעל האוטובוסים. ״המזרח״ אצלו בחצר, היה מקום החניה והמוסך של האוטובוסים. המכונאים היו יונים, תימנים וספרדים. ביום ששי לפני השבת היו מחנים את האוטובוסים בחצר.

ליד בית מארי חיים מדהלה היה בית כנסת שלו, צריף, מקום קטן שבו התפללו משפחת מדהלה וקרובים. בשכנות לבית הכנסת היה בית של שלום מדהלה ואחריו של יוסף קהא. שהיה נשוי עם אשה ספרדיה. ליד ביתו היה בית הרב דוד נדאף. יהודי, שפניו כפני אריה, עם זקן גדול היורד לו על חזהו. הוא היה ת״ח, השוחט הראשי של שעריים, וגם מוהל פרנסתו היתה מקצבות וממכירת בשר. אשתו מרים זכתה בפרס יקירת רחובות, היא האריכה ימים. היתה ידועה כאשת חיל בעלת מצוות וחסדים. בחצר ביתם היה עץ אתרוגים תימני, ועצי לולבים.

ליד ביתם היה רחוב צר ובו בית סעיד עפגין אביו של חברי לכיתה בנימין, החוצה עד לרחוב שבזי. בהמשך הרחוב. היה ביתו של הרב אברהם עפגין, ולידו בית הכנסת שלו. כאן התפלל מ״ו מאיר צדוק חי מזרחי. הלאה משם היו בית יוסף מדר, וכן בית עמראני, סעידה עפגין, בית הרב מנשה קפרא, בית מדאר, וקולאצה. הבית האחרון מצד ימין היה ביתו של הירקן מר שלום רוכבאן.

ועתה מצד שני של הרחוב מנשה קפרא ער רחוב הרצל. בהתחלה פרדס קטן של משפחת קפרא, לאחריו בית שני האחים עסקני הציבור הידועים, ישראל—ואברהם מזרחי, בית זכריה קולאצה, פרדס קטן של מדאר, ולידו בית צדוק קועטה חנשוי

עם מינה בת דודתי. בשארי. משפחת מקסר בית גובני. בית שמחי, בית מוכר הנפט. יהודי אשכנזי. אחותו של מרי חיים מדהלה, משה לוי, זכריה עואד. זכריה מדהלה אחיו של חיים מדהלה. פרדס קטן של סעדה עפגין. סעדיה שרעבי משפחת לבני והאחרון בפינת רחוב הרצל, שרעבי. הרועה.... ברחוב רבי שלום שבזי. מצד ימין של רחוב הרצל. בית נגראני. צדוק בוני. אחריו גבעת הבריכה בצד ימין של הרחוב, בית הרב יהודה שרעבי החנוני. וליד ביתו. הצריפים של הסוכנות, שגרו בהם עולים חדשים שהגיעו מתימן, בתוכם מורי ורבי סעיד נחום.

בהמשך הרחוב בית האלמנה רחל עותמי עם בניה אברהם וניסים. לידם. הבנין שגרנו בו. בית שלום שרעבי בית כוחבי בית סעדיה משולם. ברוך משולם. אברהם יחיא. בית הרב איש הזוהר. דוד רצון. קפרא. קפרא. מזרחי. משפחת כהן. גמליאל. בית האיש החסיד דוד. ובנו. הרב יעקב מזרחי. הרב דוד בן זאהר מדר. סעיד קועטה דוד קפרא. משפחת קפרא. שלום קפרא. משפחת עמרני. הרב צאלח קפרא. יוסף קפרא. הרב השוחט דוד קפרא. שלמה מדר. יוסף מדר. דוד קפרא. שלום קפרא. יונה קפרא. בית הרב שבתאי מדהלה. כאן היה בית ויצ"ו מרפאה שבה היה הרופא ד"ר מרשוב. איש החסד. ורעיתו. האחות המסייעת לו. זכותם לחיי עולם הבא.

משפחות עפגין. אהרן — ויוסף. פרדס קטן ליד בית יוסף עפגין. ממול הגבעה, בית דוד חריזי ואביו, סעיד נדף.

בית חיתרוש. זכריה חיתרוש. אהרן מזעקי. ולבסוף באר המים של השכונה. לפני בואנו לרחוב הרצל. הרחוב השלישי. הרב יוסף משולם.

מתחת לגבעה של בריכת המים ולאורך גדר הפרדס של ה' גבראלוב, משפחת שרעבי. נפתלי גדסי, יעקב יחיא, סעדיה משולם, מרי יחיא כהן, הרב החסיד, רבי יוסף משולם, משפחת אברהם מקיטין ואביו. הרב דוד שרעבי ובית הכנסת שלו. משפחת צומן. מצד ימין של הרחוב הרצל לכיון הדרום. רחוב סעדיה גאון כאן היו בתים של נפתלי גדסי. פנחס מדר. בשארי. זכריה שבתאי מדהלה. ובצד השני של רחוב, סעדיה גאון. הבתים של משפחת מוגזח משפחת מרי לוי מחדון. משפחת מדהלה משפחת בשארי. משפחת זוטי. ובפינת הרחובות הרצל וסעדיה גאון בית מורי ורבי מאיר חי מזרחי. המורה שלי בבית הספר. תלמוד תורה — בהמשך רחוב הרצל לכיון הדרום היו כמה בתים. שתי משפחות מנצור משפחת סעדיה קהא. משפחת מידני. משפחת עמרני, משפחת צעדי. משפחת ירימי והבית האחרון משפחת אברהם עמרני, משפחת מכאחיל אלו המשפחות עם שמותיהם ובתיהם. עד כמה שאני זוכר מאותם הימים. בכל שכונת שעריים. ברחוב מורי ורבי מאיר חי מזרחי, מכיון רחוב הרצל עד לגבעה הבתים של יהודה גובס. משפחת מקסר. אהרן עמרם. משפחת רצון משפחת צוניה ובנותיה.

חברת האוטובוסים המזרח בעבודה והנהגים שלה

חברת האוטובוסים "המזרח" התפתחה וגדלה. נתוספו לה עוד כמה אוטובוסים חדשים. שברולט. בדפורד. רייה מכוניות עם שני מושבים לנוסעים. יש אוטובוס ל—25 נוסעים ויש אוטובוס גדול ל—28 נוסעים, הנהגים נתוספו, לפי זכרוני הנהגים שעבדו ב"חברת המזרח" היו: אברהם מדינה, נסים דוראני, אברהם שרעבי, לוי זהבי. יוסף עוקשי, יצחק שרפי, חיים זאני וזאב נחום. כולם היו בעלי ידע בעבודה, והחברה החלה להתפרסם ולהתבסס. כנגד חברת "המזרח" עמדה חברת אחרת — לא של תימנים והיא, "דרום יהודה". ושתי החברות היו במצב של תחרות. מרכז אוטובוסי "דרום יהודה" היה בתל—אביב וברחובות. ברחובות תחנתם היתה ברחוב הרצל, ליד רחוב יעקב. אוטובוסי "המזרח" היו בשעריים ליד בית זכריה מזעקי ברחוב הרצל. בהתאסף הנוסעים היה יוצא האוטובוס לדרך. ואולם בהגיעו ליד האוטובוס של "דרום יהודה". היה הנהג של "דרום יהודה" מתניע את האוטובוס ומנסה לצאת לדרך לפני אוטו "המזרח" כדי לאסוף את הנוסעים בדרך. התחרות ביניהם היתה קשה, ולפעמים פרועה ומסוכנת, היו מקרים ששני האוטובוסים נגעו אחד בשני תוך מהירותם בנסיעה. היו גם חירופים וגדופים ומקרים של מכות בין הנהגים משני הצדדים אני זוכר את הנהג של "דרום יהודה", שמו היה גודלסמן. גבר גבוה וחזק ואולם, מולו עמדו גברים יותר חזקים ממנו. מהם: נסים דוראני, אברהם שרעבי, יצחק שרפי, לוי זהבי ויוסף עוקשי, הם ידעו לעצור בעדו. עתים מזומנות היתה המשטרה מתערבת בין החברות, העדה התימנית התארגנה והנוסעים חיכו לאוטו "המזרח". נהג "דרום יהודה" היה עומד ומזמין את הנוסעים לעלות לאוטובוס בחינם, ובלבד לשבור את שירות "המזרח". ואולם שעריים היתה מבצר אוטובוסי "המזרח" של התימנים.

אנחנו הילדים היינו שועלים מחבלים

כאשר ניסו אוטובוסי "דרום יהודה" להגיע לנוסעים, אנחנו הנערים לא ראינו את זה בעין טובה וטכסנו עצה מה לעשות, מארגני חבורת הנערים היינו שלשה, והם: יהודה מדהלה, בנו של בעל חברת האוטובוסים "המזרח", משה בשארי ואני. אני הייתי הקטן שבשלשה. החלטנו לאסוף קרשים ומסמרים גדולים, ולנעוץ מסמרים בכל קרש, ובזמן שיבוא אוטובוס "דרום יהודה" לשעריים, ויעמוד להוריד או לקחת נוסעים, אני הקטן שבחבורה, אזחל לתחת האוטובוס ואניח את הקרש עם המסמרים מתחת הצמיג האחורי בשני הצדדים, וכך עשינו כמה ימים, המצב היה, כי ברדת האוטובוס משעריים עד לתחנתו ברחובות, היה אויר הצמיגים

מתרוקן, ואז היה עובר האוטובוס של "המזרח" ואוסף את הנוסעים לכל הדרך, בלי הפרעה של אוטובוס ה"דרום—יהודה", שלשתנו ידענו לחבל באוטובוסי "דרום יהודה". בעבור אוטובוס "המזרח" ליד אוטובוס "דרום יהודה" היינו הילדים שרים בקול רם, קדימה "המזרח" אחורה "הדרום" וכו'. אנחנו הילדים לא חששנו מהנהגים האשכנזים, כי ידענו שיש לנו הגנה טובה מהנהגים התימנים האמיצים.

נהגי האוטובוסים של "דרום יהודה" הגישו תלונה למשטרת רחובות שבה חיו שוטרים אנגלים ויהודים, קצין אנגלי היה מפקד בתחנה. המשטרה ראתה במעשינו פשיעה רצינית והחליטה לפעול. שוטר אנגלי ושוטר יהודי נשלחו לחפש את הנערים הפושעים. הם באו לשעריים לבית מארי חיים מדהלה. דברו אתו על מה שאנחנו עושים ושזה יכול להביא לידי שפיכות דמים. הם בקשו ממנו שתוף פעולה, בנו יהודה אמר, שזה שעושה את כל הצרות שמו זכריה נגר, והוא יהודה הביא אותם אל הבית שבו גרנו. כשאני ראיתי את השוטרים נבהלתי מהם אך הם תפשו אותי והתחילו לחקור אותי. השוטר היהודי ושמו גרייברג היה שונא תימנים מובהק. הוא איים עלי במלקות. גרייברג זה שעצר אותי על מעשי הצמיגים. אני נלקחתי לתחנת המשטרה. כשראה אותי הקצין האנגלי התחיל לצחוק, ואמר לי: אתה הילד שעשית את המעשה? אמרתי לו כן. אני הייתי אז בן אחת עשרה שנים, צנום ורזה. הקצין אמר לי: אתה מבטיח לא לעשות יותר את המעשים האלה? עניתי לו שלא אעשה יותר. וכך שלחו אותי הביתה. ואולם, השוטר האשכנזי גרייברג יצא אחרי ובעט בי בישבן עד שנפלתי על המדרכה. קמתי וברחתי לפני שיחזור על מעשהו.

בימים ההם החלו לבנות את הישוב "כפר בילו" ליד שעריים. לשרות "המזרח" היתה מכונית משא אחת, הנהג לוי זהבי, העמיס עליה רעפים, ובכדי להוריד אותם אסף ילדים משעריים, ואמר: מי רוצה לנסוע בחינם? כעשרה ילדים עלינו על הרעפים ונסענו לכפר בילו"ו. בהגיענו פרקנו את הרעפים לגג הבית העומד על גבעה בכניסה לכפר בילו"ו.

ימי צער ובכיה על מכירת האוטובוסים

והנה באו ימים קשים ורעים על חברת האוטובוסים "המזרח" ריב ומדנים פרצו בין בעלי החברה. כל אחד חשד בשני שהוא מושך כספים לכיסו. לחברה לא היתה הנהלת חשבון ולא בקורת על הכספים וההכנסה מהכרטיסים. גם הנהגים לא היו כנראה נקיי כפים, ועל כן במידה שהחברה גדלה, גדלו אתה הבעיות הריב והתכסים בתוך החברה. גרמו לנפילתה. על אף שהייתי צעיר לימים, שמעתי שיחות בין הנהגים ובין בעלי הבתים של האוטובוסים. בסופו של דבר

נפלה חברת האוטובוסים של התימנים "המזרח".

חברת "דרום יהודה" המתחרה בחברת "המזרח" התפתחה וגדלה בתוכם לא היו זעזועים כמו שהיה "במזרח" הם ידעו להתארגן ולעבוד קשה כדי להצליח. תושבי המושבות החזיקו בהם, לעומתם אחינו התימנים לא חשבו על העתיד של החברה "המזרח".

חג הפורים התקרב, וכמובן ששמחת הילדים גברה לקראת יום הפורים, בגמר קריאת המגילה בלילה, רוב האנשים והילדים יצאו לרחוב הרצל לראות במעשי חליצנים והמתחפשים למיניהם. הבחורים היו מכינים שקים ובגדים בלויים וקרשים, ומהם היו עושים דוגמת גמל. שני בחורים היו נושאים את הגולם הגמל, ממש צורת גמל, והיו דוהרים אתו ברחוב הרצל לשמחת כל הצופים. אנשי שעריים רצו לנסוע לתהלוכת פורים בתל־אביב. כולם חכו לאוטובוסים של "המזרח" ליד בית זכריה מזעקי. עברו שעות של ציפיה. והקהל עמד מעוצבן, לא היה את מי לשאל. בעלי האוטובוסים והנהגים נעלמו מהאופק עד שחלק גדול מהציבור חזר לביתו. פה ושם התחילו לחישות על מה שקרה, אך דבר ברור, אף אחד לא ידע. שמחת פורים נהפכה לעצב, כי לא היתה לנו האפשרות לראות את התהלוכה של פורים. בערב התהלכה שמועה, שהתאמתה אחר כך, כי החברה של "המזרח" נמכרה לחברת "דרום יהודה". מארי חיים מדחלה ובניו עם נסים דוראני חתן בתו, קבלו זכויות של חברות בתוך "דרום יהודה". ובזה נסתם הגולל על אוטובוסי "המזרח".

חתונת אחותי לאה עם בחיר לבה

אחד מאלה שהגיעו מתימן ממחוז שרף, היה זכריה בן שלמה מסעוד, בחור בן עשרים שנה. אביו שלמה הכיר היטב את אבי זצ"ל. ועל כן בא אל אמי לדבר אתה על שידוך בנו, עם אחותי לאה, שהיתה בת שבע עשרה שנה. כמובן, שאמי רצתה לראות את הבחור. למחרת היום, באו שניהם האב והבן. בראות הבחור את אחותי, נתן מיד את הסכמתו, אך עדיין היה צריך לשאול את הנערה. אמי דברה על לבה, שהבחור טוב, ובן עירנו מתימן, ושיש לסמוך עליו שהוא יהיה ראוי לה. לאחר שיחה של כמה ימים בין אחותי לאמי, אחותי נתנה את הסכמתה, על אף שהיו בחורים אחרים שרצו אותה והיא מיאנה. תאריך החתונה נקבע, וההכנות החלו. כל ההוצאות של החתונה היו על החתן, גם דברים שהכלה צריכה להם. המנהג היה שהחתן נותן מוהר להורי הנערה וכן כסף ומתנות. והיה מקובל כי כמה שיתן יותר, ערך הכלה יגדל בעיני הבריות.

ליד צריפי קרן הקיימת, ברחוב יצחק מוגזח, שנהרג במלחמת השחרור, נקנו

אז מגרשים ועליהם בנו העולים החדשים בתים. מי בנה בית מבלוקים ומי הקים לו צריף. הכל לפי היכולת והאמצעים הכספיים. כאן קנה גיסו של החתן דונם אדמה ובנה בית בן שני חדרים גדולים ורחבים עם גג רעפים, וכאן התקיימה החתונה של אחותי לאה בתופים ובמחולות עם הבחור חיפה זכריה בן שלמה מסעוד. החתונה היתה לפי מנהג יהודי תימן, ללא שום חריגה.

ילדים ונערים או ילדות ונערות, לא היו משתתפים בשמחה של החתונה מפאת גילם, וכאן בחתונת אחותי באתי גם אני לחתונה, החתונה היתה תחת כיפת השמים. גברים לחוד ונשים לחוד. בגמר החופה עברו האנשים עם החתן והרבנים לחדר גדול, והנשים והכלה לחדר אחר. בבואי להכנס לחדר הגברים עמד שם גבר בפתח ולא אפשר לי להכנס. כשעמדתי על רצוני להכנס הכה אותי ומשך אותי החוצה. כמובן, שאני בכיתי, בגלל היחס של האיש אלי, עד שבאה אמי וברה את הענין והרגיעה אותי.

אני אומצתי לבן אצל משפחת צאלח בוני

ברחוב שבו גרנו, רחוב ר׳ שלום שבזי זצ״ל, היתה משפחה חשוכת ילדים. הם רצו לאמץ ילד בביתם. הם היו יוצאי חידאן ותושבי שעריים הרבה זמן לפני שבאנו מתימן. להם היה בית ודונם אדמה ליד ״תלמוד תורה״ שבו למדתי. אני עברתי יום יום ליד הבית הזה והכרתי את הזוג. שמו היה צאלח בוני ואשתו סעידה. הוא היה איש ירא שמים באמונה, אוהב תורה ומצוות. הוא חי מיגיע כפיו בעבודה בפרדסים אבל משכים ומעריב בבית הכנסת של רבי אברהם עפגין. אני הייתי בא לבית הכנסת הזה בשבתות, וכך הוא הכיר אותי.

ביום אחד הוא בא אל אמי בבית אחרן שרעבי וספר לה שהוא רוצה לגדל ילד יתום בתוך ביתו והוא חושב שבנה זכריה מתאים לרצונו. בבית היו בעלת הבית אסתר שרעבי, אשה ספרדיה הנשואה לבעל הבית, גם השכנים ממולנו משפחת עפגין, שמכירים את מר צאלח בוני. האיש חבטיח לאמי. שלא יגביל אותי בבקורים אצל אמי ולא יעשה שום דבר שירחיק אותי מאחי וממשפחתי, רק שאהיה לו כבן זקונים, כדי שיזכה לגדל יתום בתוך ביתו. זאת היא שאיפתו היחידה. מאחר שאין לו בנים משלו. אמי הופתעה מבקשתו של האיש. לא חבינה כיצד יתכן שתמסור את בנה שגדלה אותו מתוך צער ועניות שתמסור לאיש המבקש שבנה יהיה לו לבן, מר צאלח בוני לא התיאש והמשיך לפנות לאמי בכל מיני בקשות והבטחות, גם השכנים סייעו לו. הוא אמר כי יש לו חדר קטן בביתו, והוא ישכן אותי בו. המרחק מביתו אלינו היה חמשה רגעים הליכה ועל כן הבטיח שתמיד אוכל לבקר את אמי ואחי, כשם שאמי ואחי יוכלו לבקר את מקום מגורי החדש.

באחד הימים קראה לי אמי. והתחילה לדבר אתי על בקשת האיש, תוך שהיא מלטפת אותי בחיבה ומסבירה לי מה רוצה האיש. אני נפגעתי מעצם הרעיון של האיש והתחלתי לבכות בבכי מר. נדמה היה לי שעומדים להפרידני מאמי וממשפחתי, בבחינת "לך מעמנו". לא הבנתי כלל כמה שהאיש הזה חפץ טובתי להיות לו לבן. באחד הימים יצאה אתי אמי לרחוב, ובכונה העבירה אותי ליד בית צאלח בוני. האיש ישב עם אשתו במרפסת ביתו ולמד. כשראה אותנו, קרא לאמי ובקש שנכנס לביתו. "בואו, ברוכים הבאים". אמי נתרצתה ונכנסנו לבקור בבית האיש. האיש בקש מאשתו לתת לנו לאכול, והיא הגישה לשולחן "לחוח" עשוי משעורים חומים, כפי שעושים יהודי חידאן, עם מרק ובשר וחילבה. אני אכלתי לשבעה ונהניתי מהמאכל, ובנתיים האיש דבר אתי ורכך את התנגדותי, ואז אמי נתנה את הסכמתה בתנאי שאני אחיה שבע רצון, ואם ארצה לחזור לחיק המשפחה, לא יוכלו האיש או אשתו לעכב בעדי.

זה התחיל באחד מימי הששי. אמי אמרה לי ללכת לבית הכנסת של מארי אברהם עפגין. שם אתפלל עם האיש, ואחר כך אלך אתו לביתו. האנשים בבית הכנסת היו מוכרים לי ואהבתי להתפלל שם. כי ידעתי את חביטוי של אנשי חידאן בתפילה ובדיבור. בגמר התפילה הלכתי אתו לביתו — האשה חכתה לנו בפתח הבית כשנכנסנו היה קדוש על היין ואכילה ושתיה. לאחר מכן לימוד בתורה. בגמר ברכת המזון, נכנסתי לחדר הקטן שנועד לי כמקום לינה. למחרת, בשבת בצהרים הלכתי אל אמי וספרתי לה את התרשמותי, והיא עודדה אותי להמשיך אצל האיש.

ואולם לא ארכו הימים ואני חפשתי הזדמנות לעזוב את בית האיש, כי לא יכולתי לראות את עצמי מנותק מבית אמי וממשפחתי. סעידה אשת האיש היתה קצת עצבנית ולא נראה לי שיהיה קשר בינה לביני. עם האיש הסתדרתי, פחות או יותר, אך אתה לא הסתדר לי. אני ספרתי לאמי את ההרגשה שלי, והיא ענתה לי שאם ברצוני לבא לישון בבית עם אחי, היא לא תתנגד.

ביום אחד בצאתי מבית הספר "תלמוד תורה" במקום ללכת לבית מוטיבי צאלח בוני, המשכתי עם חברי הילדים עד שהגעתי לבית אמי, בית אהרן שרעבי, ונשארתי בבית לשחק עם אחי הקטן שלום ועם יתר הילדים מהסביבה. לפנות ערב בא האיש חרד ודואג מה קרה לי שלא באתי לביתו כבכל יום. אמי ספרה לו את הרגשתי שקשה לי לחיות בנפרד מאמי ואחי. האיש הסביר לאמי שהוא נקשר אלי והחל לראות בי כאילו שאני בנו, ומדוע אני צריך לעזוב את ביתו, הרי הוא מלמדני תורה ואני ילד טוב ומהיר תפיסה בלימודים, ויש תקוה טובה שאהיה תלמיד חכם. ואם ארצה משהו הוא מוכן לקנות לי. באותו לילה נשארתי אצל אמי וישנתי על שקים ברצפה במקום מטה שהיה לי בבית צאלח בוני. וכן למחרת. מאז היה בא ערב ערב לראות אולי אחזור לביתו כי חפץ הוא בי לבן, ואני הייתי בורח אל אחד הילדים שבסביבה עד שתצא אמי לחפש אחרי.

בהתנגדותי לחזור אל האיש , גרמתי לו אכזבה קשה. בגללי הלכה מידו מצוה גדולה וחשובה של "כל המגדל יתום בתוך ביתו כאילו ילדו". ועתה מה יאמר לשכנים ולחבריו בבית הכנסת, היכן הילד ומה קרה לו.

לימים כשגדלתי הבנתי כמה גדול היה צערו של האיש. בושתי לראות פניו, הלא הוא למדני תורה ואני גרמתי לו אכזבה. הרבה ימים הגיתי באיש ובאשתו, ותמיד התפללתי לעלוי נשמתם, עבור חסדם אשר עשו עמדי.

תהא נפשם צרורה בצרור החיים.

קרובי משפחת אמי ובני אחיה, קנו מגרשים ובנו להם בתים, וכן יתר הבאים מתימן. מגרשים היו לרוב. יהודי שרף שהגיעו ראשונים קנו ברחוב ארלוזרוב, ברחוב רמב"ם, או ברחוב יצחק מוגזח, כל אלה היו בקרבת רחוב הרצל.

ואולם רוב יהודי שרף התרכזו בגבעה, של רחוב רמב"ם, שנקראה אחר כך בשם "גבעת השרף". היו שתי גבעות. האחת גבעת בריכת המים, והשניה כמאתים מטר ממנה. גם אנחנו עלינו להתישב בגבעה והיינו מהמשפחות הראשונות, אם כי לא שפר חלקנו בהרבה, היות ולא היה לאמי כסף.

היא קנתה רבע דונם. החלק האחורי של המגרש היה מעבר צר אל הרחוב. על המגרש הקימה אמי צריף קטן חדר ומטבח, עם גג רעפים. את רכושנו הדל העברנו לתוכו, שתי מטות קטנות וארגז של בגדים עלובים. שקים של תבואה כדי לפרוס על רצפת החדר, לישון עליהם. מים לא היה בכלל. את המים היינו מביאים מהפרדס, עם דליים ופחים שהיה במרחק חמש מאות מטר מהבית. מנורת נפט היתה למאור הבית, ופרימוס ופתילה לבישול המאכל. מפעם לפעם עבר העגלון מוכר הנפט, ואמי קנתה פח.

מקום הנוחיות היה בחוץ. במגרש חפרנו בור. ועליו עשינו ביתן קטן לצניעות.

אחי סעדיה עובד בחלוקת עתונים

חלק מהכסף שאמי לוותה, זה היה בזכות אחי סעדיה. הוא היה אז בן שלש עשרה שנה, באותה תקופה בא יהודי יוצא עיר שרף, שהיה גר בתל—אביב בשכונת מחנה יוסף ושמו יוסף נחום. הוא עבד בחלוקת עיתונים של עתון "הארץ" והיה צריך עוזר בעבודתו. בראותו את אחי סעדיה, שאל את אמי אם תסכים שאחי סעדיה יעבוד אצלו בחלוקת עיתונים. האיש הבטיח לשמור על אחי כמו על בנו. אמי שהכירה את המשפחה עוד מתימן ונתנה אימון בדברי יוסף נחום. שכר אחי סעדיה על עבודתו היה חצי לירה בחודש, בתוספת אכילה שתיה ולינה. אמי

קבלה ממר יוסף נחום, שש לירות בהלואה, ותמורת זה היה צריך אחי סעדיה לעבוד שנים עשר חודש. העבודה היתה בלילות, וחלוקת העיתונים מבית לבית — לכל מחלק עיתונים נקבע איזור מסוים. המלאכה לא היתה קלה בשביל נער קטן. זה היה בשנת 1934.

גיסי זכריה מסעוד ופרנסתו

בעל אחותי זכריה מסעוד ואביו שלמה, קנו בקרבתנו דונם אדמה במשותף לכל אחד חצי דונם, וכל אחד הקים לעצמו צריף לדיור. אמי ואחותי היו קשורות מאד אחת לשניה. אחותי היתה זקוקה להדרכה של אמי בעניני החיים. באותם הימים עבד גיסי זכריה בפרדס יחד עם כמה תימנים וערבים הגובל מצד צפון את גבעת ברנר. כל ימי שבוע העבודה היתה ההשכמה בבקר מוקדם. ראשית היתה תפילה עם עלות השחר בבית הכנסת. לאחר מכן חזרה לבית לקחת את האוכל לעבודה בפרדס. תחילת העבודה היתה בשעה שבע, אך מי שבא יותר מוקדם היה נחשב בעיני בעל הפרדס, או בעיני מנהל העבודה, פועל מסור. כל מי שנתן מזמנו וכוחו לבעל הפרדס היה הסיכוי שלו גדול יותר להמשיך בעבודה. היה צריך להיות חרוץ כמו הערבי או יותר.

גיסי זכריה היה מסור לעבודה כדי להבטיח את פרנסתו. הוא עבד עבודת טוריה, השקאת העצים, גיזום, קטוף הפרי ונשיאת תיבות הפרי עד לבית האריזה. זו היתה עבודה מפרכת.

מסביב לגבעת אנשי שרף היו כרמי ענבים ושקדים. בעונת הפרי היו שומרים בעלי זרוע ששמרו מפני הגנבים ורועי הצאן והבקר.

אחיו הגדול של גיסי זכריה

שלום מסעוד, האח של גיסי זכריה, עמד להתחתן. ביום חתונתו בקש ממני לנסוע לתל אביב אל מר יוסף נחום, מעסיקו של אחי סעדיה, להביא שק בוטנים, אני שמחתי על ההצעה של הנסיעה, ומיד נסעתי לתל אביב, את אחי פגשתי בבית של יוסף נחום ושמחתי גדלה עם החלפת הנשיקות והחבוקים בין אחי לביני. לשאלת אחי, בשביל מה באתי, ספרתי לו על שליחותי. לאחר שהיה קצרה, נשאתי על שכמי את שק הבוטנים ושמתי פעמי להליכה אל האוטובוס "דרום יהודה". השק היה גדול ממני ומשקלו פעמיים ממשקלי כי הייתי קטן וכחוש. אבל מתוך רצון לנסוע באוטובוס, לראות את אחי ואת תל אביב, קבלתי עלי את היסורים של משא הבוטנים. כמו כן היה חשוב בעיני למצא חן בעיני החתן, כדי שיותר לי

להכנס לחדר המסובים בשעת השמחה, ואולי אזכה בארוחה טובה.

באותם הימים, לכבוד ברית מילה או חתונה או מצות חסד של מת היו עובדים חצי יום, או בכלל לא הולכים לעבודה. שולחנות כסאות וספסלים היו מביאים מבתי השכנים לשמחת חתן וכלה. נהוג היה שהחתן קנה כמה כבשים גדולים ואת כולם שחטו לכבוד האורחים ולסעודת המצוה. הגברים הפשיטו את עור הכבשים ונתחו את הבשר בהשגחת הרב השוחט. הנשים אפו את הלחם ובישלו את הבשר. וי״כל הבא ברוך הבא״ היה מקבל צלחת מרק ובשר בעין טובה. לעניים, יתומים ואלמנות היו שולחים להם את מנותיהם הביתה.

בניית בית כנסת ליהודי שרף

ליהודי שרף היתה מסורת נפלאה ומנהגים יפים בסדרי החיים ובעבודת הבורא. האחוה, הידידות והקרבה בין המשפחות, הביאו לשתוף פעולה ביניהם, ולכן התרכזו כמעט כולם באיזור אחד או בשכונה אחת. בן אחיה של אמי, מר יוסף בן סעיד מסעוד, היה איש חיל ופעיל בציבור. אשתו היתה קמאש בת דודתי אחות אבי. לו היה מגרש במרכז השכונה והציע לעדה השרפית להקים עליו בית כנסת לעדה, אם הציבור יתרום את הכסף. הציבור שמח על ההצעה. והכסף נתרם, והקימו צריף למקום תפילה. לאחר תקופה קצרה הוחלט לבנות במקום הצריף בנין מתרומות הציבור. בביכ״נ זה התפללו רוב יהודי שרף עם רבניהם.

הימים ההם ישבו איש תחת גפנו ותחת תאנתו. כל אב היה מלמד את בניו פרשת השבוע עם תרגום. משבת לשבת שלאחריה או בחגים היו מוכרים בבית הכנסת את הקריאה לשבעת העולים וכן את התרגום, וביום הששי בבוא הקונה לבית הכנסת היה מביא אתו את תשלום הנדר. לילדים היו מוכרים את התרגום. בשבת שהיה חתן בבית הכנסת, היתה התרוממות רוח מיוחדת, הרבנים והזקנים ישבו ליד ארון הקודש, ויתר המתפללים על ספסלים מסביב. החתן היה זוכה במקום ישיבה ליד הרב, ואבי החתן התכבד להסדיר התפילה בתור שליח ציבור. כל האורחים היו מוזמנים לעלות לקריאה בתורה והחתן קורא המפטיר, ומוסיף את הפסוקים: ״ישוש אשיש בה׳ וכו׳ כי יבעל בחור בתולה״ (ישעיה ס״א י).

עם גמר התפילה היו הקהל מלוים אותו עד לביתו, בשירת ״אילת חן בגלות תסמכני״ וכל הקהל מסביבו בלכתם לביתו.

☆ ☆ ☆

פרק ו׳

יצאתי לעבוד מתוך צער ועניות

בחורף של שנת תרצ״ד (1934), חפשו הפרדסנים פועלים לעבודה בפרדס, במיוחד בעלי מקצוע לאריזת הפרי. כל מי שהיה אורז פרי, מברר, עוטף ונגר, נחשב לבעל מקצוע. לכל פועל היתה משכורת מיוחדת. בדרך כלל, כל אלה בעלי המקצוע היו עושים הסכמים וחוזי עבודה לתקופת עונת משלוח הפרי. כל אחד לפי ביצוע העבודה שלו. יש שהיו לוקחים מחיר לפי תיבת אריזה, ויש שהיו מקבלים שכר מוסכם לכל עונת הפרי. היו גם קבלני עבודה שהעסיקו פועלים בקבלנות לכל העונה של הפרי הם העסיקו גם ילדים בעבודת הפרי, וחפשו ילדים לעבודה, היות ולילדים שלמו חצי מחיר של גבר מבוגר.

מי שהוא אמר לאחד הקבלנים שיש ילד יתום זקוק לפרנסה. אותו קבלן בא לבית אמי והציע לה עבודה בשבילי, עם חלקת לשונו השפיע עליה שאהיה נגר באריזת הפרי, ומכיון שהייתי צעיר לימים, בן שתים עשרה שנה, הוא הציע לשלם לי עבור תקופת הפרי של ששה חודשים, סך שלש וחצי לירות למשך כל העונה. מצב המשפחה בבית היה בכל רע. אנחנו היינו זקוקים לכל פרוטה. הקבלן הסביר לאמי שמלימודים בבית הספר לא מרויחים כסף. קריאת הפרשה וההפטרה של השבוע והתפילות בכל יום, אין צורך שיהיו דוקא בבית הספר, והרי ״אם אין קמח אין תורה״ (מסכת אבות). קבלן העבודה הזה היה שמו מאיר ירימי.

יום ראשון של העבודה היה בפרדס לוין אפשטיין שבקצה רחוב יעקב, אמי עטפה לי פיתה אחת לארוחת הצהרים, ונתנה לי שלשה מיל לקנות בהם חצי אוקיה תמרים לאוכלם עם הפיתה. זה היה המאכל שלי מדי יום ביומו.

את הדרך עד לפרדס הלכתי לבדי, כי את הסביבה הכרתי. בעל הפרדס היה יהודי שחי באנגליה והיה בא לתקופה אריזת הפרי. בית האריזה היה בכניסה לפרדס, בנין חדש וגדול ולידו בנין קטן בשביל מנהל העבודה בפרדס. שהיה יהודי אשכנזי ושמו מרדכי. בפרדס עבדו רק פועלים יהודים תימנים. באותם הימים קראו לזה ״עבודה עברית״.

יום העבודה התחיל בשעה שבע בבקר, ואתי היה בחור בשם חיים קפרא. שנינו היינו פועלים עוזרים לקבלן מאיר ירימי. חיים קפרא היה בן שמונה עשרה שנה, ושכר עבודתו לכל העונה היה חמש עשרה לירות. חיים הרכיב את התיבה בפטיש ומסמרים, ואני חשקתי אותה בשלשה חשוקים. את העצים והחשוקים היו מביאים מאירופה ומפורטוגל, ארוזים חבילות חבילות. את החשוקים היו משרים במים, יום קודם לשמושם, כדי שיהיו גמישים לכפוף מסביב לתיבה,

והרכבתם מסביב לתיבה על ידי מסמרים את התיבה הביאו אל האורזים. ואלה היו ממלאים אותה פרי עטוף בניר מיוחד. הפרי מוין על ידי העוטפים, בגודל שונה. איש מיוחד בעל כח, היה נושא את התיבה אל שולחן הנגר כדי לסגור אותה עם מסמרים וחשוקים. הנגר היה חייב להיות זהיר בדפיקת המסמרים, שלא יחדור המסמר לתוך התיבה ויפגע בפרי כי אז היה נפסל הפרי למשלוח. שולחן העבודה של הנגר היה גובהו כשבעים ס״מ ואורכו כארבעה מטר. ורוחב תיבת הפרי היה שלשים ושבעה סנטימטר, וגובה שולחן העבודה עם תיבת הפרי מטר ועשרה ס״מ. אני לא היה לי גובה יותר ממטר ועשרים ועל כן הייתי צריך לשים תיבת שדה של הפרי מתחת רגלי, כדי לקבל את הגובה המתאים לעבודה. אני הייתי חייב להיות חרוץ במלאכה. אחרת, הקבלן מאיר ירימי, היה מעניש אותי על ידי מכות.

לארוחת הצהרים, הייתי אוכל את הפיתה עם התמרים, ובסוף האכילה קבלתי שני תפוחים מאלה הפסולים למשלוח. בבית הייתי אוכל ארוחת ערב, פיתה עם שעועית ומרק, או פיתה עם עדשים וביצה קשה.

המפקח על אריזת הפרי היה אחד בשם גרף, איש פתח תקוה, הוא היה מסתובב בפרדסים עם המכונה הגרמנית שלו. ובהשמע קול המכונית של המפקח. היה נוצר מתח אצל העובדים באריזת הפרי. הוא היה נכנס לבית האריזה ובודק את הפרי שאורזים בתיבות. לא היתה רשות לאף פועל לדבר בשעת הבקורת. קבלן הנגרות היה מזהיר אותנו לשמור שמא ימצא מסמר בולט לתוך הפרי או לחוץ. כי אז עבודתנו תפסל על ידי המפקח. כולנו היינו במתח גבוה עד שהמפקח היה הולך לדרכו.

קבוצת האריזה שלנו עבדה בעוד שני פרדסים קטנים ליד גבעת ברנר. בתחילת העונה היו מסיעים אותי באופניים, אבל לאחר זמן קצר נאלצתי לכתת רגלי בלי הסעה. מהבית הייתי הולך בין הפרדסים עד קבוצת שילר ומשם עד לגבעת ברנר ומשם לפרדסים. בין קבוצת שילר לגבעת ברנר, היו אוהלי בדוים עם עדרים של עזים וכבשים, והרבה כלבים לשמירה. אני הייתי מוכרח לעבור דרכם מפני שזאת היתה דרך קצרה. בהגיעי לאוהלי הבדויים היו כל הכלבים יוצאים לנגדי בנביחות עזות. ומה היה יכול ילד כמוני לעשות, חוץ מאשר לבכות ולצעוק.

התקדמותי בעבודה לא הוסיפה לי אפילו פרוטה, ובכל פעם שבקשתי תשלום שכרי, שבעים גרוש לחודש. הקבלן מאיר ירימי. היה עונה לי. שהוא עדיין לא קבל מבעל הפרדס כסף ואני ילד יתום, צנום ומסכן, מה היה בידי לעשות. וכך משך אותי עד ליום פורים, כארבעה חודשים ללא קבלת גרוש אחד.

ביום פורים לא עבדנו, כי לא היה נהוג לעבוד. אלא כל איש שורר בביתו. אני הלכתי אל הקבלן אל ביתו ובקשתי את משכורתי. היה מגיע לי לקבל ממנו שתי

לירות וחצי. והנה הוא צועק עלי, מדוע באתי אל ביתו ביום פורים. אני התחלתי לבכות, וכשראה אותי בוכה. הוא הוציא מכיסו חצי לירה ואמר לי, זה יהיה לך מתנת פורים, ואת התשלום אתן לך לכשיהיה לי. כשנגמרה עונת הפרי בפרדסים שעבדנו בהם, היה דוחה אותי בלך ושוב. עשרות פעמים הלכתי לביתו, לפעמים לא היה ולפעמים היה יוצא לקראתי ואומר לי, אם לא תלך מכאן, אני ארביץ לך. ירימי זה התכחש לי ולמשכורתי עד היום הזה ולא זכר, הכתוב בתורה: כל אלמנה ויתום לא תענון וכו' דינו מסור לשמים (שמות כ"ד כ"א).

בבית האריזה המרכזי של סמילנסקי, חפשו אז נגרים, שבועיים לפני סיום העונה. אני נתקבלתי לעבודה במחיר של שמונה גרוש ליום. עבדתי עשרה ימים ונסתיימה העונה. אז קבלתי את משכורתי סך שמונים גרושים, וחצי תיבת פרי כמתנה לסיום העונה. שמחתי הרבה כי הנה יש אנשים טובים ששלמו לי שכר עבודתי, עכשיו אתן את הכסף לאמי והיא תקנה לנו דברי אוכל לשבעה.

ידי הזהב של אמי וחריצותה

לאמי היו ידי זהב. בעבודת הבית נקיון וכביסה וגיהוץ הבגדים. לא היה לה מתחרות בנשים. הרבה בחורים בקשוה לכבס ולגהץ את בגדיהם, אך הם שלמו לה פרוטות מועטות. נשי האכרים בעלי הפרדסים חפשו אז נשים לעבודת הנקיון והכביסה. הן באו והציעו לאמי לעבוד בבתיהן, במחיר של עשרה גרוש ליום. זו היתה עבודה קשה מאוד. דוד הכביסה היה מעל הפרימוס להרתחת הכביסה ושתים שלש גיגיות לכבס בהן, סחיטת הכביסה שכולה ספוגה מים היתה עבודה מאוסה ומפרכת. זה היה מנת חלקה של אמי. כל העבודה היתה בחוץ לא בתוך הבית. ובנוסף לכך בגמר הכביסה היה עליה לשטוף את בית הגברת ורק אז קבלה את משכורתה, בסך עשרה גרוש. זה היה מנת חלקה וגורלה בתקופה לא קטנה.

בימי ששי, וערבי החגים או חוה"מ לא היתה עובדת. בשום מחיר לא יצאה מביתה. לכבוד השבת והמועדים היתה מסדרת את הבית ומכינה את התבשילים. היה לה בטחון בבורא עולם שיזמין את פרנסתנו, "הבוטח בה' חסד יסובבנו" (תהילים ל"ב י'), כך היתה אומרת לאנשים.

מה נעים היה לקבל שבתות וחגים. לרחצה היינו מביאים מים בדליים ומחממים על הפרימוס. בשעות של אחר הצהרים המוקדמות היתה אמי מסיימת את עבודת הבית והתבשילים. ומנקה את כל השביל מהצריף שלנו עד לרחוב, לאורך שלשים מטר. לאחר מכן היתה מתרחצת ולובשת בגדי השבת, בגדים תימניים עם קשוטים ואריגה יפה. עטיפת הראש היתה עם המטפחת ותכשיטי הכסף. וכך היא עמדה ממול מנורת השמן עם הפתילות, ובירכה "להדליק נר של

שבת, ברוך מקדש השבת עלינו ועל כל ישראל״. זכות השבת תגן עלינו ונזכה למנוחה, הצלחה, בריאות ופרנסה טובה, עם כל ישראל אמן.

מסתכלת על הפתילות נרות השבת ומרימה את שתי ידיה וכפות ידה לכוון הנירות וכולה חרדה והתרגשות ממעמד קבלת השבת. לנו היה שולחן קטן, שאותו אני עשיתי מעצים שמצאתי, גובהו היה ארבעים סנטימטר אורכו ורחבו שמונים על ארבעים סנטימטר. עליו הניחה אמי שני ככרות הלחם, ובקבוק היין שעשינו מצמוקים יבשים. את השולחן כסתה במפה. בשובנו מבית הכנסת בירכנו את אמא בברכת ״שבת שלום״. ונשקנו את ידיה ואת ברכיה. אמא החזירה לנו נשיקות, ובירכה אותנו מעומק לבה, שישמרנו ה׳ ושלא נראה שום צער ובעיות בחיינו וכו׳ הארוחה כולה היתה הנאה. אכילת לחם עם מרק וחילבה, וחתיכת בשר עוף. כולנו היינו מסביב לשולחן הקטן, ועליו צלחת אחת מלאה מרק. אמא מעודדת אותנו תאכלו לבריאות״. לאחר הארוחה קבלנו קצת קליות ותפוח זהב. ובירכנו ברכת המזון.

זכינו ובא אחי יוסף לארץ הקודש

מיום שהגענו לארץ הקודש, ובמשך שלש שנים, לא נרגעה אמי מפרידת בנה הבכור יוסף, היא לא השאירה קרוב משפחה, מכר או עסקן ציבורי שלא דברה אתו על כך בתל—אביב היה לנו קרוב משפחה, ממשפחת נגאר, אמי נסעה אליו ודברה אתו אודות אחי יוסף, ועל היסורים שהוא מתיסר שם בעיר עדן. גם אנחנו דאגנו לשלומו, ועולים חדשים שבאו מעדן העבירו אלינו מכתבים ממנו. כסף לא היה לאמי לשלוח לו ובעיקר לשלם עבור נסיעתו לארץ הקודש. היא היתה בוכה על בנה וגורלו, התחננה לקרובי המשפחה שיסייעו לה, והתחייבה לשלם עד הפרוטה האחרונה.

הדוד יוסף נגאר היה איש בעל חסד. הוא התרצה לבקשת אמי, והבטיח לפעול למען אחי יוסף . הוא היה עובד בעירית תל—אביב, והכיר את מוסדות הסוכנות ומשרד העליה. כמו כן הוא הכיר את איש העליה מטעם ״התאחדות התימנים״, אברהם טביב הוא פנה אליו לברר מה אפשר לעשות למען אחי יוסף. ר׳ אברהם טביב, ידע מה יש לעשות לגבי אדם כאחי יוסף, כדי שיזכה לסרטיפיקט לעליה. הדוד יוסף נגאר, לקח את הענינים ברצינות. ובכל יום ויום היה רץ ממשרד למשרד, והסביר שהוא הדוד של אחי יוסף נגאר ושהוא מתחייב לכלכלתו ולכל מחסורו. הוא טען, שבתוקף החוק של ממשלת המנדט, זכותו לקבל את האישור לאיחוד המשפחה, ולא נח עד אשר הצליח לסדר את הניירות לאחי יוסף. את אשרת הכניסה לישראל, ואת הכסף של הנסיעה לישראל עבור אחי יוסף נגאר מסר לידי הרב אברהם טביב, אשר עמד לנסוע למדינת עדן.

ר׳ אברהם טביב היה איש התורה, איש העליה הראשונה, תושב ראשון לציון, יוצא תימן מעיר חידאן הוא היה איש נכבד ושליח מצוה מאין כמוהו. לאחר הגיעו לעדן עם הניירות וכרטיס הנסיעה, הוסדרו לאחי יוסף בדיקת הרופא ויתר הסדורים הכל נשלם ובשנת תרצ״ח (1935) פרשת ״אלה תודות יעקב יוסף״.

בן עשרים שנה היה בבואו לארץ הקודש, למושבה רחובות לשעריים. הקרובים אמרו: ״זה היום עשה ה׳ נגילה ונשמחה בו״ (תהילים קי״ח 24), וכל מי שהכיר את אחי יוסף או את אמי בא להקביל את פניו. פני אחי יוסף היו עטורים זקן קטן וזה הלם אותו מאד, אני שלא יכולתי לשכוח אותו מיום יציאתנו מעדן, נגשתי אליו והתחבקנו, ועם נשיקות בלחיים נצמדנו שנינו והתחלתי לבכות. ואז כל המשפחה בכתה מתוך שמחה על בואו.

מבחן קריאה בתנך בשבילי

חברי הילדים, בני השכנים בגבעה שבה גרנו, אבותיהם לומדים לקרא בתנ״ך ובמדרשים. כל ליל שבת וגם למחרת לאחר הסעודה, ישבו ולמדו עם אבותיהם ומכל בית נשמעו קולות הקריאה והלימוד. רק לאחר ברכת חמזון היו יוצאים לשחק עם הילדים.

לנו בבית היו ספרי תפילה של החגים והמועדים. וכן ארבעת חלקי שולחן ערוך, אשר הוריש לנו אבי זצ״ל. חומשים, תנ״ך או מדרשים, לא היו לנו, ועל כן לא למדתי וגם לא היה מי שילמד אותי, או ימשוך אותי לביתו ללמוד עם ילדיו. הייתי יוצא לרחוב ומחכה עד אשר יסיימו את לימודיהם ויבואו לשחק ברחוב.

אחד מהילדים היה שכני, ואביו אח גיסי בעל אחותי, האבא שלו פקח עין עליו ולמדו תנ״ך ומדרשים. בספרי עזרא, נחמיה ודניאל למדו את חמילים בארמיות. גיסי זכריה מסעוד היה גר לא הרחק ממגורנו, מעבר לרחוב, ובשבת היה תמיד בא לבקרנו יחד עם אחותי לאה. בשבת אחת בא אתו אחיו הבכור סעדיה, השכן שלנו עם בנו יוסף שהיה חברי. הוא התחיל להתפאר בבנו כמה הוא יודע ללמוד, והרבה בשבחים על בנו ואז הוא פנה אלי ושאל: מי יודע יותר טוב ללמוד, בנו או אני. אני לא עניתי לשאלתו מיד התריס כנגדי, אתה עם הארץ. ולבנו אמר: יוסף, לך הבא את התנ״ך ונראה מי יודע לקרא יותר טוב. חשכן סעדיה, פתח בספר דניאל פרק ג׳ פסוקים ראשונים ונתן לבנו לקרא אותם. לאחר מכן הגיש לי את הספר לקריאה. אני התקשיתי לקרא בארמית. ומכיון שלא יכולתי לקרא, לעג עלי באומרו שאני עם הארץ.

כתוצאה מכך, גיסי זכריה, הדף אותי ממקומי בלעג שאני עם ארץ. זה היה

בנוכחות אמי, אחותי ואחי הקטן. אחיו סעדיה ובנו יוסף זכו למילים של שבח. אני נפגעתי ממעשי גיסי וגם מעצם המבחן של הקריאה שנועד להשפיל אותי, ולהראות את ידע הקריאה של בנו. יצאתי החוצה ובכיתי מר על היחס והחשפלה שעשו לי, אך שמרתי את הדבר בלבי.

לכל בית היה בחוץ תנור לאפית הלחם. להכנת אש בתנור, היו הנשים הולכות לקושש עצים יבשים בשדות ובעיקר בפרדסים, ולכך היו צריכות לבקש רשות מבעל הפרדס או האחראי על הפרדס. כל אשה היתה הולכת עם חבל, כדי לקשור את חבילת העצים. אמי היתה טרודה אחרי הפרנסה בבתי המושבה רחובות, ואני באין לי מה לעשות, הייתי מצטרף לשיירת הנשים שהיו הולכות לקושש עצים לאפיה.

בדרך כלל, לא היה מקובל שילד ילך עם נשים או יהלך אחריהן, אך הן התיחסו אלי כאל מלווה, שמה יפגע בהן ערבי בדרך, או בפרדס. על אף שהייתי ילד, הן בקשו ממני להצטרף אליהן. תמורת חבילות העצים שהייתי מביא הביתה, הייתי מקבל מאמי ברכות טובות ונשיקות. זה היה לי לעדוד להמשיך ולחפש עצים. כי הרי בלעדן לא תוכל אמי לאפות לחם.

פרידת אמי מבעלה סעדיה דמתי

מיום שהגענו לארץ ישראל, החל ויכוח בין אמי לבין בעלה סעדיה דמתי. הסיבה היתה, שאמי לא רצתה להמשיך את חיי הנשואים אתו, באומרה לו שעד כאן שליחותו נסתיימה. אך הוא רצה להמשיך לחיות עם אמי, וגם שתלד לו בנים. דבריו לא התקבלו על דעת עמי. היא אמרה לו, ברוך ה׳ לי יש בנים, ודי לי בהם, לכן מה טעם להמשיך בחיים המשותפים שלנו. והיא דרשה ממנו לעזוב את הבית וללכת למצוא לו אשה שתלד לו בנים. במשך תקופה לא קטנה התוכחו ביניהם על שותפות החיים. ואמי עמדה על דעתה. היא לא רצתה עוד ילדים מהבעל השני סעדיה דמתי. באומרה, מספיק לי ארבעה בנים ובת מבעלי הראשון, מארי סלימאן נגר. הוא ראשון והוא אחרון. היא הסבירה לסעדיה דמתי לאמר: תראה, אני התחתנתי אתך מתוך כוונה אחת בלבד, להגיע אתך לארץ ישראל. זאת המצוה שרציתי ממך שתעשה למעננו, ואנחנו חייבים לך תודה שבזכותך עלינו לישראל. את ההוצאות של הנסיעה כבר שלמתי לך, הודות לקרובי שהלוו לי את הכסף, ועכשיו, כשם שנפגשנו בכבוד כך נפרד בכבוד, אתה ראוי שה׳ יזמן לך אשת חיל אשר תלד לך בנים, בזכות המצוה שעשית למעננו. אין לי טענות נגדך, והילדים שלי מכבדים אותך. אתה יודע את זה היטב. תמיד תהיה אורח מכובד בביתנו, ונזכור אותך לטובה.

בראות הדוד סעדיה דמתי שאין אמי מוכנה להתפייס אתו, והיא עומדת על

דעתה שזוהי הדרך הטובה לשניהם, נסה לשלוח שליחים אל אמי לדבר על לבה, אך הם חזרו כלעומת שבאו, בלא שיכלו להשפיע על אמי להמשיך לחיות אתו. בסופו של דבר הם התגרשו, מתוך יחס של כבוד הדדי אחד לשני.

ימי הקיץ היו ימי בטלה בשבילי ובשביל ילדי הסביבה, וכך התחלנו להפגש ולקשור קשרים חברתיים. לנו היה קל כי הכרנו זה את זה מאיזור שרף שבתימן. אני אהבתי לעדור באדמה ולזרוע בצלים ותפוחי אדמה ובמיוחד תירס. השתדלתי להביא מים ולהשקות את הזרעים את המעדר הייתי שואל מהשכנים, כי לא היה לנו.

אני הייתי זקוק לקצת שעשועים ומשחקים.

במושבה רחובות, ליד מגרש המכבי, היה מגרש משחקים בשביל הילדים של בני המושבה. הגבירות מרחובות היו באות עם ילדיהן. ובמקום היו נדנדות לילדים קטנים וכן היו לנערים ונערות, שולחן פינג פונג, דמקה, צעצועים, כדורים, לוח לציורים. ומקום חול למשחקים. האחראי על המקום היה גם המדריך. ושמו נשר. יהודי בעל קומה, ואתלט ומדריך לאתלטיקה בבנין ובמגרש המכבי. מגרש המשחקים היה פתוח משעה שלש אחר הצהרים עד שעה חמש. לכאן התחלתי ללכת בתחילה חששתי שמא לא אוכל להכנס למגרש המשחקים. כי הרי אני גר בשעריים, ומה לי ולמגרש ברחובות, וחוץ מזה הייתי ילד עם בגדים בלוים וללא נעלים או סנדלים לרגליו. אך זה לא הפריע לי. הייתי עומד בשער הכניסה עד אשר המדריך נשר יבא ויפתח, ובראותי כי אין המדריך מונע ממני להכנס לתוך מגרש המשחקים, הייתי נכנס אך נזהר מאד וממושמע לכל אשר יאמר המדריך נשר. המגרש הזה היה מקום מפלט לי מפני השעמום ואליו הלכתי יום יום כדי להנות מהנדנדות ומיתר המשחקים, שלמדנו המדריך אני עשיתי בכל למען מצוא חן בעיניו, והוא היה אדם טוב. ואף פעם לא הרגשתי יחס רע או מבט של אי רצון ממני. לפני סגירת מגרש המשחקים הייתי עוזר לו לאסוף את המריצות, מעדרים, והחבלים לקפיצה. הכדורים מכניס אותם למחסן ונועל במנעול, ואת המפתח מוסר לו, למדריך נשר.

זכרונות של ימים עברו ושמחת החגים

תקופת החגים הגיעה. כילד, לא היתה לי הרגשה מיוחדת אפילו ליום כיפור, אם כי הייתי צם עד שאמי היתה אומרת לי לאכול משהו. חג הסוכות היה בו משהו מיוחד לילדים. לקראת החג היתה תכונה גדולה כי כל בית עשה סוכה.

הילדים והילדות היו כולם משתתפים בעשיית הסוכה, מי פחות ומי יותר, אחי הבכור יוסף ואמי היו נותנים את ההוראות לי ולאחי הקטן שלום איך לעשות הסוכה ואנחנו בצענו. המטבח שלנו נקבע כמקום לסוכה. כל דבר שהיה במטבח הוצאנו למרפסת הפתוחה, חוץ מארון כלי המטבח. והשולחן שעליו הפרימוס והפתילה לבישולים. השטח היה של שני מטר מרובע, בקירוב יומים לפני החג הלכתי להביא סכך לסוכה. בשעריים וברחובות היו הרבה עצי איקליפטוסים. ועליהם היו הכי טובים לסיכוך. הסתובבתי עם הפטיש ביד אך לא הורשיתי לגדוע מהעצים, כי בכל מקום טענו שזה בשביל אנשי הבית והשכנים, מישהו אמר לי, לך לתחנת הרכבת, שם יש חורשת איקליפטוסים וקח לך משם. המרחק היה שלשה ק״מ מהבית. כשאמרו לי ללכת לתחנת הרכבת נזכרתי במסענו ממצרים ברכבת וכמה שנהניתי מזה. מבלי להגיד לאמי לאן אני הולך, יצאתי לדרך עד שהגעתי לבתים האחרונים של רחובות לכוון צפונה. שם היו החוילות של משה שורץ וגורפינקל בפינת רחוב גורדון והמשטרה של היום. משם והלאה היו בית האריזה הגדול המכני של פרי החדר של משפחות סמילנסקי ושורץ ועוד פרדס עד לתחנת הנסיונות ליד הרכבת. הליכתי היתה על הכביש או בצידי הכביש על החול בהתקרב מכונית אלי. מתוך סקרנות ילדותית החלטתי לחכות ליד הפסים כדי לראות בבוא הרכבת של הנוסעים. ישבתי על הגבעה של האקליפטוסים וצפיתי למרחוק לכוון המסילה הבאה מיבנה, בצהרי היום הגיעה רכבת הנוסעים. צפירות הקטר הביאו אותי להתרגשות ועמדתי על רגלי במתיחות ילדותית למראה הרכבת המתקרבת אלי. מחסומי הכביש נסגרו לתנועת המכוניות, והנה הרכבת עוברת, עד שנעצרה בתחנת רחובות ומשם המשיכה לכוון לוד. לאחר זה נכנסתי לחורשת האקליפטוסים וגדעתי כמה שיכולתי בשביל הסוכה. קשרתי את הכל בחבל ומשכתי אותם לכל אורך הדרך. זה היה למעלה מכוחותי וכשהגעתי הביתה הייתי באפס כוחות אך שבע רצון ממעשי. המלים הטובות של אמי ואחי יוסף השכיחו ממני את עייפותי.

באותו ערב עליתי על גג הרעפים והורדתי כמה רעפים שצריך בשביל הסכך אני ואמי סיככנו את הסוכה לפי הוראות אחי יוסף. למחרת, ערב החג, קשטנו את הסוכה מכל מיני ניירות שהדבקנו, וכן תלינו בסוכה משבעת המינים. בדפנות שמנו בדים צבעוניים, וברצפה פרשנו מחצלת ושקים. את השולחן הקטן, שהיינו אוכלים עליו בתוך הבית, העברנו לסוכה. והיינו יושבים ברצפה מסביב לשולחן לאכול.

סיפוק נפשי היה לי בעמל. אחי יוסף היה מברך, אשר קידשנו במצותיו וצונו לישב בסוכה״, ובגמר הארוחה אמרנו את ההושענות״. וסיימנו בברכת המזון. אמא היתה מביאה את השמיכות ואותן פרשנו על הרצפה. כל לילות הסוכה היינו ישנים בסוכה.

חזרה לעבודה בפרדסים

בעונת פרי ההדר של שנת 35—36 היה לי קשר עם חיים קפרא שעבדתי אתו לפני כן אצל הקבלן מאיר ירימי. חיים קפרא התקשר עם מר אברהם מקוב, בעל פרדסים ועובד אריזה, וחתם אתו חוזה עבודה בתור נגר אריזה לשנת 35—36. מר מקוב היה יליד רחובות ואדם נכבד. הוא חפש פועל נגר אריזה, וחיים קפרא המליץ עלי כנגר טוב. הוא בא אלי חביתה ויעץ לי לגשת לביתו של מר מקוב. באותו ערב הלכתי לבית מר אברהם מקוב וחתמתי אתו חוזה עונתי לעבודה בסך עשר לירות.

פועל פרדס רגיל השתכר עשרים גרוש ליום עבודה, ואני קבלתי שמונה גרוש ליום עבודה. עצם הדבר שחתמתי על חוזה עבודה נראה לי כדבר בעל חשיבות. אז הייתי בן שלש עשרה שנה. למר אברהם מקוב היתה גם קבוצה ערבית שעבדה באריזת הפרי. לפעמים עבדנו במשותף כשהיה הרבה פרי לארוז, או היינו מתחלקים לשתי קבוצות עבודה. בכל יום היינו מקבלים סידור עבודה ליום המחרת.

למשפחת מקוב היו שני פרדסים. אחד ליד "בית החיים", בית הקברות של רחובות. ואחד היה מאחורי בית הנשיא ויצמן כיום, במרחק של ק"מ. בימים ההם עדיין לא היה בית הנשיא. זה היה מרחק די גדול ממקום מגורי עד לפרדס הזה. ההליכה היתה ברגל וכולה חול בין פרדסים וגדרות מלאות קוצים. לא היה מקום למחסה מפני הגשמים כאשר ירדו. מי שהיה לו אופנים, או רכב על חמור, עשה את דרכו בנחת או במהירות. ומי שהלך ברגל, עשה את זה במרוצה כדי להגיע לעבודה בזמן, בשעה שבע בבקר.

הטל היה מכסה את העצים והעשבים והכפור היה חזק. אצבעות הידים והרגלים היו קופאות, ובכדי לחמם את הגוף היה צריך לרוץ בדרך כאשר הסל ובתוכו האוכל עם הפטיש של העבודה ביד. אני כילד קטן וצנום, הלוחם את מלחמת הקיום שלו, הייתי נאנח וכואב ללא מושיע לי. חייב הייתי לעבוד כדי להרויח את לחמי.

בנוסף לשני הפרדסים של משפחת מקוב, עבדנו גם בפרדס של מר ש.מועד, שהיה מאחורי בית הקברות. ביתו של מר מועד היה ברחוב עזרא. והוא היה יהודי אנושי וחם לב, ירא שמים ואוהב הבריות. אני אהבתי את האיש, ותמיד הקדמתי לברכו לשלום.

פרדס רביעי היה של מר דוד נוטמן. ביתו היה ברחוב יעקב, מול בית מר אברהם מקוב. הפרדס של מר דוד נוטמן היה במושבה עקרון, מזכרת בתיה. היינו יוצאים בשעה שש בבקר באוטובוס לעקרון, ומשום הלכנו ברגל עד לפרדס,

מרחק של ק״מ בתוך אדמת ביצה.

העבודה עם הערבים מכפר עקיר באריזת הפרי, יצרה מצב של תחרות, כל היום היה האחראי הערבי על חסרון צועק ומזרזם ואנחנו לא היינו מפגרים אחריהם. האורז הראשי הערבי היה שמו איברהים, והנגר שלו שמו נמר. הם היו מבצעים את העבודה מהר מאד ואני אהבתי לעבוד עם הנגר הערבי נמר. הוא היה גבר צעיר ונחמד, ושתפנו פעולה בעבודה עד סוף העונה. אתנו עבדו גם שתי אחיות אשכנזיות והן צביה ויונה הן גרו בשכנות לדר״ר אהרן מרשוב, הרופא שאהב את התימנים וטיפל בהם במסירות.

מר אברהם מקוב התנהג אלי בחיבה. במקרים מסוימים הוא ליטף אותי וגם הרים אותי לאויר. או טפח לי על הכתף לאות חיבה. בכל חודש שלם לי שתי לירות עד לגמר העונה של הפרי, ולאות חיבה הוסיף לי עוד לירה אחת מחוץ לעשר הלירות של חוזה העבודה. עד היום הזה, מזה חמשים שנה, בהזכרי בו, עולה בזכרוני יחסו אלי והליכתו אתי בנועם שפתים וברכות.

☆ ☆ ☆

פרק ז׳

מעשה ילדות ולקחו לעתיד

המשפחות יוצאי איזור שרף בתימן, שגרו בגבעה בשעריים, היו קשורים בקשרי משפחה וידידות, ואנחנו הילדים של המשפחות למדנו מהם יחסי חבירות. לי היה חבר בשם חיים גמיל, מבוגר ממני בשנה. הוא הכיר בחור תימני בשם גבריאל קפרא שעבד כמכונאי בסרטה בקולנוע בית הפועלים ברחובות. חיים היה עושה כל מיני שליחויות לגבריאל ותמורת זה היה גבריאל מרשה לו לצפות בהסרטה.

לימים עבר גבריאל לעבוד בהסרטה בכפר סבא. וחיים הרגיש בחסרונו. כשנודע לחברי חיים גמיל שאני קבלתי ממר אברהם מקוב לירה אחת במתנה, יעץ לי לא לתת את הלירה לאמי. ממילא אמי לא יודעת על כך ולמה שאני לא אקנה לי ממתקים ושוקולד וליהנות. בכל יום ויום חזר על דבריו עד שנתפתתי לו. וכמובן שגם הוא נהנה מהממתקים. בוקר אחד יעץ לי לנסוע אתו לתל אביב. לו הייתה כוונה למשוך אותי אתו עד לכפר סבא, ואני לא ידעתי. הנסיעה באוטובוס של דרום יהודה היתה עולה לילד גרוש אחד, ואני אהבתי לנסוע, כי זה לי הרבה זמן שלא נסעתי באוטובוס. בתל אביב שוטטנו ברחובות ונהניתי מכל חנות ובנין לאורך רחוב הרצל, נחלת בנימין ואלנבי. ליד ככר המושבות שאל חיים היכן האוטובוס הנוסע לכפר סבא. חברת האוטובוסים ״איחוד רגב״ היתה נמצאת

ברחוב פרץ, ולכאן הגענו עם חלקת לשונו. לא ידעתי את כוונתו, וכך נסענו לכפר סבא, אני שלמתי עבור שנינו. בדרך הרגיעני חברי חיים שלא אדאג, כי הרי יש עוד זמן ואנחנו נחזור הביתה לפני החשיכה. הדרך היתה כולה פרדסים, מתחנת הרכבת של תל אביב עד למספר בתים שהיו ברמת גן ובני ברק, ועד לפתח תקוה המושבה. משם הלאה היתה דרך הפרדסים של רמתים ומגדיאל עד לכפר סבא, לבסוף ירדנו בתחנה הסופית של האוטובוס, וחיים שאל היכן הקולנוע. עברנו בין בתים ופרדסים עד שהגענו לבית הקולנוע, ששם עבד גבריאל קפרא, הופעתנו במקום עבודתו הפתיעה אותו, והוא שאל איך הגענו אליו. זה היה כבר לפנות ערב ואני לא הייתי מסוגל לחזור הביתה לבדי. גם אוטובוסים לא נסעו באותה שעה, והייתי נאלץ לישון במחסן בית הקולנוע יחד עם חיים. באותו הלילה לא עצמתי עין, הכיתי על חטא על מה שעשיתי לעצמי, ולאיזה צרה נכנסתי עם חיים.

בשעת ערב ראתה אמי שאני לא בסביבת הבית החלה לחפש אותי אצל השכנים אולי אני נמצא באחד הבתים, ואולם לאן אשר פנתה נענתה בשלילה. היא לא פסחה על שום בית ובדרכה היתה קוראת זכריה! זכריה! אך לא היה קול ולא עונה. כאשר הגיעה לבית שלמה גמיל אביו של חיים גמיל, יצא לקראתה האבא של חיים ואמר לה שגם בנו חיים איננו בבית, ואולי אנחנו משוטטים במושבה רחובות.

הלילה ירד. והילד זכריה איננו. פחד ובכיה של אם אוהבת על בנה, מי יודע היכן הוא. לא ידעה אל מי לפנות היכן אני. לא נחה ולא ישנה. בבוקר לפנות היכן אני. מישהו אמר לה שראה אותנו נוסעים לתל אביב. היא גייסה מיד כמה בחורים שיסעו אתה על חשבונה לתל אביב לשכונת מחנה יוסף. שם אחי סעדיה היה גר בביתו של יוסף נחום מעסיקו בחלוקת עתון הארץ. בהגיעה ספרה לאחי סעדיה ולשומעים שנעלמתי מהבית ואולי אני נמצא בתל אביב. יוסף נחום ואחי סעדיה ועוד כמה בחורים הצטרפו לאלה שבאו מרחובות, וכלם יצאו לשוטט ברחובות תל אביב.

בכרם התימנים היתה אשה, ידידת אמי עוד מתימן. ושמה קומאש שרוי, גם אליה הגיעו המחפשים. כל אותו היום והלילה חפשו ושוטטו בשוק הכרמל ובשכונות. באותו לילה ישנה אמי אצל חברתה קומאש שרוי והיא בוכה ושואלת, היכן בנה זכריה.

ביום השני שבו נעדרנו מהבית יצאנו לשוטט במושבה כפר סבא, בעיקר ברחוב הראשי שהיה בו כביש סלול. התהלכנו לאורכו לשני הכוונים, עד שהגענו להצטלבות הכביש כפר סבא רעננה ופתח תקוה, וחזרנו לכוון כפר סבא. אני הצעתי לחיים גמיל שנחזור הביתה, אך הוא אמר שיש לנו זמן. הוא טען שהוא צריך לדבר עם גבריאל קפרא, ואחר כך נחזור הביתה. אני האמנתי לו. בחנות המכולת קניתי

לחם ודברי מריחה ואכלנו.

כשהגענו לבית הקולנוע ראה אותנו גבריאל קפרא. הוא שאל, מדוע אין אנו חוזרים הביתה, הן הורינו מחפשים אחרינו, אך חיים גמיל בקש שנשאר עוד לילה אחד במקום.

למחרת בבוקר יום השלישי של היותנו בכפר סבא, אמר לי חיים גמיל לתת לו כסף שילך הוא לבדו לקנות לנו אוכל מהחנות. הוא אמר שיעשה זאת מהר, אם ילך לבד. דרוש היה כמה גרושים, ולי לא היה גרושים אלא מטבעות של עשרה גרוש. נתתי לו מטבע של עשרה גרוש שיקנה ויחזיר לי את העודף. הוא הלך ואני נשארתי בחדר לבדי. עבר זמן של שעה וחיים עדין לא חזר. זה הדאיג אותי מאוד. שאלתי את עצמי, מה קרה לו, מדוע לא חזר אלי לחדר, וכשראיתי שהוא בושש לחזור, יצאתי לחפש אותו. ראשית, הלכתי לחנות המכולת ושאלתי עליו. בעל המכולת אמר לי שהוא לא היה בחנות, וזה הדאיג אותי מאד. מהמכולת הלכתי לתחנת האוטובוסים וגם כאן לא מצאתי אותו. התחלכתי ברחוב הראשי ואיננו. אמרתי בלבי אולי הוא חזר לקולנוע, אך גם שם לא מצאתי אותו. נגשתי לגבריאל קפרא והוא אמר שלא ראה אותו. התחלתי לדאוג מה היה אתו, שמא קרה לו משהו לא טוב.

פתאום עלתה מחשבה בראשי הה! אולי הוא נסע הביתה, הן הוא קבל ממני עשרה גרוש, ובשני גרוש הוא יכול לנסוע עד רחובות. קשה היה לי להאמין שהוא מסוגל לעשות זאת הן הכסף הוא כספי ולו אין אף פרוטה. אני לא יכולתי לעזוב את המקום ולנסוע הביתה, שמא הוא יחזור לקולנוע ולא ימצא אותי ואיך אעשה לו כדבר הזה. מוטב שאמשיך לחכות לו כי לא יתכן שהוא נסע. מצד שני הרהרתי, אולי אפשרי הדבר שהוא ברח ונסע הביתה בלעדי.

ביום השלישי שלי מחוץ לבית, היתה אמי עדיין מחפשת אחרי יחד עם יתר הבחורים היא השכימה לקום, וגם הבחורים ממשיכים לחפש אחרי בכל מקום שבו אני עלול להמצא. בשעת הצהרים הסתובבו ליד תחנת האוטובוסים של "דרום — יהודה" ברחוב הרצל בתל אביב, והנה הם רואים את חיים גמיל. מיד תפסו אותו בזרועותיו והחלו לחקור אותו היכן אני. בתחילה ענה שאינו יודע, והוא לא ראה אותי בכלל, וגם לא נפגש אתי בשום מקום. אך אמי ואחי סעדיה החזיקו בו, ואיימו עליו שימסרו אותו למשטרה אם לא יגיד להם איפה אני נמצא, ומה קרה לי. הם אמרו לו שידוע להם שאנחנו שנינו עזבנו ביחד את רחובות. אמי אמרה לחיים: דע לך, נפש בני בנפשך, אם לא תגיד לנו איפה הוא. מתוך פחד על נפשו, פתח פיו וספר להם. שאני נמצא בכפר סבא בבית הקולנוע, אצל גבריאל קפרא מרחובות.

אמי ואחי סעדיה וחיים מסעוד התיעצו ביניהם מה לעשות. הם החליטו

לשלוח את חיים מסעוד, אחיו של גיסי זכריה, להחזיר אותי הביתה מכפר סבא. לא רצו שאמי תסע לכפר סבא, שמא בראותי אותה אפחד לחזור מחשש לקבלת העונש ממנה. בשעות אחר הצהרים הגיע חיים לכפר סבא ולקולנוע. בנקישה בדלת, פתח ונצב בפתח. אני הופתעתי מהופעתו, אבל מיד חבנתי שכבר תפשו את חיים גמיל וממנו נודע להם היכן אני נמצא. הוא החל לדבר אתי רכות, ולספר לי מה עם אמי והחפושים אחרי, ושאל למה עשיתי את הדבר הזה. לבסוף, הוא הציע לי שאחזור אתו הביתה, ואל לי לחשוש ממי שהוא, הוא אחראי שלא יאונה לי שום רע. מיד יצאתי אתו אל האוטובוס ונסענו לתל אביב, שם אמי חכתה לי אצל חברתה קומאש שרוי. בהגיעי קבלה אותי אמי בזרועות פתוחות ובנשיקות ובכיות גם אני נפלתי לזרועותיה ובכיתי על המעשה שעשיתי, מעשה ילדותי. לאחר מכן, חזרנו הביתה לשעריים, ואני תודה לא־ל בריא ושלם. בלבי החלטתי לא להתחבר יותר עם חבר מושחת כזה.

שמחה בבית אמי בהולדת הנכדה הראשונה

אחותי לאה עמדה ללדת לידה ראשונה, ואמי השגיחה עליה בשבע עינים. אמי עשתה כל עבודת חבית וגם הבישולים. את הכביסה והגיהוץ לקחה לרשותה, וכולם חיכו לרגע המאושר של הלידה. בימים ההם לא היה בית חולים ליולדות, ולא רופא מילד או מילדת. הכל היה באופן טבעי ובהשגחת הבורא. רק אשה תימניה בעלת נסיון היתה מסייעת ליולדת.

בשעה טובה ילדה אחותי לאה בת, וקראו לה בשם דינה עפ״י הפסוק ״ותצא דינה בת לאה״. אמי שמחה כי מעכשיו תקרא סבתא שרה (סעדה) והיא עדיין בגיל שלשים וחמש שנים. כל אנשי הבית שמחו והיו סביב הנכדה דינה. כלם היו מוכנים לטפל, להאכיל ולהשקות, לכבס ולהחליף לה, ולהרים אותה על הידים. אחותי לאה מצאה לה מנוחה בבית אמי, עד אשר התחזקה ועמדה על רגליה בבטחון מאז היתה לנו הצעצוע בבית להשתעשע בה.

בימים ההם הרבו לדבר בעדה התימנית על ״עין רעה״. כל משפחה היה לה חשד בשכנתה שמא תעשה לה ״עין רעה״. עלי לא היתה מקובלת האמונה הזאת. בתקופה יותר מאוחרת, שמעתי הרבה בני אדם מדברים על חשש ״עינא בישא״, אבל בעודי נער לא התרשמתי מענין זה. יחד עם זה התבטאתי בפה מלא באוזני הנוכחים, שאם יהיה דבר כזה מי שהוא יעשה ״עין רעה״ לדינה בת אחותי לאה, אני אדע לשלם בנחת זרועי, למשמע דברי אלה היו צוחקים כל הסובבים אותי, אני אהבתי את התינוקת דינה, בת אחותי לאה, ושמרתי עליה מכל משמר.

כעבור שנה לאחר לידת אחותי את בתה דינה, היא ילדה את בתה השניה נחמה. זה היה בחודש אלול תרצ״ז.

החולי של גיסי זכריה שלא קם ממנו

באותה תקופה, גיסי זכריה מסעוד כבר היה חולה קשה. עבודת הפרדס שהתפרנס ממנה היתה קשה ומפרכת בגלל התחרות עם הערבים. כדי להוכיח את עצמו הוא עבד קשה למעלה מיכולתו הפיסית, והודות לכך נתקבל כעובד קבוע אצל בעל הפרדס ומנהל העבודה שלו. כל יום היה חוזר מהעבודה שבור וסחוט עד לשד עצמותיו. יום אחד לקח בחצטננות קשה ונפל למשכב. נדמה היה לו שזה ענין של כמה ימים. כשהבריא מעט ועמד על רגליו חזר לעבודה אבל לא להרבה ימים. חולשה גופנית תקפה אותו ושוב נאלץ לשכב. במיטתו, אלא שהפעם נזקק לטיפול רפואי. חרופא קבע שיש לו הצטננות חזקה ויש גם חשש שהכליות נפגעו. בימים ההם לא היו רפואות טובות למקרים כאלה. הכדורים שנתן חרופא או הזריקות אולי האיטו את התגברות המחלה, אך לא חסלו אותה. המחלה של הכליות אצל גיסי זכריה גברה מיום ליום וחוא שוכב על ערשו.

בימיו הטובים, בעודו במלא אונו וכוחו היתה לו חכמת חיים עם פקחות ויושר. יוצאי שרף, הכירו בו כנאמן, ואליו באו מבוגרים וצעירים, נשים ואלמנות ויתומים, לעצה והדרכה בכל מיני ענינים של חיי יום יום. ביתו היה פתוח לרוחה, והנה עתה האיש שוכב על מטתו וכל הבא לביתו היה מביט בו בחמלה ויוצא החוצה לבכות.

ימי ראש השנה ויום הכיפורים הגיעו. בית הכנסת היה מלא מתפללים, וגיסי זכריה נבצר ממנו להגיע לבית הכנסת. אביו נתכבד בתפילת מוסף של יום הכיפורים והוא החזן של בית הכנסת הגיע לקטעים: "ה' שמעתי שמעך יראתי ה'". ה' ספרי חיים ומתים לפניך נפתחים. בחסדי אבות ראשונים אנו בטוחים, והנה כל הציבור געה בבכיה. בגמר תפילת המוסף, הגיע המבשר, גיסי זכריה מסר נשמתו לבוראו. בן עשרים ושתים שנה היה במותו.

לאחר חורבן בית המקדש, אין לנו קרבנות לכפר בעדנו, ונשמות הצדיקים כפרת עם ישראל. וכל מי שנפטר מהעולם הזה ביום הכיפורים, בידוע שחוא צדיק שמכפר על בני דורו. גיסי זכריה בן שלמה מסעוד, נשמתו הקדושה עלתה לשמי מרום בעצם יום הכיפורים, והוא השעיר האחד להי לכפר על כל עם ישראל.

במוצאי יום הכיפורים התאסף קהל גדול וכלם בכו את השריפה אשר שרף ה'. אנשי חסד יצאו מהר ל"בית החיים", לכרית הקבר בבית הקברות בקצה רחוב יעקב, ברחובות. ואלה שהיו בבית גלחו את ראשו וטיהרו אותו והלבישוהו תכריכים. שבעה מעמדות עשו לו עד "בית החיים", תינ"ב"ה.

עולים יוצאי וילידי גרמניה

שנת תרצ״ו — 1936 היתה שנת עליה גדולה. הרבה מיוצאי יהדות גרמניה הגיעו לארץ ישראל, רובם בעלי השכלה גבוהה. מהם היו אנשי מדע, מהנדסים רופאים, רוקחים, עורכי דין, עתונאים. ובעלי מקצועות שונים. הרבה מהם התישבו במושבה רחובות, והוסיפו לה חשיבות יתר. עד לפני בואם לרחובות היו אנשי המושבה, הותיקים וילידי המקום כמעט כולם חקלאים. יוצאי גרמניה שכרו לעצמם דירות גדולות או שבנו לעצמם בתים, והחלו לעבוד בעיקר ברפואה. הנשים שלהם היו מקבלות את המבקרים או החולים, ולכך נזקקו לעוזרות — בית. כעוזרות במשק הבית עבדו אז נשים או בנות תימניות, או ערביות מהכפרים שבסביבת רחובות. רוב העובדות במשק הבית עשו את הכביסה, בנוסף לנקיון הבית. השכר היה מחצי לירה ומעלה לחודש, והיחס כמו אדון לעבדו או שפחתו. משפחות תימניות שהגיעו באותה תקופה, נקלטו בעבודות משק הבית. רוב העולים התימנים של אז, הועברו למושבות החקלאיות, כדי לכבוש את העבודה מערבים. אף אדם במוסדות הלאומיים לא חשב ולא נסה לחשוב, שהתימנים זקוקים להשכלה רחבה.

שעריים היתה אחד המקומות שקלטו עולים מתימן. ״התלמוד תורה״ שבו למדנו היו תימנים בלבד. האשכנזים היו במושבה. אף ילד אשכנזי לא למד ב״תלמוד תורה״, ואף תימני לא היה יכול ללמוד בבית ספר עממי ברחובות. התימנים נחשבו ליהודים דתיים בעלי ידע ומסורת ביהדות. אבל הידע ביהדות לא הספיק העולים החדשים יוצאי גרמניה שהתישבו ברחובות, לא ידעו ולא רצו לדעת אפילו המעט שבמעט מהיהדות והמסורת. כל זה היה זר להם. ליהדות לא היה להם שום קשר. נשים תימניות שעבדו בבתיהם היו חוזרות לבתיהן המומות מהגבירות הגרמניות. הן התנהגו בחוסר צניעות, אין כשרות בכלים ואכלו מעורב בשר וחלב, וגם בשר נבלות וטרפות. דבר כזה לא נשמע בתימן במשך אלפים שנות הגלות, שיהודים או המתקראים יהודים אין בינם לבין היהדות ולא כלום. לא כשרות ולא אמונה בה׳, לא תפילה ולא תענית. יום כיפור היה אצלם יום רגיל בבתיהם. התימני נקרא בפיהם ״שוורטץ״ ואילו הם ״וויס״. את התימנים השוו לערבים והתיחסו אליהם בזלזול. באותו זמן לא היתה יכולה שום משפחה תימנית לשכור דירה בבית של אשכנזי. התימנים היו למטה מכבודם, ועל כן מקומם של התימנים צריך להיות בשכונת שעריים או בכל מקום אחר שיש שכונה תימנית ביתר המושבות. מצב זה נמשך עד קום המדינה של ישראל בשנת — 1948 (תש״ח).

בעלי הפרדסים היו פושטים על שכונת שעריים למצוא פועלים לקטיף הפרי ואריזתו, בתשלום של עשרים גרוש ליום עבודה. נשים ונערים קבלו פחות מהגברים.

☆ ☆ ☆

פרק חי

גזלו ממני את שכר עבודתי

בחודש מרחשון שנת תרצ״ו (1936) חליתי והרגשתי חולשה גופנית, ולא יכולתי לעבוד בתחילת העונה עד חודש טבת. לאחר זה הציע לי בן דודי חיים בן סעדיה מסעוד לעבוד אתו באריזת הפרי בפרדס לוינסון ליד קבוצת שילר. מנהל העבודה ושמו גורדסקי, היה בא לפרדס רכוב על חמורו. ובלעדיו לא ירים איש את ידו ואת רגלו. בכל יום היה נותן הוראות מה לעשות למחרת. כל הפועלים היו יהודים תימנים.

באחד הימים השכמתי לעבודה והלכתי עם בן דודי חיים מסעוד. עבדתי בכל עבודה שנצטויתי לעשות על ידי סגן המנהל, נתן שרעבי או שלמה שרעבי. כשלא היה פרי לארוז עבדתי בקטיף הפרי ובסבלות. על אף חולשתי ורזון גופי היו מקרים שקבלתי מכות מנתן שרעבי או שלמה שרעבי ובצר לי בכיתי מרה במשך חודש ימים עבדתי כפי כוחי למצוא חן בעיני האחראים, והנה שעת התשלום הגיעה. זה היה בשעת הצהרים. מנהל העבודה גורודסקי ישב בחדר בפרדס. וכל פועל ופועל נכנס אליו וקבל את משכורתו החודשית. אני הסתכלתי על הפועלים איך הם נכנסים ויוצאים מהחדר. אך אף אחד מהם לא אמר לי למה הם נכנסים לחדר.

איך שהוא הבנתי שזה יום תשלום לפועלים. אך לא היה לי העוז להכנס ולבקש את משכורתי ועמדתי בחוץ. המנהל הסתכל עלי בלי תשומת לב. לבסוף נגשתי לדלת החדר ואמרתי, שלום אדון גורודסקי. הוא הסתכל עלי ואמר לי, מה אתה עושה כאן? עניתי לו. אני רוצה לבקש את משכורתי. הוא הסתכל עלי בפליאה, ושאל אותי. אתה עובד כאן? עניתי לו בחיוב. אז שאל אותי, מי מכיר אותך כאן? עניתי לו, האחראי נתן שרעבי. אז פתח את מגירת השולחן, ומתוכה הושיט לי עשרה גרוש. אני נדהמתי מתשלום זה והתחלתי לבכות. גורודסקי שאל אותי מדוע אתה בוכה? עניתי לו, שאני עבדתי כל החודש ומגיע לי יותר. הוא שאל את נתן שרעבי וזה אישר שאני עבדתי. והנה כמי שעושה עמי חסד, נתן לי במקום עשרה גרוש, לירה אחת. אני לא הסכמתי לקבל את הלירה וטענתי שמגיע לי משכורת עבודה של חודש, עשרים וששה ימים, כל יום עשרה גרוש כלומר, שתי לירות וששים גרוש, והרי כך משלמים לילדים בפרדסים אחרים. ואולם הוא עמד על דעתו ואמר לי שלא מגיע לי יותר. אז פרצתי בבכי גדול, שהרי אין בכוחי ויכולתי לעשות שום דבר לאיש. בראותו שאינני חדל מלבכות, הושיט לי עוד

גרוש אחד. לקחתי את הגרוש, והלכתי הביתה, ולא יספתי עוד לעבוד. זה היה גורלי באין לי משענת ולא על מי להשען הייתי נושא עיני למרום ובוכה את מר גורלי.

היה זמן שעבדתי בפרדס לוינסון. הפרדסנים החלו לשלוח את תיבות העץ שבהן נארז הפרי לתחנת הרכבת מהפרדס עם מכוניות משא. לפני זה היו שולחים את התיבות עם שיירות גמלים וחמורים. הגמלים היו מביאים לפרדסים את העצים של התיבות חבילות חבילות, ולוקחים חזרה את תיבות הפרי לתחנת הרכבת. לפרדס לוינסון היה בא הנהג שאהבתי והערצתי מאד והוא מחברת "המזרח" של התימנים שנמכרה ל"דרום יהודה". הוא עבר מ"המזרח" לדרום יהודה. כחבר בעל זכויות הוא לא היה נהג אוטובוסים. אלא מכוניות משא, של חברה בשם "מטען" שהקימה "דרום יהודה". שם הנהג שאהבתי היה — נסים דיראני. הוא עבד על מכונית גדולה תוצרת — וויט, שבה עשרה גלגלים, אתו עבד בתור סבל, משה לולוי. שניהם תימנים וגברים בעלי זרוע. זוג ידידים שעשו כל עבודה עם מכונית המשא. הם היו גאותה של שעריים לאחר מכירת האוטובוסים של חברת "המזרח" נסים דוראני היה איש יפה תואר, בעל קומה גבוהה וגוף של אתלט, היה נשוי עם מרים, בת מארי חיים מדהלה, בעל חברת אוטובוסי "המזרח". חברי ובני עירי אלשרף, עבדו אז בבית האריזה הגדול שבתחנת הרכבת, של משפחת גוטהלף, משה ובנימין.

החברים שעבדו שם כנגרים היו, יוסף גמיל, יוסף שלמה גמיל ואברהם קארטה. הם הציעו לי לבא לעבוד אתם בנגרות ואני שמחתי על ההצעה. השכר היה, עשרה גרוש בכל יום. שני בני גמיל היו בנים מטופחים ומפונקים על ידי הוריהם. המעדנים נמצאו בביתם, והארוחות היו דשינות וטובות.

לא כן אצל אברהם קארטה. הוא היה יתום מאמו. ואני יתום מאבי. שנינו סבלנו מתזונה ירודה. בעבודה, היתה ארוחת הצהרים שלי, שתי פיתות קטנות עם תמרים ובננה. ועוד תפוחי זהב שנפסלו למשלוח. בעבודה הייתי צריך להוכיח את עצמי שאני ראוי לעבודה. ותחרות היתה בינינו למצוא חן בעיני האחראי ולפיכך עבדנו קשה. עבדתי כחמשים ימים. בחלק מהם הרגשתי חולשה ונשארתי בבית.

בחול המועד של פסח, בא לשעריים יהודי אחד מתל אביב בשם שלום צובירי בן עירנו מתימן, שגר בשכנות עם יוסף נחום ברחוב פינס, מעסיקו של אחי סעדיה. הוא בא לבקר מכירים וקרובים ודרך אגב חפש ילד או נער שיעבוד אתו בעיתונים בימים ההם תחילת הקיץ של שנת תרצ"ו (1936) כבר עבדו בחלוקת העיתונים של עתון הארץ, סעדיה נחום וחברי יוסף גמיל שעבד אצלו, וכן יוסף נחום שאחי סעדיה עבד אצלו. שני האחים סעדיה ויוסף גרו עם אביהם עובדיה ברחוב פינס לידם היה ביתו של שלום צובירי שרצה אותי לעבודה. כמו כן היו עוד שני מכרים

טובים שעבדו בחלוקת העיתון והם, דוד בן דוד גמיל — אחיו של יוסף גמיל חברי ושלום קיראט. שני אלה היו בחורים צעירים ולא נשואים, אך זכו והיו אדונים לעצמם.

שלום צובירי עשה תנאי עם אמי מה הוא ישלם לה עבור עבודתי, ואז באותו יום נסעתי אתו לתל—אביב אל ביתו. אשתו מרים היתה בת ר׳ אברהם אדואר תושב ירושלים בשכונת בית ישראל. ר׳ אברהם אדואר היה איש ידוע ומכובד, גומל חסדים ועוזר ליתומים ואלמנות, הוא הלוה כספים ללא רבית לנזקקים, חתן יתומים ויתומות מכספו ותמך בלומדי תורה לו יש שני בנים הגרים באמריקה בניו יורק, יוסף ו משפחתו ויחיא ומשפחתו.

שלום צובירי ואשתו מרים היו להם חמשה בנים הגדול בילדים היה בן אחת עשרה שנים, כולם היו גרים בחדר אחד גדול. המטבח והנוחיות היו בחדר, הבית היה בנוי מבלוקים, אך לא מטויח. בבית היתה מטה אחת גדולה לבעל ולאשתו, לילדים פרשו על הרצפה. גם אני ישנתי עד הילדים ברצפה. בשעה אחת בלילה היה מעיר אותי משנתי. לאחר רחצה ושתית כוס תה או קפה, היינו לוקחים את העגלה של הילדים שהתאים אותה לעבודה ויוצאים לדרך עד רחוב מאזה, למערכת עיתון הארץ. כאן קבלנו את העתונים העמסנו אותם על העגלה ויצאנו לכוון ככר המושבות. סוכני העתונים הביאו לכאן את יתר העתונים: ״הבקר״ ה״המשקיף״, ״דואר היום״ ״פליסטיין פוסט״, ״דבר״, הייתי נכנס למערכת ברחוב אלנבי, ולוקח את העתונים בעצמי. את כל העתונים היינו מסדרים בצורה כזאת שהקונה יוכל לראות ולבקש את חפצו. העתון, היה מחירו ביום רגיל שלשה מיל, וביום ששי וערבי חגים חמשה מיל.

בליל ששי, היינו צריכים לבא מוקדם בלילה למערכת ״הארץ״, כדי לסדר את התוספות של סוף שבוע בתוך כל עתון. בעל הבית שלי עבד על אחוזים. מה שמכר יותר או חילק למנויים, הרויח יותר. בימים הראשונים שלי בעבודה, עמדתי ליד העגלה ומכרתי עתונים, והייתי מכריז בקול רם, שמות העתונים. לקראת הצהרים היינו הולכים הביתה עם העתונים שנשארו, והסוכנים היו באים ולוקחים אותם בחזרה. את ארוחת הצהרים אכלנו יחד, הגדולים עם הקטנים, מה שהיה על השולחן. לפעמים הייתי מקבל עוגה אפויה בתנור של הערבים השכנים.

לידינו היתה שכונת ״מנשיה״ הערבית שהיתה חלק מהעיר יפו. ליד ביתו של שלום צובירי היה ביתו של בן משפחתי משה נגר עם אשתו ואמו. לו היה שני בנים ושתי בנות. בניו של משה נגר היו לי לחברה, ותמיד שיחקנו ביחד ״בגולות״ או כל מיני משחקים אחרים. גם ישבנו ללמוד בזמנים ידועים. לידינו היה אחי סעדיה הגדול ממני, שהיה מתעניין במצבי ובמעשי. באחד הימים החליטה מערכת עתון ״הארץ״ להוציא עתון ערב כל המחלקים נקראו כדי למכור את עתון הערב ״הארץ״ כל אחד קבל מספר של עתונים למכירה על אחריותו. בשבילי זה

היה טוב. הייתי ממהר למערכת, ולקח את העתונים ורץ מהר לפינת אלנבי והחשמל, ומוכר את עתון הערב. מחירו היה שני מיל, מיל למערכת ומיל למוכר. כמובן, שהייתי צועק ומביט לימין ושמאל מאין יבא הקונה. אז היתה תקופת ההתפתחות של תל—אביב. בראש העיר עמד, מאיר דיזנגוף. רחוב דיזנגוף עדיין לא היה קיים. הרחובות הראשיים של תל—אביב היו: רחוב הרצל, אלנבי, נחלת בנימין. שדרות רוטשילד עד ככר הבימה. משם והלאה היו חולות ופרדסים. רחוב המלך ג׳ורג הגיע עד עצי הגומיז ושכונת הצריפים. כל גאוות העיר היה רחוב אלנבי עד הים. ובתי המרחצאות שעמדו על חוף הים ממולו כל שטח התחנה המרכזית של האוטובוסים כולם היה פרדס. ולמעלה ממול תחנת החשמל, היתה בריכת המים שהשקו ממנה את הפרדס. וספקה מים לשכונת נוה שאנן ושכונת שפירא. מעבר לפסי הרכבת לא היה שום בית, הכל פרדסים. כשהתחלתי לחלק עתונים לבתים באיזור רחוב העליה, לוינסקי, החלוצים ודרך יפו תל אביב. הייתי מגיע עד לבנין בית העולים ברחוב העליה. אני אהבתי להסתכל על המקום כי לכאן הגענו בבואנו לישראל, ועל כן תמיד נמשכתי למקום, להזכר בחויה הבלתי נשכחת ממני עד היום הזה.

בפינת רחוב החלוצים ולוינסקי, עמד יהודי תימני עם עגלה גדולה, והיה מוכר תפוחי עץ, אגסים, שזיפים ובננות, בעוברי לידו היה מבקש ממני עתון כדי לעיין בו כמה רגעים. וכתמורה היה נותן לי פירות ובמיוחד אגסים רכים. אהבתי לאכול אותם כי אף פעם לא אכלתי אגסים לפני זה.

☆ ☆ ☆

פרק טי

גזרת הספר הלבן של השלטון האנגלי על העליה לארץ

שנת תרצ״ו (1936) לא תשכח בתולדות עם ישראל, השלטון האנגלי המדטורי ששלט בארץ ישראל, החל לחצר את אפשרות העליה שבאו מאירופה וממקומות אחרים. הישוב בארץ עם הסוכנות היהודית הקימו צעקה גדולה, ודרשו בתוקף כניסה חופשית לכל היהודים הרוצים לבא לארץ ישראל, ארץ היהודים, הממשלה האנגלית בלונדון שקבלה את המנדט על ארץ ישראל (פלשטינה), טענה שהערבים תושבי ישראל מתנגדים לעליה בממדים כמו שהיו אז, הערבים דרשו לסגור את שערי הכניסה ליהודים בטענה שהיהודים גוזלים את האדמות של הערבים ומישבים עליהן את העולים, העתונים היהודים כתבו הרבה על הנושא, ועודדו את היהודים לעמוד על המשמר לבל יסגרו שערי העליה. המתח הלך וגבר בין היהודים והערבים

בערים הגדולות, ובמיוחד בתל–אביב. אמין אל חוסיני המופתי של ירושלים, היה האויב הגדול של היהודים והעליה היהודית. הוא לא חדל מהפיץ רעל לשונו על הציונות והיהודים, ודרש מהערבים להתנגד ולמנוע בכח מהיהודים להתיישב על אדמת הארץ. הערבים החלו לרגום באבנים או להכות מי שמזדמן לידם. היו תגרות ידים ואיומים בסכינים. מכוניות ואוטובוסים נרגמו באבנים והיו פצועים. יום רדף יום, והמתח גבר בין שני המתנות, בלא שהשלטון האנגלי יעמוד בפרץ וימנע שפיכות דמים. היד הרכה נגד הערבים אותתה להם שהשלטון מעלים עין. האספסוף הערבי ביפו השתולל. וזעק "עליהום" על היהודים. אוטובוסי "המעביר" של העיר תל אביב היה עובר לכל אורך רחוב דרך יפו עד מרכז יפו. אחיות יהודיות עבדו בבית החולים ביפו. ביום אחד ניתן האות להרוג ביהודים, והראשונות שנהרגו היו שתי האחיות שעבדו בבית החולים ביפו. השמועה הגיעה לתל אביב ועתון ערב "הארץ", הוציא הוצאה שניה עם כותרת גדולה על רצח האחיות.

העתונים נחטפו ולא נשאר עתון אחד שלא נמכר. המוסדות החלו לארגן את תושבי העיר תל אביב. אלה שבתיהם גבלו עם בתי הערבים ביפו, נצטוו לפנות את בתיהם ולעבור למקום יותר בטוח. הבתים הראשונים של רחוב פינס היו בקרבת הערבים. שלום צובירי ומשפחתו ואנו יחד אתו עברנו לגור ברחוב פינס ממול בית המרחץ, ליד קולנוע עדן. כולנו נדחסנו לתוך חדר אחד ובלבד שנהיה יותר בטוחים מחשש סכנת נפשות, ביום ששי היינו מתרחצים בבית המרחץ ברחוב פינס, שגרנו ממולו. זה היה לכבוד שבת. לי זה היה נעים לפני זה לא ידעתי מה זה בית מרחץ, ובפרט מים חמים לרחצה בשפע וללא סחיבת דליים של מים מהבאר של הפרדס. תענוג היה גם לטבול בבריכת הטבילה.

בשכונת נוה צדק היו כמה בתי כנסת של תימנים. אחד מהם היה בית הכנסת "צעירי המזרח", שבה התפללו גם בני גלוסקא, זכריה ויעקב אחותם סעידה היתה אשת מארי חיים מדחלה משעריים.

לבית הכנסת היו באים נשואים וצעירים אני רציתי לדעת היכן מתפלל מ"ו יחיא נחום, ושאלתי את מעסיקי שלום צובארי. הוא הבטיחני לקחתני אליו. באחת השבתות קמנו מוקדם בבקר. לקחתי את הטליתות וספרי התפילה, ויצאנו לכוון כרם התימנים. כמאה מטר מרחוב הכרמל נמצא הבית של יוסף עבאהל הלוי יליד שרף בתימן כאן בביתו קבע בית כנסת פרטי ובו התפלל מ"ו יחיא נחום כשנכנסו לתוך בית הכנסת היה כולו מלא מתפללים, ובראשם מ"ו יחיא נחום. לידו ישב משה קנדיל וילדיו, שלום קנדיל, סעדיה נחום, יוסף נחום, יוסף עוד, יוסף עבאהל, זכריה עבאהיל, חבשוש, כולם עם בניהם והנכדים, וכן משה לוי נחום, מוכתר של כרם התימנים. כולם היו יוצאי תימן מערי אלמחגר, שאהיל, ומחאבשה.

בראותי את מ״ו יחיא נחום יושב בפינה, לפי הכבוד הראוי לו נגשתי אליו אחזתי את ידו ונשקתיה פעמים ושלש, ואמרתי שבת שלום, בעוד אני מחזיק את ידו, שאל אותי הרב. מי אתה בני, עניתי שאני יחיא בן סלימאן נגאר. הרב הניח את ידיו על ראשי ואמר לי, ח׳ יחנך בני. ובקש שאשב לידו עד גמר התפילה. בעל בית הכנסת כבד אותנו. את שלום צובארי הזמין להתפלל שחרית, ואותי בתור ילד חזמין לקרא ״ששי״. כל המתפללים הכירו את אבי המנוח זצ״ל. בגמר התפילה שאל אותי מ״ו יחיא נחום אם אני רוצה ללמוד. עניתי לו בחיוב ובשמחה. אז אמר לי שאני יכול לבא לביתו ללמוד בכל עת ובכל יום שארצה. אני שמחתי על הצעת הרב, וכך התחלתי לבוא בשבתות לבית הכנסת של יוסף עבאהל וכן לבקור בבית הרב ללימודים.

מאורעות הדמים נמשכו פה ושם הרגו יהודים והיו גם פצועים. באיזורים חקלאים השחיתו הערבים את פרי העצים או שרפו שדות, היהודים שריינו את מכוניות המשא בלוחות פלדה מסביב למושב הנהג, ופתחים קטנים וצרים בדלתות. בחלק הקדמי עשו אשנב קטן למען יוכל הנהג לראות את מסלול הנסיעה שלפניו.

שיירות המכוניות יצאו ביחד עם משמר מזוין, והרבה פעמים חותקפו מכפר אבו כביר ומבית דגון, במושבה נס ציונה היו התושבים הערבים יותר מהיהודים והמסגד שלהם היה ליד הכביש הראשי. היהודים תמיד דברו על שלום והערבים עסקו בהפגנות נגד היהודים, נשיאת נשק היתה אסורה בהחלט, וכל מי שנתפס עם נשק ללא רשיון. הושלך לבית הסוהר. והיהודים ששמרו על החוק, הם שסבלו במצב זה.

אמי בחרדתה למצבנו ובדאגתה שמא יקרה לנו משהוא, החליטה לבא לתל—אביב תוך סכנת נפשות לראות מה שלומנו, אחי ואני. לאחר בואה העדיפה שנחזור אתה הביתה לשעריים, כדי שנהיה בקרבתה ותחת עיניה הפקוחות. היא טענה שבשעת סכנה וצרות כאלה יותר טוב לנו ולה שנהיה ביחד בבית. לא הועילו כל ההסברות שאין שום חשש או סכנה לנו, וכן חבל שנעזוב את העבודה דוקא בימים אלה שבהם אנחנו מרויחים את פרנסתנו. אמי עמדה על דעתה, הילדים שלי נוסעים אתי הביתה, וכך היה. נסענו הביתה וברוך ח׳ הנסיעה בדרך היתה שקטה.

לא היתה שום תקלה, אפילו לא זריקת אבנים על האוטובוס.

המוסדות הלאומיים דרשו מהשלטונות לאפשר גיוס כוח יהודי לבטחון הישובים, והנציב העליון האנגלי שישב בירושלים נתן את הסכמתו, לאחר שקבל רשות ממשלת אנגליה המנדטורית, אז גויסו בחורים בעלי זרוע ומוכשרים למלא את התפקיד, כל מקום לפי גודל מספר התושבים היהודים. מפקד האיזור היה קצין אנגלי, והסמלים ורבי טוראים היו חיהודים.

זוכר אני את אותה התקופה, שהיו עושים תרגילים במגרש מכבי רחובות. כולם נשאו רובים אנגליים, ותלבושת היתה מיוחדת ל"גפירים". ואני עומד מאחורי גדר הרשת ומסתכל בהתפעלות על התרגילים, עם קריאות הסמל פייקס: "עמוד דום" "עמוד נוח" "וקדימה צעד". "שמאל ימין" וכו'. עם המגויסים האלה היה תימני אחד משעריים ושמו סעדיה קהא. הוא היה גבר מוצק וחזק ובעל קומה גבוהה, בחור אמיץ שמילא כל תפקיד ושליחות של שמירה. תפקידי המגויסים היה לאבטח את המושבה רחובות ושעריים. וכן את פרדסי הסביבה והפועלים שעובדים בפרדסים, בין הפרדסנים היהודים היו כאלה שנשאו אקדח טעון, ללא רשיון מאת הממשל. גם פועלים מסוימים נשאו נשק וסכינים לשעת הסכנה. העבודה בפרדסים הרחוקים מהמושבה רחובות היו בחזקת סכנה והיה צריך משמר לפועלים, הן לקוטפי הפרי בתוך הפרדס והן לאורזי הפרי בבית האריזה. היו פרדסים שגם ערבים עבדו בהם העבודה המשותפת נתנה מדה מסוימת של בטחון. לא כן במקומות שעבדו בהם רק יהודים, שם היה צריך לשמור על הפועלים. השמירה היתה הכרחית בפרט בפרדסים שהיו בקצה רחוב עזרא, בדרך המובילה לכפר הערבי צטרייה, ומשם לעיר רמלה. בדרך זו לא היה כביש ולא חשמל והדרך היתה קשה אפילו למכוניות המשא. משעריים ועד לקצה הפרדסים האלה היתה הדרך ארוכה וכולה הליכה ברגל. כל עובד הלך בדרך זו וסל המאכל שלו בידו. באחד הימים באו ערבים מכוון צטרייה וירו על הפועלים בפרדס ליפשיץ, אנשי הבטחון הגינו על הפועלים והתפתח קרב של יריות בין שני הצדדים, ולבסוף ברחו אנשי הכנופיה לכוון צטרייה שמשם באו. למחרת באו אנשי הממשל האנגלי לחקור מה קרה, בטענה שהיהודים תקפו את הכפר צטרייה. המושל המחוזי האנגלי מעיר רמלה, גזר בפסק דינו, שצריך לנסר עצי פרי מהפרדס של מר ליפשיץ מאה וחמישים עצים נושאי פרי כעונש על היריות מתוך הפרדס. כך היה, קל להאשים את היהודים. שני תימנים שעבדו בפרדס בהשקאת העצים נהרגו.

בדרך רחובות—יבנה שמר בפרדסים תימני בשם סעדיה סאחה, אחד מותיקי שעריים ואיש אמיץ באחת הלילות יצא ולא חזר לביתו, ולא נודע מה היה אתו עד היום.

שני שומרים יהודים ספרדים הותקפו בתוך אחד הפרדסים ואחד מהם נהרג.

באחד הימים יצאה שיירת מכוניות לכוון תל אביב, ובין מלוי השיירה היה תימני בשם סעדיה קהא. האיש שהיה מגויס מטעם שעריים. בהגיע השיירה לנס—ציונה, הותקפו המכוניות משני צדי הכביש וסעדיה קהא נהרג במקום. תדהמה נפלה על רחובות ושעריים לשמע האסון, האיש היה אהוב על כולם, ונפילתו על המשמר היתה אבדה קשה למשפחתו ולכל מי שהכיר אותו. זכרונו נשאר הרבה זמן בשעריים.

☆ ☆ ☆

פרק י׳

עליה חדשה מתימן

שעריים הלכה והתרחבה. משפחות רבות באו מתימן והתישבו בשעריים. הם היו משרעב, תעיז, איב, חידאן, צעדה, ירים, עמראן, עואם, מהאצר, דאלע, וממקומות אחרים.

כל מי שהגיע לשעריים קנה לו מגרש והקים עליו צריף או בית, הכל לפי יכולת הכספית של המשפחה.

כידוע, לכל מקום בתימן יש ניב ובטוי לשוני שונה, על אף שכולם יוצאי תימן. המדובר, בקריאת התורה, בתפילה ובשירים תימניים ורקודים. לכל איזור בתימן היתה מסורת שלו. גם הביגוד היה שונה. מה שהיה משותף לכולם זה הצניעות, הן בלבוש והן ביחסים בן זכר לנקבה. כך היו החיים בתימן. חיים של צניעות וכבוד הדדי אחד לשני. יראת שמים וכבוד ליודעי התורה. בשמירת התורה ומצוותיה, לא היה פרץ ולא צווחה. כולם היו מצווים לאהבת ה׳ ולעבודתו. לפיכך בהגיעם לשעריים, כל חמולה התישב בשכנות של אחד ליד השני, כדי להמשיך את הקשר המשותף ביניהם.

רחוב אפרים זקס בשעריים נקבע על שם הפרדסן אפרים זקס. הוא היה יהודי יוצא אירופה, אוהב ישראל ודתי. בפרדסו עבדו יהודים תימנים כי הוא לא העסיק ערבים. אלה שעבדו בפרדסו, חוקירו וכבדו אותו. הוא היה מדבר עם הפועלים כדבר איש אל רעהו. בשכונת שעריים נשאו את שמו בפיהם מתוך יחס של כבוד.

ברחוב אפרים זקס, בקצה שעריים של אותם הימים, התישבו אלה שהגיעו מתימן בצריפים ופחונים. מקום הנוחיות היה משותף לכל יושבי הסביבה או היו עושים צרכיהם, בשדה בשעות החשיכה. ברז מים משותף היה לכל השטח שבו התישבו התימנים.

אני כילד סקרני להכיר ולדעת מי הבאים, ובעיקר מי הילדים שלהם, היתה לי נטיה להתחבר עם כל ילד ולא חשוב מי הוא, העיקר לרכוש לי חברים, נוסף לאלה שהיו לי בשעריים ולאלה שלמדתי אתם בתלמוד תורה.

חיי עבודה קשים

אחי סעדיה החל לעבוד בפרדס יעקבזון ליד גבעת ברנר, שם עבד המנוח גיסי זכריה מסעוד. על אף שהיה אחי צעיר לימים, היה נאלץ לעבוד קשה לבל יפטרו אותו מהעבודה, כשהיה חוזר הביתה בערב, היה תשוש מקושי העבודה, אך אמי שמה עין עליו להיטיב לו ולעודד אותו. בעבודה הקשה הזאת חסך לו כמה פרוטות. לי לא היתה עבודה, בפרט בימי הקיץ. באחד חימים החמים של הקיץ, שאל אותי צדוק קועטה, שהיה נשוי עם מינה בת דודתי שמעה אחות אבי זצ״ל, אם ברצוני לעבוד בחלוקת קרח לבתים. הוא היה עובד בבית חרושת לקרח, ואמר שיש בשבילי עבודה, אבל רק בימים חמישי וששי בימים שהתושבים קונים קרח לשמירת התבשילים לשבת. לי היתה כל פרוטה חשובה ולכן עבדתי בשני הימים האלה בתשלום של שמונה גרוש לכל יום עבודה. וזו היתה צורת העבודה: עגלה גדולה רתומה לסוס. ועליה ארגז שאחסן את בלוקי הקרח. היה צריך לעבור מרחוב לרחוב ולהכריז: קרח! קרח! למבקש היינו עוטפים את הקרח עם שק ורצים מהר לתוך הבית. הייתי עושה זאת במרוצה למרות החול שלוחט רגלי מחוסר נעלים.

בעד שני ימי עבודה קבלתי ששה עשר גרוש נתתי הכסף לאמי והיא קנתה שולחן ושלשה כסאות. כתוצאה מכך הפסקנו לשבת על הרצפה כדי לאכול על השולחן הקטן שעשיתי מאוסף של קרשים. אנחנו היינו בבית חמש נפשות. שנים מאתנו ישבו על המטה והשלשה ישבו על הכסאות. כך ישבנו מסביב לשולחן החדש ואכלנו מה שאמא הגישה לנו.

באשר לשינה היו לנו שתי מטות. אחת לאמי ולאחי הקטן שלום. השניה לאחי סעדיה. אני ואחי הבכור יוסף ישננו על מחצלות, שקים, וסחבות ושמיכות בלויות. על אף כל זה לא היו לאף אחד מאתנו טענות או מרירות כי ידענו שזאת האפשרות היחידה שיש לנו. את הבגדים שלנו היינו שמים על המטות, או על פחים ריקים היות ולא היה לנו ארון בגדים.

באחד הימים הציעה אמי שנקנה ארון בגדים עם שני דלתות ומגירות וראי. מחיר הארון היה לירה אחת. אמי נתנה חצי לירה ואחי סעדיה ואני נתנו כל אחד עשרים וחמשה גרוש, וכך קנינו לנו ארון. כולנו הרגשנו חשיבות יתר, וביחוד שיש בארון ראי שבו אנחנו מסתכלים על עצמנו. ארבע המגירות שבארון התחלקו בינינו, אחת לאמי, אחת לאחי, אחת לי ואחת לספרי הקודש והטליתות, בגדים מיוחדים לא היו לי. רוב בגדי היו תפירת יד שעשתה לי אמי.

יום הבר מצוה שלי

בבוקר אחד, העירה אותי אמי משנתי, לידה עמד אחי יוסף. בהתעוררי אמרו לי, קום רחץ ובא נלך להתפלל. לאחר שרחצתי ידי ופני, נגש אלי אחי יוסף ובידו זוג תפילין, ואמר לי בעז-ה מהיום אתה תתחיל להניח תפלין. הוא למדני מצות הנחת תפילין והברכות. ומאותו יום המשיך בכל בוקר עד שידעתי בעצמי להניח התפילין. מחוסר אפשרות כספית, לא היה לנו ספרי תפילה ולא ספרי המקרא או ספרים אחרים, ובכדי להתפלל הייתי שומע את שליח הציבור וחוזר אחריו מלה במלה. במשך הזמן למדתי את התפילות של ימי חול. שבתות וחגים, ובין מזמורי תהילים, פרשת השבוע עם תרגום והפטריות.

☆ ☆ ☆

פרק י״א

פעם ראשונה בחיים נסענו לירושלים

ימי החגים התקרבו ובאו. קרובי משפחה ושכנים אמרו שהם יסעו לירושלים בחול המועד של סוכות. הם עודדו את אמי להצטרף לנסיעה לירושלים שתהיה ברכבת מרחובות. יום לפני היציאה לדרך, אמי אפתה כל מיני עוגיות תימניות, וביום הנסיעה יצאנו בבקר השכם כדי לא לאחר את הרכבת הבאה ממצרים. כל הדרך הלכנו ברגל מרחק של שלשה ק״מ. בהגיענו לתחנת הרכבת התברר לנו שהגענו יותר מדי מוקדם. כרטיסים נמכרו בקופת התחנה של הרכבת, אחד עד לוד והשני לירושלים. אמי קנתה כרטיס בשבילה וחצי כרטיס בשבילי. אחי הקטן שלום לא היה צורך בכרטיס מפאת גילו, אפילו שהיה בן שמונה שנים.

בהתקרב הרכבת היתה צפירה לסגירת מחסום הכביש ונעצרה בתחנה, מיום בואנו לישראל לא נסעתי ברכבת ומה מאד שמחתי ששוב אני נוסע ברכבת. לרכבת היו שמונה קרונות של נוסעים והקטר מלפנים מושך אותם. אנחנו נצמדנו לחלונות כדי ליהנות מהנוף ומעצי הפרדסים עמוסים פרי הדר.

בתחנת הרכבת לוד ירדנו ועברנו לרכבת שבאה מיפו תל אביב. שנוסעת לירושלים. התחנה הראשונה היתה רמלה. אחר כך נען, בית שמש ומסע בין ההרים. עד לעיירה הערבית בתיר. (ביתר), ומכאן המשיכה עד ירושלים כל החבורה יצאה את תחנת הרכבת, אך אין אף אחד מאתנו היודע לאן ללכת. יהודים חסידים נסעו אתנו ברכבת ואותם שאלנו היכן שכונת מאה שערים. הם אמרו שהם הולכים לשם, ואנחנו הצטרפנו אליהם עד הגיענו לשכונת מאה שערים, ומשם הדריכונו היאך להגיע לשכונת התימנים ״נחלת צבי״, כאן גרו מיוצאי שרף. בהם חדוד

מארי סלימאן נגאר, מורי יחיא כובאשי, סלימאן כובאשי, משפחת יוסף גמיל, משפחת סעודי, משרקי, משפחת הרב יחיא עבאהל משפחת נחום והאיש המכובד ובעל בעמא, מר אברהם אדור, אשר שני בניו, יוסף ויחיא נסעו לאמריקה והתישבו שם עם משפחותיהם. אנחנו חפשנו את בית הדוד מרי סלימאן נגאר, שהוא בן דוד אבי המנוח זצ"ל. הדוד הזה היה בקשרים וידידות טובה עם אבי. כבני אחים טובים שמרו קשר משפחתי מכובד, עד שעזב את עירו אלמחגר בתימן ונסע לארץ הקודש, לירושלים. בהגיענו לבית שבו היה גר בשכירות, נתקבלנו על ידו בברכת ברוכים הבאים. הוא ואמי זכרו אחד את השני. בנחלת צבי גרו תלמידי חכמים, ורובם חיו מיגיע כפם. דודי מארי סלימאן נגאר היה בעל מקצוע אומן במלאכת צורפות זהב. הוא גר בחדר גדול עם אשתו וחמשת ילדיו. והיה לו עוד חדר קטן מאוד במקום לעבודתו. המטבח והנוחיות היו בחוץ, ואת המים הביאו בדליים ופחים מבחוץ.

דודי מארי סלאמאן נגאר היה איש מרשים, ככתוב: "חכמת אדם תאיר פניו". תורת ה' היתה תמימה בליבו ובפניו. דאגת הפרנסה תפשה אצלו מקום שני. אצלו היתה התורה עיקר כאמור: "כי היא חייך ואורך ימיך" (דברים ל' כ'). הוא היה בקי בנגלה ובנסתר, והנהגתו בצניעות וענוה. בעיניני עבודה נהג לומר: "ה' מוריש ומעשיר משפיל אף מרומם" (שמואל א' ב' ז').

מרי סלימאן ואמי העלו זכורנות מזמן שעזב את תימן והמשיכו בשיחה.

אנו ישננו בביתו, ולמחרת הלכנו עם כל אלה שבאנו אתם לירושלים, לעיר העתיקה ולכותל המערבי. על ירושלים ידעתי הודות לתפילות וברכת המזון, וכן מתוך קריאה בתנ"ך. לעתים שמעתי סיפורים, בעיקר ביום ט' באב, על חורבן ירושלים ובית המקדש וגלות עם ישראל מארצו.

לאחר שהתאספנו, הלכנו לאורך רחוב מאה שערים והמשכנו עד רחוב יפו, והנה מולנו החומה הגדולה של העיר העתיקה. כולנו התרגשנו על המראה הזה. אבני החומה עשו עלינו רושם גדול. אני כילד הסתכלתי בהתפעלות על האבנים וכך הלכנו עד לשער יפו שעשה עלי רושם גדול. הרחבה שמאחריו המתה מאנשים. המעבר מעיר פרזות לתוך עיר חומה ובצורה כעיר העתיקה הרשים את כולנו וביחוד ילד צעיר כמוני.

לפתע אני רואה כנסיה עם פסלים, ואני נזכר: "ופסל ומסכה לא תעשו לכם" (ויקרא כ"ו א'). הפעמונים מצלצלים, ואינני יודע למה. כומרים עם גלימותיהם מתהלכים למולי. החנויות מלאות סחורות, כל אחת וריחה השונה משכנתה. הנה צורפי כסף וזהב. חנויות לבדים שונים, לבגדים וחליפות, לנעלים וכו'..

התרשמתי מהירידה במדרגות לכוון הכותל. המעבר צר, אנשים ונשים בצפיפות כל רוכל מכריז על מרכולתו, ונשים ערביות נושאות סלי הענבים והירקות על

ראשן. והנה הקצב הערבי עם חנותו הקטנה.

לפתע אנו עוברים ליד חנות מאפה תנור. לידה חנות של ממתקים, שוקולד וסוכריות ממינים שונים. בתוך ההמון עגלות נגררות על ידי סבלים או בהמות, המולה ורעש מסביב. הסקרנות והתרגשות לוו אותי לכל דרך המדרגות, ואני מחזיק ביד אמי לבל יפרידו ביננו העוברים ושבים. ממולנו באו יהודים שחזרו מביקור בכותל, והם הורו לנו את המשך הדרך. את השפה הערבית אנחנו דוברים, אבל לא היה ברצוננו להרבות דיבור עם הערבים. והנה סבוב קטן ימינה ואחר כך ירידה במדרגות ואנחנו עומדים מול הכותל חייתי מרוגש מאוד, אך בלבי ומוחי עדיין לא תפסתי את גודל קדושת המקום כילד לא ידעתי את תולדות עם ישראל בארצו, אבל הבנתי שזה המקום של הבית אשר בנה שלמה המלך משכן לה' ואשר לכוונו אנחנו מתפללים, "והשב את העבודה אל דביר קודשך" (בתפילת י"ח). בלבנו אמונה שיש עמה תקוה. כאן עמדתי משתומם. אנשים מתפללים ואומרים תהילים ותחינות. כל אדם ותחינתו בפיו, למי שעומד אחר כותלנו.

אמי התקרבה ונגעה באבני הכותל והתחילה לבכות. היא לחשה דברי תפילה. אני ואחי הקטן שלום בראותנו את אמנו בוכה. התרגשנו מבכיתה ובכינו אתה. אלמנה ויתומיה מדברים ללא מילים לאביהם שבשמים. לאחר שהגברים המבוגרים סיימו את תפילתם עזבנו כולנו את הכותל לאחר נשיקת האבנים.

חזרנו לשוק עיר העתיקה ויצאנו דרך שער שכם, משם המשכנו לשכונת שמעון הצדיק, שהיתה ממול שיך גראח, שם היו גרים יהודים מיוצאי שרף. זו היתה שכונה קטנה ובתים מועטים. חשיבות המקום היתה בגלל קברו של שמעון הצדיק שהיה בתוך מערה חשוכה. הרבה באו לכאן להתפלל ולקרא תהילים לרפואה שלימה, והדליקו נרות. ואנחנו, תימנים בני תימנים, מאמינים בני מאמינים בתפילה על קברות הצדיקים.

בגמר הביקורים פה ושם חזרנו לפנות ערב לשכונת נחלת צבי והתפללנו מנחה וערבית בבית הכנסת המרכזי של השכונה. את ארוחת הערב אכלנו ממה שאמי קנתה בעיר העתיקה, ושכבנו לישון על הרצפה המכוסה במחצלות ישנות.

למחרת בבוקר, ביום השלישי להיותנו בירושלים, התארגנו כל הבאים מרחובות לנסיעה חזרה הביתה. שוב הליכה לתחנת הרכבת והביתה לרחובות. זה היה טיול מהנה בשבילי עם רשמים שנחרתו עמוק בתוך לבי.

איש התורה מלמדני תורה

אחי יוסף החל ללמד ילדים את מקרא הפרשה והתרגום, בתשלום קטן וסמלי. הוא לא היה יכול לעבוד עבודת אדם רגיל, כתוצאה מהמצב הגופני שלו, וכן סבל מיובש עצבי הברכים. גם לא היה יכול לנעול נעלים מסבת הברכים. הבגד שהיה נוח לו ללבוש היה "גלבייה", דוגמת שמלה. בחורף סבל מאד, כתוצאה מאי יכולתו לנעול נעלים. הקור הציק לו, אך הוא לא התאונן ולא בא בטרוניות אל בוראו. יומם ולילה היה הוגה בתורה, ותמיד אמר כי היא חייך ואורך ימיך, ובהם נהגה יומם ולילה. אני הלכתי אתו לבית הכנסת וחזרנו הביתה, והוא כל הזמן לא פסקה גירסא מפומיה. כל מי שהכירו, הוקירו וכבדו בזכות הידע שלו בתורת ה'. היה לו שם טוב שכל אב רצה שבנו ילמד אצל וכך היה הולך מבית לבית ומלמד את הילדים.

פעם בליל שבת לאחר שמחת תורה בגמר הארוחה אמר לי אחי יוסף, הביא לי ספר מהארון, עד כמה שידעתי לא היה לנו ספרים בארון, אך הוא אמר לי, פתח את הארון ואתה תמצא ספרים. פתחתי והנה חמשה ספרים רשום עליהם "מדרש רבה". אני עדיין לא קראתי בהם. אחי יוסף בקש את ספר בראשית. לקחתי את הספר, ישבתי לידו והתחלתי לקרא. אך לא ידעתי עדיין לפסק את הקריאה. זאת היתה פעם ראשונה שקראתי בספר"מדרש רבה". אחי כמורה שלי לא הרפה ממני. כל שבת ושבת קראתי לפניו ב"מדרש רבה", עד שנמשכתי אחרי הדרש. את הספרים קנה אחי יוסף מכסף שאסף פרוטה לפרוטה. גם אחי סעדיה אהב לקרא "במדרש רבה". לו היתה תפישה יוצאת מן הכלל. היה חריף ובקי.

אחי סעדיה מתידד עם בת הדודה דבורה

בשכנות אתנו, לא הרחק מהצריף שלנו, היה ביתם של הדוד משה נגאר ואשתו בדרה, אחותה הבכירה של אמי, הדוד משה נגאר הוא אחיו הצעיר של הדוד סלימאן נגאר מירושלים, שניהם בני דוד לאבי זצ"ל, והקשר בינינו היה הדוק. הקשר ההדוק שהיה בין דודתי בדרה ובין אמי השפיע גם עלינו הילדים של שתי המשפחות. אנחנו בקרנו בביתם והם בקרו בביתנו תוך רגשי כבוד הדדי. כמעט כל ערב היו נפגשות אמי ואחותי לאה עם דודתי בדרה ובנותיה ומשוחחות על עניני החיים היום יומיים.

גם אחי סעדיה היה בין באי בית דודתי, לעתים בערבים ולעתים בימי שבת.

לדודתי היתה בת ושמה שושנה בת שבע עשרה שנה והיא בת גיל של אחי, וכנער ונערה היתה להם שיחה משותפת. בימים ההם, אסור היה לבת לשוחח עם בנים זרים, משום צניעות. אך מכיוון שאחי הוא בן הדודה שלה, הוריה לא ראו בזה עבירה. בכל הזדמנות, אחי בקר בבית דודתי ונפגש עם הבת שושנה. היא החלה ללמוד קרוא וכתוב עברית ואחי סעדיה עזר לה בלימודיה.

שושנה בלכתה לעבודה היתה עוברת ברחוב הרשינזון, דרך בין שני פרדסים. באחד מהם עבד זכריה בן עואף כובאשי יליד אלמחגר שרף, אותה עיירה שבה נולדנו כולנו. שושנה הכירה אותו ואת משפחתו היטב. בדרכה ליד בית האריזה ובאר המים של קיפניס, היו מחליפים ברכת שלום, ולפעמים כמה מלים, עד שיום אחד החליט זכריה לגשת לבית הוריה ולבקש מהם את הסכמתם לארס לו את בתם שושנה. הוא היה מבוגר ממנה כעשר שנים. להוריה הגיל לא הפריע, מה שחשוב להם היה שיש לו בית ומגרש וכן עבודה קבועה בפרדס, וגם דמי מוהר לפי בקשתם.

השמועה פשטה בין יהודי שרף, שזכריה בן עואף כובאשי התארס עם שושנה בת מארי מוסא נגאר ובקרוב תתקיים החתונה שלהם.

למחרת היום בהגיע סעדיה לעבודה בפרדס קליימן, שם עבדו הרבה מחבריו ומכיריו ומאנשי עירנו, החלו להשמיע לו מלים על הנערה שברחה לו מידיו. בדרך כלל, היו מתלוצצים תמיד על כל מיני נושאים. אך כבחור צעיר, היודע את יתרונותיו ואת חסרונותיו, קלט את הדברים אל ליבו. אומנם היתה לו הרגשת הפתעה מהארוסים של שושנה, אך קבל זאת כעובדה שאי אפשר לתקן או לשנות. הרי נאמר: "בת פלוני לפלוני" הזיווג הוא משמים ואין לאדם אפשרות לקבוע את גורלו וחפצו.

ביום החופה של שושנה שהיתה תחת כיפת השמים, באו הרבה מוזמנים גם מתל — אביב. ומירושלים באו במיוחד הרב סלימאן נג'אר, אחיו של אבי חכלה. שושנה, עם בנו שלמה שהתחתן לפני ימים אחדים. כל המכירים והקרובים יצאו לקראתם והקבילו את פניהם בשמחה ובברכת "ברוכים הבאים". גם אנחנו, כל המשפחה, לקחנו חלק בשמחת החתונה עד שעות הבוקר. החתונה היתה לפי מסורת תימן על כל פרטיה.

איש גזלן וחמסן ועושק יתומים ואלמנות

באותה שנה, ואני בן חמש עשרה, עבדתי בתור נגר באריזת הפרי בפרדס גורפינקל. האחראי על הפרדס היה חיות מושלם אשכנזי. בעל הפרדס מר גורפינקל היה גר בחוילה ברחוב הרצל פינת גורדון, חבית הראשון בכניסה לרחובות מכוון תל אביב. הוא לא התערב בעניני הפרדס. את הכל השאיר לאחראי חיות מושלם, גם את הפרדס וגם את הרפת שהיתה בתוך הפרדס, כל פועלי הפרדס היו תימנים. הפרדס היה מאחורי שכונת מילר, גובל עם פסי הרכבת, ולאורך מסלול הפסים לכוון יבנה. תנאי העבודה שלי לכל העונה היה חמש עשרה לירות.

ביום שלא היה פרי לאריזה עבדתי עם יתר הפועלים בקטיף הפרי. בכל חודש הייתי צריך לקבל משכורת של שלש לירות. אך האחראי התעלל בי בטענה שאין לו כסף לשלם לי. וכך חודש רודף חודש. בגמר העבודה קבלתי עשר לירות ובענין החמש לירות משך אותי בלך ושוב. כמה שהלכתי אל ביתו היה תמיד מתחמק ממני או שהיה אומר שהוא לא בבית. אני בתומי חשבתי שאשכנזי לא מסוגל להרע לי ולגזול את משכורתי הפעוטה שהזעתי הרבה ימים למענה. בתי משפט עדיין לא היו מוכרים לי ואני נער בגוף צנום לא חייתי מסוגל לעשות דין עם הגזלן והחמסן אשר נתן עינו בפרוטות היתום. הכאיב לי שהאמנתי לו ועשיתי כל אשר אמר לי לעשות ולא הבנתי מדוע זה גזל את משכורתי ועבר על "לא תעשוק שכיר עני ואביון" (דברים כ"ד 14). כל הקיץ חפשתיו ובכל מקום שראיתיו בקשתי ממנו את כספי משכורתי העלובה. והוא היה כלא רואה אותי ולא שומע, עד שאמרתי לעצמי: "עוד ארור אחד זמן לי גורלי".

מסכן מישהו יתום

באותה שנה חלק מחברי קנו אופנים מחסכונותיהם או שהאב קנה לבנו את האופנים. כל אחד מהם היה מתפאר בפני חבירו כמה הוא מומחה לרכב על האופנים, ברכיבה ועמידה, סיבובים קצרים ועצירה מהירה וכל מיני תרגילי אופנים. פעם בקרתי אצל אחד החברים. ליד הכניסה לביתם עמד האופנים ואני עמדתי להסתכל וידי נחה על הכסא של האופנים. בא חברי וצעק: אל תגע

אני וחיים גמיל

באופנים. זה הכאיב לי כי יש לו אופנים ואני אין לי אפילו נעליים.

קניתי נעלים בפרוטות

בשעריים היה יהודי תימני סנדלר ושמו זכריה מדהלה הוא היה מומחה ובעל מלאכה טובה. היה לו צריף קטן ברחוב הראשי רחוב הרצל. הלכתי אליו ושאלתי אם יש לו איזה נעליים ישנים המתאימים לי. הוא חפש בין כל הזוגות הזרוקים בפינת הצריף ומצא זוג ישן. אתה רוצה את זה ? שאל אותי. ואני לאחר שהסתכלתי על הנעלים הסכמתי לקנות אותם בפרוטות כי לא היה באפשרותי לקנות נעלים חדשות. זאת היתה פעם ראשונה אשר נעלתי נעלים. אבל בלי גרבים.

☆ ☆ ☆

פרק י״ב

הפועל היהודי התימני מתחרה עם הערבי בעבודת הפרדס

ברחובות היה הרחוב הראשי רחוב הרצל המחבר את תל אביב יפו עם דרום הארץ. אף בית בן שלש קומות לא היה בה. רחובות היתה מושבה חקלאית שמסביבה פרדסים, כרמי ענבים ומטעי שקדים. העבודה בפרדסים בתקופת הקיץ היתה עבודה מפרכת. באותם הימים לחמה הסתדרות הפועלים למען עבודה עברית, והפועלים הפגינו ליד כל בית פרדסן למען עבודה עברית. זאת היתה התקופה של עליה מאירופה ומתימן והיה צורך למצוא מקומות עבודה. הפרדסנים רצו פועלים בעלי ידע המסוגלים לעבוד בטוריה ובהפיכת האדמה לחזוק שרשי עצי הפרי. המומחים לעבודה זאת היו הערבים, ולא היה להם מתחרה. שכר יומי שלהם היה זול, והם עבדו מזריחת השמש ועד לשקיעה. פועלים לא היה להם שעונים הפועל האחראי היה מכה עם הטוריה בצינור בעל קוטר גדול, והחד היה נשמע למרחוק. זה היה סימן להפסקת הצהרים או לגמר עבודת היום. לא תמיד היה האחראי עם הפועלים. הוא היה משוטט בפרדס בלא להודיע לפועלים. הוא היה עוקב אחר עבודת הפועלים, על ידי זה שהיה מתקרב למקום ששם הם עובדים, לא דרך השביל הרגיל אלא מתהלך בין עצי הפרי ובא מאחורי גבם, וכך היה מפתיע אותם. אם הם עובדים הרי מוטב. ואם מישהו היה מדבר בלא לעבוד, אזי בגמר יום העבודה היה מקבל הודעת פיטורים בלי שום אפשרות לערער. כלל היה, אם אין הפועל מוכיח את עצמו בחריצותו פרנסתו תקופח.

יוצאי אירופה לא יכלו או לא רצו להקלט בעבודת הפרדס, ולפיכך למדו מקצוע אם לא היו בעלי מקצוע. לפניהם חדלתות היו פתוחות בכל מקום, בטענה שהם בעלי השכלה, מה שאין כן לגבי אחינו התימנים שנגזר עליהם להיות עובדי חקלאות או עבודות משנה.

היהודים התימנים הסתדרו עם הפועלים הערבים, ביודעם את השפה הערבית ומסורת חייהם ומנהגיהם. כל הפרדסנים ידעו אתָ השפה הערבית. לאחדים מהם היה כרם ענבים או מטע שקדים עבודת חבציר הצריכה ידים עובדות לתקופה קצרה והכורמים העסיקו גברים נשים וילדים אותו דבר בחבטת השקדים. את השקדים היו פורסים על הגגות או בחצרות ליבוש.

לאדון חפץ, יהודי דתי, היה פרדס גובל עם שכונת שעריים. ביתו היה ברחוב יעקב פינת מנוחה ונחלה ממול בית העם של המושבה. בחצר ביתו עבדו נשים ונערים תימנים בפיצוח השקדים. העבודה היתה בקבלנות. כולנו ישבנו מסביב לערימת השקדים. לפני כל עובד היה פח. בעד כל פח מלא שקדים מקולפים היה משלם ארבעה גרוש. כך עבדנו כל אחד אדון לעצמו. כמה שקלף שקדים יותר, מרויח יותר, זו היתה עבודה לכמה ימים.

וכאן יש לספר על אדון חפץ ומה שקרה באחד הימים בפרדסו. באחד הימים יצאנו קבוצת עבודה לאריזת הפרי בפרדסו, הנמצא בקרבת שעריים. למר חפץ היה שומר ערבי בפרדס, אשר גר בבית האריזה באחת הפנות עם אשתו וילדיו. בבואנו לבית האריזה בבקר, יצא הערבי עם אשתו לקטוף פרי יחד עם יתר הפועלים, ואת הילדים השאירו בבית האריזה. לתינוק שלהם פרסו שק תחת העץ והשכיבו אותו תחת העץ. הם עבדו בקטיפת הפרי הרחק מבית האריזה. בשעה עשר בבקר החל לרדת גשם והתינוק הערבי החל לבכות ולבכות ואין איש שם לב אליו, לבסוף, אחד הפועלים מאתנו רץ אל הערבי ואמר לו שבנו התינוק בחוץ והגשם יורד עליו ושישלח את אשתו לטפל בבנו הקטן. הערבי ענה ליהודי, אל תדאג לתינוק שלי. לא יקרה לו שום דבר אם ירד גשם עליו. אנחנו כרגע עובדים ולא יכולים להפסיק את העבודה בגלל התינוק. ובאם יקרה משהו לתינוק "ילען אבוה". "יקולל אביו" (קללה ערבית) התשובה הדהימה את כולנו, ואחד מאתנו רץ לתחת העץ הרים את התינוק עם השק והכניסו לתוך בית האריזה.

הרבה משפחות ערביות חיו בצורה כזאת, כשומרים ופועלים בפרדסים. לכולם היה חמור לעבודה בפרדס, עז לחליבת החלב, וכלב או כלבים לשמירה. את מצרכיהם המועטים היו מביאים על חמור מאחד הכפרים הערביים. להם לא היה חשש סכנה לחייהם, ערבים הם, וערבים לא יתקפו אותם ומהיהודים לא חששו משום סכנה.

☆ ☆ ☆

פרק י״ג

מעשה פשע נעשה עם אחינו ילידי תימן

בקצה שכונת שעריים לצד מערב הוקמה שכונה חדשה למתיישבים ועולים תימנים. לשכונה קראו בשם כנרת או מרמורק. אלה שהיו מתיישבים ותיקים קראו למקום בשם כנרת, וחן משפחות שראשית התישבותם היתה במושב כנרת על חוף ים כנרת. אני הכרתי כמה משפחות שבאו ממושב כנרת. הם ספרו את אשר עשו להם מתישבי כנרת, אנשי אירופה האשכנזים. הם ספרו על היחס והזלזול כלפיהם וכיצד הצירו את צעדיהם לבל יצליחו לבסס את אחיזתם במקום. ו״כל ישראל חברים״ זה לא היה במעשים, רק מחפה ולחוץ. התימנים נחשבו לדרגה ב׳ בעיניהם, אעפ״י שבאותם הימים היה כל עולה יהודי נחשב כטיפת מים לשתיה. בכנרת חבדילו והפרידו בין אנשי אירופה ובין התימנים בבחינת ״כי לא יוכלון המצרים לאכול את העברים לחם (בראשית מ״ג 32)״. התימנים בכנרת היו אנשי עבודה וחרוצים, אך יחד עם זה היו לצנינים בעיני אנשי אירופה. משפחה אחרי משפחה נאלצו התימנים לעזוב את המקום, ואת מקומם תפשו אנשי אירופה אלה היו ״הסוציאליסטים״ אנשי האחוה, אשר שרו: ״אנו באנו ארצה לבנות ולהיבנות בה״.

אחינו התימנים שעזבו את המושב כנרת באו והתיישבו במקום החדש ליד שעריים וקראו למקום כנרת, לזכר המושבה כנרת, אך המוסדות הלאומיים והסוכנות היהודית לא נתנו להם להשתמש בשם כנרת, וקראו למקום בשם ״מרמורק״ אנשי המקום היו מיוצאי שרעב אב ודמת.

המקרה של המושבה כנרת עם התימנים זו היתה תחילת החפרדה בין השבים לציון. במקום ״והיו לעץ אחד״, ״כולנו בני איש אחד נחנו״ (בראשית מ״ב 11), העדיפו ״וישנאו אותו ולא יכלו דברו לשלום״ (בראשית ל״ז 4).

ליד שכונת מרמורק, חוקם ישוב חקלאי בשם גבתון. תושביו היו יוצאי אירופה. כולם קבלו משקי עזר, פרות, עופות ומטעים. מרמורק — וגבתון. שני המקומות על אדמת הקרן הקיימת, אך הדאגה לשני המקומות לא היתה שוה. המושב גבתון קבל כל מה שאפשר כדי להצליח, ואנשי מרמורק חוזנחו ונעשו פועלים לבעלי פרדסי פרי הדר.

מאשפ׳ת ירים אביון

יחסי שכנות עם הערבים

שני הישובים האלה היו בגבול הכפר הערבי זרנוגה, ולא הרחק מזרנוגה נמצא הכפר, הידוע מימי חורבן בית שני, יבנה, שאליו עבר הסנהדרין מירושלים בזמן רבן יוחנן בן זכאי, לכפר זרנוגה היה קשר מסחרי עם שעריים ומרמורק, ותושביו הערבים השתדלו לשמור על השקט בתקופת המאורעות של שנת 1936 — 39. ביום התהלכו הערבים בכל מקום, ואף אדם לא הזיק להם, אך בלילות היו מסתגרים בבתיהם, היות וכנופיות ערביות היו באות לאיזור היהודים. בכפר גבתון ובמרמורק נאלצו היהודים לבנות עמדות בטון למגן וגדות תייל. ועל מגדלי חמים עמד שומר מיוחד שהפעיל את האורות לכל הכוונים, לשמור שלא יחדרו אנשי הכנופיות לבתי התושבים. ואולם על אף השמירה הצליחו אנשי הכנופיות לתקוף באש רצינית בתים שהיו קרובים לזרנוגה. באחד הלילות הצליחו לחדור דרך הגדר ולהכנס לתוך אחד הבתים ולהרוג אשה ופצעו את בעלה. גם את שכונת מרמורק תקפו ביריות, אך לא היו הרוגים. אנשי זרנוגה היו טוענים שהתוקפים הם אנשים שלא מתוך הכפר שלהם ועל כן אין ביכולתם לעשות שום דבר. למחרת ההתקפה היו נמנעים הערבים מלבוא לשכונות היהודיות עד יעבור זעם והמתח ירד. ואז היו באים שוב לשוק המרכזי ברחובות עם כל מיני ירקות ופירות, עופות וביצים. גדיים ועזים ואפילו פרות, שטח מיוחד היה מיועד לקשירת הבהמות, החמורים, הסוסים והגמלים. וההמולה היתה רבה. כל ערבי וערביה היו מכריזים על סחורתם והיו גם כאלה ששוטטו ברחובות למכור את סחורתם.

אשה ערביה היתה באה אל אמי ומציעה לה עשרים וחמש ביצים בשילינג (חמשה גרוש) לפעמים גם החמשה גרוש לא היה ביד אמי. ואין אפשרות לקבל עבור הבצים במזומן, היתה הערביה נותנת את הביצים ואת תמורתם היתה מקבלת, כשהפרוטה היתה מצויה ביד אמי.

☆ ☆ ☆

פרקי״ד

זרע עמלק הרשע

הגרמנים שהוכו שוק על ירך במלחמת העולם הראשונה, נשארו סגורים בתוך תחום אדמת גרמניה בלבד. אבל במקום הנחש הגרמני של מלחמת העולם הראשונה, יצא צפע כולו ארס. גרמניה, עם השבעים המליונים שבה. לא יכלה להשלים עם תנאי הכניעה שחתמה לאנגלים ולצרפתים בגמר מלחמת העולם הראשונה. גרמניה בעלת ההשכלה והמדע והאוצרות הכבירים שלה, לא סבלה

שתשאר סגורה בתוך תחומה. התרבות הגרמנית התפשטה מחוץ לגבולות המדינה. היהירות והשחצנות הגרמנית גברה מיום ליום המיליטריזם הגרמני התגבר בטענה שזה לצורך השלטון הפנימי של המדינה. האנטישמיות גברה מיום ליום, הקרבן הראשון של הגרמנים היו היהודים בגרמניה. ארס הנאציזם חדר לאוסטריה המדינה השכנה של גרמניה, ותושביה רקדו לפי החליל הגרמני.

מדינות אירופה החלו להרגיש במפנה. השחצנות הגרמנית פעפעה ונשמעה בשידורי הרדיו הגרמני ועם הגברת הכוח הצבאי שלהם, באו הדרישות השחצניות, אם לא יקבלו את דרישותיהם הם יקחו בחזקה. לאחר אוסטריה נתנו עינים על צכוסלובקיה. בבריטניה היו שהתעוררו משלותם ומתרדמתם אך עדיין לא עמדו על חומרת המצב. הצרפתים השמיעו דעות שהם ערים למה שמתרחש סביבם. התעמולה הגרמנית ספרה על העתיד של אירופה שתהיה תחת ההשפעה הנאצית. באשר ובכדי להרדים את מדינות אירופה מהתככים שלהם השתמשו בהפצת השואה היהודית. מחלקה מיוחדת שעמד בראשה גבלס עסקה ביהודים בגרמניה ואוסטריה, היהודים בגרמניה הבליגו על ההתגרות בהם והאמינו שהם בעלי זכויות שוות כמו כל גרמני שאינו יהודי. והרוב שבהם לא ראו את עצמם קשורים ליהדות.

ההיסטוריה של יהודי גרמניה לפני עלות היטלר ובזמן שילטונו ידועה והרבה ספרים נכתבו על כך. אלה שהרגישו את השריפה מתקרבת לביתם החליטו להציל את עצמם ואת משפחותיהם וברחו למדינות אחרות, בעיקר לאמריקה ולארץ ישראל ואלה שנשארו ידוע מה היה גורלם.

גם יהודים בארצות אירופה לא השכילו לראות את הנולד שעתיד לבא עליהם אמנם היו גם שהתעוררו לצאת את אירופה.

ארץ ישראל קלטה כל מי שבא לתוכה. יום יום הגיעו עולים והארץ קבלה אותם בזרועות פתוחות על אף התנגדות הערבים. הערים העבריות, המושבות, הישובים והקבוצים קלטו כל הבא. שנות 1936 עד 1942 היו שנות עליה והארץ נתברכה בבניה בוניה. העתונות בארץ ישראל היו מלאים כתבות על המצב באירופה.

משלוח פרי ההדרים לאירופה נפסק והאנגלים החלו לצמצם את ההזמנות שלהם לפרי ההדר. העבודה בפרדסים שהיתה בתנופה גדולה פסקה. פה ושם פוטרו פועלים, ורק אלה שהיו חיוניים לעבודת הפרדס נשארו בעבודה. המושבים החקלאים קלטו חלק ממחוסרי העבודה. ואולם, מה שחשוב היה, זה תחילת עבודת הבנין. כל מי שרצה ללמוד מקצוע, מצא מקום עבודה, במיוחד בתל אביב והסביבה. אנו הנערים שלא יכולנו לעבוד בבנין סבלנו מחוסר אמצעים כספיים. חוץ מאלה שמצב הוריהם הכספי היה טוב.

תנועת העבודה דרשה אז עבודה עברית. מוסדות ההסתדרות וראשיה עשו

חיל בעבודתם. מפלגות הפועלים החלו לארגן תנועות נוער. "נוער עובד". "השומר הצעיר" ו"מחנות עולים". רוב הנוער נטה אחרי ארגון "הנוער העובד". גם המוסדות של האזרחים בעלי רכוש שנקראו "בורגנים", הקימו תנועת נוער "מכבי" ואנשי ז'בוטינסקי הקימו את תנועת — "ביתר".

☆ ☆ ☆

פרק ט"ו

באין עבודה הולכים לנוער העובד

במושבה רחובות נפתח סניף "הנוער העובד" בחצר משפחת סופר, ליד בית מילצין ברחוב הרצל. המדריכים החלו לחזר אחרי בנים ובנות שיבואו לבלות ולשמוע הרצאות בסניף. המדריך הראשי היה קלמן ביאלר ועוד אחד בשם יחיאל. בני המושבה רחובות לא נמשכו אחרי "הנוער העובד", בני האכרים והפרדסנים ובעלי המסחר, הלכו ל"מכבי הצעיר" ובני הפועלים הלכו ל"מחנות העולים" — או ל"שומר הצעיר". כל מפלגה היה לה תנועת נוער משלה, ומה שמשך את הנערים והנערות זה היה הספורט, ובמיוחד הכדור רגל של מכבי רחובות. זה משך הרבה נערים ובחורים תימנים להצטרף לקבוצות הכדוררגל. התימני הראשון שהצטרף ל"מכבי" היה זה אברהם נדאף, שחקן כדורגל מעולה. הוא גם שמש כאפסנאי ושומר על הרכוש, וכתוצאה מכך קבל דירה למגורים בבית המכבי, אחריו הצטרפו לקבוצת הכדוררגל אחיו שלמה נדאף אברהם שרעבי אברהם מדהלה, חנוך רוקבן ויוסף לוי. לאחר תקופה קצרה הצטרפו הנערים לקבוצה. בהם השחקן הידוע והטוב שידעה רחובות והוא יעקב רוקבאן אליו ואל אחיו חנוך הצטרף אחיהם הקטן שלמה והאחרון שבהם היה חיים גמיל — (אזער) —. בתקופתם הגיעה הקבוצה להישגים הטובים ביותר שידעה "מכבי" רחובות. תשעה שחקנים תימנים בתוך קבוצת "מכבי" שיצגה את הספורט הכללי והכדוררגל. כל הבחורים והנערים נמשכו למגרש "מכבי". היה מירוץ ה"מכבי" בחג החנוכה, עם נשיאת הדגל הלאומי בחוצות המושבה. היו גם מצעדים ותחרויות ספורט על המגרש. כל הדברים האלו נתנו סיפוק לבני הנעורים וכל מי שראה את עצמו מתאים, הצטרף לאחד מתרגילי הספורט.

לאגודת ה"פועל" ברחובות לא היה מגרש ולא מתקני ספורט. להם היה צריף קטן במגרש צלליכון ברחוב הרצל ממול רחוב בתיה מקוב. הנערים התימנים שהיו הראשונים ליסוד תנועת "הנוער העובד" ברחובות הצטרפו גם לאגודת הספורט של ה"פועל" אבל הם היו מתי מעט. בימים ההם היה עדין דרך ארץ לגבי היחדות והדת. ימי השבת היו מקודשים אפילו אצל אלה ששיחקו כדוררגל.

קבוצה שבאה לשחק ברחובות לא נכנסה עם המכונית לתוך תחום רחובות. וכן הקבוצה של רחובות לא יצאה ממגרש ה״מכבי״ עם האוטובוס או מכונית אחרת. כל השחקנים היו הולכים ברגל עד רחוב הנשיא ויצמן, שהיה מחוץ לבתים של רחובות, ומשם היו עולים לאוטובוס או למכונית. אדם המהלך ברחוב בשבת לא היה מעשן סיגריה בפרהסיה לעיני בני אדם. מי שהיה מחלל שבת, לא עשה את זה להרגיז. ולא עשה את זה לעיני שומרי השבת. מסורת ישראל היתה קודש שלא ההין אף אחד להבליט את האפיקורסיות שלו. היהודי שלא היה דתי, היה גאה שהוא ציוני. ובארץ האבות ואנו הרי דור ההמשך של האבות.

באחד הערבים נכנסנו כמה חברים לסניף ״הנוער העובד״, שהיה בחצר משפחת סופר ליד בית מילצן. היו שם כעשרה נערים ושתי נערות, יושבים בחצי קשת עגולה ושומעים הרצאה מפי המדריך של הסניף. אנחנו נתבקשנו לשבת אתם ולשמוע את ההרצאה. לאחר מכן החלו בריקודי הורה ומעגל בשיר ״אנו באנו ארצה לבנות ולהבנות בה״. את השיר הזה שמעתי בפעם הראשונה מפי הבחורים והבחורות שהיו קבוצת גרעין הכשרה — דתי. הם לבסוף יסדו את קיבוץ ״טירת צבי״ ליד בית שאן. כל מעשיהם היו לפי מוריהם ומדריכיהם של אז, ובלילי שבתות היו שרים ומזמרים לכבוד השבת ולהנאתם. מקום הקבוצה היה ברחוב ארלוזורוב פינת טשרניחובסקי במושבה רחובות, ואני גרתי במרחק של מאתים מטר ממקומם ובתי הצריפים שלהם. מהם למדתי שירים ומנגינות על ארץ ישראל, ואחד מהם השיר ״אנו באנו ארצה לבנות ולהבנות בה״.

בימים ההם עדיין לא הבחנתי בין קבוצת הנוער ״בני עקיבא״ לבין ״הנוער העובד״. אצל בני עקיבא ראיתי את הקבוצה של ההכשרה בשעת תפילתם ומסביב לשולחנות בליל שבת. אני נהניתי מקבלת השבת שהיו עושים וכן במוצאי שבת ממלוה מלכה שהיתה בשירה ורקודים.

לעומת זאת, בסניף הנוער העובד היה עדין הכל רופף והמדריך מנסה לבנות את הקבוצה שתהיה למובילה לאלה שיבואו אחריה בעתיד. חלק מהחברים שעשו את הביקור הראשון ביחד אתנו המשיכו לבקר בערבים. אני וחברי שהיינו נערים דתיים, לא נמשכנו לביקורים בנוער העובד. א. משום שהיינו תחת השגחת החורים וב. לא יכולנו לצאת בערבים לאחר שקיעת השמש. כך היה מקובל בכל המשפחות שלנו, שאין להתרחק מסביבת הבית לאחר השקיעה. לכל היותר יכולנו לבקר אצל השכנים שלנו, ולהודיע היכן אנחנו נמצאים במקרה ומישהוא מאתנו יקרא לו אביו או אמו. יותר חשוב היה, שנלמד פרק בפרשת השבוע עם הפטרה ותרגום מאשר לשוטט ברחובות. כך נהגו האבות עם הילדים, לאחר בואם מעבודת הפרדס המפרכת.

אני רוצה ללמוד

הסתדרות העובדים חדרה לתוך שעריים והקימה לה צריף על מגרש סעדיה סיבחי לא הרחק מרחוב הרצל. צריף גדול של שני חדרים ובמה קטנה להופעות. הם ארגנו כיתת לימודים בשעות הערב לכל מי שרצה ללמוד עברית וחשבון. הנוער היה צמא ללמודים בפרט אלה שלא למדו בבית הספר או לא סיימו את בית הספר. המורים היו בעלי ידע. אני זוכר את המורה רבקה מכפר בילו. היא היתה מורה יוצאת מן הכלל שהשתדלה ללמד כל מי שרצה ללמוד. כמה מחברי נרשמו ללמוד וגם אחי סעדיה נרשם אתם, אך אני משום מה לא רציתי להירשם ללימודים. כאשר התחילו ללמוד, נשארתי אני בשעות הערב ללא חברים. אמנם מה שהם למדו אני כבר למדתי בתלמוד תורה, ולא הייתי צריך לחזור על מה שלמדתי. אותה שנה נגמרה, והחלה שנה שניה של לימודים. חברי נרשמו שוב, ואני לא נרשמתי הפעם חברי למדו דברים שלא ידעתי אותם, וכשנשאלתי על ידי אחד מהם באיזו שאלה. לא תמיד ידעתי את התשובה עליה. זה גרם לי מצב לא נעים. חוסר ידיעה החל להציק לי כי הרי חברי לומדים והם יהיו בעלי ידע יותר ממני. המחשבות האלה הטרידו אותי במשך חודש ימים. ואז אמרתי לעצמי, מדוע אינך רוצה ללמוד אתם? והחשש שלי גבר שמא חברי יכלימוני. באחד הערבים נכנסתי לכיתה להפתעת חברי ובקשתי להירשם. המורה רבקה קבלה אותי ברצון, והתחלתי ללמוד בשקידה יתרה ובכל הרצינות. לא החסרתי אף שיעור עד סוף שנת הלימודים. ושוב בשנה שאחריה המשכתי ללמוד. לצערי, הלימודים לא נמשכו אחרי זה מחוסר תלמידים את המורה רבקה מכפר בילי"ו תמיד אזכור לטוב.

משנת 1939 גברו הצרות בעולם עם מלחמת העולם השניה. העליה לישראל נסגרה. הגרמנים לאחר שכבשו את צ'כוסלובקיה דהרו לכוון פולניה. בכל יום ויום שמועה רדפה שמועה על מה שהגרמנים עושים, חרדה גדולה נפלה על יושבי הארץ. מלחמת העולם השניה מתחלתה ועד סופה בשנת 1945 הלא הם כתובים בספרי ההסטוריה.

☆ ☆ ☆

פרק ט"ז

אנגליה נלחמת על נפשה

עם תחלת מלחמת העולם השניה הוחל בארץ ישראל לבנות מחנות צבא לאנגלים ולעוזריהם. הבריטים הקימו מחנות ובתקופה יותר מאוחרת נסללו שדות תעופה צבאיים המחנה שהקימו בדרום. זה היה סרפנד. (צריפין) שטחו

היה מכביש בית דגון — רמלה במזרח ועד גבולות ראשון לציון ובאר יעקב במערב.

במושבה רחובות שוכנו קציניים בעלי דרגה גבוהה בבתי המושבה שנשכרו לשם כך. על פרדס משה שוארץ, שהיה לאורך הכביש המוביל לתל אביב, מרחוב גורדון ועד רחוב הנשיא ויצמן הקימו מבנים של צריפים טובים, וגם התאימו חלקה טובה למגרש כדור רגל. כעבור זמן קצר הגיע גדוד רוכבי הסוסים למחנה הזה. יום יום שוטטו עם הסוסים ברחובות המושבה, אם לאימונים או להנאתם. את בית האריזה של הפרי בפינת גורדון — הרצל, הפכו למקום אכילה ומטבח בישולים תקופה קצרה לאחר בואם לרחובות, בנו את מחנה בילי״ו שחלק ממנו היה בית חולים. הופעת הצבא הבריטי בתוך שטח ישראל הביא עמו דרישה לפועלים, ובימים ההם היה חוסר עבודה קשה בארץ. כל מי שהיה לו טוריה, פטיש ומשור, הלך למחנה בילי״ו או למקום אחר לחפש עבודה. ליד המחנה היו עומדים בשער עד אשר יבא הקציין הממונה ולידו אזרח יהודי כמנהל. הם היו בוחרים פועלים לפי טביעת עין שלהם. שכר העבודה היה עשרים גרוש ליום. מעטים היו הנערים שהצליחו לקבל עבודה במחנות הצבא.

משלוח פרי ההדרים נפסק והפרדסנים הזניחו במידת מה את עיבוד הפרדסים מחוסר אמצעים. עצי הפרי החלו להתיבש והפרי נרקב בעצים או נפל לאדמה מחוסר עיבוד, השקאה וזיבול. מזון היה מצוי אבל כסף לא היה ביד כל אדם העניים סבלו. ובעלי היכולת אכלו ושתו. למשפחות רבות ההסתפקות במועט ובמה שיש היה טבעי. הבגדים היו עוברים מילד לילד וגם זוגות הנעלים, ואף אחד לא ראה בזה נחיתות או עלבון. בבית הכנסת ״שונה הלכות״ ברחובות התארגנה קבוצת נערים ללימוד תורה וגמרא. אנחנו הנערים התימנים משכונת שעריים, היינו הולכים בשעה שמונה או תשע בבוקר ולומדים עד שעת הצהרים. היינו מקבלים ארוחת חינם, סנדווצ׳ים ושתיה, וזה משך אותנו ללמודים, יום יום ישבנו ולמדנו בחדרכת המנהל המורה והמחנך, איש החסד והחסיד ״הרב קובנר״ הכל היה ביד רכה. ללא גערה או צעקה יש מי שלמד יותר ויש מי שלמד פחות העיקר היה לשבת וללמוד. הרב היה מוכן תמיד להסביר. לאלה שהתחילו ללמוד גמרא, לא היה קל. גם מבחינת השפה הארמית וגם מבחינת הקריאה והבטוי. מי שלא חיתה לו סבלנות ורצון ללמוד לא בא עלינו חיקל הדבר שבית הכנסת ״שונה הלכות״, נמצא במרכז רחובות.

בשבילי הלימודים היו חשובים בעיני כי רציתי ללמוד, ולקבל יחס של כבוד מצד החברים. אומנם היה גם שכר בקבלי ארוחה לאכול, שחייתי זקוק לה מאד. בתקופת הלימודים בישיבות ״פורת יוסף״ וישיבת ״שונה הלכות״ זכיתי לדבוק באהבת ה׳ ובתורתו. וכן זכיתי בהדרכתו של אחי יוסף בהלכות — שולחן ערוך, הרמב״ם, מדרשים ומפרשים אחרים.

ספרים אחרים לא באו לידי באותם חימים. גם בבתים תימנים לא חיו כי הם נקראו ספרים חיצוניים. השעמום בשעות הערב היה קשה עלי. שיחת הזקנים והזקנות לא התאימו לנער בגילי, ותמיד התלבטתי מה לעשות בערבים. לפעמים הייתי יורד בערב לשעריים לשמוע את החדשות. בפינת הרצל ורחוב ארלזורוב היה הבית של אדלר, יהודי אשכנזי מותיקי שעריים. היה לו קיוסק של גזוז, גלידות שוקולד וסוכריות. הוא ואשתו ושתי בנותיו עבדו בקיוסק בחליפין. היה לו כמה שולחנות ששיחקו עליהם "דמקה", וכאן הייתי יושב עם יתר האנשים עד לגמר שמיעת החדשות על הנעשה בארץ ועל מהלך המלחמה וחוזר הביתה.

בנות בעל הקיוסק לגזוז מר אדלר היו הולכות בערבים לתנועת "מחנות העולים", על אף שאביהן היה איש מפא"י. סניף "הנוער העובד" ברחובות עבר מרחוב הרצל ליד בית מילצן אל רחוב עזרא במגרש איזנברג ממול הפרדס של יעקבזון. זה היה צריף חדש, היו שני חדרים לשיחות ופעולות, וכן חדר גדול שבו נפגשו כל החברים והחברות וקיימו משחקים ורקודים עממיים. חברי ואני הגרים בגבעת השרף, התחלנו לבקר בבית הנוער ונתקבלנו כחברים. לאט לאט נכנסנו לעניינים ולפעולות חברתיות. המדריך קלמן ביאלר משך אותנו בלשונו הרכה ובגישתו לכולנו, עד שנעשינו פעילים וממושמעים להדרכתו. הרצאותיו היו על הפועלים והסוציאליזים והאחוה בין העמים, לעומת המנצלים את החלשים ומשעבדים אותם. הוא דבר גם על הרויזיונסטים ואנשי ביתר של ז׳בוטינסקי שסיסמתם היתה "בדם ואש יהודה נפלה — ובדם ואש יהודה תקום".

סיסמת הפועלים נושאי הדגל האדום, היתה: "פועלי כל הארץ התאחדו" סוציאליזים עולמי. שיכריע את הבורגנות והשעבוד. הדגל האדום היה סמל לפועלים, דגל כחול לבן היה סמל לציונים הלאומיים.

באחד במאי היינו משתתפים במצעד מבית "הנוער העובד" עד לקולנוע בית הפועלים, ושם שמענו הרצאות מפי מנהיגי ההסתדרות, על חשיבות יום האחד במאי, ועל כוחה והצלחתה של מדינת רוסיה הסוביטית בשחרור עמה משעבוד הפיאודליזים. הדגלים האדומים נשאו בגאוה במצעד. הדגש היה על המעמד הפועלי, ולא המעמד הלאומי היהודי, וכתוצאה מזה לא נשאו דגלי הלאום. כך עשו אנשי ההתישבות החקלאית והקיבוצית. ומוסדות ההסתדרות בכל הערים והמושבות. תנועות הנוער הופיעו עם חולצה כחולה ושרוך אדום או שרוך לבן.

לסניף "הנוער העובד" הצטרפו עוד בנים ובנות משעריים ומרמורק, והסניף היה הומה. כל ערב התקיימו פעולות שונות, חוץ מלילי שבת, היות וכולנו, הבנים והבנות, קשורים היינו למסורת היהדות. עד מוצאי שבת לא נתקיימו פעולות. בתקופת המלחמה לא היתה עבודה. ההסתדרות פתחה לשכת עבודה בשעריים לרישום הפועלים מחוסרי העבודה. הרבה אנשים היו באים להירשם מתוך תקוה

לקבל עבודה לפחות יומים בשבוע. זכות קדימה היתה לבעלי משפחות מרובות ילדים. פה ושם נשלחו אנשים לחפור מקלטים בשביל בתי הספר והגנים. או לבנות מקלט ציבורי.

המצב הלך והחמיר מבחינה כלכלית, אצלנו בבית, הורגש חוסר הפרנסה. אני לא עבדתי, ואמי רדפה אחרי כל שעת עבודה כדי להשקיט את רעבון הילדים, ולהשיג לפחות ארוחה אחת ביום. לחם ומרק שעועית ובצל ירוק. לפעמים היינו אוכלים עדשים וביצה קשה. הלחם היה מאפה תינור כי כל אשה אפתה בביתה. אנו היינו הולכים לעתים לפרדסים עם סלים או שק וקוטפים תפוחי זהב, בעיקר מהפרדסים המוזנחים.

תמיכה כספית ומזון

המדריך שלנו ב״נוער העובד״ הודיע שיש אפשרות לקבל ״משען״, תמיכה כספית או חבילת מזון בצרכניה של ההסתדרות. הרבה מבני הנוער החברים בסניף, הלכו להסתדרות ונרשמו לקבלת מזון. אני כחבר ועד של הסניף פעלתי והשפעתי לתת לחברים תמיכת ״משען״ כספית או כלכלית. המדריך קלמן ביאלר לא התלהב מפעילותי בנושא, ואמר לי מדוע אתה דואג לאחרים ואינך דואג לעצמך? עניתי לו. כל זמן שיש חברים בסניף שעדיין לא מקבלים משען כספי או כלכלי, לא אוכל לבקש בשביל עצמי, על אף שאני זקוק יותר מכולם לכלכלה. המדריך התפלא על התשובה שלי. לבסוף נאלצתי גם אני לחזר אחר הפרוטה. בימים ההם היו נותנים תמיכה, עשרה גרוש כסף, ובעשרה גרוש דברי מכולת. את התמיכה הזאת קבלה ההסתדרות מהמוסדות הלאומיים והסוכנות היהודית, וכל מי שהיה חבר בהסתדרות או בתנועת הנוער ההסתדרותית קבל תמיכה.

בבית אצלנו המצב היה בכל רע. הייתי אז בן שמונה עשרה שנים, אבל מבנה גופי נראה כמו ילד בן שלש עשרה, מחוסר תזונה ראויה וטובה. ידעתי שאין לאמי שום אפשרות לתת לי יותר ממה שאני מקבל, אחי יוסף היה מוצא לו לחם צר בבתים שלמד בהם ילדים מקרא ותרגום, והוא הסתפק במועט במשך ימות השבוע, חוץ משבת שהיה בא הביתה לסעוד על שולחן אמנו.

בין אחי סעדיה ובינו התקלקלו היחסים. אני כצעיר בן שמונה עשרה לא הסכמתי לדעותיו שלא נראו לי. מסורת יהדות תימן חייבה שהקטן יהיה נשמע לגדול ממנו, וביחוד אחים ואולם בנושאים שונים לא התאימו דעותינו אחד לשני. אמי נטתה לרוב עם אחי סעדיה שהוא גדול ממני בשנים. זה הביא לידי כך שהתחלתי להרגיש אי נוחות בבית.

אני נהגתי לבקר בבית חברי והיינו משחקים ולומדים. אנו אהבנו גם לשחק

כדוררגל. כמה חברים אספו כסף וקנו כדור. אני לא יכולתי להיות שותף כי לא היה לי כסף. אבל לא נמנעתי מלהצטרף אליהם ולשחק אתם. והם לפעמים שתפו אותי ולפעמים עמדתי בצד. בתקופת הקיץ היינו משחקים בשעות אחר הצהרים, על חלקת האדמה שהייתה בלתי מעובדת, ברחוב הרשינזון עד לגבול מרמורק. מי שהיה בלי נעלים, שיחק בלי נעלים. כל השטח היה מלא קוצים ועל כן היו הרבה שריטות ברגלים ולפעמים גם דם.

ברחוב הרשינזון היה פרדס פרי הדר לאורך שטח האדמה של מגרש הפועל. בהמשך היה כרם ענבים של עשרים דונם בערך, ענבים משובחים. מסביב היה הכל מגודר, ובעל הכרם שמר עליו היטב, בעיקר בעונת הפרי. המגרש ששיחקנו עליו כדור רגל היה גובל עם הכרם, והכדור היה לפעמים מתגלגל לתוך הכרם. אני שהייתי צנום, הייתי חודר בין הקוצים ובין גדר התיל בכדי להביא את הכדור. פעם אחת לאחר שהחזרתי את הכדור לחברים, שלחתי את ידי לאשכול הענבים וטעמתי מהפרי ואח״כ קטפתי אשכול. והנה בעל הכרם היה כבר עומד על גבי עם מקלו בידו והחל להכותני בלי חמלה. מכאב המכות בכיתי וצעקתי, והבטחתי שלא אעשה שנית כדבר הזה. האיש היה ידוע באי אהבתו לתימנים. שמו היה אחיסמך. למחרת ולאחר זה המשכנו לבא לשחק אך נמנעתי מלהכנס לכרם הענבים מחשש שמה יתפוש אותי בעל הכרם ואולם את טעם אשכול הענבים לא יכולתי לשכוח. לפעמים הייתי מחכה לחשכה חותר באדמה מתחת לגדר ונכנס לאכול ענבים כשהייתי יכול הייתי לוקח אתי כמה אשכולות צידה לדרך.

בבית חברי הטובים, לא היה חסר אוכל דבר יום ביומו. אני הייתי נמנע מלבקר בשעת ארוחתם. לפעמים היו אוכלים פירות או אבטיח. והיו מכבדים אותי בפלח אבטיח או פירות, אבל לפעמים פגעו ברגשותי כתוצאה ממתת ידם. הם לא הרגישו מה זה יתמות או עניות.

☆ ☆ ☆

פרק י״ז

אנשי החסד יששכר וסעדה גמיל

מארי יששכר בן חיים גמיל ואשתו סעדה הם מיוצאי העיר מחאבשה מאיזור שרף. הוא היה חברו ומכירו הטוב של מ״ו סעדיה נחום. עבודתו היתה בפרדס האחים משה ובנימין גוטלף. הוא היה תלמיד חכם, שוחט מוסמך וגם מוהל, מקום מגוריו היה בגבעת השרף לא הרחק ממקום מגורנו. למארי יששכר היו שתי בנות, רומה ושושנה, וחמשה ילדים, חיים, שלום, סעדיה, ציון ואברהם. אני הייתי חבר עם הבן חיים. עבדנו בפרדסים ובאריזת הפרי בכמה מקומות. מארי יששכר

ואשתו הכירו היטב את אבי זצ״ל ואת אמי בתימן והקשר נמשך עד א״י. עתים, אמי בקרה אותם ביום שבת או שאשתו סעדה בקרה אצל אמי, ואנחנו הילדים המשכנו את מסורת האבות בקשר חברות. גם ״בנוער העובד״ בקרנו ביחד, והוא היה אחד מאלה שבקשתי בשבילו תמיכת — ״משען״ ודברי מכולת. עשינו טיולים משותפים. לו היו אופנים חדשים שרכבנו עליהם ביחד, וגם למדתי בהם לרכב על אופנים. בשבתות הייתי הולך אליהם, וישבנו ללמוד ״מדרש רבה״, תחת עינו הפקוחה של מארי יששכר. אני התחבבתי עליהם וראו בי כחבר טוב של בנם חיים. כתוצאה מהויכוחים שהיו לי עם אחי סעדיה, הייתי ישן לפעמים בבית מארי יששכר בידיעת אמי, אך הבעיה שלי היתה חוסר אוכל. לכן החלטתי לבקש ״משען״. כמו כל חברי שקדמו לפני, וזה כמקובל עשרה גרוש מזומנים ובעשרה גרוש דברי מכולת, בצרכניה המרכזית של ההסתדרות ברחוב טלר, או ברחוב הרצל ליד רחוב עזרא. סעדה אשת מארי יששכר אמרה לי, שאם אביא לה קמח היא תאפה בשבילי פיתת לחם אחת בכל יום. ולשבת שתי פיתות. מרק וחלבה אכלתי עם כולם מאותה צלחת. כחודשיים ימים הייתי בביתם אכלתי שתיתי. וישנתי על משטח ברצפה יחד עם יתר הילדים.

באותו זמן ארגוני המחתרת החלו לארגן ולגייס נערים ונערות לשרות. חברי הנוער העובד נטו אחרי ״ההגנה״, ואנו היינו יוצאים לאימונים בערבים. למדנו איתות אורות ודגלים וכל מיני תרגילים. המדריכים היו מגויסי ״משטרת הישובים העבריים״. למדנו להחזיק רובה ואקדח ומקלע ברונינג אנגלי. גם אקדחים הפעלנו בלימודים.

☆ ☆ ☆

פרק י״ח

יצאתי לעבוד בקיבוץ יגור

באו ימי הקיץ, והישובים החקלאים והקיבוצים חפשו ידים עובדות. תנועות הנוער הדריכו אותנו לעבודה חלוצית ולהגשמה. כמה מהחברים ממרמורק יצאו לקיבוצים שונים בעמק ובגליל. המדריך קלמן ביאלר השפיע עלי לצאת. הוא ידע מה מצבי הכלכלי, וזה היה פתוי מצוין. הרבה לא ידעתי על הקיבוץ על אף שבקרתי בכמה קיבוצים בסביבת רחובות כמו גבעת ברנר ונען. אני ידעתי שבקיבוץ חיים משותפים. כולם אוכלים ביחד וכולם מקבלים אותה מנה. יתר הדברים לא הבנתי בהם. את הרעיון של הליכה לקיבוץ אמרתי לאמי, ותשובתה היתה שלילית לא ולא. תחזור הביתה ומה שיש ויתן ה׳ נאכל כולנו מאותה צלחת, רק שלא תתרחק מהבית. אני ידעתי שזה יגרום צער לאמי והתלבטתי

בנושא. אם אלך לקיבוץ יהיה לי מזון לגוף. אך הנפש תסבול, ואם אשאר בקרבת אמי, יהיה לי מזון לנפש אך הגוף יסבול מרעב. את מעט הכסף שחסכתי לי מאותם עשרה גרוש שקבלתי מ״משען״ קניתי לי זוג מכנסים ועוד חולצה, זוג גרבים, נעלי עבודה וחולצה כחולה עם שרוך אדום, חולצת הנוער העובד. לאחר זה הודעתי לאמי שאני החלטתי ללכת לקיבוץ יגור ליד חיפה בן זוגי שיצא אתי, היה החבר חיים גמיל, שבילדותי השפיע עלי לנסוע אתו לכפר סבא וברח ממני והשאיר אותי שם. הפעם כבר הייתי בעל דיעה שקולה. ולא נצרכתי לעצותיו. מתוך רצוני והכרת מצבי יצאתי לקיבוץ.

באמצע חדש מאי נסענו לתל אביב לבנין מחלקת ההתישבות, ממול למערכת העתון ״דבר״ ברחוב אלנבי פינת רחוב לילנבלום. שם נפגשנו עם מזכיר החוץ של קיבוץ יגור ושמו יהושוע. נסענו אתו באוטובוס ״אגד״ לחיפה ומשם לקיבוץ יגור. אנחנו היינו התימנים הראשונים שידע הקיבוץ. נכנסנו למזכירות הקיבוץ ושם מסרנו את הרישום האישי שלנו. ונשלחנו למחסן האספקה האישי לקבלת מיטה מזרון ויתר הדברים האישיים. באוהל שלנו היתה מטת ברזל בלי מזרון. נאמר לנו לקחת את שקיות המזרון וללכת למפתן ולמלאות אותם בקש. לאחר מכן תפרנו את הפתח של המזרון לבל יצא הקש, ועל מזרון כזה ישננו. התחלנו לעבוד בחפירות, במקלטים, ובכל מיני עבודות בחצר, בדיר ובנקיון הלול. שני כרמי ענבים היו למשק יגור. אחד גובל עם המשק מכיון חיפה, והשני נמצא ליד קיבוץ שער העמקים ליד נחל קישון. בשני הכרמים עבדתי בדילול וניכוש העשבים. עם מעדרים וטוריה, עבודה קשה לא פחות מעבודה בפרדסים. יום יום יצאנו בבוקר ועבדנו שמונה שעות בשמש החמה. בגמר עבודת הכרם, עברנו לעבוד בשטח העגבניות והמלפפונים, ומכאן לקציר התלתן בשביל הפרות והטענתו על העגלות. בכל כמה ימים סדור העבודה היה משתנה ואני נדדתי ממקום למקום. העבודה בניקוי הדיר והטיפול בכבשים, זימנה לי אפשרות לצאת למרעה הכבשים לתוך השדות של המשק יגור. הייתי יוצא עם העדר לאורך נחל קישון, האיזור ההיסטורי של דבורה הנביאה וברק בן אבינועם במלחמתם עם סיסרא שר צבא חצור. הרגשה נפלאה היתה לי ללכת בעקבי הצאן. שקט ושלוה מסביב והעדר הולך לאטו, היום גדול ושום דבר לא דוחק. געיית הכבשים הזכירה לי ימים מקדם, עת שהיו בעם ישראל רועי צאן. מנגד הר הכרמל שהזכיר את אליהו הנביא כל השטח מאיזור עתלית ועד יקנעם והעיר ההיסטורית מגידו. היתה נסוכה עליו תהילה היסטורית מופלאה של אליה הנביא, אחאב מלך ישראל, איזבל וכו׳. את נחל הקישון אהבתי. הוא הזכיר לי מה שהוא ממלכות ישראל. מיום בואי לארץ הקודש ועד הגיעי לקיבוץ יגור חייתי את ההיסטוריה הישראלית בנפשי. והנה עכשיו עיני רואות מה שלא ראו אבותי הקדושים. הייתי מתהלך על אותה אדמה שדרכו עליה הנביאים. ונהנה מכל יום שאני הולך אחרי הצאן. ואולם לא הרבה זמן הייתי רועה מכיון שהרועה שהיה חבר הקיבוץ חזר לעבודתו. ואני נשלחתי חזרה לכרם הענבים.

אני מתייחד עם בוראי בתפילה

מיום שאבי זצ״ל למדני את הפסוק ״שמע ישראל״ ואת התפלה נהגתי כך בקומי בבוקר רחצתי פני וידי ובירכתי את ברכות השחר. הכובע לא ירד מעל ראשי וכל מאכל שאכלתי ברכתי לפני ואחרי האכילה, כמובן, בלחש ביני לבין עצמי. בית כנסת לא היה בקיבוץ וביום ששי לפני כניסת השבת הייתי יוצא לכרם, ותוך הליכה הייתי מתפלל תפלת ליל שבת כמו בביהכ״נ שלנו. ומסיים בעלינו לשבח ויגדל אלקים חי.

כך עשיתי גם בשבת בבוקר. הייתי יוצא לכרם ומתפלל. הקפדתי על שמירת השבת, בלא שמישהו ישאל אותי על מעשי. גם אני לא ספרתי לשום אדם את השקפתי.

בימים ההם לא ידעתי מה זה חיים קיבוציים. נדמה היה לי שכל יהודי הוא מאמין פחות או יותר ולא ירדתי לעומק הבעיה. בחדר האוכל לא היו עושים ״קבלת שבת״ ולא כלום להבלטת השבת וקדושתה. אומנם, החברים לא עבדו מלבד אנשי המטבח והרפת והלול. דבר אחד הפליא אותי וזה האוטובוס שנסע בשבת כיום רגיל, מה שלא היה בישוב יהודי בעל השקפה ציונית.

בקיבוץ אף אחד לא התעניין בנו

בקיבוץ היה בית ספר מקצועי והתלמידים באו ממקומות שונים. הם למדו, אכלו וישנו בקיבוץ, וקיימו קשר חברי ביניהם בשירה וריקודים. גם ילדי הקיבוץ שתפו פעולה אתם כמעט בכל הענינים. רק אנחנו שני התימנים הופלינו לרעה. שיעורי לימוד לא קבלנו. גם לפעולות ומסיבות של הנוער לא הזמינו אותנו. אנו הרגשנו את עצמנו מקופחים. אף אדם לא שאל לשלומנו ולא התענין במעשינו. בבוקר היינו יוצאים לעבודה ובערב יושבים באוהל. השעמום אכל אותנו. אותם בגדים שהבאנו אתנו לבשנו וכל זכויותינו היו לאכול ולשתות, ותו לא. דרוזים מהכפר עספייה עבדו וקבלו את שכרם. ואנחנו לא.

בגמר קטיף הפרי ואסיפת העגבניות והמלפפונים ובציר הענבים, החלטנו לשוב הביתה כל אחד אל משפחתו ואורח חייו. נהוג היה בין המבוגרים הפתגם: ״איזה הוא עשיר — השמח בחלקו״. ופירש עשי״ר ר״ת עינים. שינים. ידים רגלים שאם האדם שלם בארבעת אלה הרי הוא עשיר ושישמח בחלקו. ומה יעשה העני שאין לו חיי שעה, הולך לבית המדרש ומתפלל, שנאמר: ״תפילה לעני כי יעטוף ולפני ה׳ ישפוך שיחו״ (תהילים ק״ב).

ואולם הקב״ה מזווג זיווגים. ואז ביום החתונה באים המכובדים והאורחים וגם העניים ליהנות מארוחת חינם ושמח חתן וכלה. בדרך כלל, משבת נחמו. השבת הראשונה לאחר תשעה באב, עד שבוע ימים לפני ראש השנה היתה תקופה טובה. מזג האויר נוח, והתאים לימי נשואין. החתונות של יהודי שרף היו ידועות. רבות שמחה והנאה.

אחד החברים של אחי סעדיה עמד להתחתן ונשלחו הזמנות בכתב ובעל פה. נעים היה לשמוע את השירה של ר״ש שבזי זצ״ל. המשורר כשופר הרים קולו. להנאת החתן והמסובים. את המסובים שמח חבקי התימנית, אהוב העדה השרפית יוסף בן דוד כובאשי. בחירי בחורי שרף רקדו לשמח חתן וכלה, כל אחד ותנועות הריקוד שלו. אני אהבתי את השירה והרקוד. וידעתי להנעים לחתן ולמסובים בשעת הריקוד.

☆ ☆ ☆

פרק י״ט

סיפורים של זקנים וזקנות

הרבה סיפורים ומעשיות מספרים בני האדם. יש סיפורים לאנשים מבוגרים ויש סיפורים לילדים קטנים. יש ספורים מחיי יום יום. ויש סיפורים דמיוניים. לכל עם ועם יש סיפורים. בדרך כלל, ילדים אוהבים סיפורים, וביחוד לפני שהולכים לישון. אחד מאלה שידע לספר לנו בעודי נער צעיר ובילדותי, זה היה שלמה בן יחיא גמיל.

בתקופת המאורעות בישוב, וכן בזמן המלחמה, היינו מתאספים אנו ילדי הסביבה אצלו בבית, יחד עם ילדיו, והוא היה מספר לנו על תימן, על השדים שמסתובבים בלילות ופוגשים בני אדם. וכן על מיני רפואות שהיו ידועות בתימן.

בתימן האמינו שיש שדים הבאים בלילות לבתים ומבשלים לעצמם כל מיני תבשילים בתנורים של הבית, ואנשי הבית רואים אותם ומדברים אתם. חלק מאנשי השכונה האמינו שגם כאן הגבעה יש שדים על יד בית זה ועל יד אבן זאת ובתמימותם היו מוכנים להישבע שכן ראו שדים. אנחנו הילדים היינו מאמינים ולא מאמינים. אני הייתי סקרן לבדוק מה האמת שיש בדברים האלה, היתכן שיש שדים? ומה הם בכלל מסוגלים לעשות? בתקופת הביקורים שלי בסניף הנוער העובד, הייתי חוזר הביתה בעשר, או לפעמים בשעות יותר מאוחרות בלילות, ומתוך רצון וסקרנות להפגש עם השדים. ברצוני היה לראות מה מעשיהם ואם הם מסוגלים להפחיד אותי, ואם אני יכול לעמוד כנגדם ולא אפחד מהם. בלכתי

הביתה השתדלתי ללכת יחידי. מפני שאמרו: אחד רואה ושומע. שנים שומעים אבל לא רואים. שלשה לא רואים ולא שומעים. ועל כן הלכתי יחידי. כי רציתי גם לראות וגם לשמוע. ערב ערב עמדתי ליד בית זה או אחר.

באחד המקומות היתה אבן גדולה תקועה באדמה. גם לידה הייתי עומד ומחכה אולי אראה איזה שד או שידה. הייתי מטה את אוזני לרחש ולשקט מסביבי מסתכל על עצי השקדים ועל השביל הצר שבו הולכים לצד השני של הגבעה. אך שום דבר לא נגלה לעיני. כך נסיתי הרבה ימים לבדוק אם אצליח לראות שידים. והנה לא רוח ולא שדים, הכל היו ספורים.

בסביבה היתה עזובה וכל מיני חיות טורפות הסתובבו בחצרות. שועלים וזאבים חפשו טרף. ביום הסתתרו בתוך חפירות בפרדסים ובחורשות או בשטחי אדמות עזובות. בלילות שוטטו גם באיזורי מגורים. גם כלבים עזובים לא חסרו בסביבה, והיה חשש של תקיפה הן מהכלבים או מחיות הטרף. בדרך כלל התושבים לא שוטטו בשעת לילה והיו מסתגרים בבתים לאחר רדת החשיכה. רק במקרים מיוחדים היו יוצאים לצורך הכרחי.

הותקפתי על ידי כלבים המשוטטים בסביבה

בבואי בדרך כלל הביתה מסניף הנוער העובד. או מפרידה מחבר או חברה בדרכנו הביתה, הייתי חוזר הביתה יחידי. באחד הלילות ואני הולך בדרכי הרגילה הגעתי ליד הבית של השכנים, עשרה מטר מביתנו. בפינת חבית של השכן, חופיעה שיירת כלבים בראותם אותי החלו בנביחות וגילו שינים והתקרבו אלי. אני הרמתי אבנים וידיתי בהם וכך התגוננתי מהם עד שנכנסתי הביתה. אמי שמעה את המולת הכלבים ואת נביחותיהם ושאלה אותי אם הם התקיפוני או הזיקו לי. עניתי לה שלא קרה לי שום דבר ושכבתי לישון.

עברו כמה שבועות ואני התחלתי לאבד את תיאבון האכילה. לאט לאט התחלתי להרגיש חולשה, אך המשכתי במעשי כמו בכל יום. תיאבוני הלך ונחלש ואכלתי פחות ופחות. עד שיום אחד שכבתי במיטה ולא יצאתי כרגיל. אמי שאלה אותי מה מציק לי, עניתי לה שאני בסדר. פשוט אני רוצה להשאר בבית. כשהיא חזרה מהעבודה מצאה אותי עדיין שוכב במטה והאוכל בסיר בלא שאכלתי ממנו. היא התפלאה מדוע לא אכלתי בכלל. נגשה אלי ונגעה במצחי ובידי לראות אם אין לי חום, ובראותה שאין לי חום, שאלה אותי האם אני מרגיש לא טוב? עניתי לה שאני מרגיש טוב, ורק אין לי תיאבון לאכול, מה הסיבה אינני יודע, עברו עוד יום ויומים ומצבי הלך ונעשה יותר קשה, בלי אכילה, ורק מעט שתייה אמי לא יכלה לראות אותי במצב כזה, ואמרה שהיא תקרא מיד לרופא, אבל אני התנגדתי בטענה שאני בסדר ובסך הכל, זו חולשה שתחלוף. בינתים

צבע הפנים והידים שלי השתנה. גם בעינים הופיע צבע חיורון חיה לי גם כאב ראש ורוצה רק לשכב. אמי קראה לשכנים ובהתיעצות אתם סוכם שקבלתי פחד וזוהי מחלתי, ואין יותר רע ממחלת הפחד הממוטטת את גוף האדם. אמי שאלה אותי האם אני פחדתי ממישהו או ממשהו. אני עניתי לה בשלילה, היות ולא האמנתי שיש דבר כזה שקוראים לו "פחד". אני לא ראיתי את עצמי כאדם שמסוגל לפחד, ולא חשוב ממה, אבל העובדות עשו את שלהן. בהמשך הימים כמעט ולא חייתי יכול לאכול מחוסר תאבון. בקשתי את אמי שתקנה לי אשכוליות פומלה, פרי חדר יותר גדול מאשר אשכולית, ואותם אכלתי אחת ליום. כמה שבקשו בני משפחתי ממני לאפשר לרופא לבדוק אותי לא הסכמתי לכך.

אחי יוסף, בראותו את מצבי הקשה, החליט לדבר על לבי. אמי והוא ראו את מחלתי כתוצאה מ"פחד" והרפואה למחלה זו היא מכות אש בשפוד שהונח על גבי גחלים עד שמאדים ולעשות כויות אש בין צלעות החזה מעל לבטן. המומחה לזה היה משה קנדיל יוצא שרף, והאיש מוכר לי אחרי הפצרות רבות של אמי ואחי יוסף. הסכמתי שיבוא משה קנדיל ויראה מה מצבי. כשבא הסתכל עלי וקבע שיש לי "פחד", ואני חייב לעשות מכות אש, ומה שיותר מהר יהיה יותר טוב בשבילי, ואסור לי להתמהמה בדבר. אני לא ידעתי מהתרופה הזאת ובעיני היתה זו תרופה פרימטיבית, שאין לה דוגמה במדע הרפואה המתקדמת. אבל אמי ואחי לא הרפו ממני, באומרם אולי אני חושש מהאש? כאשר עניתי שאינני מפחד מהאש, לא נשארה לי ברירה אלא להסכים אתם.

☆ ☆ ☆

פרק כ'

הרופא משה קנדיל

משה קנדיל בא עם כליו, והניח את השפוד על הגחלים עד שהאדים. הוא בדק את המקום המתאים ששם יניח את מכות האש, והניח את השפוד על בשרי. באותן שניות של מגע השפוד בבשרי, סטרתי בידי בפניו של משה קנדיל, וכתוצאה מכך הכוויה לא היתה מושלמת והחטיאה את המקום המתאים לכך. משה קנדיל כעס עלי מאד ובפרט שסטרתי לו על הלחי. תרופת האש לא פעלה ולא הביאה לי רווחה. האנשים האשימו אותי במעשי, שאם לא הייתי מפריע לו כבר הייתי בריא ושלם. מצבי לא הוטב והמשכתי לאכול אשכוליות פומלה ולשתות תה. שום דבר אחר לא בא אל פי מחוסר תיאבון.

משה קנדיל כעס עלי ולא היה מוכן לבא שנית לרפאני או לבקר אותי. ואמי

היתה כולה חרדה שהרי אינני יורד מהמטה, ואינני אוכל כל השכנים מסביב היו מדברים על המצב שבו אני נמצא.

עוד רופא תימני

בחלק הקדמי של המגרש שעמד עליו הצריף שלנו היה בית בין חדר וחצי הנמצא ליד הרחוב. משפחה מירושלים גרה בו. שם האיש היה חיים רחבי ואשתו אסתר. מר רחבי היה מומחה לעשיית "מכות אש". הרבה שנים עסק בכך. הוא הסכים לעשות לי "מכות אש", בתנאי ששני אנשים יחזיקו אותי לבל אפגע בו, ובתנאי שאבוא לביתו. אני ידעתי כמה הורע מצבי, אבל עדין לא האמנתי שזה כתוצאה מקבלת פחד משיירת הכלבים. בצר לי הסכמתי ללכת לבית השכן חיים רחבי לקבל מכות אש. החליכה היתה קשה עלי. ושני גברים החזיקו בי משני הצדדים. בהגיעי לבית השכן ישבתי על כסא קטן ונמוך.

מר רחבי הכין את השפוד עד שהאדים מחום ואני ישבתי מולו ללא שום תזוזה. הגברים רצו להחזיק את ידי לבל אזוז או אעשה איזה תנועה. אך אני התנגדתי לכך והבטחתי להוכיח את עצמי בזה שאני אסתכל על כל המעשה ללא שום תגובה, וכך היה. מר רחבי הדביק את השפוד אל החזה שלי לכמה שניות בלי שאני אניד עפעף וללא שום תנודה או תנועה. אינני יודע עד כמה ייראה הסיפור הזה בעיני הקורא כאמתי. כאשר קבלתי את המכות אש מר רחבי הזה מים על המכוה, ולאחר רבע שעה קמתי על רגלי והלכתי חביתה לבדי ללא שום סעד של מישהו. אמי הכינה לי אורז עם חמאה וחלב, וכעבור שעה ישבתי ואכלתי את המנה וכוס חלב. מצבי היה כמו גולם שנפחו לתוכו אויר עד שהוא עמד על רגליו והחל להלך. כך היה אתי. האוכל והשתיה הפיחו רוח חיים בכל רמ"ח איברי. זרם הדם החל לפעול בכל גופי עד שעמדתי על רגלי וזיעה פשטה בכל גופי.

הרבה ימים הייתי רתוק למיטתי וכל כך התגעגעתי לראות את הרחוב, והנה מכות אש העמידה אותי על רגלי בערב התלבשתי ובקשתי להתהלך לאיטי עד הרחוב הראשי. התהלכתי ואני שואל את עצמי. איך זה יתכן שמכות אש תחזיר לי את החיים. אבל זאת היתה עובדה, "יודו להי' חסדו ונפלאותיו לבני אדם" (תהילים ק"ז 8). ברוך הגומל חסדים טובים שגמלני כל טוב.

לאחר אירוע זה הייתי מהרהר ביני לבין עצמי לאמר: יש שני פסוקים בתהלים פרק קי"ט "טוב אתה ומטיב למדני חקיך" "טוב לי כי עניתי למען אלמד חקיך" (תהילים קי"ט 71-69) שני פסוקים אלה. מלאים מוסר השכל. גורלי ואורח חיי

מיום פטירת אבי הצדיק זצ״ל ועד הלום לא היו על מי מנוחות. ובכל אופן, אני מאמין כי ״את אשר יאהב ה׳ יוכיח״ (משלי ג׳ 12).

☆ ☆ ☆

פרק כ״א

סיפור חיי דודתי אשת החיל

שמעה נגארה. בת דודי מארי חיים נגר, (חיא שושנה אשת עובד כובאשי) נולדה בעיר אלמחגר איזור שרף, עיר ומקום הולדת אבי זצ״ל. בעודה ילדה קטנה נפטר אביה ז״ל. וכילדה יתומה. אנשי השולטן המוסלמי של תימן, חפשו אחריה כדי להמיר את דתה בדת האיסלאם, ובכדי להציל אותה החליטו רבני העיר ואמה לחתן אותה מיד עם עובד כובאשי.

לאחר החתונה עזבו את תימן בעירום ובחוסר כל, ומגמת פניהם היתה לארץ הקודש. הם הצטרפו לעוד כמה משפחות ונטלטלו בדרכים בצער ויסורים ברעב ובחוסר כל עד שהגיעו לתל — אביב. שמעה, שהוחלף שמה לשושנה כובאשי לוי, יצאה עם אמה לחפש עבודה. הימים היו ימי חוסר עבודה. שושנה הלכה אחרי אמה מבית לבית לחפש עבודה, אפילו בעד פת לחם, ולא חשוב מה היא העבודה. בזכות החריצות של האם ובתה שושנה מצאו עבודה תוך שנים מועטות ילדה שושנה שני בנים ובת. אמה נפטרה והיא נשאה בעול המשפחה יחד עם בעלה. שהכנסתו היתה מועטה כתוצאה מחולשתו הגופנית. הוא לא האריך ימים לאחר מות אם אשתו והלך גם הוא לעולמו, ושושנה נשארה עם ילדיה אלמנה.

אהבת החיים וחכמת החיים שלה עזרו לה בפרנסתה. עם הפרוטות המועטות שהיו לה, החלה לעסוק במסחר ירקות ופירות. השוק המרכזי היה נמצא במרכז יפו. היא הלכה לשם ללא שום פחד. היא בטחה בבורא עולם ואמונתה היתה חזקה שישגיחו עליה מן השמים. בלילות היתה יוצאת לדרכה עוד לפני שהגברים היו הולכים לבית הכנסת השכם בבוקר. כילדה יתומה ואשה אלמנה שיננה לעצמה: אם אין אני לי מי לי, והבוטח בה׳ חסד יסובבנו.

מעבודתה לא רק כלכלה את שלושת ילדיה אלא היתה גם נותנת מתן בסתר לעניים ליתומים ואלמנות, לרבנים ונשיהם, לזקנים וזקנות ולכל מי שהושיט ידו. רגילה היתה לומר: ״כל הנותן נותנים לו מן השמים״. שמה של שמעה יצא בין הסוחרים כאשה נאמנה. היא גם לא לקחה בהלואה, ותמיד שלמה ובעין טובה. מאת ה׳ היה לה חן וכוח סבל לעבודה. ב״שוק הכרמל״ היו הסוחרים מדברים בשבחה.

את בניה גדלה בחירוף נפש ובאהבה רבה, תוך שהיא שמה את הדגש על הלימודים והשכלה כללית. בניה היו מן הראשונים שנכנסו ללמוד בבית הספר עם אשכנזים, הם גם היו הראשונים שלמדו בגמנסיה הרצליה, שבנינה היה ברחוב אחד העם פינת הרצל. המקום שעומד בו היום "מגדל שלום".

שמעה ידעה לראות את הנולד. בימים שרחוב דיזנגוף עדין היה חול בלתי סלול היו אדמות פרדסים ובתי ערבים בסביבה. היא הלכה לשם וקנתה אחד הבתים שהיה של שיך ידוע מיפו. אנשים לעגו וצחקו עליה, אך תל — אביב החלה להבנות, עוד בית ועוד בית עד ככר דיזנגוף. ומשם והלאה החלו לעקור פרדסים ולבנות בתים. חברת אוטובוסי המעביר קנו חלקת אדמה גדולה והקימו עליה מוסך לאוטובוסים. לאט לאט צצו הבתים עד שהגיעו אל ביתה והמשיכו לכוון נמל תל — אביב, והנה הבית שמאסו הבונים היה לראש פינה, זה היה בית בין שתי קומות. וחדר קטן בחצר. לכאן היא עברה לגור וכאן גדלו בניה באוירה תרבותית אשכנזית, עם הבסיס התימני שלהם. ראש העיר מאיר דיזנגוף. ואחריו ראש העיר ישראל רוקח היו מבאי ביתה. הם הכירו אותה ואת בעלה עוד מימים שהיו עובדים בבתים. בעלה עבד גם אצל משפחת ישראל רוקח. אני זוכר את חגיגת "בר מצוה" של בנה יוסף שהיה בביתה ברחוב דיזנגוף. ראש העיר ישראל רוקח בא לכבודה.

בנה הבכור שהיה עוזר לה במסחר, למד מקצוע הרצוף בעיקר חרסינה ושיש לימים נעשה מומחה לעבודת השיש ובצע עבודות בבתי מלון מפוארים בישראל. הוא התחתן עם שולמית בת הסופר סת"ם נוני, משפחה ידועה ומכובדת בעדת יהודי תימן בתל אביב.

☆ ☆ ☆

פרק כ"ב

חזרתי לקיבוץ יגור

המלחמה עם הגרמנים התפשטה והתרחבה. איטליה עשתה ברית צבאית עם גרמניה והצבא של שתי המדינות האלה שיתפו פעולה בכמה מקומות ורצונם היה לכבוש את מצרים ואת תעלת סואץ. ולהשתלט על כל המזרח התיכון.

המוסדות הלאומיים הכריזו על גיוס מלא לעזרת הממשלה הבריטית ששלטה אז בארץ ישראל. כל מי שאיננו נשוי חייב היה להתגייס מי לצבא, ומי לשירותים בתוך ארץ ישראל. מכל הערים והמושבות והקיבוצים התיצבו גברים ונשים והתגייסו לכל מיני שירותים.

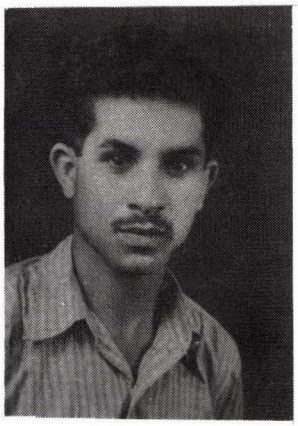

תמונת כותב הספר

כמו כן נתבקש הנוער להתגייס לעבודה בקיבוצים ובמושבים. חברי בנוער העובד נתבקשו לעזור לקיבוצים, והרבה חברים הלכו לכל מקום שנשלחו. קיבוץ יגור בקש עזרה לעבודה ולשם נשלחנו שמונה נערים בחורים. כולל חיים גמיל ואני שהיינו בשנה שעברה ביגור. שם קבלנו שלשה אוהלים קטנים. בכל אוהל שלש מיטות ברזל עם מזרוני קש. אני וחיים גמיל חדרכנו את החברים בכל מיני נושאים לגבי הקיבוץ שבו כבר היינו בשנה שעברה ושידענו פחות או יותר מה תהיה עבודתנו בכל יום ויום. בקרבתנו התרכזה עוד קבוצה של נערים בחורים ובחורות מתל אביב, אך לא היינו בחבורה אחת, אותנו אנשי רחובות ראו כפועלים שתפקידנו הוא עבודה במלוא מובן המלה, ואכן למחרת בואנו כבר היינו נושאים בעול העבודה. השכם בבקר התחלנו בקציר התבואה והעמסת חבילות הקש על העגלות, באיזור בתי הזקוק של הנפט. כמו כן עסקנו בקציר התלתן (מאכל לפרות), ונשיאת שקי התבואה והעמסתם על מכונית המשא, ופריקתם בחצר המשק. לא היתה עבודה שלא עסקנו בה. גם טוריה ומכוש נשאנו על שכמנו ועבדנו. נשלחנו גם כפועלים שכירים לעבודת חוץ.

בימים ההם נבנתה תחנת המשטרה בצומת שער העמקים — יקנעם. עבדנו בשולי הכביש עד יקנעם עם פועלים זרים שקבלו שכרם. אנחנו לא קבלנו אף

פרוטה. את התשלום גבה המשק יגור. חפרנו מקלטים בתוך המשק, מחשש התקפת האוירונים שהיו באים ומתקיפים את חיפה ואת בתי הזיקוק, לפעמים ביום ולפעמים בלילה. את האוירונים היינו רואים בשעה שתותחים נגד מטוסים ירו עליהם. האזעקות של שעת סכנה היו צופרות להזהיר את האזרחים מתקיפת האוירונים של האויב, בלילות היו זרקורים מאירים את השמים, לגלות את האוירונים של האויב, כדי לפגוע בהם במטחי התותחים, שהיו על הר הכרמל ובאיזור הקריות חיפה ובתי הזיקוק ומחנות הצבא מעתלית ועד עכו היו מטרה לאוירוני האויב. פעם אחת קרה שתקפו האוירונים את בתי הזיקוק בזמן שעבדנו בשדות שבקרבתם, ולא היתה לנו ברירה אלא להסתכל על מה שמתרחש. אחת הפצצות פגעה בחלק מבתי הזיקוק.

את יום העבודה שלנו היינו מתחילים עם שחר ומסיימים אחר הצהרים, בגלל חום השמש והיתושים שהיו תוקפים אותנו ללא רחמים. אחד ויחיד מאלה שבאו אתנו מרחובות, היה לו מזל, שמו יוסף כובאשי הוא היה בעל מקצוע בסנדלרות והקיבוץ העסיקו בתור סנדלר. נוסף לכך היה יפה תואר וחייכן. הנערות של הקיבוץ חיזרו אחריו והיו באות לסנדלריה בטענות שונות לתיקון הנעלים או הסנדלים, אך הוא לא נתפתה לאף אחת מהן. לבו היה נתון למי שהיא שם ברחובות שאותה השאיר ובא לעזרת המשק. ההתכתבות ביניהם היתה חזקה. חבירו הטוב נשאר יחד אתה ברחובות, ושניהם היו מבקרים בסניף הנוער העובד או יוצאים לבלות בבתי הקולנוע ומקומות אחרים. באחד המכתבים ששלחה לו, בקשה ממנו שיחזור הביתה לרחובות אם הוא מעונין בה. אך הוא לא לקח את זה ברצינות ועכב את בקשתה ורצונה. בינתים, חברו הטוב שנשאר אתה ברחובות החל לחזר אחריה ולמשוך אותה אליו. אז היא ישבה וכתבה ליוסף אחובה מכתב, שבו היא רוצה שיחזור מיד הביתה או שישכח ממנה. יוסף התעלם מהמכתב וממה שהיה כתוב בו, ולה לא נשארה ברירה אלא להגיב בנתוק הקשרים ביניהם. יוסף הבין שחברו הטוב גזל ממנו את חברתו האהובה. אני זוכר את הרגע שראיתיו קורא את המכתב. פניו היו חיורים ואכזבה נסוכה על פניו. הוא לא רצה לדבר עם אף אחד מאתנו. עצבות ירדה עליו והוא התבודד מחוץ לאוהל שלו. לאחר תקופה קצרה החליט לעזוב את הקיבוץ ולחזור הביתה, אך לא לחברתו שבגדה בו.

ובקבוץ יגור רוב עבודות הקיץ של השדה נגמרו, כולל זמירת הכרמים ואיסוף המלפפונים והעגבניות. בימים ההם החלו המוסדות הלאומיים בהקמת פלוגות הפלמ״ח. רוב הנוער שלמד בבית הספר החקלאי של הקיבוץ, וכן בני הקיבוץ, וקבוצת ההכשרה מתל — אביב, החלו באימונים צבאיים, חלק מאתנו שהיה לו ידע בשימוש בנשק, צורף לפלמ״ח. את האימונים היינו עושים בשדה או עולים להר הכרמל, מעל לקיבוץ יגור עד לכפר הדרוזי עוספיא, שהיו ידידים עם הקיבוץ, פעם יצאנו למסע אימונים לארבעה ימים מקיבוץ יגור עלינו להר הכרמל ונכנסנו לכפר הדרוזי עוספיא. שם נחנו ושוחחנו עם אנשי המקום. משם המשכנו לכנסיה

המפורסמת שעל הר הכרמל (המוחרקה) לפני שהגענו לשם התאמננו בסביבה ולפנות ערב נכנסנו לחצר הכנסיה. שם אכלנו ממה שלקחנו אתנו מהקיבוץ. לאחר סיור בסביבה ישננו בחצר הגדול של הכנסיה. בבקר השכם קמנו לראות את זריחת השמש ומשם ירדנו לקרית חרשת ואלכסנדר זייד. עברנו לקיבוץ שער העמקים ועלינו בהר לקרית העמק קרית טבעון. מכאן עברנו לקבוץ אלונים, למנוחה לארוחת הצהרים. המשך המסע היה לכוון המושב נהלל. שם קבלנו הסבר על המקום ותושביו וזמן קצר למנוחה. וצעדנו קדימה לכוון קיבוץ גבת. לכאן הגענו בערב, לאחר אימונים בדרך והליכה ארוכה וקשה. לאחר שתיה ומנוחה קצרה הלכנו למקלחות להתרענן. את ארוחת הערב אכלנו בחדר האוכל של הקיבוץ, וגם שמענו הסבר על הקיבוץ והסביבה. לאחר לינה קמנו למחרת בבקר, אכלנו ארוחת בקר, ויצאנו חזרה ליגור באוטובוס.

פגישה עם חבר ידיד לשעבר

האימונים נמשכו בערבים ובלילות עם הרצאות והסברים. בתוך החבורה היה בחור צעיר מלא חן, חברותי, בעל השכלה ומוכשר, שמו היה — איתיאל. הוא עלה בדרגת הפיקוד בפלמ״ח והיה סגנו של יגאל אלון, שהיה מפקד הפלמ״ח במלחמת השחרור. אני שרתתי בחטיבת גבעתי גדוד — 52 והיינו במשלט איבדיס, שהגן על קיבוץ נגבה. אני הערצתי מאד את איתיאל וכבדתי אותו על אף שהיינו בני גיל תואם, וביחוד שהוא לא הבליט שום עליונות כלפי וכלפי יתר החברים.

מתוך בני הקיבוץ יגור היה בחור כארז, שגם הוא היה אתנו ועלה בדרגת הפיקוד בפלמ״ח, שמו היה אסף. בחור רציני מאוד.

את המסע השני עשינו להר תבור. יצאנו בהשכמת הבקר דרך שער העמקים, קרית עמל — טבעון ואלונים. עברנו על פני נהלל, והמשכנו לגבת. כאן היתה לינה. ולמחרת בבקר השכם המשכנו את המסע, כל אחד עם תרמילו וחפציו. חניה ראשונה בקיבוץ שריד, ומכאן לגניגר כאן היה הסבר על הסביבה ואח״כ קדימה למושב תל עדשים. לאחר ארוחת צהרים ומנוחה המשכנו להר תבור. את הדרך מתל עדשים עד לכביש כפר תבור הלכנו בשדות למבחן התמצאות, עד בואנו לכביש, ומשם לכפר תבור בעשותנו חצי סיבוב מסביב להר תבור.

כפר תבור היה ישוב ותיק ובתים ישנים. לכאן הגענו וכולנו עייפים מהדרך הארוכה שהלכנו. המדריכים שאלו אותנו אם ברצוננו לישון בכפר תבור, או לעלות לראש הר תבור ושם לישון, ובהשכמה לראות את זריחת השמש. כמובן, שכולנו הסכמנו לעלות להר, כדי לראות את זריחת השמש. עלינו בשביל צר וקשה מאד המוביל לראש ההר. תחילתו שביל בתחתית ההר מצד מזרח. עולה ומתפתל לפי תנאי ההר. כאן עמדנו בבחינה מי יכול לעלות בהר ולטפס על סלעים. הרבה חברים

קבלו יבלות ושחיקת אצבעות הרגלים מהמאמץ של ההעפלה לראש ההר. זה היה מבחן קשה לכולנו. על אף שסייענו אחד לשני, עד שכולנו הגענו לפסגת ההר ולמנזר העומד במרכזו. בהגיענו נפלנו כולנו על האדמה רצוצים ועייפים, וכל אחד עם הסיפור והחויה שלו מהעליה להר. היו סיפורים ובדיחות אחד על השני על מה שקרה בדרך. פה ושם מישהו קבל געֶרה על התנהגותו שלא הלמה למסע המשותף. לאחר מכן אכלנו ארוחת ערב ושמענו הרצאה על המקום והסביבה ועל חשיבות המקום מבחינה היסטורית ולזמננו. בשעה מאוחרת בלילה שכבנו לישון. שובבים והליצנים שבחבורה נצלו את חשיכת הלילה והתרדמה שנפלה על חלק מהחברים. לחלק מרחו את הפנים במשחת נעלים. ולחלק קשרו את ידים והרגלים. לאחדים נעלמו הנעלים, או נעלם התרמיל. כשהתעוררנו בבקר היה כל אחד ובעיה שלו. מי מתמרמר ומי צוחק על חבירו. לאחר זמן קצר שב הכל לאיתנו. קור חזק חדר לגוף במשך הלילה, ובבקר כל אחד התנער ועשה תרגילי ספורט לרענון וחמום הגוף. כולנו צפינו בזריחת השמש עם שמים בהירים. כמה יפה היתה השמש בלא חשש להסתכל בה. לאחר ארוחת בקר, לחם עגבניות ומלפפונים וסרדינים בקופסאות, בקרנו במנזר ועמדנו לצפות על כל הסביבה. נצרת ועפולה, נראו בבהירות, והר הכרמל נראה קרוב היתה הרגשה נפלאה להסתכל מסביב סביב להר. צפת והר גירמק, העמק עד בית שאן והכנרת. הרי הגלבוע והבשן נושקים לירדן. הכל הזכיר היסטוריה תנכי״ת, שהרי כאן היה המרכז של האומה הישראלית, עשרת השבטים ומלכות ישראל, וכאן היו מלחמות ישראל.

בגמר הביקור בהר תבור ירדנו מצד צפון לכפר הערבי דבוריה ומשם חזרה לתל עדשים, ונסיעה באוטובוס חזרה לקיבוץ יגור. זה היה טיול ומסע מהנה. כולנו היינו עייפים ורצוצים, אך שבעי רצון מהכל שעבר עלינו.

בכל תקופת היותי מחוץ לבית השתדלתי לשמור על קדושת השבת. תמיד הלכתי עם כובע לראשי. את הברכות אמרתי ביני לבין עצמי. בשבת הייתי מתבודד מחוץ למשק ומתפלל.

☆ ☆ ☆

פרק כ״ג

אני חוזר הביתה

חלק מהחברים חזרו הביתה, והשעמום החל להציק לי מהבית נשלח אלי מכתב ובו כתוב שאחי ומורי יוסף מרגיש לא טוב. כמו כן חברי ומכרי דוד בן דוד גמיל העובד בעיתונים בתל אביב, עומד להתחתן בעוד כמה ימים. שני הדברים האלה נתנו לי דחף לשוב הביתה. פניתי למזכירות הקיבוץ של יגור ובקשתי

לשחררני, ולתת לי הוצאות הנסיעה הביתה. מזכיר הקיבוץ לא התנגד לשחרורי, אך לא היה מוכן לתת לי כסף עבור הנסיעה הביתה. בטענה שרק פעם בשנה יכול חבר לקבל הוצאות נסיעה, ואני עדין לא סיימתי את השנה. העבודה שעשיתי בבנין המשטרה ובצידי הכביש מחוץ למשק, עבורה קבלו כסף מאת הקבלנים. אך עבודתי המסורה בתוך המשק ובשדות הקיבוץ תמורתן קבלתי בסך הכל מיטת ברזל ומזרון עם קש, בתוך אוהל, ושלש ארוחות ביום. ואולם לירה אחת עלובה לא הסכימו לתת לי להוצאות הדרך. לזה קראו אז "חינוך הנוער ואחוה סוציאליסטית", זה היה באחד הקיבוצים הגדולים והעשירים של אותם הימים "קיבוץ יגור"

בבקר יצאתי את הקיבוץ עם תרמילי על גבי ובו ככר לחם וקצת ירקות צידה לדרך. ואני לבוש חולצה כחולה ושרוך אדום, חולצת הנוער העובד, עם מכנסי חאקי קצרים, תקותי היתה שאמצא נסיעת חינם (טרמפ) בדרך. המכוניות עברו על פני ואני מרים את ידי, אולי מישהו יעצור ויאסוף אותי, אך לא הצלחתי. בדלית ברירה עברתי את המושבה נשר ואת מחנה הצבא הבריטי עד להצטלבות כביש עכו — חיפה. שוב נסיתי את האפשרות אולי כאן ימצא נהג שיאסוף אותי. אך לשוא, וכך המשכתי ללכת עד חיפה.

חיפה היא עיר גדולה. צעדתי דרך העיר התחתית על יד האיזור הערבי. כאן, כל חנות וכל בית היה בו ריח מן המזרחיות. השפה הערבית היתה מובנת לי, ועל כן שיחת התושבים ביניהם, או הכרזות הירקנים על מרכולתם היו מובנות לי והרגשתי את עצמי חופשי להתהלך בתוכם.

הנמל עם האוניות עשו עלי רושם אך לא הייתי יכול להתעכב. תחנת אגד, נראתה לי, וקנאתי באלה הנכנסים לאוטובוס לתל אביב. ואולם לא היתה לי ברירה אלא להתרחק מהמקום. אז נזכרתי באימרה: "העני חשוב כמת" כך המשכתי לעבור בשכונה הנוצרית ובשכונת בת גלים. כאשר מימיני הים הגדול ומשמאלי הר הכרמל מכאן והלאה אמרתי לעצמי, עתה אולי יש סכויים שאיזה נהג יראה נער בודד המתהלך בצידי הכביש ובודאי יתחשב אתו, הרי הוא עם חולצה כחולה ושרוך אדום, וכל רואהו יכירו כי הוא מהנוער החלוצי. לצערי אף אחד מן ההרחורים לא עזר לי לכל מכונית שהתקרבה הרמתי את ידי בתקוה אולי זה ואולי זה שאחריו יעצור ויאסוף אותי, אך לשוא.

ובהתקרבי למחנה הצבא הגדול שכיום עובר דרכו הכביש המהיר חיפה — תל אביב. היה מקובל שליד המחסום הצבאי נעצרות המכוניות ונבדקות על ידי החיילים הבריטיים, כמובן שגם אותי בדקו ובעיקר מה יש לי בתרמיל שעל גבי. כאן ליד המחסום, עלה במחשבתי אולי במוקדם או במאוחר יאמר לי אחד הנהגים לעלות לרכב. כל מכונית שנעצרה לבדיקה בקשתי את נהגה אך לא נעניתי בחיוב. ואם נשאלתי לאן אני הולך, הנהג חיח טוען שהוא לא

מגיע לשם וכך היו מסתלקים אחד אחד. בראותי שאני עלול לאבד את זמני התחלתי ללכת לכוון עתלית, ושוב ליד מחנה הצבא נעצרתי ונשאלתי מה יש לי בתרמיל. גם כאן נעצרו המכוניות לבדיקה, ואני לא הצלחתי לעלות על אף אחת מהן, כאילו שיש אות קין על מצחי. ואולם לא התיאשתי מתוך ידיעה שאין לי אפשרות אחרת, אם ברצוני להגיע הביתה לרחובות. אז אמרתי לעצמי כל עוד השמש במרומים אל תעצור מלכת בדרך. והנה לשמחתי בתי זכרון יעקב נראו לעיני וזה גרם לי להאיץ צעדי. לפני כן שמעתי הרבה על זכרון יעקב, אך אף פעם לא הייתי בה. אמנם ידעתי מראש שלא אוכל להתעכב בה היות ועוד רבה הדרך לפני. פתאם ראיתי את רכבת הנוסעים חוצה את הכביש חדרה — חיפה. עמדתי והסתכלתי בקנאה באלה המנופפים לי בידם, וחולפים מעל פני במהירות.

הפרדסים וכרמי הענבים של בנימינה נסכו עלי רוח טובה, כי הייתי הולך בתוך שטח ישוב יהודי. בכביש היו שני מסלולים צרים כל אחד לכוון אחר. ואני עולה ויורד מהכביש התחלתי להרגיש עייפות אך לא הייתי מוכן להפסיק את הליכתי, באחד הפרדסים עמדתי ושתיתי מים מהמים שהשקו מהם את עצי הפרדס, ואכלתי מהלחם ופירות שהיו בתרמילי, תוך כדי הליכה בהצטלבות הכביש פרדס חנה וחדרה ישבתי על אבן לנוח מהדרך הארוכה שעברתי, ובכל פעם הרמתי את ידי למכונית המתקרבת. סוף כל סוף מישהו החליט לעצור בשבילי ולאסוף אותי אבל רק עד תחנת הרכבת של חדרה. זה כל מה שהיה יכול לעשות בשבילי. כמובן ששמחתי על כך. עליתי למכונית, והודיתי לנהג על חסדו הטוב שעשה עמדי. מכאן למושבה חדרה היתה הדרך קצרה. התהלכתי לאורך הכביש הראשי עד לתחנת אגד וישבתי לנוח. השמש שקעה. באחת החצרות ליד תחנת האוטובוסים פתחתי את ברז המים ורחצתי את ידי ופני ושתיתי, וחזרתי לתחנת אגד. עד שנפסקה התנועה. בא הלילה. נכנסתי לאחד האוטובוסים ושכבתי על המושב האחורי של האוטובוס. ישן ולא ישן כך עבר עלי הלילה עד לפנות בוקר. ואז נרדמתי.

בבוקר הרגשתי מגע יד של הנהג. פקחתי את עיני והוא שאל אותי אם יש לי כרטיס נסיעה. עניתי לו שאין לי, ואז נתבקשתי לרדת מהאוטובוס. הלכתי עד תחנת המשטרה החדשה כאן נסיתי להשיג נסיעה עם איזה רכב שירצה לקחת אותי. נסיוני מיום קודם הבהיר לי שאין לי שום תקוה. אם לא אסע באוטובוס, הברירה היחידה שיש לי היא, ללכת קדימה. אמרתי לעצמי: החולצה הכחולה והשרוך האדום לא יעזרו לך. קדימה צעד לכוון מושב התימנים אלישיב. עברתי את חורשת האקליפטוסים המפורסמת שנטעו מתישבי חדרה כדי לחסל את הביצה שהיתה שם ושגרמה למחלות מסוכנות לתושבי חדרה והסביבה. למושב אלישיב לא רציתי להכנס כי הדרך היתה עוד רבה לפני כדי להגיע לתל — אביב אבל המשכתי עד בית ליד. כאן ליד המשטרה ישבתי ואכלתי מה שהיה לי בתרמילי לחם יבש ומעט ירקות. ושתיתי מים מבנין המשטרה. במקום זה המכוניות

מאיטות את מהירותן, בגלל ההצטלבות של הכבישים נתניה — טול כרם, ותל אביב — חיפה. וכן מאימת שוטרי המשטרה. הסימנים בהנדת ידי למול עיני הנהגים לא סייעה לי כלל. פרדסי השרון היו רעננים וירוקים והעצים נושאי פרי, ולאורך הדרך שקט ודממה. משטרת תל מונד היתה על הגבעה הקטנה אליה אני מתקרב, וכולה רדומה, אין יוצא ואין בא ממנה.

המשכתי לקראת המושבה כפר סבא. מקום שאליו עשיתי את מסעי הראשון מחוץ לבית ושלא השאיר עלי רושם טוב. מאז לא חזרתי לבקור בכפר סבא. גם עכשיו בהתקרבי לשטח כפר סבא לא היתה לי משיכה להכנס לשם. בהצטלבות הדרכים כפר סבא, רעננה, רמתיים עמדתי לנוח מתוך תקוה שאיזה מכונית תיעצר כאן ואז אפנה לנהג המכונית בבקשת הסעה. כחצי שעה חכיתי ומכוניות עוברות על פני באין לי הצלחה. כשהחלטתי להמשיך קדימה זמן לי גורלי רכב משא שעמד לידי וממנו ירדה בחורה, פניתי לנהג בתחינה שיואיל בטובו לקחתני אתו. הוא שאל אותי לאן פני מועדות. עניתי לו שרצוני להגיע לתל־אביב. או לרחובות. אבל לא איכפת לי לאן פניו מועדות ובלבד שאסע אתו, עייפתי מהליכת הדרך הארוכה. הוא אמר לי שהוא נוסע עד פתח תקוה. הודיתי לו אם יואיל לקחתני אפילו עד פתח תקוה. בדרך ספרתי לו את תלאותי משעת צאתי את קיבוץ יגור עד הגיעי לכאן. ליד מרכז פתח תקוה ירדתי ברכתיו לשלום והודיתי לו על חסדו והוא המשיך בתוך המושבה את מסעו. התיק שעל כתפי ומעט דברי ההחלפה שלי לא הציקו לי, זה היה כל רכושי. שתיתי מים באחת החצרות, ושמתי פעמי לכוון תל אביב.

פרדסי פתח תקוה היו ידועים. משמאלי ומימיני עצים מלאים פרי אך אינם ראויים למאכל, כולם עדיין ירוקים. אומנם מתוך נסיוני בעבודת הפרדס ואריזת הפרי. היה ידוע לי שיש מקרים, שפח ושם בעצים מסוימים כתוצאה מעקיצת יתושים או זבוב ים תיכוני, הפרי מבשיל שלא בזמנו והוא עלול להרקב מהעקיצות, גם טעמו לא כטעם פרי שנקטף בזמנו. אבל הייתי רעב וכל מאכל מר בשבילי הוא מתוק. נכנסתי לפרדס ותרתי אחרי הפרי, קטפתי כמה מהם להחיות את נפשי. פרדסים היו לאורך הדרך. הגעתי לבני ברק. לרחוב רבי עקיבא. זו היתה מושבה קטנה, שכולה נשמה יתירה. ביום ובלילה עסקו בה בתורה ומלאכה.

בהתקרבי לרמת גן נתעוררתי קצת מתלאות הדרך הארוכה נזכרתי במעשה שהיה לי בזמן שעבדתי בעתון הארץ, בעודי נער צעיר. בהיותי עומד ומכריז על עתון הערב — הארץ, ראיתי אנשים מתאספים יד האוטובוסיסברחוב החשמל פינת אלנבי. נגשתי אליהם ונסיתי למכור להם עיתון, והנה אני שומע את מה שהם עומדים לעשות ברמת גן, הנחת אבן הפינה ל״בית האזרח״ ברחוב הראשי. כיום שם הרחוב קריניצי מיסד העיר. עליתי לאוטובוס והעתונים בידי אולי אמכור כמה מהם. הנהג בקש ממני עיתון לקריאה. ובהזדמנות הזאת נשארתי בתוך

האוטובוס עד שהגעתי אתם לבית האזרח. בגמר הטכס חזרנו לתל־אביב הנסיעה הלוך ושוב עלתה לי שני מיל מחיר עיתון הערב, אך נהניתי מהנסיעה וממה שראו עיני.

עתה אני צועד ליד הרחוב הראשי ברמת גן ומסתכל לאורכו עד שעיני צדות את "בית האזרח". אמרתי לעצמי קדימה לתל אביב. אם כי אני עייף ותשוש, רעב וצמא. מים אני שותה בכל הזדמנות, כדי להקל על סבלי ממסע הדרך, כדי להגיע למושבה רחובות — שעריים היה לי דחף נפשי שלא נתן לי מרגוע ולא איפשר לי להתעכב בדרך בשום מקום.

השמש שקעה, והמרחק, בן רמת גן לתל אביב לא היה גדול, ענין של חמשה. קילומטרים. סברתי שאם אפילו אתהלך בנחת אגיע לשם תוך שעתיים, ביציאתי מרמת גן, עברה לידי עגלה עם שני סוסים, שאלתי את העגלון אם אני יכול להצטרף אליו ונעניתי בחיוב. התישבתי לידו, עברנו פרדסי שרונה, השכונה הגרמנית שכונה סגורה ומסוגרת עם תושביה הגרמנים. מצידה השני היתה שכונת הפועלים בורוכוב. ושוב פרדסים עד לפסי הרכבת של תל אביב, והפרדס שעומדת עליו תחנת האוטובוסים המרכזית עם בריכת המים הגדולה שממנה היו משקים את הפרדס.

העגלון פנה לכוון שכונת שפירא. ואני ירדתי המשכתי בהליכה לשכונת מחנה יוסף, אל משפחת יוסף נחום ומזל. בזמנו אחי סעדיה עבד אצלו בחלוקת עיתונים. לביתם הגעתי בלילה והדלת של החצר היתה פתוחה. זו היתה חצר קטנה מרוצפת ממול המטבח, ובה שולחן וספסל. הנחתי את התרמיל שלי על השולחן, שתיתי מים מהברז בחצר, ושכבתי על הספסל לישון. בני הבית היו כבר ישנים. באחת בלילה התעורר יוסף נחום, לצאת לעבודת חלוקת העיתונים של עיתון הארץ, עשה לעצמו כוס קפה חם והלך לדרכו. אני נשארתי שוכב על הספסל עד שאשתו מזל התעוררה בקר השכם. אז עמדתי על רגלי והחלפנו בינינו ברכות. שתינו כוס קפה והחלפנו קצת חויות. בינתים, חזר בעלה מעבודתו. אכלנו ארוחת בוקר וספרתי להם מקצת תלאות הדרך שלי ברכתי ברכת המזון והוספתי ברכות לבעל הבית ורעיתו הטובה מזל, כמנהג האורחים האוכלים על שולחן המארח אותם. הודיתי להם ונפרדתי מהם לשלום.

עכשיו שמתי פעמי הביתה. הלכתי לכל אורך רחוב הרצל עד כביש סלמה — יפו תל אביב. האוטובוסים לדרום ולרחובות. תחנתם היתה ברחוב העליה פינת סלמה. אבל אני שנגזר עלי לנדוד וללכת רגלי מחוסר פרוטה בכיסי המשכתי לכוון אבו כביר. עד להצטלבות יפו חולון. כאן עליתי על עגלה עד לסבוב חולון.

המשכתי לכפר הערבי יאזור (שמו הוחלף ל — משמר השבעה) כאן נפלו שבעה בחורים בזמן מלחמת השחרור, בקרב שהיה בכפר. מן הכפר נשאר זכר, בית

הקברות של הערבים משני צידי הכביש. כאן ראיתי רוכב אופנים, בחור מוכר לי מהמושבה רחובות, שמו מושי מחפוד. אתו עבדתי בשנה הראשונה באריזת הפרי. הוא עבד בעטיפת הפרי ואני עבדתי בנגרות התיבות אצל מאיר יחמי. בהתקרבו אלי נעצר לידי ושאל אותי מה מעשי כאן, ואיך זה אני מהלך באיזור חזה ברגל, הרי הסביבה כולה ערבית ויש סכנה להולך בודד כמוני. בקשתי ממנו אם יוכל לצרפני אתו על אופניו, והוא נתרצה לי. ישבתי על מושב הגלגל האחורי. בדרך דברנו על "הנוער העובד" ועל הפרנסה והחברים. הוא היה חבר בנוער העובד בזמן שקבלנו משען כספי, ואחד מאלה שסייעתי להם בקבלת התמיכה כספית. היו לנו עוד כמה נושאים שדברנו עליהם, והנה אנחנו כבר בתוך ראשון לציון. הלכנו שנינו ברגל בעלית הכביש עד היקב. והמשכנו באופנים במורד הכביש מפרדס שרה עד משטרת נס ציונה — ראשון, ולתוך המושבה נס ציונה היהודית ערבית. על הכביש הראשי במושבה שלטו הערבים ולידו ניצב המסגד והצריח הגבוה שלו.

צפירת הקטר של הרכבת בתחנת רחובות ריגשה אותי, כי הנה ברוך ה' שבתי בשלום אל ביתי ומשפחתי. חודיתי לקל אשר לא עזבני בדרכי והנחני ואמצני בדרך אשר הלכתי בודד.

עתה היה חיוך על פני והחלפתי ברכת שלום עם כל מי שהכירני.

הילדים שראו אותי מתקרב לבית רצו ובשרו לאמי שהגעתי, וממרחק של כעשרים מטרים, כשראתה אותי אמי נענעה את לשונה בתוך פיה, וצליל נשמע ללל... כמו שעושים לחתן או לכלה. זה הסמל לשמחה וקבלת פנים חמה.

לאחר מכן נשיקות וברכות מאמי ומאחי יוסף. וכן אחי ומאחיותי. כולם בירכוני "ברוך הבא" גם השכנים באו לברך אותי. לאחר מכן, זכיתי בארוחה טובה כנגד שלושת ימי הרעב, ואמרתי לעצמי: "שובי נפשי למנוחייכי כי ה' גמל עליכי" (תהילים קט"ז 7), ונשקתי למזוזת הדלת. הערב עבר תוך שיחה עם כל מי שבא לראותני, ולבסוף נשקתי לשתי הנכדות של אמי, בנות אחותי לאה, והן הלכו לישון בביתן, הנמצא בקרבת מקום מולנו.

☆ ☆ ☆

פרק כ"ד

חופר מקלטים בבתי הספר

למחרת בבקר יצאתי לרחוב לחפש עבודה ולפגוש חברים ומכרים. בשעריים ברחוב הרצל פגשתי מכרים ושמעתי מהם מה מצב העבודה ואיך הם מסתדרים.

מדבריהם הבנתי שלי יהיה טוב אם אתגייס כנוטר באחד ממחנות הצבא. חדבר לא נראה לי, כי זה היה מחייב חילול שבת, מלוי התפקיד ונסיעות בתוך ומחוץ למחנה ביום השבת. וגם ענין שהוא האוכל, ספק כשר מדאיג אותי. אומנם ידעתי כי אלה שהתגייסו קבלו מלבוש, תשלום חודשי ואוכל לשבעה, אך עם כל זאת לא מלאני לבי להתגייס.

נגשתי ללשכת העבודה בשכונת שעריים, ושם ספרתי שהייתי בשליחות חלוצית. ועבדתי שלא על מנת לקבל פרס. עכשיו אני מבקש כמה ימי עבודה להחיות את נפשי. האחראי על חלוקת ימי העבודה הכיר אותי היטב. נתן לי אישור עבודה לשלשה ימים בחפירת מקלטים בבתי הספר הציבוריים בתנאי שהתשלום אחרי שבועיים בינתיים אכלתי מה שהיה ביד אמי לתת לי, לחם ומרגרינה, שעועית ועדשים, ולפעמים חביתה של ביצה אחת. גם למחנה בילי"ו של הצבא הלכתי בתקוה אולי אמצא עבודה. למזלי, קבלתי כמה ימי עבודה במחנה. עשרים גרוש ליום עבודה. לסניף הנוער העובד הלכתי למחרת היום שהגעתי חביתה, חן שמה היו נמצאים כל החברים. רציתי גם להפגש עם המדריכים ולהחליף רשמים וחויות ממה שעשינו בקיבוץ יגור. הפגישה עם החברים והחברות היתה נעימה. היו כאלה שהצטרפו לסניף בזמן שהייתי בקיבוץ, ואת כולם הכרתי עוד לפני שהלכתי לקיבוץ. נודע לי שהסניף מקיים "הכנסת אורחים" בכל יום בצהרים, לחברים וחברות או למזדמנים לתוכו. אני נתבקשתי לבא לעזור אם אינני עובד. כמובן ששמחתי לעזור. ובפרט ששכרי מובטח לי. ארוחה כמו כולם.

פעילות בנוער העובד

הפעילות בסניף הגיעה לשיא. קבוצתנו מנתה ארבעים חברים. עשרים וששה בנים וארבע עשרה בנות. והיתה עוד קבוצה של יותר צעירים. אנחנו נחשבנו לשכבה הבוגרת. ערב ערב היינו מתאספים לכל מיני מפגשים ופעולות שונות. באחד הערבים קיימנו אסיפת בחירות לועד הסניף. החצבעה היתה בהרמת יד. המדריך הראשי קלמן ביאלר, חפש מועמדים רצויים לו, בתוכם כמה בנות. כל המועמדים נבחרו ואני בתוכם. אחת הבנות לא נראתה לי די בוגרת בשביל התפקיד ועל כן התנגדתי לבחירתה והיא לא נבחרה. המעשה לא מצא חן בעיני המדריך קלמן. הוא דרש בתוקף את בחירתה, ובקש הצבעה חוזרת. אני ארגנתי את רוב הבנים לבל יצביעו בשבילה בהצבעה החוזרת. וכך היה. המדריך לא השלים עם המעשה שלי, והחל ויכוח אישי עלי, אם אני רשאי להתנגד לדעת המדריך. המדריך תקף אותי באי ידיעת הענינים, ואני החזרתי לו בלשון שנונה ושכנעתי את החברים בטענותי לגבי הבת הצעירה, ובהצבעה חוזרת, שוב נתקבלה דעתי. המדריך נפגע קשה, והחל להטיף לנו מוסר על מעשינו. הוא כוון את דבריו נגדי

אישית. מי אני ומה אני בכלל. איזה חוצפה מצידי שיצאתי נגד הצעותיו. חרי זה אי אימון בו. והוא לא יעבר על זה בשקט. ברוגזו עלי הפליט משפט ואמר, שאני מתנהג כדיקטטור. זאת היתה לדעתי, התפרצות לא הולמת מפי המדריך. בראותו שאין לו אפשרות להעביר את הצעתו, מצא לו תחבולה אחרת. הוא הציע לבחור בן ובת. שהם יחליטו אם הבת הצעירה יכולה להיות חברת ועד הסניף. אני לא שמחתי להצעה הזאת אך רוב החברים הסכימו לכך. בחרנו אחד החברים שאני סמכתי עליו וגם דברתי אתו שיזהר שלא יתפתה, חיות והבת שנבחרה מצד המדריך היתה בעלת לשון חלקלקה וחששתי שהיא עלולה לפתותו. ואמנם כך היה איש שלומי אשר בטחתי בו הכשילני.

למחרת נעשה רישום כל החברים ותאריך הגיל. במלוי שאלוני שאל המדריך בן כמה אני, עניתי לו שאני בן שבע עשרה, אך הוא אמר: מדוע לא תאמר שמונה עשרה, אני לא רציתי לציין גיל שמונה עשרה. כי תאריך זה הוא מועד ההצטרפות כחבר להסתדרות הכללית. אני נפשית עדיין לא ראיתי את עצמי מסכים לתורה הסוציאליסטית הפועלית ושהדגל האדום הוא דגלי. אני קבלתי חינוך ולמוד מרבותי הרבנים, מאמי ואחי, ומבני עדתי יהודי תימן, ומעל לכל מן התורה הקדושה. פסוקים אלה תמיד בפי: "ה' מוריש ומעשיר, משפיל אף מרומם. מקים מעפר דל מאשפות ירים אביון" (שמואל א' ב' 8-7) . זוהי אמונתי שאני מחזיק בפי לפיכך, התחמקתי מתשובות שלא ינעמו למדריך קלמן. אבל היה ברור לי שהזמן מתקרב ושאצטרך לתת תשובה ברורה.

לימודי קדש בחברת ידיד

אחד מחברי שהייתי מתרועע אתו בלימודים ושיחות, היה יוסף בן דוד גמיל. בתקופה שעבדתי בעיתון הארץ בתל אביב, גם הוא עבד ושנינו גדלנו בחברה אחת, אפילו אבותינו היו ידידים עוד בהיותנו בתימן, ושנינו ילידי אותה עיירה. גם אמי ואמו ידידות טובות לפיכך טבעי היה שגם אנחנו נתחבר בלימודים ובעניינים אחרים.

יוסף גמיל היה בעל מבנה גוף אתלטי וחזק. כמו כן בחור רציני שידע לשמור על מוצא שפתיו. בזמן שהיה לומד אצל אביו, הן תורה או מדרש, הייתי גם אני מצטרף ללימודים. אביו ר' דוד גמיל. היה בקי בתנ"ך וכן אחי יוסף, אלא שר' דוד היה מבוגר, בגיל אבי זצ"ל, ואחי יוסף צעיר לימים. ליצני השכונה שגם הם ידעו תנ"ך רצו לראות מי משניהם יודע יותר טוב תנ"ך, ובכל הזדמנות שעבר אחי יוסף ליד בית ר' דוד גמיל. היו מחליפים דברים כדי ליצור מתח בין אחי יוסף לר' דוד. באחד הימים הוסכם בין ר' דוד לאחי יוסף. שישבו לקרוא בעל פה בספר כתובים. עזרא, נחמיה ודניאל, כל אחד פסוק. אחד יתחיל והשני ימשיך את הפסוק השני.

להזדמנות זאת באו רבים וביניהם בעלי תורה לראות ולשמוע מי יעמוד במבחן ומי מהם יכשל. צריך היה להשמיע הפסוק עם הטעמים ונגינתם. אירוע זה היה חריג. יוסף אחי בא לבית דוד גמיל. הם ישבו בחדר על הרצפה כשהרבה סקרנים עומדים ומתוחים לראות בתחרות. ר׳ דוד גמיל החל לקרא פסוק ראשון בעל פה מספר עזרא, ואחי החרה והחזיק אחריו פסוק שני, כמה אנשים החזיקו בידם בספרי תנ״ך ועקבו אחריהם על כל מלה ונקודה ועל רפה ודגש. כלם היו בשקט ומקשיבים בהתקרבם לסיום ספר עזרא עדיין אף אחד משניהם לא נכשל בקריאתו. הנאספים לא יכלו להאמין למראה עיניהם ולמשמע אוזניהם. מאותו יום והלאה, מי שהיה בעל דברים נגש אליהם.

☆ ☆ ☆

פרק כ״ה

חתונה בתל אביב

בנו של ר׳ דוד גמיל, שמו כשם אביו דוד הוא עבד בחלוקת עיתון. ״הארץ״ לפי החלטת המוסדות הלאומיים דאז. כל בחור רווק עליו להתגייס לצבא. נשוי היה פטור. דוד העדיף להתחתן מאשר להתגייס. הוא היה בחור יפה תואר. והבנות נמשכו אחריו. חיוכו ודיבורו הנעים הביאו לידי כך שכל בת רצתה אותו לשידוך. בכרם התימנים הכירו אותו כבחור שומר מצוות והיו כמה מהאבות שרצו אותו לבנות שלהם. אך דוד לא אצה לו הדרך. אחת מאלה שחבבו אותו היתה הבחורה מזל הינדי. דוד ומזל גרו באותו בנין. מזל היתה בת משפחה טובה ומכובדת, אך דוד לא שם לב אליה במיוחד, מחוץ לאמירת שלום או החלפת כמה מלים. הואיל ודוד רצה להתחתן, וברצונו היה באשה בת בית, ועקרת בית טובה. החלטתו נפלה על בת השכנים מזל הינדי. כל המשפחה והמכרים הוזמנו לחתונה בתל אביב, בחצר הגדולה, במקום שהוא גר עם משפחת הכלה, משפחת הינדי. הרבה מרחובות נסעו לחתונה, ואני הצטרפתי עם המשפחה כחבר טוב לחתן ובן בית למשפחתו. קהל גדול התאסף, גברים לחוד ונשים לחוד. את החופה ערך צדיק הדור, הגאון מ״ו יחיא נחום. החתונה היתה בתקופת מלחמה. ואסור היה שיהיה אור בולט החוצה. ולפיכך באור של מנורת נפט קטנה חגגנו את השמחה עד שעה מאוחרת באותו לילה באו אוירונים איטלקיים והפגיזו את תל אביב. והיו גם אבידות בנפש. בגלל המלחמה באותו זמן אי אפשר היה לשלוח את פרי ההדר מהארץ לאירופה או לאנגליה. לכן הוחל בתעשית מפעלים למיצי ההדר. הרבה פרי נשלח לבתי החרשת יפה אורה, ולפרי פרי ברחובות, וכן לקיבוץ גבעת ברנר ולרמת גן.

מלאכה חדשה בפרי ההדר

תלישת הפרי היתה בקבלנות הכל לפי תיבות. גם תעשיה התפתחה מפרי ההדר. חותכים את תפוח הזהב לשנים מוציאים את פרי המאכל מתוכה, ואת קליפת הפרי משרים במים להקשות את הקליפה. לאחר מכן סוחטים אותה במסחטת ספוג ואת שמן הקליפה מסננים. השמן היה חשוב ויקר, ומהעבודה הזאת הרבה אנשים התכלכלו.

גם אני עסקתי במלאכה הזאת מעסיקי היה יהודי בשם בן ציון אשכנזי שגר בשעריים. איתו נדדתי לגבעתיים, לפתח תקוה, לכפר סבא. וליהוד הערבית. בכפר סבא היינו כמה חברים מרחובות ועבדנו יחד עם ערבים וערביות מכפר קלקיליה שכרנו חדר שהיה באחת החצרות של כפר סבא, שלמעשה היה מחסן ובו ישננו בתקופת היותנו בכפר סבא.

כשסיימנו את העבודה בכפר סבא, חברי חזרו הביתה, ואילו אני עברתי לעבודה. בפרדס בפתח תקוה שהיה ליד כפר הערבי יהוד. שם עבדתי במשך כל השבוע. אכלתי לחם עם הערבים ותפוחי זהב, וישנתי על מחצלת ותיבות של הפרדס בתוך בית אריזה. ביום ששי החלטתי לחזור הביתה ומכיון שלא היתה לי אף פרוטה בכיסי, החלטתי לעשות את הדרך בהליכה, דרך הכפר הערבי יהוד, אל צומת הדרכים כביש יהוד — פתח תקוה — לוד. עליתי על הכביש המוליך לשדה התעופה לוד. משמאלי היה מחנה צבאי גדול ומימיני שדה התעופה. בכל הדרך לא היתה אף נפש חיה או מכונית מלבד מכונות צבאיות, של הצבא האנגלי. השטח היה כולו פרדסים, אך ברור היה לי שדרך לוד ורמלה אגיע הביתה. ערבים וערביות היו בעבודה בשדות עם חמוריהם, פה ושם עברתי ליד בית ערבי והכלבים נובחים, עד הגיעי לתחילת העיר לוד. כאן היה השוק הגדול והמפורסם בסביבה לכל הכפרים הערביים מסביב. וכן תחנת הרכבת המרכזית שבה הצטלבות דרכים של תל אביב יפו ירושלים, רחובות וחיפה. צפירת הקטר עוררה בי זכרונות נעימים. אך לא יכלתי לנסוע ברכבת עד רחובות, מחוסר פרוטה בכיסי. ליד כבישי לוד ורמלה היו עצי זית, לכל אורך הדרך. וכידוע, השמן שלהם היה מפורסם, וסוחרים מרחובות וממקומות אחרים היו באים וקונים מכאן. רמלה עומדת על כביש תל אביב ירושלים. לא היה זמן לבקר ברמלה על אף שהייתי מעונין לראות ולהכיר את המקום. ובאין פרוטה בכיסי, החלטתי להמשיך הביתה דרך כביש רחובות. הכביש נסלל ע״י הבריטים הודות למלחמה, ועם צעדי המהירים הגעתי עד לכפר הערבי סטרייה. מצד ימין של הכביש התחילו פרדסי רחובות. כל הפרדסים היו מוכרים לי כי אין פרדס שלא עבדתי בו. עם הרגשה טובה הפניתי מבט אל רחובות. מעבידי האשכנזי בן ציון. גר ברחוב שאני עולה בו הביתה. לא התעכבתי שם אלא המשכתי הביתה, כי זה היה יום ששי.

בשבת אחרי הארוחה הלכתי לבקר את משפחת מארי יששכר וסעדה גמיל, אנשים טובים שהטיבו לי בעת דוחקי. ישבתי ולמדתי יחד עם בנם חברי חיים, תחת עינו הפקוחה עלינו של מארי יששכר.

שמועה טובה הגיעה לרחובות ושעריים. מחפשים בחורים צעירים לעבודה ביהלומים, מקצוע חדש שיש עמו עתיד טוב. כל הרוצה יסע לנתניה. אני זוכר ארבעה חברים שנסעו לנתניה והם שני האחים עפגין שמואל ודוד, יהושפט גמליאל וזכריה זינדני. אלה נסעו והצליחו בעבודתם. באותם הימים היו כאלה שלא הכירו בערך עבודה זו ואמרו שלשם כך לא כדאי להתרחק מהבית. עם אלה שנסעו לנתניה למדתי בתלמוד תורה. הם היו ילידי שעריים ומבתים מכובדים. שני האחים עפגין היו הנכדים של מארי אברהם עפגין זצ״ל.

בימים ההם בא תימני אחד מתל אביב וארגן להקה לשירה תימנית. כל מי שהיה לו קול נעים וערב נתקבל ללהקה. הרבה מחברי שהיו אתי בתלמוד תורה הצטרפו ללהקה. בנימין עפגין ואני היינו בעלי הקול היפה והערב. עשינו כמה הופעות במסיבות וחתונות. והוזמנו להופעת שידור ברדיו ירושלים, אך משום מה התבטלה התוכנית.

הימים היו ימים קשים. במדבר לוב התקדמו הגרמנים מכיוון מצרים. וכאן בארץ ישראל היתה חרדה ודאגה. יום יום שמענו חדשות לא משמחות.

מארי סעדיה נחום

יום תשעה באב הגיע. יום תענית ובכיה על חורבן בית מקדשנו וגלות עם ישראל לבין האומות. בליל תשעה באב כבו האורות בכל חבתים. בגמר התפילה יצאנו לקיוסק אדלר לשמוע שידור החדשות מירושלים, שלא היו טובות. בגמר החדשות החל שידור קריאת איכה ורעדה אחזתני בגופי לשמע את מ״ו סעדיה נחום מקונן, ״איכה יעיב באפו ה׳ את בת ציון״ (איכה ב׳ א׳).

☆ ☆ ☆

פרק כ״ו

חתונת אברהם ודינה לוי

מר יוסף עבאהל, בעל בית הכנסת ״בית יוסף״ שבכרם התימנים, שהיה בביתו, היו לו שני בנים ובת. אברהם וסעדיה היו כבר בחורים ונקראו להתגייס. סעדיה שהיה אתלט ובעל מרץ החליט להתגייס לצבא, ביחס לאברהם ההורים רצו שיהיה בקרבת הבית, ולכן הוא התגייס לשמירה בתוך מחנות הצבא בארץ. אברהם שהיה יליד הארץ ובעל השכלה רצה להתחתן. הוא תר אחרי בחורה שתהיה בת בית וטובה, והוא מצא את בת זוגו בבית דודתי שושנה כובשי לוי. (שמעה נגארה) הבת היתה דינה לוי, בחורה צעירה מלאת חכמה וחן. היא היתה התימניה הראשונה שלמדה בגמנסיה העברית הרצליה בתל־אביב.

את דודתי שושנה, אם הכלה דינה, הכירו המכובדים של תל אביב ועל כן עשו חתונה מודרנית עם תזמורת באולם, ברחוב גרוזנברג פינת נחלת בנימין. מכרים, ידידים ובני המשפחה באו מרחובות, והשמחה היתה גדולה. אכילה ושתיה היתה כיד המלך. החתונה נמשכה עד לשעות המוקדמות של השחר. בסיום נסענו עם החתן והכלה והמשפחות לביתם ברחוב דיזנגוף. החתן והכלה נכנסו לחדרם שבו השתכנו, ואנחנו שמונה גברים ושתי נשים ישננו בחדר של האמא. בעלה הבית, דודתי שושנה, פרסה שמיכות על ריפוד הרצפה, וכולנו שכבנו בלי טענות.

בשעה שלש בלילה נשמעה אזעקה בכל העיר. אוירונים איטלקיים חגו מעל תל אביב. ואנחנו נתבקשנו לרדת למקלט בחצר הבית. זה היה מחסן של בעלת הבית. עשרה רגעים לאחר היותנו במקלט נשמעו הפצצות החזקות שנפלו על תחנת החשמל ועל כמה בתים. היו הרוגים וכמה פצועים. במקלט קמה מהומה לשמע ההפצצה. אשה אחת שנבהלה ואחזה פחד חזק צעקה חיים! חיים! בחושבה אולי קרה לבעלה משהו. אך הוא שכב לידה רגוע ונסה להרגיעה.

בבקר השכם הגיעה מרחובות אשה שדאגה לבנה יחידה, כולה חרדה ובחלה. בראותה אותו בריא ושלם, שמחה מאד ומיד נסעה אתו בחזרה הביתה לרחובות.

כולנו חזרנו הביתה עם שמחה רבה מהחתונה, אבל עם עצבות קשה ממח שעשתה ההפצצה והנזק שגרמה בחיי אדם ורכוש. יש לציין, כי העיר הערבית יפו - לא נזוקה כלל.

רחובות הלכה והתפתחה. תחנת הנסיונות, הן החקלאית והן הפיזיקאלית התרחבו עם הבנינים החדשים והתרבו אנשי המדע שעבדו שם. פרופסור חיים

ויצמן גם הוא בא לגור ברחובות ובזכותו התפתח המדע הטכנולוגי והפיזיקאלי ועשה חיל. את ביתו הוא בנה בתוך פרדסו על גבעה הצופה אל המכון שבו עבד, כאיש מדע בעל פרסומת בין לאומית. רחובות התכבדה בו, והוא אהב את רחובות ותושביה. לכל מאורע חשוב שהתקיים ברחובות היה בא עם רעיתו ובפרט לאחר שנעשה נשיא מדינת ישראל.

בכור כובשי והחיילים האוסטרלים

מחנות הצבא האנגלי היו מלאים חיילים מכל הארצות. המסעדות ובתי הקפה היו מלאים חיילים, במיוחד במקומות שמכרו בירה ומשקאות חריפים. כל מי שהיתה לו פינה קטנה, עשה לו ביתן ומכר שוקולדה, סגריות, גזוז, גלידות, עוגות, ממתקים ופירות. החיילים קנו מכל הבא ליד, ובפרט הצבא האוסטראלי, שהיו חיילים טובים ובעלי לב טוב. הם אהבו לשתות משקאות חריפים והיו יוצאים לרחוב ומשתוללים. פעם ישבו לשתות בקפה גינזבורסקי ברחוב טלר. לאחר ששתו ויסקי התחילו להפוך שולחנות וכסאות, באין מי שיעצור בעדם. אף אחד מהתושבים לא העיז לעמוד בפניהם.

לבית הקפה הזה הזדמן חייל יהודי תימני, אתלט ושמו בכור בן חיים כובשי. הוא היה גבוה ומומחה להתאבקות ואיגרוף. הוא נכנס לבית הקפה וישב באחת הפינות לשתות בירה. החיילים האוסטראלים הסתכלו עליו והחלו ללעוג עליו ועל תלבושתו הצבאית. הם נגשו אליו והחלו לקלל אותו במילים גסות, אך הוא לא הגיב על התגרותם בו. בהשתוללותם תפסו את שולחנו והפכוהו עם המשקה שהיה עליו ולכן הוא לא השלים. קם ממקומו ותפס שני חיילים אוסטרליים ובתנופה חזקה דפק את ראשם אחד בשני. מעוצמת המכה נפלו שניהם לרצפה. שני חיילים אחרים החליטו לתקוף אותו באיגרוף ידים. והוא נתן לכל אחד מכה חזקה בבטן ומכה שניה בפרצוף. היתר הסתלקו מיד מבית הקפה. בעל בית הקפה ובניו הודו לו ובירכו אותו על המעשה. ואמרו לו שהם מוותרים על תשלום השתיה שלו, אך הוא עמד על זה שישלם כל מה שמגיע ממנו ויצא לדרכו. המעשה התפרסם חיש מהר בכל רחובות ושעריים, והרבה רצו להכיר את החייל הזה. ואולם החייל התרחק מהסביבה בשקט, כאילו שלא היה שום ענין עם מישהו.

למחרת היום נפגשתי אתו בשכונת שעריים. הוא בא לראות את אביו ואת אחיו הקטנים. בחצותו את הרחוב הראשי בשעריים, הופיעה ממולו מכונית צבאית גדולה בת עשרה גלגלים. נהג המכונית והחיילים שהיו בה קללו אותו והמכונית דהרה ישר אליו על מנת לדרוס אותו. בחושו תפש מה שהם זוממים לעשות לו. מיד חצה את הכביש במהירות לכוון המדרכה, אך המכונית פגעה בו בכתיפו

הימני והוא נזרק על המדרכה בלא שגופו נפגע. נגשתי אליו ושאלתי אותו אם הוא זקוק לעזרה, להזעיק רופא או מגן דוד אדום. אך הוא הרגיע אותי, ועמד על רגליו כאילו לא קרה שום דבר. הוא אמר שאלה היו החיילים שהיה לו אתם התגוששות בבית הקפה.

כשהשתחרר מהצבא בגמר המלחמה, נשא לו לאשה את לאה מסעוד בת דודתי שמעה, אחות אבי זצ״ל, ונולדו לו שתי בנות.

☆ ☆ ☆

פרק כ״ז

הטלת פחד על הבנות הסוררות

בבתי הקפה ברחובות עבדו בחורות בבשול והגשה, וכמובן שהחיילים חפשו בחורות שאפשר להתקרב אליהן, בתשלום אתנן. פה ושם נראו הבחורות בשעות המאוחרות הולכות עם החיילים הזרים, והשמועה פשטה שיש פרוצות ברחובות. כדי לברר את הדבר ולודא את השמועות היה צורך לבקר בכמה בתי קפה ולראות עין בעין מה ומי, כדי לא להוציא לעז על בנות ישראל. פניתי אל המוכתר של שעריים, מארי חיים מדהלה ואל אשתו סעידה וספרתי להם על השמועות, אך הם אמרו לי כי אין בידם לעשות דבר. אמרתי להם שאנחנו חייבים לפעול, הן בדבורים והן במעשים, כדי למנוע מהבחורות המשך המעשים.

אני לקחתי את הענין ברצינות, ונפגשתי עם בחורים משעריים שהיו ידועים כאלימים ומוכנים לכל מעשה, בין להכות את הבחורות ובין להכות את החיילים המתהלכים עם הבחורות באם לא יפסיקו את מעשיהם הרעים.

באחד הלילות עברנו מבית קפה לבית קפה, ודברנו עם הבחורות במלים, אחת רכה ואחת מכה, והזהרנו אותן למה שעלול לקרות להן. אחד העונשים שהן עלולות לקבל, זה יהיה גזיזת שער הראש, וכדאי להן לחשוב על זה ברצינות. ובכדי להסביר את חומרת המצב של הבחורות המשרכות דרכיהן, עברתי בשבת בבקר בבתי הכנסיות בכל שעריים, ודברתי לפני ציבור המתפללים על חומרת המצב. כמו כן, בקשתי מהם לשתף פעולה אתנו. יתר על כן, כל מי שבתו משרכת דרכיה, הוא חייב למנוע ממנה ולהפסיקה מלכת בדרך זו. הודעתי ברכות, שאנחנו לא נתן להוריד את כבוד שעריים ואת כבוד העדה התימנית ואנו נחושים בהחלטתנו להוציאה לפועל. באותה שבת ובשבת אחריה הסברתי הדברים באר היטב, והדברים הגיעו לאוזני הבחורות.

לאחר מכן יצאנו במוצ״ש לסייר בבתי הקפה ברחובות. בעלי בתי הקפה

שמעו על החבורה שלנו, אך הם לעגו לנו, ואני בכדי להוכיח שדבורינו לא דברי סרק, נגשנו במוצאי שבת, באחת עשרה בלילה, לבית הקפה שהיה ברחוב הרצל פינת רחוב עזרא. שם עבדו שלש בחורות. נגשתי לבעל בית הקפה ואמרתי לו שמישהו בחוץ קורא לו. הוא יצא, והחבריא נגשו אליו, תוך הבעת פנים זועמים. אמרתי לו: כדאי לך לשמוע מה שאני מיעץ לך: א. עליך לחדול לקרב לבבות של הבחורות לחיילים הזרים. ב. למנוע מרקודים של בחורות יהודיות עם חיילים לא יהודיים. ג. כבוד הבחורות שעובדות או מבקרות בבית הקפה חייב להשמר ואתה אחראי על כך. זוהי עצה ואזהרה, לך ולחבריך בעלי בתי הקפה. זכור, הזהרנוך.

הבחורים שהיו אתי היו ידועים בכל רחובות ושעריים כאלימים שלא כדאי לבוא אתם לידי התנגשות. השמועה התפשטה בכל המושבה ופחד ירד על הבחורות ועל בעלי בתי הקפה, וכשהיינו עוברים ומסיירים ליד בתי הקפה, היו מתלחשים עלינו, חנה הם. אני מאמין שעשינו דבר טוב, וברחובות ושעריים לא היו יצאניות.

אחי סעדיה חזר לעבוד בעתונים

בשנת תש״ג (1943), חזר אחי סעדיה לעבוד בחלוקת עיתון ״הארץ״. הוצעה לו משכורת טובה ועל כן היה ישן בתל אביב במשך כל ימות השבוע, ולכבוד שבת היה בא הביתה לשבות יחד עם המשפחה והחברים שלו. הודות לעבודה שלו בתל־אביב, זכיתי לשכב על המטה שהוא היה ישן עליה, ובשבתות בבואו אלינו הייתי ישן על שמיכות ברצפה. במעיל צבאי עטפתי את גופי מקור הרצפה. אחי עבד שתי שעות מחלק עיתונים, אך יתר היום היה פנוי או מתבטל. באחד חימים הציע לו יהודי מחלק חלב לעבוד אצלו בחלוקת חלב בשעות אחה״צ. הוא ירויח לפי ליטרים של חלב שיחלק או ימכור, וכך אחי סעדיה מצא לו הכנסה שניה תוספת על חלוקת העיתונים.

נתמזל מזלי ואני קבלתי עבודה טובה

כל התקופה הזאת ישבתי בטל בבית, חוץ ממקרים מסוימים שהיו לי כמה ימי עבודה. באחת השבתות היה אחי בבית. הציע לי לעבוד במקומו בחלוקת החלב. היות ואיננו מעונין להמשיך בעבודה הזאת. אני שמחתי מאד על ההצעה שלו, ולמחרתו הופעתי אצלו בחדר שגר בו בתל־אביב, בשכונת נוה צדק. בבית סעדיה נחום הצורף, בן עירנו בתימן. זה היה חדר קטן, ומטה קטנה מעל לחדר עבודתו. העליה לחדר היתה עם סולם. כאן ישנתי על רצפת החדר ליד מטת אחי. חיש מהר התאקלמתי בעבודת חלוקת החלב, ולכבוד שבת היינו נוסעים הביתה. אחי

סעדיה היה חוזר במוצאי שבת לתל־אביב ואני חזרתי לעבודה ביום ראשון בצהרים.

מקום הלינה שלי עם אחי היה צר. והואיל והתחלתי לחסוך לעצמי כמה לירות, החלטתי לחפש לי חדר. בני דודתי אחות אמי לאה ואחיה יוסף בן מ״ו חיים נגאר זצ״ל, גם הם חפשו חדר, וביחד שכרנו חדר על גג. חדר פרימטיבי שעליו גג של פח מלא חורים. הם הביאו את מטלטליהם ואני קניתי לי מטה עם מזרון. לא היו לנו שולחן וכסאות. ועל כן, ישבנו, אכלנו ושתינו על המטות בלי בעיות. מקום הנוחיות היה בדירת בעל הבית, בקומת הקרקע. שכירות החדר היתה חמישים גרוש (חצי לירה). כל הקיץ החוא עבדתי בחלוקת החלב.

בערב יום הכיפורים השתדלתי לסיים כמה שיותר מוקדם את העבודה, אני ואחי סעדיה רצנו מהר לאוטובוס דרום יהודה לנסוע לרחובות. בהגיענו לתחנה והנה היא ריקה מאדם ומאוטובוסים. נתברר לנו שהאוטובוס האחרון יצא כבר לדרך. מיד צץ בי רעיון לרדת ליפו. ושם לעלות על האוטובוס הנוסע לעזה. לקחנו את אוטובוס ״המעביר״ עד יפו. ורצנו מהר לחפש את תחנת האוטובוסים הערבית. המולה רבה היתה שם. והאוטובוס לעזה יוצא רק בשעה שלש אחה״צ. בדלית ברירה, חכינו עם מתח ועצבים עד שנכנסנו לאוטובוס, שהיה דחוס בכל מיני שקים, חבילות ועופות. האוטובוס נסע דרך בית דגון לנס ציונה הערבית. שם ירדנו עם כמה ערבים שרצו להגיע לכפר עקיר. את הדרך עשינו ברגל עד רחובות תוך הליכה מהירה. כשהגענו הביתה, היה הזמן קצר, התרחצנו והתלבשנו לכבוד יום הכיפורים. שתינו כוס קפה בלי אכילה, ומיד הלכנו לבית הכנסת לבל נאחר את תחילת התפילה.

☆ ☆ ☆

פרק כ״ח

כל הכבוד ליהודי שרף

העדה של יהודי שרף החליטה ליסד ״אגודה ליהודי שרף״, ולבנות בית כנסת מרכזי לעדה. לשם כך קנו חצי דונם אדמה ברחוב רמב״ם מס׳ 81 ובנו עליה בית כנסת בשם ״עץ חיים״ על שם הגאון מ״ו חיים נגאר, שיהיה לכבוד ולתפארת. בעדת יהודי שרף ברחובות, היו רבנים ותלמידי חכמים. מהם: מארי אברהם שרוי, מארי משה מסעוד, מארי חיים קארטה ובנו השוחט יוסף קארטה. מארי שלמה כובאשי, השוחט סעדיה נחום לוי ועוד. כולם בעלי תורה והלכה. הציבור היה בעל מסורת אבות עתיקה נוסח ״שאמיי״. לא סרו ממנה ימין ושמאל. מעשי אבותיהם בידם, וחייהם על התורה ועל העבודה. כולם היו אנשי עבודה, ואף אחד

לא עשה את התורה קרדום לחפור בה. ספרי תורה שהובאו מתימן ואלה שנכתבו בארץ ישראל קדשו את בית הכנסת לכבוד ולתפארת. העדה השרפית ידועה בארץ כעדה מכובדת בה מלומדים ותלמידי חכמים. לה נעימות מיוחדות בקריאה בתורה ובתפילה לכל פזמון או תחינה יש מנגינה מיוחדת. יש לציין במיוחד תפילות ימים הנוראים, ראש השנה וכיפור. בחג הסוכות הן בבית הכנסת והן בבתים, השמחה מלווה בקריאת ההושענות של רבינו סעדיה גאון זצ"ל. האבות עם הבנים יושבים ומהללים למי שהוציאנו ממצרים ופרס עלינו במדבר סיני את סוכת שלומו. יום טוב הראשון של הסוכות היה כולו קודש ושמחה לגדולים ולקטנים. כל אחד ואחד לולבו ואתרוג תימני משובח בידיו. ועם המצוה ביד מקיפים את התיבה בצורה מהודרת תוך כדי אמירת הושיענו בחגיגת ימים...

השבת וימי החגים כולם היו החמצן והדלק לכל נפש יהודית המקיימת את מסורת ישראל סבא כידוע. העבר והעתיד קשורים בקשר בל ינתק במסורת עם ישראל, וכל הבורח ומתעלם מזה, סופו טמיעה ואיבוד שורשיו היחודיים עם היהדות.

לאחר החגים של שנת תש"ד (4-1943) עזב אחי סעדיה את העבודה בתל אביב וחזר לרחובות. כאן מצא עבודה בבית החרושת לזכוכית "לשם" לייצור כוסות וכל מיני כלי זכוכית. תפקידו היה לנפוח לתוך חומר הזכוכית המזיל ולעשות ממנו כוס. זו היתה עבודה קשה הואיל והיתה בקרבת תנור אש עם מעלות חום גבוה מאד להמסת הזכוכית.

קניתי חלקת אדמה

אני המשכתי את עבודתי בתל אביב בחלוקת החלב. וברך ה' ראיתי ברכה בעבודתי. ליד בית החרושת לזכוכית "לשם" היו כמה חלקות אדמה למכירה. זה היה קרוב ליד בית אמי, והיא הציעה לנו לקנות מגרש של אלף מטרים לשנינו. לאחי סעדיה ולי. מחיר המגרש היה מאתים וארבעים לירות. כל אחד נתן מאה ועשרים בשביל החלקה שלו, ואני הופעתי למשרד רשום קרקעות בשם שנינו. העורך דין שלנו היה יוסף מגורי, שהיה שופט בתל אביב.

בהודע הדבר לחבירי ומכרי שקניתי מגרש, ושנעשיתי בעל רכוש לא יכלו לעכל את זה. הם שהסתכלו עלי כעל יתום, חסר פרוטה והולך יחף, הנה זכה וקנה חלקת אדמה, לפני אלה שאבותיהם העניקו להם כל טוב. אני המשכתי בעבודתי ובכל יום ויום הייתי נוסע לעבודה וחוזר הביתה.

באחד הימים נתז גרגיר זכוכית רותחת מתוך התנור וחדר לתוך עינו הימנית של אחי סעדיה. הוא נשלח מיד לירושלים לטיפול בבית החולים של הרופא המומחה

לעינים ד״ר טיכו. אמי נסעה אתו כדי להיות בקרבתו ואני יום יום, בגמר עבודתי בחלוקת החלב, הייתי נוסע לירושלים לבקר את אחי ולשאול בשלומו. כמו כן דאגתי לאמי ולכלכלתה. לי כסף, ברוך ה׳ לא היה חסר. במשך השבועיים, שהיה אחי בבית החולים תחת עינו הפקוחה והטיפול האישי של ד״ר טיכו, לא עזבה אמי את ירושלים. הטיפול והנתוח שעשה ד״ר טיכו להצלת העין לא הצליח - כך נגזר מן השמים.

הדוד רבי שלמה נגאר

בהיותנו בירושלים היינו ישנים אצל הדוד מארי שלמה נגאר. הוא ואבי זצ״ל היו בני אחים. מצבו הכלכלי היה בכל רע. הוא ואשתו ושלושת בניו ובתו סבלו חרפת רעב. הוא היה איש חסיד ומלא תורה ויראה. בשנותיו האחרונות קבל מחלת גירוד, באצבעותיו ובידיו ובגופו, ולא ראה מרגוע לא ביום ולא בלילה. לאט לאט גברה עליו המחלה. באחד הימים פרצה אש בחדרו הקטן שבו ישב כל הזמן וליהטה אותו ונשמתו עלתה בלהבת אש השמימה. השמועה נפוצה בכל שכונות ירושלים ובעיר העתיקה, וכל מי שהכירו בא לחלוק לו את הכבוד האחרון. אנשי רחובות ובראשם אחיו הצעיר ממנו מרי משה נגאר, כולם באו לירושלים ללויה. הלויה הלכה ברגל ונשיאת המטה היתה על כתפי המלוים עד הר הזיתים. ת.נ.צ.ב.ה.

אימוני מחתרת בקבוצת הלח״י

הימים ימי המלחמה של שנת תש״ד (1944) היו ימים קשים. גרמניה היתה כבר ברוסיה. הבריטים והאמריקנים תכננו פלישה לצרפת להצלת אירופה מהחיה הנאצית הגרמנית, וכל העולם היה עובד למען המלחמה. המוסדות הלאומיים בישראל דרשו מממשלת אנגליה לאפשר הקמת חטיבה יהודית לוחמת. ואחרי מאמצים גדולים, והשתתפות היהודים מכל העולם במאמץ המלחמתי, הסכימה הממשלה האנגלית לרעיון הצבא העברי. בחורים רבים מארץ ישראל התגייסו לחטיבה ומפקדי החטיבה היו יהודים.

בארץ ישראל קמו אז תנועות מחתרת להגנת הישוב. בהיותי ברחובות הייתי חבר בהגנה, אך מכיוון שעבדתי בתל אביב, לא יכולתי להמשיך בפעילותי בהגנה ברחובות.

תנועת ״לח״י״ בתל אביב חיפשה אחרי נערים ובחורים בשכונות. בשכונת מחנה יוסף התארגנה קבוצה של עשרה. חבירי שהיו בתוך הקבוצה השפיעו עלי להצטרף

אליהם. קבלנו הרצאות, הדרכה ואימונים בנשק קל. באחד הלילות הופגשנו עם מפקד ה״לח״י להצהרת שבועת אימון כחברים. אחד אחד נכנסנו לחדר המפקד. זה היה ברחוב נחלת בנימין. כשהגיע תורי נכנסתי לחדר. המפקד הסיר את המטפחתמעל האקדח ואמר לי להניח את ידי הימנית על האקדח ולהשבע. אני מיאנתי לכך ואמרתי לו שאני חבר בארגון ההגנה. הוא שאל אותי, ומה אתה עושה כאן? אמרתי לו שהחברים בקשו ממני לבא אתם, אך אין בדעתי להיות חבר. אני חדלתי ללכת לפגישות ואז נשלחו חברים אלי להזהירני שאם לא אבא לפגישות הם ינקמו בי, אך אני עמדתי על דעתי שאין לי מה לעשות אתם. האיומים לא שינו את דעתי. לימים נעשו הבחורים האלה מחשובי הפיקוד של ה״לח״י.

שבוע לאחר זה, עזב אחי סעדיה את בית החולים של ד״ר טיכו, ושבנו הביתה לרחובות. בימים ההם עדין לא שלמו פיצויים למקרה פציעה או נזק גופני בעבודה. לכשהחלים אחי סעדיה, למד את מקצוע הריצוף. מקצוע שהיה בו עתיד ופרנסה טובה. אני המשכתי בחלוקת החלב ונתוספו לי קונים חדשים, והאחוזים שלי גדלו. אך עדיין התשלום שקבלתי עבור עבודתי היה נחות לגבי מחלקי חלב אחרים. אני העליתי את השאלה אצל בעל הבית שלי ובקשתי תוספת כמו יתר מחלקי החלב. אך לא נעניתי כל כך. לאחר חודש שוב בקשתי מבעל המחלבה את התוספת שמגיעה לי, הן אני הבאתי לו יותר קונים וכמעט הכפלתי את חלוקת החלב. אבל בעל המחלבה מיאן. יום אחד טען שאני לקחתי חבילת חמאה בלא שאני אודיע על כך. על אשמה כזאת לא הייתי מוכן לעבור בשתיקה ומיד הודעתי לו שאני לא ממשיך לעבוד אצלו. יצאתי את המחלבה והוא רדף אחרי בהכירו בכך שאני נעלבתי. הוא התחרט מיד ובקש סליחה. ומכיון שיצאתי אמרתי לו אם לא תוסיף לי את האחוזים המגיעים לי לא אחזור לעבודה. הוא הבטיח לחשוב על כך אך אני הייתי צבוט מהאשמה שהטיח בי ומיאנתי לחזור לעבודה. חזרתי הביתה רוגז ממה שקרה, ועצוב על אובדן מקום עבודתי.

אילו הייתי ממשיך בעבודה הזאת הייתי בונה בית תוך תקופה קצרה. אבל העלבון צרב לי מאד. במסירות נפש עבדתי בחלוקת החלב. נתחבבתי על הקלינטורה־קונים שלי ונתוספו חמשים אחוז קונים חדשים, וזה היה רווח נקי לבעל המחלבה בלא שאני אהנה מהרוחים שעשה מהם בעל המחלבה. אילו הייתי קונה חלב ממקום אחר הייתי יכול להרויח יותר ממה שהייתי מקבל במקום עבודתי. אבל בגלל מסירותי ונאמנותי לבעל המחלבה לא נתנני לבי לפרוש מהעבודה ולהיות אדון לעצמי. ועליו נאמר ומשלמי רעה תחת טובה. פרק חשוב בחיי שהתחלתי בו והאיר לי מזלי אך נעצר בימים הטובים שלי. אילו הייתי אדם רע וחושב מזימות הייתי מסוגל לקחת את כל הקונים לרשותי היות ונתחבבתי על הקונים שלי ונהפך אדון לעצמי.

☆ ☆ ☆

פרק כ״ט

גם אני במתגייסים. יום חמישי 15.2.1945

חדשיים אחרי עזבי את עבודתי נשלחתי על ידי מפקדי ההגנה ברחובות לבית המרכז החקלאי בתל־אביב. שם היה משרד הגיוס של ״משטרת הישובים העבריים״. היינו שמונה בחורים שהתיצבנו. ששה מתל אביב, אחד מראשון לציון ואני מרחובות. לאחר הרישום נשלחנו לנהריה שם חיכו לנו המפקדים אנשי ההגנה, ואתם סמל מ״משטרת הישובים העבריים״ ושמו ישראל גרמן. קבלנו תדריך על מה שנצטרך לעשות, ונשלחנו למגדל המים ששם היה מחסן התלבושת. כל אחד קבל חולצה, מכנסים, כובע, נעלים ומעיל עליון חורפי. שמות המגויסים: המפקד גדעון מנדובסקי ק״ח, מתל־אביב: שלום שכניק, אפרים רזניק, דוד מושיוב, אברהם בויוסף נוטנציק, יצחק עמרם, סלומון אטיאס, נתן פולוס. מראשון לציון דן כהן ומרחובות זכריה נגר. הסמל ישראל גרמן הציג אותנו בפני המפקד האנגלי של האיזור, האחראי על מגויסי משטרת הישובים העבריים והושבענו על ידו. לאחר מכן נשלחנו לקיבוץ אילון. מפקד האיזור של ההגנה בא להפגש אתנו וגם להסביר לנו מה תפקידנו ומה עלינו לעשות. הוא אמר לנו, שהחודש יחולק לשנים, חצי לאימונים וחצי לעבודה במשק. כלומר, שבועיים אימונים ושבועיים עבודה. עשינו הכרה עם מזכירות הקיבוץ אילון, ונקבע שנקים לנו שני אוהלים, אחד לכל ארבעה מאתנו, במרכז המשק, בין חדר האוכל ובין ספרית הקיבוץ. היקמנו את שני האוהלים וקבלנו מטות ברזל ועליהן שמנו מזרוני קש ושתי שמיכות צבאיות.

שבועיים ראשונים עסקנו באימונים ובהכרת הסביבה. ליד הקיבוץ היה מחנה צבאי ובו היה גדוד צבא ירדני, לשמור על גבול ישראל־לבנון. קיבוצי אילון וחניתה הם גובלים עם לבנון, ולהם היו קשרים עם הכפרים הלבנוניים מעבר לגבול. קיבוץ אילון השתייך ל״השומר הצעיר״ ובתוכו היתה משפחה אחת הנוטה אחרי מפלגת ״אחדות העבודה״. אנשי המקום כמעט כולם היו ילידי הארץ בגיל בינוני, עם ילדים קטנים בכיתות ראשונות של בית הספר. המשק התבסס על כרם ענבים ועצי פרי, תפוחים, אגסים ושזיפים. רפת קטנה וכמה לולים לעופות. כמו כן נגריה קטנה ובעיקר מפעל ברזל ופלדה ״עשת״, טרקטורים, סוסים, פרדות ומכונית משא. במשק, חדר אוכל קטן ונחמד עם מטבח צמוד. הנוחיות בחצר המשק וכן המקלחות בביתן של פחונים, גברים לבד ונשים לבד. מה שהפריד בין הגברים והנשים היו לוחות פחים.

הימים ימי חורף. לישון באוהל על גבעה הצופה לים התיכון היה בקור חזק

לגוף ולעצמות. רוח מכל הצדדים, ושמיכה צבאית לא עשתה רושם. לכן שכבנו עם כל הבגדים של השירות, כולל המעיל העליון הארוך. חלק מהגוף נהנה והחלק מהברכים ומטה סבל מקור קשה. היו כאלה שלא חלצו את נעליהם וכשאחד לא היה נוח לו לא היה נותן לשני לישון. אם קור לא היה נוח ואם גשם היה עוד יותר קשה. אחרי לילות כאלה היינו קמים בשעה שש בבקר, או לעבודה או לאימונים. פנינו לממונים עלינו ובקשנו מקום לינה יותר מתאים אך לא נענינו, פשוט, כאילו לא היה איכפת לשום אדם. במזג אויר כזה, ללכת עד למקלחת או לשירותים צריך היה מאמץ לחיים כאלה. הרחצה במקלחת היתה בתוך שלד של פח בשעה שרוח נושבת מכל הכיוונים, והמים לא חמים מספיק. זה היה עינוי נפש ממש. אנשי הקיבוץ שהיו רגילים לחיים האלה גם הם סבלו, אבל אנחנו יותר. חברים התקררו חזק, קבלו חום והקאות ונזקקו לטיפול רפואי.

זו היתה שבת ראשונה מחוץ לבית, לאחר שנתים טובות שלא עזבתי את הבית. אני לא תיארתי לעצמי לאן ישלחו אותי, ואולם לאחר שהושבעתי לתפקידי כבר לא היה לי מנוס. ביום ששי, שעה לפני החשיכה יצאתי לאיזור המטעים והתחלתי לקרא "קבלת שבת" מזמור שיר ליום השבת ותפילת מעריב. חברי הלכו לבית התרבות ולספריה לקרא עיתונים. לכשחזרתי נכנסתי לקרא עיתון עד לשעת ארוחת הערב. בחדר האוכל לא היה משהו מיוחד לכבוד השבת, אם כי האנשים היו יותר רגועים בזכות יום המנוחה. אנשי המקום כולם היו חפשים וקדושת השבת או דברים מיוחדים לכבוד שבת לא היה מקובל אצלם. חלק מהבחורים שהתגייסו אתי באו מבתים דתיים וגם הם הרגישו בחסר. לי במיוחד היתה בעיה. כולם ישבו לשולחנות בלי כסוי ראש, ואני אף פעם לא הלכתי או אכלתי בלי כסוי ראש. עכשיו אני אחד ויחיד עם כסוי ראש. רחצתי את ידי, ברכתי על נטילת ידים בלחש, ונכנסתי לחדר האוכל כשכובע השירות על ראשי, כובע גדול דומה לכובע שחבשו החיילים האוסטרלים. בשבת ראשונה אף אחד לא אמר לי כלום, וכך עשיתי יום יום וערב ערב, אם התהלכתי או אכלתי, תמיד היה הכובע על ראשי. אחרי הארוחה חזרנו לאוהלים, וכאן נשאלתי מדוע אני חובש כובע. אני הסברתי לחברי שאני דתי ומבית דתי ומשתדל לשמור עד כמה שאפשר לי. חלק לעגו לי, וחלק הבינו אותי. היות וגם היו הם מבית דתי. שנים מהם הראו לי סידורי תפילה שהיו עמם. אני עודדתי אותם להתפלל ב"קבלת שבת", וכך עשו. אבל הם התהלכו ואכלו ללא כסוי ראש. אחרי הארוחה של ליל שבת שוחחנו עם חברים מהמשק ושאלנו איך הסביבה ומה אפשר לראות כדי להכיר את הסביבה. הם יעצו לנו לבקר במבצר הצלבנים, מונטפור. בחורים צעירים או צעירות בגילנו לא היו במשק, וכתוצאה מכך הסתגרנו. למחרת בשבת בבקר, אחרי ארוחת בקר יצאנו לראות את הסביבה. שער המשק גבל עם הכביש. ולשמאלנו היה מחנה צבא של חיילים ירדנים "הלגיון הערבי". חצינו את הכביש והמשכנו בשביל צר המוליך למבצר הצלבנים, בלא שנראה שום דבר מיוחד. כך הלכנו כשני קלומטרים עד שהגענו לואדי - מפריד בין שני הרים. לואדי

קוראים ואדי קורן. כאן נתגלה לעינינו נוף יפה מאוד. ממולנו הרים, ולמרגלות ההר על גבעה גבוהה ניצב מבצר הצלבנים ההיסטורי, מונטפור. הוא תופס שטח רחב ושולט על המעבר בואדי. ירדנו בשביל עד למטה בואדי והנה לפנינו שביל מים חיים. הלכנו לאורך שביל המים עד שהגענו אל מוצא המים של המעין, שהיו מים חיים ומתוקים. כרענו על ברכינו ושתינו לרוויה. כאן הבננו שהמבצר נבנה לא הרחק מהמעין שממנו שתו השיירות העוברות מחוף הים התיכון לגליל העליון לכוון פקיעין וצפת. לאחר מנוחה קצרה עלינו לכוון המבצר, העומד על גבעה שממנה אפשר להשקיף עד הים. הסתובבנו על כל השטח של המבצר וזה היה מקום די נחמד לטיול ולבלוי. אחרי הצהרים חזרנו למשק עייפים ומרושמים מהטיול.

ביום ראשון (25.2.45) בא אלינו מנהריה הסמל, ישראל גרמן עם שני חברים חדשים, ומספרנו הגיע לעשרה. אותו יום לאחר ארוחת הצהרים ישבנו ושוחחנו עם ישראל גרמן ועם אחד ממפקדי האיזור של ההגנה. השיחה היתה על הקיבוץ אילון שדרך גבולו עוברים מבריחים מלבנון וללבנון, ויש צורך לפקוח עיניים. ערבים מהסביבה היו חודרים בלילות לתוך שטח המטעים של אילון וגונבים את הפרי, ויש צורך בסיורים ביום ובלילה מסביב למשק אילון. משאלתנו היתה למקום לינה יותר טוב. האוהלים היו באמצע המשק, והכל פתוח לרוחה. הקור חודר לעצמות ומדיר שינה מעינינו.

בימים ההם החלו לבנות חדרים לשכון חברים חברי המשק ולנוער שהיה צריך להגיע מעלית הנוער. לנו, הנוטרים, כנראה שלא היינו ראויים לפינה יותר חמה, ועל כן שכנו אותנו באוהלים. זה לא היה טוב לרוח החברים וחלק נסעו הביתה. לאחר כמה ימים חזרו אבל נשארו ממורמרים. האימונים היו קשים אך החברים עשו הכל לעמוד בהם.

יום שלישי (27.2.45) היה יום פורים, וזו היתה פעם ראשונה לי מחוץ לבית. לא היתה שנה שנעדרתי מבית הכנסת לשמוע קריאת המגילה. הפעם אני רחוק מאד מהבית. הלכתי לספריה של הקיבוץ לחפש חומש או תנ"ך או חוברת מגילת אסתר ולא מצאתי. בימים ההם עדיין לא הבנתי שספרים כאלה מקומם לא יכירם כאן, כי ספרי הקודש נוגדים את "התורה הסוציאליסטית" של השומר הצעיר. בתורתנו כתוב "שמע ישראל ה' אלוקינו ה' אחד". ובקיבוץ של השומר הצעיר בימים ההם היתה להבדיל, תורה אחרת ובה כתוב: "שמע סטאלין, אתה נביאנו, אתה אחד". יצאתי מהספריה וירדתי למטעים שמאחורי הספריה. ובהתהלכי בשביל התחלתי לקרא בעל פה את הפסוקים שאנחנו התימנים נוהגים לאמר לפני קריאת המגילה: "חסד ה' אזכיר תהילות ה' כעל כל אשר גמלנו ה' ורב טוב לבית ישראל בכל אשר גמלם כרחמיו וכרוב חסדיו. ויאמר אך עמי המה בנים לא ישקרו ויהי להם למושיע בכל צרתם לו צר ומלאך פניו הושיעם. באהבתו ובחמלתו הוא גאלם ונטלם ונשאם כל ימי עולם. "ליהודים היתה אורה ושמחה וששון ויקר" (מגילת אסתר). את רוב פסוקי המגילה אמרתי בעל פה.

חזרתי לאוהל תוך שאני מהרהר על בית הכנסת שלנו ועל המתפללים והילדים עם האקדחים והפקקים. המולה של נערים וילדים זה ערב שלהם. מי עם תלבושת ומסכה על פניו ואחרים רק עם מסכה על פניהם.

בשנה שעברה עשינו מסיבת חברים והזמננו חברות. מסיבת פורים בלי משקאות חריפים, אפילו שצריך ומצוה לשתות משקאות חריפים. אנחנו החבריא הרגלנו את עצמנו ליהנות ממשקאות קלים. עם שירים ורקודים תימניים ועממיים. בתוספת בדיחות ולייצנות עד שעה מאוחרת. למחרת ביום פורים אף אחד מאתנו לא עובד.

עכשיו אני מסתכל מסביבי אולי אשמע קול, אולי מישהו יאמר ארור המן העמלקי, או ארור המן ההיטלרי מזרע עמלק, ואין קול ואין עונה ואין קשב. בחדר האוכל היה הכל כרגיל, שום דבר מיוחד לא הורגש. אמרתי לעצמי, אולי האנשים האלה לא יודעים שהערב ליל פורים. שאלתי את עצמי איפה אוזני המן שאופות נשי המושבה ברחובות ומחלקות אותן לילדים הסובבים בבתים. ישבתי ואכלתי ארוחת ערב רגילה.

ערבים מהסביבה עבדו בתיקון הכביש הסלול, ובערבים היו ישנים בתוך אוהל ערבי ליד האוהל שלנו. בערב הזה שהיה ליל פורים נגשתי אל אוהל שני הערבים, ברכתים לשלום, וישבתי אתם לשוחח, היות ואני דובר ערבית כיליד תימן. הם שמחו לבואי לאוהלם וכבדוני בספל קפה ערבי מיוחד. לאחר זמן אחד מהם לקח את חלילו והחל לחלל, והשני שר שירים. החליל והשירה עם כוס הקפה השרו עלי רוח טובה ושמחתי שלפחות ליל פורים זה לא עבר עלי בלי חויה שהיא.

למחרת היום יצאנו לאימונים על אף שהיה יום פורים. ירדנו למעין של הקיבוץ ממנו שואבים מים לקיבוץ. עשרים רגע מהמשק לכוון צפונית מזרחית. מורד גדול בין שני הרים, מים זכים וטובים לשתיה.

יצאנו למסע להכרת הסביבה

נוטרים במשטרת הישובים העברים

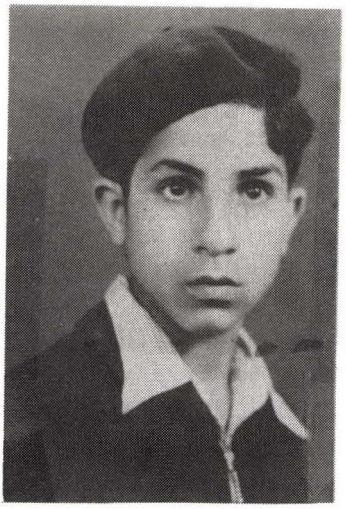

אני בנערותי ואמונתי

יום רביעי (28.2.45) יום מסע בלי תרמיל, אך הרובה על הכתף, לאורך הכביש עד למשטרת באצה, והכפר הערבי ביצה. לא הרחק מכאן היה הקיבוץ מצובה. נכנסנו לקיבוץ ונפגשנו עם מפקד האיזור של ההגנה. עם סיום הפגישה יצאנו לדרך לכיוון קיבוץ חניתה. לצד הכביש היה מחנה בצה של חיל האויר האנגלי עם שדה תעופה קטן ואוירונים אחדים. כאן נחת פעם אוירון גרמני נחיתת אונס עם טייסיו. ממול המחנה היה שביל העולה לקיבוץ חניתה. טיפסנו עד לקיבוץ שהיה בראש ההר בגבול הלבנון. הנוף היה מצוין ביום בהיר נראו מפרץ עכו, חיפה, והקריות. אכלנו בצהרים ונחנו זמן מועט. גם כאן נתודענו עם מפקד המקום והחלפנו ידיעות ודיעות, ואחר כך צעדנו הביתה לאילון. זה היה יום מסע מעייף ונעים.

יום ראשון (5.3.45) יצאנו לסיור הליכה ברגל. הפעם לכיוון צפון. שם כפר ערבי שהיה בקשרים עם קיבוץ אילון, כפר ג׳רדי בגבול ישראל־לבנון. משם הר גבוה לאורך הגבול עד ראש הנקרה. מהכפר הלכנו לאורך הגבול ישראל לבנון. בכל פעם עברנו ליד ערמת אבנים גדולות מסוידות בסיד לבן, לסימן כאן הגבול, עד בואנו לראש הנקרה תחנת הגבול, ממש בקצה ההר והים נראה למטה. גלי הים התנפצו לרגלי תחנת הגבול. שתינו משקאות קרים ולאחר מנוחה קצרה נסענו במכונית צבאית אנגלית עד להצטלבות הכביש אילון. מכאן נסענו שוב פעם עם מכונית עד לשער המשק אילון.

יום רביעי (14.3.45). ביום זה הכריזו הרבנות הראשית והועד הלאומי על יום צום והפסקת העבודה משעה תשע בבקר עד שעה אחת עשרה בלילה בגלל סגירת השערים של ארץ ישראל ומניעת יהודים פליטים שהצליחו להמלט מאירופה ולהגיע עד לגבולות ארץ ישראל. ברצון ובתפילה קבלתי עלי את הצום עד לשעות הלילה.

יום חמישי (15.3.45) יום זה תוכנן למסע הכרה של האיזור תרשיחה פקיעין (בערבית אל ביקעה). ערב לפני זה ישבנו ובדקנו את המפה של הסביבה וקבענו לנו את מסלול ההליכה עד הכפר פקיעין. אחרי ארוחת בוקר, ארזנו את ארוחת הצהרים בתרמילים וכל אחד נשא מימית מים לדרך. את המסע עשינו בלי נשק ורק בתלבושת רשמית של הנוטרים. המסע החל בשעה שש וחצי בבקר לכיוון מבצר הצלבנים מונטפור והמעין בואדי קורן. לאחר מנוחה קצרה הלכנו לכיוון הכפר הערבי מעיליה. כאן שוב עשינו מנוחה קצרה ואכלנו מאכלים קלים. ליד הגשר הצטלמנו והמשכנו את דרכנו לעיירה תרשיחה. זו היתה עיר ערבית דרוזית קטנה המשמשת מרכז לכל הסביבה וחיא עיירה יפה ונקיה. בתיה צפופים עם הרבה סימטאות. חיא נמצאת במדרוני החרים ובקרבתה בנויה תחנת משטרה גדולה. לאחר סיור בתרשיחה יצאנו ממנה בשעה עשר, וצעדנו חישר לכפר פקיעין. המים אזלו מהמימיות והחברים צמאו למים. אולם הליכתנו בשביל הצדדי הביאה לנו רווחה. במחצית הדרך לפקיעין הגענו לנחל מים קטן, ושם שתינו מים ומלאנו את הממיות. בלי מנוחה המשכנו את דרכנו. הרעב החל להציק לנו והחברים בקשו משהו לאכול, אך המפקד לא הסכים. הגענו לקצה השביל שבו הלכנו והמשכנו בכביש הצבאי, ושני ק״מ מרחק מפקיעין הגענו אל הקבר של רבי יהושע בן חנניה זת״ע. לפי אמונת הערבים קבור לידו יוסף חנשיא. כאן נמצא מעין מים חיים הנובע מתוך ההר, שתינו לרויה וישבנו לנוח עשרה רגעים בלבד. את דרכנו לפקיעין - המשכנו במרץ. בשעת הצהרים הגענו למחוז חפצנו כפר פקיעין, הנקודה האחרונה במסע שלנו. בתוך הכפר שאלנו את אנשי המקום על בית הכנסת החיסטורית. בהגיענו לשם יצא לקראתנו בתלבושת ערבית, האיש היהודי הידוע בכל הסביבה תושב המקום יוסף זינאתי. הוא הקביל את פנינו בברכת שלום עליכם בעברית.

לפי המסורת בית הכנסת נבנה בזמן בית שני, בימי מנהיג הדור רבי יהושע בן חנניה זת״ע. מר יוסף זינאתי פתח לנו את דלת בית הכנסת ונכנסנו לתוכו וכולנו מלאים רגשות יראה. לבקשתי נענה האיש ופתח לנו את ארון הקודש. בארון נמצאו שמונה ספרי תורה עתיקים מאד שהועברו בזמנם מירושלים לכפר פקיעין. לפני המאורעות של 39-1936 היו וחיו כאן כ-50 משפחות יהודיות. הם עזבו את המקום מפחד הכנופיות הערביות. יוסף ואביו ומשפחתם נשארו במקום. הם קבלו הוראה מאת הועד הלאומי לא לעזוב את המקום, והכנופיות לא נגעו בהם לרעה. האיש היה יליד המקום ונחשב בעיניהם לאחד מהם בלי כל הפליה לרעה. התושבים היו רובם דרוזים והתנגדו למשטר הכנופיות. את ארוחת הצהרים אכלנו בביתו של יוסף. יש לציין את האדיבות שלו. הוא הגיש לנו תה עם סוכר וסעדנו. הצטלמנו אתו. והודינו לו על הכנסת האורחים שלו. בשעה אחת עזבנו את פקיעין מלאים רגשות שמחה ועליצות, בתקוה שנגיע לקיבוץ אילון לפני החשכה, בקרבת הכפר הערבי סמיליה עצרנו מכונית משא ערבית ונסענו בה עד לכביש מעיליה. המפקד המשיך לכוון נהריה ואת הפיקוד מסר לידי. התחלנו ללכת מהר בכוון חזרה למבצר מונטפור-אילון. עם שקיעת השמש הגענו לאילון, שם קבלו את פנינו

חברי המשק בשמחה. נכנסנו לחדר האוכל לשתות כוס תה עם לחם וריבה.

הימים הבאים היו ימי עבודה בשדות הקיבוץ. כל אחד נשלח לעבודה אחרת. אני עבדתי בטוריה במטעים עבודה קשה של שמונה שעות. האוטובוסים של אגד היו באים פעמים ביום לקיבוץ. ביום ששי חכיתי למכתבים מהבית ומהחברים. קבלתי מכתב אחד ובו כתוב כמה אני חסר לחבריא. הם מחכים לי לבוא לחג הפסח.

עם האוטובוס באה לקיבוץ בחורה עם תרמיל גב ומישהו הפנה אותה אל אוהל הנוטרים. היא עמדה בפתח האוהל ושאלה אם היא יכולה להכנס. כמובן שניתן לה רשות והיא התישבה על אחת המטות ואמרה שהיא באה ללילה אחד. היא שוחחה עם כולנו וסיפרה שהיא מאחד הקיבוצים בדרום. באוהל היתה מטה פנויה של אחד החברים שנסע לתל אביב, והחברים איפשרו לה להשתמש במטה ללינת לילה. לאחר חצי שעה של החלפת דיעות והכרה אתה, פנתה אלי ובקשה אם אין לי התנגדות להראות לה את הנוחיות. הסתכלתי עליה ולא נשארה לי ברירה אלא לצאת אתה עד הנוחיות. בצאתה בקשה ממני להראות לה את הקיבוץ והסביבה. עברנו ליד בתי הקיבוץ ויצאנו לשדות, דרך היציאה הצפונית אל כרם הענבים, ושנינו משוחחים תוך זריקת מבט אחד על השני הולכים והולכים מסביב לקיבוץ, עד בואנו למטעי הפרי, ומשם חזרה לקיבוץ דרך הצד המערבי. לאחר מכן הלכנו כולנו לחדר האוכל ולאחר זה פניתי לספריה לקרא עיתון. כעבור שעה חזרתי לאוהל, והנה להפתעתי ראיתי את הבחורה מתעלסת - עם אחד החברים. לא נשארה לי ברירה אלא לחזור לספריה לכמה שעות. למחרת בבקר הסתלקה הבחורה מהקיבוץ.

ביום שני (26.3.454) קבלנו הודעה שלמחרת יום שלישי יהיה יום תשלום בנהריה במשרד הנוטרים, ולאחר מכן נצא לחפשת חג הפסח. כל החברים קבלו את ההודעה בשמחה.

☆ ☆ ☆

פרק לי

חג הפסח בבית אמי יקירתי

ביום שלישי, בבקר השכם, בשעה חמש ורבע כל החברים היו כבר ערים. בשש אכלנו ארוחת בקר ובשש ארבעים וחמש נסענו באוטובוס לנהריה, כולנו מגולחים ומצוחצחים. הקצין האנגלי לא הופיע והתשלום לא יצא לפועל. אבל במקום זה כל אחד מאתנו קבל הלואה של שש לירות, להוצאות החג. נפרדנו מרב סמל ישראל

גרמן באיחולי חג שמח לחג הפסח.

בצהרים נסענו מנחריה לחיפה ומשם לתל אביב. בתחנה המרכזית נפרדתי מכל החברים בברכת חג שמח, והמשכתי את נסיעתי לרחובות. עם שקיעת החמה הגעתי הביתה. נשקתי למזוזה שעל הדלת, שאותה לא מצאתי בשום דלת של הקיבוץ אילון. אמא סלסלה בלשונה מין צליל לאות שמחה לבואי חביתה והעתירה עלי נשיקות אם. מיד אכלתי ארוחה, לחם, מרק בשר וחילבה עם כל המשפחה. אחי יוסף ברכני בנועם שפתיו מן התורה. שמחתי להיות בבית אמי. שלשת אחי ואחותי עם בנותיה נמצאו במקום. רוח חדשה והרגשה מיוחדת ליפפה אותי. השכנים באו ובירכו אותי בברכת ברוך חבא. גם החברים הופיעו אחד אחד וברכות חדדיות.

באותו ערב עשה אחי יוסף "ביעור החמץ" עם הנר בידו. למחרת בבקר יצאתי להתהלך להנאתי. בדרך פגשתי את חיים גמיל. הוא התגייס לצבא לפני כמה חודשים ועכשיו בא לחופשה. הוא הציע שנסע באופנים לראשון לציון ולצרפנד המחנה הצבאי. לקחנו שני אופנים מחברים ויצאנו לדרך. כל חדרך שוחחנו על מעשינו. הוא שאל אותי, מדוע התגייסתי לנוטרות ולא לצבא. אני הסברתי לו שזה תפקיד לא פחות חשוב לשרת בארץ, וגם להיות יותר קרוב לבית, ועוד, אינני תחת השגחה חמורה כמו בצבא. הגענו ליקב של ראשון לציון ופנינו ימינה לכיון שכונת "שיבת ציון". זו היתה שכונה תימנית קטנה עם בתי כנסת קטנים. כאן גר הרב אברהם טביב, שהיה שליח הסוכנות היהודית לעדן ואותו הכרתי בזמן שהייתי עם הורי בעדן. רוב תושבי השכונה הם יוצאי חידאן בתימן והם בני תורה.

שרה קנדיל היתה נשואה עם בחור מבני המקום שמו דוד כהן. שרה שמחה לראותנו. היא לא ידעה שאנחנו מגויסים. נתכבדנו בקפה ועוגות ולאחר זמן קצר יצאנו לכיוון מחנה הצבא סרפנד. לאחר זחוי בשער הכניסה נכנסנו. זו היתה לי פעם ראשונה שאני נכנס לכאן. המחנה היה יותר גדול מראשון לציון. הסתובבנו בתוכו בלא שאני אדע היכן אנחנו משוטטים. חברי חיים שהכיר את המחנה נסע עם האופנים שלו לפני, ואני עם האופנים השני אחריו לאן שהוא פונה, עד הגיענו לשטח השק"ים. כאן נכנסנו לקנות כל מיני ממתקים ודברי מאכל כשרים, להביא אתנו בחזרה הביתה. בדרכנו חזרה הביתה, נסה חיים להעלות את הנושא של החברים והחברות, ובמיוחד דבר על הנערה אשר הוא רצה בקרבתה. הוא ידע היטב שמשהו קיים ביני לבינה, ולא ראה את זה בעין טובה. הוא נסה לדלות ממני כמה מילים ותשובות על רחשי ליבו, שלא בטא אותם בפה מלא. הואיל ואני ידעתי את הלך רוחו והתנהגותו של ימים מקדם השתדלתי לא להמשיך את השיחה הזאת אתו. לבסוף הוא אמר לי, אני מבין שיש לך ענין עם הנערה הזאת ועל כן אתה לא רוצה לשוחח על כך. עברנו לשיחה אחרת עד הגיענו לרחובות והביתה.

הגענו בשעת אחר הצהרים. כל האחים שלי היו בבית. כל אחד עוסק במשחו לקראת החג. הבית היה נקי ומסודר לקראת החג בערב. לשאלת אמי, חיכן חייתי, אמרתי לה שנסעתי למחנה הצבאי צרפנד, וכמובן שהראיתי לה מה קניתי שם מהשק״ם.

כל הבתים בגבעת אנשי ״שרף״ כולל החצרות של הבתים זכו לחיות ממורקים ונקיים. אין בית שלא נדף ממנו ריח התבשילים. הנערות שעבדו במשק בית אצל האשכנזים הגיעו כל אחת לביתה ועסקו בהכנת הבית לקראת ליל הסדר. פה ושם, אבי המשפחה וראש הבית עדיין בודק בחדר ובמטבח אם הכל לשביעת רצונו או שהיה נותן הוראות לעשות דבר מסוים. הנשים כולן שהיו נשות חיל עמדו על משמרת הבישול והנקיון. מן הגברים היו שהזדרזו ללכת אל הספר משה קנדיל כדי לגלח את שער ראשם לבד מהפיאות הארוכות והמסולסלות. גם הילדים הקטנים נלוו אל אבותיהם לתגלחת. הספר משה קנדיל עשה את מלאכתו באמונה שלא על מנת לקבל פרס או בתשלום קטן, הכל לשם מצוה לכבוד החג. הבחורים הצעירים הורגלו ללכת למספרה כדי להסתפר ושם היו זוכים לשמפו ובושם שריחו נודף. חנויות ההלבשה היו מלאות קונים שרצו בגדים חדשים לכבוד החג. הורים שמחו את הילדים בקניית בגדים חדשים, נעלים או סנדלים לפי האפשרות הכספית.

כידוע חג הפסח הוא תחילת האביב. הימים יפים ונעימים. הקור נעלם והחום עדין לא הגיע, וזה היה הזמן של הופעה עם בגד חדש. האשה התימנית, אם היתה ילידת תימן, היתה לה תלבושת מיוחדת לפי מנהגי תימן, ולפי האיזור שבו נולדה וגדלה. בתימן לכל איזור בגד שונה ורקמה שונה. אם הבעל עשיר ובעל אפשרויות היה מלביש את האשה בגד מהודר עם רקמה וכן צמידים יקרים בידיה. הנשים השכנות היו קובעות זמן כדי לאפות את המצות מקמח של חיטה שמורה מיום הקצירה. אמי ואחיותיה דבורה ולאה ידעו דינים והלכות כשרות בבחינת רבניות נשות רבנים. האפיה היתה בבית הרב משה נגר בעל האחות הבכירה דבורה. אחת היתה מכינה את הקמח, המים והמלח. השניה שמה הכל בכלי העיסה ולשה את הבצק, תוך שהיא שומרת לבל יתפח הבצק, והשלישית אופה בתנור החרס, אשר בחצר הבית, שהוכן ונבנה לשם אפיית המצה השמורה. כל אחת קבעה לעצמה את שלש הפיתות הראשונות בתור כהן, לוי וישראל. ויתר הפיתות לאכילה רגילה. הידע והנסיון שלהן היה גדול. עבודתן נעשתה בזריזות וזהירות בשעת האפיה.

אנו הבנים היינו מרתיחים מים בתוך דלי על הפרימוס הגדול כדי להתרחץ בפינת המטבח שבצריף. אחי יוסף לבש את ה״גאלבייה״ המיוחדת לכבוד החג, ואנחנו האחים לבשנו את הבגדים החדשים שקנינו. אמא היתה באה עם המצות האפויות ומזרזת אותנו להליכה לבית הכנסת. השולחן היה כבר ערוך ומוכן לליל הסדר. אחי יוסף היה צועד קדימה, ואנחנו אחריו שלשת האחים עם שני סידורי תפילה לארבעתינו.

בחצר בית הכנסת ״עץ חיים״ של העדה יוצאי שרף על שם מ״ו חיים נגאר הייתי נפגש עם יתר המתפללים ועם חברים שלא ראיתים מאז שהתגייסתי

לנוטרות המשטרתית. בבית הכנסת, כל אחד הכיר את מקומו. לאורחים חיו מקומות שמורים וידועים. הממונה היה מזמין את אחד האנשים להתפלל מנחה, ולאחר זה הרב של בית הכנסת התחיל במלים הראשונות של מזמורי החג והצבור היה מצטרף אליו באמירת המזמורים בנעימה מיוחדת של החג. התפללנו ערבית וקראנו ההלל השלם וסיימנו בעלינו לשבח ויגדל. כאשר יצאנו מבית הכנסת כל אחד היה מאחל לחברו ומכירו ולכל המזדמן מולו ברכת החג: "תזכה לשנים רבות ומועדים טובים". לאחר מכן חזרנו הביתה אחרי אחי יוסף, נכה הרגלים המהלך איטי, עד בואנו לתוך הבית.

ליל הסדר בבית אמי

נסיכת המשפחה והבית אמי, ישבה על המטה, כולה חן וחסד עם חיוך על שפתיה. כולנו נגשנו אליה אחד אחרי השני ונשקנו לה. כמה נעים היה לברך את אמא ולקבל מפיה ברכה יותר טובה. שכננו הטוב מר שלום שרוי הוזמן עם משפחתו לבא אלינו לעריכת סדר משותף, וכן האלמנה השכנה חנה גמיל. כולנו יצרנו הרבה שמחה וחגיגיות לסדר. מר שלום שרוי היה ירא שמים בתכלית. הוא ואחי יוסף ניהלו את הסדר על הצד הטוב ביותר. קריאת ההגדה בנוסח תימן שונה משל ארצות אירופה או של יהודי ספרד. השנויים כתובים בהגדה נוסח תימן. בגמר שתיית הכוס השניה הכינו הנשים את הארוחה החגיגית. כולם היו מסובין מסביב לשולחנות ומר שלום שרוי בירך את כל הברכות. כל אחד אכל לפי טעמו. יש מי שאכל את המצה פתיתים עם חילבה ומרק חם. אמא חלקה את מנות הבשר. הרב משה נגר שחט גדי ואמא קנתה רבע הגדי. כל הבתים מסביבנו היו מספרים על מעשי ה' ונפלאותיו בצאת ישראל ממצרים וכל המרבה לספר היה משובח כל מי שסיים יותר מהר משכנו היה עושה ביקור נימוסין אצל שכנו. להחליף דעה על הסדר ועל הארוחה.

למחרת בשעה שש וחצי בבקר היתה התפילה בבית הכנסת "עץ חיים" את ההלל אמרו כלם יחד בקול. התפילה הסתיימה בשעה תשע וחצי בערך. ארוחת הבקר היתה אורז רך וחם עם חלב וסמנה, וכוס קפה חם.

שכני וחברי יוסף מסעוד, שגם הוא התגייס לנוטרות בבאר טוביה, בא הביתה לחופשת הפסח. נפגשתי אתו והחלפנו חויות ומעשים מחשרות הלאומי שלנו. לאחר זה הלכתי לבית דודתי דבורה ובעלה מארי משה נגר לאחל להם חג שמח ומועדים לשמחה. ומכאן המשכתי לבית משפחת גמיל. האחים יוסף וחיים גמיל היו בני גילי וחברים טובים שלי. הם לא היו מגויסים, ובזכות אביהם שהיה בעל אפשרות כספית לא נזקקו לנדוד מביתם. אמם מרים היתה אשת החיל ויפת תואר, כולה פשטות וצניעות, ויחד עם זה היתה נבונה. אותה למדתי להכיר ולהעריך הודות לחברותי עם שני בניה, יוסף וחיים. חלק מהלמודים שלי שאבתי בבית הזה. היא היתה לי כמחנכת בדברים מסוימים. הרבה מ"חכמת החיים" שמעתי מתוך דבורה. בנותיה שושנה ואסתר היו נערות צעירות ומושכות ובעיקר הבת שושנה. כשהתגייסתי לנוטרות והתרחקתי מהבית והסביבה החברה שלי הרגישו בחסרוני. פעילותי בתוך החברה היתה מורגשת היטב. גם אני הרגשתי שהחברה חסרים לי. באחד הערבים ישבתי בספרית הקיבוץ אילון וכתבתי מכתב אל שושנה ובו ספרתי לה כמה שהם חסרים לי ובפרט היא. היא החזירה לי

מכתב ובו היא כותבת לי שגם אני חסר לחברים וכמובן, שגם היא עצמה מרגישה בחסרוני. עכשיו בבואי לחופשת חג הפסח נפגשתי אתה בבית הוריה. הושטנו יד אחד לשני והחלפנו ברכות ואיחולים לחג הפסח. אני שאלתי אותה מה היא חושבת לעשות במשך היום והיא אמרה לי שאין לה שום תוכנית. ואז בא לי רעיון לצאת לטיול לכיון קיבוץ גבעת ברנר. הרעיון מצא חן בעיניה והיא אמרה שתקרא לדבורה קיראט ולאה גמיל ויחד אתי ויוסף מסעוד, חברי הנוטר, נצא לדרך. וכך עשינו. חברי ואני עם שלש בנות יצאנו לטיול דרך שבילים ופרדסים. לא הרחק מקיבוץ גבעת ברנר היה מאהל של בדווים עם עדרי צאן וכמובן גם כלבים עזים, שנאלצנו לידות בהם הרבה אבנים. בהגיענו לגבעת ברנר בקרנו בתוך הקיבוץ והתהלכנו לארכו ולרחבו. עלינו גם על הבריכה ומשם השקפנו על הסביבה ועל שדה התעופה הצבאי תל־נוף לאחר מנוחה קצרה חזרנו לכוון הביתה. בדרך הצטלמנו כמה תמונות. אנחנו הבחורים, יוסף ואני, היינו לבושים בבגדי הנוטרות, וגם הבנות הצטלמו עם בגדי הנוטרות שלנו. כל הדרך שוחחנו והטיול היתה בו הנאה לכולנו.

אחרי הצהרים בקרתי ביקור נימוסין בבית מר יששכר גמיל ורעיתו הטובה שרה. בנם חיים היה ידיד טוב שלי. ישבתי בביתם זמן קצר, והמשכתי לבקר בבתי משפחה, קרובים ומכירים.

☆ ☆ ☆

פרק ל״א

בבית משה קנדיל

אחד המכרים שרחשתי לו כבוד היה זה משה קנדיל הנשוי עם דבורה בת דוד גמיל, אחותם של יוסף וחיים גמיל ידידי הטובים. למשה קנדיל היו ארבע בנות, ולבתו הבכירה קראו שושנה־קינדילה. היא נולדה בתימן. אבי המנוח הרב סלימאן נגר זצ״ל ערך להם את החופה וקדושין גם כתב את הכתובה בכתב ידו. כל זה בעודי ילד קטן בתימן. כאן בארץ ישראל הם ספרו לי את המעשה ויתכן שזו אחת הסיבות שאני נמשכתי לבקר לעיתים בביתם. בתם שושנה שחונכה בבית לפי מסורת יהודי תימן, מלבושה היה לבוש תימני עם מכנסים ברקמה. היא היתה הנערה היחידה מבין כל חברותיה שנשארה מתלבשת לפי מסורת תימן, הואיל ואביה ואמה לא היו מוכנים להשלים עם הדעות הנוגדות את השקפת עולמם. בעברה ברחוב היו האנשים מסתכלים עליה בפליאה. נערה יחידה בכל שכונת שעריים המתהלכת עדיין עם מכנסים נוסח תימן שערה היה בלונדיני, עיניה חומות ופניה חיננים. עכשיו שהגיעה לגיל החמש עשרה החלה להרגיש אי נוחיות בהתהלכה ברחוב. כל המבטים פנו אליה, וילדים קטנים היו אומרים אחד לשני, זאת אמא קטנה. רופא השיניים ואשתו שעבדה בביתם, דברו על לב אביה משה קנדיל, שיאפשר לה להתלבש ככל בנות המקום התימניות אבל הוא עמד על דעתו ולא נתן לה. בינתיים, המצב הכלכלי בבית היה קשה, והאבא שהיה צריך לכלכל את המשפחה חלה וחדל לעבוד. שושנה שלמדה בבית ספר למלאכה, נאלצה להפסיק ללמוד והמשיכה בבית ספר לשעורי ערב היות ואביה רצה שתעבוד כדי שתסייע לו בכלכלת המשפחה.

בימים ההם בשנות 45־1944, מי שעבדה במשק בית היתה נתונה למרות

גבירתה. זו לא ידעה להוקיר ולכבד את השירות המסור שקבלה תמורת תשלום פעוט, שתי לירות או שתים וחצי לירות בחודש. שושנה שהיתה נערה חרוצה מאד, גבירתה כפתה עליה לעשות גם כביסה של המשפחה, והיא שושנה בלי אומר ודברים עשתה כל אשר צוותה עליה גבירתה, מחשש שאם לא תשמע לעשות הרי היא עלולה לפטר אותה. בעלת הבית שהיתה יוצאת גרמניה שחצנית אמרה לשושנה מעכשיו ולהלאה את צריכה גם לבשל למשפחה. שושנה קבלה עליה את עבודת הבישול, אבל הריח שהיה נודף מסירי הבישול היה מאוס, שקשה היה לסבול אותו. שושנה התעניינה ושאלה מאין גבירתה קונה את הבשר והתברר לה שזה בשר חזיר. האבא של שושנה לא האמין למשמע אוזנו, שיש אנשים שקוראים לעצמם בשם יהודים ומצד שני אוכלים בשר חזיר. לפיכך אמר לבתו שושנה את לא תלכי יותר לעבוד בבית ״הגויים״ האלה. ואולם רופא השיניים ואשתו לא היו מוכנים לוותר על העוזרת החרוצה ובאו אל משה קנדיל לדבר על ליבו לאפשר לבתו שושנה להמשיך לעבוד בביתם. הם הבטיחו גם תוספת של חצי לירה לחודש, אך משה קנדיל עמד על דעתו, שאין בתו צריכה לעבוד בבית שאוכלים בו בשר חזיר. אך מצד שני הרהר, השתי לירות וחצי שהבת מרויחה בעבודה הרי אפשר לקנות בהם שלשה שקים קמח כל חודש, וזה יספיק לאנשי הבית, ואם היא לא תלך לעבודה, בנות אחרות יקחו את מקום עבודתה. מצד שני, רופא השיניים הגרמני, על אף שהוא יהודי, הרי לא יסכים להכניס לביתו בשר כשר, בגלל עוזרת הבית ואפילו שהיא טובה וחרוצה עד מאד. משה קנדיל הבין שאי אפשר לכפות על הרופא דברים שהם קשורים בענייני דת ואמונה ונתרצה שבתו תחזור לעבודה.

עכשיו שבאתי משרות הנוטרות - לחופשת חג הפסח נכנסתי לבית משה קנדיל. זה היה צריף קטן, ארבעה על שלשה מטרים ומטבח קטן בחצר. בתוך הצריף הזה חייתה המשפחה עם רחיטים ישנים, לפי מסורת יהדות תימן. האימרה בפי משה קנדיל היתה: תודה לא־ל ברוך ה׳ יום יום, נודה לו על חסדו ועל טובו, והבוטח בה׳ חסד יסובבנו. לשאלתי איפה בתו שושנה, ענה, שהיא יצאה לחברות שלה. מאוחר יותר התברר לי שהיא הסתתרה ולא רצתה שאני אראה אותה בלבוש המכנסים התימני שהיתה לובשת שלא ברצונה כי אם לפי דרישת אביה. בעניני מסורת יהדות תימן אי אפשר היה לשנות את דיעותיו של משה קנדיל. הוא היה אומר: מסורת אבותי ואבות אבותי לא אסור ממנה בחיי. הבת שושנה שגדלה בארץ ישראל יחד עם הדודות שלה ובנות משפחתה, קרובותיה וחברותיה, ניתן להן ללמוד ולהתלבש לפי אופנת בנות ישראל הכשירות בארץ ישראל, אבל הוא גם לזה לא הסכים. שושנה היתה שואלת את אביה, מדוע זה טוב וכשר ומותר לדודותיה אחיות אמה, הגרות בשכנות אתם. הרי הן שומרות מסורת יהדות תימן בדיוק כמוהו, והן הדודות מתהלכות ומתלבשות כמו כל בת ישראלית. ואולם, שום הסבר ושום שכנוע לא פעל על משה קנדיל. שושנה לא יכלה יותר לראות את עצמה יוצאת דופן מאשר יתר חברותיה וזה גרם לה עצבות ובכיה יום יום.

למזלה בא בחול המועד מפתח תקוה יוסף קנדיל הדוד האח הבכור של אביה לכמה ימים לביקור אצל אחיו משה קנדיל. יוסף היה מקובל על אחיו משה

כפי שנאמר: "אחיך הגדול כאביך". היא פנתה אל הדוד יוסף בבקשה שישפיע על אביה לאפשר לה לחדול מלהתלבש וללכת ברחוב עם המכנסים התימני, היות וזה מעורר תשומת לב כל רואיה וזה גורם לה אי נעימות. היא אמרה שאם אביה לא יסכים לבקשתה, היא תמנע מלצאת מהבית אפילו לחצר. את הדברים האלה אמרה לדודה יוסף בנוכחות האב משה תוך שהיא בוכה. הדוד יוסף הבטיח לה שהוא ידבר עם האבא שלה. בלכת שושנה לעבודה, ישב יוסף עם אחיו משה ואשתו דבורה ודבר אתם על בתם שושנה, הוא הסביר להם שמסורת תימן זה היה טוב בתימן. וכאן הדור הצעיר לומד מאחינו הספרדיים והאשכנזים, צורת חיים אחרים ועל כן אי אפשר לכפות על הצעירים את מסורת יוצאי תימן למרות היופי והמוסריות שיש בחיים האלה. שושנה היא נערה אחת ובודדת מבן כל חבירותיה שנפגשת אתן בכל יום יתר על כן "אזלת לקרתא הלך בנימוסה".

השיחה נמשכה שעות וכל אחד עמד על דעתו, יוסף אמר לאחיו משה. יש לך בת טובה ומסורה לבית, שומרת על מצות ומעשים טובים, שומעת לכם לכל אשר תאמרו לה, היא ראויה להערכה ויחס טוב מכם. היא עובדת ונותנת לכם את משכורתה בשלימות הלואי וכל בנות ישראל יהיו כמוה. וכך הוא המשיך לרכך אותם בדברי נועם, עד אשר נתרצו לבקשת בתם שושנה. והנה בבואה הביתה מהעבודה, היתה דרוכה ומתוחה מה יספר לה הדוד יוסף על השיחה שלו עם אביה. בהכנסה הביתה קבל אותה הדוד יוסף בחיוך ודברי נועם. שושנה שכבדה מאד את דודה יוסף ישבה ליד דודה ושמחה לשמוע: הכל בסדר, ההורים הסכימו ומעתה ואילך תתלבשי כמו הדודות שלך אחיות אמך, רק שתהיי נערה טובה. שושנה שמחה מאד ולא ידעה איך ובמה להודות לדוד הטוב יוסף על שהשפיע על אביה היא ידעה שהדוד יוסף אוהב אותה כמו בתו, כי תמיד בבואו לבקר בביתם הביא דברי מתיקה בשבילה. בכל הזדמנות היתה מספרת לחברותיה שהיא אוהבת את הדוד הטוב יוסף, וחבל שהוא גר רחוק בפתח תקוה.

שושנה רצה בלי נעלים לבית הסבא דוד, לספר לסבתא מרים ולדודות שושנה ואסתר. איך הצליח הדוד הטוב להשפיע על אביה שהיא מעתה ואילך תתלבש כמו הדודות.

למחרת בבקר השכימה לסדר את הבית והמיטות. עזרה לאחיותיה להתלבש והכינה אותן ללכת לבית הספר. אחר כך אכלה את ארוחת הבקר ונכנסה לחדר הקטן של הצריף להתלבש. היא לבשה שמלה ארוכה שמגיעה כמעט עד עקב הרגלים, כדי שלא יבחינו אלה המכירים אותה שהיא פשטה את מכנסי תימן. היא לא ידעה מה לעשות. האם לצאת לרחוב? ואם כן, מה יגידו האנשים בראותם אותה בלי המכנסים. עד עכשיו הילדים והילדות הקטנים קראו לה "אמא קטנה"... והנה היא שומעת קריאת הדודות שלה שושנה ואסתר. קנדילה, את מוכנה? בואי נלך יחד לעבודה. הראשונות שראו אותה בהופעתה החדשה היו הדודות, והן עודדו אותה לבל תתבייש בכך. היא עברה במדרכה לכל אורך הרחוב הראשי רחוב הרצל

ונדמה היה לה שהיא צריכה להסתתר מעיני האנשים אשר מכירים אותה. בדרך לעבודה, הדודות כל אחת הלכה לדרכה, והיא נשארה לבדה. היא החליטה להתחיל בריצה עד למקום העבודה שלה כדי לקצר את המתח הנפשי שבה, וכך עשתה עד הגיעה למקום עבודתה. הרופא ואשתו הקבילו את פניה בחיוך ומלים טובות. יפה, יפה. כך זה טוב, עכשיו את כמו כל הבנות החברות שלך.

את הימים הראשונים בחול המועד של הפסח בליתי בנסיעות לתל אביב וביקורי חברים ומכירים במחנה יוסף וכרם התימנים. לי היתה משיכה לטיולים ומסעות, ובכל עת שהיתה לי אפשרות לבלות לא החמצתי את הדבר. הייתי מסוגל לוותר על אכילה ושתיה תמורת טיול, ולא חשוב לאן להגיע. אהבתי את הארץ ואת נופיה, ערים, כפרים, מושבים והתישבות חקלאית. וכן כפרים של ערבים כשלא היתה חברה שיוצאת לטיול הייתי יוצא לבדי בין למסע ארוך ובין למסע קצר. בערבים הייתי יושב וקורא משנה, שולחן ערוך או מדרש רבה ותנחומא או ספרות עברית וכן עתונים.

נוסעים לטיול בבאר טוביה

חברי יוסף מסעוד שהיה משרת בנוטרות בבאר טוביה, קבל חופשה ליום הראשון של פסח. ומאחר שהוא עמד לחזור למקום שירותו, הוא הציע לי להצטרף אליו לבקר בבאר טוביה ולבלות את היום. הצעתו מצאה חן בעיני ונסענו ביחד לשם. באר טוביה היתה מוכרת לי מהתקופה שעבדתי בחלוקת קרח. בעל בית החרושת לקרח היה נוסע עם המכונית גם לבאר טוביה וגן יבנה, וכך הכרתי את המקום. רציתי להיות עם חברי כדי לראות את המקום שבינתים גדל והתפתח למושב חקלאי לתפארת. מכיון שהיה חול המועד של פסח, לא יכולתי לאכול שום מאכל חוץ מפירות, עד שחזרתי הביתה לרחובות.

בשבת של חול המועד פסח, נהוג היה בעדת יהודי שרף לקרא את שיר השירים עם התרגום במנגינה מיוחדת. בכל בית היה האב עם בניו קוראים את שיר השירים ואף אחד לא ויתר על זה. הקריאה היתה מלווה בדברי מאכל קטניות ושתיה חמה או קרה. ואני בעברי ללכת לביקור אצל חברי בבית דוד גמיל, פתאום הופיעה הנערה שושנה קנדיל. בראותה שהבחנתי שזה לה פעם ראשונה שאני רואה אותה בלי תלבושת מכנסי תימן, העדיפה לרוץ מהר לבל אחליף אתה כמה מילים, על אף שידעה שאני הסתכלתי עליה היטב. אני נכנסתי לבית הסבא שלה וישבתי לקרא שיר השירים יחד עם הדודים שלה יוסף וחיים. בערב שוב ראיתי אותה, אך הפעם כבר לא ברחה מפני וחכתה לשמוע את דעתי על השינוי במלבושה. כמובן שאני עודדתי אותה ואמרתי לה שאני אכתוב לה מכתב כשאחזור לנהריה־אילון.

☆ ☆ ☆

פרק ל״ב

הברחת יהודים לישראל מגבול הלבנון

החג נגמר וגם החופשה נגמרה. נפרדתי מכלם בברכת שלום ונסעתי לנהריה. שם היה מרכז השירות שלי. שם קבלנו תדרוך מן הקצין האנגלי והסמל היהודי, להמשך פעולתנו לימים הבאים. אנחנו הנוטרים שהיינו שמונה במספר, נסענו לקיבוץ אילון, מקום השירות שלנו וכל אחד לאוהלו. אחר ארוחת הצהרים ומנוחה, נאמר לנו שאנחנו צריכים לרדת לכוון המעין שממנו שואבים מים לקיבוץ, ושם ליד הגבול ישראל־לבנון, יובאו יהודים מעבר לגבול, ואנחנו נצטרך לאבטח אותם עד הגיעם לנהריה. כמובן ששמחנו על המבצע הזה כי ראינו בזה שליחות לאומית. בראש החבורה שלנו היה האחראי גדעון מקרית חיים.

למעיין הגענו לפני הזמן ושם חכינו לקבוצה. אנחנו הנוטרים תפשנו מרחק בין אחד לשני כדי לאבטח את הבאים. לאחר זמן קצר שמענו צעדים בין עצי הואדי של הבאים לכוון שלנו. זו היתה קבוצה של גברים ונשים. הקבלנו את פניהם בברכת שלום ומיד צעדנו לכוון הקיבוץ אילון דרך השביל המקשר את המעיין לקיבוץ. בחדר האוכל של הקיבוץ הכינו להם ארוחה חמה וכאן נחו עד שבא האוטובוס של אגד ואז נסענו לנהריה. בשעת הנסיעה חלקנו כל מיני תעודות של זיהוי לעולים הבלתי ליגאלים. בהגיענו לתחנת המשטרה של הסביבה, ליד הכפר הדרוזי אדמית, עצר הצבא הירדני את האוטובוס לשם בקורת הנוסעים. שני חיילים ירדנים נכנסו לאוטובוס לבדוק את התעודות, והסמל הירדני נשאר בחוץ ליד פתח האוטובוס. לי היו ארבע תעודות, של הנוער העובד, של הפועל, של ההסתדרות ותעודת הזיהוי שלי. אותן חלקתי לכמה מאלה שאנו נוסעים אתם לנהריה. גם חברי עשו כן. כל אחד מסר כל תעודה שיש בה תמונה כדי שיהיו לכולם תעודת זיהוי. החיילים הירדנים לא ידעו לקרא אנגלית או עברית והתקשו בזיהוי האנשים והנשים וביחוד בגלל שינוי התעודות וצבען השונה של כל תעודה ותעודה. הם היו מסתכלים על התמונות של התעודות שאינן דומות למחזיק בהן, והיו משתאים על כך. אך מכיון שלא ידעו לקרא התלבטו בהחלטתם והשתהו בזיהוי הנוסעים. הסמל הירדני שעמד ליד כניסת האוטובוס צעק עליהם מדוע הם משתהים בתוך האוטובוס והם הסבירו לו את הבעיה. אך הוא צעק ואמר להם בהמות שכמוכם תסתכלו על התעודה, אם יש בה חתימה ותמונה הרי היא כשרה. כשאני שמעתי את גערת הסמל הירדני, חייכתי ואמרתי לעצמי, גם הוא בהמה כמוהם. לבסוף הסתלקו החיילים הירדנים מהאוטובוס ואנחנו התחלנו בשירה ״הבאנו שלום עליכם״. בנהריה נתקבלו העולים על ידי אנשי הסוכנות שדאגו למחסורם.

בארץ ישראל החרדה היתה רבה להציל יהודים. ממשלת המנדט, האנגלים, נעלו את שערי הארץ מלאפשר לכל שריד ופליט יהודי להגיע לחוף מבטחים אל עמו היושב בישראל, והעם בישראל לא שקט ולא נח מלחפש את האפשרות לכל יהודי להביאו אל אחיו ואל עמו כאן בישראל. בין אם היו קבוצות נוער או מבוגרים. אחד הגבולות הטובים והנוחים כדי להכנס לישראל באופן בלתי ליגאלי היה הגבול הלבנוני על ידי סירות קטנות שהצליחו להגיע לחוף. כל יהודי שהגיע וזכה לדרוך על אדמת ארץ ישראל זה היה הישג ובלבד להציל עוד נפש ועוד נפש מישראל.

עלית נוער מאירופה הגיעו לקיבוץ אילון

מחכים לפליטים יהודים בתוך שטח לבנון

מחלקת הנוער והחלוץ של הסוכנות היהודית, הודיעה לקיבוץ אילון שקבוצת נערים ונערות שהצליחו לצאת את אירופה תגיע לקיבוץ אילון לתקופת התאקלמות ולימוד השפה העברית. אנחנו החברים הנוטרים שמחנו מאד על הבשורה הטובה והבטחנו לשתף פעולה לכל מה שנדרש לעשות. הקבוצה הגיעה לקיבוץ באוטובוס ומיד נתקבלו בברכת ברוכים הבאים וארוחה חמה. מקומות הלינה הוכנו למפרע

והאחראים מטעם הקיבוץ דאגו לכל מחסורם. אנחנו הנוטרים בתור בחורים צעירים היחידים שהיו בקיבוץ, עשינו כל שנתבקשנו לעשות וקשרנו עם הנערים והנערות קשרים טובים, בעיקר בענין השפה העברית. חלק מהבנים ידעו להתפלל בשפה העברית, ואחד מהם הראה לי סידור תפילה. לנער הזה היתה אחות והם היו קשורים מאד אחד לשני. לכל מקום הלכו ביחד. הם משכו את תשומת לבי וגם אני נקשרתי אליהם, במיוחד לאחר שהצלחתי להסביר להם שגם אני משתדל לשמור מצוות התורה. אחד מחברי הקיבוץ שהבחין בי שאני נותן תשומת לב לאח ולאחות שוחח אתם לדעת על מה אני מדבר אתם. הם בתומם ספרו לו שיש בינינו שפה משותפת ובפרט בעניני דת.

חבר הקיבוץ הזה היה רווק והוא נתן עינו בנערה הזאת. ועל כן מצא הזדמנות לשוחח אתי עליהם ולומר לי בשפה רכה, שאל לי לשוחח אתם, היות ורק מי שמדריך אותם, לו הזכות לדבר אתם בעניני השקפה דתית או חילונית. אני לא התרשמתי מהערת חבר הקיבוץ, והמשכתי לשמור על קשרים אתם עד שנשלחו לקיבוץ דורות בנגב. חבר קיבוץ זה שהכרתי אותו עוד בבואי לקיבוץ, הבחין במשהו לא רגיל אצלי, וזה שאני מתחלק תמיד עם כיסוי ראש, בין אם זה כובע רגיל או כובע השרות של הנוטרים. גם לחדר האוכל אני נכנס לאכול בכסוי ראש מה שאין כן יתר חברי הנוטרים ואנשי הקיבוץ שכולם אוכלים ללא כיסוי ראש. מדי פעם הוא העיר לי, מדוע אינני מתנהג כמו כולם, שמתהלכים ואוכלים ללא כיסוי ראש. כך הוא עשה כמה פעמים כשהיה רואה אותי בחדר האוכל. אני העדפתי לא לענות לו על שאלתו, אך בראותי שהוא מרבה לדבר על כך, קראתי לו לשבת בשולחן אתי שנאכל ביחד. תמיד בבואי לחדר האוכל נטלתי את ידי לפני ואחרי כל ארוחה. הפעם הוא ישב מולי והבחין שאני מלמלתי בפי מלים שהוא לא שמע באוזניו ורק לאחר זה החילותי לאכול. אני אמרתי לו שבגמר הארוחה, אספר לו מדוע אני אוכל ומתהלך עם כיסוי הראש. בגמר הארוחה אמרתי לו, שמע חבר, אני רוצה לספר לך משהו שאף אדם עדיין לא שמע את זה מפי עד היום.

הספור הוא כך. בהיותנו במדינת עדן ואני בן שבע שנים, נפל אבי זצ״ל למשכב שלא קם ממנו. לפני מותו הוא קרא לי ואמר, שמע בני, ברצוני לבקש ממך דבר חשוב מאד. היום אתה צעיר לימים ובעזה״ש תגדל ותאריך ימים. אני רוצה שתבטיחני לשמור ולקיים את מצוות תורתנו הקדושה כמו שלמדתיך, ושעוד אתה עתיד ללמוד. אל תסור מן התורה ימין ושמאל. אם ינסו חטאים לפתותך אל תובא לעצתם, ובעת מצוקה קרא אל ה׳ והוא יענך, כי שומע אל אביונים ה׳, ואני בגיל צעיר ורך בשנים, שמעתי את בקשת אבי זצ״ל ואמרתי לעצמי, שלא אסור ממנה ימין ושמאל. אלהי אבי הוא אלוהי אז אמר לי, אם כן מה אתה עושה כאן. עניתי לו אני עושה שירות לאומי. במקום להתגייס לצבא העדפתי לשרת בנוטרות ובלבד להשאר בתחום ארץ ישראל. אבל אני עומד לבקש העברה

מכאן לאחת המושבות או הכפרים, שבהם אחיה חופשי לחיות לפי מצפוני. דברי אלה הביכו אותו והוא לא ענה לי בכלל עד שקם מצד השולחן וחלך לו.

אני עובד בטוריה בשדות הפרי של אילון

בשדות ליבלבו עצי האגס וגם עץ התפוח וכרם הענבים נזקק לידים עובדות לניכוש ודילול. גם שדות המלפפונים והעגבניות שוועו לעזרה. אנחנו הנוטרים היינו מועמדים טבעיים לעבודה החיונית הזאת. חברי, שלא החזיקו בחייהם מעדר, מכוש וטוריה נאלצו לתת יד ולסבול צער היבלות בידיהם וכאבי גב בלתי רגילים מחוסר נסיון. לא כן אני שהייתי איש עבודה בפרדסים ובחפירות מקלטים. כשהתברר לסדרן העבודה של הקיבוץ שאני יודע מה זה עבודת פרך, ומוכשר לכל עבודה בשדה קבע לי עבודה בתוך השדה, מבוקר ועד הערב. מתחילה השלמתי עם זה ואמרתי לעצמי הרי אני עוזר למשק וגם זה "שליחות לאומית", אך לאחר זמן אמר לי לבי מה יתן לך ומה יוסיף, הרי אין מעניקים לך אפילו פרוטה שחוקה ולמה זה תיגע ותתן לאחרים חילך. כאשר באת לקיבוץ כן תלך הביתה בידים ריקות. ואכן, אפילו מגבת יד או רחצה לא קבלתי מהם חוץ מאשר כביסת הבגדים שלי שהבאתי אתי מהבית.

בקיבוץ עשינו שלושה ימי עבודה ושלושה ימי אימונים. התסכם עם הקיבוץ בענין המשכורת שלנו בתור נוטרים היה שש לירות בחודש. שלוש לירות קבלנו ושלש לירות נמסרו לנציגי החגנה של הישוב. הרב סמל שלנו ישראל גרמן שמשרדו היה בנהריה מינה אותי לאחראי על מחסן הנשק בקיבוץ. אני הכנתי כרטיסית רישום של כל התחמושת, רובים אנגלים וקנדים ומכונת יריה אנגלית מהסוג ברונינג, וכן כדורי היריה שהיו במחסן עם רימוני היד מילס. אני גם הקפדתי על ניקיון הנשק ושימונו. כאשר בא הרב סמל ישראל גרמן לביקור וראה את עבודתי היה שבע רצון הוא אמר לי, מעתה והלאה יש לי על מי לסמוך.

בתוך הקיבוץ היה ויכוח אידיאולוגי. חברי הקיבוץ היו חברים במפלגת "השומר הצעיר", ובתוכם זוג אחד שהשתייך ל"אחדות עבודה". הזוג היה לצנינים בעיני חברי הקיבוץ. הם ניסו להשפיע עליהם להצטרף למפלגת "השומר הצעיר" אך הם עמדו על דעתם לחיות חברים במפלגת אחדות עבודה. הגבר היה עובד בדיר העיזים והכבשים, ולאחר המחלוקת הגדולה שהיתה בין שתי המפלגות, נאלץ הזוג עם בנם הקטן לעזוב את הקיבוץ עם מטלטליהם הצנועים.

אני רועה הצאן

אני בקשתי מסדרן העבודה לאפשר לי לרעות את הצאן עד אשר ימצאו אדם מתאים. למזלי הטוב הצעתי נתקבלה ונעשיתי רועה צאן. כל בוקר לאחר טיפול והשקאת הצאן, הייתי יוצא לשדה של הקיבוץ למרעה. כלב בולדוג גדול חיה יוצא עם הצאן, והיה לעזר לי במקרה הצורך. מקל רועים היה בידי ואני הולך אחר הצאן. מקום המרעה והדרך לשם היתה ידועה לעדר ובהגיענו למקום המרעה, העדר היה פושט על השטח תחת עיני הפקוחות. יש והייתי זורק אבן לכוון אחת הכבשות או שהייתי הולך להחזיר צאן לשטח המרעה. יש והייתי יושב מתחת לעץ שהיה צילו לי למחסה מחום השמש, ומזמר לעצמי שירים מתקופת הנוער העובד, או שירים תימניים האהובים עלי. יש והייתי חוזר על קטעים מפרשת השבוע או מההפטרה. כמו כן הייתי נזכר באבותינו הראשונים שהיו רועי צאן. וכך יום יום בצאתי לשדה עם העדר הגיתי באבותינו הקדושים ומעשיהם והייתי מהרהר בלבי שהנה היום אנחנו חיים וקיימים הודות להם, לתורתם ולמעשיהם. ולאחר הרהורי הסטוריה של עם ישראל וכמי שמתעורר מחלומו אמרתי לעצמי הגיע הזמן להחזיר את העדר למשק. זו היתה עבודתי תקופה קצרה עד אשר חזר החבר שעזב את הקיבוץ וחזר לעבודתו בדיר ומרעה הצאן.

נסעתי לטייל להנאתי בחיפה

ביום אחד לקחתי חופש ונסעתי לחיפה. רציתי להכיר את העיר יפה. האוטובוס הביאני עד הדר הכרמל והתחלתי להלך רגלי לאורך רחוב הרצל ומקומות המסחר. הגעתי לטכניון והסתובבתי מסביב לבנינים המועטים, ומשם עליתי להר הכרמל. מכאן השקפתי על העיר היפה, עיר שנדבקה בהר. מכאן ראיתי כמעט כל בית ורחוב, ואת העיר התחתית שליד הנמל והים. המראה היה נהדר. בהר למעלה היו בתים פרטיים בלבד, ורובם של יוצאי גרמניה. ישבתי על סלע קטן ואכלתי את ארוחת הצהרים שלי שהבאתי מהקיבוץ, לחם ביצים מלפפון ובצל. באחד החצרות רחצתי את ידי ותוך כדי אכילתי המשכתי במבטי לעבר גוש זבולון. ראיתי את בריכות הנפט שהאוירונים האיטלקיים ניסו להפציצן ולא הצליחו. גם הבריכות הקטנות עמדו על מקומן בלא נזק. והנה קרית חיים וקרית ביאליק, ויותר רחוק המפרץ עד העיר עכו עם החומה עתיקה. וכן ראש הנקרה גבול ארץ ישראל. גם הלבנון נראה לעין היטב, קיבוץ חניתה והנמל של חיפה. הצבא הבריטי היה מסביב לנמל פיקח עין על כל הנכנס ויוצא מהנמל.

לאחר שנהניתי מהנוף העצום והיפה ושאפתי אויר צח, החלטתי לרדת אל העיר התחתית. תחילה לאזור הנוצרי, ומשם לדרך הנמל ותחנת אגד. האיזור מסחרי. מלחים של אוניות אזרחיות וצבאיות התהלכו משני צדי הרחוב וחפשו לעצמם בילוי. חיילים אנגלים ואוסטרלים והודים וכן סקוטים עם החצאיות כולם

דוברי אנגלית. בתי הקפה והמסעדות היו מלאים חיילים, פה ושם התהלכו חיילים ושרו ובקבוקי הויסקי בידם. הלכתי לאורך הרחוב הראשי בעיר התחתית עד הגיעי לתחנת הרכבת. גם לכאן נכנסתי מתוך סקרנות. לעת ערב החלטתי לשוטט בין הרחובות הצדדיים והצרים. כאן לא היה מסחר, היו רק בתים של דיירים, שמתוכם נשמעו שיחות או ויכוחים של התושבים.

שנה לפני שהתגייסתי לנוטרות היתה לנו שכנה צעירה שעזבה את ביתה ונעלמה בעוזבה את בתה הקטנה בבית. אז היתה שמועה שהיא נמצאת בבית ערבי בחיפה, בלי שאף אדם ידע את כתובתה בחיפה. אני כנוטר עם תלבושתי המלאה התהלכתי ברחוב ערבי תוך מחשבה אולי מאלה המשקיפות מהחלון תחשוב שאני מחפש מה שהוא ותשאל אותי מה אני מחפש. נסיתי לשאול ולדבר עם עוברים ושבים כולם ערבים אולי מישהו מכיר או יודע האשה הזאת, עם אלה שהשקיפו מהחלון דברתי, ואמרתי שאני מוכן לשלם עבור מי שיגלה לי את מקום המצאה או מי שמכיר אותה. שוטטתי בכל מקום שיכולתי להיות ואפילו נכנסתי לבתי קפה עד לשעה מאוחרת אך לא עלה בידי לגלותה.

ביקור אצל חבר ידיד במחנה צבאי

לאחר מכן החלטתי לנסוע באוטובוס לקרית מוצקין. ברחוב הראשי המוביל לעכו נהריה וראש הנקרה, ירדתי מהאוטבוס והמשכתי ברגל למחנה הצבאי. שם היה ידידי מנערות וידיד טוב של אחי סעדיה שמו משה כובאשי. הוא היה זקיף במחנה הזה ושמר בתורנות עם חביריו. הוא לא ידע שאני עומד לבקר אותו, בפרט בשעה מאוחרת בלילה. בשער המחנה זיהיתי את עצמי ובקשתי לאפשר לי לראות את משה כובאשי. הוא היה באחת העמדות של הזקיפים והוסבר לי איך להגיע אליו. התקרבתי לעמדה וקראתי משה, והוא ענה לי, מי זה? אמרתי לו חבר שלך זכריה נגאר. אז אמר לי לעלות לעמדה ובשמחה התחבקנו. השאלה הראשונה שלו היתה איך הגעת לכאן ומי אמר לך היכן אני? עשרה רגעים אחרי זה, בא מחליפו בעמדה ואנחנו הלכנו לאוהל שבו הוא שוכן במחנה. הוא שאל אם אני רוצה לאכול או לשתות קר או חם. הודיתי לו ואמרתי שאינני זקוק לשום דבר. כידידים טובים היה לנו הרבה מה לדבר ולספר אחד לשני. אנו גדלנו ביחד, ואפילו שהיה יותר מבוגר ממני, היתה לנו שפה משותפת בהרבה נושאים, וגם בעניני חברה ומשפחה. אנחנו היינו קרובי משפחה, כי אביו וסבתא שלי היו אחים. הוא בחור נחמד וסימפטי, תמיד עם חיוך על שפתיו. השיחה בינינו נמשכה עד שעה מאוחרת ולבסוף שכבתי לישון על אחת המטות באוהלו. למחרת בבקר נפרדתי ממנו בברכה שנתראה ברחובות.

יצאתי לכביש הראשי ותפשתי הסעה צבאית עד עכו ומשם לנהריה ומשם עד להצטלבות אילון ראש הנקרה, ומשם לקיבוץ אילון. באותו יום ישבתי וכתבתי

מכתב לשושנה קנדיל בו ספרתי לה מה נשמע אצלי ומה אני עושה וכו׳ ובתקוה שנתראה ברחובות בזמן הקרוב. את המכתב שלחתי למקום עבודתה אצל רופא השיניים, כדי שאביה לא ידע מהמכתב. אומנם הוא לא ידע קרוא וכתוב בעברית, אבל מה שבטוח עשיתי.

שומר לילה בשדות קיבוץ אילון

סדרן העבודה של הקיבוץ אמר לי שהוא רוצה שאני אעבוד בשמירת לילה בתוך הקיבוץ, משעה עשר בלילה עד שש בבקר. ההצעה מצאה חן בעיני ועוד באותו ערב התחלתי בשמירת לילה. בשעה זאת היו כמעט כל אנשי הקיבוץ בחדריהם ושקט מסביב. אתי היה כלב הבולדוג שהיה אתי במרעה הצאן. דבר ראשון היה לבדוק את חדר האוכל של הקיבוץ, כולל המטבח והסביבה, אחר כך הלול והרפת הדיר והבהמות. ומשם למפעל הפלדה ״עשת״. לא הרחק מכאן היה השער הראשי של הכניסה לקיבוץ שהוא בקרבת מחנה הצבא הירדני של משמר הגבול ישראל־לבנון. משם חזרה אל הבנינים שבהם היו בני הנוער שהגיעו לקיבוץ, ומסביב לחדרי החברים עד לבנין הספריה של הקיבוץ,ולגן והגנון של הפעוטים. משם עד לשער הצפוני היורד לואדי, הנוחיות והמקלחות ודודי המים החמים שמאחורי חדר האוכל.

כבוי האורות היה בשעה שתים עשרה. הקיבוץ עדיין לא היה מחובר לחשמל הארצי. להם היה מוטור דיזל בקרבת בית החרושת ״עשת״ אותו הייתי מפסיק עד שעת בוקר מוקדמת ואז הייתי מפעילו מחדש. בכל האיזור היו שקט ודממה חרישית אין יוצא ואין בא. רוח הים היתה מנשבת ומורגשת. אם זה היה ליל ירח הייתי מתהלך ולבי טוב כי מה יותר נעים היה מאשר להסתכל בירח ובכוכבים ולראות בהתחדשותה, או ההיפך, לראות בשקיעתה.

חיפה ואורותיה כאילו קראו לי והסתכלתי בכל זיק של אור המנצנץ מעל הר הכרמל. לפנות בקר הייתי צריך להתניע את מוטור הדיזל ולהעיר את עובדי המטבח ואת אלה היוצאים מוקדם מחוץ לקיבוץ וכל מי שבקש להעירו לפני השעה הקבועה לכלל החברים.

לנו הנוטרים כמעט ולא היתה שפה משותפת עם חברי הקיבוץ. פה ושם החלפנו לכל היותר מילים מועטות, גם בחורים ובחורות בני גילנו לא היו במקום. חלק מהנוטרים התמרדו ולא רצו להמשיך בתפקידם מחוסר ענין ושעמום. אני בקשתי להעבירני למקום יותר מתאים לי, אך לא אושר הדבר ועל כן אגרתי לי ימי חופשה כדי לנסוע הביתה.

☆ ☆ ☆

פרק ל״ד

ברית מילה של בן ידיד

בהגיעי הביתה נודע לי שנולד בן לדוד ומזל גמיל מתל אביב. זה היה בן שני להם. ברית המילה תתקיים למחרת היום. אני שמחתי על כך. עם דוד ומזל הייתי בידידות ובנוסף לזה הייתי בן בית בבית חוריו של דוד. הוא יליד העיירה שבה גם אני נולדתי והוריו מכרים טובים של הורי, אדם נעים הליכות ואשתו אשת חיל. כל יהודי שרף מרחובות הוזמנו לברית וגם אנשי תל אביב לא נפקד מקומם. ביום הברית נסעתי אליהם מוקדם בבקר כדי לעזור להם בהכנות המקום. זה היה גג גדול של הבנין שבו היו גרים, שהיה פתוח לרווחה לכל דכפין. השוחט משה קנדיל, שכנו של דוד, שחט והפשיט ונתח את הכבשים, והנשים בשלו את הבשר. הריח היה מעורר תיאבון גם הפיתות והלחוח נאפו בבית על ידי נשים אמונות לכך. משקאות קלים, בירה, קוניאק וערק היו מוכנים. מה שחסר, זה היה פריג׳דרים או מקררים. באותו הזמן עדין האנשים לא ראו בהם צורך חיוני לבית. יום ח״ברית מילה״ היה חם והיה צריך לקרר את המשקאות. כשראיתי שאין להם קרח, בקשתי מהשכנים להביא את הגיגיות של הכביסה ובתוכן שמתי את בקבוקי השתיה. לאחר מכן, התברר לי שאין בית חרושת לקרח בסביבה, אלא צריך ללכת ליפו אצל הערבים ומשם להביא קרח. הלכתי ברגל ובדרכי שאלתי היכן בית החרשת לקרח. ואז הלכתי מרחק של למעלה מקילומטר עד הגיעי לבית החרשת. קניתי בלוק קרח ובקשתי שק כדי לעטוף את בלוק הקרח אך לא ניתן לי. גם לא מצאתי משהו אחר לכסוי הקרח. בדלית ברירה, נשאתי את בלוק הקרח על כתפי והתחלתי ללכת. זה היה כל כך מוזר ובלתי נכון מצדי לשאת את הקרח על כתפי, בזמן שאני לובש את תלבושת השרות שלי. זו היתה התנהגות בלתי הולמת לתלבושת ולתפקיד, אך מה לא עושים למען חברים? בלוק הקרח ספג את חום השמש והחל להיות נמס ולטפטף עלי ועל בגדי. התחלתי לרוץ כדי להרויח זמן ופחות להתרטב, אך התברר לי שעם בלוק קרח אי אפשר לרוץ הרבה. עייפתי והנשימה קצרה ושוק הכרמל שבו עברתי עם הקרח שעל כתפי היה מלא אנשים. לשום אדם לא היה איכפת. עמדתי לנוח ובגדי רטובים כמו אחרי מקלחת. לחזור בי אינני יכול, ובעל הברית מחכה לבואי עם הקרח. שוב צעדתי קדימה, ובלוק הקרח פעם על כתפי הימני ופעם על צד שמאלי. עוד צעד ועוד צעד עם נשיפת אויר עמוקה וברכים כושלות וכולי רטוב מהכתף עד לנעלי השרות והגרבים שלי. זה היה מעשה שלא אשכח אותו אף פעם.

בינתיים, התאספו האנשים ובאו הרבה אורחים מרחובות. ההורים והאחים

של דוד גמיל וגם אחותו, וגיסו משה קנדיל עם בתם שושנה והמוהל המומחה מל את התינוק ונקרא שמו בישראל אהוד, ולאחר זה אכלו ריעים, שתו ושכרו דודים, משעת הצהרים עד שעת הערביים. היו גם דברי תורה וכן שירים ורקודים גברים לחוד, ונשים לחוד. במשך כל הזמן סייעתי בהגשת המאכל והמשקאות וכן רקדתי ושמחתי עם כולם.

האבא הפליא מכותיו בבתו שושנה

בשעת הערב הרגשתי שהגיס של דוד גמיל, מר משה קנדיל רוצה לנסוע הביתה וכמובן שהוא לא ילך בלעדי בתו שושנה. הסבא והסבתא החליטו להשאר עוד כמה שעות כדי שהמשפחה תבלה ביחד. אני נגשתי לדוד גמיל ואמרתי שישפיע על גיסו משה קנדיל לאפשר לבתו שושנה שתשאר עם הסבא וסבתא וכן הדודים והדודות כדי לשמוח אתם ואחר כן היא תחזור אתם הביתה. הוא קבל את עצתי, נגש ודבר על לב גיסו משה קנדיל, אך הוא נענה בשלילה גמורה. גם חבת ואמה דברו על לב האבא, אך הוא עמד על דעתו ובשום אופן לא הסכים, וכך משך את בתו שושנה בידה ושלא ברצונה ויצאו לדרך. בדרך החל להכותה בפני עוברים ושבים. הוא אמר לה אני יודע למה את רוצה להשאר, את רוצה להיות עם זכריה נגר, את כבר מחפשת לך בחורים? ואחרי כמה מילים מנחית עליה עוד מכת יד. בהגיעם הביתה בשעריים השכיב אותה על הרצפה והנחית עליה מכות בפניה ובגופה, עד אשר יצא לה דם מהפה והאף ועיניה האדימו וגם חבורות היו לה בפניה. אותו לילה לא ישנה מרוב בכיה וכאבים מפצעיה.

בבקר השכם לא ידעה מה לעשות. האם עליה ללכת לעבודה במצב כזה. ובהסתכלה בראי היא נבהלה מפניה, נערה בת חמש עשרה שכולה מסירות נפש להורים ולבית תלקה מיד אביה על לא עוול בכפה. אך לא בת כמו שושנה, שתתמרד ותעלם מן הבית. לפיכך לבל יוודע לשום אדם מה עשה לה אביה החליטה לכסות את פניה במטפחת וללכת לעבודה על אף הכל. את הדרך עשתה במרוצה ובצדי הבתים והרחובות עד אשר הגיעה לבית רופא השינים ברחוב אחד העם. כאשר נכנסה לבית הרופא, מיד הבחינה בה אשת הרופא וקראה לרופא לבא ולראות את פני שושנה הפצועים. שושנה החלה לבכות וספרה לרופא שאביה הכה אותה. כעסו של הרופא גבר עליו והוא אמר לשושנה שהוא מוכן לקרוא למשטרה אם אינה מתנגדת והם יאסרו אותו. ואולם היא בקשה שלא לפגוע בכבוד אביה.

משפחת גמיל ואני חזרנו מ״ברית המילה״ מאוחר בלילה, ולמחרת בבקר בחיותי מתהלך במרכז רחובות ומשוחח עם חברים ומכירים אמרתי לעצמי לעבור לבית הרופא לראות מה נשמע עם שושנה. ליד בית הרופא עמדתי והססתי אם לדפוק בדלת או לא. לבסוף נקשתי על הדלת ושושנה שלא ידעה מי בחוץ פתחה את הדלת. בראותי אותה ואת פניה תדהמה אחזתני. שושנה ברחה לתוך

הדירה, אך אני קראתי לה ובקשתי לשוחח אתה על המקרה. היא ספרה לי על המקרה ומה עשה לה אביה. מיד אמרתי לה אם תרצי יכול אני לפי החוק להביא לו שוטר שיעצור אותו. היא אמרה לי שגם הרופא חשב לעשות מה שאני מציע, אך היא מתנגדת לפגוע בכבוד אביה ולא חשוב מה הוא עשה לה.

אז אמרתי לה שאני עומד לחזור לאילון עוד היום ומשם אני אכתוב לה מכתב. לכל אורך הדרך של הנסיעה באוטובוס מתל אביב ועד חיפה לא סרה ממני המחשבה מה עשה משה קנדיל לבתו שושנה. וזה בגלל שחשב שאני זכריה נגר יש לי ענין עם בתו שושנה. למען האמת לא היה לי שום דבר מיוחד עם שושנה חוץ מאמירת שלום או החלפת משפטים קצרים. באותו ערב בחדר הספריה של הקיבוץ ישבתי וכתבתי לה מכתב והבעתי בו את צערי על כך מה שקרה לה בגלל חשד שלא היה לו אחיזה במציאות. אבל אני מקוה שעוד נתראה ונשוחח לא רק על מה שקרה אלא גם על נושאים אחרים.

הקצב של השכונה השרפית

משפחת משה קנדיל ושושנה כובשי

משה קנדיל היה קצב. שוחט בהמות דקות ומוכר את הבשר. והכל לפי בקשת הקונה. אם חצי גדי, עז או כבש, או רבע או שמינית הכבש. כך היה עושה ושולח כל שבוע ביום חמישי לכבוד שבת או בערבי חגים, אל אחותו של משה קנדיל, שושנה אשת מוכתר כרם התימנים משה לוי שהיה מכונה "אלפולי". או אל גיסו דוד גמיל, או אל קרוב משפחה אחר.

בימים ההם היתה השחיטה אסורה והשוטרים האנגלים חפשו ורגלו בכל מקום ששם שוחטים. משה היה מסדר את הבשר ועוטפו בתוך מזודה והיה שולחו לתל־אביב עם בתו שושנה, בתקוה שהיא לא תתפס. פעם אחת בהגיעה לתחנת האוטובוסים המרכזית בתל־אביב, עצרו אותה שני שוטרים אנגלים ובקשו לראות מה יש במזודה שבידה. היא החלה לבכות מפחד, ומחשש שהשוטרים האנגלים יעצרו אותה. למזלה היה אתה במקרה, זקן אחד שדבר עם השוטרים בכל מיני תנועות ידים לשחרר אותה והוא יחכה עד שהיא תחזור. בתחנת המשטרה של התחנה המרכזית אמרה שהבשר מיועד למוכתר של כרם התימנים. היא קבלה רשות ללכת להביא את המוכתר אליהם. את הדרך עשתה במרוצה עד בואה לביתו ברחוב הכרמל. בהגיעה לשם ספרה לדודתה שושנה אשת המוכתר מה קרה לה. לשמע הדברים מיאן המוכתר ללכת אתה ביודעו שהוא ייעצר על כך, ולכן אמר לה: לכי בחזרה לתחנת המשטרה ותאמרי להם שלא מצאת אותי, וגם אינך יודעת היכן אני. באין לה ברירה יצאה מבית דודתה והיא בוכה. לחזור למשטרה, חרי הם עלולים לתפוש אותה וגם לעצור את אביה. ואם היא תסע הביתה בלי למסור את הבשר, אביה עלול לכעוס עליה בגלל הפסד הכסף. היא החליטה לרוץ חזרה לתחנה המרכזית, ומשם להתקרב לפתח המשטרה ולראות אם עדין הזקן שנשאר במקומה נמצא בפתח המשטרה. בהגיעה לתחנה המרכזית והנה האיש הזקן עומד ומחכה לה עם המזודה הרחק מהכניסה למשטרה. לפי דבריו, הוא הסביר במשטרה שהיא ילדה קטנה ומשפחתם עניה. הוא גם הבטיח שהיא לא תחזור על המעשה הזה. לאחר מכן, הלכו שניהם לכרם התימנים ומסרו את הבשר לבית המוכתר.

☆ ☆ ☆

פרק ל״ה

שמחת הנצחון של העולם כולו

גרמניה נכנעה, וקול תרועת נצחון נשמע בעולם כולו. שרותי האוטובוסים והרכבות הודיעו על נסיעות חינם לכל המגויסים. חברי ואני נסענו לחיפה ושם בלינו לילה שלא ישכח. שתיה וסנדויצים חינם קיבל כל בעל מדים. בהדר הכרמל

ברחוב הרצל, התאספו אלפים של בני אדם אזרחים ומגויסים וכלם פרצו בשירה ורקודים עממיים. הרבה זמן לא רקדתי, עוד מתקופת היותי בנוער העובד, אך הערב אמרתי לעצמי מצוה לרקוד, ולא נתתי מנוחה לעצמי. כל מלבושי מלאו זיעה ואני מקפץ ומקפץ, עד שעה מאוחרת בלילה. אחר כך נכנסתי למסעדת הפועלים לאכול ולשתות, ולמחרת היום התהלכנו ברחובות חיפה להנאתנו כל בעלי המדים. בכל ארץ־ישראל היתה צחלה ושמחה. העתונים היו מלאים תרועות נצחון ותחנות הרדיו השמיעו בכל השפות ענין יום התשועה. העבודה שבתה ובתי הספר נתנו חופש לתלמידים.

בערב חזרתי לאילון עייף. שבע ושמח כי ביום הזה גבר האור על החושך. השתרעתי על מטתי באוהל הנוטרים וישנתי שינה מתוקה.

חזרתי לשמירת הלילה

נפגשתי בחדר האוכל עם סדרן העבודה והוא ספר לי שהערבים באים בלילות עם גמליהם וחמוריהם וחודרים לשטח עצי הפרי וגונבים אגסים, תפוחים ואפרסקים. הוא שאל אם אני מוכן לשמור בלילות בשטח עצי הפרי שהוא מעבר לכביש, ואני עניתי לו בחיוב, וכבר באותו לילה יצאתי חמוש בנשק עם הכלב חבולדוג שנשמע להוראותי. עשיתי סיור בשטח עצי הפרי ואחר כך בחרתי לעצמי עמדת תצפית ושם ישבתי וכולי אוזן לכל רחש שעלול להשמע. באחד עשרה בלילה הרים הכלב את ראשו והמהם בלחש כאומר לי שמשהו מתקרב. מיד דרכתי את הרובה וחכיתי לראות מה תהיה תגובת הכלב. הוא התרומם והחל ללכת, תוך שהוא נובח, ואני צועד אחריו עד הגיענו לגדר עצי הפרי. אני לא ראיתי שום דבר מיוחד. כנראה שהגנבים הגיעו עד לגדר ובשומעם את נביחת כלב הבולדוג, הרגישו שמחכה להם הפתעה ומיד חזרו לאחוריהם והסתלקו. זה קרה גם למחרת בלילה, בפינה אחרת של עצי הפרי. הכלב שוב נבח ורץ לכוון הגדר ואני מדלג אחריו, ואולם לא נמצאו חשודים. אומנם הכלב המשיך לנבוח ליד הגדר אך לי לא היה ענין לרדוף אחרי מישהו מחוץ לגדר של עצי הפרי. וכך לילה לילה יצאתי לשמירה בשטח המטעים, ולא נתקלתי בשום בעיה עם מחבלים בשדות.

לפני חג השבועות נסעתי הביתה. אמי קבלה אותי בשמחה. לי היה טוב לחגוג בבית ובקרבת בית הכנסת. אמי היתה דרוכה לכבוד החג. הבית שהיה צריף עלוב, היה כולו מבריק ומסודר. רצפת הבטון היתה נקיה להפליא. לאחר שגמרה אמי את סידור הבית והבישולים, עברה לנקוי השביל המוליך מהצריף עד לרחוב. הבגדים של אחי ושלי היו נקיים ומגוהצים להפליא ואפילו שהיה זה מגהץ של פחם. הנערות היו אומרות אפשר להכיר אתכם ממרחק הודות למלבושכם.

שמחתי נהפכה לבעיה קשה

אחרי חג השבועות חזרו השבויים שהיו בשבי הגרמני, חברי ומכירי משעריים שעבדנו יחד בפרדסים באריזת הפרי ולא נשכחו מזכרוני כל ימי חיותם בשבי. בשכונת שעריים היתה שמחה וצהלה לחזרת השבויים. כל אחד לביתו ולמשפחות. מהם: משה בשארי אלבחור, סעדיה גמיל, חיים קיראט, יוסי גמליאל, יצחק חיימי, שלמה גמליאל, לוי עפגון, עובדיה ברזלי, ויקטור אקשוטי, יעקב אקשוטי, שלום תם, יעקב קהא, סעדיה קהא ועוד. כולם היו בחורי חמד, אחד אחד, וספורו המרתק.

באותה תקופה היו כבר תנועות המחתרת, הלח״י ואצ״ל והחגנה. כל אחת לחמה בדרכה שלה בשלטון המנדטורי של ארץ ישראל. במיוחד האצ״ל והלח״י, גרמו אי מנוחה לשלטון. אנשי המשטרה והצבא נצטוו לשאת נשק לכל מקום שהם הולכים. כל אלה שהלכו בלילות ברחוב נדרשו להזדהות עם תעודת הזיהוי או תעודות אחרות. באחד הערבים הוחלט לעשות מסיבה באחת החצרות של הורי החיילים לחיילים שחזרו מהשבי, ולכאן באו כל המי ומי לפגוש את השבים לביתם. גם אני הלכתי לשם לפגוש את חבירי וידידי, והפגישה אתם היתה מרגשת. מענינים היו הסיפורים שנשמעו מפיהם ושהיו רק חלק קטן ממה שרצו לספר. באחת בלילה החלו האנשים ללכת הביתה. החייל לוי עפגין עם אחיו בנימין ואחותו אסתר יפת התואר, שהיתה נשואה עם סעדיה מסעוד בן דודתי אחות אבי הלך יחד אתנו וכולנו שמחים וצוהלים.

תנועות המחתרת אצ״ל ולח״י הציקו לשלטון המנדטורי התקיפו וחבלו בכל מקום שיכלו לחדור לשם. הם היו מחוץ לחוק ופעולותיהם נחשבו בלתי חוקיות, בכל עיר מושבה וכפר היו להם חברים לוחמים וממשלת המנדט חפשה אחריהם. כל תושב היה חייב לשאת תעודת הזיהוי שלו אתו לכל אשר ילך וכל תעודה אחרת שיכולה לסייע לו לזיהוי. כל מי שהלך ברחוב בלי תעודת זיהוי או תעודה אחרת המזהה אותו היה עלול להעצר עד לזיהויו. וגם להענש על זה שהוא איננו נושא תעודת הזיהוי שלו. לי לא היה תעודת זיהוי וגם לא היה לו תעודת שירות.

פתאום נעצרה מכונית משטרתית לידינו ומתוכה יצאו שלשה שוטרים אנגלים אחד מהם סרגנט. הסרגנט פנה אלינו בשאלה מי אנחנו. אמרנו לו שאנחנו אנשי המקום והחייל זה עתה חזר מהשבי בגרמניה. הוא בקש מאתנו להזדהות והם הראו את תעודותיהם, חוץ ממני שלא היה לי שום תעודה בכיסי. הסרגנט התפלא איך יתכן שאדם מגויס ולובש תלבושת של משטרת חישובים העבריים והוא מתהלך ללא תעודות זיהוי. אני נתתי לו כתובתי ושמי ושם משפחתי. אבל זה לא היה מספיק בשבילו. את החייל לוי עפגין ואחיו בנימין ואחותם אסתר שחרר

ואני נתבקשתי לבא אתם לתחנת המשטרה. בתחנה, התחיל הסרגנט לשאול כל מיני שאלות, מי אני וכמה זמן אני ברחובות, ואיך זה אני מתהלך ללא תעודות. על כל השאלות עניתי לו. ולגבי התעודות אמרתי לו, שמיום שגויסתי מזה חמשה חודשים, שלא הגיעו אלי התעודות ואמנם שאלתי את קצין המשטרה האנגלי שאני תחת פקודו באיזור נהריה, והוא אמר לי שאין לי מה לדאוג. אבל כל תשובותי לא עזרו לי. אני הוכנסתי לחדר המעצר עד שנתנה הוראה לעצור אותי לעשרים וארבע שעות. הסרגנט ושני השוטרים שהיו אתו לקחו אותי במכונית המשטרה עד לבית הסוהר ביפו, ליד השעון המרכזי. אני התנגדתי למעצר, וטענתי שאין זו אשמתי שאני מתהלך בלי תעודות, מי שאשם הרי זה הקצין הממונה עלי שלא דאג לציידני עם תעודות מתאימות. כדי להרגיעני הם אמרו לי שזה מעצר לשם בירור בלבד, ואל לי להתנגד כי זה לא יעזור לי. בינתיים הוכנסתי למקום חושך וצלמות שם היו חדרים חדרים, כולם חושך ומלאים זוהמא צואה והשתנה. סרחון היה נודף. אסירים שרועים על הרצפה כבהמות, כולם ערבים שנאסרו על כל מיני עבירות. בגדי נלקחו ממני עם חדברים האישיים וכן שעוני. ובמקומם קבלתי סמרטוט של בגד אסיר. בליוי משמר הובלתי אל חדר האסירים, שהיה חשוך מלבד אור קלוש חדר דרך האשנב הקטן, הנמצא בדלת הברזל של החדר. היה מחנק מחוסר אויר. וריח צחנה עד להקיא נדף מהצואה והשתן. בחדר זה היו אסירים אשר מלאו את החדר. ארוחת הבקר היתה, חתיכת פיתה וחומוס או טחינה, מאכל אשר מעולם לא אכלתי. אני החלטתי שלא לאכול. לאחר זה הוציאו אותנו לחצר הסגורה, להנפש מעט ושוב הוחזרנו לחדר המטונף. אני הסתגרתי על הרצפה הקרה וישבתי בלא אומר ודברים, אך הקשבתי לדברי יתר האסירים שכל אחד סיפר ספור השונה משל חברו היושב לידו. הזמן עבר, ואני נכנסתי למתח נפשי על כי הושפלתי ונזרקתי לחברת מאוסים. אני עזבתי את הבית מבלי לומר לאן אני הולך ידעתי שגם אם אינני חוזר לישון זה אינו מדאיג את אמי, היות והיא סומכת עלי. היא ידעה שאני כזה שיודע ללכת להכנס ולצאת בכל מקום שהוא. אינני אוהב להיות מוגבל או מוטרד על ידי מישהו אחר. באה שעת הצהרים והביאו לנו פיתה עם שעועית מעורבת בכל מיני שמנים ותבלים. גם תבשיל זה עורר בי בחילה ומיאנתי לאכול אותו. אכלתי הלחם ושתיתי מים. אחרי הצהרים באו לבית הסוהר בלשים אנגלים מה־ סי.אי.די. שמרכז המפקדה שלהם היה בדרך יפו תל־אביב. הם שאלוני כל מיני שאלות וניסו לזהות אותי עם תמונות ודמויות של אנשים אחרים. אני עמדתי על דברי שאין לי ולא היה לי שום קשר או פעולה או עשייה עם אדם זר חוץ מתפקידי במשטרת הישובים העבריים. לאחר שעה הלכו הבלשים ואני הוחזרתי לחדר המטונף.

בצאתנו אחר הצהרים לנפוש בחצר הסגורה, בקשתי מהאחראי על המשמר לאפשר לי לדבר עם האחראי על בית הסוהר. הוא הלך למשרד ומסר את בקשתי בעל פה ומנהל בית הסוהר הסכים לראותני. בהכנסי לחדר ברכתיו לשלום ובקשתי לדעת מה חושבים לעשות אתי. הוא הסתכל עלי וחייך להנאתו ואמר לי, אל תדאג

אתה תשוחרר בקרוב. כששאלתי מה פירוש בקרוב, על זה לא היה לו תשובה בשבילי. התשובה שלו נשמעה לי כאילו נאמרו הדברים למען הרגיעני ותו לא. שעה אחרי שיחתנו בא סוהר וקרא לי לבא למשרד. שאלתי את הסוהר לשם מה והוא אמר לי מי שהוא מחכה לי במשרד. לא יאומן, נכנסתי למשרד והנה אחי סעדיה נצב לקראתי. מה מאד שמחתי בבואו. איך נודע לו? חברי ספרו לו שנעצרתי על ידי המשטרה ויתר הפרטים קבל במשטרת רחובות. הוא הביא לי מאכל כשר פירות ומעדנים ואני אכלתי לשבעה. ספרתי לו את התלאה שלי בנחת ורגיעה כדי שלא תכנס ללבו דאגה, והוספתי לומר לו שהובטח לי שאני אצא לחופשי מחר בצהרים, דבר שלא נאמר לי.

לאחר חצי שעה נפרדנו ואני חזרתי לחדר עם רגיעה מסוימת שבבית יודעים מה קרה לי. לקרא או להתפלל בתוך שטח בית הסוהר עם הזוהמא שיש שם, לא נתנני לבי ולא יכולתי. שתי לילות ישבתי בבית הסוהר ביפו וביום השלישי בשעה עשר נלקחתי למשרד בית הסוהר, ושם הודיעו לי שאני חופשי. פשטתי את בגדי של עולם החושך ולבשתי את בגדי. בגדי השרות של משטרת הישובים העבריים ויצאתי לחופשי. בעומדי על המדרכה מחוץ לשער בית הסוהר הסתכלתי על הבנין ברכתי "ברוך מתיר אסורים", ושמתי פעמי לתחנה המרכזית ומשם ישר הביתה. "ביתי מבצרי", ארוחה טובה הוכנה עבורי, ובערב נפגשתי עם הרבה חברים. התברר לי שהרבה מהם שמעו על מה שקרה לי ושמחו על שובי הביתה.

למחרת נסעתי לנהריה למשרד הנוטרים ושאלתי אם ידוע להם מה שקרה לי. הסרגנט ענה לי, כן ידוע לנו. עניתי לו מיד שאני מגיש את התפטרותי מהתפקיד ואינני רוצה יותר לשרת. הסרגנט ענה לי, שאם כך רצוני הוא יעביר את בקשתי לקצין האנגלי. בינתיים, הוא הודיע לי שאנחנו הנוטרים עוברים בימים הקרובים מקיבוץ אילון לקיבוץ חניתה. נסעתי לאילון וספרתי לחברי הנוטרים מה שאמר לי הסרגנט ישראל גרמן, שהיה חביב עלינו ושאני התרשמתי ממנו אישית. למחרת, יצאנו לביקור בקיבוץ חניתה ונפגשנו עם מזכיר הקיבוץ ועם האחראי על הבטחון במקום. שמענו מהם הסבר על המקום ועל מצב הבטחון ויצאנו לסייר במשק ובסביבה להכרת המקום. אחר הצהרים חזרנו לקיבוץ אילון לילה אחרון במשק.

בערב נפרדתי מכל חבר וחברה שהכרתי במשק ושהיו לי אתם קשרים טובים. הרבה הביעו לי רגשי חברות על עזרתי בעבודת המשק והשמירה ועל קשרי החברות שהיו לי אתם. גם אני בטאתי את רגשותי אליהם לכל אחד כפי שהיו לי קשרים אתו או אתה. במחסן הנשק, שהייתי אחראי עליו, עשיתי רישום כללי וציינתי כל פרט ופרט בשמו וכמותו, והאחראי על הבטחון מטעם הקיבוץ אילון חתם על מסמך המאשר את הרישום המדויק שמסרתי לו. החברים, ואני אתם, פירקנו את האוהלים ויחד עם החפצים שלנו העמסנו על מכונית המשא ונסענו למקומנו החדש.

עברנו לשרת בקיבוץ חניתה

קיבוץ חניתה היתה לו היסטוריה מיוחדת במינה. החברים הראשונים עלו על קרקע ההר הגבוה המשקיף למרחקים וצופה על מפרץ חיפה והכרמל. מכאן נראה ברור מגדל המים של נהריה וכן הבתים שמסביבו. למטה היה שדה התעופה הצבאי הקטן שבו נחתו נחיתת אונס שני הגרמנים עם אוירון מסרשמיט בחושבם שזה לבנון, ששם היו הצרפתים שולטים. ליד המחנה היה הכפר הדרוזי בצה, שבו בקרתי כמה פעמים והכרתי כמה מתושביו ודרכי החיים שלהם. לקיבוץ חניתה היתה לי סימפטיה מיוחדת. היתה זכורה לי הצורה שבה עלו על הקרקע שהיתה מלווה מסירות נפש. זה היה בתקופת המאורעות שבה הקימה חומה ומגדל עם גדר מסביב, וקבעו למשטר המנדטורי עובדה, אנחנו כאן. על מעשיהם קראתי בעתונים ביום עליתם. ומאז הערכתי את מסירותם הנעלה. והנה עתה בבואנו לחניתה אמרתי לעצמי, אתה תהיה חלק מההיסטוריה של המקום, ולא חשוב מתי באת וכמה זמן תשאר כאן, קום תקע את אוהלך עם החברים שלך ושכון בתוכו. קבלנו מקום לא הרחק מחדר האוכל של הקיבוץ ושם הקמנו את שני האוהלים שלנו. תפקידנו כאן דמה מאד למה שעשינו בקיבוץ אילון. חניתה היתה קרובה מאד לגבול לבנון. תושבי לבנון הערבים הנוצרים והדרוזים בקרו בחניתה, ולהם היו קשרים עם אנשי המקום הן במסחר והן בעניני בטחון. לכאן הובאו יהודים בלתי ליגאלים מתוך לבנון ומכאן הוסעו לחיפה. רוב הפעולות נעשו בלילות ואנחנו הנוטרים סייענו כאשר נדרשנו לכך.

באחד הימים יצאנו לסיור מחניתה צפונה עד לגבול הלבוני ומשם לאורך הגבול לכוון ראש הנקרה. גדר לא היתה בין שתי המדינות, אבל היה גל אבנים מסויד בסיד לבן ומרחק מסוים בין אחד לשני. זה היה מסע מענין. מצד אחד ראינו את הלבנונים חורשים ועובדים את אדמתם, כל משפחה מעבדת את אדמתה. אנחנו מברכים אותם לשלום "סלאם עליכום" והם עונים לנו. השמש היתה חמה וכובעי הנוטרים עם השוליים הרחבים הצילו אותנו מקרני השמש הלוהטת. עשינו הפסקה למנוחה ושתינו מים מהמימיות שיש לנו. והמשכנו לראש הנקרה. ירדנו לנקודת הגבול שלנו והתישבנו תחת צל העצים ואכלנו את ארוחת הצהרים. הסתכלנו על השיירות של הצבא החוצות את הגבול לתוך הלבנון וחזרה, ועל המכוניות עמוסות הנשק ועל הטנקים. ראינו את הרכבת המתקרבת לגבול למטה מתחת להר. המסילה כמעט ונוגעת במי הים, נוסעת לאיטה לפני כניסתה למנהרה שבתחתית ההר. ואנחנו עומדים למעלה על ההר ומסתכלים עד שהיא נעלמת בתוך המנהרה לכוון לבנון.

הגיע הזמן והמפקד אמר: אנו חוזרים לקיבוץ חניתה. כל אחד היה במרחק

מחבירו וצעדנו עד לשביל העולה לקיבוץ חניתה. כאן עשינו מבחן מי יעלה בשביל ויגיע הראשון לחניתה. זה לא היה שעשוע. זה חייב מאמץ ללב ולברכיים. לנו לא נקבע זמן מכסימום ולא מינימום לעליה, זה היה מבחן אישי לכל אחד מאתנו, ולא חשוב היה מי יהיה ראשון או אחרון, העיקר היה לעלות בשביל. כולנו עלינו וכל אחד הלך ישר לאוהל נזרק על מטתו למנוחה קצרה, אח״כ היתה הליכה למקלחת ואחרי זה לחדר האוכל לארוחת ארבע, כוס תה ופרוסת לחם עם ריבה.

באה שבת באה מנוחה

חבורה של מטיילים, נערים ונערות, הגיעו לחניתה. זה היה ביום ששי אחר שעה ארבע. הם באו ישר לחדר האוכל ואכלו לחם וריבה ושתו כוס תה כמו כולם. הם באו להכיר את המקום ההיסטורי ששמו חניתה ולבלות כאן ערב אחד. באיזור חדר האוכל היה דשא מטופח, ושם הם פרשו את שמיכותיהם הקלות וישבו לנוח עליהן. אנחנו הנוטרים חזרנו לאוהלים ודברנו עם הנערים והנערות. הרבה זמן לא היה לנו להיות בחברת נערות וחנה הזדמנות להכיר ולבלות ביחד. חברי שלום ואני בלכתנו למקלחת, פגשנו שתי נערות ששאלו היכן המקלחת. הדרכנו אותן למקלחת הנשים ואנחנו נכנסנו למקלחת הגברים. בצאתנו שוב נפגשנו עם הנערות ועשינו הכרה הדדית והחלפנו משפטים מועטים עד הגיענו לאוהלנו. שעות המנוחה עד ארוחת הערב עשינו בקריאה בספרים ועתונים של יום הששי. לפנות ערב יצאתי, התרחקתי מהאוהלים והתחלתי לזמר קבלת שבת. ״לכו נרננה לה׳ וכו״ עד ״בואי בשלום עטרת בעלה״. הרגשתי היתה, כמה טוב שיש שבת. שבתי לאוהל, וחברי כבר התכוננו לצאת לכוון חדר האוכל והלכנו יחד. את הנערים והנערות פגשנו ליד הכניסה של חדר האוכל. רחצתי את ידי, נכנסתי וישבתי עם חברי באחד השולחנות. אתנו בשולחן ישבו שתי נערות מתל־אביב. תוך אכילה שאלנו את הנערות אם יש להן חברים בחבורה הזאת והן אמרו שלא. הן חלק מהחבורה אבל אין להן ענין עם הנערים. חברי שלום קרץ לי בעינו כאומר, מה דעתך? לאחר שגמרנו לאכול. הציע שלום לנערות אם ברצונן להלוות אלינו לסיור במשק והן הסכימו, וכך יצאנו לסייר מסביב. בכל מקום ולכל צד של המשק הסברנו להן. הערב רד ואנחנו חזרנו לכוון האוהלים, ישבנו על אחד הסלעים והמשכנו להחליף שיחות ודיעות על כל מיני דברים ונושאים אקטואליים. שלום הציע לנערה שישבה לידו להתחלק בתוך המשק, ואני נשארתי עם הנערה השניה. בינתים ספרתי לה שאני מרחובות וגם היא ספרה לי את סיפורה. ישבנו אחד ליד השני והחלפנו מבטים וחיוכים. אני נהגתי כלפיה בצורה נמוסית בהחלט ולא עשיתי שום דבר מעבר לשיחה. עד שהחלטנו שהשעה מאוחרת. אז ליויתי אותה אל חברותיה ובברכת לילה טוב נפרדנו ולא יספתי לראותה כי הם יצאו מוקדם בבקר. השבת כולה היתה קודש למנוחה ולקריאה.

אמי חלתה בחום קשה ואדמת ושרותי בנוטרות הסתיימה

ביום ראשון נסעתי הביתה. אמי היתה חולה ושוכבת במטה, פניה היו אדומות עם חום גבוה וגירוד חזק וזה הציק לה מאד. היא לא ידעה מנוחה ולא שינה, לא ביום ולא בלילה. האחים שלי ואחותי היו כולם מסביבה. מבטה הדאיג אותי מאד. אבל אחי ידעו שאני לא מבליט את רגשותי החוצה. אחרי התיעצות קצרה הוחלט להזעיק את רופא המשפחה ד״ר פרייס. רכבתי על אופניים ומהרתי אל בית הרופא. בדרך רדפה אחרי מכונית משטרתי ואני דוהר עם האופנים. בפינת רחוב הרצל ויעקב נעצרה המכונית לפני, ומהחלון הופיע ראש הקצין האנגלי של משטרת רחובות. הוא דרש ממני להזדהות, אך לי לא היו תעודות. שאלתי אותו מדוע הוא מבקש ממני תעודות, והוא אמר שאני לא מקפיד על תלבושת וכולי הופעה רשלנית. הסברתי לו שאני ממהר להזעיק רופא לאמי, ועל כן לא היה לי זמן להקפיד על הופעה נאה. הוא לקח ממני את כל הפרטים האישיים שלי ומקום השירות שלי, ואמר שיעביר את הבירור לקצין שלי בנהריה. נכנסתי לרופא שהוא מכר טוב של המשפחה, ולאחר זמן קצר כבר היה אצלנו בבית. לאחר בדיקה נתן לה זריקה וכמה כדורים והסביר לנו מה לעשות, כרופא נחמד ואדיב. יותר משבוע ימים נשארה אמי במטתה עד אשר התחזקה ועמדה על רגליה, אך נשארה בבית ואנחנו פוקחים עין עליה ועומדים לרשותה.

בימים ההם לא היו בתי חולים באיזור, וכל רופא ביקר את החולה בביתו. שבוע ימים נשארתי בבית, ואחרי זה נסעתי לנהריה לתחנת הנוטרים שם פגשתי את הסרגנט ישראל גרמן, והוא הודיע לי שבקשת השחרור שלי אושרה ואני יכול להחזיר את המדים. קבלתי את התשלום שמגיע לי ובברכת שלום נפרדתי ממנו ומהשירות. חופשי שבתי אל בית אמי.

המלחמה נסתיימה, ומלחמת החיים בארץ התחילה. בארץ הלחם והבשר היה מצוי, אבל הכסף לקנות לא היה אצל כל משפחה היתה איזו תקוה לחסרי האמצעים שיצאו מהמצוקה לחיים יותר טובים. מפרנסי המשפחות, הפועלים במושבות והכפרים, מצבם היה יותר קשה מאשר אנשי הערים. החקלאים ובעלי פרדסי פרי ההדר, התעוררו לקראת התנאים החדשים. אין מלחמה ואין מצור על הים. השייט היה חופשי לכל מקום בעולם. לשכות העבודה החלו לספק מקומות עבודה, מי בפרדסים ומי בבנין. מקומות עבודה ראשונים היו לבעלי משפחות עם ילדים.

☆ ☆ ☆

פרק ל״ו

אני לומד מקצוע הטייחות

אני נסעתי לתל־אביב לביקור חברים, ובהליכתי ברחוב הרצל ליד שדרות רוטשילד, ראיתי את משה נגאר לוי קרוב משפחתי עובד כטייח באחד הבתים. נגשתי לראותו ולברך אותו לשלום, ולאחר מכן שאלתי אם יש לו עבודה בשבילי. לו היו עוד שני שותפים. הוא אמר לי שישאל את שותפיו, ושאחזור בשעת הצהרים והוא יחזיר לי תשובה, וכך עשיתי. התשובה היתה כן. המשכורת היתה שלשים גרוש ליום. עבודתי היתה להכין טיט לשלשה טייחים מומחים ולהעלות את הטיט עד לקומה ששם עבדו. בבקר הייתי נוסע לתל־אביב ובערב חוזר לרחובות. מחיר הנסיעה לכל כוון היה ארבע גרוש. בשבועיים הראשונים עבדתי עבודת פרך ללא רחמנות תוך צעקות עלי ״עוד טינה״ ו״עוד טינה״ ואני עולה ויורד במדרגות עם שני דליים טיט. זרועותי כאבו וברכי כשלו, בלי שאעיז לנוח קימעה או לבקש עזרה מאחד הטייחים, שמא יפסלו אותי מעבודתי. בשעת רגיעה הייתי מסתכל עליהם איך הם מטייחים ומחליקים את הקירות, לאט לאט למדתי להחליק את הקירות עד שקבלו עבודה גדולה.

באותו זמן נבנה בית החרושת לשוקולד ״ליבר״, בדרך יפו תל־אביב. זה היה בנין גדול בן שש קומות וצריך היה לטייח את כל הקומות. העבודה היתה בקבלנות וכל מטר טיח הגדיל את הרווחים שלהם. לעשיית הטיט העסיקו עוד פועל ואני עזרתי לו וגם עבדתי בהחלקת הקירות, עד שהזיעה יצאה מכל אבר בגופי הרזה. זו היתה מלחמת החיים והפרנסה, או לעבוד ולשתוק או שאין עבודה. בגמר יום העבודה הייתי נכנס למפעל השוקולד והסוכריות ולוקח לי קצת ממתקים להביא הביתה בשביל בנות אחותי לאה, דינה ונחמה, היתומות מאביהן.

באחד הערבים כשספרתי בבית חברי יוסף וחיים גמיל שאני מביא הביתה חפיסות שוקולד וכל מיני סוכריות מבית החרושת ״ליבר״ אמרה לי אחותם שושנה - תביא גם לנו. היא היתה באותם הימים נערה בת שבע עשרה, ולשנינו היו קשרים, קצת אחד לשני. זאת היתה תקופה של התקשרויות וחתונות. לא עבר שבוע בלי חתונות בשעריים או במרמורק, ולכל חתונה הלכנו לבלות ולרקוד רקודים תימניים ורקודי הורה, אך לא רקודי סלונים - כמעט כל זוג שהתחתן היו, הוא או היא, מכרים טובים שלי. אז לא היתה קיימת שאלה של הזמנה לחתונה. כל מי שרצה ללכת הלך. החתונות התקיימו בבית, בגגות הבתים ובחצרות. השולחנות היו ערוכים לכל דכפין, הבא לשמח את החתן והכלה. לכל עדה היו השירים והרקודים שלה, יהודי חידאן, צעדה, יהודי שרעב ויהודי שרף. בדרך כלל,

בן חיידני התחתן עם בת חיידנית ובחור שרעבי התחתן עם בחורה שרעבית ושרפי עם שרפית.

אצל יהודי שרף היתה בעיה של חוסר נערות בנות גיל החתונה, ולכל בת היו כמה מחזרים, ואם מישהו התחיל לחזר אחרי פלונית באים אחריו חבריו וגם הם נטפלים לאותה הנערה. כל אחד היה מתכבד בקלון חבירו ואת עצמו מרקיע לשחקים. רוב הזוגות, היתה ההתקשרות ביניהם נעשית על ידי ההורים של שני הצדדים, היות שהבנות לא יצאו מביתן לאחר חשיכה, עד למחרת בבקר כשהן הולכות לעבודה במשק בית. בדרך כלל, ההצלחה של הבחור היתה בזה אם יש לו אב עשיר בעל עסק או מסחר, או אם האב בעל תואר של רב או מוהל. לבחור רגיל הורי הנערה לא נתנו את הסכמתם, ואפילו אם היתה אהבה נסתרת בין הבחור והבחורה. אף בת לא העיזה להתמרד להחלטת הוריה ובפרט לאביה. הרבה התקשרויות נעשו הודות לקירבה המשפחתית שיש בן ההורים, ולפעמים נעשו חליפין בן שתי המשפחות בן ובת עם בן ובת קרובי המשפחה.

בבית חשבו שאני אתחתן עם אשכנזיה

בבית רכלו עלי שאני אתחתן רק עם אשכנזיה, היות ואני חניך הנוער העובד, והייתי בקיבוצים ושירתתי בנוטרות. אלה היו סימנים ברורים להם, ואת דעתי, לא ניסו כלל לשאול. האמת היא, שלי היתה נטיה ומשיכה לז. באחד הערבים כשחזרתי מעבודת הטיח בבית חרושת "ליבר" בתל־אביב, פתחתי את תרמיל האוכל שלי והראיתי לה את הממתקים שהבאתי הביתה. היא בקשה ממני לתת לה, ואני הבטחתי שאביא לה למחרת היום, וכך עשיתי. נכנסתי לביתם, והנחתי על השולחן כל מיני ממתקים, מאלה שהיא רצתה שאביא לה, היא הושיטה לי את ידה וגם נגעה לי בכתפי לאות תודה, ועם חיוך על הפנים הבטנו אחד על השני מתוך חיבה אבל לא יותר. אסור היה לעבור את התחום כשאנחנו לבד, וכל שכן שההורים באותו הבית, שמא יבחינו במשהו. גם למחרת היום, וביום השלישי, הבאתי ממתקים שונים עד אשר היא ספרה לבת אחותה שושנה בת משה קנדיל. כנראה שהיא ספרה לבת אחותה, מכיון שהיא ראתה אותי כמה פעמים משוחח עם בת אחותה ובכדי לרמוז לה שלמעשה אני מחזר רק אחריה, והראיה אני מביא לה ממתקים לבית.

בהזדמנות הראשונה שנפגשתי עם בת אחותה שושנה, היא שאלה אותי אם זה נכון שאני מביא מהעבודה כל מיני שוקולד וממתקים לדודתה. על שאלתה עניתי בחיוב, ומיד הרגשתי שזה לא מצא חן בעיניה. אז אמרה: במקום שתביא לי אתה נותן לה. למחרת הבאתי לה חפיסת שוקולד וכל מיני ממתקים לה ולאחיותיה הקטנות.

אביה משה קנדיל היה נחמד ומכניס אורחים לדוגמה. כך הוא היה וכך הכרתי אותו. הוא היה יהודי תימני שורשי ולא היה מוכן להתפשר על תפישתו וחינוכו התימני. הוא היה אומר: כך עשו אבותי ואבות אבותי ואני לא אסטה מדרכם ואמונתם. לגבי בתו הבכירה שושנה, החמיר והקפיד שתשמור מנהגי ומסורת יחדות תימן, ובמיוחד צניעות האשה. אין לצאת מהבית או לפגוש בחורים אפילו לשיחה קלה. הוא היה אומר. שיחה עם בחור מתחילה באמירת שלום. מה שלומך? איך את מרגישה? אחר כך פושטת יד לשלום וכך מתחילים העניינים להתפתח ביניהם עד שהוא נושק לה, וזה מדאיג אותו. ולכן הוא לא הרשה לבתו לצאת מהבית, אלא בבקר לעבודה וחזרה הביתה, או לשליחות בשבילו. לבתו של משה קנדיל קראו "שושנה־קנדילה" על שם המשפחה וכך היא נודעה ברבים בשם "קנדילה", והרבה לא ידעו את שמה הפרטי. מבנה גופה קטן. היא היתה זריזה מאוד, במיוחד בריצה בלי נעלים. נערים בני גילה וחברותיה אף פעם לא נצחו אותה בריצה. גם בחורים ידעו שהיא יכולה לנצח אותם בריצה. הם גם בחנו אותה ונוצחו על ידה. אביה היא קורא לה "איילה שלוחה".

אביה היה מגדל כבשים ועזים לשחיטה ומזה היה מתפרנס. פעם ברח לו כבש גדול ולא היתה לו ברירה אלא לקרוא לבתו קנדילה לרוץ אחרי הכבש. המרחק בינה לבין הכבש היה כמאה מטרים והיא החלה לרוץ אחריו. אחר, כחמש מאות מטרים הגיע הכבש לגדר פרדס ושם היא ניתרה עליו ואחזתהו בקרניו. הכבש גרר אותה אך היא לא עזבה את קרניו עד שהוא נאלץ להכנע, ואז היא קשרה אותו ברגליו הקדמיות ומשכה אותו הביתה לשמחת אביה ואמה. זריזותה נודעה בכל השכונה וכולם שבחוה. לה לא הותר לצאת מהבית אלא במקרים מסוימים. אז היתה יוצאת עד בית הסבא שלה לשוחח עם הדודות שלה שושנה ואסתר.

הצגות קולנוע לבני הנוער והילדים

בני שעריים וחלק מהבנות היו הולכים לקולנוע להצגה יומית, בעיקר ביום ראשון. הסרטים המעניינים היו: צ׳רלי צ׳פלין, או השמן והרזה וכדי, וזה בלא קבלת רשות מההורים ובאי ידיעתם. אוי היה לה למישהי אם ספרה שהלכו לקולנוע. בדרך היו קונים גרעינים לפצוח. בקופה כל אחד שלם לעצמו וישבו ביחד אחד ליד השני אך בזהירות ללא הושטת יד בנערה. כבוד הבחור היה נבחן בהתנהגותו אליה. יש כאלה כשיצאו מהקולנוע היו עוברים ליד קפה גינזבורסקי או בקיוסק של פורר במרכז רחובות, שותים כוס גזוז ובדרך מלקקים גביע גלידה. אם הלכו עם נערה לבד או בחברה, אין הבחור או הנערה שולבים ידים או הולכים חבוקים. את רגשותיהם אחד לשני לא הביעו בפרהסיה. אם היו כאלה שרצו להביע את קרבתם אחד לשני היו עושים זאת בהסתר לבל יודע ברבים.

אני זוכר שלשה מקרים שקרו בשכונת שעריים. מקרה ראשון זוג שהתחתן ומיד אחרי עריכת הנישואין נכנסו בחדר ליחוד ביניהם ומצא אותה בלי בתולים. מיד יצא וספר להוריו ובטלה השמחה ולמחרת התגרשו בגט. מקרה שני ושלישי שניהם דומים. הנערות נכנסו להריון והשמועה פשטה בכל שעריים, אין בית אשר לא רננו על כך. הבחורים והנערות והמשפחות של שני הצדדים בושו ונכלמו ולא נראו הרבה ברחוב או בעבודה תקופה מסוימת.

רכילות מאוסה ואינה לפי רוחי

בנערותי הייתי מעורב עם חברים וחברות שהתקשרו אחד עם השני, והם היו מגלים את אוזני במחשבתם ותוכניתם לעתיד, בלא לעבור על שמירת כבוד חבת לדבר על לבם, ואותה נערה לא היה פונה אליה שום בחור אחר לנסות לרכוש את לבה. לא פעם השלמתי בין חבר לחברתו עד שהתחתנו. המצב אצלי היה שונה. רוב החברים שלי לא נהגו כלפי באותה הנאמנות ומסירות כפי שאני נהגתי כלפיהם. היו כאלה שהבחינו עם מי אני מדבר ובבית מי אני מבקר, ואז חזרו אחרי אותה נערה. היו גם סיפורים על דברים שלא היו ולא נבראו, והכל כדי למצוא חן בעיני הנערה. אני מטבעי מאסתי את הרכילות והשקרים שהיתה מנת חלקם של חלק מחברי ובזתי להם. לבת שדברה אתי על הרכילות עלי הייתי אומר: אם יעזור לי ה׳, את עוד תראי שאני אתקדם ואצליח בחיים יותר מכל אלה המרכלים עלי. לחלק מחברי נעשיתי מוזר כי לא תאמו דרכינו.

הנערה ש. שבאו אליה מחזרים אחדים ראתה בזה חבר ובזה גם כן חבר וכן שלישי ורביעי. אני שהייתי הראשון לה חשבתי לשמור על כבודה עד לבא היום. לא כך חשבה הנערה ש. היא נתפתתה ויצאה עם כמה בחורים שאף אחד לא הבטיח לה עתיד. המעשה שלה עשה עלי רושם קשה והביא אותי להתרחק ממנה. אלה שבאו אליה היו יותר מבוגרים ממני ועבדו והרוויחו יותר ממני והוריהם היו ידועים בעדה שלנו. בזמן שאני יתום, בן לאלמנה עניה שמחרפת את נפשה לפרנסת המשפחה.

שמחת חתן וכלה

בשבת נחמו, שלאחר תשעה באב, מקובל היה אצלנו יהודי שרף שהרוצה להתחתן לפני החגים אזי שבת נחמו, זה השבוע הכי טוב לערוך בו את החתונה. אחד מחברי הטובים התחתן וכל העדה השרפית הוזמנה ובעיקר גדולי רבנינו. וכמובן מאליו, החתן ושושביניו היו בחדר נפרד. והכלה וחברותיה בחדר אחר. השרים משירי רבינו שלום שבזי זצ״ל, היו מהטובים בעדה התימנית והשמחה

היתה במעון החתן, ומי לא ירקוד כדי לשמח את החתן. במיוחד אם השר הוא הרב הגאון של העדה רבינו יחיא נחום, כתר העדה השרפית ותפארתה. הוא ממרום שבתו ליד החתן בקש מאת הרקדנים האחים סעדיה ויחיא נגר לקום לרקוד לפני החתן והמסובים. אחי סעדיה ואני היינו ידועים כרקדנים טובים, בעלי תנועה אחידה מהירים וזריזים הן ברגלים והן בתנועת הגוף. יש והיינו משלבים את תנועת הגוף עם צעדי הרגלים ויש שאנחנו עומדים במקום ורוקדים עם תנועות הגוף והידים בלי הלוך הרגלים, או רק תנועות הגוף, או יושבים על הברכים ברצפה ומנענעים את הגוף. הכל לפי השירה וצליל המנגינה היוצא מפי המשוררים.

מ״ו יחיא נחום, אהב מאד את תנועות הרקוד שלי. ופעם בקש ממני לעשות פרכוסים מיוחדים, ובלשון חיבה אמר לי: ״פרכס יא רשע״, וכולו מלא צחוק והנאה, ואני עבדו ותלמידו רקדתי בכל חלקי גופי למלא שאלתו עד אשר סיים המשורר את שירתו. כל גופי היה שטוף זיעה ובגדי היו צריכים סחיטה אך זה לא הטרידני כי הנאתי היתה רבה בראותי את מ״ו נחנה מרקודי. לאחר מכן נגשתי אל כבוד מ״ו ונשקתיו על ראשו וידו והוא העתיר לי ברכה.

הכלה וחברותיה וכל הנשים היו שמחות עם הכלה בחדר או בבית אחר, בקרבת מקום החתן. לנשים היו שירים ורקודים אחרים מלווים עם תוף או נקישות פח והשמעת סלסולי לשון. זה המריץ את הנשים לשמוח ולרקוד יותר מהר. פה ושם עמדו נערים או בחורים צעירים שהסתכלו מבחוץ דרך חדלת או החלון אך לא נכנסו פנימה.

המוכתר של שעריים הרב חיים מדהלה

עם תום מלחמת העולם השניה הגבירו קבוצות המחתרת של אצ״ל והלח״י את פעולותיהן, ובמיוחד בהדבקת מודעות על קירות הבתים הקוראות לנוער להתגייס לחברות במחתרת לשחרור הארץ מעול שלטון האנגלים. זה הטריד מאד את המשטרה והבולשת האנגלית. הם התחקו אחרי מדביקי המודעות לתפוס אותם, כדי לגלות דרכם מי אלה ששלחו אותם להדבקה ומי חברי הארגון המחתרתי. בחורים צעירים בני שעריים שהתלהבו לרעיון המחתרת, נתפסו בשעת ההדבקה ונלקחו למשטרת רחובות. מיד הוזעק היהודי המכובד של העדה התימנית בשעריים, המוכתר מארי חיים מדהלה, איש שכולו חיה הדר ובעל בעמיו. הוא היה מליץ טוב לעמו, לא נח עד אשר הוציא את הנערים מחושך לאור. הוא האמין בשליחות המצוה המוטלת עליו להוציא את הנערים מיד שוביהם. הוא היה יוצא מביתו עד לתחנת המשטרה, מרחק של אלף וחמש מאות מטרים הליכה ברגל. לא היה לו תקציב כספי ולא מכונית צמודה לרשותו. היתה

בו רוח אהבה לעמו, מיום היותו בעל חברת האוטובוסים של התימנים. כלם ידעו שהוא סמכות אשר לפניו נפתחים השערים. גם ביתו היה פתוח לרווחה לכל דכפין. כל זאת בעזרת אשתו אשת החיל, סעידה אחות זכריה גלוסקא שהיה חבר הכנסת הראשונה של ישראל. מור חַיים מדהלה עשה הכל שלא על מנת לקבל פרס. יתר על כן כל הנצרך אם זה היה גבר או אשר, או יתום או אלמנה ידע שיש אבא ואמא בבית מארי חיים מדהלה. בפקחות נהג עם הקצינים האנגליים כדי לשחרר את הבחורים.

הריב והמכות עם השומר הערבי בפרדס

לאחר סיום המלחמה, המצב הכלכלי החל להשתפר, אך עדיין היו רבים מחוסרי עבודה, ולא כל אדם היתה הפרוטה מצויה בידו. אצלנו בגבעת השרף, היו נוהגים הנערים והנערות ללכת עם שק קטן או תרמיל לפרדס, ולקטוף פרי הדר מהעצים כדי להשביע את רעבונם. בתקופה ההיא עדיין לא היו שולחים את הפרי לחוץ לארץ. פעם אחת, הנערים נכנסו לפרדס קרוננברג והחלו לקטוף פרי לתוך התרמילים. פתאום הופיע השומר הערבי, תפס את הנערים הגדולים שבהם והחל להכותם. לאחר שהרביץ בבנים ובבנות לקח מהם את שקיהם ותרמילם. חלק נסו ממנו בבכיות וצעקות של פחד. יש מהם שהגיעו לבתיהם ועדיין היו בוכים. חלק מהאבות של הנערים והבנות חרה להם מעשה השומר הערבי.

באותו יום יצאתי מהבית לבקר אצל מר יששכר גימיל, איש שזכרתי לו חסד שעשה לי בנעורי שהכניסני לביתו למדני תורה וגם האכילני מפתו. בנו שלום וגם בן אחיו אברהם היו מאלה הנערים, אשר השומר הערבי הכה אותם ולקח את שקיהם. הם באו הביתה וספרו את המעשה ואני יושב עם הוריהם ושומע. בינתים בא סעדיה שרעבי וגם הוא ספר שבנו מאיר חבט בו השומר ולקח את שקו. ההורים החליטו להגיב. הם שאלו אם יש מישהו המוכן להצטרף אליהם ואני עניתי בחיוב. ארבעה אבות ואני הלכנו לראות את השומר הערבי ששכן בבית האריזה של הפרדס. כשהתקרבנו למקום נתקבלנו על ידי נביחת הכלבים ומיד יצא השומר. בראותו אותנו שאנחנו חמשה גברים, רץ מהר חזרה לתוך בית האריזה ולקח בידו סכין ארוכה (״שברייה״) וחזר אלינו, תוך שהוא מאיים עלינו להסתלק משטח הפרדס או שהוא יתקוף אותנו בסכינו. שלשה מהגברים נסוגו מיד, אך אני וסעדיה שרעבי עמדנו במקום. אני אמרתי לשומר הערבי, שלום, שלום (בערבית ״מרחבה״) באנו לדבר שלום ולא לריב אתך. תוך שאני מדבר אתו התקרבתי אליו ובקשתי שרק יחזיר לנו את השקים של הילדים. הוא היה כועס, פניו אדומים, איים שאם אתקרב אליו הוא יתקע בי סכינו. הרמתי את ידי למעלה והראיתי לו שאין לי כל כוונה להזיק לו. ואולם, תוך שניות קפצתי

עליו, לפתתי את גופו עם ידיו והפלתי אותו על האדמה מתחת לעץ הפרי. הסכין נפלה מידו ואני אחזתי גרונו והכפשתי את פניו בתוך החול. אשתו של השומר התחילה לצעוק ולקלל, אז אמרתי לה אם תעשי משהו אני אחנוק את בעלך בידי. הוא התאמץ לצאת מתחת גופי, אך התאמצתי בכל כוחותי לגבור עליו, עד שהוא הסכים להחזיר את השקים והתרמילים שלקח מהנערים והבנות. קמתי מעליו והוא קם והחל לרוץ לכוון הכביש הראשי באומרו שהוא יקרא לבעל הפרדס והמשטרה. בעודו מתרחק מאתנו, נכנסתי לבית האריזה, לקחתי את התרמילים והשקים וכן את הסכין (״השברייה״) וחנית ארוכה של רובה אנגלי. חזרנו הביתה סעדיה שרעבי ואני מאז הנערים והנערות, תמיד זכרו אותי לטוב על המעשה.

עבדתי בפרדסי השרון ברמת השרון רעננה הרצליה וחדרה

עונת קטיף הפרי של שנת 46-45 הגיעה. ההזמנות מאנגליה ואירופה היו קטנות והמצב הכלכלי אחרי המלחמה היה קשה. הפרדסנים חיכו לכל הזמנת פרי אפילו מאה תיבות פרי ובלבד למכור משהו. אנחנו עובדי האריזה חכינו לכל יום עבודה. המרכז החקלאי של ההסתדרות החל להשתלט על פועלי הפרדס דרך הלשכה הכללית. אורזי הפרי אורגנו על ידי אגודת האורזים הארצית שמרכזה היה בפתח תקוה. כל מי שרצה לעבוד היה חייב לבוא ללשכת העבודה ולהרשם בבוקר ובערב בשעת חלוקת העבודה. בעלי פרוטקציה ראשונים, אחריהם בעל משפחות, אחר כך בעלי זרוע. והאחרונים היו אלה שאין מי שידבר בעדם. אני הייתי אחד מהאחרונים שכביכול לא הייתי זכאי לעבודה, אלא אם יש דרישה להרבה פועלים. יום יום הלכתי ללשכת העבודה בתקוה אולי אזכה פעם ביום עבודה בשבוע. ואם כבר זכיתי אזי זה היה בקצה הגבול של רחובות רמלה. את הדרך עשיתי בהליכה רגלי בתוך חול ובוץ והעבודה עצמה היתה כולה צער. העצים שהובאו מפורטוגל היו כבדים וקשים להחדרת המסמרים. החשוקים היו מעצי קציות מלאים קוצים.

באותה עונה נדדתי לרמת השרון, רעננה, הרצליה וחדרה. ובכל מקום ישנתי בלילות בבתי האריזה, חוץ מחדרה ששם מצאתי מקום בשכונת התימנים נחליאל, בביתו של הרב הסס, הודות לבניו הטובים שהיו חברים טובים שלי. בתקופת המלחמה באו בניו של הרב הסס לשעריים. הם חפשו עבודה, וגם בקרו בתנועת ״הנוער העובד״. שם נפגשנו ונעשינו חברים. בביתם בנחליאל ישנתי, וגם למדתי מאביהם הרב, תורה ודינים. ביום הייתי יוצא לחפש לי יום עבודה, אך לאחר זמן קצר חזרתי הביתה לרחובות.

נוסעים לטבריה ומירון
עם אמי ואחיותיה והבנים שלהן

זה היה כמו נדר עליה. שבוע לפני ל"ג בעומר יצאנו לדרך, שלש האחיות הבכירה דבורה ואמי ואחותן הצעירה לאה. ואנחנו הבנים שלהן בן הדודה דבורה חיים ואני ובן דודתי לאה, יוסף בן הגאון והצדיק מ"ו חיים נגאר זצוק"ל. נסענו עד חיפה ומשם המשכנו עם אוטובוס אחר של אגד. ליד בית החרשת למלט הסברתי לאמי על כל הסביבה, וכן ליד קיבוץ יגור שבו עשיתי שירות עבודה חקלאית ואימוני חי"ש ופלמ"ח. את האיזור הכרתי היטב עד להר תבור ועפולה. הפעם נסענו דרך נצרת. וזו היתה פעם ראשונה בחיינו שאנחנו רואים את נצרת עם הכנסיות שבה. מכאן המשכנו לטבריה. במהלך הנמוך שבו נסע האוטובוס, ברדתו בהר לתחתית העיר טבריה, ראינו מראה נהדר של האיזור מולנו. הרי הגולן מולנו ולמטה ים כנרת. אנחנו רואים והלב פועם. נזכרתי: "מכנרת ועד ים הערבה ים המלח תחת אשדות הפסגה מזרחה..."(דברים ג' י"ז) טבריה של הרבה חכמים גדולים שחיו והנציחו את היחדות בה.

האוטובוס נעצר בתחנה. לקחנו את מטלטלינו ועברנו באיזור הערבי עד הגיענו לבתי השכונה של היהודים הספרדים. שם מצאנו חדר ריק ששכרנו ללינה ולבישולים על הפרימוס שלנו. שש נפשות היינו בחדר והלינה על מחצלות ברצפה. יחד עם האמהות יצאנו לקנות דברי מאכל ופירות מהשוק הערבי, והתהלכנו קצת בעיר לראות מה יש בחנויות. למחרת בבקר האמהות התעוררו להכנת המאכל למשך היום, ואנחנו הבנים הלכנו להתפלל בבית הכנסת. כאן פגשנו את מארי חיים קארטה ואת בני האח של אמי ועוד מכרים תושבי שעריים. לאחר ארוחת הבוקר נסענו כולנו תושבי שעריים לבתי המרחצאות חמי טבריה ולבקור בקבר רבי מאיר בעל הנס. המבוגרים קראו תהילים ואנחנו עקבנו אחריהם. אחרי זה נכנסנו להתרחץ בחמי טבריה. אחרי הצהרים חזרנו עייפים לטבריה.

ביום השני בקרנו בקבר הרמב"ם ז"ל וקברי רבי עקיבא ורבי אליעזר וכו'.

בחזרה דרך השוק והחנויות קנינו דברי מאכל והלכנו לחדר שלנו לארוחה ולמנוחה. גם ביום השני נסענו לחמי טבריה ולקבר רבי מאיר בעל הנס. למדנו והתפללנו מנחה בציבור. אין אדם הבא לשם, שאינו מתפלל ומבקש הצלחה בפרנסה או רפואה לחולי עצמו או מישהו במשפחה קרוב או מכיר. חזרנו הביתה לחדר, ובני כל המשפחה משוחחים מענייני דיומא. בשעה שש בערב יצאנו בני האחיות חיים אני ויוסף, כולנו ממשפחת נגאר, עם יוסף מזעקי מרחובות לחוף הים בעיר. ריח סירות הדייג חדר לאפינו. הדייגים הערבים, מי מהם יושב בסירתו ומי יושב בבית הקפה הערבי ושותה כוס קפה. מהם משחקים בקוביה ומהם שמעשנים נרגילה. במרחק מסוים מהם עגנו הסירות של הדייגים היהודים,

וגם סירות השייט להשכרה לכל דכפין. מהחבורה שלנו התחשק לשוט בסירה עם משוטים. שכרנו סירה קטנה והזזנו אותה לתוך המים עם המשוטים, ורק אז ראינו שאף אחד מאתנו אינו יודע להשתמש במשוט. כל אחד מאתנו ידע לתת עצות לחברו אבל הוא עצמו לא ידע להחזיק במשוט. זה הכה במשוט וזה הכה ההיפך ומים נתזו על בגדינו. על חזרה לחוף לא חשבנו כי שלמנו עבור שעה, ואם נשיט את הסירה או לא זו בעיה שלנו. אלה מאתנו שישבו בחלק הקדמי של הסירה אמרו שהם ישיטו את הסירה, ואלה היושבים בסופה ישבו ולא יעשו שום דבר. זה שישב מצד שמאל, תפס את ענין הפעלת המשוט והתחיל לחתור, והסירה החלה להסתובב על שמאלה. לבסוף זה שישב מצד ימין למד את אחיזת המשוטים והיאך להפעילם, והנה הסירה התקדמה עם הפנים לקיבוץ עין גב, ולאט לאט חתרנו לתוך הים. השכרת הסירה היתה רק להשתעשע. זו היתה חווית שייט ראשונה בחיי. לאחר מכן חזרנו אל חדר האחיות האמהות שלנו. כמה יפה היתה שבת אחיות גם יחד. היתה הבנה מלאה בדברן אחת לשניה, אין מחלוקת או ויכוח ביניהן. כמובן מאליו, אנחנו הבנים עשינו כמעשה האמהות. שיתוף פעולה הדדי היה בינינו בכל דבר שעשינו.

ביום השלישי בבקר אחר התפילה וארוחת הבקר נסענו באוטו ערבי אל ה"חימה" שבגבול ישראל ירדן וסוריה, דרך העיירה צמח. כאן עברה מסילת הברזל לסוריה. מעיינות המרפא החמים של חימה הועילו לאלה שבאו לחפש מרפא לתחלואיהם. בדרך כלל כל מי שבא לחמי טבריה היה נוסע לחמי המים של ה"חימה". בחזרה התעכב האוטובוס הערבי בעיירה צמח, ואנחנו הסתובבנו בשוק, וקנינו את כל מחסורנו בדברי מאכל.

נסענו לצפת ומירון לקבר רבי שמעון בן יוחאי

בערב, בהיותנו בחדר, טקסנו עצה מה לעשות למחרת שהוא ערב ל"ג בעומר. אני הצעתי שנעלה לצפת בבקר עד שעות אחה"צ ואז נסע למירון. בבקר השכם התפללנו ואכלו כרגיל, אספנו את חפצינו הדלים עם הפרימוסים ויצאנו לעיר. בתחנת אגד שאלתי על מחירי הנסיעה וזמני הנסיעה לצפת. לא הרחק מתחנת אגד נמצאה תחנת האוטובוסים של הערבים. גם שם שאלתי מה המחירים ומתי נוסעים. אחד הערבים ראה אותנו מסתובבים בקרבת האוטובוסים, הוא שאל אותי לאן אתם נוסעים אמרתי לו שאנחנו נוסעים לצפת. הוא אמר לי שיש לו טקסי והוא מוכן לקחת אותנו. לשאלתי כמה הוא רוצה עבור הנסיעה, והוא אמר מחיר שזה קצת יותר ממחיר האוטובוס בשביל כולנו. אמרתי לו אם תקח אותנו במחיר האוטובוס נהיה מוכנים לנסוע אתך עכשיו הוא היסס ולאחר מו"מ הסכים. אבל בתנאי שהוא יסע דרך העיירה מגדל, ולא דרך ראש פנה. אמרתי לו, לא איכפת לנו איך יסע, העיקר שנגיע לצפת. כולנו האמהות

והבנים כבני מלכים נוסעים בטקסי פעם ראשונה בחיינו, למקום אשר מעולם לא ראתה עינינו. לאורך הדרך משני צדי הכביש, היו מטעי בננות, ענבים, פירות וירקות, תאנים ורמונים. מצד אחד היה הטרקטור עובד, ומצד שני עבדו עם הסוס, השור והחמור. היסטוריה עתיקה עם טכנולוגיה חדשה. ים כנרת והחרים נראו מסביב. השמים שמים להי והארץ נתן לבני אדם, הגיתי במחשבתי בלחש. הכביש היה עקלקל עולה ומתפתל, סכנת נפשות אם תהיה סטיה קטנה של הטקסי. הוא עלה ועלה בהר עד שראינו את העיר צפת, תקועה בראש ההר ממולנו. הנהג אמר לנו הנה מצד שמאל מירון. בצפת ירדנו בשכונת היהודים, חפשנו מקום לשבת תחת צל העצים אכלנו ונחנו מעט. לאף אחד מאתנו לא היה שעון יד. בימים ההם, מהלך השמש היה השעון שלנו.

ידענו כי צפת עיר המקובלים כאן חי וגדל מרן מחבר שולחן ערוך רבינו יוסף קארו זצ"ל, כאן ישב המקובל הקדוש האר"י זצ"ל וכו' בתי כנסיות ובתי מדרשות שלהם היו עומדים על תילם.

צפת בנויה בצלע הר כנען ויורדת בשיפולי ההר לצד מערב. מצד מזרח הרי הגולן והגליל העליון, יותר רחוק, לצד ימין. ביום בהיר אפשר לראות את ים כנרת. בתי המרגוע וההארחה מצויים על הר כנען, מצד צפון מזרח של העיר. מצד צפון מערב עומד לו כחומה גבוהה ההר הגבוה ביותר בארץ ישראל, הר גרמק.

בעיר היתה התכונה רבה לקראת שעות הערב שבו היו צריכים לצאת גדולי אנשי התורה ותלמידיהם בשעה שכל העם נוהרים אחריהם עם ספרי התורה של בתי הכנסת של צפת. תהלוכה ברוב פאר ושמחה בשירים ורקודים. המסע חיה לאורך הכביש המוליך עד קברו של רשב"י וקברות הצדיקים הקבורים בסביבת מירון.

אנחנו הקדמנו לצאת מהעיר באוטובוס לפני צאת התהלוכה משום שהיה קשה לכולנו לצעוד את כל הדרך עד מירון. בבואנו לשם, היה כבר כל השטח מלא אנשים ונשים וילדים. כל משפחה תפשה פינה בכל הביתנים, עד שלא היתה אפשרות לשבת לידם. ברחבה מחוץ לביתנים היו המונים המונים של משפחות עם ילדיהם ולהם גדי או עז או כבש לשוחטו לכבוד גזיזת שער הילד.

בלילה הגיעה התהלוכה שיצאה מצפת למירון והתקבלה על ידי כל הקהל בפזמון: "בר יוחאי נמשחת אשריך שמן ששון מחבריך". הנשים תופפו בתופים וסלסלו בלשונן וכן הלאה. כל קבוצה וקבוצה שרה ורקדה. האחראים על המקום כבדו את הרבנים הראשיים ואת גדולי התורה בהדלקת המדורה. יהודי אשכנז ומנהגיהם עם שירים ורקודים היו בצד אחד. ובצד השני היו יהודי ספרד ומנהגיהם עם שירים ורקודים. לצידם היו גם יהודי תימן ומנהגיהם עם שירים ורקודים משירי ר"ש שבזי זצ"ל.

לא היתה אף מנורת חשמל בשטח, היו רק נרות או מנורות לוקס. הלילה היה ליל שימורים לחזות בנועם ה׳, וכולו קודש לקריאת הזוהר, ויש שקראו תהילים. היו גם אנשים שבאו מחוץ לארץ לכבוד ההילולה בל״ג בעומר.

בשעות המוקדמות של הבוקר היינו כל כך עייפים, חטפנו שינה והטל ירד עלינו והרטיב את בגדינו וגבר עלינו הקור. עם הנץ החמה כולנו התעוררנו, נטלנו ידינו ורחצנו פנינו. הגברים התאספו לתפילה בציבור והנשים ישבו ושמעו. לאחר מכן, כל אחד אכל ארוחה קלה ושתה כוס קפה, והגיעה השעה לחזור הביתה. אוטובוסי אגד הגיעו יש הנוסעים לצפת ויש לטבריה ויש לחיפה ויש לתל אביב. ההמולה היתה רבה, ההורים עם הילדים הקטנים, זקנים וזקנות, כלם אינם יודעים היכן יעמוד האוטובוס, היות ואין עמודי שילוט למקומות הנסיעה. בבוא האוטובוסים, ההמולה והצעקות גרמו למתח בין הקהל. כלם רצו אחרי האוטובוסים בלי לדעת לאן הם נוסעים. מאוטובוס לאוטובוס שאלו לאן נוסע האוטובוס. כולם חכו ליד פתח כל אוטובוס שמא הוא נוסע למחוז חפצם. כך עשינו גם אנחנו, נדחפנו ליד האוטובוסים עד שאחד הנהגים הכריז חיפה. אז זנקתי לפתח האוטובוס ונעצרתי בפתח. קראתי לאמי ולאחיות עם ביניהן. אבל הם לא יכלו להתקרב לפתח האוטובוס, היות והרבה אנשים עמדו מאחורי שרצו להכנס. צעקות קללות ודחיפות והרמת ידים, היו מנת חלקי בגלל שחסמתי את הכניסה לאוטובוס, אך אני נדבקתי בדלת ואמרתי אינני זז מהפתח של האוטובוס עד שיכנסו אמי ודודותי. הנהג לא התערב בכל הויכוח עד שהצלחתי להכניס את האמהות לאוטובוס ותפסנו מקומות ישיבה. הייתי סחוט כולי מהדחיפות והמשיכות של אלה שעמדו מאחורי בכניסה לאוטובוס.

סוף סוף חזרנו הביתה והגענו למושבה רחובות. אמי היתה שמחה, ומלאה הנאה ממה שראינו ועשינו.

תמונה ראשונה בחיים שצולמה אמי

בדרכנו הביתה עברנו ליד חנות הצלם בן צבי ורציתי לעשות לאמי תמונה גדולה ובפרט עם התלבושת התימנית המסורתית שלה. זה היה מעשה שהביא לי נחת רוח כי בכל מקום שהלכתי היתה תמונתה אתי, מה שאין כן לגבי אבא מורי זצוק״ל שלא הכרתיו ולא היתה לי ממנו שום תמונה.

פרק ל״ז

יוצא לעבוד בקיבוץ עסלוג׳־רביבים

בשנת תש״ו (1946) בחודש אדר, מיד לאחר פורים קבלתי הצעת עבודה דרך הלשכה הכללית לנסוע לקיבוץ רביבים (עסלוג׳) ולעבוד עם יתר הפועלים שנמצאים כבר שם, בנין שני מאגרי מים גדולים למי הגשמים הבאים מהחרים דרך הנחלים עד אדמות רביבים ומשתפכים לתוך הים. העבודה היתה בקבלנות. להגיע לקיבוץ רביבים (עסלוג׳) לא ידעתי. נאמר לי שזה אחרי באר שבע. אני ראיתי בזה אתגר, להגיע לעיר האבות באר שבע, אשר גרו בה אבותינו. הייתי מוכן לנסוע ויהי מה. אני ועוד חבר בשם חיים מסעוד, אחיו של גיסי המנוח זכריה מסעוד, יצאנו לדרך, כל אחד עם תרמילו על כתיפו. ראשית נסענו ליפו כדי לקחת את האוטובוס הערבי עד עזה. יפו הזכירה לי את בית הסוהר שבו ישבתי שני ימים כחשוד בתור איש מחתרת. האוטובוס היה מלא נוסעים עם כל מיני חבילות ועופות עם נשים ערביות רעולות פנים. עצירה ראשונה של האוטובוס היתה ב״ואדי חנין״, נס ציונה. ומשם דרך בית עובד לעיירה יבנה, והלאה לעיירה אשדוד. זה היה כביש החוף באותם הימים. משם לעיירה מגידל (היום אשקלון) והלאה לעיר הגדולה עזה, תחנה סופית. מכאן עברנו לאוטובוס הנוסע לבאר שבע. בינתיים, עד שיסע האוטובוס הסתובבנו בחוצות העיר ובשווקים, עיר הומיה עם הרבה תושבים. אם באוטובוס של עזה היו קצת אנשים מתורבתים, עכשיו באוטובוס של באר שבע היו כולם בדוים, חרבות על כתפיהם ומהם ונשיהם נודף מהם ריח רע, בתוספת ריח עשן הטבק שהם מעשנים. מעל הראש היו חבילות, ומתחת לכסאות חבילות ובין הכסאות והמעברים חבילות. היושב לא היה יכול לעמוד והעומד לא יכול היה לזוז. והעופות מקרקרים בחזקה. אמנם אני וחיים רגילים היינו ומכירים את חיי הבדוים כי הרבה מהם שרצו מסביב לפרדסים של רחובות, אך כאן באוטובוס לכוון באר שבע, מעולם לא תיארתי שיהיה כך. חיים ואני דברנו בינינו ולא התודענו לבדוים. הדרך היתה צחיחה וחום השמש מורגש. עברנו ליד קיבוץ סעד, והחמשך בכביש הצר והאוטובוס עושה דרכו בעצלתים. אוהלי ישמעאלים מכאן ומכאן, והמרעה מפוזר בכל מקום, עד הגיענו לשדה התעופה הפרימיטיבי של חיל האויר הבריטי לפני באר שבע. זמן קצר לאחר זה, נגלה לנו הצריח של המסגד של באר שבע ועצי האשל הפזורים בשטח. בנין המשטרה של באר שבע ובניני המינהלה של האיזור היו לנו לסימן שהגענו לתוך באר שבע. היה רחוב אחד ארוך מתחנת המשטרה ועד הואדי שהוא הרחוב הראשי והרחוב היחיד שסוחרים בו. ראינו כי אין בדוי מתהלך בלא חניתו. כל אחד כאומר לעצמו, אני מלך המדבר. הודות לשפה הערבית שדברנו בה ידענו להכנס ולצאת בתוכם. נכנסנו לתוך אוטובוס ישן נושן והנהג הערבי אמר שהוא נוסע דרך עסלוג. התנחמנו כי זה יהיה טלטולנו האחרון בדרך למקום עבודתנו. בדרך ראינו עוד גבעה ועוד גבעה הכביש לא היה כביש. חדבר היחיד שראינו בדרך חזאת זה היה כמה אוהלים של בדוים עד שנראה הצריח

של המסגד של עסלוג', שהיה כפר קטן המשמש מרכז לכל הבדוים שמסביבו. כאן ירדנו והתברר לנו שנצטרך ללכת ברגל עד לקיבוץ רביבים. שלט היה עם חץ לכוון קיבוץ (עסלוג) רביבים. השמש היתה חזקה ועל כן מהר מהר הלכנו בשביל עד הגיענו לשער הקיבוץ.

קיבוץ רביבים היה חדש וצעיר. כל תושביו גרו באוהלים, חוץ מחדר האוכל שהיה צריף קטן. קבלנו שתי מטות בתוך אחד האוהלים של העובדים בבנית מאגר המים. לפנינו היו כמה תימנים מנס ציונה וראשון לציון. העבודה התחילה מוקדם בבקר, בעוד האויר קריר. טרקטורים היו מישרים את השטח ומכוניות היו מביאות את האספלט מעורב עם החול, כולו חם ומסריח. אנו היינו שוטחים אותו ברצפת המאגר או שוטחים אותו בקיר התלול. זו היתה עבודה קשה ומפרכת. פועלים רבים עזבו אחרי ימים אחדים. המים היו תפלים וחמים. הרוח היתה נושבת בחול ויוצרת ענני אבק שחדרו לעינים, לאוזנים ולאף. הזיעה היתה קולטת את האבק וזה גרם לגירוד. ריח הזפת היה על כל צעד אשר עשינו. בימים חמים כאלה לא היה חשק לאכול בפרט את ארוחת הצהרים. הלחם היה יבש. אחר גמר יום העבודה והרחצה לא היה מה לעשות גם לא היו לא ספרים ולא עתונים. המזרונים היו מלאים אבק ועליהם היינו יושבים וישנים. בלילות היה קור שלא איפשר לישון וביום היה חם אפילו בתוך האוהל. הכל היה פרימיטיבי בהחלט.

חברי הקיבוץ הצעירים ובתוכם בתה של גולדה מאיר ובעלה התימני, ראו את עתידם במקום הזה. שבת אחת עשינו במקום, ולא ראינו שום סימנים וערך לקדושת השבת. לא יין על השולחנות ולא נרות של שמור־וזכור. שבת היתה ממש כתמול שלשום, חוץ מאלה שראו בה כיום מנוחה אך לא יום קדושה. חיים ואני ישבנו בליל שבת באוהל ואמרנו את קבלת שבת ותפילת ערבית. היה לנו שעמום שאין דומה לו, סגורים בתוך האוהל רחוקים מהבית מאות של קילומטרים. אין עצי מטע ואין חורשת עצים או עץ עם צל ודשא מסביבו. זה לא היה לרוחנו ולא לאופי של השקפת החיים שלנו. ועל כן חיים ואני הודענו למנהל העבודה שאנחנו נשאר רק עד יום רביעי הבא וכך עשינו. ביום חמישי בבקר, יצאנו לדרך הביתה לאחר נסיון של סבל ויסורים. את התשלום על עבודתנו קבלנו לאחר חודשיים, הרבה פחות ממה שהיה מגיע לנו.

באותו ערב ירדתי לבית משה קנדיל לאמר שלום ולראות את בתו שושנה. באותו הזמן כבר הייתי חשוד בעיני אביה, כבחור המחפש קרבת בתו, וזה לא היה לפי רוחו. בתו עבדה, ורווחיה היו חלק מפרנסת הבית. הוא לא עבד כתוצאה מזה שהיה לו שבר, ובמידה מסוימת היה עצלן.

זקנה אחת אלמנה היה לה חדר קטן על מגרשה והיא רצתה לבנות מטבח בקיר החדר. משה קנדיל והיא מיודעים אחד לשני עוד מעיר מולדת באזור שרף,

היא פנתה אליו אם הוא רוצה לבנות את המטבח. אני חייתי בזמן שנדברו על העבודה. משה לא היה יכול לבנות ולא לחרים בלוקים כתוצאה מחשבר. אני אמרתי לו שאני מוכן לעזור לו ובלבד שירויח כמה לירות, וכך עשינו. בשני ימים עשינו את העבודה והמטבח חושלם בלי טיח. משה קבל את הכסף אבל לא נתן לי אף פרוטה שכר עבודתי.

הקיץ החל, והיו שרצו לבנות בתים משפחתיים. אחי סעדיה למד מלאכת הריצוף ואני למדתי עבודת הטיח אבל הייתי חסר נסיון. חפשתי עבודה והמרצפים לקחו אותי לעשות להם טיט, ומלוי חול לפני הנחת המרצפות. זו היתה עבודה קשה במשכורת זעומה, אך אם לא אעבוד אצטרך לשבת בבית. כל יום עבודה וכל פרוטה היו חשובים לי, כי ברצוני היה לבנות את החיים שלי.

עובד בהשקאת עצי פרי הדר

אחרי זה מצאתי עבודה בהשקיית הפרדס של האחים גוטהולץ אני ועוד חבר שלי אברהם קרטה. עבדנו משבע בבקר עד שעה ארבע אחר הצהרים אחד ליד השני כל אחד בשורה שלו. התשלום היה פעוט, אבל אמרתי לעצמי טוב לעבוד מאשר להשאר בבית. וכיון ששנינו היינו חברים טובים מילדות היה לנו נושא שיחה משותף. שרנו משירי שבזי הקדוש, או אמרנו דברי סליחות כי זה היה בחודש אלול. הלכנו בבקר יחד וחזרנו יחד. לאברהם קרטה היו אופניים ואני הייתי לוקח את האופניים של אחי סעדיה. בעל הפרדס היה מפתיע אותנו, כשהוא רכוב על סוסו, לראות את עבודתנו, אם אנחנו עושים לשביעת רצונו. כשנפסקו המים היינו יודעים שאנחנו יכולים ללכת הביתה.

ומהעבודה הזאת עברנו לעבודה בפרדס בבית חנן, עבודת עידור וניכוש עשבים, והרמת החול להשקאת העצים. זה היה פרדס עזוב מתקופת המלחמה העולמית השניה. הפרדס היה רוחש נחשים ועקרבים, ובמכת הטוריה אינך יודע מה יעלה לקראתך. תמיד לבשנו מכנסיים ארוכים עם נעלי עבודה וגרבים מהודקים. חמשה בחורים היינו, ובבקר השכם היינו נפגשים בשוק של רחובות וקונים לעצמנו דברי מאכל, וברכיבה על אופניים היינו מגיעים לביתחנן. באחד הימים אני רדפתי אחרי נחש גדול ובידי הטוריה להכותו בראשו. בראות הנחש שאני רודף אחריו החליט להתיצב כנגדי. הוא חדל מלזחול והתרומם לכל אורכו כשחלק מזנבו משמש לו יציבות גופנית ובהביטו אלי שרק לי מין אזהרה כאומר לי אם אתה רוצה מלחמה ביננו הרי אני מוכן. שנינו עמדנו נצבים אחד מול השני, בלא לתקוף אחד את השני, למשך רגע אחד בערך, ואחר זה זחל הנחש ונעלם מעיני.

הפלית התימנים בכל מקום עבודה ובתי הספר

״תנובה״ פתחה מחסן ירקות ליד השוק והתוצרת הגיעה אליה מהקיבוצים שבדרום. המנהלים ב״תנובה״ היו אשכנזים והעובדים בסבלות תימנים, וזה בזכות שהיו שחקני כדורגל ב״הפועל״ רחובות. בעבודת הבנין, בעלי המקצוע היו האשכנזים חברי ההסתדרות והמפלגה, והפועלים הפשוטים בעבודת הבנין היו התימנים, על אף שבעבודות האלה לא היה צורך בהשכלה תיכונית. בימים ההם לא נמצא עובד אשכנזי בשום פרדס. ההסתדרות והמפלגה דאגו להם. לשכת העבודה, המועצה המקומית, משרד הסעד, סולל סונה, ההסתדרות והמפלגה, קופת חולים ובית יולדות, משרדים ובנקים, ולכל מקום שיש כסא לשבת עליו לשם נשלח אשכנזי. כולם קראו אחד לשני במילת ״חבר״. לא חשוב מי האיש, אם זה ראש המועצה המקומית או מזכיר ההיסתדרות. כולם ״חברים״. כמו שכתוב בשיר השירים, ״חברים מקשיבים לקולך״. הדברים מעולם לא נכתבו אבל המעשים היו ברורים מאליהם. האשכנזים במשרדים והתימנים בפרדסים. כמובן הסיסמה היתה ״כל ישראל חברים״ הדגל האדום סימל את השחרור של הפועלים ממעניהם וממשעבדיהם, ומי זה שסבל יותר מהעדה התימנית בעבודה, בפרדסים ובשדות, ובכל עבודה קשה ומפרכת, תמורת נזיד עדשים. תקות הפועל התימני היתה בעבודת הפרדס ובאריזת הפרי וכמה שהזיע יותר ממאמץ העבודה היה חוא האיש המתאים לעבודת הפרדס.

בתי הספר במושבה רחובות היו כולם על טהרת האשכנזים. בשעריים היה לבית הספר מנהל אשכנזי וכל התלמידים היו ילדים תימנים. אף אשכנזי לא שלח את בנו ללמוד עם ילדים תימנים. חס וחלילה שישב ילד אשכנזי עם ילד תימני באותה כיתה. הרי הם, כביכול, בני הגבירה והתימנים בני השפחה. התימני דבר עברית תנכ״ית, והאשכנזי דבר אידיש או עברית עילגת. החפרדה הזאת בין הילדים של שני המחנות היתה לפי רוח האשכנזים ויצרה תסכול לנערים משני הצדדים, והדברים נעשו ביודעין.

☆ ☆ ☆

פרק ל״ח

התימני השחור שוורצה

שעריים סופחה לרחובות והמועצה המקומית היתה אחראית על כל בתי הספר. ובכל זאת לא קם אף איש מהאשכנזים, אפילו ממנהיגי ההיסתדרות, ואמר אני אשלח את בני לבית הספר בשעריים ללמוד עם הנערים התימנים. לאורך כל הדרך

לא נעשה שום דבר כדי להשכיל את התימני ולאפשר לו התקדמות. לתימני קראו יהודי "שחור". (באידיש - שוורצה).

הרבנים התימנים לא הוכרו על ידי האשכנזים כרבנים, ואפילו שהיו מסוגלים לעמוד במבחן. הרב התימני הגה בתורה, משנה וגמרא, רמב"ם ושולחן ערוך, וכל זה שלא על מנת לקבל פרס. רב תימני לא קבל שכר טרחה או משכורת עבור שירות, אם זה סידור קדושין או מוהל. הכל נעשה לשם שמים. אני הכרתי הרבה רבנים תימנים שהמשיכו את מסורת רבני תימן בבתי הכנסת, בין אם יש רב ראשי לבית הכנסת ובין אם יש יותר מרב אחד בבית הכנסת. כולם חיו מיגיע כפם. אני עבדתי עם רבנים ידועים. הם עבדו בעבודות החקלאות של הפרדסים ותוצרת עבודתם היתה כמו של כל פועל אחר. אף אחד מהם לא אמר "גוברא רבה אנא". האשכנזים והספרדים עשו הסכם ביניהם לכהונת הרבנות הראשית ולתימנים לא היה מקום.

שנת 1946 הביאה אתה פיתוח מסוים לרחובות. רחוב הרשנזון היה בו פרדס שהפריד בין רחובות ומרמורק. בעל הפרדס מר קיפניס מכר את פרדסו להיסתדרות, וההסתדרות בנתה בית ספר לילדי הפועלים וקראו לו "בית חינוך", כמובן לא חינוך יהודי אלא חינוך לפי התורה הסוציאליסטית והדגל האדום. ליד בית הספר הקימו מגרש כדור רגל לקבוצת "הפועל" רחובות, ורוב השחקנים היו תימנים. על יתר שטח האדמה נבנה שיכון לחיילים משוחררים ממלחמת העולם השניה. רוב הבתים נמסרו לאשכנזים וחלק קטן מהבתים נמסר לחיילים המשוחררים תימנים. לאחר זה המשיכו את סלילת הכביש עד מרמורק וקיבוץ קבוצת שילר. באר המים של פרדס קיפניס נתן הזדמנות לשעריים לדרוש הקמת בריכת מים. הבריכה הוקמה על הגבעה הגבוהה שבין רחוב רמב"ם ורחוב סעדיה גאון בשעריים, והודות למאגר המים של הבריכה כל הבתים בגבעת השרף זכו לחיבור צינור המים לתוך ביתם ויותר לא נצרכו לרדת לפרדס אידלסון לשאוב מים עם הדליים.

העדה השרפית שישבה על שתי הגבעות, בין הרחובות רמב"ם וסעדיה גאון, החליטה לבנות בית כנסת שיתאים לעדה השרפית ושיהיה לכבוד שכונת שעריים. כספים שנאספו מנדרים ונדבות של כל ימות השנה, ומיהודים טובים מהעדה שתרמו כסף, מי יותר ומי פחות, איפשרו לקנות חצי מגרש ולבנות עליו בית כנסת. ציבור המתפללים יסד אגודה בשם "עץ חיים" כדי להנציח את שם אביו על בית הכנסת. אחד הפעילים והתורם החשוב היה מר משה לוי נחום, מוכתר כרם התימנים, יליד איזור שרף ותלמידו של הגאון מ"ו חיים נגאר. הוא גם התרים אנשים מחוץ לעדה השרפית, וכך התחילה העבודה בבנין בית ה' לעדה השרפית בשעריים. הרבנים והזקנים של העדה, לא רק תרמו מכספם, אלא גם עבדו ביציקת הבטון והגג. יחד עם החברים והבחורים. מסירות הנפש של המבוגרים וגם של הצעירים הביאה להשלמת הבנין.

לאחר מכן הוכרז על קבלת חברים ל"אגודת עץ חיים". כל מי שישלם חצי לירה נתקבל כחבר. האגודה הוכרה כחוק ונרשמה במשרדי הממשלה. התפילה לא היתה יותר בתוך חדר קטן או בתוך צריף רעוע של אחד המתפללים, אלא בבנין צבורי ראשון שהוקם בשעריים בכספי הציבור ובמסירות הנפש של המתפללים. שמונה ספרי תורה היו בארון הקודש, חלק מהם הובאו מתימן והיתר נכתבו על ידי סופרים מומחים בארץ. את עזרת נשים בנתה האשה הנדיבה בעלת המצוות ומעשים טובים, אם היתומים והאלמנות, דודתי שושנה כובאשי הלוי לבית משפחת נגאר. פעילי העדה נבחרו לשמש כמנהלי האגודה ובית הכנסת "עץ חיים".

אני בעל מקצוע בטייח ועובד עצמאי

לאחר תקופת עבודה בטיח בתל אביב החלטתי להיות טייח עצמאי. סעדיה נחום לוי, הנשוי עם זהרה קנדיל, אחותו של משה קנדיל בנה בית להשכרה בן שלשה חדרים ושלשה מטבחים. אני החלטתי לנסות ולהשפיע עליו למסור לי את עבודת הטיח בקבלנות, במחיר שמונה גרוש כל מטר. המחיר היה זול והוא לא היה יכול למאן. קבלתי את העבודה והלכתי לקנות קרשים לפיגום וכל כלי הטיח. חלק מהכסף שלמתי וחלק התחייבתי לסוחר שאול זילברמן. לעוזר פועל לקחתי לי את ידידי הטוב זכריה גמיל, בחור יותר צעיר ממני, אבל מלא חיים, שאהב להתבדח. למזלי הרע, התיקרות היו מרוחות בזפת שנדבק בהן מהקרשים של יציקת הגג, וזה הקשה עלי מאוד למריחת התקרה, ובפרט שזה היה נסיוני הראשון. מחוסר זהירות ואי הנסיון בעבודה הזאת, הרבה מהטיט נפל לרצפה וחלק ממנו נפל על פני, אך עקשנותי ורצוני לעשות במלאכה ויהי מה לא נתתי ללבי ליאשני. הטיט שנפל על פני שרף את עור פני ופצעים עם מוגלה גרמו לי לגירוד. בעל הבית הרגיש במצבי ואמר לי תקח לך אדם מקצועי שיעזור לך, אך אני עמדתי על דעתי להוציא את העבודה לפועל. מריחת הקירות בטיט היתה הרבה יותר קלה, ואת החלקת הטיט ידעתי היטב, וזה תקן את המעוות, ועשה צורה טובה לעבודתי. כשעבדתי בצד החיצוני של הבנין כבר היה לי נסיון במריחת הקירות, ואנשים שעברו ברחוב וראו אותי בעבודה, ראו בי כטייח בעל מקצוע. בגמר העבודה בעל הבית ואני חישבנו את המחיר והסתכם בארבעים וארבע לירות. את הארבעים קבלתי, וארבע הלירות הבטיח לי לשלם בתקופה יותר מאוחרת. אותן לא קבלתי עד עכשיו.

לאחר מכן עברתי לטייח בית ליד בית הכנסת "עץ חיים", שהיה בקיר משותף עם בית הכנסת. הבית היה שייך לחברי בעבודה, בקיבוץ עסלוגי רביבים, מר חיים

מסעוד. כאן כבר לא היו לי בעיות. ידעתי מה לעשות בעבודה וטיב העבודה השתבחה. לאחר זה טייחתי בית שבנה הקבלן הידוע מר אחרן מזרחי. כך עבדתי עד לבא החורף, שנפסקת בו עבודת הבנין.

לאחר שחסכתי כסף התחלתי לחשוב שהגיע הזמן שאעשה גם אנכי לביתי. המגרש שלי ושל אחי סעדיה היה דונם שלם. הוא היה מרצף ואני טייח. אני יזמנתי את הדבר, אך היינו צריכים לתוכנית בנין מאושרת על ידי המועצה המקומית של רחובות. בינתיים, באו החגים ראש השנה ויתר החגים זמן של ביטול ממלאכה וזמן של שמחת חיים ותפילות לבורא עולם על חסדו הטוב שגומל לעולם כולו, ולנו היתומים שיצאנו מאפילה לאורה.

נוסע לתל אביב עם שושנה קנדיל

יום אחד לפני חג הסוכות, משה קנדיל שחט כמה גדיים טובים ושלח את בתו שושנה עם מזוודה גדולה מלאה בשר לתל אביב, לאלה שהזמינו אצלו בשר לכבוד החג, והם אחותו, אשת המוכתר משה לוי נחום, וגיסו אח אשתו דוד גמיל. המזוודה היתה כבדה, ונערה צעירה, קטנה ורזה כמו בתו שושנה לא היתה מסוגלת לשאת אותה, ואולם מצות אביה ללכת בשליחותו לא יכלה להפר. היא יצאה מהבית עם המזוודה ובמרחק מסוים מהבית פגשתי אותה. לשאלתי לאן היא הולכת עם המזוודה. היא אמרה לי שהיא נוסעת לתל אביב. אני הצעתי לה את עזרתי, ביודעי שמשקל המזוודה די כבד בשבילה, וכך נסעתי אתה לתל אביב. כמובן, ששלמתי את מחיר הנסיעה עבור שנינו הלוך וחזור. כנראה, שאביה הרגיש שנסעתי אתה לתל אביב, ולכן הוא לא היה מוכן להשלים עם מעשי. הוא החליט ללכת לתחנת האוטובוסים ושם לחכות לבתו, ולראות אם נסעתי אתה לתל אביב. כשחזרנו באוטובוס לתחנה, ראתהו בתו שושנה עומד בחוץ ומסתכל על האוטובוס. בלי לחשוב הוציאה את ראשה מהחלון וקראה לו. בימים ההם התחנה הסופית היתה בשכונת שעריים. אוטובוסי "דרום יהודה" היו חייבים להוריד את אחרוני הנוסעים בשעריים, לפי ההסכם שעשו בזמן שקנו את אוטובוסי "המזרח" של התימנים. לאחר שהיא קראה לאביה, אני רצתי מהר לחלק האחורי של האוטובוס והסתתרתי בין שני המושבים האחוריים. כשהוא עלה לאוטובוס כבר הייתי מוסתר מעיניו. רק לאחר זה שהוא ישב ליד בתו שושנה, היא הבינה איזה טעות היא עשתה שקראה לאביה. האוטובוס הגיע לשעריים ושניהם ירדו, ואני נאלצתי להשאר בין הכסאות לבל יבחין בי, ותבוא רעה גדולה לבתו. האוטובוס חזר לתחנה ברחובות ואז ירדתי והלכתי את הדרך הביתה ברגל. למחרת באתי אליהם הביתה וסייעתי לאביה לגמור את עשיית הסוכה. בהזדמנות הזאת כשאף אחד לא עמד מסביבנו, היא אמרה לי שהיא

מצטערת על מה שעשתה לי.

באותו זמן החלו הרבה מהחברים לבקר בבית שושנה וחזרו אחריה. זה לא היה לפי רוחי. אומנם לא אמרתי לה אף מלה על כך, כי אמרתי לעצמי זה זכותה והיא רשאית לבחור את דרכה ומעשיה. כתוצאה מכך היא החלה לרכל עלי אצל בת אחותה שושנה קנדיל והיתה אומרת לה: מה מצאת בו?

☆ ☆ ☆

פרק ל״ט

עונת משלוח פרי ההדר והחבורה שעבדתי אתם

עונת אריזת הפרי הגיעה. קבוצות קבוצות של עובדי האריזה נקבעו לעבודה משותפת בבתי האריזה בפרדסים. בקבוצה שאני עבדתי בה בתור נגר, אורז הפרי היה מעקרון בשם ירמיה, גבר יוצא מהכלל. אדם נעים וחברותי ונוח לעבודה משותפת. בוררת הפרי היתה בחורה צעירה רומניה מרחובות. וכן היו שני עוטפי הפרי ואחד מרים התיבות. ביחד היינו קבוצה שעבדה בחרמוניה משותפת. במשך כל תקופת אריזת הפרי, עבדנו בכל יום בפרדס אחר. שם הבחורה הרומניה היה רחל. היא היתה נחמדה וחיננית, בת להורים דתיים. לכל מקום שהלכנו לעבוד, היינו רוכבים על האופנים שלי אני והיא, עד בואנו לפרדס וחזרה ביתה. היא היתה הבחורה אליגנטית ובעלת השכלה עממית. יום יום ישבנו לאכול את ארוחת הצהרים ביחד. כל אחד אכל מה שהביא מהבית, ולפעמים החלפנו בינינו מטעמים. בדרך לעבודה וחזרה הביתה וכן בשעת הארוחה, שוחחנו על כל מיני נושאים. לי היה ענין לשוחח אתה. מה שיותר היינו משוחחים היינו מוצאים את עצמנו כבעלי השקפות תואמות. היא שאלה אותי אם יש לי חברה ואם משהו רציני הולך בינינו. וכן אני שאלתי אותה. אנו ספרנו, פחות או יותר, את מהלך חיינו. תקופה של חמשה חודשים עבדנו ביחד, ומעבר לשיחה או נסיעה באופנים לעבודה וחזרה שום דבר לא נוצר בינינו. אני הייתי מאד שמרני וזהיר אפילו כשנפרדנו לשלום בסיום יום העבודה עם הושטת יד אחד לשני. תמיד ראיתי בנערה או הבחורה שאני בקרבתה או בחברתה, בין ביחידות בין בתוך חברה, שעלי להתנהג כלפיה במדה המקסימלית של נימוס. השקפת עולמי היתה דרך ארץ, ולא חשוב אם זה בפרדס או במושבה. האהבה נראתה לי כמקודשת ואסור לה שתתבטא בשום מעשה בלא חופה וקידושין.

יהודים הובאו מרומניה לעבודה בפרדסים

בזמן המאורעות שהיו בין הערבים ויהודים בארץ־ישראל בשנת 39־1936 הסתלקו כל הערבים עם משפחותיהם שחיו בבתי האריזה ועבדו בפרדסים. הם שמרו על באר המים ועל כלי העבודה של הפרדסים תמורת שכר חדשי. היה צורך איפוא, להביא יהודים במקום הערבים. התימנים שהיו הפועלים שעבדו בפרדסים בכל עבודה מיאנו לגור בפרדסים בעיקר משום שרצו לשמור על חיי הדת, הן לתפילה והן לכל עניני ציבור. בית הכנסת והציבור, השכנים והחברים, משפחה וקרובי משפחה היה שוה יותר מכל רווח כספי שישלם הפרדסן בעד שמירת פרדסו. בעלי הפרדסים טכסו עצה מה לעשות, והוחלט לשלוח את הסופר משה סמילנסקי, שהוא אחד הפרדסנים, למדינת רומניה ולדבר שם על לב היהודים לבא להתישב בארץ ישראל ולעבוד את האדמה. כמובן, שהוסבר להם מה תהיה עבודתם. משה סמילנסקי הצליח להשפיע על כשלושים משפחות לעלות לארץ ישראל ולהתישב ברחובות. חלק מהם הלך לגור בפרדסים והם קבלו מהסוכנות ומהפרדסנים משק עזר. כל משפחה קבלה שתי פרות, חמור עם עגלה ועופות, בתוספת תשלום חודשי מאת הפרדסן על עבודתם. הוריה של רחל לא הלכו לפרדס והם השתכנו ברחוב עזרא יחד עם שאר המשפחות. למקום קראו שכונת הרומנים. כולם היו אנשים טובים ואנשי עבודה ובעלי מצוות ומעשים טובים. אני הכרתי את המשפחות האלה. עם חלק מהבנים והבנות עבדנו יחד במשך שנים.

באחד הימים אמרה לי רחל בשעת ארוחת הצהרים, אני ראיתי אותך עובר ברחוב המרכזי עם בחורה תימניה נחמדה. האם היא חברתך? אני מכירה אותה. הרבה פעמים עברנו אחת ליד השניה והיא נראית לי נחמדה. יש לך תמונה שלה? לאחר שאלות ותשובות ביני לבינה, הבנתי למי היא מתכוונת ועניתי לה שיש לי את תמונת הבחורה. היא בקשה ממני, שלמחרת אביא את התמונה. למחרת בצהרים הראיתי לה את תמונת הבחורה והיא זהתה אותה ואמרה כן זוהי הבחורה שאני דברתי אתך עליה. תמונה יפה וגם הבחורה נחמדה. זו היתה שושנה, שתקופה מסוימת היינו ברוגז. כשהשלמנו היא נתנה לי את התמונה ובקשה לשמור את תמונתה. את רחל ראיתי כבחורה המתאימה לי לאשה. אך המנטליות התימנית שלי והמנטליות האשכנזית שלה לא תאמו. בימים ההם היה דבר מוסכם, "כל עוף למינו ישכון", הכוונה אשכנזיה לאשכנזי. ותימניה לתימני, ובזה לא היה פורץ גדר. בתוך תוכי פנימה חשבתי ורציתי ברחל, אך חששתי מה תהיה תגובת הוריה. אם אומר לרחל אני רוצה בך לאשה והיא תסכים, אבל הוריה ומשפחתה יתנגדו הרי אעמוד בפני אי נעימות ואז לא אסלח לעצמי.

בחיי חברה הייתי מעורב הרבה מאוד עם בני האשכנזים, הן בעבודה ותנועות נוער. והן בקיבוצים, בטיולים ובויכוחים ודעות שונות. תמיד חייתי בתוכם ולא הרגשתי נחיתות. אך בשביל לבנות בית ומשפחה, לבי היטה אותי לצד עדתי ומוצאי

התימני. אני אהבתי את המסורת התימנית ואת אורחות החיים התימניים. אמי היתה בעיני סמל האשה. בשיחות שהיו לאמי ואחי ואחותי בנושא שלי לעתיד, כולם היו בהשערה שאני אתחתן עם בחורה אשכנזיה, זאת היתה המסקנה שלהם עלי. אני מעולם לא דברתי אתם על כך ולא הבעתי את דעתי, אך הם שפטו לפי ראות עיניהם ושמיעת דיעות של אנשים אחרים.

לשושנה קנדיל (קנדילה), היו לה מחוץ לשתי הדודות שלה מצד אמה, עוד הרבה חבירות שעבדו באותה עבודה - משק בית. הרכילות של בעלות הבית שלהן לגבי העוזרות בבית, עבר מפה לפה, מי העוזרת של זאת ומה חריצותה בעבודה וכמה משכורתה. הבנות העוזרות היו שומעות מגבירותיהן סיפורים על העוזרות האחרות. גם הבנות בלכתן לעבודתן היו נפגשות בדרך, ומרכלות על עבודתן ועל הגבירות שלהן. כמו כן היו שואלות אחת את השניה, מה חדש? אתמול שמעתי על ההוא שחולך עם החיא שהוא לא כל כך מעונין בה, וסתם מעורר רושם אצלה כאילו הוא אוהב אותה וכו'... שיחות מעין אלו היו נושא לשעות כידוע לבנות שהן בדרך לחיי הנשואין שלהן... אין זוג שלא עבר משבר. יש שהצליחו לדלג על הרכילות והמכשולים ואטמו את אוזנם מדברי החיא והחוא. ויש שהגיעו למשבר ביחסיהם המשותפים, נפרדו כל אחד לדרכו, ולאחר זמן חזרו אחד לשני והתחתנו, או שנותק הקשר ביניהם בגלל מחרחרי הריב והרכילות.

בונים בתים לעולי יהודי אירופה ולפליטי המחנות

בשנת 47-1946 באו הרבה יהודים, פליטים ומעפילים, כפי שקראו להם, מאירופה נצולי מחנות המות. רובם היו כחושים. היו סירות העפלה שהביאו את היהודים הפליטים או אניות נתפשות על ידי השלטון הבריטי. אוניות המלחמה הבריטיות שמרו על חופי ארץ ישראל וסגרו את שערי הים מהלבנון ועד מצרים. יהודי העולם ובמיוחד היהודים היושבים בארץ ישראל דרשו לפתוח את שערי הארץ לשארית הפליטה. היהודים היושבים בארץ ישראל היו מוכנים לקבל את הפליטים. המוסדות הלאומיים והסוכנות היהודית היו ערים לעניני הקליטה.

במושבה רחובות הוחלט לבנות שיכון לעולים חדשים על האדמה שישבו עליה מיסדי אנשי טירת צבי באיזור בית שאן. השכון יהיה בן ארבעה בתים, כל בית בן שמונה דירות קטנות. בעבודת הבניה העסיקו בנאים מומחים וגם עולים חדשים שלמדו את מקצוע הבניה והטיח. יש לציין שמכל אלה שעבדו בבנינים ולמדו את מקצוע הבנין והטיח לא היה אף אחד מעדות המזרח. ההיסתדרות הכללית ולשכת העבודה ידעו ללמד רק את האשכנזים למען עשות רווח ותשלום מקצועי לאנשי שלומם.

בשכון "חבצלת" ו"שכון המזרח" היו זקוקים להרבה ידים עובדות. מאלה שחפשו יום עבודה היו בני עדות המזרח. בדלית ברירה היו נאלצים ללמדם את מקצוע הבניה והטיח כדי לבנות את השכונים האלה.

נאלצתי לשלם מס חבר להסתדרות שלא ברצוני

ההסתדרות ולשכת העבודה שלטו על כל מקום עבודה ציבורי ומי שלא היה חבר בהסתדרות ובמפלגה לא קבל מקום עבודה, ואם קבל עבודה, הוא לא דורג בדרגה מקצועית לפי ידיעתו במקצועו. והיה אחרון לקבלת עבודה וראשון לפיטורים. כך זה היה בימים ההם. תשלומי שכר העבודה נעשו על ידי בנק הפועלים, וזה הביא לו רווחים עצומים עד אותם הימים היה בלתי ידוע ומפורסם. אני עבדתי בטיח בשיכון "חבצלת". נשלחתי לשם דרך המחלקה המקצועית של הלשכה הכללית ועבדתי שבועיים בטיח. את שכרי קבלתי אחרי שהורידו לי מס חבר להסתדרות, לקופת חולים ולקופת גמל לפועלי הבנין, על אף שלא הייתי חבר באף אחת מהן, ולא נתבקשתי לחיות חבר בהן. מהרווחים שלי נלקחו המסים שלא ברצוני ובלי חתימתי המאשרת את הסכמתי. כך עשו לכל מי שבקש למצוא יום עבודה לפרנס את עצמו או את משפחתו. דגל המעמד היה העיקר ודגל הלאום היה טפל לו. אנשי המעמד הבינוני ו"אנשי הרכוש", כפי שמנהיגי הפועלים קראו להם באותם הימים נקראו בורגנים ומנצלים. הרבנים הראשונים והרבנות בכל ארץ ישראל לא היתה להם השפעה על ההסתדרות. הרבנים חיו בצער כלכלי וכל אחד מהם היה חייב לדאוג לפרנסתו.

העולים החדשים מאירופה הגיעו ונשלחו קבוצות קבוצות לכל מיני שכונים. בשעריים נבנו שלושים ושתים דירות קטנות ולתוכן חוכנסו המשפחות יוצאי רומניה ופולניה, שלא ידעו את השפה העברית. אנחנו אנשי השכונה שהיינו גרים בסביבה קבלנו אותם בשמחה. בתחילה לא היתה לנו שפה משותפת, כי אם מלה כאן ומלה שם. לאט לאט הם למדו את השפה העברית ואנחנו כמה אנשים מעטים, שידענו קצת אידיש סייענו להם, עד שנעשינו לעם אחד ושפה אחת.

מנהיגי ההסתדרות, שכולם היו פועלים אצל בעלי הרכוש, ראו את "אירגון הפועלים" בתור כח כנגד נותני העבודה. ההנהגה הפועלית הסוציאליסטית התיחסה באדישות לכל החסטוריה התנכי"ת, היהודית מסורתית לאומית.

ואולם כל מה שעשתה הסביבה למענם שרובה היו תימנים, כולל החנוני התימני והירקן התימני להתקרבות ממשית היה ללא הצלחה.

אוניות המעפילים והפליטים של ניצולי השואה היו עמוסות יהודים,

אשר עיניהם נשואות אל המקום האחד והיחיד שבו הם רוצים לחיות את שאר שנות חייהם וחיא ארץ ישראל. כשאוניות קטנות חיו מצליחות לפעמים להגיע לחוף ארץ ישראל במקום מסוים, חיו מיד אנשי הישוב היהודי מעבירים אותם לתוך הישובים היהודים. בדרך כלל, קשה היה לאוניות הפליטים להגיע לחוף. אוניות המלחמה הבריטיות סגרו את החוף. הם תפסו כל אונית פליטים, והעבירום לאי קפריסין, למחנות מיוחדים שהיו בעבר מחנות חצבא הבריטי. אלה שהצליחו להגיע לחוף ארץ ישראל ונתפסו על ידי הצבא הבריטי, היו מעבירים אותם למחנה הפליטים בעתלית ליד זכרון יעקב, עד אשר יוחלט מה לעשות אתם.

☆ ☆ ☆

פרק מ׳
פעולת המחתרות והצלחתן

המוסדות הלאומיים והסוכנות היהודית יחד עם המחתרות של אצ״ל ולח״י דרשו את פינוי ארץ ישראל מהשלטון הבריטי וחקמת מדינה יהודית. תנועות המחתרות אצ״ל ולח״י לא נתנו מנוח לשלטון המנדטורי. כל יום ויום תקפו וחיבלו במחנות הצבא הבריטי שישב בארץ, וחצבא הגיב במעצרים של חשודים והכרזת עוצר על ערים ומושבות וקיבוצים. בכל מקום חיפשו תחמושת ונשק ואת פעילי המחתרות. מתחילה היתה הלשנה של פעילי החגנה על פעילי המחתרות אצ״ל ולח״י, והרבה מפקדים ופעילים נעצרו ונשלחו לאריתריאה. המתח גבר בין המחתרות היהודיות. אנשי החגנה קראו לעצמם מייצגי הישוב, ולמחתרות האחרות הם קראו ״פורשים״, שצריך להסגירם לידי השלטון המנדטורי האנגלי. עצם הדבר שיהודים הסגירו יהודים לשלטון זר, היה מעשה מכוער. ואולם, לא עבר זמן רב וגם הם הרגישו את נחת זרוע השלטון המנדטורי. ראשי הישוב לוקטו אחד אחד וגם אותם שמו במעצר, ללא משפט, במחנה לטרון. החשוב שבהם משה שרתוק (שרת). באחד חימים, בשנת 1945, בהיותי עדיין משרת בנוטרות, עשה הצבא הבריטי עוצר על כל המושבה רחובות ושעריים, וכל הגברים נצטוו לצאת מהבתים לזיהוי. בחורי שעריים היו חשודים כחברים בתנועות המחתרת אצ״ל ולח״י. בשעריים הקימו גדרות תייל על אחד המגרשים הריקים ולשם הביאו את כל החשודים. הרבה בחורים נשלחו למחנה לטרון למעצר אדמינסטרטיבי מסיבת חשד. אחד מהם היה מכר טוב שלי ושמו נחום לוי. הוא היה בחור צעיר יתום ויחיד לאמו. היה דתי וירא שמים, עם זקן קטן שלא גזז אותו. הבולשת חשבה אותו כמתחפש ושזקנו מלאכותי. אחד הבלשים תפש אותו בזקנו ומשך אותו

בחזקה. לכשנוכח הבלש שהזקן הוא טבעי, החליט לעצור אותו בטענה שהוא חשוד. היות ואין הצעירים נוהגים לגדל זקן ושלחו אותו למחנה לטרון לתקופה ארוכה. הוא ישב במחיצת אסירי ההגנה, שבתוכם משה שרתוק, אפילו שהוא לא היה איש מחתרת באף ארגון. אותו היום של המעצר חייתי בבית, ויצאתי לרחוב על אף האיסור של שוטטות ברחוב, הודות לשירותי בנוטרות ותלבושתי המזהה אותי, וכך ראיתי מה שהתרחש באותו יום.

המופתי הירושלמי צורר ישראל

הלאומיות הערבית התעוררה בהנהגת המופתי הירושלמי שהיה בגרמניה בתקופת המלחמה העולמית השניה וסייע לנאצים הגרמנים. הערבים בהנהגת המופתי דרשו מדינה ערבית על כל ארץ ישראל בתמיכת כל מדינות ערב ושונאי ישראל. השלטון המנדטורי האנגלי בהשפעת מדינות ערב היו מוכנים לאפשר הקמת מדינה פלשתינית שבה הרוב תושבים ערבים שתהיה תחת חסות האומות המאוחדות. באו״מ היו חברות חמשים ושש מדינות. אמריקה ורוסיה היו נותנות את הטון בהחלטות של האומות המאוחדות. רוסיה כמדינה קומוניסטית סוציאליסטית היתה מעונינת לשבור את השלטון האנגלי מנדטורי מעל המדינות שחוסות תחת הכתר האנגלי. נצחון הרוסים על הגרמנים הפכום לכוח שני בעולם אחרי אמריקה. אנגליה נעשתה מעצמה שאבדה את כתרה בעולם. הרוסים הכירו בצדקת היהודים שצריך להיות להם מדינה בארץ ישראל, והם הגישו את הצעתם לדיון באומות המאוחדות. אמריקה בהשפעת האנגלים, הסכימה להעברת המנדט מחסות האנגלים לחסות האומות המאוחדות. בחודש נובמבר 1947 הוחלט להקים שתי מדינות בארץ ישראל, כלומר, לחלק את ארץ ישראל לשתים וירושלים בין לאומית. הערבים לא הסכימו לקבל את תוכנית החלוקה ואיימו במלחמה וגירוש היהודים מארץ ישראל. הממשלה האנגלית הסכימה להחלטת האומות המאוחדות את תאריך הפינוי קבעו ליום 15 במאי 1948 (ה׳ באייר התש״ח).

האומות המאוחדות החליטו על הקמת מדינה יהודית

הערבים התחילו בהפגנות פראיות ואיומים. במרכזי הערים הערביות צעקו המתפרעים לצאת למלחמה ולגרש את היהודים מעל אדמת ארץ ישראל, בסיסמת ״פלשתינה שלנו״. פה ושם הכו יהודים ופגעו ברכושם. המוסדות הלאומיים, שהיו במצב הכן וידעו מה שעלול להיות הזהירו את הישוב היהודי לעמוד על נפשו. אוטובוסים ומכוניות משא נרגמו. פה ושם נהרגו יהודים,

ומצב הכן היה בכל מקום לקראת הבאות. שש מאות אלף יהודים היו אז בארץ. תחנות הרדיו בכל מדינות ערב השמיעו קול מלחמה על היהודים. העיר תל אביב עמדה מול העיר יפו הערבית והיתה מוכנה אם לשלום אם למלחמה. כל בחור ובחורה היו מוכנים ליום הבא. כל המושבות, הכפרים, הישובים והקיבוצים היתה עינם צופיה ודרוכים לכל פעולה שתוטל עליהם מטעם המוסדות הלאומיים. כל מי שהיה יכול ויודע להחזיק בנשק הדריך אחרים, וכל חלש אמר גבור אני למען קדושת המטרה הלאומית.

☆ ☆ ☆

פרק מ״א

בחורי יהודי שרף מתארגנים בשם ״צעירי שרף״

שתי חבורות של בחורים ונערים היו בעדה ה״שרפית״ שהיו מגובשות בקשרי חבירות טובה. הבחורים היו: זכריה מסעוד, יוסף לוי מסעוד, חיים מסעוד, סעדיה כובשי, משה כובשי, יוסף גמיל, אברהם שרוי וסעדיה נגר. והנערים היו: יוסף בן דוד גמיל ואחיו חיים. חיים יששכר גמיל, יוסף מסעוד, שלום מסעוד, אברהם קארטה ואני. היו עוד חברים שלא הזכרתי את שמם כאן, מכיון שהם לא היו משתתפים במפגשים ובפעולות שונות שלנו.

בתקופות שנות המלחמה העולמית ובימי חוסר העבודה, הקימונו אגודה בשם ״צעירי שרף״ לפעולות תרבותיות ובלי שתוף בנות. אף אחד מהורי הבנות לא הסכים לתת לבתו להפגש עם בחורים או נערים. כבוד המשפחה היה שהבת תהיה בבית ליד אמה ולא להיראות ברחוב ולא כל שכן בחברה עם בחורים ונערים.

החברים נפגשו בבית מסוים כמעט יום יום ולמדו תנ״ך או דינים. וכן היו שיחות וויכוחים על עניני החיים, פוליטיקה, מהלך המלחמה ומוראותיה וכו׳. אחר הצהרים עסקו בספורט הכדור רגל. שלשה היו שחקנים ידועים. שנים שיחקו ב״מכבי״ רחובות. ואחד ב״הפועל״ רחובות.

יוסף בן דוד גמיל

שדה בור ועזוב היה ברחוב הרשינזון פינת רחוב טשרניחובסקי, לשם היינו הולכים לשחק כדור רגל, עד שעת בין הערבים, והיינו חוזרים הביתה לתפילת

מנחה וערבית בבית הכנסת של דוד גמיל, האבא של יוסף וחיים גמיל. חוסר העבודה והבטלנות, ושעות הקיץ בימים הארוכים אפשרו לנו לשחק כמעט יום יום. לפעמים היו משחקים הבחורים נגד הנוער, ולפעמים משחקים מעורבים. בהרבה משחקים אני הייתי "שופטי", היות ולא ידעתי לשחק כמותם.

בראש החבורה של הנערים היה יוסף בן דוד גמיל. אני והוא היינו חברים טובים מנערותנו. דיעותנו היו תואמות בהרבה ענינים. שנינו היינו בני גיל אחד, והיה קשר מיוחד בינינו. אנו עבדנו בעבודת פרי ההדר בתור נגרים. הוא היה לו מבנה גוף חזק והיה קצת יותר גבוה ממני. בכל מקום שעבדנו הוא הצליח בעבודתו. אני שהייתי צנום וכחוש, על אף שהייתי זריז בעבודת הנגרות, תמיד קפחו אותי בעלי הבתים שעבדתי אצלם. יוסף היה אתי בתנועת "הנוער העובד" הוא אהב לשיר ולרקוד רקודים עממיים. הוא גם ידע לנגן ב"גרמושקה" כגבר עליז.

בהיותנו ב"נוער העובד", אני ובן דודו חיים גמיל נסענו לקיבוץ יגור לעבודה במשק בשנת 1941. אך בשנת 1942 יצאנו לקיבוץ יגור ששה חברים ויוסף היה אחד מאתנו. אנחנו עבדנו בכל עבודה קשה, הן בכרם הענבים והן בתוך הקיבוץ בחפירות ובמקלטים. כמו כן בקציר התלתן והתבואה. והעמסת שקי התבואה על מכונית המשא ופירוק השקים במחסן התבואות. יוסף כבחור חזק הרים את השקים הכבדים של התבואה. המשק ידע לנצל אותנו על הצד הטוב ביותר בעבודות הקשות האלה, ללא שום תשלום, מחוץ לנסיעת האוטובוסים מהבית הלוך ושוב. לזה הם קראו "עזרה למשקים".

ואולם בעץ הארז הזה, יוסף, החל משהו במצב בריאותו. בתחילה היו לו כאבי ראש שבאו והלכו. היו ימים שהלך לעבודה, והיו ימים שנמנע מלעבוד. הוא היחיד שהיתה לו חברה שאהבה אותו מאוד ורצתה להתחתן אתו. באחד הימים הוא סיפר לי בעניגה. גם חברתו הכניסה אותי בסודותיה, וכך אני ידעתי מה ביניהם. כאשר היה קורה מתח, הייתי משלים ביניהם. לאחר תקופה של שנים החליט יוסף לנתק את הקשרים אתה. חברתו הצטערה ולא יכלה להתגבר על פרידתו ממנה. בכל פעם שפגשתי אותה היתה פורצת בבכיה ומבקשת שאשלים ביניהם. בשיחתי עם יוסף נוכחתי שהוא עומד על דעתו שזו היא החלטתו להפרד ממנה. בינתיים כאבי הראש גברו אצלו אצבעות ידיו ורגליו התנפחו, גם הלחיים והשפתים התנפחו. יוסף הסתגר בלא לספר לשום אדם מה מצב בריאותו.

בקיץ של שנת 1947 הוא החליט לנסוע אל אחיו דוד גמיל ולהשאר שם כדי ללכת להתרחץ בים יום יום. אז לא היתה לי עבודה והייתי בטל ממלאכה. יוסף בקשני לבוא אתו לתל אביב כדי שנתרחץ יחד בים. ביודעי מה מצב בריאותו ומצב רוחו, הבטחתי לו שאסע אתו לתל אביב יום יום ונלך יחד

לים. תמיד הלכנו למקום שקט שלא היו בו מתרחצים ושם היינו מתרחצים. זה היה ליד מוצא צינור הביטון של הביוב, עליו צמח טחב של צמחיה ירוקה. יוסף שהיה שחיין טוב היה רץ על הטחב הירוק ומחליק לתוך הגלים. אני שלא ידעתי לשחות עשיתי כמוהו והחלקתי על הטחב הירוק ורגלי מעדה. נפלתי על הבטון וקבלתי מכה בחלק האחורי של ראשי. כתוצאה מכך קבלתי כאב ראש. ישבתי על החול וראשי בין ברכי וגופי נשען על קיר הבטון של הטיילת כשעה שלימה, בו בזמן יוסף המשיך להתרחץ בים עד שהרגשתי יותר טוב וחזרנו לבית אחיו דוד גמיל.

יוסף המשיך לבקר אצל רופאים ידועים שגילו לו שיש לו גידול בראש בסביבות המוח. את חסכונותיו השקיע בקנית מגרש שלושת רבעי דונם ברחוב רמב״ם פינת טשרניחובסקי, בקרבת ביתם.

עם אחותו שושנה היו לי קשרים, אך הגיעו למצב של ניתוק. לאחר מכן השלמנו בינינו אך לא לשום קשרים מיוחדים, כי אם לאמירת שלום והחלפת משפטים קצרים. כשהלכתי בערבים לבקר את אחיה יוסף, היינו יושבים ומשוחחים על כל מיני נושאים אקטואליים ועל החברים. אני הייתי כאיש סודו של אחיה יוסף ובן בית בתוכם.

אמם מרים היתה לי כאם, הוקרתי אותה ואת אצילותה צניעותה ודיבורה. היא היתה אשה יפת תואר על אף גילה המבוגר. חן משליה והליכותיה השפיעו עלי. היא היתה האשה היחידה לבד מאמי, שהוקרתי וכבדתי מאד. דיבורה ונועם הליכותיה וצניעותה הזכירו לי את הליכות החיים התימניים. אמי והיא היו ידידות בנפש, מיום שהכירו אחת את השניה, בהיותן שכנות בעיר אלמחגר בתימן. תמיד קראתי לה ״דודה מרים״ על אף שלא היה לנו שום קירבה משפחתית, וזה רק משום כבוד והוקרה לה. נכדתה היתה שושנה בת משה קנדיל שהתחלתי לחזר אחריה. כתוצאה מכך, דודתה לא ראתה את זה בעין יפה, והיתה באה לבית אחותה דבורה ולגיסה משה קנדיל ומספרת להם שבתם שושנה הולכת אתי, ושאני קמצן ושאם תתחתן אתי, היא לא תראה נחת רוח ממני אפילו יום אחד. לעולם, לא תזכה לקנות שמלה חדשה או בגד חדש. כך היתה מסכסכת בין בת אחותה לאביה ואמה, עד שיום אחד המתח ביניהן הגיע למצב של הושטת ידים, ואז נותקו הקשרים ביניהן. לי היתה הרגשה שזה יצר הקנאה שדחף את שושנה, כתוצאה מזה שהיינו פעם בקשרים טובים, ויתכן שאכזבתי אותה, ועל כן היא החליטה לעמוד בדרכי בכל מקרה של התקרבות למישהי אחרת.

☆ ☆ ☆

פרק מ״ב

אנחנו בונים דירות על מגרשנו

באחד הערבים בשבתנו כל המשפחה בבית, אמרתי לאמי ולאחי סעדיה שאני מעונין לבנות לי בית על המגרש המשותף לי ולסעדיה. הרעיון היה טוב וגם אחי סעדיה הסכים לבנות בית בשבילו, וכך סכמנו שנבנה שתי דירות על המגרש המשותף של אחי סעדיה ושלי. הוחלט שנלך לארכיטקט של רחובות ונעשה תוכנית בנין. התוכנית אושרה על ידי מועצת רחובות והתחלנו במלאכה. קנינו חול ומלט ושכרנו אנשים מקצועיים לעשית לבנים ובלוקים שהיו ממשפחת קוריש נוני וסעדיה עפגין. אחר כך התקשרנו עם קבלני הבנין האחים שמואל ומשה יחיא, והם בנו לנו את הבית המשותף. הם עבדו ביסוד, בקירות וביציקת הגג, וכאן פסקה העבודה מחוסר כסף.

אני החילותי לעבוד בנגרות באריזת פרי ההדר. הפעם הצלחתי לעבוד לא הרחק מהבית. זה היה בתחילת העונה, בפרדסי קרוננברג ליד כפר ביל״ו, בפרדס פרי־פרי ובפרדס אידלסון חמש מאות מטר מהבית. ידידי יוסף בן דוד גמיל בקשני להודיעו כאשר אעבוד בפרדס אידלמן, הוא רוצה לבוא לראות בעבודת האריזה והנגרות, שהיה מומחה בה. כתוצאה ממצב בריאותו, נמנע ממנו להמשיך בעבודה, ועל כן היה בא ויושב אצלי בעבודה, מסתכל על העובדים ומשוחח אתם איזה זמן וחוזר הביתה. מצבו הלך והחמיר עד שנאלץ להשאר בבית.

אני והחברים היינו באים לבקרו ומביאים לו תפוחי זהב ואשכוליות. הוא היה אוחז תפוח־זהב ומביט בו, ומציין אם הוא טוב או לא. פעם ישבתי אתו לקרוא בחומש בראשית, והוא קרא את הפסוק: ״ויהי ה׳ את יוסף ויהי איש מצליח״ (בראשית ל״ט ב׳). ובהפנותו את מבטו אלי, שאל, מה אתה אומר על הפסוק הזה? אני הבנתי את כונתו, הן שמו יוסף. עניתי לו אל תפול ברוחך, וקוה אל ה׳, ויתקיים בך הפסוק: ״ה׳ אלקי אבותיכם יוסף עליכם ככם אלף פעמים״ (דברים א׳ י״א)...

עונת אריזת פרי ההדר היתה בעיצומה, והחלטת האומות המאוחדות על הקמת שתי מדינות יהודית וערבית בארץ ישראל, הקפיצה את המתח בין שני העמים. ההנחה היתה כי תפרוץ האיבה בין שני העמים. אנשי הבטחון ציוו על כל אנשי הישובים לחפור ולבנות עמדות לשמירה. כל עיר וכפר, מושב וקיבוץ, יהיו אחראים על מקומם ועל בטחונם. מפקדים שהיו במחתרת הופיעו לעיני העם והתחילו לתת הוראות. כל מי שיכול היה להחזיק בנשק חייב היה לצאת לשמירה אם ביום או בלילה. כל העם בישראל התיצב כאיש אחד לקראת הבאות. הקשר בין תל אביב ליפו נפסק. התחבורה בין הערים היתה

בשיירות עם משמר בטחון. פה ושם נהרגו יהודים או נפצעו.

גיסי זכריה בן שלמה מסעוד

המנוח גיסי זכריה בן שלמה מסעוד בעל אחותי לאה, ואבי בנותיה דינה ונחמה נפטר ביום הכיפורים שנת תרצ״ח (1938) ונקבר בבית החיים ברחוב יעקב ברחובות. הוא נשכח כמו כל שוכני עפר, אבל בהבדל קטן, כל מי שהיה קבור שם, אזי משפחתו או מי שהוא מקרוביו הקימו לו מצבה על קברו, מה שאין כן לגבי המנוח גיסי זכריה. בכל פעם שהיתה לוויה של מישהו, עברתי ליד קברו והנה הוא מוזנח. אדמת עפר בלא מצבה על קברו לזכרו. זה עורר בי הרהורים, מדוע זה אין משפחתו, אם זה הוריו, או שלושת אחיו ואחותו אינם משתדלים להקמת מצבה על קברו לזכרו. האם אינו ראוי? בחייו כולם היו גאים בו, בחכמתו, בידיעתו ובעצתו הטובה. ועתה עתה, אולי הם חכו שאשתו, שהיא אחותי לאה, תציב לו מצבה. הן הוא בעלה והוריש לה ולבנותיה רבע דונם וצריף עצים עלוב. אבל מה היה ביד אחותי לעשות. הן הפרוטה כלל לא היתה מצויה בידה. בצער גדול ובעבודת כפיה נשאה היא בעול פרנסת הבנות. שני הצדדים כאילו התעלמו מהאם ומהבעל, שהיה כוכב המשפחה. את זה ראיתי אך לא אמרתי או דברתי עם אף אחד מהם. וכך, כשהייתי בא לבית החיים הייתי נצב על קברו דומם.

☆ ☆ ☆

פרק מ״ג

עובד בהקמת מצבות

בשנת 1942 עבדתי עם יהודי אשכנזי שהיה עושה מצבות, ויחדיו היינו הולכים ומקימים אותן בבית החיים. ברוב הזמן הייתי נשאר לבד בבית החיים, כדי לסיים את העבודה. קשה היה לעבוד בבית הקברות, ובפרט להשאר יחידי ובודד כשמסביב מצבות דוממות, המעוררות הרהורים נוגים ומעציבים. תמול שלשום אלה היו רבנים וחכמים ויראי שמים, עשירים ועניים, פרדסנים ופועלים, בריאים בגופם, ואלה חולים ונדכאים. כולם שוכבים במנוחה עולמית. כל אחד ומצבתו שעליה חקוק שמו חוץ מגיסי זכריה. באחד הימים שהייתי לוקח חלק במצוות לוית המת ובעמדי ניצב על קברו יעצני לבי לנדב את הלירות המועטות שהיו לי, ולעשות בהן מצבה לזכרו של גיסי זכריה מסעוד. הרעיון נדבק בי ולא נשכח ממני. באשר התהלכתי, הרעיון לא סר ממני עד שאמרתי לעצמי קום עשה.

באותם הימים היה יהודי תימני שמו יעקב עמראני שהיה עושה מצבות. מקום עבודתו היה בחצר ביתו ברחוב יהודה הלוי בשעריים. הלכתי אליו יחד עם הנערה שושנה קנדיל. לשאלתה למה אני הולך לשם, עניתי לה, אם תבטיחיני לשמור בסוד כמוס שלא תגלי אף פעם לשום אדם בעולם את אשר אני רוצה לעשות אז אני אגלה לך. לאחר שקבלתי ממנה הבטחה באמונתה שלא יצא מפיה הדבר. אז גליתי לה. שנינו נכנסנו לחצר של יעקב עמראני, וספרתי לו את מחשבת לבי. הוא שאל כמה כסף אני יכול להוציא להקמת המצבה. אמרתי לו שכל כספי ברגע הזה הוא שש לירות. אז אמר שזה לא מספיק עבור מצבה. הסברתי לו את המצב. הוא ידע בדיוק היכן קבור גיסי זכריה והציע שהוא יעשה מצבה פשוטה ושטוחה, תמורת השש לירות וכך סכמנו. על המצבה יהיה כתוב: "זכריה בן שלמה מסעוד, נפטר בקיצור ימים, ביום כיפור תרצ"ח. תנצב"ה". המעשה נשמר בסוד ואף אדם לא ידע מי עשה את המצבה. כל אחד מהמשפחה חשב על מישהו אחר, אך מי עשה את החסד האחרון עם הנפטר, כלל לא התגלה. הודות למצבה ידעו מכריו וחבריו היכן קברו.

עובד ונשק ההגנה לידי

היציאה לעבודה בפרדסים היתה בחזקת סכנת נפשות. הנוטרים שוטטו בין הפרדסים לאבטחת הפועלים היהודים. גם השומרים רכובים על סוסיהם סיירו בפרדסים. כל פרדסן שהיה לו נשק, בין רובה או אקדח חגר אותו ויצא אתו, על אף איסור נשיאת הנשק של השלטון המנדטורי. כל קבוצת אריזה קבלה שומר חמוש לאבטח את הפועלים. אני ששרתתי במשטרת הנוטרים העבריים קבלתי רשות לשאת נשק. בכל יום הייתי הולך לתחנת הנוטרים ברחוב מנוחה ונחלה, לוקח רובה אנגלי עם חגורת כדורים ויוצא עם הקבוצה לאריזת הפרי בתור פועל נגר, כשהרובה מונח לידי לכל מקרה.

פעם יצאנו לעבוד בפרדס קושלביץ על גבול רחובות. סטריה היה הכפר הערבי על כביש בילי"ו - רמלה. בשעה עשר בבוקר נשמעו יריות מכוון סטריה אלינו בבית האריזה. השומר שלנו שהיה אשכנזי רווק, נבהל והסתלק עם נשקו. אני אחזתי את נשקי בקשתי מאת העובדים לשכב ולא לעשות שום רעש או לדבר, ובדקתי מה המצב. היריות נשמעו מכוון הכפר סטריה, אבל זה היה קרוב מאד. כולנו ישבנו במתח. בראותי שהשומר שלנו הסתלק, אמרתי לפועלים להיות מוכנים לחזור הביתה כי לא כדאי להסתכן עם רובה אחד ולהשאר במקום.

הכפר הערבי סטריה היה ידוע שממנו יוצאים שודדים ורוצחים. בזמן המאורעות, באו מן השלטון המנדטורי וניסרו מאח עצים של פרי החדר בפרדס קושלביץ מפני שהנוטרים ירו על הכפר סטריה. כתשובה על מטח היריות שנורו מאצלם. ואולם עבודת הפרי לא נפסקה. אנו עברנו מפרדס לפרדס לאריזת הפרי עד גמר קטיף הפרי בחודש אפריל 1948.

הערבים הגבירו את התקפותיהם על הישובים היהודיים

המחתרות ההגנה האצ״ל והלח״י הגבירו את פעילותן נגד השלטון המנדטורי. האצ״ל פוצץ את מלון ״המלך דוד״ והרבה פקידים חשובים מהשלטון המנדטורי נהרגו. הם נתקפו בפחד ורעדה וחכו ליום הפינוי, יום חמשה עשר במאי 1948, ח׳ באייר תש״ח. אוטובוסים ומכוניות משא הותקפו בחצותן כפרים או ערים ערביות, והשלטון המנדטורי עם הצבא שלו, לא התערב כתוצאה מכך, הערבים וכנופיותיהם התעודדו להגברת ההתקפות בכל מקום שניתן להם לפגוע, הן באדם או ברכוש. שני הכפרים הערביים הגובלים עם רחובות, זרנוגה מצד מערב ועקיר מצד דרום, השתדלו לשמור על השקט היות וכל פרנסתם היתה במושבה רחובות ובסביבה. אוטובוסים ומכוניות היו נוסעות בשיירות עם ליווי בטחוני של ההגנה, וכל מי שיכול היה לקנות לו אקדח או רובה או כל כלי הגנה אחר קנה. מדינות ערב חכו ליום 15 במאי 1948, כדי לתקוף את היהודים. אנגליה ואמריקה לא הבטיחו שום עזרה לישוב היהודי בארץ ישראל. צחצוחי חרבות וקריאות פראיות ברחוב הערבי נשמעו בכל יום. המופתי הירושלמי הנאצי אל חוסיני עם אחרים השמיעו איומים הולכים וגוברים.

הישוב היהודי באי״י היה ער ומקשיב לכל רחש הנשמע בתחנות השידור הערביות. מנהיגי הישוב והעם כולו היו דרוכים ומתארגנים. הבחורים נקראו להתיצב, ושלוש תנועות המחתרת ההגנה האצ״ל והלח״י שתפו פעולה ביניהן.

שלום אחי הצעיר, נקרא להתיצב. הוא היה פעיל בהגנה, ואמי נכנסה למתח ודאגה לבנה הקטן. הצבא הבריטי היה האויב של הישוב. הוא רדף את אנשי המחתרת בכל הישובים, והכריז עוצר בקיבוצים, במושבים ובערים וחפשו את מחסני הנשק של היהודים, כדי למוטט את המורל ואת הכוח האירגוני של הישוב היהודי. זאת לא עשו לשום כפר או עיר ערבית. בתל אביב, מרכז הישוב והעיתונות היהודית, נחסם הכביש הראשי היוצא ממנה לירושלים. כביש אבו כביר עד להצטלבות חולון, נתפש על ידי הכנופיות הערביות והצבא הבריטי לא התערב לפנותו. אנשי הכפר הערבי יזור ומשטרת בית דגון עם הכפר הערבי בית דגון חסמו את הכביש, וסיכנו כל מכונית של יהודי. השיירות

שיצאו את תל אביב נסעו בקרבת פסי הרכבת עד אדמת קרן הקיימת של מקוה ישראל, ודרך השער של מקוה ישראל עד הישוב הקטן של התימנים "מולדת" ומשם דרך החולות עד שיכון המזרח של ראשון לציון נס ציונה ורחובות.

תפילה לנסים ונפלאות מאת הבורא יתברך

הגיע פורים של שנת תש"ח. בכל בתי הכנסיות נקהלו היהודים להתפלל לבורא עולם שיעשה נס פורים חדש, ויתקיים "ונחפוך הוא אשר ישלטו היהודים המה בשונאיהם" (מגילת אסתר ט' א'), ו"ליהודים היתה אורה ושמחה וששון ויקר" (מגילת אסתר ח' 16). כל משפחה ומשפחה אגרה לה מצרכי מזון לימים הבאים כי מי יודע ומי היה יכול לנבא מה ילד יום. התימנים קנו שקי קמח וחיטה. בהרבה בתים היו אבני ריחים לטחינת החיטים.

☆ ☆ ☆

פרק מ"ד

שיחה עם מר משה קנדיל על בתו שושנה

באחד הערבים נכנסתי לבית משה קנדיל לראות את בתו שושנה, קנדילה. הקשרים ביני לבינה החלו להתחזק, אך הייתי חייב להשמר במשנה זהירות שאביה לא ירגיש בנו. השכנים, הקרובים והמכרים אמרו לו שהם חושבים שאני מחזר אחריה, וכנראה להם שזה רציני מצידי. עכשיו בשבתי בביתו הוא ואשתו הסתכלו אחד על השני כמה פעמים, ולבסוף הוא אמר לי, שמע זכריה, יש לי משהו לספר לך, יכול לחיות שאתה תופתע. אביך הצדיק ע"ה היה המורה שלי, והוא גם ערך את החופה שלי עם אשתי דבורה. את הכתובה והתנאים הוא כתב בידו, חבל על דאבדין. אני רוצה שתדע שהוא היה איש תם, ישר וצנוע שלא היה אדם כמוהו, ולעולם לא נשכח אותו. אתה צריך ללכת בדרכי אבותיך הקדושים. אתה יודע שאני שומר מצות והולך בדרכי אבותי לפי מה שלמדתי מאביך הצדיק הייתי תימני ואשאר תימני עד יום מותי. מסורת אבותי לא אעזוב. חבל שלא נשארנו בתימן כדי לשמור על קדושת התורה והיהדות. שמעתי שאתה נפגש עם בתי שושנה, אנשים מספרים לי. אני רוצה שתחדל מזה, אך אם רצונך בבתי, תבא לביתי ונדבר על זה. אנחנו יהודים בני אברהם יצחק ויעקב, ואינני רוצה שתלמדו מעשי הגוים. כתוב "ולא תלכו בחוקות הגוים" (ויקרא כ' כ"ג) אני

מתנגד לקיום פגישות מחוץ לביתי. ודלת ביתי לא נעול.

אני הייתי אז בן עשרים וחמש שנים ובתו שושנה בת שמונה עשרה, ושנינו יושבים עם הוריה ואין אחד מאתנו מעיז לפתוח את פיו. שקט היה מסביב, והאב משה פסק מלדבר, וכנראה חכה לתשובתי. אני הייתי מהרהר מה לענות לו, ואיך להתחיל בדברי.

בנושא הזה, עסקתי כשהייתי צריך לעזור לחברי בנושא השידוך ולדבר עם הורי הנערות. עכשיו האוכל ליצג את עצמי בלי שמישהו יסייע לי? אמרתי לעצמי, עכשיו אתה תגרום צרות לחברתך אם לא תענה לאביה. אני עדיין לא הייתי מוכן להתחתן אתה. היא לא הבינה אותי כי היתה נתונה להשפעות של חברים וחבירות. חברותיה היו מזהירות אותה באמרן שאינני רציני ושאני מאוהב במישהי אחרת. מדי פעם שפגשתי אותה, היה לה סיפור אחר. מתוך כך הבנתי שהיא נתונה להשפעות ולספורים שאין להן אחיזה במציאות. על כן עניתי לו שכרגע אינני מוכן להתחתן מכוון שאני בונה לי בית, וכשהבית יהיה מוכן ואוכל לגור בו אזי אהיה מוכן להתחתן. מר משה קנדיל ענה לי. בתימן ישננו על מחצלות וחיינו בשמחה. אמרתי לו, זה היה בתימן ואולם, כאן בארץ ישראל העולם אחר, והחיים והמנהגים אחרים. אני גדלתי בארץ ישראל וברצוני לבנות את ביתי ועתידי לקראת חיי משפחה. אז ענה לי ואמר: אם כן, אם אינך רוצה להתחתן עכשיו, אז אינני רוצה שתפריע לנו את החיים. אני לא ארשה לבתי להפגש אתך או לדבר אתך. אם אראה אתכם ביחד, או יספרו לי, אני אייסר אותה בחגורה. הוא, משה, לא היה מוכן להכיר במציאות הישראלית, ובהפנותו פניו אל בתו, אמר לה: אוי ואבוי לך, אם אראה אותך אתו. אני נוכחתי לדעת עד כמה תפיסת הליכות החיים והחשקפות שלנו רחוקות זו מזו. לאחר ששתיתי כוס קפה נפרדתי מהם בברכת לילה טוב.

אני אוהב שמחות חתונות ורקודים תימניים

אם היה חינה או חתונה בסביבה או בשעריים או מרמורק היו באות בעלות השמחה ומבקשות את הסבתא שלה מרים שהיתה רוקדת ריקוד תימני עם תנועות מיוחדות, תוך שהיא כולה עטופה בתלבושת תימנית מראשה ועד עקבי רגליה. הסבתא מרים לרוב היתה הולכת עם בנותיה שושנה ואסתר, ואז הנכדה שושנה היתה מבקשת ממנה שתשפיע על אמה דבורה, שהיא בתה הגדולה של הסבתא, שתאפשר לה ללכת אתן לבלות יחד והיא תשמור עליה. לרוב אני הייתי המלווה אותן משום שהייתי כבן לסבתא וכן הייתי בקשרים טובים עם הבנות שלה שושנה ואסתר וכמובן גם עם הנכדה שושנה קינדילה.

אני אהבתי לשמוח ולכל מקום שהיתה שמחה הלכתי. כל תושבי שעריים

מרמורק ושכונת אפרים היו מוכרים לי, ובכל מקום שהיתה שמחה הייתי שם. אם היתה חבורה טובה הייתי גם רוקד, וביחוד אם היתה השמחה של אחד מבני עדתי, עדת יהודי שרף.

אחת מהרבה הרבה הזדמנויות שהיו לי היתה זאת בחתונת חברי חיים בן הרב שלנו, רבי אברהם שרוי. החתונה התקיימה בבית הרב ובחצר הרחבה. הגברים השתלטו על הרחבה והנשים היו בחדר הגדול. כל אנשי העדה השרפית הוזמנו וגם אנשים מחוץ לעדה. היו אנשים מכובדים, ביניהם הרבנים הידועים: הגאון מ״ו יחיא נחום ובנו מ״ו סעדיה נחום. וכן חבר בית הדין הרבני בתל אביב, הרב שלום בן הרח״ג יחיא יצחק הלוי, רבי מאיר חי מזרחי, הרב של שעריים, רבי יוסף משולם הרב המוהל וידידו ושכנו הטוב, הידוע בשערים, רבי יוסף בן הגאון רבינו יחיא נחום ועוד רבנים ידועים. כל אלה היו מימינו ומשמאלו של החתן. את החופה ערך רב השכונה של שעריים, מ״ו מאיר חי מזרחי, ואת שבע הברכות אמר מ״ו יחיא נחום. קולו היה צח וערב ולידו היו בניו. כל רואיהם הכירום כי הם זרע ברך ה׳. וכאשר מ״ו יחיא נחום אמר ״שמח תשמח רעים האהובים״ (ברעת חתנים). קולו רגש את כל השומעים וביחוד בנעימתו השגדרית. וזה בשעה שהוא נצב ליד החתן משכמו ומעלה לגבי הסובבים אותו. אני הקשבתי עם כל ציבור הנוכחים, לכל מלה היוצאת מפיו, וכולנו עינינו לעומתו ״קול ששון וקול שמחה״. בשעה שכולנו שרוים במתח הדרת קודש כל העינים היו מופנות אך ורק אליו ולמוצא פיו, עד גמר שבע הברכות.

לאחר מכן כל המוזמנים ישבו על כסאות וספסלים מסביב לשולחנות. בשבילי זה היה ערב של נחת רוח באותו לילה. עוד מוקדם באותו ערב התענינתי היכן הם יישנו. וכשראיתי שעוד לא נקבע להם מקום, מיד אמרתי להגאון מ״ו יחיא ובנו מ״ו סעדיה, אלוף משוררי תימן, שיש לי עבורם, מטה ושולחן וכסא ומנורה, ושאני אדאג לכל צרכיהם.

אני דאגתי ללינת לילה
עבור הגאון רבי יחיא נחום ובנו סעדיה

לאחר שקבלתי את הסכמתם הברורה, רצתי הביתה בשמחה לראות את אחותי לאה. היא הופתעה בראותה אותי בא בריצה, ושאלה אותי מה הריצה הזאת. אמרתי לה שאני הזמנתי את הגאון מ״ו יחיא נחום ובנו מ״ו סעדיה לישון אצלי. אחותי יודעת שלי עצמי אין מטה לישון, ועל כן התפלאה ואמרה ואיפה תשכיב את הרבנים לישון? אני עניתי לה כמובן זה יהיה בביתך ועל מטותיך. היא נדהמה ממחשבתי, ואמרה לי אתה משוגע? מה

פרוש על מטותי, ואיפה אישן אני ושתי בנותיז? אמרתי לה את תישני במקומי בבית, והבנות יישנו עם הסבתא, האמא שלי. זה היה דבר בל יתואר ולא מתקבל על הדעת, אך אני עמדתי על דעתי ודרשתי מאחותי לפנות את הבית וללכת לישון בבית אמי. שנינו נגשנו לבית אמי ואחותי ספרה לה את הרעיון שלי. אמי כעסה עלי ואמרה שלא יתכן כדבר הזה, להוציא אשה ושתי בנותיה מביתה אפילו בשביל רבנים מכובדים כמוהם. אך אני לא רציתי לשנות את דעתי ויהי מה. הרבנים הוזמנו על ידי ואני אביא אותם לישון. אני ראיתי במעשה זה זכות גדולה. הן הם מורי ורבותי עוד מארץ עדן וידידים טובים של אבא מורי. ומה הוא הגמול שאני יכול לגמול להם אם לא מקום לינה ואכילה ושתיה ואפילו במקום שאינו ביתי. אגב, חשבתי שבזכות המעשה הם יברכו אותנו ברכה טובה. ומי יכול וראוי לתת לנו ברכה יותר מהם. אמי שהוקירה וכבדה אותם מאד השפיעה על אחותי לפנות את הבית ולישון אצלה. שמחתי היתה שלימה על הזכות שנפלה בחלקי.

בבקר השכם דפקתי בדלת כדי להעיר אותם ללכת לבית הכנסת לתפילת שחרית. הם לפני ואני אחריהם עד בואנו לבית הכנסת. את ארוחת הבקר אכלו בבית החתן ואני נפרדתי מהם בנשקי להם בכף ידיהם וברכיהם. הגאון מ״ו יחיא נחום, קרא לי תמיד בשמי התימני, יחיא, הוא ברכני שה׳ יצליח את דרכי ויפתח לבי לתלמוד תורתו. תוך שעיני דומעות מהתרגשות, נפרדתי מהם לשלום.

והנה שוב הזדמנו עוד הפעם לשעריים. זה היה ביום ששי בערב. הם באו ישר לבית הכנסת ״עץ חיים״ של עדת יהודי שרף, וכמובן כל המתפללים עמדו מפניהם ואני בתוכם. בגמר תפילת ערבית נגשתי לברכם ולקבל את ברכתם ב״שבת שלום״ תוך שאנחנו יוצאים מבית הכנסת. הסתכלתי עליהם ועל המתפללים והנה אינני רואה שום אדם נטפל אליהם כמארח. מיד אמרתי לעצמי, כנראה הם בטוחים שמישהו יזמינם לביתו בכל עת שירצו להתארח. שוב קפצתי על המציאה והצעתי את עצמי להיות המארח שלהם. הגאון מ״ו יחיא ובנו מ״ו סעדיה הסתכלו עלי ואמרו, לא יתכן להכביד עליך פעם שניה. אך אני עמדתי בדרישתי והתחננתי אליהם, הן זאת שמחתי וגאותי שהם יהיו אורחי. לאחר הפצרות מרובות הסכימו לבא אתי לבית אמי.

בדרך הביתה, עלינו לגבעה עם אחי מורי הבכור יוסף. בכניסה לבית שלנו, אמי קמה מפניהם, אך נדהמה ממעשי. לאחר קבלת שבת וקידוש על היין, בנוכחות אחותי ובנותיה ואחי יוסף סעדיה ושלום, יצאתי עם אמי למטבח, והיא אמרה לי מה עשית לי. מהיכן אתן להם ארוחת ערב, הן לנו יש בצמצום ואיך אעשה עכשיו. עניתי לאמי שאני מוותר על מנת הבשר שלי ואסתפק בלחם מרק וחילבה. וכן אם תקצץ מיתר המנות אזי תצליח להסתדר איך שהוא. החשוב לנו הוא, שזכינו לארחם בביתנו ואפילו שאנחנו

עניים וחסרי אמצעים. בדלית ברירה, נאלצה אמי לחלק את המנות פחות או יותר, בין האוכלים, חוץ ממני שהסכמתי לוותר על מנתי. לי היתה שמחה יתרה על הביאי אותם לבית אמי. מ״ו יחיא נחום ישב ומימינו אחי מורי יוסף, ומשמאלו בנו מ״ו סעדיה. בהודע לשכנים מי הם האורחים בבית אמי, כל אחד ארז פירות ובקבוק משקה ובאו להקביל את פני מ״ו יחיא נחום. קול התורה יצא מפיו וקול השירה יצא מפי בנו רבי סעדיה ״לקראת שבת אצא בחיבה״. עם תום המסבה אמי ואחי הלכו לישון אצל אחותי והם ואני ישננו בבית אמי.

בבוקר השכם באה אמי והגישה להם כובאנה וחילבה עם כוס קפה, עוד לפני עלות השחר. אני הייתי מאושר על האירוח שזכיתי בו כמארח.

מ״ו יחיא נחום, היה גר בתל אביב בכרם התימנים, ובנו מ״ו סעדיה היה גר בטירת שלום, ושמש בתור רב לתימנים של נס ציונה וטירת שלום, ומ״ו יוסף בן מ״ו יחיא נחום היה רב שוחט בשכונת שעריים ושוק רחובות. מ״ו יוסף תלמידו של אביו הגאון מ״ו יחיא נחום היה כמעין המתגבר ולא פסקה גירסא מפומיה, תורה, משנה וגמרא וכו׳. הוא היה הדרשן של בתי הכנסת בשעריים ומרמורק ושמו הלך לפניו.

☆ ☆ ☆

פרק מ״ה

חג הפסח לפני יום העצמאות של מדינת ישראל

הגיע חג הפסח של שנת תש״ח (1948). כל העם בעולם ובישראל היו מתוחים. הגויים רגשו וגעשו, מי בעד ומי נגד. היהודים בארץ ישראל היה מנינם כיוצאי מצרים, שש מאות אלף. חרדה היתה מה יהיה. הלא אנחנו בארץ ישראל, ומסביבנו ארצות ועמי ערב, מצרים, סוריה, ירדן, סעודיה ועירק. כולן היו רועשות וצבאיהן מחכים ליום הפקודה לשלחנו מחוץ לארץ ישראל. למדינות ערב היה צבא מאומן עם תותחים וטנקים ולנו ליהודים לא היה אפילו טנק אחד. גם אוירונים היו למצרים וסוריה. לנו היתה אמונה שאין דומה לה לשום עם אחר בעולם, והיא האמונה שהגיע הזמן, זמן הגאולה. יוצאי מצרים היו שש מאות אלף ואנחנו שש מאות אלף. זה היה רמז וסימן טוב. כולנו היינו חבור עצבים, מי לתפילה, ומי למלחמה. אין דרך אחרת ואין נסיגה מארץ האבות. הנה כי כן זאת היתה אמונתנו לקראת הבאות. כל כפר, ישוב או קיבוץ קיבל הוראה להתכונן ולעמוד על בטחונו. אין נסיגה ואין כניעה. החלש יאמר גבור אני כולם היו בדעה אחת. איש ואשה,

נער ונערה וכל מי שיכול, להלחם מלחמת הקודש.

אנגליה ומדינות ערב ותומכיהן בארגון האומות המאוחדות נסו לשנות את החחלטה להקמת מדינה יהודית בארץ ישראל. אך המדינות התומכות בהקמת המדינה היהודית ובראשן רוסיה ואמריקה עמדו על דעתן שאין פתרון אחר מאשר הקמת מדינה ליהודים בארץ ישראל. נציגי היהודים עמדו על המשמר. מהם הפרופסור חיים ויצמן ומשה שרתוק והיהודי המהולל מקליבלנד הלל סילבר. המאמץ היה להבטיח שהנשיא של אמריקה הארי טרומן לא יחזור בו מתמיכה בעד מדינה יהודית בישראל.

חג הפסח של שנת תש״ח (1948) היה רגיש ביותר. בכל לב יהודי היתה השאלה האם זה יהיה חג יציאתנו השני מעבדות לחירות? בכל בית ישראל בעולם כולו נאמרו המלים: לשנה הבאה בני חורין. לשנה הבאה בירושלים הבנויה. הערבים חכו ליום ה׳ באייר תש״ח (15.5.48) שבו יפקע זכות שלטון האנגלים ויצאו את הארץ. בינתיים, פה ושם נחרגים ונפצעים יהודים. העתונות העברית מספרת מה מתרחש בארץ ובגלות. אוניות המעפילים מוסיפות להביא יהודים שנצלו מהתופת הנאצית.

האנשים קנו ואגרו דברי מאכל לימים הבאים, תוך דאגה, מי יודע מה יהיה. מנהיגי הישוב בארץ נכנסו למתח גבוה. היו מנהיגים מכל המפלגות והסיעות שחששו שלא נוכל לעמוד על נפשנו, ומוטב שלא נכריז על עצמאות ישראל. אך הכל היה נתון בידי מנהיגים מעטים. יום הששי הגדול בא. תחנת השידור הודיעה וגם בעתונות העברית היה כתוב שהנציב העליון ומפקד הצבא הבריטי יגיעו לנמל חיפה ומשם יצאו על אונית מלחמה בריטית לאנגליה ובזה ייתם השלטון האנגלי על ארץ ישראל משנת 1918 עד 15.5.1948 (ה׳ אייר תש״ח).

☆ ☆ ☆

פרק מ״ו

הכרזת יום העצמאות של מדינת ישראל

נבחרי הישוב בארץ ישראל התאספו בתל אביב ובראשם יושב ראש הסוכנות היהודית מר דוד בן גוריון. לפני כניסת השבת הכריז דוד בן גוריון על הקמת מדינת ישראל שתיקרא בשם - ״ישראל״. נציגי המפלגות חתמו על מגילת העצמאות. נציג העדה התימנית בישוב שחתם על מגילת העצמאות היה הרב והמורה סעדיה בן יחיא כובשי, חבר הועד הלאומי, האיש נולד בתימן

באזור שרף בן עירי ומולדתי, אלשאהיל, מחגר. לאחר פרסום ההכרזה על עצמאות ישראל, מהרו הערבים ומדינות ערב להכריז עלינו מלחמה. מצרים ממערב, ירדן ועירק ממזרח, וסוריה ולבנון מצפון. להם היה צבא ונשק. חיל רגלים, תותחנים וטנקים. דוד בן גוריון שקבל תפקיד ראש הממשלה ושר הבטחון הכריז אין יותר מחתרות. ההגנה, אצ״ל ולח״י כולם יהיו תחת דגל מדינת ישראל וכל העם צבא. כל מי שיכול לאחוז בנשק עליו להתיצב מיד במחנות הצבא או משרדי הרישום. המחתרות אצ״ל ולח״י שמרו על המבנה שלהן כל אחת בנפרד עד שיגיעו להסכם עם ממשלת ישראל, וכל מוסדות ההגנה השתדלו למשוך ולגייס אנשים לצידם.

אני עד אז לא הייתי מגויס במלוא מובן המלה, אלא הייתי ממלא תפקידים פה ושם ב״הגנה״ אחי הקטן שלום גוייס מה״הגנה״ לצבא לשירות מלא עוד לפני קום המדינה. בימים ההם עדיין לא לקחו שני אחים יחד לשירות.

בימים ההם הוקמה ״חטיבת גבעתי״ שלחמה נגד המצרים והירדנים. ליד ״רמת אהרן״ ברחובות, היה מחנה צבאי קטן, שבו ישבה מפקדת החטיבה והמגויסים למיניהם. מכאן יצאו לכל מיני פעולות ומבצעים. כאן אציין כמה מקומות, אפילו שאינם לפי הסדר, בהם השתתפו בחורים מרחובות על הגנת המקום והם: חולדה וכפר אוריה, בשני המקומות האלה נהרגו בחורים טובים מרחובות ובהם ידידים טובים שלי. כפר אוריה היה מוקף אויבים וכפרים ערביים היו מסביב. הוא היה מושב יהודי יחיד בכל הסביבה. אלינו הביתה הגיעו השמועות על ההרוגים שאותם הביאו לבית המכבי רחובות. אנחנו ידענו שאחי שלום נמצא בכפר אוריה אך לא ידענו מה אתו. אמי ואחי סעדיה נכנסו למתח נפשי. אני נסיתי להרגיע אותם שאל להם לדאוג, על אף שידעתי שהמצב רציני בכפר אוריה. אמי ואחי סעדיה לא נרגעו מדברי בחשבם שאני לא רגיש לנושא, או שאני מסתיר מהם משהו. אחי סעדיה החליט שהוא ילך למחנה ב״רמת אהרן״ לשאול ולהתענין מה נשמע. הוא בקשני להלוות אליו, והלכנו ביחד, הליכה של חצי שעה עד למחנה. בדרך האיץ את הליכתו. שאלתי אותו, מה המהירות בהליכתו, ומה הפחד שנכנס בו ואמרתי לו שהוא חייב להרגע. אך הוא גער בי ואמר, שאין לי שום רגש לאחינו שלום. מנסיוני בשירות וב״הגנה״ למדתי שאין להתפס למחשבות ולדמיונות. לב רך לא יוכל לעמוד במצבים קשים. לבי חרד לאחי שלום, אך לא רציתי לאבד את עשתונותי.

הגענו למחנה ונכנסתי למפקדה לשאול פרטים על המצב ועל אחי שלום. המפקד אמר לי עד כמה שהם יודעים לגבי אחי שלום הכל בסדר. נכון שהוא נמצא בכפר אוריה עם עוד חברים, אך הוא בריא ושלם תודה לאל. גם מן החברים שבאו משם קבלנו תשובה אחידה על אחי שלום.

לאחר זה הלכנו לבית "המכבי" להשתתף בלוויה של החללים שהובאו מכפר אוריה. בחורים צעירים שהיו מוכרים לי.

את שדה התעופה "תל נוף" היה צריך לכבוש. כנופיות של ערבים השתלטו עליו והיה צריך לטהר אותו מהם. פלוגה יצאה מהמחנה לכבוש את תל נוף ברכב של אוטובוסים ומשאיות. כדי להגיע לשם דרך הכביש צריך היה לנסוע ליד הכפר הערבי - מגר היושב על גבעה גבוהה ושולט על הכביש. בהגיע השיירה לכפר מגר, הותקפו על ידי תושבי המקום והיו הרוגים ופצועים. אחד מההרוגים היה נהג דרום יהודה מרחובות, אדם מוכר היטב בין תושבי רחובות. תל נוף נכבש, וכיום הוא אחד משדות התעופה שיש למדינת ישראל.

האומות המאוחדות חלקו את המדינה לשתים. אחת יהודית ושטחה סומן לפי רוב תושביה היהודים. והמדינה הערבית סומנה לפי השטח שיש בו רוב ערבי. כך יצא שהעיר יפו רמלה ולוד שייכות למדינה הערבית. עיר הבירה ירושלים הוכרזה כעיר בין לאומית, שאין שלטון בה לא ליהודים ולא לערבים. אך הישוב לא הכיר בהחלטה הזאת לגבי ירושלים. יפו עיר הנמל, היתה סגורה ונצורה על ידי תל אביב. חולון ובת ים המוצא היחיד שהיה לה זה היה הים. אנשיה תקפו את תל אביב, חולון ובת ים, ואי אפשר היה לנסוע בכבישים המקשרים את הערים היהודיות מסביב ליפו.

אנשי השכונה "מנשיה" עם המסגד והצריח הגבוה שלטו על חלק של תל אביב עד רחוב אלנבי. נפגעו בתים ונהרגו יהודים ונפצעו. בתל אביב עמדו על המשמר פלוגות האצ"ל והלח"י להדוף כל התקפה מיפו. כביש תל אביב בית דגון היה סגור לכלי רכב של יהודים. הכפר הערבי יזור וכפר בית דגון שלטו על הכביש וסכנה היתה לנסוע בו. הכביש לחולון נסגר כתוצאה ממטר היריות שהיו הערבים יורים מהגבעה הצפונית החולשת על הכביש, והיה צורך לכבוש את הגבעה. בחורים מרחובות וראשון לציון נשלחו לכבוש את הגבעה הזאת, וזה היה קרב קשה מאוד. הבחורים היו חשופים לאויב היות וזה היה שטח פתוח. הרבה בחורים נפצעו, וכן היו הרוגים. כמה מהם היו מצעירי רחובות.

משוק רחובות נעלמו הירקנים הערבים. והמחסור בירק ופירות הורגש. כל בעל חלקת אדמה זרע לעצמו הירקות החיוניים לאכילה.

גוש עציון הותקף על ידי כנופיות אך הם עמדו בגבורה על אף הפצועים וההרוגים.

הצבא הירדני פלש לארץ, וחדר לכל הערים הערביות כולל חברון ובית לחם. אלה תקפו את גוש עציון באש תותחים ומרגמות. מחלקה מהפלמ"ח שנשלחה

מהשפלה לעזור להם נתגלתה במסעה בין ההרים לכוון גוש עציון. המחלקה הוקפה על ידי כנופיות ערבים, והם נלחמו בהם עד לשריד האחרון. יהי זכרם ברוך לעד.

גוש עציון לא יכול היה להחזיק מעמד נגד הכנופיות והצבא הירדני, ועזרה לא היתה יכולה להגיע אליהם, והם סבלו מפצועים והרוגים. הם היו מעטים נגד רבים והנסיגה משם היתה בלתי אפשרית. כדי להגיע לירושלים או לשפלה לא היו סכויים. ההרים והגבעות היו מלאים אנשי כנופיות והברירה היתה או להלחם עד הסוף או ללכת בשבי הירדני. המצב היה שאלה הנותרים הלכו שבי לפני צר. כל העם בישראל כאב על כך, אך לא נפל ברוחו.

הכנופיות השתלטו על כביש ירושלים. בעיקר על המעבר "באב־אל־ואד" וירושלים באה במצור ונותקה מהשפלה ובעיקר מתל אביב. מכוניות המשא שוריינו ובעיקר מושב הנהגים. נשארו פתחים צרים כדי שהנהגים יוכלו לראות את מסלול הנסיעה. דרך השיירות היה: מתל אביב, מקוה ישראל, מולדת, ראשון לציון, נס ציונה, רחובות, עקרון, חולדה, גזר, כפר אוריה ובאב אל־ואד לירושלים. הרבה נכתב על המסעות האלה ועל הגבורה העילאית שנלחמו בני עמנו עד שנפרצה הדרך לירושלים. הישוב לא רצה במלחמה, אנחנו היהודים סבלנו יותר מכל אומות העולם. אך לשום מדינה בעולם לא היה איכפת מה יהיה עם היהודים וארץ ישראל. מדינות ערב החלו לטרוף טרף. תחילה נכנסו לכל מקום שטח שבו ישבו הערבים והתבססו בו. המצרים הגיעו עד עזה, הירדנים עד עיר העתיקה של ירושלים, והסורים עד העיירה צמח ותחנת הכוח החשמלית מחניים וגשר בנות יעקב.

בהכרזת העצמאות של מדינת ישראל ובהחלטת האומות המאוחדות נזכר שכל אדם, בין אם הוא גוי או יהודי ימשיך לשבת ולחיות את חייו בביתו ועל אדמתו. אנשי יפו יחיו את חייהם ביפו ואנשי תל־אביב יחיו את חייהם בתל־אביב. אך אי הסכמתם של הערבים הפלשתינים ומדינות ערב, להחלטת האומות המאוחדות הביאה לידי הכרזת מלחמה לכבוש את הארץ. הערבים תקפו והרגו ביהודים בכל מקום.

לעיר העתיקה בירושלים בא הלגיון הירדני. הגדודים הטובים ביותר שהיה לירדנים, נכנסו לתוכה בתרועת נצחון. איזור היהודים בעיר העתיקה נסגר אין יוצא ואין בא. כל יהודי הארץ היו חרדים למה שעלול לקרות להם. המלך עבדאללה שש להכניע את היהודים אשר בתוכה. היהודים נלחמו מלחמת החיים שלהם. מבית לבית נלחמו בהם עד אשר קצרה ידם של היהודים להחזיק מעמד. מירושלים החדשה ניסו היהודים בכל מאודם ובמסירות נפש לפרוץ את החומה כדי להגיש עזרה ליהודים אך לשוא. המעט שנשארו נאלצו להכנע לירדנים וללכת בשבי, והמלך עבדאללה שלט בעיר העתיקה. אותו

היום ירד אבל כבד על מקום המקדש ועל העיר העתיקה.

באותו היום היינו עובדים ביציקה בביתי. לשמע תבשורה הרעה חזאת הפסקנו לעבוד. עצבות אחזה בכולנו.

מחנה הצבאי בילי״ו שהיה ריק, נתפש על ידי חטיבת גבעתי, וגדוד־52 התבסס בו. רוב חברי היו כבר מגויסים כולם בגדוד־52. ואני המשכתי לשרת בבטחון במושבה רחובות.

באחד הימים החליט אצי״ל לתקוף את הכפר ״דיר יאסין״ ליד ירושלים. בלילה נכנסו לתוך הכפר ועשו בו ככל העולה על רוחם. זאת היתה נקמה על מה שעוללו ביהודים בעיר העתיקה. למחרת נתפרסם הדבר בכל הערים והכפרים של הערבים. זה יצר בהלה שלא היתה דוגמתה בלבות הערבים הפלשתינים, וכתוצאה מכך נפל עליהם פחד. היו כפרים ערביים שפונו מתושביהם מפחד שמה יקרה להם מה שקרה בדיר יאסין. יפו שהיתה במצור התרוקנה דרך הים וכל דרך אחרת שהיתה אפשרית. פחד נפל עליהם. בלילות ברחו והפקירו כל מה שלא יכלו לקחת אתם. הכפרים הערביים ליד רחובות שהיו שקטים במידה מסוימת החליטו לנוס על נפשם. אנשי כפר עקיר וכפר זרנוגה נעלמו. כפר קוביבה שהיה שכן של העירה יבנה נשאר במקומו. הם היו אויבים מושבעים ליהודים, ועל כן הוחלט לבערם מהסביבה. עליהם עלה באחת הלילות גדוד־52, ובית בית ובקתה שנכבשו חועלו באש.

העיירה יבנה באה אחריה. מקומו של רבן יוחנן בן זכאי והסנהדרין טוהר. כל הערבים ברחו לכוון אשדוד, מג׳דל ועזה. גם הכפר מגר ששלט על המעבר לתל נוף וגדרה נכבש והועלה באש. הערבים שהיו בנס ציונה הסתלקו בחשכת הלילה ללא שום קרב או אבידות.

הצבא המצרי שפלש לארץ ישראל תפס את שדה התעופה אל עריש וכל הרצועה עד עזה, מגדל, אשקלון, אשדוד, משטרת עירק סוידן מעל קיבוץ נגבה, מחנה גוליס עד באר טוביה והכפרים הערבים איבדיס, חטה וכרתיה. פלוגה ובית גוברין עד לכפר הערבי מסמיה ועמד מאחורי שדה התעופה תל נוף על כביש מסמיה לטרון.

☆ ☆ ☆

פרק מ״ז

העיר רחובות מופגזת על ידי חיל האויר המצרי

חיל האויר המצרי החל להתקיף את תל־אביב ורחובות ומקומות אחרים. האוירונים המצרים שנלקחו מהאנגלים או נקנו הופיעו מעל רחובות, ובחיותם

כבר חגים מעל רחובות נתנה אזעקה לתושבים למהר למקלטים. הם הופיעו מצד דרום והפצצה הראשונה נפלה בשכונת שעריים. בבית הרועה ברחוב הרצל פינת מנשה קפרא, שם היה בית הכנסת של העדה הספרדית והוא נפגע מהפצצה, ורסיסים עפו לבנין שלידו, ופגעו בבחורה צעירה ילידת רומניה. במקרה הייתי בסביבה ומיד חשתי לעזרתה והבאתי אותה לטיפול מידי במגן דוד. משם יצאתי עם מכונית מגן דוד ליתר המקומות ששם נפלו עוד פצצות. זה היה בנין המועצה המקומית ברחוב יעקב שם נפגע הבנין אך לא היו פצועים. מקום שלישי היה המסגריה ברחוב הרצל. שני האחים בעלי המסגריה נכנסו לתוך ארגז מגן העשוי מפלדה רכה והסתתרו שם. אך הפצצה היתה יותר חזקה ורסיסים חדרו לתוך המגן והרגו את שניהם. עוד פצצה אחת נפלה ברחוב הרצל בבית וינר ממול רחוב בילי"ו, ופגעה באיש יקר מאד רבי דוד אבן זהר (מזרחי) אביו של הרב יעקב מזרחי. הוא היה רוכב על העגלה שלו רתומה לחמורו ולידו ישבה קרובת משפחתו נחמה. הפצצה פגעה ישר בעגלה והם רוסקו. זה היה אסון מזעזע לראות את הגויות מבותרות לחלקים. כמה אנשים, יחד אתי, אספנו את חלקי הגויות לתוך שמיכות של הרב דוד ושל קרובתו נחמה, והובלנו אותם לבית החברה קדישא ברחוב מנוחה ונחלה, לא הרחק מביתו של הרב דוד אבן זהר (מזרחי). את שני החללים הכרתי טוב מאד. נחמה היתה לקוחה שלי בזמן שעבדתי בחלוקת החלב בתל־אביב, היא היתה גרה ברחוב מחנה יוסף ואת הרב דוד הכרתי עוד מזמן שהייתי גר בשכונת שעריים הישנה. הוא היה מתפלל בבית הכנסת של רבי אברהם עפגין או אצל רבי יוסף משולם. הרב דוד היה תלמיד חכם מעולה, אך לא עסק ברבנות והתפרנס מיגיע כפיו. מלאכתו היתה נגר בנין ומומחה בעשיית רהיטים, ארונות, דלתות וחלונות, שלחנות וכסאות.

בשעת הלויה היתה אתי שושנה בת משה קנדיל שהכירה את הרב דוד ואת נחמה, היות והם היו קונים בשר אצל אביה, והיא היתה מביאה את הבשר לביתם. היא העדיפה לא להמשיך ללכת עד בית החיים. היתה לה הרגשה לגבי האוירונים המצריים והיא אמרה לי. יש לי הרגשה שהאוירונים המצריים יבואו היום עוד הפעם, ולכן היא מעדיפה לחזור הביתה להיות ליד הוריה.

אני תמהתי על דבריה, אך היא עמדה על דעתה וחזרה לביתה. אני המשכתי עם יתר הקהל ללכת עד בית החיים ברחובות רחוב יעקב, שם נטמנו שניהם, כל אחד וחלקי גופו בתוך שמיכה נפרדת.

בחזרה הביתה ספרתי לבנו הרב יעקב מזרחי שאני הייתי בין אלה אשר זכו במצוה באסיפת חלקי גויתו. בהגיענו ליד מגרש "המכבי" והנה אזעקה חוזרת.

האוירונים המצרים התקרבו לרחובות. כל אחד רץ לתפוס מחסה או להכנס למקלט. והנה נזכרתי במה שאמרה לי שושנה קנדיל על האוירונים המצריים ולא ידעתי מאין היתה לה ההרגשה הזאת ואולם בהפגזה הזאת לא היו פגועים או הרוגים. לי היה רובה אנגלי ולעוד כמוני היו במושבה רחובות. כולנו ירינו לכוון האוירונים אך ללא הצלחה. הם עשו ככל העולה על רוחם עד שהסתלקו חזרה לבסיסם.

כמה שבועות לאחר זה הופל אוירון מצרי ספידפייר. הוא נפל על אותה גבעה שעמדו פעם האוהלים של לוחמי "גבעתי" לפני שעברו למחנה בילי"ו. זה היה ביום שבת וכל אנשי רחובות ושעריים באו לראות באוירון המרוסק.

האוירונים הטילו אימה על חלק מהתושבים בהיותנו מתפללים בבית הכנסת "עץ חיים". ביום שבת בבקר נשמעה אזעקה אך המשכנו להתפלל, עד שהאוירונים המצריים חגו מעלינו. אחד הזקנים חשש מהאוירונים שמא יפגיזו אותנו, והוא בקש מהשליח צבור להאיט את קולו שמא ישמע אותו הטייס ויפגיז אותנו. הוא חזר על בקשתו מתוך תמימות, שאפשרי הדבר. כמובן, שהדבר הזה עורר אצל חלק מהמתפללים צחוק.

הדרשן רבי יוסף בן הגאון רבי יחיא נחום

רבני בתי הכנסת היו מעוררים את הציבור בדרשותיהם לתפילה תשובה וצדקה. בקריאת מזמורי תהילים היינו מסיימים את התפילה. רבי יוסף נחום בנו של מ"ו יחיא נחום היה דורש בכל בתי הכנסת להתעוררות ולתשובה.

הוא היה דרשן מצוין, כמעיין המתגבר, ולא היה צריך לפתוח ספר. הוא היה שואל ועונה לשאלותיו, והיה, כביכול, מדבר כלפי שמיא ואומר לבורא עולם. אתה בחרתנו מכל העמים ורצית בנו מכל הלשונות. אני יוסף בן יחיא נחום, העומד לפניך היום, מבקש ממך לקיים את אשר הבטחת לאבותינו, "כי את כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה ולזרעך עד עולם" (בראשית י"ג ט"ו). עשה עמנו למען שמך הגדול ואפילו אם חלילה אין אנו ראויים לכך.

כולנו השומעים את הדרשה היינו מתרגשים יחד אתו. הדרשות היו בין תפילת מנחה למעריב. רבי יוסף נחום היה אומן בתקיעת שופר והרעיד את הקהל. והקהל היה מסיים "כל כלי יוצר עליך לא יצלח" (ישעיה נ"ד 17).

לרבי יוסף נחום היו בנות ובנים. שם הבנים יוסף ומשה. יוסף היה כבן חמש עשרה, נער צנום היה וסבל מחוסר ראייה בעין אחת, אך הוא היה תלמיד חרוץ. אביו השתדל ללמדו את חוקי ה׳ ותורותיו. יוסף חפש לעצמו עבודה חלקית, ומצא לעצמו מכירת עתוני אחר הצהרים. הוא היה מגיע עם העתונים עד תל נוף. עם האופנים שלו. באחד הימים היתה לו התנגשות עם מכונית והוא נהרג, ולרבי יוסף נחום חשך לו עולמו. הוא האשים את עצמו במות בנו. באומרו על עצמו. אני הטחתי דברים כלפי מעלה ולכן נענשתי, ולא קבל ניחומים על אובדן בנו. אפילו שישב על בנו שבעה, עם כל זאת הוא ראה את עצמו, כביכול, אשם במה שקרה לבנו יוסף. והיה קורא על עצמו: ״כי ארד את בני אבל שאולה. ויבך אותו אביו״ (בראשית ל״ז ל״ה).

רבי יוסף נחום ראה את בנו כממשיך את דרכו ובעתיד כממלא מקומו, אך לא כך רצה הגורל. המקרה הטרגי הזה גרם לרבי יוסף נחום להרבות בשתיה. ולהסתגר בבית. כאילו חשך עליו עולמו.

ידידים טובים נעלמו בלא לדעת היכן הם עד היום

כמה מחבירי היו בצבא בשרות מיוחד. אחד מהם היה דוד מזרחי שהיה גר בשכנות עם הדודה שלי שמעה. אחות אבי זצ״ל, בחור כארז לא יחת מפני כל. הוא היה הורג נחשים במו ידיו. אתו למדתי בתלמוד תורה. וגם עבדתי אתו בפרדסים. בגלל אופיו ובטחונו הבלתי רגיל, נבחר לשליחויות בלתי רגילות, במיוחד בהיותו דובר את השפה הערבית. באחד הימים יצא לשליחות בדרום מאחורי הקוים ששם היו המצרים ולא חזר הביתה עד היום הוא השאיר אחריו אשה בהריון.

מקרה שני היה עם יוסף בן דוד כובשי, אדם יותר מבוגר ממני אך היה חבר עם כולם ויהודי ירא שמים. אביו היה דוד אבי זצ״ל, יוסף כובשי נחשב בעדה השרפית לאיש מספר אחד בחתונות ומסיבות, את החיים לקח בקלות. בטחוני בבורא יתברך היה ללא דופי והתנהג ביושר להפליא. בגלל קולו הערב והחזק היה ראש למשוררי המסיבות של חתנים וברית מילה. כשהיה פותח בשירת רבינו שלום שבזי קולו היה נשמע למרחוק. ובכדי לרקוד רקוד תימני לא היה צורך לבא למקום החתונה. מי שעמד ברחוב או היה בבית השכנים יכול היה לרקוד לפי שירתו של יוסף. הוא היה מלא שמחה ואהבת חברים כקטון כגדול. באשר לי אם יוסף כובשי היה שר אני הייתי מוכרח לרקוד. בין אם רציתי או הכריחו אותי מורי ורבותי.

אחי סעדיה ואני היינו מסוגלים לרקוד שעות אם היה שר יוסף כובשי הוא ידע לשיר ללא עזרת הפח או כלי נגינה אחר. בגרונו וטפיחת ידיו עשה במילי השיר

ככל העולה על רוחו הטובה. מי לא אהב אותו ונקשר אליו. חתונה או מסיבה בלעדיו לא היה בה שמחה. תמיד אמרתי לעצמי, ביום חתונתי יוסף כובשי יהיה המוליך בשמחה. והנה בא יום ויוסף נקרא, כמו כל אלה הגברים שלא גויסו, לצאת לחפור עמדות בשביל הצבא הישראלי, באיזור המושבה גן יבנה, בתוך אחד הכפרים הערביים. הוא היה נשוי בלי ילדים, ואשתו דרבנה אותו להביא אתו הביתה עופות שנשארו בתוך הכפר הערבי, כמיתר הפועלים שיוצאים אתו. הוא היה אדם פחדן, ולא רצה בכל הדברים האלה ואחרים. מספיק היה לו שהוא שב הביתה בריא ושלם ועל זה היה אומר תודה לא־ל, ואולם, אשתו היתה מבקשת לבל יחזור הביתה בלי עופות. בסיום יום החפירות בכפר הערבי, יצא יוסף לחפש בחצרות הבתים אולי ימצא עופות. בינתים, הפועלים עלו על מכונית המשא וחזרו הביתה, בלי שמישהו ירגיש שיוסף נשאר בכפר הערבי. רק בהגיעם הביתה נזכרו שיוסף לא חזר אתם הביתה. החשכה כבר ירדה והפועלים האמינו שיוסף ימצא את דרכו לחזור איך שהוא הביתה. ואולם, לא כך היה. יוסף נעלם עד היום, ובביתו נעלמה השמחה ונהפכה לתוגה.

לאחר זמן, באה השמועה. שבעיר עזה, הצבא המצרי הוציא להורג שני מרגלים ישראלים. ואת ראשם הניפו על חרבות לעיני האספסוף שמלא את רחובות העיר עזה. דוד ויוסף. האהובים והנעימים בחיי החברה ובשכונת שעריים נתנו את חייבם למען מדינת ישראל ועם ישראל, יהי זכרם ברוך לעד.

☆ ☆ ☆

פרק מ״ח

מקומי עם אחי שלום וחברי בצבא

מלחמת הישוב גברה בכל החזיתות, ואני לא יכולתי להשלים עם זה שאינני מגויס והחלטתי ללכת למחנה בילי״ו ושם להתיצב לגדוד ה — 52 בו מגויסים אחי שלום ויתר חברי. ראשית הלכתי לחפש את אחי שלום, וכשמצאתי אותו ספרתי לו מה אני עומד לעשות. תגובתו היתה, עשה מה שרצוי ונוח לך.

הלכתי למפקדת הגדוד, הצגתי את עצמי ואמרתי שמי זכריה נגר, אני רוצה לשרת בגדוד. הממונים הסתכלו עלי במבט פליאה ואמרו לי. מדוע אתה רוצה דוקא בגדוד 52? אמרתי להם. ראשית, אני מכיר הרבה מהמגויסים בגדוד. ושנית, ברצוני להיות עם אחי שלום ובקרתו, ואפילו שאין מגייסים שני אחים לגדוד אחד. מפקד הגדוד היה יעקב פרולוב, ואותו הכרתי בתקופת ההגנה. הוא ידע על התקופה שלי בזמן היותי במשטרת הישובים העבריים. הוא אמר לי, אני

מוכן לקבל אותך, אבל לא לאותה פלוגה שבה אחיך משרת שלום אחיך בפלוגה ב׳, ואתה תהיה בפלוגה ג׳, אני מוכן להעניק לך דרגת סמל, מפקד הפלוגה שלך יהיה חברך אביב ברזלי. את הצעת מפקד הגדוד יעקב פרולוב, לשרת בפלוגה ג׳ קבלתי, אך לא את הדרגה של סמל, היות ולא רציתי להיות מפקד, מתוך חישובים אישיים שלי. אני לא רציתי לטול עלי שום אחריות פקודית, כי לא היתה לי שום משיכה לצבאיות. ידעתי שאם אכנס למקצוע הצבאיות, זה יהיה עלול לפגוע בתהליך החיים הדתיים שלי בעתיד. את השקפת החיים שלי לא הבעתי ברבים. וזה היה ענין אישי שלי.

מפקד הגדוד אמר לי, שאם אשנה דעתי ואסכים לקבל את דרגת הסמל, שאודיע למפקדי אביב ברזלי, והוא יתן לו הוראה להעניק לי את הדרגה. מפקד הפלוגה אביב ברזלי ואני היינו חברים בהגנה, ועברנו אימונים משותפים. כמו כן שירתנו במשטרת הישובים העבריים.. הוא היה ברחובות ואני נשלחתי לנהריה, אני ראיתי בו כמפקד שלי, אך הוא ראה בי כחבר והתיחס אלי כחבר.

מעשה לא הוגן נעשה באוניה אלטלנה

הימים היו ימי מתח בין הצבא ובין המחתרת של האצ״ל. לחוף תל אביב הגיעה האוניה אלטלנה עמוסה נשק, וראש הממשלה דוד בן גוריון נתן הוראה חמורה, לא לאפשר לאצ״ל לפרוק את הנשק מהאוניה. עברו כמה ימים של מתח ומשא ומתן בין הממשלה והאצ״ל מה לעשות עם האוניה והנשק. מפקדי הצבא והפלמ״ח הועמדו מצב הכן למקרה של מרד אנשי האצ״ל. מפקד האצ״ל מנחם בגין הסכים למסור את הנשק לצבא, ובלבד שלא יטביעו את האוניה עם כל הנשק שבה, אך כנראה שראש הממשלה דוד בן גוריון לא היה מעונין שתזכר בהיסטוריה, תרומת הנשק של אצ״ל למלחמת השחרור של מדינת ישראל. ואז ניתנה הוראה לירות באוניה אלטלנה. ולהטביעה עם כל הנשק שבה. אותו היום היה יום שחור למדינה ולאלה שעומדים בראשה. שלא יכלו להתעלות מחשבונות אישיים שהיה להם עם אנשי זבוטינסקי ואנשי המחתרת של האצ״ל.

חלק מהגדוד ה — 52 לא היה במחנה באותו יום. ועל הפלוגה ג׳ שבה אני שרתתי הוטל התפקיד לשמור על המחנה ועל הכניסה והיציאה מהשער הראשי של המחנה. קבוצה של כמה חיילים הוצבו בשער עם מכונת ירייה ברוניגן, ואני הייתי האחראי על הקבוצה. בשעות אחר הצהרים הופיעו שלש מכוניות צבאיות, ג׳יפ ושני קומנדיקרס עם חיילים חמושים. בהגיע הג׳יפ אל השער, נשמעה קריאה מתוך הג׳יפ לפתוח את המחסום. אחד החיילים הרים את המחסום, אך אני צעקתי עליו שיסגור בחזרה, עד אשר יזוהו האנשים היושבים במכוניות הצבאיות. החייל לא היה יכול לזהות את היושבים בג׳יפ. ועל כן בקשתי מאחד החיילים

להחזיק את מקלע הברונינג. בנתים נשמעה קריאה שניה מהגייפ לפתוח את המחסום ומיד. אך אני עמדתי על זה שנתנה לנו הוראה לא לאפשר כניסה בלי זיהוי. נגשתי עם מקלע סטן דרוך בידי והצצתי לתוך הגייפ ונדהמתי למראה עיני. בתוך הגייפ ישבו דוד בן גוריון, משה דיין וקצינים גבוהים שלא זהיתי אותם. מיד נזדקפתי והצדעתי להם, ואחר זה פתחתי את המחסום.

דרך המחנה בילי"ו היו נוסעים לקיבוצים נען וחולדה. קיבוץ חולדה הותקף מהאויר על ידי אוירונים ועל ידי הכנופיות. גדוד 52 חש להגנת הקיבוץ. לאחר שנהדפו הכנופיות נשלחו החיילים לכיוון לטרון. שם כבר ישב הצבא הירדני וחלש על הכביש של ירושלים — תל אביב. הירדנים היו מחומשים היטב עם תותחים, מרגמות וטנקים. החיילים הישראלים היו עם רובים ומקלעים. משטרת לטרון והגבעות שמסביב היו לעזר רב לירדנים. הרבה חיילים יהודים נפצעו ונהרגו. חבר טוב שלי נהרג שם, שמו יצחק מוגזח משעריים. שנינו למדנו יחד בתלמוד תורה. שני נפצע קשה ושמו שלום בן סעדיה מסעוד, בן דודי אח אמי. על הקרבות בלטרון נכתב הרבה.

הצבא המצרי ישב כבר בכפר מסמייה ואיים על כבוש כפר מנחם. חטיבת "גבעתי", שמנתה כמה גדודים קטנים, יצאה לפעולה אל פני האויב המצרי. רוב החיילים המשרתים בחטיבת "גבעתי" היו חיילים טובים, בעלי הכרה ומסירות נפש בתפקידם ושליחותם, למען העם והמולדת ארץ ישראל. ביום היו מתחפרים ובלילה נופלים על האויב ומכים בו, מעטים נגד רבים. כך נכבש מסמייה, והכפרים חטה וכרתייה עד לכביש מגדל. וכן פלוגה, בית גוברין, והמחנה הגדול של הצבא הבריטי גוליס שעל הגבעה אחרי באר טוביה. אחר כך היתה הפסקת אש בין ישראל ומצרים, ושני הצדדים הכינו את צבאם ואת חימושם לקרבות הימים הבאים.

מות טרגי של חבר ידיד בלכתו הביתה

הרבה חיילים חזרו מהחזית למחנה, וקבלנו חופשה קצרה הביתה. כל אחד יצא עם נשקו האישי. יש מי שהיה לו רובה ויש מי שהיה לו סטן. אחד מאלה שהיה אתנו, שמו זרח שעובי, בחור חמד, נפלא, בעל חיוך תמידי, שקט וחברותי. הוא היה צעיר ממני. אני הכרתיו עוד בתקופת "הנוער העובד". כל מי שהכירו חבבו והתחבר אתו. הוא היה בן במשפחה. מקום מגוריו היה במרמורק, ליד בית הכנסת "שבזי". אהבתו לאמו ואהבת אמו לו היו ידועות. הוא היה אומר, את חיי אתן למען אמי. וכל מה שתבקש ממני אעשה. בשעות הבוקר היתה האמא עומדת ליד שער הכניסה של הבית, וצופה לאורך הרחוב מתי תופיע דמות בנה לנגד עיניה. והנה המקרה המזעזע. זרח שעובי מחר הביתה. בהגיעו ליד בית הכנסת "שבזי" ראה את

אמו והיא ראתה אותו. שניהם התחילו לרוץ אחד למול השני. זרח החזיק בידו האחת את נשקו ה״סטן״. בהגיעו למרחק כשני מטר מאמו, כשל בריצתו ונפל על פניו לפני אמו. ממקלע ה״ סטן״ שהיה בידיו, נפלטו כמה כדורים והרגוהו במקום.

זה היה איום ונורא. במקום חבוקים ונשיקות בין האם והבן, נשמעו צעקות אם עד לב השמים.

כל תושבי מרמורק נזעקו למקום האסון, ותהי צעקה גדולה. השמחה נהפכה לתוגה, ותדהמה נפלה על כל מרמורק ושעריים. כל מי שהכירו הזיל דמעה. מאז נעלם החיוך מהפנים של אמו והתחלכה סהרורית בלא להוציא אף מלה מפיה.

☆ ☆ ☆

פרק מ״ט

חבר ידיד נפש נפל ברמת הכובש

בעדה השרפית היו שני אנשים בשם יוסף כובשי. הראשון כבר כתבתי עליו ועל טרגדית המות שנפלה בחלקו. והשני יוסף בין חיים כובשי. בחור צעיר ממני בשנים, שהיה חברי בתקופת הנוער העובד, והיה אתי בקיבוץ יגור. בחור יפה תואר ובעל קומה, פשוט ועניו. הוא נתייתם מאמו בעודו נער. כשהתבגר התחתן עם בחורה ממושב יבניאל ונולדה לו בת. יוסף היה פעיל במחתרת האצ״ל, והוא גויס לחטיבת ״כרמלי״, שפעלה בשרון. הוא שירת את העם היהודי באהבה ומסירות נפש, ואף פעם לא נפקד או התחזה כחולה. כיליד ירושלים, הוא לא השלים עם נפילת העיר העתיקה בידי הירדנים. הירדנים לחמו באיזור קלקיליה גנין וטול כרם. קיבוץ ״רמת הכובש״ הותקף קשה על ידי הכנופיות והצבא הירדני. יוסף כובשי קשר את שמו עם ״רמת הכובש״ ובקש לשולחו לשם להגן על הקיבוץ. הקרבות היו קשים מאד. יוסף רץ מעמדה לעמדה וסייע לחבריו להדיפת האויב. כך זה היה כמה ימים עד שחטף כדור ונפטר. השמועה באה לרחובות ותהי תדהמה אצל כל שומע את הבשורה על נפילתו. ביום השבעה שלו, ישבתי וכתבתי מכתב תנחומים לאשתו. הם היו גרים ממול ביתנו. במכתב ספרתי לה את הקשר שהיה בינינו ועד כמה ידענו להעריך ולכבד אחד את השני. בעיקר ציינתי את המשבר שנפל בחלקה עם בתה התינוקת. המכתב עשה עליה רושם חזק, והיא הודתה לי בעל פה, ואמרה לי שמכתבי רגש אותה עד לדמעות, והחליטה לשמור את מכתבי כל ימי חיותה עלי אדמות.

בהפסקת האש הראשונה, ידע צה"ל לנצל את הזמן לאימונים על כל מערכיו ובכל הכלים. אימונים ושמירות לילה חיו בחזיתות ובמחנות. חזמן חיה קצר, וצריך חיה ללמד תרגילי לחימה מיוחדים, בעיקר לחימת לילה של מעטים נגד רבים.

באחד הימים הגיעה פלוגתנו לכפר חטה. ליד הכביש המוליך מאשקלון לפלוגה, קרית גת. שם שרצו כוחות המצריים. הם חיו על הגבעות, החל ממשטרת עירק סוידן ועד לפלוגה. ובית גוברין. לפנות ערב תפסנו את העמדות במקום פלוגה שחזרה למחנה. העמדות שלנו חיו חפירות קטנות או מאחורי עצי הצבר. וחנה קבלת פנים חמה באח לקראתנו מחצד המצרי. צרורות של כדורי מקלעים ורובים נתכו עלינו. כמה חברים נפצעו. ואני עם המקלע הברן, קפצתי לתחת עצי הצבר, וכולי סריטות בחלקי גופי חשונים. לנו נתנח הוראה לא לפתוח באש אלא אם יש סכנח ממשית. כולנו חיינו במצב חכן לכל מקרח ולכל פקודח. אסור חיח לחדליק גפרור או לעשן, שעון יד עם אור זרחן חייב להיות מכוסח עם שרוול ארוך. בכל הלילות היח אחד מנמנם וחשני פוקח עין ושומר. בלילות התקרבו חצלפים המצריים לעמדת תכיפות ומשם ירו עלינו. נוסף על כל זח חיח סרחון נוצץ מבתי חחימר של הכפר חטח וחיו זבובים עוקצניים.

אמי עם הלב החצוי שלה

באותו זמן יצא אחי שלום לקורס מכי"ם ואמי היתח מלאח דאגח וחרדח לבניח. ביום שחזרתי מכפר חטח למחנה בילי"ו, כבר היתח נצבת ליד שער המחנה. חש"ג סיפרו לי שחיא באח בכל יום אל שער המחנה לדעת מח נשמע אתנו. באותו יום בראותח אותי, חזרח אליח רוחח באומרח שחחצי חשני ישוב אליח לכשתראח את אחי הצעיר שלום.

לי היח לילח אחד של חופש בבית ולמחרת חזרתי למחנה אימונים.

אני והמקלע הצ'כי שפנדאו חברים

בימים החם הגיעו ארגזי נשק מצ'כוסלובקיה בחשפעת חרוסים. גם חיו מתנדבים בחורי חמד מאמריקה, קנדה, אוסטרליה וניו זילנד. חם חומשו בנשק אנגלי וקנדי. ואנחנו למדנו את החזקה של הנשק הצ'כוסלובקי רובים ומקלעי שפנדאו שהובאו לפלוגה ונמסרו לחיילים. חברי בפלוגה. אני נתבקשתי על ידי מפקד הפלוגה, חברי אביב ברזלי, להדריך כמה חברים בפירוק והרכבת המקלע ח"ישפנדאו". אני עצמי לא הכרתי את המקלע הזה, אבל מתוך נסיוני עם המקלע

האנגלי "ברן" הבנתי את פירוק החלקים והרכבתם בחזרה של המקלע הציכי. מאז לא נפרדתי מהמקלע הציכי "שפנדאו" עד יום שחרורי מהגדוד. באימונים החזקתי בידי את הרובה. וביצאתי לחזית חייתי המקלען של המחלקה. באותו זמן נתנו הרצאות על ידי מפקד הגדוד ומפקד הפלוגה, על המצב מבחינה צבאית וחדגש היה על האימונים שאנחנו חייבים לעשות, שהרי אנחנו מעטים נגד רבים ויכלתנו לעמוד נגד האויבים תלויה במידת ידיעתנו את המצב ואחריותנו.

הירדנים והכנופיות היו נמצאים בשדה התעופה לוד, והעיר לוד ורמלה, ממש בגבולות רחובות ושעריים. הזמן היה של הפסקת אש. אך היה צריך להתכונן ברצינות ובאומץ לקראת פתיחת אש חדשה. הגדוד שמר על השטח רחובות רמלה. פלוגתנו יצאה לשמור כמחליפה את פלוגה ב'. הכיתה שחייתי בה תפסה את הכביש והעמדות בתוך הפרדסים ועצי הזיתים. כאן ישבנו שבוע ימים בלי שום חופשה, אפילו ביקור בבית לא ניתן לנו, עד שחזרנו למחנה בילי"ו. כאן קבלנו חופשה של יום אחד.

☆ ☆ ☆

פרק נ'

יצאנו למקום החזית קיבוץ נגבה מול הצבא המצרי

כשחזרנו למחנה נתנה חוראה לכל הגדוד לצאת לדרום. הגדוד התארגן ויצאנו עם מכוניות המשא ואוטובוסים שגויסו גם הם לשרות המדינה. לצבא עדיין לא היו מכוניות צבאיות היו רק מכוניות של אזרחים, וכל מכונית גויסה, ולא חשוב מה היה מצבה. הגענו לבאר טוביה ולכפר ורבורג, ותפסנו עמדות בתוך הפרדסים ותחת הגשרים של הכביש. ממולנו היה הצבא המצרי בכפר איבדיס מצד מזרח של הקיבוץ נגבה. מצד דרום היתה משטרת ערק סוידן ביד המצרים, ושלטה על קיבוץ נגבה. מצד מערב ישבו המצרים על הגבעות, למקום הגבוה קראו משלט — 103 — 101 מעל משלט זה ירו המצרים במקלעים ובמרגמות על שטח חדרך המוליכה לכניסה לקיבוץ נגבה. כיבוש משלטי הגבעה איבדיס על ידינו מנעה חסגר על נגבה, ועל כן הצבא המצרי החליט לכבוש את משלטי איבדיס. חטיבת גבעתי המהוללת עם המפקד הראשי שלה שמעון אבידן. ויתר מפקדי הגדודים המהוללים נתנו פקודות ברורות, לכל אלה שהיו צריכים להוציא אותן אל הפועל. העיקר, להגן ולשמור על משלטי איבדיס, ולא חשוב כמה עלול להיות קשה לאלה שהיו על המשלטים, כי רק בהתבצרותנו על המשלטים נוכל לשמור על הקיבוץ נגבה מנפילה ביד הצבא המצרי.

הקרבות החלו ביום שלישי, והפלוגה שלנו, פלוגה ג׳, עדין היינו במצב הכן בתוך הפרדסים, ליד כפר ורבורג, ומתחת לגשרים של הכביש הראשי, לא הרחק ממחנה הצבאי גוליס.

ביום חמישי בבקר אחרי שאכלנו את ארוחת הבוקר קבלה פלוגתנו הוראה לעלות על המכוניות. לאן ? אף אחד לא שואל שאלות. כל מחלקה עלתה על מכונית לכוון המחנה הצבאי גוליס, שהיה עזוב וריק. פתאום פנו המכוניות שמאלה לכביש נגבה, אז הבננו לקראת מה אנחנו הולכים. המחלקה שבה אני הייתי היה מפקדה בחור צעיר ויפה, חייכני ורגוע, ושמו נפתלי. הוא אמר לנו בפשטות גמורה, אנחנו עולים למשלט איבדיס. ליד ואדי ירדנו ממכוניות המשא, וכל כתה הלכה אחרי מפקדה. המשלט היה נטוע עצי ענבים בתחילת תקופת הבציר.

כתה א׳ תפסה את הצד הימני של המשלט, ובה היה חברי זכריה בן חיים קארטה, קרוב משפחה שלי. כתה ב׳ תפסה את אמצע המשלט ובה הייתי עם המקלע החדש הצ׳כי שפנדאו. יחד אתי בכתה היה החבר שלמה בן יחיא זיטי, בן עירי מתימן, ושכני בשעריים. וכתה ג׳ תפסה את החלק השמאלי של המשלט איבדיס עם הגב אל הכביש הראשי שהיה בידינו. כל חייל לקח את מעדר החפירה והתחפר מתחת לאחד מעצי הגפן הצופה מול פני האויב המצרי. בין כתה א׳ לבין הכתה ב׳ שבה שירתתי היה מעבר חופשי בשביל העגלות שעברו בתוך הכרם. שני מטר מהדרך לצד שמאל היתה חלקת קרקע קטנה שמעבר לה יכולתי לראות את כל השטח שלפני עד לכפר הערבי איבדיס. השטח היה פתוח, ועם משקפת היה אפשר לגלות אותי. אך מפקד המחלקה החליט שזה מקומי ומכאן עלי לפעול. כמובן, שהצבתי את המקלע, אך גם החלטתי להתחפר ליתר בטחון, ועם המעדר שלי חפרתי שוחה קטנה תוך זמזומי הכדורים שעברו מעלינו ומהצדדים שלנו.

המלחמה החלה ויש הרוגים ופצועים

בשעה עשר בבקר הבחנו בטור של טנקים מצריים, שמונה במספר. בהרחק של שמונה מאות מטר, בערך, התחילו לירות במקלעיהם תוך שהם מתקדמים אלינו. ארגזי התחמושת של המקלע השפנדאו מונחים היו לידי והחייל המזין את המקלע היה שוכב לידי וידיו מורמת מעל החול לבל יתלכלכו הכדורים באבק או בחול. הטנקים התקרבו והפגיזו אותנו. חלק מהחברים נפצעו מהרסיסים. פתאום קבלתי הוראה מהמפקד נפתלי להפעיל את המקלע. לחצתי על ההדק וצרור ראשון יצא. אחריו שני ושלישי, עד שגמרתי את החגורה הראשונה של חמשים הכדורים. ואחריה המשכתי החגורה השניה והשלישית פעם לכוון זה ופעם לכוון

אחר, תוך שאני אומר קטע משירת הים: "תפול עליהם אימתה ופחד" (שמות ט"ו ט"ז). מחום השמש, התחלתי להזיע אך העינים היו צופות אל תנועות האויב והפגזתו. הרגלים היו מתוחות ותקועות באדמה, רק הראש התרומם מעט לבלוש אחרי האויב. חלופי היריות נמשכו זמן ארוך בינינו ובין המצרים, עד שנפסק חירי מצד המצרים. בינתים, החלפנו ידיעות בינינו. כל אחד שאל את חבירו שבעמדה השניה, מה נשמע. מסתבר שהיו פצועים, אך פצעים קלים. אלה הוחלפו בחיילים אחרים שתפסו את מקומם. מה נעשה אצל המצרים לא היה ידוע לנו. ברור היה שהמצרים פסקו מלירות אלינו, ונשתררה כעין הפסקת אש. אנחנו היינו בעמדות הגנה בלבד, והמצרים היו התוקפים. שמונה הטנקים של המצרים עם הרעש הגדול של מטוריהם וכוח האש העצומה שנשלחה לעברנו, היתה צריכה להבריח אותנו כבר ברגעים הראשונים, וביחוד שזו לנו הפעם הראשונה שאנו עומדים נגד טנקים. אנו ידענו כי מלחמתנו היא מלחמת החיים שלנו. והבטחת קיומנו ידענו כי המלחמה נכפתה עלינו.

☆ ☆ ☆

פרק נ"א

שועלי שמשון פועלים בעוז ובגבורה

באותו יום חמישי, עדיין לא תיארנו לעצמנו בעומדנו במשלט איבדיס, מה צפוי לנו ביום שישי ושבת. ביום חמישי נמשכו הקרבות בסירוגין. פעם הפגזה של מרגמות ותותחים ומכונות היריה, ולפעמים פגזים בודדים יורדים עלינו פה ושם, עד שעות הערב. ביום חמישי בלילה נצטוונו להיות ערים לכל רחש בין עצי הגפנים. אחד שמר ואחד עצם עין וכולנו חובקים את נשקנו לעת פקודה. מאחורינו מכיון המשלטים 101 ו — 103, שחלשו על הכביש היורד לקיבוץ נגבה, נשמעו חילופי יריות שהלכו וגברו במשך הלילה. פגזי מרגמות וירי מקלעים נשמעו היטב. גם רקטות אור נורו להאיר את השטח. ואלינו הגיעו שמועות שהמשלטים הותקפו על ידי פלוגת "שועלי שמשון". אלה היו מכוניות וג'יפים עם מקלעים שהיו מורכבים על החלק הקדמי של הג'יפים, וזו היתה להם הפעם הראשונה שהופיעו בקרב תחת שם "שועלי שמשון". התקפתם היתה הפתעה למצרים והצלחתם הדהימה את המצרים והמשלטים נכבשו. כתוצאה מהכבוש של המשלטים האלה יצא שמעם כלוחמים טובים ואמיצים. הכביש ממחנה גוליס עד לקבוץ נגבה, שוחרר מסכנת המצרים, וגם העורף של משלטי איבדיס הובטחו לחופש תנועה. למחרת בבקר, יום הששי, ראינו את מכוניות הג'יפים ועליהם הבחורים הגבורים "שועלי שמשון". כל הכבוד הגיע להם.

כל מי שהצליח חטף מעט תנומה עד שהפציע השחר של יום ששי. אני אמרתי את ברכות השחר לאחר מכן כל אחד מאתנו קבל פרוסות לחם לא טריות, וקופסת סרדין לכל שני חיילים, ומים מתוך הגריקן. כל אחד מאתנו שכב בשוחתו או מאחורי שיח או עץ גפן.

הוראות מפקד הפלוגה היו ברורות, לצפות לכוון האויב ולגלות כל תנועה שלו. ולהיות בעירנות גבוהה. בין שעה תשע לעשר בבקר החלו המצרים לירות יריות בודדות, כנראה שהם רצו תגובות ירי מצדינו כדי לגלות היכן עמדותנו, אבל על הירי שלהם לא באה תגובה מצדינו. ואולם לאט לאט גבר הירי המצרי, וגם צרורות של מכונות יריה שולחו לעברינו. הטנקים המצריים חזרו לשטח שבו היו אתמול והתפרסו למצב של תקיפה והפגזה. לאחר חצי שעה, החלה הפגזת התותחים והמרגמות של המצרים עלינו. בכל פעם נפלו פגזים בשטח אחר ואנחנו כולנו היינו רתוקים לאדמה. בכל פעם, מישהו הרים את ראשו צפה בשטח, ומיד הוריד את ראשו. חיילים מצריים הופיעו מאחורי הטנקים והחלו לצעוד קדימה. אז המפקד שלנו נתן הוראה לירות בהם, ואנו מיד התכנו עליהם אש חזקה. החברים נלחמים באומץ והחלש נעשה גבור. פה ושם מישהוא מהחברים נפצע קל, אך לא היה מוכן לרדת מהמשלט.

פתאום התגלה שיש צלפים מצרים היורים עלינו מעל עצי האקליפטוסים. הם הסתננו בלילה ועלו על העצים, אך למזלנו הם נתגלו. ההוראה ניתנה לשטוף את עצי האקליפטוסים מלמטה עד למעלה, והמקלעים כוונו לשם. צרורות צרורות נתכו על העצים, וחיילים מצריים נראו נופלים או יורדים מהעצים. למזלנו, אלה שהיו על העצים נתגלו מהר לפני שהם פגעו בחיילנו. חילופי היריות הלכו וגברו ותותחי הטנקים הפגיזו ללא אבחנה, פגז אחרי פגז.

מקלע השפנדאו שהפעלתי נעצר מהחום והאבק שחדר לתוך צינור בית הבליעה, ומשחולת לניקוי לא היה לי. נאמר לי שיש לפני עמדה קדמית במרחק חמשים מטר לצד ימין ממני. בעמדה הזאת היו שני חיילים שאינם מפלוגתנו, והם הפעילו מכונת יריה כבדה תוצרת אנגלית מחופרת היטב באדמה. אני זחלתי עם צינור בית הבליעה עד לעמדתם ונקיתי את הכלי. מכונת היריה שלהם היתה על מוצב של ארבע רגלים, ואני התרשמתי מאד מהמכונה, ומשני הבחורים. חזרתי בזחילה לעמדתי והפעלתי את המקלע שנית. שותפי להפעלת המקלע, שהיה אחראי על הזנת המקלע בשרשרות של חמשים כדור, עבד ללא מרגוע, ושנינו השתדלנו להמטיר אש לכל מקום שנראה לנו חיוני. הקרב לא פסק. והמקלע שוב פעם נעצר. אני זחלתי שוב לעמדה הקדמית, אך הפעם נחרדתי. אחד משני הבחורים הגיבורים שהפעילו את מכונת היריה נהרג, וחברו יושב לידו חסר אונים מבלי שיוכל לעשות למענו מה שהוא.

אוירונים מצריים יורדים עלינו וחברים נהרגים

שוב נקיתי את הכלי שלי וחזרתי בזחילה לעמדתי. שעת הצהרים עברה ואנחנו מותקפים קשה, אך עומדים בגבורה ומשיבים אש לכל כוון. האש המצרית נפסקה ואנחנו נשמנו לרווחה. מדוע נפסקה האש המצרית לא ידענו, עד שנשמעו זימזומי אוירונים מתקרבים. הם באו מצד מזרח ועברו מעל הכפר איבדיס ישר לכוון אלינו. כולנו השתטחנו על האדמה. שלשה אוירונים ספיטפירים אנגליים חגו ביעף מעלינו ללא שום יריה או הטלת פצצה. אחר כך עשו סבוב שני. הפעם תקפו אותנו אחד אחד. כשהם צוללים עלינו הטילו את פצצותיהם ויחד עם זה ירו ממכונות היריה שלהם. אנחנו היינו רתוקים לאדמה, כי אין לנו שום מושג מה עלינו לעשות במקרים כאלה. אחד מחברי הרובאי ששכב משמאלי נהרג. ושני נפצע. האוירונים חגו לסיבוב השני ושוב תקפו אותנו. ממכונות היריה שלהם והנחיתו פצצות. כנראה, שהיינו חשופים היטב והטייסים הבחינו בנו אחד מהם ירד לעברנו, ואני ראיתי אותו צולל מעלינו. חיש מהר אחזתי במקלע ויריתי למולו. אך הוא היה זריז ממני והנחית עלינו צרורות ופצצה אחת. הפצצה נפלה חמשה מטר מאתנו, והרסיסים עפו לכל כוון. כולנו כוסינו חול ואבק. כשחלפו האוירונים מעלינו, הרמתי את ראשי לראות מה המצב ונדהמתי למראה עיני. שותפי להפעלת המקלע נהרג. חלקי גופו מפוזרים ודמו נוזל. דמעות נקוו לי בעינים. חבר יקר ושקט, שעשה את שהוטל עליו במסירות נפש, נקטף בשניות אחדות בלי שיאמר לי אף מלה או צעקת כאב. זה רפה את ידי מהמקלע, ובשכבי לידו הסתכלתי על כל חלקי גופו, ולא ידעתי מה עלי לעשות, האם לבכות עליו, או אולי לצעוק בחוזקה. שנינו היינו בריחוק מקום של חצי מטר, הוא איננו ואני חי. לא היבנתי מה קרה כאן. מדוע הוא נהרג, ואני נשארתי שלם ללא שום שריטה. הפצצה עוורת והכדורים חרשו וחרכו את האדמה, ושנינו שכבנו אחד ליד השני, ואוי מה שעוללו לו הפצצה ואולי גם הכדורים. שיתוף פעולה נפלא היה בינינו. מטרתנו היתה אחידה לעמוד בפרץ, אך הוא נבחר לקרבן ואני לא. לעולם לא אשכח אותו. הכרתי אותו שבוע ימים לפני שיצאנו לחזית. אך שנינו הבננו את המוטל עלינו ושתפנו פעולה ללא דופי.

התקפת האוירונים המצריים היתה לנו מבחן שבה הוכחנו את עצמנו על אף הנזק והאבידות שסבלנו. באותה עת כל אחד מאתנו שמר על קור רוח והיה אדון לעצמו ולשקול דעתו. כשפסקה ההתקפה של האוירונים, חוחל בפנוי ההרוגים והפצועים, בה בשעה שאוכל לא היה ומים לשתיה היה בצמצום.

אחר הצהרים היתה התקפת אש חזקה מאד, ולאחר זה ניסו החיילים המצריים להסתער עלינו, אך הם נתקלו באש של זעם. אנחנו המעטים נגד הרבים, התכנו אש מכל פינות המשלט איבדיס. היינו אומרים בורא עולם הכה במצרים

עשר מכות, ועכשיו אנחנו חייבים להכות בהם עוד מכה נוספת.

אני הייתי לבדי עם המקלע. שותפי נהרג, ואני את דמו אבקש, הייתי משחיל את חגורת הכדורים לתוך המקלע ויורה לתוך החיילים המצריים המתקדמים למולנו. עוד צרור ועוד צרור. ומחגורה לחגורה. והנה שוב נעצר המקלע. באין ברירה זחלתי עד לעמדת המקלע הכבד. לצערי שוב פעם הוכיתי בתדהמה, החייל שנשאר בודד, לאחר שחבירו נהרג, גם הוא נהרג ושוכב לידו אוי, מה איומה המלחמה.

בא הערב, ומפקד המלחקה עבר לבדוק את המצב. כל הנשארים ספרו את סיפורם הטראגי. אך אף אחד לא השתמט מלמלא את חובתו. הפקודה היתה ברורה. אין נסיגה מכאן.

בלילה קבלנו מזון ומים. המאכל היה קשה ויבש. אך הודות למים נבלע וירד לקיבה. הלילה רד. ואלה שהיו צריכים לשמור קבלו הוראות למשנה עירנות. האויב היה חזק קשה ומסוכן, ואנחנו היינו חייבים לשמור בעין פקוחה, ובאוזן קשבת, לכל רחש ורישרוש. היה מתח כל הלילה. ורוב החיילים לא ישנו. היינו עייפים מאד כי זה לנו יומיים בחזית. בבית כבר קבלו את השבת. ואנחנו כאן לוחמים את מלחמת הקיום שלנו ושל המדינה שלנו, שאך תמול שלשום נולדה. לנו היתה זאת מלחמת מצוה. וקוינו זכות השבת וקדושתה יעמדו לנו. עם ישראל בצאתם ממצרים. בלכתם במדבר לקטו ביום הששי לחם משנה. לכבוד השבת. ואנחנו כאן. לוקטים רוח גבורה משנה. ומאמינים בזכותנו ודבקתנו שנעמוד במלחמה שנכפתה עלינו. "ויצא ה' ונלחם בגויים ההם כיום הילחמו ביום קרב" (זכריה י"ד ג'). מתחלך לי בין עצי הגפן ואומר "מזמור שיר ליום השבת. טוב להודות לה' ולזמר לשמך עליון. ואתה מרום לעולם ה'. כי הנה אויביך ה' כי הנה אויביך יאבדו. ותבט עיני בשורי בקמים עלי מרעים (תנילים צ"ב י'). אה, כמה נחמד וטוב קבלת השבת בבית. אמי עטרת ראשי מדליקה הנירות ומברכת אותנו ילדיה והנכדות. עכשיו היא שם בבית מדברת עם בורא עולם ושופכת דמעתה לשוכן במרומים. ואומרת, אני שרה בת אברהם מפילה תחינתי ומבקשת. שזכות השבת הקדושה ושני הנרות שדולקים שנצטוויתי להדליק. אחד כנגד זכור ואחד כנגד שמור. הנה אורם יעלה לפניך וימליץ על הברכה. יאר ה' פניו אליך ויחונך. ויתן חן וחסד ורחמים לבני ולנכדותי. וישמרם מכל פגע רע וממקרים רעים. לנו ולכל עם ישראל באשר הם שם. אמן. ואני שם ממרחק כאילו עומד ושומע תפילת אמי הטובה והאוהבת. שבת שלום אמא.

חבירי ואני ישבנו על החול והחלפנו חויות על קורות היום הקשה שעברנו. מי נפצע ומי שלם בחייו כולנו היינו שותפים בכאב על האבידות. אחים יקרים ששלמו בחייהם למען העם והמדינה. יהי זכרם ברוך. כל אחד מאתנו שכב על צידו בחפירתו. נים ולא נים, רגיש ומוכן לקראת כל רמז או פקודה. פה ושם נורו כדורי

זרחן להאיר את הסביבה וכך עברנו את ליל השבת ואת יומו.

הפתעה מאד נעימה היתה לי היום פגישה עם חבר מפקד לשעבר

ביום השלישי על המשלט איבדיס היינו כולנו עייפים ורצוצים. בשעות הבוקר המוקדמות ירדתי לצד האחורי של המשלט שם היה ואדי, ובו חיו מונחים המים לשתייה וכן לרחיצת הפנים והידים. רחצתי את הפנים ושתיתי קצת מים. ואמרתי כמה ברכות של השחר, ועליתי בשביל לכוון עמדתי. בלכתי בשביל, והנה אני רואה חמשה אנשים יורדים לקראתי, אנשים לא מוכרים לי, אך תלבושתם מעידה עליה שהם אנשים חשובים. כשהגעתי אליהם, ראיתי גבר צעיר ענוד דרגת אלוף, נדהמתי למראיהו, והצדעתי לו בעמידת כבוד. לידו הלך בחור, שהבחנתי שהוא מוכר לי היטב. ואכן הוא היה האלוף יגאל אלון. אתו היה סגנו, סגן אלוף, שהיה מוכר לי היטב ושמו איתיאל. גם הוא הבחין בי וקרא לי בשמי זכריה נגר. נגשתי אליו, לחצנו ידים חבקנו אחד את השני, וגם נשקתי לו על לחיו. חמשת המפקדים נעצרו לידי, וידידי המפקד סגן אלוף איתיאל, אמר לי שהמפקד שלו האלוף יגאל אלון. שניהם מפקדי הפלמ״ח והם בסיור בסביבה.

את סגן אלוף איתיאל הכרתי בהיותי בקיבוץ יגור בשנת 1942 — 1941. בתקופה ההיא, הוא למד שם בבית ספר חקלאי. אני הייתי מגויס לעזרת המשק. ובשעות הערבים היינו נפגשים בחדר האוכל או בחדר המשק ומחליפים שיחה בינינו. כבר אז התרשמתי מאד ממנו. וידעתי שיש לו עתיד גדול. הוא היה צעיר ממני אך מלא חכמה והשכלה, פעם שמעתי ממנו הרצאה בחדר האוכל הגדול של הקיבוץ, כל חברי המשק אהבו אותו, על אף שהוא היה בסך הכל תלמיד בקיבוץ. הוריו היו תושבי תל אביב.

באותם הימים הוחל בארגון הפלמ״ח ואני הייתי אתו באותה מחלקה שפעלה בקיבוץ עד שחזרתי הביתה לרחובות שש שנים לא נפגשנו ולא ראינו אחד את השני. והנה כאן במשלט איבדיס זימן אותנו הגורל שנית. כל המתח הנפשי שחיה לי נעלם כלא היה. הוא שאל אותי איך עברו עלינו ימי הקרב. כל החבורה התעכבה לכמה רגעים. שנראו לי כשעות. לבסוף אמרתי לו שאני שמח שפגשתיו ומקוה לפגשו שנית. וכך נפרדנו.

עליתי לעמדתי במשלט והחלפתי כמה מלים עם חבירי פה ושם. המצב עדיין היה שקט. הרעב הציק לי, ואני מסתכל על עצי הגפן הנושאים את פרים. הענבים היו עדיין חמוצים מתוקים. ומצד שני גם אם רציתי לקטוף לי אשכול נזכרתי כי יש איסור בדבר. כי הרי היום שבת. פתאום שריקת כדור של רובה עבר בקרבנו, ומיד תפסנו כל אחד את עמדתו. אנו עדיין לא שכחנו את יום אתמול.

יום מלחמת רובים ומקלעים שלנו, נגד מרגמות תותחים וטנקים ואוירונים מצריים. והנה שוב יריות ולאחר זה צרורות. אנחנו לא היגבנו אך בדקנו את השטח, לודא מאין יורים לעברינו. להם היה שטח של גדר חי צברים. מחסה מצוין עבורם. אנחנו היינו צריכים לסרוק את השטח היטב. הפקודה ניתנה. צריך לטהר את השטח. השחלתי את חגורת הכדורים לתוך מקלע השפנדאו. והכדורים היו שליחים נאמנים, הם לא החטיאו את מטרתם. חגורת כדורים נגמרה והתחלתי בחגורה חדשה. בינתים הירי מצד המצרים נשתתק זמנית. והתחילו בירי פגזי מרגמות. פלוגה מצרית התקדמה בצורה חזיתית אלינו והמרחק בינינו היה כשמונה מאות מטרים. ואז פתחנו במטר של כדורים. לאחר רגעים מועטים ראינו כמה מהם נזרקים על האדמה. לא היה ברור אם זה מהכדורים ששלחנו לעברם או כתוצאה ממורך לבבם.

באותם רגעים קבלנו הודעה ממפקד המחלקה שאנחנו עומדים להיות מוחלפים על ידי פלוגה ב׳ מהגדוד שלנו. ועל כן כל אחד לאסוף את חפציו ואת נשקו ולרדת אל הואדי שמצד מערב, היכן שמיכל המים שלנו נצב. שם נתרכז ונוחלף על ידי הפלוגה ב׳.

יצאנו מהגיהנום ביום שבת. כאן בואדי התברר לנו שמפקד המלחקה האחוב נפתלי נפצע קל, ונשלח לטפול בבית חולים.

☆ ☆ ☆

פרק נ״ב

ביום שבת זה נפלה עטרת ראשנו בו נהרגו חברים תושבי שעריים

ראשוני החיילים מפלוגה ב׳ הגיעו לואדי, ואני תרתי אחרי אחי שלום. הוא היה מפקד כיתה בפלוגה ב׳ ובעל נסיון בקרבות. הרבה מהחיילים בפלוגה ב׳ היו בחורים מיהודי שרף, תושבי שעריים, גדלנו ביחד על מסירת אבותינו. כולם מבתים דתיים ויודעי ספר. כל מי שראיתי מהם, שאלתי אותו היכן אחי שלום, ותשובתם היתה הוא יבוא. הם קבלו פרטים על הקרבות ונאמר להם מה המצב. אני המשכתי לתור אחרי אחי שלום. ולא הסכמתי להתפנות עד אשר אראה אותו כשהוא הגיע נגשנו אחד לשני ונצמדנו אחד בשני. אני ספרתי לו במלים מועטות מה שהולך למעלה במשלט, שיש צלפים מצריים וצריך הרבה זהירות. בקשתי ממנו להזהר משנה זהירות ולא לזלזל באויב.

שלום אחי עלה למשלט עם הכיתה שלו. יחד עם אלה שקדמו מהמחלקה שלו. חלק מהם נתגלו על ידי הצלפים ונפצעו, והורדו לואדי בעודי נמצא שם אחריהם הורדו על אלונקות שני הרוגים, שני בחורים כארזים. הראשון משה ברזלי, שהכרתיו מיום שהגיע לארץ ישראל יחד עם חוריו בעודו ילד קטן, בחור בעל קומה ואתלט, מלא חן וחביב החברה, בשכונת מרמורק אמרתי לעצמי זאת תהיה מכת הלם לשכונת מרמורק לכשיודע להם ולהוריו ואחיו. הוא הובא לואדי על ידי חביריו משכונת מרמורק. כולם היו חיילים אמיצים, אך ברגע זה לבם נשבר על חבירם ודמעות זלגו מעיניהם.

מיד אחריו הובא לואדי עוד חייל גבור, מפקד כיתה, והוא יוסף בן אהרן שרעבי, תושב שעריים. הוא היה בחור אמיץ, שלא יחת מפני כל. גם הוא היה בקורס מפקדי כיתות, יחד עם אחי שלום, ויחד חזרו לפלוגה ב׳. יוסף היה בעל נסיון קרבי והשתתף בחרבה קרבות שבו לקחו חלק גדוד — 52. ואולם כאן איתרע מזלו, ולפני שיכיר את השטח קדם אותו מלאך המות וצד אותו. הוא היה בחיר בחורי שעריים. וידיד טוב של אחי שלום.

האחרונים מאתנו נצטוו לעלות למכונית ולהתפנות מאיזור הקרבות. המכונית הגיעה לכביש הראשי ומשם למחנה בילי״ו. מעל הכביש צפיתי לעבר משלט איבדיס ונתתי תודה לבורא, על שהצילנו מההתקפה הקרבית שעברנו בשלושת הימים, ונשאתי תפלה שיציל את אלה שעלו למשלט במקומנו ושיחזרו לביתם בשלום חיים ורעננים.

נשלחתי לבית חולים כתוצאה מקיבה קשה שהיתה לי

מכונית המשא שלנו דהרה הביתה ושטח הקרבות נעלם מעיננו. בכל שלושת הימים היתה לי עצירות וסבלתי כאבים קשים. עכשיו שירדנו מהמשלט החלטתי לבקר במרפאה הגדודית. ספרתי לרופא והוא מיד שלח אותי לבית חולים דונולו ביפו. הוא התפלא אך החזקתי מעמד עם כאבים כאלה, בבית חולים קבלתי כדורים לרכוך הקיבה. אך זה לא הועיל, הכאבים שלי חלכו וגברו. בקשתי מהרופאים והאחיות שיעשו משהו למעני. בלילה התיסרתי בכאבים קשים. אחד הרופאים אמר לי שאני קבלתי עצירות קשה מאד ותרופה מיוחדת אין להם בשבילי.

מאחורי בית החולים דונולו היה פרדס של תפוחי זהב. אני החלטתי ללכת לתוך הפרדס ושם תחת העצים התחלתי לצעוק: אוי, אוי. ובאין שום אדם מסביבי, ישבתי כפוך ונסיתי לאמץ את הקיבה אך ללא הועיל. בבית החולים לא אכלתי והרגשתי חולשה, ומה שרציתי לאכול לא ניתן לי. סבלתי מרעב ומכאבי בטן. ודמעות יצאו מעיני שלא ברצוני. חזרתי למיטתי בבית החולים, ושוב ירדתי

לפרדס שם מצאתי חופש לצעוק אוי מכאבים.

אמי ואחי סעדיה באו לבקרני, והביאו אתם מרק טוב שאני אוהב, ותרופה לרכוך הקיבה, תרופה תימנית. לפי הוראות אמי, בלעתי את התרופה ושתיתי את המרק שהביאה. הם נשארו אצלי כמה שעות ואחר כך נסעו לשלום הביתה. אני נשארתי שוכב על מיטתי,באה האחות ובדקה אם יש לי חום. והלכה לה. לישון לא יכולתי, ועל כן קמתי להתהלך בפרוזדור ואני מחזיק על בטני מכאבים. בשעות הערב ירדתי לפרדס ובמאמץ רב פעלה קיבתי עליתי לבית החולים בלי שאספר לאחיות את מעשי ובתקוה שהקיבה תתחיל לפעול. ולפנות בוקר התחלתי להרגיש יותר טוב. בבוקר באו הרופאים ושאלו אותי איך אני מרגיש. אמרתי להם שאני מרגיש יותר טוב. כאשר הוטב לי יצאתי מבית החולים. בתודה לה׳.

חזרתי למחנה, וקבלתי חופשה. בינתים, הוחלט במועצת הבטחון של האומות המאוחדות על הפסקת האש, והגדוד חזר למחנה ביל״ו. כל הגדוד קבל חופשה לשבוע ימים. כל אלו שרצו קבלו כרטיסי נסיעה באוטובוסים חינם לכל מקום. וכן לבתי. מלון ולמסעדות.

☆ ☆ ☆

פרק נ״ג

חברי ואני יצאנו לטייל לחיפה וטבריה

אני וחברי, בחורי שרף, יצאנו יחד. מאלה שהיו: אברהם שרוי ויוסף מסעוד, שלום מסעוד שנפצע בקרבות בשטח לטרון. זכריה גמיל, זכריה קארטה, שלמה קארטה, ואני. כולנו נסענו לתל אביב, ומשם לחיפה באוטובוס ״אגד״ נסיעה חופשית קבלנו באוטובוסים גם בתוך חיפה. ברחוב המלכים, ממול הנמל, היה המלון שלננו בו. בערב עלינו ל״הדר הכרמל, שהכרתי בתקופת היותי נוטר בשנת 1945. והתהלכנו להנאתנו ברחוב הרצל לאורכו ולרוחבו. מצב רוחנו היה מרומם. עם בדיחות של החברים. חיפה היתה מוכרת לי היטב, וחברי סמכו עלי שאנעים להם בעיר חיפה. את ארוחת הערב אכלנו במסעדת הפועלים בהדר הכרמל, מסעדה גדולה שהיתה מוכרת לי היטב. לכאן נכנסנו ותפסנו שני שולחנות, והזמנו כל מה שאפשר היה לקבל. לאחר נטילת ידים וברכת המוציא על הלחם, אכלנו מנה ראשונה הלחם שהיה על השולחן נגמר. כמובן שקבלנו עוד לחם. בבוא המלצרית עם מנת הבשר בקשנו עוד לחם. היא הלכה למטבח והביאה לנו. אך זה נגמר מהר. שוב בקשנו לחם מהמלצרית והיא אמרה שאין יותר. החברים

שרגילים לאכול בעיקר לחם, ראו את עצמם נפגעים, האיך יתכן שאין יותר לחם במטבח.כשהמלצרית ראתה היאך אנחנו מחסלים את מגשי הלחם אמרה שאין יותר לחם. אני אמרתי לחברים שאל להם לדאוג, אני אביא להם לחם. עברתי בשולחנות ולקחתי את המגשים עם הלחם והבאתי לחברי. אנחנו היינו לפליאה בעיני יתר האוכלים ובעיני המלצרים. כי זה היה תאבון בלתי מקובל עליהם.

לאחר מכן, יצאנו לרחובות ושוב בדיחות וצחוק עד שעה מאוחרת. למחרת נסענו לטבריה. הרבה מחבירי היתה זאת להם פעם ראשונה שהם מבקרים בטבריה. הנוף היה נהדר. מראה ים כנרת נסך מרגוע עד הגיענו למטה לעיר. בצהלה התהלכנו בתוך העיר. אני שהכרתי את טבריה עוד בתקופת המנדט, חזרתי לראותה והרגשתי בחסרון תושביה הערביים. חשוק היה שקט ועזוב. החנויות ברחוב הראשי היו סגורות. וכמו כן המסעדות ובתי הקפה עם הנרגילות. שקט היה לכל אורך הרחוב הראשי, גם תחנת האוטובוסים של הערבים עזובה ושקט היה מסביב. הרעש וההמולה שהכרתי בחיותי כאן עם אמי יקירתי, לא היה להם זכר. כמובן שלא היו הערבים, שחיו באים עם סחורתם לתוך טבריה עם גמליהם, סוסיהם וחמוריהם עמוסים פירות וירקות.

עתה חיילים ישראליים התהלכו לאורך הרחוב. רובם לא ידעו ולא הכירו את העבר של טבריה.

בתי המלון בעיר, היו קטנים ופשוטים. ואנחנו רצינו ליהנות ממלון טוב. ועל כן צעדנו במעלה ההר לחלק העליון של טבריה. כאן היתה אפשרות ליהנות ולצפות על הסביבה הנוף היה יפה ומרהיב עין. לרוב חברי היתה זאת פעם ראשונה שבאו לביקור בעיר. המלון שהתאכסנו בו היה קטן, אבל נקי ושקט. בלילה לא היה לנו מה לעשות בעיר, שרוב תושביה ברחו ממנה. למחרת נסענו לביקור במערת רבי מאיר בעל הנס, ובמרחצאות החמים, וכן בקברי הצדיקים רבי עקיבא וחבירו, והרמב״ם. לאחר מכן חזרנו הביתה דרך בית שאן, עפולה, חיפה, תל אביב. החברים נהנו ממה שראו עיניהם ולי היתה הנאה בחברתם.

שבת עם אמא בבית

עם שובנו ביתה ושמחה בבית ואמי היתה מאושרת ורגועה. בניח החיילים בבית, בריאים ושלמים, יום ששי היה ולכבוד שבת מלכתא לבשנו מלבושי השבת, נקיים, מבריקים ומגוהצים מלאכת ידי אמי. אנחנו האחים הארבעה צעדנו לכוון בית הכנסת של יהודי שרף ״עץ חיים״ ההרגשה היתה נפלאה. שקט מסביב, כל חברי החיילים בבית הכנסת. בגמר התפילה החלפנו ברכת ״שבת שלום״ עם כל הסובבים אותנו. וחזרנו הביתה. ולפנינו הלכו אחי מורי יוסף ואחי סעדיה

הבוגרים, ואני ואחי שלום הלכנו אחריהם עד לפתח ביתנו. בפתח הבית. הצריף, נשקנו את המזוזה ובירכנו את אמנו ואת אחותנו לאה ובנותיה דינה ונחמה, בברכת שבת שלום. כולנו נשקנו לאמנו. ולאחר הקדוש ישבנו לסעוד. אחרי הארוחה באו השכנים וישבנו לשוחח אתם על המצב עד לכתם לביתם, ואנחנו שכבנו לישון.

בבקר השכם, בשעה שש וחצי, התחילה התפילה בבית הכנסת. אחרי ארוחת הצהרים יצאתי לבקר בבתי השכנים והקרובים, וכן לראות את חברי ומכרי. גם לבית משה קנדיל הגעתי וברכתים ב״שבת שלום״. בתם שושנה הגישה לי מעדנים ושתיה חמה, ושוחחנו על דא ועל הא. לאחר זה הלכתי לבית חברי יוסף גמיל, דודה של שושנה קנדיל אח אמה. הוא שמח לראותני על אף מצב בריאותו הקשה. אחותו שושנה והאמא מרים ברכו אותי לשלום. גם כאן ישבתי ושוחחנו על המצב והחלפנו דיעות. במוצאי שבת הלכנו למושבה רחובות והתהלכנו לאורך רחוב הרצל, בעיקר במרכז המושבה שם נמצאים בתי הקפה והקיוסקים. כאן המקום למפגשים. יש מבלה עם חברה ויש עם חבירו.

למחרת בבקר, נגמרה תקופת החופשה וחזרנו למחנה. רעננים ועם מצב רוח. לא כולם הגיעו למחנה חיו שהמשיכו בחופשה עוד יום או יומים ואפילו שלא קבלו רשות ממפקדיהם. כשחזרו היו להם סבות, והמפקדים לא הקפידו. היו כאלה שזכו לתפקידים מנהליים, או פשוט לא עשו שום דבר, וזה בזכות הכרה טובה עם המפקד. היו גם שחקני כדור רגל מפורסמים שהסתלקו מהמחנה לפני היציאה לחזית ולא נענשו על כך.

כשהמפקדים והחיילים חזרו מהחופש למחנה בילי״ו האימונים והמסקנות מהמלחמה נלמדו היטב. הנסיון שלנו על עמידה איתנה בחזית והתבצרות נכונה במקומות שכבשנו והדיפת האויב, נלמדו בכל גדוד וגדוד ועד לפלוגה, למחלקה ולכתה. מפות הוצגו לפני החיילים עם ציון כל שביל וואדי, גבעה, ומאחל. האימונים תבעו משמעת ברזל. בשש בבקר, קימה. מסדר בוקר והתעמלות וריצה קלה. אני הייתי קם עם כולם, אך למסדר בוקר והתעמלות חייתי משוחרר. ואת הזמן הזה הייתי מקדיש לעבודת הבורא, מניח תפילין ומתפלל. זה היה הסכם חבירי בין המפקד של הפלוגה, שהיה חבר טוב שלי וביני.

לאחר זה היינו הולכים לחדר האוכל לארוחת בוקר. חדר אוכל גדול. כל החברים היו נפגשים ליד השולחנות ומחליפים חדשות ובדיחות. כל חבורה לה היו ליצנים וכך גם בתוכנו. פעם אחת החליטו החברים, בשעת ארוחת הבוקר, להשתעשע עם אחד החברים. מישהוא הציע לו את מנת האוכל שלו, אם יסכים לאכול את הביצה עם הקליפה שלה. וכך היה, החבר אכל את מנת חברו עם הביצה וקליפתה. למחרת באו שנים והציעו לו את המנה שלהם עם הביצים וגם אותן אכל בתיאבון. לבסוף, היה חוטף מחברים את הביצים

ואוכלן עם הקליפה. הבחור הזה היה בעל לב טוב וחברותי. מלא חיים וותרן בענינים שלו.

בכתה שאני הייתי בה היו לנו בחורים מרומניה מצוינים וחברותיים. אחד מהם היה בן זוגי בהפעלת המקלע שׁפנדאו. הוא היה טוב לב ואמיץ, אך בשעת האימונים היה עצלן ולא ממושמע. כשהמפקד היה מעיר לו, תשובתו היתה אל תדאג, בשעת הצורך אני אדם אחר, כרגע אני לא לוקח את הענינים ברצינות.

אמי מבקרת אותנו במחנה בילו

עברו כמה ימים שלא יצאנו את המחנה ואפילו לא חופשת ערב. היו אימונים ועוד אימונים והרצאות. באחד הערבים הופיעה להקה צבאית והנעימה לנו. באותו ערב כשראתה אמי שאין אנחנו באים הביתה היא החליטה לבא אלינו למחנה. היא הלכה מהבית בגבעה לאורך רחוב רמב״ם עד רחוב הרצל, עד צאתה את שכונת שעריים. המשיכה לאורך הכביש עד סיבוב בילי״ו. ואח״כ עד למחנה בילי״ו. בשער המחנה בקשה לקרא לבניה לבא לשער המחנה. כשהגענו אליה התברר לנו שהיא הביאה. פיתות ובשר, פירות וירקות. כאשר שאלנו אותה למה הטריחה את עצמה, התשובה שלה היתה דאגתי לכם, ועל כן באתי לראותכם. לשאלתנו מדוע הבאת אתך את האוכל הזה, הן אנו אוכלים ושותים כאן, ומדוע את צריכה לטרוח. היא הסתכלה עלינו ואמרה: הלא לבי חרד עליכם. הן אנחנו חיים בתקופת מלחמה. ה׳ יציל את עמו בזכותכם אתם החיילים שנלחמים להגנת עם ישראל וארץ ישראל. לשמע דברי אמנו לא נשאר לנו אלא לחבקה ולנשקה. היינו אומרים ברוכה אמא כזאת שכל כוחה היא התפילה. מכונית שיצאה מהמחנה, החזירה את אמי עד לבית.

☆ ☆ ☆

פרק נ״ד

חדרנו לתוך השטח המצרי באיזור פלוגה

למחרת בבקר כל הפלוגה שלנו יצאה למסע לכוון בלתי ידוע לנו. מפקד הפלוגה ומפקדי המחלקות ידעו להיכן המסע אבל לנו החיילים לא נתן שום הסבר. המכוניות עברו את גדרה. מסמייה וקסטינה. וכאן פנו שמאלה עד קבוץ גלאון. כאן ירדנו בחשכת הלילה, מהמכוניות והתחלנו את המסע הלילי בהליכה

לכוון שטח האויב המצרי, פלוגה — בת גוברין ומשטרת ערק סוידן. וכאן הכוח שלנו התפרס לשני כיוונים, אחד לכוון פלוגה ושני לכוון בית גוברין, ותפסנו עמדות אבטחה. באחת בלילה הופיעו הרבה מכוניות מהצד שלנו עמוסות ציוד. כלכלה ודלק, ופניהן לכוון הנגב, לקיבוצים דורות ורוחמה. כחצי השיירה עברה בשלום, ורק אז הרגישו המצרים שהשיירה עוברת בתוך השטח שהוא בידם. הם התחילו לירות רקיטות תאורה כדי לבדוק את השטח ואז התגלתה השיירה. הם הפעילו מרגמות ומכונות יריה לרוב, כדי לפגוע בשיירה ואכן נפגעו מכוניות דלק וציוד. האש האירה את כל הסביבה. חלק מהשיירה הצליח להמשיך אך ליתר נתנה הוראה להעצר בגלל סכנת הפגיעה. לאחר שיתר השיירה שלא עברה חזרה, גם אנחנו עזבנו את המקום לכוון הביתה. זה היה בערך, בשעה שלש בלילה.

לאחר שבוע של אימונים ומנוחה וחופשה קצרה יצאנו למסע שני. הפעם הדגש היה אימוני שדה והכרת האיזור. שוב עלינו על מכוניות המשא האזרחיות במחנה בילי"ו ומכאן פנו המכוניות לכוון מזרחה, לחולדה עד כביש מסמייה — לטרון. מפקד הפלוגה שלנו אביב ברזלי, נתן פקודה לרדת מהמכוניות וכולנו עם החגור המלא צעדנו לכוון הכפר הערבי "זכריה". כאן עברה שיירת הל"ה ז"ל, שניסתה להגיע לגוש עציון, וידוע מה קרה להם. לאחר זה ברחו אנשי הכפר והוא נעזב מחשש תגמול. אנחנו היינו צריכים לבדוק אם יש משהו בכפר. ההליכה היתה בשעות לפני הצהרים, וכולנו צועדים והשמש חמה מעל ראשינו. עברנו גבעה ועוד גבעה. אחרי זה הפסקה קצרה ושוב צועדים. הצעידה עצמה היתה חשובה בשבילנו, כדי לעמוד באתגרים של מאמץ בעתיד. החברים כולם עמדו במבחן, עד הגיענו לכפר "זכריה". כאן התפצלנו לכיתות, כל אחת פנתה לכוון מסוים כדי לבדוק את השטח. הסרחון של בתי הכפר נדף והיתושים רחשו מעל ראשינו, אבל אנחנו בצענו את הפקודה ועברנו מבית לבית בלא לדלג על שום מקום. השטח נסרק היטב לשביעת רצון מפקד הפלוגה.

ארוחת הצהרים הגיעה ואכלנו לשבעה. מי שרצה קטף תאנים בשלים ומתוקים, זה הפרי החביב עלי ביותר. שוב הלכנו ברגל עד לכביש מסמייה — לטרון, ומכאן עלינו למכוניות המשא ולמחנה.

מבצע נחיתה וכיבוש בשדה התעופה תל — נוף

קבלנו חופשה לעשרים וארבע שעות. את חופשתי לקחתי לי לשבת כדי ליהנות עם המשפחה, וביום ראשון חזרתי למחנה. בערב נאמר לנו שלמחרת אנחנו נצא לעשות תרגיל מיוחד. והיכן לא נאמר לנו. אחרי ארוחת בקר עלינו על מכוניות המשא, יצאנו את המחנה, ונסענו הישר למחנה חיל האויר תל נוף. מה לנו

ולחיל האויר לא ידענו. המכוניות שלנו נכנסו דרך השער הראשי של המחנה, אל המסלולים של האוירונים קונקורד. אלה היו אוירונים בעלי ארבעה מנועים, וזו לנו פעם ראשונה בחיים, שאנחנו נצבים מול אוירונים כאלה. בינתים התברר שהפלוגה שלנו נבחרה מתוך יתר פלוגות הגדוד — 52, להציג תרגיל נחיתה מתוך האוירונים, ולהשתלט על חלק מהמחנה של חיל האויר. כאן ליד האוירונים, עשינו תרגילים של כניסה לאוירונים ויציאה להתקפה. את התרגיל הזה היינו צריכים לעשות בנוכחות אנשים חשובים מאד שהגיעו מארצות הברית. לאחר שלמדנו את התרגיל, נכנסנו לאוירונים שלא היה בהם אף מושב אחד. אלה היו אוירוני תובלה ומשטח האוירון ריק. כולנו בלי יוצא מן הכלל, ממפקד הפלוגה ועד החיל הרגיל נצמדנו לחלונות הקטנים של האוירון כדי להסתכל החוצה. הדלתות נסגרו, ואז ההפתעה הנעימה באה לנו. האוירון החל לנוע על המסלול במהירות שהלכה וגברה. ואנחנו רתוקים לחלונות ופתאום אנחנו מתחילים לרחף באויר, לא יאומן, זה היה חלום חיי. האוירון התרומם המשיך לעלות. השדות והפרדסים נראו למטה וגם הכביש הראשי רחובות — גדרה. והחבריה כולה שמח. המושבה רחובות נראתה מצד ימין וחולות הים ממולנו. לאחר רגעים אחדים ראינו את הים התיכון. החיילים היו שקטים. ההפתעה היתה גדולה בשבילנו. שקט השתרר, אפילו מפקד הפלוגה לא הפליט שום מלה. תנודות האוירון והטייתו ימינה ושמאלה השפיעה על גופנו. כולנו ישבנו על רצפת האוירון, והיו כאלה שהרגישו בחילות. מפקד הפלוגה, בכבודו ובעצמו, היה אחד מאלה שחש בחילה והקיא. אני הרגשתי סיבובי ראש, אך החזקתי מעמד ולא הקאתי. לפי התוכנית היינו צריכים להגיע עד שדה התעופה ליד קיבוץ רמת דוד בעמק יזרעאל. אנחנו טסנו מעל הים התיכון, צפינו על העיר תל אביב — יפו, ואח״כ על העיר חיפה הנוף היה מרהיב עין והנאה היתה מכל רגע של הטיסה. הנה אוניה שטה בים והנה האוירון חג מעל רמת דוד ועבר מעל עפולה ונצרת. הנחיתה התבטלה כאן, והאוירון חזר לתל נוף. כאן בתל נוף יצאנו ובצענו את התרגיל לעיני האורחים, יציאה מהירה מהאוירון ופשיטה על השדות והביתנים ותפישת עמדות. התרגיל עבר בהצלחה. בדרכנו הביתה למחנה נאמר לנו שאנשים חשובים היו נוכחים. בתוכם ראש הממשלה ושר הבטחון דוד בן גוריון והרמטכ״ל.

ראש השנה תש״ט הגיע. אדם שהתהלך בשעות המוקדמות של השחר בתוך שכונת שעריים, הבחין ביהודים כשרים העושים דרכם אל בית התפילה. אחד לאחד התלקטו לתוך בתי הכנסת לאמירת הסליחות. זה מתחיל לאחר ראש חודש אלול עד ערב יום הכיפורים. יחד עם אמירת הסליחות תקעו בשופר כדי לעורר ישנים מתרדמתם וגם להכניס את התחושה הרוחנית של הימים הנוראים המתקרבים, כנזכר: ״עורו עורו ישנים משנתכם וחפשו במעשיכם וזכרו בוראכם וחזרו בתשובה״ (הרמב״ם הלכות תשובה).

בהתקרב הימים הנוראים, אני רציתי להיות עם אותם זקנים ולשאוב רוח

קדושה בשעת אמירת הסליחות והתפילה. זאת היא שעת רצון, אין פרץ ואין צווחה ואין מלחמה, כמה טוב להתפלל עכשיו אך אנחנו החיילים והמפקדים למקטן ועד גדול היה מקומנו במחנות ובחזית, כדי להבטיח את שלום המדינה והחיים בתוכה. וזה היה ברור היטב לכולנו.

☆ ☆ ☆

פרק נ״ה

אמירת הסליחות ערב ראש השנה בבית הכנסת

יום לפני ראש השנה זכינו לחופשת החג. יצאנו בשמחה וריצה לתוך מכוניות המשא שהסיעו אותנו כל אחד למקומו. קול צהלה נשמע מפי אמי בראותה את שני בניה באו הביתה. שלום לבואכם בני שלום וזכריה. אנחנו ואמנו מאושרים. אמא הכינה לנו ארוחה טריה, לחם עם בשר ומרק וחילבה. אכלנו לשבעה את כל מה שהיה לפנינו להנאתנו ולחנאת אמנו.

בערב יצא כל אחד להינפש ולפגוש את החברים והחברות. וחזרנו מוקדם לישון כדי להשכים לבית הכנסת לאמירת הסליחות. היות וזה היה ערב ראש השנה, כל מקומות הישיבה בבית הכנסת היו תפוסים ומי שאיחר לבא ישב במרפסת הכניסה של בית הכנסת. שליחי הצבור שאמרו את הסליחות היו ידועים כבעלי תחינה ורגש מעורר עם ניגון של צער חרטה ובכיה, והציבור נמשך אחריהם.

את ארוחת הבקר החמה אכלנו מידיה האוהבות של אמי, ממאפה התנור שבחצר ומיד פנתה אמי אל עבודת התנור הבית והמטבח. לפניה היו סירים גדולים ומיוחדים לכל מיני בשולים. צלי לחוד. ומרק עם בשר ועצמות לחוד. הלחם פיתות וגם צואני. ולחוח ובנוסף לכך, הפיכת המזרונים, טיהור הארון של הבגדים והמגירות, ולבסוף שטיפת הבית ונקוי החצר עד לרחוב. בכל העבודה הזאת לא שתפה אחד מאתנו. בקשה שנשהה מחוץ לבית בשעות עבודתה כדי שלא נפריע לה.

קניתי לי בגדים ונעלים

אחי שלום ואני הלכנו לרחוב הראשי, רחוב הרצל, לקנות איזה בגד חדש לכבוד החג, כדי שנברך עליו שהחיינו. החנות הידועה היתה באום בבית מילצן ממול מגרש המכבי. אליה באו היום הרבה קונים. בעל החנות ואשתו היו מגרמניה

וגישתם לקונים היתה מכובדת. אני לא אשכח את היום שקניתי לעצמי נעלים חדשות. זו היתה לי פעם ראשונה בחיים. בימים ההם של שנת 1944, התהלכתי עם כמה לירות בכיסי וזה נתן לי הרגשה שאני עכשיו מישהוא.

בשעריים היה יהודי ספרדי סנדלר מומחה. מקום עבודתו היה בצריף קטן בגודל שני מטרים על שני מטרים. עד עכשיו הייתי בא אליו והופך בערמת הנעליים הישנות וקונה לי את אחד הזוגות מחוסר יכולת כספית. עתה באתי אליו עם הבעת פנים חייכניים. ואמרתי לו שברצוני להזמין לי לחג זוג נעלים חדשים. הוא הסתכל עלי ואמר לי. יש לך כסף ? אני שאלתי, כמה זה צריך לעלות ? והוא ענה לי המחיר ששים גרוש לזוג. הסנדלר בקש ממני להראות לו איזה דוגמה אני רוצה, ואני ציירתי לו את הדוגמה. מה מאד נהניתי מהנעלים. לאחר מכן מי שהזמין אצלו נעלים חדשות בקש לעשות לו את הדוגמה שלי.

באותו זמן נסעתי לתל אביב, אל החייט התימני מר זכריה רצאבי. לו היתה חנות ברחוב השומר ליד רחוב הכרמל. נכנסתי לחנות והוא הקביל אותי בברכת שלום ושאל מה חפצי. אמרתי לו שברצוני להזמין מכנסים מבד אנגלי משובח. הוא הראה לי כמה סוגי בדים והציע לי לקחת מהטוב שבהם. כמובן שהסכמתי, על המכנסים האלה היתה גאותי במשך שנים רבות. שני דברים אלה נטעו בי את ההרגשה שאני עכשיו שוה בין שוים. יצאתי מן היתמות והעניות. היום ברוך ה׳ אני במעמד שוה לחברי. אין עוד בלבי הרגשת נחיתות,

ואולם, לא הייתי שלם עם תנאי מגורינו. אנו עדיין גרים בתוך צריף קטן בצפיפות של שש נפשות. מטבח קטן צמוד לצריף עם שולחן ועליו פרימוס ופתיליה, עליהם אנחנו מבשלים את תבשילי המאכל. לצד השולחן פינת רצפת ביטון ששם אנחנו מתרחצים, מתוך הדלי שהמים שבו הוחמו על הפרימוס. ועם כל זאת היינו משפחה בריאה חמה ואוהבת. ומלאי אמונה שיבוא יום ונצא מאפילה של פתילת הנפט לאור החשמל. הבית היה נקי ומצוחצח והשולחן ערוך לברכת המוציא והמקובל לראש השנה. הטוב ביותר היה לראות את אמי יושבת על מטתה אחרי יום עבודה מפרך, שאפילו שלש נשים אחרות לא היו מסוגלות לעשות מה שהיא עשתה. כמה סמליות היתה האימרה : ״תכלה שנה וקללותיה תחל שנה וברכותיה״. במיוחד היתה השנה הזאת. שבה זכינו לתקומת המדינה, וזה היה הצד החיובי. והצד השלילי שבה היה, המלחמה וההרוגים והפצועים.

כולנו ארבעת האחים יוסף, סעדיה, אני ושלום נגשנו לקבל את ברכת האמא שלנו לשנה החדשה. כולנו העתרנו נשיקות על ראש אמנו ויצאנו לבית הכנסת ״עץ חיים״ בידינו היו שני ספרי תפילה אחד של אחי יוסף שזה רכושו, והספר השני מעיזבון אבינו הצדיק זצ״ל שאותו החזיק אחי סעדיה לו ולאחי שלום. לי נשאר לשאת עיני השמים ולהתפלל בעל פה.

בראש השנה הזה של שנת תש״ח הזכרנו כי חסד עשה בורא עולם אתנו וזיכנו להיות עם חופשי בארצנו ארץ הקודש. על אפס ועל חמתם ועל אף שנאתם של כל אויבנו ומשטינינו הרבים.

היו לנו ביקורי נימוסים אצל מכרים וקרובי משפחה וחברים. בשעות אחרי הצהרים בשני ימי ראש השנה, החל בביתו של מוטיבי לשעבר מרי יששכר גמיל ורעיתו הטובה סעדה. וכן בביתם של דודי ודודתי מרי מוסא נגר ואשתו בדרה. וכן אצל דודתי שמעה אחות אבי זצ״ל. ובני דודי אח אמי יוסף וחיים בני סעדיה מסעוד. שניהם נשואים עם בנות דודתי אחות אבי זצ״ל.

☆ ☆ ☆

פרק נ״ו

הגדוד שלנו נסגר עם דלתיים ובריח אין יוצא מתוכו

במוצאי ראש השנה חזרנו למחנה בילי״ו תוקף החופשה היה עד שתים עשרה בלילה, וכנראה שהיתה סיבה לכך, היות ולמחרת יצא כל הגדוד לכוון חזית הדרום. הוסבר לנו שמעתה לא יהיו יותר חופשות, וכל הגדוד נכנס ל״מצב הכן״. כלי הרכב של הגדוד הגיעו עד הכפרים מסמייה וקסטינה וכאן התפרס הגדוד. כל פלוגה תפסה שטח לאורך הכביש בין מסמייה לקסטינה, שני הכפרים הערביים שהיו ידועים בכל הסביבה, ושהם עתה ריקים מאדם.

פלוגה ג׳ עם מפקדה אביב ברזלי, ומפקד המחלקה נפתלי שבח אני שרתתי התאכסנו בתוך אחד מבתי האריזה של הפרדסים הערביים במסמיה והיינו במצב הכן. אין יוצא בלי הוראה חתומה על ידי מפקד הגדוד.

יום הכיפור התקרב ואני תכננתי לבקש חופשה כדי להתפלל בבית הכנסת ״עץ חיים״. בבקר ערב יום הכיפורים, פניתי ישירות אל מפקד הפלוגה, שהיה ידיד שלי, ובקשתי ממנו שיסדר לי חופשה לנסוע הביתה ליום הכיפורים. הוא הסתכל עלי ואמר לי, אני חייב לברר עם מפקד הגדוד את בקשתך, ואינני יודע מה הסכויים לכך. הגיעה שעת הצהרים ועדיין אין תשובה לבקשתי. המשכתי לקוות שבסופו של דבר אזכה לחופשה, אבל לא כך היה. מפקד הפלוגה אמר לי שאין כל אפשרות לתת לי חופשה. שאלתי אותו אם הוא לא יכעס עלי, היות וברצוני לפנות ישר אל מפקד הגדוד שלנו. יעקב פרולוב. ברשותו פניתי ישירות אל מפקד הגדוד. בכניסתי למשרדו הצדעתי ואמרתי שלום המפקד, הוא אמר לי לשבת

כי ברצונו לדבר אתי, וכך אמר לי: דברתי עם אביב ברזלי מפקד הפלוגה שלך א. לגבי החופשה שאתה מבקש אני מצטער לומר לך שאינני יכול, ואין לי שום סמכות ממפקד החטיבה, לאשר לאף אחד חופשה. אנחנו במצב הכן, וזהו זה. ב. שוחחתי עם אביב ברזלי על שירותך ופעילותך בפלוגה, ושמחתי לשמוע ממנו שאתה ראוי לדרגת "סמל". ועל כן אם תסכים, אני מוכן להעניק לך את הדרגה. הוא המשיך לומר לי. זוכר אני כשבאת אל משרדי במחנה בילי"ו ובקשת לצרף אותך כחייל לגדוד, והצגת בפני את תעודות השרות שלך מתקופת החגנה ושירותך במשטרת הישובים העבריים. כבר אז הצעתי לך דרגת "סמל" ואתה לא רצית לקבל על עצמך. עכשיו לאחר דברי אביב ברזלי. אני חוזר ומציע לך שנית את הדרגה של סמל, ובתקוה שבעתיד תצא לקורס קצינים. אני עניתי למפקד הגדוד, שאינני רואה את עצמי כבעל נטיה לצבאיות, ויותר כדאי לי להשאר חייל פשוט. "אני מודה לך במאד מאד על התענינותך בשירותי. ועל רצונך הטוב". ולגבי החופשה לנסוע הביתה ליום הכיפורים מכיון שההוראה של אין חופשות לשום חייל, הרי אני כאחד מהם ומקבל עלי את הפקודה. אבל אצטרך לארגן כאן תפילה בציבור. בודאי, יהיו הרבה חיילים שיצומו וירצו להתפלל. מפקד הגדוד ענה לי ואמר. בזה אני מוכן לעזור לך בכל אשר תבקש. אז בקשתי ממפקד הגדוד א. אנחנו צריכים ספר תורה. ב. אנחנו צריכים מקום לתפילה בציבור. ג. צריך להודיע לחיילים, לאן יבוא החייל אם ברצונו להתפלל.

לגבי מקום התפילה נמצא לנו מקום מצוין, בבנין היחיד במסימיה שנשאר עומד על תילו. זה היה בנין בן שתי קומות. כנראה שזה היה בנין של סוחר ובעל נכסים. בבנין הזה שוכנו בו החיילים. בקומה השניה היתה מרפסת גדולה לכל אורך הבית ברוחב של שלשה מטרים. המקום היה מצוין בשביל לרכז בו הרבה מתפללים. הבנין נשאר עומד על מקומו עד היום. כל מפקדי הפלוגות הודיעו על מקום התפילה, לכל הרוצה להתפלל.

מכונית קומנדקר הועמדה לרשותי. ואני וחברי זכריה גמיל נסענו למושבה גדרה לבית הכנסת הגדול, לבקש מהם בחשאלה ספר תורה. ומשם לקחנו ספר תורה הייתי מעדיף להגיע לרחובות לבית הכנסת שלנו "עץ חיים" אך הזמן היה דחוק מאד וחששתי שלא נספיק לחזור לפני כניסת קדושת יום הכיפורים, ועל כן החלטתי לפנות לגדרה. בית הכנסת הגדול של גדרה עומד על גבעה. בהגיענו אליו הקבילו אותנו אנשים מעוטפים בטליתות. התברר לנו שהם כבר החלו בתפילה, על אף שעדיין היה קצת זמן. מיד פניתי אל האחראים בבית הכנסת והסברתי את המצב שלנו. הם נגשו לארון הקודש בשמחה רבה והביאו לנו ספר תורה כשר. פניתי אל הנהג ואמרתי לו "סע מה שיותר מהר כי הזמן דוחק. החברים הקבילו אותנו ליד הבנין, ועלינו למרפסת הרחבה הצופה אל הרי ירושלים. הנחנו את ספר התורה על השולחן, והלכתי להביא את הטלית וספר התפילה שלי. שלמזלי לקחתי אותם אתי במוצאי ראש השנה. בשעת התפילה בא מפקד הגדוד

ומפקדי הפלוגות וכבדו אותנו בנוכחותם. כל בני עדת יהודי שרף השתתפו בתפילה, והם היו השליחי ציבור. כמו כן השתתפו בני מרמורק ושעריים ובחורים מנס ציונה וראשון לציון. היו גם פנים חדשות שלא הכרנום אלה היו ששרתו בחיל השריון, תימנים בעלי פיאות וזקן שגויסו ממחנות הפליטים, עולים חדשים שהגיעו לארץ לפני כמה חודשים על אף מיעוט ספרי התפילה, כל החיילים שבאו הקשיבו קשב רב לשליח הציבור והוא כיון להוציאם בתפילתו. בגמר התפילה הודעתי לכל המתפללים את שעת התפילה למחרת בבקר.

במחלקה שלנו היינו שלשה חיילים יוצאי עדת יהודי שרף, זכריה קארטה, שלמה זיטי ואני. בגמר התפילה הלכנו שלשתנו אל הבית שבו היינו מתאכסנים, והנה בבואנו לשם ראינו חברים, שהם מהמחלקה שלנו, יושבים ומשחקים קלפים ומעשנים סיגריות. המעשה הזה הדהים אותנו. אנחנו לא היינו רגילים למקרים כאלה. לי אישית, לא קרה בחיים שלי שנפגשתי עם יהודי שחילל את יום הכיפורים וראיתיו עין בעין. תמיד היה נדמה לי שכל היהודים באשר הם שם, מקדשים ושומרים את יום הכיפורים. והנה דוקא כאן ובמקום הזה, ובתקופה הזאת שהיא שעת מלחמה, וכולנו במצב הכן, ובכל שעה אנחנו עלולים לזוז קדימה לחזית כדי להגן על העם והמדינה, יש חלול כזה. הרי זוהי שעת חשבון הנפש. מי יחיה ומי ימות, מי בקיצו ומי בלא קיצו, ועם ישראל כולם ערבים זה לזה. והנה כאן במקום הזה מול עינינו, יושבים יהודים חיילים טובים. במקום לצום ולבקש על עצמם ועל אחרים כאילו להכעיס הם עושים. חברי זכריה ושלמה ניסו להוכיחם על מה שהם עושים אך הם הגיבו בלעג לתוכחתם. ואז אמרתי אני לעצמי, אולי אם אני אדבר אל לבם ואל הרגש היהודי שבקרבם, שהיום יום אדיר בימי שנה וראוי שלא יזלזלו בו.

פתחתי פי, ואמרתי להם: חברים, אני מתאר לעצמי שאתם יודעים מה אתם עושים. הלא עברו עליכם המים הזידונים במחנות השעבוד והמות באירופה. אתם אוד מוצל מאש. ולמה לכם להבעיר את האש דוקא ביום שבו אסור בהבערת אש, אתם חייבים לדעת ולזכור שאנחנו נצא חזרה לחזית. זה יכול להיות מחר או מחרתים, ומי יחזור משם אין אנחנו יודעים. אני מבקש מכם. תפסיקו לעשן ותנו לנו את ההרגשה שלכולנו זה יום הכיפורים. אחר מכן, כל אחד מהם קבל את דברי ברוח טובה, וחדלו לעשן בנוכחותנו. אינני יודע אם הם שמרו למחרת היום על קדושת היום הקדוש יום הכיפורים או לא. חיות ואני חייתי כל היום בבנין שהתפללנו בו.

ביום כפור בשמונה בבקר, התאספנו כל אלה הצמים, התפללנו תפילת שחרית, קריאה בתורה והפטרה ותפילת מוסף. עשינו הפסקה קצרה, ושוב המשכנו בתפלת מנחה. עם קריאת ההפטרה, "קום לך אל נינוה העיר הגדולה", בספר יונה.

בגמר יום הצום, איחלנו אנחנו המתפללים אחד לשני, גמר חתימה טובה לנו

ולכל עם ישראל.

לאחר יום הכפורים החזית היתה שקטה והפסקת האש נשמרה, אך אנחנו נשארנו במצב הכן, תגבורת של צבא היתה מורגשת בסביבה. גם חיל שרון הופיע בפעם הראשונה באיזור. מרגמות ותותחים קטנים נגררים על ידי מכוניות עם צוותיהם. זה יצר הרגשה שמשהוא עלול להתרחש כאן.

משהו מתבשל באיזור, יש רכוזי צבא בכל האיזור

יומים אחרי יום הכיפורים. הגדוד שלנו זז קדימה לכוון מחנה גוליס — קיבוץ נגבה. הפרדסים בסביבה היו מקום טוב ומתאים לחניות ביניים ולהסתתר מעיני האויב המצרי. עצי צבר היו לאורך הכביש. הפרי היה חום ואדום, נחמד למראה וטוב למאכל. הפרי הזה היה אהוב עלי עוד מילדותי, ומהימים שהייתי עובד בפרדסים. הייתי משכים לקום בבקר ונכנס לשוק ברחובות ושם היו הערבים מביאים צבר, עשרה בגרוש. זה היה כעין ארוחת בוקר, לאכול עשרה צבר וללכת לפרדס. כאן בעומדי מול עצי הצבר לא נסיתי להתקרב אליהם. מחשש הקוצים שעפים לגוף, לידים, לפנים ולעינים.

היום היה ערב חג הסוכות. אמרתי לעצמי אמי ואחי בודאי יחכו לאחי שלום ולי לבואנו הביתה. אחי סעדיה היה נכה בידו השמאלית ופטור משרות בצבא, אבל הוא גבר חרוץ ובודאי יכין את הסוכה ואת ארבעת המינים. אנו היינו במצב שאין שום סיכוי לקבלת חופשה כי זוהי מלחמת מצוה. מי שאיננו ראוי לצאת הוא יקיים את מצות סוכה ויתפלל בעד אלה שיצאו למלחמה.

בפרדס שהיינו היו כל מיני עצי פרי אך עדין לא ניתן ליהנות מהם. על אחת הגבעות ראיתי את עץ התמר נושא פריו וגם לולבים היו בו. עמדתי והסתכלתי על הלולבים הכשרים למהדרין, ואמרתי לעצמי אילו הייתי יכול למצוא אתרוג הדס וערבה הייתי חוגג את החג בשמחה רבה אפילו כאן באמצע הפרדס.

הגיע ערב ראשון של חג הסוכות, הארוחה היתה רגילה, ושקט מסביב. אין שום ניצוץ של אור בכל הסביבה. נושא חג הסוכות לא עלה כלל על שפתי החיילים, מחוץ לנו שלושת החברים בני העדה השרפית משעריים, זכריה קארטה, שלמה זוטי ואני. כל אחד היה מספר על משפחתו ועל הסוכה. גם הם חיו כמוני פעם ראשונה מחוץ לבית בחג הסוכות. בבקר יום חג הסוכות התעטפתי בטליתי ועמדתי ליד עץ התמר והתפללתי את תפילת החג. סידור תפילה לא היה בידי אך התפילה היתה שגורה בפי. כשקראתי את ההלל הסתכלתי על עץ התמר ועל הלולבים. ואמרתי "אנא ה' הושעה נא".

בתוך הפלוגה התהלכה השמועה שהמלחמה עלולה להתחדש בכל יום. באומות המאוחדות ובמועצת הבטחון של האומות המאוחדות לא הסכימו הערבים לשום הצעת שלום עם מדינת ישראל. עמדתי על הגבעה והסתכלתי מסביב. הצד המערבי מצד ימין העיירה אשדוד, שם נמצא הצבא המצרי ומסכן את המושבה יבנה ואת קיבוץ יבנה. מאשדוד דרך כביש החוף מחנה גדול של הצבא הבריטי. לידו קיבוץ ניצנים שנכבש על ידי המצרים. ממול העיר מגדל — אשקלון. מכאן יוצא הכביש למחנה גוליס, היכן שאנחנו כרגע חונים, וממשיך למסמיה, רחובות תל אביב. כביש שני יוצא ממגדל־ אשקלון למשטרת עירק סוידן, פלוג׳ה, בית גוברין, בית שמש, ירושלים. בכל האיזור הזה יושב הצבא המצרי.

ישובי הנגב עודם במצור והם נלחמים את מלחמת הקיום שלהם בלי שאנחנו יכולים לסייע להם, האויב המצרי הפריד בינינו. בקיבוצי דורות — ורוחמה. היה נמצא גדוד הפלמ״ח כולם אריות ונמרים היודעים למלא את תפקידם באמונה שום כוח מצרי לא יכל היה להם. על אף נישקם הדל, האמונה האדירה ומסירות הנפש שלהם, עמדו להם ולא נפלו בידי המצרים.

בחול המועד סוכות תש״ט פרצה המלחמה מחדש. לפי התוכנית, היה צריך גדוד — 52 לכבוש את כביש החוף ולנתק את אשדוד, ממגדל — אשקלון. על ידי זה למנוע את התקדמות הצבא המצרי לכוון יבנה, גדרה, רחובות ותל אביב.

הפלוגה ג׳ שבה שירתתי היתה במצב הכן, וכמעט שיצאנו לפעולה בכביש החוף. הקרב העיקרי היה על כביש גוליס — באר שבע, שעליו שלט הצבא המצרי, ואותו היה צריך לכבוש, ולפרוץ את המצור על קיבוצי הנגב. המבצע היה בידי גדוד הפלמ״ח שבא מקיבוצים דורות ורוחמה. הקרב היה בכפר הערבי חוליקאת. בעיקר על הגבעות ששלטו על הכביש. הקרבות התנהלו לאור הירח. הירי נשמע למרחוק, והקרבות היו קשים מאד, צבא גדול של מצרים וסודנים היו במקום, והם עמדו נגד התקפות אנשי הפלמ״ח.

מפקד ״חטיבת גבעתי״ נתן הוראה לבטל את מבצע כיבוש כביש החוף, שאותו היינו צריכים לעשות, כתוצאה מאי הצלחת חטיבת הפלמ״ח לפרוץ את המצור על הנגב. הפלמ״ח סבלו אבידות קשות הן בהרוגים והן בפצועים והם נסוגו חזרה לקיבוצים דורות ורוחמה.

למחרת ניתנה ההוראה ל״חטיבת גבעתי״ לעשות את אותו המבצע ולפרוץ את הדרך לנגב מכוון צפון — לדרום. ולכבוש את הכפר חוליקאת עם המשלטים המבוצרים היטב, שחולשים על הכביש היחיד המוביל לבאר — שבע, חוץ מהכביש הבא מהעיר עזה.

השמועות הגיעו גם אלינו החיילים הפשוטים. מפה לאוזן סופר, שהפלמ״ח סבל אבידות קשות, ושהחיילים הסודנים אוכלי אדם.

☆ ☆ ☆

פרק נ״ז

אנחנו יוצאים לקרב ההיסטורי של מלחמת השחרור

על גדוד — 51 וגדוד — 52 הוטלה המשימה לטהר את השטח ולפנות את הכביש בשביל כיבוש הנגב ושחרורו מהכובש המצרי. בערב השלישי של המלחמה, עם רדת החשיכה, עלינו על המכוניות, עברנו את הצטלבות הכביש מגדל אשקלון פלוגה — וכביש גוליס — באר שבע. כפר כוכבה היה כבר ריק מאדם. כאן ירדנו מהמכוניות, ולאור הירח של חול המועד סוכות תש״ט, התחלנו לצעוד בשורה אחת ארוכה, ובראשה מפקד הגדוד יעקב פרולוב ומפקד הפלוגה שלנו אביב ברזלי. כל מחלקה תחת מפקדה. מפקדי היו, בחור החמד והנועז נפתלי לוינשטיין, והסמל זאב, אשר כשמו כן הוא. זאב ממש.

הלכנו לאורך הואדי שעבר בתוך הכפר כוכבה, עד לכפר חוליקאת. גם כאן הערבים כבר לא היו בכפר. אבל הצבא המצרי והסודני שלטו על כל הסביבה ובעיקר על המשלטים המבוצרים שהכביש עבר ביניהם. בשעה אחת עשרה בלילה הגענו לנקודת המוצא, וכאן היינו צריכים לחכות לשעת היציאה לקרב. זה נקבע לשעה אחת בלילה. כמה חברים עלו למעלה לאבטח אותנו מהפתעות ורוב המחלקה נשאר בתוך הואדי, כל אחד רכון על נשקו ומוכן לפעולה.

לידי ישבו חברי זכריה קארטה ושלמה זוטי. בכל הקרבות היינו ביחד. וגם הלילה ישבנו יחד ושוחחנו. שלמה זיטי פנה אלי ושאל מה דעתי על מה שאנחנו עומדים לעשות, הן שמענו מה שקרה לחיילי הפלמ״ח, ומי יודע מי מאתנו יחזור חי. זכריה קארטה שמע אותו ושתק. אני הסתכלתי על שניהם, פניהם היו רציניים. על כן עניתי לשלמה זיטי ואמרתי לו. דע לך, שיש לבטוח בה׳ ולהתפלל אליו שיצילנו ממקרים רעים. כתוב: ״ה׳ ילחם לכם״ (שמות י״ד י״ד). צריך להאמין בו והוא ירחם עלינו כרחם אב על בנים. ובהסתכלי על הירח והכוכבים אמרתי לו: אני מציע לך לקרא מזמור תהילים ״שיר למעלות אשא עיני אל ההרים מאין יבא עזרי. הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל״ (תהילים קכ״א). עצתי נתקבלה והוא החל לומר את המזמור הזה כמה וכמה פעמים. כמובן, שגם זכריה קארטה ואני אמרנו מזמורי תהילים.

כדי להוריד את המתח המחשבתי לקראת צאתנו לקרב. הזכרתי את המצעד

שעשתה חטיבת גבעתי ברחובות שאנחנו היינו חלק מהצועדים של הגדוד — 52. היתה אז הרגשה נעימה. צעדנו שמאל ימין ברחוב הראשי רחוב הרצל. הזכרתי לחברי שזה היה יום שכל המושבה רחובות לבשה חגיגיות וכבדה את בניה לוחמיה במחיאות כפים לכל אורך המצעד עד הגיענו למגרש ההצדעה. שם היתה קבלת פני ראש הממשלה ושר הבטחון עם הרמטכ"ל ומפקד החטיבה שמעון אבידן.

כך ישבנו ודברנו, כדי להעביר את הזמן, עד שהופיע מפקד המחלקה ותדרך אותנו לקראת התזוזה קדימה. שעת האפס הגיעה, אחת בלילה התחלנו לצעוד קדימה מהצד האחורי של המשלטים, כדי שלא נתגלה על ידי האויב ובכדי להגיע במידה המקסימלית אל המשלטים בלא לירות אף יריה אחת. זה היה חשוב מאד לנו, ליצור מגע הפתעה עם האויב ואז לפעול במהירות המקסמלית. הפלוגה שלנו תקפה שני משלטים אחד קטן, ואחד גדול החולש ושולט על הכביש, המחלקה שלנו עלתה לכיון המשלט הגדול, כל כיתה מכיון אחר. לפי הידיעות שקבלנו מהסיירים, היו נמצאים במשלט בין שלשים עד ארבעים חיילים של האויב. כשהגענו למרחק של כמאה מטרים מפיסגת המשלט, קבלנו הוראה לשכב על האדמה ולחכות לפקודה. בינתים, נעשתה פעולת הטעייה לכוון המשלט הקטן. המחלקה שתקפה את המשלט הקטן, משכה את תשומת הלב של החיילים המצריים שהיו על המשלט הגדול, ודעתם הייתה נתונה למה שהולך שם. כדורי זיקוקין דינור נורו להאיר את הסביבה, וירי של מרגמות, מקלעים רמוני יד ורובים, נשמעו בהמולה רבה. וכל תשומת הלב היתה למשלט הקטן.

הגיע הזמן שלנו לתקוף את המשלט הגדול והמרכזי ממקום ששכבנו, וחכינו להוראות חדשות. ההוראה באה. קדימה ובהצלחה. המחלקה התקדמה, תוך כדי כפיפת קומת הגוף והרמונים הועפו לתוך העמדות המצריות בלווי ירי של מקלעים, רובים וסטנים. המצרים אמנם הבחינו בנו, אבל כבר היינו למעלה על המשלט, בקרבת העמדות ותעלות הקישור שבן העמדות. אני הייתי עם המקלע שפנדאו. שרשרות של כדורים המטרתי לתוך העמדות, ושותפי להפעלת המקלע היה יהודה קפרא, הוא הזין את המקלע עם שרשרות מלאות כדורים. מטר של אש התכנו עליהם, עוד שרשאת ועוד שרשרת ובפיו האימרה: "כן יאבדו כל אויביך ה'"

מעוצמת הפעולה של המקלע, תימר אבק מבסיסנו, ושותפי יהודה קפרא אמר לי שהוא איננו יכול להמשיך כתוצאה מהאבק שנכנס לתוך עיניו. הוא נזקק לטיפול רפואי. בינתים, שמעתי רעש, צעקות וקריאות של החיילים המצריים: "היהודים עלינו" חיילינו קפצו לתוך העמדות ותעלות הקישור, והחלו לטהר אותן. חלק מהחברים נהרגו כבר בתחילת הקרב, שלשה מהם היו אלה שחללו את יום הכיפורים ועשנו סגריות ושחקו בקלפים. הם היו גבורי חיל ומאריות גברו ובמסירות נפש שאין למעלה ממנה עשו את שהוטל עליהם. בשומעי את

הבשורה עליהם נתקפתי בבכיה. חברים טובים היינו. על אף השקפת החיים השונה שהיתה לנו. הרי עם כל זאת היינו אחים לגאולת הארץ, אחים לשמירתה, ואחים להגנה עליה. הרי שמרנו אחד על השני והגננו אחד על השני באמונה ובמסירות נפש, יהי זכרם ברוך.

את הדברים האלה אני כותב בעוד אני מספר את תהליך הקרב הקשה על כיבוש המשלט, כי הדבר הוא כמועקה על לבי כי בזוכרי אותם אפילו היום, אנחה תוקפת אותי.

כפי שציינתי, הקרב היה בכל תוקפו. אנחנו קפצנו לתוך העמדות ותעלות הקישור של המשלט, שבו רבצו המצרים והסודנים. לאחר שנפצע שותפי להפעלת המקלע השפנדאו שהיה ברשותי ושאותו הפעלתי לרכוך עמדות האויב, גם אני קפצתי לתוך תעלת הקישור שבין העמדות. והנה נתקלתי בשני חיילים סודנים ענקים. אני לחצתי על ההדק של המקלע וחסלתי אחד מהם, אך השני קפץ עלי עם הרובה וסכין בידו. אני נהדפתי מהמקלע שלי ונשארתי ללא נשק הגנה. הסודני החליט לחסל אותי עם הסכין שבידו. אני ראיתי את המות באותו רגע. אחזתי את ידו בשתי ידי, תוך שהוא מנסה להפילני על הקרקע. אני החלטתי להאבק אתו. בידי הימנית תפסתי את מכנסיו מאחוריו ונצמדתי לגופו בחוזקה, וידי השמאלית נאבקת בו בכל כוחי. אך הוא נצל את הגובה שלו ונשך אותי בכתף הימני. מאכזריות הנשיכה והכאבים שקבלתי, אני הרפיתי את ידי הימנית מלפיתתו. והוא שוב הרים את ידו הימנית עם הסכין לפגוע בי על אף שידי השמאלית אוחזת בידו הימנית. אני כופפתי את גופי וראשי פגע בבטנו, אך סכינו פגעה בקדקוד ראשי וקבלתי חתך בראשי. למזלי נשמעו יריות מסביבנו והוא נפגע ונפל מת. אז שמעתי את חברי דוד אומר לי איך אתה מרגיש ? עניתי לו תודה לאל, ואיזה מזל טוב יש לי שבאת לעזרתי. בינתים דם ירד לי מהראש ואני נזקקתי לטיפול רפואי. ירדתי מהמשלט לכוון המקום שבו הגישו עזרה ראשונה. הרופא בדק אותי והחליט לשלוח אותי לבית החולים בגדרה.

אני, ועוד חבר שנפצע, נשלחנו באמבולנס צבאי בשעה שלש בלילה. בדרך קבלתי כדור ארגעה ושתיה קרה, וכן חבירי שהיה אתי באמבולנס. בבית חולים בגדרה נבדקתי על ידי הרופאים וקבלתי טיפול וזריקה שהרדימה אותי עד הבוקר. ביום הראשון בבית החולים קבלתי טיפול בראשי ונגע הנשיכה הן על ידי זריקות והן על ידי כדורים. כתפי הימני כאב לי מאד והחתך שהיה לי בראשי גרם לי לכאב ראש וחום. גופי היה עייף וחלש. הרופא אסר עלי לרדת מהמטה, באומרו שאני חייב לנוח ולהרגע. הוא אמר לי שאני צריך להשתדל לישון כי זה חשוב לארגעת העצבים ולבריאותי. בית החולים היה קטן והיו בו כל מיני חולים ועל כן החצר של בית החולים שמש כמקום לקליטת חולים ופצועים. עצים גבוהים וצילם שמשו מגן לחולים ששכבו על מטתם בחצר בית החולים. ביום השני לשהייתי בבית החולים העבירו גם אותי לחצר. מקום שקט ונעים עם אויר

צח. הטיפול היה טוב והחברים היו שבעי רצון.

ביום השלישי אחר הצהרים קבלתי הפתעה נעימה, החובש אמר לי שיש לי אורחים מרחובות שבאו לבקרני. אני שאלתי אותו מי הם, והוא ענה לי אני אביאם אליך. דמות ראשונה שזיהיתי היתה אמי, ואחריה אחותי לאה, ואתם אחי סעדיה ובת דודתי, שושנה כובאשי, חיוך עלה על שפתי בראותי אותם. זו היתה הפתעה נעימה .

לא ידעתי איך ידעו שאני כאן. מן הצבא שלחו להם הודעה? ואם כן מה היה בהודעה או מה אמר להם המודיע מטעם הצבא. בכל אופן זאת היתה הפתעה טובה בשבילי. שמחתי מאד לראות את אמי, אחותי, אחי, וקרובת משפחתי שושנה כובאשי בת אחות אמי. אחרי החלפת שלום בינינו, באו הנשיקות של אהבה משפחתית. כל אחד מהם הביא אתו מיני ממתקים ופירות וקליות. אמי היתה בוכה מרוב דאגתה לאחי ולי, ומשמחתה שראתה אותי בריא ושלם. היא הרימה את ידיה כלפי השמים והודתה לא־ל שהצילנו ממות.

הרופא בקשני להשאר שוכב במטה ולא לקום. וכך עשיתי בשעת הביקור. הודיתי לאל שזכיתי לראות את משפחתי, לאחר כל הימים שהייתי מחוץ לבית, בפרט ביום כיפור וחג הסוכות ושמחת תורה, ביום הרביעי בא אחי שלום מהחזית לבקר אותי, והוא ספר לי שנודע לו דרך מפקדת הגדוד מה שקרה לי. אני שמחתי מאד לראותו, והודיתי לאל שהוא היה בריא ושלם. הוא ספר לי שהמשלטים נכבשו כולם, ושהדרך לבאר שבע והקיבוצים נפתחה.

אמי ואחותי ואחי באו עוד הפעם לבקרני, והפעם כולנו היינו רגועים. אחרי חמשה ימים של טיפולים בבית החולים, שוחררתי ונסעתי הביתה לכמה ימי מנוחה.

בינתים היה כיבוש באר שבע ואילת וכל הנגב. הצבא המצרי נלכד במצור באיזור פלוגה ובית גוברין, ששם היה הגנרל המצרי נגיב וסגנו הרב — סרן נאצר. ממשלת מצרים ביקשה הפסקת אש להצלת הצבא המצרי מכליון ונפילת כל המערכת המלחמתית המצרית. ארגון האומות המאוחדות החליט על הפסקת האש ומדינת ישראל הסכימה לכך. חברי מרחובות שבאו לחופשה באו לבקרני וספרו לי מי מהחברים נהרגו, ומי מהחברים נפצעו בין הפצועים היו מפקד המחלקה האהוב עלינו נפתלי, וכן הסמל האמיץ זאב.

משטרת ערק סוידן נכבשה וסרה אימתם מעל הקיבוץ נגבה שסבל נוראות המלחמה. בכיבוש המשטרה ערק סוידן נפל הבחור הצעיר יליד שעריים — מנחם. בן הרב יהודה שרעבי, אחד מהצדיקים הגדולים שהיו בשעריים וממיסדיה.

בשביל השתתפותי בקרב בחוליקאת ופריצת הדרך לנגב שבה נפצעתי קבלתי

מדליה של גדוד — 52 מ״חטיבת גבעתי״. 52 — הבוקעים. ופיסת בד כחול לבן שהמדליה תלויה בו. את המדליה העניק לי מפקד הגדוד יעקב פרולוב. ששמש יותר מאוחר כמפקד החטיבה.

גם הצבא הסורי הוכה ונסוג לגבולותיו, אבל הצבא הירדני נשאר חזק ושולט על כל חלקי הארץ ששם היו ישובים ערביים, כולל הערים הגדולות, חברון, בית לחם, העיר העתיקה של ירושלים, ראמלה, שכם, גנין, טול כרם וקלקיליה הגובלת עם כפר סבא. שטח גדול וחשוב מאוד של ארץ ישראל נשאר כבוש בידי אויבנו המצרים, ובפרט הירדנים.

עוצמת הנצחון שלנו ושחרור הדרום והנגב ומפלת הצבא המצרי השרתה עלינו שמחה גדולה וממשלת ישראל נהנתה ממעשי בניה ומצבא ההגנה לישראל.

חזרתי לשרת עם חברי הלוחמים

החורף בא גשמים ורוחות אני חזרתי אל מחנה בילי״ו להמשך שירותי הצבאי, יכולתי לקבל עבודה פנימית במחנה, אך זה לא היה לפי רוחי. אני העדפתי להיות עם החברים באשר יהיו. הפלוגה ג׳ מגדוד 52 מחטיבת גבעתי, שבה אני שירתתי ונפצעתי, היתה באיזור פלוגה בית גוברין מקום שם נלכדו חלק מצבא המצרי והסודני. שעליהם פיקדו הגנרל נג׳יב ורב סרן נאצר. לכאן נשלחתי. אנחנו ישבנו על הגבעות מצד מערב, מחופרים בתוך עמדות וצופים לעבר העיירה פלוגה אשר אין יוצא ואין בה ממנה, גשמים היו ביום ובלילה, וקור ורוח חודרים לעצמות. האוהל שסוכך עלינו לא עזר במאומה, ולא היתה רשות לאף אחד מאתנו לעזוב את עמדתו. כך עברו עלינו שלשה ימים. לאחר מכן פסק הגשם והופיעה השמש. החזית היתה שקטה ואף ירי לא נשמע בסביבה.

פרק נ״ח

השתחררתי לעבודה בפרדסים

התשועה באה לנו על ידי הצו שבא מהמטכ״ל שכל בעל מקצוע בעבודת פרי ההדר ישוחרר לעבודה בפרי ההדר. הרבה מחברי היו בעלי המקצוע הזה ואני אחד מהם, ולכן גם אני שוחררתי למאמץ עבודת פרי ההדר. משלוח פרי ההדר לחוץ לארץ היה חשוב לכלכלת המדינה כי הוא היצוא החשוב ביותר שיש למדינה.

בעבודת האריזה של פרי ההדר
אני עם זכריה גמיל ושלום מסעוד

בזכות זה קבלנו חופשה לתקופת עונת הפרי.

אחי שלום נשאר בצבא. בואי הביתה הוריד מהמתח שאמי היתה בו, אך היא רצתה לראות גם את אחי שלום בבית. כדרכי תמיד, עשיתי כמה בקורים אצל ידידים ומכירים ואצל השכנים הטובים שלנו. גם בבית משה קנדיל בקרתי וראיתי את שושנה בתם, שהיה לי קשרי חברות טובה אתה, על אף שהוריה לא ראו את זה בעין יפה. הפגישות שהיינו מקיימים היו במקומות רחוקים מהבית. הבעיה אצל שושנה היתה שהיא האמינה לכל רכלן. והיא בלי לשאול או לחקור את הדבר היטב היתה כועסת ובאה במתיחות. אני למדתי להכיר אותה ואת אופיה החלש, ובכל פעם הייתי מרגיש שמישהו הלעיטה בדברי חבל, גם אלה שהיו לוחשים לאוזניה דברי רכילות ידעו את חולשתה ונצלו את הרגשות שלה לפגוע בי ולהרחיקה ממני. כך היה לעתים קרובות, וזה גרם לי להסס אם אני הולך עם הנערה הנכונה או לא. אני התחלתי לעבוד בתור נגר באריזת הפרי. ההסתדרות השתלטה על העבודה, ונציג משרד החקלאות של ההסתדרות היה האחראי על סידור העבודה. גם לשכת העבודה היתה מעורבת בזה. אנחנו אנשי רחובות בחרנו ועד לנגרי האריזה, והיושב ראש היה דוד עמראני, איש השומר הצעיר. בתוכנו היו גם מאחינו האשכנזים שעבדו במקצוע הזה. להם דאגה ההסתדרות והם קבלו דרגת מקצוע א״א, מה שאין כן לגבי הרבה חברים מאתנו שקופחו בדרגתם. אני הייתי אחד מאלה שלא זכה לדרגת מקצוע, הראויה לי לפי עבודתי. בעונה הזאת היינו עדין תמים ולא ידענו וגם לא חשבנו שיש שני סוגים של אנשים, אחד אשכנזי ואחד תימני. על אף שאנחנו התימנים היינו יותר חרוצים בעבודה מאחינו האשכנזים.

אני עבדתי בקבוצה קטנה. ראש הקבוצה היה אורז הפרי, אדם סמפטי וחברותי, ושמו ירמיהו ממזכרת בתיה. אתנו היתה אחת בוררת הפרי הראוי למשלוח, ושני עוטפי הפרי, ואחד מרים התיבות הארוזות ואני בתור נגר המרכיב התיבות. בכל יום היינו אורזים מאה תיבות פרי. אתנו עבדה נערה צעירה ירושלמית, שבאה לרחובות עם הוריה התימנים, מיד בתחילת המלחמה, והשתכנו בשעריים. שמה היה מזל והיא בת שש עשרה, קצת נמוכה ממני, ביישנית ולא מרבה לדבר. מכיון שעבדה אתנו עשינו הכרה. לי היה אופנים ועליו רכבתי לעבודה בפרדסים והביתה. חלק מהפועלים הלכו ברגל לפרדסים משום שלא היה להם אופנים או חמור לרכיבה בעל הפרדס רכב על חמורו בבואו לפרדסו. ולפי נעירת חמורו היינו יודעים שהוא הגיע לפרדסו. את הנערה מזל הייתי מרכיב על הכסא האחורי של האופנים, ובדרכנו לעבודה ובחזרה הביתה היינו משוחחים עד שהתפתחה הכרה טובה בינינו. חברי שראו אותי רוכב לעבודה על האופנים עם מזל. הזדרזו וספרו את מעשי לחברתי שושנה קנדיל, וכמובן שאני הסברתי לה שאני ומזל עובדים בקבוצה אחת, ועל כן אני מסייע לה להגיע לעבודה ברכיבה על האופנים יחד אתי, ושאין לה מה לחשוש מכך והיות ולי ולמזל אין בינינו

שו/ם דבר חוץ משותפות בעבודה. חברי שרצו לראות אותי מרוחק מחברתי שושנה קנדיל הוסיפו שמן על המדורה וספרו לה כל מיני שקרים ודברי הבל. היו כאלה שרצו קרבתה, והם לא פסחו על שום הזדמנות להרחיקה ממני גם דודה יוסף, ידיד טוב שלי, יעצה להתרחק ממני.

יום אחד החליטה לספר לי שדודה יוסף אח אמה מיעץ לה לבל ללכת אתי, מכיון שאני אדם קמצן ולא יהיה לה חיים טובים אתי. אך אחיו חיים הצעיר ממנו, אמר לה דברים טובים. לדעת דודה חיים, אני בהחלט טוב ומתאים לה ולא כדאי לה לעזוב אותי. לשמע הדברים של עצת דודה יוסף, לא הופתעתי מהם. אני הכרתי היטב את יוסף. שנים שאנחנו שנינו נמצאים בידידות, בעיקר מצידי אליו. הוא גמלני פעמים בטוב ופעמים בצורה הפוכה, אך אני לא הקפדתי עליו. רוב סודות החיים שלו היו ידועים לי היות והייתי איש סודו פעם מרח את פניו במשחה לקליפת עור הפנים, היות ובילדותו קבל מחלת האבעבועות. הוא רצה להשתחרר מהכתמים בפנים שהשאירה המחלה בפניו. עור פניו נשרף, והוא הסתגר בחדרו הקטן בבית אביו ולא יצא ממנו. שום אדם, אפילו אחיו או אחותו, לא הורשו להכנס לחדר שלו, חוץ מאמו שהכניסה לו את הארוחות והשתיה. אני הייתי היחיד שהוא בקש לראותני. יום יום הייתי בא לבקר אותו. הייתי דופק בדלת ואומר לו שזה אני והוא היה פותח לי ואני נכנס אליו. כשבועיים היה סגור בחדרו, עד אשר נקלף לו העור מפניו והבריא. אך סימני האבעבועות לא חלפו. הוא סבל מגידול בראש וזה גרם לו בתנפחות גופנית. בראשו ושפתיו, ידיו ורגליו התנפחו והלחץ בראשו גרם לו לאיבוד מאור עיניו. המשפחה שלו נתועדה לדון במצבו. לפי עצת הרופאים, אין דרך להצלתו אלא על ידי נתוח בראשו כדי להוציא את הגידול. הנתוח צריך להיות בבית החולים הדסה בירושלים, או לשלוח אותו למדינת שוויץ לעבור שם את הנתוח. אלה היו שתי האפשרויות היחידות ועליהן צריך להחליט מהר. הרופאים שבדקו אותו, לא היו מוכנים להבטיח שהנתוח יצליח, מפני שהגידול בראשו גדל יותר מדי. דברי הרופאים נשמעו שאין סכויים להצלתו. ולכן החליטה המשפחה שטוב יותר שישאר בבית ויחיה את חייו הקשים בתוך בית הוריו, מאשר ימות על שולחן הנתוחים. אני הייתי מעורב בכל הדיונים, אך לא בהחלטה, היות וזה ענין של משפחתו בלבד. הוא הועבר מחדרו הקטן לחדר ההורים ושם אמו הטובה השגיחה עליו בשבע עינים. בשעות הערב הייתי בא לבקר אותו ויושב לידו ומשוחחים על העבודה. הוא היה נגר אריזה, בחור כארז שהכריעה אותו המחלה ועשתה אותו חסר אונים. כל מי שביקר אותו היה יוצא עם צער וכאב. תיאבון האכילה הלך ממנו והוא החל להרגיש חולשה בכל גופו. כל תבשיל שהגישה לו אמו לא היה יכול לאכול. באחד הערבים אמו ספרה לי על כך, תוך בכיה על בנה יקירה אמרתי לאמו תביאי את האוכל ואני אדבר על לבו וגם אאכיל אותו. ישבתי לידו על מטתו, והתחלתי לשוחח אתו על נושאים שונים המעניינים אותו. לבסוף שאלתיו מדוע איננו אוכל, והוא ענה לי שאין לו תיאבון. אני משכתי אותו בדברים רכים

והמתקבלים על ליבו. אמרתי לו עד כמה אמא אוהבת אותו וחרדה לשלומו, ושכל המשפחה מסביבו ורוצים לראותו אוכל כדי שירווח לו ולהם, ושהוא חייב לאכול, שהרי אסור לענות את הנפש. במזון תלויים חיי האדם. ועל כן אני מוכן להאכילו במו ידי לאט לאט ובנחת. הוא נתרצה לדברי ואני התחלתי להאכילו, וכל המשפחה עומדים ומביטים בו ובי. האכילה השפיעה על מחזור הדם שלו והוא החל להזיע. אני אמרתי לו זה סימן טוב. חצי שעה אחרי הארוחה, הוא נרדם ואני נפרדתי בשקט מהמשפחה והלכתי הביתה לישון.

מות חבר וידיד נעורים

בשעה חמש וחצי בבקר, נפוצה השמועה שהוא החזיר את נשמתו לבוראו יתברך. כל תושבי גבעת השרף נאנחו ובפיהם "ברוך דיין האמת". השמועה הגיעה אלי ואני עברתי לכל הבתים של החברים ואמרתי להם לבל ילכו לעבודה. גם הלכתי למרכז. היכן שכל הפועלים נפגשים, והודעתי לכל המכירים אותו. מנהלי העבודה התנגדו לעצתי ודרשו מהפועלים לצאת לעבודה, אך אני שכנעתי את החברים להשאר בבית כדי להשתתף בלוויה של חברנו. אספנו כסף והוצאנו מודעות אבל על פטירת חברנו יוסף בן דוד גמיל. בשעת ההלויה נתאסף קהל רב ליד בית הוריו. כאן עשו לו רחצה גלוח והלבישוהו תכריכין לבנים. רבני העדה והמכובדים הספידוהו כיאה לו. ולבסוף אני בקשתי רשות מהקהל לומר את דברי, ואמרתי: מורי ורבותי היום הזה אבדה לנו פנינה יקרה. אדם יקר ובחור ישר. איש תרבות מאמין ומקיים תורת ה'. בחור צעיר שנתייסר יסורים עצומים וקשים הוא היה מנהיג החברה שלנו בחורי עדת יהודי שרף. למד תורה, משכים ומעריב בבית הכנסת, וכל אדם שהכירו ראה בו זרע קודש, נעים הליכות, בעל דרך ארץ ודוגמה לחבריו. כל הקהל געה בבכיה ואני אתם. כל החברים נשאו את מטתו עד בית הקברות של שעריים ליד קבוצת שילר תנצב"ה.

☆ ☆ ☆

פרק נ"ט

שליח מצוה לשידוכים

אני חזרתי לעבודה בפרי החדר, ובערבים הייתי נפגש עם שושנה קנדיל. ביום אחד הודעתי לה שאני אשלח את האיש המכובד, מר שלמה כובאשי אל הוריה, לבקש בשמי את הסכמתם לארס את בתם וכך עשיתי. מר שלמה כובאשי גר בשכנות

אתם והם הכירו היטב אחד את השני. בבואו לביתם אמר להם את משאלת לבי שברצוני לארס את בתם שושנה. הוא הסביר להם: הבחור זכריה ידוע ומוכר לכם היטב. הוא ממשפחה טובה. ומה עוד יותר טוב מבחור כזה שאביו המנוח רבי סלימאן נגר ז״ל ערך לכם את החופה וכתב את הכתובה שלכם במו ידיו. הוא ראוי להיות חתן לבתכם שושנה. הוא הוסיף לדבר כהנה וכהנה, אך הדברים נכנסו מאוזן אחת ויצאו מאוזן שניה. כשראיתיו למחרת היום, הוא אמר לי שאבי הנערה משה קנדיל אדם קשה, והדבר לא הסתדר. למחרת היום ראיתי גם את שושנה והיא אמרה לי ששמעה את כל השיחה בין אביה ומר שלמה כובשי וזה מצער אותה שיש לה אבא קשה שלא מוכן להתפשר למען בתו.

מר יוסף מסעוד נשלח לדבר עם משה קנדיל

בן דודי, אח אמי, מר יוסף בן סעדיה מסעוד, שהיה נשוי עם בת דודתי אחות אבי, היה אדם מכובד ובעל בעמיו, ואחד מחשובי העדה השרפית. בן תורה ומלומד, בעל תפישה רחבה גם בעיני העולם, בעל ידע בעניני פילוסופיה מקראית ומדעית. ובעל בית הכנסת של משפחת מסעוד. ביתו היה ברחוב הרצל פינת ארלוזורוב ולו חנות מכולת בביתו. מר יוסף בן דודי ומר משה קנדיל היו מכרים טובים עוד בהיותם בתימן. שניהם בני אותה עיירה — אלמחגר שליהודי שרף. באחד הימים, דברתי עם בן דודי יוסף ובקשתיו לדבר על לבו של משה קנדיל בענין אירוסי ביתו שושנה. באחד הערבים הוא עלה לגבעה אל ביתו של משה קנדיל לדבר אתו הוא חזר על הדברים שאמר לו מר שלמה כובשי, אך גם הוא התאכזב. אני שהכרתי היטב את משה קנדיל, ידעתי שלבו אינו שלם אתי ולא חשוב את מי אשלח אליו. שושנה לא העיזה לדבר עם אביה מחשש שיתבטא אליה בגסות או, שיהיה עלול לפגוע בה.

בראותי שהענין של אירוסים לא מסתדר, חדלתי מלשלוח אנשים אל משה קנדיל. גם המפגשים ביני לבין שושנה נתמעטו. תשומת לבי עברה אל הנערהמזל שעבדה אתי. ושהיתה נוסעת באופנים אתי. היא ידעה ששושנה קנדיל חברתי. באחד הימים ספרתי לה מהענין שביני ובן שושנה ושהקשר בינינו נחלש. שושנה ראתה אותי ואת מזל כמה פעמים והיא ידעה שאנחנו עובדים ביחד. היא לא ראתה את זה בעין טובה.

הצעתי למזל חתונה

במשך תקופת עבודתי עם מזל היה כבוד הדדי בינינו. אף פעם לא נסיתי

לעבור את התחום. שיחות רבות היו לנו על כל מיני נושאים וגם על חתונות בין מכרים וידידים. כמעט ולא היו חלוקי דיעות בינינו. מזל היתה בחורה טובה וצנועה, מבית טוב, בית תימני מסורתי שכולו יראת שמים והצנע לכת, וכך היא חונכה. בערבים לאחר קבלת סידור העבודה בלשכת פועלי האריזה הייתי מלוה אותה הביתה. היא לא היתה משוטטת ברחוב אלא מהעבודה לבית ומהבית לעבודה. את בית הספר הדתי השלימה בעודה גרה עם הוריה בירושלים. בדרכנו הביתה היינו מתעכבים ליד בריכת המים שעל הגבעה ברחוב רמב״ם ומשוחחים, באחת מהשיחות הרבות שהיו לי אתה, היא ספרה לי שיש לה אחות בכירה ממנה נשואה, והיא גרה בפתח תקוה. בהזדמנות הזאת שאלתיה האם כבר יש לך רצון להתחתן? היא לא הגיבה והעדיפה לשתוק. ואז אמרתי לה מה דעתך שאני אשלח מישהו אל הוריך לדבר אתם על שדוכין. היא לא מיהרה להשיב לי על הצעתי, עמדנו שותקים כמה רגעים ולבסוף שאלתי אותה: מה את חושבת? תוך שאנחנו מסתכלים אחד על פני השני, ומבט של רצינות על פנינו, ענתה ואמרה לי: אם אתה רוצה. בסדר.

בקבוצה שעבדנו באריזת הפרי, האחראי על הקבוצה היה האורז אהרן. איש תימני, אדם נחמד ועליז. שהיה מתפלל עם האבא של מזל באותו בית כנסת. אהרן ואני היינו מכירים טובים זה שנים. והיו בינינו יחסי חבירות טובה. במיוחד בתקופת החורף בעבודת הפרי היות ועבדנו ביחד, הוא ואני ומזל. אהרן ידע מה בין שנינו ועל כן היה הוא האדם המתאים שאני אציעו כשליח להוריה. מזל נתנה את הסכמתה, ומשמעות הדבר היתה שאנחנו עומדים להתארס.

שושנה, הדודה של שושנה קנדיל, פגשה אותי ברחוב ושאלה אותי, מדוע חדלתי לבקר בביתם מאז נפטר אחיה המנוח יוסף, שהיה ידידי, הן אני הייתי בן בית בביתם ומדוע חדלתי לבוא. היא ידעה על השליחים ששלחתי לגיסה למשה קנדיל כדי לארס את בת אחותה שושנה, ומה יצא מכל הענין, היא אמרה: אתה יודע שיש לנו יחס של כבוד אליך, בפרט על מה שעשית למעט אחי המנוח יוסף. אמי המסכנה יושבת ובוכה על אחי יוסף. ואין אנו יודעים מה לעשות, אולי תבוא אתה ותדבר על לבה שתחדל מלבכות הלא אתה יודע שאמי רוחשת לך חיבה.

באחד הערבים נכנסתי לביתם. האמא מרים שמחה לבואי וישבנו ודברנו על כל מיני נושאים. דברתי על לבה, שגם אני יש לי צער גדול על מות בנה יוסף, וזאת הסיבה שאינני בא לביתם. בקשתי ממנה שהיא תחדל לבכות כי זה משפיע גם על האבא וגם על אחיו חיים ואחיותיו שושנה ואסתר. על כן טוב תעשה אם תפסיק לבכות. ה׳ נתן וה׳ לקח כמו כן הוספתי: את מאמינה בה׳ וצריכה לקבל את זה באהבה. הלא את לי כאמי, וממך למדתי מוסריות ואהבה הבריות. לפני לכתי הביתה אמרה לי שושנה בתה שעשיתי טוב בדברי אתה.

חיים בן דודה של שושנה ושכנה לבית, שם עין עליה מאז שהיה בצבא הבריטי בזמן מלחמת העולם השניה, אך היא דחתה אותו הוא רצה אותה ולא ידע איך לרכוש את לבה, על אף שהיו ביניהם שיחות, ובתור שכנים הוא ראה אותה יום יום. עם כל זאת לבה לא נטה אליו, מאז שהוא חירחר בינינו כדי לזכות באהבתה.

חברים מסכסכים ומחרחרים בינינו

בחורים מחברי שחירחרו וסיכסכו בינינו החלו להופיע בבית משה קנדל, פעם זה ופעם מישהו אחר. וכולם מציעים לה חתונה. זה אומר אני קרוב משפחה, וזה אומר אני בן הרב של העדה השרפית, וזה אומר אני בין הסוחר שעזר לאביך. ואולם לבה של שושנה לא הלך אחרי אף אחד מהם. אפילו שיצאה עם זה או עם מישהו אחר והרבו בשיחה. עם כל זאת שום הצלחה לא היתה לאף אחד מהם. היה אחד שיצאה אתו בשבת לטיול ברגל עד לגבעת ברנר. כל הדרך היה מדבר על לבה ללא הועיל. הוא התיאש וחדל מלדבר אתה. היו שאמרו לה שהיא מאוהבת בזכריה נגר והנה הוא יוצא עם דודתה ועם הבחורה שהוא עובד אתה. הדבורים האלה וכיוצא בהם גרמו לה מתח נפשי. היו ימים והיא לא יצאה מהבית. היתה סגורה בחדרה ובוכה. אם היינו נפגשים ברחוב או בבית הסבתא שלה היתה מרגישה לא בנוח, גם אני לא היה נוח לי.

אני לא מיהרתי לשלוח שדכן

באותו ערב שאמרתי למזל שאני אשלח את אהרן לדבר עם הוריה לא מיהרתי לעשות כדברי. מזל עם היותה בחורה טובה וכשרה, נראה לי שהיא עדיין חסרת נסיון בעניני בית, כגון בשול כביסה וכו' מבחינה זאת היו בחורות שיש להן נסיון רב יותר ממנה. על כן אמרתי לעצמי. אם ברצונך את מזל, הרי היא לפניך. אך אם יש לך דרישות, מה שאינך רואה במזל, טוב יהיה לך אם תמנע מלשלוח שליח אל הוריה. במשך הימים שהמשכנו לעבוד ביחד, מזל לא דברה אתי על מה שאמרתי לה, והיא מצדה לא נסתה לברר או לשאול אותי מה קרה ומדוע. עד שסיימנו את עונת עבודת הפרי.

משבר כלכלי במדינת ישראל

אותות המלחמה ועצמאות מדינת ישראל נתנו אותותיהם במצב הכלכלי, במיוחד בעניני בשר ועופות. המחירים עלו, ולא בכל בית אכלו בשר, מלבד אלה שהיה להם

כסף. רוב התושבים הסתפקו בבשר עוף אם היה נמצא בשוק. הערבים ברחו עם מקויהם וכן הספקים של העופות, הביצים, הפירות והירקות. המחירים האמירו והפרוטה לא היתה מצויה. לאמי היה מזל מיוחד. היא היתה עובדת בכביסה באחד מבתי החקלאים בכפר בילי״ו. שם היה לכל בית ״משק עזר״ וכן פרות חולבות ותרנגולות מטילות ביצים. פעם בשבוע, היתה בעלת הלול שאמי עובדת בביתה, נכנסת ללול ובודקת את העופות, ואם היתה מוצאת תרנגולת שאינה מטילה ביצים, היתה מוכרת אותה לאמי במחיר מלא. וכך, היתה מכינה לשבת מאכל אעוף ומרק להנאה.

באחד הימים ואני חוזר מעבודת פרי החדר, ומזל אתי על האופנים, הצעתי למזל שנכנס לכפר בילי״ו לחפש עוף בשבילם לשבת, וכך הגענו אל האשה שאמי עובדת בביתה, האשה מכירה אותי ובראותה אותי שאלה, מה אני רוצה, אמרתי לה אולי היא יכולה למכור לי עוף לכבוד שבת. היא ענתה לי שאין לה, אך אני הפצרתי בה עד שנענתה לבקשתי ונכנסה ללול לחפש לי תרנגולת. שוטטה בתוך הלול עד שתפסה אחת מהן ושקלה לי אותה. שלמתי את המחיר במלואו, ונתתי את התרנגולת למזל. למחרת, הלכה אמי לעבודה, ובתום היום בקשה מאת האשה למכור לה תרנגולת. האשה ענתה לה, כבר אתמול נתתי לבנך תרנגולת ואין לי יותר בשבילך. אמי נדהמה איך יתכן כדבר הזה, הרי אני בנה זכריה, מעולם לא הבאתי בשר או עוף לבית, וגם אתמול בבואי לבית מהעבודה לא מסרתי לה עוף או בשר עוף. ועל כן מוזר היה לה הדבר הזה. האשה לא רצתה לתת לאמי. באומרה שהיא לא מוכנה למכור תרנגולת מטילה ביצים. בבוא אמי הביתה, שאלה אותי אם נכון הדבר שקניתי עוף, אני עניתי בחיוב. אמי כעסה עלי ואמרה, מה עשיתה, עכשיו אנחנו נשאר בשבת ללא עוף, ואיזה שבת תהיה לנו בלי עוף ומרק. לי לא היית תשובה. אבל הבנתי שעשיתי טעוות קשה. לא רק לי, אלא גם לאמי ואנשי הבית. זאת היתה שבת שחורה.

חזרתי למחנה בילי״ו

ביום ראשון בבקר, התיצבתי במחנה בילי״ו בגדוד - 52. במפקדת הגדוד הודיעו לי, שהפלוגה בה אני משרת, נמצאת בבאב אל ואד בדרך לירושלים, ולשם נשלחתי. המחלקה שבה שרתתי היתה מפוזרת לכל אורך הדרך עד ירושלים, מבאב אל ואד, משאבות המים ומשטרת אבו גוש. בכל יום הייתי מוצב במקום אחר. תפקידנו היה לשמור לאורך הכביש עד ירושלים. אחרי שבועיים, נשלחנו לירושלים, והוצבנו לאורך הגבול בין מאה שערים עד למנזר הצרפתי. אני הוצבתי

במנזר הצרפתי מול החומה של העיר העתיקה. זה לי הרבה זמן שלא הייתי בירושלים, ועכשיו היו עיני צופות דרך חלונות המנזר הצרפתי וכולי התרגשות. הזאת העיר כלילת יופי משוש לכל הארץ? האם עון החורבן עדין לא תם? ומה ערך לכל מדינת ישראל בלי ירושלים הבירה והנצחית. נשמת האומה והמדינה. מאז שנת 1946 לא בקרתי בירושלים. אז זה היה בחג הסוכות שנת תש״ו. ששה חברים יצאנו ברכבת מרחובות — לוד — ירושלים. הנסיעה ברכבת היתה חוויה מיוחדת. מתחנת הרכבת בירושלים הלכנו ברגל עוד שכונת ״נחלת צבי״. שכונה ידועה בירושלים כמרכז התימנים. שם היו לנו מכרים וקרובי משפחה, וכן בשכונת שמעון הצדיק. כל ביקור בירושלים היה חוויה. ובפרט בימי החגים. בכל בתי היהודים בירושלים היו סוכות, ובחוצותיה התהלכו עם ארבעת המינים בקרנו בעיר העתיקה ועברנו דרך שווקיה וסמטאותיה.

ועכשיו חיילי הלגיון הירדני היו נצבים על החומה וכאלו לועגים עלינו, כאומרים לנו אתם היהודים בחוץ ואנחנו בפנים.

שבועיים ישבתי במנזר הצרפתי ועשיתי את חובתי בשמירה ובטחון. אני וחברי אנשי גדוד 52 מחטיבה גבעתי, ידענו להסתדר הן במשמרות והן בשעות הפנויות, עד אשר הוחלט להחזירנו למחנה, אך לא אל מחנה בילי״ו כי אם למחנה יונה. בשרון ליד פרדסיה בית ליד, מחנה צבאי שנבנה על ידי האנגלים בזמן מלחמת העולם השניה. חלק מהגדוד שלנו עדיין היה במחנה בילי״ו, ועם הזמן, עבר כל הגדוד למחנה יונה. כאן קבלתי חופשה קצרה ונסעתי הביתה.

בבית היה הכל כרגיל, שקט ואין דאגה. כשאין מלחמה לא היו דאגות ובעיות. אמא היתה רגועה ושמחה שבניה, בריאים ושלימים והודתה להי על כך. גם אחי ואני נתננו שבח והודיה לבורא יתברך שהשגיח עלינו בעין חמלתו.

חברי זכריה גמיל, שגם הוא היה משרת בגדוד 52 בפלוגה ב׳, היה בחופשה, הוא וחברתו אסתר בת דודו, רצו ללכת לקולנוע בית העם. היינו חברים טובים ולכן הציע שגם אני אצא אתם לראות סרט. הם הציעו שנלך שני זוגות, כוונתם שגם לי תהיה בת זוג, שושנה, הלא היא אחותה של אסתר הגדולה ממנה בשנים שושנה הסכימה. זכריה גמיל ואסתר היו קשורים באהבה. הם בני אחים וגרו בשכנות בית ליד בית. אסתר היתה בחורה טובה, שקטה, צנועה וחברותית, בעלת שיחה וגלוית לב. אותה אני הכרתי מתקופת ילדותה. היא ואחותה שושנה, הן דודות לשושנה קנדיל שאני התהלכתי אתה, ולהן היה ידוע שהקשרים בינינו התרופפו בגלל אביה משה קנדיל, שמאן להצעותי לגבי בתו שושנה.

למחרת חזרתי למחנה בית ליד. הכל היה שקט ומשעמם. קבלנו הוראות לנקוי המחנה. בערבים הייתי משוטט בסביבה והגעתי למושב פרדסיה, מושב של תימנים. התהלכתי ברחוב הראשי ראיתי בית כנסת קטן ונכנסתי להתפלל מנחה

וערבית. לשם חזרתי להתפלל גם בליל שבת וגם בשבת בבקר. לשבת במחנה בשבת היה משעמם. רוב המפקדים יצאו לחופשה חוץ מקצינים תורנים, היה לי ספר תנ״ך שקבלתי במתנה ממפקד הגדוד וכתוב עליו, מתנת הגדוד — 52. בו עיינתי בכל עת שהייתי פנוי וזה הציל את מצב השעמום שלי.

☆ ☆ ☆

פרק ס׳

מסדר פרידה
ממפקד החטיבה המהולל שמעון אבידן

למחרת קבלנו הודעה מטעם מפקדת הגדוד שיהיה ״מפקד כללי״ של הגדוד. הסיבה, חילופי מפקדים של הגדוד. מפקד הגדוד שלנו הועלה בדרגה והוא יהיה מפקד החטיבה של גבעתי במקום המפקד, המהולל והאהוב על כל חיילי החטיבה, שמעון אבידן. כולנו חיילי ומפקדי הגדוד — 52 שהיינו גאים ושמחים במפקדנו הטוב והחברותי יעקב פרולוב. שמחנו שהוא נבחר לפקד על חטיבת גבעתי המהוללת. את מקומו כמפקד הגדוד יתפוס חברי ומפקדי הטוב מפקד פלוגה ג׳ — אביב ברזלי, והוא יועלה לדרגת רב־סרן. שניהם היו תושבי רחובות והכרנום עוד מימי שירותנו בנוטרות. המסדר היה מרגש. כל הגדוד הריע לשני המפקדים.

בינתיים חוזה שביתת נשק נחתם עם כל המדינות הסובבות אותנו. אחר המסדר, קבלנו חופש ואני נסעתי הביתה. בערב ראיתי את שושנה קנדיל. היא ידעה שיצאתי עם זכריה גמיל ועם הדודות שלה והיינו בקולנוע בית העם. בינה לבין דודתה שושנה היחסים לא היו טובים. דודתה שושנה שהיא אחות אמה היתה מתגרה בה.

שושנה קנדיל בצר לה, מבית אביה ומשנאת דודתה אליה, חיפשה מרגוע לנפשה. חברתה הטובה אמרה לה. תלכי אצל מישהו ל״פתוח מזלך״ באחד הערבים היא וחברתה הלכו לשעריים הישנה, אל יהודי זקן מותיקי שעריים שהיה ידוע כפותח ספרים ומגיד עתידות. הוא אמר לה שמישהו עשה לה כישוף ובגלל זה נפרדנו אני והיא, ואין שום סיכוי שנחזור אלא אם יעשה כישוף נגד, לבטל את הכישוף הראשון. הכישוף מונח במקום מסוים, ואם היא תסכים לשלם לו חמש לירות הוא יכתוב לה ״כישוף נגד כישוף הראשון״, ובזה אנחנו נחזור להיות ידידים ואוהבים. היא האמינה באמונה שלימה לכל מה שאמר לה האיש והתהלכה עם המחשבה

הזאת. בהזדמנות הראשונה שפגשה אותי שאלה אותי אם יש לי זמן ואמרתי לה שכן, אז היא אמרה יש לי לספר לך דבר חשוב, אני הלכתי אצל "פותח מזלות" והוא אמר לי, וכך ספרה לי את כל הספור, אני צחקתי לאמונה שלה בדברים בטלים, כגון "פתיחת מזלות". היא ענתה לי, אתה אדם משונה בדבר הזה. אינך רוצה לדעת מה עושים לך האנשים וכמה מסוגלים להזיק לך. אתה צריך לדעת שיש דבר כזה שנקרא "כישוף" אז אמרתי לה את צריכה לדעת שהאמונה שלך בשטויות כאלה, גורם לך לחוסר בטחון בעצמך ובמה שאת עושה. האיש הצליח למשוך אותך בדברים בטלים שאין להם אחיזה במציאות. בכדי לשכנע אותי, אמרה לי: אתה מסכים לבא אתי ולשמוע מפי האיש? הן אתה מכיר אותו? ובכדי להרגיע אותה הסכמתי ללכת אתה אל האיש. בבואנו לביתו. היא בקשה ממנו לחזור על הדברים שאמר לה מתוך הספר. הוא פתח את הספר ועיין בו. ולאחר זה חזר על מה שאמר לה אתם לא תוכלו להתחתן מפני שמישהוא עושה לכם "כישוף" והוא מונח במקום מסוים בביתכם, ואם ברצונכם שאני אבטל את מעשה הכישוף, אני דורש שכרי חמש לירות. אני הסתכלתי על שושנה וחייכתי, ולאיש אמרתי. תן לנו זמן מסוים ואני אחזיר לך תשובה. יצאנו החוצה והתחלתי לצחוק על כל השטויות והכישופים. אמרתי לה שאינני מכיר לא במכשף ולא בכישוף. ואני אגיד עתה דבר טוב, שזה יבטל את דאגתך. אני מציע לך אירוסין, ועוד היום אבוא אל הוריך לדבר אתם על כך. היא הסתכלה עלי וכולה המומה מהצעתי. אך אני חזרתי על הצעתי — אירוסין. על פניה הופיע חיוך רחב ולא ידעה איך להגיב על הצעתי. חזרנו הביתה. היא נכנסה לביתה ואני הלכתי לביתנו להודיע לאמי ואחי ואחותי. אמי ידעה שאני בקשרים עם שושנה קנדיל ואמרה לי מזל טוב. אחי סעדיה חשב אחרת. בשומעו את מה שאמרתי לאמי על דבר האירוסין עם שושנה. הוא חשב שכוונתי על שושנה גמיל. הוא עצמו היה לו אתה קשרים בתקופה מסוימת וחשב עליה לעתיד, אך זה לא יצא לפועל. הוא גם שמע ממנה על קשרים שהיו לי אתה עוד לפני שהוא יצא אתה. ועל כן בשומעו את שאמרתי לאמי הוא היה בטוח שאני מתכוון אליה. אך אני הרגעתי אותו באומרי לו, אני כוונתי על שושנה קנדיל.

הלכתי לבית משה קנדיל ואמרתי לו שאני אבוא לביתו עם אמי ואחי, ובכוונתי לארס את בתו שושנה. משפחתי תבוא לביתו בעוד שעה לכן אני מבקש ממנו שיכבד אותנו ואל ילך לישון.

פגישה בבית משה קנדיל

בשעה שמונה בערב, באתי עם אמי ואחי הבכור יוסף, ואחותי לאה עם זר פרחים ואתה אחי סעדיה, שתי המשפחות היו מכירות אחת את השניה. אבי זצ"ל היה הרב המקדש שלהם, ורב העיירה שגרנו ביחד בה, בתימן. נכנסנו לצריף

שבו היו גרים. האמא של שושנה קנדיל חיתה במטבח, שאלתי אותה איפוא הדוד משה והיא ענתה לי שהוא ישן בחדר הקטן, זה היה חדרה של שושנה. אני נכנסתי אליו, ואמרתי דוד - דוד, בתור מלת כבוד, אך הוא עשה את עצמו ישן חזק. לבסוף נגעתי בגופו ונסיתי להעיר אותו, עד שהיה נאלץ לענות ולומר לי אני רוצה לישון. אינני מרגיש טוב. אמרתי לו, שאמי ואחי באו אליו ושיקום וידבר אתם, אך הוא מאין ולא רצה לקום מהמטה. יצאתי מבויש וספרתי לאמי ואחי על התנהגותו. אחותי מסרה את זר הפרחים גלדיולות לשושנה, ואיחלה לה מזל טוב, ובדלית ברירה חזרנו הביתה מאוכזבים.

לאחר שיצאנו, משה קם ממטתו ופגע בבתו שושנה בבטויים חריפים, הוא אמר לה, את לא מתביישת את עדיין צעירה. במקום שתעבדי ותעזרי לנו לבנות בית, את רוצה להתחתן. שושנה ענתה לאביה, שהיא מעדיפה להתחתן מאשר להמשיך ולחיות בבית, ולסבול את הבטויים שלו והתנהגותו אליה. גם בהושטת ידים ומכות, ששום אבא לא עושה כזאת. שושנה היתה ילדה טובה מאד, וכל השכנים והמכרים שבחו אותה על אופיה ומעשיה הטובים. ואולם אביה גמל אותה, רעה במקום טובה. את הפרחים השליך לפני העז שהיתה להם בחצר. את הדברים האלה ספרה לי שושנה למחרת היום. וכיון שאני הכרתי את האיש ואת אופיו, לא הופתעתי כלל ממעשיו.

☆ ☆ ☆

פרק ס״א

חזרתי למחנה בית לִיד

אני חזרתי למחנה בית ליד. ומשם נשלחתי עם כמה מחברי לאיזור המשולש, לסיורים ושמירת בטחון, בכפר הערבי — בקה אל גרביה על כביש עין שמר. שבוע ימים עשיתי שם בסיורים ותצפיות ובעמדה על אחד הבתים המשקיפים על כל הסביבה. בשעות שהייתי מחוץ לתפקיד, התהלכתי בתוך הכפר, עברתי ברחוב הראשי והסתכלתי בחנויות, פה ושם נכנסתי לראות מה יש בחנות המכלת או בחנות אחרת. הריח הנודף מתוך החנויות היה מגלה את סוג המכולת שבתוכה. אנחנו אנשי עדות המזרח אהבנו ורגילים היינו למסחר המכולת המזרחית, קליות, שמנים, סבונים, ודברי מתיקה. אני קניתי כמה דברים שהיו חסרים לנו בבית. וכשיצאתי לחופשה שמתים בתיק הצבאי שלי. באותם הימים היו בדיקות בדרכים בכל כלי הרכב. הן על ידי משטרה אזרחית והן על ידי משטרה צבאית. את המכונית הצבאית שנסעתי בה, עצרה המשטרה הצבאית פעמיים

לבקורת. הבדיקה היתה לא קפדנית, ועל כן לא החרימו לי את דברי המכולת שקניתי, זאת היתה תקופה של קיצוב. וכל דבר שלא קבלת דרך המכולת שלך. היה נחשב כעבירה. הגעתי הביתה ומסרתי את הדברים לאמי.

בערב ראיתי את שושנה קנדיל בביתם, אך לא דברתי אתה בנושא שלנו, כדי שלא ישמעו הדברים באוזני אביה או אמה. למחרת פגשתי אותה בלכתה לעבודה במשק בית, והיא ספרה לי שהיה לה ויכוח קשה עם הוריה בנושא החתונה שלנו. והתנגדותו של אביה לחתונתה אתי. היא אמרה להם בצורה הברורה ביותר, שאם היא תתחתן זה יהיה רק אתי ולא עם שום אדם אחר. כמובן שהויכוח עם הוריה גרם לה לבכיה ועצבות. אביה היה בודק אחר מעשיה ואם היא נפגשת אתי. הוא היה נוהג ללכת למושבה רחובות לפגוש אותה, כדי לודא שהיא איננה נפגשת אתי בדרך. באותו היום כשסיימה את העבודה. חכיתי לה והלכנו יחד לכיון הביתה, דרך הרחוב הראשי רחוב הרצל, לכיון שעריים. בדרך שוחחנו על כל מיני נושאים וכמובן שגם שוחחנו על ענייננו פתאם הבחנתי באביה שבא לקראתנו ואז נעלמתי כהרף עין מבלי לומר לה. היא ראתה את אביה הולך לקראתה ואז היא הסתובבה לומר לי אך אני כבר לא הייתי לידה. היא הסתכלה מסביבה לראות היכן נעלמתי, והבינה שאני הבחנתי באביה. לאחר החלפת שלום עם אביה, שאלה אותו לאן הוא הולך והוא ענה לה, למושבה. היא המשיכה את דרכה הביתה, ואני צפיתי באביה עד אשר התרחק מראות עין, ויצאתי לרחוב. את שושנה ראיתי עוד באותו לילה, והסברתי לה, גם היא אמרה לי שהבינה את מעשי ויפה היה שהסתתרתי מעיני אביה. גם למחרת היום יצא אביה לפגוש אותה, אלא שהפעם שושנה ואני כבר היינו צועדים ליד בית ורדי בשעריים מול בית זכריה מזעקי. מהבתים הראשונים של שעריים אם באים מהמושבה רחובות, לאורך רחוב הרצל. אני הבחנתי באביה בפינת רחוב הרצל ורחוב ארלוזורוב. מרחק כמאה מטרים מאתנו. לידי עמדה מכונית פרטית. פתחתי את הדלת האחורית ונכנסתי לתוכה וישבתי בשקט. שושנה בראותה שנעלמתי הבינה את מעשי. ואחר זה היא ראתה את אביה הולך לקראתה. גם הפעם הוא טען שהוא הולך למושבה לקנות איזה דברים. עיני לא סרו ממנו והוא הלך והתקרב למכונית שבה ישבתי. כשהגיע קרוב אלי אני הורדתי את ראשי לבל יבחין בי עד אשר עבר את המכונית והתרחק ממנה, ואז יצאתי וצעדתי אחרי שושנה. היא כבר היתה הולכת ברחוב ארלוזורוב, לכיון הגבעה והביתה. הדבר היה ברור לנו. שאביה החליט לפקוח עין עליה ולמנוע מאתנו פגישות או אפילו לדבר. וזה חייב אותנו משנה זהירות.

קבלתי תפקיד אחראי על מחסן הנשק

בבקר חזרתי למחנה בית ליד. באותו יום נקראתי אל מפקד הגדוד, מפקדי וחברי מנערות, והוא אמר לי שהוא ממנה אותי אחראי על מחסן הנשק, הוא גם

יעניק לי דרגת סמל. זה היה כעין ג׳וב, התפקיד מצא חן בעיני, אבל דרגת ״סמל״, בקשתי ממנו לא לתת לי כי אינני רוצה שום דרגות בצבא, וכך נעשיתי אחראי בלי דרגות. שבוע אחרי זה, קבלתי חופשה לארבעים ושמונה שעות. וכמובן שנסעתי הביתה. אמא היתה רגועה ואחי יוסף מלמד ילדים קטנים את פרשת השבוע עם תרגום, וקול הילדים נשמע למרחוק.

בקשתי הלואה כספית מאמי ומאחותי להשלמת הבית

בחופשות שהיו לי התרכזתי בהשלמת בנין הבית. באחד הערבים, זמנתי את המשפחה, אמי, אחי ואחותי, ואמרתי להם, שברצוני לסיים את בנין הבית, גם את החלק שלי וגם את החלק של אחי סעדיה. שנינו בנינו בית בין שתי דירות על דונם האדמה שלנו. היה ידוע לי שיש לאמא ולאחותי לאה, סכום חסף. הצעתי להן להלוות לנו את הכסף כדי שנסיים את עבודת הבית שלנו. ההצעה מצאה חן בעיני אחי סעדיה. היו מאתים לירות לאמי ולאחותי. ושנינו אמרנו שנתחלק בהלואה, וכל אחד יקבל מאה לירות. ואולם אמא ואחותי לאה חשבו שלא מגיעה לי הלואה, היות ויש לי סכום כסף יותר מאחי סעדיה. לפיכך הן יתנו לו את כל הכסף כהלואה, אני התנגדתי, באומרי להן שזאת היתה הצעתי, ושנית, אנחנו אחים ולמה לעשות הפלייה בינינו. ואפילו שיש לי סכום כסף יותר מאחי סעדיה. אמא ואחותי עמדו על דעתן שאת הכסף יתנו רק לאחי סעדיה. כי הוא יותר גדול ממני ועל כן צריך לעזור לו קודם לי. אמא ואחותי לאה אמרו לי, אתה תדע להסתדר בלעדי הכסף שלנו. האמת היא, שאני הייתי זקוק להלואה כדי לגמור את הבית, על אף שהיה בידי סכום מסוים. מדבריהן הבנתי שאני בן שני, ולאחי סעדיה יש יתרון עלי בעניני המשפחה. אומנם זה הרגיז אותי שאין שיוון בין שני אחים אצל אמם, או אצל אחותם, אבל הזמן דוחק ולי יש רצון להתחתן, ובלי הדירה אין חתונה. אז הצעתי לאחי סעדיה שאני אטייח את שתי הדירות שלנו. והוא ירצף אותם.

בחופשות שלי מהצבא. טייחתי את הבית, ושלמתי עבור הפועל שעזר לי בהכנת הטיט. את המרצפות קניתי בתל אביב. בבית החרושת של התימני, משאט. ואחי סעדיה רצף את שתי הדירות. את הנגרות עשינו על ידי הנגר המומחה, פנחס מדר שעבדתי בנגריה שלו בהיותי נער. ואת האינסטלציה עשה המומחה צדוק קועטה. שנשוי עם מינה בת דודתי שמעה אחות אבי זצ״ל, הבית היה מוכן מבפנים ובחוץ, לבד מסיוד כללי. במצב הזה נשאר הבית סגור מחוסר כסף.

☆ ☆ ☆

פרק סב

חברי בנימין עפגין מתחתן עם חברתו אסתר

חברי הטוב בנימין עפגין, התחתן עם אהובתו היפה אסתר בת סעדיה נחום. האמא של אסתר, שמה זהרה אחותו של משה קנדיל, אביה של שושנה חברתי. בנימין ואני למדנו יחד בתלמוד תורה והיינו בקשר חברי גם בעבודות שונות שעשינו, בעיקר בעבודת פרי ההדר, אסתר ושושנה, כבנות דוד ודודה, היו בקשרים טובים. לסעדיה נחום האבא של אסתר, עשיתי את עבודת הטיח בביתו שבנה. זה היה הבנין הראשון שעבדתי בתור טיח עצמאי. אנחנו גם בני העיירה שרף בתימן. סעדיה נחום, בתור גיס של משה קנדיל, ידע בענין בת גיסו ואתי. הוא שאל אותי אם אני מסכים שהוא ידבר עם משה גיסו, כדי להסדיר את האי הבנה ביניינו. ואם הסכמתי, הוא הלך אל בית משה גיסו לדבר אתו. משה קנדיל נהג בגיסו בכבוד, והשיחה ביניהם התנהלה כיאה לגיסים טובים. אחרי שיחה ארוכה ביניהם אמר משה קנדיל לגיסו סעדיה נחום. שמע, אם זכריה נגר חושב להתחתן עם בתי שושנה באמת ובתמים, אני מוכן ומיד שיעשו את החתונה. ולא איכפת לי מה המצב כרגע אצלו בבית ומצבו הכספי. משה אומר, שנתחתן ונישן על המחצלת. ולא? אני חייב להמנע מראות פני בתו שושנה. או חתונה בכל תנאי. או התרחקות מבתו. כדי להתחתן הרי צריך כסף ולי לא היה אפילו עשר לירות. ומה עם הוצאות החתונה והרהיטים לבית, הן הבית עדין לא סויד מחוסר כסף. משה אומר זהו זה. שושנה עבדה שעות נוספות, מחוץ למקום עבודתה הקבוע. ובכסף הזה קנתה מגבות צפיות וסדינים, וגם בגדים ודברי החלפה. את כל זה היא הסתירה מהוריה לבל ידעו ויעשו לה צרות. את המשכורת החודשית היא נתנה בשלימות להוריה.

סעדיה אחי היה בוגר ממני בשנתים. גם לו היתה בעיה. הוא רצה להתחתן אבל לא כל בחורה שרצתה אותו הוא הסכים להתחתן אתה, ולא כל בחורה שרצה אותה הסכימה להתחתן אתו. עד שהכיר את בת השכנה שלנו, שרה בת מורי סלימאן קיראט, בחורה צעירה ממנו בשמונה שנים. כנערה יתומה מאביה חיתה עם אמה הזקנה. היא עבדה בתל אביב במשק בית וישנה שם, והיתה באה לשבת אל אמה. אחי השתדל לרכוש את לבה והם התידדו, הוריה היו יוצאי איזור שרף. והיתה הכרה טובה בין המשפחות. אמי ראתה את מעשי אחי סעדיה בחיוב ובתקוה שיתחתן.

לאחותי היו מפגשים עם חבירותיה. היא היתה אומרת לחן. מה מצא זכריה בשושנה קנדיל שהוא רוצה להתחתן אתה. הלא היא נמוכת קומה ומבית עני. הבית שבניתי הלא מתאים יותר לבתה דינה מאשר לשושנה קנדיל. דינה בת אחותי היתה בת שתים עשרה שנים, ובודאי שאחותי לאה לא התכוונה שאני אשא את בתה

לאשה. אבל המלים נאמרו והם הגיעו לאוזני שושנה קנדיל והוריה, וגרם למתח ביני ובין שושנה קנדיל. אז היא אמרה לי, אתה יכול ללכת לבת אחותך ולהתחתן אתה. נסיתי להסביר לשושנה שאינני מתרשם מדברי אחותי ודבריה אינם קובעים לי בחיים. חוץ מזה אינני חושב שאחותי התכוונה שאני צריך להתחתן עם בתה. זה לא יתכן, שהרי דינה בסך הכל היא בת שתים עשרה שנה ולי לא עולה על הדעת כלל הדבר הזה. אך אותו ערב לא הצלחתי להרגיע את שושנה קנדיל. חזרתי הביתה וספרתי לאמי את דברי אחותי, ואמי לא הגיבה. אמרתי לאמי, אני הולך לבית אחותי לברר את הדבר. בבואי לבת אחותי היא לא הכחישה את הדברים. לדעתה אני ראוי למישהיא יותר משכילה ובעלת מבנה גוף יותר גדול. ביודעי את אחותי ואת דיעותיה ודיבורה החופשי אמרתי לה, הדברים שאמרת אינם מוצאים חן בעיני. לך אין שום זכות או היתר ממני לרכל על הנערה שאני חושב להתחתן אתה שמרי את פיך, ובל תוסיפי לדבר, היות ואני לא אעבור על זה בשקט. חברותיה של אחותי ספרו לשושנה קנדיל מה שאמרתי לאחותי, ואז היא נרגעה.

שבוע אחרי זה, באתי לבית הוריה של שושנה קנדיל ואמרתי להם הגיע הזמן שנתחתן. ברוך ה', יש בית נחמד ומודרני שכל משפחה היתה שמחה לגור בו. האבא שלה ידע את מצבי הכספי הקשה, אמר לי אתה צריך לתת מוהר עבור בתי. אני שאלתי כמה, הוא אמר: שלושים וחמש לירות. אמרתי לו אתה יודע שמצבי הכספי קשה וכל לירה אחת חשובה בשבילי, בשלושים וחמש לירות אפשר לשלם את כל ההוצאות של החתונה, זה סכום גדול. אז הוא אמר לי, בלי מוהר לא אתן לך את בתי, זה מנהגנו ולא אותר על המנהג הזה. בתי איננה מהרחוב וראויה לשלם עבורה כל מחיר שאדרוש ממך. זה מנהג אבותינו ואבות אבותינו. רק נערה מופקרת לא משלמים עבורה. הוא ידע שאין ביכולתי כרגע לתת לו כסף, וזה היה בידו כשוט כדי לשלח אותי מעל פניו. אז יצאתי מביתו בלי הצלחה. זה היה עוד מכשול שהרחיק אותי מבתו שושנה.

ויכוח ביני לבין שושנה על המוהר

למחרת ראתה אותי שושנה ואמרה לי, מה עשית, מדוע לא הסכמת לתת לאבי את המוהר שבקש ממך, הן אתה יודע שזה מנהג תימן מדורי דורות, ואבי מאמין שזה כבודי וכבוד המשפחה, אם הבחור יתרצה ויתן את המוהר שידרש ממנו. אמנם אין זה מקובל בארץ ישראל, אבל זה חק בל יעבור אצל יהדות תימן, "כמוהר הבתולות". אין דרך אחרת לקבל את הסכמת אבי שנתחתן אלא אם נתן לו את מבוקשו. אמרתי לה, את יודעת שאין לי כסף לתת לו. כל לירה שיש בכיסי, או תגיע לידי, אני אצטרך אותה להוצאות החתונה. לדעתי הגיע הזמן שאביך יבין, מה שטוב לי זה יהיה טוב גם לך. עליך לדעת שאני חייב למצוא

הלואה כספית של שלש מאות לירות בשביל הרהיטים והוצאות החתונה. האם את יכולה לומר לי, או להמליץ על אדם מסוים, שיתן לי הלואה. אני חושב שזו בעיה רצינית בשבילנו. הרי אין לי כסף לסייד את הבית, וזה כשלעצמו חיוני מאד לעשותו לפני החתונה. שושנה עתנה לי בדברים פשוטים וברורים. אם לא תתן לאבי את הכסף, אזי נצטרך לשכוח שאנחנו מתחתנים.

חזרתי למחנה עם הרגשה שלא צפיתי אותה. סוף כל סוף משה קנדיל שוכנע שבתו ואני רוצים להתחתן, ולו אין שום אפשרות להמשיך לעכב אותנו. הדרך שעברתי בה עד הלום הביאתני לידי הרהורים. הנה אני בנו של הרב שערך למשה קנדיל את החופה. משפחתי מכובדת. על אף שאנחנו נתיתמנו בגיל צעיר, הודות לאמנו היקרה והאצילה הגענו עד הלום. אני ואחי סעדיה היינו הראשונים בכל החברה שלנו שהגענו לדרגת בעלי בתים מיגיע כפינו. אבי זצ״ל היה בעל השכלה ידע שלוש שפות, עברית, ערבית וטורקית ואני ואחי סעדיה גדלנו בארץ ישראל ולמדנו בה את הלכות החיים. ומצד שני משה קנדיל חי את חיי תימן הוא אומר כך נולדתי, וכך למדתי מאבותי, וכך אחיה את החיים שלי. הרוצה את בתי צריך להסכים לדיעות שלי. בשבתי במחנה בית ליד, הרהרתי, האם אני רוצה להתחתן או לא? והמסקנה שלי היתה אני הולך להתחתן.

בבואי הביתה אמרתי לשושנה קנדיל, אני אתן לאביך שלושים לירות רק שיהיה שבע רצון. עוד באותו ערב הודעתי לו על הסכמתי לתת לו מוהר, והתנאים סוכמו ביני לבינו ובין אשתו דבורה. שושנה בתם חייכה ואמה הגישה לנו קפה ודברי מעדנים. באותו ערב הודעתי לאמי ואחי ואחותי, שהכל סוכם ביני ובין משה קנדיל. ותאריך החתונה נקבע ליום י״ב בסיון תש״ט 9 יוני 1949. כל המשפחה איחלו לי מזל טוב. אך למחרת היום, אמרה לי אמי, שמע בני, אתה לא יכול להתחתן בתאריך הזה. לשאלתי מדוע, היא ענתה לי, אתה יודע שאחיך סעדיה בוגר ממך ולו הזכות להתחתן לפניך. אני נדהמתי מהרעיון הזה, ואמרתי לאמי, מה זאת אומרת, לו הזכות להתחתן לפני, הן הוא לא אמר שהוא רוצה להתחתן ומדוע זה אני צריך לחכות עד אשר הוא יתחתן. תשובת אמי היתה מוחלטת, וכך אמרה לי: אני ואחותך לאה, שהיא בוגרת מכם, החלטנו שאחיך סעדיה צריך להתחתן. אנחנו דברנו אתו במשך היום והוא הסכים להתחתן, בתאריך אשר אתה רוצה להתחתן. דברי אמי הדהימו אותי, והבעתי כעס על הרעיון הזה. אמרתי להן מדוע זה בא לכן הרעיון הזה, דוקא לאחר שאני כבר קבעתי והודעתי על התאריך הזה. מי אומר שהוא לא יכול להתחתן אחרי בשבועיים או חודש או יותר. שיבחר לו תאריך בכל אשר יחפוץ, אך לא את התאריך אשר אני קבעתי להתחתן בו. אחי סעדיה היה עומד ומקשיב לחילופי הדברים בין אמי לביני. אך לא התערב בנושא. היה ברור לי. שסוכם ביניהם לעכב אותי, ושהוא יכנס לחופה בתאריך שאני קבעתי לחתונתי. מקובל היה אצלנו אנשי עדות המזרח והתימנים, שטוב להתחתן בליל י״ד או ט״ו של החודש בזמן שהירח

במלואו. אני קבעתי לעצמי את יום החתונה ליום חמישי י״ב בסיון תש״ט ואולם המסורת התימנית שמרה את הזכויות של סדר הילודה. הגדול זוכה למנה כפולה ויחס מיוחד, ולא יאה או נאה לקטן להתחתן לפני הגדול ממנו. כך נסגר עלי המעגל ונאלצתי לסגת, עם כל הכעס והצער שלי, ואי ההסכמה למנהגים שלא מקובלים עלי.

סעדיה אחי ואמי החלו בהכנות לחתונה עם בחירת לבו היא היתה בת השכנה, הבחורה שרה בת סלימאן קיראט. למחרת, נכנסתי לבית משה קנדיל וספרתי לו את אשר אמרה אמי. והוא קבל את דעתה, והסכים לדחות את חתונתי עם בתו שושנה, לעוד שבועיים, לתאריך יום חמישי, כ״ו סיון תש״ט.

נסעתי לתל אביב לקנות רהיטים

סעדיה נחום, גיסו של משה קנדיל, הציע שנסע אתו לתל אביב. הוא מכיר מקום חנות לרהיטים משובחים ומודרניים, שם נוכל לקנות בזול. נסענו לתל אביב ועברנו ברחוב הרצל מחנות לחנות. סוחרי הרהיטים היו מרוכזים בין רחוב דרך יפו לרחוב סלמה. ברחוב הרצל, באחת מחנויות המסחר, מצאנו רהיטים מובחרים מעץ משובח, ארון ומזנון גדולים, שולחן וארבעה כסאות ושתי מטות עם מזרונים במחיר מאתים לירות, מחיר יקר בהחלט. הואיל ולא יכולנו למצא דוגמתם בחנויות אחרות נתתי לבעל החנות עשר לירות ערבון והיתרה לכשיביא אותם לביתי לרחובות, שעריים. זה היה כולל את ההובלה.

☆ ☆ ☆

פרק ס״ג

בקשתי הלואה כספית מאת משה לוי נחום

עכשיו, לאחר חתימת עיסקת הרהיטים, נכנסנו אני ושושנה ללחץ כספי עצום. מהיכן נקח כסף או נלוה כסף. מכיון שהיינו כבר בתל אביב, הצעתי לשושנה שנלך אל הדודה שלה, שושנה אחות אביה, אשת משה לוי נחום מוכתר כרם התימנים, ונבקש מהם הלואה. התחלנו ללכת ברגל מרחוב הרצל, פינת מרכז מסחרי, עד לרחוב הכרמל לביתו של משה לוי נחום. האיש היה ידוע בכל תל אביב והסביבה ואשתו שושנה שמח נודע בשערים. הגענו לבנין וצלצלנו מלמטה. הדודה השקיפה עלינו מחלון הקומה השניה, ראתה אותנו ונתנה חוראה

משה לוי נחום

לעוזרת שלה לפתוח לנו את הדלת. עלינו למעלה ובפינו שלום, שלום לכלם. בשבתנו לבד בסלון ואחרי צפיה גדולה, העזתי ופציתי פי ואמרתי: אדון לוי והגברת. באנו להודיעכם, אני ושושנה בת אחיך משה מאורסים. תשובתם היתה: יפה, מזל טוב. לאחר כמה רגעים אמרתי. אנחנו קבענו את החתונה לתאריך 23 ליוני 1949, כ״ו סיון תש״ט וברצוננו שתבואו לחתונתנו. הדודה שושנה הסתכלה עלינו ואמרה למה לא? בודאי. לחתונת בת אחי משה, בודאי שנבוא. אז הוספתי יש לנו בקשה מכם. אנחנו רוצים הלואת כסף לקנות רהיטים. יש לי בית חדש שבניתי על מגרשי. ועכשיו אני חסר כסף בשביל החתונה. אולי תיטיבו לנו ותלוו לנו כסף לתקופה קצרה. משה לוי הסתכל עלי, ושאל אותי: בין מי אתה? אמרתי לו. אני בן מורי סלימאן נגר. אז אמר, אני הכרתי את אביך הצדיק. שנינו נולדנו באותו עיירה אלשאהל שרף. כמה כסף אתם צריכים? עניתי לו. מאתים לירות. הוא הסתכל עלי במבט כזה, כאומר לעצמו. הביטו מי מבקש מאתים לירות. שאל אותי בשביל מה אתם צריכים מאתים לירות? אמרתי לו, שקנינו רהיטים יפים. אז אמר: ואתם רוצים שאני אשלם עבור הרהיטים? שוב שאל אותי. אתה עובד? אמרתי לו שאני עדיין בצבא, ומקוה להשתחרר בקרוב, ואז אתחיל לעבוד במקצועי. מקצוע טייח. הוא הגיב ואמר: אתם מבקשים הלואה הרבה כסף. אני לא יכול להלוות לכם כי עכשיו אין לי כסף. שושנה ואני הסתכלנו אחד על השני, ושנינו הסתכלנו על הדודה שושנה אולי היא תאמר איזה

מלה טובה, אך שום מלה לא נשמעה יותר.

יצאנו בבושת פנים, וביורדי במדרגות זלגו עיני דמעות, נגבתי אותם בשקט. בלא לומר אף מלה. לנו נותר עוד חודש ימים עד לחתונה.

חזרתי למחנה בית ליד. חלק מהחברים שוחררו מהצבא. והשהייה במחנה היתה משעממת המתח של המלחמה ירד, וכל חיל חכה ליום השחרור. לכל אחד היתה כבר תוכנית מה יעשה בהשתחררו מהצבא, בינתים חיו שומרים בגבולות ובמשלטים בכפרים הערביים. מלאכה שאין בה תחושת שירות. עבר יום ועוד יום והמחשבה היתה נוטה לחיים האזרחיים. וכל אחד היה אומר שהוא מוכן לחזור לחיים בבית ולעבודתו.

ואני כדרכי וכמעשי יום יום הייתי קם בבקר, מתפלל. אוכל ארוחת בקר, הולך למחסן הנשק, בודק ורושם את מצב הנשק והתחמושת. מנקה ומסדר כל פריט וחלק במקומו עד לארוחת הצהרים. לאחר זה היתה מנוחת הצהרים. ועוד שעתים עבודה פה ושם. ונגמר היום.

באחד הימים פגשתי ליד חדר האוכל של המחנה את מפקד הגדוד מר אביב ברזלי. החלטתי לספר לו שאני עומד להתחתן בתאריך 23. 6. 49. עכשיו שלשה שבועות לפני החתונה, ואני מבקש שישמור את היום הזה חופשי כדי שישתתף בשמחתי. הוא הבטיח לי שכך יעשה. לו לא היתה בעיה של קבלת חופשה. אני הייתי יכול לקחת לעצמי חופשה מתי שמצאתי לנחוץ אלא שחייתי מודיע לממונים עלי על כך.

אחי סעדיה עבד במקצוע הרצוף והרויח את פרנסתו. הוא היה פטור משרות צבאי בגלל נכותו. חתונתו היתה צריכה להתקיים אמי ואחותי עמדו לרשותו וביחד הכינו את כל הדברים הנחוצים לחתונה. אני ואחי שלום עדיין היינו משרתים בצבא ולא היה בידינו לסייע לו יום לפני החתונה באנו הביתה כדי להיות נוכחים בחתונה.

ביום החתונה ביום חמישי בבקר בא מורי מוסא נגר בן דודו של אבי זצ״ל שאשתו היא דודתי דבורה אחות אמי. הוא היה שוחט מומחה ומנקר. הוא הכין גדי גדול לחתונה על חשבון אחי ועכשיו שחט אותו. החתונה התקיימה בבית מורי מוסא. לו היה חדר גדול שבו ישב החתן אחי סעדיה עם האורחים והמוזמנים לחתונה. הנשים היו בבית אחות הכלה, בביתו של מר שלום שרוי. כל יהודי שרף הוזמנו לחתונה. יום לפני החתונה הגיעו הרהיטים של הזוג והוכנסו לדירה של אחי סעדיה. ברגע האחרון, לפני בא הרהיטים, גמר הצבעי המומחה את צביעת הדירה. אחי סעדיה ואחותי לאה, הציעו לי לתת לצבעי לצבוע גם את דירתי, היות והוא צבעי מומחה וגם שכן הגר ברחוב שלנו.

חתונת אחי סעדיה

לפנות ערב הגיעו האורחים מתל אביב והקהל החל להתרכז ליד בית מורי מוסא נגר. גם הרבנים הגיעו. קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה. אחר גמר החופה, נכנסו הגברים לבית מורי מוסא והנשים פנו לעבר בית מר שלום שרוי, והשמחה החלה. בשעה עשר בלילה עמד והכריז היהודי המכובד מר יוסף בן דודי סעדיה מסעוד, על תחילת מסירת המתנות לחתן. ראשונה היתה אמי שנתנה לאחי חמישים לירות, ואחריה אחותי לאה, ואחי יוסף, וכן אחי שלום. אני נתתי לו חמישים לירות. אלה היו הלירות האחרונות שהיו לי, גם יתר החברים והמוזמנים של אחי סעדיה כל אחד נתן כמה שרצה. הרבה נתנו לו לירה אחת. וללירה היה עדיין ערך. החתונה נמשכה עד לשעות הבקר המוקדמות. עכשיו, ברוך ה׳, היה אחי סעדיה נשוי. והמשפחה שמחה.

למחרת בבקר, באתי אל אחי סעדיה ובקשתי ממנו את החמשים לירות שנתתי לו. אמרתי לו, אתה יודע מה מצבי הכספי, הן אני זקוק לכל לירה. בעוד שבועיים, אני מתחתן ואינני יודע מה יהיה עד אז. אחי סעדיה חבין אותי ונתן לי בחזרה את חמשים הלירות שנתתי לו בתור מתנה.

ביום ראשון בבקר חזרתי למחנה בית ליד, ונפגשתי עם האחראי על השק״ם. ספרתי לו שאני עומד להתחתן. הוא אמר לי, תאכל להזמין כל מה שתצטרך לחתונה. משקאות קלים וחריפים, ואני אשלח אותם עד לביתך. בעיסקה הזאת חסכתי לי כמה לירות. באתי הביתה וכולי דאגה, מאין אקח כסף לקנית הרחיטים והוצאות החתונה בבית אף אחד לא שואל ולא מתענין במצבי הכספי. לבסוף פניתי לאמי ואחותי ובקשתי מהן להלוות לי סכום כסף, אך נעניתי בשלילה, בטענה שהן נתנו את כספם לאחי סעדיה. אני לא הופתעתי מהתשובה שלהן.

☆ ☆ ☆

פרק ס״ד

נסענו עוד הפעם אל משה לוי נחום

נפגשתי עם שושנה קנדיל ואמרתי לה שברצוני לנסוע עוד הפעם לבית משה לוי נחום המוכתר של כרם התימנים, בעל דודתה שושנה. אחרי הצהרים הגענו לביתו. הוא לא היה בבית, אני החלטתי לחכות עד בואו. כשנכנס לביתו הקדמתי לברכו בשלום. והוא ענה לי — שלום. בראותי שאין שואלים אותנו מה חפצינו,

פתחתי ואמרתי לו: אדון משה, אנחנו חזרנו אליך. עוד שבוע יחול יום חתונתנו ועדיין אין בידנו אפשרות לקנות את הרהיטים. עשה למען ה' ועשה עמנו חסד. הלווה לנו את הכסף, ואנחנו מתחייבים לפרוע לך מה שיותר מהר. זוהי מצוה גדולה בשבילך. ובזכותך נזכה לחופה וקדושין, ובדברי אתו. עמדו בעיני האדומות דמעות, אך החזקתי את עצמי לבל לבכות. הוא הסתכל עלי ואמר. אני אתן לכם מאה לירות לשנה אחת. ואני אמרתי לעצמי, הנה נפתחו השערים, ושוב הסברתי לו את המצב, שאני חייב למצוא הלואה של מאתים לירות, אחרת גם הערבון שנתתי עבור הרהיטים אני עלול לאבד. הוא שאל אותי בשביל מה אתם קונים רהיטים יקרים, אם אין לכם כסף. מאתים לירות זה הרבה כסף. רק עשירים קונים במחיר כזה. עניתי לו ואמרתי, ה' ברוך הוא יעזור, ואנחנו נחזיר לו הרבה יותר מהר ממה שהוא חושב. לבסוף אשתו אמרה לו. תן להם. הם יחזירו לך, אני סומכת עליהם. הם הוזמנו לחתונה וכמובן שהדודה שושנה הבטיחה לבא לחתונת בת אחיה משה קנדיל.

עם הכסף בידנו יצאנו ופנינו לדודתי שמעה נגארה, שגרה ברחוב דיזינגוף והזמננו אותה ואת בתה לחתונתנו. משם חזרנו בהליכה לכרם התימנים והזמננו את דודה דוד גמיל ואשתו. ואת דודה שלום ומשפחתו. בשכונת מחנה יוסף. הזמננו את יוסף נחום ואשתו מזל. את שלום צוברי ואשתו. בילדותי עבדתי אצלו בלילות בחלוקת עתוני הארץ, עבור חצי לירה כל החודש. לבסוף הלכנו לחנות הרהיטים ברחוב הרצל ודברנו עם הסוחר להביא את הרהיטים ביום רביעי יום לפני החתונה, ונסענו הביתה לרחובות.

ליד תחנת האוטובוסים של דרום יהודה היה דפוס. בו הזמנתי את הזמנות החתונה. את ההזמנות חילקתי במו ידי. את אלה שרציתי שיבואו לחתונתי. עברתי ברגלי מבית לבית ומסרתי להם הזמנה.

את רישום החתונה עשיתי אצל מ"ו שלמדני תורה עברית וחשבון, והחליף את שמי מ־ יחיא — ל־ זכריה בהיותי תלמידו בבית ספרי תלמוד תורה בשעריים. אני הוקרתי וכבדתי אותו מאד. עכשיו באתי לביתו ברחוב הרצל פינת סעדיה גאון. ובקשתי לעשות לי רישום לנשואין. עם שושנה קנדיל. שושנה לא באה אתי, והוא קבל ממני את כל הפרטים עליה. שני העדים לרישום היו: חיים קירטה וזכריה בן שלום מסעוד.

בבית שאלו אותי אמי ואחותי ואחי סעדיה. מה עם סיוד הדירה שלי, הן אנחנו בשבוע החתונה ומה יהיה עם הסיוד. עניתי להם, מחר אני מתחיל במו ידי לסייד את הדירה דברי נשמעו כבדיחה. אך אני עניתי בכל הרצינות שכך אני אעשה, היות ואין לי כסף לשלם לסייד, סך עשרים לירות. אחי סעדיה צחק עלי ואמר. מאימתי אתה סייד מעולם לא תפסת מברשת בידך. ואיך אתה מתעתד לסייד? אחותי לאה בראותה שאני מדבר בכל הרצינות על סיוד דירתי,

ניתרה ממקומה ואמרה, אני מוכנה להלוות לך עשרים לירות ובלבד שסייד מומחה יסייד לך את הדירה. אם אתה תסייד את דירתך אתה תהיה ללעג בעיני כל מי שיראה את הסיוד. אני עמדתי על דעתי ומאנתי לקבל מאחותי הלואה עבור הסיוד.

סיידתי את ביתי במו ידי עבודה יפה למהדרין

בבקר הלכתי לחנות לחומרי בנין של שאול זילברמן וספרתי לו מה אני רוצה לעשות. והוא הסביר לי מה עלי לעשות. קניתי את החומר ומברשת סיידים. ואת הסיד קניתי אצל שלום מדהלה, שגר ברחוב שבו אני גר, רחוב ארלזורוב. הוא הציע לי לשים קילו מלח בתוך הסיד, זה ישמור על דביקות הסיד בקיר. היתה לי חבית גדולה שהשתמשתי בה בזמן שעבדתי בטיח, ולתוכה שמתי את הסיד ובמקום קילו מלח שמתי שלשה קילו, מה שבטוח בטוח, המלח בזול. ערבבתי את החומר היטב היטב. בימים שני ושלישי גמרתי את החדר ואת חדר הכניסה והמטבח. וביום הרביעי הזדרזתי לסיים את הנוחיות כדי שיביאו את הרהיטים.

אמי ואחותי ואחי סעדיה עקבו אחר עבודתי מתוך סקרנות, לראות היעלה בידי לסייד כראוי? ביום רביעי באו ונכנסו לדירה. כל אחד מהם שפשף את ידיו בקירות, והנה שום כתם של סיד לא נדבק בידיהם. עברו למטבח ולנוחיות ושוב בדקו ובדקו. אך לא עלה בידם סיד. לפליאה היה הדבר בעיניהם. עבודה מצוינת עשית, אמרה אחותי, אצל אחי סעדיה יורד הסיד. כל מי שנוגע בקיר ידו מתלכלכת. עשית עבודה יותר טובה משל הסייד המומחה.

ויכוח בין אחותי ואחי סעדיה עם סוחר הרהיטים מתל אביב

תוך שאנחנו מדברים והנה הגיעו הרהיטים עם הסוחר. שלחתי לקרא לשושנה קנדיל והיא באה מיד. בית הוריה רחוק מביתנו מאה מטרים. הסוחר עם עוזריו החלו להוריד את הרהיטים ולהרכיבם בחדר השינה שלנו. אמי ואחותי ואחי סעדיה הסתכלו בסקרנות על הרהיטים לראות את טיבם, וכשהבחינו שהם רהיטי יוקרה. החלו לריב אתי על כך, מדוע קנית אותם? זה הרבה כסף, ואיך תפרע את החוב שלך. ובפנותם אל הסוחר טענו לעומתו, מדוע פיתית אותו לקנות את הרהיטים האלה. זה לא בשבילם הם יקרים מדי. זה בשביל עשירים. היה מורגש שהם התקנאו בנו, בראותם את רהיטי היוקרה שקנינו. נכון קנינו את הכל בחוב, אבל זה לא היה ענין שלהם. הייתי די מבוגר להחליט מה אני רוצה

ומה אני עושה. הם ידעו שאני אדם עצמאי ועושה מה שנראה לי כטוב, וחזקה עלי שלא אשנה את דעתי. אבל הם עשו מהומה רבה עד כדי כך שהסוחר החליט לקחת בחזרה את הרהיטים. שושנה התחילה לבכות, מדוע הם מתערבים בענין שהוא שלנו. אמרתי לה, אל דאגה. שום אדם לא יחליט בשבילנו. אנחנו קנינו את הרהיטים והם ישארו אצלנו בבית. זהו זה. הסוחר חרה לו עד מאד על התבטאותם כלפיו. הרהיטים עשו רושם עצום. וכל החברים והחברות באו לראותם. שושנה הלכה לחברותיה להביא את כל הדברים שקנתה לבית. הכסף שחסכה בלי ידיעת הוריה משעות העבודה הנוספות. סדינים, צפיות וכסוי למטות, כלי בית, כוסות וצלחות, כפיות, מזלגות, סכינים. ומגבות גדולות. אמי ואחותי והחברות של שושנה הופתעו מרוב הדברים שהביאה שושנה. מאיפה היה לך כסף לקנות את כל זה. נשאלה שושנה.

☆ ☆ ☆

פרק ס״ה

נסעתי לתל אביב להזמין את הגאון רבי יחיא נחום

מיהרתי לנסוע לתל אביב לבית מ״ו הגאון יחיא נחום, לשטוח לפניו בקשתי. שיואיל בכבודו ויעטרני בשמחת חתנים, בזה שיערוך לי את החופה. נכנסתי לדירתו בכרם התימנים, ברכתיו לשלום ונשקתי לו על ידיו, והוא אמר לי ״ברוך הבא״. התישבתי לידו על מטתו. ואמרתי לו. מורי ורבי. באתי להזמינך ליום חתונתי וליום שמחת לבי, אתה מכירני מילדות וידוע לך מי היה אבא מרי. עכשיו יזכני ה׳ לשאת אשה, בת חיל, שושנה בת משה קנדיל מרחובות. ואדוני הרב יהיה עטרת ראשי ויברכני בברכת חתנים. זוהי משאלת לבי מנעורי עד היום הזה. אתה תהיה אורחי ממחר, שהוא יום החופה. ועד מוצאי שבת קודש, ואנכי אדאג לכל מחסורך. ובכדי להניח דעתו, אמרתי לו שהבנים שלו. רבי יוסף ורבי סעדיה גם הם הוזמנו לחתונה. ואתם יהיה מורי ורבי מאיר חי מזרחי. הרב של שעריים. וכן רבי יוסף משולם, החסיד המושלם, וכן רבי אברהם שרוי ויתר הזקנים של עדת יהודי שרף. לאחר שמסרתי לו את כל הדברים האלה, שתקתי וחכיתי לחשובתו החיובית. הוא הסתכל עלי, ואמר לי. אתה יודע שאני אדם זקן וקשה עלי הטלטול והנסיעות. דבריו היו כנים ונכונים, אבל אני אמרתי לעצמי בלעדיו לא תהיה שלימות בחתונתי חזרתי על דברי והבטחתי לו שאשים עיני על כל מחסורו. ויצאתי לדרכי חזרה הביתה.

בדרכי ירדתי מהאוטובוס בתחנת טירת שלום אשר על הכביש נס ציונה — רחובות. ומכאן עשיתי את הדרך בהליכה עד טירת שלום. מקום מגוריו של מ״ו סעדיה נחום, ביתו היה עומד על גבעה ומשקיף על כל הסביבה. בהכנסי לביתו מצאתיו יושב ולומד ולפניו הנרגילה ובפיו על הקאת. אמרתי לו שלום עליך רבי ומורי. הוא הרים עיניו אלי ואמר לי, ״ברוך הבא״, נגשתי אליו ונשקתי לו בידו ולחיו. אשתו נכנסה וראתה אותי וגם היא אמרה לי ״ברוך הבא״. אחרי כמה רגעים של שאלות ותשובות. אמרתי לו. אדוני, באתי אליך כדי להזמינך לחתונתי שתתקיים אי״ה מחר, יום חמישי אני עכשיו בא מבית אביך עטרת ראשי הוא יבא לחתונה, וכן אחיך מ״ו יוסף יכבדני. שלושתכם בבחינת החוט המשולש שבו אני קושר את עצמי ואת יום חתונתי, ועל פיכם ישק כל דבר. וכתלמידך הנאמן, אני אשרתך באמונה.

חזרתי לרחובות עייף ורעב. אך המלאכה רבה. עדיין יש לי הרבה דברים לסדר. נכנסתי לבית משה קנדיל. ראיתי את שושנה וספרתי לה שהרבנים יבואו. היא מאד שמחה על כך.

ערב החינה של כלתי שושנה

בערב זה ״החינא״ של הכלה, אך לפני זה היא צריכה ללכת לבית הטבילה. בשובה הביתה תתחיל החינגא, בצלילי נענוע הלשונות של הנשים. (בתימנית זה נקרא — חגרה —) והנשים מתחילות בשירה ורקודים. שירים מיוחדים שהם בשביל ליל ״החינא״ שמחה שהיא כולה של הנשים, ואין מקום לשום גבר להכנס בין הנשים או להתערב במעשיהן. הגברים הסקרנים מביטים מבחוץ על מה שמתרחש בפנים. אך לא יהין אף גבר להכנס לבין הנשים, משום צניעות ודרך ארץ. רוב הנשים הופיעו עם תלבושתן התימנית המסורתית, ובשעה עשר בלילה בערך, הביאה האמא של הכלה את ״החינא״ ואת הנרות והזמינה את הנשים הידועות והיודעות את שירת החניא ואת מלאכת החינא בידי הכלה וחבירותיה. שלוש נשים היו ידועות במלאכה. והן אמי עטרת ראשי, שרה ומתופפת בתוף או בפח, והסבתא של הכלה. הדודה מרים. שהיתה רוקדת רקוד אומנותי. לה לא היו מתחרות ברקוד. השלישית היתה דודתי שמעה. אחות אבי זצ״ל, שהיתה המומחית לקשט הכלה עם החינא. אחר זה באו כל הנשים לרקוד לכבוד הכלה והחינא. האמא שלהכלה הביאה דברי כיבוד, ממתקים, פירות ומעדנים, עוגיות וקפה ושתיה קרה. הכל על חשבון החתן.

בשעות אלה ישבתי עם אבי הכלה. מר משה קנדיל, לסכם את מה שנשאר

לעשות. דבר ראשון הוא אמר לי, תן לי את שלושים הלירות של המוהר. ואחר כך נדבר על יתר הדברים. אם לא אקבל את הכסף. מחר לא תהיה חתונה. אני נסיתי להסביר לו שמצבי בכל רע מבחינה כספית. כל מה שיש בידי זה ארבעים לירות בלבד. ובהן אני צריך לקנות את הבשר והמשקאות החריפים ומשקאות קלים פירות וירקות ואת יתר הדברים. בקשתי ממנו שלא ילחץ אותי כרגע בענין המוהר. הוא ענה לי חד וחלק. אתה רוצה חתונה? תן לי את שלושים הלירות. אותי לא מענין הבעיות שלך. בקשתי ממנו ארכה עד למחרת בצהרים. ובינתים, בקשתי ממנו שיקנה לי כבש לכבוד החתונה והאורחים היות והוא מומחה לנתחו ולפרקו לחלקים קטנים. הכבש היה מחירו עשר לירות. אני נתתי לו את עשר הלירות והוא הבטיח לי שיהיה הכל בסדר. בשעה מאוחרת באותו לילה הלכתי לישון. כולי שבור ורצוץ בלי אוכל.

☆ ☆ ☆

פרק סו

היום יום חתונתי

בבקר השכם יום חמישי לפני עוד המלאכה רבה, ואני יחידי מתרוצץ בלי שאף חבר או מכר או קרוב משפחה. לי היה מוזר הדבר. במקרים רבים התנדבתי לעזור. בין אם זה חתונה, ברית מילה, או להבדיל בית אבלים. תמיד נתתי את ידי סייעתי לכל נצרך, ולא חסתי על עצמי או זמני. הרי זו מצוה, וכך צריך להיות, איש את רעהו יעזורו. עתה אני זקוק לעזרה. יש צורך להכין את השולחנות והכסאות, גם בחדר החתן וגם בחדר הכלה. ויש צורך להביא אותם מהבתים של השכנים והמכירים. זאת היתה עבודה זרה. כמו כן אני צריך לקנות משקאות חריפים ומשקאות קלים, גם ענבים ואבטיחים, בוטנים וקליות, פירות ודברי מאכל אחרים. לכל זה צריך כסף, ולי אין.

יצאתי לרחוב והחלטתי לצוד כל חבר, להסביר לו את מצבי הקשה, ולבקש ממנו הלואה, עד למחרת החתונה. הלכתי אצל קרובי משפחה, מכרים, ידידים וחברים. כל מי שראו עיני והתחננתי בפניהם. אחדים לעגו לי, ואמרו איך אתה מתחתן אם אין לך כסף. היו כאלה שהילוו לי כמה לירות. תוך הבטחה שאחזיר להם למחרת החתונה. הגיעה שעת הצהרים ואני עדיין מחפש מי ילוה לי כסף וכולי שבור ורצוץ. כמה מסכן האדם שנצרך לבריות חייתי כעני המחזר על הפתחים. אך כל אחד ותשובתו אתו. בשברון לב ושברון רגלים נכנסתי לחנות המשקאות של מר זכריה מזעקי והסברתי את מצבי הקשה. אמרתי לו: היום אני

מתחתן ואין לי כסף לשלם עבור המשקאות. אולי יואיל בטובו לתת לי משקאות בהקפה ומחר אשלם לו. האיש התסכל בי ואמר, אין בעיות. אני אתן לך כמה שתצטרך. ומחר תשלם לי את החשבון. אמרתי לו. "יפתח ה' לך את אוצרו הטוב" (דברים כ"ח י"ב). עבור הטובה שאתה עושה למעני. נשאתי את המשקאות על כתפי, ורגלי כושלות בהליכתי. הגעתי עם המשקאות בפיק ברכים עד לבית דודי מורי מוסא נגאר ששם תהיה שמחת החתונה שלי, והנחתי את המשקאות במטבח.

שוב ירדתי לרחוב למצוא את מוכר הענבים והפירות למזלי הוא הופיע מולי. אני עצרתי אותו והוא רוכב על העגלה משוכה על ידי חמורו. זה היה זכריה מדהלה. אחיו של מורי חיים מדהלה, מוכתר שעריים, האיש שהיה בעל אוטובוסי "המזרח" התימנים. פניתי אליו: מר זכריה יש לי בקשה ממך, אני רוצה שתביא לי עשרה ארגזים של ענבים, וכן אבטיחים ומיני פירות אחרים. היום יום חתונתי ואני צריך אותם מיד. הוא חישב לי את המחיר ואמר: זה יעלה לך עשר לירות, וזה היה הרבה כסף. אבל לא היה בידי מה לעשות.

לידינו עמד בן דודי אח אמי וידידי שלום בן סעדיה מסעוד. אנחנו קרובים וידידים טובים מילדות, שלום שמע את אשר הזמנתי אצל הירקן זכריה מדהלה פניתי לשלום ואמרתי לו. שמע בן דודי אני צריך את עזרתך המידית הוא שאל אותי במה מדובר, אמרתי לו. אני צריך הלואה של עשר לירות עבור הפירות שהזמנתי אצל הירקן, עשה לי טובה ואל תכלימני. הלוה לי עשר לירות עד למחר. ובעז"ה אחזיר לך אותם. בו במקום נתן לי את עשר הלירות.

לאחר מכן התחלתי להביא כסאות ושולחנות למקומות שבהן תערך השמחה. לכלה שושנה בבית הסבא דוד גמיל ולי בבית דודי מוסא נגר.

משה קנדיל, אבי הכלה, קנה את הכבש ולאחר שחיטה נתחו לנתחים ומסרו למבשלות. קמח הועמד לרשות האופות. ריח הבשר עלה לאפי ובקשתי לתת לי משהו להשקיט את רעבוני.

את שמלת הכלה שכרנו אצל חנה בת דודתי שמעה. לי היו מכנסים וחולצה במצב טוב. אך היה חסר לי מעיל ומגבעת. מיד נזכרתי שחברי אברהם קרטה, שהתחתן לפני כמה חודשים, יש לו מעיל ומגבעת. הלכתי אליו ובקשתי ממנו שיתן לי אותם בהשאלה לשעת החופה. חזרתי הביתה שבור ורצוץ, ונפלתי על המטה מרוב עייפות. נחתי כחצי שעה והלכתי לביתי לראות מה עשתה שושנה בבית, והנה הבית נקי ומצוחצח. הארון היה מלא דברי החלפה והבגדים תלויים, הכל על מקומו. האגרטל על השולחן עמוס שושנים וריחם נודף בכל הבית. המטות מסודרות, ומכוסות עם המרבדים החדשים.

נכנסתי לחדר הרחצה וחממתי את המים על ידי תנור האש המופעל בנפט. פעם

ראשונה שאני מתרחץ בביתי, בחדר הרחצה המודרני, עם ארונות לכביסה, שמחתי שיותר אין לי צורך בפרימוס ופח לחמם מים לרחצה. התלבשתי ועליתי לבית אמי וכאן נתקבלתי על ידי (חגרא) — סילסולי לשון של אמי הטובה ושל כל השכנות. מיני בשמים היו מונחים על השולחן וכל מי שבא התכבד בעלי בשמים שריחם טוב. ואמי היתה עם התלבושת התימנית מראשה ועד רגלה. הנח הגיע הרגע שבו הוא ראויה לכל הברכות והתודות באשר עשתה בשבילי. עכשיו היא תצעיד אותי לחופתי ואיתה אחי הבכור מורי ורבי יוסף.

הקהל התרכז בשלושה מקומות: בביתנו, בבית מארי מוסא נגר, ובבית אבי הכלה משה קנדיל. החופה היתה תחת כיפת השמים.

באמצע הרחוב רמב״ם, ממול בית הסבא דוד גמיל ששם תהיה שמחת הכלה, ובבית קרוב משפחתי מצד אם אבי זצ״ל, רב שלמה בן דוד כובשי, התאספו כל הרבנים, מ״ו מאיר חי מזרחי. הרב של שכונת שעריים ומסדר הקידושין שלנו, ואתו בנו יוסף, וכן המוהל הצדיק רבי יוסף משולם, הרב רבי אברהם שרוי רב העדה השרפית, מורי מוסא מסעוד, מורי חיים קרטה, ודודי מורי מוסא נגר, המארח את החתונה בביתו. אחריהם באו מ״ו יחיא נחום. מימינו בנו הרב רבי יוסף, ומשמאלו הרב רבי סעדיה נחום, ותיהום כל העדה השרפית להקבלת פניהם. כל האורחים נגשו אל הגאון מ״ו יחיא נחום ונשקו את ידו ובירכו אותו בברכת ״ברוכים הבאים״, כולל שני בניו יוסף וסעדיה.

המבשר שלי בא להודיעני שכולם הגיעו ועלי לבא למקום החופה מיד התאספנו על בני המשפחה והלכנו עד לבית רבי שלמה כובשי. נכנסתי ונשקתי את ידו של מ״ו יחיא נחום. ואחריו נשקתי את ידו של מ״ו המקדש, מאיר חי מזרחי, וכן עשיתי ליתר הרבנים, ויצאתי לראות אם מצד הכלה הכל מוכן. היא היתה בבית זכריה כובשי. דודתה שושנה, אשת המוכתר של כרם התימנים משה לוי נחום, הלבישה את בת אחיה משה את שמלת הכלה. יחד עם בעלת הבית, שושנה בת דודי מוסא נגר.

שושנה שלחה להודיעני שאביה צוה עליה לבל לצאת לחופה עד שאני אתן לו את שלושים הלירות של המוהר, אחרת לא תהיה חופה. שושנה בלי אבא ואמא לא תעמוד לחופתה. לא עזרו לי כל הטענות שאין לי כסף משה קנדיל ואשתו התבצרו בתוך ביתם ומשם דברו אתי על ידי שליחיהם. הקהל היה עומד ברחוב ומחכה לבא הכלה והוריה, אך הם השתהו עד לקבלת המוהר. אמי התערבה אך משה קנדיל השיב את פניה ריקם. פניתי לקרובי משפחתי ובקשתי מהם לתת למשה קנדיל את שלושים הלירות, כדי שנוכל להתחיל את החופה, והוא רק לאחר שקבל את הכסף, יצא לחוליך את בתו אל החופה. האורחים צהלו ושמחו קהל גדול בא. כל מי ששמע שאני מתחתן בא היו גם שבאו גם בלי הזמנה ברגע האחרון באה דודתי שמעה, וכן שושנה לוי ובתה דינה, עם בעלה אברהם

עבאהל לוי. והוסיפו יתר כבוד לחתונה. אמי עמדה לימיני עם נר דלוק בידה ואחי יוסף לצד שמאלי. ליד אחי יוסף עמד אבי הכלה משה קנדיל והכלה בינו לבין אשתו דבורה. שקט היה מסביב כולם חכו למוצא פי הרב המקדש לאחר הברכות הראשונות שתיתי מכוס היין ונתתי לכלה. אחר כך מסרתי את הטבעת להרב המקדש הוא בדק אותה והראה אותה לעדים מ״ו מאיר חי מזרחי, מסדר הקידושין מסר לי את הטבעת הפניתי פני אל הכלה ובידי הימנית הטבעת. הכלה הושיטה לי את יד ימינה, ואני אמרתי לכלה, ובאוזני כל הסובבים אותנו, ״הרי את מקודשת לי בטבעת זו כדת משה וישראל״. והנחתי את הטבעת באצבעה הימנית. כל הגברים אמרו ״מזל טוב״ הנשים סלסלו בלשונן צלילי שמחה. (חגרא). מ״ו יחיא נחום פתח בפסוק ״ויתן לך האלקים מטל השמים״ וכו׳ (ראשית כ״ז כ״ח) וכל הקהל הצטרף אתו. לאחר מכן השתרר שקט והגאון מ״ו יחיא נחום. קבל את הכתובה מיד רבי מאיר חי מזרחי. והתחיל לקוראה.

בסימן טוב ומזל טוב

בשם רחמן
עוד ישמע בערי יהודה קול ששון וקול שמחה;
ובחוצות ירשלים קול חתן וקול כלה

שטר כתובה

ישישו וישמחו וכבושם ייחו וכשושן יפריחו יבנו ויצליחו כויבנו ויצליחו. מצא אשה מצא טוב ויפק רצון מי״י בית והון נחלת אבות ומהי אשה משכלת בחמשי בשבת ששה ועשרים יום לחדש סיון שנת חמשת אלפים ושבע מאות ותשע לב״ע למנין שאנו מונין פה שעריים ע״י רחובות ת״ו ביומא דנן אנן סהדי איך החתן ה״ח מי זכריה בן המי שלמה נגאר נ״ע אמר לה להדא כלתא בתולתא שפ״י כ״י וי״ח מי שושנה בת מי משה ן׳ משה קנדיל הי״ו הוי לי לאנתו כדת משה וישראל ואנא למימרא וכס״ד אפלח ואוקיר ואוזין ואפרנס ואכלכל ואסוכר ואכסי יתיכי כהלכות גוברין יהודאין ופלחין ומוקרין וזנין ומפרנסין ומכלכלין ומסוברין ומכסין ית נשיהון בקשוט. ויהיכנא ליכי מהר בתוליכי כסף זוזי מאתן דחזו ליכי ומזוניכי וכסותיכי וסיפוקיכי ומנדע יתיכי כאורח כל ארעא וצביאת כלתא דא והות ליה לאנתו ודין נדוניא דהנעילת ליה מבי אבוה בין בתכשיטין ובין בלבושין וכו׳ בסך שלש מאות לא״י ובכפל כנהוג יעלו לסך שש מאות לירות אר״י. וצבי החתן הנ״ל והוסיף לה סך מאתים וחמש לא״י ע״ע כתו׳ וכ״כ בס״ה בתוכה ונדוניה ותוספת יעלו לסך שמנה מאות וחמש לירות ארצי ישראליות.

וקנינא מן החתן הנ״ל מעכשיו לכלתיה דא ע״כ מאי דכתיב ומפרש לעיל והכל שריר ובריר וקיים.

נאם. יוסף בן הר׳ מאיר מזרחי
נחום בן יחיא הלוי

מודה אני ע״כ הנ״ל
זכריה בן שלמה נגר

הרב יחיא בר׳ נחום זצ״ל

נולד בשנת תר״מ (1880) בעיר אלשגאדרה. עלה לארץ בשנת תרצ״ו (1936). נפטר בתל- אביב בשנת תשכ״ג (1963). שליחו הנאמן והמסור של הרה״ג יחיא יצחק הלוי ז״ל לכל קצות תימן, לפקח על העניינים הרתיים, להסמיך רבנים וכן להציל יתומים מצפרני השמד. במסירות רבה ותוך סכנת נפשות מילא את תפקידיו אלה במשך שנים רבות.
מן הבקיאים והמעמיקים בתורת הסוד. העמיד תלמידים רבים בכל מחוזות תימן, והסמיך רבנים ושוחטים.
עם עלותו לארץ נתמנה מטעם הרבנות הראשית בתל-אביב כרב שכונה. ולתפקידו זה התמסר, כדרכו בקודש, בכל לבבו ובכל נפשו. היה אהוד ומכובד מאד בכל רחבי הציבור.

מ״ו יחיא נחום, מסר לי את הכתובה ואמר לי למסור לכלה ולומר לה: ״סבי שטר כתובתיכי וכל מאי דחאזי ליכי כתיב בגוה דבהון תיעלין לרשותי לדידי כדת משה וישראל״.

מזגו את הכוס השני ומ״ו סעדיה בן מ״ו יחיא נחום התכבד לברך את שבע הברכות. שמחתי לשמוע את שבע הברכות מפיו. בהיותי בן שבע שנים בעיר עדן למדתי תורה מפיו, וכן בהיותנו שכנים בשעריים בשנות בואנו לארץ הקודש. עכשיו כולי מתח. הוא התחיל ״סברי מרנו״ וכל הציבור ענה לחיי, והחד נשמע בכל הסביבה. הרב בירך: בורא פרי הגפן וכו׳, וההתרגשות בקרבי הלכה וגדלה. לשמע ברכת ״יוצר האדם״, עלה בזכרוני המנוח אבא מורי, ודמעותי ירדו על לחיי. זה הרגע שבו רציתי לחסות תחת כנפי אבי מולידי ובעיני היה יכול להיות שקול כנגד כל האורחים שלי. שמחה ותוגה נתערבבו זו בזו. אמי הסתכלה עלי ותהתה, מדוע אני בוכה. גם אחי ומורי יוסף הסתכל עלי והבחין בדמעתי, לבסוף כל הקהל, שר ״אשר ברא ששון ושמחה. חתן וכלה. גילה, רינה ודיצה״ לשמע המילים אני מתעודד. כאן מסיים מ״ו סעדיה נחום את שבע הברכות. ואני שותה יין מהכוס ומסרו לכלתי. מ״ו מוסיף הברכה שמקובל לאמרה לאחר שבע הברכות: הא מכשטא, הא מצלחא, וכו׳ אב הרחמן יצליח לחתן הזה ולכלה הזאת

ויטע שלום ביניהם. ואמרו אמן. הנשים פוצחות בסלסול, צליל הנשמע מתוך הפה על ידי תנודות הלשון, כל אשה החזיקה בידה נר דלוק והוליכו את הכלה למקום השמחה שלהן. תוך שהן שרות ומתופפות בתוף ופחים. ואני החתן עם הרבנים המכובדים והאורחים וכל בני המשפחה צעדנו לכוון בית דודי משה נגר, בעל דודתי מדרה. (דבורה.) כמאתים מטר הליכה ביני לבין מקום הכלה. הליכה עם שירה ורקודים: "אהוב מהר המור נתן לי מורשה" (משירי רבנו שלום שבזי). "אילת חן בגלות תסמכני". "בוא לשלום חתן ושמחה במתן", שלשה שירים אלה הם, לשמח בהם את החתן בצאתו ובבואו.

אין לנשים שום ענין עם הגברים. נשים לחוד וגברים לחוד. בהגיענו לבית חדוד משה נגאר פצחו הקהל בזמר והללו "קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה" (ירמיה ל"ג י"א). השולחן המרכזי יועד לחתן ולרבנים החשובים. ויתר השולחנות לאורחים המכובדים ולמשפחה לכל המוזמנים.

לאחר רגיעה מועטה. החלה תפילת ערבית. גם אני התפללתי תפילה ראשונה של יהודי נשוי.

בגמר התפילה, הוגשה ארוחת הערב. נטילת ידים לרבנים, לחתן ולמוזמנים נעשתה על ידי אחד המסייעים בהגשת הארוחה, לחם, פיתות, ולחוח. כמו כן חילבה ומרק הוגשו היישר מהמטבח. מ"ו יחיא נחום פתח בברכת "המוציא לחם מן הארץ". וכך החלה הארוחה.

את הבשר הביאו במגש גדול. ואיש בעל נסיון בחלוקה, חילק את הבשר. הגדול לפי גודלו, והקטן לפי קוטנו. כל הראוי למנה יפה קבל אותה. מצלחות המרק נהנו כל היושבים סביב השולחן. אחד השרתים מזג כוסות קוניאק יין שרף לכל האוכלים, וכל אחד בירך על כוסו ואיחל מזל טוב לחתן ולכלה. הכל היה בשקט ובנחת. בסיום הארוחה זכינו לשמוע דרשה מפי הגאון מ"ו יחיא נחום ומפי המקדש רבי מאיר חי מזרחי, ובסיום הדרשות, נתכבד מ"ו סעדיה בן מ"ו יחיא נחום, בברכת המזון ושבע הברכות. כל הקהל שבע נחת.

אני הייתי בהרגשה שקניתי את עולמי. משאת נפשי היתה שאזכה לערב הזה. שהנ"ל יהיו בחתונתי והנה זכני ה' וקיים את משאלת לבי לטובה.

לאחר הסעודה השירה התחילה. הרבנים רקדו עם החתן. ולאחר רקוד הרבנים והזקנים, רקדו אלופי הריקוד התימני, עם התנועות המיוחדות, של הראש, הכתפים והמותנים בלא שהרגלים יזוזו ממקומם. אלוף השירה והזמר מ"ו סעדיה נחום, הנעים בקולו הצח והתניע את גוף הרקדנים לפי צליל פיו. הנאה רבה היתה לשומעים אותו, ולרוקדים לפי זמרתו. אביו מ"ו יחיא נחום. היה מתמוגג מנחת לשמע שירת בנו סעדיה.

לאחר הסעודה הופיעו האורחים החשובים, מפקד החטיבה יעקב פרולוב מפקד הגדוד אביב ברזלי. עם כמה קצינים. האורחים שהיו במקום, קמו לכבודם וכבדום במקום ישיבה כיאה להם. הם נגשו אלי ובלחיצת ידים איחלו לי מזל טוב. ואני הודיתי להם על בואם לחתונתי, לכבדני בנוכחותם. הם ישבו, אכלו דברי פירות ושתו ״לחיים״ ונהנו מהשירה ומהרקודים.

בין דודי אח אמי, מר יוסף בן סעדיה מסעוד הלוי, נתכבד בפתיחת ההודעה על קבלת המתנות לחתן ולכלה. אמי ואחותי ואחי יוסף היו הראשונים. אחי סעדיה לא היה צריך לתת לי מכיון שאני לקחתי ממנו את חמשים הלירות שנתתי לו, למחרת יום חתונתו. ועל כן היה פטור מלתת לי. הקרובים והמכירים, ידידים וחברים וכל מי שרצה, נתן לי, כל אחד לפי יחסו אלי. היו כאלה שנתנו חמש לירות והיו שנתנו שלש, שתים, לירה אחת, ואפילו חצי לירה, אני הייתי זקוק לכל לירה, כדי לפרוע את חובותי וספרתי כל פרוטה. תקותי היתה שמה שאקבל מהאנשים והחברים יהיה קודש לשלם את חובותי. וכל מי שנתן לי כסף, רשמתי במחברתי לזכרון, מאחר וזאת הלואה שאצטרך להחזיר, ביום שאותו אדם יעשה חתונה או שמחה.

לאחר מכן החלו שני בני דודי, יוסף וחיים בן סעדיה מסעוד, לשיר את השיר המדבר על החתן והכלה ״מחדר חתן וכלה״ וכו׳. בשיר הזה נהוג לכבד את החתן לרקוד יחד עם השושבינים וידידיו הטובים. וכמובן, שהשמחה היתה רבה. וכאן המקום להזכיר ולזכור נפש טובה ויקרה שהכרתי מנערותי, הלא הוא הגבר יוסף בן דוד כובשי ז״ל. האיש הזה היה כוכב המסיבות והחתונות ובברית המילה. הוא ילוד העירה אלמחגר, שבה גם אני נולדתי. אביו דוד לאבי, מצד האם של אבי זצ״ל. ועל כן היינו קרובי משפחה. היינו בקשר נפשי וחברי, על אף שהוא היה בוגר ממני בשנים. יוסף למד את השירה התימנית עם כל מיני לחנים יפים ונעימים. היה לו קול יפה וחזק, ושר בחתונות ובברית מילה להנאת כל המסובים. הוא ידע להרקיד את כל הגברים מזקן ועד נער. אלה שרקדו לקול שירתו היו מתעיפים אך הוא המשיך בשירה ואחרים רקדו. היה איש חברותי ונוח לבריות, ירא שמים ושומר מצוות. אני הערכתי אותו ותמיד חשבתי שיבוא יום והוא ישיר בחתונתי וישמחני בשירתו. הוא היה גר בשכנות לבית הורי אשתי שושנה, וגם היא הכירה אותו. למרבה הצער, הגורל האכזרי טרף אותו במלחמת השחרור. הוא נעלם בחזית הדרום ומאז לא חזר. חבל על דאבדין ולא משתכחין יהי זכרו ברוך.

לאחר חצות ולאחר שכל הרבנים והמכובדים כבר הלכו נשארו הגברים והבחורים הצעירים, והשמחה גברה. כל החברים אלה שנשואים ואלה שעדין רווקים לקחו חלק בשמחה וברקודים, בלי שאף אשה או נערה תחדור לתחום הגברי. זה היה עד שעה אחת בלילה, ואז הגיע הזמן, לאחד את הזוג בהבאת הכלה אל חדר המסיבה של החתן.

מסורת מיוחדת היתה אצל יהודי שרף ביחס להכנסת כלה אל חדר המסובים של החתן. הנוהג הוא, שהחתן ושושביניו והאורחים והמשפחות של החתן והכלה וכל מי שנשאר לשמוח אצל החתן או הכלה, לוקח חלק בהבאת הכלה לחדר המסובים של החתן. הורי החתן ומשפחתו והידידים וקרובי המשפחה, יוצאים מחדר המסיבה של החתן עם נרות דולקים בידיהם ושרים ומרקדים לפני החתן עד בואם אל מול הבית, שבו היתה הכלה במשך כל השמחה עם יתר הנשים. וכאן מחכים ליציאת הכלה עם הנשים המכובדות ועם חברותיה וידידותיה. גם הנשים אוחזות בנרות דולקים ובראשם הורי הכלה ומשפחתה. שירים מיוחדים יש לאירוע הזה ובהם שירי פרידה של המשפחה מבתם. הרי היא עוזבת אותם והולכת אל בעלה ועתידה. מילים של שמחה וגם של עצב יש מפרידת המשפחה, עם איחולים להצלחה ובנין החיים והמשפחה. בטכס הזה, הנשים אינן רוקדות, אלא עציבות וחרדות לחיי הכלה והחתן. כל המילים הן תקוה ותפילה לחיים טובים ומאושרים. יש ומרוב התרגשות במעמד הזה האמהות של החתן והכלה בוכות ממשמעות המילים. הן בסופו של הדבר עדיין לא ידוע מה יעלה בגורל הזוג הצעיר, הנכנס לחיים המשותפים. את הכלה מוליכה האמא שלה. והנשים אחריהן בשירה ותוף. עד למקום ששם מחכה החתן עם מלויו. ואז ממשיכים ללכת עד לחדר המסיבה של החתן. ראשונים צועדים הגברים עם שירים ורקודים ובמרחק קטן מהם הולכות הנשים מאחורי הגברים בלוית שירה. כולם לאור הנרות הדולקים בהגיענו לחדר המסיבה חזרתי לשבת על מקומי. ולידי ישבה כלתי שושנה ואמה ישבה מצדה הנשים ישבו בחלק אחד של החדר, והגברים ישבו בחלק האחר של החדר. השירה התחדשה וחברי רוקדים ומנתרים ועושים תנועות רקוד כדי לשמח את הכלה, על אף שהכלה פניה מכוסים. חבר ידיד שלי ושל כלתי, שאל אותי מדוע זה הכלה מכסה פניה, הלא היא כבר יושבת לידך. אני פניתי לכלתי ובקשתי ממנה לגלות את פניה, אך היא אמרה שאמה לא מרשה לה. מה טעם הדבר, לא ידעתי ולא שאלתי, אך האמא של כלתי ישבה במתח, חברי הטוב משה כובאשי הושיט לי חמש לירות ואמר: זה לך ולכלתך הטובה שושנה. אני שמח מאד לראותכם חתן וכלה, לאחר כל מה שעבר עליכם. כל הכבוד, ומזל טוב לכם. הפניתי את מבטי אל כלתי ואמרתי לה. חמש לירות אלו מאת ידידנו הטוב משה כובאשי. קחי אותם, האמא של כלתי, בראותה שאני מסרתי חמש לירות לבתה, אמרה לה, עכשיו את יכולה לגלות את פניך. אז הבנתי שהייתי צריך לתת לכלתי מתנה ראויה כדי שהיא תגלה את פניה. את המנהג הזה כלל וכלל לא ידעתי, וזה היה בשבילי חידוש.

הגיע הזמן של מלה דבדיחותא וליצנות. את זה עשו חברי זכריה גמיל, חיים נגר בן דודי משה, אברהם קארטה ויוסף מסעוד, וכן יתר החברים. הנאת בדיחות עד לפנות בוקר.

בבוקר היתה הארוחה אורז חם עם חלב, קפה ועוגות להנאת כל אלה שנשארו

אתנו. השכן שלום שרוי יצא מביתו והעיר את האנשים לתפילת הבוקר. אני וכלתי יחד עם חברי הלכנו כל אחד לביתו. "יחתן ושושביניו פטורים מן התפילה". ידידנו משה כובאשי ליוה אותנו לביתנו החדש, מרחק של מאה וחמשים מטר ממקום המסיבה. אני וכלתי נשקנו את המזוזה שעל פתח ביתנו החדש, ואמי שברה ביצה בפתח הבית לסימן טוב.

למחרת יום חתונתנו

למחרת בבקר יום הששי, לאחר שלש שעות של שינה, שמעתי נקישות בדלת הכניסה של הבית. קמתי ופתחתי את הדלת והנה גיסתי דבורה אחות אשתי ילדה בת שמונה שנים. היא שאלה אם אחותה שושנה ישנה אצלי בבית. ואני עניתי לה כן, הנה היא במטה. היא עמדה בדלת וקראה לאחותה שושנה ואמרה לה, שאמא אמרה שתבוא לאכול ארוחת בקר. והוסיפה , אני אספר לאמא שאת ישנת אצל זכריה. אמירתה הצחיקה אותי וזה היה סימן טוב. צחוק ראשון למחרת בבקר של חתונתנו.

התלבשנו והלכנו לבית הוריה. ארוחת בקר חמה הוגשה לנו. פיתות חמות ישר מהתנור, ספוגות חלב ושמנה, הנאה לאכול, וקפה תימני. אחרי החלפת רשמים ושאלות ותשובות, חזרנו הביתה לסידור הבית ובדיקת המתנות. בדקתי את השמות של אלה שנתנו לנו כסף, והנחתי את הפנקס למשמרת. עכשיו הגיע הזמן לפרוע את ההלוואות שקבלתי. הראשון שהלכתי לביתו, זה היה בן דודי שלום בן סעדיה מסעוד. החזרתי לו את העשר הלירות ששלם עבור הפירות והודיתי לו מקרב לב. המשכתי לבית בת דודי מוסא נגר. שושנה. אצלה לויתי שלשים לירות, עבור המוהר שנתתי לאבי כלתי שושנה. וכן לחנות המשקאות החריפים. אחר הצהרים בא לביתי אחי הבכור רבי ומורי יוסף, וישבנו ללמוד בשולחן ערוך, בהלכות נדה. לי היה חשוב מאד לדעת את הדינים האלה, כדי לשמור על טהרת האשה והמשפחה. בזכות אמי היקרה, זכינו והיא שמרה היטב על ארבעת ספרי השולחן ערוך, אשר היו הרכוש היחיד שנשאר לנו מכל עמל אבי זצ"ל. הם היו מאד חשובים בשבילי. משום שאבי זצ"ל כתב בהם בכתב ידו, "ס"ט, בהיות הספר הלז לי למקנה. וזה החותם יהיה לי לעדות נאמנה, והמקב"ה יזכה למי שזכה וקנה מהונו ומיגיע כפו במחיר כסף שמונה. ויזכני לעסוק בתורה ומשנה. אכי"ר. הצ' סלימאן ברבי רב יחיא נגאר יצ"ו" קניה זו היתה לי לתעודת כבוד, היות ואין לנו שום תמונה שלו. והמילים האלה דברו על לבי, בכל עת געגועי אל אבי זצ"ל נ"ע. אחי יוסף זכה ולמד בחן בחיי אבינו נ"ע. עכשיו הספרים האלה יהיו לי לעינים להאיר לי את תורת היהדות וחוקי ה' ודיניו. אחי יוסף היה בא אלי בכל יום של שבעת ימי המשתה ומלמדני את הדינים.

☆ ☆ ☆

פרק ס״ז

שבת של נחת רוח

בליל שבת התארחנו אצל הורי אשתי, ולמחרת היתה שבת החתן״ בבית הכנסת ״עץ חיים״, של העדה השרפית. התפילה התחילה בשעה שש בבקר. כל המתפללים הופיעו בזמן. כבוד הגאון מ״ו יחיא נחום, פתח את התפילה בח׳ מלך״ ו״ברוך שאמר״ והציבור זמר יחד את המזמורים עד גמר ״ויושע״. מ״ו סעדיה נחום בן מ״ו יחיא נחום, הסדיר את התפילה. לשמוע מפיו את תפילת שחרית וקריאת התורה זה היה משהו נדיר. תפילתו וקריאתו רגשה כל לב ורוממה את הרוח. נעימתו היתה שגדרית. אני הייתי מלא נחת והנאה, ושמחתי שהוא הסכים לכבדני בשמחת חופתי. נזכרתי כי אני כתלמידו, מילדותי עוד בעיר עדן, מיד לאחר פטירת אבא מורי, זצוק״ל, לקחני לידו ולמדני מקרא ותרגום, וכך למדתי את לחן המנגינה השגידרית. אני כחתן נתכבדתי בקריאת ההפטרה: ״ויאמר שמואל אל העם לכו ונלכה הגלגל ונחדש שם המלוכה״ (שמואל א׳ י״א). בתוספת פסוקי ״ישוש אשיש בה״״ (ישעיה ס״א) שלפי המקובל כל חתן קורא לכבוד חתונתו. בגמר קריאת ההפטרה, בקשתי מאת הגאון מ״ו יחיא נחום שיאמר השכבה לעילוי נשמת אבא מורי זצוק״ל. הוא גם דבר דבריו עוררו בי התרגשות. בעיני הופיעו דמעות, וידעתי שלא אחזיק מעמד בתוך בית הכנסת, ועל כן יצאתי החוצה ושם פרצתי בבכיה על כך שאין אבא מורי זצוק״ל נצב לידי כיתר הרבנים במעמד הזה. דודתי לאה אחות אמי, היתה בחוץ והיא הבחינה שאני בוכה, ונסתה להרגיעני. היא אמרה לי שאסור לי לבכות בשבת, ובמיוחד שאני חתן בעל דודתי לאה היה גדול רבני יהודי שרף. ובית הכנסת נקראה ״עץ חיים״ על שמו חיים נגאר. הוא היה המורה של אבי זצ״ל.

התפילה נגמרה והשמחה החלה. יצאנו את שער בית הכנסת ומ״ו סעדיה נחום התחיל את השיר ״אילת חן״ (נשירי רבנו שלום שבזי) ואח״כ שיר שני, ״בא לשלום חתן ושמחה במתן״. וזה היה לכל אורך הדרך, מבית הכנסת עד כניסתנו לבית הדוד מוסא נגאר. הצבור הולכים ושרים, ואני מלווה על ידי הרבנים מימיני ומשמאלי. בבית היו השולחנות ערוכים, והכלה עם יתר הנשים. זו היתה שבת נפלאה בשבילי ובשביל כלתי. גם בסעודה שלישית ישבנו בצוותא, בהשתתפות מ״ו יחיא נחום, בנו מ״ו סעדיה נחום, ובנו בכורו מ״ו יוסף. שלשתם שרו משירי ר״ש שבזי ז״ל ״שד־י אמור נא די לגלותנו, חוסה וקבץ את פליטתנו״. עד לחתונתי לא שמעתי את השיר הזה וגם לא את מנגינתו. הערב רד, והחשיכה התחילה.

משמעות המילים של השיר הזה נסכה על הנוכחים עצבות. הגאון ובניו חיו גם הם מרוגשים והמלים הפכו לתפילה ותחנונים לפני הבורא יתברך נצנוצי דמעה היו בעיני המסובים.

במוצאי שבת אחר תפילת ערבית והחבדלה, נפרדתי מאת מ"ו יחיא נחום ומאת בניו, שעשו עמי חסד, בזכות אבי הצדיק ז"ל חברי לוו אותם עד לתחנת האוטובוסים של דרום יהודה.

לשבת השניה של חתונתנו, הזמינה אותנו, הדודה שושנה נגאר — כובשי. לבא לביתה בתל — אביב, ברחוב דיזנגוף 224. היא הזמינה אל ביתה את התימנים האמריקאים חיים גמיל ובנו יצחק, וכן מכובדים אחרים, בלינו שבת טובה, בתפילה ושירים ושיחה נעימה.

☆ ☆ ☆

פרק ס"ח

יצא חתן מחדרו למלחמת הקדש

חופשת הצבא שקבלתי לחתונה נגמרה, והייתי חייב לחזור לצבא. כלתי שושנה לא השלימה עם זה שאני חייב לחזור לצבא. כי קשה היה לה להשאר לבד בדירה החדשה. הסברתי לה שאני חייב לחזור לצבא, ואינני יוצא דופן במקרה זה. המלחמה שלנו היא מלחמת קודש, וחכמים קבעו, ש"יצא חתן מחדרו וכלה מחופתה". ועל כן אני צריך וחייב לחזור לצבא.

כל מה שנשאר בכיסי זה היה עשר לירות, אותן מסרתי לידי אשתי, ובתרמילי על שכמי יצאתי לדרך. במחנה בית ליד התברר לי, שהגדוד עבר למחנה בית נבאלה, באיזור לוד, בן שמן, על כביש בן שמן — ראש העין פתח תקוה. מעולם לא דרכה רגלי באיזור הזה. אף על פי כן הצלחתי להגיע לשם. זה היה מחנה מסודר ונקי מתקופת הצבא הבריטי, המפקדים והחברים וכל מי שהכיר אותי קבלו אותי יפה, ואיחלו לי מזל טוב. כאן התברר לי שהתחילו לשחרר חיילים מהצבא. במשך חודש ימים שהייתי שם השתחררו הרבה מחברי בנתים, קבלתי חופשה ונסעתי הביתה. אשתי ספרה לי שיצאה לעבוד, ועל העשר הלירות שהשארתי לה נתוסף עליה עוד עשר לירות. כמובן, ששמחתי על כך, הן אנחנו חייבים הרבה כסף וצריך לפרוע את החוב מה שיותר מהר. ספרתי לה שהחלו לשחרר חיילים מהצבא, ואני מקוה להשתחרר בקרוב. בשובי למחנה התברר לי שעוד כמה חברים השתחררו, ונאמר לי שזה לפי הגיל. כתוצאה מזה ראיתי את עצמי לפי השנתון שלי מועמד

לשחרור המחנה הלך ונתרוקן ואני עדיין בתוכו. מכיון שצעירים ממני קבלו שחרור, נגשתי למפקדת הגדוד ושאלתי מדוע אינני בין מקבלי השחרור, אבל להם לא היתה תשובה בשבילי. השעמום במחנה גבר ויום רודף יום למפקדת המחנה לא היתה תשובה בשבילי. אני ראיתי את עצמי מופלה לרעה. וחששתי שבאיזה מקום מסוים שכחו אותי או אבדו את התיק שלי ובגלל זה אינני משתחרר. מדי יום צעירים ממני נשלחו הביתה, ואני מלוה אותם עד השער של המחנה, בברכת הצלחה, ושב על עקבי לחדרי או לחדר האוכל.

המפקדים ראו שאני מאוכזב מתהליך השחרור, ונתנו לי חופשה קצרה. באתי הביתה וספרתי לאשתי על מצבי. בגמר החופשה אמרתי לאשתי. אני חוזר לצבא, אבל לא למחנה שלי. בימים ההם של השחרורים, הרבה חיילים שחקו את משחק ה"פסיכים" או "עצבים" וקבלו שחרור מהצבא עם אחוזי נכות. זה לא היה לפי רוחי. אני לעגתי לאלה שעשו את המעשים האלה, אך בראותי שזה מזכה אותם בשחרור מהיר וגם בזכויות מיוחדות, אמרתי לעצמי. אני זקוק לשחרור מהצבא, ואני מוחל על זכויותי הואיל ולא לשם זה התגיסתי. המולדת יקרה בעיני ואינני סבור שיש מקום לדרוש תמורה בעד החלצי לצבא. אך מה אעשה שאינני משתחרר מהצבא. אשתי רגישה ופחדנית, ולשם כך אמרתי לה. אני חוזר לצבא, ואל לך לפחד או להבהל. היא רצתה לדעת מה אני עומד לעשות, אך לי עדיין לא היתה תשובה הגעתי לסיבוב בילי"ו. הסתכלתי על מחנה בילי"ו ומול עיני עבר כל התהליך של המלחמה הזאת. אני את שלי נתתי מדוע לא הגיע אלי השחרור? בעומדי מהרהר בכל הנושא, נתקעה לי בראש מחשבה טפשית ולא סרה ממני. שכב על הכביש, ואז יקחו אותך לבית חולים ומשם תצא משוחרר מהצבא. זה לא היה לפי רוחי ולא לפי השקפת חיי. אני לא הייתי מסוגל לעשות דברים כאלה, אבל הרעיון לא סר ממני, נדבק בי עד שנפלתי על הכביש. מכונית צבאית שהופיעה לקחה אותי ל"מגן דוד" ברחובות, ושם היה הרופא פינשטיין, איש רחובות ומוכר לי היטב. הוא בדק אותי וצוה לשלוח אותי מיד לבית החולים בצריפין. בשוכבי במטת האמבולנס צחקתי על עצמי ועל מעשי. אבל כבר אי אפשר היה לי לסגת, ואני חייב לשחק את זה.

בצריפין, בחדר הקבלה, בדקו אותי שני רופאים, אני שכבתי עם עינים עצומות ולא עניתי לשום שאלות של הרופאים. הם נסו להעיר אותי ולדובב אותי אך לשוא. אין תשובה ואין תזוזה. אז קשרו אותי למטת הגלגלים ולקחו אותי למחלקת חולי הנפש, של דר' מאיר. זו היתה מחלקה סגורה מסביב בגדרות גבוהים הם הכניסו אותי לחדר סגור ונעלו את הדלת. אחרי זה בא רופא ובדק אותי ונסה לדבר אתי, אך אני לא עניתי לו. וכשנואש ממני עזב אותי והלך. זה היה לילה ראשון בבית חולים "לפסיכים".

בבקר התעוררתי ואמרתי לעצמי, זה המקום לא בשבילי כשהביאו לי את ארוחת הבקר, בקשתי שיביאו לי רופא ברצוני לדבר אתו. כשבא הרופא ובדק

אותי אמרתי לו שאינני חולה ולא צריך להחזיק אותי במקום סגור. הוא שאל אותי אם אני מוכן לעבור בדיקה כללית ואני עניתי בחיוב. אחר הצהרים לקחו אותי לחדר הרופא הפסיכולוג ושם ישבנו ודברנו. הוא נתן הוראה להשאיר אותי חופשי במחנה להמשך הטיפול. צורפתי לחדר שבו היו שני חיילים מאושפזים. מהם שמעתי מה מצבם בבית חולים לחולי הנפש המטפלים ב"חולים פסיכים". זה היה יום מבחן הסתכלות עלי ועל התנהגותי. ביום השלישי לשבתי בבית החולים, נקראתי לבוא לרופא הראשי. הוא שאל אותי לשלומי, ואני עניתי לו "ברוך ה' הכל בסדר" הרופא הסתכל עלי ובחן כל דיבור ומלה ותנועת הפה וחידים והרגלים. אולי יתגלה לו איזה תנועה בלתי רגילה או עוית הפה. הרופאים היו זהירים מאד במקרים כאלה, בפרט כשהם יושבים ביחידות עם הזקוקים לטפול. כל השיחה שהיתה לנו נרשמה על הניר. לבסוף אמר לי הרופא: אני רוצה לבדוק אותך על ידי זריקת הרדמה, היש לך התנגדות? אתה רשאי להתנגד, אם אין רצונך בכך. תשובתי היתה שאני מסכים מיד הוא הזריק לי, ואמר לי לספור עד עשר. בחיותי שוכב על המטה ספרתי עד עשר. הרופא שאל אותי, אתה שומע אותי עניתי לו שכן. הוא התחיל לשאול אותי. שמי ושם משפחתי, מספר הצבאי שלי. ועברי הצבאי. הוא התעכב על הקרב שבו נפצעתי ב"חוליקאת" איך קרה שנפצעתי ובאיזה בית חולים קבלתי טיפול. הוא ניהל אתי שיחה ארוכה עד אשר התעוררתי מהשפעת הזריקה. אח"כ שאל אותי איך אני מרגיש. אמרתי לו. ברוך ה' הכל בסדר. אך יש לי בקשה אחת, והיא לשחררני מבית החולים הזה, אינני חושב שזה מקום בשבילי. אני אינני משוגע ולא מוכן לשחק תפקיד משוגע. כל רצוני הוא להשתחרר מהצבא, שמשום מה הצבא שכח לשלוח לי את ניירות השחרור, וזה דחף אותי למעשה המוטעה הזה. אני אומנם נכה צה"ל, אבל אינני דורש ולא מעונין לקבל שום תועלת או זכויות מיוחדות. הרופא הראשי התרשם מבדיקת ההרדמה ומהשיחה שהיתה בינינו, ואישר את דרגת הניכות שלי. ב. כ. (בלתי כשר) ושלח אותי לחופשי הביתה.

בהגיעי הביתה, ואני דואג מה נשמע אצל רעיתי, ומי יודע מה כבר ספרו לה עלי, ומה עלי לומר לה כדי להרגיעה. הרי היא רגישה מאוד וכל סיפור עלול להתקבל אצלה ביתר רצינות ממה שנאמר לה. הנה אני עומד ברחוב ממול הבית שלי. ומסתכל. חלונות סגורים, ובודאי שגם הדירה סגורה. ואת אשר חשבתי זה היה. התישבתי לרגעים במרפסת שלי ולאחר זה החלטתי לגשת לבת הוריה, אולי אשתי נמצאת שם. חמתי ספרה לי, שידוע להם כל מה שעשיתי, אחותי ואשתי נסעו לבית החולים צריפין כדי לבקר אותי. בדלית ברירה נשארתי בבית חמי עד שאשתי באה אליהם הביתה, המלים הראשונות של אשתי היו: ברוך ה', האם אתה בריא ושלם? תודה לקל היא ספרה לי שכאשר היא ואחותי הגיעו לבית החולים וראו את החולים מסתובבים כמעט ערומים, נבהלו ולא ידעו מה לעשות במשרד הודיעו להן שאני שוחררתי ונסעתי הביתה. והן נשאו את רגליהן מיד וברחו משם.

אף אחד מהגדוד שלי לא התעניין בי ולא היה איכפת לו חיכן אני. כל אלה שמשתחררים, עוברים דרך מחנה השחרורים בתל השומר. חשבתי על כך, ואמרתי לעצמי. סע לתל השומר ושם תבקש את ניירות השחרור שלך וכך עשיתי.

יושב במחנה תל השומר באפס מעשה

בשער המחנה של תל השומר שאלתי איך להגיע אל שטח מקום השחרורים. קבלתי הסבר שיש תור גדול עומד ומחכה למלוי שאלונים והצגת תעודות. עמדתי בתור בשקט ובסבלנות עד הגיעי אל החלון. לי לא היו שום תעודות או צו שחרור כי אם המכתב מבית החולים ומספר האישי שלי — 47976 — חטיבת גבעתי. גדוד — 52. הבוקעים. גדוד — 52 קבל את הכנוי "הבוקעים" — לאחר הקרב בחוליקאת שבו בקענו את הדרך לנגב.

חחייל הרשם שלח אותי לאוהל מסוים ושם היתח מטח עבורי לשאלתי כמח זמן יחיה עד אשר אשתחרר הוא ענח לי, אינני יודע והוסיף, אתח חייב להשאר כאן עד אשר תקבל את השחרור, ואסור לך לצאת את המחנח בלי אישור או שחרור. כאן פגשתי הרבה חברים שחיכו לקבלת השחרור. הניירות שלהם הגיעו, ואחד אחד יצאו הביתח. אך אני לא. תמחתי מדוע אין קוראים לי למשרד לקבל את השחרור. בהאותי שחיילים באים ויוצאים משוחררים, החלטתי לפנות למשרד, להתעניין בניירותי. אך במשרד לא היתח להם תשובח בשבילו. כל יום ויום הלכתי למשרד לשאול אולי הגיעו ניירות השחרור שלי, וחזרתי על עקבי לאוהל. משהו מוזר התרחש מסביבי. במחנח בית נאבאלה וכאן בתל השומר, אני נתקל בהתעלמות גמורח, ואיני יודע מי האשם ומח הסיבח לכך, אני אינני חושד במי שהוא שעושח לי את התקלות האלח, אך מצד שני זח גורם לי תחושח לא נעימח. בכל פעם עונים לשאלתי, הניירות שלך עוד לא הגיעו יום אחד החלטתי לא לגשת לחלון, אלא להכנס פנימח אל הסרן האחראי על כל המשרד, ולתנות בפניו את בעייתי. לאחר ששמע ממני את בעייתי אמר לי חכח ואני אבדוק את הנושא שלך. הוא עבר משולחן לשולחן ושאל והתענין. באחר השולחנות אמרו לו. יש כאן ניירות על שם זכריח נגר, מספר ירות 47876, וזח כמח ימים מונחים על השולחן, מיד, הוא נתן הוראח לחסדיר לי את ניירות השחרור. החזרתי את בגדי הצבא, ובברכת הטוב והמטיב, יצאתי ממחנח תל השומר, לחיי חירות.

אחי שלום נשאר בצבא, בחור צעיר ויפח שאין לו שום דאגות. כבעל דרגת סמל וחייל מצטיין, חתם על קבע ונשלח לקורס קצינים חוא סיים בחצטיינות עד כדי כך שמפקד מחנח הקורס לקצינים, בקש להשאירו במחנח כדי לאמן קצינים

חדשים. הוא הדריך כמה וכמה מאלה שהיו אח"כ אלופים של צה"ל. חביריו שהיו אתו בקורס וחזרו לחטיבתם וגדודם, זכו בקידום דרגות פיקוד מהירה, והוא נשאר במחנה האימונים בדרגת סגן. כשהוא חזר למחנה. חניכיו נעשו מפקדיו.

תמו ימי הצבא ועכשיו חיי משפחה ועבודה

שחרורי מהצבא העמידני על משמעות הדבר הנה אני נשוי. עכשיו הזמן להתחיל לחיות ולבנות את החיים חיי משפחה, רעיתי הצנועה מחכה לי בבית ובודאי תשמח לראות שאני חופשי. עכשיו טובים השנים מהאחד. הגעתי הביתה בריא ושלם, ונתקבלתי בשמחה ובברכת, ברוך ה' ותודה לה'.

ארוחה חגיגית ומשפחתית לכבוד השחרור. אמי זוהרת ומאושרת שנשתחררתי. הורי אשתי קבלו אותי בברכה, ברוך בואך לחיים טובים ולשלום. אשתי שמגיע לח כל המילים הטובות עמדה והסתכלה עלי בחיבה ופניה שמחים. לאחר הארוחה המשפחתית אמרתי לאשתי שהיא ראויה ומגיע לה "ירח דבש" שלצערי לא יכולתי לתת לה בזמן המלחמה, והייתי נאלץ לצאת מביתי על אף שהיינו חתן וכלה. עכשיו אני חופשי ואעמיד לרשותה שבוע שלם. טיול בכל הארץ בעיקר בצפונה.

בשבת, בבית הכנסת, אמרתי "יודו לה' חסדו" על שחרורי מצבא. את ארוחת הצהרים של שבת אכלנו בבית אמי. אחרי הצהרים, אשתי ואני בקרנו אצל קרובי משפחה וידידים ובמוצאי שבת ארזנו את הבגדים כדי להשכים בבקר לטיול ירח הדבש.

☆ ☆ ☆

פרק ס"ט

ימי ירח הדבש

יצאנו לדרך עם תרמיל צבאי ותיק קטן. נסענו באוטובוס דרום יהודה עד התחנה המרכזית ומשם באוטובוס אגד לחיפה. שושנה אשתי הכירה את הדרך עד פתח תקוה, הודות לדודה יוסף קנדיל אח אביה שגר בפתח תקוה. ומשם והלאה היה עולם חדש בשבילה, שלא ראתה אותו מיום בואה לארץ הקודש. בשבתנו על המושב הקדמי של האוטובוס נתאפשר לנו לראות מה לפנינו. הנה רמתים, מגדיאל וכפר סבא, ומשטרת כפר סבא, חזרתי על ספור המקרה שקרה לי בחיותי נער צעיר יחד עם חיים גמיל בכפר סבא. כמובן שצחקנו ממה שקרה לי אז.

תמונתנו בירח הדבש

מעשה ילדותי, שכתוצאה ממה שעשיתי אז למדתי אורחות חיים ומוסר השכל. לשמאלנו היו רעננה והרצליה בהן עבדתי בפרדסים, בזמן מלחמת העולם וישנתי בפרדסים, וחייתי עם לחם עוני. כביש כפר סבא בית ליד, היה כולו פרדסים ושדות ירק. הנה מחנה בית ליד. ששהיתי בו בזמן שהתחתנתי, ובמושב פרדסיה של התימנים שבו הייתי מתפלל בשבתות. בהצטלבות בית ליד מצד ימין טול כרם ששם שולט הצבא הירדני. ומצד שמאל העיר העברית של היהלומים נתניה. והלאה, אבן יהודה. הכפר התימני אלישיב. כאן היו כמה משפחות תימניות שהיו גרים בשעריים ומוכרים לנו. ספרתי לאשתי שושנה. שכמעט והיינו מתישבים באלישיב אך אמי לא רצתה לעבור משעריים להתיישבות באלישיב. אילו אמי היתה מסכימה להתישב כאן, מי יודע אם היינו נישאים אני והיא. הנה משטרת חדרה. בנין גדול כמעט כמו משטרת רחובות פונים ימינה וישר לתחנת אגד. האוטובוס התעכב לכמה רגעים בתחנת אגד ואחר כך המשיך לכוון חיפה תושבי חדרה חייהם על החקלאות ופרי הדר כמו רחובות. בזמן המלחמה העולמית עבדתי כאן בפרדסים בתשלום עלוב, וישנתי בבית הרב הסס בשכונה התימנית נחליאל. בניו דוד ושלמה ואני למדנו תורה תחת עינו הפקוחה. בבנימינה יש לי קרוב משפחה שמו יוסף נגר הוא מותיקי המתישבים כאן. מרחוק נראתה המושבה זכרון יעקב אף פעם לא בקרתי בה אבל ידעתי עליה הודות לאחים זכריה ונתן עותמי שהתחתנו עם בחורות תימניות בנות זכרון יעקב. זכרון יעקב היתה ידועה הודות לכרמי הענבים והגפנים המשובחים.

הכפר הערבי פאראדיס היושב על הכביש לחיפה קטע את שרשרת.

ההתישבות לאורך הדרך תל־אביב חיפה, כפר ערבי אחד ויחיד שהזכיר לנוסעים שיש תושבים ערבים בתוך המדינה היהודית. הם היו פקחים, ולא ברחו מהמדינה כשברחו יתר הערבים מהערים והכפרים. היום הם יושבים תחת גפנם ותאנתם. ממול מחנה עתלית המפורסם הודות לעולים החדשים שבאו באוניות המעפילים ממחנות המוות ומאירופה. לכאן הגיעו גם משפחות תימניות עם מבצע "על כנפי נשרים".

בזמן הבריטים באחת התפגנות שחיו בתל־איב נגד הספר חלבן וסגירת השערים של העליה היהודית, השתתף שלום קנדיל דודה הצעיר של אשתי אח אביה. גבר עז נפש ובעל כוח, נגד המפגינים באו שוטרים אנגלים עם אלות לפזר את התפגנה, ושלום קנדיל סחב את האלה מיד השוטר האנגלי והכה בו עד אשר הפילו לארץ זב דם. שלום קנדיל, שעבד בעיתו דבר, נתפס והעומד למשפט ונשלח לבית הסוהר בעתלית. אשתי שושנה ידעה על כך. עתה הראיתי לה היכן היה דודה שלוסקנדיל עצור.

הר הכרמל נראה מצד ימין לאורך הדרך. ומצד שמאל חים הגדול. מחנות הצבא הבריטיים היו עד חוף הרחצה של חיפה.

חיפה עיר הנמל הראשי של ישראל, עיר שחלק מתושביה הערבים נשאר בה. רחוב דרך המלכים הוא הרחוב הראשי בעיר התחתית. כאן כל המשרדים של חברות האוניות ובתי המלון, גם תחנת הרכבת ותחנת אגד. בבית מלון של ארבע קומות שכרתי חדר, נחמד ונקי, ויצאנו לקנות דברי אוכל, בשנה שעברה באנו לכאן כמה חברים על חשבון הצבא. בערב התהלכנו לאורך רחוב המלכים, ובתוך העיר התחתית, ובשעה מאוחרת חלכנו לישון.

למחרת בבוקר, ירדנו לחנות המכולת וקנינו לחם ודברי חלב ואכלנו ארוחת בוקר, לאחר זה עלינו לאוטובוס העולה להר הכרמל. הנסיעה באוטובוס היתה מהנה את העין. כל הזמן צפינו על העיר דרך חלון האוטובוס.

האוטובוס עלה בכביש להר והעיר התגלתה יותר ויותר. והנוף היה עצום. ראינו את הנמל והאוניות ואת חים הגדול פרוש כמו משטח אדיר. וכן את בריכות הנפט, והקריות חיים וביאליק ומוצקין. ואת המפרץ עד עכו.

על ההר היו הרבה בתים פרטיים, רוב תושביהם יהודים גרמנים. הכל יפה ונקי ושקט. ומכאן ירדנו למרכז, לרחוב הרצל ולחנויות ולמסעדת הפועלים, שבה הייתי יחד עם חברי החיילים. גם בתקופת הנוטרות בקרתי כאן הרבה פעמים, היה לי קשר נפשי לעיר הזאת ולמקומות האלה.

ביום השני אחר הצהריים, חזרנו למלון. לקחנו את התרמיל שלנו ונסענו

לקיבוץ יגור. כשעברנו ליד בית החרושת למלט, בעיירה נשר, הסברתי לאשתי שמכאן מגיע המלט לכל מקום בישראל, כדי לבנות את המדינה שלנו. והנה כרם הענבים של משק יגור, שהרבה זיעה ויגיעה נתתי למקום הזה, החל מניכוש ועידור והריגת נחשים, ועד לדילול וזמירת הכרם.

האוטובוס נכנס ליגור עד ליד חדר האוכל והמזכירות של הקיבוץ, כאן נתודעתי אל החברים אנשי המקום, אשר חלק מהם הכרתי והכירו אותי משנות 42—1941 ובתקופת הפלמ״ח. אמרתי להם שבאתי לראות מה נשמע ואיך החברים מאותם הימים, זה היה אחד מהקבוצים הגדולים בארץ, יותר גדול מקיבוץ גבעת ברנר הגובל עם רחובות שעריים. קבלנו חדר כדי לישון בו.

ויצאתי עם אשתי לסייר במשק. החל מחדר האוכל ועד ללול, לרפת ולהדיר. אני עבדתי כאן בתור רועה הצאן תקופה קצרה, לאחר מזה, יצאנו לכביש. הנה המסגריה והנגריה של הקיבוץ והנה הכביש לכפר חסידים, בכפר חסידים, יהודים שומרי מצוות, התהלכנו עד שם. תוך שאנחנו מסתכלים על השדות של המשק, התלתן והירקות והתבואה. ועל בריכות הנפט. בכל האיזור הזה התהלכתי עם העדר, ועבדתי בקציר התלתן לפרות ובאיסוף התבואה. גם ראו עיני את הפצצת בריכות הנפט על ידי האוירונים האיטלקיים והגרמנים, בזמן מלחמת העולם. בכפר חסידים נכנסתי לבית הכנסת והתפללתי מנחה, כפר חסידים כל תושביו דתיים ואנשי עבודה חקלאית.

ביום השלישי בבוקר יצאנו לכביש ונסענו באוטובוס לעפולה, דרך שער העמקים, קרית עמל, אלונים, בית שערים, מקום קבר רבי יהודה הנשיא, נהלל, גבת, שריד גניגר ועפולה. זכרתי כי את כל הדרך הזאת עשיתי במסע רגלי עם הפלמ״ח, בהיותי בקיבוץ יגור בשנת 42—1941, ועכשיו אני משקיף על הדרך ביושבי באוטובוס אגד, עפולה נראתה מושבה קטנה שאין בה מה לראות. מכאן יצאנו לכיוון טבריה, דרך כפר תבור. למרגלות הר תבור ספרתי לאשתי, איך עלינו להר בשביל המתפתל עד לפסגת ההר והמנזר. אותם ימים היו ימי בחרות; מי חלם ומי חשב מה יהיה מחר. כל יום היה שמחת חיים שלו.

מכפר תבור ודרך מסחה המשכנו היישר לטבריה היהודית. עיר התחתית היתה ריקה מתושביה הערבים. הכל שומם, עולים חדשים, שהגיעו לכאן התישבו בבתים שעל הכביש הראשי. והרבה מהחנויות עדיין היו סגורות. המלון שצפה על הכנרת התאים לנו. דרך החלון צפינו עד לעין גב והרי הבשן. בחנות קטנה של מכולת קנינו דברי מאכל. לאחר זה הלכנו לבקר הקברות הצדיקים, רבי עקיבא וחבריו, וקבר הרמב״ם העיר טבריה היתה שקטה ומשעממת, חיילים ורכב צבאי חונים בה. לילה שקט, הירח המופיע מצד מזרח מעל הרי הגולן ובבואתו מצטיירת על מי ים כנרת. אשתי ואני צופים על הירח וזה נוסך עלינו שלוה, אשתי אומרת,

כמה יפה הירח כשהוא מלא, השיחה נמשכה עד שנרדמנו בשינה עריבה.

יום רביעי. אחרי ארוחת הבוקר נסענו לבקר את קבר רבי מאיר בעל הנס ואת בתי המרחצאות. בקבר רבי מאיר התפללנו וחזרנו לטבריה, ומכאן נסענו במכונית צבאית צפונה לכיוון ראש פינה. ומכאן המשכנו בהליכה עד קיבוץ תל חי. ליד מצבת טרומפלדור הצטלמנו והמשכנו בהליכה מחוסר כלי רכב עד מטולה באיזור הזה היתה לי זו הפעם הראשונה שאני מבקר. הרבה שמעתי וגם קראתי על האיזור הזה אך עיני לא ראו אותו. את שירי טרומפלדור ותל־חי, למדתי בחיותי ב״נוער העובד״. המושבה מטולה עם בתיה הישנים לא עשתה עלינו רושם מיוחד. כאן היתה תחנת משטרת גדולה. להפתעתי מצאתי בה חבר טוב, מתקופת היותנו משרתים במשטרת הישובים העבריים, בנהריה והסביבה בשנים 45—1944. עשינו כמה תמונות.

בחנות המכלת קנינו אוכל ויצאנו באוטובוס אגד חזרה לראש פינה. מכאן עלינו לצפת עם מכונית צבאית עד לתחנת המשטרה בצפת. והלכנו ברגל לתוך צפת. בצפת וטבריה הייתי עם אמי בשנת 1946, ועכשיו הבאתי את אשתי לכאן. זה לה הפעם הראשונה שהיא באיזורים האלה. תנוף בצפת והסביבה ומזג האויר היו נפלאים, הכל ירוק מסביב, נשאתי עיני אל ההרים, ויכולתי לראות עד עכו ועד חיפה התיכון. ממולנו, העין קלטה את קבר רבי שמעון בר יוחאי ויתר קברי הצדיקים, זי״ע. כאן מבית המלון, צפינו לנצרת ולים כנרת. צפת בראש ההרים וכולה היסטוריה של גדולי החכמים, הראשונים, והאחרונים. עד לחאר״י הקדוש. ורבנו יוסף קארו, הם ותלמידיהם. רוח קדושה ריחפה בצפת. וכל המבקר כאן הרגיש את החיסטוריה העתיקה והחדשה. אנשים חיים כאן לא בזכות הכלכלה הטובה או הרווחים הטובים, אלא מתוך אמונה שכולה רוחניות ועבודת הבורא יתברך. התיירים באים והולכים, ומהם נהנית צפת. זה הוא מקום שלום ושלוה למי שמסתפק במועט. בתי הערבים וחנויותיהם היו רובם עדיין סגורים. בלילה היה קר, על אף שהיינו בבית המלון, כך זה בצפת.

ביום חמישי, היינו צריכים לחזור הביתה, אוטובוס אגד הביא אותנו עד חיפה. ומחיפה לתל־אביב. ואוטובוס ״דרום יהודה״ הביא אותנו הביתה לרחובות. חזרנו לביתנו הקטן והיפה.

יוצאים לעבודה וחיי משפחה

ירח הדבש נגמר ועכשיו צריך להתחיל בחיים המעשיים. עד עכשיו בליתי את רוב זמני בשירות הצבא, ורק בחופשות קצרות בליתי עם אשתי בביתנו. לגבי ולגבי אשתי לא נתקיים בנו המקרא של התורה. ״כי יקח איש אשה חדשה לא יצא בצבא ולא יעבור עליו לכל דבר, נקי יהיה לביתו שנה אחת ושמח

את אשתו אשר לקח״ (דברים כ״ד ה׳). בקושי, עשיתי את העשרה חימים ומיד חזרתי לשרת המדינה החדשה שלנו, ככל העם כולו. אשתי שנשארה בבית, יצאה לעבודה במשק בית כדי להתכלכל וכאשה חרוצה ידעה להרויח וגם לחסוך. בלכתי לצבא השארתי לה עשר לירות. זה היה כל מה שהיה לי, עכשיו היא גלתה לי שהיא מחזיקה חסכון של ארבעים לירות. אני שמחתי על כך חיות ואנחנו צריכים להחזיר את החוב של הרחיטים סך מאתים לירות, וזה סכום גדול. הייתי חייב למצוא מקום עבודה ולחסוך מה שיותר ומהר, כדי לפרוע את החובות.

עובדיה בן דוד הלוי, שותפו של חמי אבי אשתי משה קנדיל, קנו ביחד דונם אדמה, ברחוב רמב״ם פינת טשרניחובסקי, ובנה דירה על שטח האדמה שלו, הוא פנה אלי ושאל אם ברצוני לטייח לו הבית, וכמובן מאליו שנעניתי לו, קבלתי את עבודת הטיח לפי מטרים מרובעים, כפועל עבד את חברי הטוב זכריה גמיל. הימים היו חמים, באמצע הקיץ והעבודה היתה מפרכת, והרי אם רוצים להרויח צריך לעבוד ולהזיע, בתוספת שעות בכל יום ויום. אשתי היתה מביאה אל הבנין את הארוחה והשתיה ובערב הייתי בא הביתה שבור ורצוץ. זה לי הרבה זמן שלא עבדתי בטייח. אך כורח החיים והפרנסה חייבו זאת. גמרתי את טיח הבנין וקבלתי את משכורתי, ומכאן עברתי לבית של חברי הטוב שלמה קריטי, וגם כאן טייחתי את הבית בפנים ובחוץ. את החסכונות שעשיתי מכמה בתים, לקחתי בידי ונסענו אשתי ואני לתל־אביב. הישר לבית המוכתר של כרם התימנים, מר משה לוי נחום, אשת המוכתר שושנה דודתה של אשתי שמחה לבואנו כי מיום שהתחתנו עד עכשיו לא התראינו. היא שאלה לשלום אחיה חמי, האבא של אשתי, וכן איך אנחנו מרגישים. אשתי אמרה לה שאנחנו באנו להחזיר להם את ההלואה, מאתים הלירות שלוינו מהם בשביל הרחיטים. הדודה שאלה, מדוע מהרתם לבא ולהחזיר את ההלוואה? עניתי לה, שאין אני רגיל ללוות כסף או להיות חייב כסף. וברוך ה׳ עתה הרווחנו את הכסף ואנחנו מודים על העזרה שלכם. בלעדי ההלואה שלכם, לא היה לנו ריהוט בבית. לאחר מכן, עשינו כמה ביקורים אצל חברים ומכירים וטילנו בעיר לפנות ערב חזרנו הביתה.

☆ ☆ ☆

פרק ע׳

תמכתי בבן גוריון ומפלגתו

מיום הכרזת העצמאות של מדינת ישראל ביום ששי. ה׳ באייר תש״ח (15 במאי 1948). שלטון המדינה היה בידי מועצת העם, ומתוכה נבחרו אנשים לשמש כשרים עד לבחירות של כנסת ישראל.

בראש השרים היה דוד בן גוריון מטעם ההסתדרות ומפלגת מפא"י איש שהוכיח שהוא ראוי לעמוד בראש העם והמדינה היהודית. הממשלה היתה זמנית עד לבחירות, ועכשיו, פסקה המלחמה ורוב העם חזר איש לביתו ולעבודתו. החיים התחילו להכנס למסלול הנורמאלי של עם עובד.

עכשיו הגיע הזמן לקיים בחירות ראשונות במדינת ישראל. היום הזה הוכרז יום שבתון מעבודה, כדי שכל העם ילך לבחור את נציגי העם, מאה ועשרים נציגים. בבחירות השתתפו כל המפלגות: מפא"י, אחדות העבודה, השומר הצעיר, המזרחי והפועל המזרחי, פועלי אגודת ישראל, ציונים כלליים, פרוגרסיבים, חירות, ספרדים, תימנים והקומוניסטים. אסיפות כלליות התקיימו בכל עיר ומושבה. וראשי המפלגות קראו לבחור במפלגתם. מפלגות הפועלים ייצגו את רוב הפועלים. המפלגות הדתיות ייצגו את הישובים והקבוצים הדתיים וכן את תושבי הערים והמושבות. הציונים הכלליים ייצגו את בעלי התעשיה והמסחר והעצמאיים, ותנועת חירות ייצגה את הרביזיוניסטים ואת אנשי המחתרת לח"י ואצ"ל. כמו כן, היתה רשימה ספרדית לכל הספרדים בישראל, וכן רשימה תימנית לתימנים. העם נהר אחרי מפלגת מפא"י שבראשה היו דוד בן גוריון ומשה שרתוק. והם עמדו בראש הממשלה החדשה, דוד בן גוריון כראש הממשלה ומשה שרתוק שר החוץ, בראש תנועת החירות נבחר מפקד האצ"ל מנחם בגין. האיש שעמד בראש המחתרת האמיצה שחרפו נפשם למען תקומת המדינה החופשית, ישראל, והוכיחו במעשיהם ובלהט רוחם כמה גדולה אהבתם לעם היהודי ולמדינת ישראל. הם לא הכירו התורה הסוציאליסטית שסימלה הדגל האדום.

על כן החרים אותה דוד בן גוריון ואמר עליהם, שהם והקומינסטים לא יהיו בממשלה הישראלית. ואכן, בכל ימי היותו ראש הממשלה, הם לא היו שותפים בממשלה.

הספרדים זכו בארבעה נציגים והתימנים זכו בנציג אחד בלבד. רוב יהודי תימן הלכו אחרי דוד בן גוריון. כולם היו מוקסמים ממנו. הוא דבר על לבם בציטוטים מדברי הנביאים וחזונם, על ימות המשיח, והגאולה השלימה ועל "ושבו בנים לגבולם". אני אחד מאלה שהצביעו בעד מפא"י, על אף שלא הייתי חבר בהסתדרות או חבר מפא"י, אני האמנתי בכל לבי שדרכם ורעיונותיהם יביאו את העם והמדינה לחידוש מלכות ישראל. ושהתורה ודברי הנביאים יהיו קודש לאומה היהודית והישראלית, בבחינת השיבה שופטינו כבראשונה ויועצינו כבתחילה וירושלים תהיה עיר הצדק קריה נאמנה. חלא זה היה חלומנו בכל הדורות מיום גלותנו מארצנו עד בואנו שנית אליה. והמדינה שלנו צריכה מנהיג שיהיה דבר ואמיץ להוליך את העם לגדולות ונפלאות, כי זו היתה משאת נפשנו בכל הדורות.

ביום הבחירות עברתי מקלפי לקלפי ובידי האות א׳ של מפא״י, השפעתי ודרבנתי והתוכחתי עם בעלי דיעות אחרות, שהוא דוד בן גוריון, הראוי לאצטלה של ראש וראשון בהנהגת העם והמדינה. האמנתי בתמימות שאין אחר בלעדיו. שמו דוד, וכל זה עשיתי שלא על מנת לקבל פרס. עשיתי כל מה שאפשר למען הצלחתו בבחירות. אשתי לעגה עלי באומרה לי, מה לך ולמפא״י הן אתה לא חבר בהסתדרות ולא במפלגה. ומה יתן לך ומה יוסיף אם הוא יהיה ראש ממשלה או אחר. אך כדי לסבר לה את האוזן ומה אני רואה בדוד בן גוריון. עניתי לאשתו באמרי לה, תדעי לך שהאיש יקר בעיני, עד כדי כך שאני מוכן לתת את נפשי תחת נפשו. זאת היתה אמונה תמימה ועיוורת. היו לי ויכוחים עם אנשי האצ״ל והלח״י. אבל כולם היו חברי, אני לא ראיתי ולא חשבתי שהם פסולים לשותפות בממשלה או בכל מוסד אחר לכל יהודי יש רעיון שלו. ואין זה פוסל אותו מלהיות שותף בבנין העם והמדינה, בפרט אם הוא הוכיח במעשיו שאהבת ישראל ומדינת ישראל הם יקרים לו.

בתקופת המחתרות כשנלחמו האצ״ל והלח״י באנגלים לגרשם מארץ ישראל. ההגנה לא לקחה חלק במלחמה הזאת. ולא רק שלא לקחה חלק, אלא אפילו עשו דבר שהיה משום בגידה בחוקי תורתנו הקדושה, והוא, שהם הלשינו והסגירו בחורי ישראל שלחמו לשחרור המדינה מעול האנגלים, הבחורים נשלחו לגלות במעצר בחבש ואריתריאה. המפקדים והטובים שבאנשי האצ״ל והלח״י.

אחד מהם היה איש רחובות ושמו שמעון שייבה לו היתה הכרה טובה אתי ועם אחיו. אביו היה מנהל עבודה שלי בפרדס טוביה מילר, אנשי האצ״ל לא הגיבו בהלשנות מצידם אלא הבליגו על הפצע והכאב אשר גרמו אנשי ההגנה בידיעת דוד בן גוריון וחביריו. בזה לא הוכיחו את עצמם באהבת ישראל ובכבוד המגיע ללוחם העברי לשחרור המולדת.

עתה, שדוד בן גוריון החליט שבממשלת ישראל לא ישבו מפקד האצ״ל וחביריו, והשוה אותם למפלגה הקומנסטית, הביא אותי לידי מחשבה, האם אנחנו שני סוגי יהודים, במה אנשי ההסתדרות הפועלים הצועדים עם דגל אדום מונף בידיהם יותר טובים מאנשי האצ״ל והלח״י הצועדים עם הדגל הכחול לבן שהוא דגל האומה העברית.

לנו העדה התימנית ובפרט לעולים החדשים זה עתה באו מתימן, ממרוקו, אלגיר וטוניס, סוריה, עירק ומצרים. היה דוד בן גוריון נחשב כמו משיח, אבל משיח אינו צריך להפלות בין עדה לעדה. ובין אשכנזים לעדות המזרח. משיח המאמין בתורת הסוציאלסטיית — יותר מתורת ישראל הטהורה, לא נחשב בעיני כמשיח, את כל זה למדתי לאחר הבחירות הראשונות של הכנסת הראשונה ואולם מכיון שלא היה אף אחד בימים אלה ראוי להיות ראש ממשלה חוץ ממנו, לכן הוא נבחר לתפקיד האחראי ביותר בממשלת ישראל.

☆ ☆ ☆

פרק ע"א

אני נמנע מקבלת תמורה עבור זכותי

ברחובות ברחוב בנימין נפתח משרד לשיקום החיילים המשוחררים. היו כל מיני עבודות וגם עזרה כספית. לנכים היתה מחלקה מיוחדת שטפלה בהם. תושבי המדינה היו כשבע מאות אלף. המיעוט שבהם זכה לכל מיני הטבות. כל מי שהיה קרוב יותר לעניינים. תפס ככל יכולתו, הערים והכפרים של הערבים היו מלאים שלל. אנשים קבלו בתים, או חנויות, או שדות, השלל היה גדול, ואלה שנהנו מזה היו מעטים שבמעטים. בעיקר אלה שלא היו בחזית והסתתרו בתפקידים מנהליים.

לדעתי, החייל האמיתי יצא מקופח. כשם שבא כך הלך לביתו בלא כלום. חברים שבקרו במשרד השיקום, שאלו אותי, מדוע אינני פונה למשרד השיקום, לקבל עזרה או הטבות אחרות, הן אני נכה ומגיע לי הרבה מחברי בקרו במשרד השיקום, חלק מהם קבלו מספר ירוק בשביל מונית אפילו שעדיין לא היה להם רשיון נהגות.

ביום אחר החלטתי ללכת למשרד השיקום ולראות מה עושים שם. בחדר הקבלה ישבו פקידים חברי מפא"י וכן האחראים על המשרד. כולם היו מוכרים לי משנים עברו. אני ידעתי עליהם עם מי הם הולכים ואת מי הם משרתים. שמעתי חילופי שיחות בינם לבין אלה הבאים למשרד. הדברים לא היו לפי רוחי והשקפתי, האמונה שלי היתה, שאינני צריך לבקש או לדרוש מהמדינה שלי טובה או תשלום עבור תקופת שרותי. ולא חשוב כמה שרתתי ומה קרה לי. הן המדינה שלנו רק עתה יצאה לאויר העולם. ולא היא צריכה לתת לי אלא אני צריך לתת לה. מתוך מחשבה והשקפה כזאת, נמנעתי מלבקש במשרד השיכום.

ברחובות החלו להופיע מוניות ומכוניות משא. וחברים הצטרפו כחברים באוטובוסי אגד ודרום יהודה, עוד אחד ועוד אחד. לפני המלחמה עבדו אתי בפרדסים ובעבודות אחרות, והיום הם נהגים ובעלי מוניות.

הסתכלתי עליהם ותהיתי, הנה בחיי הפרנסה הם קנו את עולמם, ואני מתלבט למצוא יום עבודה, איני יודע אם ללעוג עליהם או ללעוג על עצמי. הם הרוב ואני היחיד. ואולי יש עוד יהודים כמוני. האנשים שכחו שהיינו פעם שרים, מה עוד לא

נתנו לך מולדת מה עוד לא נתנו ונתן עולם הפוך נשתנו הזמנים והאידיאולוגיה.

עכשיו בשבתי בביתי, אני מתחיל לבנות חיי משפחה עם רעייתי שושנה, היא באה מבית דתי ולא קבלה אפילו השכלה עממית, חיות והיה מקובל על העדה התימנית מה שהתלמוד אומר: "כל המלמד את בתו תורה כאילו מלמדה תיפלות" (מסגת קידושין כ"ט). ואולם, חודות לכשרון של רעיתי שושנה היא ידעה ללמוד קרוא וכתוב גם מחוץ לבית הספר. כמו כן, גם חברותיה שגדלו אתה קבלו השכלה מינימלית. עכשיו, שאנחנו נשואים וצריכים לבנות חיים משותפים. ראיית החיים והשקפותי לא תאמו עם תפיסת החיים של רעיתי. רעיתי גדלה בתוך בית סגור ודתי, ואני יצאתי בין הבריות וחייתי את המציאות של אדם הנלחם על קיומו. נדדתי ממקום למקום. "אכלני חורב ביום וקרח בלילה ותדד שנתי מעיני" (בראשית ל"א מ'). עם קיבה ריקה, למדתי את הטוב ואת הרע אשר נעשים בין בני האדם. קראתי עתונים וספרים, והרביתי לשוחח עם בני אדם על החיים והפוליטיקה. כן ידעתי מה נעשה בארץ ובעולם הגדול, האמנתי שעם ישראל יהיה אור לגויים.

כאמור, אשתי גדלה באוירה תימנית טהורה, על אף שבאה לארץ הקודש בהיותה בת שלוש שנים. בשכונה שלנו שהיתה מיוצאי האיזור שרף מתימן, גדלה ונשמה את אוירה התרבותי והחינוכי. חיים אלה בה מסורת תימן נאמנה, לבד מאשר הלבוש והביגוד, שאותם ראתה כחלק מהשקפת חייה. ברוב הדברים שנינו ידענו לכבד אחד את השני אך בהשקפת חיי העולם חיינו חלוקים בדיעותינו, וזה הביא אותנו לויכוחים, בשבילי, הרדיו והחדשות והעתונים היו חלק מהחיים שלי, ולרעיתי שושנה הם כלל וכלל לא היו חשובים. תמיד אמרה לי שהעתון גוזל מהזמן שאני צריך לתת לה, וכך כל לילה היינו חוזרים ומשוחחים על כך. היא בשלה ואני בשלי כל אחד החזיק בדיעותיו. בבית אביה אף פעם לא קראו עיתונים. זה היה נחשב בעיניהם לרכילות ולשון הרע. אני אהבתי לקרוא ספרים, התנ"ך, שולחן ערוך, הרמב"ם ומדרשים רבה ותנחומא. בשעות הפנויות שלי הייתי קורא, אך אשתי היתה יושבת ומשתעממת. כמה שדברתי על לבה לקרא משהו אם בספרים או בעתונים. זה לא משך אותה. ועל כך היא רצתה שאני אוותר על הקריאה ואתן תשומת לב אליה.

חתונה של ידיד ושמחה בה

באחד הערבים הלכנו לחתונת החבר שלום גורש חברנו ומכר טוב שלנו. כל החברים והחברות היו שם, החתונה היתה בבית הוריו, החתן היה בחדר אחד והכלה בחדר אחר. בשעה עשר בלילה, בקשה אשתי שנלך הביתה היא אמרה לי שהיא לא מרגישה בטוב, אך אני אמרתי לה שזה עדיין מוקדם ללכת הביתה, אך היא הטרידה אותי בטענה שהיא לא מרגישה טוב, ובאם אני לא אקח אותה

הביתה היא תלך לבדה. בדרך היה לנו ויכוח, אמרתי לה שעכשיו אחרי שילכו הזקנים והזקנות אז תתחיל השמחה שלנו של הצעירים, ואני רוצה לשמוח, אך היא אמרה שאני חייב לקחת אותה הביתה ולהשאר אתה בבית, היות והיא לא מרגישה טוב, ועלי לשכוח את החתונה. אמרתי לה לא בכל יום יש שמחה או חתונה. אני אלווה אותה עד הבית ואחזור לחתונה. כל החברים והחברות נמצאים שם, ואני אוהב לשמוח ולעלוז. השמחה זה חלק מחיי. ובכל מקום שיש שמחה אני הולך לשם.

היא ענתה לי, עכשיו אתה נשוי אתי ואם אני לא אהיה אתך אתה לא תלך לבד. יתכן והיא צדקה בדבריה, היות והרגישה לא טוב. וכיון שזה היה מקרה ראשון, לא יכולתי להשלים עם זה שאני אשאר בבית בגלל שהיא לא מרגישה טוב. וחברי ישמחו עם החתן והכלה בלעדי. לכן לויתי אותה עד הבית והיא כעסה עלי ואמרה לי. אם תלך לחתונה ותשאיר אותי לבד בבית, בבואך חזרה אני לא אפתח לך את הדלת. ואולם, הרצון שלי לשמוח, גבר על משאלת אשתי ואני חזרתי לחתונה.

הזקנים והזקנות הלכו הביתה ואנחנו הצעירים שכולנו מכירים היטב אחד את השני מילדות התחלנו לרקוד רקודים תימניים. אותו ערב אני הייתי השמח והמשמח. רקדתי על כסאות ועל שולחנות. והתלבשתי בתור בחורה ועוררתי צחוק גדול אצל החתן והכלה ובין כל החברים, עד שכולנו היינו סחוטי זיעה. ערב שלא נשכח מהחברים.

בשעה מאוחרת חזרתי הביתה, דפקתי בדלת ולא נעניתי, דפקתי בחלונות ולא נעניתי. והתחלתי לחשוש שמא קרה משהו לאשתי. הן היא אמרה לי שהיא לא מרגישה טוב. ואם אינה עונה לי ופותחת את הדלת, מי יודע מה קרה לה המשכתי לדפוק בדלת, בצורה יותר חזקה וקראתי לה, שושנה פתחי לי. השעה היתה מאוחרת וחששתי שהשכנים עלולים לשמוע את הנקישות בדלת ובחלון. עמדתי בחוץ כמה רגעים והחלטתי להמשיך לדפוק בדלת ובחלון והפעם בנקישות יותר חזקות. פתאום שמעתי את אשתי אומרת לי, לך לישון היכן שהיית עד עכשיו. אני לא אפתח לך את הדלת. והיא עונה לי: אני לא אפתח לך את הדלת. אז אמרתי לה, יותר טוב שתפתחי את הדלת לפני שאני אשבור את החלון ואכנס דרכו. לא כדאי שיתעוררו השכנים וישמעו אותנו. אם יש לך טענות אלי אז נדבר בפנים, לא דרך חלון סגור.

לבסוף פתחה את הדלת, ובהכנסי פנימה תפסה את ידי השמאלית ונשכה את הבשר שתחת הבוהן השמאלי. הבשר רך והורידים עדינים ואני הרגשתי כאבים חזקים. שיניה חדרו לתוך הבשר והשאירו סימנים עמוקים. זה חרה לי מאד, אך לא הגבתי לא בפה ולא בחושטת יד עליה. והעדפתי להשאיר את הויכוח בינינו למחרת היום.

בבוקר השכמתי וחלכתי לבית חוריה, לחתאונן על בתם ועל חנשיכה הרצינית שקבלתי ממנה. האמא של אשתי היתה במטבח, צריף קטן ובו תנור אפיה מחרס, היא אפתה את הפיתות, שלום ובוקר טוב, אמרתי לחמותי, ונענתי בשלום ובוקר טוב. ספרתי לה מה עשתה לי בתה שושנה והראיתי לה את חנשיכה עם סימני השינים. חמותי החלה לצחוק, ולשאלתי מדוע היא צוחקת ומה הצחיק אותה. היא ענתה לי, אז מה יש, אם היא נשכה אותך. כנראה מגיע לך. גם אני נשכתי את בעלי אחרי החתונה ולי לא נשאר אלא חלם מתשובתה.

☆ ☆ ☆

פרק ע״ב

נקבעה לי דרגה מקצועית מעוותת

עונת פרי החדר הגיעה וכל בחורי שערים ומרמורק וחנשים והבחורות יצאו לעבודה בקטיף ואריזת הפרי. גם אני עסקתי בעבודה חזאת בתור נגר אריזה, זה נחשב למקצוע והרווח היה מזה יותר משל פועל בפרדס. ההסתדרות השתלטה על העבודה. ודרך חלשכה הכללית יצאו הפועלים לעבודת הפרדסים, הסתדרות הפועלים החקלאיים והועד החקלאי ייצגו את הפועלים לפני הסתדרות הפרדסנים, וכל בעל מקצוע בעבודת הפרי, נבחן בשעת העבודה במקום עבודתו. ועדה מיוחדת עברה מפרדס לפרדס וקבעה דרגת מקצוע לעובד. לרחובות באה הועדה ואני הייתי אחד מאלה שעמדו למבחן מקצועי. הם באו לפרדס. זה היה בדרך לקיבוץ נען. אני הייתי נוסע לעבודה עם אופנים, והועדה באה עם רכב חדש. אני ועוד חבר עבדנו כנגרים, והופתענו על ידי הועדה בלא הודעה מוקדמת שהם יבואו. אך הם מצאו שאנחנו עושים את עבודתנו על הצד הטוב ביותר. אנו חיינו ידועים כבעלי מקצוע טובים.

אחרי ביקור קצר נפרדו מאתנו, ואנחנו חיכנו במתיחות להחלטת הועדה לגבי דרגת המקצוע. גובה המשכורת היה לפי הדרגה, וזה היה חשוב מאד בשבילי. לבי אמר לי שהם עלולים לעוות את הדרגה שלי, משום שאני חבר ועד הנגרים ומגן על חבירי ודורש טובתם. ואכן, את אשר חשתי בא לי במקום לתת לי דרגת א״א קבלתי דרגת א׳, והמשמעות. עבודה שוה לדרגת א״א, אך המשכורת של דרגת א׳ חברי קבל דרגת א״א. דרגת מקצועי נקבעה על ידי נציגי הפועלים, אנשי הועד החקלאי, אנשים השומרים על טובת הפועלים. בשבילי זאת היתה סטירת לחי, אני לא הייתי חבר בהסתדות ואולי כתוצאה מכך קופחתי במשכורתי. מצד שני, היו מורידים לי מס הסתדרותי בלא לשאול אותי, ובלא שאוכל לבקש את

הכסף בחזרה, בטענה שאני עובד מאורגן. את התשלומים היינו מקבלים בקופת מלוה של האיכרים, ברחוב הרצל, או אצל גזבר לשכת הפועלים.

עד אז הייתי הולך ברגל לעבודה. לפעמים בגבול רחובות—רמלה, או לעקרון־נען. בשעה שבע בבקר הייתי חייב להתחיל את העבודה. השנה חסכתי לי כמה לירות, ודבר ראשון שעשיתי, קניתי לי אופנים ישנות ונגאלתי מההליכה לפרדסים ברגל בבקר ובערב.

לשנה השניה של עבודת הפרי, שוב נבחרתי כחבר ועד לעובדי האריזה, החברים הכירו בי כלוחם נאמן עבורם, נציגי הועד החקלאי באו להפגש אתנו לפני תחילת העונה, כדי להסביר את הענינים. אך אני מצאתי הזדמנות לגבות את חובי מהם. והאשמתי אותם בעיוות וביחס של איפה ואיפה, כל החברים האשכנזים קבלו דרגות א״א וחלק מחבירנו התימנים קופחו. ואני אחד מהם. אמרתי להם, אתם יותר רעים מהפרדסנים, אני לא אתן לכם לקפח את העובדים. הפעם הנגרים יהיו יותר מאורגנים וישמרו על זכויותיהם. אנחנו נאיט את העבודה ואם יהיה צורך גם נשבית את העבודה, עד אשר יתוקן העוול שעשיתם לנו, הדברים היו ברורים להם שאנחנו נעמוד על זכויותינו. נציגי הועד החקלאי קלטו את האיום שלנו. והם הבטיחו לנו שהם יתקנו את ענין הדרגות כבר בתחילת העונה. ואנחנו יצאנו מהפגישה יותר מאוחדים לקראת הבאות.

לחמתי את מלחמת חבירי לתשלום הוגן

עונת הפרי של שנת 52—51 התחילה. הפועלים חולקו לקבוצות ויצאו לעבודה בפרדסים. בכל יום לפרדס אחר. קבוצה קטנה שארזה מאה תיבות, או קבוצה בינונית שארזה מאה וחמישים תיבות, או קבוצה גדולה שארזה מאתים תיבות. אני העדפתי לעבוד עם קבוצה של מאה תיבות, וכך הייתי נגר יחיד בקבוצה. כולנו שעבדנו בקבוצה היינו מודעים אחד לשני ושמרנו על יחס חברי תקין. הפרדסנים שהזמינו קבוצת אריזה. היו קוטפים פרי יותר ממדת המאה תיבות, ובכך היו מנצלים את הקבוצות לעבודה יותר מהמכסה. כמובן, שהפרדסנים היו משלמים עבור התוספת, אך הפועלים לא היו מקבלים את הכסף וזה היה הולך לקופת ההסתדרות. אני החלטתי למנוע את גזלת העובדים. ונפגשתי עם הנגרים שעובדים בקבוצות האריזה ועודדתי אותם לבל יתפתו ויעשו יותר ממה שהם חייבים על פי ההסכם. הדבר שעשיתי נתפרסם בין הפרדסנים והגיע עד לועד החקלאי בתל־אביב. וכן לאגודת האורז בפתח־תקוה. שבראשה עמד מרדכי בן דרור. הם ניסו לדבר על לב הנגרים אך ללא הועיל. כל הנגרים עמדו יחד אתי שאין לעבוד יותר ממה שהוסכם בתחילת העונה, נציגי הפרדסנים והועד החקלאי דברו אלי באיומים, שאם לא אחדל להמריד את הפועלים שזה יעלה לי

ביוקר. הרמזים היו ברורים, שישלחו לי בעלי זרוע כדי שאני אדע מי בעל הבית. אך משלא עלה בידם לכפות עלינו חוקי עבודה אחרים. אז חפשו דרך אחרת להפטר ממני.

בתורה כתוב, לא תקח שוחד — אפילו שוחד ממון

באחד הימים, באמצע עונת הפרי, היה יום יפה ובהיר עם שמש חמה. קבוצתנו עבדה בפרדס נחמני שהיה אדם מכובד מעסקני המושבה רחובות ומותיקיה. לפתע, הופיעו שתי מכוניות, אחת פרטית וטנדר. מהמכונית יצאו, יו״ר האורזים בארץ מר מרדכי בן דרור, מנחם גורידסקי האחראי על קבוצות האריזה ברחובות, ודוד נציג המרכז החקלאי ומהטנדר יצאו א.ירימי, העוזר של מנחם גורודסקי, ויושב ראש ועד הנגרים שלנו, ס. קולאצה. הקבוצה שלנו כבר עשתה למעלה מחמישים תיבות, ואני כבר היו לי עודף של שלושים תיבות מוכנות למילוי פרי הדר. בראותי את המכוניות והאנשים יוצאים מתוכן, התפלאתי על בואם לתוך הפרדס, אך חכיתי לראות לשם מה הם באו לפרדס. ראשית, הם נכנסו לבית האריזה לראות איך עובדת הקבוצה והחליפו אתם כמה משפטים, ואחר כך באו אלי. נציג המרכז החקלאי ושמו דוד, היה יו״ר עובדי אריזת הפרי בכל הארץ הוא היה אחד מאלה שקבעו לי במקצועי דרגה א׳. הוא פנה אלי ושאל מה נשמע. עניתי לו, אתה יכול לראות אצלי אין בעיות, אני מריץ את העבודה מה שיותר מהר. הסתכל עלי ואמר לי. אנחנו למעשה באנו לדבר אתך. למר מרדכי בן דרור ולי יש הצעה בשבילך. הסתכלתי עליו וחכיתי לשמוע ממנו במה מדובר, הוא אמר לי, אתה יודע בודאי מי זה מרדכי בן דרור. ואני עניתי לו בחיוב, כן הרבה שנים הוא מוכר לי. אח״כ הוא ובן דרור אמרו לי. יש לנו בשבילך צ׳ק. תשלום עבור כל עונת האריזה, ומהיום והלאה אינך צריך לעבוד, שב בבית או תעבוד במשהוא אחר. והושיטו לי את הצ׳ק. הסתכלתי על הצ׳ק, על פניהם ועל פני יתר האנשים שהיו אתם, ושאלתי אותם. מה נדיבות הלב שאתם עושים בשבילי, והם השיבו לשאלתי בפשיטות, אנחנו מעוניינים שאתה תחדל להפריע לנו. משמעות הדבר שהם רוצים להפטר ממני. הסתכלתי עליהם וצחקתי. לשאלתם, מדוע אני צוחק, אמרתי להם. אני לא למכירה, ואי אפשר לקנות אותי. גם לא אקבל מהם שום טובה או שוחד. לי אפשר לשלם רק עבור עבודתי. בזיעת אפי אני אוכל לחם, אבל לא על חשבון אחרים. אני לא אפסיק לעבוד, ותשלום אקבל רק תמורת עבודתי. הם נדהמו מתגובתי הקשה. כנראה, שהם חשבו ״כי השוחר יעוור״, ותמורת בצע כסף אעשה כל אשר יאמרו אלי. אני המשכתי לעבוד את כל תקופת עונת הפרי וקבלתי את המשכורת שנקבעה לי מראש עבור כל עונת הפרי.

המושבה רחובות נחשבה כמרכז הדרום ובה התרכזו כל מוסדות השלטון האיזורי. מס הכנסה ומס רכוש, הביטוח הלאומי, קופות חולים, בית יולדות, בית

החולים קפלן, מכון ויצמן למדע ושני מוסדות של ספורט, אחד של מכבי והשני של הפועל.

בתקופת נערותי בחיותי חבר בנוער העובד, הייתי חבר גם "הפועל", והייתי הולך להתעמלות על ידי המדריך של הסניף מר טוכמן, או ממלא מקומו נתן עותמי. ומאז הייתי בקשרים עם סניף הפועל. וכשהתבגרתי חדלתי לבקר בסניף הפועל, אבל הייתי אוהב לצפות במשחקי כדור רגל, וזאת היתה תקופת הכדור־רגל הטובה של קבוצות מכבי והפועל רחובות. מכבי שיחקה בליגה העליונה ליגה א' והפועל שיחקה בליגה ב'. מכבי רחובות היתה תחת חסות בעלי הפרדסים ומשפחת מילצ"ן וקבוצת הפועל תחת חסות ההסתדרות.

אני הכרתי את כל השחקנים של שתי הקבוצות ואת אנשי ההנהלות. ואת בעלי הבתים ובעלי ההשפעה, גם במכבי וגם בהפועל. אך לא הייתי פעיל באף אחת מהן. כמו כל חברי, גם אני אהבתי לראות משחקי כדור רגל. אך בהיות ואני שומר שבת, הייתי עומד מחוץ לגדר וצופה במשחק, עד אשר היו נפתחים השערים במחצית השניה, ואז הייתי נכנס לתוך המגרש.

☆ ☆ ☆

פרק ע"ג

הצטרפתי בתור חבר בקבוצת הפועל

במוצאי שבת הייתי הולך למרכז המושבה עם אשתי, ויושבים בבית הקפה של האחים חבקין או בגן הקיוסק של פורר ולפעמים היינו הולכים לראות סרט בקולנוע בית העם, הסדרנים היו חברי מכבי ובקולנוע בית הפועלים, הסדרנים היו חברי הפועל. ביום אחד חשבתי להצטרף לקבוצת הסדרן של הפועל, כדי שאוכל לצפות במשחקי הכדור רגל של הפועל ושל המכבי, וגם לקבל כניסה חופשית לבתי הקולנוע ברחובות לי ולאשתי. זאת היתה תקופה שכל הזוגות בקרו בבתי הקולנוע. ומשהו אחר בשביל בילוי לא היה. ודברתי עם אשתי ושאלתי אותה מה דעתה על כך. אשתי לפני החתונה שלנו, כמעט ולא הלכה לקולנוע, בבית לא הרשו לה. ועכשיו ללכת לקולנוע זה ענין של הוצאה כספית. ולהיות סדרן בקולנוע הרי זה בשעות הלילה ואין זה גוזל מיום העבודה שלי שום פרוטה.

באחד מימי השבוע פגשתי את האחראי של סדרני הפועל ואמרתי לו שאני רוצה להצטרף לקבוצת הסדרן. הוא הזמין אותי לבא לאסיפה ובה נתקבלתי על ידי כל החברים ללא התנגדות, קבלתי פנקס חבר של הפועל — הסדרן וסרט

יד שעונדים אותו על הזרוע, ובו כתוב "הפועל רחובות — הסדרן".

מיום ראשון עד יום שבת, בכל מקום ובכל הזדמנות היכן שנפגשו חברים, אם זה בשעריים ואם זה בקפה גינזבורסקי או בקפה חבקין, הנושא הראשון היה כדור רגל, והנושא השני "על מפא"י וחרות", בן גוריון — ובגין. כמעט כל אדם היה ידוע אם הוא ימני או שמאלי. הדגל האדום היה לאנשי ההסתדרות והפועל, והדגל כחול לבן למכבי וביתי"ר. בתקופה הזאת לא הייתי חבר בשום הסתדרות או מפלגה, אם כי נטיתי אחרי בן גוריון והצבעתי מפא"י.

בתפקידי כסדרן הייתי משתדל לעמוד באחת הפינות השקטות וצופה במשחק הכדור־רגל, וכך עשיתי גם בקולנוע, תמיד בקשתי מהאחראים לתת לי פינה שקטה. אמנם היו כאלה מהסדרנים שלא ראו בעין טובה את תיפקודי בתור סדרן וחטטו אחרי בכל דרך אפשרית. לאחר שנתיים, מישהו גילה שאני לא חבר בהסתדרות. הוא ספר על כך ליושב ראש של הסדרן וזה שאל במזכירות של ההסתדרות ושם אישרו את הדבר. מזכיר ההסתדרות ברחובות חבר קלמן ביאלר היה המדריך שלי ב"נוער העובד". אי חברותי בהסתדרות, הובא לידיעת החברים באסיפה של קבוצת הסדרן, ובה נשאלתי על ידי היושב ראש של קבוצת הסדרן אם זה נכון שאני לא חבר בהסתדרות. אני עניתי לו, אמנם זה נכון שלי אין פנקס חבר של ההסתדרות, אבל אני משלם מסים להסתדרות על ידי הלשכה הכללית, והראיתי להם את הקבלות של המיסים, בזה נסתתמה טענתם עד אשר אקבל פנקס חבר של ההסתדרות. אצלי נדלק אור אדום. משמעות הדבר שהם מחטטים אחרי, ובכדי להשביע את רצונם אני חייב להיות חבר בהסתדרות, מה שלא עלה על דעתי כלל וכלל.

עוד בימי היותי בנוער העובד היה קלמן ביאלר המדריך הראשי שלי בנוער העובד אח"כ קבל תפקיד מזכיר ההסתדרות. כשהייתי עדיין בנוער העובד כבר אז הגעתי למסקנה, שהאידיאולוגיה הסוציאליסטית עם הדגל האדום, הנה תורה קומינסטית. ההמנון של האינטרנציונל היה מועדף על ההמנון הלאומי יהודי, התקוה. המחנה השמאלי הסוציאליסטי נושאי הדגל האדום אנשי מפא"י אחדות העבודה והשומר הצעיר, ראו באזרחים שלא אבו ללכת אתם, כאויבי העם והמעמד, היהודים החקלאים, בעלי השדות והכרמים, הפרדסנים ואנשי המטע, בעלי החנויות והאחרים, בעלי המפעלים והתעשיינים, הרופאים והמהנדסים. וכל מי שנתן יוסעבודה למישהוא. היה נחשב לאיש הימין ואויב הפועלים וההסתדרות.

אצלנו בבית העדפנו לקרוא את העתון "הבקר", עתון ימני, רציני, עם עורך טוב, וכן את עתון הערב של מעריב, וכפי שכבר כתבתי למעלה, שלי לא היה

שום עניין עם ההסתדרות ולא חפצתי להיות חבר בה. הגעתי למסקנה שאין לי מה לעשות גם בקבוצת "הסדרן" של הפועל.

☆ ☆ ☆

פרק ע"ד

עברתי מקבוצת הפועל לקבוצת הסדרן של מכבי

באחד מערבי ימות השבוע נפגשתי עם יושב ראש קבוצת "הסדרן" של מכבי רחובות, ושוחחתי אתו אם יש מקום בשבילי בקבוצת "הסדרן" של מכבי. הוא שאל אותי אם אני מדבר ברצינות, וכשעניתי לו בחיוב, הוא הסתכל עלי ואמר, ברוך הבא. ואכן, תוך כמה ימים סודר הדבר, ונתקבלתי למכבי.

האחראים בקבוצת "הסדרן" של מכבי היו חברים טובים שלי. הרבה זמן עוד לפני שחשבתי להיות סדרן בקבוצת המכבי, הם ידעו שאני דתי ומשתדל לשמור יותר ממה שמקובל אצלם.

לקבוצת הסדרן של מכבי היתה תלבושת כחול לבן של החולצה והמכנסים. וכל סדרן קבל את התלבושת. ההופעה עם התלבושת עשתה רושם יפה מאד. היה גם סרט המהדקים על זרוע היד ובו כתוב: "מכבי רחובות — הסדרן". הקבוצה היתה שומרת על הסדר במגרש המכבי. מכבי שיחקה בליגה העליונה והיתה אחת הקבוצות הטובות. אנו היינו גם סדרנים בקולנוע בית העם, אחד מבתי הקולנוע היפים בישראל. כאן הופיעו הבימה, האוהל, המטאטא והאופירה, התזמורת ושאר להקות. זה כשלעצמו היה יתרון רב על קבוצת הסדרן של הפועל. בנוסף לזה, קבוצת הסדרן של מכבי קבלה תשלום קולקטיבי עבור הסדרנות בבתי הקולנוע מבעלי בית הקולנוע. והכסף עמד לרשות חברי קבוצת הסדרן. מה שאין כן לגבי קבוצת הסדרן של הפועל. שההסתדרות לקחה את הכסף לרשותה, והסדרנים לא נהנו מזה.

המצב בישראל, מבחינה כלכלית, חל שינוי. עד עכשיו הלירה הישראלית, אנגלו פליסטאן, היה לה ערך שוה ללירה האנגלית. מאז עזבו האנגלים את ישראל הם התנגדו להמשך הקשר של המטבע הישראלי עם האנגלי, וממשלת ישראל הדפיסה לירה ישראלית חדשה והוציאה את הלירה האנגלית ממחזור הכספים. כל התושבים נצטוו להחליף את הלירה האנגלית בבנקים, ולאחר מזה החל משבר כלכלי בישראל, הוצאות מלחמת השחרור והחובות של מדינת ישראל על היבוא גדלו. הכלכלה החלה להצטמצם. כל הכלכלה הישראלית היתה באה ממדינות חוץ. ובשביל זה היה צריך לירות אנגליות או דולרים, וקופת המדינה

נתדלדלה. ומאז עזבו הערבים הורגש חוסר הירקות והפירות בשוק ובבתים. הקמח והבשר והשמן הובא מחוץ לארץ. גם הקפה והסוכר ופירות יבשים והגבינות.

העופות והדגים היו בצמצום. המדינה קלטה יותר ויותר עולים חדשים. מנין תושבי המדינה הוכפל ויותר, מאז קום המדינה ואין הקומץ משביע. הממשלה החליטה על מצב חירום כלכלי.

משבר כלכלי בארץ

שר האוצר אליעזר קפלן, והשר דב יוסף שמונה לשר הקיצוב, החליטו להדפיס פנקסי קיצוב שינתן לכל נפש. והמזון יחולק בצרכניות בחנויות ובאטליזים ואצל מוכרי העופות והדגים. כל משפחה קבלה את המנות שלה בחנות הקבועה שבה היו קונים יום יום. משפחות מרובות ילדים סבלו קשה, ומי שהיה לו כסף ידע להסתדר. הסוחרים ובעלי החנויות לא תמיד חילקו את המנות שקבלו עבור הקונים הקבועים שלהם. הרבה מהסחורה נמכרה מתחת לשולחן. וכל מי שהוסיף קבל יותר מנות.

הקצב שהיה נשוי עם בת אחת ממשפחתי. נראה לנו, ומשום כך נרשמנו באטליז שלו לקבלת מנות הבשר, אך הוא היה דוחה אותנו בלך ושוב, בטענה שעדיין לא קבל את הבשר לחלוקה. הוא טען שיש לו בשר בפריזידר, אך זה לא לחלוקה, וכך היה גוזל מאתנו את מנת הבשר פעם אחרי פעם. בעזות מצח נחושה.

כל יהודי שהיתה לו חלקת אדמה ליד ביתו, גדל בה ירקות ופירות. לי היתה אדמה של חמש מאות מטר, ואותה עיבדתי לצרכי הבית. עצי פרי, בוטנים, עגבניות, מלפפונים, תירס ובצלים. עשיתי לי לול קטן, והודות לכך אכלנו ביצים עם סלט כארוחה עיקרית בכל יום — בישלנו שעועית ועדשים. המרגרינה החלה להופיע בחנויות וחולקה לפי מנות, ומחוסר שמן היינו משתמשים במרגרינה לטיגון המאכלים.

בני אחי סעדיה

לסעדיה אחי נולדו שני בנים, הגדול שלמה היה כבר בן שלוש שנים, והקטן אהוד היה בן שנתיים. שני הילדים היו אוהבים לבקר אצלנו. לנו ולהם היה קיר משותף. ובסבוב מאחורי הבית באים אלינו. אשתי אהבה אותם והיתה נותנת להם כל מיני ממתקים, אך לפעמים היו באים ועוברים דרך הגינה, הזרועה כל מיני ירקות ופרחים. והילדים שאינם יודעים מה הם עושים, היו מחבטים בגינה ובשתילי הירקות. פעם אחרי פעם. בהתחלה הבלגנו על כך ביודענו שהם ילדים

קטנים. אבל בכל פעם שהם חיבלו, אשתי ספרה לאחי או לאשתי על כך. לאחר זמן, ובתקופה יותר מאוחרת, כשאשתי אמרה לסעדיה אחי שאין הילדים חדלים מהשחתת שתילי הירקות, הוא ענה לה, אז מה יש? חרי בתכם היא בית אחי, והילדים רשאים לעשות ככל העולה על רוחם. אשתי ספרה לי את חלופי הדברים שהיה לה עם אחי ומה היתה תשובתו. אני הבטחתי לאשתי שאני אדבר עם אחי על כך, וכך עשיתי. ראיתי את אחי וחזרתי על הדברים שאמרה לו אשתי, והוא ענה לי, אז מה יש. הרי הם ילדים ואי אפשר כל הזמן לרדוף אחריהם. אך אשת אחי שמרח את הדברים, ובחזדמנות הראשונה שראתה את אשתי. אמרה לה את אשה רעה. עיניך צרות בילדים שלי, את מקנאה בי והילדים שלי, מכיון שאין לך ילדים. המלים האלו פגעו קשה מאד באשתי והיא נכנסה הביתה ובכתה. זה היה עלבון שצרב מאד לאשתי. היאך הגיסה יכלה להעלות על דל שפתיה, ולומר מילים כאלה, הרי אנחנו אהבנו את הילדים ושמרנו עליהם היטב ביתינו היה פתוח להם, מתי שבאו, ואשתי אף פעם לא צעקה עליהם ולא נגעה בהם לרעה.

עם אחי הבכור יוסף שמרתי על יחסים טובים, לכל אורך התקופה מיום בואו לארץ הקודש. הוא תמיד ביקר בביתנו והתקבל בכבוד על ידי אשתי. הוא מצידו שמר לה חיבה יתירה, בחיותו מכיר את הוריה עוד מתימן כשכנים טובים.

בשבתות הוא היה אורח קבוע בביתי. הוא קנה לי את ספר מדרש רבה, ובו הייתי לומד תחת עינו הפקוחה. גם בספר שולחן ערוך וביתר הספרים היה לי למורה. הוא ידע וגם שמע מאתנו, מה שקרה בתוך המשפחה.

הורי אשתי היו גרים במרחק של מאתים מטר מביתנו. בכל הזדמנות שהיתה לאשתי, הלכה לבקר בבית הוריה, כשהייתי בא מהעבודה ואינני מוצא אותה בבית, הייתי הולך לבית הוריה. בשבתות כל חשכנות היו נוהגות לבקר בבתים פעם כאן ופעם שם. והרכילות היתה עוברת מפה לאוזן.

☆ ☆ ☆

פרק ע״ה

נשים רכלניות

באחת השבתות אחר הצהרים הלכה אשתי לבית הוריה, ושם היו הרבה נשים. וכרגיל, היו מספרות על זו ועל זה. על חיי משפחה זאת ועל ההיא. כל אחת היתה מספרת על החיים שלה ועל התלאות. וכן מה נשמע אצל השכנים.

מי עומד להתחתן ומי מתאים למי. מזווגות זיווגים בהבל פיהן, בונות עולם והורסות.

והנה פעם הגיעה אשתי אל שער החצר של בית הוריה. והנשים הבחינו בה והתחילו לדבר בלחש. אשתי אמרה להן "שבת שלום" ונכנסה לתוך החדר לראות את אחיה ולברכו ב"שבת שלום". גם את אחיותיה ראתה ושוחחה אתן. לאחר זה היא יצאה אל הנשים היושבות במרפסת הבית של הוריה ושאלה לשלומן. פתאום אחת הנשים אמרה לאשתי, מספרים שהיה לך ריב עם גיסך סעדיה ואשתו בגלל הילדים שלהם, וכל זה בגלל שאין לך ילדים, יש שמועה שאת עקרה, ושאינך יכולה להרות וללדת. יש משל בערבית: עץ שאיננו מביא פרי, עוקרים אותו". הדברים האלה הרגיזו את אשתי מאד מאד, והיא אמרה לה: ראשית, אני אוהבת את הילדים של גיסי. נכון, שהיה לנו ריב וגם ויכוח, אבל זה בגלל גיסתי ולא בגלל הילדים. וכמובן, שכתוצאה מהריב אנחנו לא מדברים. שנית, אם אני עקרה או לא עקרה זה לא ענין של אף אחת מכן. אינני חייבת לתת דין וחשבון לשום אשה. אני נשואה בסך הכל שלוש שנים, והחיים עוד לפני.

לאחר מכן, עזבה את המקום וחזרה הביתה. בהיכנסה לבית, החלה לספר לי מה אמרו לה הנשים ומה ענתה להן. המשל על העץ הרגיז אותה מאד מאד. אני אמרתי לה שהמשל על העץ. הוא משל ואינו קובע. יש הרבה זוגות נשואים ואין להם ילדים וחיים יפה ובצורה מאד מכובדת. והנה בסביבה שלנו, יש שני זוגות שאין להם ילדים, והם חיים יפה מאד. אנחנו מבקרים בבתיהם, והם בעלי תרבות וחברותיים. ומהם אנחנו לומדים את החיים יותר מאשר בבתים אחרים, שבהם יש הרבה ילדים.

אשתי ספרה את הדברים גם לחברותיה, והן אמרו לה שכדאי לה לבקר אצל רופא נשים, ולא להתמהמה. הנושא עלה בשבתנו בבית. אשתי שאלה אותי מה דעתי שהיא תלך לבדיקה רפואית, אמרתי לה שאין לה מה למהר, הרי אני לא מאיץ בה.

הרעיון לא נתן לה מנוחה. עד שהסכמתי שהיא תלך לבדיקה אצל ד"ר לוינסון, מומחה לרפוי נשים. אשתי הכירה אותו ואת אשתו, הם היו ידידים טובים של רופא השינים שאצלו עבדה אשתי.

פרק ע"ו

ביקור אצל רופא נשים

ביום אחד הלכה לד"ר לוינסון. את הדלת פתחה אשת הרופא, ואמרה: שלום שושנה, מה שלומך? באת לבקר אותי? אשתי ענתה לה שהיא באה אל הרופא.

היא הכניסה אותה אל הרופא, וגם הוא שאל לשלומה. ואחר כך שאל אותה מה הוא יכול לעשות למענה, והיא אמרה לו שהיא באה לעבור בדיקה להריון. הרופא אמר לה, בסדר, בבקשה להתפשט. היא שאלה אותו, מה אמרת? והוא חזר על דבריו, בבקשה להתפשט. אשתי נדהמה. מה? אני צריכה להתפשט? אולי תבדוק אותי עם חבגדים? והרופא ענה לה, אם ברצונך להבדק את צריכה להתפשט.

לא. ענתה אשתי, אני לא מוכנה להתפשט. אני מעולם לא התפשטתי לפני אדם זר, ואפילו לא לפני בעלי. הרופא אמר לה. אם אין ברצונך להתפשט, אזי תלכי חביתה. מיד קמה אשתי ויצאה מחדר הרופא ובאה חביתה. בבואה שאלתי אותה, מה נשמע? והיא ענתה לי, איזה חוצפה יש לרופא. הוא רצה שאני אתפשט ערומה בשביל להבדק, אבל אני לא הסכמתי וחזרתי חביתה. חייכתי ואמרתי לה. אצל הרופאים אין צניעות. כל רופא שתלכי אליו, יבקש ממך להתפשט, ממש כמו בבית החולים. לאחר שהיא שמעה ממני את הדברים שכך הוא, שאין דרך אחרת אלא להשמע לרופא, אם היא רוצה להבדק, הלכה חזרה אחרי שבוע אל ד״ר לוינסון ונבדקה. הוא הרגיע אותה, שאין לה מה לדאוג אצלה הכל בסדר.

בבואה חביתה, אמרה לי, שהרופא שאל מה אתי. לדעת הרופא, טוב שאני אעשה בדיקה כללית בענין הגבריות שלי. הואיל והיא בסדר, טוב שגם אני אעבור בדיקה. בתחילה, מאנתי לחבדק בענין חגבריות שלי, ואמרתי שאני בסדר גמור ואינני צריך בדיקת רופא. אני גם נסיתי להרגיע את אשתי שהרי אינני מדבר על ילדים וזה לא מציק לי. אני מאמין שיהיו לנו ילדים אך צריך סבלנות. במוקדם או במאוחר יהיו לנו ילדים.

האמנתי שזה יבוא, אפילו אם אחכה עשר שנים. הדבר הזה נראה לי כטבעי, ושהזמן יעשה את שלו. אולם, אשתי לא שכחה את אשר אמרה לה האשה. ״עץ שאיננו מביא פרי גודעים אותו״. הבעיה תפסה מקום אצלה. היא ראתה שחברותיה שהתחתנו אחריה נולדו להן ילדים, וזה עורר בה קנאה. בשיחות שהיו לה עם חברותיה ועם נשים אחרות, האיצו בה לבל תזניח את עצמה. היו שאמרו לה: אל תאמיני לד״ר לוינסון את חייבת להבדק עוד אצל רופאים אחרים.

הנה יש רופא נשים ידוע בראשון לציון. הוא רופא מצוין והרבה נשים מבקרות אצלו. סעי אליו מה שיותר מהר. אשתי היתה חוזרת הביתה משיחה עם חברותיה ושואלת מה דעתי שהיא תבדק אצל הרופא בראשון לציון. ושוב, אני מסביר לה שאין צורך להיחפז בענין ההריון. אני מאמין שזה יבוא מאליו.

ואולם בסופו של דבר, נתתי הסכמתי שהיא תלך לבדיקה אצל הרופא בראשון לציון. שם היא פגשה תור של נשים המחכות להבדק. וכל אשה היתה מספרת

את בעיתה. הרופא עשה לאשתי בדיקות שונות וזריקה בבטן. ואמר לה שהיא בסדר, אך היא צריכה להמשיך בטיפול. הוא גם יעץ לה שאני אבוא לבדיקה.

אני מאנתי לעבור בדיקה. וזה לא נתן לאשתי מרגוע. שני הרופאים אמרו לה שאני צריך לעבור בדיקה. ומדוע אינני מסכים?

לי היתה אמונה, כי אני ואשתי בריאים אלא שעם הזמן זה יבוא.

אנשים ונשים ספרו אז על מעיינות המרפא של טבריה. אמרו, כי חמי טבריה יש בהם סגולת מרפא לכל מיני תרופות ומחלות. גם ביקור בקברות הצדיקים יכול לעזור. אני האמנתי שאין בי עקרות, ושאני ב״ה בריא. אף פעם לא חליתי ולא סבלתי משום מחלה. ואולם ביחד לאשתי הייתי נזכר במה שכתוב בתורה על רחל אמנו שאמרה ליעקב אבינו. ״הבה לי בנים ואם אין מתה אנכי״ (בראשית ל׳ א׳). משמעותו מאז לכל אורך הדורות, אשה בלי ילדים אין לה חיים. כמובן מאליו, שגם האיש רוצה בילדים. אבל האשה היא יותר רגישה לכך מאשר הגבר. הרעיון של חמי טבריה לא הרפה מאשתי, והיא דברה אתי על כך. זה היה רצונה שנסע לטבריה גם למנוחה, גם לרחצה, וגם להתפלל בקברות הצדיקים.

באותו זמן קבלתי עבודת טיח בשני בתים של יהודים בולגרים, ולא רציתי לדחות את העבודה. באחד הבתים סכמתי עם בעל הבית שאני אעשה את כל הטיח במחיר שמונים לירות, בתנאי שבגמר העבודה ישלם מיד. אני הצעתי לאשתי שאסע אתה לטבריה, ביום ראשון בבוקר כדי למצוא לה חדר אצל משפחה ואחזור עוד באותו יום כדי לצאת לעבודה ביום שני בבוקר עם הפועל שלי. את טיח הבית אגמור ביום חמישי בצהרים ובערב אהיה בחזרה בטבריה. ונעשה יחד את השבת. הרעיון נתקבל על דעת אשתי, וכך עשיתי.

ביום ראשון בבוקר נסענו לתל אביב, ומשם לטבריה. בשעת הצהרים היינו שם. חפשנו חדר בעיר התחתית בשכונת המוגרבים אצל יהודים שגרים שם הרבה שנים, בסביבת הכנרת. מצאנו חדר אצל זוג זקנים. הסברתי לאשתי מה עליה לעשות. כלים לבישול הבאנו אתנו. וכל דברי האוכל שתקנה בחנויות. תקופת משטר הצנע היה בתוקפו. הכל לפי חלוקה עם תלושים. מי שלא היה רשום אצל החנווני או אצל הקצב. לא קבל שום דבר. אדם הבא מן החוץ, כדי לקבל משהו עליו היה לשלם מחירים מופקעים.

אני חזרתי הביתה לרחובות, וביום שני בבקר, יחד עם העוזר שלי, התחלנו את העבודה. אשתי שנשארה לבדה הרגישה לא בנוח. מיום היולדה ועד יום חתונתה לא ישנה מחוץ לבית לבדה, וגם כשהתחתנו לא נשארה לבדה. עכשיו בהיותה לבדה כאן בטבריה הרחק מהבית, הרגישה בדידות קשה. בעלי הבית שהיא גרה אתם היו זוג זקנים שאין לה אתם שפה משותפת. גם בבית המרחץ בחמי טבריה לא הכירה שום אשה. לא היו נשים בנות גילה. במקרה היא פגשה

נשים זקנות תימניות, ברחוב הראשי של טבריה ונתודעה אליהן.

הן ספרו לה שהן באות ממושב יבניאל לטבריה ומוכרות כל מיני פירות וירקות. היא בקשה מהן להביא לה ביצים ואם אפשר להביא לה גם עוף לכבוד שבת. בערבים היה הכל שקט בעיר, והיא הסתגרה בחדרה מהערב עד הבקר. ביום שלישי וביום רביעי גברו השעמום והבדידות, אבל היא השתלטה על עצמה מתוך מחשבה וציפייה לבואי ביום חמישי בערב.

את עבודת הטיח עשיתי במשנה מרץ. הייתי חייב לסיים לא יאוחר מיום חמישי בצהרים. מזג האויר היה חם, ועבודת הטיח מפרכת. בפרט שאני עובד בקבלנות. לפועל שני הבטחתי תשלום מיוחד, אם נסיים את העבודה ביום חמישי בצהרים. עבדנו משעה שבע בבוקר עד שעה מאוחרת בערב. מהר מהר האצתי בפועל שלי. הוא ידע שאשתי מחכה לי בטבריה, וכך הצלחנו לסיים ביום חמישי בצהרים. את התשלום קבלתי מיד בעל הבית, ושלמתי לעוזר שלי. חלכתי הביתה, התרחצתי והתלבשתי וארזתי את בגדי ונסעתי לטבריה.

אשתי חכתה לי בתחנת האוטובוסים

בתחנת האוטובוסים חכתה לי אשתי, היא שמחה על בואי, תודה לד׳, הלכנו לחדר והנחנו את המזוודה שלי, ויצאנו להתהלך בטיילת על חוף הכנרת. היא ספרה לי כל מה שעשתה מיום ראשון עד בואי אליה. ביום ששי בבוקר אשתי הציעה שנסע ליבניאל. שם היתה משפחה תימנית, משפחת קריטי, שבתם היתה נשואה עם חבר טוב שלי מרחובות. חשבנו לקנות שם עוף לכבוד שבת. עלינו לאוטובוס אגד, דרך בית חולים פוריה ומעברת פוריה, עד למושב יבניאל. שם שאלנו על משפחת קריטי אחת המשפחות הראשונות ממיסדי מושב יבניאל. לאחר שהייה קצרה, שאלנו אותם שיואילו בטובם למכור לנו עוף לכבוד שבת. השוחט שחט אותו וחזרנו הביתה. ליד מעברת פוריה עלו לאוטובוס פקחים לבדוק אם מי שהוא מבריח פירות ירקות או עופות ובשר. את העוף השחוט הסתרתי מאחורי גבי, ואני ישבתי ליד החלון ואשתי ישבה לידי. כך שהבקורת לא חבחינה בחבילת העוף. בטבריה קנינו כל מה שאפשר ונרות לכבוד השבת.

הבערתי אש בשבת ואני בוכה על כך

באה שבת מנוחה. עם בעל הבית הלכתי לבית הכנסת הספרדי. בגמר התפילה חזרנו אשתי ישבה בחדר והנרות דולקים. בגמר הקידוש על היין, התאוננה שיש לה קצת כאב בטן. את ארוחת הערב אכלנו באי רגיעה. כאבי הבטן אצל אשתי

הלכו וגברו. היא נסתה לשכב על המטה אולי זה יעבור, אך ללא הועיל, לקחה שני כדורי אספרין וגם הם לא עזרו. אשתי בקשה לקרא לרופא. ואני יצאתי חיש מהר לרחוב הראשי לבקש רופא. כאשר מצאתי כתובת של רופא, דפקתי על הדלת ובקשתי עזרה דחופה והסברתי את מצב אשתי, אך הרופא אמר לי שהוא לא יוצא מהבית, ונתן לי כתובת של רופא אחר. גם הרופא השני טען אותה טענה. שהוא איננו יוצא מהבית בלילה. מחוסר רופא ובירה שבתי לחדר והסברתי לאשתי את תשובת הרופאים. הכאבים הלכו וגברו אצלה. היא החלה לבכות וזה גרם לי צער. אנחנו במקום זר ורחוקים מהבית. אין אנו מכירים שום אדם או משפחה. בעל הבית ואשתו הסתגרו בחדרם ואשתי התאוננה על כאבים חזקים. עזור לי, היא אומרת, עשה משהו בשבילי, ואני מסתכל עליה בלי שום אפשרות לסייע לה. אז אמרה לי, חמם מים בקומקום ואני אשים אותו על הבטן, יתכן וזה ירגיע לי את הכאבים. גופה החל לרעוד, והיא אמרה, כנראה שהתקררתי, ובשביל זה יש לי כאב בטן. דפקתי על הדלת של בעל הבית, והסברתי את מצב אשתי ובקשתי אם אפשר לחמם מים. היה צריך להבעיר אש בפרימוס, ואני מעודי לא הבערתי אש ולא הדלקתי חשמל בשבת — הם לא הקפידו על כיבוי החשמל בליל השבת, ולכן בקשתי מהם להכין מים חמים לאשתי. אני לא אמרתי להם להבעיר אש, אך בקשתי להכין לה מים חמים. הם ענו לי, שאם ברצוני במים חמים שאעשה את זה בעצמי, תשובתם קרעה אותי. אשתי בוכה מרוב כאבים, ידיה ורגליה כבדו והיא אינה יכולה להניע אותם. אף פעם לא קרה לאשתי כדבר הזה, הרופאים לא רצו לבוא, ואז אמרתי לעצמי עכשיו אני חייב לעשות משהו למענה, בבחינת הצלת נפשות. לבעלת הבית היה בקבוק גומי, אבל אין מים חמים. הוטל עלי הגורל להבעיר אש הפרימוס כדי לחמם מים. בשקט לחשתי בשפתי ואמרתי, רבונו של עולם, עד עכשיו לא עשיתי כדבר הזה, עכשיו אני חייב. חטאתי בהדליקי גפרור זה כדי להבעיר בו את הפרימוס לחימום המים לרפואת אשתי. מחה והעבר פשעי זה, הן לשם מצוה עשיתי ולא להנאתי.

לאחר שהמים התחממו מרחתי את גוף אשתי באלכוהול. אחר כך לקחתי את המים החמים, מלאתי את בקבוק הגומי והנחתיו על בטן אשתי ואני המשכתי בעיסוי ידיה ורגליה, ללא הפסק, עד שהרגישה קצת טוב. אז כסיתי אותה היטב, כדי שתזיע. הלילה עבר, ואני כשומר לילה, מטה אוזן לכל רחש ולחש. והנה ברוך ה׳, אשתי התגברה על ההתקף שהיה לה, אך היא הרגישה חולשה, והיתה צריכה לשכב במיטה.

בשבת בבוקר, הלכתי לבית הכנסת להתפלל, במשך השבת נשארה אשתי במטה למנוחה ואגירת כוח. ביום ראשון הלכנו להתפלל על קברות הצדיקים, רבי עקיבא והרמב״ם, ואחר הצהרים הלכנו לבקר את התימנים החדשים שהשתכנו בצלע ההר מעל תחנת אגד. ביום שני הלכנו לקבר רבי מאיר בעל הנס וכן התרחצנו בחמי טבריה. וביום שלישי, היום העשירי להיות אשתי בטבריה, חזרנו הביתה לרחובות.

בבית הכנסת "עץ חיים" של יהודי שרף שבו אני מתפלל. היה ציבור מאורגן, אך הוא הצטמצם לעניני תפילה וכן לעניני שמחות או גמילות חסדים. כשהיה חתן או בעל ברית מילה או מאורע כל שהוא, היינו צריכים לבקש מהחברים או השכנים של בעל השמחה, כסאות ושולחנות, וכן צלחות זה היה בלתי נוח לבעל השמחה. באחת השבתות, אני דברתי על כך בבית הכנסת, והצעתי לחברים, שנעשה מגבית מהציבור של העדה השרפית ונקנה כלים, צלחות, כפיות ומזלגות ונעמיד אותם לרשות כל נצרך. הרעיון נתקבל אצל החברים, ואני קבלתי על עצמי לגבות תרומת כסף מכל מי שירצה לתרום, כל אשר ידבנו לבו. על סכום הכסף שאספתי, הוספתי את תרומתי ונסעתי לתל אביב למרכז מסחרי וקניתי את הכלים ומסרתים לרשות ועד בית הכנסת.

☆ ☆ ☆

פרק ע"ז

ויכוח בעניני החיים ביני לבין אשתי

כבר כתבתי, שבורא העולם מזווג זיווגים. עם כל זאת אין זוג שאין ביניהם ויכוח או מחלוקת. כל אחד מהזוג דיעה משלו. ולעיתים, יש ויכוחים בין האיש ואשתו. הגיוני הוא שהאיש ואשתו חייבים לשמור על איזון הויכוח לבל יחרוג וידרדר למצב שיביא אותם למתיחות. הרבה שיחות והרבה נושאים עולים לעתים, כגון על החברה, השכנים, חיי הבית וכו'. בכל בית ומשפחה משוחחים לפי השכלתם בנושא מסוים יש לפעמים הסכמה ובנושא אחר יש לפעמים ויכוח. כשבני הזוג בעלי רמת השכלה שוה, הרי הויכוח עומד על רמה, אך אם אחד מבני הזוג רמת השכלתו פחותה, אזי הויכוח בין שניהם לא נגמר.

אני ואשתי היינו כשני עולמות נפרדים, לאשתי היה ענין לעבודה, נקיון הבית וצחצוחו, כביסה וגיהוץ, אפיה ובישול וכו' היא שמרה על כיבוד אב ואם, חברות ומשפחה, צניעות וטהרת המשפחה. בהיותה בבית אביה לא ניתן לה ללמוד עתונים ורדיו לא היו בנמצא בביתם. אביה היה אומר, זה מביא לשון הרע ורכילות, ולמי שיש זמן שילמד ויקרא תהילים. בשבילי, ההשכלה והיהדות שניהם חשובים. גם אם יש לאדם חכמה טבעית עדיין הוא צריך להשכלה. אני בבואי הביתה מהעבודה הייתי קונה עתון ערב ויושב עם אשתי לאכול את ארוחת הערב, תוך עיון בעתון. שמעתי גם חדשות ברדיו. ובין אכילה לאכילה היינו אני ואשתי משוחחים. כך עשיתי תקופה מאז נשואינו. הדבר הזה לא מצא חן בעיני אשתי

והיא העירה לי על כך. ברצונה היה שאני אוכל בלי לקרא עתון. ולאחר האכילה שאשב לשוחח אתה. לדעתה, העתון מיותר בהחלט ואפשר לחיות בלי לשמוע חדשות. באותם ימים המצב הכלכלי בארץ היה קשה. הכל בקיצוב ובכל מהדורת חדשות הודיעו על כל מיני חלוקות של פירות וירקות, שמנים ודברי מאכל.

החדשות היו גם נושאי הבטחון וחדשות ממה שמתרחש בעולם הגדול. אני הייתי רוצה שהיא תקרא חדשות בעתון, תדע מה שהולך בארץ ובעולם. אך לא הצלחתי לשכנע אותה. בחיי הבית היינו חיים מצוין חוץ מבענין זה. פעם בשעת האכילה הפריעה לי לעיין בעתון. ובפעם אחרת לקחה את העתון מלפני ולא עזר לי שום הסבר שנתתי לה. נסיתי להסביר לה שבתקופתנו הקריאה והלימוד הם חלק מהחיים. בכל יום מתחדש בעולם משהו חדש ובלי עיתון ורדיו לא ידע האדם מה מתרחש בעירו ובמדינתו, כל שכן בעולם הגדול. אבל כל ההסברים שלי היו נשכחים מהר. באחד הימים אמרה לי אשתי שאם לא אתן לה יותר תשומת לב, היא תעזוב אותי ותלך לבית הוריה. עניתי לה שהיא רשאית ללכת לבית הוריה מתי שהיא תרצה, על כל הויכוחים שהיו בינינו ספרה בבית הוריה, אך הוריה לא התערבו בנושא, ואתי הם לא שוחחו על כך.

באותו זמן המצב הכלכלי היה קשה. פעם בשבוע חילקו מנת דגים ולפי נקודות, ומספר נפשות, וכל הקודם זוכה. המאחר, יש ולא היה מוצא את מנת הדגים שמגיעה למשפחתו. ויכוחים היו בין המפלגות בכנסת ומחוצה לה. כל מפלגה והעתון שלה. כולם דברו אחד נגד השני, מפא״י היתה בשלטון ועשתה ככל אשר עולה על רוחה. הציונים הכללים ותנועת החירות היו תוקפים את השלטון שמרעיב את התושבים. ומקשה על המסחר והתעשיה. ההסתדרות, סולל בונה, המשביר ותנובה, דרשו להיות שותפים בכל מפעל ותעשיה של המשקיעים הבאים מחוץ לארץ. קופת המדינה היתה ריקה, ותושבי המעברות הפגינו ודרשו ״לחם ועבודה״. הציבור היה לכוד בידי שלטון מפא״י. בכדי לשנות את המצב הכלכלי, העם חפש מפלגה אחרת שתבריא את הכלכלה, ובאופן טבעי העם נע מצד שמאל לצד ימין. העם רצה שינוי בשלטון.

אני חבר הציונים הכלליים

עם הבחירות לכנסת השניה הורגשה בשכונת שעריים ובמושבה רחובות הורגשה תזוזה למפלגות הימניות. בקבוצת הסדרן של ״מכבי רחובות״ כל החברים היו אנשי הימין, על אף שהיו כולם פועלים. במפלגת ״הציונים הכלליים״ התארגנה קבוצת פועלים והקימה חטיבה בתוך המפלגה. ברחובות התארגנה קבוצת הסדרן וחלק גדול מהם הצטרף לציונים הכלליים. עזר׳קם מילצ״ן שאול זילברמן שמואל רכטמן ואני, נבחרנו כחלק מההנהלה ברחובות, והתחלנו לפעול. יו״ר המפלגה

ברחובות היה מר נחמני, ועלי הוטל גביית המסים. שמואל רכטמן ואני היינו נציגי העובדים, ופעלנו בשני כיוונים. אחד למען המפלגה, והשני למען ארגון העובדים. בדקנו את כל שמות הבוחרים ברחובות ושערים, ועברנו מבית לבית להשפיע על הבוחרים, ולשמור קשר אתם.

תעמולת הבחירות היתה מפרכת. תמונת דוד בן גוריון היתה בכל מקום בשעריים נאבקו אנשי מפא״י על כל קול. תנועות החירות והציונים הכלליים, כבשו את שעריים, וחלק גדול מהמושבה רחובות. הציונים הכלליים זכו בנצחון גדול ומרשים. בכנסת הראשונה היה להם שבעה חברים. עכשיו קבלו עשרים ושלשה חברים. מפא״י ירדה מחמישים וארבעה לארבעים וחמשה ותנועת החירות ירדה מתשעה עשר לאחד עשר חברים. לציונים הכלליים היה נצחון מכובד. הציבור נתן בהם אימון גדול.

התנגדתי לשותפות עם מפא״י

מפא״י פתחה במשא ומתן על קואליציה עם הציונים הכלליים, הפרוגסיבים והדתיים, אנחנו אנשי סניף רחובות, ההנהלה והפעילים קיימנו מפגש סכום של הבחירות תוך שמחת הנצחון. לישיבה הזאת בא אלינו מר ישראל רוקח ראש עירית תל־אביב, והשני ברשימת הנבחרים לכנסת. כל החברים התבטאו בשמחה על הנצחון לכנסת. מר ישראל רוקח ספר לנו על המשא ומתן של הקואליציה עם מפא״י. כשגמר לדבר בקשתי רשות הדיבור, ואמרתי, יש לי הכבוד לברך את מר ישראל רוקח, ראש עירית תל אביב והשני ברשימתנו לכנסת. כולנו שמחים על נצחון הבחירות לכנסת. המפלגה גדלה משבעה חברי כנסת לעשרים ושלשה חברי כנסת. זה הישג עצום. העם נתן בנו אימון. הרעיונות שלנו לגבי החיים והכלכלה במדינת ישראל נקלטו באוזני הבוחרים והתבטאו במספר הקולות שקבלנו בבחירות. עכשיו אל נהיה שכורים. מפא״י מחכה לנו. אם לא נדע לשמור על הקו הפוליטי והכלכלי שהביא אותנו לנצחון, הרי אנחנו נפסידו בבחירות הבאות.

אני אסביר מה כוונתי. מפא״י מציעה לנו ארבעה שרים, ראשון, שר המסחר והתעשיה. השני, שר הפנים. השלישי, שר התחבורה. והרביעי — שר הבריאות. אני אומר שארבעת התיקים האלה הם לא הישג בשבילנו.

לדעתי, אנחנו צריכים לדרוש את משרד האוצר, משרד המסחר והתעשיה, משרד הפנים ומשרד החינוך או משרד העבודה. המשרדים האלה יביאו אותנו אל העם והעם יבא אלינו. יש לנו אנשים מצוינים שידעו לנהל את המשרדים האלה. אל נמהר ונחפז לפול לידי מפא״י. אני יודע שמפא״י לא תתן לנו את המשרדים האלה, אבל הם חשובים לנו כדי שנוכל לפעול למען הציבור. משרד האוצר הוא

הנשמה של המדינה. התקציב של כל המדינה יוצא משם והמחזיק בו מחזיק בכל המדינה. השמרו מהשועל הזקן בן גוריון וחבריו. אל תלכדו באמרי פיהם והבטחותיהם. אם לא נדע להיטיב לציבור, הציבור ינקום בנו בבחירות הבאות. אך עצת המסכן בזויה והמפלגה קבלה את ארבעת המשרדים האלה, מסחר ותעשיה, פנים, תחבורה ובריאות.

פעילותי כחבר בהנהלת מכבי רחובות וחבר הנהלת הציונים הכלליים ברחובות

הצטרפתי כחבר בקופת מלוה וחסכון של האכרים ברחוב הרצל 145 פינת

רחוב בילו, הגובל עם בנין בית האכר שבו נמצא המשרד של המפלגה. קופת מלוה וחסכון גדלה והתרחבה אחרי הבחירות והרבה מבעלי החסכונות הצטרפו כחברים. באסיפת בחירות להנהלת הקופה, אני נבחרתי כנציג עדות המזרח. זה תפקיד חשוב, מהיות וכל עניני הקופה קבעו חברי ההנהלה. וכנציג עדות המזרח, אני סייעתי להרבה חברים בקבלת הלואות מהקופה.

☆ ☆ ☆

טיול לאילת

בקבוצת הסדרן של מכבי רחובות. עלה רעיון לעשות טיול לקבוצה לאילת. כל סדרן עם אשתו, ואם הוא רווק יוכל להזמין את חברתו. הרעיון נתקבל. הנסיעה חופשית. הקופה של קבוצת הסדרן משלמת את כל ההוצאות, אבל היה צורך בהכנות. רכב, אוכל ורשיון מאת המושל הצבאי בבאר שבע. עלי הוטל לנסוע לבאר שבע כדי לקבל רשיון לטיול ונשק לבטחון. שבוע לפני הטיול נסעתי לבאר שבע. בתחנת המשטרה היה משרד המושל הצבאי. לאחר שהסברתי מה מטרת הטיול שלנו, קבלתי אישור וכן קבלת נשק. ביום הטיול בהגיענו לבאר שבע נכנס ונקבל את הנשק לשלושת ימי הטיול, ובחזרה הביתה נחזיר את הנשק בבאר שבע. הודעתי לחברים שהכל סודר. הרכב היה מכונית משא כמעט חדשה השייכת לחבר שהיה חבר בקבוצת הסדרן. זה היה אחרי חג השבועות והמזג האויר מצוין. הטיול נקבע ליום ראשון, שני ושלישי. יום אחד הלוך ויום אחד חזרה ויום אחד באילת. היציאה בשעה שש בבקר מבית המכבי. כל המשתתפים חייבים להיות

בזמן. אני ואשתי התעוררנו בשעה חמש בבקר. אשתי הרתיחה מים חמים ושתינו קפה ועוגה. השעון מסתובב בלי שאשתי תזדרז ואני מאיץ בה. אך היא אומרת שמכונית לא תצא בזמן. אני כולי מתח ומבקש ממנה להזדרז שמא נאחר למכונית. בשעה חמש ארבעים וחמש עזבנו את הבית ובכדי שנגיע בזמן החלטתי לקצר את הדרך. הלכנו דרך רחוב טשרניחובסקי עד מגרש הפועל ומשם המשכנו לאחורי מגרש המכבי בתקוה שנגיע בזמן. בבואנו לבית המכבי השעה היתה שש וחמשה רגעים, אך מכונית המשא כבר לא היתה. אילו היינו יורדים מרחוב ארלוזורוב עד רחוב הרצל היינו מצליחים לפגוש את מכונית המשא עם החברים. משום מה הפעם הדייקנות של שעת היציאה היתה בעוכרנו ולי לא נשאר אלא לכרסם את עצמי על החמצת הטיול. מצד שני אמרתי לעצמי זה חוצפה מצד החברים לצאת לדרך בלעדי. הן אני נסעתי לבאר שבע וסדרתי את רשיון הטיול ואבדתי יום עבודה שלא קבלתי תמורתו אפילו פרוטה אחת. ועכשיו הם בדרך לאילת ואני ואשתי בבית המכבי. אבל אדם כמוני לא מהר נכנע או מתייאש ואני אומר לאשתי תראי מה עשית, בגלל ההתמהמהות שלך בבית אבדנו את הנסיעה עם החברים, על כן אנחנו נסע לבאר שבע עם האוטובוס ושם נתפוס אותם במפקדת המושל. אשתי אמרה שהיא מוותרת על הטיול אך אני עומד על דעתי אנחנו יוצאים לדרך ויהי מה. הולכים לתחנת האוטובוסים ושם מתברר שהאוטובוס הראשון כבר יצא לדרך. האוטובוס השני יבא מתל אביב בשעה שמונה. אשתי מתייאשת ומבקשת לחזור הביתה. אני לא יכולתי להשלים עם זה שחברי נסעו ואני נשארתי בבית אני אצא לדרך ויהי מה. יש לי אמונה שנתפוס אותם בבאר שבע. יצאנו עם האוטובוס בשעה שמונה. בדרך ספרתי לנהג האוטובוס מה קרה לי וכוונתי שיאיץ את מהירות הנסיעה כדי להדביקם בבאר שבע. אילו הייתי יכול הייתי לוחץ על רגלו ודוושת המהירות של האוטובוס כדי שיטוס ובדלית ברירה ישבתי וכרסמתי את עצמי. כל מטר וכל קילומטר אני מודד וסופר. קדימה קדימה אני אומר לעצמי, כולי מתיחות.

הנסיעה באוטובוס אכלה לי את הלב. חמשה רגעים של איחור גרם לי הפסד ממון ועצבים. עכשיו כל תקוותי שאני אצליח לתפוס אותם בבאר שבע, במפקדת המושל. אינני יודע מה עלי לעשות, לשבת מאחורי נהג האוטובוס ולשתוק, או לבקש ממנו לנסוע יותר מהר, או לצעוק עליו, ואולי אילו נשארתי ברחובות היה יותר כדאי. בין כך ובין כך אנחנו יושבים באוטובוס והדבר היחיד שנשאר לי הוא לקוות שאני אתפוס אותם אצל המשטרה הצבאית בבאר שבע. את באר שבע הכרתי בשנת 1946 בזמן שעבדתי בקיבוץ עסלוג׳ בבנין מאגרי המים. עכשיו אני רואה ממרחק מסוים את הצריח של המסגד. לאט לאט הנה הגענו לבאר שבע וחנה מבצר המשטרה.

אנחנו יורדים ורצים מהר למשרד המושל הצבאי לפגוש את החברים בשעה עשר בבקר. במשרד המושל נאמר לנו שהם היו ויצאו לעיר. מיד רצנו לעיר לחפשם

שוטטנו בעיר ובשוק אך לא ראינו נפש חיה. חייל אחד אמר לנו שהוא ראה אותם יוצאים את באר שבע לפני עשרה רגעים. זה היה כשלון שני שלנו. עמדנו ליד מחסום היציאה לכיוון אילת וכולי אכזבה ורוגז על מה שעשו לי חברי. אשתי אומרת בא נחזור חביתה. מכאן והלאה עד אילת זה עולם נעלם ממני. אבל אם חברי המשיכו במסעת לכוון אילת, מדוע אני צריך לחזור חביתה. נדמה היה לי שאנחנו כבר עשינו חצי הדרך ואם כן מדוע שלא נמשיך עד אילת.

אשתי מבקשת לחזור חביתה ואני כועס ומצוברח על חברי איך לא התביישו ונסעו בלי לחכות לי כמה רגעים בבית המכבי. בשבתי ליד המחסום יחד עם כמה חיילים, באה מכונית משא של מטיילים מקיבוץ בעמק. בלי לשאול לאן הם נוסעים הרמתי את אשתי אל המכונית ועליתי אחריה עם כמה חיילים. אחר כך שאלתי את חברי הקיבוץ לאן הם נוסעים. הם אמרו לי שהם נוסעים עד המחצבה שבה ממלאים בקבוקי חול מכל מיני צבעים. אני אמרתי לאשתי לא חשוב לאן הם נוסעים העיקר שזה בדרך לאילת. ומכאן נסעו עד לאיזור המכתש הגדול כדי להשקיף על חסביבה. אני ואשתי נשארנו במקום והם חזרו לבאר שבע. שעת הצהרים וחשמש חמה. שטח הראייה עצום. צפונה ונגבה מזרחה וימה. לאן שהפנינו את מבטנו ראינו מרחקים. הכל שקט מסביב. שמים וארץ ודממה. לא צפורים ולא עופות ואין עץ לחסות תחת צילו. המסלול עפר, שביל ארוך עד אין סוף. השקט הדאיג את אשתי ואנחנו צופים ומתוחים לכל רחש וטירטור של מכונית שתבא. עוברת שעה ומשהו עד שהופיעה מכונית צבאית, אך היא לא לוקחת אותנו בטענה שאין מקום. אשתי אומרת לי, מה עשית איזה שגעון נכנס לך לראש, תראה איפה נתקענו. אני מתחיל לחשוב על מעשי. האם היה כדאי כל ההרפתקאה הזאת.

השעה ארבע אחרי הצהרים ואין סימן של מכונית שתבא. אשתי מתחילה להתפרק ומאשימה אותי בחוסר אחריות מצידי, אדם נורמאלי לא יעשה כדבר הזה. אנחנו תקועים באמצע המדבר ומה יקרה אם ירד הלילה ואנחנו עדין כאן. אני מבין ללבה וחרדתה. אך אני מעדיף לשתוק. גם אצלי התעוררה השאלה, מה יהיה אתנו אם ירד הלילה ואנחנו תקועים כאן. ובלבי פנימה אני מתפלל לבורא עולם, שיזמן לנו רכב, לא חשוב מאיפה הוא בא ולאן הוא נוסע, העיקר שנצא מן המקום הזה. שנינו מתוחים ושנינו מדברים על כל מיני נושאים כדי להעביר את הזמן. השעה חמש אחר הצהרים ואנחנו רעבים וצמאים וחום השמש עושה את שלו. זה המדבר שהלכו בו בני ישראל ארבעים שנה ואנחנו כאן ארבע שעות כמו ארבעים שנה. אשתי שואלת נו, מה יהיה עכשיו. היא מתחילה לפחוד שנשאר כאן כל הלילה. השעה כבר שש בערב. עשרה רגעים אחרי זה אנחנו שומעים רעש של מכונית צבאים קומנדקר, בא מכיון באר שבע. עמדנו באמצע השביל ונופפנו לעצור. המכונית נעצרה והקצין שאל מה אנחנו עושים כאן. אני הסברתי לו מה קרה לנו ואיך הגענו לכאן. הוא אמר לנו שהם

נוסעים עד עין חוצב. אני עניתי לו לא חשוב לאן תקחו אותנו העיקר נצא מהמקום הזה. גלגלי המכונית מפזרים אבק כבד ואנחנו מתכסים אבק.

☆ ☆ ☆

פרק ע״ח

במחנה הצבאי

לפנות ערב אנחנו מגיעים למחנה הצבאי עין חוצב. הקצין שהיה אתנו שואל אותנו אם אנחנו רעבים או צמאים ואנחנו ענינו בחיוב. הוא הוליך אותנו לחדר האוכל. למזלי איך שנכנסנו לחדר האוכל עיני הבחינו באדם מוכר לי. חבר טוב מתקופת היותי חייל בגדוד 52 - חטיבת גבעתי המהוללת. על כתיפו מונחת דרגת רב סרן. גם הוא הסתכל עלי וקרא בשמי. נגר, מה אתה עושה כאן. מתברר שהגיעה אליו השמועה עלי ועל אשתי וההרפתקאה שלנו. הוא סיפר לנו שהוא ראה את החברים שלנו. הם היו כאן במחנה, עשו הפסקה קצרה והמשיכו לכיוון אילת. הוא קרא לטבח ואמר לו, תן לזוג הזה לאכול ולשתות כל מה שהם רוצים אחר כך תביא אותם למשרדי. במשרד שלו ישבנו ושוחחנו על ההרפתקאה שלי וכן הימים שהיינו יחד בגדוד 52. נתכבדנו בקפה ועוגות. בינתיים האחראי על המחנה דאג לנו למקום לינה. עייפים מהמתח של היום הזה שכבנו לישון. תודה להי שהגענו למקום הזה. למחרת בבקר קויתי שנצא לדרך קדימה לאילת. מכאן לא יצאה ולא תצא שום מכונית ועל כן צריך לחכות למכונית שתבוא מצד צפון להמשך המסע לאילת. מתי נצליח לצאת מכאן להי פתרונים. שמים בהירים והשמש מתחילה לתת את חומה. החיילים אינם מקפידים על הלבוש העליון. הכל שקט מסביב. אשתי שואלת מה אנחנו נעשה עכשיו ולי יש תשובה אחת בלבד. נחכה ונראה.

לנו נשאר רק ברירה אחת והיא קדימה לאילת. השעה עשר. אחת עשרה ושתים עשרה ועדיין אין שום סימן שנצא מן המקום הזה. אני מכרסם את עצמי בשקט שעת ארוחת הצהרים הגיעה ואנחנו נכנסים לאכול בחדר האוכל של החיילים יושבים בשולחן המפקד. ומשוחחים על החווה והעבר. המרק טרי וחם ולחם קצת יבש. אני מטביל את הלחם בתוך המרק החם ומרככו וכך אוכל. אשתי לא רגועה ואוכלת שלא בהנאה. עתונים ישנים מונחים בפינה ואני חטטתי בהם למצוא משהו שעדיין לא קראתי כדי להעביר את הזמן. בחוץ נשמע רעש של מכונית שבאה. מיד יצאתי לראות. קומנדקר שבא לכאן מבאר שבע עם אספקה ומכאן הוא יחזור לבאר שבע. לשאלתי ענה לי הנהג שהוא לא ראה בדרך

שום מכונית שפניה לאילת. אשתי אומרת בא נסע אתו חזרה לבאר שבע. היא מוכנה לוותר על ההמשך של המסע לאילת. בשבילי המסע לאילת זה חוויה היסטורית. צאת ישראל ממצרים, חציית ים סוף, ההליכה במדבר סוף ובו נחש שרף ועקרב. וצמאון אשר אין מים. ארבעים שנה של מסע ממקום למקום, מסה ומריבה אשר ניסו את ה', עד הגיעם לאילת ועציון גבר. הרי אדום ומואב. גבול מצרים ישראל וירדן, במשטח הצר הזה והעיירה עקבה. אני רוצה לראות לחיות ולנשום את ההיסטוריה הזאת, הרי לשם כך באנו לחיות בארץ ישראל, לבנותה ולחבנות בה. בורא עולם הבטיח לנו, כל מקום אשר תדרוך כף רגלכם בו לכם יהיה. אני מתהלך ודורך על המקומות אשר לא זכו אבותי ואבות אבותי שהיו יותר קדושים וצדיקים ממני. ועכשיו בהיותי קרוב לאילת מאשר לביתי ברחובות אינני מוכן לתת ראש ולשוב לביתי ברחובות.

את אשר הגיתי וחשבתי דברתי עם אשתי. אני מאמין שעוד היום נגיע לאילת. הן עוד השמש במרומים, החברים שלנו מבלים את היום בחוף אילת וכלל לא איכפת להם המירדף שלנו אחריהם. המקרה של אתמול שנתקענו באמצע הדרך, מדבר שומם והשקט מסביב, זה היה עזות מצח וקשיחות עורף. צריך הרבה אומץ לעמוד בבדידות קשה ולא להתיאש. ועל אף הכל לחתור לקראת המשך המסע של איש ואשתו, בודדים ללא כל נשק הגנה בידיהם, ורק בכוח האמונה והרצון להגיע לאילת ויהי מה.

בשעה ארבע אחר הצהרים מגיעה מכונית המשא של קיבוץ יוטבתה המכונה נעצרת, אך הנהג לוקח בחור אחד שהיה אתנו במחנה ואותנו ממאן לקחת. כמה שבקשתיו והתחננתי לפניו הוא עמד בהתנגדותו, בטענה שאין לו מקום. אני אמרתי לו שנשב על הכלים ונעמוד על הרגלים ונצטופף ונילחץ ומוכנים לכל תנאי הנסיעה. כל הקושיים מקובלים עלינו ובלבד לצאת מן המקום הזה. כל תחינותי לא עזרו לנו. היתה לי הרגשה שהוא מפליא אותנו בכוונה. הוא אמר לי אני יודע על המסע שלכם, אתם רודפים אחרי חבריכם שנמצאים כבר באילת. אני אמרתי לו שדבריו כנים ואמתיים אך גם אלה המילים לא עזרו לנו והוא יצא עם המכונית המשא בלעדנו. אני אמרתי לעצמי זה הוא זה. אבדנו את ההזדמנות להגיע לאילת עכשיו נעשה את הלילה השני כאן, ומחר יבואו החברים שלנו מאילת ונחזור אתם הביתה. כך גם אשתי חשבה. אשתי היתה כל כך ממורמרת על נהג המשאית. האמת היא שהוא כן יכל לקחת אותנו, אך משום מה שאנחנו לא מצאנו חן בעיניו. והוא החליט להשאירנו במחנה. עמדתי והתפללתי את תפילת המנחה. שמע קולנו ה' חוס ורחם עלינו.

אני מסתכל על אשתי ומחייך והיא שואלת אותי מה החיוך הזה. עניתי לה, יש לי הרגשה שעוד נגיע לאילת הלילה הזה. היא אמרה לי, מה אתה מנסה להרגיעני, אני מאד מאוכזבת מכל הטלטול הזה ואתה עם כל השגעונות והעקשנות שלך תראה לאן הבאת אותנו. אין אוכל ואין מים, כל גופי מלא אבק וחול. הרפתקאה של

שגעון. אנחנו זוג נשואים ולא רווקים. מי הוא זה שהיה עושה או יעשה המעשה שלנו. היא היתה צריכה למנוע אותנו מלצאת למסע הזה ומתוך תמימות מוסר ידעה לקראת מה אנחנו יוצאים. היא לא עמדה על דעתה לבטל את יציאתנו ובפרט עם טלטולים כאלה.

במרחק של כמה קילומטרים מחמחנה מכוון באר שבע נראה אבק מתמר ועולה לחלל. החיילים אמרו, יתכן שמכונית מתקרבת. אנחנו צפינו על האבק בחרדה ותפילה. קשה היה להבחין במכונית. אבל ענן האבק חלך והתקרב אלינו והחיילים קבעו שזו מכונית. במרחק של שני קילומטרים היה ברור שזו מכונית נוסעת על השביל, אין דרך סלולה מצאת המכוניות מאיזור מבאר שבע עד חוף אילת. עוד מעט תגיע המכונית למחנה עין חוצב. מי יודעז אולי נתקבלה תפילת זוג עלוב כמונו. הנה המכונית נראת בבירור. קומנדקר צבאי, נכנס למחנה ונעצר ליד חדר האוכל. מיד רצנו לשם ושאלתי את הנהג אם הוא ממשיך לכיון אילת. הוא ענה לי שהוא ממשיך אך לא לאילת, הוא יגיע עד קיבוץ יוטבתה. שאלתי אם נוכל לנסוע אתו והתשובה היתה חיובית. ברוך ה׳ אנחנו יוצאים מן המקום הזה. איפה זה יוטבתה אינני יודע, אך הנהג אומר שהמקום לא רחוק מאילת. ביחד עם כמה חיילים שהיו במכונית יצאנו לדרך. היש תקוה שנגיע לאילת, לה׳ פתרונים. אך אנחנו בדרך, המכונית נוסעת והאבק ממלא את כל סביבותנו. אנחנו נושמים אבק גם לעינים חודר האבק. לנהג וחבירו יש משקפים צבאיים להגן על העינים מן האבק. אשתי מתחילה להשתעל, האבק חודר לאף ולגרון. הדרך כבושה אך לא סלולה. מישור שאין לו סוף. הגענו למחנה באר מנוחה והתעכבנו כאן זמן מועט וקדימה ממולנו הרי אדום. הקיבוץ יוטבתה משקיף עלינו מעל גבעה רמה שעליה נטועים עצי תמרים. המכונית ירדה מחדרך לאילת ופנתה לשביל העולה ליוטבתה, עד בואנו לסוכה שמשמשת כפונדק. קנינו משקה קר, חפיסת תמרים וביסקויטים. כאן ראינו את מכונית חמשא של הקיבוץ שהנהג שלה מאן לקחת אותנו אתו. לאחר השתיה והאכילה הקלה עמדנו בקצה הגבעה להשקיף עֹל הדרך, אולי תבוא תשועה ונמשיך לאילת. כאן הרי אדום קרובים והגבול הירדני לא רחוק מכאן. אנחנו רואים מכונות העולות בצלע החר ומשרכות את דרכן באיטיות.

השעה שבע ועוד מעט וירד הלילה. ושוב נשאלת השאלה, הנגיע לאילת עוד הלילה. מכונית חמשא של הקיבוץ יוצאת את הקיבוץ ואני מנסה לעצור אותה אך הנהג כלל לא חושב להעצר, ממשיך את דרכו ויורד לדרך אילת וקדימה לכוון אילת. אשתי מפליטה מילה של כעס ואני בולע את רוקי. אני אין דרכי להוציא מפי מלים מגונות בשעת כעס ולא כל שכן בשעת מרגוע. אחרי זה החלטנו לרדת למסלול החולך לאילת ולחכות שם, אולי תזדמן מכונית. החושך התחיל להשתלט ואנחנו יושבים על אם חדרך. פתאום אנחנו רואים את הקומנדר יורד מיוטבתה. הרמנו ידים והוא נעצר. שאלנו את הנהג אם

הוא נוסע לאילת והוא סימן לנו לעלות. נקוה שזה יהיה טלטולנו האחרון.

ישבנו דוממים בלי להוציא אף מלה, עד אשר הופיעו האורות הראשונים של העיירה עקבה של ירדן. מסלול הנסיעה לא הרחק מהגבול הירדני. הנהג אומר עוד חמשה רגעים ואנחנו באילת. הודות לאורות מכונית הקומנדקר אני רואה את מכונית המשא של החברים. וכאן עוצר הנהג אומר לנו זה הוא זה, לרדת. אני מסתכל מסביבי. כמה אוהלים של חיילים וקצת הרחק מכאן אוהל גדול שמשם נשמעים דיבורים וויכוחים ותורן גבוה ועליו דגל ישראל. זוהי היא אילת? נכון, זו אילת. אני ואשתי מתקרבים לאוהל הגדול, אוהל השק״ם. חלק מהחברים מבחינים בנו ואז החלו צעקות היסטריות של שמחה. מהומה של שמחה, חיבוקים ונשיקות בין הנשים ואני עם החברים. לא יאומן צועק אחד החברים. סוף סוף הגעתם, איזה אומץ ואיזה רצון עז יש לכם. אף אחד מאתנו לא היה מסוגל לעשות דבר כזה. הגיעו אלינו ידיעות שאתם בדרך אבל לא האמננו. אברהם אבינו הגיע רק עד באר שבע, ואתם הגעתם עד אילת.

ספרנו להם את כל התלאות של הדרך ולבסוף אמרתי להם, אתם צריכים להתבייש על מה שעשיתם לנו. אני טרחתי והכנתי לכם את רשיון הטיול ולכם לא היה הכבוד לחכות לנו עוד חמשה רגעים, תתביישו לכם, זה מעשה לא חברי מצדכם, ובגלל המעשה שלכם שברחתם בלי נקיפת מצפון אני החלטתי לצאת לדרך ולהדביק אתכם אפילו אם נצטרך להגיע אחריכם עד אילת. חלק מהחברים הודו שעשו טעות בכך שלא חכו לנו בבית המכבי ברחובות.

הלוקס, פנס הנפט התלוי באוהל השק״ם מאפשר לנו להסתכל אחד על השני וכמו כן לשבת ולשתות כוס תה וסנדויץ. החברים עושים את הלילה השני באילת ואנחנו באנו לתוך חשכת הלילה בלי אפשרות לראות משהו מהסביבה. כולם נינוחים ורגועים. האחראי על הטיול שאל אותי אם ברצוני לאמר משהו ואני הצעתי לחברים שנשיר את שירת הים. זה יום היסטורי לנו וכדאי לשבח לה׳ על קריאת ים סוף. אני בקשתי מכל החבורה שנלך לחוף וכל אחד יחזיק אבן בידו וכולנו עמדנו על חוף הים. בתנ״ך בספר נחמיה כתוב, אתה הוא ה׳ אשר בחרת באברם והוצאתו מאור כשדים ושמת שמו אברהם ומצאת את לבבו נאמן לפניך וכרות עמו הברית לתת את ארץ הכנעני החתי והאמרי והפריזי והיבוסי והגרגשי לתת לזרעו. ותקם את דבריך כי צדיק אתה, ותרא את עני אבותינו במצרים ואת זעקתם שמעת על ים סוף ותתן אותות ומופתים בפרעה ובכל עבדיו ובכל עם ארצו כי ידעת כי הזידו עליהם ותעש לך שם כהיום הזה והים בקעת לפניהם. ויעברו בתוך הים ביבשה ואת רודפיהם השלכת במצולת כמו אבן במים עזים.

כל אחד מאתנו השליך את האבן לים סוף. אחרי זה התחלנו לאמר את השירה. ויושע ה׳ ביום ההוא את ישראל מיד מצרים וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים וירא ישראל את היד הגדולה אשר עשה ה׳ במצרים ויראו העם את ה׳ ויאמינו

בה' ובמשה עבדו. אז ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת לה' ויאמרו לאמר, אשירה לה' כי גאה גאה סוס ורוכבו רמה בים, והמשכנו עד לסוף השירה, כי בא סוס פרעה ברכבו ובפרשיו בים, וישב ה' עליהם את מי הים ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים. השירה נאמרה בכבוד וברגש כיאה ונאה. עם ישראל חוזר לארצו ולמולדתו ההיסטורית, על אפו ועל חמתו של העם המצרי ויתר מדינות ערב. ובחסדי ה' עם ישראל ישוב לכאן ויבנה ויבנה ומציון תצא תורה וקדושה לעולם כולו.

לאחר זה פרסנו כל החבורה את השמיכות והתחלנו בשירה חסידית ועממית ושיחה חופשית עד אשר ישן האחרון שבנו.

הבוקר אור של יום השלישי. החבריה מתעוררים ומקפלים את השמיכות ולאחר שתיה קלה ועוגיות עולים למכונית המשא חזרה הביתה. כל הדרך היינו אשתי ואני הנושא של השיחה, עד בואנו חזרה לבאר שבע וקדימה הביתה. ברוך ה' הגענו בשלום.

☆ ☆ ☆

פרק ע"ט

מרכלים עלינו...

אצל אשתי שוב חזרה הדאגה של ההריון. היא רוצה להרות ולהיות אם ככל האמהות. הרופאים מוצאים שהיא בסדר אך היא במתח ויתכן וזה גורם לה אי קליטת הריון. עצת הרופאים לה שתרגע וזה יבא מאליו. ברחוב יצאה שמועה שהיא עקרה ואין לה סכויים להרות. חברים וידידים התלחשו על כך ויעצו לה לחפש רופא מומחה, אחרת אני עלול להתגרש ממנה. וכאשר רבתה הרכילות עלי ועל אשתי החלטתי לטרפד את הנושא. יום אחד בעוברי ברחוב ראיתי את אחד החברים שהוא מטובי המרכלים. על חשבוני קראתי לו והחלטתי לגלות לו את סודי. אני הכרתיו כאלוף הרכלנים ומה שאספר לו הוא יפיץ ברבים ממש כמו רדיו. ועל כן אחזתיו ואמרתי לו, שמע ידידי יש לי בעיה ודאגה בלבי. עד עכשיו לא דברתי על כך עם אף אדם בעולם. אבל מכיון שאני יודע בך שאתה ידיד טוב ושומר סוד, אני שמח שפגשתיך וברצוני לפתוח את סגור לבי ולספר לך משהו שאף אדם לא שמע עד עכשיו. אני רוצה ממך שתבטיח לי באמונתך שלא תגלה ולא תספר לאף אדם מה שאני עומד לספר לך עכשיו. הוא ענה לי, אתה יודע כמה שאני בידידות אתך, ומה שתספר לי אני מבטיחך

שאסגור אותם בדלתיים ובריח. סמוך עלי.

עניתי ואמרתי לו, אם כן אתה בודאי יודע כמה החברים מרכלים עלי ועל אשתי בגלל שאין לנו ילדים. כן, כן, הוא ענה, מסכנה אשתך, עם כל מי שאני נפגש מדברים עליכם כמה שאתם מסכנים, בלי ילדים זה לא חיים. אמרתי לו, עכשיו שמע מה אני רוצה לגלות לך. האנשים הרכלנים חושבים שאשתי היא העקרה וזה לא נכון. באמת אשתי היא בסדר ואני העקר. זאת גם דעת הרופאים שבקרתי במרפאתם. עכשיו אני מקוה שתשמור את הסוד כמו שהבטחת לי. הן אנחנו חברים וידידים טובים. הסוד שגליתי לו הדהים אותו. עד עכשיו הוא אמין שאשתי עקרה והנה אני מגלה לו שאני העקר ולא אשתי ועזבתי אותו כשהוא המום. זריזותו ידועה לי היטיב. מבית לבית עבר וספר את הסוד שלו, והחברים העבירו מאחד לשני עד אשר הגיעו הדברים לאוזני אשתי. זה החבר הטוב בא לביתי ושאל את אשתי האם זה נכון מה שמספרים החברים, שאני הוא העקר ולא היא. אשתי הכחישה את כל הענין מכל וכל. אנשים מרכלים ואינם יודעים על מה מרכלים.

ובבואי הביתה היתה אשתי כולה רתחה ועצבים ומיד עם הכנסי לבית ספרה לי את כל מה שמדברים עלי ואני התחלתי לחייך ולהרגיע אותה מה זה חשוב ומה זה משנה מה מרכלים עלי, או עליך. היא ענתה לי, זה מרגיז אותי שהאנשים לא יודעים על מה הם מרכלים. ואני המשכתי לחייך ונהנה מכל הסיפור ולבסוף אמרתי לה, אני הוא זה שספרתי לזה שבא לספר לך. אשתי נדהמה מדברי ושאלה אותי, מדוע הפצת שמועה לא נכונה. ואני עניתי הרי ידוע לך שאני בריא ומסוגל להביא ילדים, ובכדי להפסיק את הרכילות עליך הפצתי את השמועה כדי שירכלו עלי במקום לרכל עליך. היא התחילה לצחוק מהרעיון שלי וגם אני צחקתי מכל הענין.

בלילה אומרת לי אשתי שהיא רוצה לנסוע לתל אביב, שם יש אשה זקנה תימניה בשכונת כרם התימנים, שהיא מסייעת בטיפולים לנשים שרוצות להכנס בהריון. אני התנגדתי לכך, היות ואינני מאמין לשום טיפול פרימיטיבי, אך אשתי הציקה לי, היא רוצה לנסות את הטיפול אולי זה יצליח ותקלוט הריון. למחרת נסענו לתל אביב ובלבי יש ספיקות אם אין אנחנו טורחים לריק. הרבה אנשים בכרם התימנים מכירים את הזקנה הזאת. היא מומחית לילד הנשים. ביתה ליד השוק. אשתי ספרה לה לשם מה באנו אליה. לאחר שהיא מישמשה את הבטן של אשתי היא אמרה שהיא צריכה לעשות לה קדרה. כלי חרס חם שמניחים אותו על הבטן וחום החרס ישפיע על פתיחת הרחם לקליטת ההריון. וכמובן מאליו שאשתי קבלה את הטיפול ונסענו הביתה, אך בבואנו הביתה החלה אשתי להרגיש כאב בטן. אשתי קבלה קרירות חזקה בבטן ולא יכלה לישון, למחרת המשיכו הכאבים והיינו צריכים ללכת לרופא. ההוקוס פוקוס של הזקנה לא עזר.

ימים אחדים לאחר שנרגעה מכאבי הבטן נפגשה ברחוב עם אשה אלופת הרכילות. ומה עושה אשה כזאת אם לא לעזור בשעת הצורך. עצה נבערה בפיה, לדעתה אשתי חייבת לנסוע לתל אביב ולעבור בדיקה אצל רופאה מפורסמת שעוזרת לכל הנשים. כתובת שלה ברחוב בן יהודה והיא מבטיחה לאשתי שאם תסע אליה, היא תעזור לה. עם זבוב בראש חזרה אשתי לבית. היא רוצה לנסוע לתל אביב לרופאה הידועה הזאת. אני לא רציתי לאפשר לה. אך היא נדבקה באמונה שהרופאה הזאת תעזור לה. ההתנגדות שלי יצרה אצלה דחף יותר חזק, שהיא חייבת לבקר אצל הרופאה התל אביבית. לא נחה ולא נרגעה עד שהסכמתי שהיא תסע לתל אביב.

בבקר יצאנו את חבית ביחד. היא נסעה לתל אביב ואני הלכתי לעבודה. מקום עבודתי היה בבית האריזה המרכזי לפרי הדר, בתחנת הרכבת ברחובות. אחרי הצהרים באה מתל אביב למקום עבודתי ועיניה דומעות מבכיה. למח את בוכה, שאלתי אותה. והיא התחילה את הסיפור מה אמרה לה הרופאה המפורסמת. לדעת הרופאה יש לאשתי גידול תומה בבטן והיא מפריעה לה לקלוט הריון. ומרגע שיצאה ממשרד הרופאה עד בואה הביתה היא בוכה. אחזתי את אשתי והרגעתי אותה ואמרתי לה. הרופאה הזאת לא יודעת בן ימינה לשמאלה. ואת עם טיפשותך התעקשת לנסוע אליה. לו היית נשארת בבית לא היית בוכה עכשיו. ובכדי להרגיע אותה הלכתי אתה לרופא שמוכר לנו היטב, ד״ר לוינזון, רופא נשים ידוע. הוא בדק אותה ואמר לה שאין לה מה לדאוג היא בסדר גמור אבל היא פחדנית ועצבנית וזה מקשה לקליטת הריון.

חודשי הקיץ זה זמן לשרות במלואים. הצו לשרות מלואים נשלח אלי הביתה. שבוע אחרי זה התיצבתי במקום הריכוז מגרש מכבי רחובות. מפקד הגדוד היה רב סרן זיו אב מרחובות. אדם שאני מכירו שנים רבות. לאחר מפקד קצר עלינו על מכוניות המשא והוסענו עד לתחנת הרכבת של אשדוד. התחנה מתה ואין זכר לימים שבהם היתה עוברת כאן הרכבת מקהיר לחיפה וחזרה. העיירה אשדוד שרופה ואפילו הכלבים נעלמו ממנה. הסביבה נטועה עצי פרי הדר, תפוחים ואשכוליות. עצי ענבים ועצי תאנים ופה ושם עצי תמרים. כאן בתחנת הרכבת קבלה הוראה, המחלקה שאני משרת בה, לרדת ולהקים את האוהלים. אוהלי סיירים כל אחד ואוהלו.

כל הגדוד פוזר על פני אורך הכביש עד מגדל אשקלון. מפקד המחלקה והסמל לא באו ויומים נשארנו בטלים. החברים שחקו בקלפים וקוביות והשתעממו. ביום השלישי בא מפקד הגדוד ושלח לקרא לי לבא לאהלו. מיד התיצבתי לפניו והצדעתי לו. הוא בקשני לשבת ואמר, מה נגר, התיק שלך מונח לפני. אני עיינתי בו, את כל תקופת שרותך בגדוד ה־52 בחטיבת גבעתי, ולפי כל הפרטים שבו, אני מוצא שאתה ראוי ומתאים לפקד ולהדריך, ומכיון שמפקד המחלקה והסמל לא באו, אני ממנה אותך כמפקד המחלקה עד גמר ימי המילואים. אני

מקוה שתסייע לי באירגון המחלקה ולא תשתמט מבקשתי אליך. לך אסוף את כל החיילים למסדר. יצאתי ועברתי בין כל האוהלים וחודעתי שמפקד הגדוד נתן הוראה לצאת למסדר. תוך כמה דקות עמדה כל המחלקה לפני מפקד הגדוד. הוא הודיע לחיילי המחלקה שהוא ממנה אותי כמפקד המחלקה עד לסיום ימי המילואים. הצדעתי למפקד הגדוד והוא הלך. דבר ראשון שעשיתי, בקשתי משני חיילים שיעברו בין האוהלים ויעשו רישום של כל חיילי המילואים עם מספריהם וכתובותיהם. אחר הצהרים התארגנו והודעתי על סדר שמירה בלילה. למחרת התחלנו באימונים לאורך הכביש ובתוך השדות והפרדסים. כל יום ומפקד בוקר שלו והודעות על שעות האימונים ומקום האימונים. מפעם לפעם בא מפקד הגדוד עם כמה קציניים ובודקים את העניינים או צופים באימונים. לנו לא היה קשר עם מפקדת הגדוד היות ולא היה קשר טלפוני. תחת פיקודי היו כמה פרדסנים מרחובות. אחד מהם היה אריה קרוננברג שעבדתי בפרדסו כנגר לארגזי פרי החדר. הוא מאחת המשפחות העשירות ברחובות תמיד סרתי למשמעתו, כדי למצוא חן בעיניו. היום אני מפקדו, ונהפך הגורל, הוא סר למשמעתי יחד עם חבריו. אתם היו שני השותפים החייטים מרחוב טלר, שותפים בלב ונפש. למעשה כל אנשי המחלקה היו אנשי רחובות.

ביום ששי קוינו לצאת לחופשת שבת, אך באה ההוראה שכולנו חייבים להשאר במקום. אשתי חכתה לבואי לשבת וגם היא אוכזבה. ביום ראשון עשינו אימונים ותרגולים לאורך הכביש. אחת המכוניות הצבאיות שעברה לידנו נעצרה ומתוכה ירדו שתי נשים אחת מהן היתה אשתי והשניה היתה חברתה מרים קריטי. הסתכלתי עליהן ולא האמנתי למראה עיני. ולא יכולתי לעקל את המעשה. אשתי פחדנית בכל רמ״ח איבריה, ואיך יתכן שתאזור עוז ותבא עד כאן. שאלתי אותה איך עשיתן את הדבר הזה, האם לא פחדתן? היא ענתה לי בשבת היה לי יום שחור, כלל לא היה לי שקט ודאגתי, והיום בבקר החלטתי אני וחברתי לבא לבקר אותך. אתה שמח שבאנו לבקר אותך. כמובן שאני שמח, אבל אני לא מבין איך בא לכן האומץ לבא עד כאן. פחדניות כמוכן. היא הביאה אתה מטעמים וקצת קליות אשר אהבתי. ישבנו תחת עצי האקליפטוסים ואכלנו ושוחחנו. אחר כך שוטטנו בין השדות ולקטנו ענבים ותאנים. עצרתי מכונית צבאית ושלחתי אותן הביתה. ליום ששי איי״ה אהיה בבית.

יום רביעי. יום האחד עשרה של המילואים שלנו, נקבע כיום מסע רגלי. השכם בבקר הוסענו עד לחורשת אבא הלל סילבר ליד מגדל אשקלון ושם אכלנו ארוחת בקר. לפני היציאה מכאן עברתי בין החיילים ושאלתי למצב שלומם ובריאותם. כולם היו בסדר, אבל אחד משני החייטים לא נראה לי בסדר, לו היה בעת הלב ואני רציתי לשחרר אותו מהמסע, אך הוא מאן להשתחרר. מכאן הוסענו שנית על כביש מגדל אשקלון - משטרת עירק סודן. כאן באמצע חדרך ירדנו, ושוב עברתי בין החיילים החמושים עם נשקם וציודם האישי ושאלתי לשלומם.

רציתי לשחרר את החייט מרחובות מסיבת מחלת הלב אך הוא בקש להשתתף במסע. כאן הודעתי לחיילים שאנחנו יוצאים למסע דרך השדות עד קיבוץ יד מרדכי ומי שיש לו מה לאמר שיאמר עכשיו. אף אחד לא הגיב על שאלתי והמסע החל, בשורה ארוכה ובשמירת מרחק בין חייל לחייל. לאחר שעה של הליכה בשדות, עשינו הפסקה של רבע שעה. שוב עברתי בין החיילים לשאול אם הכל בסדר ונגשתי אל החייט. הסתכלתי עליו, הוא נראה לי עייף. שאלתי אותו אם הוא רוצה להשתחרר מהמסע הרי הוא חופשי, גם שאלתי את חברו ושותפו לעבודה אך הוא ענה לו זה תלוי ברצונו.

המשכנו את המסע תוך שאני עובר בין החיילים וגם שם עין על החייט. הפנים שלו היו נפולות תפסתי אותו והוצאתי אותו משורת החיילים, ונתתי הוראה לעצור את המשך המסע. החייט היה תשוש כוח בעומדי לידו, פתאום נפל על האדמה, החובש המחלקתי הגיש לו עזרה וחבירו החייט ישב לידו, זיעה החלה להופיע על פניו, מיד שלחתי רץ לקיבוץ יד מרדכי, להודיע על המקרה ולבקש עזרה, לנו לא היה קשר ולא קשר טלפוני. לאחר שיחה עם החובש וחברו החייט, החלטתי להשאיר אותם עד שתבא העזרה אליהם ואנחנו נמשיך במסע. בדרך הרגשתי נורא. יהודי שעמד על דעתו להשתתף במסע על אף שידע את מצב בריאותו.

אחרי הצהרים הגענו לקיבוץ יד מרדכי עייפים ורצוצים. כל אחד חלץ את נעליו ושכבנו על הדשא. אני נגשתי למפקדה ומסרתי דו״ח על המקרה ועל המסע. כאן שמעתי את הבשורה שהוא קבל התקף לב ומת. אני אדם בעל עצבים חזקים ושולט בעצמי, כבר ראיתי חיילים נהרגים בקרבות, גם חברים טובים שלי. אבל מות החייט, משום מה חציק לי. כמה פעמים רציתי לשחרר אותו והוא מאן.

ההלויה צריכה היתה להיות ברחובות למחרת היום ביום חמישי אחר הצהרים.

מפקד הגדוד שלח אותי עם כיתת יורים ליצג את הגדוד. הרבה אנשים מתושבי רחובות באו ללויה. בנו ובתו היו חברים בתנועת הנוער של מכבי רחובות — יהי זכרו ברוך.

אני השתחררתי ביום ששי וחזרתי הביתה.

צו קריאה להתיצב במגרש מכבי

כחודש אחרי שירות המילואים שלי, קבלתי מהצבא צו קריאה להתיצב בבית מכבי. דינה בת אחותי לאה. היתה הפקידה של הרב סרן. בבואי לבית המכבי נקראתי אליו. והוא אמר לי, אני רוצה לשוחח אתך. יש כאן המלצה מטעם רב סרן זיו אב. לשלוח אותך לקורס קצינים. גם מכתב ממפקדת הדרום המאשרת

את ההמלצה לשלוח אותך לקורס קצינים. עכשיו אתה צריך לומר כן ולחתום על הסכמה ומיד תשלח לקורס. ספרתי לרב סרן בבית המכבי, שעוד בחיותי בשירות המילואים דבר אתי הרב סרן זיו אב שאני צריך לצאת לקורס קצינים ואני דחיתי את הרעיון, היות ולי אין שאיפה לשרות צבאי, ומה שעשיתי זה היה כתוצאה מחוסר מפקד למחלקה. עכשיו אני חוזר ואומר גם לך, שלי אין שאיפה או רצון להיות איש צבא, ועל כן אני מבקש לבטל את ההוראה לחייבני לצאת לקורס קצינים. והוספתי עוד טענה אחת. והיא שאשתי מתנגדת לכך יותר ממני. ובלי הסכמת אשתי, לא יתכן שאני אעשה את הדבר. הרב סרן ענה לי. אנשים כמוך חיוניים לצבא, יש לך עבר. בהגנה, בפלמ״ח ובנוטרות, וחזרה להגנה, ולבסוף בצבא במלחמת השחרור. הנה כל זה רשום בתיק האישי שלך. לבסוף אמר לי הרב סרן, אני מוכן לשכנע את אשתך שלא תתנגד לך לצאת לקורס קצינים. תשובתי לרב סרן היתה: בין השעה שתים עשרה לאחת אחרי הצהרים אני אהיה בבית לארוחת צהרים. אני מזמין אותך לבא לביתי ולדבר עם אשתי על הנושא. הזמנתי לרב סרן התקבלה. ובשעת הצהרים הופיע בביתי. אני לא תיארתי לעצמי שהוא יהיה כל כך רציני ויבוא. עכשיו הנה הוא בתוך ביתי אני הזמנתי אותו לאכול או לשתות משהו. אשתי הופתעה למראה הרב סרן. והיא שאלה אותי מי האיש. אני הסברתי לה במה מדובר. השיחה התנהלה בין הרב סרן ובין אשתי בנוגע ליציאתי לקורס קצינים, אך אשתי ענתה לו בלאו מוחלט. כל הסבריו וחשיבות הדבר והשירות למדינה לא השפיעו על דעת אשתי.

האמת היא שאני לא אהבתי את חיי הצבא, אילו רציתי יכולתי לעלות בדרגה בזמן היותי בהגנה ובנוטרות, וכן בתקופת שירותי במלחמת השחרור, כשהצטרפתי לגדוד — 52 בחטיבת גבעתי. מפקד הגדוד יעקב פרילוב רצה להעניק לי דרגת סמל, עוד ביום בואי לשרת בגדוד. אך אני מאנתי לקבל את הדרגות, כפי שכבר הזכרתי זאת בתקופת מלחמת השחרור.

יש כסף אבל אין מאכל.

המצב הכלכלי היה עדיין קשה. הכל לפי חלוקה ולא כל אדם זוכה לקבל את מנות המאכל. החנוני, הקצב, מוכר הדגים וחנות הירקות, לא תמיד היו נאמנים בחלוקת המנות.

יש מקרים שהעדיפו למכור את המנות בשוק שחור, כדי להרויח יותר כסף, והמשפחה המסכנה סבלה. העשיר שלם את המחיר המופקע ואכל ושתה להנאתו. והעני, קופח באי קבלת המנות שלו, ואכל בצמצום ובדוחק.

☆ ☆ ☆

פרק פ׳

אורח חשוב בא מאמריקה.

תמונת משפחתית עם מר אברהם נגר

מדינת אמריקה ויהדות אמריקה סייעו למדינת ישראל. הן באוכל והן בכסף. כל תושב בישראל ראה באמריקה האבא של מדינת ישראל. מי לא דבר על אמריקה העשירה. כל אמריקאי שבא לבקר במדינת ישראל התקבל באהבה וחיבה. הדולרים והתלבושת והשפה האנגלית שבפיהם, פתחו כל בית ישראל, ובפרט אם זה קרוב משפחה או מכר הבא מאמריקה.

אחד מאלה שהגיעו לביקור בישראל היה זה בן משפחתי, מר אברהם נגר עם אשתו מלכה, ושתי בנותיו שולמית ועליזה. הוא הגיע באוניה אמריקאית עם מכונית אולדסוביל לנמל חיפה. הוא יליד תימן, ובשנת 1909 עלה עם אביו הצדיק, קרוב משפחתי, רבי שלמה נגר ישר לירושלים. אמו המנוחה מתה בתימן, וכיתום מאמו סבל קשה, גם מכלכלה וגם מדברים אחרים. כנער חרוץ למד צורפות בבית הספר בצלאל בירושלים, וכן עבד עם אביו שהיה אומן גדול בצרופות הזהב. בגיל צעיר התחתן, וכל רכושו היה פרוטות מועטות ושמלתו לעורו.

בתקופת המלחמה העולמית ושלטון הטורקים בארץ ישראל, המצב הכלכלי היה קשה מאד. הרבה סבלו חרפת רעב, והיו גם מחלות. בשנות העשרים היגרו הרבה יהודים לאמריקה, ומי שהיה לו כסף בעד הנסיעה הלך לקונסוליה

האמריקנית ובקש להגר. לאברהם נגר היה חבר טוב רווק שרצה להגר לאמריקה ולו יש כסף. הוא הציע לאברהם הלואת כסף לנסיעה, אם יסכים לנסוע אתו לאמריקה. אברהם הסכים וכך יצאו לדרך, אשת אברהם נשארה בירושלים. בבואם לאמריקה לניו יורק, החלו לעבוד בכל מיני עבודות. כל עבודה היתה טובה ובלבד להרויח את מחיתם. אברהם היה גבר חרוץ ובעל ידי זהב במלאכת הצורפות והוא מצא עבודה בחנות של צורף. כאן עבד וחסך במשך שתי שנים, ואז החליט לחזור לירושלים, כדי להביא את אשתו ואת אמה שהיתה לו כאמא.

כשחזר עם אשתו ואמה, הוא החליט לעבוד כעצמאי בתור צורף. כגבר נבון היודע לחשב מעשיו, שכר דירה קטנה ועבד במקצועו. הוא עבר מסוחר לסוחר, ומחנות לחנות ומכר את סחורתו. תכשיטי הזהב, עם דוגמאות תימניות שלא היו בשום חנות, וכך החל לעבוד ולהרויח. מלחמת העולם השניה נתנה לו הזדמנות להעשיר, והוא פתח עסק משלו, והעסיק למעלה מעשרים פועלים. רובם למדו אצלו את מקצוע הצורפות. החיילים האמריקנים קנו מתנות לנשים ולחברות שלהם, והתכשיט שעלה בסכום קטן נמכר בדולרים. וילך האיש הלוך וגדול עד כי גדל מאד. אך השמחה לא ארכה, אשתו חלתה קשה והלכה לעולמה, ואמה טפלה בשתי בנותיו. כמה שנים אחרי זה הוא התחתן עם אשה יהודיה ילידת אמריקה שהיתה כאם לשתי בנותיו. עכשיו הנה הוא בא לבקר בישראל לאחר שנעדר ממנה עשרים ושש שנים.

א. נגאר היה יפה תואר ואשתו ששמה מלכה היתה יפה, ובנותיו כשתי נסיכות. הוא עלה לירושלים אל אחיו מאביו, ואל דודתו אחות אביו, ונשאר שם כמה שבועות.

בתל אביב, בסביבת ככר דיזנגוף היה קרוב משפחה סוחר יהלומים שעמד לנסוע לאמריקה, הוא הציע לו את דירתו המרווחת, מרוהטת יפה, ואליה עבר לגור למשך שהותו בישראל. לי נודע הדבר שהוא בא מאמריקה, מפי קרובי משפחתו שהם קרובי משפחתי, תושבי רחובות ושכונתי. לאמריקאי הזה היה דוד, אח אביו, הדוד מארי מוסא שנשוי עם דודתי אחות אמי, הוא בא לרחובות עם אשתו ובנותיו במכוניתו האולדסמוביל היפה. ותיהום כל גבעת השרף עליו. כלם קראו: ברוכים הבאים, ברוכים הבאים. הדוד מוסא, שהוא דודו של אברהם נגר, קבלו בשמחה רבה, מיום עוזבו את תימן, יחד עם אביו רבי שלמה נגר, אף פעם לא נפגש עם דודו מוסא. עתה אומר לו דודו מוסא: "ראה פניך לא פללתי, והנה הראה אותי ה' גם את זרעך" (בראשית מ"ח 11). לאורחים הוגשה ארוחה כיד המלך, אמי ואני ואחי חיינו בן אלה שבאו לחקביל את פניהם, מה טוב היה ומה נעים לראות את בני משפחתנו האמריקנים, כל הבאים היו מסתכלים על המכונית האמריקנית ונוגעים בה.

אני שוחחתי עם אברהם נגר וספרתי לו שאני זכריה נגר קרוב משפחתו מצד

אבי ז״ל ומצד אביו זצ״ל, שניהם היו בני אחים, ובהזדמנות חזאת הזמנתיו לבא עם משפחתו לביתי. המשפחה הקסימה כל מי שראה אותה, גם אני ואשתי נקשרנו אליהם. הם הוזמנו על ידי הדוד שלו מוסא לבא לעשות את חשבת בביתו.

בליל שבת הוא התפלל עם הדוד מוסא בבית הכנסת של משפחת מסעוד, שהם קרובים למשפחתו. הוא תרם כסף להקמת תיבת שיש בשביל שליח הצבור וקריאת התורה. למחרת בשבת בבקר, בא אתי לבית הכנסת של העדה השרפית ״עץ חיים״. אני הסברתי לו שהוא בית כנסת ציבורית, הציבור משלמים מס חבר, וכן יש ועד שנבחר בכל שנה ושנה. הוא התרשם מבית הכנסת ומחצבור שרובם הכירו את אביו המנוח זצ״ל. כאורח מכובד נתנו לו את קריאת המשלים, המפטיר ואת תפילת המוסף. אחרי הצהרים באו לביתי לכוס תה ועוגה. הם התרשמו מאד מהבית שלנו ומהריהוט היפה והזמינו אותנו לבא לבקרם בתל אביב.

הדודה שושנה כובאשי לוי ממשפחת נגר, הגרה ברחוב דיזנגוף 224 בתל אביב, הזמינה אותנו לבא למסיבה שהיא עושה בביתה לכבוד האורחים האמריקנים. כמובן, שנסענו ליהנות מהמסיבה ובילוי ערב נעים עם האורחים. במסיבה שרו שירים תימניים, ואני ואחי סעדיה רקדנו רקוד תימני להנאת האורחים.

שבוע אחרי זה, התקיימה חתונה של יצחק שמחי עם שושנה לוי נחום ברחובות. האורחים האמריקנים הוזמנו לחתונה, וכשהחלה השירה התימנית, בקשה אשת האורח האמריקני שאני ואחי סעדיה נרקוד. הריקוד התימני שאנחנו רוקדים מוצא חן בעיניה מאד. כמובן שעשינו, אני ואחי סעדיה את מבוקשה ורקדנו להנאת האורחים, החתן והכלה והמסובים.

כפי שכבר כתבתי, היה המצב הכלכלי קשה, בכדי לעשות מסיבה או חתונה תימנית, היה צריך להגיש לאורחים בשר או לפחות בשר עופות. האורחים שאכלו בדירתם הזמנית בתל אביב, התקשו למצא בשר בשוק. צריך היה להתקשר עם אנשים מסוימים, כדי להשיג בשר טרי.

הייתי רוצה לבקר בדירתם הזמנית, אך בידים ריקות לא נעים היה ללכת. נסעתי לכפר בילי״ו וחפשתי שם עוף חי באיזה מחיר שיהיה והיה צריך להוציאו בלא שיקרקר או ישמעו קולו. הגעתי לבית הדוד מארי מוסא והוא שחט אותו. אשתי ניקתה אותו, עטפנו אותו בניר ויצאנו לדרך לתל אביב. את בקורת הפקחים באוטובוס עברנו, בלא שיורגש שיש בידנו עוף שחוט. והנה אנחנו בבית האורח המארח. אשתי ואני נתקבלנו ב״ברוכים הבאים״. בנותיו דברו עברית אך אמן החורגת דברה רק אנגלית. כאן במטבח חכתה לנו הפתעה נעימה. אשת האורח שהיא אמריקאית מלידה, אשר לא היה לה שום ידע ומנהגים מחיי התימנים היהודים, ראינו אתה כאן נצבת ליד תנור האפייה החשמלי ואופה פיתות תימניות

טעימות. גם ממרק הבשר נדף ריח מגרה לאכילה, ועוד יותר מזה חילבה טרייה מונחת על השולחן. אלו לא ראינו במו עינינו איך היא אופה פיתות ומבשלת, לא היינו מאמינים שהיא מסוגלת לעשות את כל זאת. אשתי מסרה לה את העוף השחוט שהבאנו אתנו. והיא הודתה לנו לאחר ששאלה את תבנות איך אומרים בעברית — תודה.

האורח בן הדוד, אברהם נגר, חזר לאחר שגמר כמה עסקות עם אנשי מסחר בבורסת היהלומים, ונתבקשנו לשבת לאכול אתם את ארוחת הצהרים. בירכנו על נטילת ידים וברכת המוציא. ובגמר הארוחה, ברכת המזון. זה היה נפלא ומרגש, לראות את הבנות כל אחת מברכת לעצמה את ברכת המזון.

אנחנו נוסעים לרחובות אמר אברהם נגאר, התרצו לנסוע אתנו? האמת, שרצינו להשאר בתל אביב לעשות קניות, אך לא היה כדאי לותר על נסיעה במכונית שכזאת, ובפרט עם האורחים האלה. אמרתי לאשתי, אנחנו חוזרים הביתה. בפעם הבאה נבא ונעשה קניות. כל הדרך לרחובות שוחחנו על החיים שלנו, מבלי שאעיז לשאול אותו על החיים שלו. עד שהגענו לרחובות. כאן ברחוב ארלוזורוב חיכו להם בפתח הבית לקבלת הפנים. אני שאלתי אותו אם הוא ישאר לחגים, והוא אמר לי שהוא היה רוצה מאד להשאר בישראל לחגים. אבל הוא חייב לחזור, מפני שהבנות לומדות בבית הספר, ושנת הלימודים מתחילה. הוא הוסיף: האנשים כאן נפלאים וחברותיים. כל יום יש בו שמחת חיים, גם אצל העשיר וגם אצל העני. עכשיו הוא יעזוב את הדירה ויעבור למלון הירקון ברחוב הירקון לכמה ימים, ואחרי זה יטוסו באוירון לניו יורק. הרבה עניים ואלמנות בקשו ממנו מתת ידו, והוא העניק להם בעין יפה.

בערב לפני הנסיעה חלק בגדים ומתנות לקרובי המשפחה ולמכרים מתמול שלשום, וביום הנסיעה התארגנו הרבה קרובים ומכרים. כולנו נסענו לשדה התעופה והמסעדה של שדה התעופה עם כל השולחנות נתפסו על ידי המלוים. זה היה מחזה יפה. האורחים האמריקנים לא תיארו להם כמה הם אהובים לאלה שבאו להפרד מהם. האורח בן הדוד, אברהם נגר, נגש לבעל המסעדה ואמר לו. תגיש לאורחים האלה כל מה שיבקשו ואני אשלם. והא עצמו עובר משולחן לשולחן וכבד את המלוים בקופסאות של סיגריות משובחות. אנשים זרים באו למסעדה ובעל המסעדה בעצמו, אמר, אפילו לדוד בן גוריון לא באים אנשים כל כך הרבה להפרד ממנו. אני ואשתי ישבנו בשולחן האורח עד אשר יצא לדרכו עם משפחתו. אוירון קונסטילישין, בעל ארבעה מנועים.

☆ ☆ ☆

פרק פ״א
הרופאים הפחידו את אשתי.

הזמן עובר ודאגת אשתי ומחשבתה על הריון מטרידים אותה. מה יהיה ומה לעשות ומי הוא זה היכול לעזור לה. אני אינני מאיץ בה, וזה לא מרגיע אותה. בתת מחשבתה מה שאומרים הבריות, אשה בלי ילדים, הבעל עלול להתגרש ממנה, והיא איננה רוצה להגיע ליום חשוך כזה.

והנשים הרי הן דברניות. אלף ואחת עצות בפיהן. זאת אומרת כך וזאת אומרת דבר אחר. הטובה בכל היועצות הציעה לאשתי, לנסוע לבית החולים צריפין, שם יש רופאים פרופסורים מצוינים. הרעיון נקלט אצל אשתי והיא החלה להציק לי. היא רוצה לנסוע לצריפין לבדיקה. כולם מספרים לה על הרופאים הטובים שעובדים שם. הלילה במקום לישון היא מדברת על לבי, אני מתנגד לרעיון והיא מחייבת, עד שנתרציתי לה. עזבתי את העבודה ונסעתי אתה לצריפין. הפרופסור ד״ר מאיר והעוזר שלו בדקו אותה, והמסקנה שלהם היתה יש לה גידול, והם מציעים לה לעשות ניתוח, כדי שתוכל להרות. היא יכולה להשאר בבית החולים ולעשות את הניתוח. אשתי התחילה לבכות על מר גורלה. מטבעה היא אשה פחדנית ועכשיו בא ענין זה והוסיף לה פחד על פחד. עכשיו מה יהיה אתי, היא שואלת אותי, אני מפחדת מאד, אוי ואבוי לי, איזה מזל יש לי. הרופאים חכו לתשובתנו, אני בקשתי מהרופאים שיתנו לנו כמה ימים לחשוב על כך, ובאם נחליט על הניתוח, אזי היא תבא לבית החולים. בשובנו הביתה, אמרתי לה שאני אל מאמין למה שאמרו הרופאים, וכל הבעיה שלה זה מתיחות עצבים, ואם פחות תחשוב על עצמה, תקוה לעתיד יותר טוב. אשתי ספרה להוריה, ואביה הסכים לדעתי. גם הוא חשב כמוני, שאין לה שום דבר מכל מה שאמרו לה הרופאים.

מנהל עבודה בבית האריזה.

מקום עבודתי היה בבית האריזה המרכזי של חברת פרדס, בתחנה הרכבת ברחובות, ועונת משלוח פרי ההדר בתוקפו. אני היית אחראי על הנגרים, ועל הפועלים הבלתי מקצועיים. מכאן התקשרתי בטלפון לבית החולים צריפין ודברתי עם הפרופסור מאיר, והוא עמד על דעתו שאשתי צריכה לעשות ניתוח, ומה שיותר מהר זה יהיה לטובתה.

בכל כמה ימים חזרתי ודברתי אתו, והוא עמד על דעתו שהיא צריכה ניתוח. אשתי לא ידעה על השיחות הטלפוניות שהיו לי עם הפרופסור. היא המשיכה לעמוד על דעתה, שאם אין לה דרך אחרת להרות. אזי מוטב שתעשה את הניתוח. רק אשה במצב דומה של אשתי, היתה יכולה לחוש ולהרגיש מה שעובר על אשתי. והרצון העז להיות אמא. העבירו אותה על דעתה. רחל אמנו אמרה ליעקב "הבה לי בנים ואם אין מתה אנכי" (בראשית ל' א'), וכך מרגישה כל אשה חשוכת בנים. בצר לה היא שופכת את לבה לפני בעלה, ומי הוא זה הבעל שיוכל להתעלם מאשתו ומסבלה.

ההחלטה נתקבלה לעשות ניתוח. בעינים דומעות, יצאה אשתי לדרך, בבית החולים בצריפין עשו לה בדיקה חוזרת ואשרו את עשית הניתוח. היא החליפה את בגדיה בבגדי בית החולים. נתנו לה כדורים והוראות לקראת הניתוח, היא הסתכלה על החדר ועל מיטתה. ואמרה לי: הכל נראה חושך. אוי ואבוי לי. עכשיו ינתחו אותי. ומי יודע אם אחיה. זכריה, תתפלל ותקרא תהילים, שמעתי את דבריה והתרגשתי אך לא בכיתי. הרופאים בקשו ממני לתת דם. אמרתי להם מחר אני אבוא לבקר את אשתי ואתן דם. פניתי למקום שקט בחוץ והתפללתי מנחה. הלילה רד, והניתוח יהיה מחר בבקר. האחות באה ועשתה זריקה לאשתי. זמן קצר לאחר זה, אמרתי לאשתי אני אלך הביתה ואחזור למחרת אחר הצהרים לבקרה, איחלתי לה הצלחה בניתוח ורפואה שלימה, ונפרדתי ממנה ומיתר החולות שאתה בחדר.

בהגיעי הביתה עליתי על מטתי. עיינתי בעתון ואחר כך שמעתי חדשות מהרדיו. בשעה מאוחרת הרהרתי, רעיתי איננה לידי, מי יודע באיזה מצב היא כרגע. אני מקוה שהיא ישנה ורגועה. לפניה יום קשה ומי יודע כמה היא תסבול מכאבי הניתוח. מיום שהתחתנתי ועד הלילה הזה, לא ישנתי בביתי בודד. שקט מוזר היה בבית. גם סביבת הבית היה הכל שקט כאילו בשביל לא להרגיז אותי. אמרתי: "לא טוב היות האדם לבדו" (בראשית ב' י"ח).

אשתי מחכה לי במשרד

חיים בן שלמה מסעוד, האח הצעיר של גיסי המנוח זכריה מסעוד, שהיה אבא לארבע בנות ובן אחד, עבד בפרדס פרי פרי. בחודשי הקיץ עבד בטוריה בפרדס, ובחורף היה נגר אריזה בפרי ההדר. וזה, מיום בואו ארצה והוא נער בן חמש עשרה עד שנת — 1952. עם חיים עבדתי בפרדסים ובכל מיני עבודות בנין מחפירות. גם בתקופת אריזת הפרי עבדנו יחד כמה שנים טובות. הוא אדם חרוץ ונאמן, חבר טוב ובעל צדקה, ועושה חסד עם החיים והמתים.

בילדותו, בעיר מולדתו בתימן, פשטה מחלת הדבר בכל הסביבה ולא פסחה על שום בית. וכילד צעיר לקח בפניו באבעבועות ועינו השמאלית לקתה קשה, עד שאבד לו המאור ונשאר עם העין הימנית בלבד. כך חי ועבד עד שנת החורף של 1952, בהיותו עובד כנגר בהרכבת תיבות עם מסמרים. לחץ העבודה והמהירות שהעבודה דורשת מהנגר, גרמו לכך שמכת הפטיש על המסמר העיפה את המסמר ישר לתוך עינו הימנית היחידה שראה בה, ונתק פתיל האור היחיד שהיה לו. זה לי שמונה עשרה שנים, שאני עובד במקצוע הזה ואף פעם לא שמעתי על מקרה כזה. גם לא היה דבר כזה בכל הארץ. האסון הזה של חיים פגע באשתו וחמשת ילדיו. ארגון הנגרים של פרי ההדר ברחובות נענה לקריאתי לעזור למשפחתו, וכל אחד מאתנו תרם משכורת של יום עבודה למשפחה. אך זה נגמר מהר, וצריך היה למצוא מקור שידאג להם למחיה.

כינוס נציגי הפועלים החקלאים

באותה שנה, בקיץ 1952, התקיים כנוס של עובדי האריזה בכפר סבא. לכאן באו נציגים מכל הארץ. הכנוס נמשך שני ימים. שליחי ההסתדרות ונציגי הפועלים החקלאים דברו על העבר ועל העתיד. היום הראשון עבר בהרצאות. והיום השני נועד לסיכום בהשתתפות שרת העבודה גולדה מאיר. רשימת הדוברים היתה ארוכה. ולפני סגירת הרשימה בקשתי לרשום אותי. הדוברים סיימו את דברם, ועדיין שרת העבודה לא באה. בדלית ברירה נתנו לי את רשות הדיבור. אני רק התחלתי לדבר, והנה שרת העבודה גולדה מאיר נכנסה לאולם ההרצאות. זה היה מזלי, כי רציתי לדבר על המקרה של חיים מסעוד. כאשר ישבה ליד יושב ראש הכינוס, הייתי עומד לידה ומדבר. המקרה של מסעוד לא היה ידוע בארץ, ועל כן ספרתי את כל המעשה מתחילתו ועד סופו.

כמו כן תיארתי את המצב של משפחת חיים מסעוד מיום שאבד את מאור עינו. שום מוסד ושום עזרה לא הגיעה אליו. ובפנייתו אל שרת העבודה גולדה מאיר, אמרתי לה, אני שמח שאת כאן ושומעת ממני על האסון הזה שמחייב טיפול מידי, שהוא הצלת נפשות. אני מבקש ממך שתקחי את זה לתשומת לבך ותעשי לרווחת המשפחה המסכנה הזאת. היא שאלה מה שמי ומי אני, והיתה לי הרגשה שהסיפור על חיים מסעוד עשה עליה רושם, לאחר מכן, משרד העבודה ומשרד הסעד טפלו במשפחה, פחות או יותר.

אשתי עברה נתוח קשה

הבעיה של אשתי בענין הניתוח חזר לנושא שיחה בינינו. היא רצתה לעשות את הניתוח, אך הרופאים שלחוה הביתה בגלל לחץ הדם שהיה לה, עכשיו אמרה

לי שהיא מחליטה לנסוע לצריפין כדי לעשות את הניתוח ויהי מה. הוריה ואני לא הצלחנו לשכנעה שתשכח מזה. היא מחליטה. טלפנו לבית החולים בצריפין ושאלנו אם היא יכולה לבא, והתשובה היתה חיובית. למחרת יצאנו לדרך, הפעם חכה לה הפרופסור במשרדו, ובבואנו אליו, הוא קרא לאחות הראשית ונתן לה הוראות. בשעות הערב באה האחות ונתנה לה זריקת הרדמה, מבלי לגלות לה. לי אמרה האחות שהניתוח יהיה למחרת בבקר, אני נפרדתי מאשתי ואמרתי לה שאבוא למחרת בבקר.

בבואי למחרת, אשתי היתה בחדר הניתוחים. חכיתי בפתח חדר הניתוחים עד אשר הוציאוה והחזירוה למיטתה בחדר. היא היתה רדומה ולי לא היה אפשרות לדבר אתה. כך ישבתי לידה כשעתים, עד אשר פקחה עיניה וראתה אותי. היא לא דברה אתי, ושוב חזרה לישון כמה שעות, והאחות נכנסת ובודקת ויוצאת.

אחרי הצהרים התעוררה. אך עדיין היתה כבדת דיבור. ברכתיה לשלום והחלפנו מילים מועטות. היא התאוננה על כאבים. הצעתי לה להמשיך לישון ואני אשאר כאן לידה. המזון שלה היה נוזלים דרך עורק ידה.

בערב הלכתי הביתה וספרתי להורים שלה איך היא מרגישה. למחרת, באה אתי האמא שלה, שושנה היתה ערה, ברכנוה לשלום ודברנו אתה. אני הלכתי למשרד ודברתי עם הפרופסור. הוא אמר לי שהיא תהיה בסדר. לגבי הניתוח הוא לא יכול לתת פרטים כרגע. העיקר שהיא בסדר. לי לא היה חדשות לגבי הניתוח, ועל כן אמרתי לאשתי לכשתרגיש יותר טוב אנחנו נדבר עם הרופאים. שמונה ימים נשארה בבית החולים צריפין, עד שהרופא איפשר לה ללכת הביתה. אשתי ואני נגשנו למשרד אל הרופא הראשי ד״ר מאיר, ובקשנו פרטים על הניתוח ומה המצב, ומה יהיה מעכשיו והלאה, לדעת ד״ר מאיר לאשתי היה גידול וטוב שעשו לה ניתוח, זה היה עלול להביא לה צרות. אנחנו בקשנו לראות מה הוא זה ואיך נראה הגידול ״טומה״. הרופא לא הסכים להראות לנו, בטענות של התחמקות, זה עשה עלי רושם שמשהו לא היה בסדר מצד הרופאים. ההתחמקות של הרופאים לתת תשובות לשאלותינו עורר אצלי ספקות לגבי הניתוח. אבל העדפתי לא לדבר עם אשתי על כך. היא היתה צריכה לחזור בעוד שבוע לבדיקה של אחר הניתוח. כשבאנו לבדיקה האחרונה, אמר לנו ד״ר מאיר, שהוציאו לה צינור אחד שהיה רקוב, יחד עם ה״טומה״ ומה אחד כמוני יכול לעשות, כשאני לא רופא ולא מבין ברפואה.

המצב אצל אשתי נעשה יותר קשה, כשהיתה במצב רגיל, התקשתה לקלוט הריון, ועכשיו עם צינור אחד בודאי יהיה יותר קשה לקלוט הריון. אני השתדלתי לשמור על לשוני, ביודעי שמצב אשתי נעשה יותר קשה ורצוי שלא אבחש בנושא.

גם כשהיא דברה אתי, התחמקתי מתשובות. השתיקה היתה יפה, הניתוח נעשה ואין שום דרך לתקן את המעוות. כל הנשים והחברות דברו על כך, כמה שאשתי מסכנה ושהיא עשתה ניתוח אולי תכנס להריון. עכשיו הרכילות עברה לנושא, מה הסיכוים של אשתי לקלוט הריון. כל מי שבאה לבקר אותה שאלה וחקרה בדרך הרכלניות.

קשר מכתבים עם בן הדוד באמריקה

האמריקאי קרוב משפחתי, אברהם שלמה נגר, בשובו לניו יורק לא שכח אותנו. יום אחד באתי הביתה, והנה מכתב מאמריקה מונח על השולחן. בן הדוד כתב דברי הערכה ותודה על האירוח על הכבוד והנעמת הזמן שעשינו להם ומה מאד חוא שמח שיש לו בני משפחה טובים כמונו. גם אשתו ובנותיו מבקשות להודות לנו, ועוד כהנה וכהנה מלים טובות. אחרי ימים אחדים כתבתי לו מכתב תשובה, כמה נעים היה לנו בחברתם. הוא ואשתו והבנות שהיו אמריקאים לכל דבר התנהגו כאן בארצנו בפשטות, ממש תימנים לכל דבר. כתוצאה מכך, איפשרו לנו להנעים להם את ביקורם בישראל הקטנה שלנו. אנחנו מקוים שיבואו עוד הפעם. ושזה יהיה בקרוב, ואז נוסיף שמחה יתרה על מה שעשינו אתם במסיבות ומפגשים.

☆ ☆ ☆

פרק פ״ב

למדתי נהגות וקניתי מכונית משא

מצב העבודה הלך והשתפר, חברים שעבדו אתי בפרדסים במשך שנים, הלכו לעבודות אחרות, יש שהלכו ללמוד נהגות ונעשו נהגים באוטובוסים ומוניות, יש שקנו לעצמם מכוניות משא ויש שהחלו במסחר מכולת, וירקות. או מקצועות אחרים. וכל אחד נסה את מזלו במשהו. היתה משיכה מיוחדת לנהגות ובפרט באוטובוסים, מי שהיה לו כסף הצטרף כחבר ״אגד״, ״דרום יהודה״ או ל״דן״.

גם בי נדלק הרעיון של ״התקדמות״, מילדותי נמשכתי להיות נהג, אבל אף פעם לא הוצאתי את הרעיון אל הפועל. כאשר ראיתי שחברי הולכים קדימה ואני עומד במקום, אמרתי לעצמי: צא מהשגרה שלך, והלכתי ללמוד נהגות על משאית, עד שעברתי את המבחן, עכשיו בהיותי בעל רשיון נהגות, לא יכולתי

להרגע, התחלתי לחפש מכונית משא לקנייה. המחיר היה בסביבת שלושת אלפים לירות למכונית בת חמש שנים. מכונית של חמשה טון. לי היו אלף לירות, והשאלה היתה מהיכן אקח את היתרה. המשכתי לחפש מכונית שתהיה יותר זולה, ובלבד שאתחיל לעבוד כנהג עצמאי, עד שמצאתי מכונית משא פורד משנת 1941 במחיר 1800 לירות.

אני כחבר הנהלת קופת מלוה של האכרים, קבלתי הלואה של חמש מאות לירות. עכשיו היה חסר לי עוד חמש מאות לירות כדי לקנות את המכונית.

יצאתי אל השכנים זכריה כובאשי, ואשתו שושנה בת דודתי דבורה, ובקשתי מהם הלואה של מאה לירות ומיד קבלתי. מכאן הלכתי לבן דודתי שמעה, אחות אבי זצ״ל, סעדיה מסעוד ואשתו לאה בת דודתי בניה אחות אמי, ובקשתי ממנו הלואה של מאה לירות ומיד קבלתי, בצאתנו מכאן ואנחנו שבים הביתה, נפגשנו עם קרוב משפחתי ובן דודתי, יוסף בן מו״ר הגאון חיים נגר זצ״ל, הוא עבד בתל אביב במערכת ״הארץ״, כמחלק עיתונים לבתים, אחזתיו ודברתי על לבו, אני ספרתי לו שאני קונה מכונית משא ואני זקוק להלואה כספית. הוא שאל אותי כמה אתה צריך, אמרתי לו, אני צריך חמש מאות לירות הוא ענה לי, אין בעיה. אני אתן לך, לתשובה כזאת לא ציפיתי ממנו, עכשיו מה שנשאר לי זה להודות לו, ועוד איך להודות לו. הלא זה היה חסד מאין כמוהו. אמרתי בלבי: כל הכבוד לו וראוי שיתברך מפי אבי בעל הברכות.

עתה נעשיתי בעל מכונית משא, שלא מבין בין ימינו לשמאלו במכונה או מכונאות. בשעה שבע בבקר יצאתי עם המכונית למרכז רחובות. ברחוב יעקב ליד הדואר, היה מרכז מכוניות המשא (הבירג׳ה) וכל מי שהיה צריך מכונית משא היה בא לכאן ומנהל משא ומתן עם כל בעלי המכוניות. זה שהציע מחיר הכי זול היה זוכה בהובלה. הימים הראשונים שלי היו שיעורים למחירי ההובלה והכרת הדורשים. היו הרבה עולים חדשים, אשכנזים, מרוקאים, אלגירים, עיראקים ותימנים, באים לרחובות לקנות רהיטים או דורשים העברת הרהיטים ממקום למקום, העברת סחורה לשוק ומהשוק, או מתנובה רחובות למקום אחר. גם סוחרים בתבואה וירקות, חקלאים ובעלי מקשאות אבטיחים ומילונים. כולם היו צריכים מכוניות הובלה. יש מבעלי המכוניות שהיה מעלה מחיר ומפסיד את השוכר, ויש שהיה מוריד את המחיר וזוכה בהובלה. בעל מכונית המשא שהיה דובר אידיש היה זוכה הדורש דובר האידיש. לפעמים היו הושטות ידים בין הנהגים בגלל משיכת דורש על ידי הנהג השני. לאט לאט היבנתי שאני לא אלקק דבש. יום הולך ויום בא, זה נוסע וזה חוזר ואני עומד על מקומי. לאף בעל מכונית לא היה איכפת אם הרוחתי פרוטה אחת או לא. אף אחד לא התבייש לסחוב ממני את הדורש. חודשי הקיץ של שנת 1953 עלו במשבר, כל החברים והמכירים והקרובים ראו אותי עם המכונית, ושיחה בטלה בפיהם. היו שאמרו, מי יודע כמה כסף הוא מרויח. אבל כבר אמר המשל, ״אין חשבע יודע

מה בבטן הרעב״.

הימים הנוראים והחגים הגיעו ואני חוגג ושמח. תכלה שנה וקללותיה - תחל שנה וברכותיה.

לחג הסוכות זמן שמחתנו, עשיתי סוכה גדולה בחצר הבית ליד הכניסה לביתי, והקפתי את הסוכה ביריעת האוהל של המכונית המשא שלי. את הסכך עשיתי מגבעולי התירש שגדל ליד הלול שלנו. בתוך הסוכה שמתי שתי מטות, שולחן וכסאות. אורח הכבוד שלי היה אחי יקירי הבכור, יוסף, היכנתי מטה אחת בשבילו ומטה אחת בשבילי, את ביתי עשיתי עראי וסוכתי קבע. כאן אכלנו, שתינו, וישנו, אחי ואני כל ימות הסוכה. אחי היה המורה ואני התלמיד, למדנו חלכות החג.

תמו החגים, ועכשיו צריך היה לחזור לעבודה. השכמה בבקר וחזרה בערב, בין אם יש עבודה או לא. לאט לאט זכיתי בנסיעה ועוד נסיעה, ומי שעשיתי לו הובלה ספר לחברו או מכירו, יש יום שעשיתי עשר לירות או עשרים לירות ויש יום כאשר באתי, כך חזרתי לביתי.

פרנסה עם מכונית המשא

החורף בא, ועונת אריזת ומשלוח תפוחי הזהב הגיעה. מכוניות המשא שבעליהן חברים במשרדי הובלות היו מלאים עבודה בהובלת הפרי מהפרדסים לבתי האריזה המרכזיים, והובלת התיבות מבתי האריזה בפרדסים לתחנת הרכבת ברחובות. משרדי ההובלות כשהיו עמוסים עבודה, לקחו מכוניות מאלה שעמדו ברחוב. ארבעה נהגים היינו שעבדנו במשרד ״מסילות״, ברחוב טלר ברחובות. והם: שלמה רוקבן, בני רודפסקי, בנימין עפגין, ואני. לפי סדר השמות כך היה סדר העבודה. ואני הייתי האחרון אם היה משהו מיותר קבלתי. כמובן שזה היה תמורת אחוזים למשרד ״מסילות״ הובלת מאה תיבות מהפרדס לתחנת הרכבת היתה במחיר עשר לירות. יש ועשיתי נסיעה אחת ביום, ויש שעשיתי שתי נסיעות, ולפעמים שלש. הכל היה לפי לחץ העבודה. בכדי להשלים את החסר בהכנסות שלי, כדי לשלם את החובות, הייתי הולך לעבוד בנגרות בבית האריזה המרכזי של חברת פרדס, ששם הייתי אחראי בשנה שעברה. את העבודה עשיתי בקבלנות, ארבע או חמש שעות בלילה וחוזר הביתה. כך עבדתי במשך עונת הפרי של שנת 1954.

ימי הקיץ הגיעו ואתם ״שרות המילואים״. מתחילה נקראתי למילואים לשבועיים, את המכונית החניתי ליד הבית עד שחזרתי מהמילואים. שבועיים אחרי זה קבלתי צו שירות למכונית. ושוב החזיקו אותי שבועיים. תקופה קצרה

לאחר זה, נקראתי להתיצב לבדיקה רפואית. לי היה דרגה בריאות ״ב״כ״, (בלתי כשר), ועל אף הכל עשיתי שירות מילואים בכל פעם שנקראתי, בלי שום טענות מצדי, את הבדיקות עשיתי בבית החולים תל השומר, ושם נשאלתי על ידי הרופאים איך מצב הבריאות שלי והשיבותי להם, שאני בראי ומרגיש טוב, ב״ה. את דרגת הבריאות שלי השאירו ב״כ, (בלתי כשר) אף על פי כן לא בקשתי שום טובת הנאה ממשרד הבטחון.

חזרתי לעבוד עם מכונית המשא שלי, בשטח החנייה ברחוב יעקב (בבירגיה) מקום ריכוז המכוניות, ומכאן יצאתי לנסיעה לפי הנדרש. מר אליהו חביבי מרחובות, שאתו עבדתי בפרדסים בעודי נער והיינו חברים טובים, היה משווק אבטיחים ומילונים, הוא הציע לי לעבוד אצלו בהובלות האבטיחים והמילונים, לכל מקום שיש לו שם קונה, פעם זה היה בתל אביב ופעם ברחובות, אבל הקיץ לא היה משהו יותר טוב.

המצב אצל אשתי לא השתנה ושום התפתחות של הריון לא היה. זה גרם לה אי רגיעה. דיבורה היה בעצבנות ונעשתה יותר תוקפנית. שיחתי עמה לגבי כל נושא לא התקבלה. היו מקרים שהעדפתי לשתוק והיו מקרים שעניתי לה בטונים נמוכים. כשיצאתי לעבודה וחזרתי הביתה היתה שואלת, מי נסעה אתך היום, או סיפרו לי שראו מישהיא יושבת אתך במושב המכונית, או עברתי וראיתי אותך משוחח עם פלונית, וכן שאלה, כאשר הלכתי לסדרנות בקולנוע עם המכונית בלעדיה, את מי לקחת הביתה עם המכונית?

פעם אחת היה לנו ויכוח רציני, ובערב הלכתי לסדרנות בקולנוע. אביה בא אלינו הביתה, ושניהם שוחחו על המצב בינה לביני. בשעה עשר בלילה התקרבה מכונית משא לביתנו, ואשתי הציצה מבעד לפתחי החלון הפונה לצד הרחוב היא קראה לאביה שיציץ אתה מפתחי החלון הסורג, הם ראו מכונית משא, נכנסת לתוך המגרש של המאפיה שממול לביתנו. שניהם חשבו שזו מכוניתי וחכו לבואי הביתה. משלא באתי מיד, התחילו לחשוב ולחשוד, אולי יש לי מישהי במושב הנהג, ואני מתעלס אתה באהבה. המתח אצלם עלה והיא אמרה לאביה אתה רואה הוא בוגד בי. עברה חצי שעה והם עדין במתיחות. ופתאום אני מופיע עם המכונית ומחנה אותה במקומה הקבוע. רק אז הבינו שהם חשדו בי חשד טעות.

☆ ☆ ☆

פרק פ״ג

ריב בבית עם אשתי

למחרת באתי לארוחת הצהרים ובידי עתון ערב, ישבתי לשולחן והיא הגישה לי את הארוחה, הנחתי את העתון מולי והתחלתי לאכול תוך עיון בעתון. אשתי אמרה לי, תפסיק לקרא, ובמקום זה תדבר אתי, עניתי לה את יודעת שאני אוהב לקרא את העתון כשאני אוכל. היא ענתה לי, הפעם אתה לא תקרא את העתון. תוך הויכוח בינינו היא לקחה את העיתון ואמרה לי, אתה לא תקרא יותר את העיתון. אני בקשתיה להניח את העיתון על השולחן אך היא מיאנה, וקרעה את העיתון. קריעת העתון הרגיזה אותי, ואז תפסתי את צלחת המרק עם האוכל וזרקתי אותם דרך דלת הכניסה לבית החוצה. קמתי מעל השולחן ברוגזה ואמרתי לה, עכשיו טוב לך על מה שעשיתי? היא ענתה לי, אני עוזבת אותך, אינני רוצה להשאר יותר בבית הזה. אני יצאתי לרחוב, וכשחזרתי בערב היא כבר לא היתה בבית. בדקתי בבית ובארונות וראיתי שהיא לקחה לה בגדים ודברי החלפה. המעשה שלה הרגיז אותי מאוד, ואני ראיתי בזה מעשה של מתח עצבים שהגיע לנקודת רתיחה.

ארבע שנים של נשואים, שבהן חיינו בויכוחים ומתחים, היו מסיבות הדיעות הנוגדות שהיו לנו, ותפיסת מהות החיים והמציאות היום יומית. רצוני היה בתורה ומלאכה, סייפא וספרא, דברי קודש ודברי חולין, בלי יצירת ניגודים בין שני העולמות. למדתי כי חיי הנצח וחיי העולם הזה קשורים בעבותות העשייה, אם אין קמח אין תורה, ואם אין תורה אין קמח. האדם חייב לחיות עם המציאות, אורחות החיים קשורים עם כל מיני תופעות חיוביות ושליליות, אין טוב בלי רע, וכן להפך. בלי הרע אין אדם יכול להעריך את הטוב. החוכמה תעוז לחכם. אדם שאיננו לומד נקרא איש בער לא ידע. היום החיים בעולמנו מחייבים לימודים ככל האפשר.

המשבר שפרץ ביני ובין אשתי היה כתוצאה משתי דיעות נוגדות שלה ושלי, לאחר שהלכה לבית הוריה אמרתי לעצמי, אולי זה יתן לה אפשרות, בהיותה בבית אביה, לחשוב שאומנם אנחנו ילידי תימן, אך גדלנו בארץ ישראל. תימן היא ארץ מפגרת בתרבותה. אנחנו לא יכולים בארץ להמשיך באותה מנטליות. הן החלפנו את מלבושינו ואת שפתנו. סדרי חיינו קשורים עם עובד ומעביד, עם רבנים, מורים ותלמדים, עם עורכי דין ושופטים וכוד׳.

לאחר כמה ימים שלא ראיתי את אשתי, על אף שהיא במרחק של מאתים מטרים מביתי, הרהרתי, יתכן וזה רצונה, הן היא עזבה את הבית והלכה לבית הוריה, הייתי שוכב במיטתי והנה שקט מסביב, שקט מוזר, קירות דוממים ואני בודד, אכן ״לא טוב היות האדם לבדו״ (בראשית ב׳ 18), אבל מה היה בידי לעשות הן אני לא שלחתיה מהבית.

יום ששי הגיע וצריך היה להכין תבשילים לשבת אני לא מבין בבישולים. לכל היותר ידעתי לטגן חביתה ולעשות סלט אבל זה לא בשביל השבת. אני רגיל מאכל מרק ובשר וחמין, הן צריך לענג את השבת. כאן היתה חסרה לי האשה, ובדבר הזה הענישה אותי אשתי בלכתה לבית הוריה, את השבת עשיתי במאכלים רגילים של כל יום.

אחי יוסף שהיה מתארח בביתי בכל שבת ובכל הזדמנות, הרגיש בחסר, הוא חבב את אשתי ואת הוריה עוד בהיותם בתימן כשכנים שלנו. אני ספרתי לו מה שקרה ביני ובין אשתי וזה העציב אותו מאד. הוא הלך אל בית הוריה ושמע ממנה את הסיפור שלה מדוע עזבה את הבית. אני נסיתי להרגיעו, שאין לו מה לחשוש הכל יהיה בסדר, וכמו שהלכה לבית אביה היא תחזור לביתה. הזמן יעשה את שלו.

שבועיים אחרי שעזבה את הבית הלכה אשתי אל קרוב משפחתי היהודי המכובד ותלמיד חכם, מרי שלמה כובשי. הוא היה גר בשכנות עם בית הוריה, אביה ואמה ומרי שלמה כובשי נולדו באותה העיירה שבה נולדתי גם אני. כבני אותה העיירה היו השקפות חיינו ומנהגינו תואמים פחות או יותר, אשתי בבואה לביתו של מרי שלמה כובשי סיפרה לו מה שקרה בינה לביני, ובקשה אותו להיות שליח מצוה בין איש לאשתו.

ערב אחד ואני יושב בבית שמעתי נקישה בדלת, הוא קרא לי מבחוץ ומיד פתחתי לו את הדלת. לבי אמר לי שהוא שליח של אשתי, אני קבלתיו בשמחה וכבוד הראוי לו, ישבנו והוא החל להסביר לי מה זה חיי עולם, ואחר אמר לי אני שליח מצוה על ידי אשתך. הוא הציע שאני אבוא אתו לבית הורי אשתי, ושם נדבר על מה שקרה בינינו ונפתור את הבעיה. כשסיים את דבריו, עניתי לו, אתה יודע כמה שאני מכבדך ואוהב להיות בקרבתך, אני לומד ואמשיך ללמוד ממך תורת חיים, אבל לגבי המחלוקת בין אשתי וביני, אני רוצה לפתור את הבעיה בעצמי. ואבקש מחילה מכבודך אם אני אעמוד על דעתי במקרה הזה. הזמן איננו מתאים לפתרון הבעיה גם אחי יוסף נסה להשלים בינינו, אך לא קבלתי את דעתו. ועל כן אבקש מכבודך מחילה אם אני ממאן לשתף פעולה אתך בנידון. הוא יצא מביתי בהרגשה לא נעימה, ידעתי שהוא נפגע ממני, אך במקרה הזה, כשם שלא נתתי לאחי את הסכמתי, כך לא רציתי לתת את הסכמתי לאחרים.

לקראת השבת השניה, ביום ששי בשלתי חמין, והלכתי לעבודה. אשתי באה הביתה לקחת לה בגדים ודברי החלפה, ונכנסה למטבח. ראתה את תבשיל החמין והחלה לצחוק, זה לא חמין ולא תבשיל, לא טעם ולא ריח.

האמא של אשתי שלחה את בתה הקטנה דבורה, לומר לי שאני אבוא לעשות את השבת אתם בבית. ביני ובין חמי וחמתי היו קשרי יחס של כבוד, תמיד

כבדתים בתור הורים, ובכל דבר שהיה צורך בעצה או שליחות, תמיד נעניתי להם ברצון. גם אחי יוסף הוזמן לסעוד אתנו וכך עשינו את השבת בצוותא.

בבית הורי אשתי היו חיים ההורים עם עוד ארבע בנות ובן, בצריף קטן של שני חדרים, אחד בגודל שלושה על ארבעה מטרים, והשני שנים על שנים וחצי מטרים. בתוכו היו דחוסים המטות, השולחן ארון הבגדים. הצפיפות היתה קשה, המטבח בצריף בחוץ, וכן בית השימוש והרחצה וחצר קטנה, הכל על מגרש רבע דונם. עכשיו נוספה אשתי אליהם, והוסיפה על הצפיפות בבית.

השבת עברה, ואני לא דברתי על לב אשתי לחזור הביתה, וזה גרם אכזבה לאשתי ולהוריה. אשתי לא חשבה מה שעלול לקרוא מעזיבתה את הבית. השבועיים שהיתה בבית הוריה בצפיפות הקשה על אנשי הבית, מצד שני לא בקשתי ממנה לחזור והיא על דעת עצמה לא חשבה לחזור.

קרוב משפחתי ובן דודי יוסף מסעוד, נסה לדבר על לבי, הוא נתבקש על ידי האבא של אשתי וכן ע"י אשתי. בשיחה קצרה שהיתה בינינו, הסברתי לו, שאני רוצה להשאיר את הבעיה שלי ושל אשתי לנושא בין שנינו, ורק שנינו נפתור אותה.

בימים ההם החליטה קבוצת "הסדרן" לנסוע לזירהטרון הקירקס ברמת־גן. הוחלט שאוטובוס מיוחד יקח את החברים והנשים לשם וחזרה. לאשתי נודע הדבר. אני חשבתי לקחת את הדודה שלה אסתר, שהיתה רווקה ובת גילה של אשתי. יום לפני הנסיעה, אשתי שלחה לומר לי שהיא רוצה לבא אתי. אני סירבתי, אך היא הוסיפה לשלוח אלי הודעות, שהיא תבוא ואם אתנגד היא תעשה לי צרות. היא שוחחה עם דודתה. הן היו בידידות וגלויות לב אחת לשניה. ודודתה אמרה לי, אני מציעה שתקח את אשתך, אל תגרום לה עוגמת נפש. ועל כן שלחתי לה, אם תהיה תוך חמשה רגעים בבית הסבתא שלה, אזי אקח אותה אתי לקירקס. היא הופיעה מיד ויצאנו לדרך. כל הדרך לא דברנו אפילו מלה אחת, עד בואנו למגרש המכבי ששם חיכה לנו האוטובוס. נכנסנו וישבנו אחד ליד השני בלי להחליף מלה בינינו. וכן כשישבנו וראינו בהופעת הקירקס, למרות הצחוק שהיה לנו שם. בגמר ההופעה של הקירקס חזרנו באוטובוס המיוחד לרחובות ונכנסנו לקפה האחים חבקין, שהיו שחקני מכבי רחובות לשעבר.

אני עמדתי על כך שהחברים יאכלו רק חביתה וסלטים או ביצה קשה, משום חשש של אי כשרות, וכך עשו כל החברים על אף שחלק מהם לא הקפידו על מאכל כשר. אחר כך חזרנו הביתה. אני לויתי אותה לבית הוריה בלי אמירת שלום או לילה טוב, ואני הלכתי לביתי.

למחרת, פגשה אותה דודתה אסתר ושאלה אותה: האם השלמת עם בעלך? השאלה הרגיזה את אשתי, וענתה לה, לא השלמנו, וחבל שהלכתי אתו, כל הדרך

לא דברנו אף מלה אחת. הוא לא דבר אלי, ואני לא דברתי אתו. גם כשחזרנו לא דברנו עד לכניסה לבית אבי, ונפרדנו בלי אמירת שלום. הוא אדם קשה שעוד לא ראיתי אחד כמוהו.

השבוע השלישי עבר ועדיין היא בבית הוריה. ההורים הרגישו אי נוחות. צפיפות בבית. אמה שאלה אותה, הוא לא אמר לך לחזור הביתה? איזה חוצפה יש בו, אנחנו אמרנו לך שלא תתחתני אתו, הוא אדם קשה ואת לא שמעת לנו. הם לא ידעו מה קרה בינינו, וגם לא היו מסוגלים להבין את עצם הויכוח התמידי שהיה לי ולאשתי. גם עתה לא חשבתי שצריך לספר להם מה קרה בינינו, משום שהנושא אינו בתחום החיים שלהם.

אחי יוסף היה הולך לבית הורי אשתי ושואל מה נשמע הוא היה אומר לאשתי דברי נועם כדי להרגיע אותה. והנה באחד הימים אמרה לאחי יוסף, אם אחיך לא רוצה אותי אני מוכנה להתגרש. אינני יכולה להשאר בבית הורי, והוא ישב בביתו. האנשים מרכלים עלינו, ולכל אחד יש סיפור יותר מוגזם מהשני. אני נמנעת מלשוחח עם השכנים והמכרים ואפילו עם הורי. אבל אי אפשר להמשיך בצורה כזאת. ועל כן מוטב לשנינו, או לחיות ביחד או להתגרש. הדברים הרשימו את אחי יוסף, והוא הבטיחה שעוד באותו יום יהיה אצלי וידבר אתי. לפנות ערב בא אלי הביתה, אני ידעתי שאחי רגיש ביחס אלי ואל אשתי, הסתכלתי על פניו וידעתי שהוא יפתח בשיחה על הענין שביני ובין אשתי, ואומנם כך היה. הוא ישב על הכסא, ואני שאלתי אותו, אם ברצונו לשתות מה שהוא והוא אמר לי לא, ומיד החל לדבר על הנושא, וכך אמר: שמע אחי, אתה יודע כמה אני אוהב אתכם, אתה ואשתך שושנה. אין לי בעולם חזה אלא אתם, ובכם אני רואה ומוצא את אשר אין לי במקומות אחרים. עכשיו שמע אחי, אינני יודע מה קרה בינך ובין אשתך, וגם אף אחד לא ספר לי. אבל זה השבוע השלישי שאתם לא חיים ביחד. אתה בבית ואשתך בבית הוריה, אני אוהב אותך ואת אשתך בלב ונפש. אינני רוצה שישמחו בכם האויבים שלכם וירכלו עליכם. אני מבקש שתשלים עם אשתך, זאת משאת נפשי. עכשיו בא אתי ונלך שנינו אליה, ונחזיר אותה הביתה ולא חשוב מה קרה ביניכם. אחי יוסף היישיר את מבטו אלי ואני חייכתי לו. להתוכח עם אחי יוסף, היתה בעיה נמוסית. לא הייתי יכול להתנגד לרצונו, ולא להתחצף כנגדו ולהכלימו, או לדחות אותו כמו שעשיתי לאחרים. הרי הוא אחי, בכור אבי זצ״ל, וגם מורי. ובנוסף לכך, אני אוהב אותו, חפשתי עצה בנפשי, כיצד לענות לו, בלא שירגיש שאני דוחה את בקשתו. זה לא היה משום שאינני רוצה את אשתי, אלא מתוך כוונה טובה, שאולי בחיותה בבית אביה תקופה מסוימת תתן לעצמה דין וחשבון ממה שקרה בינינו, מיום נישואינו ועד עתה. במה צדקה, ובמה טעתה, היכן צריך לתקן והיכן היא צריכה לעמוד על דעתה. מה מגיע לה, ומה מגיע לבעל. היכן תחום הפרט, והיכן תחום השותפות של בני הזוג, מה מותר ומה אסור. אם לאשה יש חכמת חיים, היא בונה ביתה.

ולא, טוב שבת על פינת גג מאשת מדנים. כוח האשה זה בפיה. ועל האשה נאמר: "פיה פתחה בחכמה ותורת חסד על לשונה" (משלי ל"א 26). האשה נקראת עקרת הבית. או שהיא עיקר הבית, או שהיא עוקרת הבית.

אחרי רגעים אחדים של הרהור אמרתי לאחי יוסף, תן לי כמה ימים לחשוב על בקשתך ואחזיר לך תשובה. אך אחי יוסף לא הרפה ממני. אני רוצה שתבוא אתי עכשיו, שנינו נלך אליה ונחזיר אותה. הוא אחז בידי ובקשני ללכת אתו. אני מאנתי ללכת אך הוא לא הרפה מאחיזת ידי ואמר לי אל תגרום לי עגמת נפש. אם ברצונך שנשמור על האחוה, אז תבוא אתי, ואם תדחה אותי, משמעות הדבר, שאני בעיניך לא ראוי למלת כבוד. הוא היה בן שלושים ושבע שנים, נכה רגלים מלידה, ולא נשוי, אך תורתו אומנותו, באר מים חיים.

כדי שלא לפגוע בכבודו, קמתי והלכתי אתו לבית הורי אשתי, בראות אשתי שאני ואחי באנו ביחד, הסיקה מסקנה שאחי הכניע אותי, והעובדה שבאתי אתו כמו ילד טוב. היא הגישה לנו שתיה. ואחרי זה שאלה אותי, נו, מה אתה חושב. עניתי לה אני כלל לא חושב. אז היא אמרה לי, אם כך בשביל מה באת לכאן. עניתי לה, אחי משך אותי לכאן. אז אמרה, אם כן אתה יכול ללכת הביתה. הורי אשתי תרו בעיניהם אחרי ואחרי אחי יוסף, הם גם הקשיבו לדברים.

בתימן, כשהאשה הסתכסכה עם בעלה, הלכה לבית הוריה והיתה נשארת שם עד שהבעל בא להשלים אתה, או ששליח מכובד מטעם הבעל בא אל בית הוריה לדבר אתם כשליח הבעל. במקרה כזה האבא הוא הדבר והסניגור של בתו, ורק הוא המחליט אם בתו תחזור לבית בעלה או לא. ולשם כך היה צריך לנהל משא ומתן עם הבעל או עם שליחו של הבעל. לפי הטענות של הבת היה אביה מסנגר עליה. אם הבעל רצה שאשתו תחזור, אזי היה עליו לקבל עליו תנאים מסוימים, שאבי אשתו דרש או אשתו דורשת ממנו.

במקרה שלי, טענת אשתי היא שאני מזלזל בכבודה, ובמקום לשים לב אליה ולשוחח אתה הרי אני יושב וקורא ספרים, עתונים ושומע רדיו וחדשות. טענה נוספת, מה עם כבוד הוריה, שגם הם נפגעו. כי הנה באה בתם לשכון בביתם, וזה גרם להם אי נוחות והשפלת כבודם, ועל כן מגיע להם פיצוי, תשלום כסף או שוה כסף. בתימן היו שוחטים כבש או גדי או מקבלים סכום כסף תמורה.

במצבי זה הורי אשתי התלחשו עם אחי יוסף ואחרי זה יצא אחי יוסף למטבח שם היתה אשתי מבשלת. אשתי דרשה שאתנהג אליה ביתר תשומת לב, ושאני אשנה את אורחות החיים שלי, ובעיקר שאני אודה בטעותי ואבקש את סליחתה. את הירהורי הלב של אביה ואמה לא הביעה כדרישה בפני עצמה.

אחי יוסף חזר לחדר, ואמר לי את אשר אשתי מבקשת, אם ברצוני שהיא תחזור הביתה. אמרתי לאחי יוסף, שהיא יכולה לשכוח מכל מה שהיא מבקשת אם רצונה לחזור הביתה בלי שום טענות ודרישות חרי מוטב, ולא שתשאר בבית אביה. אחי יוסף הבין את דברי החמורים והברורים, והוא אמר לי, ככה זה לא יסתדר לטוב. אתה חייב לוותר לה. הגבר חייב להכנע למען שלום בית, עד שהאשה תתרכך. אני לא אתן לכם להמשיך בצורה כזאת אתה מוכרח להחזיר את אשתך הביתה עוד הערב, אחרת לא נלך מכאן. הוא תפס אותי בידי ומשך אותי לכוון המטבח, ואני הלכתי אחריו משום כבודו. כאן במטבח אמר לי, תגיד לה שאתה רוצה שהיא תחזור הביתה. אמרתי לה: "בואי הביתה". היא ענתה, אני לא אחזור עד שתבקש ממני סליחה. אז אמרתי לה, כבר אמרתי לך "בואי הביתה", וזה כל מה שאני מוכן לומר לך, תשובתה היתה, עד שלא תבקש ממני סליחה, לא אשוב הביתה, אני ידעתי כמה קשה לה לחיות בבית חוריה, ושהיא רוצה לחזור הביתה, אך היא עמדה על דעתה ופנתה אלי, "כל כך קשה לך לבקש ממני סליחה"? אם תאמר "סליחה", אני חוזרת. פניה היו מלאים חיוך. ואז נעניתי לה ואמרתי אני מבקש סליחה על כל מה שהיה בינינו, עכשיו בואי הביתה. היא נכנסה לחדר והודיעה להוריה שאנחנו השלמנו והיא חוזרת הביתה. היא ארזה את בגדיה ויחד עם אחי יוסף יצאנו לכוון ביתינו. בבית קבלנו ברכה מאת אחי שנזכה לחיות בשלום לעד.

☆ ☆ ☆

פרק פ"ד

בעיות עם ילדי אחי סעדיה

שני הילדים של אחי סעדיה, שלמה ואהוד, היו בני ארבע ושלש שנים, שניהם שובבים. תמיד היו באים לביתנו בלי שאמם תדע ויושבים לשחק. אשתי נתנה להם סוכריות ופירות, אך יש והיו משוטטים במגרש, במגרש היו פרחים ועצי פרי וירק, וברזי מים. פעמים שהיו פותחים את הברזים ופעמים שיהו דורכים על הפרחים ותולשים או שחבלו בשתילי העגבניות או שברו את גבעולי התירס. אשתי היתה מספרת לי ואני נסיתי להרגיע אותה בטענה שהם ילדים קטנים. אשתי לא הרימה יד עליהם אף פעם אבל דברה אתם.

במגרשנו היו עצי הפרי עמוסים, שזיפים ואפרסקים. בבקר כרגיל, יצאתי לעבודה ואשתי ירדה לשוק, אחי יוסף בא לבקר בביתנו ומצא את הדלת נעולה. הוא החליט לשבת ליד הכניסה של הבית עד אשר תבוא אשתי. בזמן זה אני ואחי יוסף נתקנו כל קשר עם האמא שלנו ועם האחים והאחות. כאשר היה אחי יוסף

יושב ליד הבית, ראה את אמי ואת אחי סעדיה שכני, שבאו ונגשו לקטוף פרי אפרסקים לתוך כליהם. הדבר עורר פליאה בעיני אחי יוסף, איך יתכן שאמא ואחי סעדיה שלא מדברים אתי נכנסים למגרשי וקוטפים פרי אפרסקים בלא רשותי, זה עורר את רוגזו, והוא החל לצעוק עליהם. מה אתם עושים, הרי אסור לכם לקוטף פרי בלי רשות בעל הבית. הוא היה מתרגז, והם ממשיכים לקטוף פרי. באותה שעה, חזרה אשתי מהשוק ושמעה את הויכוח. בראותה את אמי ואת אחי קוטפים אפרסקים ובשומעה את אחי יוסף מתוכח אתם, אז גם היא פנתה אליהם ובקשה שיחדלו מלקטוף פרי. אמי ענתה לאשתי ואמרה, זה הפרי שייך לבני זכריה לא לך. הוא בעל הבית ולא את, דבר ששייך לבני זה שלי. אני אקטוף פרי ברצונך ושלא ברצונך. הויכוח נמשך, עד אשר מלאו את כליהם וחזרו לבית אחי סעדיה, מהצד השני של הקיר המשותף בינינו.

בערב בשובי הביתה, אחי יוסף לא היה בביתנו. אך אשתי ספרה לי את כל המעשה. זה עוורר אצלי תרעומת לגבי אחי סעדיה, אך לא לגבי אמי שהיא יקרה לי מאד על אף שהיא ואני לא מדברים. אני נסיתי להרגיע את אשתי בטענה שהעץ מלא פרי ואנחנו לא נספיק לאכול את כל פרי העץ. אמרתי לאשתי אני מקוה שהם לא ימשיכו לקטוף, וכך הרגעתי את אשתי. יש לציין במשך כל זמן הויכוח עם אמי, אשתי שמרה על כבוד אמי ואל חטאה בלשונה כלפיה.

העתונות בישראל היתה מלאה חדשות, דיונים באומות המאוחדות. מדינת ישראל עומדת כעצם בגרון של מדינות ערב, והן עושות הכל כדי לאיים, להשמיץ ולגנות כשלא היתה מלחמה, היתה מלחמת עצבים, מלחמה כלכלית ואיום על כל מדינה אירופאית המכירה בדו קיום עם מדינת ישראל. מצב הכלכלה בישראל היה קשה, הרבה דברים חיוניים קשה היה להשיג. הבשר, סוכר, שמן וקפה. היה עדיין מתחלק לפי מנות שבועיות. התדפקנו על פתחי אטליזים שונים. כל יום כתבו בעתונות על חלוקת מזון זה או אחר, וכל אחד רץ לחנות, לפני שהחנוני יטען שלא נשאר לו פריט זה או אחר לחלוקה.

שלטון הרשע של מפא״י

לאחר שנסע בן דודי האמריקני חזרה לאמריקה, נושא אמריקה לא ירד מהכרתי, בשעות שלא עבדתי או בשעת מפגש עם חברים, אמריקה העשירה היתה הנושא. הרי משם מגיעים לישראל כסף ודברי מאכל, בגדים ישנים וחדשים, וכסף מאת יהודי אמריקה. גם יועצי כלכלה באו ליעץ לממשלת ישראל. הרבה דברו שיהדות אמריקה תציף את מדינת ישראל במפעלים ובתי חרושת, ומדינת ישראל תהיה שויץ של המזרח התיכון. מכל העולם יעלו יהודים עשירים ותיושע הכלכלה. מי צריך את הלירה האנגלית, היום יש אמא אמריקה עם הרבה דולרים. בעתונות

כתבו שבעל מפעל אמריקני, רצה להקים עוד מפעל בישראל, אך ממשלת מפא״י דורשת ממנו להיות שותף עם סולל בונה, או המשביר, או כור, או עם החסתדרות. חוות בקר בנגב לא חוקמה משום שממשלת מפא״י דרשה שותפות עם הבוקר האמרקני כך דחו כל עצה טובה לבנין הארץ וכלכלתה, עד שהמדינה נהפכה לחיות ממגביות מחוץ לארץ. אנשים התחילו לדבר על עזיבת הארץ וללכת לחיות במדינות העשירות. היו כאלה שנסעו לקנדה, לארצות הברית, לאוסטרליה, ניו זילנד, לצרפת ולכל מקום באירופה ואפילו לגרמניה הטמאה. תיירים שבאו ספרו ספורי אלף לילה ולילה. הסרטים עשו תעמולה אמריקאית. תמונות של ניו יורק ובתיה הראו שעיר אחת באמריקה גדולה ועשירה מכל מדינת ישראל. וכן ספרו שבלעדי אמריקה שום מדינה לא תרים את ראשה בכל העולם. היתה השתוממות על עוצמת אמריקה, ובדולרים, בתעשיה, במדע, ובצבא. אמריקה נראתה כמדינה שנותנת לחיות ושאליה נוהרים הגויים מאפסי ארץ.

במדינת ישראל הציונות של מפלגות הפועלים, הפכה לסוציאליזים בורגניזים. הקיבוצים בנו מפעלים קפיטלסטיים. ההסתדרות קנתה מפעלים ושעבדה את הפועלים בדיוק כמו הבורגנים. החזון של הנביאים, בפי דוד בן גוריון, היה התנגחות שלא לשם שמים. מצד אחד היה מדבר על ההיסטוריה ותולדות האבות והאומה, ומצד שני היה כופר בתורת ישראל, והמכריז על עצמו, שהוא לא צם ביום כיפורים. הדברים זעזעו כל שומעיהם, והאמונה בתורה הציונית התפוררה. הרבה אמרו: אם זה העומד בראש ממשלת ישראל כופר בתורת ישראל. איך יעלה עם ישראל לארץ ישראל. החתעוררות והתשוקה לעלות ולהתישב ולבנות את ארץ ישראל, התנפצה למשמע דברי המנהיגים שעמדו בראש המדינה. לחם קראו נביאי השקר ונביאי הבעל, שתורת ישראל רחוקה מלבם ומחכרתם היחודית. הכפירה של דוד בן גוריון הביאה זרע באושים על ידי בנו שהתחתן עם גויה.

השלטון דאג לאנשי שלומו. עדות המזרח נהיו לטרף לכל המפלגות. מחנה האשכנזים נוגסים בעדות המזרח זה אדון ומנחל, וזה פועל נחות ומקופח. בכל מקום שחפשו פועל, האשכנזי זכה לעבודה לפני המזרחי.

☆ ☆ ☆

פרק פ״ה

אני תימני שחור

במקום החניה של מכוניות המשא ברחוב יעקב תמיד היה לנו ויכוחים על אשכנזים ומזרחים. פעם בשעת וכוח, אמר לי נהג יהודי רומני שבא לארץ אחרי

קום המדינה, אתה תימני שחור כמו ערבי. הלכו הערבים ובאו התימנים. הוא אמר את זה בציניות בולטות, ובהבעת פנים מאוסה. זה חרה לי עד מאד ואני הלמתי בו באגרוף ידי בפניו, עד שנטף דם מאפו. כזה היה המצב בין העדות. שני מחנות.

שתי משפחות אשכנזיות היגרו אחת לקנדה ואחת לצרפת. חן היו גרות בשכנות אתנו. הם אמרו לי שאין להם מה לעשות בישראל.

בזמנו ספרו על מעשה ביהודי פולני שהחליט לעלות לישראל. כשהגיעה האוניה לחיפה, יצא לעיר והתחיל להתהלך ברחובות, ותנח הוא שומע שמדברים אידיש. לאחר שעה חזר לאוניה שאלו אותו מדוע חזרת לאוניה, ענה להם, במדינת ישראל לא תהיה לי פרנסה, כולם מדברים אידיש.

מכתב שני הגיע אלי מאמריקה מבן הדוד, אברהם שלמה נגר. הוא כתב לנו,שהוא מתגעגע לחברים בישראל ועל הרוח הטובה שאותה הרגיש במפגשים עם בני העדה השרפית, יוצאי מולדתו ועירו בתימן. הוא שאל, מה עם המצב הכלכלי, האם עדיין יש קיצוב ופיקוח. הוא זכר איך הברחתי תרנגולת שחוטה לדירתו שהתארחנו בה. וסיים: אנחנו זוכרים אתכם לטובה. בחג הפסח נשתה כוס יין לכבודכם ולהצלחתכם.

בתשובה למכתבו, כתבתי לו ולרעיתו ולבנותיו. שהננו מודים להם על קשר המכתבים ושמירת הקשר המשפחתי אתנו, ושגם לנו יש געגועים רבים אליהם. מיום שעזבו את מדינת ישראל, אנחנו מדברים על אמריקה המצב הכלכלי אצלנו עדיין קשה ועינינו נשואות לאבינו שבשמים שיתן ברכה בארץ, האנשים מדברים אמריקה אמריקה וגם אנחנו מדברים על אמריקה, ומי יודע אולי יבוא יום ונבא אליכם לאמריקה.

הדברים נכתבו ספק הירהור, ספק מחשבה ספק בדיבור. בכל יום ויום העתונות כתבה, אמריקה תתן. אמריקה שולחת. שר האוצר של מדינת ישראל נוסע לאמריקה לקבל סיוע כלכלי, או לבקש סיוע כלכלי, וישתתף בעצרת המונית של יהודים בניו יורק לתמיכה כלכלית וכספית בישראל.

☆ ☆ ☆

פרק פ״ו

גנבת ילדים תימנים

שנה רביעית להקמת המדינה, העולים ממדינות ערב, עדות המזרח, שוכניסבבתי חמר של הערבים, במעברות ובמחנות הצבא הבריטי, בעין שמר, עפולה וראש העין,

והיהודים שבאו מאירופה קבלו דירות ובתים חדשים. וזה היה הפליה בולטת לעין כל דרגה א' ודרגה ב'. הסיסמה המרדימה היתה, דוד בן גוריון מלך ישראל. לאלה היה סיר הבשר. ולאלה סל הירקות. אלה בעלי המאה, ואלה המחזרים על הפתחים, אלה לקחו להם את האדנות ואלה כפו עליהם את העבדות. אלה באו לאחר קום המדינה ולקחו את השלל, ואלה באו אחר קום המדינה וחפשו את השלוה, העין ראתה והאוזן שמעה את העוולות והמעשים אשר נעשו עם הילדים הקטנים של יהודי תימן. גניבת נפשות באומרם להורי הילדים שבניהם מתו בלילות. ונקברו במקומות בלתי ידועים. המשפחות היו אבלות והילדים היו חיים בבתי האשכנזים, המתעלמים מחוקי התורה הכתובה "כי ימצא איש גונב נפש מאחיו מבני ישראל ומת הגנב ההוא" (דברים כ"ד 8). כמה היו הגנבים שגנבו ילדים קדושים וטהורים זרע קודש. והשאלה היתה, מדוע אינם נותנים את הדין על מעשיהם.

בכל יום ויום הייתי מאבד גובה מהרעיון של הציונות. לי נראה, המשיח האמתי לא בא. ומשיח השקר יושב בראש ממשלתישראל. הקמת המדינה היהודית היתה צריכה להביא את העם כולו להאמין בניסי בורא עולם. מעטים נגד רבים נלחמנו ונצחנו. אבל העיקר נשכח והוא מה שכתוב בתורה: "והביאך ה' אלקיך אל הארץ אשר ירשו אבותיך וירשתה, והטיבך והרבך מאבותיך" (דברים ל' 5).

יחסי שכנות החלו להתקלקל, אחד היה עובר ליד השני וכאילו שאיננו מכירו. דלתות הבתים והחלונות החלו להסגר. הימים של ישיבת בטח בביתך נעלמו על ידי גנבים ופורצים. המושבה רחובות, שהכרתי בה כמעט כל נפש בשמו וכתובתו, הרחיבה שעריה ובתיה. הרבה יהודים טובים באו לתוכה. אך המכנה המשותף של החיים של היום של המחר ושל העתיד לא היה ביניהם. בבתי הספר העממיים ובבתי החינוך של ההסתדרות, לא למדו את תורת משה, שהיא התורה שקבלנו בסיני, ואמרנו נעשה ונשמע. ושהיא מורשה לכל הדורות מיום קבלתה ועד יום בא גואל צדק. והרי אנו מאמינים שאם אין לימוד התורה אין דעת ואין חכמה, אין צדק ואין יושר. הפסוק "שמע ישראל", שהוא סוד אחדות ישראל, לא נשמע בבתי הספר החילונים, וכשיש חילוניות, אזי יש ריקנות, והריקנות מביאה את העגל הזהב.

רופא נשים נותן עצה טובה לאשתי

מאז שאשתי עשתה את הניתוח עברה שנה. ושם דבר לא השתנה לגבי הריון. התקוות שהיו לה אם תעשה את הנתוח לא עמדו במבחן, לבה דאב

עליה, האם לחינם עשתה נתוח, הרי הרופאים יעצו לה לעשות את הנתוח תוך תקוה וסיכויים להריון. ועכשיו כבר עברה שנה. היא הרחרה לאן תלך ועם מי תדבר על כך. מאחר שאשה מגדת לחברתה את תלאותיה, היא שומעת עצה, דיבורים והדרכה.

אחת הנשים, קרובת משפחתי, יעצה לאשתי ללכת לרופא ידוע ברחובות, שעבד בבית החולים ליולדות ברחובות, ושמו ד״ר קנוט, אשתי הכירה אותו. הוא ואשתו היו ידידים טובים של רופא השיניים שאשתי עבדה בביתו. היא הלכה אליו לבדיקה, ולאחר שבדק אותה וראה את הנתוח, הוא שאל אותה מי עשה לך את הנתוח. והיא ספרה לו את כל הסיפור, ד״ר קנוט אמר לאשתי, הם התעללו בך, לא היית צריכה לעשות נתוח. עכשיו יש לך הרבה מתיחות את חייבת להיות רגועה ולא לחשוב על הריון והזמן יעשה את שלו. המצב אצלך לא כל כך טוב. אבל אם תהיי רגועה יש סיכויים להריון. היא יצאה מבית הרופא בוכה על מר גורלה, ובבית המשיכה לבכות, בבואי הביתה ספרה לי את כל מה שאמר לה הרופא, אמרתי לה, את רצית לעשות את הנתוח, אני התנגדתי לכך, אבל את עמדת על דעתך. עכשיו תרגעי, בורא עולם גדול. אנחנו נשואים חמש שנים והחיים עוד לפנינו. בורא עולם פקד את שרה אמנו לאחר עשר שנים שהיתה נשואה עם אברהם אבינו, זמן רב. גם לנו עוד תזרח השמש וביתנו יהיה מלא חיים, אסור להתאונן על דרכי הבורא יתברך. את הכל צריך לקבל באהבה.

חודש אלול חודש הרחמים הגיע ״אני לדודי ודודי לי״, שיר השירים ו׳ ד׳ עכשיו הזמן לפשפש במעשים. כל יהודי צריך לעיין היטב במשאו ומתנו במשך תקופת השנה. יש אפשרות לסגור את הפער כדי לאזן את החסרונות עם היתרונות ולהטות את המאזנים לכף זכות.

ביום ראש השנה נפקדו האמהות. שרה, רבקה, רחל ולחנה. ביום ראש השנה, בביהכ״נ אצלנו היו מוכרים את ההפטרה במחירים יקרים, מעודי לא קניתי את המפטיר הזה. הפעם קניתי את המפטיר וקראתי את ההפטרה כדי לכוון בפסוק ״ונתת לאמתך זרע אנשים״, שמואל א׳ 11. בזכות האמהות שרה, רבקה, רחל וחנה.

אחרי החגים כתבתי מכתב לבן הדוד האמריקני מר אברהם נגר, ובו ציינתי כי מיום שהוא עזב את מדינת ישראל אינני שוכח אותו ויעידו קשרי המכתבים בינינו זה שנתים ימים, מאז שעזב אותנו וחזר לביתו, אמריקה היא הנושא שהאנשים מדברים אתי. מדוע אינני נוסע לאמריקה, הרי יש לי שם בן דוד שיעזור לי להסתדר שם. נהגי המוניות ומכונות המשא היו דשים בנושא בכל עת שנפגשנו.

☆ ☆ ☆

פרק פ״ז

מחשבה על נסיעה לאמריקה

המצב הכלכלי בארץ עדיין היה קשה. אותו הקיצוב ואותם פנקסי הנקודות לקבלת המצרכים. ״אמריקה האמא של העולם כולו״, ושם שפע גדול. כך אמרו לי האנשים ואני ידעתי זאת מקריאת עתונים ושמיעת חדשות. דברתי עם אשתי על רעיון הנסיעה לאמריקה, אך היא התנגדה לפתוי הזה ששמו אמריקה. בשבילה, העולם שלה היה חוריה והמקום אשר גדלה בו. היא לא קראה על אמריקה ולא על מקומות אחרים. היא אמרה: כאן גדלתי מיום בואי מתימן גם משפחתי וגם אמך ואחיך כאן וכל משפחתך. יש לנו בית וחיים טובים. אומנם המצב הכלכלי קשה אבל אנחנו מסתדרים עם זה. אך אני הסברתי לה שחיום כל העולם כולו אחד, ואמריקה עולם אחד, עולם גדול ועצום. כל מי שאמריקה עולה על שפתיו מבטא את המלה אמריקה ברגש של הערצה והערכה יוצאת מן הכלל. האמת היתה שכל החברה הישראלית מרושמת ממה שאומרים וכותבים על אמריקה. הסברתי לאשתי שהיום במצב כזה שהכלכלה אצלנו במצב של משבר, יכול להיות שכדאי לנסוע לאמריקה אולי לטיול, אולי לשנה או שנתים, עד שהמצב הכלכלי בישראל ישתנה טובה וכל זמן שעדין אין לנו ילדים אולי כדאי לראות את העולם הגדול שאיננו מכירים אותו. מכונית המשא שהיתה לי היתה זקוקה לתקונים ולהוצאות אחרות. ולהחליפה במכונית יותר טובה, הייתי צריך כסף. לילות רבים הייתי שוכב על מיטתי וחושב האם כדאי לי לעשות את הצעד הזה. הייתי מספר לאשתי את הירחורי לבי, ומיום ליום הדחף הנפשי גדל.

המדינה אכזבה את אלה שלחמו להקמתה. גם אני נתתי את חלקי , וכתמורה לא בקשתי אף פרוטה, על אף שאחרים נהנו הנאות רבות המדינה מפולגת. צד אחד מפלגות הפועלים האוחזים בשלטון המדינה, וצד שני, המפלגות האזרחיות שהיו מחוץ לכל השפעה מעשית. היה קיפוח גלוי לחלשים. אני שהייתי חבר במפלגת מפא״י, לא היו לי סיכויים להיות בעל מעמד שווה עם עולה יוצא אירופה. אני תימני ונולדתי בתימן וזה כתוב בתעודת הזיהוי הישראלית שלי. המוסריות הלכה ונעלמה. אחדות העם ואהבת הבריות על שפתי המנהיגים היו מהפה ולחוץ. חלק מהנוער דגל בחופש הדת. היו כאלה שהחגים ויום הכיפורים אינם שונים אצלם מימים רגילים. האב היה בבית הכנסת והבנים משוטטים ברחוב, אוכלים ושותים ומעשנים ביום הכיפורים. לפני קום המדינה היה איזה יחס וכבוד לדת. אפילו אם מישהו לא היה דתי היה עושה זאת בביתי בצנעה, אך בצאתו לרשות הרבים לא החין לחטוא לעיני מישהו.

במכתבי לבן דודי אברהם נגאר הגר בניו יורק כתבי: ברצוני לבקש ממך

שתסייע לי ולאשתי, אם ברצונך ואם זה לא יקשה עליך, לשלוח לנו כתב דרישה מצידך או ממישהו אחר שירצה לעשות את כתב הדרישה. אם אינך יכול לשלוח לנו את הניירות אז אני אפנה לאדואר, או לחיים גמיל, ויום אחד אני אפתיע אותך בנקישה על דלת ביתך. אודה לך בנאמנות ובכנות, ממני בן הדוד זכריה נגר.

המכתב נשלח עם כל הפרטים הדרושים בתקוה שהכל יסתדר במהרה. המכתב נשלח בידיעת אשתי, אך שמרנו על זה בסוד ולא גלינו לשום אדם.

שנת החמשיים וחמש היתה המשך של המשבר הכלכלי. הכל היה עדיין מתחלק לפי קיצוב ונקודות. אך היה שוק חופשי שבו המחירים היו יותר יקרים. העבודה בחורף היתה כמו בכל שנה ושנה במשלוח פרי ההדר הרבה תושבי המושבות עבדו בענף פרי ההדר. זה לי תשע עשרה שנה שאני מתפרנס מעבודת פרי ההדר עבודה קשה והמשכורת מועטת. כל מי שלא היה לו מקצוע, התפרנס מעבודת הפרדס. בימי הגשם והקור. הרבה מעדות המזרח עבדו בפרדסים. השנה נעשתה אריזת הפרי כולה בבתי אריזה מרכזיים שהיו מרוכזים ליד תחנות הרכבת, מכונית המשא שלי העלובה והזקנה, פורד מודל 1941, שהגיע זמנה ללכת לגרוטאות, עזרה לי לגמור את תקופת החורף, אך היא האכילה אותי לחם עוני.

באחד הימים נשלחתי על ידי משרד "מסילות" לנמל יפו להביא עצי אריזה. בנמל העמסתי את העצים על המכונית וקשרתי אותם היטב. אך בדרך היציאה מיפו לכיון הדרום, כתוצאה מהסבובים ומהעצירות נעו חבילות העצים לצד ימין של ארגז המכונית. בקרבת ההצטלבות של חולון הבחנתי בראי הדלת של המכונית בשוטר תנועה הנוסע עם האופנוע מאחורי. כשחציתי את ההצטלבות הוא עבר אותי וסימן לי לעצור. אמרתי לעצמי, הנח כל טרחתי של יום העבודה הלכה לי. השוטר נגש אלי ובקש תעודות, וכמובן שנתתי לו את תעודותי, אז הוא אמר לי, אתה נוסע במצב מסוכן. רד מהמכונית ותראה מה נעשה מאחורי המכונית. הוא צדק בהחלט, וטוב שעצר אותי. אמרתי לו שאני אפרק את המטען ואסדר אותו מחדש ואקשור אותו היטב. השוטר היה תימני, שמו שמוע מכרם התימנים בדרגת סמל. אני הכרתי אותו, אך אף פעם לא היו בינינו חלופי דברים. הוא שאל אותי אם אני משעריים, ואני עניתי לו בחיוב. אך הוספתי לומר לו, שאני מצטער על אי יציבות העצים במכוניתי ואני לא אזוז עד שאקשור אותם היטב. הוא החזיר לי את התעודות שלי בלא לכתוב לי תביעה משפטית. ארזתי את העצים היטב היטב וקשרתי אותם עם החבלים העבים שהיו לי והמשכתי את דרכי לכוון רחובות בנסיעה איטית.

ליד משטרת נס ציונה עמדה ניידת משטרתית, העושה בדיקות במכוניות, ממרחק של מאה מטר הבחנתי בשוטרים העוצרים מכוניות התחלתי לעצור את מהירות המכונית, ובהתקרבי אל הניידת, הרים הסמל את ידו וסימן לי לעצור. לחצתי על המעצורים, אך המכונה לא נעצרה בקרבת הסמל, כתוצאה מכובד

העצים ומן המעצורים שהיו לא טובים. הסמל שאל אותי, מדוע לא עצרת לידי, ובקש לבדוק את המכונה, הוא ישב ליד ההגה ונסע עם המכונה כמה מטרים ולחץ על המעצורים. הוא הרגיש שהמעצורים לא במצב תקין. הוא הסביר לי את חומרת הדבר ואת הסכנה שיש בתנאים כאלה, אני הייתי מודע לכך. אך מכיוון שלא הייתי עמוס עבודה, היה בדעתי לגמור את החורף ולמכור או לזרוק את המכונית. למזלי, היה השוטר הסמל, מוכר לי היטב וגם הוא הכיר אותי היטב, הואיל והייתי סדרן אחראי בקולנוע בית העם ברחובות, הרבה קצינים וסמלים היו באים לראות סרטים ואני נתתי להם מקומות ישיבה נוחים. לפיכך אמר לי הסמל אם היה מישהו אחר הייתי עוצר אותו ולוקח לו את הרשיונות עד שיתקן את המעצורים. הבטחתי לו שאסע בזהירות עד שאפרק את המטען בבית האריזה המרכזי בתחנת הרכבת ברחובות.

החיים היו קשים, והחכנסה החודשית היתה מועטת, ואם נשארו כמה לירות היה צריך לשמור עליהן בשביל הקיץ, שבו יש חוסר עבודה.

הגיע מכתב מאמריקה

עברו ימים והנה הדוור בא. הוא מחייך ושואל אותי, יש לך קרוב משפחה באמריקה? עניתי לו בחיוב, ואז אמר, יש לך מכתב מאמריקה. ידעתי שזה מאת בן הדוד אברהם נגר. בתוך המעטפה היתה הזמנה של חתונת בתו הגדולה שולמית, וזה היה סימן טוב לקשרי המכתבים בינינו. כמובן, שכתבתי לו שקבלנו בשמחה והוקרה את ההזמנה לחתונת בתו שולמית, ושלצערי עדיין אינני יכול לבא לחתונה. אבל אני מקוה שלא ירחק היום ונגיע לביתו.

המכתב השני הגיע אלינו מתאריך 25.1.55 וזה תוכנו.

לבן דודי היקר זכריא נגאר ורעיתו שושנה שלום רב.

רצוף בזה האפידיות עם כל הדוקמנטים השייכים לנסיעתך לארצות הברית. והיה אם עוד יש ברצונך הטוב לנסוע אלינו, גש אל הקונסוליה בתל־אביב עם כל הניירות האלה. ואם ישאל אותך אם קרוב לי אתה, וענית כי כן, ושאתה בן דודי, ומשפחה אחת אנחנו, ואין שום זיוף בזה, כי מנהג האמריקנים לקרוא בן דוד, ואפילו למי שרחוק קצת. אני יודע כי זה יעזור בהרבה אם ממשפחתי אתה, ולכן זכריא חשוב שוב פעם לפני לכתך אל הקונסול אם עדיין אתה חושב לנסוע והיה אם תחליטו, הדבר הוא בידכם.

אבל חנני מבקשכם בכל מיני בקשה, כי לא תודיעו על הנסיעה והאפידוית עד אשר תקבלו ביד את הויזה, שאם לא, אז יצא לי מזה צרות הרבה כי יש דורשים

ממני אפידיוית ואני מסרב עד אשר תקבלו אתם..

ולכן הנני מאחל לכם הצלחה וכל טוב. אני עומד לנסוע לכל אירופה לרגלי איזה עסקים. ולא אוכל לקבל ממך מכתבים. אבל תכתוב תמיד למשרדי והם ישלחו לי אותם לאירופה, ואם יהיה צורך, משם אענה לכם. עוד אזהרה נחוצה. את האפידויות עם כל הדוקמנטים הזהר וחשמר שלא תראה אותם לשום אדם. רק לקונסוליה ולמשרדי הממשלה אם יהיה לנחוץ. תמיד יהיו תחת ידיכם במקום שמור מאד... ראה הזהרתיך.. יותר אין לי מה לכתוב, חואיל ואולי בקרוב נתראה, ושלום. דרישת שלום לכל המכירים והקרובים האמא, האחים והאחות והדוד שלי משה הרב נגאר.

עם חיים גמיל אל תשלח לי שום ידיעות ושום חוראות,ואם יש לך מה להודיע לי תכתוב לי ישר. ואת מח שיש בידו, אם תרצה תגיד לו שימסור לי את הכל... ואני אשמור לך אותם.. ושלום.

ממני בן הדוד אברהם נגאר הלוי.

דרישת שלום לכם מאת רעיתי מלכה ובנותי שולמית ובעלה וחפציבה וחמותי הדייר אכלופי..

מהמכתב הזה ואילך נכנסתי למתח הנסיעה. את המכתב קראתי לאשתי מלה במלה, והדברים חדרו עמוק לראשי. עכשיו אני הקובע. והחחלטה שלי היתה, נוסעים. לאשתי עדיין לא חובנו דברי המכתב והניירות לקונסוליה האמריקנית. ישבנו ודברנו על הנושא, זה היה כרעידת אדמה להיעקר מחבית וממדינת ישראל, לעזוב את החורים ואת החברה שלנו, וללכת אל ארץ רחוקה. צריך נשמה חזקה ורצון עקשני. הנתקות מהבית ומהמשפחה זה כמו לעקור עץ ממקומו ולשותלו במקום נדח ורחוק ממקומו. עדין יש מקום להרהר בדבר. ברוך ה', הרי אני מסודר. בית ומגרש רחב ופרנסה יש, אפילו שזה לא הרווחה. אין אנו רעבים ללחם. אני עסקן ציבורי ומוכר במושבה רחובות. הרבה ידידים ואנשים מכובדים מעריכים אותי ומלת כבוד יש לי אצל כל אחד, הייתי והנני מעורה בחיים הצבוריים בכל יום ויום. שאלתי את עצמי, מה מביא אותי לצעד כזה, אחרי הכל, ברוך היש לי כל, ובכדי להיות כנה עם עצמי, נסיתי להבהיר את מחשבותי. והנה ראשית דבר. א. ההפליה והקיפוח של העדה המזרחית לגבי העדה האשכנזית. ב. הממשלה בראשות דוד בן גוריון וחביריו והמפלגות של הפועלים, נמאסו בעיני, מסיבת עוינותם ושנאתם לדת. כולם מתפארים באי שמירת הדת. השבת ויום הכיפורים נחשבים בעיניהם כימי חול. יום האחד במאי מקודש בתוכם יותר מחגי ישראל. מי שאיננו אתם הוא אויב העם. אויב המעמד. הדגל האדום יש לו מעמד יותר מהדגל הלאוממי. הלאומיות על פי תורת ישראל והנביאים, אינה מונצחת ולא חושבים להנציח אותה ולהנחיל אותה לעם. הנוער גדל ללא רוח חיים יהודיים. אין לב חדש

ורוח חדשה. בן גוריון כאלו אומר ליהדות אמריקה, השארו באמריקה ושלחו לנו את כספכם. שליחים יוצאים מישראל לכל קצוות העולם על חשבון המדינה וכל יוצאי עדות המזרח החיים בערים ובמושבות סובלים.

מתוך הרהורים על המצב במדינה הגעתי להחלטה לצאת לראות את העולם את ביתי אשמור לזמן שאני אחזור.

שרה בת דודתי, חזרה מאמריקה לאחר שהיתה שם כשנה, היא ידעה שאנחנו קבלנו ניירות מבן הדוד, ובתור חברה טובה של אשתי, באה לספר לה מה זה אמריקה. לפי דיבורה, אנחנו נהיה שם מסכנים, אף אחד לא יסתכל עלינו. החיים רעים וחברה אין. לא כדאי לנו לנסוע, ומה חסר לנו כאן וכו׳ אצלי היא לא מצאה אוזן קשבת.

נסענו לקונסוליה אמריקנית

שבועיים לאחר שקבלנו את הניירות והאפידיות, נסענו לקונסוליה אמריקנית בתל־אביב, ברחוב רוטשילד פינת נחלת בנימין. הראיתי את הניירות ואמרתי שאנחנו רוצים לנסוע לאמריקה. הפקיד מלא את השאלונים ואמר לי שישלחו לנו מכתב מה עלינו לעשות. חזרנו הביתה וספרנו להורי אשתי על מחשבת הנסיעה לאמריקה, הם צחקו עלינו ולא לקחו את הענין ברצינות.

בזמן שהיה חיים גמיל ואשתו בבקור בישראל ברחובות, אני מסרתי לו אלף שש מאות ועשרים לירות, לפי לירה ושמונים לדולר, סכום של תשע מאות דולרים. ואת זה אני כתבתי לבן דודי אברהם נגאר.

בקונסוליה אמרו לנו שאנחנו צריכים להביא תעודות לידה או הצהרה בשבועה, לקחנו את חמי אבי אשתי ונסעו לתל אביב אל עורך דין ברחוב הרצל הוא מורשה נוטריוני. הוא הכין טופס של הצהרה בשבועה עבור אשתי ואחת עבורי. העד הראשין היה האבא של אשתי שהכיר אותי מילדות ואבי היה מלמדו תורה, והעד השני היה יוסף לוי נחום מתל אביב. שניהם חתמו על ההצהרות ואותן מסרתי בקונסוליה האמריקנית. המיכסה של ילידי תימן היתה פתוחה, וסידור הניירות לא התעכבו. הקונסול אמר לי, מה שיותר מהר תביא את הניירות תוכלו לקבל את הויזה. הודות לזה שאנחנו ילידי תימן.

עכשיו היינו צריכים להוציא דרכון ישראלי. מיום חתונתנו עד היום לא הצטלמנו. הצלם שלייסנר שצלם אותנו בתלבושת חתן וכלה השאיר את התמונה אצלו. עכשיו באנו לעשות תמונות נפרדות כל אחד בפני עצמו.

תפילתנו נתקבלה במרומים

באותו חודש תשרי של יום הכיפורים נפקדה ותחר אשתי לאחר תקופה של חמש שנים. את זה שמרנו בסוד כמוס ואל ספרנו לשום אדם, אפילו לחורי אשתי, עד אשר עברו שלשה חדשים, עכשיו החלטנו לספר להם ולשתפם בשמחתנו. הידיעה נפוצה חיש מהר וכל אחד איחל לנו מזל טוב. והשמחה רבתה בבית. אשתי נשמרה וצעדיה היו בזהירות. הרופא ד״ר קנוט עשה לה בדיקות ונתן לה הוראות, האמא שלה והאחיות של אשתי עזרו לה, קירבת הבתים שלנו ושלהם איפשרו ביקורים במשך היום.

השמועה הגיעה לבית אחי סעידה, אך אנחנו לא מדברים, ובגללו אינני מדבר עם אמי. אני רציתי לשתף את אמי בשמחתנו, ועל כן עליתי אליה הביתה למקום שהייתי אתה עד אשר התחתנתי. נכנסתי לבית אמי ואמרתי לה, באתי לספר לך שאשתי בהריון, וברצוננו לשתפך בשמחתנו. היא איחלה לנו מזל טוב וברכות טובות, אך נשארנו מרוחקים זה מזה, בלחץ אחי סעדיה על אמי. מי ששמח יותר מכולם זה היה אחי יוסף הי״ו, הוא אמר, עוד יהיה לכם אור בבית הזה. אשתי ספרה לו שאנחנו חושבים לנסוע לאמריקה, והוא אמר לה, עכשיו אתם לא תסעו. את בהריון ויתן ה׳ הבריאות עד אחרי הלידה, ואז נדבר.

☆ ☆ ☆

פרק פ״ח

גידול עופות בחצר הבית שלנו

אחת התרנגולות שלנו דגרה על ביצים ויצאו שנים עשר אפרוחים, וחמשה תרנגולי הודו, תענוג היה לראות איך התרנגולת חופפת עליהם עם כנפיה, ושומרת עליהם לבל יאונה להם כל רע, עד אשר גדלו. והנה ביום אחד בבקר ראינו שנעלם עוף הודו אחד, שוטטתי בכל הסביבה ולא מצאתי אותו. למחרת נעלמו עוד שני עופות הודו. אלא שהפעם הבחנתי בנוצות ובעקבות הפזורים במגרש השכן. כנראה שבאו שועלים מהפרדסים וחדרו לתוך הלול ואכלום. על כן בדקתי את רשת הלול ותקנתי כל מקום של חשש פירצה. וכן את החור שבבנין המחסן ששם לנים העופות. בחג הפסח אכלנו את שני תרנגולי ההודו. ואת העופות שמרנו להטלת ביצים. זבל העופות שמש להפריית האדמה ועצי הפרי נתנו פרי טוב.

בקרנו בקונסוליה האמריקנית והודענו להם שאשתי בהריון וברצוננו לעכב

את הנסיעה עד לאחר הלידה. הם אמרו שנצטרך דרישה מיוחדת לגבי הנולד החדש. אחר כך ישבתי בבית וכתבתי מכתב לבן הדוד, אברהם נגאר וספרתי לו שה' פקד את אשתי בהריון ואנחנו נשאר בישראל עד אחרי הלידה.

באחד הימים הובלתי במכונית המשא שלי רהיטים חדשים למושב אבן גבירול, ליד תחנת הרכבת ביבנה, באחד הבתים היתה גרה שם משפחה שעבדה אתי באריזת הפרי הדר בתחנת יבנה. המשפחה בולגרית ולהם היה משק של לול וכמה גדיים. אני שאלתי אם אפשר למכור לי אחד הגדיים, והיא הסכימה למכור לי. חשבתי שהיא מכרה לי גדיה. בערב הבאתי אותה הביתה והכנסתיה למחסן עם העופות. אשתי שאלה מדוע קניתי את הגדיה אמרתי לה אם יתן ה' נשחט אותה לברית מילה. אז היתה אשתי בחודש השביעי. בבקר אמרתי לאשתי שתלך לראות את הגדיה, והנה מצאה את הגדיה שהיא גדי. כתוצאה מכך אשתי חייכה ואמרה לי, איך זה לא הבחנתי בין גדי לבין גדיה, הגדי קבל תפנוקים, וכל ילדי הסביבה באו לשחק אתו. עד אשר יום אחד בבקר נכנסה אשתי למחסן ומצאה אותו שוכב מת. היא הצטערה עליו, ואני הרגעתי אותה שזה סימן טוב ושיהיה כפרה עליה.

פקיד צר ואויב שהתעולל בי

כדי לנסוע לחוץ לארץ, צריך היה דרכון. לקחנו את התמונות והלכנו למשרד הפנים ברחוב בנימין ברחובות. המורה רבקה, מורתי בשנות הארבעים לעברית וחשבון היתה עובדת כאן בדרגת משנה למנהל היא התפלאה, איך זה אנחנו יוצאים לחוץ לארץ אדם כמוני, שמושרש בכל חיי הארץ, איך יתכן שיעזוב את מדינת ישראל. היא היתה חברת מפלגת מפא"י, העדפתי לא להתוכח אתה ומלאתי את שני השאלונים לי ולאשתי עכשיו היא אמרה לי אתה צריך להביא אישור ממשרד מס הכנסה, ששלמת את כל המיסים וכן ממשרד מס הרכוש, זה היה חובה לגבי היוצאים לחוץ לארץ למחרת הלכתי למשרד מס הרכוש ואחרי חיטוט ובדיקה בתיק שלי קבלתי אישור. את האישור הזה הבאתי למשרד מס הכנסה הפקיד הראשי היה אתי במלחמת השחרור בגדוד 52 בחטיבת גבעתי, הוא הקבילני בלחיצת יד וחיוך. פתחתי ואמרתי לו אני רוצה מכתב אישור למשרד הפנים כדי לקבל דרכון יציאה מן הארץ הוא ענה לי, חכה רגע, אני אביא את התיק שלך של מס הכנסה, אחרי רגעים אחדים בא עם התיק, ישב ועיין בו וחפך דף ועוד דף וחזר ועיין מחדש ואני יושב ומחייך ומחכה בסבלנות. לבסוף אמרתי לו, מה אתה מחפש, כל המיסים שלי שולמו, אין אני חייב אפילו פרוטה אחת עד היום הזה. הוא ענה, אבל יש כאן ענין שאתה נוסע לחוץ לארץ, ובשביל זה אני צריך לעיין מחדש בתיק שלך. אני מציע שתבוא לאחר כמה ימים, ואני אראה מה לעשות. אני חייב לדבר עם המנהל הראשי. בכל פעם שבאתי, אמר

לי זה עדיין לא גמור, אי קבלת האישור ממס הכנסה, עכב בעדי את קבלת הדרכון.

יום אחד הצלחתי לראותו במשרד, פניתי אליו ושאלתי מה מעכב לי את האישור תשובתו היתה אינני יודע, תן לי לבדוק את תביעת הוא נכנס לחדר מסוים ואחר רבע שעה בא עם התיק שלי, ושוב בדק את תניירות. לבסוף, אמרתי לו, שוב פעם אתה מחטט בניירות הרי אתה רואה שהכל בסדר. אני שלמתי את כל חובותי. ואפילו נתתי מִפרעות שהן לזכותי. האם ברצונך לחזיר לי את המפרעות ששלמתי. אני זקוק לכסף, הוא הסתכל עלי ואמר, אתה צריך לשלם סכום מסוים. שאלתי אותו, בשביל מה? והוא אמר לי בשביל שאתה נוסע לחוץ לארץ, שאלתי האם זה מס על הכרטיסים? והוא אמר לא. אם כן, שאלתי אותו. מדוע אני צריך לשלם כסף, בלי שהחוק יחייב אותי? והוא ענה לי, אני לא יכול להגיד לך מדוע אתה צריך לשלם, אבל אם לא תשלם לא תקבל אישור ממס הכנסה. אמרתי לו אנחנו חברים ולחמנו ביחד. מדוע אתה צריך למתוח אותי ולעכב לי את האישור? הוא ענה לי, ברגע זה אינני חברך. אם לא תשלם אל תקבל אישור. דבריו פגעו בי חזק. לא רציתי לפגוע בו ולומר לו שהוא השתמט מהשתתפות בקרבות. ועכשיו הוא ממונה שרוצה לפגוע בזכות שלי והיא קבלת אישור במיוחד שאני שומר חוק ואין שום טענות נגדי. אני חרי נכח צה"ל. לא דרשתי שום תמורה מהמדינה ויגעתי למצוא את פרנסתי בלי שום טובה של אף אדם ומוסד. בה בשעה שהוא שנעלם בימי הקרבות עכשיו הוא יושב כאן ומתעלל בי, בקשתי להכנס למנהל של המשרד אך לא ניתן לי. ושאלתי, אולי תגיד לי כמה אני צריך לשלם? והוא ענה לי, מאתים לירות. הדרכון חיה מחירו חמש לירות. וזה מבקש מאתים לירות. אם לא חייתי צריך לנסוע, אזי לא הייתי חייב לשלם אף פרוטה, כי כל חובותי למס הכנסה שולמו בתוספת מפרעות לזכותי. עזבתי אותו והלכתי הביתה מעוצבן. חייתי צריך לעשות תביעה משפטית. אך לא היה זמן ולא סבלנות ללכת לבית המשפט, מאתים לירות, זה היתה הכנסה של חודש עבודה, לפחות. חשבתי, אולי כדאי שאני אלך אליו הביתה ובנוכחות אשתו אדבר אתו, או אולי כדאי שאדבר עם גיסו שהוא חבר טוב שלי, אך העדפתי שלא ללכת לשם. ראיתי אותו פה ושם והוא סובב את פניו כאילו שלא ראה אותי. חזרתי למשרד מס ההכנסה ועמדתי כעני בפתח. הוא אפילו לא הרים מבט אלי. אמרתי לו, האסהמאתים לירות שאתה מבקש ממני זה ענישה או קנאה אישית שלך שאני יוצא לחוץ לארץ. הנח קח לך את המאתים לירות. הוא ספר את הלירות ונתן לי את האישור. את האישור מסרתי במשרד הפנים והדרכון שהגיע אלי מספר 63174 ניתן ברמלה בתאריך מרץ ב־ 10.3.55

☆ ☆ ☆

פרק פ״ט

מכתב מגדוד 52 חטיבת גבעתי.

לכל המעונין

הנדון: **נגר זכריה.**

הנני מאשר בזה את הכרותי עם החבר זכריה נגר. הנ״ל שרת בפלוגתי ובגדודי במשך כל תקופת הקרבות ומלא את תפקידו כחייל לוחם לשביעת רצוני המלאה. אהיה אסיר תודה על כל עזרה שתוגש לו.

אביב ברזלי — סגן אלוף
מפקד גדוד 52 לשעבר.

עכשיו הוא מפקד החטיבה של גבעתי בדרגת אלוף.

מכתב שחרור תאריך 20.5.55
סגן הממונה על המחוז / שרותי עליה והתאזרחות.

הנדון: **הגירת חייל מלואים לצמיתות מהארץ.**

מספר אישי 47976 דרגה טר״ש נגר זכריה.

הנ״ל הודיע על רצונו לחגר לצמיתות מהארץ לארה״ב. אין לנו ההתנגדות ליציאתו. אישור זה משמש במקום תעודת חייל מלואים עד ליציאתו של החייל מהארץ.

חתימה למושב שלמה, דרגה רס״ן, מס אישי 44223 הכ״ל.

גם אשתי היתה צריכה תעודת שחרור. היא אף פעם לא התיצבה לשרות. היא גם לא היתה רשומה בלשכת הגיוס ברחובות. נגשנו ללשכת הגיוס להוציא לה תעודת שחרור. האחראי על לשכת הגיוס שאל מדוע לא התיצבה לשירות. הוא אמר שהחוק מחייב שהיא תשרת, ועל כן היא צריכה להתגייס. אמרתי לו, האם אינך רואה את בטנה, שהיא בחודש התשיעי, אנחנו דתיים, והיא פטורה משרות. ובנוסף לכך היא בהריון ועומדת ללדת. את תעודת השחרור היא צריכה, היות ואנחנו נוסעים לאמריקה. הוא בקש שנחכה בחוץ והוא יטפל בנושא. יצאנו החוצה והנה מולנו הרופא שנתח את אשתי ואמר לנו אז, שהנתוח היה קשה מאד ויש לה מזל שנשארה בחיים, ולגבי הריון אמר אז שאין לה סיכויים לכך.

עכשיו הנה הוא עומד מולנו. אשתי הבחינה בו מיד ושנינו נגשנו אליו. אשתי שאלה אותו. התכירני? הוא ענה בשלילה. אז אשתי אמרה לו. לי קוראים שושנה נגר, אתה עשית לי את הניתוח בבטן ואמרת לי שאין סיכויים לחריון. המילים שלך עינו אותנו ארבע שנים. ועכשיו תודה לה', אני בחריון בחודש התשיעי. הוא הסתכל עליה ונזכר בה ונדהם, אבל אמר לה, לא יתכן שזה את, אני העדפתי שלא יתפתח ויכוח בין אשתי לבינו. נכנסו ללשכת הגיוס ואשתי קבלה את תעודת השחרור. את הדרכון ותעודות השחרור מהצבא הראיתי לקונסול האמריקני. מעתה הייתי צריך לחכות עד שתלד אשתי, בחודש אב שבו אני עתיד להיות אב. אשתי עושה את כל עבודת הבית בלי שום עצלות או תפנוקים על אף שזה הריון ראשון ולאחר תקופת נישואין של שש שנים. בגמר עבודת הבית, אשתי ירדה לבקר את אסתר בת דודתה, אשת חברי הטוב בנימין עפגין, הוא ואני היינו חברים מילדות, למדנו יחד בתלמוד תורה, והוא היה תלמיד חרוץ ובעל קול נעים. אסתר ואשתי היו ידידות טובות וביניהן שפה משותפת. הן היו מבקרות זו אצל זו. עתה שאשתי היתה בהריון, הנושא ביניהן היה ההריון. והיות וגם אסתר עדיין לא נכנסה להריון, על אף שהיא התחתנה כשנה לפני אשתי, בנימין נשאר מחייך ובחור מבדח, נעים היה להיות בחברתו. לו היתה מכונית משא כמו שלי,ולרוב עשינו את אותה העבודה. בגמר הביקור אצל אסתר בת דודתה, עלתה אשתי הביתה. בדרך הביתה עברה אשתי ליד בית יהודית עוקשי, והנה ריח של קציצות נודף מהבית, הריח גירה את אשתי לאכילת קציצה, ומקובל הוא כשאשה בהריון בחודשיה הראשונים ומריחה משהוא, בפרט דבר תבשיל, אזי צריך לתת לה לאכול. אחרת זה עלול להשאיר חותם בגוף העובר כשהוא עוד בבטן אמו. והנה יהודית יצאה למרפסת ביתה, וראתה את אשתי. היא קראה לאשתי ובקשה אותה להכנס לביתה. הריח של הקציצות לא מש מהאף של אשתי, אך אשתי מאנה להכנס מחשש שהיא עלולה לאכול דבר שלא הוכשר לפני בישולו. אשתי השתלטה על רגשותיה ועל ריח הקציצות ונמנעה מלהכנס לבנין, בבואה הביתה, ספרה לי על המקרה הזה.

חודש אב הגיע. היינו רגילים לצום בכל שנה ושנה. עכשיו במצב כזה של אשתי עצתי לה שלא תצום, גם אביה ואמה היו בדעה שלי. גם אחי יוסף אמר לה שהצום יהי קשה לה. זה יום ארוך וחם ואם היא תצמא למים היא עלולה להרגיש חולשה. אך היא עמדה על דעתה לצום. והי' יעזור. גם האמא של אשתי היתה בהריון, ושתיהן חיכו ליום הלידה.

במשך יום הצום הייתי בבית ויצאתי רק לבית הכנסת. במשך היום אשתי היתה רגועה והבטחון שלה היה שהיא תעבור את יום הצום בלי בעיות. וברוך ה', הצום עבר בלי בעיות, בימים שאחרי הצום היינו במצב הכן כל יום יכול היה להיות יום השמחה.

לקחתי את אשתי לבית היולדות

ביום שני י״ג באב תשט״ו חזרתי מהעבודה ואשתי לא היתה בבית. יצאתי לחפש אותה בבית השכנים והנה אני רואה אותה יושבת על מדרגות כניסת הבית של זכריה ושושנה כובשי שהיו חברים טובים שלנו. שאלתי אותה מה נשמע, והיא אמרה לי שהמים כבר יצאו. מיד לקחתי אותה הביתה ולקחה לה בגדי החלפה והסעתי אותה לבית היולדות ברחוב בנימין. שם מסרנו את כל הפרטים לגבי ההריון והנתוח שעשתה בבית החולים בצריפין. היא הוכנסה לחדר היולדות ושם עשו לה בדיקות, נשארתי כמה שעות בחוץ במתח, לבסוף אמר לי הרופא שאני יכול ללכת הביתה ובשעת הצורך הם יודיעו לי. כל הלילה עבר עלי בהרהורים ותפילה, ולמחרת בבקר בשעה שבע כבר הייתי בבית היולדות. הרופא אמר לי שהיא עדיין בחדר היולדות. וכאן בבית היולדות לא נוכל לעזור לה. הוא מציע שאני אקח אותה לבית החולים בצריפין, היכן שעשתה ניתוח, שם יש להן כל הפרטים. הוא נתן לי מכתב לבית חולים צריפין ומיד יצאתי לדרך.

תוך חצי שעה הגעתי לשם עם אשתי, ומסרתי את הניירות במשרד, שני הרופאים שניתחו אותה היו שם, וכשראו אותה התחילו לדבר ביניהם בשפה הגרמנית. האחות לקחה אותה לחדר מיטתה ושני הרופאים עשו לה בדיקה ונתנו הוראות לאחות. הם אמרו לי שיחכו לראות אם היא תלד לידה רגילה, ולא יצטרכו לעשות לה ניתוח. הרופא עשה לה זריקה להאצת הלידה, אך זה לא השפיע. הרופא ד״ר מאיר קרא לי ואמר שיש צורך בניתוח, היות ואין שום סימני לידה וזה יהיה למען שלום האשה ומה שיש בבטנה. הדבר היה כתוצאה של הניתוח הראשון שעשו לה כאן בצריפין. בעל כורחי ולא במהרה, הסכמתי לחתום על הניתוח, על אף שראיתי בסבל שסבלה אשתי זכרתי את הסבל שסבלה בניתוח הראשון, ולא הייתי רוצה לראותה מתיסרת פעם שניה. היא נלקחה לביתן היולדות ואני צעדתי לידה, ומחזיק בה לעודדה, היא החלה לבכות. ובקשה ממני לקרוא מזמורי תהילים. הייתי מרוגש, חרד ודואג לה. היא הוכנסה לחדר הניתוחים ואני החילותי לקרוא מזמורי תהילים. הניתוח לקח ארבע שעות. ואני רצתי מחלון לחלון להציץ לתוך חדר הניתוח. הרופאים הבחינו בי ובקשו מהאחיות לומר לי שלא להציץ דרך החלונות, אך אני המשכתי עד אשר סגרו את החלונות. הייתי חרד ודואג, ואין מגיד לי דבר. רצתי לתוך הביתן ושוב נסיתי להציץ אך לא הצלחתי להבחין במשהו עד אשר יצאו הרופאים ואמרו לי שהכל בסדר. שעה שלימה חיכיתי לאחר צאת הרופאים, עד אשר הוציאו את אשתי ואת בתי. בהתרגשות לויתי את אשתי לחדרה. היא הורדמה כתוצאה מהניתוח למען שלא תרגיש את הכאבים. היא שכבה במיטתה, נאנחת ואני מסתכל עליה ולוחש תפילה לשלומה, הרופא

בא והרגיע אותי. היא צריכה לישון כל הלילה עד אשר תרגיש יותר טוב הלכתי לראות את בתי בחדר הנילודים. במיטתה חיה כתוב שושנה נגר.

☆ ☆ ☆

פרק צ

מזל טוב לנו בת ניתן לנו

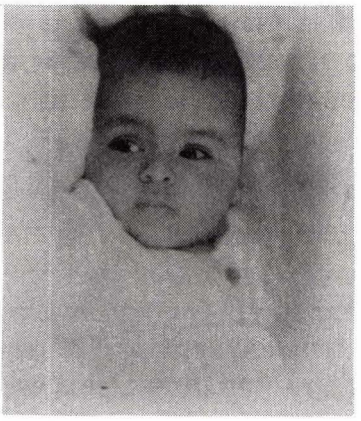

בתי אורלי בת ששה חודשים

למחרת, יום שלישי בבקר, ט״ו באב תשט״ו אוגוסט 3, 1955, כבר הייתי ליד מטת אשתי. בבואי אמרתי לה בוקר טוב ומזל טוב, יש לנו בת יפיפיה, תודה לה׳, את בסדר והבת בסדר. אני רוצה לקרוא לה בשם - אורלי. אשתי אמרה, שתהיה בריאה, ולא חשוב מה יהיה שמה, את החיים שלי נתתי כדי שיהיה לי משהו. עתה אני מודה לה׳ על כך. אני לא רציתי להרבות בדבורים אתה, היות והיא עדיין חלשה וזקוקה למרגוע, ולשם כך היא זקוקה להרבה שינה. הצעתי לה שתנסה לישון ואני אסתובב בחוץ.

יצאתי החוצה והתחלתי להסתובב בין הביתנים של בית החולים. לזה אמרתי שלום ולזה איחלתי רפואה שלימה. האחיות היו עוברות מחולה לחולה ומחדר לחדר ועושות את מלאכתן באמונה ובמסירות, והן תחת פיקוח הרופאים. במשרד של בית החולים ליולדות ישב הרופא התורן וקבל את החולים הבאים. היו רופאים שהם כשליחי מצוה שעשו את מלאכתם באמונה והם ראוים לכל הברכות

הטובות. לגבי הנתוח שעשו לאשתי זה גרם לה להשאר במיטתה בבית החולים, אחד עשר יום. היו לה בתחלה יסורים וכאבים קשים בימים הראשונים ולא קמה ממיטתה. אחר כך הקימוה בכוח ממטתה והביאוה לידי בכי, כתוצאה מהכאבים שקבלה. אני נאלצתי להתערב הן בויכוח והן בצעקות, על היחס הרע של הרופאים לגבי אשתי. אחרי הצהרים שוב נכנסתי אל מטת אשתי, והיא שוכבת ומתאנחת מכאבים, אני ספרתי לה כמה שהבת שלנו יפה, ובשם אורלי שאני רוצה לקרוא לה יתאים לה. לי היתה כאור, ובמיוחד לאחר כל הסבל והיסורים שאשתי עברה.

אשתי ובתי באו הביתה

בערב נסעתי הביתה, וספרתי לחמי וחמותי הורי אשתי, שיש לנו בת יפה, ושמה אורלי. הם אחלו לנו מזל טוב ולמחרת באו אתי לבקר את בתם בבית החולים. אשתי עדין סבלה מכאבי הנתוח, ועל כן נשארה במיטתה אנחנו עמדנו לידה. לפני שחזרנו הביתה, הם באו אתי לראות את הנכדה אורלי. ממשפחתי לא בא אף אחד לבקר את אשתי, אבל למען כבוד אמי עליתי אליה הביתה וספרתי לה שיש לי בת. אחד עשר יום היתה בבית החולים עד ששוחררה הביתה. האמא של אשתי הקבילה את בתה ואת הנכדה בשמחה ושירה,ושבירת ביצה לסימן טוב. הקרובים והמכירים והשכנים באו לאחל לנו מזל טוב וכל אחת ואחד הציעו את עזרתם.

בשבת באו אלינו הרבה אורחים, כל אחד רצה לראות את היולדת ואת הבת היפה. הדברים הגיעו לאמי, לאחותי ולאחי סעדיה ושלום. דודתי שושנה אחות אבי זצ״ל באה היא ובנותיה לבקר ולאחל לנו מזל טוב. גם בני חדודים והנשים באו לבקר. זה יצא וזה נכנס, החדר והסלון היו מלאים כסאות, החברות של אשתי באו עם מתנות. הדלת היתה פתוחה לרווחה וכל הבא ברוך הבא. חתן השמחה היה אחי יוסף, שלא פסק מלהודות ולשבח לבורא עולם. השם אורלי שנתנו לבתי, עדיין לא היה ידוע ברחובות, וזה חיש מהר התפשט באוזני הבריות. אחי יוסף בכור אבי, ומורי הרמב״ם ושולחן ערוך, נהפך לבן ביתי, מחיבתו לאשתי ולבתי אורלי. הבית היה מלא פרחים מגינתנו. עכשיו היה צורך למצוא קצת בשר ועופות בשביל היולדת. היא זקוקה לחיזוק. הקצבים ידעו לדרוש מחיר אם היה ברצוני בנתח בשר, הן עדיין היינו בתקופת הקיצוב. את השלש מאות גרם בשר, לא קבלתי מהקצב שאני רשום אצלו. הוא לא חושש כלל למכור את מנותי בשוק שחור, כי הוא ידע שאין לי שום אפשרות לחייבו בכוח ידי. בדלית ברירה הייתי הולך לשוטט בכפר גבתון או בכפר בילי״ו, או במקומות אחרים כדי למצוא עוף חי. כל אחד קבע מחיר כראות עיניו.

שלחתי מכתב לאמריקה

ישבתי וכתבתי לבן חדוד אברחם נגאר באמריקה. ספרתי לו שנולדה לי בת במזל טוב, וקראנו את שמה אורלי שנזכה לאורה. עכשיו הקונסוליה האמריקנית מבקשת את הניירות בשביל בתי. ציינתי את תאריך חלידה, ובקשתיו שישלח מה שיותר מהר את הניירות עבור בתי. כמו כן, הלכתי למשרד הפנים ובקשתי לצרף את בתי לדרכון שלנו. זה היה ביום כ״ד בתשרי תשט״ו. (10.10.55).

את מכונית המשא שלי מכרתי בנזיד עדשים. ולאחר זאת חייתי בבית עוזר לאשתי, או שעבדתי יום פה ויום שם, עד שהגיעו הניירות מאמריקה בשביל בתי אורלי, שאותם מסרתי לקונסוליה האמריקנית.

זמן קצר אחר מסירת הניירות קבלנו הודעה מהקונסוליה, לעבור בדיקה רפואית אצל רופא בתל אביב ברחוב בלפור. הבדיקות עברו בסדר. עכשיו ענין הנסיעה החל ללבוש צורה. הבדיקה רפואית היתה משמעותה שאנחנו ברגל אחת קדימה. אשתי התחילה לחשוב על כך ביתר רצינות. גם לחוריה נודעים הדברים, והאמא של אשתי עדיין לא תופשת את רצינות הדבר. מי שחוא גלה לאמי את מה שאנחנו עומדים לעשות, והיא חיפשה דרך איך להתקרב אלינו. הסנונית הראשונה שעשתה את הצעד להתקרב אלינו, זו היתה אחותי לאה. במשך כמה זמן לא דברנו עם אף אחד, חחל באמי עד לאחותי ושני אחי סעדיה ושלום. רכות לבה של אחותי לאה, חביאה אותה להתקרבות אל אשתי, זה היה באחד הימים בחיות אשתי בקרבת הבית בבואה מביקור רופא בטיפת חלב. היא נגשה לאשתי ואמרה מזל טב, שמעתי שיש לך ילדה יפיפיה. אני מוכרחה לראות אותה. וכך היא השלימה עם אשתי. בבואי הביתה מצאתי את אחותי לאה בביתי, מזל טוב אמרה לי, יש לך ילדה יפיפיה ומקסימה, הסתכלתי על אשתי, והיא הגיבה בתנועת ראש, וכך השלמתי עם אחותי, מעתה היא היתה באה אלינו בכל יום.

ברכה מפי אמי לאשתי ובתי

את אשר ראו עיני אחותי היא ספרה לאמי, וכך, באותה דרך שאחותי נפגשה עם אשתי כך עשתה אמי, אלא הפעם אני הייתי עם אשתי, והבחנתי באמי שהיא מחכה לנו. אמרתי לאשתי, יש לי הרגשה שאמי רוצה לראות את בתנו אורלי. שמרי על כבוד אמי ואל תאמרי לה שום מלה, אם תשאל אותך, אז תעני לה. כשהיינו בקרבת אמי, היא התקרבה לעגלה ואמרה, אני מוכרחה לראות את הילדה, התכופפה לעגלה ונשקה את הנכדה שלה, זה גרם לנו התרגשות חזקה, אך לשיחה בינינו לא הגענו. אמנם המחיצות בינינו נפלו אך לקיום שיחה חכיתי

לזמן יותר מתאים. בהזדמנות השניה שהיתה לאמי עם אשתי, שוב בפגישת רחוב ליד ביתי, נגשה אמי ונשקה לבתי אורלי, ואמרה דברי ברכה לתינוקת. ואז אמרה אמי לאשתי, אני רציתי לבוא לבקרך בבית החולים בצריפין, אבל בני סעדיה תפס אותי ולקח ממני את חפיסת הפירות היבשים שרציתי לתת לך. והזהיר אותי שלא אסע לראותך, ומחשש של ריב אתו, נאלצתי לוותר על הביקור אצלך. אשתי אמרה לאמי, אנחנו יודעים את כל המעשים שלו, ואנחנו מבינים אותך. עכשיו את יכולה לבא לביתנו מתי שתרצי הבית פתוח.

לאחר שאחותי ואמי השלימו אתנו גם אחי הצעיר שלום אזר עוז בנפשו. ובא לביתנו ואחל לנו מזל טוב, יום יום היו באים אורחים ומבקרים בביתנו. לראות את אשתי ולהסתכל על בתי אורלי. מי עם מתנה ומי בלי מתנה, וכולם היו אורחים רצויים.

בראש השנה ויום הכיפורים היינו במתח מיוחד, אחר עשרים ושלש שנים אנחנו עומדים לעזוב את הארץ ולהפקיד את ביתי ביד המשפחה, ונוסעים למרחקים. הרי זו פרידה קשה, ועל כן העדפתי שלא לדבר על זה עם אף אדם. אמי דברה עם אשתי על כך, היא לא ידעה איפה זה אמריקה אך ברור היה לה שבנה זכריה עם אשתו, ובתו שרק נולדה, לא יהיו בקרבתה כפי שהם היום. גם אחותי לאה בחשה בנושא של הנסיעה, אשתי אמרה להן שזה אני המריץ את כל סידורי הנסיעה, ושהיא איננה מעונינת לנסוע לאמריקה, ובפרט עכשיו כשיש לנו תינוקת, לנדוד ולהטלטל לעולם שאין אנו מכירים אותו. אמי אמרה לאשתי, ברוך ה׳ יש לכם הכל וחיים טובים, בית יפה והצלחה בפרנסה ומעמד מכובד בציבור. כל השיחות היו עם אשתי, אלי לא היה להן האומץ לומר את אשר הן אומרות לאשתי, ואולם אשתי ספרה לי כל שיחה שהיתה לה אתן.

ימי ראש השנה ויום הכיפורים, היו ימים שעשיתי בהם את חשבון הנפש בתפילה, בבקשה ובתקוה, השנה בקשתי מבוראי בורא עולם ומלואו, שינחנו בדרך מישור ושיאיר לי את דרכי. כבר נאמר: שאין אדם עושה דבר אלא אם נגזר עליו מלמעלה "ביום ראש השנה יכתבון, וביום צום כיפור יחתמון".

שלחתי אתרוג תימני לאמריקה

בן דודי מצד אמי, מר חיים בן סעדיה מסעוד היה אחד הסוחרים הגדולים בארץ במסחר אתרוגים ולולבים והדסים. היו באים אליו מירושלים ומהקבוצים הדתיים לקנות אתרוגיסולולבים והדסים. נגשתי לביתו ספרתי לו, שברצוני לשלוח אתרוג תימני לבן הדוד אברהם נגאר האמריקאי. הרעיון מצא חן בעיניו, ומיד יצאתי מביתו והלכנו לאחד החצרות של יהודי תימני, ששם היו כמה עצים אתרוגים תימניים, באחד העצים היו למעלה מאתים אתרוגים, כולם משובחים,

עשינו סיבוב מסביב לעץ והראה לי את המשובחים שבמשובחים, ואמר לי, עכשיו בחר את האתרוג הכי טוב שבהם. אחד מהם שראיתי התרשמתי ממנו מאד מאד, כי לא ראיתי אתרוג בצורת לב כזה, כעשרים סנטים היה אורכו, בלי שום כתם או נקודה. צבעו ירוק בהיר ונחמד למראה עד מאד. חיים אמר לי, יש לך עין חדה. הוא חשב לשמור אותו בשבילו, אך מכיון שברצוני לשלוח אותו לאמריקה, נתרצה ונתנו לי. בשמחה רבה עשיתי קופסה מדיקט ועטפתי אותו ברכות מסביבו, והלכתי לבית הדואר כדי לשולחו לאמריקה. הדוור בקש לראות מה יש בחבילה ואני פתחתי את החבילה והוא ראה את האתרוג והתרשם עד מאד מיופי צורת האתרוג. הכנסתיו חזרה לחבילה וקשרתיו בחוט ברזל מהודק. כתבתי את שם המקבל והכתובת בניו יורק ארה״ב. שלמתי עבור הבולים במשלוח אויר, וקבלתי קבלה על אחריות המשלוח. כמו כן, כתבתי מכתב לבן חדוד ששלחתי לו אתרוג משובח. לימים התברר לי, שהאתרוג לא הגיע לאמריקה, וכנראה שהדוור הנאמן החליט לקיים בו את מצות החג.

☆ ☆ ☆

פרק צ״א

הרקדתי את כל המתפללים בבית הכנסת

יום שמחת תורה הגיע. כמנהגי בכל שנה לשמוח בשמחת תורה, הפעם נוספה על שמחתי שמחה יתירה. א. זכיתי ונעשיתי אבא. ב. יתכן וזאת תהיה פעם אחרונה שאני שמח עם מתפללי בית הכנסת. הייתי רגיל לרקוד עם כל מתפללי בית הכנסת למן הרב שלנו ועד הילדים הקטנים. הפעם רוח השמחה עלתה מעלה מעלה עד אשר בגדי כל הבחורים מלאו זיעה. השמחה היתה רבה והבחורים אמרו שהם לעולם לא ישכחו את השמחה הזאת.

בראשון לנובמבר 1955 הלכתי למשרד הפנים ברחובות וצירפתי את שם בתי אורלי לדרכון שלנו, ושבוע אחרי זה קבלתי מכתב מהקונסוליה האמריקנית לבוא לקבל את הויזות ביום שבעה עשר בנובמבר 1955.

בעבודתי במכונית המשא שלי, הייתי מוביל לתנובה פירות וירקות ממשקי הדרום ומישובים באיזור באר טוביה. פירות וירקות לא חסרו בביתי באותם הימים עכשיו לאחר שמכרתי את מכונית המשא שלי, הייתי הולך למחסן ״תנובה״ ברחוב ביל״ו, ומקבל פירות וירקות אם יש במחסן. ואולם, לא פעם חפשתי למצוא תפוח עץ או בננה בשביל בתי, ולא מצאתי.

השיחות בין אמי לבין אשתי נעשו יותר חופשיות. הן דברו על כל נושא, ובמיוחד על דבר הנסיעה שלנו לאמריקה. אמי שהחלה לראות את הדבר ביתר רצינות, החליטה לדבר על לב אשתי שלא לנסוע. היא הסבירה לה, מה יש לנו באמריקה וכי כאן אנו סובלים, או חסר לנו משהו? מה קרה לנו ומה פתאום אנחנו נוסעים. אם אני בנה משוגע על אמריקה שאסע לבד. ובלי האשה והבת שלי. בודאי שאחזור מהר הביתה. אמי אמרה לה שהיא מוכנה לעזור לה ולילדה שלי ותתמוך בה, רק שלא תסע אתי. גם האמא של אשתי החלה לדבר על לבי, אך אני העדפתי לא לענות להן, כדי לא להרגיז אותן. בלבי גמלה ההחלטה שאנחנו נוסעים.

ביום שבעה ועשרים בנובמבר 1955. ב׳ כסליו תשט״ז, נסענו לתל אביב, לקבל את הויזות בקונסוליה האמרקנית. בהגיעי לפינת רחוב הרצל פינת רוטשילד הסתכלתי על הקיוסק של האחים רובינקו, בו הייתי קונה גלידה או כוס גזוז בחיותי מחלק עיתונים בלילות, ואני בן שתים עשרה שנים. כוס גזוז בשני מיל. וגלידה בשלשה מיל. בימים ההם חייתי מחסדים של בני אדם, ובגדי היה שמלתי לעורי. מאחורי הקיוסק, היתה פעם תחנת אגד לכל הארץ. עכשיו אמרתי לעצמי הנה מה הייתי אז, ומה אני היום ולאן אני הולך. הקונסוליה והמוזיאון ומכבי האש של תל אביב, היו אחד בקרבת השני.

למדינת תימן נתנו בזמנו מאה ויזות הגירה לשנה, כמו למדינת ישראל, והויזות שלנו מוספרו לפי יוצאי תימן לאמריקה. מספר הויזה שלי היה - 30 ושל אשתי - 31 ושל בתי אורלי - 32. הקונסול איחל לנו הצלחה ואני הודיתי לו, ויצאנו לעשות קניות בשביל חבת.

בבואנו הביתה כבר חיכו לנו חברים וחברות המתעניינים בנסיעתנו. גם קרובי משפחה החלו לדאוג והביעו צער על יצאתנו את הארץ חברים רבים וטובים אמרו שהם ירגישו בחסרוננו. בבית הכנסת הייתי מהפעילים, בארגון מכונית המשא הייתי היושב ראש. עם נחגי המוניות הנגב והמרכז הייתי בידידות, בציונים הכללים הייתי בהנהלה של רחובות, בבנק הלואה וחסכון הייתי בהנהלה. ובכל מקום הייתי מכבד ומכובד. ידעו לתת לי ולקבל ממני. תמיד תמכתי במי שצדק. היו לי גם מתנגדים וגם תומכים. הנטיה שלי היתה תמיד, לתמוך באדם החלש אם הוא צודק. הרבה הזדמנויות היו לי לזכות במשרה טובה אך מיאנתי לקבלה, מחשש שאאלץ לשתוק בשעה שעושים עוול למי שהוא. היו גם הרבה שגמלוני רעה תחת טובה, ושדברו אחת בפה ואחת בלב. כזה היה המשטר בהסתדרות, בלשכת העבודה, במפלגות ובמשרדי הממשלה. האמת נעדרה. כל אחד תפש בכסאו, שמא ישב עליו אדם אחר יותר מתאים וישר ממנו. האינטרס המפלגתי או האישי היה השולט.

☆ ☆ ☆

פרק צ״ב

הזמנתי כרטיסי נסיעה לאמריקה

שבוע אחרי קבלת הויזות, נסעתי לתל־אביב, לסוכן הנסיעות מר שילוני ברחוב הרצל. הוא קבלני בסבר פנים יפות ושאל מה הוא יכול לעשות בשבילי. הצגתי לו את הדרכון ואמרתי, אני רוצה לסדר כרטיסי נסיעה לארה״ב, לי ולאשתי ולבתי. מר שילוני בדק את הדרכון ואמר לי בסדר, בבקשה לשבת, איך אתה רוצה לנסוע, באוניה או באוירון? באותם הימים, חברת שוהם צי״ם פתחה קו אוניות חדשות חיפה ניו יורק. שתי אוניות נוסעים חדשות הוזמנו בגרמניה מכספי השילומים. באוניה הראשונה שהושקה קראו לה בשם - ישראל, ההפלגה הראשונה שלה היתה בתחילת ינואר 1956. וההפלגה השניה נקבעה לשבעה עשר בפברואר - 1956. לי היו שתי אפשרויות, להפליג בהפלגה הראשונה או לחכות להפלגה השניה. אני העדפתי את ההפלגה השניה מכמה סיבות. ראשית, הייתי צריך להרגיע את הורי אשתי ואת אמי ומשפחתי. ב. מזג האויר בים קשה בחודש ינואר. ג. אני צריך להשכיר את הדירה ולמכור את כל הרהיטים. לפיכך בקשתי מאת סוכן הנסיעות לסדר לנו בהפלגה השניה של האוניה - ישראל. באוניה היו ארבע מחלקות. מחלקה תחתית. ומעליה קומת חדר האוכל והשירותים והקולנוע. קומה שלישית חדרים של שתים ושלש מטות, וקומה רביעית של תיירים ושירות מיוחד, עם בריכת השחיה ומקום ההשתזפות בשמש, ומשחקים ואולם המסיבות ורקודים.. אני לקחתי חדר בקומה השלישית לנוחיות אשתי ובתי. גם הסוכן הסכים לבחירתי. מחיר הנסיעה עבור שלושתנו היה אלף וששים ושתים לירות. 1062. בנוסף לתשלום הייתי רשאי לקונת שלושים דולרים. עשרה דולר לכל נפש. זה מה שהאוצר היה נותן לנוסע לחוץ לארץ. ועכשיו היה הכל מסודר ומוכן ליום הנסיעה וההפלגה לארה״ב, ביום ששי, חמישי באדר תשט״ז. 17.2.1956

לחץ המשפחות על אשתי לביטול הנסיעה

תקופת החודשיים שנשארו לי עד לנסיעה, עבדתי בנהגות ובאריזת פרי החדר. בהשפעת אמי ואמא של אשתי, החל לחץ מצד אשתי לדחות את הנסיעה או אם אפשר לבטלה. אמי חשבה שנסיעתנו לאמריקה, באה כתוצאה מהיחסים המתוחים שהיו בתוך המשפחה, ושלה היה חלק בזה. אמי חשבה שאם תצליח לשכנע את אשתי, יש סכויים שהנסיעה תתבטל. גם האמא של אשתי לקחה חלק בשכנוע

אשתי, ושתי האמהות היו בוכות איך נעזוב אותם ונסע למרחקים, ומי יודע אם עוד נתראה, ומה יהיה עם הנכדה הראשונה של שתי המשפחות. גם אשתי הצטרפה לבכיתן. והאבא של אשתי בא וראה בבכית הנשים וגם הוא בכה. כל זה היה בזמן היותי מחוץ לבית, בבואי הביתה ספרה לי אשתי את אשר היה. אני הסברתי לה שאינני מוכן לבטל את הנסיעה, לאחר שכבר עשינו את כל הסידורים עד לפרט האחרון. אנחנו ניסע לאמריקה לתקופה של שנתיים ונראה אם הדבר ימצא חן בעינינו, אם לא, אזי תמיד נוכל לחזור הביתה. אשתי שהיתה קשורה מאד להוריה, הלכה לביתם כדי לקיים התיעצות משפחתית. היא ספרה להם שאני רוצה לנסוע למשך שנתים, ואז נחליט אם להשאר שם או לחזור הביתה. היא עצמה אין לה כלל וכלל חשק לנסוע. ושוב האמא בוכה וזה משפיע על אשתי וגם היא בוכה, והאבא אדם רגיש גם הוא בוכה, אבל הוא אמר לבתו: חכמים אמרו: "האשה הולכת אחר בעלה". ולכן אין מה לעשות. אם ירצה ה׳, תשתדלו לחזור הביתה מה שיותר מהר. אל תכאיבו לנו את הלב.

השכרתי את הבית שלי לזוג אשכנזי

בתחילת ינואר 1956, נכנסתי למשרד תיוך לדירות של דסקל במרכז רחובות, והצעתי את ביתי להשכרה, תוך כמה ימים הדירה היתה כבר מושכרת למשפחה אשכנזית. דמי ההשכרה של שנתים קבלתי מראש. השמועה שאנחנו נוסעים הביאה הרבה מבקרים לביתנו, בתוכם אנשים שרצו לקנות את הרהיטים שלנו שהיו חדשים ויפים ושמורים היטב, ממש כמו ביום שקבלנו אותם. את המחיר שדרשנו עבורם לא כל אחד רצה לשלם. משום שזה היה למעלה מיכולתם. הזמן הלך וקרב, ועדיין לא מכרנו את הרהיטים. עד אשר בא האדם המתאים והסכים לשלם את המחיר שדרשנו. זה היה שבועיים לפני יום הנסיעה, ההסכם בינינו היה שהוא יקח את הרהיטים ביום הנסיעה. עד אז אנחנו רשאים להשתמש בהם כראות עינינו.

מעתה התחלתי לספור את הימים ולבדוק כל ענין ולודא שהכל בסדר, כממונה על הבית נתתי יפוי כוח לבן דודי, הנשוי עם בת דודתי, זכריה בן סעדיה מסעוד.

השבת האחרונה שלנו בארץ ישראל היתה בבחינה מסוימת בשבילי "שבת הגדול" המתח בבית ואצלי היה גבוה. בליל שבת אכלנו אצל הורי אשתי, ואנשי הסביבה באו להיות אתנו. כדי לספר ולהזכר בחויות החיים המשותפים לנו ולהם. היו רגעים של צחוק, והיו רגעים של עצב. עכשיו זה היה מפגש של פרידה חברתית.

☆ ☆ ☆

פרק צ״ג

שבת האחרונה בבית הכנסת

בבקר השכמתי לבית הכנסת, שבת אחרונה שלפני הנסיעה וחייתי צריך להפרד מהרבה אנשים, זו היתה שבת פרשת משפטים והיא התאימה למה שאני עומד לעשות, בקריאת התורה, מברך שביעי התחיל בפסוק ״הנה אנכי שולח מלאך לפניך לשמרך בדרך״ (שמות כ״ג 20). בבית הכנסת מכרו את כל המברכים ומי שרצה לעלות, היה צריך לקנות, וכל המרבה במחיר היה זוכה. בכל שנה ושנה הרב של בית הכנסת רבי אברהם שרוי היה קונה את המברך הזה. הפעם אני רציתי לקנותו כדי לכוון בפסוק ״הנה אנכי שולח מלאך לפניך לשמרך בדרך״. רבי אברהם שרוי לא ויתר לי והוסיף במחיר, וגם אני הוספתי עד אשר הגיע למחיר גדול אך אני זכיתי, וברכתי וקראתי את הפסוקים האלה, זה היה מאד חשוב בשבילי מכיון שאינני יודע מה לפני ומה מחכה לי שם, ואני זקוק לרחמי שמים ולסיעתא דשמיא. לאחר זאת נתכבדתי בתפילת המוסף.

לאחר התפילה והסעודה של כל אחד בביתו, באו החברים לביתי עם מעדנים ופירות ומשקאות, שולחנות וכסאות היו מוכנים, כי ידעתי שיבואו אלי לכבדני. כולם באו החל מהרב של בית הכנסת ועד לקטן שבהם, והשמחה היתה שלימה. הם שמעו דברי תורה וגם שרו משירי שבת של רבינו שלם שבזי זצ״ל.

גם דברי ברכה נאמרו מפי אנשים מכובדים וידידים טובים, אחרון המברכים היה בן דודתי אחות אבי זצ״ל מר אברהם מסעוד. מתחילה הוא לא רצה לדבר אבל החברים אילצו אותו, והוא אמר משפט קצר בשפה הערבית. ״אללה ישיל ואללה ירידה״ (ה׳ יקח אותו, וה׳ יחזיר אותו).

אנשים ונשים נשארו שעות בביתנו, כדי להיות אתנו. אחרי הצהרים באו משערים ומרחובות ומרמורק, זה נכנס וזה יוצא, מי לחיות אתנו, ומי לומר לנושלום. באו רופאים ונשותיהם, שאשתי עבדה בביתם, ואנשים שעבדו במכון וויצמן.

ביות ראשון התחלנו למכור את כלי הבית, וכלי הזכוכית היקרים. חלק מהם נתנו מתנה לאחים ולקרובים, להורי אשתי ולאמי, לדודות ובנות הדודות. גם התחלנו לארוז את הבגדים שרצינו לקחת אתנו, ובגדים שלא לקחנו חלקנו לנצרכים, שני שקי אפונה ירוקה הפקרנו לרשות כל מי שרוצה יבוא ויקח. הפיגום וכלי העבודה של הטיח נתתי לידידי שעבד אתי, זכריה גמיל. גם החרב, אשר לקחתי מגולית הערבי בעת שנאבקתי אתו בפרדס קרוננברג, נתתי לידידי זכריה גמיל, אמי ואחותי ואחי שלום והורי אשתי, והדודות והדוד חיים גמיל, ידיד

טוב שלי, היו יום יום אצלנו בבית. דודתי שושנה אחות אבי זצ״ל גם חיא עלתה לגבעה, על אף גילה, כדי להיות אתנו עד ליום הנסיעה. שמי יחיא, ושם אביה סבי היה יחיא, ועל כן היתה לה חיבה יתירה אלי.

היום היה יום שלישי, ואנחנו נוסעים ביום ששי. ההתרגשות והדאגה שלנו ושל הבאים אלינו היו מורגשות. כולנו דברנו אחד אל השני בצורה של השתפכות וגלוי לב. היו אנשים וידידים שהייתי קשור אליהם יותר מאשר אל אחי. חיה קשר הנעורים והחדוה והעבודה המשותפת והעזרה החדדית, לזה יותר ולזה פחות, חויות בלתי נשכחות. זה ידיד וזה חבר, זה מכר וזה שכן, זה עבדתי אתו, וזה עבדתי אצלו. זה גמלני טוב וההוא אני גמלתיו טובה, ועוד כחנה וכהנה רבות. את זה ואת כל זה אני עומד לעזוב ולהעקר ממקומי וללכת למקום נעלם אשר רק את שמעו שמעתי תמול שלשום. האם זו גזרה משמים? או שאני הוא זה שגזרתי על עצמי ועל אשתי ובתי? התשובה לכך היתה נפלאת ממני.

עתה הזמן האיץ בי לסיים את אשר נשאר לי לעשות. אשתי ואני נסענו לביקור אחרון בתל־אביב שכל כך אהבנו. ואשר הכרתיה משנת 1932 ואני אז חייתי בן שמונה שנים, בשבתנו בבית העולים ברחוב העליה. היום הלכנו והבטנו ימינה ושמאלה, כאן ושם מבט אחרון. מי יודע מתי נחזור לכאן. הלכנו לכרם התימנים, ושוב מבט לכל הצדדים. זו היתה שכונת התימנים ושם שכן כבוד חגאון מורי ורבי יחיא נחום. נכנסתי אליו לבקש ממנו ברכה. בהכנסי אליו אמרתי שלום עליך רבי, ואחזתי את ידו ונשקתיה, הוא היה ידיד לאבי זצ״ל, ומורי ורבי, ועורך חופתי, עכשיו עמדתי לפניו כעבד לפני רבו, כולי מלא התרגשות, לא העזתי לגלות לו שאני עומד לצאת מארץ ישראל. אך רמזתי לו באומרי את הפסוק ״וישא יעקב רגליו וילך ארצה בני קדם״ (בראשית כ״ט ,א) והוא השמיע לי חידושים על הפסוק. לפני לכתנו ברכני בפסוק, ״ישא ה׳ פניו אליך וישם לך שלום״ (שמות ו׳ 26). לבסוף קמתי ונשקתי לו על ידו ויצאתי מביתו לשלום.

☆ ☆ ☆

פרק צ״ד

תפילה בירושלים

את היום האחרון לבקורים לפני הנסיעה שתהיה ביום חמישי ד׳ באדר תשט״ו, 16.3.56, השארתי לעליה לעיר הקודש ירושלים. ברצוני היה לחלות את פני בוראי לפני לכתי לאמריקה. בבקר השכם נסעתי לרמלה, ומשם באוטובוס אגד עליתי

לירושלים. ראשית דרכי הלכתי לבקר בבית שלמה בן דודי המנוח רבי שלמה נגר. הוא היה עובד בעבודת הריצוף, מומחה במקצועו. אמו של שלמה ביקרה באמריקה אצל בנה הבכור חיים, ולפני כמה ימים חזרה משם. היא אשה זקנה, שנשמת בנה שלמה קשורה בנשמתה. אני ספרתי לשלמה שאני יוצא לדרך מחר בבקר. אחיו מאביו אברהם נגאר שסדר לי את הניירות. אחרי שיחה קצרה נפרדתי ממנו ומאמו ואשתו. בקשתי מבתו הקטנה רות שתראה לי היכן נמצאת נחמה בת אחותי. בת אחותי היתה לומדת במוסד בירושלים, נסענו באוטובוס ואתי נחמה בת אחותי. עלינו להר ציון ולקבר דוד המלך, שם התפללתי וקראתי תהילים. העיר העתיקה היתה סגורה ומסוגרת מפני בני ישראל אין יוצא ואין בא לתוכה. הצבא הירדני היה בכל צריח ועמדה. ובכדי לראות את הר חבית וכותל המערבי עלינו על צריח המסגד שבקרבת מגדל דוד. משם ראיתי את מקום תפארתנו.

חזרנו לאוטובוס אגד ונפרדתי מנחמה בת אחותי, ושבתי לרחובות. אנשים ונשים היו מחכים בבית ובחצר לבואי. הלילה רד ועדיין היו באים. אלה שהיו תמול שלשום באו עוד הפעם, רוצים להפרד מקנדילה ובתה אורלי. עוד נשיקה ועד נשיקה, האשה התעייפה והתינוקת רוצה לישון, אך מי הוא זה שיעיז לסגור הדלת בפני מבקרים ואורחים הבאים כגון: מורי יששכר גמיל ואשתו סעדה שהטיבו אתי בהיותי במצוקה כלכלית. יוסף קיראט ואשתו זהרה קינדילה, קרובת משפחה. דודתי שושנה נגר כובאשי מתל אביב, גם היא באה. היא חזרה לפני שנה מביקור באמריקה, אמי ודודתי שושנה החלו להתלחש ביניהן, ואחר כמה רגעים נגשו שתיהן אלי. אמי אמרה לי, אתה צריך להשלים עם אחיך סעדיה. לא יתכן שתסע בלי שתאמרו שלום אחד לשני. גם הדודה שושנה התערבה בענין. אך אני אמרתי לאמי, ביתי פתוח לכולם, ומי שרוצה לאמר שלום יבוא ויאמר, דברי לא עשו רושם על אמי, והיא פסקה: אתה חייב ללכת אל בית אחיך ולומר לו שלום. היות והוא גדול ממך בשנים. היא אחזה בידי ולא הרפתה עד אשר הסכמתי לה, וזה למען כבוד אמא. לא בלב שלם הסכמתי, אבל דברי אמי היו עלי כגזרה שאני חייב לציית, הן בסופו של הדבר אני עומד לנסוע ומי יודע מתי נתראה עוד הפעם.

קראתי לאשתי שושנה ואמרתי לה, אני הולך לבית אחי סעדיה לומר לו שלום. אמי והדודה שושנה באו אתי ויחד הלכנו מסביב לביתי אל בית אחי. דפקתי בדלת ונכנסנו, ואמרתי שלום לכם, אחי וגיסתי ענו שלום. מיד אמרתי להם,אני מזמינכם לביתי. יש לי הרבה אורחים בבית ועל כן אני חייב לחזור מיד. אחי ענה לי, אנחנו נבוא מיד, והוא אמנם בא לביתנו אבל בלי אשתו.

כל מה שהיה לנו בבית, או שמכרנו, או שחלקנו מתנות למשפחה ולידידים. זה שקנה את הרהיטים בא ולקח אותם לביתו. והשאיר את המטות בשבילנו לעוד לילה אחד. את המזודות קשרנו היטב, ובדקנו אם כל מה שאנחנו לוקחים אתנו

במקום. הרבה קרובים וחברים וידידם הבטיחו לבא אתנו לנמל חיפה, זה היה רצונם, על אף שאני אמרתי להם שאני מוחל להם על כך, לאט לאט הלכו המבקרים הטובים שהיו אתנו בשעות הלילה המאוחרות. אמי עלתה לביתה לנוח לקראת הנסיעה מחר. בני דודי ממשפחת מסעוד התמהמהו והשעון לא האיץ בהם. אנחנו היינו עייפים ורצוצים וגם רוצים לנוח קצת לפני עלות השחר. אך בסופו של הדבר גם יתר הידידים והחברים הלכו לשלום, ביניהם, בן דודי חיים בן סעדיה מסעוד ואשתו שרה בת דודתי שמעה, וכן אחיו שלום מסעוד, וידידי הטוב ורעיתו, זכריה גמיל ואסתר. בערב החוא למדתי כמה יש לי חברים, מכרים וידידים, לבי היה נפעם ונרגש.כולם היו נפרדים מאשתי ונותנים מבט ומלה טובה על בתי אורלי. על כל אחד שאמר לנו שלום והלך, הרגשתי צער, חייתי מהרהר הנחזור לכאן? העוד נתראה? פה ושם זלגו עינינו דמעות, קשה היה להחזיק מעמד. כמה טובים היו אלה שבאו לומר שלום. היריבים מתמול שלשום, נעשו ידידים. המחיצות נפלו, ובלבד לומר שלום. ״ואל תשכחו אותנו ותשובו לאדמת הקודש״.

שעתים נמנמנו, ובחמש בבקר האמא של אשתי באה עם קפה ועוגות. היא אמרה תאכלו משחו לפני צאתכם לדרך. לכוס הקפה זלגו דמעות. דמעות של אם, של אבא, של אשה ובעלה.

בבקר באו בני הזוג הנחמדים, ידידינו זכריה ואסתר גמיל. היתה להם בקשה אולי נוכל להלוות להם כסף, יש מגרש למכירה ברחוב סעדיה גאון. מול ביתם והם רוצים לקנות את המגרש, אך אין להם מספיק כסף, דברתי עם אשתי, ומיד נתנו את הסכמתנו להלוות להם את הכסף. בכך הם קנו את דונם האדמה. הם היו ראויים לכך, היות והם היו ידידינו לכל אורך הדרך שבה הלכנו יחד.

יצאנו לדרך אל האוניה בחיפה

המוניות הגיעו. לאמי ולאחי יוסף, לאחותי לאה ובנותיה, לסעדיה אחי ואחי שלום, לזכריה ואסתר גמיל לדוד חיים ונעמי אשתו. מלבד אלה הגיעו ידידים טובים רבים. היו ארבע מוניות שבהן למעלה משלושים נפש. החפצים הועמסו על המוניות. אנשים רבים שלא נסעו אתנו, נפרדו מאתנו בברכת שלום. אמי בקשה לנשק את כל המזוזות של הבית. ולנו היה מבט אחרון על הבית ועל הסביבה, וכולנו נכנסנו למוניות. המוניות זזו לסבוב בילי״ו, רמלה ולוד. כל מטר וכל עץ קלטה עיני. הנה מחנה בילי״ו, של הגדוד המהולל שבו הייתי חייל, כבוש רמלה שבו נלחמנו עד שנכבשה העיר רמלה. זאת הדרך שבה עברתי ברגלי בשנת 1942 מפתח תקה, דרך שדה התעופה לוד ורמלה, עד בואי לרחובות. הליכתי ברגל היתה משום שלא היה לי כסף בעד נסיעה באוטובוס. והנה כבישי פתח תקוה, חדרה, חיפה, המוכרים לי כמו כבישי רחובות. אני מסתכל לכל אורך הדרך, כפרידת שלום

מהם. אינני מדבר רק מסתכל ומסתכל. הסבתות מחזיקות את הנכדה ומנשקות אותה. המוניות אצות להגיע לחיפה, והנה התקרבנו לזכרון יעקב. ממולנו עתלית. חים התיכון והכרמל, זה מימיננו וזה משמאלנו, הגענו אל מערת אליהו הנביא, ואל חיפה והנמל. הנה נגענו רחוב המלכים, העצמאות וכניסה לנמל. התעודות בידינו והכל בסדר. האוניה "ישראל" עגנה לידינו בכל יופיה, אוניה של מדינת ישראל. החברים והידידים פירקו את החבילות ואת המזודות והכניסו אותן לביתן הנמל, היו הרבה מוניות ונוסעים והיתה המולה גדולה. כל אחד ומזודותיו. כל הנוסעים כמעט, בלי ילדים. התינוקת היחידה היתה בתי אורלי. מסרתי את המזודות לבדיקה ובקורת והכל הועבר לאוניה. תעודת הזיהוי ותעודות הצבא נלקחו ממני ואת הדרכון החתימה המחלקה לבקורת בגבולות, חיפה יציאה 17.2.56.

כל המלוים נשארו בביתן ואנחנו אתם. אני לא מיהרתי לרוץ לאוניה, כל הנוסעים עלו לאוניה, הבקורת נפסקה ואנו עדיין בחוף, קשה היה להפרד מהמשפחה, אמרתי לעצמי מי יודע, אילו היינו כל כך קשורים אחד לשני, כמו בשעה הזאת, אולי לא היינו כאן בחיפה אלא בבית ברחובות. אבל, אין אדם יודע את דרכי ה'. דרכי הבורא יתברך נסתרות, ואין אדם עושה דבר אלא אם נכתב עליו מלמעלה.

פרידה מהמשפחה ומידידים

השוטרים האיצו בנו לעלות לאוניה. לבל נאחר. החברים נגשו להפרד היו נשיקות רבות של חיבה. מילים טובות ובקשות "אל תשכח אותנו". ההורים של אשתי ואמי היו בוכים, על הפרידה. עתה, אין כעס ואין טינה. אמא עם בנה, ואבא ואמא עם בתם. אלה בוכים ואלה בוכים, והאחים מסביב. עוד מלה ועוד מלה "פרידת אהבה קשה כחרב אש מלוטשת", אומר בשירו רבינו שלום שבזי זצ"ל. אחי יוסף, היו רגליו נוקשות זו בזו והיה ממלמל תפילה זכה: "כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך" (תהילים צ"א 11). עוד נשיקה ועוד נשיקה, ואחי מאיצים בי לעלות לאוניה, המעבר היה חופשי, והם התקרבו עד למגע סולם האוניה, אני היינו האחרונים שעלינו לאוניה.

אשתי נשארה על הסיפון ולא רצתה להכנס פנימה.היא בוכה מלמעלה, והמשפחה בוכה למטה. כולם אומרים לה: "שמרי על הילדה". אני מסרתי את הדרכון לבדיקה, קבלתי הדרכה אין להגיע לחדרנו, ומיד חזרתי לסיפון, כל החברים והידים עמדו למטה ואף אחד לא חלך לדרכו. היום היה ערב שבת והיו צריכים לחזור הביתה אך הם התמהמהו עוד רגע ועוד רגע. הפרידה היתה קשה. מי יתן והייתי לוקח אותם אתנו, או שהייתי נשאר אתם, אבל הנה עתה

יש חיץ בינינו. לבסוף, נשיקות רבות באויר ודמעות חמות, הורי אשתי והחברים עזבו ראשונה, ואחריהם אמי יקירתי, ואחי יוסף מורי ורבי, אחי, ואחותי ובנותיה. הגיתי בשפתי, שלום לכולכם מאת אבי השלום, יושב במרומים שיזכנו לחזור לכאן לשלום. תפשתי את בתי בידי ויחד עם אשתי נכנסנו לתוך האוניה עיני אשתי היו אדומות מבכיה. ואמרה לי חבל שאנחנו נוסעים, אתה הגורם לכל זה. בהסתכלה על מעברי האוניה והרפוד, עד בואנו לחדרנו, חדלה לבכות בהביטה על כל סביבה. האוניה החלה לזוז. רגעים אחדים לפני כניסת השבת, פרשת תרומה. החדר שלנו היה די נחמד וריחו טוב, מרווח עם שולחן וכסאות ונוחיות. גם מטה לתינוקת הובאה, והאמא המסורה מטפלת בבת. זה היה ליל שבת, ח׳ לחדש אדר תשט״ז. עליתי לבית הכנסת להתפלל ליוצרי וצורי שינחני בדרך אשר אלך בה והיה עמי בכל צעדי. הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל.

חלק ב'

פרק א'

הגירה תשט"ו-1955

גליתי מארץ אבותי הקדושים

אונית הנוסעים "ישראל" יצאה את נמל חיפה והחלה את מסעה בים התיכון. המקום הראשון שתעגון בו זה יהיה בנמל פיראוס, יון. אשתי ובתי אורלי בת השבעה חודשים בחדר שלנו. אשתי עדין משתאה על מבנה האוניה וחדר המיטות שלנו. היא חדלה לבכות, אבל עדיין איננה רגועה. החדרנית הלכה להביא מטה לבתנו אורלי. האוניה שטה והתרחקה מחיבשת. לאט לאט חעיר חיפה וחר הכרמל התגמדו והעינים זולגות דמעות מאליהן. הרהרתי בלבי, האם עוד נזכה לשוב לכאן ולראות את ההורים ואת הארץ, את החברים והידידים והמכירים. בינתים, נותקנו מעל הארץ אשר חיינו בה ואהבנו ונתנו לה כל מה שיכולנו.

אני ישבתי בבית הכנסת והתפללתי ערבית של ליל שבת ראשונה מחוץ למדינה, הייתי מלא חששות ודאגה, זו לי הפעם ראשונה שאני מתפלל עם מנין אשכנזים. המשגיח על הכשרות באוניה, הוא היה הרב, החזן והקורא. את קבלת השבת הוא התחיל בפסוק לכו נרננה לה' ואת יתר המזמור אמר בלחש, וכן יתר המזמורים. בנגוד למנהג התימנים ועדות המזרח, שאומרים את כל המזמורים בקול רם, ובנחת ובמנגינה. מתחילה לא הבנתי מה המעשה של הרב החזן. שקרא פסוק ראשון ונשתתק, בעודי מחכה להמשך קריאת המזמור, שמעתי אותו אומר: "ארבעים שנה אקוט בדור והם לא ידעו דרכי" (תהלים צ"ה 10). ונכון אמר, שאני לא ידעתי דרכיו, עד שסיים את הפסוק ואז הבנתי שזה מנהג האשכנזים, לקרוא פסוק ראשון ואחרון של המזמורים. לי היה קשה להדביק אותו בקריאתו, וכמה שנסיתי לקרוא מהר, זה היה נגד מנהגי ולא נעם לי, כי אנחנו התימנים קוראים בנחת ובקול רם ובמנגינה. בדלית ברירה, נאלצתי לדלג על חלק מהמזמורים, כדי להצטרף לשליח ציבור. אנחנו קוראים את קריאת שמע בקול רם ובנעימה ובפיסוק הטעמים שלה, וכאן קראו אותה בלחש ובמהירות, ושוב נמצאתי מאחר אחרי השליח ציבור. אמרתי לעצמי: הא לך טעם הגלות, עתה תשכח את התפילה של בית הכנסת "עץ חיים" בשעריים. אתה נתקת את עצמך משורשיך, והגלית את עצמך. עם גמר התפלה, ירדתי מבית הכנסת אל חדרנו, אשתי ישבה על המטה עם התינוקת שלנו. החדרנית הבטיחה להביא אוכל לתינוקת ועדין לא באה, גלי הים השפיעו על יציבות האוניה וזה גרם לבחילה לאשתי. כמה רגעים אחרי זה אשתי הקיאה והרגישה ברע. גם אני הרגשתי באי נוחיות

אך התגברתי על הבחילות. החדרנית באה עם האוכל של בתי התינוקת ואשתי האכילה אותה. אני ישבתי ליד אשתי בלא אומר ודברים. המתח הנפשי של אשתי היה גבוה, עקירת שורשנו מארץ הבחירה ונדידתנו אל ארץ בקצה העולם השני היתה תעלומה מכוסה מעיני אשתי. היא ישבה על המטה בלא לחוציא הגה מפיה, ובכדי לשבור את השתיקה שלנו, אמרתי שהאוניה מוצאת חן בעיני מאוד. זכינו לחדר טוב יפה ומסודר, וגם החדרנית אשה טובה המסייעת לנו. אבל אשתי ענתה לי: כל זה לא מענין אותי, תראה את ההבדל בין ליל השבת של עכשיו לבין ליל השבת שעברה, אתה באת מבית הכנסת, מטה מוצעת, ושולחן ערוך ונרות דולקים. הילדה שלנו במטתה. התבשילים של שבת מוכנים. החורים והאחים והאחיות לידינו ובשכנותנו, כולם באו לבקר את התינוקת שלנו. הראש שקט והנשמה היתרה מרחפת עלינו. שמחים היינו בחלקנו ושבת המלכה סוככת עלינו. ועכשיו תראה היכן אנחנו יושבים. לא בביתנו אלא בחדר קטן ומיטה לתינוקת. האוניה מטלטלת אותנו וראשי עלי סחרחר. אני חלשה ולא יכולה לעמוד על הרגלים שלי. מדוע נתפתתי ושמעתי לך לעזוב את אבי ואת אמי, את אחי ואת אחיותי.

דבריה רגשו אותי ודמעות על לחיי ירדו, דמעות חרישיות. אני יודע מה לפני ולקראת מה אני הולך. הליכות החיים שלי מילדותי ועד היום, יצבו אותי על אמונה ועל בטחון ביושב מרומים. "עיני תמיד אל ה' כי הוא יוציא מרשת רגלי" (תהלים כ"ה 15).

שעת הארוחה של ליל שבת הגיעה. התינוקת היתה במיטתה, ואני הצעתי לאשתי שנלך לאכול. היא ענתה לי שהיא לא רוצה לאכול, לבה כבד עליה ואין לה תאבון המשכתי לדבר על לבה עד אשר נתרצתה שנרד לחדר האוכל, שהיה קומה אחת מתחתינו. בפתח חדר האוכל עמדנו רגעים אחדים והסתכלנו על כל הפינות והשולחנות ואח"כ פנינו לכוון השולחן שנקבע לנו, המקום היה יפה מאוד ומסודר בטוב טעם. מלצר לכל כמה שולחנות. במרכז השולחנות היה שולחן רב החובל של האוניה, כולנו ישבנו. הרב של האוניה קדש על היין, וכל אחד שתה מבקבוק היין שעל שולחנו. הארוחה היתה דשנה ובשפע של מאכל, ומשקה יין ושמפניה. על השולחנות הרבה כפיות מזלגות וסכינים וצלחות, והיו הרבה תבשילים ומאכלים שאינם לפי טעם החיך שלנו. אנחנו היינו רגילים ללחם פיתה, מרק בשר שבו מתבלים את הלחם. מנת בשר וחילבה. בארץ היתה תקופת הצנע הקשה. מנת הבשר היתה מאה גרם בצמצום למי שזוכה ומקבלה באטליז. כאן באוניה מנה אחת היא חצי קילו. התיאבון לא תאם לשפע המאכל. המלצר עמד לרשותנו, ואנחנו יושבים כבני מלכים. כך נהגנו על אף שזה לא היה לפי רוחנו.

באמצע הארוחה עליתי פעמים לחדר כדי לראות את התינוקת שלנו, ובגמר הארוחה מיהרנו לעלות לחדר. גלי הים טלטלו את האניה והרגשת הקאה עולה

ויורדת, אשתי החזיקה מעמד עד פתח החדר ושם הקיאה כל מה שאכלה, וקבלה סחרחורת. החדרנית הביאה לה כדורי ארגעה. זה היה לילה ראשון מחוץ לבית. שנתנו נדדה מעינינו, אני שמרתי על שפתים סגורות. השתיקה היתה יפה ברגעים אלו. אשתי שפכה את מרי ליבה. השעות עברו. אחר חצות, המתח גבוה, והעייפות רבה, זה לנו לילה שני שלא ישנו מספיק. אמרתי לאשתי שתשכב לנוח, ואני אשים לב לתינוקת. חבטת הגלים בדפנות האוניה נשמעו היטב, וזה הדיד שינה מעינינו. האור בחדר דלוק, ואין אנחנו מכבים את אור החשמל בשבת. לאט לאט נעצמו עיני אשתי והיא נרדמה, וכך גם אני נרדמתי.

לפני עלות השחר כבר היינו ערים. בתי התינוקת החלה לבכות ואשתי החליפה לה את החיתולים. היה צורך להביא לה חלב. ירדתי למטבח האוניה ולא מצאתי שום טבח או מישהו אחר שיוכל לעזור לי. כולם היו עדיין ישנים, ואין עם מי לדבר, חזרתי לחדרי ואמרתי לאשתי שנצטרך לחכות עד אשר יבא הטבח למטבח. או עד אשר תתעורר החדרנית שלנו. התינוקת לא חדלה לבכות, הרמנו אותה על הידים והעברנו אותה מאחד לשני אך זה לא עזר. היום היה שבת וכולם ישנים. בשבת שעברה בשעה כזאת מוקדמת, כבר הייתי בתוך בית הכנסת. עכשיו היה שקט כאן ורק גלי הים הזכירו לנו שאנחנו הרחק מהבית, ומבית הכנסת שבה עשיתי הרבה שעות מהחיים שלי. אשתי נשארה במיטה, לא העיזה לקום, תנודות האוניה וגלי הים החזקים גרמו לה בחילות. וראשה סחרחר. יצאתי לחפש את החדרנית אם היא מתהלכת במעבר או נשמע דבורה מאיזה חדר, האוניה התנודדה ואני החזקתי במוט עד הגיעי למדרגות וירדתי עוד הפעם למטבח. למזלי מצאתי את אחד העובדים. בקשתיהו לתת לי חלב בשביל התינוקת שלי, ועם כוס החלב חזרתי לחדר. אשתי הסתכלה עלי ואמרה לי: נו, מה יותר טוב בבית או כאן. אילו היינו בבית, היינו אוכלים "כובאנה" חמה עם הקפה המיוחד שאתה אוהב, והולך עם הטלית והספרים לבית הכנסת. ועכשיו מה יש לך? ישבתי על הכסא בלי לענות לה אפילו מלה אחת. היתה השתיקה טובה בשעה כזאת. כי מה שפחות לדבר, תהיינה פחות בעיות, לבסוף החדרנית באה לחדרנו ואשתי הלכה אתה למטבח לעשות מאכל לתינוקת שלנו. בשמונה בבקר עליתי לבית הכנסת, התעטפתי בטליתי וישבתי ללמוד עד שעה שמונה וחצי זמן התפילה, שנים עשר אנשים היינו, רב החובל היהודי לא היה, הקצינים לא היו, ואף אחד מהמלחים לא בא. מתוך כל הנוסעים שהיו מלא האוניה באו השנים עשר והתפללו לבורא עולם, הנותן בים דרך ובמים עזים נתיבה. כשסיימתי את התפילה ירדתי לחדרי והלכתי עם אשתי לאכול ארוחת בוקר. השעה היתה עשר והשולחנות היו ריקים ונקיים. נגשתי למטבח והסברתי לאחד העובדים שם, שאנחנו עדיין לא אכלנו את ארוחת הבוקר, מכיון שהייתי בבית הכנסת ותשובתו היתה שהוא מצטער, שעת ארוחת הבוקר עברה ונצטרך לחכות לארוחת הצהרים. זו היתה תענית כפויה בשבת עד לארוחת הצהרים. היו שתי משמרות. אנחנו חיינו במשמרת השניה, שבה אכל רב החובל והאנשים החשובים שבאוניה. לנו לא היה

שום ענין אתם. שמירת השבת לגבי עבודת הטבחים היתה יוצאת מן הכלל. בבית היינו רגילים לאכול בסעודת הצהרים. חמין שכולו הנאה, וכאן המאכלים קרים. לא מספיק שלא אכלנו ארוחת בוקר אלא גם לא נהנינו מארוחת הצהרים.

זו היתה שבת ראשונה מחוץ לבית בלי המטעמים התימניים. אין לא צוואני ולא פיתה ולחוח וחלבה, ולא חמין עם בשר ועצמות, ולא הקפה התימני. לא שירי שבת, וקריאה במדרש רבה ותנחומא, ולא עיון בתורה ופרוש רש"י, רבי אחי יוסף, מי יודע היכן הוא אוכל ביום שבת זה. במשך שנים לא נפקד מקומו בביתי ועל שולחני. עתה מי יודע היכן הוא ואיך ההרגשה שלו. בכל שבת היה מסיים: "יהי רצון שהשולחן הזה שאכלנו עליו, יהה מלא כל טוב כשולחנו של אברהם אבינו". כל זאת הרהרתי בלא להעיז להעלות אף מלה אחת על שפתי, מחשש שאשתי תתחיל לבכות.

תנודות האוניה השפיעו על אשתי וכל מה שאכלה יצא החוצה. והיא חזרה לחדר כלעומת שבאה, עם קיבה ריקה. אויר צח אי אפשר היה לנשום. כל הפתחים היו סגורים. והרוח הקרה הקפיאה את הפנים והידים, אשתי נשענה עלי עד לחדר וישר למיטה שלה, מיד יצאתי לחפש את החדרנית שלנו, ולכשמצאתיה בקשתי ממנה שתביא לאשתי כוס תה כדי להרגיע אותה.

לבתי התינוקת, החלפנו את החיתולים ונתנו לה מנה קטנה של אוכל וחלב. ואז אשתי שכבה לנוח. היום ראשון היותנו באוניה והוא שבת. אין לנו מה לעשות ואין לנו מה לאכול. אני יצאתי להתהלך במעברים, עליתי וירדתי מקומה לקומה. במרכז האוניה היתה תלויה מפה ימית, המסומנת על ידי סיכות להראות את מסלול מסע האוניה. היות ואני לא קורא אנגלית לא הבנתי את מסע האוניה. מישהו שבא להסתכל במפה אמר לי, מחר אנחנו נגיע ליון.

ההינתקות מארץ ישראל והטילטול באוניה, עם כל היופי של האוניה שהיתה חדשה וכולה מבריקה על רמה גבוהה הביאוני להרהור איזה הבדל בין שבת שעברה ובין שבת זאת. איפה השירה של רבינו שלום שבזי על השבת, איפה החבורה. הם שם במושבה רחובות שרים "מה נעמה שבת ומה כבודה, ריחה קנה בושם ומור וקידה". בשבת שעברה ביתי היה מלא אורחים אנשים ונשים וטף, וכל מי שהכיר את זכריה נגר ואשתו שושנה קינדילה, בא עם פירות ומשקאות, כולם שתו "לחיים" אתנו, ובירכונו בנסיעה טובה, ותחזור מהר לארץ ישראל. שעות הישיבה ביחד עם כל האנשים היו שעות של עונג, ועכשיו איפה אנחנו. כיונה במעי הדגה, בטן האוניה כבטן לויתן. ואנחנו קוראים ממעי הדגה, חגלים היו זועפים ורעשם וחבטתם בדפנות האוניה נשמעו והורגשו היטב. הבטן היתה ריקה והאשה העדיפה לשכב במיטה, פה ושם נשמעו דיבורים במעברים, ואנחנו קיימנו את מאמר הפסוק: "אל יצא איש ממקומו ביום השביעי" (שמות כ' 29), עד לשעת תפילת המנחה. אז עליתי שוב לבית הכנסת והתפללתי מנחת שבת. אחרי

זה ירדנו לחדר האוכל לקיום סעודה שלישית. זו היתה ארוחת ערב חגיגית עם שפע של מאכל. אכלנו ושבענו וברכנו את ה׳.

במוצאי שבת החדרן הודיע על התזמורת והריקודים באולם המיועד לכך. לאולם הרקודים באו כל מי שרצה לבלות את זמנו הפנוי. זוגות נשואים וגברים ונשים הנוסעים בלי בן זוגם וכן רווקים ורווקות. כאן היה מקום להכיר מישהו או מישהי לדבר עבירה. אני ואשתי שהיינו באולם הרקודים, על אף שאנחנו לא רוקדים ואף פעם לא רקדנו רקודי סלוניים. לנו היו הרקודים האלה לא לפי טעמנו. אך כאן באוניה, בחיותנו סגורים ואין לנו לא ספרים ולא עתונים, לא רדיו לא הרצאות, השעמום היה ואני יעצתי לאשתי שנלך לאולם הרקודים לזמן קצר, כדי להתפרק מהשעמום. התינוקת שלנו ישנה, וזאת היתה הזדמנות לאשתי להתהלך במעברי האוניה וכן לראות מי ומי באי האוניה. כל כמה רגעים הייתי רץ לחדר כדי לראות אם התינוקת שלנו ישינה, וחוזר לאולם. אחרי שעה של ישיבה באולם חזרנו לחדרנו. זה היה הלילה שני באניה, לילה מלווה ברעש הגלים המטלטלים את האוניה.

☆ ☆ ☆

פרק ב׳

האוניה עגנה בעיר פיראוס

יום ראשון בבוקר, היום השלישי למסענו. נודע לי שבשעות הצהרים נגיע לפיראוס עיר הנמל הראשי של יון. כמובן, שזה עורר אצלי מדה מסוימת של התפרקות נפשית, ספרתי לאשתי, בכדי להרגיעה מתלאות מסע האוניה שאנחנו בה, ועל המדינה יון שלמדתי וקראתי עליה הרבה. השמים היו בהירים ושמש ים תיכונית אך מזג האויר היה קר, האיים הראשונים של יון התגלו לעינינו כולם הרים וסלעים. צפינו דרך אשנבי חלונות הזכוכית של החדר, והאוניה שטה לה קדימה לקראת העיר פיראוס. לאשתי לא היתה התרגשות מכיון שההיסטוריה היונית לא ידועה לה, ולשם כך ישבתי והסברתי לה על היהודים והיונים בדרך קצרה, עד שהגיעה האוניה לכניסת הנמל. לאט לאט שטה האוניה ליד סירות גדולות וקטנות, אוניות משא ומיכלי דלק ואוניות מלחמה אמריקניות שעשו עלי רושם. הנמל היה גדול על שטח גדול.

שכנתנו לחדר היתה אשה אשכנזיה עם בנה בן השמונה שנים, ולנו היו אתם שיחות במשך המסע, שאלתי אותה אם היא חושבת לרדת לעיר, והיא אמרה שהיא נשארת באוניה, שאלתי אותה, אם היא יכולה לשמור לנו את חבת הקטנה שלנו

עד שנחזור מביקור בעיר, תשובתה היתה למה לא, ברצון רב. אני שמחתי מאוד והודיתי לה על כך, השדרן של האוניה הודיע לכל אלה הרוצים לנוסע באוטובוס מיוחד — לעיר הבירה אתונה, יוכלו לעשות את זה בנמל. המחיר שהוא אמר מנע מאתנו להרשם מחוסר מזומנים. את העשרים דולר לכל נפש, לי ולאשתי ולבתי, שקבלנו ממשלת ישראל העדפתי להוציאם רק לדברים יותר חיונים.

האוניה עגנה וכל מי שרצה ירד לטייל בפיראוס או שנסע לאתונה. אני ואשתי יצאנו להתהלך בעיר, ובמיוחד בטיילת החוץ ששם עגנה האוניה ישראל שלנו . המלחים והמלצרים, הכירו את העיר פיראוס והתהלכו לאורך הטיילת שכולה בתי קפה עם שולחנות על המדרכה. היצאניות קראו למי שרוצה בשירותן המחיר. מכיון שהבחנתי בכך הערתי את תשומת לב אשתי לכך, והיא נדהמה, היא בחייה לא ראתה מעשים כאלה, הצבעתי על המלצר שלנו, כושי עדין ומנומס, שכאן בהתהלכו בטיילת החליט להתפרק מהמתח של עבודתו, אשה יוניה קראה לו. בא שב כאן. הוא הסתכל עליה, והיא אחזה בו והעניקה לו נשיקה, אך הוא כבעל נסיון, שאל אותה מה מחיר השרות שלה, והיא אמרה לו עשרה דולר. הוא אמר לה תשכחי מזה, והמשיך ללכת. אני ואשתי היינו בוחנים במבט עינים את המקח וממכר שביניהם, והנה היא רודפת אותו מחזיקה בו בלי להרפות ממנו. היא מציעה תשעה, שמונה, שבעה, פחות מזה היא לא מסכימה. השיחה ביניהם היתה בשפה האנגלית, שלא הבנתי רק את המספרים. סוף סוף הוסכם ביניהם והיא מכרה את כבודה לעיני העוברים והשבים. אשתי נדהמה, אך אני הסברתי לה שזה המקצוע העתיק בעולם והעוסקת בזה היא כבהמה שאין לה בושה.

התהלכנו לאורך הטיילת. בתי קפה יפים, ומסעדות יפות ופחות יפות. הטיילת נקייה אך אין בה עצי נוי או עצי צל. חזרנו לכוון האוניה והנה הנוסעים הישראלים מדברים על נסיעה באוטובוס לאתונה, במחיר דולר אחד הלוך ושוב. הרעיון מצא חן בעיני ונסענו כולנו יחד באוטובוס לאתונה. האוטובוס ישן, דומה לאוטובוסים של העיר העתיקה. תוך חצי שעה הגענו לעיר הבירה היונית. הנה אולימפוס, רובץ לו על פיסגת ההר, המסמל את עוצמת האימפריה היונית והשריד שנשאר ממנה, כדי להזכיר נשכחות. נכנסנו לבית הנבחרים. ומשם הלכנו לארמון המלך, בפתח היו ניצבים שנים משמר המלך ונישקם בידיהם בלא תזוזה. העיר היתה נקייה בהחלט אך לא היה בה משהו מיוחד. ומיכון שזמננו היה קצר וחייבים היינו לחזור לאוניה, עלינו לאוטובוס. הגעגועים לביתינו גברו על כל מה שיכולנו לראות.

התינוקת שלנו היתה ישינה, הודינו לשכנה שבחדר עבור תשומת הלב שנתנה לתינוקת בהעדרנו. אשתי הכינה את בקבוק החלב בשביל התינוקת לכשתתעורר. והאוניה הרימה עוגן לכוון איטליה לעיר נאפולי.

ההפלגה לנאפולי היתה איטית. הים היה גועש והאוניה עולה ויורדת. אנחנו

נסתגרנו בתוך החדר שלנו. דאגתנו היתה נתונה כולה לבתי הקטנה. תנודות האוניה גרמו כאב ראש לאשתי, והיא חששה לעמוד על הרגלים. אני הייתי עומד אבל מתנודד לכאן ולכאן. התינוקת היתה בוכה, וזקוקה לאוכל ושתיה. החדרנית שמביאה את האוכל של התינוקת לא היתה בחדרה. ולא היה עם מי לדבר. ירדתי למטבח הראשי והבאתי משם מעט חלב לתינוקת. אחר כך החזקתי באשתי וחלכנו לקערת המים לכבס החלפה לתינוקת. אני החזקתי באשתי כדי ליצבה והיא כבסה את החיתולים של התינוקת. כדי ליבש את החיתולים עלינו לסיפון ופרשנו אותם על המוט שמחזיקים בו בעת החליכה בסיפון. מזג האויר היה קר מאד והאצבעות קפאו. אשתי התאוננה על אי הנוחיות אך אני חדקתי את שפתי בלאו לענות לה אפילו מלה אחת. הכביסה לא התיבשה והחיתולים קפאו. רק למחרת היום זרחה השמש והפשירה את הקיפאון.

☆ ☆ ☆

פרק ג׳

האוניה עגנה בעיר נאפולי

שדרן האוניה הודיע שהאוניה תעבור במיצר מסינה אשר נמצא באי הגדול סיציליה. מיצר צר מאוד. נחצב בין שני הרים ורק אוניות בינוניות עוברות שם. בכל פעם אוניה אחת בלבד ולכוון אחד בלבד. האי סיציליה היה ידוע לי מתקופת מלחמת העולם השניה והוא שייך למדינת איטליה. מכאן הפליגה האוניה לאורך חופי איטליה עד בואנו לעיר המפורסמת נאפולי. עיר גדולה ונמל גדול. היו שם הרבה אוניות של נוסעים מכל העולם. אוניות מלחמה אמריקניות ואחרות עגנו בפנים ומחוץ לנמל. העיר בנויה על הר גבוה. האוניה נקשרה אל האדנים, והחמולה התחילה מבפנים ומבחוץ. הנה אנחנו באיטליה. מזג האויר היה קר מאוד. העיר והחר מכוסים בשלג קל. אשתי העדיפה להשאר באוניה ובחדר עם החימום מאשר לצאת לעיר. מסע האוניה מיון עד ניאפולי היה קשה לה. רוב הנוסעים נרשמו למסע אל העיר החרוסה — פומפיי. אשתי לא ראתה בעין יפה את רצוני לרדת מהאוניה כדי לבקר בעיר. אחרי הסברים והפצרות מצידי הסכימה שאני ארד מהאוניה לעיר. בשבילי זה היה חשוב מאד. הן העם הזה היה לצורר הכי גדול בהיסטוריה התנכ״ית שלנו, ומדוע זה שאני לא ארמוס את אדמתם בנעלי. בחוץ היה קר מאד ואף על פי כן יצאתי לתור בעיר. האיטלקים הם אנשי המולה. דיבורם בקול רם, עם תנועות ידים, הם נחשבים לאירופאים, אבל הם חלק מהים התיכון, והאופי שלהם מזרח תיכוני. העיר נאפולי עתיקה בת מאות שנים והיא בנויה בצלע ההר. הנוסעים האיטלקיים שעלו לאוניה ביון, ירדו כאן וכל אחד נסע לעירו. אנחנו הישראלים תרנו בעיר. כבר ביציאה מהנמל נגשו

אלינו כל מיני טפוסים המתווכים לדבר עבירה, או נערות המשרכות דרכיהן. כשם שביון היו כאלה שכפשו להם את שבירת תאותם, אף כאן היו שנטו אחרי שרירות לבם. אנו שנרשמנו לטיול לראות את העיר ההיסטורית פומפי, כולנו עלינו לאוטובוס. והמדריך, דובר השפה העברית, הסביר לנו לכל אורך הדרך את שעינינו רואות. עד בואנו לפומפי. המקום חרוס ורק עמודי השיש הנצבים מזכירים את העבר, שכלל לא ענין אותי, ההיסטוריה שלנו עם מלכי רומי מזמן בית המקדש השני ואחרון, ובפרט מחריבי ירושלים ושורפי בית המקדש, עוררו אצלי בחילה ובוז להם.

האוניה הפליגה מנאפולי לפנות ערב ביום 20 לפברואר 1956. הנמל הבא יהיה ניו יורק, אבל מה מצפה לנו בדרך, לא ידענו. בפנים האוניה היה חם ונעים. האוניה יצאה את תחום הראיה של העיר נאפולי, ואני ירדתי לחדרנו ושוחחתי עם אשתי מה ראו עיני בעיר נאפולי ובפומפי ההרוסה. בתי אורלי ברוך ה' היתה רגועה וכן אשתי. השכבנו את התינוקת שלנו והלכנו לאוכל את ארוחת הערב. הגלים נדנדו את האוניה. אך איך שהוא גמרנו את הארוחה וחזרנו לחדרנו. הילדה היתה ישינה. לצערי, לא היו בספריה ספרים של יהדות ולא ספרי היסטוריה יהודית שיענינו אותנו. המקום היחיד שיכול לתת לנו ענין זה היה האולם של רקודים ושירים עם התזמורת. ועל כן העדפנו להשאר בחדר ולשוחח על כל מיני נושאים, על העבר על ההווה ועל העתיד. עד שאשתי נרדמה.

הבוקר אור, ותפילה במנין בבית הכנסת של האוניה, זה היה יום חמישי, קריאה בתורה במנין. הילדה היתה ערה. לקחנו אותה אתנו לחדר האוכל, ובגמר הארוחה מלאנו את בקבוק החלב של התינוקת ועלינו לבדוק את מפת השייט של האוניה, שדר האוניה הודיע, שאחרי הצהרים נעבור במיצר גיברלטר. זה היה לשיחת היום באוניה. כל הנוסעים חיכו בציפיה לראות את האי גיברלטר ואת המעבר מהים התיכון לים האטלנטיק. עופות למאות החלו להופיע מעל האוניה וזה היה סימן שאנחנו מתקרבים לאיזור יבשתי. אחרי זה נראתה אדמת מרוקו וספרד.

הים היה הולך וגועש, מתוכו התרוממו וקפצו דגים ותנינים גדולים. בילדותי ספרו לי שהתנין יכול להפוך את האוניה מרוב כוחו. תמיד חייתי סקרן לראות תנין או תנינים. עכשיו ראיתי אותם בעיני ואינני חושש לאוניה שלנו שבה אני נוסע. אמרתי לעצמי. האוניה שלנו די גדולה וכבדה, ואלה התנינים אין בהם כוח להזיק לאוניה.

התקרבנו לאי גיברלטר והגלים היו גועשים, המעבר בין שתי היבשות צר, ושני הימים גליהם נפגשים בתוך המיצר ויוצרים סכנה לאוניות קטנות. הים התיכון מראה את כוחו והים האוקיינוס משתיקו במכה אחת אפים. והאוניה בין שני תהומות הים. תורן האוניה עלה מכוח הגלים. ואחורי האוניה התכסה ממי הים,

וכן להיפך, הנוסעים באוניה שלנו הקיאו. מי שהוא כאן ושם מנסה להחזיק מעמד, לא כן אשתי. היא היתה רגישה מאד והחקאות גרמו לה חולשה גופנית.

על האי גיברלטר קראתי וידעתי הרבה. זה היה מבצר האימפריה הבריטית כאן היה המעבר לכל האוניות הצבאיות והאזרחיות. ומי ששלט כאן הוא המפתח של ים התיכון. החר נושק לשני הימים. צד אחד הים התיכון והצד השני הים האוקינוס האטלנטיק.

יצאנו את מיצר גיברלטר והפלגנו לתוך האוקיינוס האטלנטי. האוניה שלנו אוניה ישראלית בשם "ישראל" חצתה את האוקינוס בפעם השניה. גודלה וכוחה נראה קטן בתוך הים הגדול הזה.

דממה היתה אצל כל נוסעי האוניה, אולי זה כתוצאה מאי ידיעת הנעלם שאנחנו נכנסים לתוכו. תשעה ימים של שחייה בים ואין עוף בשמים שיחוג מעלינו. אותם אנשים אותם נוסעים, אבל אין שפה משותפת. כל אדם היה בחדרו או במיטתו, דוגמת בית סוהר מרצון. אנו מסתכלים על הים ואין אנחנו יודעים מי הנע קדימה האוניה או הגלים.

בית הכנסת או חדר האוכל היו המקומות היחידים המוציאים אותנו מהחדר. היו חולים מרצון והיו חולים במחלת הים, ויש קבלו חום גבוה, המצב חלך והתפתח מיום ליום שהיו יותר חולים. חים היה גועש והגלים משחקים בגוף האוניה מגל אל גל והאוניה עושה חריקה ועוד חריקה. היה נדמה כי הנה האוניה עומדת להתפרק מי יודע לכמה חלקים. צעקות של חולים נשמעו באין מי שיעזור להם. ביום הרביעי לחיותנו באוקיינוס נקלטה קריאה אלחוטית מאת אונית משא השטה במרחק חצי יום מאתנו. אוניה שיש בה רופא, והיא הכי קרובה אל האוניה הקוראת לעזרה, חייבת לחגיש עזרה רפואית. זה החוק הבינלאומי לאוניות השטות בימים, אנחנו היינו הכי קרובים והאוניה שלנו שטה במשך חצי יום לכוון מזרח, סטיה מהכוון שלנו שהיה לצפון. כל הנוסעים שהיו באוניה שלנו נכנסו למתח גבוה. מרחוק ראינו את אונית המשא חיונית ולאט לאט שתי האוניות התקרבו אחת לשניה עד שכמעט נגעו אחת בשניה. סירת הצלה הורדה ובה הועבר החולה הקשה אל האוניה שלנו. הרופא היחודי של האוניה שלנו החל מיד לבדוק אותו ולתת לו את הטיפול המתאים למחלתו. החולה נשאר באונית הנוסעים שלנו ושתי האוניות פנו כל אחת למסלולה ולמחוז חפצה. הסטיה ממסלול ההפלגה של אוניתנו עלה לנו עשר שעות של עיכוב בדרך, אבל זה היה הצלת נפש של מלח בים הגדול, ולשם כך זה היה כדאי.

היום הרביעי שאנחנו שטים באטלנטיק. לאט לאט אנחנו נכנעים לכוח הים וגליו. הנוסעים רתוקים למיטתם. החלש והגבור שרועים על מטתם. אין יוצא ואין בא, יש ומחר זה או אחר נשמעת צעקה לעזרה אך אין מי שיענה בשעה כזאת,

האחות במטתה והרופא גם הוא, הקיא, ודי היה להם בצרתם. חדר האוכל היה שומם. כסאות ושולחנות הפוכים. דלתות המטבח נפתחו ונסגרו בחבטה לשני הכיוונים. כל מי שיכול היה לעמוד על רגליו דאג לעצמו. אשתי שכבה על מטתה עם סחרחורת, הקיבה שלה ריקה. במקום מאכל היא הקיאה דם. בהלה תפשה את אשתי ולבי נחרד בקרבי. השתדלתי לשמור על קור רוח כדי לסעדה בדברים רכים ומלים של ארגעה. אוי, אמרה אשתי, אני לא יכולה לעמוד על רגלי. אוי ואבוי לי. מדוע הייתי צריכה לשמוע לך ולשגעונות שלך ולנסוע אתך עם בתי לאמריקה. הרסנו את החיים שלנו במו ידינו ועזבנו את ביתנו היפה ואת החיים הטובים עם משפחותינו. אני העדפתי לנצור את לשוני. רגעים אלה לא היו בשביל ויכוח או החלפת דברים ביני לבינה, אך בכדי להרגיעה אמרתי לה שאני אלך למטבח ואביא לה תה חם ומשהו לתינוקת שלנו. ראשי היה כבד עלי והייתי חייב לשלוט על רגלי וצעדי. הידים היו מונפות בגובה הכתפים וכפות הידים נגעו בקירות המעבר כדי לאזן את ההליכה ותנודות הגוף. הרגשתי בחילות אך הייתי חייב להגיע אל המטבח ולחזור עם משהו ביד. לרדת במדרגות היה יותר קשה מאשר לעלות בהן. זה הצריך זהירות, כי אחרת אפשר להתגלגל עד לדלתות המטבח. הרתחתי מים בקומקום ולקחתי תה ופירות ופרוסת לחם ועליתי חזרה לחדר צעדי היו מדודים ובזהירות רבה עברתי עד שהגעתי לחדר. כוס התה עם חתיכת הלחם הרגיעו את מצב רוחה של אשתי עד לשעת הערב.

מוצאי שבת היה ליל פורים, י״ד אדר עשרים ושש בפברואר, פורים היסטורי בשבילנו. תושבי ארץ ישראל חוגגים בשירה ורקודים ותפילה חגיגית וקריאת המגילה. ואנחנו בלב ים גועש. בארץ צמו את צום אסתר יום אחד ואנחנו צמנו כל השבוע. היה אוכל, אבל מי היה יכול לאכול בהטרף האוניה בלב האוקינוס אטלנטי.

החרדים לקריאת המגילה נאספו בבית הכנסת לשמוע את קריאת המגילה. בהשמע הפסוק: ״לך כנוס את כל היהודים בשושן וצומו עלי שלושת ימים לילה ויום״, התאנח אחד המתפללים ואמר: אני כבר בצום שבוע ימים, אך הלילה אם יהיה הים קצת שקט, אולי אצליח לאכול ארוחה לכבוד פורים.

בארוחת הערב ביקשנו מרק בשר חם. עם פרוסת לחם בתוך המרק הרגענו את הקיבה. לשולחן היו מביאים תפוחי עץ, לכל אחד תפוח, אנחנו לא היינו אוכלים אותם, אלא לוקחים אותם לחדר ואשתי היתה עושה מהם דיסה לבתי. בזמן שעזבנו את ישראל היה קשה מאד למצוא בשוק תפוח עץ, גם בגנות לא היו בנמצא. לי היתה כניסה חופשית למחסן הירקות בתנובה רחובות, אך לא הייתי מוצא. תקופת משטר הצנע היתה בתוקפה. כאן באוניה נפקחו עינינו למראה תפוחי העץ, ומצאנו פתרון מה להאכיל את התינוקת. סוכן הנסיעות הבטיח לנו עולם ומלואו בשביל בתנו, הוא אמר שאל לנו לדאוג. בתנו תקבל כל דברי המאכל הנחוצים לה, יהא לבכם סמוך ובטוח שידאגו לה יותר מאשר לכם.

אנחנו בתמותינו האמנו לכל מוצא פיו. בכל ארוחה לקחנו שני תפוחי עץ ונמנענו מלאוכלם כדי לשומרם לתינוקת עד אשר אספנו מלא תיק קטן.

יום אחד בלבד נח הים מזעפו, הגלים המשיכו במכותיהם בדפנות האוניה אך לא טלטלו את האוניה כתמול שלשום. הנוסעים ירדו ממטותיהם לחדר האוכל והתזמורת נסתה להתארגן מחדש ולהנעים לנוסעים ערב נעים אך זה לא ארך יותר מאשר יום ולילה אחד, ושוב באה סערה גדולה אשר לא היתה כמוה למן יום שעזבנו את חיפה.

סער גדול היה בים והאוניה חשבה להשבר. הפסוק הזה הזכיר לי את סיפור יונה הנביא, כשמיאן ללכת בדבר ה׳ לנינוה, והחליט לברוח מלפני ה׳. שם כתוב (יונה א׳, ב׳): וירד יפו וימצא אוניה באה תרשיש ויתן שכרה לבא עמהם תרשישה מלפני ה׳. והי׳ הטיל רוח סערה על הים ויהי סער גדול בים והאוניה חשבה להשבר. ויונה ירד אל ירכתי הספינה וישכב וירדם. כל הסיפר הזה היה תואם את המקרה שלנו לגבי הסערה. אין קול ואין עונה ואין קשב. אין עם מי לדבר, לא החדרן ולא החדרנית ולא המטפלת בתינוקת שלנו. לא האח ולא האחות ולא הרופא. הקצינים והמלחים נעלמו ממקומות עבודתם, אשתי נצרכה לטיפול מידי, או לפחות לקבל כדורי ארגעה או כדורי שינה או משהו שירדים אותה, בכיתה קרעה לי את הלב. אך לא היה בידי לעשות משהו למענה. נכנסתי לחדר הרופא. הכל היה פתוח. קח מה שתרצה, אבל הרי זה לא סוכריות. זה תרופות, ומי שאיננו מבין בתרופות אל לו לסכן את עצמו או את האחרים. מוטב שיסבול ולא יקח תרופה. חשבתי, אולי אעלה אל חדר רב החובל, ממנו אקבל סיוע מסוים. הגעתי אל חדר הניווט של האוניה, כאן היה צריך להיות מישהו המנווט את האוניה והנה אין אדם במקום, אמרתי לעצמי, איך יתכן להפקיר את האוניה בצורה כזאת, הן ניווט האוניה זה הדבר החשוב ביותר ברגעים האלה. ראיתי והנה ההגה של האוניה נע ימינה ושמאלה, לפי הדף הגלים הכבדים, עמדתי וצפיתי בסער הגלים גל אחרי גל. מרחבים אדירים, מים ושמים. אנחנו בסכנה ומי הוא זה שיוכל לבוא להצילנו. הדמעה נגרה מעיני ופתחתי בתפלה (תהלים ק״ל), ״שיר המעלות ממעמקים קראתיך ה׳, ה׳ שמעה בקולי תהינה אוזניך קשובות לקרא תחנוניי״ וכו׳.

ירדתי לחדר, ומצאתי את אשתי רדומה, ישבתי לידה ושתקתי בלי להוציא הגה מפי עד שפקחה את עיניה. היא שאלה אותי: חבאת משהו בשבילי? אני עניתי לה שאני מצטער שאין בידי תרופה. ההרגשה היתה איומה. אין עם מי לדבר, אין עם מי להתיעץ, כל הנוסעים היו שרועים על מיטותיהם וכל אחד ואחת די היה להם בצרתם. הרהרתי לעצמי אם הגענו למצב שהרופא ורב החובל נסתגרו בחדריהם, אז למי נאכל לפנות לעזרה. געש הים וגליו הרטיטו את לב, ואנחנו חכינו או לנס משמים או לבליעת האוניה מצולות. ואולם לא היתה פאניקה, הכל היה שקט בתוך האוניה. המתח הנפשי היה גבוה מאד במיוחד אצל אשתי. היא שוכבת

על המטה, אין אוכל והקיבה ריקה, זה כמה ארוחות שלא אכלה. כתוצאה מכך אין אפשרות להניק את התינוקת שלנו. האשה בוכה והתינוקת בוכה, ואני יושב חסר אונים ואין בי יכולת להושיע להן. אשתי אמרה הלואי שהיינו יכולים לחזור הביתה. עניתי לה, הלואי, אני מוכן לתת את כל רכושי בישראל תמורת טיסה הביתה, ובלבד שנצא מן הסכנה הזאת ומן היסורים האלה, כנראה, שהמילים האלה הרגיעו את אשתי, והיא חדלה לדבר ואז נרדמה עד הבוקר.

ביום חמישי, באחד לחדש מרץ 1956, היינו צריכים להגיע לניו יורק, אך בגלל הסערה שבים, עדיין היינו רחוקים מניו יורק. ביום חמישי אחר הצהרים, האוניה התקרבה לחוף קנדה, ונתבשרנו שהאוניה תעגון בעיר הנמל הוליפאקס. הנוסעים נתבקשו לבא לאכול את ארוחת הצהרים לפני שהאוניה תעגון בנמל, וכך עשינו. היתה ארוחה טובה אך בלי תאבון. האוניה שטה לאורך הגבול הקנדי, הכל הרים עם בתים פה ושם, ועינינו צופות דרך חלון החדר שלנו. ברוך ה׳, הנה אנחנו מגיעים לחוף מבטחים. לאט לאט נרגענו והתגברנו על המתח הנפשי הגבוה שאחז בנו לארוך מסע האוניה בלב באוקינוס האטלנטי. בעוד שעתים נגיע לעיר הוליפקס. ירדתי לחדר האוכל להביא אוכל לתינוקת שלנו ושתייה חמה לאשתי. הנוסעים דברו על ירידה לעיר כדי לעשות קניות או מתנות לקרוביהם בניו יורק. לנו היתה בעיה, אין מי שישמור על התינוקת ועל כן לא נוכל לרדת מהאוניה.

☆ ☆ ☆

פרק ד׳

בנמל אוליפקס בקנדה

שוטרי בקורת הגבולות של קנדה עמדו בפתח האוניה ובידם עתונים המראים את תמונת האוניה שלנו ״ישראל״ עם תמונה של רב החובל בעמוד הראשי של העיתון, וכתבה ראשית המספרת את שעבר עלינו בים. נוסעים מהאוניה שלנו שידעו לקרוא את העתון בשפה האנגלית נדהמו על מה שנכתב עלינו ועל האוניה, התברר לנו שהאוניה היתה במצב מאד מסוכן, וביומים האחרונים קשה לתאר איך נצלנו מטביעה בים. זה היה נס גדול שלא יתואר. בהיסטורית השייט של האוניות באוקינוס האטלנטי קרה שאוניות יותר גדולות מהאוניה שלנו, טבעו וירדו למצולות הים. מה היתה זכותנו ומה הוא הנס שנצלנו נשארו חידה שלא ניתנת לתשובה ופענוח. רחמי שמים הגינו עלינו שלא ירדנו למצולות היו. לפי כל התיאוריות של השייט בים, היינו צריכים לטבוע, אך חיושב במרומים, שהוא הנותן בים דרך ובמים עזים נתיבה, נשא אותנו על כנפי רוחות חים עד לחוף מבטחים בעיר הליפקס שבקנדה. ״יודו לה׳ חסדו ונפלאותיו לבני אדם.

ברוך הגומל לחייבים טובות שגמלנו כל טוב״.

עברתי ושאלתי בחדרים אם מישהו נשאר בחדר שאיננו מעונין לצאת לעיר. למזלי, מצאתי את השכנה לחדר שלנו שאמרה לי שהיא נשארת באוניה. בקשתיה שאולי תיטיב לנו ותשמור על התינוקת שלנו, כדי שנוכל לצאת לקנות לה בגד חורפי והיא הסכימה לשמור על התינוקת. מיד לבשנו את הבגדים החמים שיש לנו וצעדנו לפתח היציאה של האוניה, והנה נתקפנו ברוח וקור שאיים להקפיאנו, הגוף החל לרעוד, והיתה סכנת נפשות. מיד חזרנו לאוניה בפחד ורעדה בגופנו. אשתי שאלה אותי, עכשיו מה נעשה, הן אנחנו צריכים בגדים לתינוקת, ומוכרחים לצאת כדי לקנות אותם. בדלית ברירה, פשטתי את בגדי, ולבשתי את הפיג׳מה החורפית שלי ומעליה מכנסים ראשון ושני, וכל כמה חולצות וחליפה חורפית, היחידה שהיתה לי, ומעל כל אלה מעיל עור של צמר כבשים אשר שער העור מבפנים, וכמה זוגות גרבים, וכובע וצעיף לכסות את הפנים. וכך עשתה גם אשתי. כל בגד שיכלה ללבוש הניחה על גופה, בתקוה שנוכל לעמוד נגד הכפור ברחובות של העיר. השלג בעיר כסה את הכבישים והמדרכות בגובה של מטר, לפחות, והמעבר במדרכה היה צר, ומספיק לא יותר מאשר לאדם אחד. כשנפגשו בני אדם, אחד ממול השני, היו נלחצים בערמת השלג.

כשעזבנו את הארץ, קבלנו שלושים דולרים, לכל נפש עשרה דולרים, במשך שבועים בזבזנו עשרה דולרים, ועכשיו נשארנו עם עשרים דולרים. ועל כן, לא העזנו לבזבז אפילו פרוטה אחת שמא נצטרך אותה למשהו אחר נכנסנו לחנות ה״כל בו״ הגדולה של העיר ומצאנו כל מה שצריך לנו אך לא היה לנו כסף, ועל כן קנינו רק בשביל התינוקת שלנו את בגדי החורף. בדרך חזרה לאוניה עברנו ליד טלפון ציבורי. אני ואשתי הסכמנו שאנחנו צריכים לטלפן לקרוב המשפחה שלנו ומיטיבנו בניו יורק, בן הדוד מר אברהם נגר, הוא שעשה לנו את נירות ההגירה, ולהודיעו את אשר מתרחש אתנו ומתי אנחנו נגיע לניו יורק. אך כאן היתה לנו בעיה, והיא איך נטלפן לניו יורק הן אנחנו לא מדברים את השפה האנגלית, גם לא יודעים איך לחייג את מספר הטלפון בניו יורק. פניתי לאחד העוברים במדרכה והראיתי לו את השם והכתובת בניו יורק. הוא חייג לקשרית והיא אמרה לו כמה צריך לשלש לקופת הטלפון אך לי לא היה כסף. אמרתי לו, ״מוני אין ניו יורק״, הוא הבין אותי ואמר לקשרית שהמקבל את השיחה הוא ישלם עבורה. אני שמעתי את הקשרית איך היא שואלת את בן הדוד אם הוא מוכן לשלם עבור השיחה בינינו, וכשהוא אישר את השיחה מיד נוצר הקשר בינינו, חיוך עלה על שפתינו והשיחה החלה בינינו. אמרתי לו, שלום, אדוני, אברהם נגר. אני זכריה נגר מטלפן אליך מהעיר הוליפקס קנדה. מה שלומך ומה שלום רעיתך מלכה והבנות היקרות שולמית וחפציבה, ואח״כ ספרתי לו על מה שקרה לנו בדרך, שגרם לעיכוב שלא הגענו בזמן לניו יורק. כן הודעתי לו שאנחנו צריכים להגיע לניו יורק במוצאי שבת, בשלישי למרץ 1956. הוא ענה לי שכל המשפחה

תחכה לנו בנמל, וכך נסתיימה אתו השיחה הטלפונית.

חזרנו לאוניה. בקרבת הנמל עברנו ליד חנות מכלת וירקות. בחלון ראינו אשכולות ענבים תאוה לעינים. ולפלא היה בעינינו. איך זה יתכן בחודש אדר יש ענבים כאלה למכירה, הרי זה לא עונת הענבים. אשתי אמרה לי, תקנה אשכול ענבים, לא חשוב איזה גודל, אני רוצה. בכיסי היה דולר אחד בלבד. נכנסנו לחנות הראיתי לבעל החנות את הדולר, והצבעתי על הענבים השחורים הגדולים והיפים. יצאנו עם ברכת בורא פרי העץ וברכת שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה.

הגענו לאוניה, פשטנו את מעמס הבגדים אשר עלינו, והודינו לאשה אשר הואילה בטובה לשמור את התינוקת שלנו, תינוקת בת שמונה חדשים. אשתי נגשה מיד להלביש את התינוקת את בגדי החורף שקנינו עבורה, כדי לראות אם הם לפי מדתה ואם הם מתאימים לה, בראות אשתי שהם מתאימים לתינוקת נתמלאה אושר ושמחה. גם אני שמחתי על כך.

עם ערב עזבה האוניה את הנמל של העיר הוליפקס שבצפון קנדה ופניה למחוז חפצינו, התחנה הסופית העיר ניו יורק. לארוחת הערב ירדנו עם התינוקת שלנו בעגלה החדשה שקנינו לה יומים לפני יציאתנו מן הארץ, השולחנות היו ערוכים והתיאבון היה גדול, ברוך ה׳ היינו רגועים ויכולנו לאכול בנחת ולשובעה. ברוך שאכלנו משלו ובטובו חיינו.

בשמונה בערב עלו כל הנוסעים לאולם הריקודים. והתזמורת הנעימה להם בשירים ורקודים. בתוכנית היו גם שעשועים ומשחקים. באחד השעשועים אני השתתפתי. האחראי על השעשועים סדר עשרה כסאות ישיבה בעיגול, וביקש אחד עשר משתתפים שירוצו מסביב לכסאות לפי מנגינת התזמורת, וכשהתזמורת תפסיק לנגן, עשרה ישבו, והאחד שלא ימצא לעצמו כסא כדי לשבת, הוא יחדל להשתתף במירוץ, וכך בכל פעם יפחת כסא ויחד אתו יפחת משתתף עד אשר ישארו שני משתתפים וכסא אחד. וזה אשר ישב על הכסא היחיד הוא המנצח, ויזכה לפרס בקבוק שמפניה צרפתית. המשחק מצא חן בעיני, וכך התחלתי עם כולם. לאט לאט אחד ועוד אחד יצא מהמעגל עד שנשארתי עם אשה אחת. עכשיו נשאר כסא אחד ושנינו נצטרך להלחם עליו. מי שישב עליו יזכה בשמפניה. כל הנוכחים היו במתח. גם אני והאשה היינו במתח. אשתי הסתכלה עלי ואמרה לי, אל תתן לה לנצח אותך. אמרתי לאשתי, אל תדאגי, בקבוק השמפניה שלי. הרקוד ביני ובינה בתחילה מסביב לכסא, התזמורת החליטה למתוח אותנו ולהריץ אותנו בלי סוף. פעם לאט ופעם מהר או יותר מהר, הקהל מתוח ואני דרוך, אוזני לצלילי התזמורת ועיני לכסא. עוד סבוב ועוד סבוב ומהר מהר, ופתאום הופ, וכחרף עין אני על הכסא יושב והאשה ישבה על ברכי. הקהל מחה כפים ואני קבלתי את בקבוק השמפניה.

אני אינני שותה משקאות לא בירה ואל שום משקה חריף. לא החזקתי בקבוק

שמפניה ואינני יודע מה טעמו. השתתפתי בהרבה מסיבות ואף פעם לא טעמתי טעם משקה חריף או משקה אחר. ועכשיו מה אעשה עם זה בקבוק השמפניה? והנה נצנצה במוחי מחשבה. את בקבוק השמפניה נתן לבן דודך אברהם נגר. זה יחשב כמתנה צנועה ממך.

ליד חדר השינה שלנו היה חדר שבו היו שני גברים בני שלושים ומשהו. כבר בתחילת מסע האוניה הם תרו אחרי נשים לצודן. את זה ראינו אני ואשתי. שני אלה נטפלו לשתי נשים שהיו באותה קומה של החדר שלנו. גם הנשים היו בגיל השלושים פחות או יותר. אחת בגובה בינוני עם עינים ירוקות והשניה יותר גבוהה מחברתה, עם עינים חומות, אך יותר חופשית מחבירתה בגישה לגברים. אני חושב שהן לא הכירו אחת את השניה לפני כן, ורק כאן באוניה נפגשו בפעם הראשונה. הגבר שהיה בקרבת החדר שלנו שם עיניו על האשה בעלת העינים החומות. הופעתו באולם הריקודים היתה עם תלבושת חולצה ומכנסים שחורים ומעיל שחור. גבהו היה מטר ושמונים. הוא הרשים אותה, והיא מצידה חפשה את קירבתו. כך, שהענינים התפתחו במהירות עד שהצליח להביאה לחדרו. אני בתומי חשבתיה כאשתו. אך אשתי העמידה אותי על טעותי שהיא איננה אשתו, ושהיא פשוט אשה שמשכרת דרכיה. האשה השניה היתה יותר זהירה ויותר צנועה מחברתה.

בלילה הזה שהוא ליל ששי היה הערב האחרון של הופעת התזמורת באולם הרקודים הופיע רב החובל יחד עם הקצינים כפרידה מאת כל הנוסעים. אני ואשתי עזבנו את אולם הרקודים בעשר בלילה, ברגע שהתחילו לרקוד. בשבילנו היה יותר חשוב להיות בחדרנו עם התינוקת שלנו. ברוך ה', אשתי היתה רגועה. וארוחת הערב שאכלנו חזקה את גופנו והרגיעה את עצבינו.

ביום ששי בבקר, השכמתי לעלות לבית הכנסת לתפילה במנין. ההרגשה היתה טובה. אנחנו מתקרבים למחוז חפצינו וזה השרה עלינו מרגוע מסוים. התפילה היתה כרגיל, במהירות שאינה מקובלת עלי. חוץ מאשר קדיש וקדושה לא היה לי קשר עם העובר לפני התיבה. התפילה נגמרה בעודי רחוק מגמר התפילה...

ירדנו לאכול את ארוחת הבוקר. התינוקת שלנו היתה אתנו בעגלה. אשתי נכנסה למטבח והכינה אוכל לתינוקת ובקבוק חלב, וחזרנו לחדר. אני התחלתי לארוז את החפצים שלנו ובדקתי כל מזודה וחבילה. לא חכיתי לשעות האחרונות, כי בשבת אסור להתעסק במלאכה הזאת. אשתי הכינה לעצמה ולתינוקת בגדים לצורך השבת ולשעת חירידה מהאוניה. גם אני הכנתי לי בגדים לשבת ולירידה מהאוניה, ואת יתר המזודות והחבילות קשרתי היטב. את התפוחי העץ שהיו בתרמיל הקטן וכן בתיק של אשתי, הכנתי להורידם אתנו, אמרתי לעצמי, בכיסי אין פרוטה לקנות מתנה לבן דודי מוטיבי שיפגוש אותנו בנמל. ואם

כן לפחות אתן להם את תרמיל תפוחי העץ, תפוחים יפים ומתוקים לאכילה. את אלה שבתיק אשתי תשמור לתינוקת. הכל היה ארוז ומסודר, חשם שלי על כל מזודה וחבילה. גם בעגלת התינוקת הדבקתי תוית זיהוי. הכל היה מוכן ומסודר.

אחר הצהרים התרחצנו במקלחת של החדר שלנו ולבשנו בגדי שבת, שבת כי אדר תשט״ז, 3.3.1956. בכניסת השבת הלכנו עם התינוקת שלנו לכניסה של האוניה. ליד משרד האוניה היה שולחן עם נרות של שבת, ולכאן באו הנשים שרצו להדליק נרות שבת. אשתי הדליקה את שני הנרות, אחד כנגד זכור ואחד כנגד שמור לכבוד שבת.

בחדר האוכל לא היה מקום לכל הנוסעים והצוות, ולכן עשו שתי משמרות. אנחנו היינו במשמרת השניה, וזה היה טוב, הואיל ואני מתפלל בבית הכנסת, העדפתי להיות במשמרת השניה. בה השתתפו בכל ליל שבת, רב החובל ויתר הקצינים של האוניה. הארוחה היתה חגיגית, רב החובל בירך את הנוסעים בשבת שלום. על כל שולחן היה יין לקידוש. הרב האחראי על הכשרות באוניה בירך על היין וכולם שתו מהיין שעל השולחנות. אני עשיתי קידוש למשפחתי. הארוחה היתה טובה ובמיוחד המרק.

ליל שבת היה שקט. לא היה לאן ללכת. אין שירה ואין רקודים. כבוד השבת נשמר פחות או יותר. אנחנו עלינו לחדרנו. זה היה המקום הכי טוב למפלט משעמום, רק היה חבל שספרי הקודש שלי כבר ארוזים במזודות וקשורים היטב. לכבוד השבת נח הים מזעפו, וזאת לאחר הסער הגדול שהיה בים בימות השבוע, אשתי היתה רגועה ובתי ישנה במיטה. העלינו זכרונות מהבית ומהחורים שלנו והמשפחות. אשתי התחילה לנמנם ואני ישבתי בשקט כדי לא להפריע לה עד שהיא נרדמה.

שבת בבקר. התפילה היתה חגיגית. מי שבירך מיוחד נאמר לרב החובל, לקצינים ולעובדי האוניה ולכל הנוסעים בה.

ארוחת בוקר היתה קלה ושתיה חמה. כל הנוסעים דברי על עניני הנסיעה, כל אחד לפי סיפורו ולפי סבלו. הזמן נמשך והמתח עולה. עוד גל קל ועוד גל קל והאוניה חתרה לאיטה, אל חוף ניו יורק, משאת נפשנו. הנוסעים היו כאילו מאיצים במחוגי השעון להתקדם לשעת הצהרים. אנחנו השתעשנו עם בתנו הקטנה ונהנינו מהחיוכים שלה. מצב רוח אשתי היה רגוע. אבל אני הייתי נתון למתח פנימי לקראת המפגש עם בן דודי המכובד מר אברהם נגר ועם משפחתו.

הנה הגיעה שעת הצהרים, אך אנחנו היינו צריכים לחכות למשמרת השניה של שעה אחת אחר הצהרים. הריצה לחדר האוכל לא היתה כתמול שלשום. היו כאלה שאמרו שהם מוותרים על ארוחת הצהרים ובלבד שיוכלו לרדת מהאוניה,

והיו כאלה שאמרו שיש עוד כמה שעות וכדאי לאכול את הארוחה האחרונה באוניה. בינתים, הנשים רצו כל אחת לחדרה להתלבש, להתבשם ולהתקשט.

החוף האמריקאי הופיע והאוניה שטה לאורכו, אך היא כאילו זוחלת להגיע למטרה הסופית. האנשים דברו שזה בגלל כבוד השבת, כדי לא להכנס לנמל בעוד היום מאיר. מי שהיתה לו משקפת צפה בה לאורך החוף האמריקני. במעבר האוניה התחילה תנועת העברת המזוודות אל פתח האוניה. כל נוסע גרר או מרים אותן לשם. אוניות שטו מולנו ובקרבתנו. גם סירות היו כאן ושם. סירות משטרה הגיעו ואנשי הבקורת עלו לאוניתנו. אני ואשתי עם התינוקת יצאנו את החדר להשקיף על כל מה שניתן לראות. היינו כבר כמה מאות מטרים מן היבשה. ראינו בתים גדולים וקטנים. כביש החוף היה כמו נחש ארוך, ובו מכוניות כנמלים אלה לצד מזרח ואלה לצד מערב. שמעתי מישהו שאמר, כאן ברוקלין ולבי נפעם בקרבי, כאן גר מטיבי בן דודי מר אברהם נגר. האוניה פנתה קצת ימינה והנה נראתה העיר ניו יורק בכל הדרה ותפארתה עם הבתים הגדולים בעלי הקומות. האוניה שטה במים הרדודים של הנהר הודסון. כל הנוסעים רצו לצד השני של האוניה. שאלתי מה הריצה הזאת לצד השני ונעניתי שאנחנו עוברים בקרבת "פסל יד החופש". גם אני ואשתי הלכנו לראות. זה היה פסל ענק וגבוה ורחב ממדים, מוצב על אי קטן בכניסה לנהר הודסון, פסל המסמל את החופש של אמריקה משעבוד שלטון הספרדים והאנגלים, האוניה התקרבה לבתים הגדולים וההתרשמות שלנו היתה עצומה. אוניות רבות עגנו ליד הכבישים. והנה עוד מראה מרהיב, גשר פלדה ארוך מאד מעל הנהר, מברוקלין עד מנהטן אורכו לפחות קילומטר אחד, ולפני שהאוניה שלנו שטה מתחתו, ראינו גשר שני עוד יותר גדול. על הגשר הראשון נסעו מכוניות קטנות, ועל הגשר השני הגדול היו ארבעה מסלולי רכבות ושבעה מסלולי מכוניות למכוניות שונות עד למכונית הגרר הגדולה שיש באמריקה, לא תשבע עין מראות. גשר זה גם הוא אורכו בערך קילומטר. מתחת הגשרים ומשני הצדדים של הנהר המזרחי הזה, המפריד בין ברוקלין למנהטן. היו מעגנים רבים לאוניות מכל הסוגים. כאן היה נמל לאוניות המלחמה ובתוכן אונית מלחמה נושאת אוירונים. הגשר השלישי היה זה החוצה את ברוקלין למנהטן קוראים לו "ויליאמסבורג", שמגיע משכונת היהודים ויליאמסבורג עד שכונת היהודים במנהטן הנקראת דאלינסי. בשכונות האלה התישבו היהודים וכל עולה חדש הבא לאמריקה הגיע לשם, חמש מאות מטר מהגשר הזה היה הביתן של האוניה הישראלית. האוניה נקשרה אל הביתן והנוסעים התרכזו בפתח היציאה של האוניה. אנחנו התעכבנו בחדר מפני שעדיין לא יצאה השבת, ובודאי שקרובי ובן משפחתי מר אברהם נגר עדין נמצא בבית הכנסת לתפילת מעריב. אנחנו היינו אולי האחרונים שיצאנו. בפתח היציאה של האוניה קבלנו ממחלקת ההגירה האמריקנית את הכרטיסים הירוקים המאשרים שאנחנו מהגרים ליגאליים בתאריך 3.3.1956. באולם היציאה הנוסעים התרוצצו וכל אחד חפש את המזוודת שלו. לבקורת הדרכונים היו כמה שורות, וכל אחד נבדק היטב מכאן עברה הבדיקה למזודות ולחפצים. אחד

אחד נעלמו מהביתן, עד שאני נשארתי עם כמה משפחות, התינוקת שלנו חיתה רגועה בעגלה החדשה, ואשתי השגיחה עליה אני סדרתי את העניינים שלנו. אחד מאנשי הביקורת נגש אלי ושאל אם אני צריך עזרה. אני נענתי לו בראשי, ונתתי לו את הדרכון ויתר הנירות. הוא בדק את המזודות, ולאחר זה החל לבדוק את התיקים וחבילות היד שבידינו. היה תיק גדול ביד אשתי ובו כעשרה תפוחי עץ גדולים ויפים. המוכס הסביר לי בתנועת יד שאסור לנו להכניס פירות לאמריקה. בשבילנו התפוחים האלה היו יקרי מציאות בעיקר כדי להאכיל בהם את התינוקת שלנו. אני התחלתי לאכול תפוח אחד וגם לאשתי נתתי לאכול. ובתנועת ידים הסברתי לו שאנחנו אוהבים לאכול אותם ובמיוחד התינוקת, אך הוא עמד על דעתו, שהוא חייב להחרים אותם. בדלית ברירה, התחלתי לאכול אחד ועוד אחד עד שזה עמד בגרון. המוכס עומד והסתכל עלינו. יחסו האדיב אלינו וסבלנותו כלפינו היו נפלאים, אך לא הצלחנו לשכנעו לוותר לנו. למזלנו, הוא לא המשיך לבדוק את יתר החבילות, וכך הוצאנו שקית שהיה בה כחמשים תפוחי עץ. כל זה אספנו באוניה. במקום לאכול אותם רצינו לשמור אותם לתינוקת שלנו.

☆ ☆ ☆

פרק ה׳

הנה אנחנו באמריקה

בפתח היציאה נתקבלנו על ידי המכובד בן דודי מר אברהם בן שלמה נגר.אתו היו אשתו מלכה ושתי בנותיו שולמית וחפציבה. נתקבלנו באהבה וחיבה ובברכת ״ברוכים הבאים״ עם נשיקות ולחיצות ידים. המזוודות והחבילות עם עגלת התינוקת שלנו. הועמסו בתא המטען, ואנחנו עם מקבלי פנינו ישבנו במכונית הפונטיאק החדשה אל בית מארחנו הטובים. לאורך רחוב בדפורד עד שרוש אביניו, ומשם לתוך ארבעה עשר אביניו לרחוב ארבעים ושבע מספר 1329 בית מכובדי ומארחי מר אברהם נגר.

הלילה של מוצאי שבת, בתאריך 3 למרץ 1956, כ׳ אדר תשט״ז, היה הלילה ראשון באמריקה שרציתי להגיע אליה. לבית מארחי הגיעו חיים גמיל ואשתו רבקה ובנם שמעון ועוד כמה אנשים. הם התחילו לשיר ״לנר ולבשמים נפשי מייחלה אם תתנו לי כוס יין להבדלה״. בשמחה נועדנו בבית חזה. מלכה, אשת בן הדוד, שהיא ממש כמו מלכה, ושתי בנותיו התאהבו בתינוקת שלנו אורלי ולא הניחוה מידם. גם שמעון גמיל לקח אותה לידיו, וספר שבהיותו בארץ ישראל, הוא היה הראשון שצלם אותה מחוץ לביתנו. התמונה היתה שמורה יחד עם יתר

תמונותינו. מלכה עקרת הבית, היתה אשתו השניה של בן חדוד. אשתו הראשונה היתה תימניה וילדה לו את שתי בנותיו. שמה היה שושנה בת חדיה אכלופי. היא חלתה ונפטרה בעוד הבנות היו קטנות, ומלכה אשתו השניה גדלה אותן כבנותיה, ונתנה להן אהבת אם לכל דבר. הערב אמרה מלכה אני עדין זוכרת איך אתה ואחיך סעדיה רקדתם רקוד תימני בחתונה ברחובות ואנחנו נתנינו מאד. אני אף פעם לא אשכח את אותו הלילה. זה היה יפה מאד. עשיתם את זה לכבודנו ואנחנו לא נשכח. חבת אלסי תרגמה את דבריה לעברית חבת הגדולה שולמית התחתנה לפני חדשיים בהיותנו עדיין בישראל.

אנחנו היינו עייפים והשעה היתה מאוחרת, בעלת הבית וחבת הציעו לנו את חדר המיטות של חבת אלסי, חיים גמיל ואשתו סכמו עם מארחי בן חדוד, שאנחנו נגור בביתם, הם יתנו לנו חדר בביתם ומחר בבקר נעביר את המזוודות שלנו לביתם של חיים ורבקה גמיל.

יום ראשון של השבוע כ״א באדר תשט״ז, 4 למרץ 1956, היה תאריך היסטורי בשבילי ובשביל אשתי שושנה, ובשביל בתי הקטנה והבכורה שלנו, אורלי. אמריקה היתה עולם שלא ידעתי עליו עד מלחמת העולם השניה. עולם שנמצא בצד השני של כדור הארץ. במלחמת העולם השניה אמריקה נעשתה ראש וראשונה לכל מדינות העולם כולו. בכל העולם נתנו כבוד וגדולה לה ולעמה. וכבדו את מנהיגיה. בורא העולם בראה עם שטחי טבע אדירים, ארץ חמדה טוב ורחבה. במאמר ח׳ הכל בה, ובאנשיה חכמה ותבונה.

הנה האיר השחר של יום ראשון שלנו בנכר. לאחר מסע התלאות הסבל והיסורים אשר עברנו בים הגדול, הייתי חייב לברך ברכת חגומל ואמרתי את הברכה בפני עשרה אנשים.

יום ראשון של השבוע באמריקה הוא יום חופשי. היהודי שומר המצוות עובד ביום ראשון או עושה בו מה שאיננו פנוי לעשות בימים של העבודה.

שכרנו חדר בבית חיים גמיל

חיים גמיל ובנו שמעון באו לעזור לנו להעביר את המזוודות שלנו ואת יתר המטלטלים אל ביתם, מקום מגורינו הזמני, מספר ביתם — 1405 רחוב — 45 פינת 14 אביניו. זה היה בית של שלוש קומות. קומה ראשונה חנות פינתית ומעליה הדירה של חיים גמיל. ומעליה עוד דירה מושכרת. בדירתו של חיים גמיל היה סלון, שלשה חדרי שינה,מטבח ונוחיות. אנחנו קבלנו חדר ליד המטבח, לפי ההסכם בין חיים גמיל לבין בן דודי אברהם נגר עלי היה לשלם שכירות עבור כל חודש ארבעים דולר. החדר היה בגודל שלשה על שלשה, עם אפשרות שימוש

במטבח, בזמן שאין בעלת הבית משתמשת במטבח. בחדר היתה מטה אחת זוגית וארון קיר קטן. לבתי אורלי השיגו מטת תינוקת.

למזלי, אני נתתי לחיים גמיל בחיותי בארץ ישראל, כסף ישראלי חליפין לחמש מאות דולרים שהוא יתן לי בהגיעי לאמריקה, וכך קבלתי ממנו ארבע מאות וששים דולרים. את היתרה בסך ארבעים דולר לקח עבור שכירת החדר בדירתו, כמו כן היה לי עוד ארבע מאות דולרים שמסרתי למר אהרן עומיסי, תימני תושב ברוקלין, בזמן שבקר בארץ ישראל אצל אחיו. וכך, עם התשע מאות הדולרים, התחלנו את החיים באמריקה. את ארוחת הצהרים הראשונה קבלנו מאת חיים גמיל ורעיתו הטובה רבקה, ארוחה חמה וטריה. לחם מרק ובשר וחילבה ותפוחי אדמה. זו היתה ארוחה טובה, כי כמעט שלשה שבועות שלא טעמנו מרק תימני וחתיכת בשר.

ביתו של חיים גמיל ורעיתו רבקה היה פתוח לכל דכפין, לקרובים, לידידים וחברים ולנצרכים. יום ראשון היה יום שבו מבקרים אצל ידידים וקרובים. וכך באו לביתם משפחת שרעבי, חיים ושרה טייבי ועוד אחרים. האורחים התקבלו במיני מגדים וקליות וקפה ותה ועוגות. היו גם תקליטים ושירים עבריים שהנעימו לאורחים ולנו. בהזדמנות הזאת היו עושים הכרה עם הבאים, מבלים כמה שעות, ואחר כן כל אחד הולך לביתו.

בערב באו בן הדוד אברהם נגר ורעיתו מלכה לבקר אותנו ולראות איך אנחנו מסתדרים עם החדר שלנו. אנחנו לא היינו מפונקים והיינו מסוגלים להתאקלם בכל מצב. בערב צפינו במקלט הטלויזיה, דבר חדש שלא ידענו ולא הכרנו בארץ ישראל. שבע תחנות שידור היו במקלט הטלויזיה. והצופה היה יכול לצפות באיזה תחנה שירצה על ידי סבוב מספרי השידור. קולנוע היה בבית ולא היה צורך ללכת לבית הקולנוע.

היום הראשון באמריקה עבר וחלק מהמתח הנפשי עבר אתו. למחרת בבקר יצאתי לרחוב להסתכל ולראות היכן אנחנו נמצאים, עמדתי בפינת הרחוב, והנה מולנו היה בית כנסת של אנשי ספרד. הבנין גדול, ולו צורה חיצונית יפה עם שער ברזל חזק וגובה, שם היה בית הכנסת של אנשי ספרד. חשבתי בודאי יש כאן הרבה ספרדים או יוצאי ספרד. ואולם כששאלתי על המקום, התברר לי שטעיתי, אומנם בית הכנסת נקרא ע"ש אנשי ספרד. אך לא היו בה מתפללים ספרדים, אלא יהודים אשכנזים, שמתפללים לפי נוסח ספרד של האשכנזים.

האנשים עובדים כמעט שאינני רואה אדם בטל. השפה האנגלית בכל פה, וגם השפה האידיש של אחינו האשכנזים. בערב הציע לי קרוב במשפחה לבוא אתו ועם אשתו החדשה האמריקאית לנסוע לטיימס סקואר, מרכז העיר והשעשועים. התיעצתי עם אשתי והיא שאלה אותי ומה עמה ועם התינוקת שלנו, לקחתה אתנו

אי אפשר. ולהשאירה בחדר לבדה גם זה אי אפשר. ועל כן אמרה לי אשתי לך אתם ואני אשאר בחדר עם התינוקת. נסענו ברכבת, משכונת בורו פרק עד הטיימס סקואר. כל נוסע שלם חמשה עשר סנט. קרוב משפחתי שלם עבור שלושתנו, זו היתה רכבת שנסעה על מסלול פסים מעל לרחוב בגובה שתי קומות. הקרונות ישנים והרעש היה גדול והרבה תנודות. קשה היה לדבר אחד עם השני בשקט.

בתחנת 36 ירדה הרכבת מתחת לאדמה עד לגשר מנהטן. ועל הגשר הרכבת חוצה את הנהר המפריד בין ברוקלין והאי מנהטן. מחלונות הרכבת נראית העיר מנהטן בכל הדרה. בתים גבוהים, אורות מכל החלונות, אוניות שטות מתחת לגשרים, אלה הגשרים שראינו בהיותנו באוניה בבואנו לניו יורק. המראה היה מרהיב ומרשים. מכוניות אצות ורצות על הכביש שחוגר את מנהטן כחגורה של ששה מסלולים. הכל אורות וחי עד רדת הרכבת חזרה למחילה מתחת לאדמה. כאן מסלולה כדי לא להפריע לכלי הרכב הרבים שעל הכבישים של העיר. המחילה מאפשרת לרכבת לנסוע במהירות ללא עיכוב מתחנה לתחנה. וזה חשוב, בפרט בימי העבודה, ובשעות העבודה. מליונים של בני אדם בכל יום נוסעים ברכבת. "טיימס סקואר" מרכז העיר ניו יורק. כאן מרכז בתי התיאטרונים ובתי הקולנוע והשעשועים. רכבות מכל פינות העיר מגיעות לכאן, וכן האוטובוסים, והתחנה המרכזית של הרכבות והאוטובוסים הבאים מכל ערי אמריקה.

ניו יורק הנשמה של אמריקה. כאן העולם חי ביום ובלילה. העסקים פתוחים והאנשים העובדים בהם מתחלפים במשמרותיהם. אלפי אלפים של בני אדם, אין רעש ואין צווחה ברחובות. מנורות חשמל עם כל מיני צבעים וגוונים שונים. בתי קולנוע רבים, אחד ליד השני, אני התהלכתי עם קרוב משפחתי והוא הסביר לי מה שעיני רואות. כאן בנין העתון המפורסם "ניו יורק טיימס", וכאן דוכן למכירת עתונים מכל העולם. כולל עתונים מישראל.

השעה היתה מאוחרת ואני בקשתי שנחזור הביתה. תחנת הרכבת של "טיימס סקואר" היא מתחת לבתים הגבוהים עשרות קומות. בקומה הראשונה מתחת לאדמה, יש חנויות בלי מספר כאן אפשר לקנות כל מה שאדם רוצה, מאכל, מלבוש, שעשועים, צעצועים, כלי נגינה ותקליטים. טלפון ציבורי מצוי בכל אשר תפנה. יכול אדם לחיות כאן מבלי לעלות ולראות את השמש.

מי שאיננו בן המקום לא יוכל למצוא כאן את ידיו ואת רגליו. ובפרט אם איננו מדבר אנגלית. הצטערתי שאשתי לא היתה אתנו בסיור הזה, חזרנו הביתה ואשתי עדין ערה ומחכה לי, וספרתי לה את אשר ראו עיני.

למחרת יצאנו לקנות דברי מאכל וירקות וגם חתיכת בשר. במחיר מועט היו לנו שתי שקיות מאכל. אני הלכתי עם רבקה גמיל למשרד הדואר לקנות אגרות אויר כדי לכתוב הביתה. היה לנו הרבה חויות מה לספר לחורים. מכתב אחד

נשלח אל אמי,ומכתב שני נשלח אל הורי אשתי. כך עשינו כל שבועיים וכמובן שקבלנו תשובה מהם.

מזג האויר קר מאוד

מזג האויר היה קר וקשה לצאת עם הילדה קטנה שלנו. אנחנו שמרנו אותה מאד מאד לבל תתקרר. ועל כן לא הוצאנו אותה החוצה, לשבת הראשונה באמריקה היינו מוזמנים לבית בן הדוד המכובד אברהם נגר. שבת החודש, ניסן תשט״ז. בשעות אחה״צ בא בן הדוד מארחינו אברהם נגר לבקר אותנו ואת הבת שלנו, ויחד אתו ובעל הבית חיים גמיל הלכנולבית הכנסת של התימנים. בת מארחנו חפציבה באה לקחת את אשתי ובתי אל ביתם. בית הכנסת היה נמצא בכתובת 4306 15 איבניו. בנין בין שלש קומות. קומת הקרקע היתה חנות אטליז של בשר לאחר שכלול ותיקונים עשאוה לבית כנסת. שתי הקומות שמעל בית הכנסת היו מושכרות למשפחות שלגוים. השכונה בורו פרק מעורבת בתושבים יהודים וגויים. המניין היה בצמצום על אף שיש מקום לארבעה מניינים. בגמר התפילה צעדנו לבית מארחי המכובד.

אתנו צעד מר שלום לוי ובנו הקטן יחיאל, חבר טוב של בן דודי מארחי. בבית מארחנו חיכו לנו. בעלת הבית המארחת הנכבדה מלכה והבת חפציבה והסבתא של הבת אלסי שמה הדייה אכלופי וכן אשת שלום לוי צפורה עם בתה הקטנה נאוה. בפתח הבית התקבלנו בברכת שבת שלום, וברוכים הבאים. בעלת הבית היא ילידת אמריקה דור רביעי יוצאי אירופה, אשה יפת תואר וסימפטית, כולה חיוך ודבורה בשפה האנגלית. היא איננה קוראת ולא מדברת עברית, אך אשת חייל מאין כמוה. התבשילים ומאפה תנור כולו היה מאכל תימני. לא יאומן כי יסופר, אבל זאת האמת. פיתות ולחם תימני מרק ותבשילי בשר תימני. חילבה, זחוק, קפה תימני, עוגות תימניות ומיני מתיקה תימניים. בית תימני לכל דבר, הפלא ופלא, אמריקאית מבטן ומלידה שנעשתה תימניה לכל דבר, בזכות התימניה הסבתה הדייה אכלופי האמא של ילידת ירושלים אם שתי בנותיו.

היה לנו שולחן מלכים. לחם בשר ודגים וכל מיני משקאות ופירות. מנה ראשונה ומנה שניה ושלישית ותוספות. בעלת הבית והבת והעוזרת כולן משרתות את המסובים ואנחנו צמודים לכיסאות. שבח והודיה לבורא ולמארח ורעיתו על טרחתם הרבה והאירוח היפה. סיימנו : ברוך שאכלנו משלו ובטובו חיינו. הרחמן יברך את בעל הבית ויהי שולחנו כשולחנו של אברהם אבינו כל רעב ממנו יאכל וכל צמא ממנו ישתה.

לבסוף נפרדנו ממארחנו והלכנו אל הבית שבו אנחנו שוכנים.

☆ ☆ ☆

פרק ו׳

תפילה בבית הכנסת של התימנים

ביום שבת בבקר האיר השחר ואנחנו התעוררנו, אני הייתי צריך למהר לבית הכנסת. בינתים התעורר בעל הבית מר חיים גמיל ושאל אותי מדוע התעוררתי מוקדם. אמרתי לו, שכך אני נוהג בשבתות, להתעורר מוקדם כדי להיות בין הראשונים בבית הכנסת. חיים גמיל הרגיע אותי ואמר לי. אל תדאג על כך, יש לך הרבה זמן עד שעת התפילה. כאן זה לא ישראל. בישראל אתם מתחילים את התפילה בשעה שש בבוקר. אבל כאן מתחילים בשעה שמונה וחצי בבקר, כמו אחינו האשכנזים. דבריו הפליאו אותי. כל בתי הכנסת של התימנים בישראל, וגם כשהיו בתימן, התחילו את התפילה בשעה שש בבקר. התברר לי שכאשכנזים באמריקה, כך נוהגים אחינו התימנים. בדלית ברירה חכיתי עד אשר הלכנו לבית הכנסת. בשעה שמונה וחצי התאסף מנין והתחלנו את התפילה. לתפילת הבוקר באו פנים חדשות שלא היו בתפילת ליל שבת. אחד מאלה שבאו משמש בתור חזן וקורא בתורה ומזמין את העולים לתורה ולתפילה, רוב המתפללים היו אבות לבנים ובנות, ויש מהם שראו דור שלישי. אני הוזמנתי לעבור לפני התיבה לתפילת שחרית, אך מיאנתי, וטענתי שעדיין איננני יודע מנהג המקום. רוב המתפללים היו יוצאי ירושלים ותל אביב. יש שבאו לאמריקה בשנת 1926 ויש שבאו בשנת 1928, וכולם הגיעו לאיסט סייד, איזור דלאנסי, מרכז היהודם במנהטן. לאחר המלחמה העולמית השניה, עברו לגור בברוקלין, בשכונת בורו פרק, שהיתה רובה מיושבת ע״י גויים אמריקאים ואיטלקים. התפילה היתה נוסח ספרד. יש מהם שידעו לקרוא בתורה ויש לא ידעו והחזן קרא במקומם. הכוהנים היו שני אחים יוצאי ירושלים משכונת נחלת אחים, אני הוזמנתי לברך שני בתור לוי, אחרי התפילה עשיתי הכרה עם כמה מהמתפללים. ביניהם שני האחים, נחום ומשה אדור, בני יוסף אדור, לשעבר תושב שכונת בית ישראל בירושלים. אביהם היה יליד שרף, מקום מולדתי בתימן, וכן יצחק סעודי יליד שרף בתימן וחיים גמיל שאני גר בביתו. כאן בבית הכנסת פגשתי את מר אהרן עומייסי, שנתתי לו ארבע מאות דולרים להעביר לי אותם לאמריקה, וכן גיסו אברהם רוזי וחיים רוזי. מארחי המכובד ואני הלכנו לביתו לארוחת הצהרים. אשתי ובתי כבר היו שם. עקרת הבית והבת חפציבה משתעשעות עם בתי ואשתי מדברת עם הסבתא הדייה אכלופי, האמא של אשתו המנוחה שושנה, האמא של שתי בנותיו שולמית וחפציבה.

כיבוד וארוחה כיד המלך

עריכת השולחן עם כל כלי המאכל היו לפי כל חוקי תרבות הזמן המתקדם, בעל הבית קדש על היין. השולחן היה ערוך כיד המלך, מלא כל טוב. מלכה, אשת בעל הבית, נתנה הרגשה טובה והרגעה אצל המסובים מסביב לשולחן, באומרה לכולם. אנא,כל מי שרוצה עוד מנת בשר או כל דבר אחר, יש די והותר לכולנו. אנחנו היינו רגילים לאכול מנה אחת ולא יותר, צלחת מרק עם חתיכת בשר, או עוף, לחם וחילבה. ואח״כ צלחת מרק פירות ומיני פירות, הכל לפי עונת הפרי.

אחרי הארוחה באו אורחים נוספים וישבו אתנו מסביב לשולחן הארוך והגדול, והתחלנו לשיר שירי שבת של רבנו שלום שבזי. ״יום שבת תשמח מאוד נפשי״ וכו׳. כאן בבית מארחי הנכבד. השבת היא מלכה ונשמרה לפי כל כללי דיני התורה. מה טוב ומה נעים היה שזכינו לאירוח טוב ומעט מרגוע, לאחר הטילטול והשערה שהיו לנו בים האוקינוס. בשבח והודיה לבן דודי אברהם נגר ורעיתו מלכה, על האירוח הטוב שטרחו בו למעננו, שבנו לחדר ששכרנו בבית חיים גמיל.

בפתח הדירה כבר שמענו את הטלויזיה, אנשים ונשים ישבו וצפו. זה גרם לנו צמרמורת. בעל הבית ואשתו הם שומרים שבת, כל התבשילים הוכנו מיום ששי. הכל היה טוב ויפה. אך לגבי הפעלת החשמל והטלויזיה לא הקפידו על כך. אני ואשתי נכנסנו לחדרנו והסתגרנו בתוכו. קשה היה לנו לעכל את הדבר. בית כשר והדלקת נרות וברכת המזון של שבת, חיובי ויפה. אך הפעלת החשמל והטלויזיה גרעה מקדושת השבת בבית הזה, וחבל אנשים ונשים באו ביום חשבת עם המכוניות לבקר בבית הזה, והתקבלו בברכת ברוכים הבאים.

☆ ☆ ☆

פרק ז׳

השתתפנו במסיבת בר מצוה

במוצאי שבת טלפן בן דודי אברהם נגר ואמר לי שהוא יבא לקחת אותנו, למסיבת ה״בר מצוה״ של הילד הקטן של יוסף אדואר בניו יורק. גם בעל הבית, שבו אנו גרים, חיים גמיל ורעיתו נוסעים לבר מצוה עם בנם שמעון. למזלנו נמצאה אשה זקנה שהיתה מוכנה להשאר בדירה כדי לשמור את בתי אורלי, וכך יצאנו עם המכונית של בן הדוד ומאחורנו מכונית שניה של משפחת גמיל לשכונת דאלנסי במנהטן, מרכז חיחדות החרדית בעיר. המסיבה היתה באחד הבתים,

אולם קטן וישן. כאן התאספו כל המוזמנים מסביב לשולחנות ערוכים, והמארחים משפחת אדואר, ובראשם נחום נתן אדואר ואחיו משה. זאת היתה הזדמנות ראשונה שלנו להכיר תימנים שגרים במנהטן ובברוקלין. חשפות העברית ותימנית ערבית, ואני דובר עברית ותימנית ערבית וקצת אנגלית ואידיש. בן הדוד הציג אותנו בפני משפחת אדואר, והתקבלנו בסבר פנים יפות. התפתעה שלי היתה, כשהכירו לי את משה אדואר ואת רעיתו, הוא גבר בגובה שלי עם צבע עור תימני קצת כהה, ולידו היתה אשתו הצעירה ממוצא יהודי יוניה. אשה יפת תואר כל רואיה התרשם מיופיה, ומעדינותה, ישבנו באחד השולחנות ונסינו להתאלקם בתוך הציבור שנוכחו במקום. רחבת הריקודים היתה קטנה והזוגות רקדו סלוניים ישניסוחדשים, נשמעו גם שירים בערבית ויונית ובתוכם שירים תימניים, ושירה בעברית ורקודים תימניים, אני ואשתי לא השתתפנו ברקודים. בחיות ואנחנו דתיים לא חשבנו או נסינו ללמוד ריקודים כאלה, לבד מאשר הרקוד התימני, גברים לחוד ונשים לחוד. משפחת אדואר שאביהם היה יוסף אדואר, נפטר בשנת 1943, וח״בר מצוח״ עדיין חיה במעי אמו. ועל כן כשנולד קראו לו בשם יוסף על שם אביו המת. המנוח יוסף אודאר חשאיר אחריו ששה ילדים ושש בנות. שלושת הילדים הראשונים נחום, משה ושושנה מאשתו הראשונה חנה בת חיים ינאעי, ויתר הילדים נולדו לו מאשתו השניה, מלכה בת חרב יהודה אחמר.

הערב היו כולם כאן, יחד עם דודם אח אביהם, יחיא בן אברהם אדואר וגם הוא עם שבעה ילדיו. משפחה נפלאה ומאוחדת. בני האחים היו כולם כאחים. אוכלים ושותים מסיר התבשיל הגדול, כפי שחינכו אותם אבותיהם. יוסף ויחיא, שלי שלך ושלך שלי. כך חיו האחים וכך חנכו את ילדיהם. שתי האמהות נחשבו כל אחת מהן לאמא של כל הילדים.

אני כאיש אוהב שמחה וריקודים תימניים. נשארתי יושב על הכסא במשך כל המסיבה, לי היו חסרים הזמרים התימניים יוצאי תימן חיושבים בארץ ישראל. רק הם היו מסוגלים למשוך אותי לרקוד, ידיעתם הטובה בשירה ובמנגנה התימנית היא הנותנת לביטוי הריקוד ולרקדן התימני לבטא את שמחת הריקוד ותנועות הגוף.

זה עתה מלאו לנו שבועיים ימים שאנחנו בניו יורק ודבר ראשון שאנחנו מרגישים בחסרונו, זה הרקוד התימני שכל כך היינו קשורים אליו בכל מסיבה וחתונה. הרהרתי כנראה שאנחנו נצטרך לחיות בלי זה. זה חלק טוב מהחיות שלנו, שנצטרך לחיות בלעדיו עד שנחזור לארץ ישראל.

את הערב בילינו בהכרה עם זה ועם זו, וקצת דיבורים, עד שבן הדוד מר אברהם נגר החליט שאנחנו נוסעים הביתה לברוקלין.

התינוקת שלנו התעוררה מוקדם והעירה אותנו. אשתי טפלה בה ובתוך כך שלחה מבט מהחלון החוצה והנה העולם כאילו נהפך בעיניה, בחוץ היה חכל לבן מסביב, היא קראה לי: חבט חכל לבן, שלג יורד. היא זכרה את השלג שירד בארץ ישראל והשבית אל כל המלאכה והתחבורה. בתוך החדר שגרנו בו, היה חם ונעים, יש חימום בכל חבית. זוהי אמריקה. בחוץ קור וקופא, ובפנים נעים וחם, היה המוטור גדול במרתף הבית שחופעל על יד פחם וזה סיפק חימום לבית.

בחוץ היה שקט. אף אחד לא התחלך ברחוב או במידרכה. בית חכנסת שממולנו היה סגור. שלג כסה את כל המדרגות של הכניסה אליו. חיים גמיל נכנס לסלון הבית להתפלל שחרית. ואני התפללתי בחדרי הקטן. אשתי חלכה למטבח לשוחח עם רבקה בעלת הבית ולהכין לנו ארוחת בוקר. חיים חי עם המקטורן בפה כל זמן שהוא לא ישן או אוכל, ואשתו רבקה אוהבת לעשן סגריות. עשן בחלל האויר של המטבח ואנחנו נושמים אותו. אנחנו דיירי משנה בדירתם ואין בידינו להקפיד עליהם בכך.

יצאתי לחנות המכולת

אשתי בקשה לקנות לחם וביצים, חמאה וחלב וזיתים גדולים. בחוץ היה שלג. התלבשתי וירדתי במדרגות. שתי דלתות היו בכניסה. פתחתי את חדלת הפנימית, וקור חדר לכל חלקי גופי עליתי בחזרה ולבשתי עוד מכנסים נוסף על המכנסים שעלי, וירדתי למטה, יצאתי את חדלת הפנימית ופתחתי את חדלת החיצונית ורוח נשבה על פני וראשי, שלג ירד והקביל את פני בסבר פנים לבן. האוזנים קלטו רוח שלגית. חזרתי מהר אל החדר. אשתי שאלה מה קרה. הסברתי לה מה שהולך בחוץ. לקחתי צעיף, קשרתי את ראשי וכיסיתי את פני וירדתי בחזרה. המדרכה היתה מכוסה שלג. צעדתי כמה צעדים ונעלי שקעו בתוך השלג. גופי היה מוגן עם מעיל עור של כבשים, וחלק גופי התחתון מוגן עם שני מכנסים עד לנעלים. אך הראש והנעלים כוסו על ידי השלג. עיני נסגרו מפירורי השלג, האף קופא, והשפתים אטומות. אך אני חייב ללכת לחנות, היא בסך הכל עשרים מטר מדלת היציאה של הבית, ביד אחת נשענתי על קיר הבית ויד שניה איזנה את הגוף והחליכה, עד הגיעי לפתח החנות. בתוך החנות היה חם ונעים ולא היה כדאי לחזור לחדר. לו היו פתחים במרתפים של החנות ושל הבית שאני גר בו, הייתי מבקש לעבור דרכם. החנוני היה דובר אידיש ואנגלית, ואני אלם בשתי השפות האלה, לכן סמנתי לו בידי על כל הדברים שרציתי וחזרתי בתוך השלג. מה קרה לך אמרה אשתי, למה לקח לך הרבה זמן. בעל הבית ואשתו צחקו על איחורי.

עתה החלטתי לשבת ולכתוב מכתבים לאמי ואחי וכן להורי אשתי על מצבנו.

ההתרחקות שלנו מהם יצרה בנו מחשבה והרהורים. הפרידה היתה קשה, ועתה לא חשוב כמה היו בינינו אי הבנות. כשחיים ביחד ונפגשים לעיתים תכופות, איננו דומה למצב שבו אנחנו רחוקים מעבר לים. הנתק והמרחק שינו את המחשבה. כאן בניו יורק ראינו את חדבר בצורה אחרת.

כאן אין לנו לא אבא ולא אמא, לא אח ולא אחות לא ידידים ולא חברים. שפת המדינה זרה לנו, ואילולא השתכנו בחדר הקטן הזה בבית חיים גמיל, המצב היה עלול להיות יותר קשה. לי היתה נשימה ארוכה ומסוגל לסבול עד שאני אסתגל לחיים החדשים. אך לא כן אשתי. כל חייה היו בבית חוריה עד ליום הנשואים שלנו. הנתק היה מורגש אצלה והאי נוחיות בתוך החדר הקטן העיק לה. יש נשים שמסוגלות לפתח קשרים על כל מיני נשים. ולהתגבר על הבדידות ולנו היה טוב שיש לנו תינוקת בת שמונה חודשים שלקחה מאשתי חלק חשוב מהיום יום שבו עסקה גם בבישול בכביסה וגיהוץ.

הימים קצרים כי עדיין חורף, ובפרט השבוע שכולו שלגים ואין אנחנו יוצאים מפתח הבית אלא למכולת.

אני גם כתבתי במכתבים שעדיין לא התחלתי לעבוד, אבל אל דאגה, יהיה טוב וגם זה יסתדר, בחג הפסח נרגיש בודאי בחסרונם ובליל הסדר נאמר: בשנה הבאה בארעא דישראל ובירושלים.

השלג היפה והקושיים אתו בימים הראשונים

השלג ממשיך לרדת זה היום השלישי. המכוניות ומכוניות המשא חדלו לנסוע. זמני הנסיעה ברכבות השתבשו. הרבה מהתושבים העדיפו לא ללכת לעבודה. אספקת המזון לחניות המכולת השתבשה. הבחורים והנערים ונערות שיחקו בשלג. מכוניות הנקוי של העיריה פנו את השלג מהרחובות הראשיים. הקור היה חזק. ומי שיצא לרחוב התעטף במלבוש על ראשו, לרוב האנשים מגפיים לרגליהם ובתי ידים לחימום האצבעות. אשתי התסגרה בחדר וצפתה מהחלון למה שמתרחש בחוץ. הקור היה יותר מדי חזק בשבילה. השלג התרומם לגובה של שמונים סנטים וגם למטר.

יש בתים שהשלג סתם את הכניסה לבית. בתי הספר היו סגורים והנערים ששו לקראת עבודת ניקוי השלג. כל אחד לוקח את מבית חוריו ויצא לרחובות והציע את שרותו לניקוי השלג. מי קבל שני דולרים ומי קבל שלשה דולרים, תלוי היה בגודל העבודה.

בעל הבית חיים גמיל ורבקה אשתו יצאו לפנות השלג. האשה היתה יותר חרוצה מבעלה. הם ניקו את הכניסה לבית ועשו שביל לאורך המדרכה בשביל

מעבר לתושבים. חיים התמהמה ואשתו האיצה בו. היא מפנה את השלג והוא מעשן את המקטרת ומדבר עם העובריסושבים, בעברית באידיש ובאנגלית. שלשה ימים הושבתה התנועה והרבה אנשים לא הלכו לעבודה.

עכשיו היינו עומדים לקראת השבת, שבת הגדול לפני חג הפסח. לשבת זאת היינו מוזמנים אצל בעל הבית חיים גמיל ורעיתו הטובה רבקה, אנחנו היינו מכירים טובים עוד מארץ ישראל. הזמן היה חורף, לפי כללי מזג האויר האמריקני. והתושבים התהלכו בחוץ עם בגדים חורפיים. בפנים הבית היה חם אך בחוץ קור. בישראל החל חודש האביב מה שאין כן כאן. שמי ניו יורק חיו עדיין מכוסים בעבים. היינו בחודש מרץ ועדיין יש שלג די מרשים ומכביד על התושבים. אשתי לא התפעלה מהשלג, ואמרה שהיתה מעדיפה להיות בארץ ישראל לחגוג שם את חג הפסח יחד עם כל המשפחה, הקרובים והמכירים כמו שעשינו כל השנים.

ביום הששי לפני כניסת השבת היה הכל מוכן ומסודר. חיים גמיל ואני הלכנו לבית הכנסת ובדרך פגשנו את מכובדי בן הדוד מר אברהם נגר. הלכנו לבית הכנסת. בפנים היו כבר יושבים יחיא גראמה וחיים רוזי ואחרים. התפללנו מנחה ואחרי זה ערבית של שבת.

חיים גמיל יליד תימן מאותה עיירה שבה אני נולדתי וכן אשתי כך שהיינו בעלי שפה משותפת אפילו שאנחנו לא בני משפחה או קרובי משפחה.

☆ ☆ ☆

פרק ח

חילול השבת בפרהסיה ללא בושת פנים

למחרת בבקר שבת הגדול, באו לבית הכנסת אנשים ונשים שלא ראיתים עד אז. הסתבר לי שהיתה סיבה לכך. בית הכנסת "אוהל שלום" נוסד בשבת הגדול. וחברי בית הכנסת היו עושים מסיבה בכל שנה לציון תאריך פתיחת בית הכנסת של העדה התימנית בברוקלין. (4306 - 15 אביניו). אני נתכבדתי בתפילת שחרית וכן לוי בקריאת ס"ת. מכובדי בן הדוד מר אברהם נגר שהוא נשיא העדה, דבר דברי תורה וכן בענין בית הכנסת.

בענין האנשים והנשים שבאו בשבת זאת, ושלא ראיתים בשבתות הקודמות, התעניינתי לדעת מי הם, ואם הם גרים בשכונת "בורו פרק", לאחר שאלות, התברר לי שהם באו ממקומות אחרים והגיעו לבית הכנסת עם מכוניות פרטיות שלהם. זה גרם לי עוגמת נפש. לבוא עם מכוניות לבית הכנסת הרי זה חילל שבת

ואסור לעשות כדבר הזה. בארץ ישראל ברחובות, לא קרה כדבר הזה. אף אדם לא העיז לבא עם מכוניתו לבית הכנסת. לא בחגים ולא כל שכן בשבתות. והנה כאן בגולה האמריקנית ראיתי עין בעין את חילול ה׳ וחילול השבת, בבא אנשים תימנים עם מכוניות לבית הכנסת מקום קודש. והנה הם כולם מסובים ואוכלים ושותים. גם זה היה חידוש בשבילי, היות ואף פעם לא עשינו בארץ ישראל שום מסיבה בבית הכנסת, על אף שבנינו בית כנסת חדש. חוץ מפעם אחת באמצע השבוע, כשעשינו חנוכת הבית של בית הכנסת. אחינו התימנים כאן למדו מהספרדים והאשכנזים את המנהגים האלה.

חג הפסח חל אז ביום שני בלילה. אנחנו הוזמנו לבן הדוד. בחדר שגרנו בו לא היה לנו מה לעשות באשר הכלים שהבאנו מארץ ישראל סירים לבישול, סכינים כפיות ומזלגות. אשתי דאגה להכשרתם לפסח. תפלתנו היתה יהי רצון שלקראת הפסח הבא עלינו לטובה, נקנה לנו כלים חדשים לכבוד הפסח.

בעלת הבית טפלה במטבח. בדקה כל סיר וכל כלי. והכשירה את תנור הבישול. לה היו כלים מיוחדים לחג הפסח. כל השולחנות וכסאות המטות והחדרים עברו בדיקה קפדנית לבל ישארו פירורי חמץ בבית. גם אני סייעתי לבדיקה כדי לודא שהכל יהיה כשר.

קבלתי את כספי מאהרן עומסי

ביום ראשון הלכתי לבית אהרן עומיסי לקבל ממנו את הכסף שמסרתי לו בארץ ישראל, סך ארבע מאות דולרים. הוא רצה שאני אשב לשתות כוס קפה או תה ועוגה, אך אני בקשתי ממנו שלא יעכב אותי. הזמן לא התאים הגברים והנשים היו עסוקים בניקוי הבתים לכבוד חג הפסח. בהזדמנות הזאת הוא הזמין אותנו לבא להתארח בביתו באחת השבתות. אני אמרתי לו, בעז״ה לאחר חג הפסח נבוא להתארח בביתו באחת השבתות. הוא נתן לי את ארבע מאות הדולרים שלי ונפרדתי מהם לשלום ובברכת חג שמח ונעים לכל משפחתו.

רבקה גמיל ואשתי יצאו לסופר־מרקט ולשוק העירוני בשכונתנו בור־פרק. אשר נמצאים ברחוב הראשי (13 איבניו). ביני לבין אשתי היה הסכם לא כתוב, שהיא עושה את כל הקניות לבית ולבתנו אורלי. זה תחום שלה, ואני סומך עליה שהיא יודעת לשמור על הדולרים המועטים שיש לנו. בינתים, אני שמרתי על בתי אורלי ונהניתי לשחק אתה. היא היתה ילדה בת שמונה חדשים, מקסימה וכל רואיה התרשמו מיופיה. לאט לאט השכבתיה לישון, ולקחתי לי ספר שולחן ערוך מתוך הספריה הצנועה שלי ועיינתי בהלכות פסח.

ביום שני בבקר אחרי ארוחת הבוקר, כל החמץ שנשאר היה מרוכז על

השולחן נאסף אל תוך שקית ניר, ויחד עם בעל הבית חיים גמיל ירדנו לרחוב, שם התאספו יהודים חרדים וכולנו יחד שרפנו את החמץ. אשתי כבסה את החתולים של התינוקת שלנו, וגיהצה כמה חולצות ושמלות. אכלנו קצת פירות יבשים ושתינו תה ישראלי כשר לפסח. את שעות אחר הצהרים בלינו בתנומה קצרה. ולאחר זה התרחצתי באמבטיה, ולבשתי את החליפה היחידה שיש לי.

חלון החדר שבו גרנו היה דומה למשקפת ראיה שדרכו הסתכלתי על העולם החיצוני. עולם שתמול שלשום הגעתי אליו, והוא זר לי ואני לו. את השפה לא ידעתי וזו היתה בעיה שיש להתגבר עליה. הייתי אריה בביתי, וכאן אני כלום. לא בית ולא כסף. לא חברים ולא משפחה. עולם שאינני מאוקלם בו. לא הייתי מאוכזב וגם לא מיואש. זאת היתה המציאות. אנשים בני גילי שיתאימו להיות חברים לנו איני רואה ואינני מוצא. נזהרתי שלא לדבר על כך עם אשתי, היות והרגשתי את רחשי לבה. היה צורך גדול להשתדל לשמור על מצב רוח טוב בנוכחות אשתי או אנשים זרים.

☆ ☆ ☆

פרק טי

ליל פסח בבית מארחנו המכובד אברהם נגר

מר אברהם נגר מארחי המכובד, אשר ליל הסדר יהיה בביתו, עבר ליד הבית שאנחנו גרים בו, ואני הלכתי אתו לבית הכנסת. הוא שוחח אתי ואני הקשבתי לכל מילה היוצאת מפיו והלכתי אתו כתלמיד עם רבו, עד הגיענו אל בית הכנסת. לאט לאט הקהל התאסף ובהגיע שעת התפילה. התחילו ערבית במזמור "הודו להי כי טוב כי לעולם חסדו" (תהלים קיז א), בנעימת החג בקול רם. ההרגשה בין הקהל היתה חגיגית. האב עם הבנים, שבאו להתפלל ולחוג עם ההורים בגמר התפילה כל אחד איחל לשני חג שמח וכשר.

מארחי המכובד ואני יצאנו מבית הכנסת ובצעדים מדודים הלכנו אל ביתו. בדרך עברנו ליד הבית שאני גר בו לודא שאשתי כבר קדמה והלכה לבית המארח שלנו. בהגיענו לבית נתקבלנו בברכת "חג שמח", בעלת הבית מלכה ובתו של המארח וכן חמותו מאשתו הראשונה, הקבילו אותנו בברכת חג שמח וכשר. חוץ מאתנו היו עוד מוזמנים שלש משפחות עם ילדיהם, משפחה אשכנזית אמריקנית הדיירים שלו בביתו, ומשפחה ספרדית של איש מכובד ובעל מעמד, כולנו ישבנו ברווחה מסביב לשולחנות עמוסים כל טוב. וממולנו הנרות דולקים לכל משפחה ומשפחה.

ארבע נשים מלאו אחר כל אשר אמרה להן בעלת הבית. האוירה וההרגשה היתה מאד חגיגית. חפציבה בתו של מארחנו טפלה בבתי אורלי ולקחה אותה תחת חסותה.

ליל סדר מפואר ומהודר בתוכנו ובעריכתו

לאחר שהכל היה מוכן להתחלת הסדר, בעל הבית שהוא המארח, בקש מכל האורחים שכל אחד ירים את כוס היין שלו, והוא התחיל את הסדר במילים: "כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא" (תהלים קט"ז 13), לפי נוסח תימן. כולנו עמדנו ואני מביט באשתי ובבתי וביתר האורחים. כולם היו רגועים ויש מחייכים בהנאה. שקט ושלוה וכל מילה נשמעת. "זמן חרותנו באהבה מקרא קודש זכר ליציאת מצרים". בעל הבית ישב בהסבה, ישיבה שהיא של חירות. אני מצידו הימני והאורח המכובד מצידו השמאלי, שתינו את היין המשובח.

הכל היה בניחותא. השפה האנגלית שלטה, על אף שחצי המסובים דוברים עברית. נטלנו ידים, כדי לברך על הכרפס, צנונית קטנה אדומה, בורא פרי האדמה. בעל הבית חצה את המצה לשתים, אחד החצאים לאפיקומן ומסר אותו לחמותו כדי לשומרו מכל משמר, לבל יקח אותו מישהו וידרוש תמורתו. לאחר מכן התחלנו את קריאת ההגדה. כל אחד קרא קטע מההגדה, במבטא התימני ומי שלא ידע לקרוא עברית קרא באנגלית. כלם קראו גברים ונשים וזה היה חידוש בשבילנו. כי אנחנו התימנים אין מנהגנו שאשה תקרא אלא היא שומעת את הגברים והילדים, ובזה היא יוצאת ידי חובתה.

תארוחה היתה לפי המסורת התימנית. בעלת הבית היא ילידת אמריקה דור רביעי. היא אשתו השניה אחר שנפטרה אשתו התימניה, אם שתי בנותיו. את המטעמים למדה לעשות אצל חמותו, אם אשתו הראשונה, שמה הדייר לבית אכלופי, בשר היה לרוב, ובנוסף לזה קבל כל אחד נתח של זרוע. אשתי ואני תמהנו על שפע המאכלים. אנחנו לא רגילים בכך, כי היה המצב הכלכלי בארץ בכל רע. הכל בקיצוב לפי תלושים. לכל נפש הוקצב מאה גרם בשר. אפילו לעצמות בשביל מרק היה צריך להתחנן אצל הקצב, וכאן אנחנו יושבים כבני מלכים ואוכלים בשר עוד ועוד. הלב היה כואב והמחשבה עצובה, על הסבל והצמצום שבו חוגגים ההורים והמשפחות בישראל. מי יתן והיינו יכולים לשלוח להם בשר זרוע ובשר משובח כזה. לסיום פתחו קופסאות של אפרסמן לענג בו את גמר הארוחה.

לפני ברכת המזון בקש בעל הבית מחמותו את האפיקומן היא לא מצאה אותו, ועכשיו מי שהחזיק את האפיקומן בקש תמורתו מאת בעל הבית, אחרת

הוא לא יחזיר אותו. את האפיקומן היינו צריכים לאכול לפני שנברך את ברכת המזון.

חילד האורח שלקח את האפיקומן דרש עבורו שעון יד, וחוא עמד על דעתו בכל הרצינות. אני חשבתי שמשחקים כאן, אך נאמר לי שכך נוהגים כאן. מי שמחזיק באפיקומן הוא בעליו עד שיעשו את העיסקה אתו. כמובן שחילד קבל הבטחה לשעון. זה היה ליל סדר מהנה מכל הבחינות.

לפני שיצאנו אמרו לנו המארחים שאנחנו מוזמנים עוד הפעם מחר בלילה לליל הסדר השני, שאליו הוזמנו אורחים אחרים. ההזמנה הפתיעה אותנו, היות ולא חוגגים בארץ יום טוב שני ולא עושים ליל סדר שני. זו היתה פעם ראשונה שלנו שבו חגגנו לפי ההלכה מכיון שאנחנו תושבי חוץ לארץ.

בליל הסדר השני לא היתה ההרגשה של ליל הסדר הראשון. בבתים דתיים ערכו את הסדר, אך לא היה כן בבתים שלא הקפידו על ההלכה. גם לתפילת יום טוב שני לא באו הפנים החדשים שראיתי ביום טוב א׳. עם כל זאת עשינו את הסדר בדיוק כמו ביום א׳, אך הנשים היו די עייפות מהטרחה של יום א׳

את יתר ימי החג עשינו בחדר מגורנו בבית של חיים ורבקה גמיל.

☆ ☆ ☆

פרק י׳

אני מחפש עבודה

בגמר החג התחלתי לחפש מקום עבודה. כמה ימים הצלחתי לעבוד עם ישראלי בעבודת בנין ששלם לי עשרה דולר ליום, ועם תימני אחר עבדתי בתיקוני מרתף, שכולו מחנק ואבק שחדר לעינים תמורת שמונה דולר, במשך יומים. לאחר זאת חוסר עבודה, כל אחד התעלם ממני כאילו שאני אדם זר.

יום אחד שוטטתי בשדרה השלש עשרה, הרחוב הראשי של בורו־פרק ופגשתי יהודי אחד שאמר לי, מחפשים פועל במסעדה בשדרה השתים עשרה. הלכתי לשם ודברתי עם בעל המסעדה. הוא אמר לי שהוא צריך פועל לניקוי השולחנות ושטיפת הכלים, בין השעות אחת עשרה עד לשעה שתים אחר הצהרים, במחיר דולר אחד לשעה. וכך עבדתי במסעדה כל זמן שלא היה לי מקום אחר לעבודה כל יום קבלתי שלשה דולרים.

לאחר מכן, מישהו אמר לי שיש לשכת עבודה במנהטן, יהודים טובים

שמסייעים למחוסרי עבודה. האיש הזה כתב לי את הכתובת, ולפי החסבר שלו נסעתי עם הרכבת לשם. את הנייר עם הכתובת הראיתי לאנשים, וכך הגעתי ללשכת העבודה (ב־15 פרק פלייס, ע"י העיריה). עליתי במעלית עד לקומה המתאימה ונכנסתי לשם. לפקידה שהקבילה אותי אמרתי שלום, והסברתי לה שאני מדבר עברית ומעט אנגלית, אני בעל רשיון נהגות למכונית משא גדולה מישראל. היא נסתה להסביר לי שאינה יכולה לסדר לי עבודה בנהגות בחיות ואין לי רשיון אמריקני, אבל יש לה מקום עבודה בעגלת גלגלים להובלת חבילות. במנוד ראשי הבינה שאני מוכן לעבודה. מיד כתבה לי את הכתובת TS 91 17.W את הדרך עברתי ברגל עד בואי לשם, מפני שהיה חבל לי על החמשה עשר סנטים, לנסוע ברכבת עד מקום העבודה.

קבלתי עבודה שעשה אותה כושי

בעלי המפעל היו שני יהודים לא דתיים. אחד מהם שמו כהן. הסביר לי שהעבודה הזאת שבאתי לעבוד בה עשה אותה כושי, במחיר דולר אחד לשעה. אני הייתי צריך לכל פרוטה, לא רק לכל דולר, ועל כן התחלתי לעבוד. בבוקר צריך היה להחתים את כרטיס העבודה במכונה חשמלית, וכן בסוף היום. ביום הראשון העמיסו לי את העגלה וכושי היה אחראי על הסחורה תנכנסת והיוצאת. עם הכתובת ביד היה עלי ללכת ולמסור את הבגדים שתפרו במתפרה שבה עבדתי, אל הכתובת ששם אני מוסר את המשלוח, ולקחת ממקום אחר סחורה ולהביא אל המתפרה. העגלה היתה עם גלגלי ברזל והנפח שלה היה שלש מאות קילו. זה בערך, המשקל שהייתי צריך להוביל ממקום למקום, דרך רחוב ברודווי או רחוב בשדרה השישית. הכבישים עדיין היו סלולים באבנים, אבני סלעים. דחיפת העגלה על אבני סלעים כאלה היתה קשה. בערב לפני שהלכתי הביתה הייתי צריך לטאטא את כל מקום העבודה עם המשרד והנוחיות.

למזלי הטוב המרחק מהאיזור שאני עובד בו עד לאיזור שאני גר בו היה בשיעור של חמשים רגעים. הנסיעה ברכבת היתה בעמידה הלוך ושוב, מרוב הנוסעים שעולים בתחנות הראשונות של היציאה שלה. מחיר הנסיעה היה חמשה עשר סנטים. לכאורה זה היה סכום קטן. אבל בשבילי זה היה יקר. הרהרתי לו הייתי יכול ללכת ברגל ולחסוך את תשלום הנסיעה הייתי חוסך את הפרוטות האלה. לפעמים הייתי עובר ליד מוכר פירות, אגסים ותפוחים ומתאוה לנגוס אחד מהם אך כל תפוח כזה היה עולה עשרה סנטים, ואותם היתה אשתי קונה בשוק במחיר של חמשה סנטים. ועל כן צריך היה לחסוך את החמשה הסנטים בשבל חצי ככר לחם. היו ימים שיצאתי להובלת המטען והגשם היה לכל אורך הדרך. והזמן עשה את מלאכתו והייתי חייב ללכת ולחזור לפי קצבו. בעל הבית היה אומר שאינו שותפו של רבון עולם, ואם אחרתי קבלתי

גערה בלתי נעימה. הכושי והפורטריקי ואני היינו במעמד שווה.

באחד הימים גמרתי לנקות את המפעל ואת המשרדים והנוחיות בזמן שהשעון הראה חמשה לשש. אני החתמתי את כרטיס העבודה והלכתי חביתה, אך ביום התשלום קבלתי הפתעה קשה. החמשה הרגעים האלה עלו לי בהפחתת רבע שעה ממשכורתי העלובה. לא הבנתי מדוע הורידו לי רבע שעה, רבע דולר. פניתי לבעל הבית לבקש הסבר כל כך, הוא הסתכל עלי באדישות ואמר לי, אתה עזבת את המקום חמשה רגעים לפני הזמן ועל כן הפסדת רבע שעה. נסיתי להסביר לו בחצי שפה אנגלית ובעברית ובמילים אידיש, שאני עבדתי מחר וסיימתי לפני הזמן את הנקיון. אך הוא לא הסכים אתי ואמר לי זמן זה זמן. אבדתי רבע דולר ולמדתי לקח שלא לחזור על כך.

הגיע ערב חג השבועות, חג מתן תורה. בשעת הצהרים נכנסתי למשרד ואמרתי לבעל הבית שאני לא בא למחרת. הוא שאל אותי מדוע. אמרתי לו זה חג השבועות. הוא התחיל לצחוק ואמר לי, אז מה, איזה חג זה? אני לא שמעתי דבר כזה. אני חוגג את יום ראש השנה וכיפור וליל הסדר שלפסח. והוא ממשיך ומסביר לי שהוא כהן לא סתם יהודי. נסיתי להסביר לו, עד כמה ששלטתי בשפה האנגלית, אך הוא דחה את דעתי. זה שום דבר. פה אמריקה, ואין חוגגים חג כזה. לבסוף, שראה שאני עומד על דעתי, אמר לי, טוב, אם כך, תבא בבקר כדי להביא לנו את הסחורה ותלך הביתה מוקדם. אני עניתי לו במנוד ראש, וסמנתי לו בשתי אצבעותי, שני ימים החג. תגובתו היתה לא, בשום אופן. לא נסגור את המפעל בגללך, אתה לא יכול לעשות כדבר הזה. הנה היהודים העובדים כאן, יבואו מחר לעבודה כרגיל ובמה אתה שונה מהם. עניתי לו, אני יהודי דתי ובשום אופן לא אבוא לעבודה. כך סיימנו את חליפת הדברים בינינו. למחרת חגגתי את שני ימי השבועות חג מתן תורתנו.

אני מוחל על מקום עבודה כזה

בשני הימים האלה היה לי זמן להרהר על מקום העבודה, והגעתי להחלטה שאינני חוזר לעבודה הזאת. בטחוני בחי יתברך שיזמן לי משהו אחר. ממקום העבודה צלצלו אלי הביתה מדוע אינני בא לעבוד, ואני נתתי להם תשובה מתחמקת שאני לא מרגיש טוב, וכן למחרת היום ועוד יום. תשובתי להם היתה אינני מרגיש טוב. באחד הימים הלכתי לקבל את משכורתי הפעוטה, ולא דרכה רגלי יותר במקום הזה.

בתוך העדה התימנית היה יהודי תימני בשם יוסף בן יהודה דנחי, אחד הותיקים באמריקה, איש ידוע כעושה חסדים, והוא חברו של חיים גמיל בעל הבית שאני דר בו. היהודי הזה ידע על מצבי הכלכלי,ונסה לעזור במה שהיה יכול.

ביום אחד בא עם מטה לתינוקת שלנו אורלי. למחרת הביא כלים לבישול וצעצועים, ולבסוף, הציע לי לעבוד אתו. הוא היה קבלן ידוע לצביעת בתים ומעסיק פועלים. אך גם הוא היה משלם שמונה דולרים ליום עבודה, יוסף דנחי היה אדם גבוה שלא היה זקוק לסולם כדי לצבוע את התקרה של החדר. הוא היה מומחה בצבעות וזריז מאוד, עובד בימינו ובשמאלו. לי נתן לקלוף את הקירות ולמלא את החורים בפלסתר דביק. יוסף כשהיה בעבודה היה אדם שונה מאשר בביתו. הוא עבד מהר ודרש מאתנו לגמור את הדירה. כי יש עוד דירה מחכה לנו למחר. וכך היה מאיץ בנו בעבודה לא היו שעות לעבודה, כל יום נחשב ליום. ובפרט למי שלא ידע את העבודה הוא נתן שמונה דולר ליום.

בשעה שבע בבקר היה בא עם המכונית שלו ולוקח אותי ואת יתר הפועלים. יום אחד הכניס אותי ועוד פועל לדירה של ששה חדרים ונוחיות. הוא אמר לנו שאנחנו חייבים לגמור אותה באותו יום. והוא הלך למקום אחר. בשעה שתים אחר הצהרים בא אלינו, ואני אמרתי לו, שעדיין לא אכלנו ארוחת הצהרים. הוא הסתכל עלי ואמר לי, שמע, עדיין לא עשינו של ארוחת בוקר ואתה רוצה לאכול ארוחת צהרים, אך לבסוף קנה לנו לחם וקופסת דגים ועגבניות ובצלים, זו היתה ארוחת הצהרים שלנו. הוא שלם ארבעים דולרים עבור שבוע עבודה. עבודה קבועה לא היתה ועל כן לא תמיד עבדתי. כל יום חכיתי לקריאה מיוסף דנרי.

פעם אחת לקח אותי חיים רוזי ליציקת בטון של מדרכה, עבודת פרך, המתאימה לכושי בעל זרועות להנפת פטיש לנפץ את הבטון. חיים רוזי היה אדם טוב, תימני ותיק באמריקה. עבדתי אתו שלשה ימים ביציקת המדרכה והוא שלם לי שלשים דולרים. מהעבודה הזאת קבלתי בכל ידי יבלות מלאות מים.

☆ ☆ ☆

פרק י"א

קשר מכתבים עם המשפחה

קשר המכתבים עם המשפחה והחברים בארץ ישראל היו הדוקים. אחי שלום היה גר עם אמי ואליהם הייתי שולח את מירב המכתבים שלי. כמו כן שלחתי מכתבים אל הורי אשתי, ואל חברי זכריה גמיל וידידים אחרים. באחד המכתבים שקבלנו מישראל.כתב לי אחי שלום, שהבת של אחותי לאה, דינה, עומדת להתחתן

עם יחיאל צעדי. הבשורה הטובה הזאת ריגשה אותי מאוד. ולפני שגמרתי לקרוא את המכתב כבר זלגו עיני דמעות, של התרגשות, של שמחה ושל מחשבה על אחות ובנותיה דינה ונחמה. שתי הבנות גדלו יתומות משנת חייהן הראשונה. והנה ברוך ה׳ הגיע היום שהבת הגדולה של אחותי מתחתנת במזל טוב. אני מכיר אותה תינוקת, ילדה, נערה ובחורה משרתת בצבא. אני אוהב אותה מאד. הנה היא עומדת להתחתן במזל טוב. ואני בנכר רחוק ממנה וממשפחתי. מעי רגשו ועיני דמעו. תוך הרגשה חבל שאינני יכול להשתתף בשמחה ובשמחת אחותי ומשפחתנו.

מקום עבודה בבית הספר בקוינס

החדר בבית חיים גמיל שהיינו גרים בו היה צר בשבילנו. מטה זוגית ומטה לתינוקת שלנו, ושכירות של ארבעים דולר לחודש. זה היה הרבה כסף. על כן התחלתי לחפש לנו דירה. בן דודי המכובד מר אברהם נגר טלפן אלי ואמר לי שהוא מצא לי מקום עבודה וגם דירה. לשאלתי מה היא העבודה, הוא ענה לי שאני אעסוק בהוראה מורה לשפה העברית, ואשתי תהיה שמשית בבית הספר. אני לא עסקתי בהוראה. אבל היה לי ידע מספיק כדי ללמד ילדים את הכתיב ואת השפה העברית. ביום ראשון, בשעה תשע בבוקר, בא בן חדוד עם מכוניתו ויחד נסענו לאיזור קוינס, מקום יפה מאוד, איזור שמאוכלס יהודים דתיים ממחנה ״המזרחי״. בית הספר הוא בנין חדש וגדול ויש בו בית כנסת, ודירה עבור השמש. נכנסנו לחדר המנהל של בית הספר ועשינו הכרה אתו. השיחה התנהלה בשפה העברית. המנהל התעניין בידע שלי בשפה העברית ובמיוחד שאני תימני המבטא את המילים העבריות בצורה ברורה. לאחר חצי שעה של שיחה עם המנהל עשיתי עליו רושם טוב. הוא אמר לי, שאני אלמד את השפה העברית שעתיים בכל יום, ובבקר אביא את הילדים עם האוטובוס שאני אנהג אותו, וכן אחזיר אותם הביתה. בשבתות אהיה שמש בית הכנסת, ואשתי תעבוד במטבח, בהכנת סנדויצ׳ים לתלמידים. כלכלתנו תהיה על חשבון המטבח חינם. המשכורת תהיה ארבע מאות דולרים לחודש, כולל דירה חינם. זה היה משהו יוצא מן הכלל. בשבילנו זה היה דבר גדול מאד. תשלום טוב ודירה חינם בתוספת אוכל. אני לחשתי לאשתי ואשתי הסתכלה עלי ואמרה לי, אתה תחליט ומה שתאמר אני אתך. גם בן דודי המכובד ממליץ שאקבל את העבודה הזאת המנהל של בית הספר שאל אותי, מה החלטנו? ואם כן אנחנו מסכימים הרי שאנחנו יכולים להתחיל למחרת היום. הסתכלתי על אשתי ועל בן חדוד המכובד, ולאחר שניות מועטות אמרתי למנהל של בית הספר, שברצוני לדבר ולהתייעץ עם אשתי, ועל כן אבקש ארכה של כמה ימים, אם אין לו התנגדות לכך. המנהל ענה לי אנחנו צריכים שתתחילו מיד. ועל כן הוא מקוה לשמוע מאתנו תשובה חיובית מה שיותר מהר.

בדרך חזרה הביתה, נסיעה של ארבעים רגע, שאל אותי בן הדוד המכובד,

מה דעתי על מקום העבודה, הוא הציע שאנחנו נקח את העבודה, בלי להתמהמה. הסתכלתי עליו ואמרתי לו נכון אמרת. הכל מצוין וכל הכבוד לך שמצאת לנו מקום עבודה כזה. אבל במחילה מכבודך בן הדוד היקר, אני מתלבט קשה בשאלה. אם אקח את העבודה הזאת, הריני אהיה סגור ומסוגר בתחום בית הספר ובית הכנסת שלהם, לאורך תקופת שנת הלימודים, יוסיום ולילה לילה. אומנם התנאים שאנחנו נקבל והמשכורת טובה אבל אין זה תופס אצלי במחשבה מקום ראשון, אני תימני והלך החיים שלי תימניים, אני אוהב חברה תימנית ובית כנסת תימני ותפילה תימנית. ונוסף לכך נהיה רחוקים מביתך, הדברים האלה חשובים לי יותר מכסף שאני ארויח בבית הספר מספיק לי שאני עקרתי את משפחתי מביתי ומשפחתי וממקום שגדלתי בו עשרים וארבע שנים, מקום שחייתי מושרש בו בכל נימי נפשי. זוהי גלות קשה בשבילנו, ואם נקח את העבודה בבית הספר זאת תהיה גלות שניה. זה יהיה קשה מאד להלך רוחנו. אומנם אני חייתי הרבה שנים עם אחינו האשכנזים, אבל בתוך לבי פנימה אני תימני מושלם, ורוצה לשמור את מסורת אבותי התימנים, והי ברוך הוא יזמן לנו פרנסה ממקום אחר. למחרת היום, טלפן בן הדוד המכובד לבית הספר ואמר להם את דעתי.

שבוע אחרי זה, נסענו שוב עם בן הדוד המכובד הפעם נסענו אל בתו הבכורה שולמית, שהתחתנה לפני חצי שנה ושאת ההזמנה לחתונתה שלח לנו לישראל. כולנו ישבנו במכונית החדשה פוינטיאק. אשתו הטובה לידו ואנחנו ישבנו מאחורנית עם בתי החמודה אורלי. זו היתה נסיעה של שלשים וחמשה רגעים עד ביתה של הבת שולמית ובעלה משה. בצאתנו מהמכונית לקחה הגבי מלכה נגר את בתי מיד אשתי, וכולנו נכנסנו לדירה של שולמית ומשה, נתקבלנו בברכת ברוכים הבאים, ואנחנו איחלנו להם מזל טוב ושיזכו לפרות ולרבות. חזוג משה ושולמית הם דתיים, וזה היה נחת רוח למכובדי מר אברהם נגר.

חתונת הבת הצעירה של בן הדוד אברהם נגר

עתה הגיע הזמן לחתן את בתו השניה חפציבה. החתן היה בחור יפה תואר ממשפחה מכובדת ועשירה מאד. ושם החתן חיים ממשפחת בולזון, מהעיר פיטסבורג, עיר הפלדה, ממדינת פנסילבניה. החתונות שהייתי בהם בארץ ישראל, היו נערכים בבתי המשפחה של הזוגות או בחצרות הבתים. ואולם כאן באמריקה, יש אולמות מיוחדים לחתונות ובר מצוה ולכל מיני אירועים חגיגיים. האורחים מקבלים את ההזמנות דרך הדואר, וכל מי שנענה להזמנה, חייב להחזיר תשובה דרך הדואר, כדי להסדיר להם מקומות בשולחן ממוספר. אנשים בלתי מוזמנים לא היו באים. כמו כן, אין לבא עם ילדים בשום אופן. יבוא רק מי שהוזמן בלבד. כמובן, שאנחנו הוזמננו להשתתף בחתונה הזאת. בן הדוד המכובד, בכבודו ובעצמו, הסיע אותנו עם רעיתו במכוניתו היפה.

מקום החתונה היה במנהטן, בשכונת היהודים ב"יוסט־ברודו". איזור שבו גרו חלק מהעדה התימנית, שעדיין לא עברו לגור בברוקלין. החתן היה בחור יפה תואר והכלה יפת תואר ושניהם משכו תשומת לב האורחים הרבים. שבעים אחוז מהמוזמנים היו אשכנזים והיתר היו תימנים וספרדים. הרב המקדש היה ראש הישיבה שבה למד החתן, והכלה היתה חניכת בית הספר "שולמית", תיכוני דתי. זו היתה לי הפעם הראשונה ששמעתי רב אשכנזי מסדר קידושין. תחילת הקדושין לא היה לרוחי. הייתי רגיל לרבנים תימנים ומנגינה תימנית, ושכל המוזמנים לוקחים חלק בשבע הברכות, בקול רם ובנעימה יפה. הרב המקדש מתחיל את הברכה והמוזמנים מצטרפים אליו, והוא מסיים את הברכה. התנאה רבה לכל המוזמנים ובמיוחד אם הרב בעל נעימה יפה כאן בחתונה הרגשתי שאין לעדה התימנית רב תימני. וכמו כן גם מוהל תימני ובלי שני אלה נראתה העדה התימנית בעיני כעדר ללא רועה.

בגמר החופה, הופרדו האורחים, גברים לחוד והנשים לחוד. התזמורת ניגנה שירים חסידיים וישראלים והרקודים היו בניפרד. אלה עם החתן ואלה עם הכלה. הסדר הזה מצא חן בעיני מאד. חבריו של החתן נשאו אותו על כסא ורקדו בהתלהבות רבה. בצד הנשים היו הרקודים לא פחות רועשים ומלאים שמחה מאשר אצל הגברים. כלם נעו לפי צלילי התזמורת הטובה. רוב השולחנות היו עזובים. האורחים היו מעונינים לשמח חתן וכלה. זה מצא חן בעיני מאד, וגם אני לקחתי חלק ברקודים החסידיים. שירים תימנים לא נשמעו ואף על פי כן השמחה היתה רבה, עד שעה שתים בלילה.

מצב הדיור שלנו היה קשה. חדר אחד וקטן והמטבח בחסות בעל הבית. אזי התחלתי לחפש דירה בסביבה וקשה היה למצוא. משפחות היו גרות בבתים, שנים רבות בזכות "חוק הגנת הדייר". אף משפחה לא מפנה דירתה והשכירות בזול הכל היה על חשבון בעל הבית, חימום הבית, חימום המים ומסי הבית. הדייר שלם רק את שכר הדירה.

☆ ☆ ☆

פרק י"ב

עברנו לגור בדירה גדולה

ערב אחד טלפן אלינו בן הדוד המכובד, ואמר לנו, שהוא מצא לנו דירה לתקופה של חצי שנה. אשה תימניה שהיא דיירת, נוסעת לארץ ישראל והיא רוצה למסור את הדירה עד אשר תחזור מארץ ישראל. הרעיון לא מצא חן בעינינו, אך

בן הדוד השפיע עלינו וקשה היה לנו למאן להצעתו. הבית היה ישן ברחוב שלשה עשר אביניו (מס' 4119). שכר הדירה היה חמשים ושבעה דולרים. כל כלי המטבח היו שלנו כי לא רצינו להשתמש בכלים שלה. כמו כן שלמנו עבור הגז, החשמל והטלפון.

שבועיים לאחר שעברנו לגור בדירה הזאת, עשינו יום הולדת לבתנו החמודה אורלי בת השנה והזמננו את כל המשפחה, הקרובים, הידידים והמכרים.

900 הדולרים שהבאתי עמי מארץ ישראל הלכו ואזלו וזה מדאיג אותנו מאד. הייתי חייב למצא עבודה ולעבוד ולא חשוב מה משלמים מחיר יומי.

בחדר האמבטיה שלנו שקעה הרצפה, והמים נזלו לתקרת החנות מתחתינו. אני אמרתי לבעל הבית שאני יכול לתקן את שקע הרצפה, וכך גמרתי אתו על המחיר ותקנתי את הרצפה. בעל החנות היה שבע רצון וחוא שאל אותי אם אני יכול לצבוע לו את השלט של החנות, וגם אתו גמרתי על המחיר וצבעתי את השלט לשביעת רצונו. שתי העבודות האלה נתנו לי דחף לעבוד בתיקוני בתים ומדרכות. למחרת הלכתי לדפוס ועשיתי לי כרטיסים של קבלן לעבודות בנין. לאחר כמה ימים, עברתי ברחובות והכנסתי לתוך תיבות הדואר את כרטיס העבודה בתקוה שיקראו לי לעשות תיקונים.

אני לומד אנגלית בבית הספר

בבית הספר הממלכתי שלמדתי שם בערבים את השפה האנגלי, למדו אתי איטלקיים וסינים, וגם בעלי מקצוע הבנין, אך לא היתה בינינו שפה משותפת מחוסר ידיעתנו את השפה האנגלית. אני השתדלתי להתמיד בשעורים, כי זה היה חשוב מאד בשבילי ובשביל הפרנסה שלי. בשעות השיעור הייתי מקשיב מאד להדרכה של המורה, המורה היה נותן אפשרות לשני תלמידים לכתוב בלוח שעל הקיר, ואחר כך היו יתר התלמידים של הכיתה קוראים את הכתב שעל הלוח ומציינים את השגיאות בכתב. אני לא הייתי מומחה בכתיבה ולא בקריאת המילים, אך היה לי רצון עז לעמוד בנסיון, כי על ידי כך יכולתי לדעת מהי מידת התקדמותי בלימוד השפה האנגלית. כמובן שעשיתי שגיאות, אבל בזכות השגיאות, המורה והתלמידים תקנו לי את השגיאות וזה היה החישג שלי. באחד הערבים של השיעור, אמר לי המורה שהמנהל של בית הספר רוצה לדבר אתי, בשמחה רבה הלכתי למשרד בשעת ההפסקה, והצגתי את עצמי לפני המנהל היהודי. הוא שאל אותי כמה זמן אני באמריקה, אמרתי לו שזה בערך חצי שנה. הוא המשיך לשאול אותי, האם ידעת אנגלית לפני בואך לאמריקה, אמרתי לו שלא. המנהל התפלא ואמר לי, אתה בעל תפיסה מהירה, אני מרושם ממך. דרך אגב, שמעתי שאתה יכול לתקן את המקלחת בבית שלי. אולי תואיל בטובך לבא

לביתי ולראות את העבודה במקלחת? בגמר השיעור נסעתי אתו לביתו וראיתי את העבודה, גמרתי אתו על המחיר ולמחרת עשיתי את העבודה.

עובד עצמי ביציקת מדרכה

ימים אחדים לאחר זה קבלתי עבודה של תיקון מדרכה. אני הייתי קבלן שאין לו כלי עבודה.קניתי את החומרים שהייתי צריך והתחלתי לבד את העבודה. לא לקחתי פועל עוזר, מכיון שהיה חבל לי על כל דולר. את כל שברי הביטון והחול, הייתי צריך להעמיס על ארגז הובלה נגרר. זה היה עולה כסף, והפרוטה איננה בכיסי. למזלי הטוב בא אלי השכן ממול לעבודתי ואמר לי שיש לו פער גדול באדמתו ועמוק. הלכתי לחצרו וראיתי את הפער ושמחתי מאד. גמרתי אתו על מחיר של חמשים דולר, ושאני אמלא את חבור מהבטון והחול של המדרכה ששברתי. שאלתי מריצה, ובה העברתי את כל הבטון והחול עד אשר סתמתי את הבור. ביום השני יצקתי את חצי המדרכה, חסמתי אותה בפחים וכלים שונים מעוברי אורח, ואורות עמודי החשמל האירו היטב את המקום. למחרת היום גמרתי את העבודה ופניתי לבעל הבית שישלם לי את החשבון של העבודה. במקום לתת לי את הכסף, הוא ספר לי שבלילה הראשון נתקלה אשה בחבית שהעמדתי אותה על המדרכה כדי לחסום את המעבר על היציקה החדשה. היא נפלה על הבטון הטרי והרך ונפצעה בפנים וברגליה ולקחו אותה לבית החולים. אמרתי לבעל הבית שאין לזה קשר עם התשלום שלי עבור העבודה. לאחר ויכוח קשה אתו הוא שלם לי. לא עברו ימים אחדים והנה העורך דין של האשה מטלפן אלי. הוא רוצה את כל הפרטים שלי, ואם יש לי ביטוח נגד תאונות בעבודה. איזה רכוש יש לי, ומה החסכון שלי בבנק. הוא איים עלי בתביעה משפטית, אם לא אתן לו את כל הפרטים עלי. עניתי לו, שאין לי בטוח, ואין לי רכוש ואין לי חסכונות בבנק ואין לי שום פרטים למסור לו, וסגרתי את הטלפון שלי. אף על פי כן הייתה לי דאגה אולי הוא יכול לעשות לי בעיות. הרי אני חי במדינה שעדיין חוקיה לא ידועים לי ומי יודע מה מסוגל עו״ד לעשות.

למחרת יצאתי לשוטט ברחובות, אולי אמצא איזה עבודה. אשתי בבית עם בתי החמודה, היא שומרת עליה בעשר עינים לבל תתעטש, או תשתעל, או תבכה. כולה מלאה חרדה לבתנו. הטלפון מצלצל ומהעבר השני של הטלפון דבר באנגלית, אך אשתי לא היתה דוברת אנגלית לגמרי, וכך מי שצלצל אלי היה סוגר את הטלפון. בבואי הביתה הייתי שואל אם מישהו טלפן ואשתי היתה אומרת, כן, אבל אינני יודעת מה אמר וכך יום רודף יום. אני מחפש עבודה,ואנשים מנתקים את השיחה הטלפונית, מאי אפשרות לדבר עם אשתי. נסיתי להסביר לאשתי שאם לא תדבר אנגלית, אין סיכוי שאני אקבל בנין או כל עבודה אחרת.

☆ ☆ ☆

פרק י״ג

מכתבים מארץ ישראל אנחנו חסרים להם

לחודש אלול, וראש השנה החדשה של שנת תשט״ו התקרב. היו מגיעים מכתבים מארץ ישראל, מהאחים שלי סעדיה ושלום, מהורי אשתי ומידידים טובים, במיוחד מאת חברי הידיד זכריה גמיל, כולם כתבו לנו איחולים טובים לשנה החדשה, ושהם מלאים געגועים לנו ולבתנו הקטנה. דבורה האמא של אשתי, בוכה על פרידתנו. המכתב מהם היה כתוב בחרוזים, עלינו ועל הבית שלנו שגרים בו אנשים זרים. הם שואלים, למה ומדוע עזבנו את הארץ והשארנו את טוב הארץ ואת החברים הטובים ואת פרנסתי הטובה, ואת החברה שהייתי אחד מפעיליה הטובים. אשתי קראה את המכתב והתרגשה מכל פרט במכתב. דמעות נזלו מעיניה ושאלה למה היינו צריכים לעזוב את הארץ.

ידיד הטוב זכריה גמיל כתב לי, אנחנו מתחילים את הסליחות בלילות חודש אלול. מקום מושבך בבית הכנסת פנוי, אולי תחזור אלינו כולנו מתגעגעים אליכם. אתה חבר ומדריך. זו הפעם הראשונה שאת קולך לא נשמע בבית הכנסת. המתפללים הצעירים וגם הבוגרים והזקנים מרגישים בחסרונך. מילים כאלה ודומיהם כתבו לי גם אחי סעדיה ושלום. מעי המו ודמעות נזלו באי יכולת מצדי לעצרם. הדברים היו נכונים. מועקה כבדה היתה בלבבנו. אבל אי אפשר היה לשנות את המציאות. העובדה היתה שאנחנו באמריקה ולא בארץ ישראל. גלינו מארצנו מתוך רצוני הטוב ומתוך ידיעה ברורה שננותק מחיים טובים ומחברה שצמחנו בתוכה וחיינו עמה בארץ ישראל עשרים וארבע שנים. עכשיו אנחנו חיים בעולם הגדול רחוק מאד מארץ הקודש. וחייבים אנחנו לתקוע שורשים במקומנו החדש, כי אם אין אני לי מי לי. אסור להתאכזב או לתת לאכזבה להשתלט עלינו. זה משבר קליטה שאותו אנחנו נצטרך לשאת ולעמוד בו, ועם הזמן שיעבור אנחנו נתאקלם מבחינת השפה והכלכלה. הבכייה לא תעזור לנו.

מכירת כסאות בבית הכנסת

בביהכ״נ של התימנים, בערב ראש השנה הדביקו פתקים עם שמות על הכסאות. כל מתפלל שלם שני דולר עבור הכסא. זה היה חלק מההכנסות של בית הכנסת. מי שלא שלם עבור הכסא, היה עלול למצא את עצמו מחוץ לבית הכנסת, מחסור כסאות ישיבה. מנהג זה של אחינו האשכנזים והספרדים, איננו מקובל בבתי הכנסת של התימנים בארץ ישראל. השלטים על מכירת כרטיסים לכסאות היו תלויים על קירות בתי הכנסת של האשכנזים, במיוחד במקומות שיהיו חזנים

ידועים. כמו האחים קוסוביצקי, במיוחד משה קוסוביציקי שהופיע בבית הכנסת המרכזי "בית־אל" בבורו־פרק, ברוקלין.

בערב החג של ראש השנה הלכה אשתי לשוק העירוני, מרחק של מאה מטרים. מהבית שאנחנו גרים בו. שם היה הכל מה שצריכים. בשר כשר, עופות, דגים, פירות וירקות. המחירים היו זולים למזלנו. מודעות היו בשוק שהשוק יהיה סגור בימי ראש השנה וכיפור. גם החנויות של היהודים חודיעו על כך, שלכבוד ראש השנה וכיפור הן יהיו סגורות, אך בשבתות וימים טובים יהיו פתוחים. לבד מבעלי החנויות הדתיים ובעלי האטליזים בשר כשר שיהיו סגורים. ביום ראשון ימשיכו להיות סגורים כרגיל, זה בשכונת "בורו־פרק", שבה גרנו, שנחשבה לשכונה יהודית מודרנית.

האשה חזרה מהשוק עם כל טוב, בשר וראש כבש, דבש, ורמונים תפוחים ותמרים, וכל מיני ירקות ופירות.עתה פנתה למבצרה המטבח, שהוא נשמת הבית. הבשר והצלי והמרק מתבשלים. והפיתות עוד מעט יאפו בתנור, בידים האמונות של אשתי.

אני ישבתי ושיחקתי עם בתי, היא היתה כבר הולכת ומדברת קצת עברית. השתעשעתי אותה, עד אשר אשתי גמרה את מלאכת העבודה במטבח. אכלנו את ארוחת הצהרים. אשתי האכילה את הילדה ואחר כן השכיבה אותה לישון במטתה הקטנה. ולאחר זה חזרה למלאכת הבית.

אני לקחתי את ספר שולחן ערוך ואת ספר התפילה של ראש השנה, וישבתי ליד החלון הקדמי של הדירה עיינתי בדיני ראש השנה, תקיעות ותפלות. הזמן עבר והשמש הלך לקראת שקיעה. את הספרים החזרתי למקומם ופניתי לארון הבגדים. לקחתי את אשר אני צריך ונכנסתי לחדר האמבטיה להתרחץ לכבוד החג. בצאתי מהאמבטיה לבשתי את חליפתי היחידה שקניתי בארץ ישראל.

הגיע הזמן ללכת לבית הכנסת. חרדת קודש שרתה בדירתנו הצנועה והפשוטה. השולחן היה ערוך במידה מסוימת, ועל היתר סמכתי שאשתי כבר תדאג לכך.

☆ ☆ ☆

פרק י"ד

אני כאן ולבי בישראל

בארץ ישראל הייתי יוצא מביתי ללכת לבית הכנסת, ובדרכי הייתי קורא לחבר פלוני וחבר אלמוני ובחבורה היינו מגיעים לבית הכנסת. כאן בברוקלין היה

המצב אחר. הציבור שונה, הם אינם בני גילי. רובם יכולים להיות לי לחורים, אך מפאת היותי יהודי דתי ותימני כמוהם, מצאתי שפה משותפת אתם. לבית הכנסת באו הרבה פנים חדשות שלא ראיתים עד עכשיו, והשפה האנגלית בפיהם. רובם ילידי אמריקה, תלמידי אוניברסיטאות ובעלי מקצועות שונים.

התפילה התחילה על ידי החזן וכל המתפללים הצטרפו אתו. מכאן עברה מחשבתי אל בית הכנסת בישראל, וכאילו אני שומע את קולם. עיני רואות את סביבי אבל לבי הרחק הרחק מהמציאות. לבי ניתר למשמע המילים "תכלה שנה וקללותיה". חזרתי על המילים ולבי נרגש, רחוק מהמציאות ומרחף על כנפי הדמיון כמה טוב אילו הייתי שם והייתי קורא "תחל שנה וברכותיה". (תשי"ז-1956).

ואולם אני חייב לחיות עם המציאות. אני כאן בניו יורק ולא בשעריים. ועל כן ש"תחל שנה וברכותיה" עלי ועל משפחתי גם כאן במקום הזה. היתה תקותי ותפילתי לבורא יתברך, כי הוא הנותן לאדם כוח לעשות חיל.

בגמר תפילת ליל ראש השנה בבית הכנסת, כל המתפללים איחלו אחד לשני ברכת "שנה טובה". היודע את השפה העברית אמר בעברית והיודע את השפה האנגלית בירך באנגלית.

שנה טובה לאשתי ולבתי אורלי

אני הזדרזתי ללכת הביתה. אשתי פתחה לי את הדלת ובתי על זרועותיה. אמרתי לעצמי, איזה יופי של קבלת פנים של השנה החדשה. לקחתי את בתי על זרועותי ואחלתי שנה טובה לאשתי ובתי. אנחנו זקוקים לשנה טובה בס"ד. הנרות היו דולקים והשולחן ערוך ומסודר בטוב טעם. אשת חיל מי ימצא. כך היה נאה לומר לאשתי השותפה הנאמנה לכל צרכי. אמרתי את הברכות על היין ועל כל מיני פירות וירקות, ושנהיה לראש ולא לזנב.

למחרת בבקר, נתכבדתי בביהכ"נ בתפילת שחרית בתור שליח ציבור. זכרנו לחיים, מלך חפץ בחיים כתבנו בספר חיים למענך אלקים חיים. אבינו מלכנו אין לנו מלך אלא אתה. כתבנו בספר מזונות ופרנסה טובה וכו'. מילים אלו יצאו מכל הלב, הן לעם ישראל כולו והן לי ולמשפחתי. בחתימת בדמעותי החמות על ספר התפילה חתמתי "אל תשיבנו ריקם מלפניך".

אחר ארוחת הצהרים ישבתי עם אשתי לשוחח על המשפחה בישראל, שנות חיותנו עברו לנגד עינינו, שנה שנה ומאורועתיה. בבית ובחברה, בעבודה הקשה, בצער החיים ובאהבת החיים, ובאמונה תמה שזה גורלנו. ואשריו מי ששמח בחלקו. החיים טובים ונעימים, על אף הסבל והיסורים.

בתי אורלי בת שנתיים

במוצאי ראש השנה, כתבנו מכתבים להורים ולחברים מה נשמע אצלנו, ואיך עברה עלינו תחילת השנה, בתקוה לעתיד טוב ושמועות טובות, גם לנו וגם להם. כמו כן כתבנו שאנו מחכים לשמוע מהם איך עבר ראש השנה במשפחותנו, ושיזכו לשנה טובה ומבורכת.

שבת שבין ראש השנה ויום הכיפורים היא שבת "שובה". למדנו, שהאדם צריך לשוב בתשובה בעשרת הימים האלה, מראש השנה ועד יום הכיפורים. וכן שיתקן מעשיו ושיעסוק האדם במצוות ומעשים טובים כדי להוסיף לעצמו זכויות.

יש אנשים שהם חרדים לדבר ה׳ ומרבים בתפילה ומעשים טובים, ויש שאינם מרבים. ויש שאין להם נטיה לסור ממעשיהם שעושים בכל יום. על "שבת שובה" אין להם מושג לא בלבם ולא במחשבתם, אנשים כאלה נעלמים מבתי כנסיות עד לערב יום כיפורים, ואז הם מופיעים מחדש בבית הכנסת.

אם ביום ראש השנה החנויות והמסחר ומפעלי התעשיה נסגרו, הנה שבת לאחר זה, שהיא "שבת שובה" הכל נפתח מחדש, וכאילו שיום תמול שלשום לא עורר אותם מתרדמתם ומעשיהם בימים ובשבתות. לפי מה שכתוב: שבת שובה חשיבותה מעולה היות והיא בין כסה לעשור, וכל עשרת הימים האלו נחשבים כולם לימי תשובה. לכן היהודי המאמין שיש יום דין בתחילת ראש השנה צריך לדעת שיש יום כפרה ביום העשירי. שהוא יום הכיפורים התנאי אם עשה תשובה ראויה, ושב ממעשיו אשר לא טובים וראשית התשובה של היהודי היא שמירת השבת כהלכתה.

ביום תשיעי לחודש תשרי, יום לפני יום הכיפורים, נעצבתי אל לבי כתוצאה מזה שלא קיימנו אמירת הסליחות ותפילת שחרית מחוסר מנין של עשרה אנשים בבית הכנסת. בארץ ישראל, בשעריים מקום מושבי לשעבר, בית הכנסת היתה ממלאת מתפללים, זקנים, צעירים וילדים. בשתים בלילה התחילו את הסליחות "ישן אל תרדם קום קרא אל אלוהך... מה לך נרדם". הסבא עם בניו והנכדים היו יושבים ביחד, והשליח ציבור מסלסל בקולו במנגינת תחנונים "תמהנו מרעות תשש כוחנו מצרות" וכו'. רוח יום הכיפורים ריחפה בתוך בית הכנסת. כל אדם הסתגר בתוך עצמו ושפתותיו דובבו תחנונים וסליחות "שבנו אליך בבושת פנינו לשחרך בעת צרותנו". בגמר הסליחות היו מתפללים מיד תפילת שחרית עם עלות השחר. ואח"כ כל אחד הלך לדרכו. יש מי שהלך לשוק. ויש מי שהלך לקצב, הנשים היו כל אחת בביתה טורחת בהכנת התבשילים והצלי, הלחם והלחוח והחילבה. הגברים התאספו בשעה עשר בבוקר בבית הרב או אצל אחד המכובדים של העדה וכל אחד מגשו בידו ובו כל מיני דברי מאכל במיוחד לחוח וצלי. לפי ההלכה, "כל המתענג בתשיעי, כאילו צם תשיעי ועשירי".

כאן בניו יורק, ישבתי ופזמתי כל מיני פזמונים, בודד ובמידה מסוימת עצוב. זה היה מחיר הגלות ששלמתי כאן התימנים לא היו רגילים למפגשים כאלה ורובם עבדו ביום הזה חצי יום, מי בתור פועל ומי בתור בעל בית חופשי. לא הזכרתי את הדברים האלה לאשתי כדי שלא להדאיב את לבה על כך. בעלי החנויות הקדימו לסגור את חנויותיהם וכן השוק המרכזי שבשכונתנו נסגר מוקדם, היות ורוב הסוחרים היו יהודים. הרחוב הראשי שגרנו בו היה כמעט משותק. עיקר המסחר של האיזור התרכז בו, וכך גם תנועת כלי הרכב התמעטה בו, חוץ מרכב של הגוים. בשעה שתים אחר הצהרים, היתה תפילת מנחה בבית הכנסת במנין מצומצם. ואח"כ היה הזמן לסעודה המפסקת. יש שהקדים ויש שאכל בזמן, כל אחד לפי התחושה שלו.

תפילת יום הכיפורים

לפני לכתי לבית הכנסת, איחלתי לאשתי חתימה טובה וכן לבתי הקטנה בתוספת נשיקה לה.

הקהל לאט לאט בהרגשה מיוחדת של ערב כיפור, כל אחד הכיר את מקומו. ואלה שלא היה להם כסא, סדרו להם ישיבה במעבר בן הכסאות הקבועים. בית הכנסת היה מלא מתפללים, והרגשה היתה נעימה, הנה סוף סוף באו להתפלל, כי יום כיפורים הוא לכפר עליכם לפני ה׳ אלוקיכם. חזן הקבוע של כל השנה היה המוביל בכל התפילות. הוא התעטף בטלית גדול ומיוחד ליום הזה, אך לא נעל נעלי בד או גומי אלא נעל עור רגילה. זה גרם לי עוגמת נפש, כי זה אחד מחמשת הדברים האסורים והוא ״נעילת הסנדל״. בגמר תפילת ערבית כל אחד ואחד איחל לשני חתימה טובה.

למחרת בבקר התפילה התחילה בשעה שמונה ושלושים, כמו ביום שבת רגיל. הציבור היה מצומצם, אלה שבאו בכל שבת. את תפילת שחרית התפלל מכובדי היקר מר אברהם נגר, בתוך שהוא אומרה בתחינה ובכיה. בשעת קריאת התורה היה כבר בית הכנסת מלא מתפללים, והמברכים שלמו מחירים יקרים כדי לזכות בעליה לתורה. המתפללים הקבועים נשארו במשך כל היום בבית הכנסת עד גמר התפילה של יום הכיפורים.

☆ ☆ ☆

פרק ט״ו

עשית הסוכה

כבר ציינתי בעמודים הקודמים שאנחנו גרנו בדירה שאין בה מרפסת, שיכולים לשבת בה או לעשות בה סוכה. עכשיו הגיע זמן חג הסוכות,ותחינו מה יהיה אתנו, איך אפשר לחגוג את חג הסוכות בלי סוכה, זו המצוה שלא פסחתי עליה מיום שאני מכיר את עצמי, מאחורי הבית היה סולם הצלה, הצמוד לבית. במקרה של שריפה השתמשו בו ליציאה מהבית. ליד חלון הדירה שלנו הוא מתרומם לקומה מעלינו. ובכל קומה יש בו משטח של מטר על אורך שניים, המוביל למדרגות. כאן ניצנץ בי רעיון לעשות את הסוכה על אף שהחוק אוסר עלי.

מעל לדירה שגרתי בה, גרה דיירת גויה יחד עם בנה, היא ראתה שעשיתי משהו במדרגות, שזה עלול לחסום לה את השימוש בהם לשעת הסכנה. היא טלפנה לבת בעלת הדירה שאני גר בה, אשה תימניה ילידת אמריקה ודוברת עברית. היא שאלה אותי מה עשיתי במדרגות. אמרתי לה שעשיתי סוכה לכבוד חג הסוכות כדי לאכול בה ולקיים מצות סוכה. היא ענתה לי שזה אסור לפי

החוק ושאני חייב לפרק את הסוכה מיד. אני לא נתתי לבי לדבריה והתעלמתי ממה שאמרה לי. למחרת בערב החג טלפנה אלי עוד הפעם ואמרה לי שאני חייב לפרק את הסוכה, אבל אני עניתי לה שאני לא אפרק את הסוכה, זו מצוה שאינני מוכן לוותר עליה. על כך היא ענתה לי,שאם אני לא אפרק את הסוכה, היא תקרא למשטרה והם יבואו לעצור אותי, ולתבוע אותי למשפט. לפי חדיבור שלה נשמע לי שהיא אינה מבינה בענין הסוכה או ביהדות. יהודיה בפה אבל לא במעשים. חצי שעה של שיחה בטלפון נמשכה ביני לבינה. היא עמדה על כך שאני אפרק את הסוכה, ואני עמדתי על דעתי שברצוני לקיים מצות סוכה. בסופו של חויכוח היא התבטאה כלפי במילים גועליות כאלה, שרק גוי יכול להוציא מפיו על יהודי, וכך סגרתי את הטלפון.

נגשתי למלאכה לעשות הסוכה. מכאן ומשם אספתי לי מוטות קרשים וסיכוך והעמדתי סוכה קטנה מאד, אבל כשרה בהחלט, ובלבד שנזכה לקיום מצות סוכה, עד שירחיב ה׳ לנו לשנה הבאה עלינו לטובה.

הגיע הזמן ללכת לבית הכנסת, וברוך ה׳ יש סוכה, ״ושמחת בחגיך״ (דברים ט״ז — 14). בבואי לבית הכנסת, ספרתי את המעשה של הסוכה למכובדי היקר אברהם נגר והוא הניד את ראשו בחיוך. שאלתי אותו מה דעתו על מה שעשיתי לגבי הסוכה, והוא אמר לי שהמעשה יפה וטוב, אלא שהחוק אוסר עלי לעשות דבר כזה בסולם ההצלה. הוא הוסיף ואמר לי, מה יקרה אם חלילה תהיה שריפה בבית ויצטרכו להשתמש בסולם. הרי יש בזה סכנה גדולה.

אומנם, אם אני אעמוד על דעתי ואשאיר את הסוכה, אזי יבא השוטר ויגיש לי תביעה משפטית על המעשה. וכמובן שהשופט יתן לי ארכה של שבעה ימים, כדי לפרק את הסוכה, אחרת אקבל עונש כעל כך. בינתים אני יכול לגמור את חג הסוכות. אך לא כדאי לי כל המעשה הזה, ויותר כדאי לוותר על הסוכה במקרה הזה, מאשר להסתבך עם החוק.

אני הבנתי את עצתו לי, יצאתי לטלפון, טלפנתי לאשתי וספרתי לה מה שיעץ לי מכובדי היקר, ובקשתיה לפרק את הסוכה ולבי דואב עלי. מיום שהכרתי את עצמי לא עבר עלי חג הסוכות בלי שתהיה לי סוכה שלי. זה היה עוד מקרה אחד שהזכיר לי גלות.

☆ ☆ ☆

פרק ט״ז

חג הסוכות תעשה לך

בגמר תפילת ערבית הלכתי הביתה קצת עצוב כתוב בתורה בחג הסוכות ״ושמחת בחגך״. סמל חג הסוכות היא הסוכה. בכל בית שיש בו סוכה, יש

משמעות לחג הסוכות ויש בטחון בבורא עולם.

בדרכי הביתה מבית הכנסת לכל אורך הדרך לא ראיתי אפילו סוכה אחת, זה היה רחוב שבו גרים איטלקים שאין להם שום קשר עם חגי היהודים.

בהכנסי לדירתי ראיתי עצב על פני אשתי. גם לה היה רגש חסרון של הסוכה. בבית אביה היא קשטה את הסוכה מדי שנה בשנה. אני לא יכולתי להשלים עם ההרגשה שאנחנו נחגוג את קבלת חג הסוכות בלי סוכה, ועל כן עלה במוחי רעיון. ואמרתיו לאשתי. מה דעתה שנקח את האוכל והיין ואת הילדה שלנו בעגלה ונלך לסוכה שבבית הכנסת. שם נברך על היין והסוכה ונאכל את הארוחה בסוכה. הרעיון נתקבל אצל אשתי ומיד יצאנו לכוון בית הכנסת. בחוץ היה קצת קר. עטפנו את הילדה בשמיכה קלה וכך הגענו לסוכה. ששים ושמחים ברכנו על לישב בסוכה. וברכת המוציא לחם. השתדלנו לסיים מהר בגלל הקור וחזרנו הביתה.

למחרת בבקר, יום טוב ראשון של חג הסוכות, היה מספר המתפללים רגיל, כמו בכל שבת. אלה שבאו בראש השנה ויום כיפורים לא באו. כנראה שהחג הזה לא היה חשוב בעיניהם. הם בני המדינה, ומעשיהם היו כמו יתר היהודים שאינם שומרים את חגי ישראל. חמשה ימים הפרידו בין יום הכיפורים וחג הסוכות והחזרה בתשובה נעלמה ואיננה. הכל חזר חולין עד לראש השנה ויום הכיפורים הבאים. הנהלת בית הכנסת קנתה שלש מצוות של אתרוגים ולולבים, לזכות בהם את אלה שלא קונים אותם. מצות החג היא "ולקחתם לכם" (ויקרא כ"ג 40), שהלולב והאתרוג הדס וערבה יהיה של המתפלל מכספו הפרטי, וברוך ה' כך עשיתי בכל שנה ושנה.

את האמת אני חייב לכתוב, שמחתי היתה מהולה בקצת עצב, לא היתה לנו אותה השמחה שהייתי רגיל לה בארץ ישראל בסוכתי הגדולה. וכן בתפילה והקפת הבימה עם הלולב בבית הכנסת עם בני עדתי בשעריים. זקנים, גברים, בחורים וילדים. כולם עם לולביהם מקיפים ואומרים הושיענו בחגיגת ימים שבעה.

יום תשיעי כידוע הוא חג שמחת תורה, כאן בברוקלין חזרו כל אלה שהמתפללים שבאו בראש השנה ויום הכפורים. הפעם הם באו עם הנשים והילדים. לא היה חשוב היכן הם גרים, המרחק מבית הכנסת למקום מגוריהם התקצר על ידי נסיעה במכוניתם. חתני שמחת תורה היו אלה בעלי הכסף, וכל המרבה הוא חתן התורה. מובן מאליו, אלה שבאו היום היו המכובדים והם "חתני התורה" כספם הקנה להם כבוד וחשיבות, בית הכנסת זקוק לתרומתם, וכל המרבה היה

משובח. שאו שערים ראשיכם היה לבעלי הכסף, לא לאלה הבאים בכל שבתות השנה, ושומרי שבת מחללו, לאלה תהיה האוזן קשבת משבת בראשית ואילך. וכך התקבל: מקום שבעלי הכסף עומדים, אין בעלי תורה עומדים.

תמו יום החגים והמועדים, וחזרנו לחיים הרגילים. השמחה והבטלה מעבודה מאחורינו. עכשיו הגיע הזמן שוב לחפש את יום העבודה. הדולרים האחרונים הלכו ואזלו מכיסי.

מקום עבודה ביציקת תכשיטי זהב

בן דודי היקר, מר אברהם נגר, היה בעל בית מלאכה לצורפות זהב וכסף. הוא דבר עם משה אדואר, בעל בית מלאכה ליציקת זהב וכסף, אם הוא יכול להעסיק אותי במפעלו. בהשפעת בן הדוד נתקבלתי לעבודה אצל מר משה אדואר. בשבילי זה היה טוב, עשרה דולר עבור שמונה שעות עבודה. השפה האנגלית הייתה שגורה בפי, פחות או יותר, קריאה ודיבור. בתור פועל פשוט עשיתי את העבודה לשביעת רצון מעסיקי, חמישים דולרים בשבוע. מהם נשארו לי שלושים וששה, וארבעה עשר דולרים הלכו למיסים. משכורת של שבועיים הלכו לשכר הדירה. ויתר המשכורת של החודש הלכה להוצאות הפרנסה והרופא של הילדה שלנו. לאט לאט למדתי את מקצוע יציקת הזהב והכסף, ומעסיקי היה שבע רצון. השיחה ביניינו היתה בשפה התימנית או בשפה האנגלית. הוא לא ידע לדבר עברית על אף שהיה יליד ירושלים. בן תשע שנים הביאו אביו יוסף אדואר לניו יורק. בשנת 1928 אמו נפטרה בהיותם עדיין בירושלים. אביו ואבי מנוחתם עדן, נולדו באותה העיר בתימן, במחוז שרף. במפעל עבדו חמשה עשר פועלים. סוכן מכירות, פקידות ובעלי מקצוע, עבודתי היתה עבודת פועל פשוט.

לאחר שעשיתי חצי שנה בעבודתי והתקדמתי במקצוע, פניתי למעסיקי מר משה אדואר ובקשתי ממנו תוספת שכר, וכמובן הסברתי לו את מצבי הכספי והמשפחתי כדי לרכך את לבו. הוא הבטיח לי שיוסיף לי עוד עשרה דולרים בשבוע. מחמישים - לששים דולרים. שנה ראשונה עברה עלי בעבודה בלי חסוך אף דולר אחד. והחיים בצמצום.

הדיירת אשר שכרתי ממנה את הדירה לתקופת היותה בארץ ישראל. עמדה לחזור לניו יורק ברוקלין. ולשם כך חפשתי דירה אחרת לגור בה בקרבת בית הכנסת שלנו ברחוב 44. בבית היה בו ארבע קומות. אחד הדיירים עמד לעבור לקליפורניה. הוא חיפש דייר שיקנה את הרהיטים שלו שבתוך הדירה. סכמנו על המחיר וכך שכרתי את הדירה בבית מס׳ 44 TS — 1456. שכר הדירה חמשים ושבעה דולרים בחודש. גז וחשמל וטלפון על חשבוני. בדירה, שני חדרי שינה, סלון מטבח ונוחיות עם תנור גז ומקרר חשמלי. ברחוב הזה היו גרים בו תימנים ותיקים

שבאו לאמריקה בשנת 30-1928, וזה היה טוב בשבילנו. אמנם אמרו חכמים, כל עוף למינו ישכון. אבל התברר לי שלא כך הדברים הם ראו את עצמם אמריקנים לכל דבר. ואנחנו עדיין היינו ירוקים שטרם נתאקלמנו. לאט לאט ועם הזמן החלו לבא משפחות תימניות מישראל ובאו לגור ברחוב שלנו. עד שהפכנו את שם הרחוב לרחוב התימנים.

בשנה השניה קבלתי עוד תוספת של עשרה דולרים. שבעים דולר בשבוע. היו יותר רווחים אבל יותר מיסים. הייתי מוכרח להתחיל לחסוך קצת כסף. תוספת העשרה דולרים שקבלתי, אותם החלטתי לחסוך ויהי מה. חמישים שבועות חמש מאות דולרים. חצי הסכום מהכסף שהבאתי אתי מארץ ישראל. בשנה השלישית קבלתי שמונים דולרים בשבוע. המפעל התפתח ונתוספו בו עובדים. והיה צורך לעבור למקום המרכזי של מסחר הזהב. בעל המפעל מר משה אודאר, שכר קומה שלה ב- 37.TS.74 W, ברחוב 47 מרכז הזהב והיהלומים. העסק הלך והתפתח וגדל במספר העובדים. אני עבדתי שעות נוספות, והחסכונות גדלו.

עברו שלש שנים ועדיין אין לי רשיון נהגות אמריקני, כי לא הייתי צריך לו וגם לא היה חיוני בשבילי. עכשיו לקראת הקיץ עלה במחשבתי לעשות טיול לפלורידה, ורשיון נהגות נעשה חיוני בשבילי.

מר יצחק סעודי היה גר בקרבת מקום ממני, כמאתים מטרים ממקום מגורי. ביתו הפרטי היה של שלש דירות, והדירה האמצעית היתה הדירה המשפחתית שלו.

חבר ידיד יתום שהגיע לאמריקה

יצחק סעודי הגיע לאמריקה בשנת 1928 בעודו צעיר מאד, יתום מאביו ואמו. הוא היה יליד שרף תימן, מקום לדתי, ואבותינו חיו בשכנות באותה עיירה. הוריו נפטרו בירושלים בעודו ילד צעיר,והא נאלץ לחזור על הפתחים בשביל פרוסת הלחם. בתקופה ההיא, בית הספר המקצועי לצורפות בצלאל בירושלים, עודד את הנערים התימנים ללמוד צורפות. יצחק סעודי היה אחד מאלה שלמד את הצורפות בבית הספר "בצלאל", ועם המקצוע הזה הגיע לניו יורק. כנער צעיר קשה היה לו למצא מקום עבודה, והוא סבל קשה מאד מחסור פרנסה. הוא שוטט אצל הרבה צורפים, אולי אחד מהם יעסיקו תמורת פרוסת הלחם.

אחד מן הצורפים בחן אותו והחליט להעסיק אותו, תוך תקופה קצרה החל לעבוד בתור עצמאי ולאט לאט מצא את פרנסתו ברווחה. הוא התחתן עם רוזי בחורה יהודיה שהוריה ממוצא יוני, דתיים. אשתו רוזי ילדה לו בן אחד

ושלש בנות. כבר בתחילת בואנו לאמריקה יצחק ואשתו נעשו ידידים טובים שלנו, ואנחנו היינו קבועים בבקורי ביתם. בקיץ בימי ראשון היה בא עם המכונית שלו לקחת אותנו לטיול בכל פעם לכוון אחר בעיר. בהליכה הוא היה נוהג את המכונית, ובחזרה הייתי אני נוהג את המכונית שלו, על אף שעדיין לא היה לי רשיון נהגות. עכשיו שלש שנים לישיבתי בניו יורק, החלטתי להוציא רשיון נהגות. הלכתי למשרד התחבורה והוצאתי רשיון זמני עד עוברי את מבחן הנהגות. ספרתי ליצחק שעשיתי מבחן תיאורטי לנהגות ועכשיו אני צריך לעבור מבחן מעשי עם מכונית, שאלתי אותו אם יכול הוא לתת לי את המכונית שלו. הוא הסתכל עלי בחיוב ואמר לי, בודאי בודאי, וכך עשיתי את מבחן הנהגות שלי עכשיו עם הרשיון בכיסי שבה התחלתי לתכנן נסיעה במכונית לפלורידה.

☆ ☆ ☆

פרק י״ז

נוסעים לחופשה לפלורידה

בעיתון ״ניו יורק טיימס״ היו מתפרסמות כל מיני מודעות על מכוניות ונהגים. לקראת החופשה של העבודה, שמתחילה בתחילת חודש יולי, טלפנתי לאחת הסוכנויות והם אמרו לי שיש להם מכונית ״סטיישין ואגן״ להעברה ״למיאמי ביטש״ פלורידה. המשרד שבו נמצאה המכונית היה בברונקס, אחד הרובעים של העיר ניו יורק, אך רחוק מברוקלין עשרים וחמש ק״מ. לפי הכתובת שקבלתי מהם, נסעתי ברכבת העירונית עד הגיעי לאיזור שלא ידעתי ולא ראיתי עד עכשיו, אך חוש ההתמצאות שלי עזר לי. וכך הבאתי את ה״סטיישן ואגן״ לברוקלין כולו עמוס חבילות של בעל המכונית. הסוכן שמסר לי את המכונית לקח ממני ששים דולר, שאותם אני אקבל אצל בעל המכונית עבור העברת המכונית אליו. לי לא שולם כסף ולא רק זה אלא אני שלמתי עבור הבנזין לכל אורך הדרך אלף ומאתים מייל.

ביום שני בבקר (30 ביוני 1958) יצאנו למסע במכונית ה״סטיישן ואגן״, מברוקלין למנהטן, דרך המנהרה הולנד ונסיעה בכביש המהיר עד העיר פילדלפיה במדינת פנסילבניה, העיר ההיסטורית שבה חוכרז על העצמאות האמריקנית בשנת 1772. בה נמצא הפעמון ההיסטורי של יום העצמאות. נסענו בתוך העיר לכל הכיוונים. פה ושם התעכבנו לראות כל מה שנתן לראות מתוך המכונית, ואחר כך יצאנו את העיר לכיוון העיר בולטימור. הכניסה לבולטימור דרך הגשר, ומסביב לעיר נמל גדול, אוניות תובלה ואוניות נוסעים. עיר של תעשיה גדולה מאד ומפותחת. התחבורה הפנימית של טראלי־קר, מותנעת על ידי חוטי חשמל. בעיר

הזאת הרבה יהודים ציונים ורובם גרים בפרברי העיר באיזורי יוקרה. גם כאן סיירנו עם המכונית בעיר ובשכונות מסביב לעיר. את ארוחת הצהרים אכלנו באחד הגנים, ומכאן נסענו לכוון העיר וושינגטון הבירה.

בתחנות הבנזין קבלתי מפות של המדינה שאני נוסע בה, ובה מסלול הכביש המהיר, לכל מקום שברצוני לנוסע. כביש כמו סרגל וחלק, עם פקוח משטרת התנועה. כל מסלול יש לו מספר, ובכל הצטלבות יש שלטים גדולים עם שמות העיר ומספר המסלול שבו צריך לנסוע. אנחנו התקרבנו לושינגטון הבירה ובנין הקפיטול של הסנט וחברי בית הנבחרים, העומד על גבעה גבוהה, בולט למרחוק.

לבי נפעם לקראת הכניסה לעיר. שוחחתי עם אשתי על ושינגטון העיר. לאשתי לא היה מושג או ידע מיוחד על ושינגטון. נסענו ישר לבנין הקפיטול, שהיה מרשים מאד מאד. אני התרגשתי ממה שעיני רואות, בעומדי לפני מדרגות הבנין הגדול הזה. מצד ימין מרכז הסינט ומצד שמאל מרכז בית הנבחרים. שני בתים אלה הם בית המחוקקים של אמריקה האדירה, ארבעים ושמונה מדינות של ארצות הברית. זו היתה פעם ראשונה בחיינו שבקרנו בעיר בירה של מדינה בעולם. השעות היו לפנות ערב והבנין היה סגור. שאלתי את אחד השוטרים, היכן

איזור היהודים ובתי הכנסת, ולפי הסבריו הגענו לשם. באיזור היו חדרים ללינת לילה. מטה אחת לאשתי ובתי אורלי,ומטה אחת בשבילי. "בסופר־מרקט" קנינו לחם ודברי חלב וירקות ואכלנו, ואחר כך יצאנו להתהלך בסביבה. נכנסנו לאחד מבתי הכנסת והתפללתי מנחה ומעריב. היתה לי שיחה עם חלק מהמתפללים על חיי היהודים כאן, והם שאלו מהיכן אני, וכמובן שאני אמרתי להם שאני מברוקלין.

בבקר, אחר ארוחת הבוקר יצאנו להתחיל את הסיור שלנו בעיר ושינגטון. נסענו עם המכונית מרחוב לרחוב, ומככר לככר. המקום הראשון שהחלטנו לבקר בו היה הבית הלבן, בית הנשיא. זו היתה תקופת נשיאות אייזנהואר, הגנרל המפורסם מימי מלחמת עולם השניה, כמפקד הפלישה לאירופה נגד הצבא הגרמני. אנחנו, אשתי, בתי אורלי ואני עמדנו בתור הארוך לכניסת הבית הלבן. כל המבקרים התרגשו ואני הסברתי לאשתי את המשמעות של הבית הלבן. שהיה מרהיב עין, בצורתו ומראיהו, הגן הגדול מרהיב עם הדשא רענן ועם עצי נוי ופרחים. שוטרים היו מסביב עם מדים ובלי מדים. שורת המבקרים השתרכה לאורך המדרכה כולם עמדו בלי המולה והשיחה ביניהם היתה רגועה ושקטה.

משפחות משפחות עמדו וחבורת תיירים בקבוצות, בלי דוחק או נדחקים. בשעה עשר בבקר נפתח שער הכניסה למבקרים.

הכניסה היתה מהצד האחורי של הבנין, המשקיפה על כל אורך הגן היפה. כל אחד עם המצלמה שלו, אך היה אסור בהחלט לצלם בפנים הבנין. אני בן שלושים ושתים, ואף פעם לא התרגשתי כמו עכשיו במעמד הזה, שאני מתהלך בתוך הבנין, שבו יושב האדם החשוב ביותר בעולם. נשיא ארה"ב. לכל אורך הקירות והאולמות היו תמונות של הנשיאים לשעבר, מושינגטון ועד טרומן. כל אחד ותאריך נשיאותו. עברנו דרך אולם הנשיא ושולחן העבודה של הנשיא. הכל היה נקי ומבריק, ושקט חרישי בבנין. גם התיירים דברו בלחש, מתוך יראת כבוד למקום הזה, עד הגיענו לדלת היציאה, שהיא הכניסה הראשית לנשיא ולכל גדולי עולם הבאים לכאן. בשבילנו זה היה ביקור חיסטורי, שהשאיר עלי רושם לתקופה ארוכה.

מכאן נסענו עם המכונית לבנין הקפיטול, דרך השדרה המפוארת עד למגרש החניה של הקפיטול. בנין עצום, המסמל את העושר והכוח, העוצמה הכלכלית והצבאית והדמוקרטיה של אמריקה. לקחתי את בתי בזרועותי ויחד עם אשתי עלינו את המדרגות הרבות עד הגיענו לכניסה הראשית. זה היה מאמץ לאשתי. התהלכנו בפנים הבנין, כולו שיש מעולה מרהיב. חדרים חדרים בלי סוף. לכל סנטור וכל קונגרס, יש משרד עם פקידים. כל מבקר בבנין הרוצה להכנס לאולם הישיבות של הסינט או הקונגרס, צריך היה לפנות למשרד של הסנטור המיצג את ה"סטייט" שבח הוא גר. אני נכנסתי למשרד של הסנטור יעקב יעבץ חיהודי,

והזדהיתי עם תעודת הנהגות שלי שאני תושב ניו יורק, וכך קבלנו כרטיסי ביקור בשני בתי הקונגרס, אותי עניין האולם של הסינט כי בו יש יותר חשיבות. ישבנו בגזוזטרה של האורחים, ועקבתי אחרי הסנטורים. מתוך קראתי בעתונות בישראל ובאמריקה ידעתי שמות של אחדים מהם. עיני תרו אחרי מראה פניהם של הסנטורים. והנה נצמדו עיני על הסנטור הצעיר והיפה גון קנדי, עם התסרוקת שלו, כמו כן זהיתי את יעקב יעבץ ועוד כמה אחדים. מכאן עברנו לצד השני של הבנין אל בית הנבחרים, שמענו הסברים על חבנין העצום הזה וחזרנו למכונית. אחרי זה נסענו לגן הציבורי הגדול של ושינגטון, שבו המגדל הגדול המשקיף על כל ושיגנגון. כאן אכלנו את ארוחת הצהרים שלנו, ועשינו מנוחה קצרה, מכאן נסענו במכונית ותרנו את העיר במבט מתוך המכונית על כל בתי הממשל. על מקום אחד לא ויתרנו לראות במו עינינו, והוא בית הדפוס ממשלתי של הדולרים החדשים, קשה היה למצוא חנייה ליד בית הדפוס. השארתי את אשתי ובתי ליד בית הדפוס ושוטטתי למצוא חניה למכונית. עשרים רגע של שוטטות חניה. אשתי היתה סקרנית לראות את הדפוס. בכניסה עמד שוטר והנחה את המבקרים וכן השוטר הפנימי. בכל כיוון עמד שוטר חמוש, עד הגיענו אל מכונות הדפוס. המבקרים עמדו על פלטפורמה סגורה ומסוגרת על ידי זכוכית בלתי חדירה. מכונות הדפוס היו בקומה הקרקעית מתחתנו, והכל נראה לעין. מיליוני דולרים היו מונחים על השולחנות. עשרים ושמונה מיליון דולרים הדפיסו ביום. וכן היה תנור שבו שרפו את הדולרים הישנים.

הזמן היה כבר לפנות ערב והיינו צריכים לצאת את העיר. לפי המפה, העיר הבאה היתה ריצ׳מונד, רחוקה מאה מיל, ואליה החלטתי להגיע. בדרך נזכרה אשתי, במה שאמא שלי אמרה לה לפני שעזבנו את ישראל שאני משוגע לטיולים, ומי יודע לאיזה מדבר אני עוד אוביל אותה עם בתי, עכשיו אשתי אמרה לי. שהיא מתחילה לפחד מהדרך, ולא היינו צריכים לצאת לטיול בלי נשק. מי יודע איזה מדברות אנחנו עוד נעבור בהם. הנסיעה בלילה הפחידה אותה, והיו לי עוד חמישים מיל כדי להגיע לעיר ריצ׳מונד, מכוניות משא ענקיות היו לפנינו ואחרינו וכולם נוסעים במהירות מופרזת. רק אורות המכונית מגלים לי את מסלול הכביש שבו אנחנו נוסעים, חושך ואפילה היו משני צדינו. בתי ישנה בזרועות אמה, והיא אומרת לי, איזה שגעון נכנס בי, אני לא רוצה להמשיך את הטיול. בא נחזור לניו יורק. הטרילרים עברו אותנו עם הגרר שלהם, ואת הדך הרוח שלהם הרגשנו היטב. אשתי אמרה לי, הזהר. הם משוגעים ומסוגלים לגמור עלינו. לה לא היתה ידיעה בנהגות ולכן היו לה פחדים.

לאט לאט התקרבנו לעיר. פה ושם הופיעו אורות של בתים בצידי הכביש, כמה מיילים לפני העיר במסלול הנסיעה היו מוטלים קטנים, עם אורות צבעוניים ובריכות שחייה. אמרתי לאשתי, תראי כמה יפה. עוד מוטל ועוד מוטל. הנה אורות ובריכות שחייה. לילה אבל הכל מואר ויפה מאד. וזה מצא חן בעיני אשתי. אז

החלטתי לא להכנס בלילה לעיר ושכדאי לישון במוטל. עצרתי ליד אחד המוטלים היפים ושכרנו חדר שינה יפה, הנקיון היה יוצא מן הכלל, שופרא דשופרא. המקום ושינת הלילה עשו את שלהם לגבי מצב הרוח אצל אשתי.

ביום רביעי בבקר נכנסנו לעיר ריצ׳ מונד, וב״סופר־מרקט״ קנינו דברי אוכל, דברי חלב ופירות. ויצאנו את העיר. הדרך ארוכה והייתי צריך לנסוע לפחות ארבע מאות מייל. הכביש המוביל לפלורידה מספר אחד סואת. הוא מתפתל בתוך העיר וברחובות צרים, בלי תשומת לב לקחתי את הכיוון חזרה לושינגטון, עד אשר אשתי הרגישה בטעות שלי והעירה לי על כך. אני התעלמתי מהערתה והמשכתי בטעותי עד אשר עברנו ליד המוטל, שישנו בו בלילה. אז הכרתי בטעותי וחזרתי לכיוון העיר ופקחתי עינים על השלטים לכיון דרומה. בתחנות הבנזין בדרך, עשינו הפסקות ושאלתי שאלות על הסביבה ועל הדרך לפלורידה. מגמת פני היה להגיע למדינת גורגיה והעיר אטלנטה, בדרך נראו השדות ועם כל מיני פירות וירקות, עין לא תשבע מלראות. שדות מרעה ובקר לכל אורך הדרך. ברוב הדרך היו כפרים קטנים חקלאיים. מהירות הנסיעה היתה מוגבלת, והפרדסים של תפוחי הזהב הזכירו לנו את הארץ הקדושה שלנו.

בכפרים האלה היו מלכודות של משטרת התנועה. צינור גומי מוסוה חצה את הכביש. גלגלי המכונית היו לוחצים עליו ומד המהירות מגלה באיזה מהירות נסעה מכונית. מכונית משטרתית דלקה אחר המכונית האשמה. לפעמים נראתה שכונה של עשרים בתים, ואחד האנשים שלהם הוא ראש הכפר השוטר, המושל והשופט. והאחראי על בית הסוהר בכפר הזה. אחד מאלה תפש אותי כשנסעתי במהירות מעל עשרים וחמשה מייל לשעה. הוא שם לי דו״ח תנועה, ואחר בקש ממני להלוות אליו לבית המשפט. בקומה ראשונה בית פרטי הציג את עצמו כ״מרשל״, וכתב את הדו״ח בספר התחנה, הוא שאל אותי אם ברצוני לשלם את הקנס שרשום על הדו״ח, ואני עניתי לו שברצוני להופיע בפני השופט. לשמע דרישתי נכנס לחדר שלו ולבש גלימה שחורה וישב על הכסא ואמר לי, אני השופט. הסתכלתי עליו המום ונדהם איך זה יתכן כדבר הזה. עשרים וחמשה דולר או שלשה ימים מאסר, זה היה הרבה כסף, הוא ידע שאני אקבל עלי את גזר דינו, יש לו נסיון במלאכתו. אשתי ובתי לא יוכלו לשבת אתי בבית הסוהר בגלל הקנס שהטיל עלי. כמו ילד טוב שלמתי את הקנס. מכאן החלטתי להאיט בנסיעה ולפקוח עינים על השועלים האלה. כל מכונית שעברה אותי היתה מועמדת להתפס באחד הישובים האלה. כשאני עברתי איזה מכונית הבחנתי בנהג המכונית שהוא כושי, ואז הבנתי איזה צרות צרורות יהיה לכושי אם יתפסו אותו נוהג במהירות. בעיר בולטימור כבר הבחנתי ביחס שנותנים לכושים אבל לא שמתי לב לכך. עכשיו שנהגתי במדינות הדרום הבנתי את מצב הכושים. חוקי המדינה מחייבים אותם, אך זכויות אין להם.

הגיע הלילה של יום רביעי, ואנחנו התקרבנו לעיר אטלנטה, גורגיה. גם

כאן העדפנו ללון במוטל לפני כניסתנו לעיר. למחרת, יום חמישי בבקר, יצאנו לדרך כדי להגיע בערב לפלורידה, מיאמי סיטי. יצאנו ממדינת גורגיה. ואנחנו בתחום המדינה פלורידה. בה היתה אוטסטרדה חדשה לאורך שלש מאות מייל עד מיאמי סיטי. שלשה מסלולים לכל כיוון תמורת תשלום. בכניסה לאוטסטרדה קבלתי כרטיס, ושאלתי את השוטר, האם יש פיקוח על נסיעה מהירה? הוא אמר לי, אין פיקוח, אתה יכול לנסוע במהירות שאתה רוצה. התחלתי לנסוע, ותפסתי את המסלול האמצעי ודרכתי על דושת הבנזין. המתח הנפשי סר ממני לאט לאט. מד המהירות הראה במכונית שבעים, שמונים, תשעים מייל. אשתי אמרה לי, האט אל תסע מהר, אבל אני הייתי צריך לעבור את השלש מאות מייל של האוטוסטרדה לפני שקיעת השמש. המילים של השוטר צלצלו באוזני, אתה חופשי אין הגבלה על מהירות. המחוג הראה על מאה מייל, המכונית התחילה לרחף, והרוח שורקת. ושוב האשה אומרת לי, האט אל תסע מהר. היא אבדה את הבטחון ואמרה לי, או תסע לאט, או תוריד אותי ואת בתי מהמכונית. מד המהירות ירד לסביבת תשעים שמונים. וכך המשכתי. המכונית היתה תוצרת אולדסמוביל סטיישין ואגן. אני דהרתי עם המכונית, אחד ויחיד במבט עין שלי, לאורך כל הדרך, שלש שעות על המסלול. טנק הבנזין הראה על החצי מלא. השלט הראה מאה מייל למיאמי, ואני נרגעתי אין דאגה נגיע למיאמי בשעה שלש אחר צהרים, היה שלט כתוב עליו עשרה מייל למיאמי, ברוך ה׳. יצאנו את האוטוסטרדה, נסענו כמה מייל והנה אנחנו בתוך העיר. היה טלפון ציבורי. עצרתי לידו ועיינתי בספר הטלפונים. ומצאתי את שם קרוב משפחתי מר חיים נגר הגר במיאמי סיטי. קרוב משפחה שלא ראיתי אותו מיום שעזב את ארץ ישראל בשנת 1936. הוא הסביר לי איך להגיע לביתו במיאמי סיטי, ותוך עשרים רגעים הייתי בתוך ביתו.

☆ ☆ ☆

פרק י״ח

אנחנו בעיר מיאמי פלורידה

ביתו היה בית פרטי בן ארבע חדרים ונוחיות. מסביב לבית היה הכל דשא ועצי נוי. הסביבה שקטה מקצועו צורף זהב תכשיטים. היה עובד מתי שמתחשק לו ואשתו מנהלת ראשית של חנות גדולה לרהיטים. היה להם בן אחד בבית הספר הממלכתי, הם בנים ליהודים צדיקים, אך הם רחוקים מהיחדות. מיד בהגיענו לביתו, בקשנו ממנו לומר לנו היכן יש ״סופר־מרקט״ בסביבה הלכנו וקנינו לחם ודברי חלב,ביצים ופירות, אשתו הציעה לנו את אחד החדרים לישון בו לימים שנבלה במיאמי.

למחרת ביום ששי יצאנו למיאמי ביטש, למסור את המכונית שבאתי בה מניו יורק. אחר כך סיירנו עם המכונית של בן הדוד בחזרה לביתו חראה לנו את בית הכנסת שבסביבה. שוב הלכתי עם אשתי ובתי לסופר־מרקט וקנינו דברי חלב פירות ולחם לשבת. בחמש אחר הצהרים, אמר לנו בן הדוד שאנחנו יחד אתם נסע למיאמי ביטש לארוחת ליל שבת במסעדה כשרה. כך הם עושים כל יום ששי ערב שבת. בהגיענו למסעדה ראיתי שהכל כשר והיהודים חדתיים אוכלים שם. היתה ארוחה של שבת וברכת המזון של יום חול. חזרנו לבית שלהם. אשתי הדליקה נרות שבת ואני הלכתי לבית הכנסת לקבלת שבת. יחידי בודד בין יהודים תושב מיאמי סיטי. בהתיחדי עם רבון עולם ועם השבת.

בבית מארחי לא היתה שבת ולא קבלת שבת או ארוחת ליל שבת. לא יין לקידוש ולא משקאות חריפים. הארוחה שאכלנו במסעדה היתה הכל. אמריקאים שאין להם קשר עם מסורת אבותם.

דברתי עם אשתי שנצא לרחוב להתהלך עם הבת שלנו, ולראות את הסביבה. במיאמי מזג האויר היה חם מאד בפרט בחודש יולי. בכל הסביבה היו בתים של קומה אחת. בתים פרטיים עם גינות ועצים ודשאים. בכל בית נשמע קול מקלט הטלויזיה. זה היה ה״עונג שבת״ שלהם. כעבור ארבעים רגע, חזרנו והשכבנו את בתנו לישון. ואנחנו החלפנו מילים ורשמים על הסביבה ועל המארח שלנו והסתגרנו בתוך החדר. בבקר הלכתי שוב לבית הכנסת והתפללתי, וכשחזרתי מבית הכנסת בעלת הבית כבר הלכה לעבודה. טוב היה שקנינו קצת דברי אוכל. בזכות זה קדשתי על הפת אכלנו ארוחה קלה ״מה נאמר ומה נדבר״ ,נכנסנו לחדר והסתגרנו במשך שעות.

ביום ראשון בעשר בבקר יצאנו לכוון הגן הציבורי עם מארחנו ובנו דני, גדול מבתי בשתי שנים. הם שחקו בגן על הדשא והנדנדות ואנחנו פטפטנו על כל מיני דברים. כאן היתה לנו הפתעה. אחת הנשים שהיתה אתנו באוניה ישראל, תימניה ממשפחת עמרני מתל אביב, היא נשואה לטייס ישראלי העובד כאן במיאמי סיטי. אנחנו שמחנו מאד להפגש אתה, אשה טובה ושקטה, היתה לה בת בגיל שנתיים. במיאמי ביטש היה חם ומשעמם. לא היה לנו ענין לא עם בתי המלון ולא עם חוף הים. זו היא עיר של נופש. באים לכאן בעיקר אנשים ונשים בני ששים שנה ומעלה, שחדלו לעבוד וחיים מקצבה של ביטוח לאומי.

חוזרים הביתה לניו יורק

ביום שני 7.7.58 בשעה אחת אחרי הצהרים, יצאנו את מיאמי ביטש עם

האוטובס גראיהונד, אוטובוס גדול עם חדר של נוחיות, נסיעה ישירה עד ניו יורק של שלושים שעות. ממיאמי ביטש עד העיר אטלנטה, האוטובוס לא היה מלא ויכולנו להשכיב את הבת שלנו על המושב. אך בהגיענו לעיר אטלנטה עלו עוד נוסעים, ונאלצנו להחזיק את בתנו על ברכנו הואיל ולא שלמנו עבורה כרטיס נסיעה. האוטובוס דהר ודהר, מד המהירות לא עשה רושם על נהג האוטובוס. הם רגילים בכך. ארבע תחנות של חניה היו בדרך, ובכל תחנה התחלף הנהג עם נהג אחר, ורק אנחנו היינו צמודים למושב שלנו. הברכים והגב כאבו, והילדה שלנו סבלה מאי נוחיות של ישיבה או שכיבה. האוכל של הילדה ושלנו היה בתרמיל ובכל עת שהילדה הרגישה לא בנוח הרגענו אותה בדברי מאכל או מתיקה או חלב. הדרך הארוכה יגעה אותה והיא בכתה, ואשתי הטילה עלי את האשמה. הלילה רד והיה חושך מסביב, רק האורות של האוטובוס פלסו לנהג את הדרך. בדלית ברירה הנוסעים נרדמו, אני קמתי והתהלכתי במעבר הלוך ושוב כדי להריץ את הדם ברגלי העיפות.

ביום שלישי בבקר, הפציע האור. ראשון המתעוררים היתה בתי. חזרנו לואשינגטון הבירה. היתה רבע שעה של חניה. מכאן היינו יכולים לדמיין את קרבת העיר ניו יורק על אף מרחק הדרך. הנהג הרביעי התישב ליד ההגה והתניע את המנוע לניו יורק, השעה היתה שבע בערב ולפנינו היו עוד חמש שעות נסיעה מהירה של האוטובוס, עד שהגענו לתעלת המים. נכנסנו לתוכה במדינת ניו גרסי ויצאנו מתוכה ישר לתחנת האוטובוסים בניו יורק.

עם גוף מרוסק ומפורק, אבל תודה לה׳, הגענו לניו יורק. השעה היתה שתים עשרה בלילה. העמסתי על כתפי את החבילה וגררתי את המזודות בשתי ידי ישר לתוך המונית שהסיעה אותנו לברוקלין. ברוך ה׳ חזרנו לדירה בריאים ושלמים וישר נכנסנו למיטות עד הבוקר.

☆ ☆ ☆

פרק י״ט

חזרתי לעבודה ובקשתי תוספת שכר

חופשת העבודה של שבועיים נגמרה, ועכשיו חזרתי לעבודה היום יומית. סוחרי ומוכרי התכשיטים ובעלי מקצועות הזהב הביאו כל מיני דוגמאות חדשות. יצקנו להן תבניות של גומי, המסנו שעווה נוזלית חמה ויצקנו לתוך תבניות הגומי והמשכנו עד ליציקת הזהב, העבודה היתה מעניינית וצריך היה להיות בעל ידע טוב בעבודה הזאת, כדי לעשות עבודה טובה.

את כל התהליך הזה למדתי היטב, ובעל הבית היה סומך עלי בדבר הזה. על סמך הידע שלי, בקשתי תוספת שכר וקבלתי, אך לא כמו שהייתי ראוי לכך. בין בעל העסק וביני היו יחסים טובים, יחס של כבוד הדדי. אני כבדתי אותו ותמיד קראתי לו "אדון אדוור". בעבודה היה מעסיקי, אך ברחוב הוא חברי. לי היה כרטיס עבודה כמו לכל הפועלים במפעל והייתי צריך להחתימו בבקר ובערב בשעון האוטומטי, ולפי שעות העבודה קבלתי את שכרי. בדבר אחד זכיתי יותר מכל הפועלים, והוא, כשהגיעו ימים טובים, כגון: פסח, שבועות וסוכות. המפעל היה פתוח וכל העובדים עבדו כרגיל. אך אני כיהודי שומר מצוות לא עבדתי באלה הימים, אף על פי כן בעל המפעל משה אדוור היה משלם לי משכורת שלימה עבור הימים הטובים האלה. הוא ואחיו הגדול נחום, וגיסו בעל אחותו שושנה, היו גרים ביחד ובשכנות בעיירה וידמור, ליד שדה התעופה הבינלאומי קנדי. כל אחד מהם היה בא עם המכונית היקרה שלו עד למקום העבודה. להם היתה נשמה תימנית והם אהבו חברה תימנית, במיוחד האח הגדול נחום שהיה בעל בעמיו. לו היה מפעל של תכשיטי זהב ויהלומים והעסיק הרבה ישראלים שלמדו את המקצוע. הוא היה גם בעל צדקות וידו פתוחה לנצרכים. שניהם לא שכחו שהיו יתומים במות עליהם אמם, בעודם בגיל אחת עשרה ועשר שנים. גם אביהם יוסף אדוור הלך לעולמו והם היו עדיין נערים יחד עם אחיהם ואחיותיהם מהאשה השניה, ביחד היו ארבע עשרה נפשות שסבלו רעב ויתמות קשה. הם לא שכחו, ועל כן בהגיעם לדרגה של עשירים היו נותנים ביד נדיבה למוסדות הצדקה ולבתי יתומים.

בבנין שגרנו בו באו עוד שלש משפחות תימניות מישראל ושכרו בו דירות. וכן לבתים שממולנו נתוספו עוד כמה משפחות. כולם היו עם ילדים, ולאט לאט התגבשה חבורה תימנית ישראלית. שונה מהתימנים הותיקים, שכבר עשו את השלושים וארבעים שנה באמריקה. הבדידות שלי ושל אשתי, שהיינו משפחה יחידה בין הותיקים הלכה ונעלמה עם בוא הישראלים החדשים. למשפחות האלה שגרו בבנין אתנו, היו שתי בנות בגיל בתי אורלי, והן שחקו עם בתי ועם הצעצועים והבובות שהיו לה. אנחנו דברנו עם בתי את השפה העברית והיא ידעה היטב לדבר את השפה, כך שהחברות שלה לא התקשו להתחבר אליה.

ישראלים מחללי שבת

ברחוב שלנו, רוב בעלי הבתים היו איטלקיים והתקופה היתה תקופת קיץ. בשבת היתה עוברת המכונית של הארטיק וגלידות וכל הילדים האיטלקים קנו. גם הבנות הישראליות קנו להם ההורים שלהם. בתי שהיתה בחברתם רצתה שנקנה לה ארטיק וגלידה, אך אנחנו היינו מסבירים לה שהיום שבת ואסור

לקנות בשבת. היא כילדה קטנה לא הבינה מה זה שבת, ואם חבירותיה קונות גם היא רוצה לקנות. אשתי הסבירה לבתי שאסור לקנות בשבת, אך בתי התעקשה עכשיו תקני לי ארטיק וגלידה והתחילה לבכות. אשתי אחזה ביד בתי והכניסה אותה לדירה וספרה לי את המעשה. מזה הסקנו מסקנה שיש להרחיק את בתנו מחברותיה ביום השבת.

רצינו לקנות בית בסביבה שלנו

בבנין שגרנו בו, היו תשע עשרה דירות, רוב הדיירים היו יהודים אמריקנים ושתי משפחות איטלקיים והיתר ישראלים. היה יותר מדי צפוף, ולאשתי זה היה לא לפי רוחה, ועל כן אמרה לי אולי כדאי שנקנה לנו בית. הרעיון מצא חן בעיני. באחד הערבים הלכתי אל בן הדוד מהכובד מר אברהם נגר, ואמרתי לו שברצוננו לקנות בית. הוא הסתכל עלי וחייך, הוא שאל אותי כמה יש לכם כסף, אמרתי לו, שיש לנו חמשת אלפים דולרים, הוא אמר לי שזה לא מספיק בשביל לקנות בית. באותם הימים אפשר היה לקנות בית בסביבה במחיר של עשרים וחמשה אלף דולר. בית של שתי דירות של שתי קומות עם מגרש מסביב לבית. הוא הציע לי שאמשיך לחסוך עד שיהיו לי עשרת אלפים. מבלי להרהר הרבה קבלתי את עצתו. והמשכתי לחסוך עד שהיה לי עשרת אלפים. ואז באתי אליו עוד הפעם והעליתי את בקשתי לפניו, ברצוננו לקנות בית הוא לא נראה לי שש לקראת הרצון שלנו, ותגובתו לא היתה חמה וחיובית. לי היתה הרגשה שהוא לא יתן לי יד לדבר הזה. בדלית ברירה פניתי למתווכים. אחד מהם הציע לי לקנות תחנת בנזין במחיר סביר, אך כדי שלא אכשל פניתי עוד הפעם אל מכובדי מר אברהם נגר. הוא בדק את העיסקה ומצא שהמחיר סביר. יחד עם זה הוא רמז לי שמגיע לו דמי תווך בסך עשרה אחוזים. דרישתו לא נראתה לי הגיונית, וכתוצאה מכך לא קניתי את תחנת הבנזין אילו היה מעודד אותי לקנות, והיה מלוה לי סכום כסף קטן, הייתי מצליח מהר בעיסקה ומחזיר לו את כספו עם ריבית, ובכך הייתי קונה את פרנסתי הטובה.

מרכז הקהילה התימנית היה בית הכנסת "אוהל שלום" זה היה המקום לפגישות בעיקר בימי שבתות וחגים. בימי החול היה כל אחד סגור ומסוגר בעבודתו בביתו, חוץ מאשר שתי משפחות שלביתם היה אפשר לבוא בכל זמן, והם בית חיים גמיל ובית יוסף דנחי. בשני בתים אלה, הרעב אכל ושתה ומי שחפש עבודה, הם עזרו לו או לה. לבית הכנסת היו באים במיוחד בשבת בבקר להתפלל. מי שגר בסביבה בא ברגל, ומי שגר רחוק בא עם מכוניתו, ואין פוצה פה ומעיר על כך, רוב בני המשפחות אינם דתיים, ובשבילם בית הכנסת זה ליום ראש השנה וכיפורים ולשמחת תורה. האבות שבאו בשבתות היו כל אחד מעיר אחרת בתימן ועם מנהגים אחרים. לביהכ"נ הנהלה ויו"ר וחזן שנבחרו בכל שנתיים. מכובדי

מר אברהם נגר היה נשיא העדה התימנית ועל פיו יצאו ועל פיו יבואו. החזן ניהל התפילות וקריאת התורה.

מיום בואי לאמריקה ובמשך שלש שנים אני והחזן לא השתוינו. ידיעותי בקריאת התורה ובתפילה היו לא פחות משלו, ובעיניני דינים והלכות ידעתי יותר ממנו. והדבר ידוע, כי שני בעלי מלאכה אחת אינם אוהבים אחד את השני. החזן היה גר באמריקה למעלה משלושים שנה, ואני בסך הכל שלוש שנים. ובפרט שאני הייתי בגיל בניהם. ותוך כך, החזן הצר את צעדי בתוך בית הכנסת, מכובדי אברהם נגר, שרצה לשמור את צאן מרעיתו, פנה לי עורף, ובאחת השבתות בא אלי הביתה ודבר אתי. הוא אמר לי או שאתה תקבל עליך את מרותנו או שתלך להתפלל היכן שתרצה. אמרתי לו שלכבודו אני אלך לבית כנסת אחר.

תפארת האשכנזים היהודים
בתי כנסיות ובתי מדרשות והישיבות

לאחינו האשכנזים היו ב״בורו־פרק״ בתי כנסת לתפארת. הראשון שבהם והמפורסם היה ״בית־אל״, שבו התפלל החזן המפורסם משה קוסוביצקי, שהרעיד את לבות המתפללים, והיה אהוב על הכל. בית הכנסת השני הידוע היה של אנשי ספרד עם הרב יליד אנגליה, הרב סויפט והחזן מנדלבוים. והשלישי היה בית הכנסת של ״יונג ישראל״ עם הרב הגאון שמואל מירסקי. הוא ניהל את בית הספר המפורסם של הבנות ״שולמית״ וכן את בית הספר של הבנים ״עץ חיים״ היו עוד כמה וכמה בתי כנסת בסביבה.

בהיותי גר בישראל אהבתי לשמוע ברדיו פרקי חזנות, וכך נקשרתי לתפילות של אחינו האשכנזים. בארץ ישראל למדתי את החיצוניות של אחינו האשכנזים, וכאן למדתי את הפנימיות שלהם. כחודשיים הסתובבתי בין אחינו האשכנזים והכרתי הרבה מהם, וכן גם ישראלים שהגיעו לפני זמן מועט מישראל.

בשבתות של החודשים האלה, היינו אני ואשתי מבקרים בבית מכובדי מר אברהם נגר ובבית יצחק סעודי חברי,והיינו משוחחים על כל מיני נושאים ובתוכם שאלת עזיבתי את בית הכנסת של התימנים. מר אברהם נגר, שהייתי רוחש לו כבוד גדול, היה עוקץ אותי בשאלות: מה מעמדך היום בתוך האשכנזים? מה הם היתרונות שזכית להם בתוכם? גם לדעת אשתי, מקומי צריך להיות בין העדה תימנית בין לטוב בין לרע. לאחר שיחות ממושכות החלטתי לחזור להתפלל עם אחינו התימנים.

☆ ☆ ☆

פרק כ'

נסענו לטיול למדינת קנדה

בשנת 1959 בימי החופשה של העבודה, החלטתי לבקר במדינת קנדה. דברתי עם אשתי על הטיול והסברתי לה, שהפעם יהיה טיול יותר יפה מהנסיעה לפלורידה בשנה שעברה. הפעם אני אשכור מכונית עם מיזוג אויר והנסיעה תהיה מענינית ומחנה. אשתי ספרה על הטיול במפגש נשים תימניות, וכמה מהן בקשו להצטרף אלינו ולהשתתף בהוצאות הדרך. אני שכרתי מכונית אולדסמוביל מחברת השכרה וביום שני 1 יולי 1959 יצאנו לדרך עם שתי נשים. חנה דהבאני ומרים עמראני. מכרות של אשתי. שתיהן היו בוגרות מאשתי בהרבה שנים, אך אשתי רצתה שהן תסענה אתנו. אשתי ובתי אורלי ישבו לידי במושב הקדמי והן ישבו במושב האחורי. אחרי נסיעה של שלשה מיל, אשתי קבלה בחילה והחלה להקיא. היא היתה רגישה מאד לנסיעה במכונית וכן בתי אורלי. כדי להתגבר על הבחילות עצרתי ליד בית מרחקת וקניתי כדורים נגד בחילות, והמשכנו בנסיעה דרך המנהרה התחתית של ברוקלין מנהטן דרך הכביש המהיר המערבי עד שיצאנו את מנהטן ולקחתי את הכביש 9 לכיוון עיר הבירה אולבני. כאן הסתובבנו בעיר כשעה, והמשכנו מרחק של שעתיים נסיעה עד לייק גורג, נהר גדול שאורכו ורוכבו כמו ים כנרת, המקום היה בין הרים המכוסים עצי אורן. היו יערות ומסביב סביב, מים וגשמים, מקום שעשועים ובילויים. בתי מלון רבים ומוטלים, ובריכות שחיה בכל הוטל ומוטל. הנקיון היה להפליא. אוניות של מוטור לטיולים בתוך הנהר היפה עם פינות חן לכל אורך הנהר. היתה נסיעה שלשעה עם רוח נעימה ואויר צח להפליא.

וילות רבות היו בין העצים והשיחים ועל ההרים היה גם מוזיאון על תולדות האינידאנים בשנות 1500-1400 לספירה ויותר מאוחר.

לאחר חניה ומנוחה ובילוי, המשכנו את הנסיעה ופנינו אל הגבול אמריקה — קנדה, נסיעה של שעתיים, בערך, ועד בואנו אל גבול. אני הצגתי את הדרכון שלנו עם תעודת הנהגות שלי, והנשים שהיו אתנו הציגו את הדרכונים שלהן, ובקשו אשרת שהות של שבוע ימים. מהגבול עד העיר הגדולה של קנדה מונטיראיל היתה נסיעה של שעה אחת. ממרחק של כמה קלומטרים כבר ראינו את הבנינים הגדולים של העיר. השלטים על הכביש המהיר הראו את מסלול הכניסה אל העיר. ההרגשה היתה נעימה. אני אהבתי טיולים לכל מקום ולכל פינה לראות ולראות, עיני לא שבעו ורגלי לא התעייפו.

לפנות ערב נכנסנו לעיר מונטיריאל, העיר היתה רגועה אחר גמר יום העבודה.

אני נהגתי בתוך העיר מרחוב לרחוב כדי להסתכל על העיר, כשעה בערך. השפה הצרפתית שלטה במקום יותר מהשפה האנגלית, ולפליאה נחשב הדבר בעיני. קנדה כלולה במשפחת העמים הבריטיים, ומלכת אנגליה היא מלכתם, ומה להם ולשפה הצרפתית לא ידעתי. אך לאחר זמן ידעתי שיש הרבה מאד צרפתים כאן, למחוז זה קראו אונטריו, ובו היו הרבה מאוד צרפתים והיא השפה הראשונה במקום. רובם דברו צרפתית ואנגלית עם נטיה לשפה הצרפתית.

בעיר היו בתים עם שלטים שלחדרים להשכיר, שכרנו שני חדרים, אחד לנו ואחד לשתי הנשים שאתנו, ויצאנו לשוטט עם המכונית בתוך העיר ולאזור של היחודים. כאן נפגשנו עם ישראלים שבאו להתיישב בקנדה נכנסנו אצל אחת המשפחות ושוחחנו על אמריקה וקנדה וישראל ועל החיים וכו' ונפרדנו מהם חזרה למוטל שלנו.

ביום שלישי בבקר התפללתי,והנשים יצאו לקנות דברי אוכל לארוחת בקר. מים לקפה הרתחנו במקום. קפה, תה וסוכר היה לנו. לאחר מכן עזבנו את המוטל ישר למכונית, וחזרה טיול מסביב ובתוך העיר. התענינו בכל מקום, מה הוא ולמי הוא, לפני שעזבנו את העיר עלינו לראש ההר המשקיף על כל העיר לכל הכיוונים עד לשדה התעופה הבינלאומי של העיר. בפסגת ההר היתה כנסיה נוצרית גדולה אליה באו הרבה מאד תיירים. זאת היא מונטריאל.

מכאן נסענו לעיר הבירה אוטווה - קנדה, הכבישים היו חדשים ומסלולי הנסיעה נחדרים, שלטים היו לכל יציאה ולכפר ועיר. לא היה צורך במפת המסלול. רק היה צריך לשים לב לשלטים.

בשעות הצהרים היינו בתוך העיר הבירה אוטווה. התנועה היתה שקטה. הבתים נקיים ובהירים בצבעם. הרחובות נקיים ואין הרבה תנועה. עברנו באיזור קטן של ערבים מוסלמים או נוצרים, שמענו אותם מדברים ערבית, אני המשכתי לנהוג בתוך העיר ראינו את בניני הממשלה והשלטון המקומי, היו דגלים של כל מיני מדינות מונפים על הבתים עד שהגענו אל בית הנבחרים של קנדה, בנין גדול ועתיק. חפשתי מקום לחניית המכונית ולא מצאתי. החנייה היתה אסורה בכל סביבת בנין בית הנבחרים. הואיל ורצינו לבקר בתוך הבנין הזה, החלטתי להחנות את המכונית במקום ששמור עבור מכוניות ידועות, והשלטים הראו על כך. בצאתנו מן המכונית נגש אלי שוטר תנועה ואמר לי שאסור להחנות את המכונית במקום הזה, ושאני חייב לחפש מקום חנייה אחר. אני הסברתי לו שאנחנו מניו יורק ובאנו במיוחד לבקר בבית הנבחרים המכובד הזה, ונפשי חשקה להכנס לתוכו לזמן מועט. לשמע דברי הוא התרכך ואמר לי שהוא ישגיח על המכונית עד אשר נחזור אליה. בנין הפרלמנט מרשים מאד. בתוך הבנין שהיה כולו שיש היה שקט להפליא. עברנו מאולם לאולם ומקומה אחת לשניה, ונכנסנו לאולם הישיבות של המליאה. בה דברו בשתי השפות הרשמיות, אנגלית וצרפתית. שמענו

הסבר על הבנין, וירדנו לדפוס הממשלתי בו מדפיסים את הכסף הקנדי. אנחנו בקשנו כמה חבילות כסף למזכרת, אך לא ניתן לנו.

חזרנו למכונית שלנו והשוטר לא היה בסביבה. רציתי להודות לו על יחסו היפה אלינו אך הוא כבר עזב את המקום. ממול בית הנבחרים היה גן צבורי יפה, כולו דשא ועצי צל. פרשנו שמיכה וישבנו לאכול את ארוחת הצהרים אנחנו ושתי הנשים שאתנו. אחרי מנוחה קצרה יצאנו לדרך המטרה להגיע לעיר — טורנטו. מרחק של ארבע מאות מיל. הנסיעה והטלטולים היו קשים לאשתי ובתי. עוד בהיותנו בניו יורק אמרה לי אשתי שלא כדאי לנו לנסוע, מסבות אישיות שלה. אך מכיון שאני כבר חשבתי על הטיול הזה, ומכיון שאין לנו אפשרות לעשות טיולים רק בזמן שאני בחופשה מהעבודה יצאנו לטיול. הנסיעה של מאות מילים היתה מיגעת לאשתי היו בחילות והקאות ובתי בת ארבע שנים היתה צריכה תשומת לב ואכילה ושתיה ושינה בזמן שלה, ואולם, עתה ארבעים אחוז מהמסע כבר עשינו. והברירה היתה להמשיך עד בואנו לניו יורק.

השלט בכביש המהיר הראה את היציאה לאלף האיים. שטח גדול מאד של אדמה ומים, איים קטנים וגדולים, יערות רבים של עשר ועשרים מטרים ואי של חצי קילומטר. מים מסביב לכל אי ואי. מכאן צד אחד של האיים, והצד השני של האיים גובל עם מדינת ניו יורק. התיירים באים לכאן בעשרות של אוטובוסים, אנחנו עשינו חנייה קצרה והמשכנו את נסיעתנו ארוכה הדרך לפנינו. הנשים שוחחו ביניהן, ואני נהגתי עד לפנות ערב. בדרך היו מוטלים רבים. באחד מהם שכרנו ביתן בן שני חדרים עם כל הנוחיות, מים חמים ואמבטיה חמה וגז לבישול, וזה מצא חן בעיני אשתי. הסביבה כולה היתה חשכה, יערות ויערות וזה לא מצא חן בעיני אשתי. היא אמרה, אני חוששת שמא יש חיות טורפות בסביבה או שועלים, ועל כן לא יכלה להרדם עד שעה מאוחרת. בבקר שאלו אותה שתי הנשים, האם באו השועלים? אשתי אמרה שהיא לא ישנה כל הלילה מפחד. במשך הלילה היו לה כאבים בבטן.

בשמונה בבקר יצאנו לדרך. מיכל הבנזין היה מלא. והמכונית מצויינת עשתה את מלאכתה נאמנה, בלי תקלות במשך הנסיעה היו מרחקים, אין בתים ואין הרים ובקעות. העין צפתה למרחקים. התנועה על הכביש היתה דלה ואני הרגשתי בדידות. רק השלטים הראו כמה המרחק מהעיר טורנטו. שלש פעמים עצרתי בתחנות הבנזין לשתיה ולמנוחה. בדרך שתינו תה מבקבוק התרמוס, אכלנו פירות, ופצחנו גרעינים ובוטנים, כמובן, שרים ומספרים ספורים. בתי ישנה על ברכי אמה והנשים חטפו שינה במושב האחורי, כל אחת בצד שלה . אשתי ואני המשכנו לשוחח במיוחד על הארץ, והמשפחה והחברים. הגעגועים רבים והמשפחות כתבו מכתבים של געגועים, והודיעו שלאחי שלום נולדה בת, ושמה אופירה, חם שלחו אלינו תמונות ומהחתונה של אחי שלום ואשתו יהודית קוריש. האמא של אשתי חברה שירים עלינו, ובמיוחד לנכדה היחידה היקרה שלה אורלי חבת

שלנו. היתה לנו הרגשה של געגועים על הפרידה, הם שם ואנחנו כאן. שוחחנו על המכתבים בהם הם מבקשים, חזרו הביתה אלינו, הפרידה קשה עלינו כמות. אשתי מאד רגישה, דמעתה מהירה וכבת בכורה של הוריה יש לה קשר נפשי חזק מאד להוריה, כל מכתב שהגיע מישראל פתח את מעין הדמעה שלה ואני זכיתי למנה גדושה של האשמות. שאילולי אני היינו עכשיו בבית בישראל בקרבת משפחות חיים ששים ושמחים. עכשיו אנחנו בצד השני של העולם, בצד השני של כדור הארץ בודדים ונעים בעולם.

בינתים, הילדה התעוררה וכך נפסקה השיחה בינינו, גם הנשים התעוררו. אנחנו היינו עדיין רחוקים מאה מיל מהעיר טורנטו. אך אני קויתי שתוך שעתיים נגיע לשם, והמצב רוח ישתנה לטובה. והנה ברוך ה׳ הגענו לפרברי העיר. מגרש מרוצי הסוסים היה חלק מהעיר. גם שיכונים חדשים מצד ימין ומצד שמאל וזה עדין פרבר העיר. כולנו התרשמנו ממראה עינינו עד הגיענו העירה.

דבר ראשון התחלתי לחפש מלון במקום מרכזי של העיר. ראיתי מלון פורד יפה וגדול ובמרכז העיר. כאן לקחנו שני חדרים, אחד לנו ואחד לשתי הנשים. עייפים מן הדרך, נחנו התרחצנו ואכלנו. היתה לנו שינה טובה של עשר שעות עד אשר כולנו התעוררנו. יצאנו לסופר־מרקט וקנינו דברי מאכל דברי חלב ולחם. ואכלנו במלון.

ביום חמישי בבקר, בשעה תשע, יצאנו לסיור בתוך העיר טורנטו. העיר נקייה. כאן שלטה השפה האנגלית יותר מאשר בעיר מונטריול. אומנם גם כאן דברו צרפתית אך לא כמו במונטריול. כאן הבנינים לא היו גבוהים כמו במונטריול. התחבורה הפנימית היתה ראלי כר. שני קרונות מחוברים ביחד המותנעים על ידי חוטי חשמל מעליהם לאורך כל מסלול הנסיעה, זה היה בעיקר במרכז העיר, אבל לשכונות החדשות של העיר הגיעו אוטובוסים, העיר טורנטו התפתחה במהירות ושכונות נבנו מסביב סביב לעיר. ממערב נמצאה שכונת היהודים האמידים, כל בית היה וילה וכל וילה יפה ושונה מזו שבקרבתה, עם דשאים ועצי נוי ופרחים. הלכתי סביב סביב בשכונה הזאת, ופה ושם עצרתי כדי להתבשם מריח הפרחים והאויר הצח. בשכונה היו בתי כנסת נחמדים למראה עם ארכיטקטורה חדישה ומפוארת. בפנים, שיא השכלולים. כסאות מרופדים ונורות חשמל מפוארים. זאת שכונה שהיה כדאי לכל תייר יהודי לבקר בה.

את ארוחת הצהרים אכלנו בגן הציבורי ולאחר מנוחה קצרה המשכנו את הסיור שלנו בעיר, באזור המסחר והתעשיה, הנהר ושדה התעופה, עד שעה חמש אחה״צ. אחרי זה חזרנו למלון פורד. ארזנו את הבגדים והמזודות. ויצאנו את העיר.

פנינו היו לעיירה ויקטוריה, מרחק של שמונים מיל מטורנטו. בויקטוריה היתה

משפחה תימנית בשם מגורי, תושב ת״א לשעבר. הוא היה שוטר ונגן בתזמורת המשטרה. הוא אחיו של השופט מגורי מתל־אביב. בשנת 1943, העורך דין מגורי הסדיר לי במשרד הרישום בת״א את רישום חלק האדמה שקניתי ברחובות. את אחיו הנמצא בעיירה ויקטוריה הכרתי בבורקלין, בזמן שהיה בא לבקר את משפחת חיים כהן, איש ירושלים לשעבר. הם גם בקרו בדירתנו ואירחנו אותם לארוחה, עם לחוח וחילבה ובשר. הם אז הביעו משאלה שאם נבקר בקנדה, שנסור לביתם וישמחו לארחנו. עכשיו היינו בדרך לעיירתם ויקטוריה. בהתקרבנו לעיירה ראינו שהדבר הראשון שבלט ממנה זה צריחי הכנסיות הנוצריות. שלפתי מכיסי את הכתובת של מר מגורי והתחלתי לשאול פה ושם את הכיוון לשם, עצרתי ושאלתי עד אשר הגעתי לבנין של מר מגורי. בסביבה היתה שכונה קטנה של יהודים. זה היה לפנות ערב, צלצלתי בפעמון וגברת מגורי פתחה לנו את חדלת. הפתעה וחיוך. מה נשמע ואיך אתם מרגישים. בניו יורק, מה שלום משפחת כהן וכו׳ והמבט שלה נפל על שתי הנשים שהיו אתנו. אני הצגתי אותן לפני גב׳ מגורי וציינתי שהן חברות טובות של משפחת כהן.

מר מגורי בא הביתה מהעבודה. הוא היה מורה לשפה העברית וגם שחט עופות לחנות היחידה של בשר כשר הוא שמח לראותנו, ״ברוכים הבאים״, והתישב לשתות כוס קפה אתנו. ספרנו להם על הטיול שעשינו בקנדה, ושלאחר השבת אנחנו חוזרים לניו יורק, ושעתה דעתנו לשכור מקום לינה בשבילנו עד יום ראשון בבקר, ואז לצאת למפל ניגארה, ומשם לניו יורק. מר מגורי ואשתו התלחשו ביניהם ואמרו לנו, אנחנו נשמח לארח אתכם למשך הזמן שתהיו כאן ואין צורך לחפש מקום לינה. אנחנו הודינו להם על הצעתם ואמרנו להם שאנחנו מקבלים ושמחים להיות בביתם, בתנאי שאנחנו נקנה את כל מה שנצטרך לאכול ולשתות. לנו מספיק שנהיה בחברתם ונבלה את השבת אתם. ביום ששי בבקר יצאנו לקניות לכבוד השבת, בשר, פירות וירקות ואבטיח, ושקית קמח לפיתות ולחוח.

מאפה הלחוח גרם נחת רוח למארחים אותנו ואכלו לשבעה מעשה ידי אשתי, מאז שבקרו בדירתנו בברוקלין לא אכלו לחוח עד עכשיו. הם אכלו מאכל תימני משובח, לחוח מרק וחילבה ובשר. שבת נפלאה היתה להם.

בית הכנסת שהיה ברחוב הראשי היה בנין ישן. עם ציבור מצומצם, רובם בוגרים. התפללנו ערבית, אצל מארחינו השולחן היה ערוך והנרות דולקים. קידוש על היין וסעודה משותפת.

בשבת בבקר, הלכתי לבית הכנסת, ובגמר התפילה הבחנתי בחלק מהמתפללים שהלכו לעסקיהם. אלה הם החיים של היהודים בעיירה ויקטוריה. אנחנו הסתגרנו למשך השבת בחדר שלנו עד צאת השבת.

ביום ראשון בבקר, הודינו למארחינו ויצאנו לדרך למפל המים ניאגרה פול.

לאחר נסיעה של שעה היינו בתוך העיירה ניאגרה. משאת הנפש היתה לראות את המפל המפורסם. כולנו היינו מתוחים ממה שאנחנו עומדים לראות. הרבה סיפורים שמענו על המפל. עכשיו שמענו את רעש המפל. הנחל התגלה לעינינו, אך עדיין לא ראינו את המפל, ופתאום הכל נגלה לעינינו זה היה עצום, משהוא שלא ראינו בעינינו מיום שנולדנו, מחזה מרהיב עין, יצירת הבורא יתברך. זה היה מים רבים שאין להם מעצור והדיהם מגיעים למרחוק. אמרתי בלבי, אילו היתה מתברכת מדינת ישראל במפל כזה, היתה מפעילה מלחץ המים מפעל חשמלי שאין דוגמתו בעולם. אלו היו מים מתוקים הראוים לשתיה והשקאה לכל המדינה הישראלית. אנשים מכל העולם באו להשקיף על הפלא הגדול הזה. היו אוטובוסים של טיולים משותפים וכן מכוניות פרטיות, בלילה האורות העצומים האירו אל כל הסביבה. לאחר שנסענו בסירה עד לתחת המפל, ומשם כוח המים הזורמים דחפו את הסירה חזרה אל עבר המוצא שלה. את ארוחת הצהרים אכלנו על הדשא המטופח. וחזרנו למכונית, אל הגבול קנדה ארה״ב מרחק של מאתים מטר מהניאגרה.

ביקורת הדרכונים היתה בצד האמריקני ואנחנו היינו בתוך אמריקה.

עכשיו פנינו היו מועדות לעיר בופולו, העיר השניה בגודלה בניו יורק סטאט, אחרי ניו יורק העיר. היה לנו ביקור חטוף בתוך העיר כי היום היה יום ראשון והכל סגור בעיר בפולו. חזרנו לכביש המהיר של ניו יורק בפולו, לאורך חמש מאות מיל קוינו שהלילה נהיה בבית. נסענו ונסענו והמסלול לא נגמר. פה ושם נראתה מכונית משטרת התנועה, שבה הבחנתי לפני שהיא תבחין בי ואני מאיט את המהירות. תחנות הבנזין היו על אם הדרך. מלאתי את המיכל ונסעתי קדימה הביתה. סבלנות של פלדה היתה צריכה לנהג לעבור מרחקים כאלה. אני כבעל נסיון וותק בנהגות עשיתי את דרכי בשקט עד שהגענו אל גבול העיר ניו יורק מכאן לאחר שלשת רבעי שעה היינו בבית, תודה לה׳ היינו עיפים ומפורקים מהטיול הזה וישר נפלנו על המיטות.

☆ ☆ ☆

פרק כ״א

יום הולדת בתי אורלי

החופשה שלי נגמרה ואני חזרתי לעבודה ביציקת תכשיטי הזהב במפעל של משה אדואר, במרכז מסחר הזהב והיהלומים, ברחוב 47. בתי אורלי חגגה את יום הולדתה, שנה חמישית. בתי היתה ילדה יפה וחכמה שמשכה עיני כל רואיה. עיני

אשתי היו תרות אחריה ביום ובלילה לבל יאונה לה רע. היו לה שמלות יפות, שערותיה מתולתלים וחיוכה מקסים. היא היתה האור של ביתנו, ובשביל זה קראתי לה בשם אורלי. אשתי התחילה לחשוב על עוד הריון, אבל היה קשה לה משום שבעשותה נתוח ראשון בסרפנד בישראל, הרופאים התעוללו בה וחתכו לה אחד משני הצנורות של הקליטה להריון. זאת היתה דעת כל הרופאים שאשתי בקרה במשרדיהם בתל אביב, בירושלים, ברחובות ובראשון לציון.

כל הרופאים אמרו שיהיה לאשתי קשה לקלוט הריון. גם כאן בניו יורק דעת הרופאים היתה לא משמחת. כל זה לפני שהרתה בבתי אורלי. ואולם התפילה, והתקוה והרצון היו חזקים יותר מאשר דעת הרופאים. היא המשיכה לחפש רופא שיאמר לה מלה טובה ויעודד אותה. ביום ההולדת של בתי אורלי אמרה לה מלכה נגר אשת מכובדי מר אברהם נגר, הא לך כתובת של ד״ר בימס, גוי מוצאו ממדינת אירלנד.

אשתי טלפנה לרופא ובקשה תור לביקור ובדיקה רפואית, הרופא בדק אותה ואמר לה שמצבה לא כל כך טוב, אבל יש סכויים להריון אף על פי שחסר לה אחד משני צינורות ההריון. דעת הרופא עוררו בה תקוה. הוא אמר שיש צורך בהורדת המתח הנפשי שלה וסבלנות רבה. היא עשתה אצלו ביקור שני ושלישי, ועוד ועוד, בחודש ספטמבר 1959 חודש אלול תשי״ט קלטה הריון. היא שמרה מכל משמר על עצמה לבל יקרה לה איזה דבר שיזיק להריון. מכתבים נשלחו לארץ ישראל לבשר להוריה שהיא בהריון.

יום של תאריך שבו הגענו לאמריקה

יום חמישי (הרביעי לחודש אדר תשי״כ 3.3.1960) בשעה אחת עשרה בבקר ואני יוצק זהב, נתז לעברי מרתח השעוה שבתוך הכלי. ידי היו מוגנות על ידי כפפות, אך החלק של המרפק של היד הימנית לא היה מכוסה השעוה נתזה לחלק הפנימי של מרפק היד הימנית וליהט לי את בשר היד. מהדף החום נסוגותי אחורנית ונפלתי על הרצפה. מיד קבלתי עזרה ראשונה ונשלחתי לרופא. משרד הרופא היה ברחוב 45.TS, ליד הבנין בו המשרד של מכובדי מר אברהם נגר. הרופא הזריק לי חומר הרגעה ואמר לי שהוא שולח אותי מיד לבית החולים. הכאבים היו עזים וקשים, אך לא יכולתי ללכת לבית החולים. כי הייתי חייב להגיע הביתה כדי שאשתי תראה אותי ואסביר לה את המקרה, וארגיע אותה.

בחוץ ירד שלג כבד. מאז בואי לאמריקה לא ראיתי שלג כבד כזה. הרחובות היו מוצפים והמדרכות עמוסות שלג. הרגלים נתקעו בשלג. הפנים התכסו והאף נזל, העינים אחת פתוחה ואחת סגורה. האוזנים קפואות), וכך הלכתי לרכבת

התחתית כדי להגיע הביתה.

אשתי יצאה להביא את הבת מבית הספר. ואני נכנסתי לדירה בשקט ישבתי על הספה וחכיתי לבוא אשתי. היא באה ופתחה את הדלת אני התחנחנתי כדי שלא תופתע או תבהל. הקדמתי לומר לה שלום, והיא שאלה אותי, מה אתה עושה כאן מוקדם. חייכתי, החזקתי את בתי ונשקתי לה, אשתי חזרה על השאלה ואני המשכתי לחייך ובקשתי לשתות כוס תה, המעיל שלי כסה את ידי כך שאשתי לא ראתה את התחבושת שעל ידי. בגמר שתיית התה, בקשתיה לשבת לידי. ידעתי שאני חייב להזהר לבל ידאיג אותה המקרה שקרה לי. לאט לאט עד שהתחלתי לומר לה שנכויתי ביד, והרופא חבש לי את היד. ואמר לי שאני צריך לעשות בדיקה בבית החולים, עכשיו אלך ואשתדל לחזור מה שיותר מהר. נפרדתי מהן לשלום, ועם הרכבת נסעתי עד לבית החולים הפרטי ברחוב - 59 שדרה השישית, קומה שניה.

☆ ☆ ☆

נכוותי בידי הימנית

לאחר שהרופא בדק אותי, אמר לי שאני צריך להשאר לטיפול רפואי למשך כמה ימים. בשעה שש בערב צלצלתי לאשתי והסברתי לה שהרופא אמר שברצונו שאשאר ללילה אחד לבדיקות, ולמחרת אשוב הביתה. היא אמרה לי: אולי תשוב הביתה ולמחרת תחזור לבדיקה בבית החולים? אני לא רציתי לומר לה שדעת הרופא שאני אצטרך להשאר לטיפול לכמה ימים המשכתי לשוחח אתה כדי להרגיעה, כמו כן דברתי עם בתי אורלי,ובמלת שלום גמרתי השיחה.

בערב קבלתי זריקה וכדורים, והיו בדיקות דם בבקר עוד זריקה וכדורים, וכך שלש פעמים ביום.

ביום ששי בבקר טלפנתי לאשתי והסברתי לה שהרופא לא רוצה לשחרר אותי מבית החולים, והוא מחייב אותי להשאר כדי להמשיך את הטיפול. שיחה ארוכה היתה לי עם אשתי כדי שלא תדאג למצבי, ושתעשה את השבת בלעדי. זוהי גזירה שאינני יכול לבטלה, ועל כן בקשתיה שתשמור על עצמה ואל לה להתרגז. היא היתה בהריון בחודש השביעי. וכל מתח נפשי היה עלול להזיק לה. הרבה זמן לקח לי להרגיעה. הייתי יהודי בודד בביה״ח. קבלתי את השבת והתפללתי תפילת מעריב.

זה היה לילה שני שלא הייתי עם אשתי ובתי. מיום שהשתחררתי משירותי בצה״ל לא ישנתי בנפרד מאשתי, עכשיו כאילו נגזרה גזירה שאני צריך לחיות בודד מאשתי ובתי, ולהיות בחברת גויים שחורים וספרדים. האוכל לא היה כשר, וכמובן שאני סבלתי מכך. מאכלי היה פרוסת לחם, חמאה וביצה קשה ופירות. ביום ראשון בצהרים, הפתיעה אותי אשתי בבקור בארוחה טרייה, בשר ולחוח, ואכלתי להנאתי עד לשבעה. אתה בא מכובדי מר אברהם נגר ואני ספרתי לו על המקרה שלי.

הטיפול שקבלתי שלוש פעמים ביום זריקות וכדורים אנטיביוטיקה. בינתים, התרחש אתי דבר מוזר. התחלתי לעלות במשקל, אפילו שסבלתי מחוסר תזונה. מתחילה לא שמתי לב לכך, אבל כשהייתי הולך לנוחיות הייתי מבחין שהפנים שלי מתנפחים וכן אצבעות הידים והרגלים. כמו כן קבלתי גירוד בכל גופי, במיוחד בגבי. פניתי לאחות הראשית וספרתי לה ובקשתי תרופה לגירוד, אך היא התעלמה ממני בטענה שאני צריך לדבר עם הרופא שלי,והוא יסדיר לי את הטיפול. כשבא הרופא בשעות הצהרים, ספרתי לו על הגירוד, והוא אמר לי שהוא יתן הוראה לאחות הראשית, ואולם, עבר עלי שוב יום של גירוד שגבר והעיק לי. ידי הימנית שבה נכויתי ושהיא בטיפול, הייתי משתמש בה לשטיפת הפנים שלי ולכל דבר שנצרכתי לידי הימנית, אך בינתיים אצבעותי התנפחו עד אשר לא הייתי יכול להשתמש בידי הימנית.

אשתי וחברים באו לבקרני הם ראו את מצבי אך לא יכלו לעזורני. בלילות הייתי צועק מחבורות חדם שיצאו לי בגופי. לא הייתי יכול לשכב על הגב בגלל הגירוד. כאשר בא הרופא ספרתי לו על הכאבים שלי והגירוד, והוא הבטיח לטפל בזה, כל יום היה מבקר אצלי חמשה רגעים ומסתלק. המשכתי לריב עם האחיות בגלל מצב בריאותי, אך הן אמרו תמיד: תדבר עם הרופא שלך.

בעל המפעל שעבדתי בו בא לבקר אותי ושאל כל מיני שאלות, וכן באו כמה חברים, הטיפול לא השתנה, אותן זריקות ואותם כדורים. אני הייתי רעב מחוסר מאכל כשר, ועם כל זאת אני מתנפח. את ידי הימנית לא יכולתי לכופף בכדי לגעת בפני, והאצבעות היו נפוחות. רגלי גם כן היו נפוחות ולא יכולתי לנעול את נעלי, ואין שואל ואין מבקש תרופה בשבילי. כל הלילה של היום השנים עשר שהייתי בבית החולים, נדדה שינתי וגופי היה לוהט ומגרד. הייתי רכון על מטתי ומהרהר בגורלי. מצבי הדאיג אותי, ודברתי לעצמי: ככה אי אפשר להמשיך. אם לא אקח את עצמי לידים שלי, מצבי ילך ויחמיר.

בבקר באה האחות עם הזריקה והכדורים, ואני מנעתי ממנה את הגישה אלי הודעתי לה שיותר אינני מוכן לקבל טיפול בבית החולים הזה. היא הלכה וקראה לאחות הראשית, אך גם לה לא הטיתי אוזני. אמרתי להן: זו היא החלטתי ואינני חוזר בי.

האחות הראשית הלכה והזעיקה את הרופא שלי, הוא נכנס אלי ואמר לי: מה אתה עושה, מדוע אינך מאפשר לאחות לטפל בך. עניתי לו, אינני רוצה אותך יותר בתור רופא שלי, ואינני מעונין יותר בשום טיפול. אני חולך חביתה. אתה בשבילי נחשב סנדלר לא רופא. האם אתה עיור? האינך רואה מה המצב שלי, ואיך אני כבר נראה? עכשיו תסתלק מכאן ותודיע במשרד בית החולים שאני חולך חביתה. ואולם הרופא חסתלק מבית החולים, בלי להשאיר הודעה שאני חולך הביתה, ובית החולים לא רצו לשחרר אותי. אני קמתי החלפתי את בגדי ויצאתי למשרד והודעתי להם באם לא ישחררו אותי אני אלך שלא ברצונם. הם עכבו אותי עד שעה שלש אחר הצהרים, של יום חשנים עשר בבית החולים ואז חלכתי הביתה בעודי נפוח בידי ורגלי, לפני שיציאתי את בית החולים טלפנתי לאשתי שאני בא חביתה, וברוך ח' אשר חציל אותי מידם.

כמה נעים היה להיות בבית, משוחרר מחתלאות, מהאחיות ומהרופאים. ראות פני אשתי ובתי ולחיות אתם תחת תקרה אחת זה היה סוד רגיעתי. אין יותר זריקות וכדורים אך יש לי רעיה נאמנה והיא מטפלת בי. עם הפסקת הזריקות, הגירוד הלך ונעלם. גם נפיחות האצבעות של הידים והרגלים נעלמה. ברוך ח', היה אוכל טרי ומהנה, בשר, מרק וחילבה ולחוח וכל אשר אבקש. עכשיו אני עומד על הרגלים ונשום אויר צח. בכל כמה ימים קרא לי מעסיקי משה אדואר ושאל לשלומי, הוא רצה שאחזור לעבודה מה שיותר מהר, אך ידי עדיין לא פעלו וחיו לי כאבים.

פניתי לעו"ד, העוסק בביטוח לאומי של העובדים. הוא שלח אותי לרופא מיוחד שיטפל בידי, ברחוב פרק אביניו בניו יורק, פעמים בשבוע. משח אדואר שלם לי משכורת שבועית עד שחזרתי לעבודה, והוא קבל את זה בחזרה מהפיצויים העלובים שקבלתי מהביטוח הממשלית (CANIPINSETION) ולי נשאר אחרי כל היסורים האלה סך 845$ דולרים.

אשתי היתה בחודש התשיעי להריונה, כל צעד שהיא צעדה היה מדוד ובזהירות. לעלות במדרגות הבית לא היה קל בשבילה. אין אמא או אחות או שכנה שתעזור לה. השכנות הסתגרו בתוך ביתן ולכל היותר שאלו בשלומה ואיך היא מרגישה. באחד הביקורים במרפאה של בית החולים רמב"ם אמר לה הרופא שהזמן של הלידה מתקרב.

בהיותה בחודש החמישי להריונה, אמר לה הרופא שהוא חושב שהיא כבר בחודש השביעי או שיש לה תאומים בבטנה, ומאז היתה בדאגה ומחשבה, מה יהיה אתה. אני אמרתי לה שדעת הרופא מוטעית. ואני יודע את תחילת החריון,

ועל כן לדעתי היא בתחילת החודש החמישי. כמו כן לא יתכן שיש בבטנה תאומים, אלא שיש לה בטן גדולה.

☆ ☆ ☆

פרק כ״ב

מזל טוב נולדה לי עוד בת, מאירה.

בתי מאירה ביום הולדת שלה החמישי

בערב הרגישה שיש לה לחץ, ועל כן הלכנו לביתו של יצחק סעודי ובקשנו את אשתו רוזי אם היא יכולה לשמור על בתנו הקטנה אורלי. מר יצחק סעודי לקח אותנו עם המכונית שלו עד בית החולים רמב״ם. בחדר הקבלה בדקו את אשתי ואמרו לי שהיא צריכה להשאר בבית החולים. חבלי לידה באו לה. עשו לה צילומים. והצילומים הראו שהכל בסדר, הרופאים החליטו להזריק לה זריקה אך זה לא עזר. חבורת הרופאים ובראשם הרופא הראשי עמדו מסביבה,

וחכו אולי, אולי, אך לא חל שינוי. הרופא הראשי יצא אלי לחדר ההמתנה, וספר לי מה המצב של אשתי. לדעתו, יהיה צורך בנתוח קיסרי. הוא שאל אותי כמה ילדים יש לנו. אני אמרתי לו שיש לנו בת אחת. אני אוהב ילדים והייתי רוצה עוד כמה ילדים. דעת הרופא היתה שבמצבה של אשתי אין אפשרות להריון שלישי בגלל המצב שלה. הוא חזר לחדר היולדות ולאחר שעה בא אלי שוב ובשרני שנולדה לנו בת. אתי היתה מלכה נגר אשת מכובדי מר אברהם נגר. במזל טוב נולדה לנו עוד בת. האשה נותחה, וברוך ה' הכל בסדר. חכיתי עד שעה שתים בלילה וניתן לי רשות לעלות לחדרה של אשתי, היא היתה רדומה ואף מלה לא דברתי אתה.

למחרת בבקר השכם באתי לבקר אותה ואיחלתי מזל טוב, ושתהיה בריאה היא והילדה. את שמה בישראל קראנו מאירה. אורלי הבכורה ואחותה הקטנה מאירה. יתן ה' להן חיים טובים ומזל טוב. תאריך הלידה של מאירה היה ביום שני עשרים ושמונה בניסן תש"כ (25 May 1960).

קניתי בית צרות צרורות.

בשיחות עם אנשים ומכרים דברנו על קנית ומכירת בתים. לזה יש בית וזה עכשיו קנה בית. ההוא מכר את ביתו וקנה בית אחר וכו', ומה אתי? שום דבר. יש לי עשרת אלפים דולר, ומאז שדברתי עם בן הדוד אברהם נגר על קנית בית, והוא אמר לי שאין לי כסף מספיק, חדלתי לחשוב או לדבר בנושא. עכשיו בא אלי יוסף דנחי, תימני כשר וצבעי במקצועו. הוא ידע בקניית בתים ומכירתם והציע לי לקנות בית הוא אמר, זה עסק טוב, לקנות ולמכור. ואוכל לעשות רווחים טובים. באמריקה היה חוק של מתווכים, ומתווכים למתווכים. יוסף דנחי לקח אותי למשרד תיווך של בתים, אל אשה בעלת חלקת לשון, שאת החשך היא עושה אור. לאחר שיחות על כמה בתים היא הציעה לי בנין בן שש קומות. עשרים ושתים דירות ושלש חנויות, ברחוב 99 ליד בית החולים הר סיני בניו יורק. היא אמרה לי וליוסף דנחי, שהבנין הזה יהיה מכרה זהב. בדקנו את הבנין והלכתי אחרי דעת יוסף דנחי שהיה מנוסה ויודע בעיסקות כאלה.

בשובי הביתה ספרתי לאשתי מה ראיתי, ושדעת יוסף דנחי, שכדאי לנו לקנות את הבנין הזה. המחיר די זול, והוא חמשים וחמשה אלף דולרים, עשרת אלפים תשלום ראשון, והיתרה במשכנתאות שישנן כבר על הבנין הזה. אשתי לא היתה מבינה בעיסקות כאלה. ואף על פי כן התנגדה לעיסקה היא רצתה בית בין שתים או שלוש דירות, כאן בבורו־פרק, שבו תהיה לנו דירה והשאר להשכרה. הבעיה של בית קטן היתה שקשה לשלם את המשכנתא מהשכירות של דירה או שתים,

ובמיוחד שהדיירים מוגנים על ידי חוק הגנת הדייר שאי אפשר להעלות את שכר הדירה, מה שאין כן לגבי הבנין הגדול שלפי החישוב של המתווכת, הוא יכסה את כל ההוצאות. ויוסף דנחי אישר את דבריה. כל ערב וערב דיברתי על כך עם אשתי ולי היה רצון לקנות, בתקוה שזה יתן פרי על אף חוסר הידע שלי בדבר הזה. בסופו של דבר אמרתי לאשתי שאני אקנה את הבנין שבניו יורק, ומקוה להצליח בקניה.

בבנין רב קומות בשדרה מדיסון מס׳ 450 במשרד של עורכי דין יהודים, שהם בעלי הבנין נעשתה העיסקה אתי. עשרת אלפים מזומנים שלמתי. כאן התברר לי שיש ארבעה משכנתאות על הבנין בתוספת עוד אחת של המוכרים את הבנין. ביחד היו חמש משכנתאות. הדבר הזה הרתיע אותי כי זה נראה לי בעיה רצינית. וחשבתי שכדאי לי לשכוח מכל העיסקה הזאת. אבל השועלים האלה עם המתווכת התלבשו עלי בכל מיני סיפורים ואמרו שאל לי לדאוג, הם יעזרו לי בכל ענין תמיד אוכל לבא אליהם והם ידריכו אותי, הם מבטיחים לי. בלחיצת ידים יצאתי עם הנירות של הבנין אמרתי לעצמי, הנה מהיום יש לי בנין בעיר ניו יורק.

ביום ראשון העבודה בניו יורק מושבתת, שבת של הגוים, ואת יום ראשון הייתי מבלה בבנין. כדי להכיר את הדיירים ואת בעלי החנויות. בקומת המרתף היתה דירה, שבו שכנה האשה ששמרה על הבנין ועשתה את הנקיון וחימום הבית. בקומה ראשונה היו שתי דירות, כל אחת בת חמשה חדרים, ובקומה השניה עד השישית היו ארבע דירות בכל קומה. הדירות שלצד הרחוב היו בנות ששה חדרים, והדירות האחוריות בנות חמשה חדרים. שכר הדירה הזולה של הדייר היהודי היה ארבעים ואחד דולר לחודש, והדירה היקרה ביותר של הדייר הספרדי היה שישים ושבעה דולרים. המאוס שבכל הדיירים של הבנין היה הדייר היהודי וולף, רופא השיניים. הוא היה השטן והמשטין מכל הדיירים הגוים. תמיד היו לו טענות ובעיות. תקן כאן, נשבר זה, חלון הזכוכית שבור, הדלת לא נסגרת, יש נזילה באמבטיה וכו׳. בכל שבוע היתה קריאה טלפונית אלי, יש לו בעיות. אם לא תתקן מיד, הוא יטלפן למחלקת ההגנה על הדייר. הם ישלחו פקח, ותהיה לי תביעה משפטית. כך הוא למד את הגוים לעשות לי כאיש רע ובליעל.

שלש שנים החזקתי את הבנין עד שנמאס לי מהצרות של הדיירים ומהמשפטים של המחלקה להגנת הדייר, לבסוף, מכרתי אותו ברווח של חמשה עשר אלף דולר ואמרתי ברוך שפטרני ממנו.

רשום בתי אורלי בבית הספר של אגודת ישראל

בהיות בתי אורלי בת חמש שנים, רשמנו אותה בבית הספר לבנות ״בית יעקב״. כדי שהיא תתקבל לבית הספר הזה, שהוא משתייך ל״אגודת ישראל״, הייתי צריך להוכיח שאני יהודי דתי, לפי מעמדם הרוחני. עד עכשיו לא נרשמה ילדה תימניה בבית הספר הזה. הם בדקו בציציותי וחיטטו בעברי כדי לודא שאני מתאים לתביעותיהם הדתיות. רק לאחר שעברתי את החיטוטים ובדיקת העבר הדתי שלי, נתקבלה בתי אורלי לבית הספר ״בית יעקב״, וכמובן שהתחייבתי לשלם את שכר הלימוד שנתבע ממני , ואת זה עשיתי ברצון ושלמתי.

כמו כן לאחר זמן עשיתי גם לאחותה הקטנה מאירה. שתיהן למדו וסיימו את בית הספר בית יעקב, ואת בית הספר התיכוני בית יעקב.

☆ ☆ ☆

פרק כ״ג

קבלנו אזרחות אמריקנית.

בחמשה עשר באדר תשכ״א (3 MARCH 1961) מלאה לנו תקופת תושב מבחן של אמריקנים חסרי אזרחות. במשך חמש השנים האלה עברנו את כל המשברים של קליטה באמריקה ושל משבר עזיבת ארץ הקודש. הנשמה שלנו היתה בישראל, וגופנו באמריקה. היו לנו געגועים עזים. אשתי בטאה את זה בבכיות לעתים תכופות. ואני סבלתי את געגועי לישראל בתוך לבי, ועם תפילתי בבוקר ובערב, עכשיו בשרנו את ההורים שלנו בישראל שמתקרב הזמן ואנחנו נבוא לישראל.

נסענו למשרד ״הייאס״, שם עזרו לנו למלא את טופסי הבקשה של אזרחות אמריקנית. זה היה ענין שלשה או ארבעה חודשים עד שהוזמנו למשרד ההגירה למבחן האזרחות. אני הצקתי להם בקריאות טלפוניות כדי לזרז את הכנת הניירות שלי. באחת הקריאות שלי נעניתי שיש לפני עשרות אלפים שמחכים לתורם. ועל כן אני צריך לחכות בסללנות. אחרי שבועיים טלפנתי ושוב טלפנתי ובכל פעם נדחיתי בסבלנות, לבסוף, החלטתי לטעון שאחי יוסף חולה קשה ואני חייב לנסוע לבקרו מה שיותר מהר. הטענה שלי עשתה את שלה, והם שלחו לי הזמנה לבא למבחן אזרחות. אני דחיתי את ההזמנה בטענה שברצוני להבחן יחד עם אשתי, ועל כן בקשתי לצרף את אשתי יחד אתי לתאריך הקרוב ביותר, כל הטיפול הזה נעשה דרך שיחות טלפוניות ללא מכתבים וללא עורך דין, הודות לפקידות האמריקנית, שמכבדת את התושב והאזרח, בלי להטריחו בריצות למשרדים.

ביום המבחן הופענו עם הבנות אורלי ומאירה בלי עורך דין. לגבי שושנה אשתי, הייתי עושה שיעורים בכל ערב, קריאה וכתיבה, ושאלות ותשובות על כל מיני נושאים שאנחנו עלולים להבחן בהם. אני חששתי שמא אשתי תכשל במבחן ואז נתעכב לעוד מבחן חוזר. לשם כך הכבדתי על אשתי את לימוד הקריאה והכתיבה, כי היא היתה לומדת ולמחרת שוכחת. עד הגיע יום המבחן, לא נתתי לה מרגוע.

כאשר נקראנו להכנס למבחן, בקשתי מהבוחן שיבחן אותי תחילה ואחר כך את אשתי כדי שהיא תשמע את השאלות שאני אענה עליהן ואולי גם היא תצטרך לענות על אותן השאלות, אני נשאלתי איך אני יודע אנגלית? עניתי שלמדתי שלש שנים בבית הספר בערבים. לאחר שאלות ותשובות של עשרה רגעים, הבוחן אמר לי שאני עמדתי במבחן בצורה מצוינת ומיד החל לבחון את אשתי. אצלי הלב דפק. חששתי שאשתי לא תעבור את המבחן, ואז יהיה לנו עיכוב של חודש לפחות. אני טענתי לפני הבוחן שאשתי צנועה, ועל כן אני אסביר לה את השאלות והיא תענה באנגלית. בצורה הזאת סייעתי לה לענות על השאלות. באחת השאלות התקשתה והתשובה לא יצאה מפיה. נסיתי לומר לה את התשובה, לבסוף אמר לי הבוחן, שאם לא אשתוק הוא יוציא אותי מהחדר. אשתי ישבה נבוכה ולא ידעה מה לענות, ואני לא יכולתי לדבר אתה לאחר שהבוחן הזהיר אותי. לבסוף פניתי אליו בתחינה ובקשה לבל יכביד עליה. היא כבר עברה שלשה ניתוחים, והיא עקרת הבית המטפלת בשתי בנותינו, ותודה לה׳ שהיא מחזיקה מעמד. כך רככתי את לבו בהבטחה שהיא תמשיך ללמוד.

גמרנו את השלב הראשון, והשלב השני היה הופעה בפני שופט פדרלי של המדינה, כדי להשבע שבועת אימונים למדינה ולחוקיה. לאחר שבועים הופענו בבית המשפט. זה היה אולם גדול, שנוכחו בו כמאה אזרחים חדשים, תערובת של יהודים איטלקיים וספרדים והודים ומינים שונים. בכניסה כל אחד מסר את ה״גרין קרד״ שלו, לפקיד וחתם על נוכחות בבית המשפט. לאחר זה נקראו כל השמות לודא שכולם נוכחים. אז השופט נכנס לאולם וכל הנוכחים התבקשו לעמוד והשופט נתן שיעור באזרחות האמריקנית. ואמר שזה יפה ומכובד שאנחנו היום נהיה אזרחים שוה זכויות במדינה האדירה הזאת. הוכחנו את עצמנו ואנו ראויים לכך. כולנו נתבקשנו להרים יד ימין ולחזור אחרי השופט מלה במלה את הצהרת השבועה להיות נאמנים למדינה וחוקיה. בסיום נשמעו המילים : ״אלקים יברך את אמריקה״. כולנו חזרנו על הברכה הזאת.

תחי ארה״ב שאני למדתי להכיר אותה. את תרבותה ואת אנשיה ואת היחס האנושי שלה, את החסד והכבוד לזולת. ה׳ ברך אותה בכל מכל כל. השפע כולו מעשה ידי הבורא יתברך. על כל מטבעות הכסף נראים המלים: ״בה׳ אנחנו בוטחים״. בבתי המשפט מעל ראש השופט נראית כרזה: ״בה׳ אנחנו בוטחים״. שלש מלים של נימוס בפי כל והן: סליחה, תודה, מצטער. זה חלק קטנטן מהדבור

שבפי חבריות, אבל הן אומרות הכל. אין דוחק ואן לחץ ואין דחיפות בעמידה לתור, האוטובוסים ברכבות ובבתי הקולנוע. הסבלנות והשקט הוא סוד התרבות האמריקנית. השתמש בחוכמתך כדי לבנות את החיים שלך. חיה את חייך ואל תכנס לתוך החיים של האחרים.

חמש שנים חלפו מאז עזבנו את הארץ. ואולם כל יום ויום חיינו את ארץ הקודש. דברנו על הארץ ועל המשפחה והחברים ועל החברה. אמנם גרנו באמריקה אבל לא שכחנו את ההורים, האחים והאחיות וכל מי שהכרנו בכל מאורע שהוא. הכל נשמר בלבנו ליום שבו נחזור לישראל.

☆ ☆ ☆

פרק כ״ד

מתכוננים לנסוע לישראל

עכשיו הגיע הזמן. כתבנו מכתבים למשפחות, שאם ירצה ה׳ אנחנו מתכוננים לבוא לארץ ישראל. אשתי התחילה לעשות קניות של בגדים וכל מיני מלבושים ומתנות. היא הכינה לה רשימה מה לקנות ולמי לקנות, שהרי אי אפשר בלי מתנות, להורים, לאחים והאחיות ולילדיהם, לדודים ולדודות. לידידים וידידות ובניהם, לחברים טובים ושכנים וכו׳ אם נבוא מאמריקה בלי לתת מתנה, מה יאמרו עלינו. הלא הם יבואו להקביל את פנינו וחלק גדול מהם יארח אותנו בביתם. ואם כן מה המתנה מאמריקה. אז לנו היתה בעיה מה לקנות ולמי לקנות. הרשימה היתה די ארוכה. את כל זה השארתי לאשתי. אני עבדתי שעות נוספות כי היינו צריכים כסף כמה שיותר.

אני הודעתי לבעל מקום העבודה שלי שאנחנו עומדים לנסוע לארץ ישראל בתאריך יום רביעי ל׳ סיון תשכ״א. (14 JUNE 61) הכרטיסים היו מוכנים והנסיעה תהיה באוניה אמריקה. שתפליג לנפולי באיטליה, ומשם ליון, ומשם לחיפה.

יומיים לפני הנסיעה הגיע אלי מכתב מאת זכריה מסעוד, בן דודי אח אמי. והוא מבקש ממני לקנות לו מכונית טקסי. בישראל יש לו מספר למונית אך אין לו מכונית. הוא מבקש שאעשה לו טובה גדולה ושאקנה לו מכונית משומשת שתהיה מתאימה למונית בישראל. הוא כתב לי שהוא רוצה מכונית DE - SOTO של שבעה מקומות. מיד יצאתי למוכרי מכוניות וחפשתי את המכונית המתאימה. שוטטתי יום שלם לחפש, עד שמצאתי. בעל המכונית סחט ממני יותר כסף

ממה שהיא שוה, ועם המכונית נסעתי לסוכן הנסיעות ושלמתי עבורה, והעמסנו אותה על האוניה שבה אנחנו נסע למחרת היום.

אנחנו נוסעים הביתה לארץ ישראל ופרידה מבן דודי אברהם נגר.

ברוך ה׳ שאנחנו נוסעים הביתה. מר יוסף דנחי לקח אותנו לאוניה עם ה״סיישן ואגן״ שלו. החבילות הועמסו על גג המכונית והכל היה ארוז וקשור. סגרנו את דלת הדירה, נשקנו את המזוזה פעם ופעמים ונכנסנו לתוך המכונית.

האוניה עגנה ליד הנהר הודסון, ברחוב - 43. במרכז העיר. זו היתה אוניה גדולה ויפה, וזו הפעם הראשונה שהיא תעגון בנמל חיפה, לאחר בקורת הדרכון עלינו לאוניה. והנה הולך אחרינו מכובדינו היקר. מר אברהם נגר ורעיתו מלכה. הוא האיש שסדר לי ״אפי דוידי״, כתב התחייבות לבואי לאמריקה. היום היה יכול לברך. ברוך שפטרני מהתחייבות הזאת, כי הננו כבר בני חורין ואזרחים אמריקנים. הופעתם על סיפון האוניה גרמה לנו לשמחה רבה אצלי ואצל אשתי. זה היה יפה מצידם שבאו לאוניה להפרד מאתנו. הם ידעו כמה חכינו ליום הזה. יחד הלכנו למזנון האוניה ואכלנו ושתינו.

בשנת 1953, הם בקרו בארץ ישראל ומאז לא בקרו יותר, ועל כן פתחתי בשיחה אתם, מה דעתם על ביקור חדש בישראל, הרי הם הרבה זמן לא היו בארץ ישראל. עתה הגיע הזמן שהם ייהנו מעוד ביקור בישראל, במיוחד שאנחנו נהיה שם. המכונית שהעמסתי על האוניה תהיה לרשותו ואני אהיה משרתו הנאמן. בביקורם הראשון עשו רושם עצום על כל מי שהכירם, ועכשיו בודאי שאותם האנשים ישמחו כפל כפלים לארח אותם. מתוך השיחה נראה לי שאני עוררתי אותם ובהסתכלותי בפניהם מלאי החיוך הבחנתי שהם שבעי רצון משיחה. הם ספרו לנו, שבהפלגה הבאה של האוניה הזאת, יפליגו בה הזוג יעיש מפדלי ואשתו, שהם ידידים טובים שלהם. אנחנו מכירים אותם. זה נתן לי עידוד להמשיך לדבר על לבם, שאנחנו מעונינים שהם יבואו לישראל ויחגגו אתנו את הימים הנוראים וחג הסוכות, אנחנו נעשה אותו ״חתן תורה״. הם התלחשו ביניהם, קמו והתהלכו על סיפון האוניה ואנחנו נשארנו על הכורסאות של המזנון. אחרי עשרה רגעים הם חזרו אלינו עם חיוך על פניהם. התישבו בניחותא על הכרוסאות ובן הדוד היקר אמר לנו, אנחנו החלטנו לנסוע לישראל בהפלגה הבאה של האוניה הזאת, יחד עם הזוג יעיש מפדאלי, ובעזרת ה׳ נפגש בחודש הבא בארץ ישראל. לשמע המילים האלה חבקתי אותו ונשקתי לו על הלחי. מה מאד שמחתי שהנה בן הדוד יהיה אתנו בארץ הקודש ובחברתם ינעם לנו כפל כפלים. לפני שנפרדנו מהם הוא נתן לאשתי מתנה שעון יד, ונפרדנו בסיפון האוניה בברכת שלום וברכה ונשיקות

ולהתראות בקרוב בארץ הקודש.

אחר הצהרים הפליגה האוניה. מימינינו היה פסל החירות ומשמאלנו המראה הנהדר והעצום של העיר ניו יורק. הנה ברוקלין והיציאה לאוקינוס האטלנטי, הים היה רגוע כמו מים בתוך האמבטיה. כל הנוסעים עמדו על הסיפון להסתכל ולהפרד מהארץ הנפלאה והאדירה אמריקה.

אנחנו ירדו לחדר שלנו. אשתי החליפה את הבגדים לבתי הקטנה מאירה. ועלינו חזרה לסיפון לשתות ולאכול. ההרגשה היתה טובה. שקט ומרגוע. הנוסעים עשו הכרה עם זה ועם זו. בתי מאירה היתה הכי קטנה בין כל הנוסעים. הים מצא חן בעיניה. היא רצה אל מעקה הסיפון ואני רץ אחריה ותופס אותה בשתי ידי. אשתי אמרה שאנחנו חייבים לפקוח עין עליה ולא לאפשר לה להיות לבד, הרי יש לנו הפלגה של תשעה ימים עד אשר נגיע לנאפולי באיטליה. האוכל היה כשר למהדרין והיה משגיח על הכשרות. את התפילות קיימנו על סיפון האוניה.

למחרת היום של ההפלגה החל השעמום, והפתרון היה לקרוא ספרים. בחטטי במגירת השולחן של החדר שלנו. מצאתי ספר תנ״ך בשפה האנגלית והיה בו ״הברית החדשה״ שלא ענין אותי כלל. אני רציתי לדעת אם התנ״ך כתוב ומדויק לפי התנ״ך שלנו. בתחילה דחיתי את המחשבה שלי לעיין בו, ואך הסקרנות שלי היתה, האם זה התנ״ך שלנו? ראיתי שזה הוא ואמרתי לעצמי שחבל שהדביקו לו את תורתם.

מיצר גיברלטר נראה לנו. האי רבץ על הים, כמו אריה עם רעמתו הגדולה, וכמי שאומר: אין לעבור פה בלי שאני אראה מי הוא זה. מכאן התחלנו לנשום את ריח הים התיכון. הנה ההרים והאיים של איטליה וספרד, עוד היום נגיע לנאפולי עברנו את האי סיציליה. והתקרבנו לנאפולי, הנמל הראשי של איטליה. האוניה עגנה ואנחנו ירדנו עם הבנות שלנו, לקנות בובות ומתנות. לבתי אורלי קנינו בובה יפה בגובה שלה, וכן קנינו שמלות ותכשיטים, לפנות ערב הפליגה האוניה.

האוניה עגנה ביון ומשם הפליגה לחיפה, הלב התחיל לפעום. המזודות ארוזות והמתח הנפשי גבר. כל הנוסעים עמדו על הסיפון. צפינו לראות את הר הכרמל. השמים היו בהירים והים רגוע. האנשים שוחחו בשקט, פתאום אחד הנוסעים אומר, הנה אני רואה את הר הכרמל. אתם רואים? מחיאות כפיים של כל הצופים מסיפון האוניה. לאט לאט האוניה נכנסה לתוך הנמל ונקשרה למזח. אשתי החזיקה בידיה את שתי בנותינו, ואני עמוס חבילות. ירדנו לביתן המכס ובקורת הדרכונים.

☆ ☆ ☆

פרק כ״ה

אנחנו בארץ ישראל

בפתח אולם היציאה חכו לנו המשפחות. בארבע מוניות באו לקבל את פנינו. אמי היקרה, אחותי לאה והאחים שלי סעדיה ושלום, הורי אשתי, האב משה והאמא דבורה. החברים הידידים זכריה גמיל, דוד מסעוד, בנימין מזרחי, זכריה מסעוד ושלום מסעוד. איזה התרגשות היתה. מהם נפלו על צוארינו ומהם בוכים משמחה. אני חבקתי את אמי ונשארתי חבוק בזרועותיה לעוד נשיקה ועוד נשיקה, והבנות שלנו נשאות על הידים של הסבות והסבא והדודים. כולם מרושמים מיופי בנותי אורלי ומאירה. החברים העמיסו את המזודות ואת החבילות על המוניות. כל בעל מונית רצה שאנחנו נסע במוניתו. לבסוף התחלקנו לשנים. אשתי והבנות נסעו יחד עם ההורים שלה, ואני נסעתי עם אמי ואחי, והשיירה של ארבע מוניות יצאה לדרך.

אחי סעדיה היה הראשון ששאל אותי את השאלה. מה שלום אברהם נגר. הוא התכוון למכובדי היקר אברהם נגר. עניתי לו, שהוא בריא, ב״ה. והוא האיש היקר בעיני באמריקה. ספרתי להם שהוא יבוא בהפלגה הבאה. לשמע תשובתי הם הפנו את מבטם לצדדים אחד כלפי השני ונשתתקו. אחי סעדיה הניח את אצבעו על שפתיו, ויתר הנוסעים במונית לא שאלו שאלות על מכובדי אבהרם נגר. ועברו לשאלות איך אמריקה ונושאים אחרים. ידי לא זזה מתוך ידי אמי, עוד נשיקה ועד נשיקה. עברנו את זכרון יעקב ופרדס חנה וחדרה. מקומות אלה הזכירוני את ריח הפרדסים של תפוחי הזהב, שעברתי אותם ברגלי בשנת 42 - 1941. אני עדיין חי את אותם הימים, בלכתי עם תרמיל על גבי ובו ככר לחם עם עגבניה, מסע רגלי מקיבוץ יגור עד רחובות.

הנה המושבה רחובות וישר לתוך השכונה שעריים, השכונה שבה גדלנו וחונכנו. כולם היו ידידים ומכרים טובים שלנו. זכרנו בית בית ומשפחה משפחה, וכולם ידעו מי זה זכריה נגר ואשתו קינדילה שושנה. מלמלתי: ״זה היום נגילה ונשמחה בו״! (תהילים קי״ח 24)

ביתי היה ברחוב ארלוזורב 26. כל הקרובים והידידים והשכנים וסתם חברים חכו לנו ליד הבית שלנו. המוניות נעצרו, והיתה לנו קבלת פנים נהדרת. נשיקות רבות ולחיצות ידים וחיבוקים. ו״ברוכים הבאים״. מפי זקנים וצעירים. אנחנו היינו עייפים אך לא היתה לנו ברירה. אנו חייבים לכבד את כולם והרי לכבודנו באו. היתה הרגשה נפלאה, כמה הם היו חסרים לנו וכמה אנחנו היינו חסרים להם, המפגש הזה היה עדות לכך. השמועה עברה בתוך שכונת שעריים וכולם

באו. אנשים נגשו אלי לשאול שאלות שונות, ועיני אחי סעדיה תרות אחרי האנשים האלה. לבסוף נגש אלי אחי סעדיה ובקש ממני לצעוד אתו לאחורי ביתנו, ושוב שאל אותי, האם זה נכון שמכובדי אברהם נגר מרגיש לא טוב? הוא שמע שהוא קבל התקף לב, וכשהוא שאל אותי נראתה לי השאלה בצורה מוזרת. כך הוא שמע ויש אומרים שהוא בבית חולים במצב קשה. אני עניתי לאחי שכשאני עזבתי אותם הוא היה בריא ושלם, ואני מחכה לו שיגיע לארץ ישראל. המבט של אחי אלי נתן לי לחשוב שמשהו לא בסדר. אחי סעדיה אמר לי משהו רציני קרה לבן הדוד, ואני שאלתי מה אתה מתכוון "משהו רציני", אך הוא לא ענה לי. אני נכנסתי למתח נפשי, ואחי סעדיה חבק אותי ואמר לי: "ה' נתן וה' לקח". ושוב שאלתי, מה? אברהם איננו? לא יתכן, לא יתכן, ופרצתי בצעקות: אברהם, אברהם, לא, לא, לא יתכן. האנשים עמדו מסביבי בדומיה. כולם ידעו, זה קרה למחרת היום שעזבנו את אמריקה. ביום א' של ראש חודש תמוז תשכ"א, במשרד שלו בניו יורק, האחים שלו בירושלים ישבו עליו שבעה, מלכה נגר אשתו של מכובדי אברהם נגר ז"ל רצתה לשלוח לי טלגרמה אל האוניה על הבשורה הקשה, אך לבסוף הוחלט שלא לשלוח כדי לא לגרום לנו צער באוניה. אשתי שמעה אותי צועק ובוכה, נבהלה ובאה לשאול אותי מדוע אני בוכה ומה קרה. ואני ספרתי לה ושנינו בכינו על האבידה היקרה לנו.

אחי יוסף חולה מאד

אחי יוסף, היקר לנו עד מאד. שכב חולה בבית אמי ולא היה יכול לבוא לראותנו. אמי אמרה שנעלה לביתה לאכול ולראות את אחי יוסף. וכך עשינו. הוא התישב במטה ואנחנו נגשנו אליו לברכו לשלום ולקבל את ברכתו. היו נשיקות של אח יקר שלא ראיתי אותו חמש שנים וחצי. הגשתי אליו את בנותי אורלי ומאירה, והוא נשק להן בידים. ונתן להן את ברכתו. לאחר זה אכלנו את הארוחה המשותפת לכל המשפחה. שבת אחים גם יחד.

שרה, אשת אחי סעדיה, באה עם הילדים שלמה ואהוד וברכנו לשלום אחד את השני, כמו כן היא ואשתי נדברו לשלום. ויהודית אשת אחי שלום באה עם הבת שלהם, אופירה. וברכנוה לשלום. הם התחתנו בהיותנו באמריקה, ותמונות נשלחו לנו מחתונתם, עכשיו זכינו להיראות פנים אל פנים, אשה נעימה ופשוטה מבית טוב ומשפחה טובה.

בערב דברתי עם זכריה מסעוד על המכונית שהבאתי אתי עבורו ולפי בקשתו. המכונית נשארה במחסן המכס בחיפה. כמו כן השארתי שם שני מכשירי הקלטה גדולים, הם בקשו הרבה מכס עבורם. זכריה גמיל ודוד מסעוד שני ידידים טובים

שלי עוד מנעורינו. יחד שרתנו בגדוד 52 בחטיבת גבעתי המהוללה בתקופת מלחמת השחרור. הם נכי צה"ל מאז, ויש להם אחוז נכות גבוה, וזכות קבלת וקנית מכשירי חשמל ללא מכס. אני נדברתי אתם שנסע למחרת למכס בחיפה כדי להוציא את מכשירי ההקלטה ואת המכונית ה .DE - SOTO דיסוטו.

ביום ששי נסענו אני וחברי הנכים זכריה ודוד לנמל חיפה כדי להוציא את המכונית ושני הטייפים. הנכים הציגו את תעודות הנכות עם ניקוד גבוה והמאפשר להם לשחרר או לקנות בלי מכס. ואולם, פקידי המכס דחו אותם בזלזול גמור ואמרו להם, לכם אנחנו לא נשחרר את הטייפים בלי מכס. אני הסכמתי לשלם מאה אחוז מכס, לפי התשלום ששלמתי עם הקבלות שיש בידי מארה"ב, אך אנשי המכס דחו את הצעתי. בדלית ברירה, אני וחברי הנכים השארנו את הטייפים החדשים במחלקת המכס.

שחרור המכונית מבית המכס בחיפה

ממחלקת המכס הזאת הלכנו למחלקת המכס המטפלת בשחרור הרכב. המכונית שלי היתה נמצאת בביתן. מר הלוי קצין המכס לקח את כל הפרטים שלי ושל המכונית, ואחר כך יצאנו לבדיקת המכונית לודא שאין בה שום דבר לא בתוכה ולא במטען החבילות, וחזרנו למשרד, מר הלוי כתב וחישב כל הפרטי פרטים. ערך המכונית ומחירה וכל פריט ופריט ולבסוף הוא דרש ממני שמונה עשר אלף לירות. פי ארבע מהמחיר אשר שלמתי עבורה, אני אמרתי למר חלוי שאני תייר והבאתי אותה כדי לבלות בנסיעה בה, ואינני מבין אותו ולא אבין אותו בדורשו ממני כסף ללא הגיון. תייר בא, נוסע עם מכוניתו לכל מדינה ומדינה. בלא שישלם אפילו פרוטה אחת לא מס ולא מכס. הויכוח ביני ובינו נמשך עד שעה אחת אחר הצהרים. ובסוף החלטתי שאינני לוקח את המכונית היום, ושאני אחזור ביום ראשון לקחת את המכונית.

אני וחברי יצאנו את המכס מאוכזבים. הפקידים של המכס התנהגו בשחצנות, כאומרים נו, מי אתם ומה אתם בכלל. יצאנו את שער הנמל וקניתי עתון מעריב של יום הששי. והנה כותרת מאירת עינים האומרת: מיום ראשון כל התיירים הבאים עם מכוניותם לביקור בישראל יוכלו להשתמש במכוניתם ללא שום תשלום במכס.

הנסיעה ברכבת מחיפה לתל אביב היתה במצב רוח מרומם. אויר הים הוסיף להרגשה הטובה של הכותרת במעריב.

שבת ראשונה בארץ ישראל בבית אמי יחד עם אחי ואחותי והבנים והבנות והנכדים. היתה הרגשה נפלאה. אם הבנים שמחה. אמי עץ הזית, אנחנו הענפים והנכדים הפרי, שמן זית זך. שבת אחים גם יחד.

ביום ראשון חזרתי לנמל חיפה. מר הלוי לא הסכים לפגש אותי ופקיד אחר מלא השאלון של שחרור המכונית. תוך חצי שעה יצאתי עם המכונית בלי לשלם אף פרוטה לדאבון לב מר הלוי. ביציאה מחיפה לקחתי ששה חיילים לתל־אביב. ומתל אביב לקחתי חיילים עד רחובות. הצדעה ראשונה שלי לצה״ל.

☆ ☆ ☆

פרק כ״ו

עולים לחלות את פני ה׳ בירושלים

חובתי היהודית הדתית והלאומית, המוסרית וההגיונית היתה קודם כל לעלות אל ירושלים לראות ולהיראות לפני בורא עולם ה׳ יתברך שלא עזבני בהיותי בנכר והנחני בדרך אמת, ושמרני ממקרים רעים וזיכני בזרע של קיימא, והיטיב עמי בעין חמלתו. הוא הושיעני והוא יושיעני, במכונית היתה אמי היקרה והורי אשתי, ואשתי והבנות. אנו עולים לירושלים. נסענו דרך מסמיה עד כביש הר טוב, בית שמש ואשתאול, דרך בורמה לכביש ירושלים. מראש הר הקסטל צפינו בבניני ירושלים, הרוח היתה קרירה ואנחנו נושמים ומתענגים. נסענו ישר אל מגדל דוד, קבר המלך דוד, התפללנו וקראנו תהילים, ועלינו לצריח להשקיף על העיר העתיקה. נשמת האומה היהודית שבויה ורגל יהודי לא דרכה שם. מכאן נסענו מסביב לירושלים ובתוכה לראות את החדש ואת הישן. היינו גם בשכונות מאה שערים ונחלת צבי, שכונת התימנים. מקום מגורי המנוח הצדיק הדוד הרב סלימאן נגר זצ״ל. כאן התהלכנו פה ושם ואכלנו ארוחה קלה, ויצאנו שוב לרחובות.

במשרד הרישוי בתל אביב קבלתי לוחיות מספרים של תייר אזרח חוץ. לתקופה שלשה חודשים תמורת תשלום, וביטוח בחברה ישראלית.

בן דודי זכריה מסעוד שכתב לי להביא לו את המכונית הזאת, אמר לי שהוא יתחיל לטפל בסידור הניירות להעברת המכונית לרשותו. כשכתב לי לקנות לו את המכונית, הוא כתב שיש לו כל הניירות לקבלת המכונית, ועכשיו התברר לי שאין לו שום נייר המאשר את קבלת המכונית שלי, אני הרגשתי את עצמי מרומה. היה ידוע לי שיש לו מספר למונית, על כן אמרתי לעצמי שאין לי ברירה אלא לחכות לסדור הניירות שלו. בנתיים המכונית היא שלי ואני אשתמש בה להנאתי ואסע בה לכל חלקי הארץ.

הדיירת שלנו רוצה החזר כסף

הבית שלנו היה ריק. הדיירת פינתה את הדירה ועברה לגור במקום אחר בתוך רחובות. היא החזיקה את המפתחות במשך חמשה חודשים, מתוך כוונה שבבואי לארץ היא תנהל אתי משא ומתן על פיצוי יציאתה את הדירה. זכריה מסעוד שהיה אחראי על הדירה בהיותי באמריקה, תבטיח לה שאני אשלם לה עבור פינוי הדירה. עכשיו היא באה עם בעלה אלינו, ואחר ברכת שלום ומה שלומנו, היא בקשה עבור פינוי הדירה אלף וחמש מאות לירות. בדיוק הסכום ששלמה עבור שכר הדירה, במשך חמש השנים שהיתה בדירה. זה נקרא "דמי מפתח", שאלתי אותה אם היא שילמה עבור חמשת החודשים שהחזיקה את הדירה סגורה, והיא אמרה לי, כן, אני שלמתי את שכר הדירה, והכסף הופקד בבנק הפועליסברחובות. אני בקשתי שהות של כמה ימים לברר את הענין הזה ומה החוק מחייב אותי.

בבנק הפועלים לא הופקד שום כסף על שמי או כשכר לדירה שלי. משמעות הדבר שהיא מחזיקה את הדירה נעולה ללא רשות או זכות. בבואה חזרה אלי כדי לקבל את הכסף שהיא טוענת שמגיע לה, אני מיאנתי לתת לה אפילו פרוטה אחת. זכריה מסעוד ואחי סעדיה והורי אשתי אמרו לי שלא יפה עשיתי, היות והם הבטיחו לה. הדיירת אימה עלי במשפט. אמרתי לה את רשאית ללכת לבית המשפט מתי שאת רוצה. ממני לא מגיע לך שום דבר, ולחיפך, את צריכה לשלם לי עובר חמשה חודשים. לבית המשפט לא נקראתי ואת חדיירת לא ראיתי יותר.

נקינו את הדירה והכנסנו לתוכה ריהוט צנוע, ועברנו לגור בה. היה קיץ ישראלי, חם ויבש ללא רוח שתרענן את חנשימה. שינוי מזג האויר של ניו יורק וכאן, השפיע על בריאות תבנות של אורלי ומאירה, גם המאכל השונה השפיע, והן קבלו חום והקאות. גם עקיצות היתושים הוסיפו להרעלת דמן. רופא הילדים דרש הסעה הלוך ושוב. זאת לא היתה בעיה היות ויש לי מכונית. חואיל והכיר אותנו עוד מימי היותנו תושבי המקום, דרש ממני סכום כסף כפול עבור הטיפול. כל יום הייתי מסיע אותו לביתי וחזרה לביתו, בתוספת תשלום לביקור. שבוע שלם לא יצאו בנותי מהבית, וחדאגה לחן חדאיגה את אשתי, נשמתה דבוקה בנשמתן. ברוך ה' שהבריאו מזה.

כל שבת היינו מוזמנים למשפחה אחרת, ואותה המשפחה הזמינה את יתר בני המשפחה שלה וכן חברים ומכרים, היו שירי שבת ומאכל ומשקה, כמו כן ברכות רבות שבת שלום טוב ומבורך. לחיי בעל הבית המארח ולחיי האורחים. השבתות נקבעו מראש היכן אנחנו מתארחים. גם תל אביב היתה בתוך הרשימה לאיזה שבת נתארח בה, רכב צמוד היה ולא היתה בעיית הסעה.

כפי שכבר כתבתי, השמועה יצאה בתוך שעריים ורחובות שבאנו הביתה, ומפה לאוזן נאמר להם שיש לנו בנות יפיפיות, עם שמלות אמריקניות שלא רואים כאן בישראל. בעוברנו ברחובות היינו נעצרים על ידי התושבים שרצו לתת מבט על בנותינו. היינו נהנים מהבעת הדיעות הטובות על בנותינו. אשתי חששה מעין רעה, אך אני לא האמנתי בזה.

המצב הכלכלי בישראל עדין היה קשה. היה קיצוב במזון בעל המאה נהנה והעני היה מסכן. לנו לא היתה בעיה המכונית שלי הובילה אותנו לכל מקום. שלש פעמים בשבוע נסענו לשוק הכרמל וקנינו כל אשר חשקה נפשנו. במחסני תנובה ברחובות, לפירות וירקות, חלב וחמאה הייתי בן בית - בהיותי תושב רחובות הייתי נכנס בתוך המחסנים ומתקבל בברכת שלום, ומלקט כל מיני פירות וירקות. אך היו ימים שאי אפשר היה למצוא אפילו בננה אחת בשביל בנותינו.

אנחנו התימנים מאמינים בני מאמינים. האמונה היתה חתומה בלב היהודי התימני בכל גלילות תימן. יהדות תימן שבאה במבצע "על כנפי נשרים" הביאה אתה ספרי תורה שהיו ידועים ומפורסמים. אחד מהם היה ספר תורה "אלבם".

המחלה הארורה "מחלת האבעבועות" שהיתה בתימן, השחיתה ביהודי תימן ילדים ובוגרים. אחד מהם היה אחי הצעיר ממני חיים ז"ל שמת כתוצאה מהמחלה הזאת. אחי הגדול ממני סעדיה הי"ו נזוק בחלק מגופו. אבא מורי זצ"ל לקח את אחי סעדיה והלכו שניהם לעיר שבה היה הספר הקדוש "אלבם", ושם התפלל אבא מורי זצ"ל לרפואת כל המשפחה. עכשיו הספר הזה נמצא ב"ראש העין". שם נבנה בית כנסת מיוחד לכבוד ספר התורה הזה. ולשם באו התימנים וגם עדות אחרות להתפלל לרפואה שלמה או לבקשות אחרות.

אמי יקירתי בקשה שנסע לראש העין וכמובן מאליו שאני שמחתי ונעניתי לבקשת אמי יקירתי. בתוך מכוניתי היו אשתי ובנותי, אמי והסבתה של אשתי ובתה אסתר, דודתה וידידה של אשתי. נסענו דרך רמלה שדה התעופה לוד, וישר לראש העין, דרך שהנוסעים שלי לא הכירו עד עכשיו.

☆ ☆ ☆

פרק כ"ז

בקרנו בראש העין

ראש העין היתה מחנה צבאי בזמן הצבא האנגלי. בה היו ביתנים, פחונים וחורבות, אוהלים וצריפונים ובתים עלובים שנבנו לשכן בהם את המשפחות.

בית הכנסת שלפי גודלו וצורתו החיצונית נראה בסדר. ארון הקודש היה מכוסה בפרוכת ראויה. האחראי על המקום היה גר בשכנות. זקנים ישבו ולמדו תורה והלכה וקראו תהילים. ראשונה נגשו האימהות, אחר כך אשתי ובנותי ולבסוף אני. כל אחד מאתנו אמר בלחש את הרהורי לבו,ונשק לספר התורה. לקופות הצדקה שמנו את אשר נדבנו, ועם נשיקות המזוזות יצאנו החוצה.

במכונית שלנו סיירנו סביב סביב ובתוך ראש העין, ועצרנו פה ושם לראות מהחיים התימניים הידועים לנו היטב. זקנים וזקנות, גברים ונשים, ילדיסוילדות. היו ליד הבתים. כל אחד ואחת עסק במלאכתו או ישב בצל בחבורה עם שכניו. הצבור התימני היה בבחינת הכבשה הטובה ביותר שיש לעם ישראל, נותנת הרבה ומקבלת מועט, אינה צועקת, איננה נושכת ואיננה מסוכנת. הילדים והילדות נעלמו מבית התינוקות, בטענות כזב שהם מתו. ההורים התמימים ישבו שבעה ימי אבלות על תינוקם שנמכר למשפחה אשכנזית אי שם.

יהודי תימן שהחזיקו באמונתם, מאז גלותם לפני חורבן בית ראשון ועד בואם חזרה לארץ הקודש. המוסדות של מדינת ישראל פזרו אותם בכל פינות המדינה.

מראש העין נסענו לשכונת מחנה יהודה בפתח תקוה. מר יוסף קנדיל היה תושב המקום מן הראשונים. הוא האח הבכור של חמי מר משה קנדיל, אבא של אשתי שושנה, לאשתי גליתי לאן אני עומד להגיע. דברתי עם אשתי בשפה האנגלית, כדי שלאמי ולסבתה של אשתי תהיה הפתעה. הן בנות גילו של מר יוסף קנדיל ונולדו באותה עיירה בתימן, מחוז שרף.

ביתו היה בפתח הפרדס שבו היה עובד לשעבר. כולנו יצאנו את המכונית וצעדנו לביתו הצריף. בפתח הבית היתה פרושה מחצלת על שקים, והוא שוכב עליהם עם כרית תחת ראשו. כשהבחין בנו, כבר היינו עומדים לידו. מיד הוא קם ואמי והסבתא ראו אותו ונדהמו, הזה יוסף קנדיל! כמובן, שהחליפו ברכות שלום ונשיקות בידים. אמי יקירתי והסבתא מרים נדהמו באיזה מצב הוא חי. צריף בן חמשים שנה, ובו מטבח חימר ומטחנת אבן הטוחנת את החיטה. אשתו היא אחות הבעל של הסבתא של אשתי. הסבא דוד גמיל, יהודי שעלה לארץ ישראל ארבעים שנה לפני קום המדינה, וממשיך לחיות את החיים התימנים המקוריים. הוא קבל אותנו בלבביות עם קפה ועוגות תימניות ולחוח טרי. זו היתה הפתעה שנהניתי לעשות לאמי ולסבתא. הן אף פעם לא היו כאן. על המצב בו הוא חי לא היו מילים בפיהן.

בדרך חזרה לרחובות שוחחנו על האיש יוסף קנדיל ועל חייו. בזמן זה היתה חתונה משפחתית. אברהם בן חיים מסעוד, בן דודתי אחות אמי, התחתן עם בחורה תימניה, מורה ממוצא חידאן תימן. אני ומשפחתי היינו אורחי הכבוד

בחתונה. את הכלה הסעתי מביתה, עד למקום החתונה ברחבה ליד בית הרב אברהם שרוי ברחוב רמב״ם. כל המוזמנים התאספו ברחבה לעריכת החופה תחת כיפת השמים. הרב מסדר הקידושין היה מ״ו מאיר חי מזרחי, הרב של שכונת שעריים.

הם היו זוג נחמדים ויפים. נשף החתונה היה במגרש הפתוח של אחות החתן. ספסלים ושולחנות הובאו מבתי הכנסת ומהבתים, והתזמורת היתה של אהרן עמרם מראש העין. לי היתה זאת הפעם הראשונה שאני שומע תזמורת המנגנת שירים תימנים עם כלי נגינה. זה היה חידוש שלא היה בזמן היותי תושב רחובות. הזמנים נשתנו והמסורת התימנית התערבבה עם החידושים ישראליים, כאן כבר רקדו בחורים ובחורות, נשואים ונשואות ביחד. הזקנים, יראי שמים והרבנים לא השתתפו בשמחה הזאת. המנהגים התימניים השתנו. שירי רבי שלום שבזי נעשו חולין, וכל בער ופורץ גדר שר את השירים בגילוי ראש, שלוב זרוע אם אשת איש או מחובק אתה. שירי צדיק וקדוש כרבינו שלום שבזי ז״ל הורדו למדרגת חולין, כשירי המשוררים החופשיים. ללא שום יראת שמים או יראת כבוד למלים הקדושות של שבזי. חתונה תימנית מקורית אין רואים יותר, וחבל מאד שמסורת נפלאה הולכת ונעלמת מתוך קהילת יהדות תימן שהיא אבן החן בצניעות של יהדות תימן.

חתונה שניה היתה של הבחור משה בן הרב יוסף נחום. עם בחורה אשכנזית מרחובות. בחתונה לא היינו, מפני שהיינו מחוץ לרחובות, אך ביום שבת נפגשנו בבית הכנסת ״עץ חיים״ של יהודי שרף. אורחי הכבוד היו, מורי ורבי הגאון יחיא נחום והסבא של החתן, וכן מורי ורבי סעדיה נחום בן הגאון ודודו אח אביו של החתן משה נחום כשהצדיק בעיר, הוא זיוה הוא הדרה. נוכחות הגאון השרתה רוח של התרוממות בתפילה, הוא התחיל ״ה׳ מלך״, ובנו רבי סעדיה עבר לפני התיבה, בשביל זה היה כשמן משחת קודש. כל האורחים נתכבדו בקריאה בתורה והגאון ברך ששי, אני נתכבדי במשלים, והחתן קרא את ההפטרה. לתפילת המוסף קויתי לשמוע את רבי יחיא נחום, אך האחראי והממונה על התפילות אברהם מסעוד, בן דודתי אחות אבי, רצה דוקא שאני אתפלל את המוסף, כמה שבקשתיו לתת לרבינו, הוא לא נענה לבקשתי, בטענה שגם אני אורח ובן בית ומהמיסדים של בית הכנסת, ועל כן ראוי אני לעבור לפני התיבה למוסף, וכן היה. בגמר התפילה נגשתי לרבי הגאון וברכתי אותו בשבת שלום ונשיקות על ידו הימנית. גם הוא ברכני בברכת ״ה׳ יחנך בניי״.

בלכתנו הביתה הלכתי אחריו ועוד הספקתי לשמוע ממנו דרשה מאלפת שכולה פניינים בדברי תורה. זו היתה שבת ״נחמו נחמו עמי יאמר אלהיכם דברו על לב ירושלים״ וכו׳ (ישעיה סי׳ א׳).

לכל שבת ושבת היינו מוזמנים לבתי ידידים וקרובים ומכובדים. כל משפחה

וחבר בשעריים היו ידידים או מכירים טובים שלנו. ההרגשה היתה נפלאה. שלום, שלום מפי כל עובר ושב.

נהגי המוניות הביאו לנו פירות מהמושבים שנסעו לשם. ברחוב צפרו לאות שלום, והורי אשתי היו אומרים לנו, תראו כמה אתם אהובים על הציבור ברחובות. כל אדם שואל בשלומכם, ובאו לראות אתכם. עכשיו אתם רואים כמה אתם חסרים לנו. מצדנו, לכל מקום שהלכנו הבאנו מתנה אמריקנית, מלבושים ודברים אחרים.

☆ ☆ ☆

פרק כ״ח

טיול עם המכונית שלנו לחיפה והגליל

ביום ראשון יצאנו לטיול לחיפה ולצפון. זה היה טיול משפחתי, אני ואשתי ובנותי אורלי ומאירה. עברתי דרך תל אביב לכביש פתח תקוה, כפר סבא, רעננה והצטלבות בית ליד, מחנה הצבא שבו חנה גדוד - 52 בזמן שהתחתנתי. נכנסנו לנתניה ולשכונת התימנים שיבת ציון, לביקור אצל משפחה שהיינו בחתונתם ממשפחת זינדני, המשכנו טיול קטן על שפת הים. ויצאנו חזרה לבית ליד, לחדרה ופרדס חנה ועלינו לבקר בזכרון יעקב. אנחנו אף פעם לא בקרנו בזכרון יעקב. עכשיו שהיתה לנו מכונית שלנו, עלינו למעלה ודרך הרחובות שבה הגענו עד לקבר הברון רוטשילד, יהודי שקנה את עולמו בחייו ובבנין הארץ, המושבות והכפרים. מתרומותיו הכספיים. הוא היה הראשון ואין שני לו בדבר הזה.

חיפה המוסלמית איננה. בתי הערבים והחנויות נעולים. עם ישראל הורישם וישבו תחתם. עלינו לכרמל וצפינו על כל הסביבה, על בריכות הנפט, הקריות ועכו ועל הנמל שער הכניסה לארץ ישראל, דרכו באנו לפני שבועיים. זו היתה תמונה נהדרת. מכאן המשכנו לקריות ואח״כ לעכו. נכנסנו לתוכה, לכל רחוב ולכל פינה, במיוחד באיזור המוסלמי. לראות ולהראות לבנות, את הערבים ואת חייהם. קנינו דברי מאכל ופירות וירקות והמשכנו בכביש עכו צפת. פעם ראשונה היתה לי שאני נוסע בכביש הזה. כולו מיושב בערבים. איזו טעות עשו היהודים שהשאירו אותם על האדמות האלה. היום הם צוררים את ארץ ישראל ותושביה.

לאחר מכן, בקרנו בקבר רבי שמעון בן יוחאי ויתר הצדיקים. קראתי תהלים והתפללתי מנחה. המשכנו לעיר צפת, עיר המקובלים, ורבינו יוסף קארו, והאר״י, כאן ישנו בבית מלון שינה עריבה.

אחרי ארוחת הבוקר נסענו לראש פינה, ופנינו שמאלה למעברה חצרות ולקרית שמונה. כמה היו החיים קשים לאנשי המעברות. אך הם חיו את זה מתוך אהבה למדינת ישראל ובמיוחד היהודים יוצאי עדות המזרח. אלה היו ראשונים לסבל ויסורים ולקושי קליטה. מקומות עבודתם היו במשקים, בחקלאות ובעבודות דלות הכנסה, בבחינת יהודים סוג ב׳, כאילו שלכך הובאו לארץ ישראל. כל הישובים מראש פינה ועד מטולה בגבול הלבנון (ים החולה), העסיקו את תושבי המעברות. לאחר ביקור בקיבוצים דן ודפנה, חזרנו לכביש הראשי ופנינו לכנרת וטבריה. לאורך הכביש עד טבריה, היו מטעי בננות. לי יש אהבה מיוחדת לעיר טבריה ולים כנרת. ההרגשה היתה נפלאה, על אף שהאויב הסורי היה על הר הגולן ממול. ומצד שני של הכנרת. קברות הצדיקים היו המקומות הראויים לביקור, שהרי גדולי רבני ישראל של כל הדורות קבורים כאן, ונפש האומה הישראלית קשורה בנפש הצדיקים האלה.

עלינו בכביש טבריה נצרת כדי לראות את הנוף המרנין. משב הרוח ביום חם כזה היה נעים. בכביש הראשי שכרנו חדר בבית המלון. אשתי ירדה לחנות המכולת וקנתה דברי מאכל. בטבריה היה שיכון של משפחות תימניות מעולי ״על כנפי נשרים״. הואיל ואהבנו חיים תימניים לפי המסורת התימנית, עלינו עם המכונית אל השיכון, והנה באחד הבתים בחצר הבית ישבו כמה משפחות לבילוי משותף. ירדנו מהמכונית והצטרפנו אליהם כדי לבלות זמן מועט בחברתם. התימנים ידועים בהכנסת אורחים אומנם אנחנו לא אכלנו ארוחה אתם, אך שתינו משקה קר ושוחחנו על המוצא שלנו מתימן. והיכן אנו בישראל. עם בא הערב חזרנו לבית המלון. ירח נפלא הופיע מעל הרי הגולן וים הכנרת רשרשו מימיו. הבנות היו עייפות וישנו.

ביום שלישי יצאנו את העיר, בקרנו בקבר רבי מאיר בעל הנס. ומשם נסענו להצטלבות העיירה צמח, על הכביש צמח־דמשק. משם היינו בדרך עין גב. היה ידוע לי מה עשו הסורים בכל האיזור הזה,ועל כן משנה התענינות היתה לי לבקר באיזור הזה, ובמיוחד שהצבא הסורי נמצא על ההר מעל הקיבוץ עין גב. דרך מטע הבננות הגענו לשער הקבוץ עין גב. ומכאן אל המסעדה של התיירים. כאן אכלנו דגים מטוגנים חמים בתיאבון - והילדות נהנו ממעגן של הסירות שהיה מלא דגים חיים מתרוצצים.

כידוע, נהר הירדן מתפתל בן הגבעות וליד הישובים אשדות יעקב, כנרת והדגניות, עד לתחנת הכח של החשמל התפוסה על ידי האויב הירדני.

מכאן פנינו אל העיר בית שאן. גם כאן אף פעם לא הייתי משום שהיתה עיר ערבית, ומשום שלא היתה לי סיבה לבקר או לעבור דרכה. עכשיו עם המכונית שלנו שוטטנו בתוכה ובקרנו בעתיקותיה. מכאן המשכנו לקיבוץ שעשה היסטוריה במלחמת השחרור הלא הוא ״טירת צבי״, המתישביים הראשונים שלו, עשו את

ההתחלות שלהם ברחובות - שעריים. ליד ביתי ברחוב ארלוזורוב. חלק מהמשפחות היו מוכרים לנו ועכשיו נפגשנו אתם פנים אל פנים. בחדר האוכל הכשר, אירחו אותנו לארוחת צהרים, ארוחה טובה. קבלנו הדרכה וסיור בקיבוץ, ובלינו שעת נחת תחת עצי התמרים ועל הדשא הירוק. בפרידת שלום פנינו לדרכנו. דרך כל הקיבוצים על כביש בית שאן עפולה בתחנת הבנזין מלאנו את מיכל הבנזין, ולאחר שתיה קרה המשכנו בכביש הסרגל למגידו, ואדי ערה, כביש חיפה, תל אביב, רחובות. היינו עייפים ורצוצים משלושת ימי הטיול.

☆ ☆ ☆

פרק כ״ט

מעסיקי מניו יורק מבקש שאני אחזור מהר לניו יורק

משה אדואר מעסיקי בעבודה בניו יורק, שלח לי מכתב באנגלית, בו הוא מבקש שאני אחזור מה שיותר מהר לניו יורק. הוא צריך אותי כי עכשיו תקופת עונת המכירות של התכשיטים. אני החזרתי לו תשובה שאני רוצה להשאר בארץ עד לאחר החגים. עד אז אינני חושב לחזור לאמריקה.

אני רציתי לקחת את אמי לטיול ולא חשוב לאן. שלום אחי הציע שנסע לאשקלון. ואני שמחתי על ההצעה. בבקר נגשתי לקחת את אמי וחזרתי לקחת את אשתי ובנותי. אחי שלום עם אשתו ובתו אופירה נסעו במכונית שלו. נסענו למגדל העיר העתיקה של אשקלון. שם בקרנו אצל קרוב משפחה, בשם יוסף נגר, בנו היה מזכיר בית המשפט באשקלון, משפחה נפלאה וחביבה, הכנסת אורחים למופת היתה לנו, כאורחים מאמריקה. בלינו כמה שעות בעיר ובחוף הים הנקי, וחזרנו הביתה.

זכריה מסעוד שבקשני לקנות עבורו את המכונית שהבאתי אתי, אמר לי שיש לו בעיות עם משרד התחבורה. הם אינם מאפשרים לו לעשותה מונית, אף על פי שהיא מתאימה ובמצב טוב מאד. על כן הוא נסוג מהעסקה אתי, ואיננו מוכן לתת לי אף פרוטה. זה היה תרגיל נבזי, כי אילולא מכתבו שכתב לי להביא לו את המכונית, והוא ישא בכל ההוצאות, אני מצידי לא הייתי קונה אותה והייתי בא לישראל בלעדיה. מעשה לא יפה עשה לי בהתעלמו ממה שכתב והבטיח לי. כמה וכמה נהגי מוניות באו אלי ובקשו לקנותה ממני, אך אני מיאנתי, מתוך מלת כבוד לזכריה מסעוד עכשיו נתקעתי עם המכונית.

בצר לי נסעתי למשרד התחבורה בירושלים ונסיתי לברר מה אפשר לעשות מנהל משרד התחבורה אמר לי שהוא לא יאפשר לי למוכרה ואצטרך לקחתה חזרה לניו יורק. מה אומר ומה אעשה? אמרתי בלבי עם המכונית, אני אמשיך לבלות וליהנות ממנה כמה שאפשר.

טיול לאילת

ואם ככה אזי הטיול הבא, יהיה לאילת. שם נמצאת גיסתי דבורה אחות אשתי, הורי אשתי שמחו על הצעתי לבא אתנו לאילת, אני בקשתי מאמי, אך היא לא רצתה לנסוע. ביום ראשון בבקר, יצאנו עד מחנה גוליס. כפר גוליס היה מלא ועמוס פרי צבר, פרי שאנחנו אוהבים מאד מאד. הפרי כבר הזהיב והיה בשל, הנאה לחיך וטעים למאכל. לא היה זמן להתעכב או להקרב לפרי, מחשש הקוצים שבו סכנה לעינים. הכביש עבר דרך חלץ, הוא הכפר הערבי חוליקאת, שבו עשה גדוד 52 מחטיבת גבעתי היסטוריה למדינת ישראל. שם נפצעתי וקבלתי נשיכות מהחיילים הסודניים שהיו עם הצבא המצרי. ברוך ה׳ שעשה לי נס במקום הזה ונשארתי בחיים. בשבוע הבא התכוננתי לחזור לכאן. משרד הבטחון ארגן ביקור כאן לכל אלה שהיו באותו קרב, ממפקד הגדוד ועד לחייל הפשוט. אני נקראתי למשרד הבטחון בקריה ושם נאמר לי על הביקור. עכשיו אני נוסע ליד המשלט שאותו לא אשכח בעודי חי.

בבאר שבע עשינו חניה לזמן קצר. לאחר כמה סיבובים בתוך העיר ולמראה הבדוים על תלבושתם המסורתי, הפליאו את בתי אורלי, יצאנו את העיר. האדמה צחיחה, מבט עין למרחוק, הכל אדמה קרחת. עצי אשל בודדים נראים כאן ושם. עברנו ליד מאחל של בדוים והצאן משוטטים מסביב, מלחכים כל ניצוץ של ירק. בנותי אורלי ומאירה נהנו ממראה הצאן. אני עצרתי לרגע לאפשר להן להזין את עינן ממראה הצאן. עברנו את העיירה דימונה והמשכנו לירוחם. כאן נכנסנו למסעדה לשתות משהו קר. להרגעת הגוף המזיע. ממרפסת המסעדה השקפנו על המכתש הגדול. כאן במדבר הזה נזכרה אשתי במסע הנועז שעשינו אני והיא יחד, בלכתנו בודדים בין שמים וארץ. ההורים נדהמו מהספור של בתם. והנה המחנה הצבאי עין חוצוב, שבו ישננו אז. בכל חצי שעה פגשנו מכונית שבאה ממול. כמו אוירון בטוסו באויר בודד, כך מכוניתנו עשתה את מסעה בנאמנות ללא תקלה, עד הגיענו לתוך אילת. המקום היה חם מאד ויבש. אילת היתה מאד משעממת לאנשים כמונו, אך הסקרנות היתה להגיע כאן, לאורך כל הדרך הצחיחה והשוממה. גם עוף השמים לא נראה בדרך, כי אין מים ואין צל. אכן, דרכו של האדם לנדוד ולנוע אל המקומות המרוחקים כדי לראות ולהכיר את הטבע והבריאה.

שתי לילות היינו באילת, ישננו על שמיכות ברצפה יחד עם בנותי, בדירה סגורה וחסרת אויר. קשה היה לנשום ומאוד משעמם.

ביום שלישי בבקר יצאנו חזרה הביתה. פרדסי הדרום החזירו לנו את האויר הרענן, המחיה כל נשמה. אכלנו ארוחת ערב מהנה לחם טרי עם מרק וחילבה ובשר, ושתינו מיץ תפוחי זהב קר מהמקרר. ואז אמרתי מודה אני לפניך ה׳ שהחזרת בנו נשמתנו בחמלה.

למחרת הלכנו לבית אמי. אחי יוסף היה שוכב על המטה הוא סובל יסורים קשים כבר תקופה ארוכה. הרופאים באו והלכו אך כל עצותיהם וטיפוליהם לא היו בהם ברכה. עוד בהיותי בניו יורק הגיעוני כל מיני שמועות קשות על מצבו הבריאותי. הרבה זמן היה סובל מבעיות פנימיות, ואולם על אף חולשתו הקשה הוא החזיק מעמד. סיפרו לי שהוא אמר, שהוא לא יחזיר את נשמתו לבורא עולם עד שיראה אותי ואת אשתי ובנותי. עכשיו ישבתי למרגלותיו ובנותי מוחזקות באצבעותיו. הוא נשק לכל אחת מהן ובירך אותי ברכת אח אוהב ונאמן. אמי היקרה הגישה לנו כוס קפה ועוגה תימנית שאני אוהב. גם היא חבקה את בנותי אורלי ומאירה ונשקה להן. ונתנה להן שוקולד ובירכה אותן לחיים טובים.

המוהל רצה שאני אהיה בעתיד מוהל

היום היה ברית מילה. לאחד החברים הטובים שלי נולד בן. המוהל היה רבי יוסף משולם, מוהל מומחה. ופניו כמלאך ה׳. רבי יוסף משולם היה מהנכבדים שבדור. כל מעשיו היו לשם שמים, מלא מצוות כרמון, כל חייו עשה חסד. ליתומים ולאלמנות, לזקנים וזקנות, לעניים ואביונים, לפושטי יד ולאילמים ונכים. כל איזור הדרום הכיר אותו. הוא היה המוהל שנוסע לכל מקום על חשבונו, מל את התינוק ומשאיר לנימול מתנה, הוא לא היה עשיר. גם לא בעל יכולת כספית, אבל בעל נשמה טובה וזכה האוהב כל כלל עם ישראל. הוא היה אומר: ״כולנו בני איש אחד אנחנו״ (בראשית מ״ב 10). בבית היולדות ברחובות כל התינוקות הזכרים נימולו בידו האמונה. אני הכרתיו מאז הגעתי מעדן בהיותי בן תשע שנים. התפללתי בביתו בבית הכנסת שלו, עד אשר עברנו לגור בגבעה השרפית ברחוב רמב״ם. עכשיו נפגשתי אתו פנים אל פנים. הוא היה אדם יפה, בעל הדרה, זקנו הדור וכולו אומר כבוד. כל הציבור היו עומדים מפניו. הוא היה אדם צנוע וירא שמים בתכלית השלימות. בחיוכו משך כל רואהו. לכל אדם היה מקדים שלום. אהבת ה׳, אהבת התורה ואהבת עם ישראל והבריות היו קשורים בלבו עליו נאמר ״ומצא חן ושכל טוב בעיני ה׳ ואדם״ (משלי ג׳ 4).

אני נגשתי אליו לברכו ולהתברך ממנו. בראותו אותי שמח ואמר לי ״ברוך הבא״.

טוב שראיתיך, אחרי ה"בריתי" ברצוני לדבר אתך, המילים שלו רתקוני לכסאי עד אשר גמר את מלאכת המילה. ואז נגשתי אליו כתלמיד לפני רבו, והוא אמר לי שברצונו ללמד אותי את מלאכת המילה. אתם שם באמריקה, בודאי אין לכם מוהל תימני. ועל כן טוב שתלמד את מצות המילה. מחר אתה בא אתי לבית היולדות, יש לי שם שלש "בריתות". אני רוצה שתבוא אתי לכל מקום שאני אלך, עד אשר תחזיק בסכין ותמול. את השיחה הזאת עם הרב ספרתי לאשתי. אני כן רציתי ולא רציתי, אך אשתי אמרה לי, אם חרב רואה בך כאדם ראוי לכך, אסור לך למאן. וביחוד שהוא לא מציע את זה לכל חבא בקרבתו. האמת היא שלי היה הרבה זמן חופשי, ומכוניתי לרשותי. וכך הייתי נוסע אל ביתו יוצא אתו לכל מקום לעשות ברית מילה. בשעת הברית הסביר לי והראה לי איך להחזיק את הערלה, איך לחתוך את הערלה, ואיך הפריעה, ופיזור האבקה הצחובה, וכו'. בקיצור הוא מל וטפל בתינוק עד הרימו את התינוק בזרועותיו. אשריו ואשרי חלקו.

את השבת עשינו בתל אביב בבית הדודה שושנה כובשי הלוי לבית נגר, אשה ידועה בשערים ובכל בית נצרך. ביתה היה ברחוב דיזנגוף 224. אליו הגענו ביום ששי, ונתקבלנו בברכת ברוכים הבאים. הדודה שושנה ואבי גדלו יחד בית ליד בית והיו כאחים לכל דבר. הם בנים לשני אחים. ומתוך יראת כבוד קראתי לה דודה, כי היתה ראויה לכך. בתה דינה היתה גרה אתה באותה בנין. אמא ובת הנותנות אחת לשניה מאהבתן הבלתי מוגבלת, ובבית שלהן עשיית השבת ושמירתה היתה נחת רוח. הארוחות היו משותפות, אף על פי שהבת דינה היתה נשואה לאברהם לוי ויש להם בנים. השולחן היה מלא ברכת ה', תימנים בלב ונפש. יחד עם זה הם היו בעלי השכלה גבוהה ומעמד מכובד. ראש העיר של תל אביב דיזנגוף וישראל רוקח, בקרו אצלם. בכל פעם שהיינו באים לארץ ישראל היינו מתארחים לשבת בביתה. היא היתה אשה נפלאה. כל חייה עסקה בגמילות חסדים. היא עודדה אותי לעבור מבחן לקבלת תעודת רב. ולימים שעשיתי את מבחן קבלת תעודת רב, היא היתה הראשונה שידעה על כך. היא היתה אומרת לי: תחת אבותיך יהיו בניך. אביך היה רב של העדה שלנו. וגם אתה צריך להמשיך בדרכי אביך הצדיק זצ"ל.

☆ ☆ ☆

פרק לי

לקחתי את אחי יוסף לבית החולים בצריפין

לאחר תשעה באב תשכ"א מצבו של אחי יוסף הורע קשה. הרופאים המליצו שנעבירו לבית החולים בצריפין. אך אחי יוסף מאן לכך. הוא העדיף להשאר בבית.

וזה היה קשה מאד לאמי. הוא לא היה קם מהמיטה ואת צרכיו היה עושה על המטה, כולנו ראינו את סבלו וצערו ולא יכולנו לסייעו במאומה. כמה שדברו על לבו שיסכים שיקחו אותו לבית החולים, הוא התנגד לכך. אמי יקירתי דברה אתי על כך, היא ידעה עד כמה הוא ואני אוהבים אחד את השני ובקשה ממני שאדבר על לבו, אולי יסכים. אני ואשתי היינו בדעה עם אמי והאחים שלי שיש להעבירו לבית חולים, אולי יש תקוה. ישבתי לידו והתחלתי לדבר על לבו שאל יתיאש מן הרחמים. כולנו אוהבים אותו והוא כבן הגדול של אבינו הריהו כמו אבינו. אנחנו דואגים ורוצים את בריאותו. כאן בבית אפסה התקוה ואולי ממקום אחר ישלח שלומיו. ותשועתו מהרה תצמח. אנחנו לא נעזוב אותו ונשמור עליו כבבת עינינו כך המשכתי לדבר על לבו עד שנתרצה. למחרת היום בא הרופא ונתן מכתב לבית החולים בצריפין. עיניו של אחי יוסף זלגו דמעות והוא אמר לנו, אל תקחו אותי לבית החולים, אני אמות שם, אני רוצה להשאר בבית אמי. כולנו בכינו. הוא אמר לנו את האמת ואנחנו גם ידענו את האמת. אבל הטיפול בו היה קשה מנשוא, ורק בבית החולים היה אפשר לטפל בו. לאחר שהוא קרא "קריאת שמע" הבאתי את מכוניתי לחצר הבית ונשאתי אותו על זרועותי לתוך המכונית. כל המשפחה נסענו, אמי ואחותי ואחי סעדיה ושלום ואני נוהג. בדרך אמר לנו אחי יוסף, אני לא אחזור הביתה. כל אחד מאתנו הזיל דמעה חרישית. במשרד בית החולים סדרתי במהירות את קבלתו, והוא הוכנס לחדר מיוחד.

אחי הצדיק הלך לעולמו מתוך סבל ויסורים

אמי היתה נוסעת בבקר השכם לבית החולים, ואנחנו היינו הולכים אחר הצהרים, יום יום חוץ משבת. לאחר שהייה של שבוע ימים בבית החולים, גברו אראלים את המצוקים, ומסר את נשמתו לאביו שבשמים, ביום שלשי, עשרה באלול תשכ"א. "הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט" (דברים ל"ב 4).

באותו היום נסעו אתי אחי סעדיה ובני הדוד שלי בני אח אמי, יוסף וחיים, לקחת את גוית אחי יקירי ומורי ורבי וסף בן אבא מרי סלימאן נגר. בבית החולים עטפתי אותו בשמיכה ונשאתיו על זרועותי לתוך המכונית שלי. לידי ישבו בני דודי, יוסף וחיים מסעוד ואמי יקריתי ואחי סעדיה החזיקו את היקר באדם, עד בואנו לבית אמי יקירתי. השמועה יצאה ותיהום כל שכונת שעריים. באו תלמידי חכמים ורבנים ואנשי מעשה, אנשים מכובדים ותלמידיו הרבים. קהל גדול היה אנשים ונשים. בנות ישראל בכו על אבדן הצדיק. וקול יללה ובכיה נשמעו בכל פה. הצור תמים פעלו. הוא היה איש תם וישר, ירא ה' בנגלה ובנסתר, תלמיד חכם, לא עשה לרעהו רעה וחרפה לא נשא על קרובו. צדקתו חקוקה בספרו של בורא עולם.

נפלה עטרת ראשנו. הוא היה אחד ואין שני לו בתוכנו.

גלוח השיער והרחיצה והתכריכין נעשו בבית אמי יקריתי. והלויה יצאה לבית החיים של שעריים. הנשים לא השתתפו בלויה. אנחנו האחים נשאנו המטה ועוד אחד מבני המשפחה עד ל"בית החיים". הלכנו יחפים כל הדרך, ואמרנו: "יושב בסתר עליון בצל שדי יתרונן" (תהילים צ"א א). ב"בית החיים" הספידוהו רבנים ותלמידי חכמים.

בשבעת ימי האבלות, הבית היה מלא מנחמים וכל אחד ספר את הסיפור שלו אודות המנוח אחי יקירי יוסף, זה יוצא וזה בא. היה שפע של מאכל ומשקה שהביאו אתם. תהי נשמתו צרורה בצרור החיים.

חברא קדישא והמכונית שלי

בין הבאים היו אנשי "חברא קדישא" והם, בני דודי אח אמי יקירתי, יוסף וחיים מסעוד, יפת דמארי, שלום צדוק ויעקב עמרני. כשנתמעטו המנחמים הם בקשו לדבר אתי. הם הסבירו לי כמה קשה לעדה התימנית שאין להם מכונית שתשא את הנפטר עד לבית החיים. הדרך ארוכה ויש בזה צער למלוים לשאת את המטה כל הדרך. ואם כן,יש להם בקשה גדולה, שהיא חסד שאין למעלה ממנו, והיא לתרום להם את המכונית שלי והם יתאימו אותה שתהיה ראויה לשאת המטה, לשמע הדברים האלה, אמי אמרה לי: שמע בני, זאת מצוה חשובה מאד ואם תרצה לתת להם את המכונית זה יהי לך למצוה גדולה. אני בשבתי באבלות, כמעט ולא דברתי עם שום אדם, ועל כן אמרתי להם שאם ברצונם לדבר אתי שיבואו לאחר השבעה. בינתים דברתי עם אשתי וכן עם הורי אשתי. כולם לא שללו את הדבר, ואמרו אם ברצוני לתרום את המכונית זה החלטה אישית שלי. לאחר השבעה הם באו ואני נתתי להם תשובה חיובית.

לאחר שבוע ימים בא אלי יהודי עיראקי, נכה צה"ל, ואמר שהוא רוצה לקנות את המכונית כדי לעשותה מונית. יש לו רשיון ממשרד התחבורה, וכן משרד הבטחון אישר לו. הוא מוכן לשלם עבורה אלפים לירות, מחיר טוב. זה היה מחירה בשוק המכוניות. לצערי, הייתי נאלץ לדחות אותו מכיון שנתתי את הבטחתי לחברה קדישא. הוא בא עוד הפעם ועוד הפעם והסכים להוסיף על המחיר, אך אני עמדתי בדיבורי, שלא אוכל לתת לו את המכונית.

לאחריו בא יחיאל צעדי בעלה של דינה בת אחותי, הוא הסביר לי כמה חשובה לו המכונית בשביל פרנסתו הוא שוכר מונית ועובד קשה בשביל הפרנסה, אם אמכור לו את המכונית הוא יעשה אותה למונית, והרי בסופו של דבר אני אעזור לבת אחותי דינה לפרנסה. אך שוב לצערי לא יכולתי לחזור בי מהבטחתי

לחברא קדישא. זאת היתה עצת אמי. לא הייתי מוכן לשנות את דברי אמי יקירתי.

נציגי חברא קדישא יפת דמארי ושלום צדוק באו אלי ויחד הלכנו לעו״ד מדהלה והוא הכין הצהרה בשבועה לבית משפט השלום ברחובות, שאני נשבע שהנני נותן את המכונית לחברה קדישא במתנה גמורה ללא שום טובת הנאה או כסף. עם ההצהרה הזאת נסענו לירושלים למשרד האוצר, מחלקת המכס. אך הם שלחו אותנו לחיפה למחלקת המכס בנמל חיפה, להיכן שהנירות של המכונית נמצאים שם. מירושלים חזרנו לרחובות וביום המחרת בבקר נסענו לחיפה. הפקיד האחראי עכב אותנו ולא במהרה הסדיר את ההעברה של המכונית לרשות חברא קדישא.

המכונית נשארה אצלי עד יום לפני נסיעתי חזרה לארה״ב. הואיל והפקיד מחיפה לא מסר לי שום מכתב, המאשר שהמכונית הועברה על שם חברא קדישא, אף על פי שהוא מלא שאלונים ולקח ממני את ההצהרה בשבועה שעשיתי בבית המשפט ברחובות.

יום אחד לפני נסיעתנו חזרה לארה״ב, באו אלי מר יפת דמארי ושלום צדוק ונסענו למחלקת האחסנה בנמל יפו. וכאן מסרתי את המכונית למחסן המכס עד אשר החברה קדישא תקבל את המכונית לרשותה. לאחר כמה ימים הם קבלו את המכונית והחלו להשתמש בה לרשות חברא קדישא, אך לפי דבריהם המכונית לא התאימה לצרכיהם ואז הם מכרו אותה לאותו נכה עירקי שבא אלי והסכים לשלם אלפיים לירות בשנת 1961. בכסף הזה הם קנו חלקת אדמה די טובה וגדולה ליד בית הקברות שלהם הישן וחברו את שתי החלקות לבית קברות אחד. אני לא קבלתי מהם אפילו מכתב תודה עד היום, יולי 1988.

☆ ☆ ☆

פרק ל״א

ירושלים הרים סביב לה וה׳ סביב לעמו

לפני ראש השנה נסענו לירושלים להתפלל ולבקר קרובי משפחה ומכירים וכן לסייר בעיר. בעיר רמלה ראיתי ערבי מלובש בתלבושת ערבית מסורתית עומד לצד הכביש מנופף בידו. הוא בודאי חשב שמכוניתי היא מכונית שרות טקסי מונית. נעצרתי לידו ושאלתיו מה חפצו הוא אמר לי שברצונו להגיע לאבו גוש. בנותי הסתכלו עליו והשתאו על תלבושתו. אני הזמנתיו להכנס למכוניתי מתוך שרצוני היה שבנותי יסתכלו על לבושו וכן ישמעו את שפתו השפה הערבית.

אני והוא דברנו בשפה הערבית ובנותי האזינו לשיחתנו.

בהגיענו לבית שמש, בתחנת הבנזין ממול אשתאול, עמד שם שוטר תנועה שהסתכל על כלי הרכב העולים לירושלים. הבטתי עליו ואמרתי לאשתי, השוטר הזה עוד ירדוף אחרינו. אשתי אמרה לי, מניין לך שהוא עוד ירדוף אחרינו? אמרתי לה יש לי ההרגשה.

לכל אורך הכביש היתה התנועה עמוסה מכוניות העולות לירושלים ואי אפשר היה לעקוף הואיל והיתה תנועה ממול. אני נסעתי ומאחורי היו שש או שבע מכוניות משא. הבטתי בראי שעל הדלת השמאלית והנה אני רואה את שוטר התנועה נוסע אחרי המכוניות ולאט לאט הוא מדביק אותי, היתה לי ההרגשה שהוא משחק אתי את החתול והעכבר. פעם הוא עובר קדימה את מכוניות המשא ופעם הוא מסתתר בין שתי המכוניות, אך הוא מתקרב אלי בבטחה. אמרתי לאשתי הנה הוא אחורי מכונית המשא שנוסעת מאחורי. עכשיו הוא מתקרב אלי ויבקשני לעצור בצד הכביש. ואת אשר חשבתי כך היה. כשהיה כבר ממולי הוא סימן לי לעצור. אני ירדתי ממסלול הנסיעה לצד הדרך, והוא נגש אלי ובקש את תעודת הנהגות שלי. אני נתתי לו את רשיון הנהגות שלי האמריקני. הוא הסתכל עליו ושאל אותי איפה הרשיון הישראלי, ואני אמרתי לו שאין לי רשיון ישראלי. אז הוא בקש ממני את תעודת הזיהוי, וגם זה לא היה לי. הוא שאל, אם כן איזה תעודה יש לך? אמרתי לו שיש לנו דרכון אמריקני ומסרתי את הדרכון לידו. הוא עיין בו וראה את התמונה המשותפת של המשפחה שלי אשתי ושתי בנותי, והוא אמר לי, מה פתאום אתם אמריקנים אני לא מאמין לך, מתוך הסתכלותי עליו הבנתי שהוא איננו יודע לקרוא אנגלית. על מספר המכונית היה כתוב א״ח קרי ״אזרח חוץ״. והוא שאל אותי והרי המכונית היא DE SOTO טקסי. אמרתי לו שהבאתי אותה אתי מאמריקה. אחרי כל כך הרבה שאלות ותשובות נראה לי שהוא שוכנע מדברי.

בינתיים, הערבי שישב מאחורי הקשיב לכל השיחה בינינו, ואפילו שאיננו מבין טוב את השפה העברית. השוטר החזיר לי את הדרכון ואת רשיון הנהגות האמריקני ואמר לי, עכשיו סע אחרי עד ירושלים. הוא נסע מעל המהירות המותרת ואני אחריו להנאתנו. הערבי שמע את השוטר שואל אותי אם אני תייר ואני עניתי כן. בדרך הערבי שאל אותי, אם אני ״טיאר״, בעברית ״טייס״. את המילה תייר החליף במילת טייס. אני הבנתי את הערבי היות ואני דובר ערבית ועניתי לו שאני ״טיאר״ טייס. הערבי התחיל להתרשם מעל הרגיל, ואני המשכתי למתוח אותו ואמרתי כן אני ״טיאר״ טייס. ושוב שאל הערבי ״וביטטיר״? ואתה טס? אמרתי לו שכן. עד אבו גוש שלא הפסיק מלשאול שאלות, וטוב שירד מהמכונית. לאחר שהגענו לירושלים וסיירנו במקומות הקדושים ובקרנו אצל מכרים וידידים חזרנו לרחובות.

הימים הנוראים, והחגים סוכות ושמחת תורה היו לי התעלות הנפש. חמש שנים של הגלות רוקנו את המשאבים שהיו לי בצאתנו מארץ הקודש בשנת 1955. עכשיו הגיע הזמן לשאוב רוח קדושה, "כי יום כיפורים הוא לכפר עליכם לפני ה׳ אלקיכם (ויקרא כ״ג 28).

לצערי ולדאבון לבי. במשך החמש וחצי השנים שהייתי בארה״ב עד בואי חזרה לארץ הקודש, האמונה בה׳ והדת והמוסריות ירדו פלאים. הדור שהיה בני שלש עשרה ומטה והיום הוא בגיל הנערות והבחרות, אינם הולכים בדרך התורה והמצוות. בין אם קבלו חנוך לכך ובין אם לא קבלו חינוך. התנצלות העדיים מעל עצמם הובילה לדלדול הרוחניות. ואם אין רוחניות אז יש ריקניות. וריקניות מביאה לידי בטלה והבטלה מביאה שעמום, ושעמום מביא סטיה והתפרקות לכל מיני מעשים שהם לא תואמים את חוקי ישראל סבא.

הנוער והחורים שגדלו ונולדו בארץ ישראל סטו מדרכי אבותם. השבת מחוללת בצורה מאוסה ביותר. החגים כבר אינם חגים. ראש השנה ויום הכיפורים מחוללים בראש גלי. אין מי שיאמר להם מה אתם עושים. בשם החופש הם מזלזלים בכל חוקי התורה הקדושה.

בימי שבתות וחגים וימים נוראים הם יוצאים במכוניותיהם לכל פינה נדחת ומעלימים עינים מקדושת השבת וימים נוראים, לית דין ולית דיין. חבורות חבורות יוצאים לזלול ולהתעלס בגנים וביערות בימים ובנחלים, על ההרים והגבעות. בים כנרת, בטבריה מקום קברות הצדיקים ובאילת הרבה עשרות של אלפים. אילו היו שומרים את השבת והחגים וימים הנוראים, היו ממלאים בתי כנסיות ובתי מדרשות באבות ובנים. הרבה מתאונות הדרכים לא היו קורות מאות ואלפים נהרגים בתאונות הדרכים דוקא בשבתות וימים טובים, והדרך היחידה שיכולה להציל מתאונות היא, ללכת לבית הכנסת ולא לנסוע ולחלל את השבת.

אני חתן לשמחת תורה

שמחת תורה בבית הכנסת שלנו "עץ חיים" היה ממש כמו חתונה. "חתן תורה" עם שושבינין ושירים ורקודים, אני קניתי את הזכות להיות "חתן תורה" רציתי ליהנות עם מורי ורבותי, אחי ואחותי, ולעשות נחת רוח לאמי יקירתי. כל החברים לבשו שמחה ושרו "מפי אל מפי אל יתברך ישראל, אשריכם ישראל אשר בכם בחר אל״ היתה התעלות נפש מתוך שמחה ורקודים. חברים תפשו אותי והרימו אותי על כתפיהם, הם אמרו לי שעדין לא שכחו את הימים בהיותי בארץ ישראל, ורקדתי והרקדתי אותם, זקנים, בחורים, נערים וטף. עכשיו אני חייב לרקוד אתם, אחד משך בידי והשני הניף את רגלי. לא היה אפשר למאן לחבורה כזאת. כי מי יודע מתי אני אחזור וארקוד אתם שנית. זו היתה חבורה נעימה ומלאה

שמחת חיים. שתינו משקאות ואכלנו עוגות ועוגיות. ולאחר מכן ארוחה לחוח ובשר צלוי חם. שמחה כזאת הרי היא רק פעם אחת בשנה.

עתה הגיעה שבת בראשית. אשתי בקשה שנחזור לאמריקה, משהו קרה אצלה. בהיותנו באמריקה רצתה לחזור לארץ ישראל. היא חשבה על ההורים והמשפחות, הקרובים והידידים והידידות, הבית שלנו והחבריא שהיו לנו. והנה בבואנו לארץ ישראל, המזג האויר לא התאים לבנות שלנו, והן חלו וסבלו מחוסר תזונה שהיו רגילות כך בניו יורק. המצב הכלכלי בישראל היה עדין קשה והיה קיפוח עדות המזרח היו מופלים ומקופחים. עדיין היו מעברות וצריפונים. קשה היה לראות את זה ולהתעלם מההפליה העדתית. השלטון חנק כל תוכנית כלכלית חופשית. ומצב שני, ההסתדרות הכללית בנתה לעצמה מפעלי תעשיה בכל עיר ועיירה, מושבה ומושב וקיבוצים, אם לא היית חבר הסתדרות וחבר מפא״י לא היתה לך אפשרות להתקדם. הם קראו לזה סוציאליזם, וסימלם היה הדגל האדום. כך הם מוטטו את הכלכלה ודחו אנשי מסחר וכלכלה שרצו לבוא לארץ ישראל, להפריחה ולהצעידה במפעלים כלכליים. אנחנו התרגלנו לחיים האמריקניים. עשה כל אשר ביכולתך להצליח ולבנות את חייך. אחת היא לכולם, ואפשרות חופשית לכולם. תחיה ותן לחיות, זו היא השיטה האמריקנית.

נגמרו החגים והחיים חזרו למסלולם הרגיל. מזג האויר גם כן השתנה והימים נעשו יותר קצרים. בתי הספר היו פתוחים. את בתי אורלי רשמתי בבית הספר תחכמוני לתקופה קצרה כדי שלא תשתעמם. היא למדה עם חברותיה בנות גילה. אותן הכירה בתקופת הקיץ.

בדחילו ורחימו תחילת השנה.

בשבת בראשית, חזרו החיים למסלולם הרגיל. ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך, וביום השביעי שבת, למי שרוצה לשמור את השבת. בבתי הכנסת חדלו להופיע אלה שבכל שבתות השנה לא מצאו ענין בכך לא להם ולא לילדיהם, כאילו לא היו חגים ומועדים ויום הכיפורים. חשבון הנפש וקדושת השבת ונשמה יתירה לא היו בשפה העברית הישראלית של הזמן הזה. פועל יוצא של תועלת מעשית שמתבטאת בצורה גשמית. ״וילכו אחרי ההבל ויהבלו, ולא אמרו איה ה״ (ירמיה ב׳ 6,5). זה היה מורגש ובולט. הנטייה היתה לכיוון פריקת עול המצוות. יש להם מדינה והם חופשיים, אין מי יאמר להם מה תעשו או מה אתם עושים. יחי החופש! כולם שיכורים מהנצחונות על מדינות ערב. התנ״ך נחשב להיסטוריה ישנה של לפני אלפים שנה, ואין ללמוד ממנו שום דבר בעניני יהדות או שמירת המצוות.

הימים ההם היו שונים מהימים האלה, אחרי כיבוש הארץ על ידי יהושוע, והארץ התחלקה לשבטים. כל שבט ושבט דאג לשבטו וכך נתפרדה החבילה

ונתמעטה האמונה בבורא המוציאם ממצרים. "וישכחו את ה' וימסרם ביד סיסרא וביד עמון ומואב ועמלקים. ורדו בהם שונאיהם" (שמואל י"ב 9). וכך לאורך כל זמן היותם בארץ הקודש. תמיד היתה הנטיה לשכוח את ה' עד לחורבן הבית הראשון והשני. ועל זה אני אומר: אינו דומה מי שיושב בחצר בית המלך למי שיושב בשדות המלך. ארץ ישראל היא חצר המלך ה' והשדות הן המדינות שמחוץ לישראל. המצב שכל המעיר בנושא היהדות נחשב בעיני השומעים לאדם מפגר, והוא חי בחזיונות של ימי קדם שאין להם משמעות לגביהם.

משום כך, אשתי וגם אני התחלנו לדבר על נסיעה חזרה לאמריקה. אם היתה לנו מחשבה להשאר בארץ ישראל ולהשתקע בה מחדש הרי המעשים והעובדות היום יומיות טפחו לנו על הפנים. הזלזול במי שהוא דתי ורוצה שגם חביריו ומכיריו ושכניו יהיו דתיים. אדם כזה נענה בזלזול גמור, מצב הכלכלה היה קשה ועדיין היה קיצוב בבשר שמן ודגים חמאה וקפה. שוק שחור פרח בכל המצרכים, וכל המרבה לשלם הוא הזוכה. מרבית התושבים חכו לחלוקת המזון. זוגות של צעירים היו מנסים לצאת את הארץ לכל מקום שבו יוכלו לבנות את החיים שלהם ואמריקה בראשם. שאלו: איך אפשר להגיע לשם, ורבים היו שואלים אותנו, איך הגענו לאמריקה, ומה עליהם לעשות. אילו הייתי קונסול הייתי יכול לחלק מאה אלף ויזות ביום אחד. כך זה היה אצל הזוגות הצעירים. הם רצו לנסות את מזלם במקום אחר, ואנחנו היינו דוגמה בשבילם. באנו לארץ ישראל עם מכונית ובילינו בה חמשה חודשים. תקופה די גדולה לגבי תיירים. עכשיו סכמנו אני ואשתי שאנחנו חוזרים לאמריקה.

☆ ☆ ☆

פרק ל"ב

חוזרים הביתה לאמריקה

כרטיסי הנסיעה היו אוניה "מולדת", מחיפה לאיטליה לעיר גינוה. סוכן הנסיעות בתל אביב, היה מר שילוני ברחוב הרצל. התאריך נקבע ליום ששי 15.10.61 בחודש חשון תשכ"ב.

את הדירה שלנו השכרנו לחבר טוב שלנו וקבלנו עבור שנתיים למפרע, שבוע לפני היציאה מהארץ התפשטה הידיעה על נסיעתנו חזרה לאמריקה, כל ערב באו חברים ומכרים ושכנים וכל עובר אורח, כדי להפרד מאתנו או לשוחח אתנו על כל מיני נושאים אישיים וכלליים. עד שעות מאוחרות של הלילה. כולם חביעו צער על עזיבתנו את הארץ.

יומיים לפני הנסיעה הלכתי ל"בית החיים" אל מקום אשר קבור בו אחי הצדיק מורי יוסף בן אבא מורי סלימאן נגר. שמו הטוב אשר הוא מעולה יותר מריח טוב ושמן טוב, יזכרהו ה' לטובה, רוחו ונשמתו לחיי העולם הבא. תנצב"ה.

אמי היקרה, אחותי ואחי, וכן הורי אשתי והדודים והדודות נכנסו למתח נפשי, הזמן התקרב לנסיעה, וחיבת המשפחה לנו ולבנותינו התבטאה בצורה גלויה, וזה הביא אותנו להתרגשות ובכיות. כאן, הפרידה קשה, אבל לא היתה ברירה. ומה שנשאר לנו זה היה להצמד אחד לשני ולתת נשיקת פרידה. אם קבלת הפנים היתה בנשיקה שלשמחה הרי הפרידה התבטאה בנשיקה ובכייה. המזוודות היו ארוזות ואנחנו חכינו לאשמורת הבוקר של יום הששי. בשעה שלש לפנות בוקר עזבו הידידים האחרונים את ביתנו ואנחנו נפלנו על המטות לתנומה של שעתים בלבד.

בשעה שש בבקר, באו הורי אשתי עם שתיה חמה ועוגיות, מתוך דאגה שלא נצא לדרך עם בטן ריקה. איזה אנשים נפלאים הם. תודות ונשיקות היו תשלום קטנטן עבור המעשה הזה. אך אהבתנו אותם והם אותנו הם התשלום הטוב והיקר שאין לו מידה ולא נמדד בשפת הדיבור. גם הגיסות והגיס אחי אשתי הצטופפו מסביבנו וכולם נשקו לנו ולבנותינו אורלי ומאירה. הרגעים היו מרגשים וקשה היה לעצור את נזילות הדמעה. הנה אמי היקרה ואחי היקרים סעדיה ושלום ונשותיהם, ואחותי לאה ובנותיה דינה ונחמה, כולם כאן. וכאן הדוד של אשתי חיים גמיל ואשתו הטובה נעמי. ידיד זכריה גמיל ואשתו אסתר הדודה הטובה שלאשתי, והדודה שושנה ובעלה יוסף שרוי, חבורה נפלאה כולנו היינו בקשר נפשי ואחוה יוצאת מן הכלל.

המוניות באו אחת אחרי השניה. הראשונה של דוד מסעוד. והשניה של בנימין גפן, השלישית של בנימין מזרחי והרביעית של חיים קפלה. עשרים ושמונה לוו אותנו לנמל חיפה, בהם משפחתי ומשפחת אשתי. לאחר נשיקת המזוזה של הבית ופרידה מרגשת מכל המכרים וקרובי המשפחה, נעה שיירת המוניות דרך כביש רמלה—לוד, עד כביש פתח תקוה—חיפה. כל הדרך היתה כאילו חדשה בשבילי. שוב אני מסתכל על כל עץ ופרדס ושדה, גם המושבות והערים הפנו לתשומת לבי, אף על פי שאני כבר עברתי הרבה פעמים את המסלול הזה. משב הרוח רעננה את האוירה בתוך המונית והיה מצב רוח להתבדח. בכניסתינו לעיר חיפה כולנו נשתתקנו, אינני יודע מדוע. אבל כנראה, מפחד הפרידה שלנו מאתם נוצר שקט לפתע פתאום. המוניות נכנסו לנמל חיפה, והישר אל ביתן המעבר אל האוניה "מולדת", אונית נוסעים קטנה של ישראל.

פרידה מהיקרים לנו. משפחה ידידים וחברים

לאחר בקורת הדרכונים והמזוודות, הגיע הרגע של הפרידה המכאיבה שהיתה מלווה בבכייה, במיוחד של הנשים. החיבוקים הנשיקות עוררו התרגשות ובכייה. אמא, אבא, אחים ואחיות, ידידים וחברים ומכרים טובים. בלי יוצא מן הכלל, הביעו התרגשות כנה ואיחולים טובים לנו.

☆ ☆ ☆

פרק ל״ג

נוסעים חזרה לאמריקה

האוניה יצאה את נמל חיפה ואנחנו עזבנו את מעקה האוניה וחזרנו לחדרנו המשותף באוניה. לא עברה חצי שעה וכבר אשתי ובנותי מקיאות כל מה שהיה להן בקיבתן. גלי הים מנדנדים את האוניה מעלה ומטה אך לא בחוזקה. אבל אצל אשתי ובנותי זה היה מספיק כדי להשכיבן במטה. מסלול האוניה הוא קפריסין, יון פיראוס. ולאיטליה נמל גינואה. את השבת עשינו בתוך האוניה בין יון לבין נמל גינואה באיטליה, אליה הגענו ביום ראשון בשעה עשר בבוקר 29.10.61.

ליד הנמל נמצאת תחנת הרכבת הבין עירונית. חכל שקט בעיר. יום ראשון הוא שבתון שלהם. יצאנו את הנמל. אשתי אחראית על שמירת הבנות ואני נושא את המזוודות וגורר חלק מחבילות הבגדים. עד תחנת הרכבת הבין עירונית. ליד תחנת הרכבת עומד שוטר נגשתי אליו כדי לשאול היכן הרכבת הנוסעת לרומא. אני מדבר אתו בשפה האנגלית והוא עונה לי בשפה האיטלקית. ולא הבננו אחד את השני. אשתי עם הבנות והמזוודות מחכות לי בכניסה לתחנת הרכבת. ואני עובר מאיש לאיש ושואל על הרכבת לרומא. והיכן לקנות את הכרטיסים. מתרוצץ ממקום למקום בלא למצוא את אשר אני חפץ. לאחר שוטטות של עשרים דקות מצאתי את קופת הכרטיסים. קניתי כרטיסים לכולנו וחזרתי לאחר חצי שעה אל אשתי ובנותי. הן היו במתח נפשי גבוה דאגו לי ופחדו בהיותן לבד במקום זר. חכל שקט ואין אנשים מתהלכים בסביבה. נכנסנו לרכבת הנוסעת לרומא.

איטליה הממלכה האדירה של טיטוס הרשע שכבש את ארץ ישראל והרס את ירושלים ובית המקדש השני בזמן רבן יוחנן בן זכאי וחבריו, והביא עלינו את הגלות הנוראה הזאת אשר נמשכת עד היום הזה. מדינת איטליה ועיר בירתה רומי כתובה בתוך תולדות עם ישראל מאז ועד עתה. תמיד רציתי לראות את המדינה הזאת. גדולי הרבנים מגלות ספרד התישבו בה והדפיסו את כתב ידם. הרכבת

נוסעת לאורך חוף הים, שדות מוריקים עצי פרי ועצי זית. כפרים כפרים לכל אורך הדרך עד בואנו לעיר ליוורנו, העיר שחדפיסו בה את תפילות החודש ותפילות החגים. בילדותי הייתי שומע בבית הכנסת על סידורי התפילה נוסח ליוורנו. עכשיו הנה אנחנו בתחנת הרכבת של העיר ליוורנו. התרגשות מסוימת עברה בלבי. חזאת העיר אשר ספרי התפילה נדפסו בבתי הדפוס שלה?

צפירה נשמעת ומיד החלה הרכבת לנוע לעבר העיר רומא. אשתי והבנות צמאות וגם רעבות אך אין אוכל כשר ברכבת. וכך אנחנו ממשיכים בלי שתיה או אכילה עד בואנו לעיר הבירה רומא.

אנחנו ברומא

כבר במדרגות של קרונות הרכבת נטפלים אלינו הסבלים של המזוודות. המולה וויכוח בין הסבלים מי יקח את המזוודות שלנו. אחד מהם העמיס אותן על העגלה ויוצאים את התחנה עד למדרכת הרחוב הראשי. מרכז העיר ככר מרכזי והמולה גדולה של מכוניות פרטיות ואוטובוסים וטראלי כר. מסביב לככר בתי מלון שונים ומחירים שונים. אני סמנתי לסבל המזוודות שאני רוצה בית מלון. עברנו בשני בתי מלון ולא היה מקום, הכל תפוס. אך בבית המלון השלישי מצאנו חדר מתאים עם מקום לבשל בו. שלמתי עבור שני לילות. אחרי מנוחה קצרה יצאנו עם הילדות לקנות דברי מאכל. חפשנו חנות מכולת ברחובות הצדדיים ומצאנו כמה חנויות. קנינו לחם, ביצים, זיתים, חלב, וקופסאות סרדינים. פירות וירקות ודברי מתיקה. חזרנו למלון לאכול. כולנו רעבים. ברוך ה׳ עכשיו הילדות רגועות.

במשרד של המלון נרשמנו לטיול מאורגן בעיר למחר בשעה שמונה בבקר. בערב ישבנו ליד החלונות של החדר והסתכלנו על הסביבה, הבתים והמדרכות. אנשים ונשים, צעירים וילדים, כולם מדברים עם תנועות ידים ובקול רם. בשעה מוקדמת השכבנו את הבנות לישון כדי שלמחרת יהיו רגועות בזמן הטיול.

יום טיול בעיר רומא. יום שני בבקר התעוררנו מוקדם, אשתי הכינה לנו את ארוחת הבקר ואני התפללתי שחרית. בינתיים אשתי האכילה את הבנות ולאחר זה אכלנו לשבעה. ברוך שאכלנו משלו ובטובו חיינו. בשמונה בבקר בא האוטובוס של התיירים לקחת אותנו, והמשיך לאסוף את יתר התיירים מבתי המלון בעיר. ולאחר זה התחיל הטיול בעיר, טיול של יום שלם. האיצטדיון הרומי ההיסטורי שבו היו מתגוששים הגבורים עם האריות, עד שאחד משניהם מנצח. או שהאריה יהרוג את האדם או האדם יהרוג את האריה. המקום השני שער הנצחון של טיטוס הרשע. כאן המדריך מסביר את ההיסטוריה של טיטוס הרשע. מתוך תחושה של נצחון שהיה כאילו אתמול שלשום. בעודו מספר על ירושלים הוא חוזר על המלה ירושלים, ירושלים, העיר הקדושה ביד טיטוס הרשע. מכאן

אנחנו נוסעים לואתיקן, מרכז הנצרות העולמית, משכן הכמורה העולמית. מכאן יצאו כל הגזרות הקשות על יהדות אירופה.

מיום שנבנה המקום הזה עד אשר קמה מדינת ישראל היהודים לא מצאו מנוח לכף רגליהם. האפיפיור לא אמר מלה טובה על היהודים או היהדות במשך מלחמת העולם השניה. רצח ששה מיליון יהודים ומחנות המות לא גרמו לו נדודי שינה אפילו לילה אחד. היום אנחנו באים למבצרו האדיר והגדול בשטחו הקרקעי. הרחבה הענקית לאלפי בני אדם כולה מרוצפת שיש משובח, מלאה פסלים. בפנים הבנין המרכזי הכל מצוחצח שיש מבהיק בנקיונו ושקט להפליא, ממש דממה. פסלים וצלבים על כל דלת ומעבר.

חכמנו זכרונם לברכה אמרו: משחרבה ירושלים נבנתה רומי. שש מאות מליון חברים בדת הנצרות מסביב לעולם וכולם מאמינים במשיחם היהודי ישוע הנוצרי. מכאן המשכנו את הסיור בעיר לאיזור הפרלמנט ובית המלוכה האיטלקי. עברנו דרך סמטאות ודרך שדרות יפות. היינו באיזור העניים ובאיזור העשירים. תנועת מכוניות קטנות איטלקיות והנהגים נוסעים כמו שדים. נדמה לצופה ממושב האוטובוס שהנה יהיו פה ושם התנגשויות בין המכוניות והרג עוברי אורח. אדם זר שאיננו איש המקום יחשוש לנחוג כאן שמא יקראהו אסון. האוטובוס חנה באיזור המסעדות בשביל ארוחת צהרים. אנחנו יצאנו מהמלון עם כריכים מוכנים לנו ולבנותינו ולא נצרכנו לשום דבר, חוץ מאשר קניית פירות ושתיה קרה.

בשעה שלש חזרנו למלון. הבנות היו עייפות. אני ירדתי למכולת וקניתי דברי מאכל. לחם וחלב ואכלנו ארוחת ערב. זה לנו ערב שני שאנחנו בעיר רומא. הבנות שכבו לישון ואני ואשתי ישבנו לדבר. אשתי איננה חסידה לטיולים היא רצתה שנסע ישר מארץ ישראל לניו יורק בלי להתעכב באירופה, במיוחד שהתקופה הזאת איננה נוחה לטיולים. חודש נובמבר התחיל מזג האויר קר ולא נוח עם הבנות הקטנות. אך אני עשיתי חשבון שאנחנו לא יכולים לבא במיוחד לטיול באירופה, כתוצאה מכך שאין לי אפשרות כספית.

בתי מאירה קבלה חום גבוה. בשעה עשר בלילה נגשה אשתי למטת הבנות כדי לכסות אותן בשמיכה, והנה בתי הקטנה מאירה יש לה חום מאה ושלש. במקרים כאלה אשתי מורחת את הבנות באלכוהול נותנת להן כדור אספירין, ולרוב עובר החום. אך במקרה זה המצב היה קשה. לא רק שהחום לא ירד אלא שהוסיף לעלות. וזה הדאיג אותנו. אני קראתי למנהל המלון ובקשתיו שיקרא מיד לרופא. הוא צלצל לשנים ולשלשה רופאים והם מאנו לבא. זה גרם לנו מתח ועצבים וכעס רב. מה זאת אומרת, היתכן שרופא לא יבוא במקרה כזה? אני בקשתי ממנהל המלון את מספר הטלפונים וקראתי לראשון, שני והשלישי ובקשתי מהם לבא. אני גם הסברתי להם שאני אמריקאי ואשלם להם כמה שירצו בדולרים. אך גם אותי דחו. הם לא יבואו. אני לא האמנתי שהרופאים האיטלקיים מסוגלים

לעשות דבר כזה ובמצב כזה של בתי. רציתי לקרוא למשטרה אולי היא תביא לנו רופא, אך בעל המלון לא הסכים. הילדה סבלה מחום ואנחנו דאגנו מאד. אשתי התחילה להאשים אותי בכך. אני הוא הסיבה שהבאתי אותן לכאן, מי היה צריך את הטיול הזה. ולבי חרד ושפתי דובבות.

"שיר למעלות אשא עיני אל ההרים מאין יבא עזרי. עזרי מעם ה' עושה שמים וארץ. אל יתן למוט רגלך אל ינום שומרך. הנה לא ינום ולא ישן שומר ישראל. ה' שומרך ה' צילך על יד ימינך. יומם השמש לא יככה וירח בלילה. ה' ישמורך מכל רע ישמור את נפשך, ה' ישמור צאתך ובואך מעתה ועד עולם" (תהילים קכ"א).

אשתי עשתה מסאג' לבתי מאירה. בצר לנו ומתוך דאגה לבתי הקטנה בת השנה וחצי, בקשתי מאשתי לעשות לה עוד הפעם מסאג' בכל חלקי גופה ולתת לה לשתות תה. ובורא עולם ישגיח עליה בעין חמלתו. לא יתן למוט רגלך לא ינום שומרך. ה' ישמרך מכל רע ישמור את נפשך. חזרתי על המזמור הזה כמה פעמים. ועל הפסוק: "ואני תפלתי לך ה' עת רצון אלקים ברב חסדך עניני באמת ישעך" (תהילים ס"ט 14). ישבנו לצד שתי בנותינו חרדים ודואגים מה יהיה עד אשר תפסה אותנו תרדמה לזמן קצר. ושוב נתנו לבתי כדור אספירין עם שתיית תה. הבת החילה להזיע ובבקר בשעה שש ירד לה החום למידה נורמאלית. "ברוך ה' גומל חסדים טובים".

ביום השלישי נשארנו במלון

בבקר התפללתי וירדתי למכלת לקנות דברי מאכל ופירות. אשתי הרתיחה מים ושתינו תה עם ארוחת הבקר. עם גמר הארוחה אשתי שואלת מה אנחנו עושים היום. אמרתי לה שכתוצאה מהחום שהיה לבת הקטנה נצטרך להשאר בבית המלון. ובינתיים אני אלך לקנות כרטיסים ברכבת לפריס, צרפת. זה לא נשמע טוב לאשתי והיא אמרה לי, אני רוצה שנסע ישר לניו יורק, אינני רוצה שום טיול, ולא חשוב לאן זה. אני הסברתי לה, שזה אי אפשר היות ויש לנו כרטיסי נסיעה באוניה מצרפת, מרסאי. היום יום שלישי ועד יום ששי לא נוכל לעשות שום דבר. ובצר לאשתי אמרה לי אתה לא איכפת לך מאתנו, ומה קורה עם חבנות שלנו, העיקר שאתה מטייל. אתה חסר רגש לנו ורק מה שאתה חושב לעשות אתה עושה. לו היתה יכולה היתה לוקחת את הבנות ונוסעת לניו יורק בלעדי. אני החלטתי לא לענות לה על כך. השתיקה יפה ביום כזה ובשעה כזאת.

יצאתי לקנות כרטיסים ברכבת לפריס

לאחר שאשתי נרגעה יצאתי לתחנת הרכבת וקניתי כרטיסים לפריס. בדקתי היטב היכן מסלול הרכבת שנוסעת לפריס כדי שלא נסתבך אחר כך. רשמתי לי את הפרטים ושמתי אותם בדרכון האמריקני שלנו ושבתי לבית המלון. ברוך ה׳ בתי מאירה מרגישה טוב אין לה חום, אך מרגישה חולשה. אחר כמה רגעים ירדתי לחנות המכלת לקנות דברי מאכל ולחם, פירות וביסקויטים. חזרתי לבית המלון שנאכל את הארוחה לפני שנצא מבית המלון לכיוון תחנת הרכבת. סיימנו את הארוחה בשתיית כוס תה והתחלנו לארוז את המזוודות. עכשיו נשארה לנו עוד שעה עד אשר נלך לכיוון הרכבת לפריס. עטפנו את הבנות במלבוש חם לבל תזיק להן הרוח בחוץ.

☆ ☆ ☆

פרקל״ד

נוסעים לפריס

בשעה היעודה עזבנו את המלון עם המזוודות שלנו ופנינו לכיוון תחנת הרכבת המרכזית. בתחנה המולה רבה. אנשים נוסעים לכל הכוונים, וטוב שאני ציינתי לעצמי את מסלול הרכבת שלנו.

עלינו לתוך הרכבת והנה כל הקרון מלא אין מקומות ישיבה. אשתי מחזיקה בשתי בנותינו ואני מושך את המזוודות לקרון השני והנה גם הוא מלא נוסעים אין אף מקום ישיבה. וכן בקרון השלישי והרביעי. השארתי את אשתי והבנות ועברתי בקרונות למצוא מקומות ישיבה. בקרון הששי מצאתי שני מקומות ריקים. הנחתי עליהם את אחת המזוודות ומהרתי לקרוא לאשתי לעבור לקרון הששי מהר מהר ואני גורר אחריהן את המזוודות. כשהגענו אל המזוודה בקרון הששי והנה יושבים על המקום זוג מבוגרים. אני נסיתי להסביר להם שזה המקום תפוס בשביל אשתי ובנותי הקטנות אך הם לא הבינו או שלא רצו להבין אותי. הם דוברים איטלקית ואני דובר אנגלית. זה לא עזר לי במאומה. הם ישבו והתעלמו מאתנו. שוב שוטטתי ביתר הקרונות ולא מצאתי מקום ישיבה פנוי.

התלבטתי מה לעשות. המקומות ברכבת כולם תפוסים ואנשים מתחילים לעמוד במעברים. אשתי נכנסת למתח ועצבים. בתי מאירה עדיין חלשה מחום שהיה לה בלילה וזה הדאיג את אשתי ואותי. הבנות זקוקות למקום ישיבה. הנסיעה כל הלילה ומה יהיה אתן? בתוך תוכי גם אני במתח ועצבים, אבל אינני יכול להתבטות על כך. מספיק לי שאשתי נמצאת במתח נפשי. צופפתי את המזוודות

אחת לאחת ושמתי את בנותי לשבת עליהן. המעבר בקרון החל להיות צפוף וכנראה שגם יתר הקרונות באותו מצב. הרכבת החלה לנסוע והילדות נפלו מעל המזוודות, ואשתי גוערת בי על כך, תראה מה עשית לנו, אתה והשגעונות שלך, לא איכפת לך מאתנו, העיקר בשבילך זה לטייל. מה יש לנו ולפריס המחורבנת. הבת הקטנה בוכה רוצה לישון. אשתי מחזיקה אותה בידים ואני מחזיק את הבת הגדולה. לאף אחד מכל הנוסעים לא איכפת שבנותי קטנות ועייפות ורוצות לישון. הרכבת דוהרת לכיוון העיר גיניוה. עיר הנמל שבה ירדנו מהאוניה. אשתי אומרת לי, בעיר הזאת אנחנו נרד ונסע באוניה לניו יורק. אני הסברתי לה שזה לא יתכן. שירות האוניות זה לא שירות האוטובוסים. אנחנו גם לא יכולים לרדת מהרכבת ולקחת רכבת אחרת, כי הרכבת הנוסעת לפריס תצא לדרכה רק למחרת היום. כל יום יש רכבת אחת. וכמובן שנצטרך לקנות כרטיסים חדשים. ועם כל זאת אנחנו לא יכולים לעשות את זה משום שאין לנו יותר זמן. אנחנו חייבים להמשיך לפי התוכנית שקבענו בצאתנו מארץ ישראל.....

הרכבת עצרה בעיר גיניוה

בהגיענו לעיר גיניוה חלק מהנוסעים ירדו, ואני רצתי לתפוס מקומות ישיבה. אך אלה העומדים במעבר הצליחו לשבת לפני שאגיע למקומות הישיבה. עכשיו זו בעיה רצינית. הרכבת נוסעת ישר לפריס, אין עצירה ומי שיושב טוב לו, ומי שעומד יש לו בעיה. ומה אעשה עם בנותי הקטנות? אני התחלתי לכרסם את עצמי, אני חייב לדאוג לבנותי ולאשתי.

מבקר הכרטיסים עובר בין הקרונות ובודק את הכרטיסים. הוא דובר איטלקית ואין בינינו שפה משותפת. מה עלי לעשות. ואשתי מתפלאת על יתר הנוסעים שרואים בסבל בנותינו הרוצות לישון ואין להן מקום להניח את הראש. בתי הקטנה שוב בוכה, ואשתי מתעצבנת ומתבטאת בכעס. ואני קוטע את דבריה בשקט. הרכבת מגיעה למעבר הרי האלפים.

מנהרה בתוך ההר. חושך ורק אורות קטנים של הקרון מאירים. חלק מהנוסעים כבר ישנים. הדרך רחוקה לפניהם עד פריס. כולי מתח ועצבים אך אני אוכל את עצמי בשקט. מספיק לי המתח של אשתי ובנותי. אמרתי לאשתי אני אלך לנוחיות. התחלתי לצעוד לכיוון שני הקרונות האחרונים ומתברר לי ששני הקרונות הם חדרים חדרים עם מיטות ונוחיות. כולם תפוסים ומחיר הכרטיס בהם פי שנים משלנו. המשכתי לבדוק. כל חדר ודלת נסיתי לפתוח, והנה החדר האחרון בקרון ריק. נכנסתי לעשות צרכי ופתאום נכנסה בי מחשבה לתפוס את החדר ומה שיהיה יהיה. מהרתי אל אשתי ובנותי ואמרתי להן בואו אחרי. גררתי את המזוודות ומהר משכתין אל החדר הפנוי. נכנסנו עם המזוודות וסגרתי

אחרינו את הדלת. אשתי נדהמה ושאלה אותי מה זה? אמרתי לה זה חדר, יופי ואנחנו נשכיב את הבנות לישון ושיהיה מה שיהיה. הבנות נכנסו לנוחיות ועשו מה שהן צריכות והשכבנו אותן לישון. מה יהיה עכשיו שואלת אשתי ואני אומר לה, נעלתי את הדלת ולא איכפת לי מה יהיה. חשוב לנו שהבנות ינוחו להן. זאת היתה הצלה מהשמים. גם אני ואשתי שכבנו לישון. הדלת נעולה וזה הכי חשוב. מנוחה ושינה טובה לבנותי שוה כל מחיר וכל בעיה שתתעורר כתוצאה ממה שעשיתי עכשיו.

תחנת הגבול בין איטליה וצרפת

בהגיע הרכבת לתחנת הגבול הצרפתי משטרת הגבולות עלתה לבדוק מי ומי ברכבת ובדיקת הדרכונים. לאחר רבע שעה נשמעה נקישה בדלת שלנו. אשתי ואני התלחשנו על כך והחלטתי לא לענות להם. אך הם המשיכו לדפוק על הדלת שוב ושוב בלא שאני אענה להם. לבסוף הם החליטו להזדהות ואמרו שוטרים, שוטרים. אך אני לא עניתי להם. ושוב דפקו בדלת, שוטרים, שוטרים, פתח את הדלת. אז החלטתי לענות להם ואמרתי אנחנו אמריקאים אינני יכול לפתוח את הדלת כולנו ישנים. נראה לי שהם לא ידעו לדבר את השפה האנגלית או שלא ידעו מה לעשות אתנו היות ואני לא פתחתי את הדלת לבסוף הסתלקו להם ואנחנו ישנו עוד כמה שעות.

לקראת אור הבקר התעוררנו אשתי ואני. עוד שעה והרכבת תגיע לפריס. הרכבת דוהרת ואנחנו צופים דרך החלון. הרים ומישורים, שדות וכרמים, פרות ועדרים ותחבורה של כלי רכב שונים. זאת צרפת החקלאית. עם הכפרים הקטנים והחוות. עולם ומלואו כמנהגו נוהג. חיי האדמה והאדם. עוד רבע שעה ואנחנו בפריס. הבנות נתעוררו ועשו צרכן בנוחיות. הכל בסדר. ברוך ה׳ בריאות ושקטות. גם אשתי רגועה לאחר כל המתח הנפשי שהיה לה ולי. אני מקוה שהיא תמשיך להיות שקטה. אולי פריס תמצא חן בעיניה. הנה פריס. הרכבת נכנסת לתוך התחנה ותוך כמה רגעים האנשים נעלמים מתוכה. אנחנו עם המזוודות שלנו מדדים בנחת עד לפתח היציאה של התחנה.

☆ ☆ ☆

פרקל״ה

העיר פריס

ליד פתח היציאה עומדות המוניות. אנחנו נגשים למונית הראשונה בתור. תנהג אדם מבוגר מעמיס את המזוודות על גג המונית ואנחנו נכנסים למונית. אני שואל

את הנהג אם הוא מדבר אנגלית והוא עונה לי לא. כאן מתחילה הבעיה שלנו. איך אסביר לו לאן אנחנו רוצים לנסוע. הייתי רוצה להגיע לאיזור של היהודים. אמרתי לנהג את המלה ג׳ואיש הוא לא הבין אותי ונד לי בראשו, כלא מבין. נסיתי לאמר לו יהודים, איידישי, ישראל. נגעתי בזקני ואמרתי לו ג׳ואיש, ג׳ואיש. אך הוא נד לי בראשו כלא מבין. הוא דובר צרפתית ואנחנו דוברים אנגלית. לבסוף סמנתי לו בידי שיתחיל לנסוע. הוא הפעיל את המונה של המונית וקדימה לך תחפש כתובת של יהודים. שכונה יהודית בתוך פריס. המונית נוסעת והמונה מחליף מספרים. מרחוב זה לרחוב אחר. הנהג איש המקום ואנחנו אנשים זרים. אני מסתכל על השלטים שעל הבתים והחנויות אולי אראה שלט כתוב בעברית או מלה בעברית. נוסעים ברחובות הראשיים של העיר ונראה לי שהנהג לא איכפת לו. המונה עובד ואני אשלם. אין טעם לשוטט בעיר בלי כתובת ידועה על כן אמרתי לנהג שיעצור ליד אחד מבתי המלון וכך עשינו.

שלמתי לנהג מה שמגיע לו ונכנסתי למלון, ובקשתי חדר לנו. נעניתי שאין חדר פנוי ושאנסה ללכת למלון השני ממול וכך עשיתי. במלון השני קבלתי אותה תשובה אין מקום וכן המלון השלישי. בתי מלון ידועים בעלי שם, במרכז העיר וכולם תפושים מלאים. אשתי והבנות מחכות לי בבית המלון הראשון שנכנסנו אליו ואני משוטט בסביבה. בכל מקום אני מראה את הדרכון האמריקני ומבקש חדר. פקידי הקבלה בבתי המלון דוברים אנגלית ועם כל זאת זה לא מסתדר לנו. אשתי ובנותי בודאי כבר חרדות לאן הלכתי, לכן החלטתי לחזור אליהן היכן שהן מחכות לי. הן היו חרדות לי ובפי עדיין אין תשובה לאן נלך. בצר לנו, החלטתי לטלפן לקונסוליה האמריקנית ולבקש את עזרתם למצוא לנו בית מלון. הפקיד בקונסוליה בקש ממני את מספר הטלפון שממנו אני מטלפן והוא יחזיר לי תשובה. לאחר עשרה רגעים הטלפון צלצל והפקיד נתן לי כתובת של בית מלון בסביבה.

לקחנו טקסי ונסענו לשם. בבית המלון כבר ידעו שאנחנו נבוא אליהם. ברוך ה׳ עכשיו אנחנו יושבים על המטות והכסאות. לאחר חצי שעה אני אומר לאשתי בואי נרד לחפש מכולת לקנות דברי מאכל ופירות.

יצאנו לרחוב. ממול בית המלון יש דוכן קטן ועליו כל מיני פירות. נגשנו אליו ונסיתי לדבר אתו אם הוא יודע היכן מקום היהודים. לידו עמד בחור צעיר. אני מסמן להם בידי ואומר להם, ג׳ואיש, אייד, ומצדם אין תגובה. הם מדברים אלי בצרפתית ואני מדבר באנגלית או עברית או ערבית. שוב אני אומר להם ג׳ואיש ומחזיק בזקני לאות הזדהות. ושוב הם מדברים בינם לבין עצמם. לבסוף הבחור שואל אותי ואומר לי ישורון, ישורון. מיד הבנתי שהכוונה

שלו יהודי. כן כן אמרתי לו, אני ישורון. הוא שמח וחייך. סמנתי לו שאנחנו רוצים לקנות לחם ובשר, פירות וחלב. הוא עשה לי תנועה בידו ללכת אחריו. וקדימה הלכנו אחריו עד המכולת הקרובה. קנינו לחם וחלב ופירות. אחר כך הלכנו לחנות הבשר. על החלון היה כתוב בשר כשר. נכנסנו לאטליז. בעל האטליז דובר צרפתית וערבית. הסתכלתי על תעודת הכשרות המאשרת שהבשר כשר. עכשיו שואלת אותי אשתי. בשביל מה לנו בשר לא מבושל והיכן נבשל אותו. אמרתי לה אל דאגה. הבנות זקוקות למנה בשר אנחנו נקנה ואני אבשל אותו במלון. אין צורך בכלים. את הבשר נצלה באש. אבל איך צולים? הרי צריך להניח את הבשר על האש והכלים של בית המלון לא כשרים. באטליז יש ווים שבהם תולים את חתיכות הבשר. לקחתי אחד מהם ויצאנו חזרה למלון. לבחור היהודי הנחמד הזה הודיתי לו על היחס שלו אלינו ונפרדנו לשלום.

איך לבשל בשר צלי על האש

עלינו במעלית לקומת החדר שלנו. הבנות שתו חלב ואכלו פרוסת לחם קטנה עד אשר אני אצלה להן את הבשר. זה חשוב מאד להן. הן לא אכלו בשר מאז שהיינו באוניה. לי ולאשתי זה לא כל כך חשוב. אף על פי כן קנינו חתיכה בשר גדולה שתספיק לכולנו לאכול לשבעה ולהותיר ממנה. אמרתי לאשתי אני ארד למטבח ואנסה לצלות את הבשר. ירדתי למטבח. בשעה זאת אין אף עובד במטבח זה היה מזלנו.

נכנסתי למטבח ישר לתנור הגז. הוזזתי את הקומקום הגדול של הקפה והפעלתי את האש להבה גדולה. תקעתי את וו הברזל הלבן לתוך חתיכת הבשר ואחזתי בו. האש החלה לצלות הבשר. אך יחד עם זה החל עשן וריח הבשר לנדוף. התפללתי שאצליח לגמור את הבישול לפני שמישהו ירגיש בי. מהר מהר הפכתי את הבשר על צידו השני להצלות. המטבח התמלא עשן וריח הצלי. סגרתי את האש ומהרתי לעלות לחדרנו. ריח העשן והבשר הגיע למדרגות אך אני הייתי כבר בחדר לתת טרף לבנותי ולאשתי. "ברוך אתה ה׳ המוציא לחם מן הארץ". ארוחת בשר צלי טרי טעים לחיך. עם הידיים חותך אותו לחתיכות קטנות. ארוחה טובה שחסרה לנו במשך שבוע ימים. "ברוך שאכלנו משלו ובטובו חיינו".

היום יום רביעי 1.11.61 כ״ב חשון תשכ״ב

שלשה ימים נהיה בעיר פריס. אחרי ארוחה כזאת נשתדל להחזיק מעמד עד אשר נעזוב את צרפת. עכשיו אנחנו יוצאים להתהלך בסביבה. כולנו לבושים בגדי חורף. באירופה יותר קר מאשר בישראל. בתי הקטנה מאירה יושבת בעגלה

שלה. והבת הגדולה אורלי אני אוחז בידה. מרכז העיר פריס ואנחנו צועדים במדרכה, מסתכלים לשני צידי הכביש. בתים גבוהים ותחבורה צפופה ברחובות. טראלי־קר נוסעות על פסים ומותנעות בחוטי חשמל. שרות פנימי של הסעה בתוך העיר. ככה זה בכל אירופה. חנויות גדולות המציגות האופנה החדשה של המלבושים.

אנחנו נכנסים לתוכן. אשתי אוהבת לבקר בחנויות כאלה, במיוחד בניו יורק, אם היא מוצאת דבר טוב עבור הבנות היא קונה.

בימים ההם המצב הכלכלי של צרפת היה מושפע על ידי הדולר האמריקני והצרפתים הרגישו נחיתות לגבי התיירים האמריקנים וגאותם נפגעה. השפה האנגלית לא היתה לרוחם ובשומעם מישהו מדבר אנגלית הסתכלו עליו מלמעלה עד למטה כאילו אומרים אנחנו יותר חשובים מכם, וויבה צרפת, כלומר תחי צרפת ושפתה. את זה הרגשתי בהכנסנו לחנויות הגדולות. אנחנו דוברים אנגלית והמטבע שלנו הוא דולר. אך אני ביודעי מה מצבם הכלכלי, בפרט לאחר שהאמריקנים שחררו אותם מהכובשים הנאצים הגרמנים, ובזכות הצבא האמריקאי היום הם חופשים, וחובה עליהם לא לשכוח את זה. אנחנו אמריקנים והם צרפתים, זהו זה.

אנחנו ממשיכים להתהלך והנה עינינו רואות את התחנה המרכזית של הרכבת הבין עירונית. כל כך קרובה לבית המלון שלנו. מתוך סקרנות נכנסנו לתוכה ואמרתי לאשתי, מדוע נהג המונית שוטט כל כך הרבה אתנו בעיר. עשרה רגעים הליכה מבית המלון עד התחנה הזאת. הוא ניצל את ההזדמנות שאנחנו תיירים וזרים ולא דוברים צרפתית, ועשה לו כמה שיותר במונה של המונית. המשכנו לסייר עוד כשעה ואחר כך חזרנו למלון, מתוך מחשבה שמחר נצא לסיור עם אוטובוס של תיירים ונקבל הסבר בשפה האנגלית.

אכלנו ארוחת ערב. הבנות עלו למיטתן, אשתי ואני ישבנו ליד החלון וצפינו על התנועה ברחוב ודברנו על החיים ועל פריס וצרפת. לילה טוב, שינה ערבה בבית מלון בעיר פריס.

☆ ☆ ☆

פרקל״ו

סיור בעיר פריס
יום חמישי 2.11.61 כ״א חשון תשכ״ב

בבקר השכם, תפילת אתה חונן לאדם דעת.

יצאתי לקנות דברי אוכל וחלב ופירות. אשתי הכינה את ארוחת הבקר

וסנדויצ׳ים לשעות הסיור בעיר. בשעה שמונה בבקר הופיע האוטובוס של התיירים וקדימה יוצאים לסייר את העיר הזאת, בעלת הפרסום העולמי. פעם אמר אחד החברים שלי בישראל, שהוא רוצה לראות את פריס המפורסמת ולמות בה. בינתיים הוא הספיק לראות את פריס רק בסרטי הקולנוע בלבד. לי אין שום מחשבה או הירהור כמוהו. בסך הכל באנו לראות מה זה פריס. יש לנו די סיפוק מירושלים ותל אביב. והעיר ניו יורק ואמריקה מספקות לנו הנאת החיים הטובים. אבל לראות מדינות וערים שונות ולא חשוב היכן הן, כן ובהחלט אני מוכן לראות. יש לי נטיה חזקה לטיולים ולו הייתי יכול הייתי תר את העולם כולו. הרי העולם ומלואו מעשה ידי בורא עולם, והוא המחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית. עכשיו נסייר בפריס ויתן ה׳ את הבריאות ועוד נראה מקומות אחרים. מדריך התיור דובר אנגלית בעלת הברה צרפתית, או עם מתיחת השפתים שלו. הנה התיאטרון הלאומי והסינט הצרפתי. החנויות הגדולות של פריס, האופרה, משרדי הממשלה, ארמון הנשיא, משכן הנשיא של צרפת עם הככר והחצר הפנימית. שכונת האומנים והציירים, דוגמת הוליגי בניו יורק. איזור בתי המליונרים והכנסיות, נוטרדם הכנסיה של הסרט הגבן מנוטרדם.

הנהר סאם החוצה את העיר לשנים. ומכאן האוטובוס חוצה את הנהר לכיון מגדל איפל המפורסם. ומכאן האוטובוס לשדרה המפורסמת של פריס - שנז אליזה, שהיא גאותה של פריס וצרפת. כאן עושים את המצעדים הלאומיים ומצעדי הנצחון. בתי המלון והבתים והמסעדות שבה, כולם בדרגה א״א. כאן מי שאין לו כיס עמוס פרנקים, אין לו מה לעשות כאן. שער הנצחון הוא מרכז האטרקציה של השדרה הזאת. ממרחק אני מרגיש את ההשפעה של שער הנצחון. כמו מעין גולית העומד על ההר וגופו הגדול מרתיע את רואהו. יש להודות על כך שבעומדך כאן אתה מרגיש עוצמה בהביטך לאורך השדרה המפוארת הזאת. בשעה שלש אחר הצהרים חזרנו למלון. הבנות מאוד עייפות והן ישנו על המטה במשך שעתיים.

אני יצאתי לחנות המכולת לקנות דברי מאכל בשביל הערב ומחר. בינתיים הבנות התעוררו ואשתי עשתה להן אמבטיה טובה. וכן אנחנו. עייפים ורצוצים אכלנו ושתינו את ארוחת הערב. ויחד עם הבנות עלינו על המיטות לשנת לילה ערבה. לילה אחרון בעיר פריס.

הבקר אור יום ששי 2.11.61 כ״ד חשון תשכ״ב

בשעה שש בבקר אשתי ואני כבר ערים. המזוודות סגורות. הבנות מתעוררות

ואוכלות את ארוחת הבקר ואני מתפלל שחרית ברוך ה' יום יום. גמרנו את ארוחת הבקר והאשה מלבישה את הבנות בגדים חמים. בחוץ קר ורטוב. בדקנו את החדר. כל הדברים שלנו ארוזים. אני מוריד את המזוודות ואשתי באה אחרי עם הבנות. מוסרים את מפתחות החדר למשרד המלון וטקסי מעמיס את המזוודות על גגו ונוסעים ישר לתחנת הרכבת הבין עירונית הנוסעת לעיר מרסי - העיר השניה בגודלה במדינת צרפת. בנמל מחכה לנו האוניה "נגבה" הנוסעת לניו יורק, דרך הים התיכון ומעבר גיברלטר וחציית האוקיינוס האטלנטי עד ניו יורק.

בעיר מרסי נסענו עם המונית ישר לנמל עברנו את הבקורת של הדרכונים והכרטיסים ועלינו לאוניה הקטנה ולא חדשה. היא בבעלות ישראלית אך איננה משהו מיוחד. אשתי שואלת אם אוניה כזאת מסוגלת לחצות את האוקינוס האטלנטי במיוחד במזג חורפי. אני הרגעתי אותה שיהיה הכל בסדר. אמת שגם לי היו ספקות. גלי הים ישחקו בנו כמו שמשחקים בכדור. אבל ברגע זה השתיקה היא יפה ולא כדאי להרבות בדבורים מיותרים. עדיין אי אפשר לנו לטוס באוירון זה עולה הרבה כסף. עשירים ובעלי עסקים גדולים טסים באוירונים, אך שמונים או תשעים אחוז מהנוסעים מפליגים באוניות. וגם כך אני נחשב אחד האנשים הקטנים, בסך הכל אני פועל העובד לכלכלת משפחתי.....

☆ ☆ ☆

פרקל"ז

האוניה החלה את הפלגתה לניו יורק

יום ששי אחרי הצהרים. הימים קצרים. חורף אירופי וקר. טוב שאנחנו כבר נמצאים בתוך חדרנו באוניה. כאן יש חימום וההרגשה מבחינה זאת טובה. הרם־קול מודיע כל הרוצה קפה, תה ועוגה יכול לרדת לאולם האוכל. האוניה כבר יצאה את הנמל ואנחנו יורדים אל אולם האוכל. יש תנודות קלות באוניה מגלי הים. אני מחזיק את בתי הקטנה מאירה ואשתי מחזיקה בבתי הגדולה אורלי. בחדר האוכל שתינו תה ואכלנו עוגות טריות ובינתיים עד לארוחת הערב של ליל שבת נצטרך לחכות עוד שלש שעות. חזרנו לחדר שלנו ופתחנו את המזוודות. לקחתי בגדי החלפה ונכנסתי למקלחת שבחדרנו. המים החמים והסבון מעדנים את הגוף וההרגשה נעימה, במיוחד שזה ערב שבת ולמעשה טוב לחשוב שהרחצה בערב שבת היא לכבוד השבת. יש בזה מין הרגשה מאד נעימה, זה חלק מקבלת השבת ובפרט שאנחנו בבטן האוניה בים. כתוב בעשרת הדברות, "את הים ואת כל אשר בו וינח ביום השביעי, על כן ברך ה' את יום השבת ויקדשהו" (שמות כ' 11). מכאן יש לנו ראיה שצריך להתכון שהרחצה ביום הששי תהיה לכבוד

שבת הקדושה. גם אשתי ובנותי התרחצו ולבשנו את בגדי השבת. האשה הדליקה את נרות השבת ואני עליתי לבית הכנסת שבאוניה. ״לכה דודי לקראת כלה פני שבת נקבלה. מזמור שיר ליום השבת, טוב להודות לה׳ (תפילת ליל שבת). בשעת התפילה כולנו התנדנדנו, גלי הים הדריכו אותנו היאך להתנדנד.

שבת בתוך האוניה

ירדתי חזרה לחדרנו. אני יודע מה מחכה לי. האשה והבנות במטה שלושתן כבר הקיאו כל מה שהיה להן בקיבה. חבת הקטנה בראותה אותי החלה לבכות, כדי לספר לי את מה שקרה לה. שבת שלום, שבת שלום טובה ומבורכת עלינו ועל כל ישראל. עכשיו אסור לבכות, זכות השבת תגן בעדנו. כתוב ״וקראת לשבת עונג לקדוש ה׳ מכובד״ (ישעיה נ״ח 13). לקחתי את בנותי בזרועותי ונשקתי להן. שבת שלום וכך הרגעתי אותן. עוד מעט ונלך לחדר האוכל ונאכל מאכלים חמים וטריים. דגים, מרק ובשר וירק ועוגה עם תה. הכל לכבוד שבת.

שער הארוחה של ליל שבת הגיעה

אנחנו יורדים לחדר האוכל. לפנינו כבר היו אנשים מחכים להכנס. המלצרים עדיין לא גמרו את כל ההכנות. ובגמר עריכת השולחנות כולנו נכנסנו לשולחנות המיועדים ולכל אחד יש כסא שלו. ההרגשה טובה. על אף תנודות האוניה. תנרות דולקים והיין על השולחנות. רב החובל והקצינים גם הם יושבים בשולחנם. קבלת השבת מתחילה. שלום עליכם מלאכי השלום מלאכי עליון. צריך התעוררות הנפש, וזה הרגע המתאים. יש אומרים אותו בקול רם ויש שאומרים אותו בקול רך. המשגיח על הכשרות מברך על היין ״בורא פרי הגפן״ ו״מקדש השבת״. לאחר שתית היין ונטילת הידים אכלנו ארוחת ערב טובה ומהנה שהיתה חסרה לנו במשך כל השבוע.

המעבר במיצר גיברלטר

האוניה שטה לאורך החוף של מדינת ספרד. אנחנו צופים מתוך החלונות של האוניה. גלי הים חובטים בדפנות האוניה ומטלטלים אותה. בנותי לא רגילות למצב הזה והן שוכבות במטתן. אשתי רוטנת על כך ואני שומע את דבריה בשקט ובלי לענות לה.

מתוך הים מזנקים דגים לויתנים גדולים. בין גל לגל הם מתגלים וכנראה

שיש להם הפתעה ופליאה בראותם את האוניה שטה בסביבתם. הם מנתרים לגובה מעל המים וחוזרים לתוכו. כמו ילדים שמשתעשעים בברכת השחיה.

לחץ הגלים וגובהם מטלטלים את האוניה מעלה ומטה. אנחנו מתקרבים אל מעבר גיברלטר. כנראה שיש מלחמה בין שני הימים. הים התיכון והים האטלנטיק. הים הגדול מנסה לחדור לתחום הים הקטן והים הקטן עומד כנגדו. ומזה ומזה צולפים הגלים על צידי האוניה ואין שום כוח להפריד ביניהם. והאוניה כאילו אומרת להם מדוע אתם מכים אותי בגליכם החזקים, הרי אני לא צד בריב שלכם. אני בסך הכל רוצה לעבור בשלום את המיצר גיברלטר. אנא מכם חדלו לריב ביניכם לפחות עד אשר אעבור את גבולכם. האוקינוס האטלנטי אומר לאוניה שלנו, את בסך הכל גודלך כמו אחד הדגים הקטנים שמשחקים בתוך מעי, ומרגע בואך לתחומי אני האדון על מהלך השייט שלך. על כן כבדי את חוקי הים שלי.

האוקינוס האטלנטי

חודשי החורף קשים מאד להפלגה באוניות. האוניה נהפכת לבית סוהר פנימי. כל נוסע בחדרו. יש כאלה שלא יכולים לרדת ממיטתם ממחלת הים והם מקיאים כל אשר במעיהם וזקוקים לסעד אחרים. באוניה שלנו המצב קשה. אין יוצא ואין בא. אין רדיו ואין חדשות ואינך יודע מה בקומה שמעליך. כל אדם וסגולתו וחוזקו הנפשי בבחינת אם אין אני לי מי לי. גם המלחים ועובדי האוניה טבחים ומלצרים נעדרים מחדר האוכל ואז אתה עושה שרות עצמי אם ברצונך לאכול. לי אסור להיות חולה אני במשמרת יומם ולילה. אשתי והבנות שלי זקוקות לי אם הצליחו בלילה לישון כמה שעות הרי זה בשבילי חופשת לילה. כל יום נמשך כמו שבוע והודות לאור היום אתה יודע שזה יום. כל יום ותפילתו אתו ליוצר המאורות עד אשר נעבור את הים הזה. השעמום וחוסר תנועת הגוף יום אחר יום גורם להתנוונות.

התקוה שאנחנו נגיע לניו יורק בעוד כמה ימים היא שמחזיקה אותנו מבחינה נפשית. ולכך אני מעלה נושאים שונים. אנחנו משוחחים עם בתי אורלי על בית הספר "בית יעקב" היא תחזור ללמוד שם בכתה ב' החברות שלה בודאי מחכות לה ובודאי ישאלו אותה איך היה לה בישראל. הבת הקטנה מאירה היא בת שנתים ואמה שושנה אשתי כבר תדאג לה הרי היא אמא אוהבת בכל נימי נפשה. הבנות שלנו הן עיניה ולבה הכל תעשה לבל תתעטש או תשתעל אחת הבנות שלה. בלילות עינה האחת פתוחה ועינה השניה ישינה "ותקם בעוד לילה ותתן טרף לבנותיה (משלי ל"א 15).

עלון החדשות של האוניה מודיע לנו מה מזג האויר בניו יורק ומתי אנחנו נגיע לניו יורק, שזה יהיה בערך בעוד יומים. בשני לנובמבר עזבנו את מרסי וכל

יום אנחנו אומרים מי יתן בקר ומי יתן ערב רק שנגיע למחוז חפצנו ניו יורק. אחד עשר יום אנחנו בתוך תיבת נח הזאת וממשיכים להתפלל שנגיע למחוז חפצנו לשלום. הנה אנחנו שטים לאורך החוף הקנדי זה סימן טוב. חים פחות רועש ואנחנו מתפקדים יותר טוב. יורדים לחדר האוכל ואוכלים לשובעה. מצב הרוח מתקדם. קנדה אחותה של אמריקה. החרגשה טובה. אנחנו בדרך לניו יורק. יום האחרון של ההפלגה. אנחנו מתרעננים ומרגישים קרבת הבית. תודה לה' חצינו את האוקיינוס והנה אנחנו שטים צמודים לחוף האמריקני. בודקים את המזוודות ואורזים את החפצים הכל מוכן רק שכבר תגיע האוניה לנמל ניו יורק. עכשיו ברוך ה' אפשר לאמר הנה הגענו לניו יורק. הבתים הגדולים והגשרים הגדולים ממול עינינו. זוהי ניו יורק. כן, אנחנו רגועים. תודה לה' כי טוב עשה עמנו. על הדרכון האמריקני שלנו חותמת משטרת הגבולות 15 נובמבר 1961 ניו יורק.

☆ ☆ ☆

פרקל"ח

חוזרים לחיי היום יום

הדירה שלנו בבנין בכתובת . TS 45-1456 קומה ג' בברוקלין בה גרנו בשכירות חודשית בששים ואחד דולר בחודש, חוץ מחשמל וגז וטלפון. חדירה היתה הפוכה לגמרי. הזוג שגרו בה בתקופת החופשה שלנו בישראל עשו בה ככל העולה על לבם. כלי הבית והמטבח נעלמו או שנשברו והיינו צריכים לקנות הכל חדש. אך לא קנינו מיד כי לא היה לנו כסף מזומן בידינו. ראשית דבר רשמנו את בתנו אורלי לבית הספר "בית יעקב" הנמצא ברחוב השני מאתנו בתשלום שכר לימוד שנתי. אשתי יצאה לשוק לקנות דברי מאכל לחם, בשר, פירות וירקות. חלב ודברי חלב למריחה ובינתים אני טלפנתי למקום עבודתי ודברתי עם מעסיקי מר משה אדוור וסכמנו שאני אתחיל לעבוד ביום שני הבא ב-20 לנובמבר 1961. מהשיחה שהיתה לי עם מעסיקי מר משה אדוור הבנתי שהוא שמח שחזרתי מישראל וכן הוא שמח שאני חוזר לעבודה במפעלו יציקת זהב לתכשיטים.

ביקור בבית המנוח יקירי מר אברהם נגר

בערב הלכנו כל המשפחה לבקר בבית המנוח יקירנו מר אברהם נגר ז"ל. ביתו נמצא ב- TS 47-1329 שלושה רחובות ממקום מגורנו. אשתו מלכה נגר ילידת אמריקה הקבילה אותנו בפתח הבית. מצב הרוח קשה. היא התחילה לבכות

ואנחנו בכינו אתה. המנוח ז״ל הוא אבידה גדולה לה ולנו. הוא נפטר למחרת היום שנסענו באוניה לישראל. ושבר הכאב עדיין חזק. היום היא בודדת בביתה ואנחנו איבדנו אדם יקר שחודות לו הגרנו לאמריקה. בעשותו לנו את ניירות ההגירה. אנחנו בני דודים והיינו בביתו כבני משפחה. עכשיו ביתו החשיך לאשתו ולנו ולכל המשפחה שלו. שתי בנותיו שולמית וחפציבה והנכדים הקטנים. אנחנו נרגיש בחסרונו ובודאי יקח זמן עד אשר נתגבר על זה. יהי מנוחתו כבוד לחיי העולם הבא. לרעיתו מלכה הבטחנו שנשמור על קשר המשפחתי ותמיד נבקר אותה בביתה וכן נקוה שהיא תבקר אותנו בדירה שבה אנחנו גרים.

יום השבת יום המנוחה

הכל מוכן לקבלת השבת הראשונה שלנו לאחר חוזרנו מישראל. הלכתי לבית הכנסת ״אוהל שלום״ להתפלל תפילת ערב שבת. כל אלה המתפללים בערב שבת הקבילו את פני בברכת ברוך הבא וכולי וכולי. בדירה שלנו האשה ובנותי מחכות לבואי מבית הכנסת. בכניסתי לדירה אני מברך אותן בברכת שבת שלום טוב ומבורך. שלום עליכם מלאכי השלום בואכם לשלום מלאכי השלום, ברכוני לשלום מלאכי השלום, צאתכם לשלום מלאכי השלום, כי מלאכיו יצוה לך לשמורך בכל דרכיך, אשת חיל מי ימצא, בורא פרי הגפן ומקדש השבת. כמה נעים לנו, נרות השבת דולקים אשתי ובנותי מסביב לשולחן הסעודה, לקראת שבת אצא בחיבה.

תפילת שבת בבקר בבית הכנסת

בשמונה וחצי בבקר החלה תפילת שחרית כמעט כל המתפללים נוכחים, לבד מיקירי ומכובדי בן הדוד אברהם נגר ז״ל. הכסא שלו ריק. אף אדם לא יושב עליו. גם הכסא נתיתם. מנהיג לעדה התימנית אין דומה לו ואין לו מחליף במעלתו ובפעילותו הרבה. כל זמן התפילה עיני ולבי נתונות אל הכסא חריק. אברהם חלך מאתנו ואתו הלך רועה העדה. מכאן ולהבא לא קם שני לו. ת.נ.צ.ב.ה.

☆ ☆ ☆

פרקל״ט

אני חוזר לעבודתי ביציקת זהב לתכשיטים

בשבע בבקר אני יוצא מהדירה עם שקית האוכל שלי לכון הרכבת שתובילני למקום עבודתי במנהטן, רחוב 47 מרכז עובדי היהלומים והזהב. בשעה שמונה

אני מתחיל לעבוד. כל הפועלים הקבילו אותי בברכת שלום וברוך הבא. הרגשה נעימה. עובד עם אנשים שמכירים אותי ומרגיש נוח. בעל המפעל בא בשעה תשע וגם הוא מברך אותי בברכת ברוך הבא. ההרגשה טובה. אני מתמצא בכל עניני העבודה ואינני זקוק לתדרוך. בבקר יוצקים את הזחב המותך ולאחר זה אני עובר לשולחן שבו אני עושה את דוגמת הגומי שלתוכה אנחנו יוצקים את השעוה הנוזלית וכן הלאה עד הגיענו ליציקת הזחב. עבודה מאד מענינת ומחייבת תשומת לב. אחרת יש תקלות והפסדים. בתקופה שחייתי בארץ ישראל מישהו אחר למד את העבודה וישב בכסא שלי. עכשיו יש לי הרגשה שהוא ינסה לדחוק אותי ממקומי ונוצרה תחרות ביננו מי יעבוד יותר מהר ויותר טוב. זוהי תקופת המסחר שבו מזמינים הרבה עבודה, לפני חגי הגוים כריסטמיס ושנה חדשה. וחידים עמוסות עבודה, ויש גם שעות נוספות בשבילי זה טוב אני זקוק להכנסה טובה. אין לי שום חסכונות. מה שהיה לי בזבזתי בחיותנו בארץ ישראל.

האחראי ומתווך בתים ודירות מר אדלר

מר אדלר הנמצא ברחוב 42 TS בניו יורק שמסרתי לו את ההשגחה על הבנין שלי ברחוב 99 TS ליד בית החולים "סיני" בניו יורק. התקשרתי אליו להודיעו שאני חזרתי מארץ ישראל וברצוני להפגש אתו כדי לקבל פרטים ממה שהולך עם הבנין שלי. אחר יום העבודה שלי הלכתי אליו והוא מסר לי דין וחשבון על תקופת חמשה החודשים שהוא היה אחראי על הבנין. ההכנסות וההוצאות וכולי. לפי הדין וחשבון שמסרה לי סוכנת הבית והאחראית על הנקיון בבית לדבריה מר אדלר לא בקר אפילו פעם אחת בבנין. כל מלאכתו עשה דרך הטלפון או בקשר מכתבים, ועל זה לקח חמשה אחוזים מהכנסות הבנין של השכירות. עכשיו אני מעיין בדין וחשבון של הבנין וההכנסות והוצאות והנה נשאר לזכותי נזיד עדשים. מר אדלר אומר לי זה הוא זה החשבון ואין מה לעשות. ועליו אמרו חכמים, המפקיד את רכושו ביד אחרים אל יחכה לברכה במעשיו.

אני החלטתי לקחת את עניני הבנין בידי. אם אין אני לי מי לי. פעמיים בשבוע בקרתי בבנין. שוחחתי עם דיירי החנויות ועם דיירי הבנין. כל הדיירים הם ספרדים לבד מדיירת יהודיה אחת עם בנה רופא השינים. רצה השטן ודוקא היא ובנה יהיו נוגשים לי. הדירות תחת חסות הגנת הדייר אני כמו תרנגול צעיר וחדש שנכנס ללול התרנגולות והן יורדות עלי במקוריהן. כך הדיירים שלי החלו לעשות לי בהדרכת היהודיה ובנה הארורים. בכל ביקור שלי יש להם תביעות וטענות. תיקונים בדירתם. החשמל לא פועל, אין מים חמים, יש נזילה במקלחת,

אין חימום מספיק בדירה. זכוכית של החלון נשברה, דלת הכניסה לא נסגרת היטב. התיקרה נופלת. הגיע הזמן לצבוע את הדירה ועוד ועוד כאלה דרישות וטענות. חדר המדרגות של הבנין מלוכלך. עשרים ושנים דיירים, עשרים ושנים תרנגולים. דירות של חמשה וששה חדרים, ולפי שכר הדירה שהם משלמים כל אחד לא היה צריך לקבל אלא חדר בלבד. הדיירים וחוק הגנת הדייר אתם. מחליטים לעלות על הנשמה. קוראים למחלקת הפקחים של העיריה ולמחרת כבר יש לי תביעה לתקן שאם לא כן אתבע למשפט.

☆ ☆ ☆

פרקמי

במקום עבודתי יש מתח ביני ובין מנהל העבודה

בעבודתי ביציקת הזהב היתה בעיה. היות ואני מתיך את הזהב במעלות חום גבוה, אז יש שלהבת חמה מאד, ובשנה לפני שנסעתי לארץ נשרפתי בידי הימנית על ידי שעוה רותחת. עכשיו חום האש של יציקת הזהב גורם לי גירוד חזק כשאני בקרבת האש. את זה ספרתי למעסיק שלי ולמנהל העבודה. אני בקשתי מהם לתת לי אפשרות לעשות משהו אחר במקום הפועל שיודע גם הוא ליצוק זהב. ואני אעשה את עבודתו במהירות כפולה ממנו. מעסיקי ומנהל העבודה שלי יודעים כמה סבלתי כשנכותה ידי הימנית אבל משום מה אינני יודע מדוע עומדים על דעתם שאני אמשיך ליצוק זהב. התאוננתי אצל בעל הבית על הכאבים שיש לי בידי והוא אטם אוזנו משמוע בקשתי. היתה לי הרגשה שמעסיקי משה אדוור שהיינו ביחסי ידידות משהו חל אצלו והוא איננו אלי כתמול שלשום. ועל כן הוא משסה את מנהל העבודה בי. עד עכשיו הייתי חביב בעיני מעסיקי ולאחר שובי לעבודה חל שינוי ביחסם אלי. באחד הימים שאל אותי מעסיקי משה אדוור, שמעתי שקנית בית גדול עניתי לו נכון בית גדול וצרות גדולות והלואי ולא הייתי קונה אותו. השאלה הזאת ברבות הימים החלה להציק לי. אולי זה לא לפי רוח מעסיקי. עכשיו אולי הוא חושב עלי כבעל רכוש מי יודע מה. ואני בסך הכל אפרוח קטן שבקושי מהלך על כרעי רגליו.

המתח בעבודה הלך וגבר

מה שהולך אתי בעבודה הלך וגבר אני ספרתי את הכל לאשתי רציתי שהיא תדע מה הולך אתי במקרה ואעזוב את העבודה שהיא לא תופתע. היא לא

יכלה להאמין שזה הגיע למצב כזה. הן אני ומשה אדוור מעסיקי ידידים טובים ומה קרה לו שנהפך עלי לרע. לי לא היתה תשובה על שאלתה. אך אמרתי לה נחכה ונראה הזמן יעשה את שלו. בין לטוב בין שאצטרך לעזוב את העבודה. בבנין שבו אני עובד קומת הקרקע כולה חנות גדולה לתכשיטים זהב ויהלומים. בחלק האחורי שלה נמצא סוחר התכשיטים שהציע לי להיות שותפו. אני במקצועי ביציקת הזהב והוא סוחר זהב ותכשיטים. הוא יביא את הזהב ואני אעבד אותו לתכשיטים. הוא בא אלי בהצעתו שבוע לפני שנסעתי לארץ ישראל ואני דחיתי אותו עד לאחר שאחזור מארץ ישראל. ובשובי מארץ ישראל כבר אחרתי ארבעה חודשים יקרים. היום יש לו מפעל עובד עם שותף שלמד אצלו את העבודה. עכשיו אני מרגיש עד כמה הוא ההפסד שלי שלא נכנסתי בשותפות אתו.

באחד הימים בא אלי המנהל בעבודה וצעק עלי בטענת שוא. אמרתי לו מדוע אתה צועק עלי? הוא ענה לי משום שאני מתרשל בעבודה ואינני כתמול שלשום. אני עניתי לו, אתה משקר. אני עדיין אותו פועל הנותן את כל רצונו וזמנו בנאמנות ואם יש לך טענות נגדי לך ואמור למר משה אדוור שאינני מוכן לשמוע את צעקותיך. הוא הלך ואמר לבעל המפעל ומשה אדוור בקש לראות אותי מיד. נכנסתי למשרדו והוא שאל אותי מדוע אינני מציית למנהל העבודה. היתה לי הרגשה שזה כבר דובר ביניהם ועל כן אמרתי לו, שמע את דברי שאני אומר לך. יש לי הרגשה מיום שחזרתי לעבודה בחודש נובמבר ועד עכשיו שמשהו השתנה במחשבה אצלך. פניך אינם אלי כתמול שלשום. אני אותו פועל ועובד למענך בנאמנות. אך אם יש לך ספיקות ביחס אלי הריני מוכן לעזוב את העבודה. בטחוני בהבורא יתברך ולא בבשר ודם. תמיד הייתי כזה ואשאר כזה. תגובתי הרתיעה אותו. הדברים חזרו ונשנו למחרת היום. ואז אמרתי למשה אדוור שלם לי מה שמגיע לי אני רוצה ללכת הביתה. וכך היה.

☆ ☆ ☆

פרקמ"א

מחוסר עבודה אחר שש שנים של עבודה

באתי הביתה וספרתי לאשתי שאני עזבתי את העבודה. היא שאלה אותי, נו, ומה אתה תעשה עכשיו? אמרתי לה ה' פותח שערים. יתכן וזה יהיה לטובה. הזמן יעשה את שלו. בינתיים אני אקבל ביטוח לאומי כמחוסר עבודה. למחרת הלכתי למשרד העבודה ונרשמתי כמחוסר עבודה. התמיכה הכספית שקבלתי היתה המכסימום שנותנים לפועל מחוסר עבודה והיא חמשים דולרים לשבוע, פחות מחצי משכורתי. זה יספיק לנו עבור שכר הדירה וכלכלה חודשית בצמצום

למשך עשרים וארבעה שבועות ועד אז ח' יזמן פרנסה.

מצאתי זמן ללמוד תורה וחוקותיה

בתי הקטנה מאירה בת השלש שנים היא השעון המעורר שלנו. בבקר השכם יורדת ממטתה ובאה למטותנו. כך היא עושה כל בקר. ילדה טובה וחכמה. דוברת אנגלית ועברית. אנחנו שוקדים ללמד את בנותינו את השפה העברית. בית יהודי לכל דבר, כדי שיגדלו ויחיו לבנות חיל, בעז"ה. עכשיו יש לי זמן ואני שוקד על למודי. חוזר על תולדות ישראל מאז היינו לעם. התנ"ך מקור ומעין, עליו אמר החכם מכל אדם "שתה מים מבורך ונוזלים מתוך בארך" (משלי ה' 15). היסטוריה תנכית, תלמודית ומעשית. עובר בבתי מדרשות ובתי ישיבות ושומע ולומד ומעיין בספרים. "יחכו ממתקים וכולו מחמדים" (שיר השירים ה' 16). חבל שאינני דובר את שפת האידיש. זה היה נותן לי אפשרויות יותר רחבות של לימוד. מכיר אנשים ומתודע לאנשים חכמים. הולך לבתי הכנסת של אחינו האשכנזים ומתפלל אתם. אוהב חזנות. משה קוסוביצקי החזן בהא הידיעה בבית הכנסת "בית אל" הוא עובר לפני התיבה ובית הכנסת מלא מתפללים. בית כנסת מפואר. כל המתפללים יהודים אמריקנים בלב בורו־פארק.

משה אדוור מעסיקי לשעבר טלפן אלי

לאחר שלשה שבועות מאז שעזבתי את עבודתי ביציקת הזהב לתכשיטים צלצל הטלפון בביתי ומעבר לקו היה משה אדוור מעסיקי לשעבר. אני זהיתי את קולו מיד ושאלתיו לשלומו ושלום משפחתו. וכן הוא שאל לשלומי ושלום משפחתי. לאחר זה הוא שאל מה אני עושה ואם אני עובד. ותשובתי היתה לא. אינני עובד אני מקבל ביטוח לאומי של מחוסר עבודה, 50 דולרים בשבוע. את הזמן שלי אני מחלק בין הבית שלי והלימודים. הוא שאל אותי מדוע אינני בא לבקר אותו בעבודה, האם חדלתי להיות חבר טוב שלו? ואם אני עדין חושב אותו לחבר טוב מדוע אינני בא לבקר. מתוך דבריו הבנתי שהוא רוצה שאני אבוא למקום העבודה לשיחה אתו ובודאי הוא ירצה שאני אחזור לעבודה.

ספרתי לאשתי על השיחה שהיתה ביני לבין משה אדוור ואמרתי שאני אלך למחרת לבקר אותו במקום העבודה. למחרת בשעה עשר בבקר הייתי שם הוא הקביל את פני בחיוב ובלחיצת יד ושלום.

ישבנו במשרד שלו ודברנו על החיים והפרנסה, החברה ובית הכנסת. ולבסוף הוא שאל אותי מה אני חושב לעשות, האם כבר יש לי מקום עבודה? והוא רומז לי

באומרו הפועלים כאן מרגישים בחסרונך. אני הבנתי את הרמז שלו בו הוא מתכוון שאני אגיד לו שאני מעונין לחזור לעבודתי במפעלו. אך אני עניתי לו, אין לי שום מחשבה או הרהור לחזור לכאן לעבוד. אינני נוהג לחזור למקום שאני עוזב. אנחנו יכולים להשאר חברים אך לחזור לעבודה לא בא בחשבון. נפרדתי ממנו בלחיצת יד ועברתי בין הפקידים וברכתים לשלום וכן עברתי בחדרים שבהם עבדתי ושוחחתי עם יתר הפועלים.

☆ ☆ ☆

פרקמ״ב

חברי נהגי המוניות בניו יורק

יעיש מפדאלי ושמעון גמיל בהיותם ילדים קטנים הובאו עם הוריהם לאמריקה בשנת 8-1927. כאן גדלו ולמדו ונעשו אמריקאים לכל דבר בבואנו לאמריקה הכרנו אותם. אנשים טובים וחברותיים, דוברים שפה עברית וגם ערבית. שניהם נהגי מוניות בחוצות ניו יורק. יודעים כל תנועה ועורמה של עבודתם. סיפורים עד אין סוף. בשיחותי אתם אני שאלתי אותם מה דעתם שאני אעבוד כנהג מונית? ותשובתם היתה למה לא? קבלתי מהם את כתובת המחלקה של המוניות ששם אני יכול לקבל רשיון לנהיגת מונית.

ובבואי הביתה ספרתי לאשתי על כך. אשתי לא אוהבת עבודת המונית. בעיניה הדבר חשוד. נהגי המוניות הולכים אחרי ראות עיניהם ונשים ובחורות צעירות נכנסות ויוצאות מהמונית. זאת יפה וזאת פחות יפה והיצר הרע מרקד בין העינים ומעורר את המחשבה. בזה נהגי המוניות חשודים שמא יפתה או יפותה על ידי המין היפה, על כן זה לא בשבילי. זו דעתה של אשתי. אני הסברתי לה שזה הכל תלוי ברצון הנהג. אם הוא מחפש פרנסה או מחפש דרכים עקלקלות בסופו של הדבר אם הנהג עובד במרץ הוא יעשה פרנסה טובה ואת זה אני צריך. אם אעשה רווח של שלושים דולר ליום זה יהיה יותר ממה שהרווחתי בעבודת הזהב והחלטתי להוציא רשיון למונית שלא ברצון אשתי.

חמשה חודשים נשארתי מחוסר עבודה

פעם בשבוע הייתי הולך לרשום חוסר עבודה במשרד העבודה בברוקלין, והיו שולחים לי המחאה של חמשים דולר כל שבוע כמחוסר עבודה. זה לי כבר חמשה חודשים בצורה כזאת לאחר זאת הם הודיעו לי שאני חייב למצוא עבודה

היות והקיצבה שלי עומדת להסתיים. הדבר הזה נתן לי אור אדום. הגיע הזמן למצוא עבודה.

שלושה גרגיים של מוניות באיזור המגורים שלנו מחפשים נהגים ולמה שלא אנסה לעבוד כנהג מונית? נסעתי למנהטן למחלקת הפיקוח של המוניות תחת פיקוח משטרת ניו יורק ובקשתי לקבל רשיון נהגות למונית. קבלתי שאלונים למלאות אותם ולהביא אישור עבודה ממשלתי וכן להביא שתי תמונות וחמשה דולר. לאחר שבוע ימים חזרתי עם כל המסמכים והתמונות והכסף. עמדתי בבחינה ועברתי אותם וכן בדיקה רפואית. באותו יום אחר הצהרים קבלתי את רשיון הנהגות למונית ובאתי הביתה שמח. עכשיו אתחיל לעבוד לפרנסת המשפחה.

אני נהג מונית בניו יורק

למחרת הלכתי לאחד הגרגיים בסביבה שלנו ובקשתי לעבוד במונית. אמרתי להם שאני מוכן לעבוד מיום ראשון עד יום ששי חוץ משבתות וימים טובים היות ואני יהודי דתי. שאלו אותי אם אני כבר עבדתי כנהג מונית ואני עניתי להם בשלילה. יש לי ותק טוב בנהגות ואני בעל רשיון למכונית משא. בלל של נהגים עובדים כאן, יהודים, כושים, ספרדים, אירלנדים ואמריקנים. לנהגים הותיקים נותנים מכוניות חדשות ולפחות ותיקים נותנים פחות חדשות ולאחד כמוני נותנים מונית ישנה כמה שאוכל לחלוב ממנה חצי לי וחצי להם. וקדימה לעבודה. נוסע עם המונית לניו יורק מקום חיי העבודה למוניות. נוסע אחד ועוד נסיעה והנה אני כבר בתחנת הרכבת המרכזית שבאה מחוץ לעיר. עומד ומחכה לנוסע. והנה בא הנוסע נכנס למונית ומודיע לי על כיון הנסיעה ולפני שאני זז עם המונית נגש אלי פקח המוניות, שוטר בלבוש אזרחי ומציג לי את תעודתו. אינספקטור הוא אומר לי, תן לי את רשיון הנהגות ויתר התעודות שלך. אני שואל אותו מה פשעי ומה חטאתי והוא אמר לי אסור לך לקחת נוסע במדרכה הזאת. אמרתי לו זה לי היום הראשון שאני נוהג מונית ועדיין לא מתמצא בדבר הזה אני מבקש סליחה. אך זה לא עזר לי. יש לי תביעה משפטית במחלקת נהגי המוניות של המשטרה. למזלי יצאתי בשלום היות וזה לי פעם ראשונה בעבירה.

☆ ☆ ☆

פרקמ״ג

סניף המחלקה המפקחת על הגנת הדייר

סניף המחלקה המפקחת של העיריה על הגנת הדייר נמצא ברחוב פרק אבניו רחוב אחד מהבנין שלי. ברחוב E.98 מאה מטר מהבנין. יש להם פקחים שמשוטטים בבתים ומחפשים עלילות. כל דייר יכול לקרא למשרד והם שולחים פקח לבקורת טענתם. בעבודתי עם המונית היה לי אפשרות לבקר בבנין לפחות פעמים בשבוע. באחד הימים שברו את זכוכית הדלת של הכניסה לבנין. מי שבר אותה אף אחד לא יגלה. שבוע אחרי זה קבלתי מכתב אזהרה שעלי לתקן את כל צירי הדחף האוטומטיים של דלתות הכניסה של עשרים ושתים הדירות. לא עבר זמן ושוב קבלתי מכתב אזהרה ממחלקת הגנת הדייר שעלי לצבוע את חדר הכניסה של הבנין שש הקומות. הדיירים מעודדים מהפעלת הלחץ של מחלקת הגנת הדייר המשיכו בתלונות שונות ביחס לדירותיהם לזה נפל טיח הקיר וזה נפל טיח התקרה. זה החלונות של הדירה לא נפתחות וזה חלונות הדירה לא נסגרות ואחד אחרי השני דורשים לצבוע להם את הדירות כל אחד לפי טעמו. על כל טענה ודרישה נותנים לי זמן קצוב לעשותה ואם לא יש איום של תביעה משפטית.

מצבי הכספי קטן מאד מאד מלשאת במעמסת ההוצאות של הבנין. כשקניתי אותו אמר לי המתווך וגם מי שיעץ לי אמרו לי שאני ארויח מהבנין לפחות עשרה אחוזים מההכנסה הכללית והנה לא דובים ולא יער. בעיה רודפת בעיה ומחלקת הגנת הדייר התאהבה בי. דרישה רודפת דרישה. ההתעללות הבאה היתה הדרישה לצבוע את סולם הברזל של הבנין הנמצא לפני ואחורי הבנין. סולם לשעת חירום של שריפה. על העבודה הזאת דרשו הצבעים יותר מדי כסף. עבודה על סולמות בחוץ בגובה של שש קומות יש סכנה לנפילה ובלית ברירה עשיתי את הצביעה במו ידי. תודות לידיעתי בעבודת הצבעות. ארבעה ימים עד שנשלמה העבודה.

חזרתי לעבודת המונית

מעסיקי בגרג׳ המונית ראה שאני נהג חרוץ ועובד במסירות. כרטיס ההסעות שאני ממלא על כל נוסע מראה פעילות טובה. ועל כן החליט לתת לי מכונית חדשה. זה היה גמול טוב בשבילי. נוסעים אוהבים מכונית חדשה וגם מוסיפים נדן על מחיר הנסיעה. בבנין בקרתי מה שפחות כדי להתרחק מהפגע הרע של משרד הגנת הדייר. הבנינים שמסביב שהיו יותר פגועים וזקוקים לתיקונים, להם לא הציקו פקחי משרד הגנת הדייר. בעלי הבתים שכני אמרו לי את הדברים בעוברי עם המונית בסביבת הבנין. הסתכלתי ממרחק קטן על הסביבה. האחראית על נקיון הבנין יש לה את מספר הטלפון שלי ואם היא צריכה אותי היא קוראת לי.

מוטור האש של חימום הבנין

בתקופת החורף בנין כזה צורך הרבה סולר לחימום הבנין. מוטור גדול המבעיר את האש עם שמן סולר מספר 6 גורם להוצאה גדולה של כסף. יום אחד חדל המוטור מלפעול והחימום פסק בבנין. האחראית על הבנין קראה לי ואני מיד קראתי לחברת שמן הסולר שהם יגשו לתקן את המוטור. למחרת זה היה ביום ששי שוב טלפנתי לחברה ונאמר לי שהם יתקנו את המוטור באותו היום. אחרי הצהרים שוב טלפנתי לחברה ונאמר לי שהם יתקנו את המוטור באותו היום. אחרי הצהרים שוב טלפנתי לחברה והם אמרו לי שיש להם בעיה. חלק חשוב מהמוטור התקלקל ולהם אין אותו החלק ומחסני החברה כבר סגורים ואי אפשר לתקן עד יום שני בבקר. זאת אומרת הדיירים לא יהיה להם חימום בדירות בימים ששי שבת ויום ראשון. זה בעיה מאד רצינית. מכה קשה בשבילי ובאה בזמן לא טוב. ערב שבת וכולי דאגה. צרה צרורה הדיירים יעלו לי על הנשמה ואת אשר נעשה אין להשיב. ערב שבת הלכתי לבית הכנסת ולבי חרד בקרבי מה יהיה עכשיו.

פקח משרד הגנת הדייר בדירתי

בגמר התפילה חזרתי לדירתי והנה בפתחי את הדלת הכניסה לדירה הופתעתי. בסלון מחכה לי פקח משרד הגנת הדייר שאני מכיר אותו. לשאלתי מה הוא עושה כאן הוא ענה לי, שהוא נשלח למסור לי תביעה משפטית על אי הפעלת החימום בבנין. אמרתי לו שעל זה כבר דברתי עם חברת הסולר והם מטפלים בזה. שנית עכשיו זה יום שבת שלי ואני אינני יכול לעזור בענין הזה יותר ממה שעשיתי עד עכשיו. שלישית לפי החוק אסור לו או לכל אדם אחר להשבית את מנוחתי ביום השבת. ובואו לדירתי עכשיו זה נוגד את החוק. הוא ענה לי שהוא מצטער על זה שבא אלי עכשיו אבל הוא קבל הוראה מהאחראי עליו והוא חייב לבצע את ההוראה ובו במקום כתב לי תביעה משפטית על אי חימום בבנין שלי בניו יורק.

תנור החימום תוקן אך המשפט לא בוטל

בבית המשפט נשאלתי על ידי השופט אם יש לי עורך דין אמרתי לו שאין לי אפשרות לשלם לעורך דין. השופט אמר לי זו תביעה חמורה מאד.

ואני אמרתי לשופט אני נותן בך את כל האימון לשופטני. מבטוי הלשוני שלו הבנתי שהוא ממוצא דרום אמריקה והדיירים שלי רובם ממוצא דרום אמריקה פורטריקנים. התביעה הציגה את כל המסמכים שלה והטענות שהיו ואני נשאלתי לענות. אמרתי, אדוני השופט, ברגע שקבלתי הודעה על בעית החימום מיד קראתי לחברה שנותנת את השירות ובקשתים בכל לשון של בקשה לתקן מה שיותר מהר. לצערי זה קרה ביום לא מתאים כיון שכל מחסני ההחלפה נסגרו ואי אפשר לתקן עד יום שני. זה גרם את כל הבעיה. מצידי אני השתדלתי לעשות כל מה שהיה ביכולתי לעשות ויעיד עלי התובע במשפט.

לפני פסק הדין אומר לי השופט שהעבירה היא חמורה מאד ולכן הוא יגזור עלי קנס של מאתים וחמשים דולר או חודש מאסר. אני אמרתי לו, אדוני השופט, אני בסך הכל חי מעבודת נהג מונית ונכשלתי שקניתי את הבנין הזה. לי אין כסף, ואם אצטרך לשלם את הקנס זה יהיה מהתקציב שאני מחזיק את הבנין ובסופו של הדבר הדיירים יסבלו מזה. ענה השופט ואמר לי אם כך תלך לבית הסוהר. ואני אמרתי לו זה לא יביא שום תועלת לדיירים ובסוף שלמתי את הקנס. יצאתי את בית המשפט בהחלטה, אני מוכר את הבנין.

באו ימי הקיץ שנת 1963

יום יום חפשתי קונה לבנין. היה עלי לחץ גדול. הרבה הוצאות ורווחים קטנים ארבע משכנתאות היו על הבנין ואי אפשר לחלוב מהבנין יותר ממה שהוא נותן. הלכתי לכל מיני מתווכים והצעתי את הבנין למכירה. התלבטתי כל כך הרבה ולא היה לי מרגוע. העול היה קשה ולא לרוחי. אינני אוהב להיות בלחץ. המנוחה הנפשית שלי שוה לי יותר מכל רווח כספי. אילו הייתי יכול לפנות את הבנין מהדיירים שבו הייתי מוכר אותו ברווחים גדולים. אך זה אליה וקוץ בה. בהתלבטותי הרבה בא לי רעיון וכך עשיתי. נכנסתי למחלקת הרכוש והבנינים של בית חולים "הר סיני" והצעתי את הבנין למכירה. האחראי על כך שלח אותי לסוכן המתווך שלהם ואתו ניהלתי משא ומתן ותוך חודש ימים מסרתי את הבנין לבית החולים "הר סיני" ברוך שפטרני מעולו של הבנין.

קניתי חנות פיצה

אשתי רצתה שנקנה עסק ונעבוד בו שנינו. בימים ההם עדין לא היתה הפיצה של יהודים. כל בעלי חנויות הפיצה היו איטלקים הם המומחים לכך. ובעבודתי במונית חפשתי חנות מתאימה לפיצה. בברוקלין יש שכונה ליד חוף הים ברייטין

ביטש. בה גרים הרבה יהודים אמריקנים. כאן מצאתי חנות קטנה של פיצה איטלקית. בה עבדו שלשה פועלים. נכנסתי לתוכה ודברתי עם בעל החנות אם הוא מוכן למכור לי את החנות. כן, הוא אמר לי. הוא נקב במחיר שהוא מבקש. ואני אמרתי לו שאני אביא את אשתי ונדבר. התקופה היא חודש מאי ובחודש יוני ויולי ואוגוסט באים המוני המונים של מתרחצים בים. תחנת הרכבת בפתח החנות, אשתי ראתה את החנות ואמרה לי ננסה. אולי נצליח.

קניתי את החנות ונכנסתי לעבוד

שבוע ראשון הסתכלתי על העובדים שלי איטלקיים. לאט לאט לקחתי את הענינים לידים שלי. שני נערים איטלקים צעירים שהיו עובדים בחנות לאחר גמר יום הלימודים היו מתפרחחים עם הבנות הבאות לקנות פיצה. מבית הספר הממשלתי היו באים הילדים והילדות בצהרים לאכול פיצה. לקחתי את עבודת הנקיון לידי וטהרתי את כל המיותר שהיה לי במחסן מתחת לחנות. עשיתי הכרה עם סוחרי המצרכים שאני צריך לפיצה ולאט לאט נכנסתי לעבודה.

באו ימי הקיץ והעבודה רבתה מוכרים אייס קרים ומשקאות קרים ופיצה. אנשים החלו לבא לחוף הים. החנות נפתחת באחת עשרה בבקר עד שתים עשרה בלילה שלשה חודשי הקיץ היו טובים ובחורף היה נחלש העסק.

☆ ☆ ☆

פרק מ״ד

קנינו בית פרטי

ביום שבת יצאנו עם הבנות שלנו להתהלך ברחוב הראשי בסביבתנו ה־13 אבניו. ובחזרה עברנו ליד הבית מס׳ 1320 ברחוב 45. ראינו שלט על הבית למכירה. בית נחמד דו משפחתי מגרש גדול וסביבה טובה. אשתי אמרה בא נקנה אותו. חכינו למוצאי השבת ומיד מהרנו לבית הזה וברנו עם בעלת הבית. היא נקבה במחיר של עשרים ושמונה אלף ואני אמרתי לה קניתי. נתתי לה שיק ערבון והבטחתי את הקניה. הודעתי לעורך דין שלי על העיסקה ומסרתי לו את הפרטים של המוכרת. חתמנו על ראשי פרקים עד להעברה במשרד האחוזה. הבנק הסכים לתת לי הלואה של שבעה עשר אלף, היתרה אני צריך להביא. לפי חשבוני יחסר לי אלף דולר וזה לא הדאיג אותי. יש לי חברים טובים ומכרים טובים ואליהם פניתי לבקש הלואה של האלף דולר.

זכות קדימה לאשת המנוח מכובדי אברהם נגר ז״ל

הלכתי אליה הביתה ישבנו בסלון ושאלנו אחד לשלום השני וכן לשלום המשפחה. היא שאלה אותי אם ברצוני לשתות תה או קפה. ואני הודיתי לה ואמרתי לא. אבל יש לי בקשה מאד חשובה לי והיא, אני קונה בית ברחוב 45 כאן בסביבה וחסר לי אלף דולר אולי תואיל בטובה להלוות לי אותם ואני אתן לה ערבות בנקאית שאחזיר לה תוך שלשה חדשים. הא ענתה לי, אוו זכריה, אני לא יכולה לתת לך, עדין הכל תפוס מאז אברהם נפטר. תשובתה נשמעה לי מגוחכת ורק כדי לדחות אותי אמרה את הדברים. היא עצמה בעלת רכוש ואלף דולרים הן פרוטות מועטות. אני נצבטתי מאוד מתשובתה.

אחריה בתור היה נחום אדוור

נסעתי אליו למשרדו. הוא אחד מבעלי עסק צורפות הזהב הגדולים באמריקה. הוא ואני מכירים טובים ובפרט שעבדתי אצל אחיו משה. לאחר החלפת ברכות שלום וכולי וכולי ספרתי לו שאני קונה בית וחסר לי אלף דולר. אם יואיל בטובו להלוות לי אני אתן לו ערבות בנקאית שאחזיר לו תוך שלשה חודשים. הוא הסתכל עלי במבט של רחמנות ואמר לי לך קח הלואה בבנק ואני אחתום על ערבות. אמרתי לו שאת הכסף אני צריך למחר ואין לי זמן לרוץ לבנק. ותשובתו היתה אני מצטער. על אף שבמשרדו המחזור היומי של עשרות אלפים.

השלישי בתור מעסיקי לשעבר משה אדוור

יצאתי ממשרד אחיו נחום אדוור וישר הלכתי אל מעסיקי לשעבר. משה אדוור קבלני בחיוך ולחיצת יד. שאל לשלומי ולשלום משפחתי, ומה אני עושה וכולי אחר פניתי אליו והסברתי לו את בקשתי. בית פרטי קטן ונחמד וחסר לי אלף דולר. בקשתי ממנו שילווה לי אלף דולר לשלשה חודשים אני אתן לו ערבות בנקית. ולפני שהוא ענה לי כבר הרהרתי שאחיו הספיק לקרוא לו ולספר לו מה בקשתי ממנו. היה לי ברור שגם הוא ידחה אותי אך לא רציתי שיום אחד יאמר לי מדוע לא פניתי אליו והנה לא טעיתי במחשבתי. הוא אמר, אוו זכריה האמן לי רק עכשיו קניתי הרבה זהב בכסף שהיה לי מזומן. האמת היא שיצאתי ממשרדו מאוכזב. ידידות וחברות ונאמנות שלי בעבודתי במפעלו לא עזרה לי ברגע זה. הכל נמחק וכאילו לא היה. יש לי בעיה אני צריך את הכסף למחר, כדי לסגור

את עיקסת הקניה של הבית.

מעניין, אמרתי לעצמי, האחים האלה מתפארים ומספרים שהם עוזרים להרבה אנשים בהלואות ודברים אחרים. בתקופת היותי עובד אצל משה אדוור, לא בקשתי ממנו שום טובה או עזרה אך עכשיו בהיותי לחוץ על האלף דולרים אמרתי לעצמי, אם לא תבקש אותם לא תוכל לטעון שהם לא סייעו לך.

חזרתי הביתה מאוכזב מהאחים אדוור

בבואי הביתה אשתי שואלת אותי, נו, קבלת מהאחים אדוור? ובהביטה עלי כבר הבינה מה תהיה תשובתי לה. לא, אמרתי לה. ובודאי שאני מאוכזב מהם. אבל אין דבר. בורא עולם יזמן לי ממקום אחר "ועצת ה' היא תקום" (משלי י"ט 21). אכלנו ארוחת ערב ולאחר זה אמרתי לה אני אלך אל יצחק סעודי, חבר טוב ואנחנו ידידים אתם. כל שבוע אנחנו נפגשים ומבלים ביחד. ואם לא אבקש אותם לא תהיה לי טענה כנגדם, כי למעשה מתי אתה יכול לדעת מי הוא חבר טוב. רק ברגע שאתה צריך לו, או הוא צריך לך. קמתי והלכתי אליהם. ביתם בסביבת מגורנו. חמשה רגעים ואני בתוך ביתם. צלצלתי בפעמון של הבית ועליתי לדירתם, יצחק ורוזי סעודי. שלום וערב טוב אמרתי להם. נעניתי שלום וערב טוב זכריה. פיטפטנו על הא ועל דא ולבסוף ספרתי להם לשם מה באתי לביתם. יצחק הסתודד עם אשתו בחדר ואחר יצא ואמר לי שלצערו איננו יכול לתת לי את האלף הדולרים אך אם אני אקח הלוואה מהבנק הוא יחתום לי על ערבות, לא חשוב כמה הסברתי שאני צריך את הכסף למחרת והבנק לא יתן לי את הכסף מיד. ותשובתם היתה, אנחנו מצטערים, זה חבר של שעת מצוקה.

חיים גמיל יליד עירי בתימן

כולם מהללים ומשבחים את חיים גמיל כאיש אשר מסייע ומלווה לאנשים בשעת דוחקם. גם לי הוא היה מספר על מעשיו אך עד עכשיו לא נצרכתי לא לו ולא לאחרים. ביתו בפינת הרחוב שבו אני רוצה לקנות בית נכנסתי לביתו וברכתיו לשלום ולאשתו רבקה. אנשים טובים ומכניסי אורחים כל הבא ברוך הבא. הבית שלהם פתוח. לאחר רגעים מעטים בקשתיו לצאת אתי למדרכת הרחוב יש לי משהו לשוחח אתו וכך עשינו יצאנו לרחוב. ספרתי לו שאני קונה את הבית, הוא מכיר את בעלת הבית. אמרתי לו תראה ושמע. אני מבקש ממך הלוואה של אלף דולרים זה חסר לי לתשלום של קניית הבית. אני אתן לך ריבית עשרה אחוז במקום שהבנק נותן לך חמשה אחוזים וערבות שטר בנקאי למשך שלשה חודשים . הוא אמר לי למה לא תלך לזה ולזאת ותבקש מהם. הם יתנו לך. עניתי

לו שמע, אני באתי אליך כי אני יודע שאתה עוזר להרבה אנשים ואתה ספרת לי יותר מפעם אחת, על כן אני מעדיף לבקש ממך את ההלואה לזמן קצר. הוא ענה לי, אתה יודע מה, אני נתתי לכמה אנשים הלוואות ועכשיו אין באפשרותי לתת לך זאת היתה טענת התחמקות מצידו. כל כך הרבה דברתי על לבו אך הוא דחה אותי בטענות שוא. אמרתי אני בלבי רוממות השקרים בפיהם ולבם סגור בשעת מצוקה. בלילה שמי העיר ניו יורק מכוסים בעננים ואינך יכול לראות כוכבים אולי כוכב זה או זה יאיר לך. אך אחרי החשכה תזרח השמש ובורא עולם יאיר נרי וממקום אחר ישלח שלומיו.

ברוך ה' יש לנו בית

ביום שנקבע להעברת הקניה של הבית הופענו הקונה והמוכרת יחד עם עורכי הדין של שני הצדדים בבנין בנק גרין פוינט בברוקלין.

נציג הבנק שאל אותי אם יש לי כל הכסף שאני צריך להשלים את סכום העשרים ושמונה אלף בתוספת מיסים וסדורי הניירות ותשלום העורך דין שלי. ותשובתי היתה שחסר לי אלף דולר לסכום הכללי ולכן אני מבקש שהבנק יאשר לי עוד אלף כדי לסגור את העיסקה של הבית. נציג הבנק אמר לי ההלואה שאתה מקבל מאתנו היא על ששה אחוזים אך אם נתן לך עוד אלף דולר תצטרך לשלם רבית של ששה ורבע אחוזים במקום ששה אחוזים. עורך דין שלי שאל אותי אם זה כדאי לי אמרתי לו וכי יש לי ברירה? וכך סגרנו את העיסקה. הלכתי הביתה שמח. לפי החישוב שלי הוא שהדייר בבית ישלם את ההלואה ואני אשא ביתר ההוצאות ואם כן עשיתי עיסקה טובה. חודש לאחר חתימת העסקה נכנסנו לבית שלנו. קומה ראשונה לדייר וקומה שניה בשבילנו. חמשה חדרים ומטבח, שתי נוחיות ומרפסת גדולה מתאימה לעשות בה את הסוכה.

מכרתי את חנות הפיצה

במאי שנת 1965 באו אלי לחנות זוג ישראלים. הם שאלו אם אני מוכן למכור להם את חנות הפיצה שלי. אני אמרתי להם זה תלוי במחיר שהם מוכנים לשלם עבור העסק. לאחר שבדקו את החנות והסחורה אשר יש בה שאלו אותי על המחיר של העסק ואני אמרתי להם כמה אני רוצה עבורו. הם בקשו לתת להם זמן לחשוב על ההצעה שלי. שבוע אחרי זה באו ושוב דברנו על העסק ושאלו אותי אם אפשר להוריד מהמחיר ואני אמרתי להם זהו המחיר אם ברצונם

לקנות. שוב הלכו ולאחר שבוע חזרו עם הסכמתם לקנות את העסק. והעיסקה נחתמה בתחילת חודש יוני 1965.

☆ ☆ ☆

פרק מ"ה

נוסעים לארץ ישראל

לאחר מכירת החנות שאלה אותי אשתי, נו, מה אתה חושב לעשות עכשיו. ותשובתי היתה נוסעים לארץ ישראל לחופשה קייצית. זה לנו ארבע שנים שלא היינו בארץ ישראל. בנותי אורלי ומאירה עומדות לסיים את שנת הלימודים וכולנו נהיה חופשים לבלות בישראל. סוכן הנסיעות סידר לנו נסיעה באוניה אולימפיק היוונית לתאריך 17.6.65.

ארבע שנים מאז שנסענו בפעם הראשונה לארץ ישראל. הפעם בקשנו שני דרכונים אחד לי ולאשתי והשני לשתי בנותי אורלי ומאירה, מתוך כוונה שהן ישארו אצל ההורים שלנו ואנחנו נעשה טיול לטורקיה ואולי לרומניה ויגוסלביה. ב־17.6.65 עלינו על האוניה היוונית אולימפיה, גדולה ונקיה. אתנו היו הרבה יהודים אמריקנים. באוניה יש חלק מיוחד בחדר האוכל והמטבח שהוא ליהודים האוכלים כשר, עם משגיח תמידי באוניה. הים היה שקט ונפלא. שום כוס או צלחת לא מתנועעת על השולחן. הארוחות טובות והשירות מצוין. תזמורת בכל ערב, והרוצה לרקוד ולבלות עולה לאולם הרקודים. אנחנו איננו רקדנים ולא למדנו את הרקודים האלה, על כן לא לקחנו חלק בנושא הזה.

יש לנו מנין בבית הכנסת, ולשם הייתי בא לשפוך שיח לפני בורא עולם, הטוב והמטיב לכל. שני שבועות יפים של שיוט האוניה. שמש מחיה כל מי שרוצה יושב על הכורסה בסיפון האוניה והמלצרים מגישים דברי שתיה ומאכל. כך יום יום, ארבעה עשר יום עד בואנו אל נחלת אבותינו ארץ הקודש, ארץ ישראל. הלב פועם בראותנו את הר הכרמל ואת העיר חיפה, ואנחנו שרים ארצנו הקדושה שבנו אליך שנית. בתי הגדולה בת עשר והקטנה בת חמש שנים. להן אנחנו חוזרים על הסיפורים המשפחתיים סבא וסבתא, והדודים והדודות והקרובים וידידים, ועל הרבה הרבה חברים שיש לנו בארץ ישראל. ברוך ה' בנותנו דוברות עברית ולא יהיו להן קשיים.

הפעם באנו בלי מכונית. הבדיקות באולם המכס עברו בלי בעיות לבד מטעות קטנה שעשיתי והיא הדרכון של בתנו נרשם בו שבתי אורלי היא ילידת ישראל וכאן בחיפה נאמר לי שבתי אורלי לא תוכל לצאת את הארץ עם דרכון אמריקאי אלא

אך ורק עם דרכון ישראלי. זאת היתה טעות שלי ואני עוד עתיד לשלם עבור כך. בינתיים יצאנו את אולם הנוסעים שלום ישראל.

קבלת פנים בנמל חיפה

בפתח האולם מחכים לנו כל המשפחה. אמי יקירתי והורי אשתי והאחים והאחיות ודודות ובני דודים, וידידים וסתם חברים. שש מכוניות, חבוקים ונשיקות של חיבה וברוכים הבאים. כל החפצים והמזוודות הועמסו על המכוניות והביתה בשמחה רבה. לרחובות שעריים מקום השורשים שלנו. מכאן יצאנו ולכאן חזרנו שנית. השכנים והמכרים באו לקראתנו בברכת ברוכים הבאים - אנחנו שמחים שחזרתם לארץ ישראל. את המזוודות שלנו הנחנו בבית אחי סעדיה ואשתו הגישה לנו קפה לשתיה.

ארוחה ראשונה בבית אמי יקירתי

אין חולקים בין כל המשפחה שאנחנו נאכל ארוחה ראשונה בבית אמי יקירתי. אחר כך הורי אשתי ואחר כך אצל אחי ואחותי וכן הלאה יתר המשפחה והידידים והקרובים והמכירים. בפתח בית אמי יקירתי אנחנו מתקבלים בצליל לשוני של שמחה ובשבירת ביצה על הפתח ונשיקת המזוזה ונשיקות וחיבוקים במיוחד לבנותי אורלי ומאירה. הארוחה מוכנה לפי טעמנו מעשה ידי אמי יקירתי. פיתות ולחוח ובשר מרק וחילבה טריה. תאכל בני תאכל אומרת אמי יקירתי, תראה שהבנות שלך יאכלו עד לשובעה, אשתך כמו בתי ואין לה מה להתבייש בביתי.

☆ ☆ ☆

פרק מ״ו

דיירים מאוסים בבית שלי

בשנת 1961 בהיותי בביקור בארץ ישראל בא אלי אדם מאוס ובקש לשכור את הבית שלי. ביודעי מי הוא ומי אשתו מאנתי להשכיר לו את ביתי אך לפני שעזבתי את ארץ ישראל מסרתי את ביתי להשגחה בידי אחי שלום, בחור טוב שאיננו מחפש בציציות של בני אדם. לאחר שעזבתי את ארץ ישראל בא המאוס הזה אל אחי שלום ובקש לשכור את הדירה וגם אחי שלום מאן להשכיר אותה

להם אבל כבר אמרו חכמים לכל אדם יש חבר שמסוגל להשפיע עליו. המאוס הזה פנה לדודו שהוא מכר טוב של אחי שלום ובקשו שידבר עם אחי שלום להשכיר להם את הדירה ובהשפעתו עם הבטחתו ואחריותו האישית שבן אחיו יהיה בסדר גמור ולא תהיינה שום בעיות, נחתם חוזה שכירות של שלשים וחמש לירות בחודש, זה היה חמשה דולרים. זאת היתה עיסקה שהביאה בכייה. הדיירת ובעלה לא חיו ביחד ובעיית השכירות צצה. הדירה נעשתה הפקר ובנים עם בנות טמאו את הבית. אחי כתב לי שיש בעיות עם הדיירת. היא הלכה לבית המשפט לערער על גובה השכירות. מישהו מוועדת הגנת הדייר יעץ לה לפנות לבית המשפט. הוא מייצג את הדיירים בוועדה המשפטית. עכשיו בבואי לארץ ישראל אחי שלום מסר לי שיש לי תביעה משפטית מהדיירת.

בית המשפט השלום ברחובות

מיום בואי לעולם הזה ועד עכשיו לא תבעתי שום אדם בעולם ולא נתבעתי על ידי שום אדם בעולם. לא העדתי ולא העידו נגדי. רחוק הייתי מכל הדבר הזה. והנה בבואי לביקור בארץ ישראל הנני אורח רצוי בבית המשפט. השופט שתפרח נשמתו יחד עם שני מעוותי הדין פסקו שהדיירת תשלם סך חמשה עשר לירות בחודש ערכם בדולרים היה דולר וחצי בחודש. באותו זמן ערך הדירה היה בשביל שכירות מאה ועשרים עד מאה וחמשים לירות. מקום המשפט שמה הרשע, כך נאמר בתנ״ך בספר חבקוק. משפט מעוקם ומעוות.

ביקור בבית החיים

בבית החיים של שעריים שם מנוחתו כבוד מורי ורבי אחי יוסף. אני עפר משכבו, צדיק יסוד עולם, שפתותיו דובבות בקבר, תורתו היתה אומנותו ואני משרתו. הוא הלך למנוחות ועצב אותנו לאנחות. עכשיו אני עומד למרגלות רגליו ומביט במצבתו הצנועה, כשם שהוא היה צנוע בחייו. עיני דומעות אוי אחי על פטירתך, אתה חסר לי, טובה לי היתה תורת פיך. היום אני כמחזר אחר הקוצרים ומלקט בשיבלים. תנוח בשלום על משכבך. לאחר זה עברתי בין המצבות, לדאבון הלב כמעט כל השמות ידועים לי וכולם לחיי העולם הבא. ת.נ.צ.ב.ה.

חתונות ושמחות ובריתת מילה ובר מצוה

כל יום ושמחה אתו. בין אם זה בתוך המשפחה או אצל קרובים ומכירים.

כל אחד מזמין אותנו ובנותינו כוכבי המאורע. כל אחד ואחת רוצים לדבר אתן במיוחד לשמוע את השפות, האנגלית, עברית וערבית. הודות לשפות השגורות בפיהן, הן מרגישות בנחת ולא משתעממות. אנחנו עושים טיולים לכל מקום ומבלים יום כאן ויום שם. התלבושות של בנותי עושות רושם טוב. אמריקה, כן זה מאמריקה כל הבנות אומרות עליהן. החברות הטובות שלהן רוצות שהן ישנו בביתן. אנחנו מוזמנים לכל מיני מסיבות וחתונות, ולכל מקום צריך לקחת מתנה. וברוך ה׳ כבדנו את עצמנו.

☆ ☆ ☆

פרק מ״ז

דרכון ישראלי לבתי אורלי

התלמוד אומר לנו, דינא דמלכותא דינא, ועל פי צו זה לקחתי את בתי אורלי להצטלם. אנחנו צריכים שתי תמונות בשביל הדרכון הישראלי שלה. ילידת ישראל צריכה פספורט ישראל. ועם התמונות הלכנו למשרד הפנים ברחובות. כאן הצגתי את הדרכון האמריקני שלנו עם הנייר הדבוק בו והפרטים לגבי בתי אורלי. ראשית חייבו אותנו תשלום עבור השהייה בישראל מעבר לזמן שקבלנו בנמל חיפה. לאחר ששלמתי אמרה לי הפקידה עכשיו אתה צריך לשלם עבור הדרכון של בתך. תגיד לי אמרה הפקידה, האם אתם הייתם גרים בישראל, ואני אמרתי כן. אם כך כולכם חייבים להחזיק דרכון ישראלי. רק עם דרכון כזה תוכלו לצאת את ישראל. אמרתי לעצמי אל תאשים אותם. אתה הוא האשם בלבד יושרך והאהבה שלך לארץ ישראל תובעת ממך מחיר של כסף ובעיות לא לפי רצונך. ושלא ברצוני הייתי צריך לעשות צילום של כל המשפחה בתמונה אחת ולבקש דרכון אחד לכל המשפחה. בקשה אחת היתה לי ממשרד הפנים מחלקת הדרכונים. מחיום נשאר לי שלשה שבועות עד לנסיעתנו לאמריקה בתאריך 6.10.65 נא לזרז את סידור הדרכון הישראלי מה שיותר מהר. ותשובת סגנית המנהל, שהדרכון שלנו יגיע אלי תוך שבעה ימים.

צרת הדרכון והמתח הנפשי שקבלתי

עברו שבעה ימים וגם עשרה ימים ושבועיים ועדיין לא הגיע אלי הדרכון. כל יום הייתי מחכה לדוור אולי הוא יבשר אותי הנה הדרכון שלכם. יום יום הייתי מקבל מתח ועצבים לבסוף הלכתי למשרד הפנים ושאלתי אותם מדוע

עדיין לא הגיע הדרכון שלי והתשובה שלהם זה נמצא במשרד הפנים ברמלה. משם זה צריך להגיע אליך. נסעתי למשרד הפנים ברמלה ושם אמרו לי שהם כבר שלחו לי את הדרכון ובודאי צריך להגיע אלי מחר או מחרתיים. בשלישי לעשירי - לאוקטובר בא הדוור ומלה אחת בפיו, מצטער, אין לי בשבילך בשורה משמחת, אולי יגיע מחר. חכה ונראה.

טלפנתי למשרד הפנים ברמלה ותשובתם היתה אנחנו שלחנו לך את הדרכון והוא צריך להגיע אליך. ברביעי לעשירי שוב בא הדוור ואין בפיו בשורה טובה. שוב הלכתי למשרד הפנים ברחובות לברר מדוע זה עדיין לא קבלתי את הדרכון הישראלי. להם לא היה תשובה בשבילי. הם טענו שמה שהם היו צריכים לעשות בשבילי הם עשו. ועכשיו אין בידם לעשות למעני שום דבר.

יום לפני הנסיעה ואין לנו דרכון

אני לא יודע אם מישהו נתנסה בבעיה כזאת של לחכות עוד יום ועוד יום. ומשרדי הפנים ברחובות וברמלה מהתלים באדם ומשפחה שאין להם לא חטא או טענות או תביעה משפטית נגדם. יסורים ומתח עצבים שאין להם סיבה, סתם עושים עוול לבני אדם. מתח שאין דוגמתו. יום יום מצפה למלה טובה מאת הדוור ואין בפיו. היום אם הוא לא יביא לי את הדרכון אנחנו בצרה גדולה. בלי הדרכון לא נוכל להפליג הביתה לאמריקה. משמעות הדבר אנחנו מפסידים את כרטיס הנסיעה ונצטרך לקנות כרטיסים אחרים במחיר של כיוון אחד זה יעלה לנו הרבה יותר.

אני יוצא לרחוב ומשקיף לאורך הרחוב אם הדוור מתקרב לביתנו. כל החפצים שלנו ארוזים, ואנחנו במתח חזק. מה יהיה האם יגיע הדרכון שלנו. הנה הדוור מתקרב מבית לבית. אני רואה אותו והוא רואה אותי, כולי מתח אולי הנה בא הדרכון ובעזרת ה' ירד ממני המתח הנפשי. אינני זקוק לבעיות וצרות כאלה. הדוור מתקרב אלי ופניו מביעים אכזבה. מצטער הוא אומר לי אין לי בשבילך חדשות. באותו רגע עלה לי מתח העצבים עד שהייתי מסוגל לעשות דבר שלא ברצוני עד היכן יכול השלטון להתעולל באדם כמוני ללא שום סיבה או טענה כל שהיא.

נסעתי למשרד הפנים ברמלה

פקיד הקבלה של התושבים יושב מאחורי השולחן וקורא עתון. אני עומד מולו בפיק ברכיים ומבקש ממנו לברר מדוע לא נשלח אלי הדרכון. הוא שאל מה שמי

ואני אמרתי לו שמי זכריה נגר ובתמונת הדרכון אנחנו מצולמים אני, אשתי ושתי בנותי.

על השולחן מאחוריו מונחים למעלה ממאה דרכונים. הוא החל לעיין בהם אחרי רגע הוא אמר לי אין כאן דרכון שלך. יתכן וזה כבר נשלח אליך. אני אמרתי לו שמע אדוני. אנחנו מפליגים מחר בבקר מחיפה לאמריקה. לא יתכן ששלחתם לי את הדרכון היות וזה לא הגיע היום אלי אנחנו בבעיה רצינית ועלולים לאבד את כרטיסי הנסיעה. בצורה שהוא דפדף בדרכונים שעל השולחן נראה לי שהוא לא חפש את דרכוני. הוא עזב את שולחנו והלך לחדר השני ואני אמרתי לעצמי הכנס אל השולחן ובדוק במו ידיך בין הדרכונים. יתכן ותמצא אותו בתוכם. אזרתי עוז ומהר מהרתי אל השולחן והתחלתי לבדוק את הדרכונים אחד אחד מה שיותר מהר. כולי מתח ועצבים נוראים, שמא יבוא ויראה אותי מחטט בדרכונים ותהיה לי צרה על צרותי. כארבעים דרכונים בדקתי וחנה האירו עיני. תמונתו הברורה של המשפחה בדרכון ושמי זכריה נגר מופיע בו בצורה ברורה. מרוב כעסי דחפתי את כל הדרכונים שהיו על השולחן לרצפה ופזרתי אותם לכל הפנות וקללתי את אבי אביהם של כל העובדים עם הממונים עליהם ולקחתי את עצמי מהר החוצה לפני שיזעיקו שוטר ויסבכו אותי. זוהי הפקידות הישראלית רעים וחטאים, שלטון מעוות ונפשע.

חזרתי לרחובות כועס אבל הדרכון בידי

מהר יצאתי החוצה שמא ירדפו אחרי. עצרתי מונית ונסעתי לרחובות. בבית חיכו לי במתח רב. מי יודע מה הולך אתי ברמלה. "דחה דחתני לנפול וה' עזרני. עוזי וזמרת ה' ויהי לי לישועה" (תהילים קי"ח 13-14). אותו ערב לא יכולתי להרגע ולאכול. ממתח העצבים שהיה לי. לולא אשתי ובנותי שהיו מסביבי ספק אם הייתי זוכה למנוחה.

הספור שלי עבר מפה לפה וכל אלה שהכירו אותי תהו על מה שעבר עלי. עכשיו כל המשפחה והקרובים וידידים מסביבנו. כולם מאחלים לנו נסיעה טובה חזרה לאמריקה. אמי יקירתי והורי אשתי יושבים בקרבת מקום לידינו ומשוחחים על חשבוננו. קשה להם הפרידה מהנכדות שלהם. השעה מאוחרת ואנחנו צריכים לישון כמה שעות לקראת יום המחרת, יום הנסיעה.

☆ ☆ ☆

פרק מ"ח

נוסעים לאמריקה

ביום רביעי 6.10.1965 בשעה שמונה בבקר יצאנו את בית הורי אשתי למוניות המחכות לנו ברחוב. המזוודות הועמסו על המוניות ואנחנו עם כל המלוים נכנסנו למוניות. שלום לכל הבאים להפרד מאתנו, ולהתראות בקרוב. אנחנו אוהבים את ארץ ישראל ואת ההורים והמשפחה. עוד נבוא. האוניה בנמל חיפה כאילו מחכה רק לנו אף על פי שיש הרבה נוסעים. "אולימפיה" אוניה יפה וגדולה וההפלגה דרך קפריסין ויון, ומשם ישר לאמריקה. שבועיים של שייט בימים התיכון והאוקיינוס, עד בואנו לניו יורק ביום 20.10.1965. באותו יום שוב הרהרתי בתפילתי של כל יום ותחזנה עינינו בשובך לציון. מונית לקחה אותנו לביתנו הפרטי TS 1320-45 ברוקלין.

חזרה לחיים - חיי עבודה ויהדות

בתנו הגדולה אורלי חזרה לבית הספר "בית יעקב" וכן רשמנו את אחותה הקטנה מאירה לכתה א'. בית הספר נמצא מסביב לבית שלנו וזה טוב מאוד היות והבנות יצעדו על המדרכה בלא שיצטרכו לחצות כביש. עכשיו לאחר השבת אני צריך למצוא לי עבודה. יש לי רשיון נהגות למונית ואולי אחזור לעבוד כנהג מונית. ישבתי לשוחח עם אשתי על כך והיא השיבה בלא מוחלט. וכך אמרה לי, אני ראיתי ושמעתי בישראל מה זה נהג מונית. נשים ובחורות נטפלות לנהגי המוניות ועושים מעשים מאוסים. אינני רוצה שתעבוד בעבודה כזאת. כל מלאכה אחרת יותר טובה. אני הזכרתי לה שאני כבר עבדתי כאן בניו יורק במונית, וברוך ה' לא עשיתי ולא קרה לי שום ענינים כאלה. הרוצה להתפרנס לא מחפש מעשים כאלה, והרוצה להטרטר הוא איננו איש עבודה. אמרתי לאשתי אם אני אעשה הכנסה של שלש מאות דולרים בשבוע של ששה ימים זה יביא הכנסה של אלף ושלש מאות דולרים בחודש. אם אקנה מונית בשבילי אוכל להתפרנס וגם לשלם את ההלואה עבור המונית.

סוכן ביטוח של המוניות - בשנת 1965

נסעתי אל מר נתן בורנשטיין במנהטן, סוכן הביטוח של המוניות ומתווך לקניית ומכירת מוניות. מר בורנשטיין אדם נעים הליכות קבלני במשרדו. אני אמרתי לו שברצוני לקנות מספר מונית ולעבוד לפרנסתי. באותם הימים מחיר המספר היה עשרים ושמונה אלף דולר ושלושת אלפים עבור המכונית. הבנק

נתן לי הלואה של שמונה עשר אלף והיתרה אני שלמתי במזומן. תוך שבוע ימים העיסקה סודרה ואני נהייתי בעל מונית. ישראלי ראשון בעל מונית בניו יורק.

יוצא לעבודה

המתפלל ויוצא לדרך ה׳ ברוך הוא יהא בעזרו. זאת אמונתי וכך אני עושה. בכל יום אני יוצא לעבודה בשעה שמונה בבקר וחוזר בשעה שש אחה״צ. עשר שעות של עבודה. כל יום הייתי מרויח מחמישים עד ששים דולרים. אלה הן שעות העבודה שלי. נהגי המוניות אמרו לי שהם עובדים עד תשע, עשר בלילה, הן שעות טובות של הכנסה. אך אני לא התרשמתי מדבריהם. לי היה מספיק אותה ההכנסה ואותן שעות. בשבילי היה חשוב שאני אהיה בבית עם אשתי ובנותי. בשעות הערב הייתי יושב עם בנותי ומסייע להן בשעורי הבית ונחנה בחברתן. הן היו כל עולמי. מיום שני עד יום ששי חמשה ימי עבודה רגילים. שבת קודש לה׳ לרוחניות, ללמודים ותפילות ועונג שבת עם המשפחה. יום ראשון הייתי יוצא אחה״צ לעבוד לכמה שעות. שנתיים של עבודה במונית הביאה לי ברכה, ברוך ה׳ יש פרנסה טובה וחיים טובים. הבנות עומדות לסיים את שנת הלימודים ולא יהיה להן מה לעשות. ישבתי להרהר ומצאתי פתרון טוב והוא עושים טיול.

☆ ☆ ☆

פרק מ״ט

מצב הבריאות של אמי יקירתי

בשנת 1965 בהיותנו בביקור בארץ ישראל, מצב הבריאות של אמי יקירתי לא היה כל כך טוב. ידה השמאלית היתה רועדת וזה גרם לה חולשה גופנית. זה גם הגביל אותה במלאכת עבודת הבית שלה. היא נאלצה ללכת עם מקל משענת. אחי שלום וסעדיה ואחותי לאה השגיחו עליה בתמידות, וכן הבת של אחותי לאה, נחמה, שעבדה בתור אחות בבית החולים קפלן ברחובות. היא עברה לגור עם אמי וישנה כל לילה בבית אמי. היא היתה עזר לאמי ושמרה עליה. אנחנו כל המשפחה חייבים לה תודה רבה על כך. מצב הבריאות של אמי הלך וקשה, היא נזקקה להרבה ביקורי בית של רופאים והרבה טיפולים. אני עמדתי בקשרים עם האחים שלי ובמיוחד עם אחי שלום. מצב בריאות אמי הדאיג אותי, אבל בהיותי רחוק באמריקה לא יכולתי לעשות שום דבר למען אמי

הורתי ויקירתי הצדקת. היא הוכנסה לבית החולים לטיפול לתקופה מסוימת בלי שאני אדע והוחזרה הביתה.

מלחמת ששת הימים

מאז מלחמת השחרור של שנת 9-1948 מדינת ישראל לא שבעה נחת. כל מיני מחבלים ופדאין מעזה והמשולש. מירדן, סוריה ולבנון חדרו את גבולות ישראל ועשו הרג. מלחמת שועלים עם זאבים. כל יום מישהו נהרג או נפצע. בכל יום במקום אחר. ומעל חומת ירושלים העתיקה הלגיון הירדני יורה באנשים תמימים והולכי רגל, יום יום וצרות שלו. מלחמת החיים והפרנסה ופיתוח המדינה הלכו יחדיו. מי בחזית ומי בעבודה, כולם בעד אחד ואחד בעד כולם. מסירות נפש עילאית ודוגמה לכל באי עולם. היהודי נלחם על זכותו לחיות בארצו ארץ האבות, ארץ הבחירה. במלחמת השחרור לא נכבשה כל הארץ לפני צבא ההגנה לישראל ומדינות ערב, מצרים, סוריה, ירדן ולבנון, סעודיה ועירק לא השלימו עם קיום המדינה היהודית, ותהי לשיכים בעיניהם ולצנינים בצידהם עד אשר איימו עליה במלחמת שמד.

בשנת 1967 נאצר, נשיא מדינת מצרים, סגר את מעבר האוניות בים סוף לנמל אילת והכריז מלחמה בישראל. סוריה וירדן הצטרפו למלחמה בחושבם לטרוף טרף ולהכות את המדינה היהודית אחת ולא אשנה לה. אך רבות מחשבות בלב האויבים ומחשבת ה' היא תקום. "ה' איש מלחמה ה' שמו" (שמות ט"ז, 3). וינער ה' את מצרים בתוך מדבר סיני, והסורים הסוררים ברחו עד דמשק הבירה ובני ישראל הלכו ביבשה עד גבול הירדן ותהי התשועה גדולה עד מאד, כי לה' המלוכה הבוחר בירושלים. בית מקדשנו ותפארתנו מונף עליו דגל מחנה יהודה, דגל מדינת ישראל. התשועה והשמחה בכל בית ישראל, בכל העולם כולו היכן שהיה שם יהודי עשה יום טוב. מעזות מצחם של מדינות ערב יצא טוב. הבטחת הקדוש ברוך הוא חזרה ונתקיימה. כי לי כל הארץ וניתנה לבחירי הבורא יתברך. חבלי משיח, והגאולה השלמה מתקרבת. מאפלה לאור גדול. "קומו ונעלה ציון אל ה' אלוקינו" (ירמיה ל"א, 6).

☆ ☆ ☆

פרק נ'

נסיעת חופשה לארץ ישראל

הפעם הוצאנו דרכון אמריקני לכל בני המשפחה. אני אשתי ובנותי אורלי ומאירה. שלחתי מכתבים להורים והודעתי להם על כך. הפעם אנחנו באים

אנחנו המשפחה

בטיסה באל על. עם האוירון קונסטליישין בעל ארבעה מנועים, הכי גדול שיש בשירות התעופה האזרחית. טסנו ביום ג' ג' תמוז תשכ"ז 11.7.1967 ולמחרת היינו בארץ ישראל. הרעיון של טיסה באוירון לא היה לרוח אשתי שושנה, היא מאד פחדה.

נסיקת האוירון לאויר מאד הדאיג אותה. אבל בהיותנו באויר היא השלימה עם זה. אך כל הדרך התפללה שנגיע לשלום. ברוך ה' הכל עבר בשלום ובסדר גמור. המשפחות והקרובים והידידים פגשו אותנו בשדה התעופה לוד. ומאוד היה נעים, להפגש עוד הפעם בארץ הקודש ולהיות עם ההורים והידידים זה תענוג ובמיוחד בחגים ובמועדים. וברוך ה' נשארנו ארבעה חודשים עד תאריך כ"ז תשרי תשכ"ח 31.10.1967.

אנחנו בירושלים השלמה

בבואנו לארץ הקודש מצאנו את התושבים שמחים. איש איש עם גפנו ותאנתו. חיים טובים. כל מה שברא הקדוש ברוך הוא בעולמו יש בבתים. ירושלים על ראש שמחתם. אלה עולים לתוכה ואלה חוזרים מתוכה. "שבחי ירושלים את ה' הללי אלוקיך ציון כי חיזק בריחי שעריך ברך בניך בקרבך, השם גבולך שלום" (תהילים קמ"ז 12), והאויבים תפול עליהם אימתה ופחד. נער וזקן צועדים במדרגות עיר העתיקה ופניהם לכותל המערבי ואין פוצה פה ומערער. תדהמה ופחד בעיני יושבי עיר העתיקה. הם מקבילים את פני היהודי במלת אהלן וסהלן. לא

מתוך אהבה אלא מפחד חיילי צבא ההגנה לישראל. הנה אנחנו כאן אני ואשתי ובנותי מתהלכים ומשבחים לבורא יתברך על הנס הזה. ואתה על במותימו תדרוך באנו לירושלים לשלשה ימים.

טיול לרמאללה ושכם

בימי ילדותי ובנערותי ובחרותי למדתי על מלכות ישראל בשומרון ובשכם ועל חברון קרית ארבע מקום קברות אבותינו, אברהם יצחק ויעקב והאמהות. אך לא זכיתי להניח רגלי על האדמות האלה היות ולא היו בהם ישובים יהודיים. עכשיו עם גאולת הארץ ואני כאן עם משפחתי, אצא ואקיים את הפסוק "קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה" (בראשית י"ג, 17). ביום השני של שהותנו בירושלים הלכנו לשער שכם ונסענו באוטובוס ערבי לרמאללה. יש לי סמפטיה לחיים ולשפה הערבית ובלי שום חשש נכנסתי לאוטובוס הערבי וישבנו אתם באוטובוס עם כל החששות שיש לאשתי. בנותי מסתכלות על הערבים ונשותיהם וילדיהם ומשתאים לצורת מלבושם ודבורם. הן אומנם מדברות קצת ערבית. האוטובוס יוצא לדרך מירושלים דרך שיך ג'רח וישר עובר ליד בית המלך חוסיין בכפר שועפט. מכאן להביט על ירושלים ביופיה והדרה זה ממש מרגש במעמקי הנפש. ליד שדה התעופה קלנדיה יש מחסום של משטרה צבאית הבודקת את זהוי נוסעי האוטובוסים והמשאיות והמוניות.

חייל סמל מהמשטרה הצבאית עולה ובודק תעודות של הנוסעים. הוא עובר ממושב למושב עד הגיעו למושב האחורי של האוטובוס שבו אנחנו יושבים עם עוד נוסע נוצרי פלשתיני. הנוסע הזה מציג לחייל דרכון אמריקני והוא נתבקש לרדת אל הקצין האחראי במקום.

גם אני הצגתי את הדרכון האמריקני וגם אותנו בקש לרדת מהאוטובוס אל הקצין האחראי. לאחר שאלות ותשובות של הנוצרי הוא הורשה לחזור לאוטובוס ואני נשאלתי מדוע אני נוסע למקום שיש שם סכנה. הוא איננו מורשה לתת לנו להמשיך ואז התחיל ביננו ויכוח. ראשית דרשתי ממנו להחזיר לי את הדרכון האמריקני והוא החזיר לי. אני אמרתי לו אנחנו עולים לאוטובוס הזה כדי להמשיך את הנסיעה שלנו על אחריותי האישית. בזכות אזרחותנו האמריקנית אנחנו יכולים לנסוע ולטייל לכל מקום שהשלטון האמריקני יאפשר לנו ללא שום זכות למדינת ישראל לעכב אותנו וזהו זה. תפשתי את שתי בנותי ויחד עם אשתי עלינו לאוטובוס ונוסעים לעיר רמאללה בתקוה שהכל יהיה בסדר גמור.

העיר רמאללה

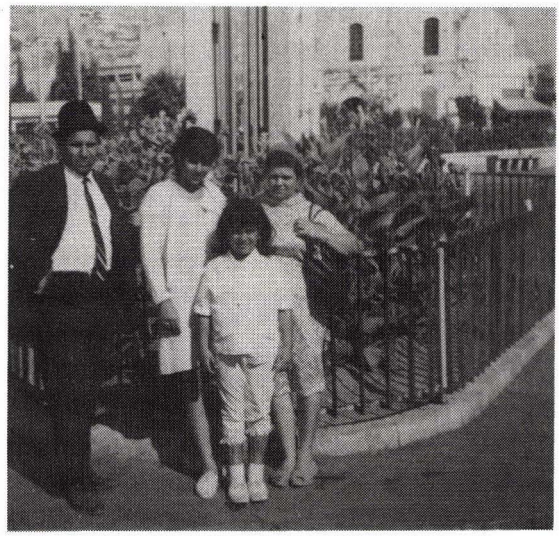

תמונה בעיר רמלה

האוטובוס הגיע לתחנה המרכזית ברמאללה ואנחנו ירדנו עם כל הנוסעים וצעדנו לכיוון מרכז העיר. עיר שיש בה הרבה נוצרים, בתים יפים ואנשיה לובשים בגדים אירופיים. גם המוסלמים בתלבושתם הרגילה והנשים עם תלבושות ערביות וחלק של פניהן מכוסים. בככר העיר נפגשנו עם חיילי ישראל והם שאלו איך הגענו לכאן בפרט עם בנותינו. אנחנו הסברנו להם שאנחנו תיירים אמריקנים דוברי עברית טובה.

התהלכנו כשעה בתוך העיר וחזרנו לתחנת האוטובוסים. התרשמותנו בעיקר היתה נתונה על היכרותנו המנטלית והתרבות הערבית, והיות ואנחנו ילידי תימן על כן היתה לנו חוויה מסוימת של הנאה של המגע עם התושבים הערבים ושפתם הערבית.

נוסעים לעיר שכם

אשתי שואלת, אנחנו חוזרים לירושלים? ואני אומר לה, לא. אנחנו נוסעים לעיר שכם העיר הגדולה בערים הערביות, שבה לא דרכה רגלינו לפני כן. אשתי לא היתה להוטה לנסוע לשכם, אך אני צעדתי לכיון האוטובוס הנוסע לשכם

ושתי בנותי בידי ואשתי הולכת מאחורנו. האוטובוס ישן נושן, כנראה משנות הארבעים עם מוטור דיזל. שאלתי את הנהג אם הוא נוסע לנבלוס - שכם. הוא ענה לי איווה - כן. נכנסנו ושלמתי עבור הכרטיסים. ריח האוטובוס ריח עופות, כולן מקרקרות ונשים יושבות במעבר עם העופות. זאת חוויה גדולה לבנותי, ואם לבנותי יש חויה אז גם לי יש הנאה מכך. אנחנו מדברים ביניינו לבין עצמנו בשפה האנגלית ורוב הנוסעים אנשים מוסלמים מבוגרים. חבילות בלי סוף תופשות את המעבר וצפיפות גדולה. עיני תרות אחרי כל מהלך האוטובוס לראות ולהכיר את הארץ הנפלאה הזאת, מקום ממלכת ישראל עד שגלו. מרעה צאן על הדרכים והגבעות. זאת הארץ אשר הלכו בני יעקב לרעות בה עד שכם.

שמים נפלאים וההרים משרים עלי רוח התנ"ך. הנה בית אל, המקום אשר יעקב אבינו עשה מזבח והקריב עליו קורבן בצאתו מעיר שכם עם דינה בתו.

הקב"ה אמר לאברהם אבינו, "שא נא עיניך וראה צפונה ונגבה וקדמה וימה, כי את כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה ולזרעך עד עולם. קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה כי לך אתננה" (בראשית י"ג 15-14). כולי התרגשות. אני מסביר לאשתי ובנותי משמעות ההבטחה של הקב"ה לאברהם אבינו. הנה הר גריזים והר עיבל, כאן קבור יוסף הצדיק, בן יעקב אבינו. בתי שכם מופיעים ומתגלים בראשי ההרים. עוד רגעים מועטים ואנחנו נכנסים לתוכה. העיר שהיתה עיר הבירה של מלכות ישראל. הנה באנו אליך. הנה מרכז העיר וכאן אנחנו יורדים מהאוטובוס לככר העיר. חיילים חמושים של צבא ישראל מתהלכים בתוכה עם דגש שכם שלנו, שבנו אליך שנית למלכות ישראל השלמה והנצחית.

בככר העיר משרד המושל הצבאי של צה"ל. אנחנו צועדים ישר לתוכו. נכנסנו פנימה וישבנו לנוח. בינתיים ראו אותנו חיילים ושאלו מה אנחנו עושים בשכם ואיך הגענו לכאן. סגן המושל עבר וראה אותנו וגם הוא שאל איך הגענו לכאן. אני ספרתי לו שאנחנו אזרחים אמריקאים ורוצים לראות את העיר שכם. הוא נדהם ואמר לנו, העיר תחת משטר צבאי ואין שום רשות או היתר לשום אזרח ישראלי או אזרח זר להכנס לתוך התחום הצבאי של הכיבוש. אני אמרתי לו, תראה אנחנו כבר כאן. לאחר מנוחה וארוחת צהרים וביקור בעיר אנחנו נחזור לירושלים בעזי"ה. הוא קרא לאחד החיילים ונתן לו הוראה להשאר אתנו ולשמור עלינו לבל יאונה לנו רעה.

בגמר הארוחה יצאנו עם החייל חמוש רובה אוטומט לסייר בעיר. הוא מוביל ואנחנו אחריו. ממקום למקום עד בואנו לקסבה ולשוק העיר. ריח התבלין חודר לאף וכל טוב יש בחנויות. אנחנו אוהבים את מוצרי התבלין והמכלת. שעה של סיור בתוך העיר עד אשר עייפנו וחזרנו לבית המושל. החייל שהיה אתנו הוא תימני יליד תימן והיה לנו מאד נעים אתו.

חזרה לירושלים השלמה - עיר דוד

תחנת האוטובוס בקרבת משרד המושל הצבאי של שכם. החייל ליוה אותנו עד לפתח האוטובוס. הוא פנה לנהג האוטובוס ושאל אותו מה שמו ושם משפחתו ואחר כך אמר לו, שמע, אני שולח אתך את בני משפחתי ישר לירושלים. אתה תהיה אחראי לשלומם, ובאם יקרה להם נזק אני אחסל את כל בני משפחתך. תראה הזהרתיך, תזכור הם בני משפחתי. הנהג אחזה אותו בהלה והוא הבטיח שלא יאפשר לשום אדם לגעת בנו. הוא הושיב אותנו בשני הכסאות שמאחוריו ולכל הדרך הוא שואל אותנו אם אנחנו מרגישים בטוב. בחייכם, בהגיעכם לירושלים, תטלפנו אליו ותגידו לו שאני שמרתי עליכם היטב. אני לא רוצה צרות אתו. עד בואנו לירושלים ונפרדנו ממנו לשלום.

נוסעים לבית־לחם וחברון

ביום השלישי שוב ירדנו לשער שכם ושכרנו מונית ערבית. הפעם פנינו לעיר בית לחם, בעיקר לקבר רחל אמנו. בפעם האחרונה הייתי כאן לפני מלחמת השחרור עוד בתקופת שלטון המנדטורי האנגלי. את המונית שכרתי לכל היום. נהג ערבי כבן שלושים שנה יליד עיר העתיקה. הוא אמר לי למפרע שיתכן והמשטרה הצבאית לא תאפשר לנו לנסוע לחברון, אך אני אמרתי לו תשאיר לי את הבעיה הזאת. וקדימה יצאנו לדרך.

עברנו ליד תחנת הרכבת וליד רמת רחל ומשם ישר לקבר רחל. המקום היה מלא מבקרים. תפילות ותחינות ובקשות מאת אמנו רחל שתמליץ עלינו לפני בורא עולם. בתי אורלי למדה בבית הספר "בית יעקב" על תולדות רחל אמנו. עכשיו הנה היא נצבת ליד הקבר שלה. רחל אמנו האהובה והאם הטובה המתפללת להקב"ה שישמור על בניה - עם ישראל מכל פגע ומכל רע. ושבו בנים לגבולם. בחוץ קנינו דברי מאכל פירות ושתיה וחזרנו למונית המחכה לנו. עם המונית סיירנו בתוך העיר בית לחם וחזרנו לכביש המוביל לחברון.

בנין המשטרה חולש על הכביש

הכביש חסום. וכל מכונית חייבת לעצור לבקורת. גם המונית שלנו עצרה. הנהג הזדהה ואמר לשוטר הצבאי שאנחנו תיירים. השוטר הציץ בנו דרך החלון של המונית ואמר אתם לא יכולים להמשיך לחברון. זה שטח צבאי ואזרחים לא יכולים להמשיך בדרך לחברון. אמרתי לו אנחנו אזרחים אמריקנים ולנו אין שום

קשר עם חוקי השלטון הצבאי. הוא בקש שנזדהה ואני מסרתי לו את הדרכון האמריקני. הוא נכנס עם הדרכון לתוך המשטרה וחזר עם הוראה שלא לתת לנו לעבור. אמרתי לנהג שיחכה ואני אכנס למשטרה. בשיחה עם הקצין הממונה אמרתי שזכותנו לעבור בכל מקום אפילו לירדן או לכל ארץ אחרת כאזרחים אמריקנים אין החוק הישראלי חל עלינו ואני לא מוכן לוותר על זכותי כאזרח חוץ.

הקצין הבין שלמעשה אני צודק והורה לחייל לאפשר לנו את המעבר עד קבר רחל זכיתי והגעתי כמה פעמים בתקופת המנדט הבריטי מכאן ולכיון חברון זו לי זכות ראשונה להמשיך לחברון. ההתרגשות שלי היא בזכות אבותינו הקדושים, שאני נוסע לבקרם.

גוש עציון ויום נפילתו ביד הירדנים עדיין קיים בזכרוני. באותו יום הייתי עובד בטייח בבית השכן שלי ברחובות וזה היה יום עצוב מאד. הפסקתי את העבודה וישבתי לארץ כאבל גם על נפילת השלושים וששה שהלכו לעזרתם. עכשיו נהג המונית עוצר ואנחנו קוראים את השלט גוש עציון - כפר עציון. הלאה וקדימה לעיר האבות קרית ארבע חברון ומערת המכפלה. כפרים קטנים ומחנות פליטים לפנינו ובצידי הכביש. ואני מהרהר על הפסוק "ואתה על במותמו תדרוך" (דברים ל"ג, 29). ישראל נושע בה' באיזה הסתערות של חיות טרף עלו על גוש עציון, הרגו ובזזו ושרפו בתי הכנסת ועכשיו לא יחרץ כלב לשונו. הנה אנחנו נכנסים לעיר חברון תושביה האכזרים ביותר ששחטו את התושבים היהודים בשנת תרפ"ט עכשיו בזמן כיבוש חברון כולם יצאו להקביל את פני צח"ל בדגלים לבנים. "תשיב להם גמול ה' כמעשה ידיהם תתן להם מגינת לב" (איכה ג' 64).

בתוך חברון עיר האבות

המונית נוסעת ברחוב הראשי ישר לתוך השוק וההמולה. לפנינו נצב בנין מערת המכפלה. מיד הכרתי את המקום. זהו זה, אמרתי לאשתי. זוכר אני מה היה כאן לפני קום המדינה היהודית. כאן יהודי לא היה רשאי לעלות יותר מחמש מדרגות של מערת המכפלה ומיד היה צריך לרדת. עכשיו אנחנו באים אל בית אבותנו הקדושים אברהם יצחק ויעקב ואמותנו הטהורות, שרה רבקה ולאה, בזכותם זכינו אנחנו. משה רבינו ע"ה התפלל ואמר לה' "זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדך" (שמות ל"ב 13), וזכותם עמדה לעם ישראל ולנו בכל דור ודור. היום יום היסטורי בשבילי ובשביל אשתי ובנותי, אורלי ומאירה. הנה אנחנו נושקים לאבותינו הקדושים וזכותם תעמוד לנו ולכל עם ישראל אמן. בגמר תפילותנו חזרנו לירושלים עיר הקודש ומשם נסענו לרחובות אל ההורים שלנו. נשארנו עד אחרי החגים והמועדים וחזרנו לאמריקה בתאריך כ"ז תשרי תשכ"ח 31.10.1967.

פרק נ״א

טיול משפחתי בתוך אמריקה

בסוף חודש יוני 1968 גמר שנת הלימודים, חודשים חופשה של לימודים ולבנות לא יהיה מה לעשות בהם. ולכך בא לי רעיון לעשות טיול באמריקה עם המונית שלי, מכונית חדשה מודל פורד 1968. יצאנו לדרך ביום ראשון 7.7.1968 י״א תמוז תשכ״ח, דרך המנהרה התחתית מניו יורק לניו ג׳רסי ומשם לכיון המדינה פנסילבניה לעיר פיטסבורג, עיר תעשיית הפלדה. כאן טיילנו כל היום ובקרנו בכל מקום אפשרי. גם לאיזור של היהודים הגענו והתעניינו בתנאי החיים שלהם. בלילה ישנו בעיר ולמחרת המשכנו לעיר קליבלנד. גם כאן שהינו כמה שעות ובקרנו בכל מקום ובשכונת היהודים ובבית הכנסת של המנהיג היהודי האמריקני אבא הלל סילבר.

אחרי הצהרים המשכנו לכיוון עיר המכוניות דטרויט — אוהיו. כאן לנו ולמחרת בבקר נסענו לבקר במפעל המכוניות פורד. עיר שלימה, עם כל מה שאתה צריך. ליד בנין ההנהלה יש מגרש חניה גדול מאד עבור כל מכוניות התיירים והם באים במאות מכוניות. החנייה חופשית והביקור במפעל גם כן חופשי. מכאן אנחנו נוסעים עם האוטובוס של חברת פורד עד למפעל הגדול והעצום בתפוקתו. ליד פתח המפעל המדריך מקבל אותנו ואת כל התיירים הבאים בהמוניהם ומבקש להשמע להוראות. כולנו חייבים להיות ביחד. יש להזהר מאוד מלנגוע במכשירים או כלים ודברי חשמל. אנחנו עולים לקומה שניה ומשם אנחנו מתחילים את הסיור במפעל. מסלול מיוחד שממנו אנחנו נראה את כל ייצור המכוניות מ־א׳ ועד ת׳. מהתכת הפח ועיבודו לצורת ארגז למכונית ועד הרכבת המוטור והגלגלים ההלחמה החשמלית וחיזוק הברגים. הכל מכל כל עד להתנעת מנוע המכונית והוצאתה מחוץ למפעל למגרש החנייה. משהו מרשים עד מאד. השלד נע לכיון הפועלים וכל אחד עושה את פעולתו בתוך ארבע אמותיו. בגמר הסיור התיירים מקבלים שתיה קרה ומוחזרים למגרש החנייה של מכוניותיהם ובברכת סעו לשלום אנחנו נפרדים מהם בתקוה שנקנה מכוניות פורד.

ביקור בעיר דטרויט

אחר הצהרים אנחנו עושים מסע במונית בתוך העיר. קונים דברי מאכל ומחפשים את שכונות היהודים עד בואנו שם. מסעדה יהודית עם שלט כשר. אנחנו נכנסים לאכול ארוחה חמה ובינתיים שואלים כמה יש כאן יהודים ומה מצב הדתיים כאן מה עם בתי כנסיות ובתי מדרשות וישיבות. ולפי הכתובות

אנחנו משוטטים בעיר. קהילה יהודית מאורגנת. למחרת היום יום רביעי בבקר יצאנו את העיר.

נוסעים לעיירה עקרון

עם תפילת הבוקר וארוחת בוקר שהכינה אשתי אורזים את החפצים וקדימה יוצאים את העיר דטרויט. לפנינו העיר מילווקי כאן נולדה הגב' גולדה מאיר. עיר המשווקת חלב ודברי חלב. אך לתוך העיר לא נכנסנו אלא פניתי לכוון המסלול המוביל לעיירה עקרון. השם עקרון הזכיר לנו את עקיר הערבית ואת עקרון היהודית. הרי היינו שכנים, אנחנו תושבי רחובות לשעבר. ולפני קום המדינה עבדתי עם הרבה ערבים מעקיר בפרדסים במיוחד בעבודת הקטיף ואריזת פרי ההדר. אני אומר לאשתי אנחנו נכנס לתוך העיירה עקרון אולי נמצא איזה עקרוני לשעבר. מדה מסוימת של התרגשות היתה לי. סוף כל סוף השם עקרון אומר לי משהו. אני נוהג בתוך העיירה ופונה לרחוב זה ואחר. מתברר לנו שגם כאן יש יהודים וחיים טוב. שעתיים של בילוי בעיירה וממלאים את מיכל הבנזין ויוצאים לדרך. נוסעים לעיר השניה בגודלה באמריקה הלא היא "שיקאגו".

מסלול הנסיעה עד שיקאגו

אנחנו עולים חזרה על הכביש המהיר והרחב המוביל לשיקאגו כביש נפלא מישור עד אין סוף. דשא מטופח לכל אורך המסלול ושלטים המורים את היציאות ומד המהירות המותרת למכוניות. הנהג אינו צריך לעיין במפות. הכל נמצא בשלטים. ומספרי המסלולים. תחנות הבנזין והמסעדות שבהן והנוחיות לרשות הבאים בהן מאפשרות למטיילים מעבר מהנה. שקט ושלוה, המון מכוניות חונות במגרשי החנייה של תחנות הבנזין. בלילה חונות כאן המכוניות של המטיילים, והמטיילים פורשים שמיכות על הדשא וישנים עם משפחותיהם ללינת לילה. הרגשה נפלאה. מחנה של תיירים מכל מדינות אמריקה עוברים ושבים זה לכאן וזה לשם.

ארץ רחבת ידים. מפעלים תעשייתים וחקלאות אדירה. ומרעה בקר לא תשבע עין מראות. מישורים ושדות עד אין סוף. כך היא הדרך עד בואנו לפרברי העיר שיקאגו. דמדומי השמש שקעו והחשכה החלה לשלוט. אורות הבתים והבנינים הגדולים של שיקאגו מקבילים את פנינו. עכשיו להכנס לתוך העיר אין טעם. על כן עצרנו ליד מוטל לשינת לילה ובבקר של יום חמישי נכנסנו לתוך העיר שיקאגו.

העיר שיקאגו

בפרברי העיר שוכנים תושבי העיר העניים וחסרי היכולת, הכושים והספרדים. לפי מראיהם וצורת הבתים בהם הם גרים, אני מרגיש ורואה כמה המצב הכלכלי שלהם קשה. ממש דלים ועניים. יושבים על מדרגות הבתים והמדרכות. עיר שבה שולטת המאפיה — עולם הפשע מתקופת אלקיפון. אנחנו מחפשים את שכונת היהודים. רחוב ברודווי מוביל אותנו לשם. השלטים על המסעדות והאטליזים כשר ובשר כשר. מאשרים שאנחנו בתוך שכונת היהודים. אני מחנה את המונית שלי ויוצאים לחפש את הסופרמרקט. אשתי קונה לנו את דברי המאכל ובאטליז קנינו נקניק כשר ואוכלים את ארוחת הבקר.

היכן גר התימני היחיד בשיקאגו

הרב שלום נדב יהודי תימני בר אוריין וסופר סת״ם, בגיל ששים ושש נמצא בשיקאגו משנות הארבעים. יש לו אח בניו יורק שהוא החזן הראשי בבית הכנסת של הספרדים הסורים ״שערי ציון״ בברוקלין, שם הוא מולך בכיפה, אהוב ומקובל על כל העדה הספרדית.

ספר הטלפונים של העיר שיקאגו מגלה לי את הכתובת והטלפון של הרב שלום נדב. טלפנתי להרב ואמרתי לו מי אני ומאין אני בא והוא הזמין אותנו לבא אל ביתו.

בית הרב שלום נדב

בתוך עשרה רגעים כבר הייתי ליד ביתו. החניתי את המונית שלי בתוך החנייה שלו ועליתי אל ביתו. הוא הקבילני בברכת ברוכים הבאים. אחרי חילופי הברכות אמרתי לו שאשתי ובנותי יושבות במונית שלי. הוא אמר לי רד תביא אותם לביתי אל תתביישי אנחנו תימנים כמוכם. ירדתי וחזרתי עם אשתי ובנותי. הן ברכו אותו לשלום וכן הוא ברך אותן. אשת הרב גם היא הצטרפה לקבלת הפנים שלנו. ישבנו ושוחחנו מי אני ומהיכן באתי לאמריקה וכו׳ וכו׳. כן הרב סיפר לנו איך הגיע לאמריקה. בנו הבכור יוסף וחבת נמצאים בניו יורק בברוקלין. בן שני משמש בתור רב באוקלהומה ובן שלישי נמצא בעיר פיטצבורג רב ומוהל. כולם רבנים דתיים ומוצלחים. הרב משמש דיין ברבנות בשיקאגו, תלמיד בר אוריין. אשת הרב שלום נדב מוצאה מספרד. אשת

חייל ובת תורה. בקיאה בדינים והלכות. ברגע זה היא קוראת תחלים. אני שאלתי את הרב אם יש כאן בסביבה מלון, היות וברצוננו לעשות את השבת בשיקאגו. הוא הסתכל עלי ואמר לי מדוע אתם צריכים בית מלון. וכי ביתי לא מוצא חן בעיניכם. אני הסתכלתי על אשתי אך הרב אמר לנו אתם תהיו האורחים שלנו. אני ואשתי משתמשים בחלק מכל הדירה הזאת. יש לי כאן כמה חדרים פנויים. בואו תראו. ברצון ובשמחה רבה תהיו האורחים שלנו אני אמרתי כתוב כי מכבדי אכבד וכשם שכבוד הרב רוצה לכבד אותנו כך אנחנו רוצים לכבדכם. אתם תתנו לנו אכסניה ואנחנו נקנה כל צרכי השבת בשבילכם ובשבילנו. הן כבוד הרב והרבנית ראויים ליותר מזה. לאחר דין ודברים אנחנו קבלנו את דבריהם והם קבלו את רצוננו.

הכנות לשבת

אחר הצהרים יצאה הרבנית עם אשתי לעשות קניות לכבוד שבת. בשר ודגים פירות וירקות וקליות. ואני ישבתי עם הרב לספר לו מה אני עושה בברוקלין. הוא הכיר את כל השמות של התימנים בברוקלין. בבואו מארץ ישראל לאמריקה הוא שמש בתור רב אצל העדה התימנית עד אשר נסע לשיקאגו. הגעגועים שלו רבים לעדה התימנית והתפילה התימנית. כבן ירושלים לשעבר וגדל בין גדולי חכמי תימן הוא מספר לי על ירושלים וחכמיה.

לשיקאגו הוא בא בזמן שהשכונה הזאת הייתה כולה יהודים. עם הזמן הוא קנה שני בתים עם דירות להשכרה. אך לאט לאט חדרו הספרדים האיספניש, לתוך השכונה והיהודים החלו לפנות אותה ולעבור לשכונות חדשות. מחירי הבתים ירדו והרב נתקע עם הדיירים הספרדים ומחירי הבתים ירד. בית שמחירו מאה אלף ירד לארבעים אלף ואין קונה. וזה העיק להרב. הפסד ממון. ההכנסות לא מכסות את ההוצאות. הרחוב הראשי של הסביבה כל בעלי המסחר יהודים אך הם גרים מחוץ לאיזור הזה.

הרב ערך גט פיטורין

ביום ששי לקח אותי למשרד הרבנות לערוך גט. ליד משרד הרבנות נמצאת הישיבה הגדולה שבה לומד הנכד של הרב נדב. בזמן עריכת הגט אני התהלכתי בתוך הישיבה. התלמידים רובם כבר הלכו הביתה לשבת. אמנם יש כאלה שהם נשארים בישיבה גם בשבת. כאן יש להם חדרי שינה לאורך כל תקופת הלימודים במשך השנה. בגמר עריכת הגט חזרנו לבית הרב נדב. אכלנו צהרים והתרחצנו והחלפנו בגדים לכבוד שבת קודש.

הלכנו לבית הכנסת

בית הכנסת מצד השני של בית הרב, מרחק חמשים מטר, בנין של שלש קומות, קומת הקרקע בית הכנסת ויתר שתי הקומות דירות מושכרות לדיירים גוים. פעם היה גר כאן הרב של בית הכנסת. היום המתפללים שני מניינים בצמצום. רובם אנשים מעל גיל החמשים. אין נוער ואין ילדים. דור ההמשך עברו מכאן לאיזורים אחרים. גמרנו את תפילת ערבית וחזרנו הביתה לארוחת ליל שבת מלכתה.

חזרנו על פרשת השבוע ודברנו על הלכות שבת. אשת הרב בקיאה בדין שבת וממנה אני שומע חדושים.

שקט בשבת

אומנם המסחר והחנויות פתוחות אך זה לא דומה כמו בימים רגילים. לבית הכנסת באו קצת יותר אנשים מאשר בליל השבת. אף על פי כן הסביבה שקטה ומשעממת. לאחר ארוחת הצהרים ישבנו ללמוד הלכות בהרמב״ם ושולחן ערוך. הרב שלום נדב איש יקר וחביב מאד, חבל שהוא יושב במקום הזה. הוא ראוי למקום הרבה יותר מכובד מאשר כאן. הרב והרבנית בעלי אופי תימני נעים, הצניעות ואהבת הבריות היא סחורתם. ״כי טוב סחרה מסחר כסף״ (משלי ג׳ 14), כך אמר חכם החכמים. ביום ראשון בבקר נפרדנו מהם מתוך הרגשת צער וחבל שהם בודדים בעיר הזאת. ומתוך הבעת סימפטיה על יושרם והלך חייהם ובתקוה שעוד נזכה לראותם בניו יורק אצל בנם ובתם.

קדימה יוצאים לדרך

אנחנו נוסעים במדינת איובה מדינה חקלאית הגדולה ביותר באמריקה. לכל אורך מסלול הנסיעה שדות חטה ותירס ומרעה. מה מאד נפלא המראה הזה, שהוא שונה מיתר המקומות באמריקה. לעיר הבירה — דה־מוין — נכנסנו בשעת אחר הצהרים. קנינו דברי מאכל וישבנו לאכול על ספסלי הדשא באיזור בנין הקפיטול של המדינה. בנין יפה שעברנו בתוכו מאולם לאולם. עשינו את הלילה כאן ולמחרת יצאנו לדרך הלאה.

למדינת קולוראדו

במדינת נבראסקה אנחנו עושים חנייה קצרה בתחנות הבנזין לאכילה ושתיה עד אשר אנחנו נכנסים למדינת קולוראדו. מדינה של ההרים הגבוהים והיא נחשבת למקום הכי גבוה באמריקה. פנינו מועדות לעיר דנבר, בה יש יהודים ובתי כנסת דתיים. העיר דנבר גדולה יפה ונקיה. בתים ובנינים גבוהים. היא העיר המרכזית באיזור הזה והתנועה רבה בה. כאן אין רואים הרבה כושים כמו בדטרויט או שיקאגו. לפנות ערב נכנסנו לאיזור של היהודים וחפשנו בית כנסת לתפילת מנחה ומעריב.

השכונה והיהודים בעלי מעמד בינוני ועשיר. הבתים כולם וילות גדולות עם דשאים ועצי נוי. שקט מסביב. מאד נהננו מהסביבה. את הלילה ישננו בעיר חזאת. בלילה היה מאד נעים מזג האויר קייצי ולא חם. בבקר יום שלישי יצאנו לכוון המדינה יוטה.

העיר סולט

מזג האויר כאן שונה מאשר בקולוראדו. יש רטיבות וריח מלוח. כאן אנחנו מריחים ריח המלח. העיר אומנם נקייה אבל היא קטנה. מפעלי המלח נמצאים לא הרחק מהעיר. אחרי בילוי קצר בעיר המשכנו לכיון מפעלי המלח. בלינו באיזור כמה שעות ואכלנו את ארוחת הצהרים. האויר מלוח. מים מלוחים נתזים מהאדמה לגובה עשרה מטר ויותר. מחזה מפליא ופתאומי. נרגע ופורץ. במדינות של האיזור הזה לאורך מסלול נסיעתנו אנחנו רואים משאבות נפט מנופים ושוב מנופים. אשתי אומרת שהיא היתה רוצה לפחות מנוף אחד של נפט. נכנסנו למדינת ויאמינג ובעיירה הראשונה שהגענו אליה ראינו אינדיאנים משפחות משפחות בתוך העיירה.

תושבי העיירה אנשים לבנים אך האינדיאנים מבקרים בה לצורך קניות ועבודה. מראה האינדיאנים וילדיהם הקטנים המתהלכים רק עם תחתונים, הקיץ את בנותי משינה. הן הסתכלו עליהם בפליאה רבה וסקרנות. עצרתי את המכונית ליד אחת החנויות בה מוכרים תוצרת אינדיאנית ובנותי פחדו לרדת מהמכונית. הן רואות את האינדיאנים בטלביזיה ועכשיו הנה הן פנים מול פנים עם האינדיאנים הגדולים והקטנים. הסקרנות של בנותי לעבר האינדיאנים נתנו לי הנאה רבה.

עד עכשיו לא היה להן מכל הטיול משהו מענין חוץ מאשר במפעל פורד או המבטים על השדות והפרות במרעה. אחזתי ביד שתי בנותי ויחד עם אשתי צעדנו לכוון חנות המזכרות. בפתח עמדה משפחה אינדיאנית בת עשר נפשות. האב והאם לובשים תלבושת אינדיאנית והילדים והבנות עם בגד לכסות ערותם.

בהתקרבנו אליהם הם התחילו לשיר ולרקוד רקודים אינדיאנים ובנותי כל כך נהנו מזה. האב והאם שרים והילדים רוקדים. הקטן בבנים בן שנתים גם הוא מזמר ורוקד. עם תופים וחלילים. הבנות נשארו על עומדן כל זמן שהאינדיאנים שרו. לאחר שהנחתי דולר בתוך הקופסה הם הפסיקו לשיר ואז נכנסנו לחנות וקנינו כל מיני צעצועים אינדיאנים. שתי בנותי מספרות אחת לשניה את התרשמותן מהאינדיאנים ומהרקודים של הילדים. באחד הסופר מרקטים קנינו דברי מאכל ושתיה ופירות ואת הלילה עשינו במוטל בתוך העיירה.

אנחנו נוסעים למקום המסקרן ביותר

עוד בהיותנו בבית בניו יורק בדקתי את מפת הנסיעה ומקומות שכדאי לנו לבקר בהם. אחד המקומות המעניינים והיפים שיש לראות בטיולנו הוא ההר ילוסטון במדינת ויאומינג. השלטים בדרך מכוונים את הנהגים בלי שום בעיות ואנחנו נוסעים לאתר התיירות הכי חשוב באיזור הזה של אמריקה. ילוסטון. בפתח הכניסה למקום יש מחסום והכניסה לכאן בתשלום. זה אתר לאומי ובתקופת הקיץ יש המון תיירים הבאים לכאן. משטרה מיוחדת מפקחת על האתר הזה. יש הוראות חמורות של התנהגות בהיותנו במקום. אנחנו מקבלים חוברת התנהגות. בתוך האתר יש חיות טרף, אריות, נמרים ודובים. כולם מסתובבים חופשי והתיירים חייבים להשאר במכונית. חוץ ממקומות ידועים ששם ניתן לצאת מהמכוניות כדי להשקיף על האיזור הגדול הזה וכן לאכול ולשתות או להכנס לנוחיות.

נכנסים לתוך האתר ילוסטון

החלונות סגורים לבד מהחלון שליד הנהג שפתוח מעט. יש מיזוג אויר במונית שלי וזה טוב והנאה למשפחה. אנחנו נוסעים בתוך יער של עצים ומסלול הנסיעה מתפתל שמאלה וימינה. עולים בהר. חודש יולי, תמוז בחומו. אך ההר במידה ואנחנו עולים בו רואים כמות של שלג רובץ עליו. כמה שיותר אנחנו עולים בהר השלג יותר מכסה את ההר. השלג רובץ מתקופת החורף. קשה להאמין בכך אך כשהעינים רואות את השלג אז רואים את היופי שבדבר. בפיסגת ההר אנחנו זוכים לקבלת פנים מדהימה.

על הכביש ממולנו שורצים חבורת דובים מכל הגדלים. אני נאלץ לדרוך על המעצורים ובזהירות לבדוק מה עלי לעשות. אשתי ובנותי נבהלו למראה הדובים והחלו לצעוק צעקות של פחד. עכשיו אני מבין למה הוזהרנו לסגור את זכוכיות החלונות של המכונית. בתרמיל האוכל שלנו יש לחם ודבש דבר האהוב על הדובים.

אמרתי לאשתי שתמרח פרוסת לחם ותתן לי. לאט לאט נסעתי עם המכונית עד בואי אל שיירת הדובים. הגדול שבהם עמד ממול המכונית והילדות החלו לצעוק ולבכות. גם אשתי נבהלה מאד. לאחר שעצרתי את המכונית הדוב הגדול נגש אל החלון שלי כאילו אומר לי מה יש לכם לתת לנו. הוא מתרומם על שתי רגליו ושתי ידיו נשענות על זכוכית החלון שלי שקט ומחכה לתגובתי. בקשתי מאשתי את פרוסת הלחם עם הדבש ובזהירות פתחתי מעט את החלון והוצאתי את הפרוסה עם הדבש. הדוב פתח את פיו ותפס את הפרוסה והחל לאוכלה. כנראה שזה מצא חן בעיניו והוא נהם בשקט ומיד באו הדובים הקטנים. הדבר מצא חן בעיני בנותי והן מרחו פרוסה עם דבש ומבעד לחלון שלהן האכילו את הדובים הקטנים. הדוב הגדול חזר לחלוני ושוב נשען על חלוני כמבקש עוד מנת לחם ודבש. הפעם פתחתי קצת יותר את החלון ואשתי צעקה עלי אך הדוב לקח את הפרוסה והלך לצד הכביש ושם ישב ואכל אותה. לקחתי את המצלמה ויצאתי בזהירות לצלם את הדובים. אשתי ובנותי השתוללו בצעקות על מעשי. אל תצא מהמכונית. צלמתי שתי תמונות וחזרתי אל המכונית והן מלאות פחד. מעל ההר הזה המדינה כאילו פרושה לפני הצופה. מרחקים עד אין סוף. שלש שעות של נסיעה בתוך האתר ילוסטון. למחרת היום שמענו ברדיו מתוך המכונית שלי שאחד הדובים חדר לתוך אחד האוהלים של מטיילים והרג אחד מהם. אשתי מגיבה ואומרת לי אתה רואה מה קרה? ה' יצילנו. מה היה אילו הדובים היו תוקפים אותך?

מדינת אידאהו

איזור חקלאי ובחורף קר מאוד כאן. נוסעים ונוסעים בכביש צר ומעט מאד מכוניות. בתי כפריים, עולם אחר לגמרי. כאן השקט והשלוה שולטים. ספק אם תושבי המקום מכירים את העיר ניו יורק. עולם שחי את תחילת המאה התשע עשרה ואיננו אץ להדביק את מרוץ השנים. זוהי ארץ מושכת תיירים. כל פינה במדינה זו היא בעלת יופי טבעי רב המעורר התפעלות.

בתחנות הבנזין בעל התחנה יושב בביתו, ואם ברצונך למלאות את מיכל הבנזין אתה צריך להשתמש בצופר. הסוס והעגלה והכלבים כולם בסביבת משאבת הבנזין. שום דבר לא יאיץ בהם. לדעתם יש עוד מחר ואין מה לרוץ.

לפנות ערב עצרנו בחניון לאומי שבו המטיילים בעלי מכוניות יכולים לעשות חנית לילה תמורת תשלום. זה דומה למעברה ישראלית. כל אחד עם מכוניתו ואוהלו, נוחיות ומי שתיה לרשות הבאים. יש שמבשלים על גזעי עצים ויש שיש להם גז נייד. כל מכונית ממקום אחר. ההרגשה נעימה. זה עושה הכרה עם זה וזה עובר ליד זה ואומר שלום. חבורות חבורות יושבות ומשוחחות בלי לבדוק את שעת הלילה כאילו שהן משפחה שלא ראו אחד את השני זה שנים מספר.

מתעוררים בבקר מוקדם

"מודה אני לפניך מלך חי וקיים שהחזרת בי נשמתי" (מתוך תפילת השחר). אוכלים ארוחת בוקר עם כוס תה ונכנסים לביתנו הנודד. היום אנחנו נגיע למדינת ואשינגטון הפינה הרחוקה ביותר בצד המערבי של אמריקה והגובלת עם מדינת קנדה. בעיר הגדולה סיאטל גרים חיים ורבקה גמיל ובניהם יצחק ומשפחתו ואחיו שמעון. אין צורך למהר המרחק לשם איננו גדול. בשעות הצהרים כבר היינו בתוך תחום המדינה. העיר סיאטל מתגלת לנו ממרחק מסוים ולאט לאט נכנסנו לתוכה. בתחנת הבנזין עצרתי ונגשתי לטלפון ציבורי לטלפן לחיים ורבקה גמיל. מספר הטלפון שחייגתי איננו פועל. לקחתי ספר הטלפונים והעלתי מתוכו את המספר הנכון וחייגתי. על הקו היתה גבי רבקה גמיל. כן, מי זה? אמרתי לה מי אני ומי אתי. גבי גמיל אמרה באו אלינו אל תלכו לשום מקום אחר. אנחנו ידידים טובים זה עשר שנים. בזמן שיחתי בטלפון היתה מהומה בסביבה. מהומה בשכונת הכושים ומכוניות משטרה דוהרות לאיזור עם צפירות חרדה. אשתי ובנותי נבהלו והן בקשו ממני לחזור למכונית כדי להסתלק מהסביבה. האיש בעל תחנת הבנזין הסתגר בתוך משרדו ולא איפשר לי להכנס לשאול אותו איך לנסוע לכתובת של משפחת גמיל. שוטרים שעצרו בתחנת הבנזין סייעו לנו בהסבר איך להגיע לכתובת של משפחת גמיל.

☆ ☆ ☆

פרק נ"ב

בית יצחק גמיל

שער הברזל וחומת אבנים מסביב לבית הנסיך יצחק גמיל. נכנסתי דרך השער אל החצר הסלולה ומסביב לבריכת הדגים וגינת הפרחים עד פתח הבית. בית של שלש קומות בנוי לפי הארכיטקטורה של שנת ה־18. כנראה שהיה שייך לאיזה נסיך או מיליונר גדול. מאחורי הבנין עובר הנהר החוצה את העיר סיאטל. יש כאן מסוף לעגינת הסירה של בעל הבית. מר יצחק גמיל מקביל אותנו בפתח ביתו בברכת ברוכים הבאים. הוא היה בחתונתנו בשנת 1949 בישראל. היום אנחנו האורחים שלו. בהיותו תושב ניו יורק היה בעל חנות לירקות ודגים. ובשנת 1951 עבר לגור בסיאטל וכאן הכיר בחורה יהודיה ממוצא ספרדי והתחתן אתה.

הוא התחיל לעסוק במכירת רהיטים וזכה להצלחה רבה עד אשר נעשה בעל בעמיו. הוא בעל מעוף במחשבה ועבר לבנות בנינים. לאחר כמה שנים נודע לו שחברת המטוסים גמבו עומדים לבנות את מפעל המטוסים בעיר סיאטל.

"אתה חונן לאדם דעת ומלמד לאנוש בינה" (מתוך תפילת העמידה). וכאיש הרואה את הנולד, קנה אדמות ובנה ארבעה בנינים גדולים של עשרים קומות כל אחד עם שיא השכלולים, כולל מרכז קניות ומקום לספורט ומועדונים לפגישות ומשחקים ובריכת שחיה, מגרשי חנייה עם מדשאות ועצי נוי ומשטרה פרטית. חברת המטוסים הגדולה של הגמבו שכרה ממנו כל הדירות בשביל המהנדסים והטכנאים והמדענים ולכל יתר העובדים במפעל. "וילך האיש הלוך וגדול עד כי גדל מאד" (בראשית כ"ו, 13). היום הוא מקביל את פנינו בפתח ביתו ומסייע לי לקחת את המזוודות פנימה לביתו. גם אשתו הכבודה ננסי מחייכת לנו ומברכת אותנו בשפה האנגלית. היא דוברת מעט ערבית. מר חיים ורבקה גמיל מלטפים את בנותינו. הן מכירות אותם. משרתת הבית מכינה לנו שתיה קרה ובעל הבית לוקח אותנו לחדרים שייעד אותם לנו לתקופת שהותנו בביתו. בבנין יש עשרים ושנים חדרי שינה וליד כל שני חדרים יש אמבטיה ונוחיות. חדרי השינה שלו הם בקומה השניה. דירת מלכים. הנוחיות והאמבטיה מוזהבים, עם כל החידושים שיש בעולם. אשתי אמרה שהיא מוכנה לישון באמבטיה הזאת. בקומה הראשונה יש אולם למסיבות ובריכת שחיה. משרתת ביום ומשרתת בלילה. יש לו בן ובת בגיל 15 ו־13. כל אשר יבקשו ינתן להם. הם לומדים עברית בבית הספר.

נסענו בסירת המוטור שלו

ביום ששי לקח אותנו לסיור בסירת המוטור מאחורי ביתו מסביב לעיר סיאטל. שולים דגים וצולים אותם על הסירה ואוכלים. משקאות בשפע. איזה אתה רוצה? אולי סיגר לעישון? בשעת השייט הוא שאל אותי מה אני עושה חוץ מעבודה על המונית ספרתי לו שאני עומד לקבל הסמכה של רב. והוא אמר לי, אני מוכן לבנות לך בית כנסת שיתפללו בה התימנים. להצעה הזאת עדיין לא הייתי מוכן ועל כן אמרתי לו, אולי בעוד שנה או שנתיים. נתראה בניו יורק ונדבר על זה. בשובנו לביתו הוא אמר לנו שהוא טס ללאס־ואגס, מקום השעשועים ומשחקי הקלפים והוא יחזור במוצאי שבת. נפרד מאתנו בברכת שבת שלום ויצא לדרכו.

שבת טוב ומבורך בסיאטל

חיים ורבקה גמיל הורי בעל הבית המארח אותנו הם אלה שגרנו בביתם

בבואנו לאמריקה במשך ארבעה חודשים עם שכירות. היום הם עושים חיים. בנם יצחק משגיח עליהם לבל יחסר להם דבר אשר יחפצו. חיים ואני נולדנו באותה עיירה בתימן במחוז שרף ורבקה אשתו ילידת ירושלים. עכשיו שעת ארבע אחרי הצהרים. הכל מוכן לשבת. כולנו יושבים בסלון ומשוחחים על החיים. שותים קפה עם עוגה טריה ומתכוננים ללכת לבית הכנסת הספרדי. חצי שעה לפני זמן התפילה יצאנו לדרך. הליכה של רבע שעה. בנין בית הכנסת הוא גם בשטח בנין בית הספר ומוסדות העדה הספרדי. ליד הבנין יש שטח כביש עם אספלט להחניית המכוניות עבור אלה הבאים להתפלל או הבאים לבית הספר. הציבור ספרדי. כשני מניינים באו בליל שבת ולמחרת היום באו חמשה מניינים. כולם ספרדים. בית הכנסת מאד יפה חבל שאיננו מלא מתפללים. שבת מטות ומסעי לפני ראש חודש מנחם אב. "רצה נא במנוחתנו קדשנו במצותיך שים חלקנו בתורתך וטהר לבנו לעובדך באמת" (מתוך תפילת השבת).

יום ראשון בבוקר עם יצחק גמיל

אכלנו את ארוחת הבוקר והתכוננו לצאת לדרכנו והנה בעל הבית מר יצחק גמיל בא אלינו ואמר לנו, אני רוצה שתבואו אתי ברצוני להראות לכם משהו. הוא נתן לי את מפתחות מכונית הקאדילק והוא נהג את הלימוזין שלו ושתי המכוניות עם ההורים ואנחנו יצאנו לדרך ישר לבניינים שכבר כתבתי עליהם. שם הוא הכניס אותנו לכל בנין ומועדון ומגרש ספורט. בלי שום הרגשת גאוה הוא מראה לנו את הכל ונותן הוראות לכל האחראים בכל בנין ומועדון. בשעה אחת אחר הצהרים נפרדנו לשלום ותודות רבות לו ולאשתו ולחוריו עבור האירוח הנפלא.

☆ ☆ ☆

פרק נ"ג

חוזרים לכיון קליפורניה

עם המכונית מונית שלי אנחנו יוצאים את בית המארח המכובד יצחק גמיל. פנינו מועדות לכיון המדינה אורגון. מדינת היערות והעצים הגבוהים. כפרים קטנים מצידי מסלול נסיעתנו עד הגיענו לנהר המשייט בתוכו את גזעי העצים על ידי דחף זרם המים. בסביבות העיר הגדולה נמצאים מפעלי המנסרות לניסור הגזעים ללוחות ועמודים. בעיר פורטלנד בה עובר הנהר עוגנות האוניות אשר נושאות את משא הקרשים לכל פינה באמריקה. האיזור והנוף יפה מאוד. אל

העיר לא נכנסנו אף על פי שעברנו בתוכה, פשוט נשארנו על מסלול הכביש החוצה את המדינה לכיון קליפורניה. בהערב השמש התעכבנו באחד הכפרים קנינו דברי מאכל ופירות. ברוך שאכלנו משלו ובטובו חיינו. כאן עשינו חניית לילה. "השכיבנו אבינו לשלום והעמידנו לחיים טובים ולשלום" (מתוך תפילת מעריב).

לתוך המדינה קליפורניה

בשבע בבקר התנעתי את מוטור המכונית וקדימה למדינת קליפורניה שהיא צריכה להיות מרכז הטיול שלנו. המעבר ממדינת אורגון למדינת קליפורניה דרך היערות ורק שלט התקוע על מסלול הנסיעה אומר מדינת קליפורניה. העצים מאד גבוהים יער שאין לו סוף. נוסעים ונוסעים ואין אני יודע מתי אצא מתוכו. שלט שלפנינו אומר העץ המפורסם בעולם מיל אחד, אחר כך הגענו למקום הזה. ירדתי מהכביש למסלול בלתי סלול. חמשים מטר בתוך היער והנה אנחנו במקום ההיסטורי. נדהמתי למראה עיני. בתוך הגזעים האלה יש חנויות למזכרות וצעצועים ותכשיטים. אנחנו נכנסים לתוך העץ כאילו שנכנסו לחנות למזכרות בתוך עיר העתיקה בירושלים. העץ הגדול שבהם לא יאומן כי יסופר, אבל זה אמת. קרקעיתו נוסרה כדי להעביר בתוכו מכונית לצד השני של העץ. כל מי שבא לכאן עם מכוניתו נכנס למעבר בתוך העץ לחויה מרגשת. המונית שלי רחבה וגדולה מודל פרד 68. ובה עברתי בין ברכי העץ הזה. אני עומד ומסתכל לגובה העץ, כנראה שהוא נשאר מתקופת המבול. אחר אכילת ארוחת הצהרים נוסעים קדימה.

אל מול פני העיר סן פרנסיסקו

שעה נסיעה עד צאתנו מתוך היער. האוקינוס מתגלה לעינינו ומסלול הנסיעה לאורך החוף. מזג האויר נפלא. אויר צח והשדות נושאות את עצי הפרי. כאן ושם אנחנו חוצים כפרים קטנים. יופי של וילות לאורך חוף הים. ממרחק אנחנו רואים את העיר סן פרנסיסקו על ההר. בהיותי גר בארץ ישראל קראתי ולמדתי גיאוגרפיה והיסטוריה על אמריקה הצפונית והדרומית, בזמן המלחמה העולמית השניה ולאחריה. אינני סקרן במיוחד לקליפורניה או למקום אחר, אבל אני אוהב מסעות ולראות כל מה שאפשר לי לראות ובמיוחד שאני תושב ארה"ב. ארץ מבורכת בכל טוב, שמעשרת את יבול תבואתה על ידי משלוח חטה וקמח ודברי מאכל למדינות עניות. במרחק של שלשה מיל מהעיר עשינו חנייה קצרה בתוך איזור של וילות ולקראת הערב נכנסנו לעיר סן פרנסיסקו למעלה לעיר אל בית המלון במרכז העיר.

סיורים בתוך העיר

ביום שלישי בשעה שמונה בבקר התחלנו את הסיור בעיר. בתי המלון ובתי המסחר הגדולים, הגנים הצבוריים. לפנינו הזדמן אוטובוס של תיירים ואני החלטתי לנסוע אחריו לראות לאן הוא נוסע, וטוב עשיתי. האוטובוס עלה לראש ההר דרך מחנה הצבאי עד לפסגת ההר החולש על כל העיר, סביב סביב למרחקים. מלמעלה אנחנו רואים את כל העיר ורחובותיה ואת הגשר המפורסם "שער הזהב" והנמל מסביב לעיר. בדרך כלל באיזור הזה לרוב יש ערפל המכסה את העיר וזה מונע לצפות מכאן על העיר. שעה שלמה נשארנו למעלה עד אשר האוטובוס ירד חזרה לעיר ואנחנו אחריו.

תחתית העיר

הטראלי קר ההיסטורי של העיר סן פרנסיסקו הנוסע על מסלול הפלדה בעיר מלמטה עד למעלה ומופעל בכוח חשמלי, כל התיירים אוהבים לנסוע בו כדי להצטלם למזכרת. אני העדפתי לנסוע אחריו עד לתחתית העיר. כאן החיים הסואנים של העיר, במיוחד באיזור של הסינים שוק ממש והחנויות מקושטות בטעם סיני. המתהלך כאן יכול לחשוב שהוא בפקינג ולא בסן פרנסיסקו.

הנוער האמריקני כובש את המקום וכאן הוא מבזבז את כספו. אנחנו אמנם מתרשמים מכל אשר אנחנו רואים אבל המלבושים אינם לפי רוחנו ובודאי שגם המאכלים שלהם, שהם נבלות וטרפות.

מעגן הסירות והגן בסביבה עושים רושם יפה וטוב. סן פרנסיסקו ידועה כמקום של ההיפיס וכל השגעונות של הנוער האמריקני נעשה ונמצא כאן. אנשים שמאסו בחיי עולם וחיים חיי שעה. הרבה מהם באו מבית טוב שיש בו עושר וכבוד והם זנחו את זה עבור הוללות וסכלות. אדם שלא רואה את זה יקשה עליו להבין את המשמעות מה זה. מאיגרא רמה לבירא עמיקתא. למחרת יום רביעי המשכנו לסייר בעיר במקומות שלא ראינו ביום שלישי. וכאן ושם היכן שהבנות שלי בקשו לראות וחזרנו לבית המלון למנוחת לילה כדי שלמחרת נמשיך לכיון העיר לאס אנגליס.

☆ ☆ ☆

פרק נ"ד

יורדים ללאס אנגליס

המשרת של בית המלון נושא את המזוודות שלנו עד למכונית שלנו. הוא מתפלא, אנחנו נוסעים ללוס אנגליס עם מונית? זה יעלה לנו הרבה כסף. מקובל שלוקחים מונית לשדה התעופה אבל לא לנסיעה ארוכה עד לוס אנגליס. הסתכלתי עליו וחייכתי ואמרתי לו שהמונית היא שלי ואנחנו נסענו בה מניו יורק עד כאן ונמשיך לנסוע בה עד ניו יורק. בגשר שלמנו את דמי המעבר בו ועלינו על המסלול המורה לאס אנגליס. יום יפה ומזג האויר נעים הבנות שלי מאד טובות ונוחות וממושמעות. שתי נסיכות שלנו זה רכושנו האנושי.

מסלול הנסיעה בקרבת חוף הים. כל הדרך ישובים. זה מקום של בעלי המליונים. וילות ועוד וילות. הנה אנחנו רואים את באר הנפט הגדולה שבתוך הים, הגדולה שבכל הבארות של הנפט באמריקה. בעיר הבירה סקרמנטון עשינו קניות דברי אוכל ופירות. סיירנו בתוך העיר ועשינו מנוחה קצרה ויצאנו לדרך.

אני נוסע במהירות קצת יותר מהמותר כדי להגיע ללוס אנגליס קצת מוקדם, לפני החשיכה. עיני תרות אחרי ולפני המכונית שמא יופיע שוטר תנועה. המסלול חלק רק סע קדימה ואל תפריע לאלה שנוסעים אחריך. השלט מגלה שאנחנו בקרבת העיר. עשרה מיל. השעה ארבע אחרי הצהרים. רבע שעה ואנחנו בתוך העיר.

הנה הנה אנחנו מגיעים. קצת מתרגשים. סוף כל סוף אנחנו בעיר שכל כך הרבה שמעתי עליה מנעורי עד היום הזה. דבר ראשון עצרתי את המכונית ושאלתי היכן שכונת היהודים ונאמר לי שהם ברחוב פרפקס. המשכתי לשאול את כיון נסיעתי עד בואי למרכז היהודים. בראותי שלט בחנות בשר כשר כאן עצרתי ונאמר לי שזה מרכז היהודים הדתיים. יופי אמרתי לעצמי.

בשכונת פרפקס

בשכונה הזאת יש הרבה שלטים להשכרת חדרים חודשי או שבועי. באחד הבתים שכרתי חדר ליד בית הכנסת של חסידים. ביום חמישי כ"ט בתמוז תשכ"ח 25.7.1968 לעשרה ימים. הכנסנו את המזוודות ונחנו קצת. אחר זה יצאנו לרחוב הראשי לסופר מרקט ולחנות הבשר. קנינו כל המצרכים ואשתי השושנה הכינה ארוחה טוב להנאת כולנו. למחרת יום הששי עשתה כביסה וגיהצה את הבגדים.

יום ששי התהלכנו בסביבה ואחר הצהרים לקחתי את המכונית למוסך של פורד לבדיקה כללית והחלפת שמן וסיכה. מכונית טובה ועד כאן לא היה לנו שום בעיה עם המכונית.

שבת בלוס אנגליס

״לכה דודי לקראת כלה פני שבת נקבלה״ (קבלת שבת). אני יוצא לבית הכנסת שליד הבנין שבו אנחנו מתאכסנים. אחד לאחד מתאספים המתפללים עד אשר נכנס הרב של בית הכנסת ומיד מתחילה התפילה. הודו לה׳ כי טוב. אני כבר רגיל להתפלל עם אחינו האשכנזים ונוסח התפילה ומנגינות התפילה ידועות לי, כך שאינני מרגיש את עצמי זר בתוכם. ה׳ שומע כל תפילות ישראל. בגמר התפילה חזרתי לחדר. שבת שלום לאשתי ובנותי הטובות אורלי ומאירה. ה׳ יתן להן מזל טוב. שלום עליכם מלאכי השלום בואכם לשלום, ברכוני לשלום, צאתכם לשלום ובורא פרי הגפן על היין. שבת מנוחה ביום המנוחה לעם ישראל. אנחנו רגועים וברוך ה׳ זוכים לעשות שבת במקום של יהודים דתיים.

נוסעים לדיסני לנד מקום השעשועים

ביום ראשון בבקר נסענו לדיסני, מקום השעשועים הכי גדול בעולם. שעתיים של נסיעה עד בואנו לשם. חודש אב וחם מאוד. בנותי חיכו לרגע הזה במשך כל הטיול. מגרש החנייה למכוניות הבאות לכאן אורכו ורוחבו קילומטרים. בכניסה גובים ששה דולר לנפש ולילדים כרטיס מוזל. בכל פינה שעשועים. הבא לכאן נשאר עד שנמאס לילדים שלו. ולילדים המקום הזה לא נמאס. בנוסף להוצאות כאן צריך לקנות כל מיני בובות וצעצועים. הבא לכאן לא יוצא עם ידים ריקות. זה המקום המשעשע והגדול שבעולם. טוב שהבאנו אתנו את הארוחות שלנו ובגמר הבקור נסענו עם האוטובוס של המקום עד מקום חניית המכונית שלנו וחזרנו ללוס אנגילס.

נוסעים להוליווד

ביום שני נסענו לעיר ההסרטה הוליווד. גם כאן הכניסה בששה דולרים. קבוצות קבוצות יוצאות עם האוטובוס ומדריך לכל השטח של הוליווד. מבקרים בחדרי השחקנים ובאולמות ההסרטה ונפגשים עם שחקני קולנוע, לפעמים בשעת ההסרטה. עיר שחקני הקאבוי ומאגר המים שעושים ממנו ים. כאן עולות צוללות

ממעמקי המים ויורות פגזים ומפחידים את התיירים. סלעים גדולים של ספוג נופלים מעל ההר וכמעט פוגעים באוטובוסים וגשר מתמוטט בעבור עליו האוטובוס וגורם לבהלה.

בעוברנו בעיירת הקאבויס הם יורים באחד מהם העומד על מעקה הבית והוא נופל ישר למטה על מזרון של ספוג עושה גלגול אחד והולך לו. ואז בא השחקן ושוכב על האדמה עם בועת צבע אדום ביד ומכה בה על חזהו או על ראשו והנה לך פציעה של יריית האקדח או הרובה. יש גם בתי שדים. נכנסנו לתוכם והיו כאלה שנבהלו מהצורה הפנימית של הבית. הוליווד עם כל הטכנולוגיה שלה. בגמר הסיור חזרנו למקום מגורנו.

☆ ☆ ☆

פרק נ״ה

נוסעים לעיר סן דייגו ומכסיקו

ביום שלישי בבקר עיינתי במפה את מסלול הנסיעה לעיר סן דייגו. עיר הגבול עם מדינת מכסיקו. לפי השמועות היא עיר יפה ויש בה נמל גדול של חיל הים באמריקה. בתחנת הבנזין מלאנו את מיכל הבנזין וקדימה נוסעים אנחנו. בדרך נכנסנו לשדה התעופה של לוס אנגלוס לביקור קצר והרוצה לעשות צרכיו עשה והלאה עלינו על הנתיב המוביל למחוז חפצינו.

נוסעים באיזור צחיח, לא בית ולא עצים בדרך. איזור שאיננו מיושב עד בואנו לקרבת העיר סן דייגו. לובן הבתים מבזיק עד למרחוק. בהכנסנו לתוך העיר מיד התרשמנו שזו עיר נקיה. הבתים לא גבוהים אבל בעלי חזות יפה. הכל שקט ואין כאן רעש. גם תנועת המכוניות רגועה. אני נוסע לאורך מסלול העיר, ומצד ימיני הים ונמל חיל הים. כל סוגי אוניות מלחמה. גם נושאת אוירונים אחת עגנה בקרבת יתר האוניות. הצגה והפגנת הכוח הימי האמריקני. כאן מתרכז הכוח להגנה על מדינות הדרום של אמריקה.

לאחר סיור בעיר פנינו לביקור בגן החיות של העיר. גן גדול ויש בו הרבה מיני חיות טורפות ולא טורפות. מה שמשך את תשומת לבנו זה היה הנמר הגדול שהיה שם. בחיים שלי לא ראיתי גודל כזה. טוב שהוא בתוך סורג גדול ועבה המבטיח את שלום המבקרים. יצילנו ה׳ מחיה כזאת.

ממשיכים לעיר הגבול טייונה

יצאנו את העיר סן דייאגו. עיר יפה בהחלט. הלובן שלה מוסיף על הרושם שהיא עושה. עכשיו אנחנו דוהרים לכיוון הגבול ארה״ב ומכסיקו. עד בואנו לבקורת הגבולות. הזדהנו בצד האמריקני ובמעבר המכסיקני והנה אנחנו בתוך מכסיקו בעיירה טייונה. קשה להאמין למראה עינים, את שוני החיים ואת האנשים והכלכלה ואת העוני של תושבי מכסיקו.

בצד האמריקני יכול המכסיקני להרויח ביום עבודה סך 20 דולרים וזה שעובד בתוך מדינתו מכסיקו ירויח דולר אחד ביום. ולא לחנם המכסיקנים מסתננים לתוך אמריקה, אלא כדי להרויח את לחמם לפרנסת המשפחה. העיר טייונה היא עיר של תיירים הודות לזה שהיא בגבול אמריקה־מכסיקו. הרבה תיירים אמריקנים באים לכאן וקונים כל מיני תלבושות וצעצועים. אנחנו קנינו לבנות כל מיני תכשיטים. שעתיים נשארנו בתוך העיר טייונה ולאחר זה חזרנו ללוס אנגילוס.

☆ ☆ ☆

פרק נ״ו

ביום הרביעי בקרנו בעיר

בשעה תשע עזבנו את החדר ונסענו למרכז העיר לאס אנגילוס מקום המסחר וחיי העבודה. בדומה לברוקלין־ומנהטן. בתי מסחר ורוכלות, חנויות כל בו ותחבורה צפופה. אבל אין זה דומה לניו יורק. ניו יורק מלאה דינמיקה והאנשים רצים והרחובות מלאים אדם. מרכז היהלומים והזהב אין דוגמתו וגודלו בשום מקום אחר בעולם כולו. ניו יורק בבחינת מעיין שממנו שותים כל יושבי המדינה. החיים והכלכלה והתרבות והפוליטיקה ומרכז האומות המאוחדות ושדות התעופה ואנשים מכל אומות העולם.

הכל מכל כל תמצא בניו יורק. עיר אחת ויחידה בעולם כולו. רוב היהודים באמריקה נמצאים בניו יורק, בה מעיין השתיה והאכילה והפרנסה. הרבה שמעתי וגם קראתי על קליפורניה ולאס אנגלוס וסן פרנסיסקו. והנה בבואי לכאן כלל אינני מתלהב ממה שראו עיני. אומנם יש כאן שפע ונוחיות של חיים אבל יש את זה גם בניו יורק בתוספת חיי יהדות רוחנית למכביר. אילולי רציתי לעשות את יום צום ט׳ באב בלאס אנגלוס, כבר היינו עוזבים את העיר. על כן המשכנו לנסוע בתוך העיר גם ביום חמישי מאיזור אחד לשני ועוד כאן ועוד שם.

שבת קודש שניה בעיר

לפי התאריך העברי ט' באב חל ביום השבת. אך הוא נדחה משום כבוד השבת ליום ראשון, עשירי באב. במוצאי שבת קבלנו עלינו את הצום כל המשפחה, אני ואשתי לכל היום והבנות עד שעת הצהרים. אנחנו התפללנו בבית הכנסת של החסידים הנמצא בקרבתנו. זה לנו הפעם הראשונה שאנחנו לא התפללנו בבית כנסת של תימנים ביום ט' באב. "יהי רצון שמלפני אבינו שבשמים שיבנה בית המקדש במהרה בימינו, אמן".

את השבת הבאה אנחנו נעשה במיאמי פלורידה ועל כן ישבתי וחישבתי את מרחק הדרך ועיינתי במפה היכן אנחנו נבקר בדרך ואז החלטנו שאנחנו יוצאים את לוס אנגלוס ביום ראשון בבקר אחר גמר תפילת הצום של הבקר ונמשיך את הצום במסעינו לכיוון לאס ואגס, עיר ההימורים. כך חשבנו וכך עשינו. ארזנו את המזוודות ובשעה עשר בבקר יצאנו את החדר לכיון הסופר מרקט. אשתי קנתה כל המצרכים שאנחנו צריכים וקדימה למסלול הנסיעה.

☆ ☆ ☆

פרק נ"ז

לאס ואגס עיר ההימורים

יום צום ט' באב הוא הכי קשה, משום שבו נחרב ונשרף בית מקדשנו ובנוסף לכך גלינו מארצנו ונוסף לכך הוא יום ארוך וחם ועל כן יש בו שני עינויים. עינוי מאכל ומשתה ועינוי של חום היום הארוך. למזלנו במכונית שלי יש קירור והנסיעה אמנם ארוכה אך הקירור מסייע להרגעת הנסיעה. מדבר נבאדה ידוע בעולם כולו. יש בו מעלות חום גבוה יותר מכל מקום אחר באמריקה. אני מרחם על מוטור המכונית שלי. אנחנו בתוך המכונית יושבים בנחת ומוטור המכונית סובל מחומו ומהחום החיצוני של המדבר. אני רואה את מידת החום של המוטור לפי מד חום השעונים של המכונית.

באמצע הדרך במדבר נבאדה יש תחנת בנזין. אכן אני עוצר לקנות בנזין ובהזדמנות הזאת אני מחנה את המכונית להרגעת המוטור. הבנות אוכלות ושותות סודה ואנחנו ממשיכים את הצום. שעה שלמה של הרגעת המוטור בתחנת הבנזין וחזרה לדרך ללאס ואגס. רוחות של חום ואבק מצליף בחלונות המכונית. הכביש

מלא לחלוחיות של זפת רכה מרוב חום ואני חושש שזה יגרום לפיצוץ הטיירים. מכוניות בודדות נוסעות בשעות אלה מפני החום. מכוניות התובלה עושות את דרכן כאן בלילות.

צריחי בתי המלון הגבוהים נתגלו לעינינו. לאט לאט אנחנו רואים את העיר. הנה אנחנו נכנסים ללאס ואגס. שדה התעופה מצד ימין ובמרחק קטן מכאן מתחילים בתי המוטל ואחריהם בתי המלון מכל הגדלים, היפים והמפורסמים. הנה זוהי לאס ואגס. יש בה רחוב ראשי אחד ולאורכו נבנו בתי לאס ואגס. נסענו עד קצה העיר וחזרנו בחזרה עד לבתי המוטל הקטנים. באחד מהם שכרנו חדר גדול למשפחה. אשתי הכינה לנו ארוחה חמה ואני התפללתי ערבית וישבנו לאכול את ארוחת הערב. אחרי יום צום קשה של ט׳ באב, ברוך ה׳ הכל עבר בשלום.

ביום כזה לא היינו צריכים לצאת מחוץ לעיר ולעשות מסע כזה בחום של למעלה ממאה דגריז. בריכת השחיה של המוטל נתנה לנו מרגוע נפשי. את חיי הלילה של העיר לא ראינו, היות ונשארנו במוטל. הבנות חשובות לנו יותר ממבט במשחקי הרולטה.

למחרת היום בלאס ואגס

התנועה האוירית בשדה התעופה שקטה. אנחנו נוסעים על הרחוב הראשי. התנועה של המכוניות מאד שקטה. כנראה שכולם ישנים. כאן חיי הלילה פעילים וביום נרדמים על ערסיהם. אני עוצר ליד הוטל זה ועוד הוטל ועוד הוטל. כל המקומות האלה פתוחים אך אין בהם פעילות. בשעות של אחר הצהרים החלה העיר להתעורר ופה ושם שחקו אנשים ונשים במשחקי הקלפים. אנחנו לא שחקנו קלפים ולא משחקים שום משחקים אחרים. על כן בשבילנו מספיק היה לראות את העיר ומה שעושים כאן. זה היה די והותר בשבילנו.

תחנת הכח האטומית

יצאנו מלאס ואגס בכביש צר של שני מסלולים אחד לכל כיוון. עולם של שממה. מדבר בלי לראות אף חיה. בלי מכוניות ממולנו או באות מאחורנו. נוסעים ונוסעים עד אשר רואים שלט האומר: תחנת הכח האטומית על שם רוזבלט לפניך. היתכן שנצליח לבקר במקום הזה? בבואנו למקום מתברר לנו שאנחנו יכולים לבקר בתחנה. החניתי את המכונית במגרש החניה ונכנסנו פנימה. איש בטחון מוביל אותנו לאולם המבקרים. שם היו כעשרה תיירים ויחד צעדנו עם מדריך סביב כל התחנה האטומית. מעלית חשמלית משרתת את כל הקומות.

התחנה נבנתה על מפל המים שמפעיל אותה. אני עם הארץ גמור בנושא האטומי על אף שקראתי הרבה על זה.

☆ ☆ ☆

פרק נ״ח

מדינת אריזונה

מכאן המשכנו לנסוע לעיר פיניקס, עיר הבירה של אריזונה מדינה בעלת המזג האויר הכי יבש באמריקה. לכאן באים הרבה חולים במחלת האסטמה. מזג האויר יוצא מן הכלל בשבילם. בין התושבים הלבנים יש גם אינדיאנים. כאן הם מתהלכים חצי ערומים. עכשיו שעת הצהרים וכאן בתי העסקים סגורים עד שעה ארבע אחה״צ. חם, חם מאד.

עשינו חנית לילה באחד מבתי המלון. המלון קטן ונקי, שקט מסביב והחדר עם מיזוג אויר. הבנות שכבו על המטות לנוח ואשתי ואני ישבנו לשוחח על החיים ועל הטיול שלנו. יש כאן שכונה יהודית קטנה ויש חנות בשר כשר. קנינו דברי מאכל ופירות וחזרנו למלון עד למחרת בבקר. בבקר תרנו את העיר במשך שעה ובשעה תשע עזבנו את העיר להמשכת המסע שלנו.

הלילה הבא מקוים להיות בטקסס

בתחנת הבנזין בדקתי את מצב המוטור לוודא שהכל בסדר ומלאתי את מיכל הבנזין. זה חשוב מאד שמיכל הבנזין יהיה מלא. אנחנו עומדים לעבור שטח מדברי גדול עד ניו מכסיקו ואין אני יודע מה המצב בדרך. ותפילת הדרך תסייע לנו. נוסעים ונוסעים מדבר שממה וחום מחניק. טוב שיש לנו מיזוג אויר במכונית. בכל כמה קילומטרים פוגשים מכונית הבאה ממולנו. כאן בתקופת החורף חם ונעים ואז באים התיירים ממקומות הקרים. אני מסתכל על שעון היד שלי ועל הקילומטרג׳ של המכונית כמה זמן נהיה בתוך המדבר הזה.

מדבר גדול ונורא. נחש שרף ועקרב דוגמת מדבר סיני עד בואנו למדינת ניו מכסיקו. השתייה הקרה שקנינו הפכה לשתייה חמה. הרדיו לא קלט חדשות או מוסיקה. ובמקומם יש לי תחליף מצוין. שירי רבנו שלום שבזי. אשאל אלוקי יגאלה שבויים.

בעיירה הראשונה שהגענו אליה עצרנו בתחנת הבנזין לעשות צרכינו, ושתיה קרה עם מנוחה קצרה. מלוי מיכל הבנזין וקדימה. מכאן ואילך אנחנו רואים שדות מעובדים, הפועלים מכסיקנים ואינדיאנים, עם הנשים והילדים, טרקטורים העובדים בשדות נוסעים בצידי הדרך של הכביש, מכוניות הטריילרים מזנבות אחרינו ועוברות אותנו. כפרים ועיירות כל הדרך עד בואנו לגבול המדינה הגדולה בשטחה באמריקה ״טקסס״.

כאן יש התקדמות לגבי מצב מסלולי הכבישים. שני מסלולים לכל כיוון ורחבים, הם חיוניים עבור מסעות הלילה של הטרילרים הגדולים. הצטלבות הדרכים לערים דאלס־ויוסטון. כביש המוביל לדאלס פונה מזרחה מרחק של שלש מאות מיל מכאן והעיר יוסטון עדין רחוקה מכאו — היא על מסלול הנסיעה שלנו אך אינני חושב להגיע אליה עוד הלילה ועדיף שנעשה חניית ביניים באחד הפרקים על צידי הכביש. ואמנם כך עשינו.

מכוניות הגרר הגדולות ומכוניות פרטיות כבר נמצאות על מגרש החנייה. חופשי ואין אגרה עבור החניה. כאן יש נוחיות ומים. כל חבורה צולה בשר או קופסאות בשר משומר. כולם חברים עם כולם וכל אחד מסייע לשני. עושים הכרה מאין אתה ולאן אתה נוסע. פורשים שמיכות על הדשא הרך וישנים בלי שום חשש ודאגה. אף אחד לא יפריע לשני. זה עוזב מוקדם וזה יותר מאוחר. אשתי מספרת לבנותינו מסיפורי ילדותה ומחיי ארץ ישראל, עד אשר הן נרדמות ולאחר זה גם אנחנו חוטפים שינה לכמה שעות. תנועת המכוניות הגדולות לא מאפשרות לישון. הן יוצאות מוקדם לדרך וכן אלה העוברים לידינו הרעש שלהם די חזק, ועל כן אנחנו מתעוררים ומחכים לבנות עד שהן תתעוררנה. כל אחד עושה את צרכיו אשתי מכינה לנו שתיה חמה ומשהו לאכול. ברוך שאכלנו משלו ובטובו חיינו.

העיר יוסטון

הנסיעה בשעות הבקר נעימה. אין רעש והמולה של מכוניות על הכביש ומזג האויר נוח. בשעה תשע אנחנו נכנסים לעיר יוסטון. תחנתנו הראשונה זה בסופר מרקט. היכן שאנחנו קונים את מצרכי האוכל שלנו ולאחר זה עושים את הסיור שלנו בתוך העיר מרחוב לרחוב ומאיזור לאיזור . במרכז העיר מבקרים בבתי המסחר כדי לראות. מציאות אין כאן ואשתי מעדיפה לעשות את הקניות בניו יורק. שלש שעות להיות בתוך העיר זה בהחלט מספיק. הזמן חשוב לנו ועל כן חזרנו לכביש המהיר כדי להמשיך את המסע.

מחסום בגבול טקסס — ולואזיאנה

נוסעים בכביש ומשני הצדדים שדות מעובדים מטעים ושלחין. טרקטורים עושים את העבודה ומכוניות משא נושאות את התוצרת, עד בואנו עד תחום הגבול של שתי המדינות. כאן יש תחנת ביקורת וכל המכוניות עוברות ביקורת קפדנית, בעיקר אם יש לנו פירות או ירקות. השוטר בדק היטב את המכונית שלנו והפירות שהיו לנו הוחרמו. אנחנו לא הבננו לשם מה נעשה חדבר, אבל כשהגענו ליתר מעברי הגבולות בין לואיזיאנה ומסיסיפי וגם כאן עשו לנו בדיקת המכונית ולא מצאו פירות. אז קבלנו הסבר מדוע מחרימים ואוסרים העברת פירות ממדינה למדינה והוא מחשש של העברת חייקדים בפירות לתוך מדינה אחרת.

את כל הדרך עשינו מטקסס עד מיאמי סיטי ביומים. ביום חמישי לפנות ערב נכנסנו למיאמי סיטי. זאת היתה עבורי מלאכה קשה. שעות על שעות של נהיגה במיוחד בלילות חושך ואפילה. אין לנו מנוחה ואי אפשר להתעכב מהיות וברצוני להגיע לפלורידה ולבלות בה את יום החמישי והששי והשבת הוא יום מנוחה. למזלי בחיותי נוסע מעל למהירות המותרת לא לכד אותי הרדאר ולא משטרה.

☆ ☆ ☆

פרק נ״ט

במיאמי ביטש חוף הים

בתי המלון לאורך חוף הים עליהם לא אתעכב בכתיבה מהיות וכל העולם יודעים על כך. באחד מבתי המלון האלה התאכסנו. כאן נעשה את השבת וכן נרגע מהמסע שעשינו מיום שיצאנו את ניו יורק עד כאן. בחדר שלנו בבית המלון יש תנור גז לבשל בו את כל צורכי השבת וכך עשינו. קנינו באטליז בשר כשר, שבמשך כל השבוע לא טעמנו אותו. עכשיו קנינו משנה ונענג את השבת במאכל ומשתה ובשביתה מטלטולים ומסעות. מנוחת חנפש ומנוחת חגוף במיוחד תהיה מנוחה לבנותינו. ״אם תשיב משבת רגליך עשות חפצך ביום קודשי וקראת לשבת עונג לקדוש ה׳ מכובד, אז תתענג על ה״ (ישעיה נ״ח 13-14).

במיאמי ביטש יש יהדות ויהודים ובתי כנסיות המאפשרים ליהודי ליהנות ולבלות את הזמן בלא לחץ נפשי. ברוך ה׳ אשר נתן מנוחה לעמו ישראל ביום שבת קודש.

נוסעים הביתה לניו יורק

יום ראשון ארזנו את המזוודות ואת הכלים ויצאנו לדרך הביתה בכביש המהיר. הרגשנו כמו בכבישי הדרום של ארץ ישראל. פרדסים של תפוחי זהב לאורך מאות של קילומטרים וכן עצי פירות ממינים שונים. פרי המנגו ופירות אחרים נמכרים בסככות בצידי הכביש. אבטיח של עשרה קילו נמכר בדולר אחד. קנינו מכל וכל וכל הדרך אנחנו אוכלים מנגו, עד בואנו לעיר אטלנטה - גורגיה, נסיעה של חמש מאות מיל. בעיר בלינו במסע במכונית ובשעות הערב יצאנו את העיר ולנו במוטל. למחרת ביום השני המשכנו לכיוון העיר ואשינגטון. כל הדרך יש ציידים של המשטרה. מכוניות עם ראדר. אחד מגלה לשני אם תתחמק מאחד השני עלול לצוד אותך במהירות מעל למותר ושומר נפשו יזהר ולא יילכד. בלילה הגענו לעיר ואשינגטון. התאכסנו בבית מלון בקרבת בנין הקפיטול ובבקר יצאנו לסיור בעיר. החל מבנין הקפיטול והסינט ועד לבית הלבן ובנין מכבש הדפוס של הדולרים. המקום הכי אחוד על אשתי מכל הטיול הגדול הזה.

חזרה לניו יורק

דרך העיר בולטימור — מרילנד ומדינת ניו ג׳רסי לניו יורק. ״יודו לה׳ חסדו ונפלאותיו לבני אדם (תהילים ק״ז 8). שלושים ושמונה ימים בדרכים ובישובים ובערים הקטנות והגדולות. ארץ רחבת ידים, הרים ועמקים. מעינות ונהרות. שני אוקינוסים אדירים משני צידי המדינה הזאת. העין לא שבעה מלראות והרבה לא הצלחנו לראות. מדינה מבורכת בכל. ״עיני ה׳ בה מראשית השנה ועד אחרית שנה״ (דברים י״א 12) ומברכת תבואתה היא מסייעת למדינות הרעבות. חכמים אמרו על חורבן ירושלים נבנתה רומי — ומהצלחת ארצות הברית של אמריקה נבנת ירושלים. ״וירושלים הרים סביב לה, וה׳ סביב לעמו מעתה ועד עולם. אמן״ (תהילים קכ״ה 2).

בחודש חשון תשכ״ט בדצמבר 1968 היה לאמי בעיה עם הנשימה דרך הגרון. ואחי לקחו אותה לבית החולים קפלן שם עשו לה פתח בגרונה לנשימת האויר. אחי שלום חרד לבריאותה והחליט להודיענו בקריאה טלפונית מה מצב אמנו יקירתנו. השיחה הטלפונית אתו נתנה לי הרגשה שאמי יקירתי מצבה קשה. הוא אמנם נסה להרגיע אותי אך אני מיד החלטתי ואמרתי לו שמע אחי, אני בא מיד ומחר אהיה בישראל.

☆ ☆ ☆

פרק סי

נוסע לארץ ישראל

התיעצתי אם אשתי מה דעתה, האם כדאי לי לנסוע לארץ ישראל להיות בקרבת אמי או לחכות להודעה הבאה. אשתי יודעת מה מצב בריאות אמי, ועל כן היא אמרה לי עשה מה שאתה חושב לנכון. מיום שהתחתנתי עם אשתי ועד היום הזה לא עזבתי את אשתי ובנותי אפילו לילה אחד חוץ מתקופת שירותי במילואים. עכשיו אני בדילמה. כן לנסוע או לא לנסוע. משפחתי יקרה לי עד מאד, ואמי ראויה לכל הכבוד ויותר מזה. כל הלילה אני מתלבט בכך, לנסוע או לא. אשתי רואה אותי בהתלבטותי והיא אומרת לי אני מציעה לך שתסע, אנחנו נהיה בסדר, אל תדאג. ביום שני באחד עשר בכסליו תשכ״ט 2 בדצמבר 1968 טסתי לארץ ישראל עם ״אל על״ ומשדה התעופה נסעתי עם טקסי ישר לבית אחי שלום. הגעתי בלילה.

אחותי לאה והאחיות בבית חולים

אחותי לאה היתה הולכת אל אמי בבית החולים משעה שמונה בבקר עד שעה ארבע אחה״צ. היא היתה עושה משמרות עם האחים שלי סעדיה ושלום. למחרת בואי לישראל ספרה אחותי לאה להאחיות המטפלות באמנו שאני הגעתי מאמריקה במיוחד לבקר את אמנו. האחיות התפלאו איך יתכן שאני אבוא מאמריקה לבקר את אמנו. והן אמרו לאחותי לאה כנראה שאמך עשירה גדולה ולשם כך הוא מהר בא לכאן. אך בפוגשי את אחותי לאה היא ספרה על כך ואני אמרתי לה, תגידי להן שזה אמת ויציב. אמנו עשירה מאד. יש לה עושר שאין דוגמתו ולא ישוה לו. ארבעה מיליונים של זהב. ארבעה בנים לאה, סעדיה, זכריה ושלום. אנחנו המיליונים של אמנו היקרה לנו מכל זהב. והיא העטרה שלנו. אין דוגמתה בעולם. נתברכנו בזכותה.

עם אמי יקירתי פנים אל פנים

בשעה שמונה בבקר אני בביתן של בית החולים קפלו ברחובות. אחותי לאה פוגשת אותי בכניסה לבנין ואנחנו מברכים אחד את השני לשלום וברוכים הבאים. אני בקשתי ממנה שתכנס ראשונה אל אמנו ותבשר לה שאני פה בחוץ. היא נכנסה לאמנו ומיד נכנסתי ישר לזרועות אמי אהובתי ויקירתי. נשיקותיה חמות ומלאות אהבה של אם לבנה. דמעות הופיעו בעיניה וגם עיני הזילו דמעות. כמה

יקרה לי אמי. אחזתי את ידיה ונשקתים ועוד נשיקות בלחייה הרכות. הדיבור נלקח ממנה ביום שפתחו לה פתח בגרונה ועל כן היא לא יכלה לדבר אתי. מסרתי לה דרישת שלום מאשתי ובנותי אורלי ומאירה וישבתי בקרבתה. היא מביטה בי ואני מביט בה ואין בידי לעשות מאומה למענה. רק מן השמים יוכלו לעזור לה. בורא עולם רופא חולים. בשעה עשר לאה אחותי שאלה אותי אם אני יכול להשאר אצל אמנו והיא תלך הביתה לעשות מלאכת הבית. אני אמרתי לה שכן ונשארתי עד שעה ארבע אחה״צ, עד שבאו האחים שלי סעדיה ושלום ונשארנו יחד עד שעה שמונה בערב.

משמרות בחדר אמנו

אחי שאלו אותי אם אני יכול לבוא כל בקר משעה שמונה עד ארבע אחה״צ והם יבואו בערבים ובלילות היות והם צריכים לעבוד ובעבודתם הם חיוניים. תשובתי היתה כן, ברצון רב אעשה את זה. אני באתי במיוחד לכך להיות עם אמי ואין לי שום סיבה אחרת. וכך היינו עושים יום יום. בערבים היו באים אחיות אמי ובני דודים ודודות ומכירים וקרובים. כולם לבקר את אמי שהיתה יקרה גם להם. יום יום לא עזבנו את אמנו לבד. תמיד היה מישהו מאתנו אתה.

הדלקת נרות החנוכה

מטת אמי היתה מטה יחידה בחדר. נחמה בת אחותי העובדת כאן בתור אחות באה לחדר אמי ושנינו הדלקנו את נרות החנוכה ואמי רכונה על מטתה מביטה בנו ובנרות של החנוכה. אני השמעתי לה את הברכות והיא הנידה לי את ראשה כמברכת אתי במלה במלה. ליד חדר אמי יש עוד חדר שבו שוכבות שש נשים. גם להן קניתי נרות חנוכה והייתי מדליק להן בכל ערב. אני ברכתי להן והן ברכו אותי. ״מזמור שיר חנוכת הבית לדוד, ה׳ אלקי שוועתי אליך ותרפאני. כי רגע באפו חיים ברצונו. אליך ה׳ אקרא (תהילים ל׳). שלח רפואה שלמה לכל עמך ישראל לחיים טובים ולשלום.

מצב בריאות אמנו הולך וקשה

כרטיס הטיסה שלי לשלושים יום הלוך ושוב. הימים עוברים ומצב בריאות אמנו הולך וקשה. פעמיים בשבוע אני שולח מכתב לאשתי ובנותי, מלא געגועים להן ולבית. גם שיחות טלפונים יש לי אתן ובהן אני מספר מה המצב של אמי יקירתי.

יום אחד לפני זמן נסיעתי הביתה ואני מתלבט, מה עלי לעשות, האם להשאר כאן או לנסוע הביתה. אני מביט באמי ורואה את כל תהליך חיי שהם שלה ובזכותה אני כאן. ובניו יורק מחכים לי לחזור בזמן ואני מתלבט מה כדאי לי ומה נכון לעשות. אין תשלום ואין מחיר שבו אני יכול לשלם לאמי עבור חיי ומה כן אני יכול לעשות עבור אמי? זה להיות אתה בימים וברגעים האלה. אסור לי בהחלט לשכוח אף רגע שהיא ורק היא הדאגה שלי ולבל לזוז מקרבתה. הימים האלה ימי טבת והגשם יורד לברכה יום אחר יום. בבתים קר מאד הקירות והרצפה קפואים אין חימום בבתים. כאן זה לא אמריקה. אני יוצא החוצה וסופג רטיבות וחוזר לבית אחי שלום חצי הגוף קפוא.

יום פטירת אמנו יקירתנו

ביום שמיני בטבת 29 לדצמבר 1968 פני אמי נראו יפים מאד. אף על פי שלא אכלה ושתתה כבר כמה ימים. אני נסעתי לתל אביב לאותו לילה והשארתי את הכתובת ומספר הטלפון אצל אחי שלום במקרה וירצה לקרוא לי. חזקתי את לבו שאם יקרה לאמנו משהו שיהיה חזק ואל ישבר, כי זה רצון הבורא יתברך. באותו לילה לאחר חצות אני שומע נקישות בדלת של בית מארחי. כולם ישנים. אחרי כמה נקישות בדלת שלום אחי קורא לי זכריה, זכריה. מיד קמתי ופתחתי את הדלת והבנתי מה קרה לאמי יקירתי. ברוך דיין האמת. מיד קמו המארחים שלי ושאלו מה קרה. אמרתי להם שאמי מנוחתה עדן. התלבשתי ונסענו הביתה לרחובות.

טלפנתי לאשתי על פטירת אמי יקירתי

למחרת מוקדם בבקר טלפנתי לאשתי בניו יורק והודעתי לה על פטירת אמי יקירתי. כתוצאה מכך אני אדחה את נסיעתי שהיתה צריכה להיות ביום פטירת אמי. אשתי קבלה את הבשורה בעצב ואמרה לי לדחות את נסיעתי חזרה לניו יורק עד לאחר גמר השבעה. מיד הלכתי למשרד הנסיעות ובקשתי לדחות לי את הנסיעה כתוצאה מפטירת אמי יקירתי. אך סוכנת הנסיעות אמרה לי, שחברת אל על לא תאשר לי את הדחייה בגלל מות אמי. אני לא יכולתי להאמין למשמע הדברים שאמרה לי הסוכנת, אך דבריה היו כנים ואמתיים. אבל אם אביא תעודת רופא שאני חולה ואינני מסוגל לטוס אז החברה אל על תדחה לי את נסיעתי ולשם כך נאלצתי לשקר שאני חולה ובמחיר כפול ומכופל ששלמתי לרופא קבלתי תעודת חולה ובעבור זה שלמתי לאל על מאה דולר

עבור דחיית נסיעתי וכתוצאה מכך אני הפסקתי לטוס בחברת אל על מאז ועד היום. אני שלמתי להם מאה דולר והם הפסידו אצלי אלפי דולרים שקבלו ממני חברות אחרות.

ההכנות לסידור ההלויה

קבענו הסדר בינינו שאני אסע לבית החולים קפלן לשמור על גוית אמנו יקירתנו שמא יתעוללו בה הרופאים. אחי סעדיה ושלום יטפלו בענין ההכנות להלויה ומודעות אבל ואחותי לאה תשגיח על בית אמנו יקירתנו. ומיד יצאנו לעסוק במלאכה. בבית החולים עמדתי ליד מטת אמנו יקירתנו ואחי עשו את כל הסידורים הנחוצים לקראת הלויה.

בשעה שתים עשרה באו אחי לבית החולים ולקחנו את ניירות הפטירה ואת גופת אמנו יקירתנו והבאנו אותה חזרה אל ביתה.

אני הרמתי אותה מעל המטה והנחתי אותה על מטת הרחצה בתוך ביתה. נשים צדקניות רחצו אותה ועשו לה כל אשר נחוץ לפי דיני ישראל. בחוץ התאספו אנשים ונשים המונים כל אשר שמע על פטירת אמנו בא. ומי הוא זה או זאת שלא הכיר את אמנו? ותהי צעקה גדולה בחצר הבית, אוי על פטירת האשה הצדקת הזאת.

מסע ההלויה ביום שני ט׳ טבת תשכ״ט

ההלויה נקבעה לשעה ארבע אחה״צ ובאו כל השומעים. כל יהודי שרף, חיידן, שרעב ממרמורק ושעריים, מתל אביב ומהסביבה. הנשים צועקות במר בכי על פטירת אמנו יקירתנו והגברים מזילים דמעה חרישית. אמנו הולכת למנוחות ואנחנו לאנחות. כולנו קרועי בגדים. אני חלצתי את נעלי ואמרתי לאחי סעדיה ושלום ובן אחי סעדיה הבכור שלמה, שאנחנו נשא את מטת אמנו יקירתנו על כתפינו בהליכה עד בית החיים. וכן עשינו. ליד בית הכנסת רבנו ״שלום שבזי״ נאמרו דברי הספד על המנוחה על ידי רבנים ומכובדי העדה השרפית והמשכנו עד בית החיים במרמורק.

אנשי חסד החופרים את הקבר נתקלו באמצע החפירה באבן קשה לפצוח. מכושים גדולים התקשו לפצח את האבן ואנחנו עם המלווים היינו צריכים לחכות עד גמר חפירת הקבר. הגוויה נטמנה ממש עם רדת החשכה. בעומדי על הקבר בשעת חפירתו ובראותי את מאמץ אנשי החסד מנפצים את הסלע חשבתי במוחי מדוע זה קרה דוקא עם אמי ולא עם נפטרים אחרים. ואמרתי בלבי כנראה שגם

הסלע בוכה על פטירת אמי והוא ממאן להתנחם. תנ״ע בגן ח׳.

קבלת ניחום אבלים

חזרנו הביתה בהליכה רגלית משום שאני מאנתי לנסוע במכונית. כל הדרך הלכתי יחף ואינני רגיל בכך אך רציתי לקבל עלי עינויים הלוך ילך ובכה, על האבדה היקרה אמנו עטרת ראשנו. שהטריפה לחם לפינו מיום בואנו לעולם הזה עד אשר נפלה למשכב ולחיי העולם הבא.

הלכנו להתפלל בבית הכנסת

יום ראשון של האבילות היה ביום עשירי בטבת שהוא יום צום, אחד מחמשת הצומות שכתובים בהלכה היהודית. הרב אברהם שרוי של בית הכנסת ״עץ חיים״ שאנחנו מתפללים בו, אמר לנו, שנבא להתפלל בבית הכנסת מהיות וזה יום צום. וכך עשינו. אני גזרתי על עצמי שלשה ימי צום לא אכילה ולא שתיה. אבל כבד ואבידה כבדה בשבילי. אבדן אמי יקירתי. אחי ואחיותי והדודות, אחיות אמי ניסו להניא אותי מלצום אך אני עמדתי על דעתי שזה רצוני. גם חמי וחמותי, הורי אשתי דברו אתי לבל אגזור על עצמי צום. אך אני עמדתי על רצוני ושלשה ימים ולילות לא אכלתי ולא שתיתי בהתעטפי בטליתי ולא מוציא אף מלה מפי, חוץ מאשר תפילתי בפי.

הירהורי חיי עם אמי יקירתי

בשבתי באבלי וטליתי על ראשי ללא אכילה ושתיה, תרתי אחרי ימי חבלי מהיותי בחיק אמי יקירתי ועד הלום. יום יום ותהליכו. חיי ילדות וחיי הצער הנורא. אין פת לחם ואין טיפת חלב, או משקה לרויה. בכיית יתום מוזנח על ידי הגורל באין עוזר ואין תומך יתומים היינו ואין אב. אמנו אלמנה ואין בידה פרוטה לקנות לחם. ביום בוכיה ובליל החשכה ודמעתה על לחייה. משוטטת למצוא טרף לגוריה בניה היתומים והנדכאים, עורם על עצמם וכחושים ודלים. איזה אמא יקרה ונאמנה היתה. איזו אהבה ומסירות נפש לילדיה והיא מנחה אותנו בדרך החיים. נשיקות וחבוקים ואהבה אדירה בקרבה לנו, בתקוה שבורא עולם יאיר מזלנו ונגדל ונחיה לעצים פורחים עם ריח ניחוח, פרי עושה פרי אשר לא יכזב את שם אבינו הצדיק זצ״ל. היא היתה אומרת לנו שמרו על כבור המשפחה, היו לבני חיל. עמוד האור של אביכם הצדיק הולך לפניכם

והיא אמנו שרה כמו שרה אמנו התנכית, "פיה פתחה בחכמה ותורת חסד על לשונה. קמו בניה ויאשרוה" (משלי ל"א, 26). המאושרת באדם. בעולם הזה עולם חיותי לא אשכח אותך אמי הורתי ומורתי עד בואי אליך שנית לחיי הנצח. ת.נ.צ.ב.ה.

☆ ☆ ☆

פרק ס"א

נסעתי לניו יורק אל משפחתי

ביום חמישי י"ט טבת תשכ"ט ב־9 לינואר 1969 שבתי לבית ולמשפחתי בניו יורק. בחיים שלי לא עזבתי את אשתי ובנותי אפילו יום אחד ועכשיו למען כבור אמי המנוחה עשיתי את זה והיה כדאי ויאה וטוב שעשיתי את זה והלואי ואזכה ובנותי ילמדו את מסורת אבותינו הקדושים של כיבוד אב ואם. כמה טוב להיות בבית. נשיקות חמות של אהבה ומהאב לבנות ומהן לי. מהיום אני אהיה להן לנר והן יהיו לי לאור. שיזכנו ה' אשתי ואני לראות בחופתן ובשמחתן בבנים ובני בנים יראי שמים ולומדים תורה.

חזרה לחיים הרגילים חיי עבודה ותורה

חזרתי לעבודתי עם המונית שלי וברוך ה' יש פרנסה וגם נחת רוח במשפחה. שבתות וימים טובים על מי מנוחות. בית הספר "בית יעקב" מסייע לי בחנוך הבנות ואשתי אשת החיל עיניה פקוחות על שתי בנותינו לבל יחסר להן דבר באכילה ומלבוש נקי. אשת חיל מי ימצא.

במשך שנת האבלות שלי הייתי מתפלל מנחה בכל מקום שהייתי מזדמן לשעת התפילה, במיוחד הייתי משתדל לנסוע לויליאמסבורג בברוקלין לביתו של הצדיק הרב של סאטמר, רבי יואל טייטלבוים זצ"ל, שם הייתי מתפלל מנחה ומשוחח אתו בענייני יהדות תימן.

☆ ☆ ☆

פרק ס״ב

חמי, האבא של אשתי, קיבל שיתוק

בעשרים וחמשה לחודש שבט 1 בפברואר 1970 הטלפון צלצל בביתנו ואשתי ענתה על הקריאה. מהעבר השני היתה קריאה מישראל. אחות אשתי מספרת לה שהאבא קיבל שיתוק בחלק השמאלי של הגוף והוא במצב קשה. אשתי שושנה הבת הבכירה של אביה ואמה בשומעה את ההודעה מפי אחותה מיד פרצה בבכי חזק.

היא אשה רגישה מאד וכל שמועה לא טובה מביאה אותה לידי בכי, כל שכן המקרה של אביה. אני אחזתיה בידי ונסיתי להרגיעה מבכיתה. חצי שעה של בכיה בלתי פוסקת עד אשר נרגעה. באומרי לה, שזה מזלו של האדם. גם צדיק וגם רשע מקבלים יסורים והצדיק בעולם הזה יש והוא מתייסר יותר מהרשע, ואין לנו להרהר או לערער אחרי מדותיו של הקדוש ברוך הוא. עכשיו אם ברצונך לנסוע אל אביך בישראל, אני אסדר לך את כרטיס הנסיעה וסעי לשלום לבקר את אביך.

אשתי שאלה אותי, ומה יהיה אתך ועם בנותינו? אני עניתי לה שאני אדאג לכל צרכינו, ברוך ה׳ הבנות כבר נערות ואנחנו נסתדר. נפש אשתי קשורה בנפש בנותינו. היא אמא מסורה בכל לבה והן חייה ומרגוע נשמתה. להן תתן כל מעייניה.

אני מזכיר לה שאני רק בשנה שעברה השארתי אותן ונסעתי להיות בקרבת אמי ע״ה גם אני הרגשתי קשה מפרידתן אבל משום כבוד לאמי עשיתי את זה וטוב שנסעתי אל אמי בישראל. עכשיו אני חושב שגם את צריכה לנסוע לבקר את אביך. גם בנותי דברו על לבה ועודדו אותה לנסוע לישראל. כל אותו לילה לא יכלה להרדם. היא אינה יודעת מה להחליט.

סידור הדרכון האמריקני וכרטיס הנסיעה

למחרת בבקר הבנות הלכו ״לבית יעקב״ ואני ואשתי נסענו למנהטן לסידור הדרכון וכרטיס הנסיעה. בשעת הצהרים כבר היה בידינו הדרכון וכן כרטיס הנסיעה באל על ומהר חזרנו הביתה לפני בא הבנות מבית הספר והחלנו באריזת המזוודות בלווי בכייתה של אשתי. איך היא תסע ותשאיר את הבנות, שמא יחסר להן איזה מאכל או יקרה להן משהו. היא תשתגע ותצא מדעתה, למה היה צריך לקרות לאבי המקרה הזה ושוב בוכה. היא לא תסלח לעצמה על זה שהיא עוזבת את בנותיה.

אני מכיר ויודע מי היא אשתי. אם היא לא תסע אל אביה, היא לא תסלח לעצמה כל ימי חייה ואם תסע ותשאיר אותנו לבד היא לא תפסיק מלבכות. אך

בינתיים הכל מוכן לקראת הנסיעה ובשעה חמש אחה״צ נסענו לשדה התעופה לחברת אל על.

כל הדרך היא בוכה ומחבקת ומנשקת את הבנות, תשמרו על עצמכן ותשמעו לאבא. ולי היא אומרת, תשמור על הבנות אין לי שום דבר אחר בעולם חוץ מהן. באולם ההמתנה ישבנו אתה עד אשר צעדה לכיוון האוירון. שלום שלום ונשיקות ובכיות ודמעות ושברון לב. שלום שלום.

בנות נפלאות יש לי

חזרנו הביתה. שקט ודממה בעלותנו במדרגות הבית. אנחנו מרגישים בחסרון האמא, אשתי, אך לא מדברים עליה. נכנסים לדירה שלנו. הבנות עושות שיעורי הלימודים ואני מעיין בספר הרמב״ם. הבנות מחליפות שיחה ביניהן ואני מקשיב להן בשקט. עד עכשיו לא קרה שאשתי עזבה אותן אפילו לילה אחד מיום שנולדו עד היום הזה. הן מחליטות ללכת לישון קצת מוקדם מהזמן הרגיל שלהן.

למחרת בבקר כולנו מתעוררים. לאחר שהתפללתי הלכתי להביא חלב ולחם טרי. בתי אורלי הרתיחה מים לקפה ואכלנו ארוחת בוקר. הן הלכו לבית הספר ואני יצאתי לעבודתי במונית שלי וחזרתי הביתה לפני בא בנותי מבית הספר. בלילה טלפנה אשתי מישראל מה נשמע עם הילדות ומה הן אוכלות ותשמור עליהן ואיך אנחנו מסתדרים בלעדיה. מובן מאליו שאני אמרתי לה שהכל בסדר. היא ספרה לנו את מצב בריאות אביה. משותק קשה ואיננו קם ממטתו ושהוא שמח בבואה לבקרו. היא שוחחה עם הבנות והן הרגיעו אותה שהן ישמרו על עצמן ויהיו בסדר רק שלא תדאג להן.

חכמים אמרו, אדם שרוי בלא אשה שרוי בלא שמחה, ולא כל שכן, אם הוא עם ילדיו או בנותיו הקטנים בבית ואשתו נמצאת במרחקים גדולים מהבית. שלש פעמים בשבוע אנחנו משוחחים עם אשתי בטלפון לישראל ולא מגלים לה כמה היא חסרה לנו. אני גבר שאיננו איש מטבח, ולא טבח, גם לא יודע לבשל. בתי אורלי לקחה את המטבח והתבשילים לידיה ואנחנו אכלנו כל תבשיל שבשלה. כל יום אני עושה איקס בלוח השנתי, כמו ספירת העומר. אני עובד שש שעות במקום עשר שעות ביום. הימים עוברים ונמשכים ואנחנו מתגעגעים לאמא ולאשתי. אני שומר על עצמי ועל הבנות לבל יהיה להן עצבות. לוקח אותן במונית ומשוטט בברוקלין או בעיר.

פעם אחת הצעתי להן שנלך לאכול במסעדה כשרה ברחוב ה־13, לא רחוק מהבית. מסעדה ידועה בכל השכונה. מיום שהתחתנתי עד עכשיו לא אכלתי

במסעדה. המאכלים אינם לפי טעמי, אבל כדי להנעים לבנותי את הזמן ולתת להן קצת הרגשה טובה, הלכנו למסעדה ואכלנו ארוחת ערב.

למזלי יש לי בנות מאד טובות ולא היו לי בעיות אתן. הן הבינו אותי ואני הבנתי אותן ויחד עשינו את הזמן שאשתי היתה בארץ ישראל עד בואה חזרה אלינו לניו יורק ביום 17.5.1970 ושמחת החיים חזרו למסלולם.

☆ ☆ ☆

פרק ס״ג

אנחנו חיים באמריקה והנשמה בארץ ישראל

רבי יהודה הלוי חיבר שיר. אני חי במערב ונשמתי בארץ ישראל. לפי הרגשות והמושגים שלי, גם אני מרגיש שהקשר הנפשי שלי כולו נתון בחיי הרוחניות שלי, שהוא קשור בקשר חזק ונצחי עם — ״ותחזנה עינינו בשובך לציון ברחמים״. הקשר הנפשי שלי הוא המאיץ בי והדוחף אותי לאהבת ישראל וארץ ישראל. ביתי הוא בית ישראלי בחיים ובמעשים ובדבור. השפה העברית היא השולטת בתוך הבית. המאורעות והחיים הישראלים הם חלק מהחיים שלנו.

העתונים והחדשות שמגיעים אלינו הם המחזקים את הקשר המעשי והתיאורטי בינינו ובין מדינת ישראל. אמנם אנחנו כאן באמריקה וחיים בנחת ובשובע וקשורים עם המאורעות הפוליטיים של אמריקה, אך זה שני דברים שונים. מבחינת הגוף והחיים היום יומיים הרי אנחנו באמריקה, אבל הערגה לשורשים והקשר עם הרוחניות והאמונה בנצח ישראל, אנחנו רתוקים בכל נימי לבנו ותת הכרתנו למקום האחד והמיוחד, אהבת ישראל וארץ ישראל ותורת ישראל.

העדה התימנית בניו יורק

אחד ועוד אחד או אחת מגיעים לניו יורק ובאים לשכונת בורו פרק מרכז היהודים והתימנים היהודים. בבחינת כל עוף למינו ישכון. ״או איש על דגלו באותות לבית אבותיו״ (במדבר ב׳ 2). ההונגרי הולך לשכונת ההונגרים והרוסי לשכונת הרוסים וכן הפולני או עם אחר. כך גם בתימנים וטוב שיש עדה תימנית עם מוסד של בית כנסת, אליו באים להתפלל ולהכיר אנשים או קרובים ובני משפחות, בבחינת ״את אחי אנוכי מבקש״ (בראשית ל״ז 16). כך החלה העדה התימנית לקלוט את הבאים מישראל לתוכה והזמן עשה את שלו.

בענייני תפילה יש בתוך העדה התימנית שתי נוסחאות של תפילה. האחת היא נוסח ספרד, והשנית נוסח הרמב״ם. בית הכנסת שלנו, שהוא מרכז לעדה, מתפללים נוסח ספרד, והאנשים שמקרוב באו לאמריקה רגילים לנוסח התפילה של הרמב״ם. כתוצאה מכך נפתח עוד בית כנסת נוסח הרמב״ם, אך הדבר החשוב היה וחסר בשני בתי הכנסת הוא, שאין רב לעדה ולא לבתי הכנסת. אמנם אני משרת את העדה בכל ענייני דת אך בלא תעודה של רב, ועל כן אמרתי לעצמי שבבקורי הבא בארץ ישראל אני אשתדל לקבל תעודת רב כדי לסייע לעדה שלנו ולישראלים הרבים המגיעים לכאן, דבר שהוא מאד חיוני וחיובי לטובת העדה ולכלל הבאים אלינו.

☆ ☆ ☆

פרק ס״ד

טיול משפחתי באירופה ובישראל

תמונה משפחתית

אם אדם ישאל אותי מה אהוב עלי, תשובתי תהיה טיולים, לראות עולם. והרעיון שלי הוא נסיעה לאירופה והזמן הטוב בשבילי זה בתקופת חופשת הלימודים של בנותי. שנת הלימודים של 1971 נסתיימה ורעיון הטיול לאירופה לא סר מדעתי. דברתי עם אשתי על כך אך היא איננה חסידת טיולים ובמיוחד לאירופה היא אומרת לי, מה יש לנו שם. אירופה לא מעניינת אותה, אך אותי אירופה בהחלט מעניינת. בזמן מלחמת העולם השניה למדתי וקראתי הרבה על אירופה עד כדי ציור מפת המדינות והערים הגדולות שבהן. אני הסברתי לאשתי שהבנות שלנו משתעממות ובבית חם מאד ואם נסע לאירופה ומשם לישראל זה יהיה הטיול היפה שנעשה עד עכשיו. כמה שבועות באירופה ואת

החגים נעשה עם המשפחות שלנו בישראל.

סוכן הנסיעות

הלכתי אל סוכן הנסיעות שלנו והזמנתי אצלו ארבעה כרטיסים עד הולנד וארבעה כרטיסים חזרה מישראל לאמריקה לאחר החגים. הוצאנו דרכון אמריקאי חדש בשביל כל המשפחה. אשתי קנתה כל מיני מתנות עבור המשפחות שלנו וכן בגדים חדשים לבנות ולה וארזנו את כל התכולה במזוודות ותיקים. את המונית שלי הכנסתי לגרג׳ שלי וביום ראשון ג׳ באב תשל״א 25.7.1971 יצאנו לדרך לשדה התעופה קנדי לחברת התעופה ההולנדית.

טסים למדינת הולנד

הטיסה לאמסטרדם היתה נוחה. הארוחות שאכלנו היו כשר למהדרין. הבנות ישנו בשעת הטיסה, אך אני ואשתי שוחחנו כל הדרך. אשתי דאגה שמה נסתבך בטיול הזה, הרי אין אנחנו יודעים ולא מכירים את אירופה והדאגה עבור הבנות שמא יסבלו מחוסר תזונה ונוחיות. אני הרגעתי אותה באמור לה שיש הרבה מטיילים באירופה ונקוה שאנחנו נעבור את הטיול בסדר ואין טעם לאמר דברים מה יהיה אתנו אם אשתי תהיה רגועה הכל יהיה בסדר בעז״ה. הטייס מודיע לנוסעים שבעוד חצי שעה אנחנו נגיע לאמסטרדם. כל הנוסעים בודקים את חפציהם וכן גם אנחנו. הדרכון והתיקים מוכנים. אנחנו טסים מעל השדות החקלאיות ומעיינות המים של הולנד. מראה מרהיב עין. הכל ירוק ומים בשפע. לאט לאט האוירון יורד גובה עד לנחיתתו בשדה התעופה.

בתוך העיר אמסטרדם

החותמת על הדרכון שלנו. אמסטרדם 26 יולי 1971 יום שני ד׳ באב תשל״א. המונית משדה התעופה לוקחת אותנו לעיר. אנחנו עוברים ממלון למלון. זה מלא וזה מלא עוד מלון ועוד מלון וכולם מלאים. הכל תפוסים. פניתי לנהג המונית ובקשתיו לנסוע לאיזור של היהודים ליד בית הכנסת המרכזי ושם נחפש בית מלון או חדר שינה. ליד בית הכנסת המרכזי שחררתי את המונית והשארתי את אשתי ובנותי על המדרכה ואמרתי לאשתי אני אלך ואחפש בית מלון. הלכתי ממקום למקום וממלון למלון ובכל מקום נענתי בשלילה. העיר מלאה תיירים. עכשיו זה זמן התיירות כאן ואם לא אמצא מקום לינה אהיה בצרות צרורות

עם אשתי. שעה שלימה ואני מחפש אולי אמצא מקום לינה ולבסוף החלטתי לחזור אל אשתי והבנות ביודעי שהן דואגות לי ורוצות לשמוע מה מצאתי. מהר מהר הלכתי עד בואי אליהן. אשתי כבר היתה מעוצבנת מדוע לקח לי הרבה זמן. בשורה טובה לא היתה לי בשבילה ואמרתי לה, אני מצטער אבל לא הצלחתי למצא מלון או חדר שינה.

זה מה שהיה חסר לאשתי כדי לרדת עלי. אתה רואה מה עשית, אמרתי לך, אינני רוצה לנסוע לאירופה ולטלטל את הבנות. עכשיו מה יהיה אתנו? איפה נישן, ברחוב? על המדרכה? בעיר זרה והאנשים זרים, עוד יבא איזה שיכור ויהיו לנו צרות אתו. תראה איזה פרצופים עוברים כאן ואתה עם השגעונות שלך, טיולים טיולים. לא איכפת לך מה יהיה אתנו. חבל ששמעתי לך ובאתי לכאן. מי צריך את הטיול המחורבן הזה. מהלומות של דיבורים וטענות ואני סופג אותן בלי שאפתח את פי. הערב החשיך ואנחנו חסרי מחסה. נכנסתי למכולת וקנינו דברי מאכל. לחם זיתים ועגבניות וישבנו לאכול. הרחמן הוא יפרוס עלינו סוכת שלומו.

ישנו בחדר המדרגות

ממול המדרכה ליד בית הכנסת יש בית יהודי. נגשתי לשם ושאלתי אם ידוע להם היכן יש מקום לשכור חדר שינה ללילה. התשובה היתה שלילית. באותו הבנין מאחורי המדרגות יש שטח גדול ומרווח. הסתכלתי על פני אשתי ועל רצפת המדרגות כאומר לאשתי אם אין לנו מקום לישון הרי זה המקום. אשתי הבינה את מחשבתי ואמרה לי - לא לא. בשום אופן אנחנו לא נישן כאן. בסדר אמרתי לאשתי, אם אינך רוצה שנבלה את הלילה כאן אזי נלך לפארק ונישן על הספסלים, הרי אין לנו ברירה. אני התרוצצתי די והותר למצוא מלון או חדר מרוחט את ראית כמה אנשים ונשים יושבים על הדשא בפארק, רובם אין להם מקום לינה ועל כן הם יושבים או שוכבים על הדשא והספסלים. אורות החשמל מאירים את כל הפארק. אני לא חושב להשאר באמסטרדם יותר מהלילה הזה.

למחרת אני חושב לנסוע עם המשפחה לעיר הנובר בגרמניה לקנות מכונית שבה נעשה את הטיול באירופה. השעה אחת עשרה בלילה והבנות עייפות מטיסת הלילה והטלטולים של היום הזה. בתי הגדולה אורלי בת חמש עשרה ובתי הקטנה מאירה בת תשע שנים. השכבתי את המזוודות והתיקים והבנות שלנו שכבו עליהן. אשתי ואני ישבנו ברצפת הכניסה. בשעה שלש בלילה נכנס כלב לתוך חדר המדרגות וגרם בהלה גדולה לאשתי זה היה עוד מה שחסר לי כדי לקבל כמה ברכות טובות מפי אשתי.

נוסעים לעיר הגרמנית הנובר

בבקר יום שלישי 27.7.71, לאחר התיעצויות עם בעלי מכוניות פרטיות וסוכני מכוניות יד שניה מתברר לי שמחיר המכוניות כאן יקרות ואנשים אמרו לי סע לגרמניה לעיר הנובר שם תמצא מכוניות במצב טוב וזול. אני לא יכול להשאיר את אשתי ובנותי בבית מלון ולנסוע להנובר לקנות מכונית. אשתי ובנותי לא יצאו לרחוב בלעדי ומה שיותר מהר אקנה מכונית הטיול שלנו באירופה ינעם ויהיה נוח יותר. ובאין לי אפשרות לעזוב את אשתי ובנותי, לקחתי אתי את משפחתי. טקסי לקח אותנו לתחנת הרכבת ומשם לגרמניה.

במעבר הגבול של הולנד גרמניה, עברו שוטרי משטרת הגבול הגרמני ובדקו דרכונים. הכל בסדר. ממשיכים לעיר הנובר עד בואנו לשם. מונית לקחה אותנו לבית המלון. מקום נקי להפליא. כך גם העיר הנובר. אחרי מנוחה קצרה יצאנו לסייר בעיר ולהתעניין במכוניות. התקשרתי עם הקונסוליה האמריקנית ובקשתי את עצתם היכן כדאי לי לקנות מכונית. התשובה היתה חד משמעית. אל תקנה בשום מקום או אצל אדם פרטי. אם אתה שואל לעצתנו אז תלך ישר לחברת המכוניות וולקסווגן. נסענו לחברת המכוניות וולקסווגן. סוכן המכוניות הוביל אותנו למגרש החניה של המכוניות. בחרתי מכונית סטיישן ואגון וולסווגן וליינט. מכונית במצב טוב מאד. למחרת ביום רביעי באתי למשרד ושלמתי את המחיר בתוספת ביטוח והעברת מבחן למכונית עם מספר תייר. סוכן המכוניות הבטיח לי שהמכונית תהיה מוכנה ליום חמישי.

הסוכן לא עמד בדיבורו

ביום חמישי הודעתי למלון שאנחנו מפנים את החדר. בצהרים נסעתי לסוכן המכוניות. הוא לא היה במשרד. נאמר לי שהוא הלך להסדיר לי את הניירות. חכיתי וחכיתי והסוכן לא חזר למשרדו. זה הדאיג אותי מאד. אני טלפנתי לבית המלון וספרתי לאשתי שהמכונית עדיין לא מוכנה. חכיתי עד שסגרו את המשרד כולי עצבים ובלית ברירה חזרתי למלון מלא אכזבה ונשארנו ללון עוד לילה בבית המלון.

באותו ערב יצאנו לסייר בעיר ובחנויות הגדולות. אמרו חכמנו ז״ל, אין שבח לגויים וגם לי אין מלה טובה בפי עליהם, אבל אי אפשר להתעלם ממה שהעיניים רואות. שקט, סדר, משמעת. דיבורים בנחת, נקיון טוב והמוצרים בחנויות משהו טוב. כאן ושם מסתכלים עלינו. אנחנו אנשים זרים בעיר, איש ואשתו עם בנותיהם

מתהלכים במדרכה. מורגש שאנחנו יהודים. אני בעל זקן גדול והצורה החיצונית שלנו מגלה את יהדותנו.

איך שהוא התחלתי להרגיש חשיבות בנוכחותנו כאן ואמרתי לעצמי ועיניהם תראנה. ועיניהם תמקנה בחוריהן. כן אנחנו יהודים וגאים ביהדותנו, על אפכם ועל חמתכם. עם ישראל חי.

יום ששי של מתח ועצבים

ארורים כל הגרמנים. מלה שלהם אינה מלה. אותו סוכן של החברה שיקר לי בהבטיחו לי שהמכונית תהיה מוכנה ביום חמישי ועל סמך זה קויתי לעשות את השבת מחוץ לגרמניה. היום יום ששי אני עומד לסוכן על הראש ומסביר לו שאני חייב להגיע עוד היום לאמסטרדם. המכונית נמסרה למכונאי כדי להכינה ולעשות לה בדיקה כללית והחלפת שמנים. אני מאיץ בסוכן הפקיד. והוא אומר לי אל תדאג. באה שעת הצהרים ועדין המכונית על הליפט. לאחר הצהרים עשו למכונית רחיצה כללית ומבחן מעצורים ואורות ונסיעה קצרה. עכשיו הכל בסדר. הרכיבו את לוחיות המספרים של תייר וקבלתי את ניירות הקנייה והבטוח. מהר מהר נסעתי לבית המלון לקחת את האשה והבנות והמזוודות והתיקים ועלינו על הכביש המהיר להולנד אמסטרדם. כולי עצבים ומתח.

יש לנו עוד שלש שעות עד כניסת השבת ואנחנו חייבים להיות שם באמסטרדם לפני כניסת השבת. למצוא מקום לינה ולהכין אוכל לשבת. הכבישים טובים עדיין חדשים עם שלטים לאורך הדרך. אני לוחץ על דושת הדלק ולא מענין אותי מה היא המהירות של המכונית. שבת שבת אני אומר לעצמי. אשתי אומרת לי אתה נוסע מעל למהירות ואני עונה לה כן אני יודע אבל אנחנו חייבים להגיע לאמסטרדם לפני כניסת השבת. מחוגי השעון מסתובבים והזמן רץ. ואני מרבה בקללות לגרמנים הארורים שמשכו לי את הזמן.

הנה הגענו לגבול גרמניה הולנד. בדיקה שטחית של הדרכון והנוסעים ואנחנו בתוך הולנד. משני צידי מסלול הנסיעה שדות של חקלאים. פרות ושוב פרות שדות ירוקים. חבל שזה יום ששי. אילו היה יום אחר הייתי מתעכב כאן ושם כדי לבקר במקומות היפים האלה. חוות והחקלאים והחקלאות גדיים וכבשים לרוב. אני משתולל במהירות הנסיעה ועובר מכוניות בלי סוף. השמש נוטה לרדת ואני דואג שמא לא נגיע לעיר. השלט על הכביש מורה חמישים קילומטר עד לעיר והזמן קצר אוי רבונו של העולם שבת שבת. ארורים הגרמנים האלה, על שעכבו אותנו.

הנה אנחנו בשערי העיר המפעלים כבר סגורים והתנועה שקטה. אני מחפש איך להגיע לבית הכנסת הגדול של העיר ומרחוב לרחוב אני תר ושואל בבקשה

היכן המקום סינגוג, בית הכנסת עד בואנו שמה.

מסעדה הונגרית

ליד בית הכנסת יש בנין של משפחה הונגרית בעלה רמה. נכנסתי ושאלתי את בעל המסעדה, ברצוני לבקש עבורנו ארבע מנות לשלש סעודות לשבת והנה הכסף מזומן בדולרים. כמו כן אם אפשר לסדר לנו מקום לינה. ההונגרי היהודי הארור הזה הסתכל עלי מלמעלה ועד למטה ואמר לא, לא, אין מקום בשבילכם. הסברתי לו שאנחנו אמריקנים ושרק עכשיו הגענו לכאן ושיעשה מצוה ששכרה בצידה, לי אין בעיה אשלם לך כמה שתבקש אבל הוא חזר ואמר לי, לא, לא. חושך נעשה לי בעינים איך יתכן יהודי בעל מסעדה כשרה, ידחה יהודי דתי עם משפחתו, במצב כזה ובשעה כזאת, איזה יהודי הוא.

☆ ☆ ☆

פרק ס״ה

השבת נכנסה

בצער ובכאב לב השארתי את אשתי ובנותי במכונית ורצתי לבית הכנסת להתפלל. בפנים בבית הכנסת היו הציבור אומרים לכה דודי לקראת כלה פני שבת נקבלה. אנחה גדולה יצאה לי מהפה לפחות אנחנו נמצאים ליד בית הכנסת. מה שלא יהיה אנחנו נישן בתוך בית הכנסת. ישבתי ליד הכניסה של בית הכנסת והתפללתי כולי חרדה מה יהיה אתנו. אנחנו בניו יורק חיים חיי מלכים וכאן אני יושב בפתח ואשתי ובנותי בחוץ. הסתכלתי על המתפללים כשלושה מניינים בתוכם הרב הראשי האשכנזי והרב הראשי הספרדי, שניהם התפללו כאן. בגמר התפילה פניתי להרב הראשי הספרדי ובקשתי ממנו שימצא לנו מקום לאכילה ולינה אנחנו אמריקנים וכסף יש ברוך ה׳. אנחנו הגענו מאוחר ובדלית ברירה באתי לכאן עם משפחתי, אנא מכבודך עזור לנו.

הרב קרא לשמש, יהודי פרסי מירושלים ושאל אותו אם הוא יכול לארח אותנו והשמש ענה לו בחיוב. יצאתי וקראתי לאשתי ובנותי ועלינו לדירה של השמש של בית הכנסת. שבת שלום שבת שלום אמרנו לנוכחים בתוך החדר. השמש הסביר לאשתו מי אנחנו. הם ואנחנו דברנו בשפה העברית. עם השמש ואשתו היסבנו עם עוד שני ישראלים, אחד מירושלים אשכנזי בעל בית חרושת לרפואות. הוא סיפר לנו, שהוא תמיד מתארח כאן כשהוא בא לאמסטרדם והשני

יהודי דתי גבר צעיר שגם הוא בעל עסקים. שני האורחים הלכו לישון במקום אחר ואנחנו קבלנו שמיכות ופרסנו על הרצפה.

יום שבת תשעה באב תשל״א - 31.7.1971

בשבת בבקר התעטפתי בטליתי וירדתי עם השמש לבית הכנסת המפואר. כחמישה מניינים היו בו. הרב הראשי הספרדי לא בא כנראה שהלך לבית הכנסת של הספרדים. אני כבר רגיל להתפלל עם אחינו האשכנזים. בין אם הם מתפללים נוסח אשכנז או נוסח ספרד. זה בסדר בשבילי. בגמר התפילה אמרו לי שני האשכנזים שהיו אתנו אצל השמש בארוחת הערב בואו אתנו. אנחנו הולכים לאכול בבית הארחה של הציבור היהודי. גם השמש אמר לנו ללכת אתם וכך עשינו. הלכנו ברגל מרחק של עשרים רגע הליכה עד בואנו שמה. שולחנות ערוכים. קידוש משותף על היין. אם תשיב משבת רגליך וקראת לשבת עונג. ואחר זה קבלנו ארוחה חמה. אני שאלתי למי אפשר לשלם עבור הארוחה ונעניתי שאין משלמים, בזכות השבת אכלנו ארוחה אחת בהנאה וטעימה. חזרנו אל בית השמש ונחנו עד שעת המנחה. סעודה שלישית לא קבלנו וכן הארוחה לפני הצום לא טעמנו כלום ובדלית ברירה שתינו כוס תה וקבלנו את הצום אשתי ואני.

תשעה באב שנדחה בשנת תשל״א

במוצאי שבת בצאת הכוכבים התאספו מתפללים כשני מניינים וכמנהגי בכל שנה בליל וביום תשעה באב אני יושב ברצפה ומתפלל. איכה ישבה בדד, איכה יעיב באפו ה׳ את בת ציון, גלתה יהודה מעוני ומרוב עונה (איכה א׳ וב׳). וגלינו מארצנו ונתרחקנו בעוונינו. היום אני רחוק מארץ הקודש וממקום משכני הזמני בארה״ב עד ישיבנו אל ארצנו במהרה בימינו.

ביום ראשון שהוא יום הצום, בקשתי את השמש של בית הכנסת שיצא אתנו לסיור במכונית שלנו בתוך העיר אמסטרדם. הוא מכיר את העיר והוא יכול להדריך אותנו. יש לנו יום שלם כדי להכיר את העיר. נסענו עם הסירה סביב לעיר הנמל הגדול מלא אוניות נוסעים ומשאיות. נוסעים סביב סביב עד לבית הכנסת העתיק של היהודים הספרדים. מקומות של אנשי יוקרה ומקומות של עוני. גנים ומדשאות מקום התרכזות שותי הסמים הייפיס ומקומות הסטוריים עד לשדה התעופה הבינלאומי.

לקראת תפילת המנחה חזרנו לבית הכנסת כדי להתפלל ולסיים את הצום. אשתי קנתה דברי מאכל כשר ואכלנו לשובעה. ברוך אתה ה׳ הזן את הכל.

☆ ☆ ☆

פרק ס״ו

נוסעים לעיר הבירה האג

ביום שני בבקר עשיתי את החשבון עם המארח שלנו עבור הלינה והאוכל. שלמתי לו ועוד אמרתי לו הרבה תודות על הכנסת האורחים וברוך יהיה.

היום בעולמנו זה יש מי שאומר שלאדם צריך שיהיו שני דברים חשובים והם אי אשה ובי מכונית לרשותו. האשה לחיי המשפחה והבית והמכונית לשרות מחוץ לבית. ברוך ה׳ אשתי מלכת הבית והמשפחה, עוזרת נאמנה. ואשת חייל, שתי עיניה בשתי בנותינו להכל מכל כל וזה לשביעות רצוני. הן הרכוש האמתי שלנו. את המזוודות הורדנו לתוך המכונית ונפרדנו לשלום ממארחנו ומאשתו הטובה. ברוך אתה בבואך וברוך אתה בצאתך.

אנחנו עולים על הכביש שיוביל אותנו לעיר הבירה האג. שעה של נסיעה ואנחנו כבר בשערי העיר. בתים לבנים וכבישים מבריקים ומדרכות נקיות. שקט שקט. אין ממהר ואין צועק. רוכבי האופנים בכל מקום. יש להם זמן אפילו המלך והמלכה רוכבים על אופנים. בית המלכות משהו נפלא. שקט מסביב. הכל בעד הכל. בית הנבחרים ובתי המשפט והגנים והשדות חיים. הכל ירוק. עיר מאד נקיה ושקטה. אין דחף ואין צעקות. ההולנדים אנשים נפלאים. הם ידועים כחסידי אומות העולם. בזמן מלחמת העולם השניה הצילו הרבה יהודים מסכנת מות בחיותם תחת כיבוש הגרמנים. היום הם ידידים של מדינת ישראל. גם אני האנוש שאף אדם בהולנד לא מכיר אותי זכור אזכור להם טובה על מעשיהם הטובים.

המדינה הבאה בלגיה

המרחק מעיר הבירה האג של הולנד לעיר הבירה בריסל של בלגיה זה ענין של כמה שעות נסיעה. לכאן הגענו בשעות של הצהרים. התנועה שקטה גם הרחובות המסחריים שקטים. היא עיר קטנה. היא איננה דומה לאמסטרדם. לא ביופיה ולא בגודלה. גם אנשיה בעלי מנטליות שונה מההולנדים. לבלגים יש נטיה לצרפתים השכנים, בבלגיה מדברים צרפתית. גם כאן נסענו בתוך העיר וראינו כל מה שניתן לראות אפילו חיילים אמריקנים ולאחר זה שמנו פעמינו לכיוון העיר השניה של

בלגיה עיר היהלומים. העיר אנטורפן, עיר תעשיית היהלומים וכמובן מאליו היכן שיש יהלומים יש יהודים ויש דתיים.

נכנסנו לתוך העיר מבלי לדעת היכן היהודים. אבל היה ברור לי שנמצא אותם. לא הייתי צריך לשאול היכן הם. תרנו את העיר על רחוב רחוב העיר בנויה בצורה יפה ובנינים גדולים. העיר נקייה בהחלט ואין שום המולה או רעש מיוחד. התנועה עוברת בלי שימוש בצופרים. עד בואנו פנים אל פנים למפגש עם יהודים דתיים בעלי מלבוש חסידי ובעלי פיאות וזקנים. אמרתי לאשתי ולבנותי איזה יופי תביטו על היהודים האלה, זה כמו בניו יורק וירושלים ובני ברק.

כאן פגשנו גם ישראלים הסוחרים ביהלומים. שעתיים של שוטטות בין זרים, עכשיו נדלק אור של חיים. יש יהודים. אני מחנה את המכונית ואנחנו יוצאים להתהלך במדרכה. מרכז תכשיטי הזהב והיהלומים באירופה. ברוך ה' יש גם מסעדה כשרה. נכנסנו לאכול ארוחה טובה ופגשנו ישראלים במסעדה. וכמובן ספרנו להם שאנחנו עושים טיול במכונית באירופה ועד ישראל. בשעה חמש אחר הצהרים יצאנו את העיר אנטורפן לכיון עיר הנמל המקשרת עם העיר דובר באנגליה.

כאן בעיר הנמל קנינו כרטיסים להפלגה באונית מעבר לבני אדם ומכוניות. אך ההפלגה לא יצאה עד לשעה אחת בלילה. אז עברנו בדיקת דרכונים וכרטיסי הנסיעה לנו ולמכונית. את המכונית השארנו בתא המכוניות ואנחנו עלינו לאולם הנוסעים יחד עם כל הנוסעים. אנחנו ובמיוחד בנותינו היינו עייפים והשייט בתעלת לאמנש בלילה ואי אפשר לראות שום דבר על כן ירדנו למכונית והתכרבלנו על המושבים שלנו ונסינו לחטוף שינה עד עלות השחר.

ואז עלינו לצפות על החוף של אנגליה ואוניות המלחמה השטות בתעלת לאמנש. לאט לאט אנחנו מבחינים בעיר דובר ובנמל שלה. עיר שזכורה לי מתקופת המלחמה העולמית השניה. הרבה קראתי על הנמל והעיר דובר. נמל מרכזי ששרת את אוניות המלחמה של ארה״ב ואנגליה. הנעתי את המוטור של המכונית ויצאנו את אונית המעבורת ישר אל משטרת הגבולות. הצגתי את הדרכון שלנו והשוטר שאל לשם מה באנו לאנגליה. אמרתי לו באנו לבקר ולראות את המדינה ואת לונדון שוב שאל אותי לכמה זמן אני רוצה להשאר במדינה. אמרתי לו שברצוננו להשאר חמשה ימים בלבד וכך הוא כתב בדרכון שלנו עם חותמת משטרת הגבולות 3 אוגוסט 1971, יום ג׳ שנים עשר באב תשל״א.

☆ ☆ ☆

פרק ס"ז

נוסעים לתוך לונדון

השעה שש בבקר. העיר דובר עדיין רדומה ותנועת המכוניות שקטה. אני עולה על מסלול הכביש ללונדון. ממולי באה מכונית משא ומאותת לי באורותיה. אני נחרד מזה אך מיד הבנתי את הטעות שלי. באנגליה הגה המכוניות הוא בצד ימין של המכוניות והמכוניות נוסעות בצד שמאל של הכביש. מיד ברחתי לצד שמאל המקרה הזה של הנהיגה בצד שמאל היה ידוע לי כבר הרבה שנים אך אני לא שמתי לב שאני נמצא באנגליה ולא באירופה או באמריקה. זה כלל לא מצחיק וגם לא מעציב אבל חוקי התנועה הם חוקים של המדינה ואני חייב לשמור ולהזהר מבעיות.

אנחנו נוסעים לאורך תעלת לאמנש ומזג האויר גשום. השדות ירוקים והעצים מלאים פרי ופירות. כפרים קטנים בדרך וגם עיירות. ההרגשה טובה. אנחנו באנגליה הממלכה האדירה לשעבר. שלושים שנה שלטו בארץ הקודש, עד אשר נאלצו לצאת מתוכה. בני המכבים הגבורים גרשום ודגל ישראל הונף ברמה על ירושלים עיר הקודש. עכשיו אני נזכר בפסוק בתהלים האומר, תרמוס כפיר ותנין כי בי חשק ואפלטהו ואשגבהו כי ידע שמי (תהילים צ"א 14—13). אנגליה של שנת 1971 נתיתמה מכל האמפריה הגדולה. עם כל זאת האנגלים עדיין מנסים להחזיק מעצמם, אפילו שהם ירדו מאיגרא רמה אבל עדיין אינם בבירא עמיקתא.

אנחנו בשערי לונדון. איך ידעתי? זה פשוט מאד. הנה האוטובוסים בעלי שתי הקומות אוספים נוסעים משני הכיונים. זהו זה, כאן לונדון. הנה נהר הטמזה החוצה את לונדון והנה הפרלמנט האנגלי והשעון המפורסם בעולם כולו. גשר ווטרלו ההיסטורי מזמן מלחמת העולם השניה. לונדון לונדון.אודה ולא אבוש, אני מרוגש ברגע הזה. אם המדינות והחוקים הנצחיים שלה, השפה האנגלית וההברה שלה. השפם והמטה ביד והכלב ההולך לפני אדונו והמקטרת בפה. גינוני מלכות שאיננה, היתה ונעלמה לנצח. עצרתי את מכוניתי ושאלתי את אחד השוטרים היכן שכונת היהודים והוא אמר לי שם השכונה גולדין גרין. הוא גם הסביר לי איך להגיע לשם ולפי הסברו כך עשיתי עד בואנו לשם.

שכונת גולדין גרין

בשכונה הזאת אין בתי מלון. שכונה של בתים פרטיים ויש בתים שמשכירים חדרים מרוהטים עם נוחיות ומטבח. למזלנו מצאנו בית ליד הרחוב המרכזי בשכונה בקומה שניה ובקרבת בתי הכנסת ספרדי ואשכנזי. ראשית דבר לקחנו

את המזוודות לדירה עבורה שלמנו בלירות אנגליות, כך דרש בעל הבית, יהודי מדבר עברית.

אחרי התפרקות ומנוחה על המטות יצאנו לקנות דברי מאכל. הרחוב הראשי של השכונה ובו כל מיני חנויות למסחר לצורכי השכונה. בעלי החנויות רובם יהודים וכמובן שיש גם חנות גדולה, סופרמרקט, אליה נכנסנו לעשות קניות, לחם ודברי חלב ופירות וירקות, דברי יום ביומו. סירי בישול יש לנו וצלחות וכפיות ומזלגות וסכינים מפלסטיק. הערב הראשון נשארנו בחדר התרחצנו אכלנו ושתינו ונחנו לאורך כל הלילה.

☆ ☆ ☆

פרק ס״ח

טיול בעיר לונדון

בבוקר ביום רביעי ירדתי לבית הכנסת בפינת הרחוב. בית כנסת של יהודים חרדים. והתפללתי אתם שחרית. בינתים האשה הכינה את ארוחת הבקר. אני שותף של אשתי. תמורת ארוחת הבוקר אני מזכה את אשתי בחצי התפילה שלי. יושבים לאכול עם המשפחה ארוחת בוקר לשובעה. ״ואכלת ושבעת וברכת את ד״ (דברים ח׳ 10). הבנות מתלבשות והגברת שלי מנקה ומסדרת את החדר ונועלים את החדר ויורדים לרחוב.

המכונית ליד הפתח של הבית. מתניע את המוטור של המכונית וקדימה למרכז העיר לונדון.

בלי מורה דרך ובלי מפה נוסע מרחוב לרחוב יש לנו זמן. עומדים כאן ושם. עוצר בתחנת הבנזין ממלא את מיכל הבנזין ובודק את המוטור וחוזר למסע הרחובות, הכל שקט, הכל רגוע ואין צפירות של המכוניות. המוניות של לונדון יש להן מבנה וצורה אחידה. האוטובוסים בעלי שתי הקומות מסקרנים את בנותי ואת אשתי, כן. אני חייב לא לשכוח. הנהיגה של המכונית במסלול השמאלי שלי. שוטרים בכל רחוב ופינה הם אינם נושאים נשק. והופעתם מרשימה. ליד בית המסחר הגדול ספנסר אני מחנה את המכונית ואנחנו נכנסים לתוך בית המסחר. דוגמת ״מייסיס״ אצלנו ב״ניו־יורק״, אך המקום הרבה יותר קטן. כאן המחירים יקרים. והסחורה שונה. גם יותר יקרה. לאחר חצי שעה יצאנו בלי לקנות.

בנין הפרלמנט של אנגליה

על המכונית שלי יש מספר לוחות של תייר וזה סייע לי להחנות את מכוניתי ליד בנין הפרלמנט. אני מספר לאשתי ובנותי את משמעות המלה פרלמנט. כעין בנין הקפיטול בואשינגטון, בו מעבירים את החוקים במדינת אנגליה. בנין הפרלמנטים הראשון בעולם.

אנחנו צועדים אל הכניסה הראשית של הפרלמנט. שוטר מקביל את פנינו ושואל אותי מה חפצינו. אני אומר לו שברצוננו לבקר בפרלמנט. הוא בקש שנזדהה ואני הראיתי לו את הדרכון האמריקני שלנו.

עברנו לאורך המזדרון הרחב. חדרים חדרים של האדמניסטרציה עד בואנו אל אולם הישיבות. מתוך קריאת העתונים בעודי גר בארץ ישראל ידעתי איך נראה הפרלמנט ואיך אולם הישיבות והמושבים של ספסלים לאורך האולם משני הצדדים. שתי המפלגות השמרנים והלייבור. כל נציגי מפלגה יושבים בצד אחד, ובקצה האולם כסא יושב ראש הפרלמנט וכסא המלך והמלכה.

לאולם הזה נכנסנו עם יראת כבוד. חבר הפרלמנט מדבר, עם ההברה והבטוי של השפה האנגלית. את אשתי זה כלל לא ענין, אך אני ראיתי בדמיוני את תקופת מלחמת עולם השניה. מכאן מהבנין הזה נשמע קולו המהדהד והרועם של המנהיג הגדול בדורו וינסטון צ׳רצ׳יל - ראש ממשלת אנגליה. אני בתוך הפרלמנט של אנגליה ששלטה בארץ ישראל ולבסוף התקפלה והשאירה את ארץ ישראל לחיות הטרף של מדינות ערב, שחשבו שהם יעברו בתוכה מדן ועד באר שבע בלי שום עיכוב בעדם, ויכבשו את המדינה תחת חסות האיסלם. היום דגל מדינת ארץ ישראל מונף בתוך העיר לונדון על אפם ועל חמתם של האנגלים ושל מדינות ערב.

מהפרלמנט יצאנו לכיוון בית ראש הממשלה, במספר 10 דוויננג סטריט. הסתכלנו על הבנין מבחוץ. בנין היסטורי אבל לא משהו מיוחד. אך הוא גאוות העם הבריטי. אליו באים כל גדולי העולם למפגש עם ראש הממשלה. מכאן המשכנו לככר המפורסם של לונדון, ככר פיקדילי. לב לונדון תיירים מכל אומות העולם מתהלכים כאן. אפשר לשמוע כל השפות אפילו ערבית. יש כאן אלפים של יונים המרחפים על ראשי בני האדם. אנחנו נוסעים לאיזור בתי המלון והקונסוליות. כל קונסוליה והדגל שלה לכאן ולשם. יוצאים מרחוב זה ונכנסים לרחוב השני. בתים בנויים בסגנון ארכיטקטורה אנגלית עתיקה. מתעכבים ליד בית מלון זה או אחר. התנועה בהם איננה דומה לתנועה של בתי מלון בניו־יורק. ואני אומר את זה מנסיוני כנהג מונית בניו־יורק. ממול בתי המלון משתרע גן העיר, כאן ישבנו ואכלנו את ארוחת הצהרים ועשינו מנוחה קצרה.

מסדר החיילים בחצר בית המלוכה

נסענו בתוך השדרה היפה עד לבית המלוכה ארמון בקינגהם פלאס. לפני בית המלכות יש רחבה גדולה מאד ובה מקום לחניית המכוניות של המבקרים, תחנות אוטובוסים ורכבות תחתיות. חצר הארמון גדול יותר ממגרש כדור רגל, כולו רצפת ביטון. משמר בית המלכות עם התלבושת המפורסמת שלהם עושים רושם יפה. באנו לכאן חצי שעה לפני מסדר החלפת המשמרת. אלפים של תיירים נצבים מסביב לחומת הברזל ומחכים לראות את חילופי המשמרות. היום מזג האויר חם מאד, ומוכרי המשקאות הקרים עושים כסף טוב, בנוסף לסנדויטיים. פקידים רמי מעלה נכנסים ויוצאים מבית המלכות. עכשיו החיילים מתרכזים למסדר. הסמל נותן הוראות בצעקות שנשמעות היטב. אני מסתכל על התרשמות בנותי ונראה לי שזה מרשים אותן. כל תייר שמגיע ללונדון לא יוותר על נוכחות בשעת חילופי המשמרות. יום של טיול יפה ומעייף היה לנו. חזרנו למקום מגורנו עייפים ומלאי חוויות.

טיול רגלי בסביבה

בשעה חמש אחר הצהרים, יצאנו לבקר בחנויות במרכז גולדסגרין. חנויות לתכשיטים וחליפות לגברים ונשים. אני רציתי לקנות חליפה מבגד אנגלי. נכנסנו לחנות לחליפות ומדדתי כמה חליפות שלא היו לפי מדתי. באנגליה נוהגים להזמין חליפה לפי מידת הקונה.

וכך הציע לי בעל חנות החליפות. אך אני אמרתי לו שאינני יכול לחכות שבועיים כדי לקבל את החליפה שאזמין. הוא ענה לי, אין בעיה בזה. אתה יכול להזמין את החליפה ואנחנו נשלח לך את החליפה לאיזו ארץ שתרצה, אפילו לניו־יורק או לארץ ישראל. אני אוהב את הבדים של החליפות האנגליות. גם התפירה מצויינת, אך נאלצתי לוותר על הזמנת החליפה כתוצאה מחוסר זמן.

ארמון אם המלכה והמוזאיון של מדאם קיורי. ביום חמישי יצאנו עוד הפעם לעיר. ועברנו ברוב המקומות שחיינו שם אתמול. ביום הזה עשינו ביקור בגן החיות של לונדון ובגן הציבורי הגדול. נסענו לאורך הנהר טמזה. ראינו את בנין תחנת השידור של הטלביזיה ואת בנין מערכת העיתון טיים. עברנו מצד מזרח לצד מערב. ומדרום לצד צפון של העיר. השתדלנו לראות ולהכיר כמה שיותר מקומות מעניינים והיסטוריים. בבואנו פעם שניה לבית המלכות בקינגהם פלאס לידו נמצא בית המלכות שבו מתאכסנת אם המלכה אליזבת.

בהיותנו בסביבה יצאה אם המלכה אשת המלך ג׳ורג׳, אבי המלכה הנוכחית, עם כרכרה של ששה סוסים למסע בעיר. אשה אצילה מאד. במלחמת עולם השניה היא היתה סמל בריטניה הגדולה. העולם כולו אהב אותה. עכשיו בתה המלכה. והיא יושבת בבית המלכות בקרבת הארמון. לאורך כל השדרה התושבים מחו לה כפיים. הביקור בגן החיות של לונדון הרבה לא התרשמנו ממה שראו עינינו. יש לנו בניו־יורק משהו הרבה יותר גדול ויותר מעניין.

המקום האחרון והכי מעניין היה המוזיאון - מדאם קיורי. מוזיאון של פסלים וצוקים מחומר וקס. הכניסה בתשלום כמו בכל יתר המקומות אך כאן מאוד נהננו. דמויות אדם מפורסמים מכל העולם כולו, כולל דוד בן גוריון ומשה דיין. אנחנו עומדים לפני הפסל ואין אנו יכולים לומר לעצמנו אם זה אדם חי או שזה פסל וקס. עיניים מסתכלות לתוך העיניים שלנו. והפה מחייך ואינך יודע אם זה חי או דומם. יצירות נפלאות אומנות מושלמת. צ׳רצ׳יל, רוזבלט, טרומן, אייזנהאור, דה גול. אחד אחד כאילו מחכים להושטת יד. ואתה עומד ונדהם מהאומנות הנפלאה הזאת.

בכניסה כבר מקבלים הפתעה. אחת הדמויות פתאום מושיטה ידה הימנית ואני לא יודע אם זה חי או דומם המופעל על ידי חשמל. בשום אופן לא יכולנו לזהות אם הוא חי או פסל. גם התיירים האחרים לא העיזו לגעת בעומד הזה. עד אשר הוא ניתר ממקומו ואמר לנו הילוו. יצאנו מהמוזיאון מלאים רשמים והתרשמות.

חנות הבשר של החסידים

בשכונת גולדין גרין יש חנות בשר אחת ויחידה שבה אפשר לקנות בשר כשר למהדרין. אנחנו תאבים לאכילת בשר. הארוחה האחרונה של מנת בשר טובה היתה בביתנו בניו־יורק. ומאז ועד היום לא בא אל פינו בשר. עכשיו אנחנו נכנסים לקנות מנה כפולה ומכופלת. סטייקים לארוחת הערב ובשר לצלי ומרק בשביל יום ששי ושבת. והנותר בשביל יום ראשון. אני מכין את הסלט ואשתי צולה את הסטייקים. ארוחה מהנה של ששת ימי המעשה. ובטובו הגדול תמיד לא יחסר לנו.

יום השישי לקראת שבת

הלילה עבר בשינה עריבה. כולנו נחנו מטלטול המסע של כל השבוע. ביום שישי בבוקר היתה ההרגשה מצויינת. ארוחת הבוקר של חביתה וסלט עם

לחם וכד חלב. מצב הרוח טוב. נשאר מקום אחד שעדיין לא היינו שם. והוא, השכונה השניה של היהודים, סטיינפורד. אני אומר לאשתי והבנות שלי בואו נצא לסייר בשכונת סטיינפורד הלא היא בסביבת גולדין גרין. ענין של שעת סיור באיזור ונחזור לכאן. ויצאנו לדרך עד בואנו שמה. סופר לנו שיש בשכונה הזאת בית כנסת של תימנים. וזה היה פליאה בעיני. תרתי אחרי המקום של בית הכנסת עד אשר מצאתי אותו. מתברר שבית הכנסת הוא של יהודים יוצאי מדינת עדן הקרובים ליהודי תימן. עדה קטנה אבל יהודים נחמדים ועושים הרבה צדקות.

בית הכנסת פתוח בשבתות וחגים. שמש בית הכנסת הוא תושב תל־אביב לשעבר. לקח אותנו לביתו וארח אותנו בצורה מאוד מכובדת. הוא רצה מאד מאד שנשאר בביתו לעשות שבת כדי שנתפלל בבית הכנסת שלהם. אך אנחנו הסברנו לו ולאשתו הטובה שאנחנו מתאכסנים בגולדין גרין בדירה ששכרנו ואשתי כבר בשלה את כל התבשילים לכבוד שבת.

קשה היה להפרד מאנשים נחמדים כאלה. הם ראויים לכל הברכות הכתובות בתורה. נפרדנו מהם מתוך הכרת תודה להם על הכנסת האורחים, וחזרנו למקום מגורנו. קנינו יין, פירות וירקות קליות וממתקים ושתיה קלה הכל לכבוד שבת מלכתה. לך דודי לקראת כלה פני שבת נקבלה.

שבת בלונדון

אין דומה שבת שעברה שעשינו בעיר אמסטרדם לשבת הזאת. בלונדון יש יהדות חסידית וחרדית והרגשה יותר טובה. שכונה יהודית. אף על פי שהיא שכונה קטנה. כמה זה נעים לראות יהודים דתיים בעלי פיאות וזקן צועדים עם בניהם הגדולים והקטנים, לכו ונלכה באור ה׳. בליל שבת התפללתי בבית הכנסת של היהודים הספרדים הנמצא מאחורי הסופר מרקט. בקומה השניה. בנין ישן ובית כנסת עתיק מאד. את זה קבעתי לפי לוחות הזכרון התלויים בקירות בית הכנסת. ולמחרת התפללתי עם החסידים ליד הבנין ששכנו בו. מוצאי שבת קודש. ״לנר ולבשמים נפשי מיחלה, אם תתנו לי כוס יין להבדלה..

☆ ☆ ☆

פרק ס״ט

עוזבים את אנגליה לכיוון צרפת

ביום ראשון, בשבעה עשר באב תשל״א 1971 אוג׳ 8. בשעה תשע בבוקר יצאנו את החדר למכוניתנו ופנינו לכיוון הגשר וטרלו, דרכו באנו ודרכו יצאנו. שלום לך לונדון ארץ החיתי והאדומי. אני עולה על מסלול הנסיעה חזרה לעיר ולנמל דובר. הפעם משאת פנינו היא צרפת. משטרת הגבולות של אנגליה חותמת על הדרכון שלנו אוגוסט - 1971.8.

אונית המעבורת שטה בתעלת לאמנש לכיוון חוף צרפת. להיהבר. בשעות הצהרים כבר היינו בצרפת. יצאנו את המעבורת ישר בלי שום עיכוב או חתימה של הדרכון. באירופה אין בדיקת דרכונים. מסלול הנסיעה שלנו פריס. אני מקפיד לשמור על השלטים המורים על כיוון הנסיעה לפריס. הכבישים עוברים בתוך כפרים קטנים וחקלאים. הכל שקט והחנויות סגורות. היום יום ראשון ופעמוני הכנסיות מצלצלים. מיכל הדלק של המכונית שלי הולך ואוזל. ותחנות הדלק סגורות. זה מדאיג אותי. אני לא זקוק לבעיה כזאת. לכל הדרך אני בודק את תחנות הדלק. המחוג של הדלק מתקרב לנקודת האפס. ואני נכנס למתח. אך הנה שיחק לי מזלי וליד אחד הבתים ישנה משאבת דלק ובעל הבית מילא את מיכלית הדלק של המכונית שלי תמורת דולרים טובים.

אנחנו עולים על הכביש המהיר. השלט מראה - 50 קילומטר לפריס. יופי, זה מרגיע אותנו. השמים בהירים והיום עדיין לפנינו. הפעם הראשונה היינו בפריס בשנת 1963. עכשיו אני מקוה שנבלה קצת יותר טוב. בדעתי להשאר שלשה ימים בפריס. מגדל אייפל משקיף עלינו מרחוק כאומר לנו, הי אתם שם אני רואה אתכם. האם אתם רואים אותי? פריס, פריס של דה־גול. מפעלי תעשיה בכניסה לעיר, ובפרברי העיר בתים פרטיים, לאט לאט אנחנו נבלעים לתוך העיר. וישר למרכז העיר. האיזור הזה מוכר לנו מאז היינו פה ב־1963.

בעונת הקיץ פריס מלאה תיירים מכל המדינות. לוחיות המספרים של המכוניות מגלות מי הנוסעים בה. לנו יש לוחית שקבלתי בגרמניה וכנראה שחושבים אותנו לגרמנים. ה׳ יצילנו. אני עובר שלשה וארבעה בתי מלון עד שאני מוצא חדר במלון במרכז העיר. חדר של שתי מטות גדולות, אמבטיה, פינת בישול וקירור חשמלי לחדר. זה טוב ובסדר. שלמתי למפרע עבור שלשה ימים. ראשון שני ושלישי. לקחתי את המזוודות לחדר, החניתי את המכונית ויצאנו לחנות המכולת. אכלנו ארוחה קלה ושעה אחת של מנוחה. הלילה ירד ופריס דומה במידה מסוימת לניו־יורק. כאן יש גם חיי לילה, מועדונים ובתי קפה פתוחים עד לפנות בוקר. בעשר בלילה חזרנו אל המלון. עשינו מקלחת חמה ואחרי זה שינה עריבה.

ביקור באיזור שכונת היהודים

ביום שני בבוקר יצאנו לחפש את שכונת היהודים. מרחוב לרחוב אנחנו שואלים על גיודאיה. כחצי שעה מאיזור המלון שלנו ברוך ד' הגענו לשכונה. זיהוי השכונה הם, השלטים, חלק מהם כתובים בעברית. במיוחד חנויות הבשר. בשר כשר - בשר כשר. הרבה חנויות. כאן יש רחבה גדולה שבה מתקיים השוק פעם בשבוע. נכנסנו לחנות הבשר ושאלנו על מחירים. אשתי בדקה את טיב הבשר ואני הצעתי לאשתי לבדוק גם בחנויות האחרות בכל החנויות האלה יש תעודת הכשר. אך לא מהרבנות של פריס. בסופו של דבר נכנס בלבי ספק על כשרות הבשר ולא קנינו.

על אחת החנויות ראינו שלט של סוכן נסיעות לאוירונים ואוניות. נכנסנו אל סוכן הנסיעות. מתברר שהוא היה גר בישראל, הוא יליד מרוקו. רוב היהודים כאן הם ילידי מרוקו וטוניס ואלג'יר. אמרתי לסוכן, שברצוני להזמין מקום באוניה מאיטליה לישראל בשבילנו ובשביל המכונית. הוא התקשר לכמה חברות של אוניות וזה לא הסתבר לדעתו, יותר כדאי להסדיר את הנסיעה שלנו דרך גנואה באיטליה. בינתיים שאלנו אותו על חנויות הבשר האלה שבסביבתו. הוא הביט עלי ואמר לי, הזהרו מאלה החנויות, כמעט כולן הן שחיטה עצמית והם אינם תחת השגחת הרבנות. רק חנות שיש לה תעודת השגחה של הרבנות של פריס, אתם יכולים לקנות. בצאתנו מהסוכן של הנסיעות, אמרה לי אשתי, איזה מזל יש לנו שלא קנינו בשר עד עכשיו. שוב פעם עברנו בחנויות הבשר לבדוק למי יש תעודת הכשר של הרבנות עד שמצאנו וברנו את השאלה היטב היטב ועיינתי בתעודת ההכשר. אז קנינו בשר כשר. בבחינת, יאכלו ענווים וישבעו.

עוד יום בעיר פריס

ביום שלישי גמרנו לאכול את ארוחת הבוקר בחדרנו בבית המלון ויצאנו עם המכונית שלנו לראות את העיר ובתי המסחר. נסעתי עם המכונית באותם המקומות שבהם עברנו בשנת 1961 עם האוטובוס של תיירים. ההבדל הוא, שהפעם אנחנו נוסעים עם המכונית שלנו ויש לנו זמן לעמוד בכל מקום שנרצה. תרנו את העיר לאורכה ולרוחבה, מעלה ומטה, במרכז העיר ופרבריה בגנים. ולאורך הנהר החוצה את העיר. בקרנו בבתי המסחר הגדולים, במשכן הנשיא ובבית הנבחרים הצרפתי ובעיקר במגדל אייפל. כאן היינו בשעות הצהרים.

לניו-יורק יש הבנין אימפייר סטייר, ולפריס יש מגדל אייפל, זאת חויה טובה לבנותי אורלי ומאירה. הגדולה אורלי בת שש עשרה, והקטנה מאירה בת

אחת עשרה. המעלית של המגדל היתה מלאה תיירים בצפיפות מעל לאפשרות של עמידה נוחה למשימת אויר צח. זה גרם לבתי מאירה חוסר אויר שגרם לה כאב ראש. וכן כשירדנו למטה במעלית. תודה לד׳ שיצאנו מהמעלית הזאת. כנראה שזה קורה להרבה תיירים מחוסר אויר מספיק בתוך המעלית. את ארוחת הצהרים אכלנו על דשא הגן שמסביב למגדל אייפל.

מהמגדל נסענו לאורך השדרה המפורסמת שאנז׳ אליזה עד לשער הנצחון המפורסם. אחרי חנייה קצרה המשכנו עוד הפעם לביקור בשכונת היהודים וקנינו מצרכי אכילה ודברים שונים. לפנות ערב חזרנו אל המלון.

☆ ☆ ☆

פרק ע׳

אנחנו עולים למדינת שוויץ

ביום רביעי בבוקר יצאנו את העיר פריס. כביש האוטוסטרדה מרווח והתנועה קלה. מהירות הנסיעה מותרת על תשעים ק״מ לשעה. אך המכוניות עוברות על חוקי המהירות. אני משתדל לשמור על מד המהירות. זה לא משתלם, אני אדם זר במדינה זרה ואינני זקוק לבעיות עם משטרת התנועה של צרפת. סע בטוח על מהירות בטוחה ותחיה מבוטח. זאת מחשבתי בעולם זה שאני זר בו. אשתי ואני ובנותי משוחחים על פריס ומה ראינו ומה מצא חן בעינינו. לאמר את האמת אנחנו אהבנו לבקר בשכונה היהודית בפריס. הרגשה מנטלית. יהודי אל יהודי, ולא חשוב מהיכן הם או מה שפת דיבורם.

במסלול האוטוסטרדה, אין חנייה או תחנת דלק. הרוצה לעשות צרכיו צריך לרדת לתחת אחד הגשרים, זה מאד לא נוח ולא נעים. טוב שיש לנו בקבוקי שתיה, מים וסודה. וכן מיני פיצוחים ופירות וסנדביצ׳ים. אשתי החרוצה יודעת להכין את כל צורכינו. אני סומך עליה. הגענו אל העיר ליאון, העיר השניה בדרכינו לשוויץ. בתחנת הבנזין בדקתי את מצב המוטור, מלאתי את מיכל הדלק, וכמובן עשינו את צרכינו בנוחיות.

מעיר ליאון בצרפת לעיר בזל בשוויץ

כביש הבלהות לפנינו. אני נוהג את המכונית בבטחה. רגוע ושר שירי תהילה לבורא יתברך, ״נשמת כל חי תברך את שמך ה׳׳.

שירי תימן. אקוה חסדך שוכן מעונים שלח ישעך. וכן שירים אחרים. והוגה פסוקים מן התורה נביאים וכתובים.

הפטרות שלימות אני גורס בעל פה, גירסא דינקותא. לבנות יש סידורי תפילה ותהילים. שני מסלולים לכביש, אחד לכל כיוון והוא צר ומחייב זהירות. ההרים ששים לקראתנו. ואנחנו עולים במסלול הכביש מעלה מעלה. באין לי שום מושג מה לפנינו אך עיני פקוחות. מכוניות כבדות וארוכות באות ממולנו. הכביש חצוב בהר, הבא מלמעלה נוסע לצד גב ההר. והבא מלמטה נוסע לצד התלול של ההר. אנחנו עולים ונמצאים בצד התלול. אשתי ובנותי חרדות למראה התהום שהוא בצד ימיני. באין מכונית ממולי אני נוסע במרכז הכביש, אך בהתקרב איזו מכונית אני נאלץ לשמור ימינה שהיא על צד פי תהום. ה' יצילנו. חוויה של הרפתקאה. יש צורך במשנה זהירות מי שלא נסע בכביש הזה איננו יכול לתאר לעצמו כמה שזה מסוכן.

יש סבובים חדים ויש מורד צר. והכביש מתפתל לכאן ולכאן. יש ואני שומע את רעש המוטור של המכונית הבאה ממולי, אך אינני רואה אותה. ופתאום אנחנו נפגשים וממש בורחים אחד מהשני ענין של סנטימטרים בלבד. באחד הפעמים הרבים באה ממולנו מכונית של סמיטלר והוא צפר לי צפירה שהבהילה את אשתי ובנותי. הסמיטלער נסע במהלך איטי והמוטור חרק ברעש גדול, כנראה שהיה עמוס הרבה הוא שלט על הכביש והיה ברור לי שאני צריך להזהר ממנו ולברוח לצד ימיני במידה המקסימלית. האשה והבנות צעקו בבהלה. אך אני אחזתי בהגה חזק ובזהירות מרובה ירדתי עם הגלגלים הימניים של מכוניתי על החול. אבק התאבק למעלה וכסה את התהום ממראית העין. ובלבי אמרתי, שמע ישראל ה' אלוקינו, ובזהירות חזרתי ועליתי על הכביש, לצידנו תהום של מאות מטרים. עצירת הבלמים יכולים לגרום לדרדור לתהום. כפסע היה בינינו ובין התהום. "יודו לה' חסדו ונפלאותיו לבני אדם" (תהילים ק"ז 8). רחמי שמים וזכות אבות הצילונו.

שוטר הגבולות

בשלט קטן כתוב גבול צרפת־שוויץ. שוטר בודד עמד על הכביש ומסמן לי לעצור. אין לא ביתן ולא תחנת גבול. ולא מחסום על הכביש אבל יש שוטר. אני לא ידעתי מה לעשות. לשמוע לצעקותיו ולעצור או להתעלם ממנו ולהמשיך. אין אף אדם בסביבה. הוא אחד ויחיד במקום הנידח הזה, לבוש תלבושת של חייל או שוטר וחגור אקדח. לבסוף עצרתי את המכונית והוא נגש אלי ודבר צרפתית. אמרתי לאשתי, נו, מה עושים במקרה כזה. הוא מדבר צרפתית ואני מדבר אנגלית. לבסוף הראיתי לו את הדרכון האמריקאי.

והוא עשה לי תנועה של זלזול. אמרתי לעצמי עכשיו יהיה לנו בעיות עם ההדיוט הזה. הוא ממשיך לפטפט בשפתו ואני עונה לו באנגלית. הדרכון שלנו בידו. מה עוד אני יכול להסביר לו או לתת לו. לבסוף אני אומר לו, אמריקה־אמריקה והוא גועש וצועק. לא ידעתי מה לעשות אתו. ואמרתי לעצמי, חטוף את הדרכון מידו וסע. במחשבה שניה אמרתי לעצמי, אל תהיה פזיז, הוא עוד עלול לשלוף את האקדח, ולא כדאי להסתבך אתו. כרבע שעה אנחנו מטמטמים אחד את השני בלי שנבין אחד את השני. לבסוף הושטתי את ידי כאומר לו תן לי את הדרכון ותפסתי את הדרכון מידו והתחלתי לנסוע עם חששות מי יודע איך הוא יגיב. הוא המשיך לדבר ואני לחצתי על דוושת הבנזין, בתקווה שהוא לא יתחיל עם איזה שגעון. ולא נרגעתי עד שהייתי מרוחק ממנו מרחק של בטחון. בהמשך הדרך לא היתה בקורת מצד המשטרה השוויצרית עד בואנו לקרבת העיר ־ בזל.

העיר בזל בת אלפים שנה ויותר

אצל משה רבינו ע״ה כתוב שהוא עלה אל ה׳ בהר סיני. אנחנו עלינו אל העיר ההיסטורית באזל. השוכנת על גבול צרפת וגרמניה ועל שני גדות הנהר הריינוס. העיר נוסדה על ידי הרומאים בשנת ה־43 לפסה״נ בעיר הזאת התקיים הקונגרס הציוני הראשון של הרצל. עיר מאוד יפה ומזג האויר נפלא. גודלה כמו תל־אביב, ויש בה יהודים בעלי מסחר ותעשייה. אנחנו בקרנו בבנין של הקונגרס. ובתיאוריה שלי, אני רואה את חברי הקונגרס ושומע את ההכרזה. אם תרצו אין זו אגדה. אמירה שיצאה לפועל בימינו, וזכינו להקמת המדינה בארץ הקודש. בסייעתא דשמיא. הרבה לא יכולנו להשאר בעיר הזאת היפה והנקייה, משום השהיינו צריכים להגיע לעיר הבירה ־ ברן. אני מקוה שעוד נחזור לכאן.

מסלול הכביש נוח ואני מקוה להגיע לשם בשעה שבע בערב. זה יום נסיעה ארוך מפריס ועד כאן הרבה קילומטרים. אני שמח שאשתי ובנותיה לא מקשות עלי ומשתפות פעולה אתי. אני המוביל והן הנהנות מהטיול. הבנזין כאן יקר, אך אני משלם בלי בעיות. אוקטיין־93 מאפשר למוטור המכונית לפעול חלק ובמהירות הדרושה. זה עולם שאני קראתי ושמעתי עליו, אבל עיני לא ראו אותו. מדינה עשירה ומבוססת, אין בעיות ולא מלחמות. אירופה סבלה במלחמה ושוויץ אכלה מעדנים. עכשיו אנחנו נכנסים לתוך העיר ־ ברן. עיר שתחילת בנייתה היתה במאה השתים עשרה. שם העיר בשפה העברית ־ דב. ובגרמנית ־ברן. תחנתי הראשונה היתה בסופר־מרק, כדי לקנות דברי מאכל ומשקה. ואחר כך נסענו למלון עייפים ורצוצים. עשינו רחצה באמבטיה ואשתי השבירה לנו אוכל. העיר שקטה בערב ובלילה. זה

מה שרצינו שיהיה לנו שקט ומנוחה ושינה עריבה.

למחרת בבוקר יצאנו לסיור בעיר כיאה למדינת שוויץ. עיר בירתה יפה ונקיה, שקט ושלוה ברחובותיה. אין רעש ואין המולה. רמזורי האורות לא עמוסים תחבורה של מכוניות או הולכי רגל. אין תאוצה ואין דחף. צופרי המכוניות שקטים ואנשים לא קופצים לפני המכוניות. אצלנו בשכונתנו בורו פרק יש יותר רעש וצפירות של המכוניות מאשר כאן. התרבות המקומית מושפעת על ידי השפה הגרמנית. יש כאן יהודים אמידים ובעלי מפעלי תעשיה ומסחר. יש גם בחורים ובחורות ישראלים שמחפשים יום עבודה. בבנין של הקהילה היהודית יש אולם וחדרים פנויים. והם הישראלים ישנים שם על הרצפה. הם עובדים בכל מיני עבודות פשוטות ובלבד להרוויח את מחייתם ולחסוך קצת כסף. יש מהם שמקוים עוד להגיע לאמריקה.

הדרך לעיר ג'נבה

מעיר הבירה - ברן לכל אורך הדרך הרים ועוד הרים, ובינותם ישובים קטנים החיים על גדולי חוות של פרות וחזירים ועופות. בכל מקום מרעה בקר, שויצריה ידועה בעולם כולו עם מוצרי החלב והגבינות שלה. תנועת המכוניות על הכבישים שקטה אין המולת הטריילרים ומהירותם ורצף האויר שלהם כמו בכבישי ארה"ב. כאן אין אף מכונית חולפת על פנינו במהירות מופרזת. גובה ההרים ומזג האויר משרים עלינו מרגוע. אין מה למהר אנחנו נגיע לעיר ג'נבה אחרי הצהרים.

בדרך עצרנו ליד אחד הדוכנים של פירות וירקות. פירות טריים וטעימים ברכת בורא פרי העץ לפני האכילה. וממשיכים את המסע עד בואנו לתוך העיר הגדולה של שוויץ. העיר ג'נבה. הרבה שמועות והרבה ידיעות שמעתי וקראתי בעתונים על העיר הזאת.

עוד מתקופת מלחמת העולם השניה. ארץ שהיתה נוטרלית במלחמת העולם, אך שרצו בתוכה כל המרגלים מכל מדינות העולם. הגרמנים עשו בתוכה ככל העולה על רוחם, בלי לכבוש את המדינה השוויצרית. אל לנו לשכוח שהשפה הגרמנית שלטה אז בשוויץ וגם היום, ושערי המדינה הזאת היו סגורים לפליטים היהודים שהצליחו להגיע לגבולותיה. התחבורה בעיר עובדת על חשמל. לאוטובוסים ולטרליקר בעלי שני קרונות עם חוטי חשמל מעליהם. אני נוהג לעשות סיורים בעיר אם יש לנו עוד זמן לחפש בית מלון. וכך עשינו כאן. עיר שקטה ונקיה ואין הלחץ והדחף של האנשים במדרכות ואין צפירה מהמכוניות הנוסעות. הכל מתנהל לפי חוקי התנועה אך בשקט למופת. וכמובן מאליו חשוב לנו לראות את שכונת היהודים. העיר בנויה על

הר השוכן למרגלות הנהר רון או כפי שקוראים לו ימת למאן.

ויש בה איזור המסחר שהוא בתחתית העיר במיוחד לשעונים השוויצרים שאינם זולים במיוחד. לאחר שמצאנו את שכונת היהודים לקחנו מלון בסביבה. הסיבה היא השבת וחשוב שנהיה באיזור של בתי כנסת. המלון נפלא. דרך החלונות אנחנו צופים על העיר,עד הנהר ושייט הסירות בו.

☆ ☆ ☆

פרק ע״א

יום שישי סיור בעיר וקניות לשבת

ביום שישי יצאנו לסייר בעיר. הרבה תיירים נמצאים כאן מכל המדינות ואנחנו שומעים הרבה שפות שלא מובנות לנו. המוצרים בחנויות הגדולות יקרים ותכשיטי הזהב והיהלומים והשעונים יותר יקרים מאשר בניו־יורק. לכל מקום שנכנסנו יצאנו בידים ריקות. הבנקים עובדים כאן לפי קודים מספריים. אין צורך בשמות. הפקד כספים ותקבל מספרים מסויימים ולפיהם אתה מפקיד או מושך כספים. מליונרים מכל העולם כולו עובדים עם הבנקים השוויצרים. אנחנו עוד לא הגענו למעמד של מיליונרים אך את הסיפורים של המליונרים אנחנו יודעים.

שוטטנו בעיר למצוא חנות לבשר כשר ולא מצאנו. חנות אחת שראינו היתה סגורה ובסופר מרקטים אין בשר כשר או קופסאות שימורים של בשר כשר. גם לא בחנויות המכולת באיזור היהודים הקטן, גם לחם טרי לא מצאנו. רוב היהודים נסעו להרים למקומות הנופש של הקייץ וכנראה שגם תושבי המקום נסעו מחוץ לעיר. בחנות המכולת אין להשיג פת לחם, לא יאומן אבל זאת האמת שבה נתקלנו. אנחנו עומדים לפני כניסת השבת ואין לנו שום מאכל לשבת. אין ולא נמצא בחנויות. תופעה מאד לא נעימה ומציאות מדהימה. איך יתכן שאין מה לקנות בעיר הגדולה הזאת. חפשנו למצוא לפחות נקניק. וגם זה לא מצאנו וסרדינים בלי לחם איך נאכל. אני מסתכל על אשתי ובנותי ושואל אותן נו, מה לעשות? מה יהיה עם השבת ושלוש הארוחות.

לא הרחק מבית המלון שהתאכסנו בו יש בית כנסת של חסידים מעל לחנות בבית פרטי. הלכתי לשם אולי אמצא מושיע לבעיה שלנו. דלת בית הכנסת היתה סגורה והנה עתה עוד אכזבה נוספת. לאן לפנות ואת מי לבקש? כסף יש ב״ה. אבל אין מקום לקנות. מסעדה כשרה בשביל ארוחות

לשבת אין בסביבה. לא יתכן שיום השבת יהיה יום צום בשבילנו. כבר לא איכפת לי לגבי, אבל מה עם הבנות ואשתי. אינני זקוק לחסדים או למצוות הכנסת אורחים. גם לא אחפש מקום כזה. מאז בואנו לעולם הזה עד הלום, לא קרה לנו שהשבת תהפך ליום צום. מה עם הפסוק שאומר "וקראת לשבת עונג" (ישעיה נ"ח 13). עכשיו במה נענג את השבת. האם בפירות וירקות זה יהיה עונג שבת, ומה עם המוציא לחם, האם אין לחם בעיר הזאת.

לא יאומן למה שאני כותב כאן, אבל זה אמת שלמה. אין לחם לקנות. השעה שש ובעוד שעה יתחילו להתפלל בבית הכנסת תפילת ליל שבת. אנא אני אלך ולמי אפנה. מסעדה לשבת אין בסביבה. לא יאומן. בעיר ג'נבה לכולם יש מאכל ומשתה. ואנחנו עומדים לקבל את השבת בידים ריקות. אני שאלתי את אשתי מה דעתה שאבקש מהמלון שיספקו לנו לחדר לחמניות ותה עם ריבה ובזה נפתור את רעבוננו. שבת במדינת שווצריה העשירה, אכלנו ארוחות הכי עלובות שהיו לנו במשך תקופת חיינו עד היום הזה.

שבת בבתי הכנסת בג'נבה

לקבלת שבת הלכתי לבית הכנסת של החסידים על אותו הרחוב של המלון. כשלוש מאות מטרים מרחק. הייתי מהראשונים שבאו למקום. בית הכנסת הוא חלק מהקומה השניה של הבנין. כאן התאספו המתפללים כמנין וחצי. נאמר לי שחלק גדול מהמתפללים יצא למקומות הנופש בהרי האלפים.

למחרת בבוקר ביום השבת הלכנו לבית הקהילה של העדה הספרדית הליכה של שני קילומטרים לפחות. הרבה לא ידעתי על העדה הספרדית הזאת. הבנין נראה כמו בית ספר ולא כמו בית כנסת. לפני הבנין יש מגרש חנייה למכוניות, אך היו בו רק שתי מכוניות, בשעה שמונה ורבע כבר היינו בתוך הבנין אני ואשתי ושתי בנותי. התברר לנו שאנחנו הקדמנו לבוא, התפילה מתחילה בשעה תשע. לאט לאט באים המתפללים זוגות זוגות, הגברים במלבושי השבת והנשים בתכשיטי הזהב והיהלומים. הרב והחזן מסדירים את התפילה וקריאת התורה. אף אחד לא שואל אותנו או מתעניין בנו. זאת החבורה כנראה שהיא רק חלק מהעדה הספרדית במקום. מקום התפילה הוא באולם המסיבות ופעולות אחרות. כל פעילות של העדה מתקיימים כאן. בגמר התפילה יצאנו לחזור לבית המלון. במגרש החנייה ליד הבנין עמדו בו המכוניות של המתפללים. כל יחיד או עם בן זוגו נכנסו למכונית ונסעו. שבת שלום, זהו זה. אנחנו התהלכנו בנחת. בשבת ההליכה צריכה להיות בנחת. אין טרדה ואין דאגה. כחתן יוצא מחופתו. אשתי מספרת לי את הרשמים שהיא קבלה מאנשי המקום וכן אני ספרתי לה את רשמי על אנשי

המקום עד בואנו אל המלון. באין לנו יין, עשינו קידוש על הפת.

שבת קודש בלי עונג שבת

במשך יום השבת הסתגרנו בתוך החדר וקיימנו את הפסוק: "אל יצא איש ממקומו ביום השביעי" (שמות ט"ז 29). אנחנו לא יצאנו את החדר שלנו. אשתי קבלה התקף בטן. זה הלך וגבר עליה. הכאבים גברו משעה לשעה היא לקחה כדורי הרגעה וכדורים אחרים. השבת הזאת לא ידענו מנוחה. עונג שבת אין לנו. ואכילה אין לנו. ומחוסר אכילה אשתי קבלה כאב בטן ושטף דם. רופאים לא יבואו אל המלון ואנחנו לא נחלל את השבת, אשתי מתפללת שתרגיש יותר טוב. אני יושב מולה ואין בידי לעזור לה. קוינו שזה יעבור במשך היום אך טעינו. במוצאי שבת טלפנתי לכמה רופאים. אך לא ענו לקריאתי. טלפנתי לחדר הקבלה בבית החולים והסברתי מה המצב עם אשתי. אך הם אמרו לי לבוא בבוקר.

☆ ☆ ☆

פרק ע"ב

בקרנו בבית החולים בז'נבה

ביום ראשון בשעה תשע בבוקר כבר היינו בבית החולים. במחלקת קבלת החולים. כעבור חצי שעה נפגשנו עם הרופא והסברנו לו מה המצב אצל אשתי. הוא בדק אותה וקבע בהחלטיות שהיא צריכה לעשות נתוח. היא אמנם סובלת מהמחזור שלה זה זמן ממושך והיתה בטפולים אצל הרופאים בניו יורק. אך אף פעם לא היה לה מיחושים קשים כאלה ומחזור קשה כזה. הרופא הציע לערוך את הנתוח עוד היום וזה ענין של שלשה ארבעה ימים שהיא תצטרך להשאר בבית החולים, ואחרי זה לא נוכל להמשיך במסענו בהיותה חלשה שתצטרך למנוחה וטיפול. לגבי התשלום עבור בית החולים אין לנו בעיה היות ויש לנו ביטוח רפואי לכל המשפחה.

אני שאלתי את אשתי מה דעתה על כך. האם היא רוצה ומוכנה לעשות נתוח? ושנשאר כאן בעיר ז'נבה לתקופה של לפחות עוד שבועיים? ההחלטה נתונה בידיה. ובאם היא תחליט שכן, אני אקבל את החלטתה, אשתי כבר עברה שלשה ניתוחים והיא סבלה די והותר מכך.

עכשיו שאנחנו בטיול ונודדים ממקום למקום זה מאד לא נוח לעשות נתוח. אילו היינו בניו־יורק או בארץ ישראל אפשר היה לחשוב על כך.

שעתיים ישבנו בבית החולים ושוחחנו עם הרופאים אך לא יכולנו לקבל החלטה בעד הנתוח. לבסוף אמרה אשתי שהיא לא רוצה לעשות נתוח, משום שזה לא יהיה נוח לא לה ולא לנו. אילו היינו בבית בניו־יורק מילא, או לפחות לו היינו בארץ ישראל שם יש לנו בית ומשפחה ואין לחץ של זמן. הרופא נתן לה כדורים להרגעת הכאבים ועזבנו את בית החולים מתוך תקוה ותפילה שאשתי תרגיש יותר טוב.

יוצאים להמשך המסע לעיר מרסיי בצרפת

לפי התוכנית שלי אני חשבתי שנרד לעיר מרסיי ומשם נמשיך לכיוון המדינה ספרד, אותה אסור להחמיץ אם אנחנו כבר בקרבתה. ומספרד חזרה למדינת איטליה. אבל במצב כזה של אשתי, יותר טוב לי לא לדבר על זה אלא לחכות ולראות מה מצב הבריאות שלה יהיה בדרך. ממדינת שוויץ ההרירית ירדנו לכיוון מרסיי בים התיכון. נסיעה נוחה ואיטית כדי לא לגרום תנודות למכונית, שזה משפיע על מצב אשתי. יש לנו זמן כדי להגיע לעיר מרסיי. בדרך התעכבנו בשני מקומות כדי לנוח לאכול ולשירותים. עד בואנו לעיר מרסיי. בתוך העיר בעומדי ליד אחת ההצטלבויות באור אדום, עבר אדם אחד עם בתו הקטנה. היא הסתכלה עלי וראתה אותי עם זקן וכיפה על הראש. הצביעה עלי ואמרה לאביה. גודייה הכוונה יהודי. האב הסתכל עלי וחזר אל מכוניתי ואמר שלום שלום. גם אנחנו אמרנו להם שלום. בקרבת הים ליד מעגן הסירות והטיילת לקחנו חדר בבית המלון. אשתי עייפה וחלשה. מטה בשבילה ומטה בשביל הבנות ומטה בשבילי. היום יום ראשון והעיר כולה סגורה. חוץ מאיזור הטיילת והסירות. באחת החנויות שהיתה פתוחה קניתי דברי אוכל ושתייה. ואכלנו בחדר שלנו. אשתי והבנות שכבו לישון ואני השקפתי לזמן קצר על הסביבה דרך החלון של החדר, שינה עריבה ומנוחה לקראת המחרת יום שני.

☆ ☆ ☆

פרק ע״ג

ביטול הטיול למדינת ספרד ואיטליה

ביום שני בבוקר 16.8.71 אכלנו את ארוחת הבוקר ויצאנו לדרך. מגמת פנינו העיר ג׳נווה באיטליה. אולי אמצא שם טיסה ישירה לישראל, בשביל

אשתי ובנותי. מצב הבריאות אצל אשתי לא בנוח. והנסיעה במכונית קשתה עליה. השתדלתי לנסוע בזהירות. עד בואנו לעיר הנמל טולון. על חוף הים התיכון בה מתרכז הכוח הצבאי הימי של צרפת. כאן עשינו מנוחה קצרה ועשיית צרכינו. קנינו דבר מאכל ושתיה והמשכנו לעיר הריביארה הצרפתית ניצה, ניס על חוף הים, שטח מישור יפה ונקי. חוף הים מלא תיירים מתרחצים, המקום הזה ידוע בעולם כולו, ולכאן באים מכל אירופה ועד לאמריקה, לנופש ובילויים, בתי קפה ובתי מלון עד אין מספר. אם יש לך דולרים, אתה אורח חשוב, הכל לרשותך, הם המדברים.

אשתי לא ידעה פרטים על המקום הזה, עכשיו לאחר שראתה את המקום זה הרשים אותה. במיוחד בית המלון שבהר, המשקיף על כל העיר ניס וחוף הים. מלון המלכים והנסיכים והמליונרים הגדולים. המכוניות במגרש החנייה מגלות מי מתאכסן במלון. אני עצרתי במגרש החנייה של המלון כדי שנשקיף על הסביבה. אם אין באפשרותי לשלם עבור לילה במלון לפחות להיות בקומת הקבלה ולהתרשם מעוצמת ההשפעה שהוא נותן לבאים לתוכו. אשתי אמרה, זה משהו מיוחד, היא לא היתה מתנגדת לבלות לילה אחד בבית המלון הזה. מסכן האדם שאיננו יכול למלאות את משאלות לבו.

גם בנותי היו רוצות לבלות שבוע ימים כאן. אני אמרתי לחן, אם יתן ה' ונצליח לעשות עוד טיול כזה באירופה, אז בלי נדר נבוא גם לכאן. האמת היא, שגם אני מאד מאד התרשמתי מהסביבה הזאת. מזג אויר נפלא, חודש אוגוסט תוקפו. והאיזור מרהיב עין. אך המצב והתוכנית שלנו אינם עולים עם משאלות לבנו. אנחנו חייבים להמשיך בדרכנו ואיננו יכולים להתעכב בפרט שאשתי איננה במצב בריאותי טוב.

עוד כמה מבטים לכאן ולכאן והמשכנו לעלות בכביש בהר לכיוון הגבול צרפת־איטליה.

בתחנת הגבול צרפת איטליה

במקלט הרדיו שבמכונית שלנו אנחנו שומעים את החדשות בשפה האנגלית. קריין החדשות משמיע לנו את השידור של הנשיא ניכסון ארה״ב, שבה קובע הנשיא שכל תייר אמריקני יכול להחליף דולרים במדינות זרות עד חמישים דולרים ביום ולא יותר. ושום מדינה איננה רשאית לעבור על החלטתו זו, חמישים דולר לנפש זהו זה. בהגיענו לתחנת מעבר הגבול של איטליה,

הצגתי את הדרכון האמריקני שלנו. אחד לכל המשפחה. כאן רציתי להחליף קצת דולרים בליראטות איטלקיות אך נעניתי שהחוק אוסר עליהם. אני לא הבנתי מה הולך כאן. אבל זה לא עזר לי. על אף שצעקתי ואמרתי בתחנת הגבול, מה אתם משוגעים? לא רוצים דולרים. אני עדיין לא תפשתי עד כמה הודעת הנשיא ניכסון בעלת תוקף בכל המדינות ובלית ברירה נכנסנו למדינת איטליה בלי שהיה בידי כסף איטלקי.

אשתי סובלת מכאבים קשים

אנחנו נוסעים לכיוון העיר גינווה. השעה שש אחר הצהרים ומסלול הנסיעה שקט. אני מסתכל על אשתי ורואה בהתלבטותה על מיחושי הכאבים בבטנה. היא אומרת לי הלואי והיתה יכולה לטוס חזרה לניו־יורק או לטוס לישראל. המסע הזה משוויץ עד כאן הוסיף לה מכאובים והמחזור שלה לא פסק. אמרתי לה שאני אסע ישר לשדה התעופה של העיר. ושם אנסה להסדיר לה ולבנות שלנו טיסה לארץ ישראל. וכך היה בדעתי.

בהגיענו לשדה התעופה של העיר גינווה, שאלתי בכל חברות התעופה שמטוסיהם עוברים כאן, ושום חברה לא יכלה לתת לנו שירות כזה. אז שאלתי אם אפשר לטוס לרומא ומשם לישראל. ונעניתי שלטוס לרומא זה אפשרי, אבל משם לישראל זה אפשרי רק ביום רביעי. זאת אומרת, שאנחנו נצטרך לחכות ברומא שני לילות. וזה לא נשמע מתאים לנו.

שאלתי על כל מיני קומבינציות מעבר משדה תעופה אחד לשני אולי זה אפשרי. וגם לזה לא הצלחתי למצוא סידור. אשתי כל כך התאכזבה אך מה בידי לעשות. התקשרתי לקונסוליה האמריקנית בעיר, ובקשתי את עזרתם. זה חשוב, ואין לנו דרך אחרת. אך גם הם לא יכלו לעשות שום דבר. שוב טלפנתי לקונסוליה האמריקנית ובקשתי לדבר עם הקונסול זה היה שעת לילה והקונסוליה סגורה. אך אני הסברתי את המצב הקשה שבו אנחנו נמצאים, יש לנו כסף די והותר, אבל זה בדולרים. בתי המלון לא מרשים לקבל תשלום בדולרים רק בליראטות איטלקיות ולנו אין בכלל. אולי הקונסוליה יכולה לתת לנו כסף איטלקי. קבלתי קשר ישיר עם הקונסול ושפכתי את מר לבי על מצבנו הקשה שבו נתקענו. הקונסול ענה לי, שהוא בעצמו ויחד עם משפחתו נמצאים באותה בעיה. גם הם לא מורשים ולא יכולים להחליף יותר מחמישים דולרים ליום לכל נפש. הבנקים סגורים ועכשיו לילה ולאן נלך. לכן בקשתי מהקונסול שלפחות ימצא לנו בית מלון שנוכל לישון ולמחרת ביום אני אלך לבנק איטלקי ואחליף דולרים בליראטות איטלקיות. חכיתי על הקו עד שהקונסוליה הסדירה את ענין המלון וקבלתי כתובת ושם המלון שאליו נסענו.

במלון במרכז העיר פקיד הקבלה של המלון כבר חיכה לנו, אשתי עלתה ישר למטה. ואני העליתי את המזוודות והחנתי את המכונית ליד בית המלון. לילה שלצום נכפה עלינו. אין לנו מה לאכול. גם לא כוס תה לשתות. עטופים ברעב ובצמא שכבנו לישון. יום מקולל היום הזה. יום של צער ויסורים ורעב וצמא. אני בתקוה שלמחרת תזרח השמש עם שינוי במצב ונמצא סידור מתאים למצב שבו שאנחנו נמצאים. וכמו שאומר הפסוק, "וזרחה לכם יראה שמי שמש צדקה ומרפא בכנפיה" (מלאכי ג' 20). "השכיבנו אבינו לשלום והעמידנו לחיים טובים ולשלום ופרוש עלינו סוכת שלומך. ותקננו מלכנו בעצה טובה מלפניך" (בתפילת מעריב). לילה טוב וליל מנוחה לאשתי ובנותי.

☆ ☆ ☆

פרק ע"ד

סידור הנסיעה באוניה לישראל

כשהתעוררנו למחרת בבקר, ראשית דבר הייתי צריך לדאוג למאכל ושתיה. מה עושים כשאין לי כסף? החלטתי לרדת אל מנהל המלון ולדבר אתו, אולי יוכל להחליף לי אפילו עשרה דולרים בכסף איטלקי, כדי שאקנה לנו טרף מחיה לאכול. עכשיו שהבטן שבעה אפשר לדבר על מה שאנחנו נעשה. וכך היה, אמרתי לאשתי יש לנו יום שלם, ובודאי יהיה לי הרבה קשיים אני הצעתי להן להשאר בבית המלון ואני אצא לחפש סידור מתאים לענייננו. שאלת הנסיעה לארץ ישראל. והיא נסיעה באניה אין מזוזה לנשק. אך אני נשקתי לבנותי אורלי ומאירה. הן המזוזה שלי ויצאתי לדרך.

מנהל המלון הדריך אותי

מנהל המלון נתן לי את הכתובות של חברות האוניות הנוסעות בים התיכון. ועם הכתובת הגעתי לחברה היונית שאונייתה מפליגה לישראל. הפקידה דיברה אתי בשפה האנגלית, היא אמרה שיש אניה שתפליג ביום חמישי מעיר ונציה לישראל. אם ברצוני אני חייב להרשם מיד. סכמנו על המחיר בשביל ארבע נפשות ובשביל הרכב שלנו. מיד הוצאתי את הדולרים והתחלתי לספור, הפקידה ראתה את הדולרים בידי ומיד אמרה לי שהיא מצטערת אבל

היא לא יכולה לקבל ממני את הדולרים. החוק אוסר עליה לקבל דולרים ואני צריך לשלם רק בכסף איטלקי. אני הסתכלתי עליה וקבלתי הלם. אוי בוי, אמרתי לעצמי, אני בצרה, שאלתי אותה ואיך אני אשלם לה? והיא אמרה לי לך לבנקים.

ואם כך כנראה לי שאין אפשרות אחרת אלא ללכת לבנקים. עברתי ליד כמה בנקים והחלטתי להכנס לאחד מהם. נגשתי לקופה ובקשתי להחליף דולרים בליטראטות. הקופאי בקש ממני את הדרכון שלי ואחר זה הוא אמר לי אתה יכול להחליף חמישים דולר לכל נפש. לארבע נפשות מאתים דולר. אני הייתי צריך להחליף לפחות אלף דולרים והבנק מציע בסך הכל מאתיים דולר. ומה יהיה עם יתר הכסף שאני צריך. בלי כסף איטלקי לא נוכל לנסוע לישראל. חזרתי למשרד הנסיעות של האוניה והפקידה אמרה לי, שאין דרך אחרת אלא אם אשלם בכסף אטלקי, אפילו שהם חברה יוונית. בינתיים החלפתי מאתים דולרים, בשביל בית המלון ולקנות דברי מאכל בשבילנו.

חזרתי למלון וספרתי לאשתי את התלאות שעברו עלי, והיא אמרה, זאת צרה צרורה, ומה יהיה עכשיו? זה הטריד אותי מאד מאד. בקונסוליה לא יכולים לעשות שום דבר בשבילי, זאת בעיה שלי. ואני אדם שלא עברתי שום עבירה פלילית. לא עלה בדעתי שיש אפשרות לעיסקה בשוק שחור, כפי שקורים לזה, אבל מהיות ואין דרכי בכך. אז גם לא חשבתי על דבר כזה, ונמצאתי במצב מתוח מאד. זה ממש שברון עצבים, אצל מי אשפוך את לבי ומחשבותי, מי הוא זה אשר יכול להדריך אותי לצאת מהמצוקה הזאת. "אשפוך לפניו שיחי צרתי לפניו אגיד" (תהילים קמ"ב 3). לפני לכתי לישון התפללתי תפילת מעריב: "השכיבנו אבינו לשלום והעמידנו מלכנו לחיים טובים ולשלום ופרוס עלינו סוכת שלומך ותקננו מלכנו בעצה טובה מלפניך, ושמור צאתנו ובואנו לחיים טובים ולשלום".

"רבות מחשבות בלב איש ועצת ה' היא תקום"
(משלי י"ט 21)

בבקר שוב ירדתי לחנות המכולת וקניתי דברי מאכל להחיות בהם נפש. ואמרתי לאשתי אני חייב לסדר את העיסקה עם חברת האוניה היוונית. אני מוכרח למצא דרך להבטיח את נסיעתנו.

חזרתי לאותו בנק של אתמול שבו החלפתי מאתים דולרים. הפעם נגשתי למנהל ובקשתי לשוחח אתו. הצגתי לפניו את הדרכון האמריקני שלי ושאלתי אותי אתה המנהל? הוא הסתכל עלי ואמר לי, לא. אמרתי לו, אם כן מי הוא זה המנהל. אולי תעשה לי טובה, תגיד לו שיש כאן אמריקאי

לדבר אתו. הוא אמר לי לחכות במקומי והוא הלך. לאחר כמה רגעים חזר אלי ואמר לי עלה לקומה שניה לחדר של המנהל. עליתי לחדר מנהל הבנק והצגתי את עצמי עם הדרכון. הוא שאל אותי מה חפצי ממנו, ואני אמרתי לו שברצוני להחליף דולרים. הוא שאלני מה הבעיה, רד לקופה ויחליפו לך. אמרתי לו, שמע חביבי, אני צריך יותר ממה שהקופאי רשאי לתת לי, ענה לי המנהל. זה בלתי אפשרי, החוק לא מרשה לנו, אני מצטער. הסתכלתי עליו ישר בעינים שלי ואמרתי לו, לו הייתי צריך את הסכום שהקופאי רשאי לתת לי, לא הייתי בא אליך להטריד אותך. ואז הוא שאל אותי, מה הבעיה שלי, אמרתי לו, שאני צריך לקנות כרטיסי נסיעה באוניה ואת הכסף אני חייב לשלם בליראטות, תשובתו היתה, אני מבין שיש לך בעיה, אבל הבנק לא יכול עבור על החוק, זהו המצב. בשומעי את תשובותיו, אמרתי לעצמי, כי השוחד יעוור. הכנסתי את ידי לכיסי והוצאתי חבילת דולרים ומשכתי מתוכה יחידה של חמישים דולר והנחתי לו בידו. הוא נדהם מהמעשה שלי. הסתכלתי עליו ואמרתי לו אני צריך כסף, הוא שאל אותי כמה אני צריך. אמרתי לו את הסכום, אמר לי: חכה כאן. מיד הבנתי שקניתי אותו. הוא ירד לבנק והביא לי את הסכום שבקשתי ומסרו לידי בדקתי את הסכום ומצאתיו מדוייק. ונתתי לו את הדולרים של הבנק. ירדתי במדרגות שמח וטוב לב שלא התחלקתי במדרגות.

מהבנק הלכתי למשרד האוניה היונית

הפקידה הקבילה את פני ושאלה אותי. נו, יש לך כסף? אמרתי לה ברוך ה' יש כסף. מניתי את הסכום של כרטיסי הנסיעה לנו ולמכונית. הכל בסדר. מיד ישבה ותקתקה את הכרטיסים לפי שמותנו — ולמכונית.

הנסיעה ביום חמישי כ"ח באב 18.8.71 בשעת הצהרים. והיום יום רביעי. אם כן יש לנו יום אחד להשאר כאן — תודה לה'.

חזרתי לבית המלון שמח ורגוע. אך מצד שני עדיין דאגתי נתונה למצב אשתי. בלילה הרגישה יותר טוב. ומה עבר עליה במשך היום אינני יודע. אני מקוה שהיא רגועה. נכנסתי לחדר עם חיוך על פני כדי ליצור רושם טוב.

ראשית, שאלתי את אשתי איך היא מרגישה. והיא אמרה לי ככה ככה. הכוונה — לא טוב. אבל גם לא רע. ספרתי לה את כל הקורות אותי. וברוך ה' הכל בסדר. מחר בבוקר אנחנו יוצאים לדרך.

אכלתי צהרים ואמרתי להן. עכשיו נצא לסייר בעיר. המכונית עצובה. זה שני ימים לא השתמשנו בה. סיירנו בעיר כשלוש שעות לכל הכיוונים עד

בואנו לנמל העיר ולתחנת הרכבת הבינעירונית. כאן נזכרה אשתי מבקורנו הקודם כשבאנו לכאן עם אוניה מישראל והשארתי אותן ליד תחנת הרכבת והלכתי לסדר את נסיעתנו לעיר רומא. אמרה לי אשתי, אני עדיין לא סלחתי לך על המקרה החוא. זה היה לפני שמונה שנים, חזרנו למלון וקנינו דברי מאכל וכו׳. עכשיו אנחנו צריכים לנוח לקראת הנסיעה מחר לעיר ונציה. שם נעלה על האוניה שתקח אותנו לארץ ישראל.

☆ ☆ ☆

פרק ע״ה

בדרך לעיר ונציה — עיר החלומות של איטליה

בבקר האצתי באשתי ובבנותי החמודות למהר לרדת למכונית. אנחנו צריכים להגיע לאוניה בשעה שתים עשרה בצהרים. המזוודות כבר במכונית. האשה והבנות נכנסו למכונית ואני התענתי את המוטור וקדימה. צאתנו לשלום. ליד המכולת אמרה לי אשתי לעמוד כדי לקנות לנו מאכל ומשקה. אך אני חושש לאיבוד זמן ואומר לה אנחנו נקנה בעיר ונציה. וקדימה, הדרך יפה, הנוף מרהיב והשמים בהירים. אשתי מרגישה קצת יותר טוב, וזה מעודד אותי ונותן לי קצת מרגוע נפשי. אנחנו נוסעים, השלטים מכוונים אותנו בדרכנו. הנה הגענו אל הצטלבות הדרכים. מילאנו, ונציה. מאד רציתי לבקר בעיר מילאנו, הרבה קראתי על העיר ויופיה.

וכן רציתי לבקר בהרבה מקומות במדינת איטליה. אך לצערנו מצב בריאות אשתי שינה לנו את כל תוכנית הטיול.

קדימה לוניס. שהיא וינציה. עיר היסטורית איטלקית ומבחינה עולמית היו ימים שישבו בה גולי יהדות ספרד, גדולי חכמי ישראל, עיר שבנויה על הים. ואין בה תחבורה פנימית. שום מכונית לא תמצא בה. הקשר בתוכה ואליה נעשה עם סירות ואוניות. אני הסברתי לאשתי את חיי העיר אך היא לא הבינה עד אשר ראתה במו עיניה. הנה אנחנו מתקרבים לעיר לאט לאט אנחנו רואים גם את האוניות. אה, הנה האוניה שלנו שבה אנחנו נסע לארץ ישראל. יש לנו עוד שעתיים עד אשר נעלה בה, בינתיים אקח את אשתי ובנותי לתוך העיר ונציה. כדי שיראו ויהנו מהעיר.

הכביש שהגעתי אתו הביאני עד לגשר המחבר את העיר עם המדינה. למכוניות אין כניסה. אמרה אשתי, זה לא יתכן שאין כניסה למכוניות. הסתובב לצד השני. אולי יש עוד כניסה? וכך שוטטתי ושוטטתי עד אשר

חזרתי לגשר הזה. ואשתי לא רצתה לרדת. היא אמרה לי, זה לא יתכן. תנסה עוד הפעם. אך הפעם עצרתי את המכונית ליד אחד השוטרים ושאלתי אם יש כניסה אחרת. והוא אמר שזוהי הכניסה להולכי רגל ואין עוד כניסה. בלית ברירה הורדתי את אשתי ובנותי. הן חצו את הגשר ואני הלכתי לחפש חנייה למכונית. בינתיים נכנסה אשתי ובנותי לתוך העיר ואני חזרתי עם המכונית לחכות להן ליד הגשר. והחמצתי את ההזדמנות לראות העיר ונציה. אשתי שאלה אותי מה עם האוכל? אמרתי לה, שאין בעיה. אנחנו נאכל באוניה מה שמותר לנו לאכול אם זה כשר.

נגשנו לאוניה ומסרתי את הדרכון שלנו ואת כרטיסי הנסיעה שלנו ושל המכונית. את המכונית הרים המנוף לאוניה ואנחנו עלינו במדרגות לאוניה. כל הנוסעים שעלו לאוניה הם תיירים מכל המדינות כולל גם מישראל. יש שבאו עם מכוניותיהם ויש עם תרמיליהם.

גם משפחות עם ילדים שטיילו באירופה. להפתעתנו הגדולה, באוניה לא היו חדרי שינה. חוץ מאולם גדול שכל מי שרוצה יכול לפרוס את שמיכתו ברצפה ויישן. וזה מה שלא הייתי צריך עכשיו. מה זה, שאלה אשתי. היכן החדר שלנו? היכן נישן? אני צריכה לחדר ומטה. אני לא מוכנה לסבול. אם אין חדר ומטות אני לא נוסעת באוניה.

האמת היא שאני לא ידעתי שכך יהיה. כבר נסענו שש פעמים באוניות ובחדרים יפים ונוחיות טובה. וארוחות מהנות. אך עכשיו כלל וכלל לא תיארתי לי בחלומי שכך יהיה. אך אני שואל את עצמי, נו, מה אני יכול לעשות ברגע כזה. האם לרדת מהאוניה זה יהיה מעשה נבון? ומה עם כרטיסי הנסיעה? הלא הם יקרים. שום חברה לא תחזיר לנו את הכסף, נכון, אשתי צודקת. אבל מה זה יעזור לנו, אנחנו לא בודדים כאן באוניה. יש כאן הרבה תיירים למעלה ממאה ויותר. וכולם מקבלים את אותם תנאי ההפלגה. אולי הם ידעו היאך תהיה ההפלגה. ועל כן אינם מתאוננים. זה ברור לי, ומחשבה שניה שלי אומרת, אתם כבר כאן. למה לכם כל ההתרעמות הזאת. בעוד שלשה ימים אתם תהיו בארץ ישראל. וכך אני מסביר לאשתי, אנחנו הכרנו שתי משפחות ישראליות שעלו גם הם לאוניה עם ילדים קטנים ומכוניותיהם. הם היו לי לסעד לרכך את דעת אשתי. בסך הכל הפלגה של שלושה ימים. וזה לא נורא עם קצת סבלנות, אנחנו נהיה שם.

הארוחות באוניה

את ארוחת הערב אכלנו ממה שהיה לנו בתיק שלנו יחד עם קצת פירות. הבנות ישנו בתוך המכונית שלנו ואנחנו שכבנו לצידי המכונית מבחוץ. בבקר

יום השישי הלכתי לבדוק מה אפשר למצוא לאכילה. במזנון האוניה מכרו סנדביצ׳ים ושתיה קפה או תה. אני חפשתי את רב המלחים של האוניה. אולי הוא יכול לעזור לנו או יאפשר לנו לבדוק במטבח האוניה משהו שמותר לנו לאוכלו.

עליתי לחדר רב המלחים והסברתי לו, שאנחנו יהודים דתיים ואין אנחנו יכולים לאכול מאכל שאיננו כשר. הוא ירד אתי למטבח ופתח לי את המקררים ואת הארונות בהם יש קופסאות שימורים ואמר לי, קח מכאן כל מה שאתה רוצה. למזלנו מצאתי כמה קופסאות שימורים בהם יש הכשר עם חותמת v וקנינו לחמניות במזנון וכך אכלנו אך לא לשובעה.

ליל שבת היום, אינני יודע איך לבטא את זה אבל זה ליל שבת. אנחנו שטים באוניה לא אוניה, אין בה לא כסא ולא שולחן. לא מטבח ולא טבחים. ארבע שבתות אנחנו תרים את אירופה, שתי שבתות ראשונות קדשנו את השבת בקידוש על היין ובמאכל ומשתה. שבת שלישית היתה ככה ככה. עכשיו כמה שזה לא נעים. אין לנו נרות, ואיך נאמר ברוך מקדש השבת. ומה עם נשמה יתרה שהיהודי מקבל בשבת. אני התפללתי את תפילת מעריב של השבת, אבל אין לנו שולחן ערוך לכבוד השבת. ואיך נשיר שלום עליכם מלאכי השלום. סביבנו הכל חולין. זה דומה לכל הערבים בסך הכל זה עוד ערב וגם לילה. הלילה עבר בשיחה ביני ובין אשתי. שוחחנו על כל תולדות חיינו על החברים והמכרים. על ההורים והמשפחות שלנו בארץ ישראל. על מאורעות מיוחדים בחיינו. על שמחות ועל עצבות. על היהדות והיהודים. על האמונה בבורא יתברך ועל המתכחשים בבורא העולם. על צדיקים ועל הרשעים ועל האדם כאדם הטוב והרע.

היום תעגון האוניה בפיראוס

האוניה עגנה במלטה ורודוס. והיום נגיע לנמל פיראוס ביון. נמל הבית של האוניה. הנוסעים הישראלים אמרו לנו שאם נרצה הם יקנו לנו כל מיני מאכלים בנמל פיראוס. אנחנו הסברנו להם שהיום שבת ואסור בכלל לדבר דבר שאיננו בענין השבת. לא כל שכן שאסור לקנות בשבת, אפילו הם צריכים לשמור השבת, השבת שייכת לכל עם ישראל. הם אמרו לנו, אנחנו לא דתיים, אנחנו לא עובדים בשבת, אבל עושים כל מה שאנחנו רוצים בשבת. בהגיע האוניה לנמל פיראוס. באו אלינו עוד הפעם ושאלו אותנו, נו, אתם רוצים משהו. אנחנו נקנה לכם, אתם לא צריכים לחלל את השבת. אך אנחנו שוב אמרנו להם, לא, היום שבת קודש, הם ירדו ובילו שעתים בעיר ובסביבות הנמל וחזרו עם סלי מאכל ומתנות. בנותי רעבות, ואלה

סליחם מלאים כל טוב. הם באו אלינו והגישו לבנותי פירות וענבים, הבנות הסתכלו עלי, לא הגבתי, זה כבוד השבת ומעלתה.

עוד יומיים ואנחנו בארץ ישראל

ביום ראשון ירדתי למחסן ולפריגידרים למצוא משהו. מצאתי קופסאות של סרדינים וקצת פירות. גם לחם מצאתי ובצלים בטנים. משהו לאכול להרגיע את הקיבה. משהו אני חייב לאמר כאן. בדרך כלל אשתי חייבת לאכול שלוש פעמים ביום, כדי לשמור על מצב בריאותה. אך הנה כאן באוניה. הפלא ופלא. ממש נסים נעשו לה. הכאבים שהיו לה בשוויץ ולאורך כל הנסיעה במכונית בשוויץ, צרפת ואיטליה. כאן על האוניה כמעט נעלמו ממנה. מחוסר אכילה היתה צריכה יותר לסבול. אך זה היה מעשה נסים. לא רק שחדלו הכאבים הקשים שהיו לה, אלא גם נרגעה ברוך ה'. גלי הים מלטפים את דפנות האוניה כאילו הם נושקים לאוניה. אנחנו מדברים עם הישראלים והתיירים האחרים, מהיכן הם בישראל או ממדינות חוץ. ומספרים תולדות החיים. איך היה באירופה, ומה אנחנו נעשה בישראל. וכמה זמן אנחנו באמריקה, ואיך בא לנו לנסוע לאמריקה. והאם טוב לנו שם באמריקה. מי יש לנו בארץ ישראל, וכו' וכו'. עוד לילה אחד לישון על הסיפון וגמרנו עם הצער והסבל הזה. לבנותי אנחנו מבטיחים לקנות כל מה שירצו בארץ ישראל, בשביל היותן בנות טובות, ישמור אותן ה'.

ליל שימורים הלילה הזה

מחר יום שני ב' באלול 23.8.71 עומדים אנו להגיע למחוז חפצנו — ארץ ישראל. אור הבוקר של יום השלישי זרח ואתו באה המחשבה הטובה הנה אנחנו באים. האוניה עגנה בקפריסין למשך שעה ואחר כך שוטי שוטי אוניה, הישר לנמל חיפה. הנה הר הכרמל והעיר חיפה ובריכות הנפט. והאוניות היוצאות ובאות. ההרגשה טובה. הסבל והרעב שהיה לנו באוניה התגברנו עליו. עתה אנחנו נכנסים לנמל חיפה. כל הנוסעים עומדים על הסיפון כל אחד ומזודותיו. אנחנו בדקנו את כל חפצינו שהכל יהיה בסדר. בנותינו לידינו. כולנו צופים על העיר חיפה והנמל. פקידי השלטונות עלו לאוניה והחלו בבקורת הדרכונים. בשני מקומות אחד לנוסעים הרגילים והשני לבעלי הרכב, אנחנו עמדנו בתור של בעלי הרכב האחרונים בתור.

לאט לאט נבדקו הדרכונים ושאלות ותשובות. עד הגיענו כאחרונים אל שולחן הפקידים. מסרתי את הדרכון האמריקני לידי הפקיד והוא עיין בו.

והחלו השאלות והתשובות. מהיכן אנחנו ואיפה נולדנו. ואם אנחנו מדברים עברית, ואם אנחנו אזרחי מדינת ישראל. ועוד שאלות נוספות. עניתי לפקיד בשקט ובנימוס. אך הפקיד אומר לי, אתה תושב ישראל וצריך שיהיה לכם דרכון ישראלי, עניתי לו, שמע אדוני, אנחנו אזרחים אמריקנים והדרכון שבידך מעיד עלינו שאנחנו אזרחים אמריקנים. במקום זה הוא החל ללעוג לנו, ולדבר כמו עילג במבטא התימני. אמרתי לו, אני תימני ואני גאה להיות תימני. ובכל המובנים אני יותר טוב ממך. יש לך ברירה או לתת לנו לרדת לישראל. או שאנחנו נמשיך את הטיול שלנו למדינה אחרת, אך אם תעשה שלא כדין אתה תשלם על כך. הוא נבוך מדברי ובמוסרו לי את הדרכון שלנו, אמר לי, אתה עוד תסבול מדברך. אנחנו לא נתן לך לצאת את הארץ. למטה בתוך אולם הבקורת נתקבלנו בסבר פנים. וחתמו על הדרכון שהבאנו אתנו. מכונית היום יום שני 23.8.71 שלום על ישראל, ב׳ אלול תשל״א.

☆ ☆ ☆

פרק ע״ו

ב״ה אנחנו בארץ ישראל

יצאנו את נמל חיפה לתוך העיר ומכאן טלפנו לבית דוד אשתי חיים גמיל האח של אם אשתי, דבורה קנדיל. והודענו להם שאנחנו בעיר חיפה. ובעז״ה נגיע אליהם תוך שעה וחצי. המכונית ולאס־ואגן שלנו משרתת נאמנה עשתה את הדרך כפי שכתבתי לעיל, בלי ויכוחים ובלי טענות נסעה ישר עד לרחובות. לו היתה מבקשת ממני שכר טירחתה לאורך הטיול שעשינו אתה, הייתי מעניק לה. אי לכך לפחות מגיע לה מילה טובה וכך אני עושה. כביש רמלה־רחובות זאת הדרך לביתנו ולמשפחתנו. הנה הגענו.

רחובות שעריים, מלשון שני שערים. ורחובות שבה הרחיב ה׳ לנו בכל מעשה ידינו. כבכל ביקור שאנחנו עושים בארץ ישראל גם הפעם באו באותו ערב לבקרנו האחים והקרובים והידידים. אחי סעדיה בא עם אשתו ובניו, וכן אחי שלום בא עם אשתו ובניו. ואחותי לאה באה עם שתי בנותיו ובעליהן ובניהם. זה היה מפגש חגיגי לכולנו בני המשפחה. אחי ואחותי נועצו ביניהם שאנחנו נתאכסן בבית אחותי לאה למשך תקופת שהותינו בארץ ישראל וכשהוסכם ביניהם על כך, הם הודיעו לי ולאשתי על כך, ובקשו את הסכמתנו אני נועצתי עם אשתי והיא נתנה את הסכמתה לכך. בליל בואנו ישנו אצל חמותי, אם אשתי ולמחרת עברנו לבית אחותי לאה ברחוב נח קרומר מס׳ 21 בשיכון הותיקים.

השכנים של אחותי לאה

קיר משותף מפריד בין בית אחותי לבין השכנים הטובים שלה. הלא הם מר אברהם בן הרב אברהם שרוי ואשתו שושנה בת הרב משה מסעוד שכנים טובים וידידים שלנו עוד מתקופת ילדותינו המשותפים. אחותי לאה זכתה בשכנים טובים היודעים גם לשמור על יחסים טובים.

כל תקופת היותנו גרים בארץ ישראל הם ואנו שמרנו על קשר חברי מצוין. עכשיו בבואנו לדירת אחותי לאה מצאנו שיחה משותפת אתם בין על ההווה ובין על העתיד. לא לחנם אמרו חכמים טוב שכן קרוב. אחותי פנקה אותנו במאכל ושתיה. ביום הראשון בהיותנו בביתה, ולמחרת היום אמרנו לה שאמנם אנחנו אחים, אך ברצוננו לשמור על כבוד הדדי ביננו. בזה שאנחנו נקנה את כל המצרכים שאנחנו נצטרך, חן לאכילה ושתיה וכן לכל יתר הדברים. ברוך ה׳ כסף לא חסר לנו, ולכבוד לנו שהיא מארחת אותנו בביתה, בשבילנו זה די והותר. כל בוקר אנחנו נוסעים עם מכוניתנו לשוק וקונים את המצרכים.

ביקור בבית החיים

ביום בואי לבית אחות לאה. דבר ראשון שעשינו זה היה, בקשתי ללכת לבקר ״בבית החיים״ את אמנו ואחינו יוסף, וכך עשינו. אמנו היקרה ובנה בכורה מנוחם עדן, אמי יקירתי שאני חש כל כך הרבה בחסרונה. אני השתיל הקטן שטפחה וגידלה אותי הייתי רוצה לתת לה הנאה מהפירות שזכיתי בהן, מעט שמחת חיים והנאה כאן בישראל ובביתי בניו—יורק. כל הון ויקר שיש לי זה בזכותה. זכות של אם אוהבת. נמרה שהטריפה את בניה מתוך עניות ודחקות — יהי זכרה ברוך לנצח.

ואחי יוסף הצדיק, תורת ה׳ היתה בפיהו, בשלום ובמישור חי, שפתותיו שושנים נוטפות מור עובר, זכרו לחיי העולם הבא.

☆ ☆ ☆

פרק ע״ז

אעלה את ירושלים על ראש שמחתי

ביום ראשון ח׳ אלול 29.8.71 אמרתי לאשתי ובנותי, ״קומו ונעלה ציון אל ה׳ אלקינו״ (ירמיה ל״א 6), דרך כביש רמלה לטרון ומכאן פנינו לכביש

רמללה. דרך שלא עברנו בה מעולם, עכשיו ברוך ה׳ היא ביד מדינת ישראל. ובה עלה נעלה. המחנה הצבאי שבדרך נתן לי הרגשה ועידוד להמשיך קדימה וכך עשינו. בהגיענו לעיר החרגשה חיתה טובה, אין פוצה פה ומצפצף. וכבני מלכים התהלכנו בתוך העיר עם מכונית ומספר לוחית של תייר בין לאומי, כאן אחד הצמיגים קבל תקר, ואותו תקנו ברמללה. כאן גם נחנו בנותי מהשוק של הפירות והירקות וגם משוק העיזים והתיישים הכבשים החמורים והגמלים. והערביות רעולות הפנים. ומאלה המניקות את התינוקים על המדרכות.

שאלו שלום ירושלים

אנחנו יוצאים את רמללה והלב פועם. ותחזנה עיננו בשובך לציון. זאת תפילת כל עם ישראל בכל העולם כולו. ״ירושלים הרים סביב לה וה׳ סביב לעמו״ (תהילים קכ״ה 2). המחסום הצבאי איננו מעכב אותנו. הנה אנחנו בעיירה שועפט הוילה של המלך חוסין מול עיננו. אולי הוא יחזור אליה בתור תייר. ירושלים מול עיננו בכל הדרה. ההרגשה נפלאה, רוח חדשה בקרבנו. אנחנו מגיעים לרמת אשכול, כאן אני מאיט במהירות הנסיעה. יש לי סיבה לכך, ברצוני להראות ולראות את הוילות שבנו בה, וכן שאשתי תראה איזו הזדמנות גדולה חחמצנו שלא קנינו אחת מהן. לפני שנים מועטות בחיותנו בבית בניו־יורק. בשכונה שאנחנו גרים, בא סוכן מחברת הבניה של רמת אשכול לשכונתנו בורו פארק והציע לנו לקנות אחת הוילות שעומדים לבנות במחיר של חמישים אלף דולר חצי במזומן והחצי השני נקבל משכנתא, אך אשתי לא רצתה. עכשיו אנחנו עומדים מול הוילות חיפות האלה ובלבנו אנחות.

מכאן המשכנו למעוז עוזנו, לקיר התפילה והבכיה, החניתי את המכונית במגרש החנייה וצעדנו לחלות פני ה׳. לבי נפעם ונרגש, אשא עיני אל ההרים מאין יבא עזרנו מעם ה׳, ״שיר המעלות בשוב ה׳ את שיבת ציון היינו כחולמים. אז יאמרו בגויים הגדיל ה׳ לעשות עם אלה״ (תהילים קכ״ו). אשתי ובנותי הלכו לצד מקום הנשים ואני הלכתי לצד האנשים, אשפוך לפניו שיחי ותודתי אליו אגיד, שהוא צורי ומשגבי, בו בטחתי ואמשיך לבטוח, חושיעה את עמך וברך את נחלתך ורעם ונשאם עד העולם, התפללנו מנחח, רצח ה׳ בעמך ישראל ולתפלתם שעה והשב את העבודה לדביר ביתך.

אחר זה נסענו לעיר העתיקה לקנות פירות, אני אוהב תאנים, ומסוגל לאכול קילו בלי רחצה. הערבים מספקים לי את תאוותי לתאנים. הבנות שלנו נהנות

ומתרשמות מהבגוד הערבי והמנטליות של החיים הערביים, אני מסביר להן את תהליך החיים של הערבים, לאחר שעה חזרנו למכונית שלנו ועלינו למאה שערים. בשבילי מאה שערים היא תמונת היהדות ואפילו שאינני מסכים עם הדיעות וההשקפות של תושבי מאה שערים. אנחנו התימנים כשהיינו בתימן, דמינו ליהודי מאה שערים, לבד ממלבושם והדעה הפוליטית שלהם או הייתי אומר, הם דומים לנו לבד ממלבושם והשקפתם. ואף על פי כן יש לי יחס של כבוד אליהם בגלל שהם שומרים את מצות התורה וחוקותיה.

ביקור בבית לחם והברון וגוש עציון

ביום שלישי חזרנו לירושלים וממנה נסענו לבית לחם אל קבר רחל אמנו. האם הטובה של עם ישראל, רחל מבכה על בניה, עכשיו אנחנו בוכים על קברה, וקוראים בספר תהילים. "הושע ה' את עמך את שארית ישראל, שובנו אלקי ישענו והפר כעסך עמנו" (ירמיה ל"א 7).

לפני קום המדינה כמעט ולא היו קברות של הגויים בקרבתה עכשיו חלקת האדמה שבקרבתה ומסביבה נהפכה לבית קברות של הגויים, אם הם מאמינים בקדושתה וערכה. מדוע אינם מאמינים בזכות בניה על אדמת הקודש.

מכאן המשכנו לחברון אל מקום נחלת אבותינו, אוטובוסים ומכוניות משא מלאים תיירים ישראלים וזרים בדרכם כמונו אל חברון ופניהם אל מערת המכפלה אל מקום האבות. אברהם בראש שאמר לו ה', "קום התהלך בארץ לארכה ולרוחבה כי לך אתננה" (בראשית י"ג 17), יעקב כנגדו, שאמרו לו ה', "אנכי ארד עמך ואנכי אעלך גם עלה" (בראשית מ"ו 4). ויצחק בינתיים שאמר לו ה' "אל תרד מצרימה שכון בארץ אשר אומר אליך" (בראשית כ"ו 2), אברהם — מדת החסד יצחק כנגד מידת הדין ויעקב מדת הרחמים. אנחנו זרע אברהם יצחק ויעקב עומדים דוממים בתוך מערת המכפלה ומתפללים מי בלחש ומי בבכיה שיעירו ויעוררו את האהבה של אבינו שבשמים. שיאמר לצערנו די ושיקויים בנו מקרא שכתוב, "ואהבת עולם אהבתיך על כן משכתיך חסד" (ירמיה ל"א 3).

בין המבקרים כאן מצאנו יהודים אמריקנים משכונת בורו פארק שבה אנחנו גרים היה מאד נעים להפגש במקום הזה. שוטטנו קצת בשוק של חברון וקנינו קצת פירות ואחר כך עלינו לקרית ארבע וסיירנו סביב סביב. קרית ארבע על שם ארבעה האבות אדם, אברהם, יצחק ויעקב. ועל שם ארבע אמהות: חוה, שרה, רבקה ולאה.

בדרך חזרה לרחובות

יצאנו את שטח חברון. שדות נטועים של כל מיני פירות וירקות. כרמי ענבים, בכניסה לכביש כפר עציון יש סוכת ענבים, נחמד למראה וטוב למאכל. קנינו ארגז ענבים בשבילנו ובשביל הורי אשתי, בדרך חפשנו מרעה של צאן עיזים או כבשים. אני רוצה לקנות בשביל חתני האב של אשתי. על אחת הגבעות ראינו עדר קטן, עצרתי את המכונית ונגשנו לבעל העדר ושאלתי אותו אם הוא מוכן למכור גדי או כבש. מתחילה הוא אמר לי שאיננו מוכר, לי היה רצון טוב לבל לחזור לרחובות בידים ריקות, על כן דברתי על לבו. הוא עבר בין העדר ומצא כבשה אחת אשתי הסתכלה עליה ואמרה לי, אל תקנה אותה, היא חולה, אני לא מבין בכך. אמרתי לערבי אם תמכור לי את הכבשה והגדי אני אקח את שניהם. הגדי היה בן שנתים והכבשה בת שלוש שנים, גמרתי אתו על המחיר וקניתי אותם. הגדי מצא חן בעיני אשתי, אך הכבשה לא. הכנסתי אותם מאחורי המושב האחורי שבו ישבו שתי בנותי אורלי ומאירה ונסענו. הכבשה כל הדרך משתעלת וריר יוצא לה מהאף והפה וכל עצירה קלה של המכונית, הכבשה היתה נוגעת עם הריר שלה בגב בתי אורלי, וכן היתה משתעלת. אשתי אמרה לי, שאביה יצחק עלי מידי בראותו את הכבשה.

בבואנו הביתה בית חותני משה, הוא היה יושב בחצרו וממרחק של עשרה מטרים כבר הבחין בכבשה, הוא אמר לי, מה זה, הבאת אותה למות בחצרי? למה קנית אותה, אני בושתי, הייתי עקשן ורציתי לתת לו הנאה של אכילת בשר כבשה, הוא צחק עלי ואמר, מדוע לא שמעת לעצת בתי שושנה. היא יודעת ומבינה בזה, עוד מתקופת היותי שוחט כבשים ועזים, לי היתה כוונה טובה, הוא שוכב חולה על מטתו ומשחו רציתי לתת לו, את הגדי שמרנו לחגים, והכבשה שחטנו, אך בשרה לא ניתן היה לאכילה. את השבת עשינו בבית חמי משה קנדיל.

☆ ☆ ☆

פרק ע״ח

אהבת ישראל וארץ ישראל

בתחילת הקיץ לפני שנסענו לאירופה וישראל. ניהלתי משא ומתן עם קבלן שבונה בתים בשכונתנו בורו פארק. בתים של שלוש קומות, כל קומה דירה של ששה חדרים. הוא בנה לשכני שני בתים צמודים כל אחד של שלוש

דירות, אשתי רצתה שנקנה בית חדש בשבילנו. היא דברה עם הקבלן והוא אמר לה שנבוא אליו הביתה.

באחד הערבים הלכנו אל ביתו ודברנו על קניית שתי הבתים, אני הייתי מעוניין לקנות את שני הבתים היות והם בקיר משותף. ובאיזור שלנו, לאחר שעיינתי בתוכניות של הבנייה. דברנו על המחיר של הבתים. הוא בקש עבור שני הבתים מאה ושבעים אלף דולרים, אני נסיתי להוריד את המחיר עד מאה וששים אלף דולרים. אך הוא עמד על דעתו, מאה ושבעים אלף דולרים. הויכוח ביננו היה על עשרת אלפי דולרים, אותו ערב לא סגרנו את העסקה, ובבית שלנו אמרתי לאשתי, אני מעדיף להשקיע בארץ ישראל יום אחד נחליט לחזור לגור בארץ ויהיה לנו מקום לבנין ומגורים, או אולי נשקיע בקניית אדמה.

הקבלן טלפן אלינו ודבר עם אשתי, הוא גם נסה להשפיע עליה שנקנה ממנו את שני הבתים, אך אני לא רציתי בכך, עכשיו בהיותנו בארץ ישראל, התחלתי לחפש משחו להשקעה, בכל מקום בערים ובמושבות יש בנייה ויש דרישה למגרשים ריקים.

העיסקה הזאת לא מצאה חן בעיני אשתי. לדעתה אני עשיתי טעות גדולה שלא קניתי את שני הבתים בניו־יורק. שם המחירים עולים מהר. ואילו היינו קונים היינו עושים עסקה טובה.

מצב הבריאות של חותני משה קנדיל

מר משה קנדיל האבא של אשתי תלמידו של אבי מורי זצ״ל, הוא ידוע בשכונה כיהודי ירא שמים לכל דבר, תימני בכל רמ״ח איבריו. מסורת תימן מקודשת עליו. ומנהג אבותיו הם נר לרגליו. אמונתו ובטחונו בהבורא יתברך בכל רמ״ח אבריו. כל מצוה קלה וחמורה מקודשת אצלו וכולן מקובלות עליו, איש מוקיר חכמים ומלומדים, מכניס אורחים בהא הידיעה. עד לפני שנתים הוא עבד לכלכלת המשפחה שלו. אמונתו היתה כמו שאמר הלל הזקן, ברוך ה׳ יום יום. כל יום ופרנסתו אתו. בטח בה׳ ועשה טוב, זה הכי חשוב. לפני שנתיים קבל שיתוק בחלק גופו הימני, מהשפתיים עד כתפו הימני ועד רגלו הימנית. ממש חצי גופו. זאת היתה מכה קשה מאד בשבילו. אך הוא לא התאונן על הבורא יתברך. הוא אומר לנו, כל מה שבא מן השמים לטוב. אסור להתלונן על ה׳ ברוך הוא. הטוב בעיניו יעשה, חביבין יסורין.

עכשיו אנחנו רואים אותו במצבו, וזה כואב. הוא איננו יכול לרדת מעל מטתו. עושה צרכיו בשוכבו על מיטתו, אשתו אשת החיל, מסורה לו בנשמתה,

יומם וליל היא לצידו וכל אשר יבקש היא עושה למענו.

אשתי שושנה בתו בכורתו עצובה מאד על מצב בריאות אביה, לו היה אפשר לתת לו טיפול שיבריא מחוליו חיינו משלמים כל מחיר עבור זה.

אך הגורל התאכזר עליו, אנחנו מסתכלים עליו מתוך רחמנות והוא בוכה על מר גורלו. השכנים באים לבקר אותו וכל השומעים גם הם באים לבקרו, הרבה הרבה טובות עשה לבני אדם ומתן בסתר, ותמיד היה שמח בחלקו. על אף עניותו ודלותו. מיום שבא לארץ ישראל הוא גר בתוך צריך קטן עם מטבח ונוחיות בחוץ. הוא היה אומר, הכל הבל ורעות רוח.

וכך היה אומר, אברהם אבינו גר בתוך אוהל, אבל עבד את הבורא מתוך אהבה.

מצבו הלך ונעשה קשה וחזמן שלנו לנסוע חזרה לאמריקה הלך וקרב. הוא אמר לאשתי, ששונה בתי. אתם נוסעים לשלום ומי יודע אם עוד נתראה. הוא בוכה ואשתי ואני בוכים. להשאר בישראל זה קשה לנו, הבנות צריכות לחזור לבית הספר וגם לי יש מה לעשות בניו יורק. אין בפינו מלה להרגיעו זאת המציאות האמיתית, הוא יודע את זה וגם אנחנו חשים את זה.

אחי שלום רצה את המכונית שלי

באחד הימים שאל אותי אחי שלום, מה אני חושב לעשות עם המכונית שלי. אני אמרתי לו שאני אמכור אותה כאן למי שיהיה, הוא רצה אותה. על כן הוא התעניין בחברת המכונית וולס ואקין מה מחירה וכמה צריך לשלם מיסים עבורה. ובחברה אמרו לו, שיסע לנמל אשדוד, הוא מכיר את אנשי המכס של המנהל. למחרת בבקר נסענו לנמל אשדוד למחלקת המכס. שם מסרנו את כל הפרטים על המכונית שהכנסתי אתי לארץ ישראל. המנהל הראשי שהוא מכיר טוב של אחי לקח את הניירות ובדק את כל המסים שחלים על המכונית. ואמר לאחי שלום שהמס על המכונית הוא שמונה עשר אלף לירות, זה היה הרבה מאד באותו הזמן. מעל ומעבר למה שצריך לשלם עבורה, מנהל המכס התקשר לירושלים ונסה להשפיע עליהם להוריד ממחיר המכס הזה, אך לא הצליח. וזה היה יותר מדי עבור אחי שלום, יצאנו את נמל אשדוד ושלום אחי מאוכזב.

טיולים ובילויים בארץ הקודש

בכל יום היינו נוסעים במכונית שלנו. עד לצפון בגבול הלבנון ועד באר שבע וים המלח ויריחו דרך חירדן לטבריה וצפת. יום יום והחנאה שלו. בשבתות היינו או בבית אחותי או היינו מוזמנים לידידים וקרובי משפחה. החגים מתקרבים ובהם יש שמחת חיים שבהם אני ומשפחתי נשמח שמחה של סוף שנת עמל וחשבון הנפש, ברוך ה׳ שתמיד יהיו שנים טובות כאלה. ועוד נבוא לישראל שוב ושוב.

מכירת המכונית שלנו

גמרנו עם ראש השנה ויום הכיפורים ואחרי חג הסוכות אנחנו חוזרים לניו־יורק, אני לא רוצה לחזור עם המכונית לניו־יורק שם לא חסר מכוניות על כן התחלתי לחפש קונה למכונית, ביקרתי בבתי מלון ובמגרשי החניה גם פרסמתי מודעה בעיתון.

באחד הימים קבלתי קריאה טלפונית מסוכן מכירות, הוא אמר לי שיש לו קונה, ושאני אבוא עם המכונית לתל־אביב כדי שהקונה יראה אותה. נסעתי לתל אביב הקונה היה תייר גרמני, לאחר שראה את המכונית סכמנו על המחיר, אלף דולר במזומן. אני קניתי אותה באלף ושלוש מאות עם הרשיון והבטוח. ולדעתי זה היה טוב בשבילי.

נסענו עם המכונית לנמל יפו. והעברתי את כל המסמכים על שמו של הקונה. מדרכון לדרכון, ושלום על ישראל, אשתי המפונקת הרגישה בחסרון שירות של המכונית, אבל זה היה כדאי להפטר ממנה מאשר להתקע אתה לפני הנסיעה הביתה.

☆ ☆ ☆

פרק ע״ט

טסים חזרה לניו יורק

ביום חמישי כ״ה תשרי תשל״ב, 14 באוקטובר 1971 נפרדנו מאם אשתי וכולנו בוכים. המצב הבריאותי של אבי אשתי הולך וקשה ומי יודע מתי נתראה בזמן הקרוב, נפרדנו גם מהאחים שלי ומאחותי שארחה אותנו בביתה למשך תקופת חופשתנו בארץ. וכן מכל החברים והחברות ומכל המכירים. ויצאנו לכיוון שדה התעופה לוד.

פנינו מועדות להולנד, שדה התעופה אמסטרדם, טסנו באוירון קטן בעל שני מנועים. בראות אשתי את האוירון הזה, אמרה לי אשתי, אנחנו לא ניסע באוירון קטן כזה, בשום אופן היא לא תכנס לאוירון כזה. הוא לא מסוגל לעבור את הים התיכון, היא לא מוכנה לסכן את החיים. הנוסעים כבר נכנסו לתוכו ועדיין אשתי ממאנת לצאת אל האוירון.

הדיילות באו אלינו והאיצו בנו למהר. אחרת האוירון יטוס בלעדנו. אוירון כזה אולי יגיע לאילת, אבל לא יגיע לאמסטרדם. התתעקשות של אשתי גרמה לי מתח נפשי, הסברתי לה שהאוירון הזה בא מאירופה והוא חוזר לאירופה. ובאם היא לא תצעד אתי לאוירון, אני אטוס ואשאיר אותה בארץ ישראל. בעל כורחה ושלא ברצונה באה אתנו לאוירון. נסיקת האוירון היתה כל כך קלה, אחת שתים ואנחנו באויר. זה הפליא לאשתי כל כך מהר ואנחנו באויר בלי רעש והמולה.

חנייה אחת באתונה ומשם להולנד אמסטרדם. בשדה התעופה התעכבנו עד חצות הלילה ואחר כך טסנו לניו יורק. כל הטיסה בחשכה. מי שרצה לישון ישן. אני ואשתי ישבנו לשוחח על הטיול שלנו באירופה והביקור בישראל. הבנות שלנו היו עייפות וישנו כמעט כל זמן הטיסה, חטייס מודיע לנו שיש ערפל כבד בניו־יורק ויתכן והאוירון יצטרך לנחות בשדה התעופה בפילדלפיה.

כ״ו תשרי תשל״ב 15 אוקטובר 1971

מהומת הנוסעים בשדה התעופה פילדלפיה

ביום שישי בשעה תשע בבקר גמרנו עם ביקורת הדרכונים בשדה התעופה. כל הנוסעים נצטוו לחכות במדרכה עד בוא האוטובוסים שיסיעו אותנו לניו יארק. שעתים שלימות חכינו לאוטובוסים. והנוסעים היו במתח חזק. יום שישי קצר ומתי נגיע לניו יורק ומשם צריך עוד נסיעה לברוקלין הביתה. סוף סוף באו האוטובוסים. ואז התחילה הריצה לאוטובוסים מי יכנס ראשון ויתפוס מקום ישיבה. במקרים כאלה אני יודע מה לעשות. כל הנוסעים יהודים דתיים מברוקלין. אני עמדתי כמו חתול ומחכה ליד דלת האוטובוס ברגע שהנהג פתח את דלת הכניסה, מהר קפצתי על הפתח ועצרתי את הכניסה לנוסעים.

ראשית, הכנסתי את אשתי ובנותי. הלחץ בכניסה היה של חיות טרף שלא נתנו שום כבוד לזקן או אשה זקנה או אשה עם ילדים קטנים. ילדים בכו והאמא שלהם נלחצה בין הנוסעים בלא שיהיה לה אפשרות להכנס לאוטובוס. אני ראיתי את האשה עם הילדים במצבה הקשה וצעקתי על הנוסעים שאם

לא יתנו זכות לאשה וילדיה להכנס לאוטובוס. אז אף אחד לא יכנס.

הנהג כלל לא התערב בדבר הזה ההסעה על חשבון חברת התעופה. ואמנם לאחר ויכוח קשה עם הנוסעים שלחצו אותי בכניסת האוטובוס. נאלצו הגברים לאפשר לאשה וילדיה להכנס לאוטובוס. ואז הדחיפות והצעקות עשו את שלהן.

בשעה שלוש אחר הצהרים הגענו לניו יורק ומכאן לקחנו טקסי לברוקלין הביתה. כולנו עייפים ורצוצים מהנסיעה. ערב שבת ואין לנו שום דבר לשבת. טלפנו למשפחה של ידידים שלנו. ובקשנו אותם להכין לנו אירוח לשבת. זה חסד גדול. וכמובן שנתקבלו בסבר פנים יפות.

שבת שלום טובה וברכה

☆ ☆ ☆

פרק פ׳

המשפחה שלנו חוזרת לחיים היום יומיים

שלשה חודשים של בילויים באירופה ובישראל, טיסות, מסע עם מכונית באירופה ומעבר ממדינה למדינה והכרת החיים של עמים אחרים ולשונותיהם. ערים גדולות ומפורסמות. מדינות אימפריות לשעבר שנעשו קטנות ונשארו עוד הרבה מקומות באירופה שברצוני לבקר בהם. ומי יודע מתי זה יהיה, יתן ה׳ הבריאות ויבא היום הזה.

הבנות חזרו לבית הספר ״בית יעקב״ ואני הוצאתי את המונית שלי מתוך הגרז׳ מחצר ביתי והתחלתי לעבוד, ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך ויום השביעי שבת לה׳. שבוע אחרי שבוע וברוך ה׳ יש בריאות ויש פרנסה. ביום עובד ובלילה לומד. תפילה לקל חי. ה׳ המאזרני חייל ויתר תמים דרכי. וברכת ה׳ בכל מעשי ידי. יוצא ונכנס בין הבריות. עושה הכרה עם תלמידי חכמים ורבנים גאונים. ושותה את דבריהם בצמא. רק חבל שאינני דובר את שפת האידיש. כאן באמריקה שפת האידיש בתוך הקהילות היהודיות היא שפה ראשונה שפת הבית ובית הכנסת והישיבות והלימודים והדרשות בציבור.

בשכונתינו בורו פארק מתפתחת בניה חדשה, בתים ישנים נהרסים ובתים חדשים נבנו. היהודים ההונגרים רוכשים את הבתים החדשים וגם יהודים פולנים עוד בית ועוד בית, ברחוב זה וברחוב השני.

קבלני בנין באים אלינו בהצעות

קבלני בנין שבונים בשכונתנו עושים כל מיני הסכמים עם בעלי בתים ישנים או בעלי מגרשים פנויים. בדרך כלל הם קונים את הבית או את המגרש ובונים על האדמה. גם אלינו באו קבלנים והציעו לנו עסקות לבנייה או שנמכור להם את הבית עם המגרש. בדקנו את החצעות של הקבלנים. וזה לא נראה לנו חיובי לעכשיו ובינתיים המשיכו הקבלנים בעבודה בכל מקום ובכל חלקת אדמה.

שנת תשל״ב נסתיימה ואתה הלימודים בבית הספר ״בית יעקב״ עד לשנה החדשה, תשל״ג. בתי אורלי חמדת לבי ביום קבלת התעודה של שנת תשל״ב נשאר לה עוד שנה אחת כדי לסיים את הלימודים התיכוניים ב״בית יעקב״. החברות של בתי אורלי נדברו יחד עם בתי שאם יסייע להן ה׳ ויסיימו בשנה הבאה את הלימודים התיכוניים. הן יסעו לארץ הקודש לתפילת הודיה לבורא יתברך. מקובל כאן אצל הדתיים והחסידים כשהבנות מסיימות את לימודיהן בבית הספר, מתחילה עבודת השידוכין בשבילן. ולכן כדאי להן לנסוע לארץ הקודש לפני שיזדמן להן שידוך.

בתי אורלי הראתה לי את תעודת הציונים שלה. ומאד נהניתי מכך. היא ספרה לי מה שהבנות חושבות לעשות בשנה הבאה לאחר סיום הלימודים התיכוניים. ובקשה ממני שאתן לה את הסכמתי לכך. אמרתי לה, שמעי בתי, יש לנו עוד שנה שלימה, ולא צריך כרגע להחליט על מה לעשות אז. בבוא הזמן ויתן ה׳ הבריאות נדבר על כך. אני לא אמרתי לה כן ולא לא.

במשך תקופתנו בארצות הברית. כבר היינו ארבע פעמים בארץ ישראל. תמיד ביחד כל המשפחה. הפעם היא רוצה לנסוע עם חברותיה. אשתי הגיבה במהירות. זה לא בא בחשבון. בשום אופן לא אתן לך, אך אני הרגעתי את אשתי ואמרתי להן. מדוע אנחנו צריכים לדבר ולהחליט על דבר שזה לא זמנו. לכשיבוא היום נחליט על כך. אך הזמן הולך ועובר. והנה ברוך ה׳, הלימודים נסתיימו ותעודת הגמר ביד בתי אורלי. שש בנות כולן יפיפיות ובנות בית. צנועות וטובות.

אורלי אהובה אצל כל הורי החברות שלה. והם יודעים שאם בנותיהם עם אורלי אין דאגה. הורי הבנות מטלפנים אלינו ושואלים אותנו אודות הנסיעה המשותפת של הבנות הם כבר נתנו את הסכמתם לבנותיהם ומה עם אורלי? גם הבנות באות אלינו ומבקשות שנאפשר לאורלי בתי לנסוע אתן. בלעדיה הן לא יסעו. על כן הן מבקשות בכל לשון לאפשר להן לקיים את נדרן.

אשתי לא רוצה לשמוע על כך. מיום שנולדה אורלי ועד היום לא נפרדנו ממנה אפילו לילה אחד, כל החברות שלה ישנו בביתנו בחדר שלה. אך אורלי שלנו לא ישנה אצל חברותיה אפילו לילה אחד. תמיד בבית. אני מבין את בתי והחברות שלה ונתתי את הסכמתי בשתיקה וכך הבינה אורלי בתי שמצידי אין התנגדות רק האמא מתנגדת לכך.

אז פונה אלי בתי ואומרת לי, אבא, אני דברתי אתכם בשנה שעברה על כך שאנחנו החברות נסע לארץ ישראל לתפילת הודייה ואתה שתקת ולא אמרת לי לא. על כן זה לא הוגן שכל החברות שלי יסעו ואני אשאר בבית. אני ואשתי נותנים את כל הנשמה לבנות שלנו לאורלי ומאירה.

בתי אורלי היא יפת תואר בת שבע עשרה שנים, כל רואיה יכירו כי היא זרע ברך ה', וגם בתי הקטנה מאירה צועדת אחרי אחותה הבכירה.

לאחר שיחה של לילות ביני ובין אשתי שושנה היא השתכנעה לאפשר לבתנו אורלי לנסוע עם חברותיה בתנאי שגם אנחנו נסע לארץ ישראל להיות בקרבת בתנו אורלי. אורלי והחברות שלה שכרו דירה בירושלים ברחוב הרצוג. ושלמו את הכסף כאן עוד לפני שנסעו לארץ ישראל. עכשיו מחכות לתאריך יום הנסיעה.

☆ ☆ ☆

פרק פ״א

פטירת האבא של אשתי משה קנדיל

מאז שחזרנו מארץ ישראל בתשרי תשל״ג 1971 באוקטובר אשתי לא היתה רגועה ממצב הבריאות של אביה. כשנפרדנו ממנו מצבו לא היה כל כך טוב. אנחנו שמרנו אתם קשר מכתבים וגם קריאות טלפונים. מצב בריאותו הורע. הוא היה אוהב לקרוא בספר תהלים מזמור ד׳. ״למנצח בנגינות מזמור לדוד בקראי ענני אלקי צדקי בצר הרחבת לי חנני ושמע תפלתי, בשלום יחדיו אשכבה ואישן כי אתה ה׳ לבדד לבטח תושיבני״ (תהילים ד׳ 1-2). בקריאת התורה הוא אהב את הפסוק. ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה. חכמים אמרו, כשהצדיק בעיר, הוא זיוה הוא הדרה, וכשהוא יוצא את העיר, אזי פנה זיוה פנה הדרה. צדיקים מגינים על העולם הזה. וכשהם נפטרים מן העולם הזה אפילו שמים בוכים עליהם, כי בזכותם השמים נותנים מטר והארץ נותנת יבולה.

הוא היה מתפלל לבורא עולם, שאם הוא ימות הוא רוצה שזה יהיה בפרשת ויצא יעקב. בתהלים כתוב, "כי שומע אל אביונים ה׳ ואת חסידיו לא בזה" (תהילים ס״ט 34), ותפילתו נתקבלה במרומים. בצהרי יום השבת קודש פרשת ויצא יעקב בשנת תשל״ב בחודש כסליו נחה נשמתו עדן.

אנחנו היינו בשעת הסעודה של הצהרים. הטלפון בביתנו החל מצלצל אך אין אנו עונים לצלצולים בשבת, הצלצולים לא פסקו בביתנו. זה החריד את לב אשתי, היה לה הרגשה שמישהו קורא לנו דחוף, גם אנחנו כל המשפחה לא הרגשנו בנוח. כל מי שמכיר אותנו יודע שאינו צריך לצלצל אלינו בשבתות וחגים. מרוב צלצולי הטלפון חדלנו לאכול. ואשתי אמרה בטח קרה משהו. סתם מי שהוא לא יצלצל אלינו.

לאשתי יש שתי אחיות בברוקלין, האחות הצעירה קבלה קריאה טלפונית מהבית של שכני החורים, שהאבא נפטר, והיא טלפנה אלינו. על אף שהיא ידעה שאנחנו לא עונים לקריאות טלפוניות בשבתות וחגים, בראותה שלא הרמנו את הטלפון היא החליטה לבא לבתינו כדי לבשר לאחותה הבכירה אשתי שושנה על פטירת אביהן.

חכמים אמרו, שאין מבשרין בשורה רעה בשבת. משום שזה נוגד את שמירת השבת, בשורות לא טובות גורמות עגמת נפש ואסור ליהודי להיות עצוב בשבת. שנאמר בשבת, "וקראת לשבת עונג לקדוש ה׳ מכובד" (ישעיה נ״ח 13). על כן אפילו מכתב אסור לפתוח בשבת. שמא יש בו הודעה מעציבה. בואה של אחות אשתי לבתינו. גרם לאשתי שתפרוץ בבכיה ועצבות לכולנו. שתי האחיות של אשתי התקשרו לחברת התעופה ט.ו.א. והכינו להן כרטיסי נסיעה למוצאי שבת.

במוצאי שבת אמרתי לאשתי אם ברצונה לנסוע לארץ ישראל ללוית אביה היא אמרה לי שכן. מיד ארזנו את המזוודה ונסענו עם המונית שלי לשדה התעופה קנדי לחברת ט.ו.א. בדלפק קבלת הנוסעים ובדיקת הכרטיסים. הסברתי את הבעיה של אשתי ובקשתי שיאפשרו לה לטוס עם אחיותיה. הן כבר נכנסו למטוס. הדיילת נקבה סכום מחיר הטיסה. ואני הוצאתי כל מה שהיה לי בכיסי. מאה דולרים היו חסרים לי. ולא היה לי אפשרות ברגע כזה ללוות ממי שהוא. אני הצעתי לדיילת שאני אשאיר את רשיון המונית ואת הרשיון של המחלקה המפקחת על המוניות כערבון על היתרה החסרה לי עד למחרת היום. התחננתי אצל המנהל האחראי על כך. וזה לא עזר לי. אשתי בוכה ומבקשת אולי אולי. אך תשובתם היא, זה אי אפשר, התחננו והתחננו ונשארנו במקום עד שהאוירון טס. ואז חזרנו הביתה עצובים.

אשתי לא רצתה לנסוע למחרת ביום ראשון. מכיון שהיא לא תספיק להגיע ללויה של אביה. ועל כן אין מה לעשות, גזרה מן השמים היא.

צלצלנו בטלפון והודענו על השתתפותנו באבל של האבא. אשתי תשב תשעה כאן בבית. האמא והאח התאכזבו מאד שאשתי שושנה לא הצליחה לבא ללויה ולשבת שבעה עם המשפחה. תנצב"ה בגן עדן.

הצעת אשתי שנקנה בתים

בעל חברת הבנייה "סלמון" הציע לנו שנקנה אצלו שני בתים משותפים ברחוב השני מביתנו. כל בית שלוש קומות כל קומה דירה של ששה חדרים ומטבח עם שני נוחיות וסלון גדול. אני הלכתי עם אשתי לראות את הבתים, הם בשלב של גמר קרוב. הקבלן דרש עבור כל בית שמונים וחמשה אלף דולרים. ביחד לשני הבתים מאה ושבעים אלף דולר. אני הסכמתי לשלם עבור שני הבתים סך מאה וששים אלף. ששים אלף מזומן והיתרה במשכנתא עם ריבית בנקאית. הקבלן עמד על דרישתו הכספית ואני לא רציתי להוסיף לו על המחיר.

אשתי מאד רצתה שנקנה בית חדש. הבית שלנו ישן נושן. ובית חדש זה תמיד יותר יפה והדיירים ישלמו שכירות עבור כל ההוצאות של הבנין וישאר לנו עוד משהו מזה. על כן ההשקעה הינה טובה ומשתלמת. כל כך הרבה דברה אתי אשתי על כך, אבל לי היתה מחשבה אחרת. אני אוהב את ארץ ישראל וברצוני להשקיע בה, כדי שיום אחד נחזור לגור שם. ולכן לא רציתי לקנות שני בתים.

☆ ☆ ☆

פרק פ"ב

נוסעים לארץ ישראל

אשתי אמרה לי אם בתנו נוסעת לארץ ישראל גם אנחנו נסע. היא לא תתן לה להיות לבד. במיוחד בירושלים. אך אומר המשך, אמרנו ועשינו.

בתי אורלי נסעה עם חברותיה שבוע ימים לפנינו. ואנחנו טסנו ביום רביעי כ״ו סיון תשל״ג 26 יוני 1973 ביום העשרים וארבע שנים ליום נישואינו. טסנו עם החברה היונית אולימפיק עד אתונה. כאן היינו צריכים להמשיך עם החברה ט.ו.א. האמריקאנית, אך הגענו באיחור לאתונה ונאלצנו להשאר באתונה עד למחרת. קבלנו מלון ללינה ליד שדה התעופה. וזה מצא חן בעיני. חופשה של יום אחד באתונה. זה לא רע.

בחיים שלי לא הייתי באתונה והנה זימן לנו ה׳ ביקור חינם באתונה. כולל טקסי לסיור בעיר וקריאה טלפונית לישראל בה הודעתי לאחי שלום שאנחנו התעכבנו באתונה, ולמחרת טסנו עם ט.ו.א. עד לארץ ישראל. כל עכוב לטובה כך אמרו חז״ל.

הבת אורלי באה עם חברותיה להפגש אתנו בשדה התעופה לוד. עיני אשתי לא החזיקו מעמד והדמעות ירדו על לחייה. כולנו נסענו לרחובות לבית האמא של אשתי, בית חדש שנכנסו לתוכו שני ימים לפני פטירת האבא של אשתי, בו זכה להיות יומיים בלבד. הפגישה עם האמא של אשתי ויתר המשפחה, כולנו עצובים, אשתי פרצה בבכי חזק שכתוצאה מכך הייתי צריך לשמור עליה לבל תגרום לעצמה היזק.

גם אני לא יכולתי לגבור על רגשותי ודמעותי על לחיי ירדו. אנחנו בוכים על אבא כשר שגדל בעניות ויתמות. וחי את כל החיים שלו בצער ויסורים.;

הבת אורלי וחברותיה בירושלים

הדירה שלהן היתה בירושלים ברחוב הרב הרצוג. שש בנות בשלושה חדרים. כל שתים בחדר אחד. אורלי המובילה אותן בטיולים ובילויים.

כל בוקר הן הולכות לכותל המערבי להתפלל שחרית. אנחנו בקרנו אותן בדירה. בית בין שמונה קומות עם מעלית הן היו בקומה השישית. בנות בגיל שמונה עשרה שזה להן הפעם הראשונה שהן לבד בלי ההורים. כולן ממשפחות מכובדות ודתיים. היודעות לשמור על כבודן.

שבועיים לאחר בואן לירושלים נפגשו עם ארבעה בחורים בני גילן שבאו מניו־יורק. משכונתנו בורו פארק. בחורים דתיים ומבית טוב. אחד מהם שאל את בתי מה שמה והיא אמרה לו, שמי אורלי. לשמע המלה אורלי, הוא לא הבין מה משמעות המלה אורלי. ואמר שזה שם שלא שמע בכלל, בתי אורלי הרגישה נפגעת מתשובתו והיא אמרה לו באנגלית. טף לאק, מזלך קשה ויותר לא נפגשו בארץ. הבנות נסעו בטיולים משותפים לתיירים. לכל

מקום בארץ. שבת אחת עשו בירושלים ושבת שניה היו באות אלינו לרחובות. הן מאד הרשימו את הקרובים והמכירים שלנו עם התרבות שלהן ובמיוחד שהן דתיות.

קנינו מגרשים בחולון

בת ים וחולון היו המקום הטוב להשקעה בנכסי דלא ניידי. מגרשים בתים ודירות. חפשנו בשני המקומות להשקיע בקרבת תל אביב. גם בתוכנית ל׳ של תל־אביב. אלא שכאן היה הכל מוקפא. גם בהרצליה נתניה ורמת גן היינו. לאן שנסענו לא מצא חן בעיני אשתי. הזמן הלך וקרב. ועלינו היה לחזור לניו יורק רציתי מאד לקנות משהו בארץ.

יום אחד צלצל אלי אחד המתווכים מחולון ואמר לי שיש לו מגרשים למכירה במקום טוב ובהזדמנות. קבענו פגישה למחרת והוא הראה לי את מפת חולון ואת חלקות האדמה באיזור רחוב ההסתדרות ליד בתים בנויים של שמונה קומות. המגרשים עדיין ללא אישור בנייה מהממשלה. זוהי תקופה של בניה מאומצת. ובכל מקום שיש אדמה חופשית, בונים עליה. חולון הלכה והתפתחה וכל המשקיע כאן רואה ברכה.

קנינו שתים וחצי חלקות בגוש מבטיח החזר טוב. וברחובות קנינו חצי דונם אדמה שניתן היה לבנות עליו מיד. אני שמח על כך ומקוה שנעשה ברכה מההשקעה הזאת ושיבא היום ואתן לבנותי את הרכוש הזה כדי שיתיישבו בארץ ישראל.

☆ ☆ ☆

פרק פ״ג

קבלת תעודת רב

כבר כתבתי על נושא יהדות תימן באמריקה ובתי הכנסת בה מיום בואי לאמריקה עד עכשיו אנחנו נזקקים לשירות של רבנים שאינם מבני עדתנו התימנים. לחופה וקידושין ולגיטין ודברים אחרים, אני שרתתי את העדה אך לא היה לי תעודת רב.

על כן אמרתי לעצמי לכשאהיה בארץ ישראל, אפנה לרבנות לקבלת תעודת רב. עכשיו בביקור זה פניתי לרבנות ברחובות והסברתי את המצב שבו אנחנו

נמצאים באמריקה.

הרב נתן שרעבי הרב של שעריים והסביבה חבר הרבנות הראשית ברחובות חתנו של המנוח הרב רבי יוסף משולם זצ״ל, שאני למדתי אצלו. הסכים לבחון אותי בעניני ההלכה ובידע כללי של היהדות. חגים ומועדים. הוא הכיר אותי אישית עוד לפני שעזבתי את ארץ ישראל. לאחר גמר המבחנים הוא כתב לי.

ב״ה יום כ״ו אב תשל״ב סדר ״והיה עקב תשמעון״

כתב תעודה

איקלע לאתרין הבי זכרי נגר בן הרב שלמה נגר הי״ו המתגורר עתה בחו״ל בארה״ב, תאר בפני את מצב חייה הרוחניים של קהלתו שם. והינו רב מדריך רוחני לה. שוכנעתי שהוא עושה רבות למען חיזוק היהדות השלמה לקרבם לתורה ויראת ה׳. כן נוכחתי שיש לו ידיעות בענייני הלכה ביחוד בקי במקרא באגדה מרצה את הדברים מבארן בהבנה ובכשרון בבחינת לוקח נפשות חכם.

לפיכך אמתא אישור חיליה למנותו רב מדריך רוחני לקהלתו. הנני חותם בברכה, שיזכהו ה׳ להגדיל תורה ולהאדירה ולכל מילי דמיטיב.

על זה באתי על החתום בברכה נאמנה

הרב נתן שרעבי
רב העדה המקומית רחובות

☆ ☆ ☆

פרק פ״ד

חזרנו לניו יורק

עכשיו אנחנו צריכים להתכונן לחזור הביתה לניו יורק. ביום חמישי ט׳ באלול. 6 בספטמבר תשל״ב 1973 חזרנו לניו יורק. הבנות צריכות להתחיל את הלימודים. מאירה בתנו הקטנה נכנסת לבית הספר תיכון בית יעקב. אותו בית

ספר שאחותה סיימה בו את לימודיה. והבת הגדולה אורלי תלך לאוניברסיטה בברוקלין. אני חזרתי לעבודתי במונית וב״ה יש פרנסה. במשלי יש פסוק שאומר, חזית איש מהיר במלאכתו זה אני, חרוץ ומשתדל בעבודתי. משעה שמונה בבקר עד שעה שבע בערב. בערבים ובשבתות חוזר על למודי התורה והחלכה.

באחד הימים נסעתי לגרג להחליף שמנים ושם ראיתי את הקבלן הבנאי שהציע לי לקנות ממנו את שני הבתים. חוא שאל אותי מח נשמע ואיך היח בישראל. האם קניתי משהו? אני אמרתי לו שקניתי מגרשים בחולון. הוא הסתכל עלי ואמר, טוב שלא קנית ממני את שני הבתים, אני מכרתי אותם ברווח של חמישים אלף יותר ממה שבקשתי ממך. לו חיית קונה אותם היום היית כבר מרויח עליהם חמישים אלף על כל בית. ביחד מאה אלף דולרים. המחירים עלו ומה שתרויח על המגרשים בעוד עשר שנים יהיה נזיד עדשים לגבי המאה אלף שיכולת כבר לעשות. זאת היתה בשבילי צביטה קשה וכואבת אילו הייתי שומע לעצת אשתי וקונה את שני הבתים.

היום בשנת 1988 כל בית כזה שוה שבע מאות וחמישים אלף ביחד מליון וחצי המליון. האדמות בחולון עדיין בור הכל מסביבם בנוי וגושי האדמה שלי מוקפאים. עליהם אני משלם מס ארנונה שנתית של ארבעת אלפים וחמש מאות דולרים בשנה. ומי יודע מה יהיה לבסוף מכל החשקעה הזאת.

עבור אהבתי לארץ ישראל שלמתי וממשיך לשלם בלי לדעת עד מתי ימשך הדבר. ביני לבין עצמי אני אומר, כמה טיפש הייתי שלא שמעתי לאשתי לקנות את שני הבתים. היום הייתי יכול לתתם לבנותי אורלי ומאירה.

אני מאמין שזה לא היה בגורלי קניית הבתים אחרת הייתי נדלק לעניין וקונה אותם. ועל זה אמרו חכמים, אשריו מי ששמח בחלקו. אני מאמין בזה ושמח בחלקי. אין עשיר אלא מי ששמח בחלקו. השמחה תחיה בעליה.

ההודעה בבית הכנסת שלנו

בשבת ראשונה לאחר שחזרתי מביקורי בארץ ישראל. בשבת בבוקר לאחר גמר קריאת ההפטרה. הודיע המנהל של בית הכנסת שהוא שמח להודיע לציבור שהחבר זכריה נגר חזר מארץ ישראל עם תעודת רב ומעתה ברוך ה׳ יש לנו רב בעדה התימנית שישרת אותנו. רוב הציבור איחל לי הצלחה וחלק קטן לא נעמה להם ההודעה. במגילת אסתר כתוב על מרדכי ורצוי לרוב

תמונה עם שר החינוך מר זבולון המר בניו יורק

אחיו. אך לא לכולם. זה טבעי, אין אדם שזוכה לתמיכה כללית של הציבור וזה לאורך כל הדורות. יש בזה מן החיובי ויש בזה מן השלילי. ההתנגדות יוצרת דחף לפעילות מעשית. כמו שאומרת לנו המשנה, לא המדרש עיקר אלא המעשה.

האנשים המתנגדים לי החלו לרכל עלי. איך יתכן שאני אהיה רב בזמן שאני עובד במונית לפרנסתי, אצלנו בעדה התימנית לא משלמים שכר לרב. גם לא תומכים בכלכלתו, כזה היה לאבי מורי זצ״ל ולכל גדולי החכמים והרבנים התימנים.

המדרש אומר, אמר הקב״ה למשה. אני למדתי אותך את כל התורה בחינם. ואתה תלמד את כל עם ישראל בחינם. ללא שכר עמלך. יעיד עלי בורא שמים שכך היא מחשבתי, שלא על מנת לקבל פרס. רבי יהושוע בן חנניא היה פחמי, רבי יוחנן הסנדלר, וכן הרבה הרבה חכמים. המדרש אומר, כשהיונה עזבה את תיבת נח. התפללה ואמרה, רבונו של עולם, יהי רצון שפרנסתי תהיה ממך בצער ולא מיד בשר ודם. ומי כמוני יודע מנסיוני בחיים. מיום בואי לעולם הזה ועד הלום. כמה חשוב שהאדם ידאג לפרנסתו ואל יחכה לבשר ודם שמתנתם מועטה וחרפתם מרובה. ברוך ה׳ אני חי ומתפרנס בכבוד ואינני בוש בעבודתי. עבודה נקיה ואדון לעצמי ועמלי. ישתבח ויתפאר הבורא יתברך.

הקונסוליה הישראלית בניו יורק

כדי להיות רב מוכר אצל שלטונות המדינה. אני חייב לקבל אישור מאת המחלקה לענייני דת במשרד העיריה בניו יורק. על כן הלכתי לשם ומלאתי שאלון, אך מכיון שהתעודה שלי נתנה לי בישראל ולא באמריקה הייתי צריך לאשר את התעודה בקונסוליה הישראלית.

מיד נסעתי לקונסוליה הישראלית ובקשתי אישור לתעודת הרב שלי. הקונסול עיין בתעודה ותרגם אותה לשפה האנגלית ואישר אותה כתעודת רב מורשא ומוסמך מטעם הרבנות בישראל. בצרוף מכתב של הקונסוליה הישראלית. ועם המכתב חזרתי למשרד בעיריה. היהודי הממונה על המשרד בדק את כל הניירות שלי ואת תעודות הזיהוי שלי. ובחן אותי בשפה האנגלית ולאחר זאת נתן לי את האישור המאשר שאני רב מוסמך ומורשה לחתן ולעסוק בענייני רבנות במדינות ניו יורק.

עוד באותו שבוע ערכתי חופה וקידושין לזוג ישראלים. בבית הכנסת שלנו "אוהל שלום" והדבר נתפרסם והחלו לבא אלי זוגות זוגות לעריכת חופה וקידושין.

☆ ☆ ☆

פרק פ״ה

בתי בכורתי אורלי הי״ן

זה כבר שנה שבתי אורלי הולכת ללמוד באונבירסיטה בברוקלין יחד עם החברות שלה. היא אוהבת ללמוד ויש לה ציונים טובים.

באחד הימים בעומדה לפני הבית שלנו. עבר לידה אותו בחור אמריקאי שהכיר אותה בירושלים. מאז ועד עתה לא ראו אחד את השני. ובראותו אותה נעצר לידה ואמר לה, תסלחי לי, האם זה את אורלי אותה בחורה שהכרתי אותך בירושלים. בלכתי יחד עם החברים? היא אמרה לו — כן. הוא עמד לשוחח אתה אם היא עובדת או לומדת. היא אמרה לו שהיא לומדת באוניברסיטה בברוקלין. הוא הופתע מכך ואמר לה שגם הוא לומד

שם. ואיך זה שעדיין לא ראת אותה שם.

השיחה היתה קצרה. אבל למחרת חיום. הוא חפש אותה באוניברסיטה, היה לו רכב. והיא היתה נוסעת באוטובוס הלוך ושוב. הוא היה לוקח את החברות שלה. הפעם הוא חכה לה ושאל אותה אם היא רוצה לנסוע אתו יחד עם חברותיה. בראותה שחברותיה יושבות בתוך המכונית גם היא הצטרפה לנסיעה במכונית שלו. הוא הביא אותה עד לפינת הרחוב שלנו.

יום יום חכה לה. הוא בן שמונה עשר והיא בת שבע עשרה בחור גבוה ויפה תואר עם עינים כחולות והיא יפת תואר עם עינים ושער שחור אך בהירה ויפה. הוא יליד ברוקלין, אביו יליד פולניה ואמו ילידת הונגריה הם גרים בשכונתנו בורו פארק. עד עכשיו בתי אורלי לא הלכה ולא נפגשה עם בחורים. נערה טובה שלא הצטרכתי להסביר לה מה עליה לעשות או מה מותר לה או אסור לה. היא ידעה וחונכה על ברכי היחדות מבית הספר לבית כך היו גם חברותיה.

לאט לאט הקשרים התפתחו ביניהם. אך הגיעה הביתה בזמן. יום אחד הביא אותה עד פתח הבית ואני ראיתי אותם. בהכנסה לבית, שאלתי אותה מיהו זה. והיא ספרה לנו עליו, שזה אותו בחור שאמרה לו בירושלים. טף לאך, בעיה שלך. לאחר שיחה אתה אמרתי לה, שמעי בתי, את הנשמה שלנו, עד היום ברוך ה' את ילדה טובה מאד. ולא יצא עליך שום מלה רעה. זה מאד חשוב שתשמרי על עצמך, אני לא מעונין שתלכי או תפגשי עם שום בחור, את עדיין צעירה וטוב שתשמרי על עצמך ויש לך זמן. הבחורים תמיד יחפשו אותך. בינתיים הלמודים הם חשובים בשבילך. אני מעונין שתלמדי רפואה. זה מקצוע טוב לעתיד. תוכלי להתפרנס יפה.

באחד הימים שוב הביא במכוניתו את בתי הביתה, וזה לא מצא חן בעיני. ואמרתי לבתי שאינני רוצה שתפגש אתו יותר. היא אמרה לו את הדברים והוא לא היה מוכן להשלים על החלטתי זו. הוא שאל את בתי אם הוא יכול לבא אלינו הביתה כדי לדבר אתי. ואני נתתי את הסכמתי לכך.

למחרת בא יחד עם בתי מהלימודים, אנחנו הקבלנו את פניו בנימוס, אשתי התרשמה מאד ממנו, בחור יפה תואר ומקסים. ישבנו בחדר האורחים ושוחחנו על כל מיני נושאים לשם היכרות ואחר כך אמרתי לו, שזה לא מקובל עלי הפגישות בינו לבין בתי. אף על פי שאין ביניהם משחו רציני. אנחנו ומשפחתו יהודים דתיים, ואין מנהגינו שבנים ובנות יפגשו וישוחחו ביניהם. והוא בעצמו בחור דתי שומר מצוות כהלכה וטלית קטן על גופו.

למד בישיבת טלז בקליבלנד שמו ישראל ברוך בן אברהם לינדנבאום. הוא הקשיב לכל דברי אשר דברתי אתו. והוא ענה לי, שהדברים שלי נשמעים

לו כדבר מובן בהחלט. אך הוסיף ואמר. אני רוצה שתדע שאין ביני לבין בתך אורלי שום דבר לבד מאשר שאני מביא אותה הביתה ובדרך אנחנו משוחחים. היא נערה טובה ומוצאת חן בעיני. אני חושב על העתיד אתה, כעת אני והיא לומדים באוניברסיטה ואי אפשר לדבר על העתיד שלנו.

אני אמרתי לו, טוב ויפה שיש לו מחשבה כזאת. לימודים זה מאד חשוב לשניהם כמה שישכילו זה לטובתם. אבל בינתיים הוא צריך להמנע מלהראות או לדבר עם בתי, ה' מזווג זיווגים, ואם היא בת זוגו, היא תחכה לו, וכך נפרדנו ממנו לשלום.

הבחור הזה לא נרגע

מהיות ובתי אורלי ממשיכה את לימודיה באוניברסיטה וכן גם הוא. הוא לא יכל להמנע מלשוחח עם בתי. דברי יצרו בקרבו דחף נפשי לראות את בתי ולשוחח אתה. הוא היה מוריד את בתי ממכוניתו בפינת הרחוב.

באחד הערבים שוחחתי עם בתי על הבחור שנפגש אתה. מדבריה הבנתי שיש להם שפה משותפת. החברות שלה נטפלות אליו אך הוא שם עינו בבתי, אני אמרתי לה, שאני ואמה חרדים לה. ואם הם או היא מוצאים חן אחד בעיני השני, אז מצדנו נשמח לשמוע על כך.

בתי העבירה לידיעתו את אשר דברנו אתה. ולכן אנחנו הזמנו אותו לשיחה שניה אתנו. השיחה התנהלה בינו לביני. ואמרתי לו, מהיות והוא ובתי יש ביניהם שפה משותפת ונראה לי שהם חושבים אחד על השני על כן אנו רוצה שהם יחשבו על חתונה מה שיותר מהר, ובשביל כך אנחנו רוצים שהוא ידבר עם הוריו על הדבר הזה ושיבואו לביתנו שנעשה הכרה בין המשפחות. בבחינת שידוכין. עד עכשיו הוריו לא ידעו שהוא נפגש עם בתי אורלי.

הבחור שוחח עם הוריו

הבחור מיהר לעשות את בקשתי ממנו. הוא שוחח עם אביו ואמו, והם הופתעו מהנושא הזה. לדעתם, הוא צריך להמשיך ללמוד, זה יותר חשוב כרגע. הוא עדיין צעיר והלימודים באוניברסיטה הם העתיד שלו. ובגמר הלימודים יוכל להתחתן. אך בשום אופן לא עכשיו בשנתו השניה של הלימודים.

הבחור עמד על דעתו ולא נח ולא שתק. זה מה שהוא רוצה. הם בקשו לדעת יותר פרטים עלינו ועל בתנו. איך יתכן שהם יתנו את ברכתם והסכמתם בלי

להכיר את הבחורה ואת משפחתה.

הבחור שאל את בתי אם היא מוכנה לבקר את בבית הוריה כדי שיכירוה. היא אמרה לו שתתיעץ עם הוריה. ובבואה הביתה היא ספרה לנו ושאלה אם אנחנו לא מתנגדים שהיא תבקר בבית הוריו לשם הכרה אתם ואנחנו נתנו לה את הסכמתנו.

בשבת אחר הצהרים בקרה בבית הוריו ושם שוחחו אתה על מוצאה ומקום לידתה. היא ספרה להם שהוריה ילידי תימן והיא ילידת ארץ ישראל. וכן דברו אתה על נושאים אחרים. בתי ספרה לנו מהתרשמותה מאביו ואמו.

☆ ☆ ☆

פרק פ״ו

הפגישה עם הוריו אצלנו בבית

ביום שלישי יום שבו נכתב פעמיים כי טוב, באו הוריו לביתנו, אנחנו הקבלנו את פניהם בברכת ברוכים הבאים, וישבנו בחדר האורחים. אני הצגתי את עצמי בשם זכריה ואשתי שושנה. האורחים חורי הבחור, האב אברהם פרץ לינדנבאום ואשתו יהודית.

התחלנו לדבר על כל מיני נושאים ופרנסה ועברנו לנושא הבן והבת. לדעת הוריו הוא עדיין צעיר, וכן הוא לומד באוניברסיטה ולא צריך שיתחתנו מהר, שניהם צעירים ושניהם לומדים, יותר כדאי שימשיכו ללמוד. אחרי הלימודים אם ירצו יוכלו להתחתן. כרגע במצב שלהם הם לא צריכים להתחתן.

אני אמרתי להוריו, מצדי גם אני לא מאיץ בבתי להתחתן אך אני לא אסכים שהם יפגשו או ישמרו על קשרים ביניהם. הבחור בנם הבין מה אני מתכוון והוא אמר להוריו שהם באו בשביל לגמור על תנאים בין שתי המשפחות ולא על שום נושא אחר זה רצונו וזו החלטתו, הוריו נסו להניא אותו לבל ימהר להתחתן אך הוא עמד על רצונו זהו זה.

ובראות הוריו שזה רצונו להתחתן וכנראה שגם בביתם הביע את רצונו להתחתן כך שבבואם לביתנו כבר ידעו את החלטתו הסופית. מדברי האמא שלו נראה לנו שהיא לא היתה מעוניינת בשידוך כזה. וכבר אמרו חכמים, כל עוף למינו ישכון.

הם מוצאם האבא מפולניה והאמא הונגריה ציכית. ואנחנו תימנים. אני הבנתי את אמו. זה טבעי ומקובל בעולם. כמו שאמרתי, כל עוף למינו ישכון. אך הבחור

והבת שניהם אמריקנים. בתי בת שבעה חודשים הבאנו אותה לאמריקה והוא יליד אמריקה. על כן הם רואים את עצמם מתאימים אחד לשני, והשפה והתרבות משותפת להם. וכמובן שגם לנו אני ואשתי ידועים לנו מנהגי האשכנזים, אנחנו חיים אתם ובתוכם כמעט כל ימי חיינו. במיוחד באמריקה. החברות של בתי אורלי הן בנות הכיתה שלה מבית הספר בית־יעקב וכל הורי הבנות מרושמים לטובה מבתי.

ההורים רצו ללכת הביתה אך הבן שלהם אמר להם, אתם לא תלכו עד אשר תסכמו ביניכם. אני אמרתי שאין צורך להודיע על אירוסין. אבל אנחנו צריכים לקבוע יום ותאריך ליום החתונה. הוריו רצו לקבוע תאריך לאחר שנה. ואני התנגדתי לכך. ואמרתי שאני מציע את יום ההולדת של בתי כיום שבו תערך החתונה והוא יום חמישה עשר באב תשל״ד 1974 אוגוסט. בתי נולדה בתאריך 2 באוגוסט 1955, יום חמישה עשר באב הוא יום היסטורי בעם ישראל, שבו היו יוצאות בנות ישראל וחולות בכרמים. וכך היו אומרות, בחור, אל תתן עיניך ביופי תן עיניך במשפחה. וברוך ה׳, אצל בתי יש יופי ויש משפחה. וכך קבענו יום החתונה.

שלחתי מכתב לאחי שלום ולאם אשתי

ימים אחדים לאחר אירוסי בתי אורלי כתבתי מכתבים לאחי שלום ולאם אשתי והודענו להם על הבשורה המשמחת של אירוסי בתנו אורלי ובו כתבתי שאנחנו רוצים אותם ומזמינים אותם. וכבוד ועונג יהיה לנו אם יבואו לחתונת בתנו אורלי עם בחיר לבה ישראל ברוך, שיתקיים ביום ה׳ ט״ו באב תשל״ד.

לאחים שלי סעדיה שלום ולאה הבטחתי שאם יבואו לחתונה אני אטייל אתם לאורך ורוחב אמריקה. הכל על חשבוני, אם יבואו לחתונה. שלום אחי עובד בחברת החשמל כמנהל איזורי בדרום. הוא הסדיר לעצמו חופשה לתאריך החתונה. וכן אחי סעדיה ולאה עובדים בעירית רחובות גם הם התכוננו לבוא.

הארוס של בתנו אורלי התיעץ עם הוריו ודודיו ועם הרבי שלו. והוא ובתנו החליטו להקדים את תאריך החתונה ליום ד׳ פרשת זאת חוקת התורה ו׳ תמוז תשל״ד 26.6.1974, מיד כתבתי מכתב לאחי שלום והודעתי לו על שינוי התאריך, הוא החזיר לי מכתב תשובה של אכזבה מכך. לפי דבריו הכל כבר היה מסודר אצלו לתאריך של ט״ו באב. ועכשיו לא ניתן לשנות, אלא לבטל את הנסיעה בכלל. זאת אכזבה גדולה בשבילו. וחבל שאיננו יכול לבא לחתונה.

גם אחותי לאה שרצתה לבא לחתונה, היה לה ויכוח עם אחי סעדיה וכתוצאה מכך היא בטלה את הנסיעה שלה לחתונה.

אחד ויחיד שלא בטל ובא, זה היה אחי סעדיה המבוגר ממני, שבוע לפני החתונה הגיע לשדה התעופה קנדי ושם נפגשנו והבאתי אותו לביתנו בברוקלין.

שבוע החתונה של בתנו אורלי

ביום ראשון בערב ג' תמוז תשל"ד 23.6.1974 ערכנו מסיבת חינה לבתנו אורלי בבית הכנסת של העדה התימנית "אוהל שלום" השתתפו הנשים משני צידי החתן והכלה. כך היא מסורת יהדות תימן מקשטים את הכלה במלבוש מיוחד לערב הזה. ושתי המשפחות מצד החתן והכלה הן המורחות את אבקת החינה על אצבעות וכפות הידים של הכלה. בליווי שירה תימנית וריקודים נשיים, עם נרות דולקים ומיני בשמים ריחניים. הנשים והחברות מביאות מתנות לכלה ורוקדות אתה ריקודים תימניים. הנשים מצד הורי החתן מאד התרשמו מהמסורת של יהודי תימן. וגם הן לקחו חלק בשמחה.

☆ ☆ ☆

פרק פ"ז

יום החתונה של בתנו אורלי

ביום רביעי בשישי בתמוז תשל"ד 26.6.1974 בבית הכנסת "כנסת ישראל" בלונג אילנד החלו לבוא האורחים והמשפחות, החתן והכלה עם המשפחות הקדימו לבא כדי להצטלם, קהל המזומנים מצד החתן ומצד הכלה אשכנזים ותימנים, החתן והכלה צמו ביום חתונתם עד לאחר החופה שלהם. הקהל החל להתאסף בשעה שבע בערב באולם קבלת האורחים שבו מגישים מאכל ומשקה כל מיני בשר ועוף ואורז ומטעמים אחרים ושתיה כל אשר יחפוץ האורח לגברים ונשים.

מפגש ההורים והרבנים לעריכת התנאים

מסביב לשולחנות ערוכים נפגשנו הרבנים וההורים והמשפחות והידידים והחברים עם החתן והוריו לטכס עריכת התנאים והכתובה. הכלה עם חברותיה באולם השני יחד עם התזמורת רוקדות ואוכלות ושותות.

הרב המקדש ואנחנו מסכמים את התנאים והעדים חותמים. ומקריאים את התנאים והכתובה ואחר זה האמא של החתן והאמא של הכלה שברו את הצלחת למזל טוב. ואז החתן לבש את החלוק הלבן המסמל מחילת כל העוונות. שנאמר "אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו" (ישעיה פ"א 18).

בעזה"ית

נעלה את ירושלים על ראש שמחתנו

עוד ישמע בערי יהודה ובחוצות ירושלים

למזל טוב

קול ששון — וקול שמחה

קול חתן — וקול כלה

כוד־כבדים אנו להזמין ולקרוא בקריאה של חיבה את מעלת כבודכם
לבא ולהשתתף ולשמוח אתנו באהבים
בשמחת כלולת בנינו היקרים

הבחור החתן המופלג — הכלה הבתולה המהוללה

ישראל ברוך נ"י — עב"ל — אורלי תחי'

שתתקיים אי"ה בשעה טובה ומוצלחת
ביום ד' פרשת חוקת, ו' תמוז, תשל"ד 6 JUNE 1974
קבלת פנים בשעה שבע — החופה בשעה שמונה בדיוק

כנסת ישראל

728 עמפייר עוועניו, פאר ראקאוויי, נו יורק

אי"ה בשמחתכם נקוה להשיב גמולכם הטוב

הורי החתן — הורי הכלה

אברהם פרץ לינדנבאם — הרב זכריה נגר

ורעיתו — ורעיתו

התזמורת התחילה לנגן קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה והאורחים הגברים הצטרפו לשירה ורקודים בהליכה אל מקום הכלה. עד בואנו אל הכלה. החתן התקרב אל הכלה וזיהה אותה. ואחר כך הוריד לה את הצעיף על פניה. אחריו אני נגשתי אל בתי הכלה והנחתי את ידי על ראשה וברכתיה, את היי לאלפי רבבה. וכן אשתי ברכה את בתה הכלה, כמו כן עשו הורי החתן האבא והאמא. לאחר זה נתבקשו קהל האורחים לצאת לרחבת המקום שבו תתקיים עריכת החופה.

עריכת החופה

בגינת הביתן לפני בית הכנסת המרוצפת במרצפות ומסביב לה עצי פרחים ודשאים פרוסים כסאות ישיבה לכל האורחים שבאו לחתונה. חלוקים לשני הצדדים צד אחד לגברים וצד שני לנשים. ובאמצע המעבר אל במת החופה שעליה הוקמה החופה עם שער הפרחים. כל הקהל דרוך ומחכה למצעד החופה. מהאולם עד לגינת הביתן.

ראשונים צעדו השושבינים של החתן ואחריהם השושבינות של הכלה. אחריהם הדודים והדודות והמכובדים. ולאחר זה צעד החתן מלווה באביו ואמו עם נרות בידיהם. ולבסוף צעדה הכלה הבתולה מלווה מצד ימין אמה ומצד שמאל אביה עם נרות דולקים. עד בואנו אל בימת החופה. החזן של בית הכנסת התחיל בשיר והכלה עם אמה ואם החתן סובבו את החתן שבע פעמים לקיים מה שכתוב, וכלה תסובב גבר.

האח של החתן הזמין ברם קול את הרב לערוך את החופה ונתינת הטבעת. ואני נתכבדתי לקרוא את הכתובה ובשבע ברכות נתכבדו. האבא של החתן והדודים מצד החתן ואחי סעדיה ואני סיימתי בברכה האחרונה. קול מצהלת חתנים מחופתם ונערים ממשתה נגינתם.

לאחר שבירת הכוס, כל ההורים והדודים והחברים והחברות וכל האורחים איחלו להם מזל טוב. והתזמורת החלה לנגן קול חתן וקול כלה מלווים אל האולם שבו תערך השמחה. החתן והכלה נכנסו לחדר שלהם. והאורחים ישבו לפי הרישום של השולחנות.

זה היום עשה ה׳ נגילה ונשמחה בו

תזמורת של חמשה נגנים מתחילה את ערב השמחה. שטח רחבת הרקודים גדול. גברים לבד ונשים ובחורות לבד. וכל צד רוקד בשטחו. אין ריקודים מעורבים של גברים ונשים. התזמורת נפלאה. קול ששון וקול שמחה. מאה ואחד שירים שונים

וכולם לרקד בהם את האורחים.

החתן והכלה נצבים על פתח האולם והתזמורת מבקשת את האורחים לעמוד ולקבל את החתן והכלה במחיאת כפיים. החתן נשא על כתפי חביריו והכלה נשאת על ידי חברותיה, ולרקוד לרקוד עוד ועוד. מרבים בשמחה. כל שיר והרקוד שלו.

הורי החתן ואנחנו הורי הכלה עם אחי סעדיה יושבים בשולחן החתן והכלה. אחי סעדיה משתאה למראה עיניו. הוא אומר לי בחיים שלי לא ראה שמחה כזאת. איזה יופי איזה כבוד והדר. איזה ציבור נפלא ואיזה דרך ארץ, איזו שמחת חיים, השולחנות כמעט ריקים, כולם רוקדים עם החתן והכלה.

גם אנחנו מצטרפים לרוקדים. וברבות השמחה אני נשא על כתפי הבחורים יחד עם החתן וקול ששון וקול שמחה. הגוף מתחמם והזיעה מרטיבה את הגופיה והחולצה. אבל למי זה איכפת, יותר זיעה יותר שמחה.

אני נושא את החתן על כתפי והתזמורת מאיצה ברוקדים. תענוג של שמחה, הבה נגילה יחד. אורלי עם חברותיה מבית הספר בית יעקב. וברוך עם חביריו מהישיבה טלז, איך מרקדים לפני החתן והכלה. כל אחד רוקד משהוא מיוחד לפני החתן, והחברות לפני הכלה מתוך אהבה וחיבה.

המלצרים מגישים את הארוחה לשולחנות, אבל הריקודים גוברים. מי זה חושב על הארוחה. עד שהתזמורת נתבקשה להודיע לאורחים על הפסקה לארוחה. החתן והכלה אוכלים בלי תיאבון. אחרי יום צום ורקודים כאלה מי יכול לאכול. חברים וחברות של החתן והכלה באים ללחוץ ידים ולהתנשק חתן יפה תואר וצנוע. וכלה יפת תואר שקטה וצנועה, כולם אוהבים אותם. אשתי ואני מאושרים עד לב השמים, שזיכה ה' אותנו בחתן יהודי כשר וירא שמים ממשפחה טובה. ענבי הגפן בענבי הגפן, ישישו וישמחו וכגפן יפרחו.

הרקודים נמשכו עד השעה אחת אחר חצות אני ואשתי ובתנו הצעירה מאירה כולנו רוקדים ושמחים. רקוד משפחתי חסידי וגם תימני עם החתן והכלה. ואחי סעדיה משתתף אתנו בכל רקוד, במיוחד רקוד תימני. בשעה אחת הוגשה העוגה של החתן והכלה עם שתייה של קפה ותה ולאחר מזה ברכנו ברכת המזון ושבע ברכות לחתן ולכלה.

יזכנו ה' לראות בצאצאיהם ובשמחתם. ויתן להם ה' כל משאלות לבם, אמן. באנו לחתונה ארבעה וחזרנו לאחר החתונה חמישה. עכשיו יש לנו בן במשפחה. והוא ישראל ברוך בן אברהם לינדנבאום. יברכם ה' משמי עליה בממון ובשם בפרייה ורבייה ובהצלחה ובריאות ושלום ויראת שמים, לטוב להם כל הימים, אמן.

☆ ☆ ☆

פרק פ״ח

טיול לקליפורניה

אחר שבעת ימי המשתה של בתנו אורלי ובעלה ברוך. החלטתי לקיים את הבטחתי לאחי סעדיה שאם יבואו לחתונה אני אקח אותם לטיול באמריקה. וברוך אומר ועושה. כך אומר המשל. בתנו הצעירה מאירה בת חמש עשרה שנים בקשה אותנו לקחת את חברתה מילדות ולומדת אתה בבית הספר ״בית יעקב״ כדי שתהיה לה בת שיחה בטיול. לחברתה קוראים בשם אדל, נערה טובה חכמה ושקטה.

ביום שני י״ח בתמוז תשל״ד 1974 יולי 8 בבוקר יצאנו לדרך. למפעלי הניאגה פול, בגבול אמריקה־קנדה. חצינו את הגשר גורג׳ ואשינגטון לכיוון ההרים. למקומות ששם נמצאים איזורי הנופש של הקיץ. אלפים של משפחות יהודיות באות לכאן ליהנות מאויר ההרים והשדות. יכולתי לנסוע דרך הכביש המהיר לניאגרה פול, אך העדפתי לנסוע דרך השדות והכפרים והחוות והמעיינות. ומאגרי המים והנוף היפה. רציתי לראות ולהראות לאחי סעדיה את אמריקה מחוץ לניו־יורק ולא התאכזבנו. עד בואנו לעיר באפלו. סיירנו בתוך העיר במשך שעה והמשכנו לכיוון הגבול אמריקה־קנדה. עד בואנו למפל מים מצד אמריקה. התהלכנו בכל האיזור ואחר כך עברנו את הגבול לקנדה.

זה היה לפנות ערב ומזג האויר היה נעים. העיר ניאגרה פול מלאה תיירים. ובתי המלון מלאים. למזלנו מצאנו מלון במחיר הוגן. אשתי האחראית על האוכל. אוכל ללילה הזה לקחנו מהבית. ואין יותר טוב מבישולי הבית. לאחר מקלחת וארוחה יצאנו לטייל על יד המפל האדיר הזה. אנחנו כבר היינו כאן פעמיים. על כן התרשמותנו שטחית וטבעית. מה שאין כן אצל אחי סעדיה. הוא שואל אותי מאין באים המים האלה ולאן הוא הולך. הלואי והיה המפל הזה בארץ ישראל. היה משקה את כל המדינה בחינם.

ירדנו לסירה ונסענו בה עד לקרבת המפל. פלא פלאים שרק הבורא יתברך יכול ליצור דבר כזה.

נוסעים לעיר טורנטו

ביום שלישי בבקר שוב חזרנו למפל כדי לקחת תמונות ולהצטלם. ולפני שעזבנו את המקום אשתי נכנסה לסופר מרקט וקנתה לנו דברי מאכל ומשקה. אחר

זה חניה קצרה בתחנת הבנזין וקדימה לעיר טורנטו. נוסעים בכביש המהיר עד העיר, מגדל העיר בולט למרחק. ואליו הגענו. יש לי כתובת של החבר משה נחום מרחובות, בקרבת המגדל יש לו מסעדה ואליה הגענו. הוא לא היה שם, אך האחראית אמרה לנו שהוא צריך לבא כל רגע. וכך היה.

הוא הגיע וקבל הפתעה נעימה בראותו אותנו. אנחנו כמו משפחה. הוא הציע לנו לאכול ארוחת צהרים במסעדה, אך אני התנגדתי היות ואין לו השגחה על הכשרות במסעדה. שאלתי אותו על בית מלון אך הוא בקש שנחיה האורחים שלו בדירתו. דירה בת שני חדרים וסלון עם נוחיות. אנחנו חמש הנפשות ישנו בחדר ובסלון. אחרי מנוחה קצרה יצאנו אתו לסייר בעיר לזמן קצר. אשתי קנתה מצרכי אוכל ואכלנו להנאתנו.

ביום רביעי בבוקר התפללנו אחי ואני בדירה, ואכלנו ארוחת בוקר כולנו ביחד. ושוב יצאנו לראות את העיר לאורכה ולרוחבה. איזורים מסויימים היו מוכרים לנו מהביקור הקודם שעשינו בה. עכשיו משה לקח אותנו לראות את הוילות היפות של השכונה היהודית ובתי הכנסת שבה. וילות בלי מספר אחת יותר יפה מהשניה. ואין אחת דומה לשניה. עושר כבוד והדר. בית הכנסת בלב השכונה קונסורבטיבית עם כל השכלולים. יהודים דתיים אין כל כך. עדיין הם קהילה קטנה.

בערב ישבנו ושוחחנו על ארץ ישראל ושעריים ורחובות והחברים. עד בא שעת השינה, ליל יום חמישי. טלפנו לניו יורק לבת אורלי ובעלה ברוך. ושאלנו מה שלומם ואם הכל בסדר.

יום רביעי עשירי ליולי 1974

הבוקר התעוררנו מוקדם לפי התוכנית אנחנו צריכים להגיע לעיר שיקאגו. על כן ארזנו את המזוודות ואכלנו את ארוחת הבוקר. עיינתי במפת הטיול, את מסלול הנסיעה עד דיטרויט, בגבול קנדה ארה״ב. סיימנו שיחה נעימה עם המארח משה נחום והודנו לו על הכנסת האורחים וירדנו ביחד למכונית שלנו, המונית שלי, ונפרדנו בברכת שלום ולהתראות בניו יורק ובארץ ישראל.

בתחנת הבנזין מלאתי את המיכל ויצאנו לדרך שני מסלולים לכל כיוון, התנועה על הכביש קלה ומהירות הנסיעה שלנו הוא ששים מייל לשעה. כל הדרך יערות משני צידי הכביש. פה ושם יש בתים או איזור חקלאי, אשתי, אחי סעדיה ואני משוחחים על כל מיני נושאים. ובתי מאירה משוחחת עם חברתה אדל. אנחנו

אוהבים לאכול כל מיני פירות. וברוך ה׳ הסל מלא. ענבים ותפוחים ואגסים וקטניות, בבחינת צידה לדרך.

אנחנו מתקרבים לגבול קנדה ארה״ב השלט מראה על קרבתנו לעיר דיטרויט. אליה אנחנו מגיעים דרך מנהרה מתחת לנהר המפריד בין שתי המדינות. במחשבתי היה שנבקר במפעל המכוניות של פורד, אך בבואנו לעיר דיטרויט והנה הכל סגור ומסוגר. נזכרתי שאחרנו את שעות הביקור ומובן מאליו שמפעל פורד היום סגור, וחבל שאחי סעדיה לא ראה את המפעל. הסתובבנו בעיר והיא נראתה רדומה. תושביה רובם שחורים משוטטים ברחובות. עד בואנו לשכונת היהודים, שם אכלנו ושלום לעיר דיטרויט.

☆ ☆ ☆

פרק פ״ט

קדימה לכיוון העיר שיקאגו

מסלול הנסיעה מציין שלושה מסלולים לכל כיוון. עדיין זכור לי מהנסיעה הקודמת של שנת 1968 קו תחבורה חשוב מאד.

בתחנות הבנזין עשינו חניית ביניים למנוחה וטיפול במונית. עד בואנו בשעות הערב לעיר שיקאגו. את העיר שיקאגו עדיין אני מכיר פחות או יותר. נסענו על כביש הנהר מסביב לעיר עד אשר ראיתי את השלט ברודווי, אותו לקחתי לאורכו עד אשר הגענו לבית הרב שלום נדב. הזכרון שלי לא אכזב אותי, הנה הגענו לכתובת הנכונה.

צלצלתי בפעמון הדלת, וכבוד הרב שלום נדב בכבודו ובעצמו הקביל אותנו בברכת ברוכים הבאים. בשבתנו לשתות קפה ספרתי לו שאני מתראה עם בנו יוסף, שגר בבורו פארק בשכנותי. בן תלמיד חכם ואיש צנוע. גם הפעם כמו הפעם שעברה בלינו בביתו מאד טוב. אשתי קנתח את כל המצרכים ונהננו בחברת הרב ואשתו הצדקת עד יום ראשון בבוקר. משפחה תימנית אחת ויחידה בעיר שיקאגו.

ביום ראשון 14.7 תחנתנו הבאה לאס אנגלס המסלול שלנו היה שיקאגו, סן לואיס, מיסורי, קנזאס, אוקלהומה המדינה וישנו בעיר אוקלהומה במוטל. וביום שני המשכנו לניו מקסיקו ואריזונה כאן ישנו במוטל ביום שלישי, רציתי להמשיך ישר לקליפורניה. אך בתי מאירה בקשה שנעבור דרך לאס ואקס ומשם להמשיך לקליפורניה, וכך עשינו.

בלאס ואקס אחי סעדיה שוטט אתנו בכמה בתי מלון ומקומות המשחקים.

אנחנו שנינו בעלי אותה דעה. חבל על כל דולר לאבד במקום הזה. רק בעיניך תביט ושלומת רשעים תראה. וקדימה לקליפורניה, שעה לפני הכניסה לעיר לאס אנגלוס העדפתי ללון מחוץ לעיר כדי לנוח מהחום הקשה והמחניק. בבית מלון מחוץ לעיר. ומחר נכנס לתוכה לשעות הבוקר.

ביום רביעי בבקר יצאנו לדרך. עשרה מייל מכאן עד העיר לאס אנגליס, הכבישים עמוסים מכוניות פרטיות. בינתיים נוסעים במהירות רגילה ובמדה שאנחנו מתקרבים לעיר הנסיעה נעשית יותר ויותר איטית. שעה נסיעה במקום רבע שעה. אבל ברוך ה׳ הגענו.

הנה אנחנו בתוך העיר. פנינו מועדות לשכונת פאר פאקס. שכונה יהודית של דתיים, המקום מוכר לנו מאז ביקורנו בפעם הקודמת לפי התוכנית שלנו אנחנו נשאר כאן אחד עשר יום כ״ז בתמוז עד ל׳ אב. יולי 17 — 29 סיירנו בשכונה למצוא דירה פנויה. כל יהודי שלח אותנו למקום מסוים מכאן לשם ומשם לכאן. עד אשר הצלחנו למצא דירה בקרבת בית הכנסת. ברוך ה׳. עכשיו אנחנו יכולים לנוח מהטיול הארוך של המסע עד כאן. פרקנו את המזוודות והכלים שלנו. ויצאנו לקנות דברי אוכל. ובשר כשר אבטיח ופירות, יום של מנוחה ואכילה.

ביום חמישי בבקר נסעתי עם המונית שלי לגירגי להחלפת שמנים ובדיקת המכונית. ברוך ה׳ עד עכשיו היתה הנסיעה בסדר גמור, ומקוה שנמשיך ככה. אחרי הצהרים יצאנו לסייר בעיר. וכך עשינו גם ביום יום ששי, ושבת מנוחה שבת לה׳.

מיום ראשון עד יום חמישי סיירנו בעיר ומחוצה לה. אחי סעדיה נהנה מאד. לא אתעכב בפרטים על הסיורים שלנו משום שכבר כתבתי אותם בהיותנו כאן בשנת 1968. בתי מאירה וחברתה אדל גם הן נחנו עד מאד. בערב טלפנו לניו יורק לביתנו.

בשבת הבאה אנחנו מקוים להיות במיאמי

ביום שני בבוקר יולי 29 גמרנו להתפלל. ואכלנו ארוחת בוקר. העברנו את הבגדים והכלים לתוך המכונית. סגרנו את הדלת ונשיקה למזוזה. ויצאנו לשלום שלום לכל עם ישראל.

המזג האויר חם, ימי חודש תמוז ידועים כימים הכי חמים בשנה ובמדינת קליפורניה מעלות החום בה יותר מאשר בניו־יורק.

אנחנו חושבים להגיע היום למדינת אריזונה. זה המקום החם ביותר שיש באמריקה. יחד עם מדבר נוודה. מצויידים במאכל ומשקה ובסייעתא דשמיא אנחנו

עושים את דרכנו, כל מאה מייל אני חונה בתחנת בנזין כדי לתת למוטור להתקרר. בשעות הערב המוקדמות הגענו לעיר פיניקס באריזונה. עדיין חם מאד, הכל סגור טוב שהיה מיזוג אויר בבית המלון שבו נסתגרנו עד למחרת בבקר.

ביום שלישי בבוקר אשתי יצאה לסופר מרקט לקניות מאכל ומשתה ואנחנו בינתים התפללנו תפילת שחרית. אכלנו ושבענו וברכנו את ה׳ ושלום לעיר פיניקס. אנחנו נוסעים באותו מסלול שבו באנו לקליפורניה ומי שמכיר את המדבר של אריזונה עד ניו מקסיקו יודע כמה מידת החום כאן. אויר צח ויבש, האנשים כאן שזופים חזק מחום היום. ובלילה עולים אידי החום ושומרים על מידת חום גובה.

למזלנו, יש על הכביש סככות ומקום לנוחיות. ואליהן ברחנו מהחום. עד עוברנו לתוך מדינת ניו מקסיקו, כאן עשינו חנייה של שעה למנוחה ואכילה. מכאן כוונתי היתה להגיע לעיר דאלס בטקסס. שבה נהרג הנשיא קנדי. מאז אני סקרני לראות את דאלס.

זה ענין של ארבע מאות מייל עד שם. ואותם חשבתי לעשות במשך היום, אך בהיותנו בכביש המהיר של דאלס. התפוצץ הטייר האחורי במכונית כתוצאה מהחום ונשארתי בלי טייר רזרבי. על כן שניתי את כיוון הנסיעה שלנו והמשכתי למדינת אוקלהומה לעיר אוקלהומה. הייתי חייב לנסוע לאט ובזהירות רבה עם דאגה שלא יקרה לנו עוד בעיה כזאת. באמצע המדבר, לאט לאט נסענו את הדרך עד אשר באנו לתחילת העיר, לתחנת הבנזין.

☆ ☆ ☆

פרק צ׳

שאלות וחקירות של שני שוטרים בלשים

ירדתי מהמכונית ונכנסתי למשרד תחנת הבנזין לשאול אם יש להם טייר בשביל המכונית שלי. בעודי מדבר עם בעל התחנה באו מאחורי שני גברים והציגו בפני את תעודת השוטר שלהם, הם היו לבושים בגדים אזרחיים, אני שאלתי אותם מה אני יכול לעשות למענם. ותשובתם היתה תראה תעודות זיהוי.

אני הוצאתי את תעודת הזיהוי ואת תעודת הנהגות שתיהן עם התמונות שלי. הם שאלו אותי מהיכן אני ואני אמרתי להם שאני תושב ניו יורק בברוקלין, שוב שאלו אותי, של מי המונית שליד משאבת הבנזין. ואני אמרתי שהיא שלי. אחד מהם אמר לי, אתה בטוח שהיא שלך? אמרתי לו, מה השאלה: בודאי, שהמונית הזאת שלי. והראיתי להם את תעודת הרישוי של המכונית. שוב שאלו, אם כן מה אתה עושה כאן במרחק של אלפיים מייל מניו יורק. עניתי להם, אני נמצא בטיול

עם משפחתי ואני בכיוון חזרה לניו יורק.

אחד הבלשים נשאר אתי במשרד התחנה. והשני הלך אל המונית לדבר עם אשתי ואחי והבנות, מי הנהג ומה שמו. מהיכן אתם באים ולאן אתם הולכים. אשתי ענתה לו, שאני בעלה הנהג, וזאת בתי וחברתה ואחי סעדיה. הבלש הסתכל עליה ואמר לה, הביטי גברת, את לא צריכה לחשוש, אנחנו שוטרים בלשים, אם משהו לא בסדר את צריכה לאמר לנו. אשתי אמרה לו, מה יש כאן לא בסדר. האיש בעלי וזאת בתנו, וזה אחיו. אין כאן משהו לא בסדר.

השוטר חזר אל המשרד ואמר לחברו השוטר שעמד לידי, אני חושב שהכל בסדר, והחזירו לי את התעודות, ואז שאלתי אותם. מדוע נטפלתם אלי. מה מצאתם אצלי לא בסדר? הם ספרו לי, שיש כאן בעיר הזאת, אוקלוהומה. הרבה גנבות ושוד ורצח של נהגי מוניות, על כן בראותם מונית עם לוחית של מספר מניו יורק, דבר שלא רואים כאן או במקום אחר. מיד נפל חשד על המונית והנהג.

אשתי באה למשרד התחנה ושאלה אותי מה הולך אתי, אמרתי לה שהכל בסדר. יש לי הפתעה בשבילך. שני השוטרים הבלשים האלה. הם ילידי ברוקלין, באיזור פלטבוש. עכשיו הם ספרו לי על כך. השוטרים שאלו אותי מה אני עושה כאן בתחנת הבנזין, ואני אמרתי להם שאני צריך טייר למכונית. הם דברו עם בעל התחנה, שמיד ידאג לכך ואל לו לקבל ממני שום תמורה ונפרדו ממני בלחיצת יד.

בעל תחנת הבנזין הרכיב את הטייר ואני שאלתי אותו כמה מגיע לו. והוא אמר לי שום דבר, אני אמרתי לו, מה זאת אומרת שום דבר. הוא ענה לי, שהבלשים הזהירו אותו לבל יקח ממני תשלום. אני הודיתי לו. וזה מאד לא נעם לי שאני לא שלמתי לו שיזכר לטוב.

מקום שינה בעיר אוקלהומה

במבואות העיר יש הרבה קרוונים המשמשים מוטלים לבאים לעיר. יש שלטים גדולים המזמינים את התיירים ללינת לילה בקרוונים. יש בהם קירור חשמלי, נכנסנו לשטח החנייה שלהם ופנינו אל המשרד. ובקשנו לראות בתוך הקרוונים אם זה יתאים לנו. אחרי הסתכלות קצרה אשתי אמרה שזה לא מוצא חן בעיניה.

ועל כן יצאנו לרחוב הראשי בנסיעה לאורכו. לאורך הרחוב יש שלטים של ניאונים המאירים בכל מיני אורות. מוטל, נכנסנו לאחד מהם, יש בו בריכת שחיה גדולה ויפה. המקום מצא חן בעיני אשתי ובתי מאירה. גם אחי סעדיה

התרשם מהמקום ונשארנו בו למשך הלילה.

בבקר יצאנו לכיוון הסופרמרקט. אשתי קנתה כל מצרכנו וקדימה יצאנו לדרך, מסע על כביש ארוך ארוך. שממה ברוב הדרך וחם מאוד. דרך אדמת טקסס. מאות של מיילים עד בואנו למדינת לואיזיאנה באחת העיירות על אם הדרך ישנו במוטל על חוף הנהר מיסיסיפי. נהר שהוא השני בגודלו בעולם. אחרי יום כזה של נסיעה ארוכה וחם מאוד בדרך. צריך להודות להבורא ולאמר ברוך חי העולמים. למחרת יש לנו דרך יותר ארוכה. נסיעה עד מיאמי. ובעזרת ה' נגיע לשם לעשות את השבת, אשתי והבנות שוכבות על המיטות ואחי ואני שכבנו על משטח הרצפה הרך.

מסלול הנסיעה עד למיאמי ביטש

ביום חמישי י"ג אב תשל"ד 8.1.74 אשתי והבנות הכינו את ארוחת הבקר אחי ואנחנו התפללנו שחרית. תמורת הארוחה הטובה העברתי חצי מזכות התפילה שלי לזכות אשתי, כך השותפות שלי ושל אשתי חצי לי וחצי לה.

מיכל הבנזין מלא והמכונית נאמנה לתפקידה, התנעתי את המוטור וקדימה יש לנו יום ארוך ונסיעה ארוכה מאוד מרחק של אלף מייל עד מיאמי ביטש. המצב רוח טוב. ואנחנו שרים בעברית ושירי תימן של רבני שלום שבזי זצ"ל הגדול במשוררי עם ישראל האחרונים, איש קדוש והשירים שלו קדושים. לשעבר היינו אחי סעדיה ואני אלופי הריקוד התימני.

במדינת לואיזיאנה ומדינות הדרום האדמות מעובדות בעיקר חקלאות. יש גשמי ברכה וגם מי נהרות להשקאה. אשתי אחי ואני אנחנו אנשי שיחה חופשית ומדברים על כל מיני נושאים, הן ברומו של עולם, יתעלה שבחו, והן בעניני היום יום. על פוליטיקה, אמריקה, ישראל, תימן, מדינות ערב, חיי משפחות והצלחה בחיים לזה וההוא.

מאז שנסעתי עם משפחתי לגור באמריקה, הקשרים בינינו האחים הם מצוינים. ובמידה מסוימת גם גלויים. בדברנו על החיים בארץ ישראל שהם קצת קשים לפלוני ולאלמוני ולחלק מהחברים שלנו בישראל. אמר לי אחי סעדיה, אם הוא יכול לשאול אותי שאלה אישית. עניתי לו, בודאי אחי, שאל ואני אשמח לענות לך. לאחר כמה שניות של מחשבה, הוא אמר לי, התוכל לאמר לי, מה הוא סוד ההצלחה שלך באמריקה.

מבחינה כלכלית, אני רואה שאתה ברוך ה' מסודר בחיים, ונהנה מהחיים ונוסע לאן שאתה רוצה עם משפחתך, בכל כמה שנים אתה מבקר בארץ. איך תסביר לי את זה, שאתה חי טוב ולוקח את החיים בהנאה ובחוסר דאגה.

הרבה זמן חכיתי לזה שאחי ישאל אותי שאלה כזאת, יתכן שהוא חשש שאני אפגע או אעלב ממנו, עכשיו מאד שמחתי שהוא שאל אותי, ומיד אמרתי לו, שמע אחי, לכל אדם יש לו מזל שלו. ואין אחד דומה לשני, לא בעושר, ולא בחכמה, מי כמוך יודע כמה אנחנו המשפחה סבלנו מיום שהלך לעולמו אבינו הצדיק זצ״ל. סבלנו חרפת רעב ומלבוש. מאז ועד היום אני מתפלל לבורא יתברך, שישגיח עלי כי הוא אבי ואין לי אחר חוץ ממנו. בתהלים כתוב, ״בטח בה׳ ועשה טוב שכון ארץ ורעה אמונה. והתענג על ה׳ והוא יתן לך משאלות לבך גול על ה׳ דרכך ובטח עליו והוא יעשה״ (תהילים ל״ז 3). בטחוני בה׳ הוא יסוד מוצק.

האדם צריך להאמין באמונה שלמה בבוראו. ואז כרחם אב על בניו ריחם ה׳ על יראיו. ממנו החיות וממנו הבריאות והכלכלה. מאתו ההצלחה והעושר והכבוד. כמו שאומר הפסוק בספר דברים (ח׳ 18), ״וידעת כי ה׳ אלוקיך הוא הנותן לך כח לעשות חיל״. צריך להאמין וללא תנאי ולקבל את הכל בהבנה ואהבה. כתוב ״לא תנסו את ה׳ אלקיכם״ (דברים ו׳ 16), אלא להאמין ולהתפלל. והוא הבורא יתברך, הטוב בעיניו יעשה. ״כי שומע אל אביונים ה׳ ואת אסיריו לא בזה״ (תהילים ס״ט 34). אני מאמין במה שאמרתי לך, ואני חי את זה שעה שעה. בכל יום ובכל לילה אני ממליך עלי את אבי שבשמים והוא הנותן לאדם לעשות חיל, ברוך הוא לעד.

לאחר דברי אלה כולנו שתקנו כמו שנכנסנו לתוך מחשבה מוחית שאין בה דיבור רק הרהור של פענוח הדברים. השמים בהירים וחום השמש במילואו. מוטור המכונית עובד על חום גבוה. את זה אני רואה במחוג השעונים מאחורי ההגה של המכונית. אשתי מסתכלת על השמים ואומרת תפילה. רבונו של עולם, תן קצת גשם כדי שיחדל חוזק החום. לשמע המילים האלה. אחי סעדיה אמר לה, זאת נקראת תפילת שוא. היא לא ענתה לו, אך אני הגבתי על דברי אחי ואמרתי לו.

אל תלעג לתפילת אשתי. תפילתה יצאה מפיה מכל הלב, ואין אתה יודע מה חושב ברגע הזה בורא עולם, שמואל הנביא אמר לעם ישראל, ״הלא קציר חיטים היום אקרא להי׳ ויתן קולות ומטר״ (שמואל א׳ 17), למעלה מהטבע.

בעודנו מתווכחים על דברי אשתי והאמונה. והנה אנחנו רואים עב קטן במרחק של קילומטרים וככל שקרב הלך וגדל. לאט לאט התפשט והתרחב ופתאום נשמע קול ברק ורעמים. חמישה רגעים אחרי זה היינו מתוך העננים והמטר החל לרדת בשפע מלווה רעמים וברקים. גשם חזק שמנע ממני האפשרות של ראייה ברורה כדי לנהוג במונית, וכתוצאה מכך עצרתי את המונית בצידי הדרך.

אחי סעדיה ישב בשקט, אך אני אמרתי לו, נו, מה אתה אומר על תפילת אשתי? בקשתה נענתה? הוא ענה לי זה פלא פלאים. כן אמרתי, זה פלא פלאים ועם כל זאת, חסד ה׳ מעולם ועד עולם. כוח האמונה היא מוציאה לפועל.

☆ ☆ ☆

פרק צ״א

נכנסנו לשטח מדינת פלורידה

חמש מאות מייל עד מאמי ביטש. מדינת הפירות והירקות, ובעיקר תפוחי הזהב, שפע של עינות מים ומעיינות ונחלים. למטר השמים תשתה מים. שלטים בלי סוף, האומרים שתה מיץ תפוזים, בעיר הבירה של פלורידה־טלהסי סיירנו כשעה. ואכלנו צהרים. עשינו מנוחה קצרה ומלאתי מיכל חבנזין וקדימה.

נוסעים בקרבת החוף של הים האטלנטיק. משב הרוח נעים ואויר צח. אנחנו פוצחים בשירים ובקול תודה לה׳. ושירי תימן ורננות. ודברי תורה ותפילה ודנים בענייני היסטוריה על בית המקדש ראשון ושני. על היהדות ועל הדת. על אנשים דתיים ולא דתיים. ובכלל מה זה יהודי ומה זה יהדות והאם יש קשר ביניהם, היכול להיות אדם יהודי בלי יהדות, ומה עם מזוזה בדלת וטלית ותפילין. וסידור תפלה וספר תנ״ך וחיי משפחה וחינוך הילדים על פי מסורת היהדות.

עכשיו אנחנו רחוקים שבעים מיל מהעיר מאמי ביטש. השמש שקעה אבל עוד נתן לראות מה לפנים ומה לאחור. מהירות הנסיעה מותרת עד חמישים וחמשה מייל לשעה ומכוניות המשטרה מסתתרות כמו שועלים המחכים לטרף. מצד השני של המסלולים שלנו נוסעת מכונית משטרה. בראותי אותה היתה לי הרגשה שהיא תעשה סיבוב ותבוא אחרינו. המכונית שלי היא מונית. ומעוררת חשד בכל מדינה. כל שוטר חושב אותה לטרף, אני אמרתי לאשתי ואחי אתם תראו מכונית המשטרה הזאת עוד תבא אחרינו. אני בלשתי אחריה על ידי הראי החיצוני ליד ידי השמאלי. וכן דרך הראי שממול עיני בתוך המכונית.

החשכה ירדה ואני הפעלתי את האורות כמו כל המכוניות. לפני נסעה מכונית משא כבדה ולא רציתי לעבור אותה. עם החשכה לא יכולתי להבחין מי נוסע אחרי. אם זה מכונית פרטית או מכונית המשטרה, אך המשאית נסעה במהירות של ששים מייל לשעה וכן גם אני נסעתי במהירות של ששים מייל לשעה. שמרתי לא לעבור על המהירות הזאת. והמכונית שמאחורי עשתה אותו דבר. וכך נוצרה בעיה בשבילי. האורות של המכונית שנסעה מאחורי הבזיקו בראי הפנימי של המונית שלי וזה הציק לראיית העינים שלי. לאורך של לפחות חמשה מייל נשארה המכונית מאחורי בלי לנסות לעבור אותי. וזה אמת לי את המחשבה שזו מכונית המשטרה,

אבל לא הבנתי מדוע איננו מנסה לעבור אותי או לעצור אותי. עד שלבסוף כמעט והייתי אני עוצר כדי לוודא מי המכונית הזאת. והנה הבזיק האור האדום מעל מכונית המשטרה שמאחורי. אני עצרתי והיא נעצרה אחורי.

יצאתי את המונית והלכתי אל השוטר לשאול אותו מה חפצו ממני. הוא בקש את הרשיונות והזיהוי שלי. אני נתתי לו שלוש תעודות. רשיון הנהיגה, רשיון המונית, ורשיון שלי לנהיגת המונית. הוא אמר לי לחזור ולשבת במונית. כך עשיתי למשך עשרה רגעים ושוב יצאתי אליו ושאלתיו מדוע הוא עצר את המונית. הוא אמר לי שנסעתי מעל למהירות. האם אני יודע מהי מידת המהירות המותרת?

אני עניתי לו שמידת המהירות המותרת היא חמישים וחמשה מייל לשעה. הוא אמר לי, אם כן אתה נסעת למעלה ממהירות חמשה מייל, וזה אסור. עניתי לו, אמנם אתה צודק בהחלט. אך אני לא אשם, משום שהאורות של המכונית שלך סינוורה לי את הראיה הקדמית שלי, ולא ידעתי מה לעשות או לעצור או להמשיך במהירות קטנה מעל למותר. אני אמנם מצטער אבל לא היתה לי ברירה.

הקשר האלחוטי היה בידו והוא היה מדבר עם המשטרה והיתה לי ההרגשה שכל זה היה לוודא את חוקיות התעודות שלי לגבי המונית. ולהשתחרר ממני חופשי בלי טענה. הוא החליט לתת לי כתב אזהרה לבל לעבור את המהירות של חמישים מיל לשעה.

הלאה ממשיכים, יש לנו עוד שעה נסיעה עד מיאמי ביטש. אנחנו עוברים בתוך עיירות קטנות. הרבה מוטלים יפים עם אורות צבעוניים ובריכות שחיה. לנו אין זמן לעצור ולהנות ממראה העינים. וקדימה עד לקרבת העיר. הבנינים הגדולים בלטו באורותיהם וידענו שהנה אנחנו בתחום העיר מיאמי לאט לאט עד בואנו שמה. חצינו את הגשר המפריד בין מיאמי למיאמי ביטש.

הנה מכונית משטרה אחרינו. גם כאן עצרתי וירדתי לבדוק מה הענינים. השוטרים שניהם עם אקדחים בידים. בקשו ממני את התעודות. וכמובן מאליו אני נתתי להם. הם שאלו אותי, אתה בעל המונית? ואני אמרתי להם כן. שוב שאלו, איך זה אתה בא עד כאן עם המונית? החוק לא מאפשר לך לקחת נוסעים כאן במיאמי. אני עניתי להם, לי אין נוסעים. אלה היושבים במונית הם, אשתי ובתי וחברתה ואחי. אנחנו כבר עשינו סבוב באמריקה עד בואנו לכאן. הם נגשו למונית והסתכלו על היושבים בתוכה ושאלו אותם מהיכן הם באים ולאחר התשובות החזירו לי את התעודות. עברנו לשאול בבתי המלון על חדרים עד אשר מצאנו באחד מהם טלפנו לביתנו אורלי ובעלה ברוך. ברוך ה' עכשיו נוכל לנוח עד יום שני בבקר ונחזור לניו יורק.

שבת ותשעה באב במיאמי ביטש

ביום ששי בבקר יצאנו לקניות לחם חלות ובשר כשר, פירות וירקות ואבטיח. אנחנו חמש נפשות ובלי עין הרע. נצטרך הרבה מאכל. בפרט עכשיו בבית המלון שלוש ארוחות ביום. עם עונג שבת. הסופר מרקט והאיטליז פתוחים רק בא קח ושלם. שבוע ימים שאנחנו נוסעים בדרך מקליפורניה עד הנה מיאמי ביטש. במידה מסוימת האכילה והשתיה לא היתה בניחותא. עכשיו כמה נעים וטוב. במלון בקומה השלישית והחלונות לצד הים, אויר צח וקצת קריר.

בתי הכנסת בסביבה. יש כאן אנשים ומשפחות שאנחנו מכירים אותם, טלפנו להודיעם על בואנו. בחדר שלנו יש תנור בישול. ואשתי בשלה מאכלים תימניים עם זחוק וחילבה. אחי סעדיה ואני ישבנו לחזור על פרשת השבוע פרשת דברים, שבת לפני תשעה באב, איכה אשא לבדי, טרחכם ומשאכם וריבכם" (דברים א' 12).

בשלושה מקומות כתובה המלה איכה. הראשונה, אמר משה רבינו איכה אשא להדי טורחכם ומשאכם וריבכם. והשתים אמר ירמיה הנביא. איכה ישבה בדד ואיכה יעיב באפו ה' את בת ציון. שתי האחרונות הן בספר איכה. שאנחנו קוראים אותן בליל תשעה באב וביום תשעה באב.

לגבי השבת הזאת שהיא ערב הצום אחינו האשכנזים לא אוכלים בה בשר, ולמעשה הם אינם אוכלים בשר מראש חודש אב עד לאחר הצום, זה לפי דעת הפוסקים בשולחן ערוך ומשנה ברורה. אך אנחנו התימנים איננו נוהגים כך. אלא אוכלים בשר בשבת הזאת משום כבוד שבת ועונג שבת, שהרי אין אבלות בשבת. וכך כותב השולחן ערוך, שמותר לאכול בשר ואפילו לערוך שולחן כסעודת שלמה המלך, "אם תשיב משבת רגליך עשות חפצך ביום קודשי וקראת לשבת עונג לקדוש ה' מכובד" (ישעיה ל"א 13). על סמך זה אנחנו מענגים את השבת.

מצות מלך היא מהקב"ה אם אשמרה שבת קל ישמרני אות היא לעולם בינו וביני.

בשבת באו אלינו למלון המכובדים חיים ורבקה גמיל תושבי מיאמי ביטש ואחרי הצהרים ביקרנו בביתם, עד לשעת תפילת המנחה של שבת. והלכנו יחד לבית הכנסת של חב"ד. אחר תפילת המנחה. ישבנו לאכול סעודה שלישית. חיים גמיל אמר להרב של בית הכנסת שאני הרב של התימנים בניו יורק ושיזמין אותי לתת דרשה.

הרב פנה אלי ובקש לאמר דברי תורה מענייני דיומא. אך אני אמרתי להרב, אם איננו מתנגד ברצוני לדבר מה הן הסיבות שהביאו עלינו את הצומות. חורבן

בית המקדש הראשון בגלל ביטול התורה. ירמיה הנביא שאל את ה׳ מדוע גלינו מארצנו ונגזר על חורבן בית המקדש מקום השכינה והתפילה של עם ישראל. וה׳ אמר לירמיה, על עוזבם את תורתי וילכו אחרי שרירות לבם.

בית המקדש השני חרב בגלל שנאת חינם, שהיתה בעם ובמנהיגיהם, אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עוונותיהם סבלנו. זה קרוב לאלפַּיִם שנה. ועל כן כל המתאבל וצם על חורבן הבית הראשון והשני וגלות עם ישראל והשכינה, יזכה ויראה בנחמת ציון וירושלים במהרה בימינו, אמן. אשרי המאמין ואשרי המחכה ויגיע לימים של ביאת משיח צדקנו אמן.

☆ ☆ ☆

פרק צ״ב

נוסעים הביתה לניו יורק

ביום שני בבקר יצאנו את העיר מיאמי ביטש. דרך העיר לכביש המהיר לכיוון מרכז שילוח החללית שדה קנדי, זה משהו מיוחד ואנחנו חייבים לראות את המקום הזה. בשער הכניסה שלמנו עבור הכרטיסים. ומשער הכניסה אנחנו עומדים תחת חסות המשמר של המקום, עברנו באוטובוס לכל המקומות שמותר לבקר בהם. וקבלנו הסברים מאד מעניינים. במו עינינו ראינו כל חלק וכל כפתור של החללית עד בואנו אל החללית האחרונה שנשתלחה לפני זמן קצר. והוכנסנו לתוכה. משהו מאד מרשים, אחי סעדיה לא פסק מלהלל ולשבח את המפעל הכביר הזה. טכנולוגיה עצומה של אלפי בני אדם בעלי מקצוע טכנולוגי. לצערי אנחנו עמי הארץ בנושא הזה ואף על פי כן יצאנו מלאים התרשמות מהמפעל הכביר הזה. השמים שמים להי והארץ נתן לבני אדם. והנה בני אדם הגיעו לירח. ושבחו את הבורא יתברך. במדינת גורגיה לנו בבית המלון הולידאי אין.

ממשיכים לעיר ואשינגטון

ביום שלישי 76.1974 נסענו על המסלול 95 מזרחה. זה מסלול שמגיע עד בוסטון. חמש מאות מייל אחרי ניו יורק. לצד מזרח — כביש מהיר ונוח. אך יש בו שועלים מחבלים, הם שוטרי התנועה שצדים את המכוניות במהירות הרדר. זה לא משתלם לעמוד לכבודם. על כן עיני צופות על מד המהירות. ועל המסלול לפני ואחורי. בדולרים שהם גובים מהמהירות אפשר לאכול הרבה בשר. וזה בהחלט יותר כדאי לי, לא נורא נספיק להגיע לואשינגטון בשעות הערב בדרך עשינו כמה חניות בתחנות הבנזין. למנוחה לאכילה ולנוחיות. וכן לבדיקת המונית.

הנה ואשינגטון, באנו אליך זו הפעם הרביעית. זה המקום הכי חשוב בשביל אשתי, מה הסיבה? כל אחד יודע. כולנו אוהבים את ואשינגטון. הרי כאן מדפיסים את הדולרים ומי הוא זה שלא אוהב דולרים? אשתי מעדיפה לבקר בבית הדפוס מאשר בבית הלבן. גם כאן לנו בבית המלון הולידאי אין.

ביקור בואשינגטון

ראשית בבנין הקונגרס והסנט ובגן הציבורי. ובבית הלבן ופגישת מבט על הנשיא גונסון. ומשמר הכבוד בכניסה לבית הלבן.

ואחרון אחרון חביב, בית הדפוס של הדולרים, בגמר הביקור אשתי בקשה רק חבילה אחת כזאת שהיא תוכל להרים אותה לבד, עד למונית שלנו, אין לעזוב את העיר בלי לבקר בבית הקברות הלאומי. צריך לראות את המצבה של אברהם לינקולין והנשיא גאן קנדי חביב העם האמריקני שניהם נהרגו בהיותם נשיאים אהובים וחביבים על העם האמריקני. כולנו מלאים חוויות ממהלך כל הטיול הארוך הזה שעשינו עד עכשיו.

הגיע הזמן לחזור הביתה לניו יורק. יש לנו נסיעה של חמש שעות עד ברוקלין. הן יעברו מהר. בסופו של דבר כבר עשינו הרבה הרבה שעות של מסע במונית. לו המונית היתה בעלת חי היתה ראויה לחיבוק של תודה. היא עשתה את כל המסע הזה בלי אף תקלה. לבד מאשר תיקר אחד. ובמובן מאליו, שה' ברוך הוא היה אתנו ושמר עלינו מכל מרעים בישין והשגיח עלינו בחמלתו. ועל זה אנחנו חייבים להודות לו ולשבחו. יתעלה ויתרומם זכרו. שבוע ימים לאחר הטיול אחי סעדיה נסע חזרה לארץ ישראל אל ביתו ומשפחתו.

חזרנו לחיי היום יום

בהגיענו הביתה טלפנו לבת שלנו אורלי ובעלה ברוך ישראל בן אברהם לינדינבאום, שאלנו לשלומם ברוך ה' הכל בסדר. ובקשנו אותם לבא אלינו למחרת. בתי ובעלה זוג נפלא. עכשיו צריך לחזור לחיים היום יומיים. שבענו הנאה ובילויים. בתי אורלי ובעלה חזרו למקום עבודתם ואל הלימוד באוניברסיטה בברוקלין.

מאמר הפסוק "יצא אדם לפועלו ולעבודתו עדי ערב" (תהילים ק"ד 23). אני אוהב את העבודה. אך אני אוהב גם את הטיולים. בשבילי זה משאלת לבי לראות עולם ולהכיר מקומות ואת חיי עמים אחרים. עליהם קראתי ושמעתי. על כן אני נוסע לכל מיני מקומות. ולשם כך צריך לעבוד בשביל לחיות. וללמוד להחיות הנפש. מזון הנפש זה הרוחניות. העבודה והרוחניות קשורים זה בזה.

״אם אין קמח אין תורה״ (מסכת אבות). ו״אם אין תורה אין קמח״. כל יהודי חייב לחזור על תלמודו. המשל אומר, אם תעזבני יום יומיים אעזבך. ״כי הם חיינו ואורך ימינו ובהם נהגה יומם ולילה״ (תפילת ערבית). ואם אדם זקוק לפרנסה, אזי ביום יעסוק בפרנסתו ובערבים יחזור על לימודו ומשנתו.

☆ ☆ ☆

פרק צ״ג

בתי מאירה החלה ללמוד בתיכון דתי

באותו בית ספר תיכון דתי שבו בתי אורלי סיימה את לימודיה, בו התחילה מאירה בתי הקטנה. בית הספר נתון תחת השפעת אגודת ישראל. הם מקפידים על צניעות הבנות, ובנות שאינן ממשפחות דתיות לא מתקבלות בבית הספר. כאן לומדות רק בנות שגמרו את ״בית יעקב״. בתקופת הלימודים של בתי אורלי היה ביתנו מקום שני אחרי בית הספר בשביל החברות הלומדות עם בתי.

עכשיו הבת הצעירה מאירה הולכת בדרכי אחותה וחברותיה באות לביתנו. במיוחד בשבתות. והיא מכבדת אותן באכילה ושתיה. כובאנה גחנון עוגות ופירות וכל מיני ממתקים. אני שבע רצון מזה היות ובתי לא צריכה ללכת לבתים אחרים. הבנות נמשכו אחרי בתי מאירה משום שהיא ידעה את בעייתן הן בלימודים והן בענייני החיים. ובנוסף לזה ביתנו תמיד פתוח לכל דכפין גם אלינו וגם אל בתי.

תורה ועבודה בחיי היום יום

בקהלת פרק י״א פסוק ו׳ כתוב: ״בבקר זרע את זרעך ולערב על תנח ידך״ ״כי אינך יודע או זה יכשר הזה או זה ואם שניהם כאחד טובים״. ובמסכת פרקי אבות כתוב: ״אם אין קמח אין תורה ואם אין תורה אין קמח״. שתי האימרות האלה חופפות אחד את השני. ומאד מתאימים לעובדות החיים. זה בזה תלוי והקשר ביניהם מאד חיוני לכל בר דעת. ובמיוחד ליהודי וליהדות בכלל. אנחנו נקראים עם הספר. ויחד עם זה נקראים עם האדמה. יש מי שעובד ולומד ויש מי שעובד ולא לומד. ויש מי שלומד ולא עובד. ופסקו חכמים, שטובה תורה עם מלאכה. כך היתה דרכו של המנוח אבי עטרת ראשי חצי להשם וחצי לכם. לכם לפרנסת הבית והמשפחה. אני אוהב את העבודה ואת הלימודים. לימודי קודש וחול. בשעות הפנויות שלי בקרתי בישיבות ובשיעורים בבתי הכנסת.

אמרו חכמים, לעולם יחזור אדם על תלמודו שאם לא כן ישכח. עוד מימרא

ועוד הלכה בשולחן ערוך ובהרמב״ם ובארבעה טורים. ובעיונים במשנה ובגמרא. וכתב להם ספר התנ״ך פרשת השבוע עם המפרשים ״כי חיים הם למוצאיהם ולכל בשרו מרפא.

שלוש שנים של עבודה ותורה וצורכי ציבור בבית הכנסת ומחוץ לה. עריכת חופות והשתתפות בסידורי גיטין. עם לימודים מעשיים ונסיון של עבודת הקודש, התחלתי בהתקשרות מכתבים עם רבנים בארץ ישראל ועם אלה שבקרו כאן באמריקה וראו אותי בעבודת הקודש. והיו אורחים בביתי בשבתות ומועדים.

☆ ☆ ☆

פרק צ״ד

אורחת מכובדת בבית הכנסת שלנו

באחת השבתות בגמר תפילת המוסף והתפילה ראיתי את חברי ההנהלה של בית הכנסת משוחחים עם אשה אורחת. הם אמרו לי מי האורחת ולשמע שמה ברכה קאפח. מיד ידעתי מי היא. הלא היא הרבנית ברכה קאפח אשת הגאון הרב רבי יוסף קאפח. חבר בית הדין הגדול בירושלים, אני אמרתי לה זה לי לכבוד גדול להכיר את הרבנית. אם כי אף פעם לא ראיתי את כבוד הרב והרבנית. עכשיו את ברוכה הבאה לבית ה׳. אשתי ואני נעמוד לרשותך מתי שתרצי, אנא אל תתביישי וכבדי אותנו להיות אורחת בביתנו.

אשתי ואני נעמוד לרשותך ונשתדל להנעים לך את זמנך הקצר בהיותך באיזור שלנו.

היא באה בשליחות מטעם ״נשי המזרחי״ בירושלים. היא יושבת ראש של מוסד סעד המסייע לנצרכים. ומעשיה הטובים התפרסמו בכל הארץ וגם באמריקה, ועל זה היא הוכתרה בתור ״יקירת ירושלים״. היא התארחה בביתנו ובמידה מסוימת שרתתי אותה ואת מזכירתה עם המונית שלי. אשת חיל לתפארת העדה התימנית. שלמה סעודי והרב יוסף פישמן ואני עשינו מגבית בין אחינו האשכנזים ושלחנו לכתובתה בירושלים ותשובה למכתבי לא איחרה לבא.

הנה המכתב כתב יד כבוד הגאון רבי יוסף.

☆ ☆ ☆

פרק צ״ה

אשה אלמנה הרוצה להתחתן

באותו זמן התעוררה בעיה של אשה אלמנה שבעלה נהרג בתאונת דרכים בהיותה בהריון ולאחר זמן ילדה בן. מישהו רצה אותה לאשה. אך לפי דיני ישראל היא לא יכולה להתחתן עד לאחר עשרים וארבעה חודשים מיום לידתה את בנה. הבחור בקש להתחתן אתה מה שיותר מהר.

אני עיינתי בדינים בספרי הרמב״ם ושולחן ערוך וארבעה טורים ובספרים אחרים ומצאתי לה התר. אך אני רציתי שיבוא ההתר מסמכות עליונה והוא רבי הגאון יוסף קאפח. על כן כתבתי לו מכתב ובו הסברתי את הענין הזה. אך שכחתי לציין שהיא לא מניקה את בנה כלל. רבי הגאון יוסף קאפח החזיר לי תשובה והנה היא.

מתשובת מכתבו נזכרתי שעשיתי טעות שלא כתבתי שהיא לא מניקה את בנה.

הלכתי עם המכתב בידי לבית הוריה והראיתי להם את המכתב. ובו במקום שאלתי אותה אם היא מניקה את התינוק שלה. היא אמרה לי שלא. כמו כן שאלתי את אביה ואמה וגם הם אישרו את דברי בתם שהיא איננה מניקה את בנה התינוק. בנה היחיד בכורה.

ועל סמך דבריהם כתבתי מכתב שני לרבי הגאון יוסף קאפח ובקשתי לזרז את תשובתו. האיש שרוצה להתחתן עם האשה הזאת לחץ על הוריה להסדיר להם את החופה מה שיותר מהר, אך בלי ההיתר מהרבנות זה לא היה אפשרי.

במקרה הזדמן לכאן רב מכובד מישראל שמכיר את הרבי הגאון יוסף קאפח. והוא אמר לאיש שהוא יכול להסדיר את הבעיה שלו דרך שיחה טלפונית עם רבי הגאון יוסף קאפח. השיחה התקיימה מכאן ברוקלין לירושלים. אך רבי הגאון יוסף לא הסכים לתת פסק דרך הטלפון ואמר לרב שטלפן אליו. אני בקשר מכתבים עם זכריה נגר ואליו אני אשלח את התשובה.

השיחה הטלפונית התנהלה שלא בנוכחתי ובאי ידיעתי או הסכמתי. השיחה הוקלטה ואני קבלתי העתק של ההקלטה ומתוכה ידעתי ושמעתי את דברי הרב הגאון יוסף קאפח. מכאן למדתי עד כמה אישיותו נעלה ומכובדת כשדחה את בקשתו של הרב המטלפן והוא שמר לי את הזכות לקבלת התשובה ממנו, והנה מכתב התשובה.

את הפעולה הזאת עשיתי בלי לבקש שכר טירחה או טובת הנאה, החופה נערכה על ידי רב ספרדי שלא בנוכחותי.

ב"ה

ל ניסן תשל"ז

כבוד הרב זכריה נגר שליט"א

כנהר שלום.

שאלת באשה שמת בעלה והניחה מעוברת, וכאשר ילדה לא הניקה את הולד כלל, מהו שתנשא תוך כ"ד חדש.

השאלה קשה ומסובכת, ורבים רבים מגדולי חכמי ישראל המחמירים בה שלא תנשא עד סוף כ"ד חדש, ויש שהקילו לאחר ח"י חדש, ויש המקילים בט"ו חדש, וטעמיהם ונמוקיהם הלא בספרתם.

לעומת זאת רבים הסוברים שכל זמן שלא הניקה כלל אינה בכלל מינקת חברו, ולא נכללה כלל בגזרת חז"ל. לא שאנו מקילים בגזרת חז"ל אלא שלא היתה מעיקרא בכלל הגזרה. וכבר האריך בזה בשו"ת מהר"ח הכהן רפפורט אה"ע סי' יד והוכיח בטוב טעם ודעת כי דעת הרי"ף והרמב"ם והסמ"ג מותרת היא להנשא תוך כ"ד חדש ללא כל הגבלה ולא בה גזרו הז"ל. וכן הורו למעשה חכמי מנטובה מביאו כמה וכמה פוסקים גדולים וחשובים המהירים, הובאו דבריהם בס' פתח יצחק ערך אשה. וכן כתב להתיר גם הר' תפארת צבי סי' ה ועוד.

לפיכך נראה לי למעשה כי המורה להקל כפי שנראה מכאן היא דעת הרי"ף והרמב"ם והסמ"ג לא הפסיד, כי רבים הם הסוברים כן. ודוקא שלא התחילה להניק כלל, וכבר עברו שלשה חדשים משילדה שכבר צמקו דדיה ונפסק חלבה, וכדאי הם גדולי הפוסקים הנ"ל לסמוך עליהם להלכה ולמעשה ואינה צריכה להגיד כלל כי אם שלשה חדשים כדי הפסקת החלב.

יוסף קאפח

כ"ד יוסף קאפח

יוסף קאפח

חבר בית הדין הגדול לערעורין

חבר מועצת הרבנות הראשית לישראל

ארבע שנים של עבודה רוחנית ועבודה מעשית

מאז בקורנו האחרון בארץ ישראל לפני ארבע שנים בשנת תשל״ג 1973 הייתי נתון בעבודה מאומצת. בשעה שש בבוקר תפילת שחרית בבית הכנסת. ובשעה שמונה בבוקר יוצא לעבודה במונית שלי ובערב חוזר לבית הכנסת לתפילה ושיעורים. או עריכת חופה וקידושין או להבדיל סידור גט יחד עם רבנים ידועים ובעלי שם בשכונתנו בורו פארק.

בתי אורלי ובעלה ברוך לא יכלו להסתדר עם הרווחים מעבודתם מהיות והם לומדים באוניברסיטה בברוקלין. על כן אני הצעתי להם שאני אקנה עוד מונית והוא ברוך בעל בתי אורלי, יעבוד על המונית ויתכלכלו מהרווחים. וכך עשיתי, הקמתי חברה בשם ״אורלי ואני״ וקניתי שתי מוניות חדשות. אחת החזקתי ברשותי והשניה נתתי לבעל בתי ברוך. וברוך ה׳ הפרנסה השתפרה. לאחר זמן קניתי עוד שתי מוניות בשם ״מאירה טקסי״ בתי הקטנה. ושנתיים לאחר מזה, החלטתי לקנות לבתי אורלי, שתי מוניות שיהיו על שמה ועל שם בעלה. בשבילה ובשביל בעלה. אחת ישב עליה בעל בתי והשניה שמתי עליה שני נהגים. שש מוניות עם שנים עשר נהגים וברוך ה׳ התפרנסנו טוב מאד.

לקראת החגים של שנת תשל״ז תשל״ח — 1977 החלטנו לנסוע לארץ ישראל. זה לנו ארבע שנים שלא היינו בארץ. הנשמה דורשת משב אויר רוחני ״וירושלים הרים סביב לה וה׳ סביב לעמו״ (תהילים קכ״ה 2). על כן אמרנו ועשינו. וביום ג׳ כ״ו תמוז תשל״ז נסענו לארץ הקודש לעיר רחובות. על שם ״כי עתה הרחיב ה׳ לנו ובאנו לארץ״. עם בתי מאירה. ולמחרת יום ד׳ כ״ז תמוז קיימנו תפילת אזכרה לאבינו הצדיק, אני עפר משכבו — מורי סלימאן אבן יחיא נגר הלוי זצ״ל תנצב״ה.

☆ ☆ ☆

פרק צ״ו

עלינו לירושלים

ביום ראשון לאחר שבת ראשונה, עלינו לחלות את פני ה׳ בירושלים המאוחדת, לדאבון לבנו עדיין אין ״בית המקדש״ בנוי. ובינתיים אנחנו מתפללים בכותל המערבי ״שאלו שלום ירושלים ישליו אוהביך״ (תהילים קכ״ב 6). ודמעתי על לחיי. עד מתי ה׳ ״רצה ה׳ בעמך ישראל ולתפלתם שעה והשב את עבודתם לדביר ביתך״.

בהיותנו בירושלים טלפנתי לרבנית והרב הגאון רבי יוסף קאפח. הרבנית שענתה לקריאת הטלפון שמחה לשמוע שאנחנו בירושלים. היא בקשה מאתנו לסור אל ביתם, הרב ישמח להכיר אותנו והננו אורחים רצויים.

נסענו אל ביתם ברחוב לוד — 12 ירושלים ונתקבלנו בכל הכבוד. הרבנית התנשקה עם אשתי ואני נשקתי להרב הגאון בידו הימנית. זה מנהג תימן.

פתח הרב בדברים ואמר לנו שהוא שמח שבאנו לביתם. ושוב הודה לנו על האירוח של אשתו בביתנו בברוקלין. אנחנו ענינו לרב ולרבנית שזה כבוד גדול לנו שזכינו לארח אשת חרב. והלוואי ונזכה לארח עוד הפעם את שניהם בניו יורק. אך הרב אמר לנו, שאיננו חושב לצאת את גבולות המדינה. הוא מאד עסוק במלאכתו. מלאכת הקודש, תרגומים ופירושים לחיבורי הרמב״ם וספרים אחרים. וכן בעבודתו כדיין בבית הדין הגדול לערעורין של מועצת הרבנות הראשית לישראל.

תימני אחד ויחיד בתוך חבורת הרבנים הגדולים. ובזה הוא משמש נר לעדה התימנית. ״ויוסף הוא השליט הוא המשביר לכל עם הארץ״ (בראשית מ״ב 6). אישיות גדולה, מלא ברכת ה׳ בחכמת התורה והדינים.

הוא בקשני להלוות אתו אל חדר עבודתו. בבחינת אל הקודש פנימה. בהכנסי אל חדר העבודה שלו. נפעם לבי בקרבי אוצר של ספרים לאלפים. והספרים כאילו אומרים לו ״כי בי ירבו ימיך ויוסיפו לך שנות חיים״ (משלי ט׳ 11). איש המדע והמחקר.

אני העם הארץ אינני מסוגל ומיודע כמה גודל מעלתו. אך בודאי הוא יקר בעיני. הוא האחד בדורו בתוך עדת יהודי תימן ״חי העולמים יתן לו חיים ארוכים״... לאחר זה עלינו לדירתם לאכול את ארוחת הצהרים יחד אתם. יתברכו ששולחנם לא יחסר מכל טוב. הרב והרבנית בקשו שנבא עוד הפעם לבקרם ואנחנו נפרדנו מהם בברכת שלום.

ימי הקיץ חמים מאד

תקופת הקיץ בארץ ישראל מתחילה בחודשי האביב ניסן־אייר־סיון. זוהי תקופה מאד נעימה לתור בה את הארץ. המזג אויר נוח. ומידת החום נסבלת אך בהגיע החודשים תמוז ואב. אז החום עולה מעלה והשמש בתוקפה, הימים ארוכים והאויר לח ורטוב אין יבש וחוסר אויר.

אנחנו יוצאים לטיולים לכל פינות הארץ רוצים לראות מה התחדש בארץ הקודש. זה זמן קשה לטיולים הגוף מזיע והבגדים נרטבים. אשתי סובלת ממידת החום והלחות, זה קשה, ואף על פי כן, אנחנו אוהבים את הארץ ותרים אותה. לאכול מפריה ולשבוע מטובה. העיר ירושלים משאת נפשינו, היא האבן הראשה. ואין אנו חדלים מלבא לתוכה... ״ירושלים תבנה ותכונן במהרה בימינו, אמן״.

בקרתי במשרד הרבנות הראשית של ישראל בירושלים

בעבודתי כרב בניו יורק במשך ארבע שנים האחרונות היה לי סיפוק מעבודתי. בעיקרו של דבר עבודתי היא עבודת יהדות ומלאכת שמים, מה גם שעשיתי את זה שלא על מנת לקבל פרס.

ברוך ה' אני לא נצרכתי לשום פרנסה או תשלום כספי או תחליף עבור שרותי כרב. אף על פי כן עדיין רצוני לעבור מבחן רבני לקבלת תעודה יותר בעלת סמכות רבנית. על כן בבואי עכשיו לארץ ישראל. החלטתי לפנות לרבנות הראשית של ישראל. ולבקש מבחן של הרבנות. במשרד "היכל שלמה" של הרבנות הראשית בירושלים.

נפגשתי עם המזכיר הראשי של הרבנות. הרב יוסף לוי, והוא הסביר לי את תהליך המבחן. וכך אמר לי, ראשית אני צריך לעבור מבחן רבני באחת הערים ועם תעודה של מוסמך מטעם רב בעל עמדה ידועה ברבנות. אני יכול לבא למבחן ברבנות הראשית. אני אמרתי למזכיר הרבני. כי ברצוני להבחן על ידי הגאון רבי יוסף קאפח. והוא אמר לי, זה מצוין.

☆ ☆ ☆

פרק צ"ז

ביקור בבית הרב הגאון רבי יוסף קאפח

טלפנתי לבית הרב ושאלתי אם אנו יכולים לבוא לביתם. הרבנית ענתה לקריאת הטלפון ואמרה לי בשמחה נארח אותכם בואו עכשיו. נסענו לבית הרב ונתקבלנו בברכת הבאים. הרבנית שאלה אותנו אם אנחנו רוצים לאכול ארוחת צהרים. ואנחנו הודינו לה בתודה רבה. אך אנחנו כבר אכלנו את ארוחת הצהרים.

לאחר חצי שעה של שיחה עם הרב והרבנית, אמצתי את עצמי ובענוה רבה פניתי אל מעלת כבוד הגאון ואמרתי לו, אדוני הרב היקר ירום הודו וכבודו. ידוע לך שאני עוסק בעניני קודש ומשרת בתור רב בעדה שלנו בניו יורק. הוא ענה לי ואמר, כן אני יודע. אני הראתי לו את תעודת ההרשאה שקבלתי מהרב נתן שרעבי מרחובות. וכן קשר המכתבים שיש לי עם כמה וכמה רבנים בארץ ישראל. ובודאי גם כבוד הרב שמע על עבודתי הציבורית בניו יורק.

עכשיו אני הגעתי למסקנה שאני צריך תעודת רב יותר בעלת משמעות לכן פניתי אל הרבנות הראשית של ישראל. והמזכיר הראשי של הרבנות הרב יוסף לוי יעץ לי לפנות אל כבוד אדוני הרב לעבור בחינות.

כבוד הרב הפנה מבטו אלי ואמר לי, רב נגר, לצערי הרב אני לא יכול לעזור לך בדבר הזה, ברבנות הראשית החליטו שאנחנו הרבנים חברי בית הדין הגדול נמנע מלתת תעודות כאלה. אך אם תלך להבחן אצל רב מתאים ומוכר. אני אאשר לך בחתימתי את התעודה שתקבל ממנו.

בשבילי היה חשוב מאד מאד שאת הבחינות אעשה אצל הגאון רבי יוסף קאפח. אך מלת הרב היא מלת כבוד ומי אני שאקשה על דברי הרב. כמובן שזאת היתה אכזבה גדולה בשבילי. הייתי מוכן לשבת כתלמיד לפני רבו. ולשמוע ממנו את שאלותיו וקושיותיו והסבריו ונמוקיו. רציתי לשתות מים חיים מחכמתו ומדעו אפילו אם היה זורק לי כמה פירורים קטנים. בבחינת טפח אחד ועומד מתשעה ונופל. אך מי אני השפל ברך שאעמוד על דעתי להבחן על ידי הגאון רבי יוסף קאפח.

שאלתי את כבוד הרב, אצל מי אני יכול להבחן? והרב אמר לי שמות של שלושה רבנים תימנים, אני אמרתי להגאון רבי יוסף, אם ככה אתה מציע לי, אני רוצה שתאמר לי אל מי אלך משלושת הרבנים, זה שאתה תמליץ עליו אלך אליו.

הרב ענה ואמר לי, שהוא מציע לי ללכת אל הרב ישעיה משורר בפתח תקוה אב בית הדין בפתח תקוה. וכמצות הרב עלי כך עשיתי. לאחר שתיית משקה קר ומיני מזונות נפרדנו מאת הגאון והרבנית בברכת תודה והצלחה.

נסענו אל הרב ישעיה משורר

למחרת היום נסענו אני ואשתי לפתח תקוה. אשתי רצתה לבקר בבית הדוד שלה יוסף קנדיל אח אביה, הרב ישעיה משורר היה בבית הדין ועל כן הלכנו בינתיים לבקר את הדוד של אשתי, יוסף קנדיל. הוא אחד מהותיקים של תושבי מחנה יהודה. יהודי אדוק ובשנות השמונים לחייו. מלא חיים ושמחה, תמיד המלה הטובה בפיו. הוא שמח לראות את בת אחיו משה הצעיר ממנו בעשר שנים.

בשעה אחת אחרי הצהרים חזרנו לבית הרב ישעיה משורר, הרבנית קבלה את פנינו ואמרה לנו שהרב אוכל את ארוחת הצהרים. בינתיים ישבנו בחדר הספריה של הרב, שלושת הקירות של החדר מלאים ספרים ספרי קודש, מהרצפה עד לתיקרה. ישבתי ועיינתי בספר אורח חיים. הרבנית כבדה אותנו בשתיה קרה ובינתיים גמר הרב את האכילה. בהכנסו לחדר הספריה שלו עמדתי לכבודו וברכתיו לשלום והצגתי את עצמי. קוראים לי בשם זכריה נגר וזאת אשתי שושנה.

הרב שאל אותי מה אני חפץ. אני אמרתי לו שברצוני לעבור מבחן של רב אצל

כבודו. לפי המלצת הגאון רבי יוסף קאפח.

הוא שאל אותי מי אני ומה אני עושה. ספרתי לו שאני תושב ארה״ב בניו־יורק עשרים ואחד שנים, עבדתי בכל מיני עבודות וגם נהג מונית הייתי, עכשיו אני משרת בתור רב בלי משכורת. כמו כן הראתי לו את כל התעודות והמכתבים שיש לי כאסמכתא למעשי.

השיחה ביננו נמשכה שלוש שעות וקבענו שאני אבא למחרת היום להתחיל את המבחנים שלי.

המבחנים שלי בבית הרב ישעיה משורר

למחרת היום אחרי הצהרים התחיל הרב בשאלות על חיי ומה עשיתי והיכן למדתי וכמה זמן למדתי ומי היו המורים שלי. ואיפה הייתי מתפלל בהיותי גר בארץ ישראל וממה התכלכלתי. כל השאלות האלה הן חלק מהכרת הנבחן ומהן נתן לדלות ידע על הנבחן ושאלות תיאורתיות ושאלות מעשיות.

תורה נביאים וכתובים. משנה וגמרא. שולחן ערוך והרמב״ם ופוסקים אחרים. דיני תפילה, תפילין וציצית. שבת ומועד ראש השנה וכיפור. חג הסוכות וארבע מצוות. דיני הסוכה, מצות שהאשה חייבת בהן. וממה היא פטורה. הלכות יין ויין נסך. חלה ומעשרות. שחיטת בקר ועופות. מה כשר ומה טרפה. ומה נבילה. חלב בבשר, הלכות קידושין וטהרת המשפחה, מקוה, קידוש שם שמים. צדקה ומזוזה.

יום יום אחרי הצהרים מיום ראשון עד יום חמישי. משעה שתים עד שעה אחת עשרה ולפעמים יותר מאוחר. הרב לא חסך זמנו ממני. עוד שאלה ועוד קושיה. למה זה ככה ולמה זה לא ככה. מה היא חובת אדם לבוראו. דברי מוסר ודברי השכל בין אדם לחברו.

כבוד הרב פלפלא חריפא. חניך ישיבת הרב בירושלים ותלמיד של הגאון אפרים חרל״פ ראש הישיבה. אומן במלאכתו. ושנון בדיבורו. בעל רוח טובה ונוח. יש לו סבלנות להסביר ולישב דברים כתיקונם.

הנבחן הוא בסך הכל תלמיד והבוחן הוא מורי דאתרא. ידוע בכל ארץ הקודש. אני לתומי חשבתי שזה יקח זמן שבוע או שבועיים. אבל לא כן היה. הימים והלילות עברו. שבוע האחרון של חודש אב וכל חודש אלול אני בבית הרב. מנותק מאשתי ומבתי מאירה. אינני יכול לצאת אתם לבילויים או טיולים. כל יום שואלת אותי נו סיימת את המבחן ואני אומר לה עדיין לא. אני פונה אל כבוד הרב ומבקש ממנו אם אפשר לסיים את המבחן והוא אומר לי, שיש לנו

עוד הלכות ולימודים.

במקום מגורי ברחובות. האחים שלי שואלים את אשתי היכן אני והיא איננה מגלה להם. הם חושבים שאני עוסק בקניית מגרשים או בתים. וכך הם אומרים לאשתי, גם אשתי נכנסה למתח, אני בא הביתה בשעה מאוחרת, לפעמים באחת עשרה או שתים עשרה בלילה. הנסיעה במונית עד הבית.

באו ימי ראש השנה וכיפורים ועדיין אני במבחן בבית הרב ישעיה משורר — לקראת חג הסוכות הוא בישר לי שאני עומד לסיים את המבחן. ולסיום מבחני. הזדמן בחור צעיר שנבחן בשחיטת עופות אצל הרב. כבוד הרב אמר לי שאני אסתכל על השוחט אם הוא שחט כדת וכהלכה ולבדוק את סכינו אם היא כשרה.

וכך עשיתי לבחור השוחט. לפני זה כבוד הרב בדק את הסכין ולא אמר לי אם הסכין כשרה או פסולה. אני בדקתי את הסכין וכבוד הרב שאל אותי אם הסכין כשרה ואני עניתי שכן, היא כשרה. השוחט שחט שלושה עופות אחד אחר השני. ואחר זה בדק את הסכין ומסרה להרב. והרב בדק אותה ומסרה לי לבדיקה. לאמר שבדקתי את הסכין, מצאתיה כשרה והרב אישר את דברי. אז הרגשתי נחת רוח והודעתי להרב על ההזדמנות שנתן לי לבחון ולהבחן.

בדרכי ללכת הביתה. התפללתי לה׳ יתברך שיצליח את דרכי ויסייעני לעסוק בתורה ובמצוות. נר נשמת אבי הצדיק זצ״ל יהיה לי לאור דרכי. ובאור ה׳ אראה אור. וינחני לעסוק בתורה הקדושה והטהורה. שלא אבוש במעשי ולא יבושו בי חברי כמו שאמר הקב״ה ליעקב אבינו ״והנה אנכי עמך ושמרתיך בכל אשר תלך״ (בראשית כ״ח 15). זאת תפילתי ותחינתי לאבי שבשמים בס״ד.

חג הסוכות וליל החיתום ושמיני עצרת

חג הסוכות חג של שמחה. כולו מאכל ומשתה. שפע של מאכלים, בזמן שהיה בית המקדש קיים היו ישראל שוחטים בקר וצאן לרוב ואוכלים ושמחים. חג הסוכות הוא חג זמן שמחתנו. ואין טוב מהשמחה. ״ושמחת בחגיך אתה ובנך ובתך״ (דהרים ט״ז 14). כולנו שמחים. העשיר והעני, איש לפי יכולתו. עלינו לירושלים לשמוח את חג הסוכות. לראות ולהראות לפני ה׳. ״שמחו את ירושלים וגילו בה״. ויזכנו ה׳ לראות בבנינה ובנין מקדשינו.

ליל חיתום ערבה נחוג בעדה השרפית כיאה לסיום תקופת השנה. בקריאה ובהודאה. בשבע הקפות ובשבע רננות. למקטון ועד גדול. מעמד שאין דומה לו בכל ימות השנה.

אחריו בא החג שמחת תורה. סיום קריאת התורה ופטירת משה רבינו אבי הנביאים. לא קם בישראל כמשה עוד, נאמן, אוהב ומנחיג.

דודתי קרובת אבי המנוח זצ״ל שושנה כובשי נגר מתל אביב, באה לרחובות לחגוג אתנו את שמחת התורה. היא קנתה את סיום קריאת התורה והזמינה אותי להיות החתן תורה. ערב החג אני ספרתי לה שאני עשיתי מבחן לקבלת תעודת רב בישראל ואני אקבל את התעודה לאחר החג ותפילתי ״אנא ה׳ הושיעה נא, אנא ה׳ הצליחה נא״ (תחילים קי״ח 25).

☆ ☆ ☆

פרק צ״ח

קבלת תעודת רב

בסימנא טבא שבוע של שבת בראשית בא־רשית. שנת תשל״ח ״וייצר ה׳ אלוקים את האדם עפר מן האדמה״ (בראשית ב׳ 7), זה היום תחילת מעשיו מכאן ולהבא הכל נכתב בספר ״וחיית ורבית וברכך ה׳ אלוקיך״ (דברים ל׳ 16).

זה שבוע ראשון שלי בתור רב עם תעודה של בר סמכא. ״יורה יורה״ תעודה הנותנת סמכות לפעול בכל שטחי החיים הרוחניים. ויחד עם זה המחייבת משנה זהירות לחשוב על כל מעשה לפני הוצאתו לפועל. כמו שאומר לנו הפסוק ״תורת אמת היתה בפינו ועוולה לא נמצא בשפתיו, בשלום ובמישור הלך אתי ורבים השיב מעוון״ (מלאכי ב׳ 6).

על כן אני חרד לקראת הימים הבאים. ומתפלל לבוראי שוכן מרום... הנה אל ישועתי אבטח ולא אפחד כי עוזי וזמרת־יה ויהי לי לישועה״ (ישעיה י״ב 2).

ביום חמישי כ״ד תשרי תשל״ח טלפנתי להרב ישעיה משורר בענין קבלת התעודה והוא אמר לי שהיא מוכנה ושאני אבוא אליו למחרת היום.

למחרת יום השישי נסעתי אל ביתו בפתח תקוה. הרבנית פתחה את הדלת ואמרה לי, שהרב מחכה לי בחדר הספריה שלו. נכנסתי וברכתי את כבוד הרב לשלום. וכן הוא ברך אותי לשלום. לאחר שיחה קצרה הרב נתן לי את תעודת הרב שהוא הסמיך אותי והנה התעודה ככתבה וכלשונה.

יום ששי ערב שבת קודש פרשת בראשית.

כ״ה תשרי תשל״ח לפ״ק 7 אוקטובר 1977.

הרב ישעיהו משורר
רב מחנה יהודה, שעריה והסביבה
וחבר בית הדין האזורי
רח' הבעש"ט 23 פ"ת, טל. 911150

בה. יום ערש"ק פר' בראשית
ב"ה תשרי תשל"ח לפ"ק

לסדר: וישע ה' אל הבל ואל מנחתו.

ת ע ו ד ה

הנה הופיע לפני האי גברא יקירא מלא ברכת ה' הר"ר זכריה בן הרב שלמה נגר מבורו פארק ברוקלין ניו יורק, ובידו כמה מסמכים המעידים על התעסקותו במלאכת קדש בסדור חופה וקדושין וכמגיד שיעורים וכו'.

הנ"ל עמד לבחינה לפני בענייני אסור והיתר ובהלכות אישות וגדושין וגם בדיני שבת חגים ומועדים מנהגים וכו', בחנתי אותו ארוכות וקצרות בהלכות ובדינים הללו, ונמצא שהוא מתמצא בהן והראה בקיאות במנהגי ישראל ובמסורת בהתאם לטו"ע והפוסקים, השיב ברוב הדינים כהלכה על האסור אסור ועל המותר מותר, וקרינן ביה שפיר יודע. כמו כן ניכר בו שיראת שמים על פניו, וכל הליכותיו ומעשיו הם בדרך של ישראל סבא.

לפיכך אמינא איישר חיליה, מהראוי לעסרו בסמיכת חכמים ולומר לו יורה יורה לעם את חקי האלקים ואת תורותיו כדין וכהלכה בכל מקום הנחוץ לכך שאין מו"ץ קבוע שם, ובלבד שיצטרפו עמי שני רבנים מוסמכים לכך. ועליו לקבוע לו מורה הוראה מובהק להתייעץ אתו ולצרף אותו בכל דין הקשה שיובא לפניו כי היכי דליתי שיבא מכשורא.

ואז הקהלה שתבחר בו לרב ומנהיג רוחני תהי' בטוחה בעזהי"ת שינהל אותה על מבועי התורה והיראה, ומינויו יהא לברכה להמון בית ישראל לקרבם ליראת ה' בנועם מדבריותיו.

וה' יסייעהו על מעשה רצונו, וחפץ ה' בידו יצלח.

ולראיה באתי על החתום יום הנ"ל

הננו מאשרים את חתימתו של הדיין כבוד הרה"ג ישעיהו משורר שליט"א החתום לעיל.

יוסף קאפח
חבר בית הדין הגדול לערעורין
חבר סוערת הרבנות הראשית לישראל

מאשפת ירים אביון

642

ישיבה וכולל
„אוצר־התלמוד"
רמת־גן, רח׳ ז׳בוטינסקי 123
ת.ד. 8033

ב״ה, יום [illegible] חדש [illegible] תשל״ח

[illegible]

משה פיינשטיין
ר״מ תפארת ירושלים
בנוא יארק

RABBI MOSES FEINSTEIN
455 F. D. R. DRIVE
New York 2, N. Y.
—
ORegon 7-1222

בע"ה

הנה מוהר"ר ר" זכריה בן שלמה נגר שליט"א שהוא מנהיג רוחני בתוך יהודי תימן ובבית הכנסת אוהל שלום מיוצאי תימן והוא עוסק בצרכי צבור באמונה ומרביץ תורה למתפללי בית הכנסת ושאר ענינים במסירות נפש עפ"י התורה והמסורה כמנהגי תימן ואני מבקש מרבני ישראל דבכל אתר ואתר שיחזקו ויתמכו למוהר"ר חנ"ל שימשיך בעבודתו הקדושה לקרב לבות אחינו בני ישראל לאביהם שבשמים עד ביאת הגואל צדק במהרה בימינו .

וע"ז באתי עה"ח שלמה משה פיינשטיין

חתימת הרב הגאון יוסף קאפח

לאחר שבת בראשית עליתי לירושלים אל כבוד רבי יוסף קפח חי"ו בבואו לביתו שוחחנו על הנושא שלי תעודת רב. ומסרתי אותה לידיו שיעיין בה ויאמר לי את דעתו עליה. לאחר עיון בה הוא איחל לי הצלחה. אני בקשתי ממנו את חתימתו או אישורו על התעודה היות ועל פי עצתו עשיתי את אשר הייתי צריך לעשות. גם הרבנית דברה אתו על כך. הרב אמר לי שאין לו מה להוסיף על כתב התעודה והוא כתב במכונת הכתיבה שלו את המשפט הזה.

הננו מאשרים את חתימתו של הדיין כבוד הרה"ג ישעיהו משורר שליט"א החתום לעיל. וחתם יוסף קאפח. וחותמת תפקידו ברבנות. חבר בית הדין הגדול לערעורין חבר מועצת הרבנות הראשית לישראל. ונלוו אליו על חתימת התעודה, הרב יוסף נדב חבר בית הדין בתל אביב והרב יחיאל תם חבר לשכת הרבנות בעיר חולון.

כבוד הרב הגאון

הרב הגאון מנחם יהודה הלוי אושפיזאי הרב הראשי של רמת גן וחבר מועצת הרבנות הראשית של ישראל בהיכל שלמה בירושלים, ראש ישיבת היכל התלמוד ברמת גן, שמע עלי בהיותי מבקר בישיבת היכל התלמוד. הוא בקש לראותני ואני הלכתי לביתו לחלות פניו. בבואי לביתו הוא הפתיע אותי באמור לי שהוא שמע עלי ועל פעולותי אשר אני עושה בניו יורק, אני מאד הופתעתי. אך זה היה לי לכבוד לשמוע מפי אישיות רבני גדול כמוהו. אני אמרתי לו שאני עושה מבחנים לקבלת תעודת רב. ועל כן אני מבקר בישיבת היכל התלמוד שהוא ראש הישיבה הזאת, הוא אמר לי כדברים האלה. אתה לא צריך שום מבחן או תעודת רב, אתה כבר בעל תעודת רב ואינך צריך תעודה שניה.

אני אתן לך מכתב המאשר את פעולותיך בתור רב מוסמך. וזה יהיה לך לעדות נאמנה. אני התרגשתי מדבריו כל כך הרבה. מעולם לא נפגשתי עם היהודי היקר הזה, אישיות תורנית מובהקת מי אני ומה חיי. אך הנה אני עומד ונרגש, שפל ברך וראש לפני מעלת הרב הגאון ושומע מילים של ברכה ועידוד. והוא אומר לי מלאכתך מלאכת שמים, התחזק וחזק בתורה ובמצוות. שליחים שהיו בברוקלין ספרו לי על פעולותיך. חזק והתחזק והי יהיה אתך.

☆ ☆ ☆

פרק צ״ט

נוסעים חזרה לניו־יורק

ביום שני חמישי בחשון תשל״ח ב—17 באוקטובר 1977 חזרנו לניו יורק. אני אשתי ובתי מאירה. מלא תקוה ועידוד בזכות הרבנים הגאונים רבי יוסף קאפח הי״ו והרב מנחם יהודה חלוי אושפיזאי הי״ו. הפסוק אומר ״רבות מחשבות בלב איש ועצת ה׳ היא תקום״ (משלי י״ט 21). מחשבתי היתה לשם שמים והשם ברוך הוא סייע לי וזיכני להגיע אל שני הגאונים האלה ומהם קבלתי סייעתא דשמיא ״ה׳ יאריך ימיהם בטוב ושנותיהם בנעימים״.

בהגיעי לעיר ניו יורק מקום מגורי חזרתי לעבודתי הרגילה. יש לי שש מוניות, שתים רשומות על שם בתי אורלי ובעלה ברוך. וארבעה על שמי ושם אשתי שושנה ובתי מאירה. כל הנהגים גויים והמכוניות שכורות להם לפי תשלום שבועי, למפרע, הביטוח ותיקוני המכוניות על חשבוני. יש צורך רציני ופקיחת עינים על הנהגים אחרת הם מנצלים ומזלזלים ברכב המונית ואז יש הוצאות רבות לתיקונים במוניות. על כן השתדלתי כמה שאפשר לפקוח עין על הנהגים. ואף על פי כן זה לא היה קל. ולא קבלתי נחת רוח. אמנם יש פרנסה טובה ורווחים, אך גם בעיות רבות. אין מציצת דבש בלי עוצץ.

ביקורים בישיבת תפארת ירושלים

בעיר מנהטן לב העיר של ניו יורק נמצאת הישיבה הגדולה, תפארת ירושלים, אשר בה מכהן ראש הישיבה גדול רבני היהדות בדורינו הגאון — רבי משה פינשטיין.

אני רציתי את ברכתו והסכמתו על תעודת הרב שקבלתי בארץ ישראל. ולשם כך התחלתי לבקר בישיבה בכל יום כמה שעות. ובצורה זאת נתוודעתי אל כבוד הגאון. דרך נכדו שמשמש בתור מזכירו, גבר צעיר ובן חייל ותלמיד חכם. מסרתי לו את התעודות שלי ובקשתיו לסייע לי לקבלת חתימת הגאון סבו — רבי משה פינשטיין.

הנכד אמר לי שאני צריך לחכות עד אשר יבדקו את אמיתות התעודות ואת הידע שלי ומעשי בתור רב, יום יום בקרתי בישיבה וישבתי ללמוד, עבר שבוע ושבועיים ושלושה ועדיין לא קבלתי את ברכתו. בשבוע הרביעי בשר לי נכדו

של הרב הגאון, שאני אקבל את ברכת הגאון והוזמנתי לשיחה עם הגאון רבי משה.

הוא אמר לי שאני לא צריך תעודת הסמכה ממנו בהיות וכבר יש לי מגדולי הרבנים בישראל, על כן הוא יתן לי מכתב הסכמה וברכה והצלחה בדרכי. והנה ברכתו של הגאון רבי משה פיינשטין.

בקבלי את המכתב קראתי אותו בנוכחות הנכד מזכירו של הגאון. ונשאלתי על ידו אם הנוסח של המכתב משביע את רצוני, ואם לאו אזי אני יכול לנסח מכתב שני לפי בקשתי וכבוד הגאון יחתום עליו. ונמסרו לי שני גליונות ריקים באם ארצה לשנות את נוסח כתבי הגאון.

תשובתי לנכד הגאון היתה כזאת. בשבילי הנוסח זה טוב מאד ודי לי והותר. דברי הגאון הם עלי מקובלים וברכתו שאמשיך בעבודת הקודש היא חיזוק גדול.

כדי להשלים המלאכה החלטתי ללכת גם אל כבוד הגאון רבי יעקב קצין ראש רבני יהדות ספרד באמריקה. מקום כבודו הוא בבית הכנסת "שערי ציון" בברוקלין.

בכל בוקר הייתי לומד עם מנין המתפללים אתו ולאחר שבוע ימים הסברתי לו את בקשתי ממנו, הוא ראה את התעודות שקבלתי ומי החתומים עליהם. ואמר לי אתה לא צריך אותי. גדולי ישראל נתנו לך את ברכתם, אך אני בקשתי גם את ברכתו כי היא חשובה לי כמו כולם, הוא אמר לי להילוות אליו לביתו ושם חתם לי על תעודת ההסכמה של רבי ישעיהו משורר.

עם כל המסמכים והתעודות האלה נתקבלתי בתור חבר באיגוד הרבנים של אמריקה ובזה השלמתי את כל משאלותי שהן היו חיוניות לגבי תפקידי בתור רב מורשה ומוסמך בישראל ובעם ישראל.

☆ ☆ ☆

ב"ה

CONGREGATION OHEL SHALOM

בית הכנסת אוהל שלום

For the Yeminite Jews of America

4419 - 12th AVENUE • BROOKLYN, N. Y. 11219

854-7240

Shimshon Atiram
Treasurer

Shlomo Najjar
Director

Abraham Guzi
Cantor

Yaish Azri
Collector

Ovadia Melamed
Secretary

Zecharya Najjar
Rabbi

Nathan Adwar
President

David Gamil
Vice-President

פרק ק׳

בית הכנסת ״אוהל שלום״ של התימנים בברוקלין

שני בתי כנסת של תימנים יש בשכונת בורו פארק בברוקלין ניו יורק. זאת השכונה הידועה באמריקה שבה כל תושביה יהודים דתיים. ואתם יהודי תימן, עם שני בתי הכנסת באחד מתפללים נוסח ספרד ובשני מתפללים נוסח הרמב״ם.

בית הכנסת המרכזי של העדה התימנית הוא ״אוהל שלום״ בו מתפללים נוסח ספרד, ובו אני ממלא תפקיד של רב שלא על מנת לקבל פרס. אצל התימנים לא מקובל לשלם משכורת לרב.

משנת 1970 החלו להגיע יהודים תימנים לכאן כולם בתור תיירים שלאחר זמן הם החליטו להשאר כאן בתור תושבים. הם באו מכל פינות הארץ. יש מהם ילידי הארץ ויש ילידי תימן כל אחד ומנהגים שלו מבית אביו. בעניני דת ותפילה וקריאה בתורה. כל אחד עם מנגינה שונה משל חבירו. מי יודע יותר ומי יודע פחות. היודע יותר רוצה להשתרר יותר והיודע פחות דורש זכויות מלאות.

במנהגי תימן אין שליח ציבור אחד קבוע, אלא בכל שבת אדם אחר עובר לפני התיבה וכל אחד רוצה להשמיע את קולו. בליל של מנגינות. יש מנעים לציבור ויש גורם עגמת נפש, אך איננו מוכן לוותר על תורו.

עם חבורה כזאת ובתוך חבורה כזאת. תפקיד הרב קשה כפל כפליים. לכל אחד יש טענות נגד הרב. כל אחד רוצה עבד לי בדיני. אחרת אתה בשבילי לא רב. זה מושך לכיוון שלו וזה מושך לכיוון שלו. זה אומר אתה לא רב בשבילי, וזה אומר מאימתי אתה רב, זה מתלחש עם חברו. וזה מרכל עם חברו. היום הוא אומר שלום ולמחר הוא מפנה מבטו לבל יאמר שלום. היום אתה צודק ולמחרת אתה טועה.

במסכת אבות, פרק ד׳ משנה א׳ כתוב: בן זומא אומר, איזהו חכם הלומד מכל אדם. שנאמר: מכל מלמדי השכלתי. איזהו גבור הכובש את יצרו. שנאמר: טוב ארך אפים מגבור ומושל ברוחו מלוכד עיר.

גדולי רבני תימן היו ידועים בסבלנותם וארך אפיים אל בני עירם, אך הם תושבי העיר. נאמר עליהם מה שאמרו על משה רבינו ״והביטו אחרי משה״. הרב משרת אותם שלא על מנת לקבל פרס והם ישלמו לו ברכילות ולשון הרע.

גם היום בתקופתנו ובמקום מגורנו בגולה הגדולה של היהודים והיהדות. אחינו התימנים לא למדו ולא לומדים מאחינו האשכנזים או הספרדים, את היחס והכבוד שהם נותנים לרבניהם בכל אתר ואתר וחבל.

☆ ☆ ☆

פרק קי״א

בתי מאירה סיימה לימודיה

בתי מאירה סיימה את לימודיה התיכוניים דתיים בבית הספר ״בית יעקב״ היא לא רצתה להמשיך את לימודיה באוניברסיטה היות ולדעתה היא עתידה להתחתן ולהקים משפחה יהודית כשרה ואת כל זמנה תתן לבעל ולילדים. על כן הלימודים התיכוניים מספיק לה והותר. בשפה העברית והאנגלית היא שולטת היטב.

בגמר הלימודים יצאה לעבודת פקידות בניו יורק. את המשכורת שהרויחה הפקדתי לה בבנק על שמה. ואת ההוצאות שלה אני נתתי לה, כך עשיתי עם אחותה הבכירה אורלי וכך אני עושה עמה. כל החסכונות שהיו לה בבוא יום כלולות חתונתה, זה יהיה חלק מההוצאות הגדולות של חתונתה.

בורו פארק נבנת ומתחדשת

שכונתנו בורו פארק איננה יכולה להתפשט מעבר למצבה הגיאוגפי. על כן ההתפתחות שלה התבטאה בהריסת בתים ישנים ובמקומם נבנו בתים חדשים. כל הבתים החדשים הם בני שלוש קומות זוהי התשתית של כל השכונה. ומהיות והיא שכונה דתית על כן בונים בה גם בתי כנסיות ישיבות ובתי מדרשות.

בכל רחוב בונים ותוך כמה שנים יצא שמע השכונה בכל העולם. הרחוב שלנו גם אליו הגיעו הקבלנים והחלו לבנות בתים חדשים. הם באו גם אליו והציעו לי למכור להם את ביתי או שהם יבנו לי בית חדש אך אני דחיתי את הצעותיהם. מחשבתי היתה שאם יסתייע לנו ותתחיל הבניה על המגרשים שלנו בחולון בישראל. או על המגרשים במזכרת בתיה כדאי יהיה לנו לחזור לחיות בארץ ישראל. אנחנו ושתי בנותינו עם משפחותיהן. אך לצערי נעצרה הבנייה בארץ ישראל ושום התפתחות של בנייה לא יצאה אל הפועל. מסביב למגרשים יש בנייה, אך לגושים שלנו יש עיכובים והקפאות מטעם העיריות ומוסדות השלטון.

אשתי והבנות שלי לא יכלו להשלים עם זה שאנחנו נחיה בבית ישן. והן לחצו עלי שגם אנחנו נבנה בית חדש במקום הבית הישן שאנחנו גרים או עכשיו. האמת היא, שזה לא נוח לגור בבית ישן בזמן שהבתים של השכנים בתים חדשים. הלחץ של משפחתי הביאוני להחלטה של קום ועשה. ובשרתי לאשתי ובנותי שאני אבנה בית חדש במקום הבית הישן הזה שאנחנו גרים בו.

יש לי חלקת אדמה של ארבעים פוט על מאה פוט. ועל אדמה בגודל זה בונים הקבלנים שני בתים. כל בית בין שלוש דירות כל קומה דירה. עם קיר משותף לשני הבתים. בשבילי היו שתי אפשרויות לבנות כמו כל הקבלנים או לבנות משהו שונה. כוונתי לבנות בית אחד ולהשאיר חלקת אדמה מסביב לבית בשביל האור והחלונות. כמו כן שלבנית שני בתים שבהם יהיה ביחד שש דירות זה יביא לי הכנסה חודשית מצויינת. אך אני חשבתי על ההנאה שלנו בבית מרווח ולא על רווחים כספיים. ולכן נפלה ההחלטה שלי לבנות בית של שלוש דירות בגודל עשרים ושבעה פוט על ששים וחמשה פוט. זה יהיה דירות מרווחות עם החלונות ואויר מסביב ומיזוג אויר לכל הדירות. בחורף חימום ובקיץ קירור.

הוצאתי תוכנית בנייה והקמתי חברת בנייה בשם "שושנה" פנינו את הבית כדי להרוס אותו עד היסוד ועברנו לגור בסביבה עד שנחזור אל הבית החדש. אני הקבלן והמוציא לפועל, התקשרתי עם קבלני משנה כדי שיציאו את העבודה לפועל. עם כל אחד חתמתי חוזה עבודה. הבנאי, הנגר, החשמלאי, הצבעי והאנסטילטור והמרצף. כל מלאכה ומלאכה נעשתה תחת עיני הפקוחה.

הקבלנים ובעלי מקצוע הזהירו אותי שאני עלול להכשל ולשלם מחיר יקר על זה שאני הוא הקבלן והמוציא לפועל, מכיון שאין לי נסיון, אך אני עמדתי על דעתי שזה רצוני והחלטתי. וברוך ה׳ הבית נשלם על אף כל הקשיים והעכובים והויכוחים עם הקבלנים של הבנין.

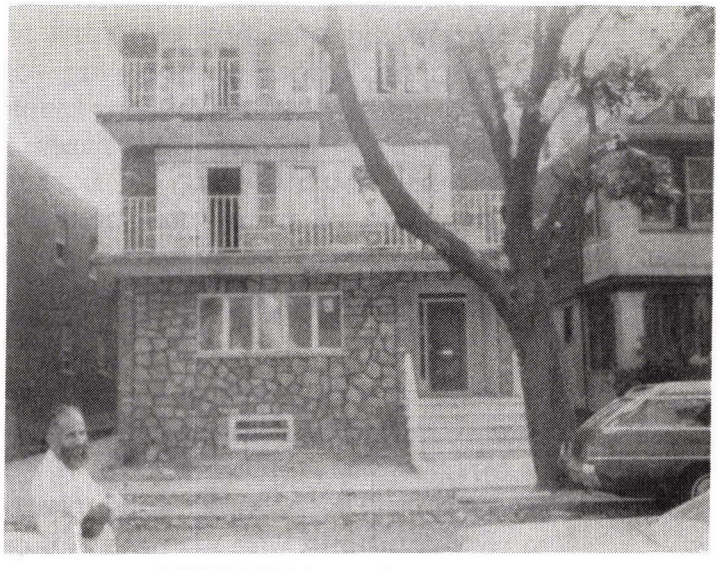

תמונת הבית שלנו בברוקלין ניו יורק

ובראש חודש אלול תש״מ חנכנו את הבית ״שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה״. שלוש דירות בגודל של מאה ושבעים מטר כל דירה. בתוספת מרפסת תשעה על שנים מטרים לכיוון הרחוב. הדירה העליונה רצינו לתת לבת אורלי לגור בה עם בעלה ברוך ושתי בנותיה עליזה ורחל אך הבת לא הסכימה היות ולדעתה זה לא טוב לגור יחד עם ההורים בבנין אחד. לכן אנחנו השכרנו את שתי הדירות ואת הדירה האמצעית אנחנו גרים בה.

מכרתי את ארבע המוניות שלי

בספר קהלת כתוב ״עת לכנוס ועת לפזר״ לאחר שנכנסנו לבית החדש הגעתי להחלטה שאינני רוצה יותר להיות בעל מוניות. א. משום שיש הרבה בעיות עם הנהגים והוצאות רבות לתיקונים וקניית מכוניות חדשות, ושנית, יש בעיות עם המחלקה המפקחת על המוניות מטעם עירית ניו יורק. ואם כן אמרתי לעצמי מה לי ולכל הכאב ראש והטרחה הזאת, הגעתי למצב שאינני זקוק לרווחים כאלה והמנוחה ושלוות הנפש שלי שווה כל זה. ולכן מכרתי את המוניות במחיר השוק של אותם הימים. ואת זמני החופשי אני נותן לרוחניות ולעבודת הקודש שבה אני עוסק בחיי יום יום.

☆ ☆ ☆

פרק ק״ב

חתונת בתי מאירה

חכמים המשילו משל ואמרו: ״משל לענבי הגפן בענבי הגפן״. גם ידוע מה שאמרו חכמים, בת פלוני לבן פלוני, מיום שבתי מאירה סיימה את התיכון דתי יחד עם חברותיה הן שמרו על קשר הדוק, כל שבת היו באות לביתנו. בתי מארחת טובה וגם נחשבת כמובילה בתוך החבירות שלה.

באחד הימים הכירה בחור תלמיד ישיבה לשעבר והיום הוא עובד לפרנסתו. ההכרה לא נמשכה הרבה זמן והוא בקש את ידה להצעת נישואין. ומאת ה׳ כך יצא הדבר. אנחנו והם קבענו את החתונה לראש חודש ניסן תשמ״ב.

נשלחו הזמנות למשפחה בארץ ישראל וכאן נשלחו הזמנות לכל המשפחות של החתן והכלה. החברים והידידים, השכנים, הקרובים והרחוקים. בני הישיבה ובנות הישיבה. לרבנים ולראשי קהילות לא נפקד אף אחד מכל המכירים והקרובים.

ביום א' ניסן תשמ"ב 1982 באו לאולם המפואר, גואיש סנטר בברוקלין למעלה משלוש מאות מוזמנים תימנים ואשכנזים. ורבנים משני הצדדים, האורחים נקהלו באולם ההמתנה לאכילה ושתיה לפני החופה. הכלה הובאה על ידי האמהות של הכלה והחתן וישבה על הכורסה המיוחדת לכבודה וכל האורחים ברכוה במזל טוב.

החתן הובא לאולם השני ושם נערכו התנאים בן אבי הכלה ומשפחת החתן צבי ישראל בן אליעזר לאסקי. הכתובה נכתבה על ידי חבר החתן אומן ומומחה לכתיבה וציור. את התנאים ועריכת החופה עשה עבדכם הכותב זכריה בלאמו"ר שלמה נגר אבי הכלה הכשרה.

התזמורת הטובה ביותר שיש בברוקלין הרקידה את האורחים עד שעה מאוחרת בלילה, כל השמחה והריקודים צולמו בוידיו סרט של שעתיים מתחילה ועד הסוף. הריקודים גברים לחוד ונשים ובחורות לחוד. שמחה שלא ראיתי דוגמתה זה הרבה זמן. צ"ים ראשי תיבות צבי מאירה. שניהם צמו ביום חתונתם. עד הלילה לארוחת חתונתם. יהי רצון שה' ברוך הוא יזכם לחיים טובים לבריאות ופרנסה טובה ויתן להם ברכה בכל מעשי ידיהם.

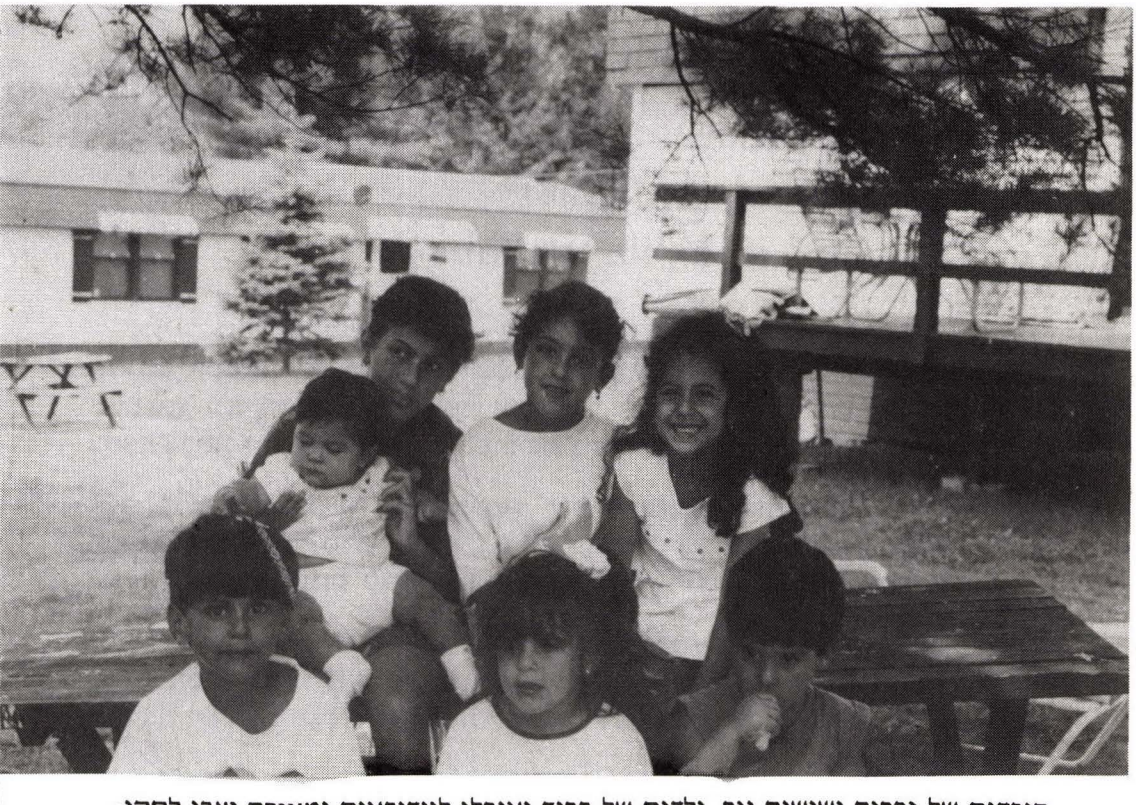

הנכדים של זכריה ושושנה נגר, ילדים של ברוך ואורלי לינדנבאום ומאירה וצבי לסקי:
עליזה, רחל, אהובה, וחנה. אליעזר, שלמה דני, וטליה.

אני עורך חופה למר יהונתן הסס בניו יורק

תמונה משפחתית בעיר הנופש מונטסאלו בניו יורק

במסיבת בר מצוה

Chabad of Georgetown
1278 E. 72 Street
Brooklyn N.Y 11234
1(718)444-3770

ב"ה